

উছল।

সাধনী

বাজ-নৌ-ওলাওঁতেই

যি

পাথেবে ইয়াক কোলাঙ লৈছিল,

সেই

ডেনেৰ বাজিউ আগিন্

মহেন্দ্ৰনাথ গোহাঞি কুকন,

, এ, বি, এল, এক, এল, ডি,

জিউ মইনাৰ" কৰ্ত্তা ইথানি

"সক-মায়াৰ"

আশীৰ-মালা।

আশীৰ।

১। পাতনি

—০—

“সাধনী” কয়দিনৰ ভালেমান দিন হল। আকবেলি, “এই দিনা—”
 হাতত লৈ ‘সাধনী’ দেখাও বুলি ওলাইছিলোঁ; পিচে, বিবিধ কাৰণে
 সেই বছৰৰ ভিতৰত সেই ফালে আগ বাঢ়িবলৈ চল নাপালে। কিন্তু
 ‘সাধনী’দাৰ ‘কাল’-‘কালজ’ৰ ছাত্র-বন্ধুসকল ‘ক্ৰোড়ী-পৰওনা’ৰে মৈত্বে
 তাৰ ভিতৰত আমাৰ প্ৰিয়-ছাত্র ‘বীৰেন্দ্ৰ চন্দ্ৰনাথ শৰ্মা’ বিজ্ঞান-মাই
 কৈ, নিতান্তই উপায়স্বৰ হৈ চোত-খৰ-মৰাৰ নিচিনাকৈ, ঘোঁৰা একুৰি
 এদিনৰ ভিতৰত খৰ-ধৰকৈ “সাধনী”ক উলিয়াই দি, ক্ৰোড়ী দায়বপৰা বন্ধ
 পৰা গল। এতেকে, “সাধনী”ক যেনে এফেৰ আদৰ কৰিব, সেয়ে নিজ
 চকুত লগাকৈ সজাই ললে হে হব; আমি পিন্ধাই পঠিওৱা সাজ-পাৰত বহু
 ক্ৰটি বৈ গৈছে।

গাঁৱ নাজানিও শুনিব জনা সাধনিক শুনাৰ অৰ্থ, সখীয়া “শান্তি”
 আইটীক আৰু নাচনিয়াৰ লিগিৰীহঁতক যি কেইটি ঠাত আওৰাবলৈ দিয়া
 গৈছে, তাৰ মূলৰ হে আমি গৰাকী, বাকী ভাল-মান-স্বৰ আদি গুণৰ বাবে
 আমি গাঁৱ নজনাক সদায় অনুগ্রহকৈ গাই শুনাওঁ। আমাৰ নিম্ন-বৰ্গ
 স্নানমধ্যাত সজীত-অধ্যাপক স্বৰ্গীয় লক্ষ্যবাম বৰুৱা সম্পূৰ্ণ শলাগৰ
 পাত্ৰ। ইতি—

ডেজপুৰ,
 ১৮৭৩ শক। }

বিনীত,
 ত্ৰীপদ্মনাথ গোহাঞি বৰুৱা।

—০—

২। পাতনি।

“সাধনী”য়ে পোহৰলৈ ওলায়েই গুণগ্ৰাহী ৰাইজৰপৰা ইমান আদৰ লাভ কৰিলে যে, ইয়াৰ আদৰ্শৰা প্ৰথম তালিকাৰ মুঠেই ডেৰবছৰমান হে টিকিলে; তাৰপৰা আজি ভালেমান বছৰ “সাধনী” ছপাৰ-বাজ (out of print) হৈ আছে। তিব্বিৰাই বৰ লগাত পৰিছে। কিয়নো, এই গ্ৰন্থকাৰৰ পঢ়াশলীয়া পাঠপুথিবোৰৰ (Text-Books) নতুন নতুন তালিকাৰ ঘনাই ঘনাই উলিয়াই লগা হোৱাত, তেওঁ তেওঁৰ বাজে-পুথিবোৰৰ নতুন তালিকাৰ উলিয়া-বলৈ কতকৈ পোৱা নাই এথোন; “সাধনী” বাজেপুথি বুলিও, ই অসমৰ প্ৰাথমিক শ্ৰেণীৰ নৰ্ম্যাল স্কুলৰ তৃতীয় বাৰ্ষিক শ্ৰেণীৰ নিমিত্তে নিৰ্দ্ধাৰিত টেক্সট-বুক; সেই হে আনবোৰতকৈ ই এবগটলৈ আগ হব পাৰিছে। দ্বিতীয় তালিকাৰ পুথিৰ নাটকীয়া ঠগত মুঠেই হাত দিয়া নাই, নাথোন সাহিত্যিক গঠনতকৈ লাগতিয়াল সংস্কাৰ সাধিবৰ অৰ্থে ওপৰে-ওপৰে এবাৰ হাতহুৰাই দিয়া হৈছে। “সাধনী”য়ে আশাতীত আদৰ পোৱা বাবে গ্ৰন্থকাৰে এই ছেগতে ৰাইজলৈ এখনি শলাগৰ শব্দই আগ বঢ়াইছে।

তেজপুৰ, অসম।
বহাগ ১৮৫১ শক।

গ্ৰন্থকাৰ।

ভাওবিলাক ।

—ঃ#ঃ—

মতাভাও ।

ধৰ্ম্মধ্বজ	ছুটীয়া বজা ।
নিতাই,—নীতিপাল	সাধনীৰ স্বামী,—ছুটীয়া বজা ।
নাগীয়া...	নিতাইৰ সমনীয়া বজা ।
চুহুং...	আহোম স্বৰ্গদেৱ ।
কনুচেং বৰপাত্ৰ গোহাঁঞি	আহোম মন্ত্ৰী-সেনাপতি ।
ছুটীয়া মন্ত্ৰী, ছুটীয়া সেনাপতি, সভাসদ, সভাপণ্ডিত, পাবিষদ, ৰাজাধাৰী, সমনীয়া, ন-বিষয়া, ভগ-বিষয়া, কটোৱাল, বন্দোপাল, ছুটীয়া সৈন্ত, আহোম- সৈন্ত, কতাপ্ৰাৰ্থীগণ, দৰ্শকবৃন্দ ইত্যাদি ।			

মাইকীভাও ।

লীলাৱতী	ধৰ্ম্মধ্বজৰ পত্নী ।
সাধনী	ধৰ্ম্মধ্বজৰ জীয়াৰী ।
শাস্তি	সাধনীৰ সখী ।

গিগিৰী, নাচনী ইত্যাদি ।

—ঃ#ঃ—

(গ্রন্থকার—১৯ বছরীয়া বয়সত)

ଆଭାସ ।

(ছফালৰপৰা ছগৰাকী গাম্বিকাৰ প্ৰৱেশ)।

ଶୀତ ।

ধানি মিশ্র—একতাল।

শূন্যে শূন্যে হাঁয়, যম্বাপী চবাই,

কেনি উৰি আহি কেনি গুচি যায় !

ঘুবি ঘুবি চাওঁ, জানো দেখা পাওঁ,

কোনে দিয়ে কই আছে নে কি নাই ॥

কিহে উদগায়, উবে কিয় মন,

উবিয়ে জুবায়র উদাস পবাণ ;

এই চকু-লোব, নপবে নে ওব,

বই বই বই ধীরে বই যায় ;

মন্দাকিনী-ধার ধীরে ধীরে ধায় ॥

नाजानो कोनोवा आहे आक याय,

কিয়বা চাপেহি কিয়বা পলায় ;

যাওঁ উট-বুৰি, নাহেঁ আক ঘূৰি,

কেউ পিনে হ'ল, মানুহ-দিশূন,

कत आहे यास, ईश-बन्ना आहे,

বোনো বজা হয় কোনোবা হেবায় ॥

(ছইবো হুফালে প্রস্থান) ।

প্রথম অঙ্ক ।

প্রথম গভাক—অন্তঃপুর ।

(ধর্মধ্বজ আৰু লীলারতী ।)

ধর্ম ।—কিনো কম !

সাধি সাধি সাধনোক পালোঁ,

সাধনোক থবলই ঠাই নেদেখিলোঁ ।

লীলা ।—ঠাই নাই

থবলই সাধনী পোনাক !

কিবা কোরোঁ প্রাণনাথ ? সুবুজো কথাৰ পাক ।

ধর্ম ।—নাই ক'তো ঠাই ।

বিচৰালোঁ চউদিশে

কটকী পঠাই ; যোগ্য পাত্ৰ নাই কতো,

ৰূপ-শুণে-জ্ঞানে সমনোয়া সাধনোৰ ।

অশিক্ষিতা অচৰিত্ৰা সাধনী-সমানে

ৰূপবস্ত-শুণবস্ত শুদ্ধ চৰিত্ৰৰ

নাপাওঁ মন্যপি এটি পুৰুষ-বতন,

পাত্ৰ কত, থওঁ মোৰ একেটি সন্তান !

লীলা ।—চউদিশে !

কোন চউদিশে প্রাণনাথ ?

ধর্ম ।—স্বর্ণ, বস্ত্র, কাম আৰু

সৌম্যৰ পীঠত বহুত প্ৰবন্ধে ঘূৰি
আছিল কটকী ; নাপালে স্নযোগ্য পাত্ৰ
ৰূপে-গুণে-জ্ঞানে ।

লীলা ।—যি কৰে ঈশ্বৰে নাথ,

মাহুহৰ ভালৰ কাৰণে ; আমি মাথোঁ
নুবুজোঁ মহিমা !

ধর্ম ।—কি ভাল ভাবিছাঁ হাঁয় !

কত কাল নিঃসন্তান হই পৃথিৱীত
যাপিলোঁ জীৱন,—ছখীৰো ছখীয়া প্ৰায়,—
অতৃপ্তি অশান্তি খেদ সন্তাপত পৰি ।

কতনা ভাগ্যৰ ফলে, কত পূজা-সেৱা আৰু
যাগ-যজ্ঞ গুণে লভিলোঁ সন্তান এটি ;—

বহু সাধনাৰ ফল সাধনী ৰতন ।

পৰিল হৃদয় শাঁত ক্ষণ কাললই ।

কিন্তু হাঁয়, অচিৰতে চিন্তাৰ বিকাৰ

বাঢ়িব ধৰিলে পুহু,—পাত্ৰ-ভাবনাত—

বয়সে বাঢ়িল যেই চেনেহী সাধনী ।

পাচিলোঁ চৌপাশে চৰ স্নপাত্ৰ বিচাৰি,

বহু আশা কৰি ; নাপাই স্নযোগ্য পাত্ৰ

ঘূৰিল কটকী ! ভাবিছানে ইয়াকেই

ভালৰ কাৰণ ?

লীলা ।—ভাবিছোঁ ইয়াকে ।

ঈশ্বৰে যি কৰে নাথ, মাহুহ কাৰণে,

নাই তাত ভুল-ভ্রান্তি, অপায়-বিধিনি ;

সকলো মজল মাঝো মায়া-সংসারত ;

—ধুরূপ বিশ্বাস মোর ।

ধর্ম ।—মোরো সি বিশ্বাস ।

কিন্তু হাঁয়, কি করো উপায় ; কিনো মতে

সাবো এবি কত্যা-দায় !

লীলা ।—নালাগে ভাবিব নাথ !

নাপালোঁ যদ্যপি পাত্র দূর-বিদেশত,

বিচারোঁ এতিয়া নিজে নিজর রাজ্যত ।

মিলে যদি ভাগ্যে মোর, এই রাজ্যতেই

মনে-বচা বর হাঁয়, সাধনী-কাৰণে,

বাছা মোর থাকিব কাষতে ; দেখি প্রাণ

জুর হব মোর ? সেই হে ভাবিছোঁ নাথ,

অতি উলাহেবে—ঈশ্বরে ভালকে করে,

মানুহ-কাৰণে ।

ধর্ম ।—ভাবিছোঁ নে প্রিয়া হেবা,

হোরা নাই ময়ো সেই ভাব ? পাওঁ যদি

যোগ্য পাত্র আপোন রাজ্যত, ইচ্ছা করি

নিলাগোঁ একেটি সন্তান মোর ?—কিন্তু

দূরদৃষ্ট হাঁয় ! ইরাজ্যত নাই কোনো

রূপে-গুণে-জ্ঞানে, যোগ্য পাত্র পাবলই

সাধনী কাৰণে ।

লীলা ।—নহয় সম্ভব নাথ,

এজনতে রূপ-গুণ-জ্ঞান সমাবেশ ।

সততে দেখিছোঁ মাথোঁ—একৰ উপৰি
ছই থাকে যাৰ গাত, সেয়ে সুপুৰুষ ।
এতেকে বিচাৰা পুত্ৰ আপোন ৰাজ্যতে
সুপাত্ৰ সিৰূপ ।

৪৭।—ভাল বাক,

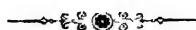
ভাবি চাওঁ কি পাৰোঁ কৰিব ।
ঈশ্বৰ কৰুণাময় আছে ওপৰত ;
তেওঁ হে কৰোঁতা, আমি কাৰণ মাথোন ।
ইচ্ছাময় তেওঁ ; সেই ইচ্ছা ফলে মাথোঁ
নৰৰ ভাগ্যত । ভাগ্যত যি আছে লিখা
অৱশ্যে ফলিব ; ভাগ্যে যেন ফলিয়ায়—
“ঈশ্বৰে যি কৰে ভাল মানুহ কাৰণে ।”
চাওঁ বাক, ভাবি-চিন্তি নীৰলে এবাৰ ;
কৰিম মীমাংসা পাচে প্ৰকাশ্যে সভাত,
আলচি মন্ত্ৰীৰ সতে সভাসদে মিলি ।

(মৌন)

লাগিছে বিষম অতি দেহ মন-প্ৰাণ,
উগল-থুগল ভাব খেলিছে হিয়াত !
ফুৰোঁগই নিজানত উদ্যানৰ ফালে ;
লগজনে শাস্তি-ভঙ্গ কৰে মাথোঁ মোৰ ।
যোৰা শ্ৰিয়া পালাগই গৃহধৰ্ম তৰ ;
বাওঁ মই, আহোঁ ফুৰি অন্তৰ জুৰাই !

(ছইবো ছফালে প্ৰস্থান ।)

দ্বিতীয় গর্ভাক্ষ ।

ফুলনি ।

(সাধনী আর শাস্তি ।)

শাস্তি ।—শাস্তি নাম ধরিলেঁ। মিছাই !

সাধনী ।—কিয় সখী ?

শাস্তি ।—প্রয়োজন শাস্তি য'ত,

পরা নাই দিব তাত বেশমাত্র তার,—

শাস্তি-সুখা সখীয়ার বুজনি সুরত ।

দিনকে মলিন দেখিছে। মুখানি তর

কিবা আবেগত, ছুফটে হিয়ার ভাব

অধর পাহিত,—বিবিজি উঠিছে মাথোঁ

মুখ-দাপোনত ।

সাধনী ।—সর্বজান সখী তুমি,—

হাঁহিমুখে মন ছলি, প্রবেশি অন্তর,

চুর কর'। মনোভাব ভাবুক জনব ।

বাকী নাই বুজিব মনোভাব মোর ।

কিস্ত সখি ! কিনো ক'ম, আপুনি বুজিব

নোরাবোঁ আপোন ভাব । কি দিম উত্তর !

হুৰুজোঁ আপুনি—লাগে কিনো, কিবা নাই,
কিহেতু উদাস !

শাস্তি ।—বুজিছোঁ ভাবতে ভাব ।

বুজিবৰ বাকী মাথোঁ,—জলে কোন সিটি
উদাস প্ৰাণত ।

সাধনী ।—থক বাকী ।

নালাগে জানিব সিটি কোন ।

ভনাবৰ যোগ্য পাত্ৰ নোহে সেই ধন ।

শাস্তি ।—জানিবৰ যোগ্য নোহোঁ আমি !

সাধনী ।—থোৱাঁ সখী,

নকৰোঁ চুপতি ! সবল চিত্তেৰে কৰ্ত্তা;

আতিকে সামান্য পাত্ৰ মোৰ সেই ধন ।

নালাগে জানিব তুমি, নালাগে জগতে ;

নেদেখাতে থক গুপ্তমণি !

শাস্তি ।—বাক সখী,

নকৰোঁ চুপতি । চুপতিৰ যোগ্যজন

আছে নেদেখাত । নীৰৱে, নজনা কই ;

—থাকোঁ হাঁহি-মাতি ।

সাধনী ।—নাপাতিবোঁ বোহ সখি !

ভাবিছোঁ যি তুমি, হব পাবে সিও এক

উদাস কাৰণ । কিন্তু সখী, প্ৰাণ মোৰ

হইছে কাতৰ, দেখি-শুনি সংসাৰৰ

পাক-চক্ৰ, কুটীলতা, অধৰ্ম্ম-অনীতি ।

কিমতে পোনাৰ পাৰি সেই বৈকা গতি,

ভাবো ছেগ বুজি । কত পার্টো, কত ভান্ধো,
নাই সীমা-শেষ, নাপাঙ উৰাধি তাৰ ।

শান্তি ।—ফুলত শিলৰ বেথা !

নোশোভে তোমাত ইসৰ ভাবনা সখি !
চোপা-কলি তুমি, কিয় ভাবাঁ কীটে ধৰা
ফুলৰ দুৰ্দশা !

সাধনী ।—দেহি অই,

চোৱাঁ কেনে মিলিছে থিতাতে !—
চোৱাঁ কেনে ফুল-পাহি আউলী-বাউলী,
কলিটিৰ মুখ চাই আছে ঠৰ লাগি !
চোৱাঁ নাই নিজলই,—নিজ সুখ-দুখ,—
চাইছে মাথোন কলিটিৰ মুখলই,—
যায় যেন দিন-তাৰ এলুৱা সুখত !
ফুলিলেই সখী অই, হব তাৰো দশা
বাউলী পাহিটীপ্ৰায় । তাকেহে গুণিছে,
পৰৰ সুখত পমা আজলীটী দেহি !
কিন্তু সখি ! পাহিটীৰ হুপূৰে কামনা,—
চোপাকলি ফুগিব কালত ; দশা তাৰ
হব ঠিক পাহিটীৰ প্ৰায় । মেলোঁ মেলোঁ
পাহিকিটি মেলিব যিদিনা, সিদিনাই
কীটে আহি লব থিত, কৰিব যুগীয়া ;
নবব জেউতি আৰু লুকুৱা হাঁহিব !
সৃষ্টিৰ বীতিয়ে' এই,—জন্ম, বৃদ্ধি, ক্ষয়—
চিৰকাল কাৰো দিন সমানে নাযায় !

বাড়োমানে আগলই বৈকাবৈকি বাট,
আক কত আওশাক ভর-সংসারব
পাবলই আছে জীৱনত । ভাবোঁ তাকে,
পাওঁ বুলি তত্ত্ব কিবা সৃষ্টি-কোশলব ।

শাস্তি ।—কঠুৰা পুৰুষ-ভাব !

—নোহে নাৰী-নীতি ।

সঙ্গীত ।—পুৰুষ কঠুৰা বুলি

তাজ্য নোহে সিটি । কঠিনে-কোমলে মিলি
পুৰুষ-প্ৰকৃতি জানা, সৃষ্টি স্বৰগত ;
তাৰে আৰ্হি নব-নাৰী এই পৃথিবীত ।
এতেকে, কঠুৰা বুলি নিলগোৱা যদি
পুৰুষ-বতন, প্ৰকৃতি তিষ্ঠিব ক'ত ?
গছত বগাই সউ চোৱা ! লতাজুপি
কঠিনে-কোমলে কেনে হইছে মিলন !
ইটিয়ে সাবটি ধৰি সিটক জুৰায়,
সিটিয়ে শৰীৰ পাতি ইটক গুৱায় !
এটি সদা আনটিৰ জীৱন সাৰথি ;—
তাৰে ফল মাথোঁ এই সংসাৰ-কানন ।
এয়ে জানা, আৰ্হি সংসাৰব । লতা হই
বদ-তাপ গুচায় গছৰ ; সেই ৰূপ,
নাৰী হই পুৰুষৰ শোক-তাপ-দুখ,
অধৰ্ম্ম, অনীতি আৰু কুটিল স্বভাৱ
আমিও গুচাব লাগে ।—এয়ে নাৰী-নীতি ।

শান্তি ।—পণ্ডিতা বহনী তুমি ।

তোমাস'তে আমাসার নবজ্ঞে কখন ।

যাওঁ সখী হেবা, মৰবিবঁ দায়-দোষ ;

কৰিলোঁ আমনি ।

সাধনী ।—নাযাবঁ সখীটি অই !

নাপাতিবঁ বোহ । নাপাতোঁ আজিৰপৰা-

এছুরা কঠুৰা মেল, বেয়া পোৱাঁ যদি ।

ভাল কথা, পৰিছে মনত ;—গোৱাঁ সখি,

গোৱাঁ এটি গীত । গাইছিল এতিয়াই,

কুলিটিয়ে সউ গছৰ ডালত পৰি ।

কিষে কৰ্ত্ত ! কি যে স্মৰ ! পঞ্চমৰ তান !

—কি দিম তুলনা তাৰ !

শান্তি ।—লগা নাই ভাল হেবা,

কিনো গীত গায় ! তোমাৰে বাচনি, বাক

সাংসাৰ-বিবহ গীত নৱ শ্ৰোমিকৰ,

গাওঁ শুনা এটি ।—

গীত ।

খায়াজ জংলা—লং স্কোঁ ঠুৰী।

আহা কি কিৰণ দিয়ে তৰুণ অৰুণে ;

উষাৰ প্ৰভাবে মিলি বাঢ়ে ক্ষণে ক্ষণে !

মিলন-বহণ সানি,

উষা-বেলি হাঁহি হাঁহি,

ছুটি প্ৰাণ এটি হয় পৱিত্ৰ মিলনে ।

মিলনে জীবন সাব, মিলনতে লব্ধ যাব,

কি আছে তুলনা তাব অগত-জীবনে ।

বচিগাঁ। হে প্রভু যাক,
নতুন মউৰ চাক,

সজোৰ। হৃদয় তাৰ এনেহে যতনে ;—

ନିନ୍ଦନୌ ସଂସାର ଛବି, ଫୁଲେ ସେନ ମୁଖ୍ୟ ବବି,

ଆଦର୍ଶ ଜୀବନ ହେଉ ମାଂସାସୀ ବାବେ ।

माँनो ।—धन्य मति ! (नीबत्त) ।

ধন্য তুমি, ধন্য তব গীত !

શાંતિ ।—શન આક ।

বল'। যাও', নকবে'। পলম ।

দুইবো বিচাৰ জানো লাগিছে ঘৰত ।

(ଅହାନ ।)

তৃতীয় গৰ্ভাঙ্ক ।

গৰখীয়া-পথাৰ ।

(নিতাই, নালীয়া আৰু সমনীয়া ।)

সমনীয়া ।—হেৰ নিতাই, নিতাই !

নিতাই ।—কি অ' ? কিনো হেঁকাই হেঁকাইকৈ থাক !

নালীয়া ।—অ' নিতাই শুচি হেঁকাই হ'লিনে ? বাক, তেস্তে হেঁকায়েই ।

নিতাই ।—এঃ কিয় কৰ তেনেকৈ ককাই !

সমনীয়া ।—নকবনো কিয় ? তোক কেখন মাতিগৈ জগৰ লাগে ।

নিতাই ।—এ নহয় বুপাই, বেয়া নাপাবি, মই আন কিবা এটালৈ মনকৈ
আছিলোঁ । ই মাতিলত সি চাটকৰে নাইকিয়া হল !

সমনীয়া ।—কিহটলেনো মন কৰিছিলি ?

নালীয়া ।—কিনো বাজপাটখন খাবলৈ ভাবিছিলি অ' ?

নিতাই ।—এৰা, জানিব। বাজপাটেইহে । ঢুকি নোপোৱা বস্তুলৈ হাত
মেলোতেইতো মোৰ এই দশা !

নালীয়া ।—ও আই, কিনো ও ! হেৰ ভাজি কচোন কি, আমিও ভাগ
পাওঁ বা !

নিতাই !—এৰা, ককাই, অথনিৰ সেই বেলিপকাটোৱে মনত পৰিছিল ।

(মনতে) অহ, সেই বেলিপকা আৰু এই বেলি-পকা ! দুয়ো মোৰ
আদি বাসনাৰ বস্তু ।

নালীয়া !—আও ! আচল ৰাজপাটখন ! নিতাই ৰজাৰ ৰাজভোগেইহে হয় !

নিতাই !—ৰাজপাটতকৈও বেচি বুলিহে ভাবিছোঁ, ককাই ।

নালীয়া !—উঃ ! ই কম ভকত নহয় ও ! অথনিৰ কথাটোকে এৰা নাই ।

নিতাই !—কেনেকৈ এবিবি ককাই ? ইমান হুখ কৰিও যে সেই বেলি-
পকাটো পাৰি আনি আমি ভগাই থাব নোৱাৰিলোঁ, সেই কথাটোৱেই
মোৰ মনৰপৰা গুচা নাই ।

সমনীয়া !—পিচে, পাৰিব নোৱাৰমানে হুগুচিবইনে কি ?

নিতাই !—ওঁ, হুগুচে । তাক নাপাওঁমানে নাপাহৰোঁ ।

নালীয়া !—আও ! ই বাৰটো হয় দেও ! যিটো কথাত লাগে সি লাগেইহে ।

মই হলে তাৰ কাষকে নাচাপোঁ বুপাই । অথনিৰ আমৰলিন
কামোৰণিৰ ফৰফৰণিয়ে আমাৰ হেঁপাহটো তল পেলাই থৈছে !

সমনীয়া !—উঃ, নকবি আৰু ককাই, মনত পৰিলেই চেক্‌চেকনি উঠে !

নিতাই !—মোক হবলা কামোৰা নাই ?

সমনীয়া !—তোকো কামুৰিছিল, গছৰ আদখিনিৰপৰাই তোক বগৰাই অনা
নাই জানো ?

নিতাই !—পিচে ?

নালীয়া !—পিচে নো কিয় বেলিপকা-ৰাজভোগলৈ খাউতি গুচা নাই ?

নিতাই !—অ, নহয়, এটা কামলৈ এবাৰ মন মিলিলোঁ যেতিয়া, তাক সাধিমই
সাধিম । বেলিপকা খাইহে এৰিম ।

নালীয়া !—এৰা, তই কম নহয় বুপাই, যিটোত লাগ লাগইহে । এই দৰে
লাগি কেতিয়াবা তই সঁচাসঁচি কৈয়ে ৰাজপাট খাবিহে হবলা বুপাই !

নিতাই ।—বাক, বাক, বাজপাট খাবলৈ পাও যদি তহঁতেও বিষয়াৰ বাব
খাবলৈ পাবি । বাক, ঞ এতিয়া ঞ সেইখন কথা । ব'লহঁক যাঁওঁ,
বেলিপকা পাৰোঁগৈ বল ।

সমনীয়া ।—বল বাক, আমি হলে নিলগবপৰাহে ।

(তিনিও এথোজ-দোথোজকৈ গৈ থাকে)

নালীয়া ।—(মনতে) হবও পাৰে । একো আচৰিত নহয় । যি লাই বাঢ়ে
তাৰ ছপাততে চিন্ । উঃ, সঁচাকৈয়ে ই কম নহয় । ই কোনোবা
ডাঙ্গৰ মানুহৰ ঘৰত হে জনম লব লগা আছিল । যি হওক, ইয়াক
আগত লোৱাৰ পৰা লাভ আছে । হঁঃ, পিচে নালীয়াও কম নহয় ;
মই আমুকা পম্ খেদাত কম নহওঁ । বাক, নিতাইক জানিবা ঈশ্বৰে
গুণৰ ভঁড়াল কৰি চৰ্জিলে ; মোক তেও বুধিৰ ডুককাটোকে
কৰি সাজিছে হে ? দেখা যাওক ।

সমনীয়া ।—(ডালত পৰি থকা তিপটী চৰাই এটালৈ আঙ্গুলিয়াই) নিতাই,
চাচোন সোটি ! কেনেকৈ বুকু পাতি আছে । পাৰিবিনে শালিৰ
একেপাট কাঁড়েৰে ?

নিতাই ।—বাক চাওঁচোন ; আগেয়ে গপ্ মাৰিলে কি হব ?

(নিতাইয়ে টোঁৱাই-ভিৰাই কাঁড় মাৰে)

সমনীয়া ।—পৰিল, পৰিল, সোটো পৰিলহি মাটিত ।

(চৰাই তুলি লবলৈ লৰ ধৰি প্ৰস্থান ।)

নিতাই ।—পৰিল নে ? চাওঁ, কোনটি ?

(সমনীয়াৰ পিচে পিচে লৰি প্ৰস্থান)

নালীয়া ।—আও ! ই কম ভকত নহয় দেও ! খেজ-কাঁড়তো বৰ পাকৈত !
ইয়াৰ নিচান কেতিয়াও কাটি নাযায় । সিদিনাখনেই নহয়, চকুৰ
আগতে, সেই উৰি যোৱা নাচনী চৰাইকণ একেটা বাতলুঙটিৰেই

মাটিত লুটিয়াই পেলালে । আক, লবা-ধবা, জাপ-মবা, খব-মবা, সান্তবা, গছত-উঠা, হিটেল-মবা, ঘোঁরাত-উঠা, নাও-মবা,—এইবোৰ আটাইতে সি পাঠকত । তাক আক মই একোতে কম নেদেখিলোঁ । ই যে আগলৈ এটা মাহুহ হব তাত সংশয় নাই । আক, ময়ো শুদাশুদি ভকত নহওঁ, তাৰ আলেথলেথ-বুজিহে চলিছে তেও । যাওঁ, সিহঁত ভালেখিনি পালেগৈ চাটৈগৈ ।

(বেগাবেগিকৈ প্ৰস্থান ।)

চতুৰ্থ গৰ্ভাঙ্ক ।

উদ্যান ।

(পাল-শৱ দিয়া মৈদাম ।)

ধৰ্ম্মধ্বজ ।

(অকলশৰে ফুৰি ফুৰি)

ধৰ্ম্ম ।—এয়ে সেই কীৰ্ত্তিস্থল ।

ইয়াতে এদিন, ছুটীয়াৰ আদিৰাজ
বত্সধ্বজপাল হইছিল বিমোহিত
প্ৰকৃতিৰ ৰূপ-লীলা চাই ! পাজিছিল
ইয়াকেই বত্সপুৰ নগৰৰ ভেঁটি ।
কিন্তু কি যে বিধি-বিড়ম্বনা,—নগৰৰ
ভেঁটি লই উঠিল মৈদাম ! আদিৰাজ
বত্সধ্বজে প্ৰিয়পুত্ৰ এটি ৰাখিছিল
কমতাপুৰত গই, শিক্ষাৰ উদ্দেশে ।
অকালত কাল হল সেই কোৱঁৰৰ ।
কমতা জঁথৰে পাচে অতি যতনেৰে
পঠিয়ালে সন্তানৰ শৱ পিতৃলই,
যুগুত সমাধি হেতু । মৰ্ম্মাহত হল
বত্সধ্বজ পুত্ৰৰ শোকত । ভগ্ন হল

মনোবধ, মনব উদ্যোগ 'বদ্ধপূব'
 স্থাপনব হেতু। নগবব সলনিত
 পালবংশী কোঁবব সমাধিব স্থল
 হল এই ঠাই। বদ্ধপূব স্থাপনব
 আয়োজন যত, সমূলক্ষে পালে লয়,
 এই মৈদামত। তদবধি খ্যাত হল
 'পাল-শব্দ-দিয়া'—'শদিয়া'ব আঁতি-গুৰি—
 শ্মশানব নাম। সেই হস্তে স্থবক্ষিত
 মৈদামব ভেঁটি; পিপৰা পৰ্য্যন্ত তাত
 নোৱাবে পশিব। পুৰুষে-পুৰুষে এই
 পুণ্য-বীতি চলি আছে অলজ্ঞ্য নিয়মে।
 দেখা নাই কদাপিও প্ৰাণীৰ সঞ্চাৰ
 এই মৈদামত। আজি কিয় অকস্মাৎ
 দেখোঁ বিপৰীত? কৰপৰা চাপিলেহি
 অপৰূপ জন্তু ইটো;—উদত পৰাণ,—
 কৰেহি বিহাৰ আজি মৈদাম বগাই!
 ভাবুক্তি নটলে সি ডাবিত নডৰে,
 খেদিলে নাযায় গুচি, নাচে খৰটকী;
 আতিকে দান্তিক আক, কৰে ভেঙ্গুচালি!
 আক আচৰিত!—সেউজীয়া ক্ষুদ্ৰ কাণ
 তাৰ তিৰ্ধিব্ কৰি কিহে জ্বলিকাই
 চমকনি মাৰি ধৰে ছই চকু মোৰ!
 নাথাকিল ধনু-শব লগত এতিয়া!
 আছিলোঁ নিবদ্ধ এবে জিৰণিব হেতু,

বাজ-সাজ পৰিহৰি, ভাবুকৰ বেশে ;
নতুবা তুৰন্তে শালিলোঁহঁতেন তাক
এপাট শৰেবে ।

(মৌন)

পৰিছে মনত আৰু,
দৈববাণী সিদিনাৰ, দৈৱজ্ঞ গণনা—
হব লাগে সম্পাদন অপূৰব ভাৱে
সাধনীৰ সন্মত পণ । হব পাৰে
এয়ে তাৰ আগন্তুক চিন্ । ভাল কথা,
এয়ে তেস্তে হোক পণ,—“এপাট শৰেবে
শালিব পাৰিব যেয়ে এই খবটকী,
সাধনীৰ পাণি-লাভ কৰিব সিহনে।”
হলোঁ প্ৰতিশ্ৰুত ; হল এয়ে পণ মোৰ ।
যথাবিধি আয়োজন হোক বাজ্য জুৰি,
চৌদিশে প্ৰচাৰ হোক সন্মত কথা ।
আদেশো মন্ত্ৰীক গই, পাচোক কটকী
দেশ-দেশান্তৰে,—স্বৰ্ণ, বস্ত্ৰ, কাম পীঠ,
সৌমাৰ সহিতে । বাথোক বখীয়া দি
প্ৰস্তাবিত পণ মোৰ,—অদভূত প্ৰাণী ;
সন্মত আগে হৰণ-ভগন যাতে
নঘটে ইয়াৰ ।

(মৌন)

লাগিছে লাঘৱ এব
দেহ-মন-প্ৰাণ, অপাৰ চিন্তাৰ পাৰ

দেখি বিনি-বিনি । সাধনৌৰ যোগা পাত্ৰ
মিলিব ইবাব,—ধৰিছে মনত মোৰ ।
সীতা, দময়ন্তী আৰু দ্রৌপদী সতীয়ে
লভিলে যিমতে স্বামী ভাগ্য অনুসৰি,
হয় যেন সেইমতে সাধনৌৰো মোৰ
ভাগ্যবন্ত স্বামীলাভ বিধিৰ বিধানৈ ।
মানুহ কাৰণ মাথোঁ ; কৰোঁতা ঈশ্বৰ ।
ফলিয়াই যেন,—“ঈশ্বৰে যি কৰে, ভাল
মানুহ কাৰণে ।”

(মৌন)

পাওঁ যদি ভাগ্য-বলে
ভাগ্যধৰ কোনো জন এই বাজাতেই ;
পুৰুষ বতন ৰূপে মানি নিজজনক,
মহোলাসে সমৰ্পিম সাধনৌ বতন ।
গুণে-জ্ঞানে হীন যদি হয় সেইজন,
সাধনৌৰ সঙ্গ-লাভে পূৰাব সি ক্ষতি,—
সুশিক্ষা, সুনীতি জ্ঞানে কৰিব মহান্ ।
আৰু যদি মৰ্য্যাদাত নোহে সমতুল,
অথবা অপাত্ৰ জনে লাভে সেই পণ,
প্রত্যবায়ে আহি তাৰ নাপাবহি মোক ।
বহু চিন্তা পাৰ হল গুণ-মান লই ;
অপেক্ষা কৰিলোঁ বহু তাৰ অভাৱত ।
আৰু ভাবি চাব লগা কথা,—মৰ্য্যাদাই
ভাগ্যগতি নোৱাৰে বোধিব ; পৰা নাই

গতিবোধ কবিব আদিত্তে,—ছুটায়
 আদিঙবি বীৰবলে য়েবে লাভ কবি
 ‘কুবের সম্পত্তি’—ঢাল, তবোৱাল, ধন,
 সোণৰ মেকুৰি—লভিলে ই বাজভাগ
 ছুটয়া বাজাৰ ; যদ্যপি দৰিদ্ৰ লৰা
 সামান্য ঘৰৰ । নাই আৰু ভাবিবৰ,
 নকৰোঁ আশঙ্কা ; যাও ঘূৰি, কওঁ গই
 উৎকৰ্ণা বাণীক ।

(প্ৰস্থান)

প্ৰথম অঙ্কপাত ।

জিৰণিৰ-পটক্ষেপণ ।

—:০:—

দ্বিতীয় অঙ্ক ।

— ❦ —

প্রথম গর্তাঙ্ক ।

— ❦ —

বজাৰ বৰচৰা ।

(ধৰ্ম্মধ্বজ, মন্ত্ৰী, পাৰিষদ আৰু সভাপণ্ডিত)

ধৰ্ম্ম ।—শুনা মন্ত্ৰী, পাৰিষদ,

পণ্ডিত মণ্ডলী, শুনা আমাৰ পণ ।

কালি য়েবে অকলই আবেলি পবত,

ভৰিছিলোঁ উদ্যানত,—ভাবত মগন—

ভাবি ভাবি সাধনীৰ পৰিণয় কথা ;

চাপিলোঁ ওচৰ গই ‘পাল-শৰ-দিয়া’

—ছুটীয়াৰ কীৰ্ত্তিস্তম্ভ মৈদামৰ কাষ ।

আছিল কতনা স্মৃতি পূৰ্ব পুৰুষৰ,

আদিবাজ বত্সধ্বজ কথা ; স্মৰিলোঁ।

আৰু সেই চলি অহা পুৰুষে-পুৰুষে

আদিবাজ আজ্ঞা-বাণী অথও বীতিৰে,—

পিপৰা এটিও যেন নোৱাৰে সাৰিব

মৈদাম বগাই । কিন্তু শুনা, কালি এক

অপূৰ্ণ ঘটনা ;—খৰটকী শ্ৰাণী এটি
মৈদাম বগাই ফুৰি আছে দস্ত কৰি ;
কত ঘৰ কৰি আমি নোৱাৰিলোঁ তাক
খেদাব নিলগ কৰি :—তেতিফ্ৰণে আন ভাব
—সাধনীৰ সময়ৰ কথা—আচম্বিতে
আছিল মনত । হঠাৎ কৰিলোঁ পণ,
“এপাট শৰেৰে, পেলাব পাৰিব শালি
য়েয়ে এই শ্ৰাণী, সাধনীৰ পাণি-লাভ
কৰিব সিজনৈ ।”

মন্ত্ৰী।— বুগুত হইছে পণ ।

পাৰিষদ।—ৰাজযোগ্য পণ ।

ধৰ্ম্ম।— কি বোলা পণ্ডিতে ?

পণ্ডিত।— আমিও বুজিছোঁ ভাল ।

বিধাতাই পাতিছে যি জোৰা, মিলিব সি
বখা সময়ত ।

পাৰিষদ।—স্বৰূপ কইছাঁ দেও !

মন্ত্ৰী।— কি কৰা উচিত এবে ?

পণ্ডিত।— ‘গুতস্ত শীঘ্ৰম্’ ।

মন্ত্ৰী।— বুজিছোঁ ‘শীঘ্ৰম্’ ।

কিন্তু, কিৰূপে আৰম্ভেঁ ।

কাম, পৰামৰ্শ তাৰ সুধিছোঁ সভাক ।

পণ্ডিত।—পৰামৰ্শ ?

মন্ত্ৰী-বাব বিচাৰাঁ সলাব ?

ধর্ম ।— ক্ষান্ত হোঁরা ।

নহয় সময় ইটো বং-ধেমালিৰ ।

ক'ৰা স্থিৰ,—কিবা ৰূপে সাধিবাঁ সন্ধ্যা ।

মন্ত্ৰী ।— চিন্তা নাই মহাৰাজ !

কৰিম যুগুত দিহা পণ-ঘোষণাৰ ;

সদউ ৰাজ্যত প্রচাৰিত হয় যাতে

আজি-কালিতেই ।

ধর্ম ।— নহব নে প্রচাৰিত

স্বৰ্ণ, বস্ত্ৰ, কাম আৰু সৌমাৰ পীঠত

সন্মত পণ ?

মন্ত্ৰী ।— নহব সময় তাৰ ।

দীৰ্ঘকাল প্রাণীৰক্ষা নহব সম্ভৱ ।

ক্ষুদ্ৰ জীৱ খবটকী যদিহে হেৰায়,

ঘটিব প্রমাদ !

সভাসদ ।—সঁচা, হব সৰ্বনাশ !

ধর্ম ।— কি হব উপায় ?

পণ্ডিত ।— উপায় অৱশ্যে হব ।

ভীষ্মক ৰজাৰ যেনে মহা শঙ্কটত,

ঘটালেহি ক্লেশে আহি কাক্সিণী-হৰণ,

তদ্রূপ ওলাব কোনো বিপদ-তাৰণ

যথা সময়ত ।

ধর্ম ।— যি কৰে ঈশ্বৰে !

মন্ত্ৰী ;— ঈশ্বৰে ভালকে কৰে ।

ধর্ম ।— দিন ধাৰ্য্য করা হোক
যথাবিধিমনে ।

মন্ত্রী ।— পণ্ডিতব বাব সিটো,
কবিব পণ্ডিতে ।

পণ্ডিত ।— চিন্তা নাই মন্ত্রীবব,
অবশ্যে কবিম ।

ধর্ম ।— ভাল কথা,
আজিলই এৰোঁ ইমানতে ।

(সকলোবে প্রস্থান ।)

—:~:—

দ্বিতীয় গর্ভাক্ষ ।

গাভৰুৰ বুলনি ।

(সাধনী আৰু শান্তি)

সাধনী ।— কি দিম উপমা !

কোকিলৰ কণ্ঠ জিনি

গোৱাঁ য়েবে তুমি হৃদয়-পমোৱাঁ গীত,

পাহৰোঁ সংসাৰ, পাহৰোঁ আপোন-পৰ,

বিশ্ব-প্ৰেম বহি পৰি কৰে বিমোহিত ।

সজীৱত, হেৰা সখী, আছে কি মোহিনী,—

চিন্তা-ভাব, শোক-তাপ, কেনিবা পলাই

অযাচিত্তে দিয়ে এৰি সন্তোষক ঠাই ।

শান্তি ।— সঁচা সখি !

সজীৱত পমে মন-প্ৰাণ !

শুনোতে যি তৃপ্তি লাভ গাওঁতে শ-শুণ ।

সাধনী ।— সখী, গোৱাঁ আৰু এটি ।

শান্তি ।— লাগে আৰু এটি ?

সাধনী ।— হয় সখি !

বোৱা নাই আবেগৰ বেগ ;

হৃৎপে বাঢ়িছে সি, বাঢ়ে যেন হাঁহ,

বাৰিবাৰ বেগৱতী নই । কুণ্ডিলৰ

কুণ্ড যেনে উপতি পানীৰে আহে বই
 শ-দিয়া বুৰাই ; হৃদিকুণ্ড ফুটি যোৰো
 বইছে আবেগ—বেগ হিয়া ওপচাই
 শুনি তৰ মধুৰ বাগিনী । গোৰা' সখি !
 গোৰা' আৰু এটি ।

শান্তি ।—লাগিছে ভাগৰ, সখি !

সাধনী ।—এটি হলে হব,

আৰু নকৰোঁ আমনি ।

শান্তি ।—ভাল বাক, এটি মাথোঁ ;

নধৰিবোঁ আৰু ।—

গীত ।

যোগিয়া—একতালা ।

প্ৰেম লুফুটিলে, ক্ষণ নিমিলিলে,

হিয়াতে হেঁপাহ পলায় অই !

(হাঁয়) পুণ্য আশাটিয়ে, গোপনতে ভাহে,

গোপনতে মাৰ যায় অই !!

এই যে সংসাৰ,—

এই সংসাৰৰ কেওঁ

প্ৰেমৰ মহিমা নাপায়,

এই সংসাৰে প্ৰেম বিলাওঁতে ঢুকায় ;—

ব'ত আছে হাঁয়,

নিতে প্ৰেম দিয়া-দিয়ি,

ততে গই প্ৰাণ জুৰায় অই ॥

(ক্ষন্তেক নীজম্) ।

সাধনো ।—কিষে সুললিত !

শুনিহে থাকিম যেন ।

শান্তি ।— শুনি থাকোঁ, গাই থাকোঁ,

এবোঁ আন কাম !

সাধনো ।— সখি ! নাপাখোঁ আমনি ।

শান্তি ।— নাই পোরা সখী ।

কিন্তু এটা কথা; মন করি আছোঁ মই

দিন চাৰি পৰা, সঙ্গীতত আতিকই

বাড়িছে ধাউতি তৰ বেলেগ বেলেগে ।

সাধনো ।— সঁচা সখি !

সঙ্গীতত বাড়িছে ধাউতি ।

কিন্তু কিয়, কিবা ভাবে, টানিছে কলই,

নোৱাৰোঁ বখানি কব ! যি ভাবে টানিছে

এই বিশ্ব-ব্রহ্মাণ্ডক শূন্তে শূন্তে তুলি,

সেই ভাবে টানে মোৰো ক্ষুদ্র হৃদয়ক

কি জানো কলই ! নাথাকোঁ মেতিয়া তুমি,

হুগুনো সঙ্গীত, তেতিয়া চাপেহি কাষ,

কৰেহি আমনি, আন এটি ভাবে ধৰি ।

নোৱাৰোঁ ফুটাব তাৰো আধাহুটা ভাব ;—

কিবা নাই, কিবা লাগে, হুগুজো আপুনি ;

কৰে মন উগল-থুগল । সিটি ভাব

স্বৰগৰ ; ইটি মৰতৰ । ছয়ো য়েবে

একে লগে কৰে টনাটনি, তোলপাৰ

হৃদয়ত কিযে কেনে কৰে, সাধ্য নাই

বুজাওঁ ভাষাবে ! মৰ্ত্তৰ ভাবনা ।ষটি
ধৰিছে। ভাবত ; হিয়া দিয়া-দিয়ি তাৰ
উদ্দেশ্য মহান । কিন্তু হাঁয়, জনা নাই,
কাৰ হিয়া কোনে দিয়ে কাক । সৰ্পো বুলি
আধা হিয়া আছে। সাজু হই, পাওঁ যদি
মিলনত বাকী আধা মোৰ ।

শান্তি ।— আৰু জানাঁ,

নৃত্য-গীত-সঙ্গীতত পাষণো বিদৰে ।

সাধনী ।— কিনো হল পিচে ?

শান্তি ।— হোৱা নাই, হব পাৰে ।

সাধনী ।— কিনো হব পাৰে ?

শান্তি ।— হব পাৰে,—

কুমলীয়া হিয়া তৰ নাৰী জীৱনৰ,
তাতে পূৰ্ণ যৌৱনত ; মজিছাঁ যিনবে
তুমি ধৰ্ম্ম-সঙ্গীতত একান্ত চিতেৰে,
নপমিব সেই হিয়া উদাস ভাবত
কোনে কব পাৰে এনে কথা ?

সাধনী ।— কি ক্ষতি দেখিলা তাত ?

পমে যদি ক্ষুদ্ৰ হিয়া ধৰ্ম্ম-সঙ্গীতত,
ভাগ্য মোৰ, মিলিব সি অনন্ত ভাবত ।
কিবা ক্ষতি তাত ?

শান্তি ।—ক্ষতি নাই, আছে লাভ ।

নোৱাৰি তৰিব কিন্তু সেই লাভ নই
ভৱ-সংসাৰত ।

সাধনো ।— হুজিলাঁ সখী হাঁয় !

ভর-সংসারত আছে যদি তবিবর
যথার্থ যুগুতি, জানিবা নিশ্চয় হেবা,
ধর্ম্য হে প্রধান বল সেই সমাজত,
সহায়-সাবধিহীন ছখী তবিবর ।
আরু জানা সখি ! নবহে যদ্যপি মন
ঈশ্বর-প্রেমত, মিছা তার প্রেম-বাগ
নশ্বর দেহত ।

শান্তি ।— নালাগে বুজাব বাক ।

সাধনো ।— কিয় কোরোঁ এনে ?

শান্তি ।— দেখি গতি সংসারব ।

দেখিম তোমাতে ; নাই আরু বহুদিন ;
সম্বব পাব হলে, যদি বাঁচি থাকোঁ,
বিজাম তেতিয়া ।

সাধনো ।— সম্বব !

হুজিয়াঁ সখী সেই কথা ।
গুনিববে পবা মোব সম্বব-কথা,
উত্তল-থুত্তল মন, নাই শান্তি লেশ ;
ভোগ-তৃষ্ণা, নান্না-মোহ, বিষয়-বাসনা,
অকালত মা'ব যায় যেন ! মা'ব যায়
আরু মো'ব আশা বাঞ্ছা হুথ কল্পনা !

শান্তি ।— হুজিয়াঁওঁ,

দায় যদি ওলালে ইমুখে !

সূৰ্য্যৰ মুখত কিন্তু কোনে শোপা দিয়ে !

বাটে-বাটে ঘৰে-পৰে ইয়াৰে হে কথা ।

সাধনী ।— বুজিলাঁ ভাব মোৰ !

দায় নাই উলিয়ালে ; কিন্তু শুনা সখী,

নাজানোঁ কিহেতু হাঁয়, লগা নাই ভাল

সয়ম্বৰ কথা । শাস্তিত বিধিনি যেন

বাজিছে প্ৰাণত ।

শাস্তি ।— তাতে হে কইছোঁ সখি !

ধৰ্ম্ম-গীত শুনিবৰ নহয় সময়,

পূৰ্ণ-ধোৱনত । ধোৱনত উজুমন

ঢলে যেনি-তেনি !

সাধনী ।— ঢলো যেনি-তেনি !

শাস্তি ।— ঢলিবঁ কালত,

ঢলিবৰ অসময় আহিব যেতিয়া ।

এৰোঁ এবে এই সৰ সাংসাৰিক কথা ;

বলোঁ সখী ফুৰোঁগই ফুল-উদ্যানত ।

সাধনী ।— যোৱাঁ সখী,

ভাবিছোঁ নাযাওঁ আজি ।

শাস্তি । লগৰ সখীটি,

এৰিম অকলে কিয় ?

(হাতত ধৰি টানি নিয়ে ।)

তৃতীয় গভাক্ষ ।

ৰাজবাট ।

(নালীয়া ।)

নালীয়া।—হওক, তেও ঈশ্বৰে যেনে-তেনেকৈ মোৰ বাহাফেৰি পুৰালে ।
মই তাহানিয়েই কৈছিলোঁ নহয়, বোলোঁ কিয়নো লাগিছে পৰৰ
ভকত, বিচাৰি চালে আমি ঘৰতে শকত । আমাৰ ইৰাজাত
বিচাৰিলেনো সাধনী গাভৰুৱে মনে-বছা দৰা এটি নোলাবনে ?
নাই, মোৰ কথা গোটেই ফুঁতে উকুৱাই দি মোৰ বান্ধৱ বজাদেৱে
কলে, “নাই, মোৰ সাধনীৰ লায়ক দৰা ইয়াত নাই;—গুণত
নাই, ৰূপত নাই, ক্ষেৰত নাই ।” সেই দেখি বজাই দেশে দেশে
কটকী পাচিলে ; কিন্তু কতো হেনো তেওঁৰ মনে-ধৰা দৰা পোৱা
নগল । বোলে, সাত পুৰুষ গল উদৰ কেঁচা মাছ খাওঁতে,
এতিয়া তাক লাগে ভজা, খড়িকা-দিয়া আৰু পাতত-দিয়া ।
এইখন ৰাজ্যতে আগৰ বজা সকলে জীয়াৰী বিয়া দি বুঢ়া হৈ গল,
এওঁলৈহে ইয়াত দৰা নোহোৱা হল ! কিন্তু, মই গেঙ্কলাই
তেতিয়াই কৈছিলোঁ, বোলোঁ দেখিম,—দেখিম এই ছটা চকুৰে,
আন ঠাইৰদৰা নো কেনে বিনন্দীয়া দৰা ওলায়হি ! পিচে, এতিয়া

কেনে ? ভেচ্চেচীয়া নহল ? বোলে 'গল কণা, আহিল কণা, থাগবী কাটিলে তিনি কনা !' কটকী ককায়ে আনিলে কি, তিনি ফালৰ পৰা তিনটা টিলিকি ! যি হওক, এতিয়া কিন্তু গতি লাগিছে,—মই বিজ্ঞাবলৈ তেও বাটটো মুকুলি হল ; এতিয়া ইয়াতে বোলে হেনো সম্ভব এখন পাতে ! এইবাৰ জানিবা ভগা ঢোলৰ বোলটো দেশ ছাৰি বিদেশলৈ বাজ নহল ; এই ভেঁকুৰা বাজাৰ ভিতৰতে সেই "জগত জাননী পতিত পারনী" ঘেষণাখন থাকিল । বাক, সেই ছোৱা এৰিছোঁ, পিচে এতিয়া সম্ভবৰ পণ বক্ষা কৰেহি বা কোনে ?—বামেই আহে নে অৰ্জুনেই আহে ?—নাই, পঞ্চ-নলেই বহে হি ? ইয়াৰহে তত্ ধৰিব পৰা নাই । বাক, দেখা যাওক, কাৰ ভাগ্যত কি ফলে, কাৰ পাতত কি পৰে ।

(নিতাইৰ প্ৰৱেশ)

নালীয়া ।—এ হে ! ই স্মৰণ কৰোঁতেই ওলায়হিধেইনে কি ! কিন্তু ত্ৰেতাৰ তপস্বীবেনী শ্ৰীৰামচন্দ্ৰ নহয় দেখোন ! এওঁ দ্বাপৰৰ শ্ৰীকৃষ্ণ গৰখীয়াৰ বেশেৰে অৱতাৰ হৈছেহি হবলা ?

নিতাই ।—অ, কি কৰিছ ককাই ?

নালীয়া ।—এ, তোকেই হে চাইছোঁ ভাইটি !

নিতাই ।—মোক আজি নেদেখাই দেখিলি নে কি ?

নালীয়া ।—নহয়, নিতৌ দেখিছোঁ ।

নিতাই ।—পিচে, নেদেখাই চোৱা দি চাইছ কিয় ?

নালীয়া ।—চাইছোঁ, বোলোঁ কিবা অৱতাৰ হলি বা !

নিতাই ।—কি অৱতাৰ ?

নালীয়া ।—বাম, কৃষ্ণ, অৰ্জুন, নল—ইবিলাকৰ ভিতৰৰ এজনৰ অৱতাৰ বুলি মোৰ ভ্ৰম হৈছিল !

নিতাই ।—কিয় ? কিয় ? মোৰ যুৰকে থা, ঝটোন, ক ।

নাগীয়া ।—সন্নম্বৰ গোক্ৰত বিট-শঙা নমাদি কোনোবা এজন নামিলিহি
বুলি ভাবিছিলোঁ,—আৰু কিয় ?

নিতাই ।—কি সন্নম্বৰ ? সীতা-সন্নম্বৰ নে ?

নাগীয়া ।—বাক হব এখন সন্নম্বৰ, আহিবিচোন ।

নিতাই ।—ওঁ, আহিম তো ; কোনটো নামম্বৰত পাতিছে ককাই ?

নাগীয়া ।—নামম্বৰত নহয় বলিয়া !—সেই শ-দিয়া মৈদামৰ কাষত বভা
দি পতা হব সন্নম্বৰখন ।

নিতাই ।—আজি বাতিয়েই হব নে ?

নাগীয়া ।—বাতি নহয়, দিনত হে ।

নিতাই ।—ওঁ আই ! দিনত নো সন্নম্বৰ পাত নে ? কোন্ দেশত
দেখিছওঁ এনে কথা !

নাগীয়া ।—এই দেশতে দেখিবি ; বাক আহিবিচোন !

নিতাই ।—ওঁ, আহিম বুলিছোঁ নহয়, আহিম । পিচে, কাহানিকৈ নো
পাতিছে সন্নম্বৰ ভাওনাখন ?

নাগীয়া ।—বাক, আহিবি ; পৰহিলৈ ছপৰীয়া সেই মৈদামৰ কাষলৈকে
আহিবি দেই ।

নিতাই ।—বাক, আহিম দেই । অঃ, এনে কথা আছে নে ? আখৰা দিওঁতে
বতৰা পোৱা হলে ভাও এটাও লব পাৰিলোহেঁতেন নহয় !

নাগীয়া ।—একে কথা নাই, আখৰাটলৈ নহাটেকও ভাও দিব পৰা হব ।
তই বাক ভোৰ ধেমু-কাঁড়জোৰ লগত লৈ আহিবিচোন ।

নিতাই ।—ধেমু-কাঁড় ? ওঁ, আনিব পাৰিম তো । মই সিবৈছা তালন
চুবুৰীৰ নামম্বৰত পতা সন্নম্বৰত লখ্মণ হৈছিলোঁ নহয় ।
সেইজোৰ কাঁড়ধেমুৱেই আছে ।

নালীয়া ।—সিঁদাৰ লক্ষ্য হৈছিলি ; এইবাৰ বাঘৰ ভাও দিব লাগিব ।
কিন্তু, সেইজোৰ খেতু-কাঁড়ে নহব, তোৰ চবাই-মৰা খেতু-কাঁড়েজোৰ
লৈ আহিবি । একেপাট কাঁড়েৰ কেৰু টুৱা এটা শালি মাটিত
পেলাবহি পাৰিবি জানো ?

নিতাই ।—ও আই, কিনো কৰ ককাই ! সম্ভৱত আক' ক'ব
কেৰু টুৱা ওলাব কাঁড়িয়াই শালিবলৈ ?

নালীয়া ।—বাক ওলাব এটা, মই কোৱাদৰে তই সাজু হৈ আহিবি-
চোন । কেৰু টুৱা ওলায় যদি নোৱাৰিবি জানো শালিব ?

নিতাই ।—কিয় ! কি বৰ কথাটো ! দিদিনা আমাৰ বাৰো কুমলীয়া
তামোল সৰুৱাই থাকোঁতে এটা কেৰু টুৱা একেপাট কাঁড়েৰে
সৰুকাই মাটিত পেলালোঁ নহয় ।

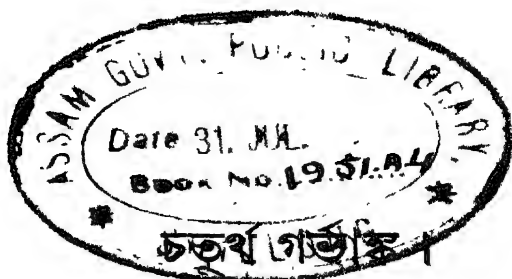
নালীয়া ।—ভাল কথা । তই ঠিক পাৰিবি বুলি মোৰ মনে ধৰিছে ।
বাক, শালিব পাৰ যদি বজাৰ দৌলত পাৰি, জানিছ ।

নিতাই ।—বাক ককাই, বাক । মই যাওঁঃ এতিয়া নেই । গৰু কেইটা
কাৰোবাৰ ধাননিত উঠিবগৈ !

(প্ৰস্থান)

নালীয়া ।—যাওঁ ময়ো । সাধনী-সম্ভৱ-ভাওনাখন পত'ব লাগে ভালকৈ ।
উঃ, বজাৰ কাণ্ডখন দেখিহে মৰোঁ !

(প্ৰস্থান)

অন্তঃপূৰ ।

(ধৰ্ম্মধ্বজ আৰু লীলাৱতী ।)

ধৰ্ম্ম ।—পূৰ হল কামনা তোমাৰ ।

লীলা ।—কিবা নাথ ?

ধৰ্ম্ম ।—সাধনোৰ সম্বন্ধৰ চাপিলেহি আজি !

লীলা ।—পৰম সৌ ভাগ্য মোৰ ।

শুনিবৰেপৰা সেই সুখৰ বাতৰি,
আনন্দে নধৰা মোৰ হইছে পৰাণ ।
শলাগনি অন্তৰৰ, মাতৃ-হিয়া-ভৰা,
লোৱাঁ প্ৰাণেশ্বৰ ।

ধৰ্ম্ম ।—বুজা নাই, শলাগনি
কোনে কাৰ পায় ।

লীলা ।—পুৰালে যি মনোবাঞ্ছা
যাব অন্তৰৰ, সেয়ে পায় বিধিমাতে
শলাগনি তাৰ ।

ধর্ম ।—নহণ্ড গৰাকী আমি

বাঞ্ছা পূৰাবৰ । বাঞ্ছাৰ গৰাকী যি,

—স্বৰ্জ্যতা বাঞ্ছাৰ—কৃতজ্ঞতা আমাৰ

তেৱে অধিকাৰী ।

লীলা ।—সঁচ, কিন্তু, নাথ,

নাৰীৰ গৰাকী নৰ ; ঈশ্বৰ নৰৰ ;

সৰল শলাগ মোৰ নাৰী অন্তৰৰ,

যাব যথোঠাই তোমাৰ চৰণ চুই ।

“ঈশ্বৰে যি কৰে, ভাল মানুহ-কাৰণে,”

—ভালে যেন ফলিয়াম ।

ধর্ম ।—ভাবিছোঁ তাকেহে ময়ো ।

ইচ্ছাময়ে কৰে ইচ্ছা, কাৰ্য্যফল তাৰ

ফলিয়াম মানৱত । ইয়ো এক জানা,

তাৰে অভিনয় ।

(লিগিৰীৰ প্ৰৱেশ)

লিগিৰী ।—মহাৰাজ !

মন্ত্ৰীবৰে পাচিছে হুৱৰী ।

ধর্ম ।—মিলিব সাক্ষাৎ ।

লিগিৰী ।—যিবা আজ্ঞা মহাৰাজ !

(লিগিৰীৰ প্ৰস্থান)

ধর্ম ।—যাওঁ আমি পাতৌগই

দয়ম্বৰ সভা । চাপিছেহি মন্ত্ৰীবৰ

যথা সময়ত ।

(বজাৰ প্ৰস্থান)

লীলা ।—যোঁরা নাথ !

করোঁ স্তুতি বিপদতাবিণী ।

গীত ।

টোবি—টিমেতেতেলা ।

জয় দুর্গা দুর্গভিনাশিনী ।

হে বিপদতাবিণী ॥

আপদে নিস্তাবিণী, তাপ ক্ষয়কাবিনী,

সস্ত্রাপহাবিনী,

পতিতপার্বনী,

মিলিলে অপায় নবে শান্তিছাঁয়াদায়িনী ॥

(মৌন)

লীলা ।—যাওঁ যয়ে,

বাহিবব লওঁ গম্-গতি ।

(প্রস্থান)

পঞ্চম গভীৰু ।

—১৪২—

সন্মত সভা ।

(সভাসদ, কথাপ্রার্থীসকল, নিতাই, নালীয়া, দৰ্শকমণ্ডলী ।)

এজন কথাপ্রার্থী ।—কতপৰ বাকী আৰু ?

সভাসদ ।—নাই বহুপৰ ।

ওলাবহি মহাৰাজ মন্ত্ৰীৰ সতে ।

(ভিতৰ চৰাটেল চাই) ওলালেহি কওঁ তেই !

(মন্ত্ৰী আৰু ধৰ্ম্মধ্বজৰ প্ৰৱেশ আৰু আসন গ্ৰহণ)

মন্ত্ৰী ।—(আসন এৰি উঠি) শুনা সভাসদ

আৰু দৰ্শকমণ্ডলী, শুনিব। সবাৰে

সন্মত-পণ :—‘শৱ-দিয়া মৈদামত’

এক পক্ষ কাল, মহতালি কৰি আছে

ক্ষুদ্ৰ এটা প্ৰাণী,—কেবুকেটু নাম তাৰ ।

নাঁমানে দি মহাৰাজ, নডৰে একোতে,

দস্ত কৰি ফুৰ মাথোঁ চালি ধৰি ধৰি,

সৌ মৈদাম বগাই ; অকস্মাৎ পিচে,

মহাৰাজে কৰিলে ই পণ,—“একেপাট

শৰে য়েয়ে শালি সেই প্ৰাণী, পেলাবহি

পাৰে সভা-সমুখত ; সাধনীৰ পাণি-

লাভ কৰিব সিজনে ।”

ধর্ম্য ।— শুনিছাঁ সবাবে ।

শুনিয়া যি মন্ত্ৰী-মুখে আশাসাব পণ,
স্বৰূপ মানিবাঁ তাকে । সভা-সমুখত
কৰিছোঁ স্বীকাৰ আমি ।

মন্ত্ৰী ।— উঠাঁ এবে জনে জনে

পণ-প্রার্থীগণ ! লই নিজ ধনু-শৰ
চাপাঁহি ওচৰ । নতু, ধেয়ে ইচ্ছা কৰে,
ৰাজদত্ত ধনু-শৰ কৰিব গ্রহণ ।
আৰু এটি কথা ৰাখিবাঁ মনত সৰে,
একেপাট শৰে নিপাতিব পাৰাঁ যাতে
পণস্থিত প্রাণী ; ছনাই নাপাবাঁ বাব
পণ লাভলই ।

১ম, প্রার্থী ।— বুজিছোঁ বিশেষ

পণ-প্ৰস্তাবৰ কথা ।
জানোঁ । মই আঁতি-গুৰি সকলো কথাৰ ।
কিন্তু এটা কথা, সিদ্ধি যদি কৰোঁ লাভ,
সাধনোৰ পাপি মই নকৰোঁ গ্রহণ ;
সম্বন্ধত ভনী মোৰ সাধনী সুলভী ।

মন্ত্ৰী ।— কিবা অৰ্থে উঠাঁ তেস্তে তুমি ?

১ম, প্রাঃ ।— আছে অৰ্থ ।

লভোঁ যদি পণ মই, লভিব বন্ধুৱে
মোৰ, সাধনী বতন । আহোম ৰাজন
তেওঁ বান্ধৱ প্ৰবৰ ।

মন্ত্ৰী ।— নকৰোঁ আপত্তি ।

୧ମ, ପ୍ରାଃ ।—ଦେଖିବି ଦର୍ଶକଗଣ,

ଜଢ଼େ ଏହି ପଞ୍ଚ ।

(ଆଗ ବାଟି ଗୈ କାଢ଼ି ଯାବେ ; ଆଉ ବିକଳ ହେ ବିଷମ ମନେବେ
ସୁବି ଆମନ ଲୟଗୈ ।)

ସଭାସଦ ।—ଆଚରିତ !

ଏହି ହେନ ସିଂହହସ୍ତ ବୀବେ

ଚକ୍ର ଆଗତେ ଥକା କୁହୁ ପ୍ରାଣୀ ଏଟା

ନୋରାବି ମେଲାଇ ଶାଳି ଲେଖି ଆମନ !

ସଭା ।—ଆହଁ ଆଉ ଆହଁ କୋନ ;

କହୁ ହିଁ ଜଣ କୌଣି, ଜଣାହି ବତନ,

ସ୍ବପ୍ନେ-ଶୁଣେ ଅତୁଳନା ସାଧନୀ ସୁନ୍ଦରୀ ।

ଐଶ୍ବର୍ଯ୍ୟ-ବିଭୂତି, ଆଉ ବଜ୍ରାବ ଗୋବର

ଆଛେ ଯୋତକତ ।

୨ୟ, ପ୍ରାର୍ଥୀ ।—ଓଠିଛେଁ ହିବାର ମହି,

ଦେଖେଁ ବାକ କିନୋ ହିଟୋ ଆହିଛେ ଅମର !

କତ ଶତ କୁହୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଶାଳିଛେଁ ଶବେରେ ;

ଆକାଶେ ଦି ଓରିଯୋରା ଟିପଟା ଏଟିଓ

ଏବାବ ନୋରାବେ ମୋର ଅବ୍ୟର୍ଥ ସନ୍ଧାନ ।

—ହିନୋ କିବା ଛାବ !

ଏକଜନ ସଭାସଦ ।—ପାରିଲେ ପାରିବ ପାରେ ;—

ସାମାନ୍ତ ନହୁଁ ଏଠି ଚିକାରୀ ପୁରୁଷ ।

କହିଛେ ଅବ୍ୟର୍ଥ ; ଦେଖିଲେଁ ମିନିନା ମହି

ଆମେନ ଚକ୍ର, ନିଲଗତେ ନାଟି ଥକା

বালি-মাহী এটি, এপাট কাঁড়েরে সঁচা
থলে সবকাই !

দর্শক ।—সিদ্ধি হোক,

হয় যদি জৈম্বর কুপাত ।
বিষয়াব পুত্রে যদি লভে সাধনিক,
থাকিব গৌবর এই বাজ-বঙহর ।

২য়, প্রার্থী ।—চোরাঁ সরে সভাসদ,

শালিলোঁ ইবাব । (কাঁড় মাঝে, আক বিকল হৈ বিমর্ষ ভাবে
উলটি আছে ।)

সভাসদ ।—অতি আচরিত !

এই হেন সুনিপুণ চিকারী পুরুষ
হল ভগ্নমনোবধ !

মন্ত্রী ।—নহরী হতাশ ।

আছে বই আক বহু সিদ্ধহস্ত জা,
কপ গুণ গৌবরত ওখ ঠাই লই !
ধরঁ সবে মনোবল আগ করি পণ,
লক্ষ্য করি আক সেই লক্ষ্য সাধনিক ।
আহাঁ এটি এটি করি ।

৩য়, প্রার্থী ।—নহও হতাশ ।

শালিম নিশ্চয় পণ এপাট শবেরে,
সেনাপতি বংশধর হও যদি মই ।
সাধিছে সাধনী মই বহু দিনপরা ;
সিদ্ধি হব মনোবধ ।

সকলোৱে ।—হোক সিদ্ধি,

সকলোৱে কৰিছোঁ কামনা ।

ওয়, প্রার্থী ।—হল সিদ্ধি,

চোৱা এই বাৰ—

(শৰ নিক্ষেপ কৰে ; আৰু বিফল হৈ বেজাৰ মনেৰে ঘূৰি আহে ।)

(সকলো স্তম্ভিত ! সভা জঁয় পৰিল ! !)

ধৰ্ম্ম ।—আচৰিত বাস্তবিক !

সভাসদ ।—অতি আচৰিত !

মন্ত্রী ।—নোহে আচৰিত ।

আৰ্জ্জিলে ভূঞ্জিব লাগে, নাই তাৰ দৰ ;

আৰ্জ্জিছোঁ ই পণ বেবে, নিশ্চয় লভিম

অঞ্জি শুভফল তাৰ । নহবা হতাশ,

আহাঁ আৰু আছাঁ কোন্ । কুল-মৰ্যাদাৰ

নকৰোঁ বিচাৰ ; কৰা নাই তেনে পণ ।

আহাঁ চাপি কোনে পাৰা লভি ৰাজপণ

ক'ভাহি সাধনো ধন ।

নালীয়া ।—(দৰ্শকমণ্ডলীৰ মাজৰপৰা) নিতাই !

নিতাই ।—ককাই !

নালীয়া ।—এইবাৰ আমাৰ পাল । সাজু হ !

নিতাই । কোনোবাই কিবা কয় বা ককাই !

নালীয়া ।—কোনে কি কব পাৰে ? মই আছোঁ । তই ভয় নকৰিবি !

নিতাই ।—নহয় ককাই ! শৌৰ্য্যবৰ বৰ বিষয়াৰ লৰাই পৰা নাই ;

মই পাৰিলে, মোক কিবা কৰে বা ?

নালীয়া ।—হেব, কোনে কি কৰিব ! ভাল হে আকোঁ ; শৌৰ্য্য মজা-

দোতাই কি কলে শুনা নাই ;—যেয়ে একে পাট কাঁড়েবে—
কেকে টুঁরাটো শালি মাটিত পেলাব, সেয়ে পাব ।

নিতাই ।—কি পাব ? কি পাব, ককাই ?

নালীয়া ।—বহুত পাব ; এতিয়া তোক সেইবোৰ কথা নালাগে । তই
ধেয়ু-কাঁড় লৈ মুঠেই আগ বাঢ় ।

নিতাই ।—যাওঁ বাক । তই মোৰ লগ নেবিবি দেই ককাই ! মই
হলে কাটলেকো নাচাওঁ, পোনেই মাৰিমটৈ ।

(নালীয়া আৰু নিতাই আগ বাঢ়ে)

সভাসদ ।—কোন সিটো, লাগে

কিবা তাক ?

নালীয়া ।—এওঁ সেই পণ মাৰিবলৈকে আগ বাঢ়িছে ।

সভাসদ ।—বা ঘূৰি হেৰ, নহাবি বলিয়া !

নালীয়া ।—নহয় বলিয়া । মন্ত্ৰী ডাঙ্গৰীয়াই কোৱা মতে হে তেওঁ
আগ বাঢ়িছে ।

দৰ্শক ।—উন্মাদ জানিছোঁ সিটো ;

নহলে সি বাঢ়ে আগ এনে কামলই !

দিয় ! ওভোতাই

মন্ত্ৰী ।—নকৰাঁ সি কথা ।

বজাব পণত নাই কোনো ভেদাভেদ ;

দিছোঁ ব্যাখ্যা ইতি আগে ।

ধৰ্ম্ম ।—সত্য কথা ;

শুদ্ধ ব্যাখ্যা দিছে মন্ত্ৰীবৰে ।

সভাসদ ।—বাক তেস্তে,

নাবাধোঁ কাঁড়ক ।

নালীয়া ।—নিতাই !

নিতাই ।—ককাই !

নালীয়া ।—ওঁ, ভালটেক টোরাঁই লৈ দে মাৰি ।

নিতাই ।—বাক তোসে, চাবি দেই ককাই !

(কাঁড় মাৰি কেৰে টুৰা শালি মাটিত পেলায়)

[সকলো স্তম্ভিত ! সভা জঁয় পৰিল !!]

ধৰ্ম্ম ।—বিধিৰ লিখন হাঁয় ! (মৌন)

মন্ত্ৰী ।—নাথায় থগুন ! (মৌন)

(বৰমাল্য লৈ সখীৰে সৈতে সাধনীৰ প্ৰৱেশ)

সাধনী ।—চোৱাঁ পিতৃ, মন্ত্ৰীবৰ,

আৰু বত দৰ্শক-মণ্ডলী । চোৱাঁ সৰে,

বৰোঁ এবে স্বামী-গুৰু ধৰ্ম্মসাক্ষী কৰি ।

দিয়াঁ আশীৰ্বাদ ।

(নিতাইক মাল পিন্ধাবলৈ যায়)

সভাসদ ।—কি কৰাঁ ! কি কৰাঁ !!

সাধনী ।—বৰোঁ স্বামী-গুৰু ।

সভাসদ ।—কাক স্বামী বোলাঁ তুমি !

সাধনী ।—লভিলে যি পণ ।

সভাসদ ।—সামান্য কাঁড়ীৰ লৰা,

ফটাকানি পিন্ধা ! বৰমাল্য দিবাঁ তাকে ?

কি ভ্ৰম তোমাৰ !

সাধনী ।—ভ্ৰম মোৰ !

কিবা কোৱাঁ সভাসদ হেবা ?

দেখি আছেঁ বতমানে আপোন চকুৰে,

যতমানে বীরবর আহি ঘূরি গল,
 ভগ্নমদোৰথ হোৱা দেখিলোঁ সবারে ;
 ভাগ্যধৰে শেহস্তত বক্ষা কৰি পণ,
 দেখালে ভাগ্যৰ বল জন-সমাজত ।
 নাভাবিবাঁ কাঁড়ী-লৰা সামান্য-পুৰুষ,
 আৰ্জ্জিলে যি গৌৰৱৰ ছঃসাধ্য বতন,
 নাপালে যি মহাধন বীর-বংশধৰে ।
 শামুকৰ গৰ্ভ এৰি ওলালে মালিক,
 কোনে এৰে ঘিণ কৰি তাক ? ছায়ে-ঢকা
 অগ্নিশিখা কোনে পাৰে গণিতা নকৰি ?
 ভাবি চোৱাঁ আৰু, পিতৃৰ কৰম হেতু
 জন্ম সন্তানৰ ; নতুবা সি অৰ্থহীন
 সৃষ্টিৰ ভাঙন,—ফুলে, সৰে, শেষ তাত্তে,
 বাঁজী ফুলপ্ৰায় ! পিতৃৰ কৰম মোৰ
 আছিল প্ৰতিজ্ঞা ঘোৰ পণ বক্ষা কৰা ;
 সাধিলে যি কৰ্ম্ম সেই বক্ষা কৰি পণ,
 প্ৰকৃত সন্তান তেওঁ পিতৃ-দেৱতাৰ,
 সৃষ্টি-বিধিহতে । বুলিবানে ভ্ৰম মোৰ,
 বৰোঁ যদি হেন জন স্বামী-শুৰ বুলি ?

সভাসদ ।—নামানোঁ সি কথা ।

নোৱাৰাঁ বৰিব তুমি এই কঙ্কালক,
 নিদিওঁ আনিব আমি কুয়শ কুলৰ ;
 নহবাঁ অজ্ঞান তুমি ।

সাধন।—কি বোধ তোমাৰ !

লভিলে যি পিতৃ-পণ অসাধক সাধি,
 বাখিলে যি পিতৃনাম ঘোৰ শঙ্কটত,
 সিজনে সামান্য নোহে মোৰ বিচাৰত ;—
 আৰাধ্য দেৱতা তেওঁ আজি হস্তে মোৰ ।
 পিতৃ-ধৰ্ম, পিতৃ-কৰ্ম, পিতৃ-গুণ-মান
 শৰীৰৰ বক্তৃ-মাংস মোৰ । সেই ধৰ্ম,
 সেই কৰ্ম, সেই গুণ-মান বাখিলে যি,
 তাত পৰ শ্ৰেষ্ঠ জন এই সংসাৰত
 নধৰে মনত মোৰ ।

(মালা পিন্ধাবলৈ আগ বাঢ়ে)

সভাসদ ।—কান্ত হোৱাঁ, নবৰাঁ কুঞ্জন ।

সাধন ।—(জলি উঠি) কান্ত হম !

কান্তৰ কাৰণ মই নেদেখোঁ। সমূলি ।
 কি বুলি কুঞ্জন বোলা এনে সূজনক,
 বাখিলে যি পুণ্যপণ পিতৃ-দেৱতাৰ,
 বাখিলে ধৰ্ম সেই ধৰ্মৰাজনৰ ।
 ধনী হোক, দীন হোক, চণ্ডাল যদিপি,
 কুৰূপৰ আৰ্হি আৰু অতি অভাজন
 হয় যদি সেই জন, বৰিলোঁ তথাপি ।

(মালা পিন্ধায়)

সকলোৱে ।—হবি ! হবি !!

প্ৰভো ! কি কাম কৰালা তুমি !

মন্ত্রী ।—নকরা আক্ষেপ ।

ভাবিছোঁ যুগত দিহা খেদ গুণাবধ ।

আজি হস্তে যুগবাজ হোক এই বর ;

শুচোক অপায় বত হীন-মর্যাদাব ।

দিয়াঁ মত সকলোরে ।

সকলেছন্ন ।—নাই অত্যাপায় !

দিছোঁ মত একেশ্বরে ।

ধর্ম ।—চোরোঁ মন্ত্রী,

সভাসদ দর্শকমণ্ডলী ;

চোরোঁ আক দেবগণ আকাশে দি জুমি,—

পিঙ্কাঙ মুকুট এই ছুটীয়া বাজব,

একেটি সন্তান মোর সাধনো-স্বামীক ।

দিওঁ আক বাজ-সাজ হবিষে সলাই ;

পিকোঁরাঁ এজনে উঠি সমাজ মাজত,

যথারিধি সন্মান জনাই । আক দিওঁ,

‘কুবের প্রদত্ত বত্ত’,—ঢাল, তবোৱাল,

ধন আক সোণৰ মেকুৰি,—বাজলক্ষ্মী

ছুটীয়া বাজব । দিছোঁ এৰি সিংহাসন

ছুটীয়া বাজাব ; আজি হস্তে বজা এওঁ

নীতিপাল নামে । মানিবাঁ সবাবে যেন,

কবিবাঁ সন্মান ; বাধিবাঁ তকতি আক

আমাৰ সমানে । লইছোঁ বিদায় এবে

আজি হস্তে আমি ; ধর্মচর্চা তপস্কাত

କଟାକ୍ଷ ଜୌରନ, କୁଣ୍ଡଳ କୁণ୍ଡଳ ଗହି ।

କରା ଏବେ ଆଶୀର୍ବାଦ ନର ବଜା-ବାଣୀ ।

ମକଲୋରେ ।—ଜୟ ମହାବାଜ ନୀତିମାଳବ ଜୟ !

ଜୟ ମହାବାଣୀ ମାଧନୀବ ଜୟ !!

(ଅନ୍ତ:ପୁରତ ଉକ୍ତି)

—○—

ଦ୍ଵିତୀୟ ଅଙ୍କ ପାତ ।

ଜିବି-ପଟ ଫେପଣ ।

—:~:—

তৃতীয় অঙ্ক ।

— ৯৯৯৯৯ —

প্রথম গভাক ।

আহোম বজাৰ চৰা ।

(চুহুং, কনচেং আৰু বাকথোৱা ।)

বাকথোৱা ।— শুনিছেনে

ছুটীয়াৰ সময়ৰ কথা ?

কনচেং ।— শুনা আছে মোৰ ।

চুহুং ।— শুনিছোঁ আমিও ।

বাকথোৱা ।— শুনা নাই এনে

অদ্ভুত কাহিনী কতো !

কনচেং ।— কোনো অদ্ভুত

পালোঁ সেই কাহিনীত ?

সময়ৰ প্ৰচলন লভ্য সমাজত

চলি গৈছে চিৰকাল পূৰ্ণি কালত ;—

সীতা, দময়ন্তী আৰু জ্যোতি সতীৰ,

সময়ৰ কথা আজি অবিদিত কাৰ ?

চুহুং ।— নিদিবোঁ তুলনা

পুণ্য পাৰিজাত সঁতে

পৃথিৱীৰ সৰি পলাই যাব তুলন ।

কনচেন্ ।—স্বৰ্গদেৱ !

নবজ্ঞে তুলনা সঁচা

স্বৰ্গৰ জেউতি সতে মৰ্ত্য-পোহৰৰ ;

মানিব লাগিব কিন্তু ক্ৰমসত্য বুলি

মৰ্ত্যৰ পোহৰে মাথোঁ জ্বলিকায় নব ।

চুহনুং ।—যুক্তিসিদ্ধ কথা ।

কিন্তু পুহু চোৱাঁ ভাবি,

কিবা কল দিলে সম্বৰে !—ছুটীয়াৰ

ৰাজবীতি উলজ্যাই দেখোঁ, বৰমালা

সমৰ্পণ সাধাৰণ ছুটীয়া লবাত ?

ৰাজখোৱা ।—ভাগ্যৰ বলত

সম্ভৱ সকলো হয় ।

কনচেন্ ।—হব পাৰে সিটো

সামান্ত ছুটীয়া গাঁ,

লভিলে যি বৰমালা ৰাজ-হুহিতাৰ ;

কিন্তু সেই লাভ তাৰ সামান্ত নহয়,

লভিছে যি অসামান্ত পণ লাভ কৰি ।

নাজানিব পাৰোঁ আমি কিযে গুণাকৰ

হব পাৰে সেই নব, সামান্ত দৰৰ ।

নহলে সম্ভৱ নোহে ইতৰৰ পক্ষে

ইহেন বিকাশ দিয়া গুপ্ত প্ৰতিভাৰ ।

ভাগ্যবল কথা মাথোঁ হুৰ্ক্ষলৰ বাণী ;

নাই তাত লেশমাত্র সাৰ । নাই যাব

মনোবল, ভাগ্যে তাৰ নোৱাৰে আৰ্জিৰ

জ্ঞান-চৰ্চা-বত্নকল ; আৰু আন মতে
নোৱাৰে লভিব কেৱে যশস্তা বীৰব
নাই যাব সাহ-বীৰ্য্য শাৰোৰিক বল ।
ইও এক সত্য কথা,—নাথাকিলে মূল
নোৱাৰে বাঢ়িব গছ এই পৃথিবীত ।

চুহস্বয়ং — জ্ঞানগৰ্ভ কথা ।

ৰাজনীতি, ধৰ্ম্মনীতি,
সমজানো সমদৰ্শী তুমি ডাঙৰোয় ।
এবাঁ এবে সেই কথা, নাই প্ৰয়োজন ।

কনচেং । — প্ৰয়োজন

স্বৰ্গদেৱ, দেখোঁ সুবিস্তৰ ।
অপৰ ৰাজ্যৰ কথা, ৰজাৰ পদ্ধতি,
আলচিলে বহুলাভ আছে পাবলই !
ছুটীয়া প্ৰসঙ্গে এই যথা সময়ত,
টানিব বিস্তৰ লাভ, ধৰে যোব মনে ।

চুহস্বয়ং । — ধন তুমি,

ধন আৰু দুৰদৃষ্টি তৰ ।
দেখা যাব সময়ত যিবা লাভলাভ ;—
যশস্তাৰ ভাগী তুমি আছাঁ নিবস্তব ।

কনচেং । — ভাল, স্বৰ্গদেৱ !

মাগিছে বিনায় এবে ।
হব লাগে যাজ্ঞ কালি উষা-পুৱাতেই,
আমাৰ ৰাজকাৰ্য্য উদ্দেশি ভাটীত ।

দিখোমুখত এক চকী পাতিবব
সুদিহা কবিব লাগে,—আহেঁ আদেশিত ।

চুহুং !—তাল কথা,

উঠোঁ তেস্তে, যোঁরাঁ ঘৰাঘৰি ।

(প্রশ্নান ।)

দ্বিতীয় গভাক ।

উদ্যান ।

(সাধনো আৰু নীতিপালৰ উদ্যান ফুৰণ)

(ছফালৰপৰা ছগৰাকী গায়িকাৰ প্ৰৱেশ)

গীত ।

বিহঙ্গড়া—জলদ একতালা ।

ভুলি গতি আম হেৰা আহিহেঁ অই !

স্বৰগ ছৰবী, আমি দুই কিলবী,

শুনি বাঁহী, নামেঁ হাঁহি,

ছয়ো প্ৰেমময়ী অপেচবী ।

উদ্যান উজলি ফুলিছে ফুলকলি,

আদৰেবে তোলেঁগই আমি ।

সেউতী-মালতী, ফুলমাহী যাতি-যুতী,

হালি-জালি হাঁহে পছমী ।

আহেঁ আমি চাই হাঁহি, হাঁহি হাঁহি অকলহেঁ ।

(ছইবো ছফালে প্ৰস্থান)

নোতিপাল ।—প্রিয়া !

সাধনী ।—প্রাণেশ্বর !

নোতি ।—কি যে মনমোহা গীত !

সাধনী ।—অতি মনোহর !

শুনিলে থাকিম যেন ।

নোতি ।—আর, প্রাণেশ্বরী,—

সাধনী ।—কিবা কোরাঁ প্রাণেশ্বর !

নোতি ।—যেনি চাওঁ, দেখোঁ মাথোঁ মরমর চিন্ !

সাধনী ।—সঁচা, জগৎ-সংসার যেন মরমর ছবি !

নোতি ।—দেহ-মন কিহে জানো জুৰ কৰি নিয়ে !

সাধনী ।—শাস্তিৰ বিকাশ মাথোঁ দেহ-মনে ধৰে ।

নোতি ।—সঙ্গ-সুখ মূল তাৰ জানিবোঁ নিশ্চয় ।

সাধনী ।—জানিছোঁ নিশ্চয়, সঙ্গ মাতে সুখ-হুখ ।

নোতি ।—তোমাৰ সঙ্গত বিভোল পৰাণ মোৰ !

পাহৰিলোঁ পূৰ্ব্বেৰ পূৰ্ব্বেৰ সঙ্গতি ।

সাধনী ।—অতি অনুগ্রহ ; ভুলিছোঁ সি সৰ যদি ।

নোতি ।—ভুলিছোঁ সঁচাকৈ ; পতিয়াবাঁ প্রাণেশ্বরী ।

নলগুঁ আগৰ লগ, ভুলিছোঁ সি সৰ ।

সাধনী ।—নাই ভুল ; ছায়ে-ঢকা অগ্নিশিখা তুমি !

নোতি !—আহাঁ প্রিয়া, ফুৰি ফুৰি যাওঁ বাজ হই ।

(ছুইবোঁ প্রস্থান ।)

(নাগীয়াৰ প্রস্থান ।)

নাগীয়া ।—উঃ, কি কথা বোলে ! কিনো ময়ানীৰ গীত ও ! কাণেৰে

শুনোঁ, চকুৰে নেদেখোঁ ! আকোঁ চকুৰে বিপিকি বিপিকি

দেখোঁ যেন লাগিলেও কাণেৰে শুননা হওঁ। যাওঁহে যাওঁ,
ওচৰ নাপাওঁগৈ ! এই পালোঁহি, এই নাই ! শুনিলোঁ বাহিৰত,
বাজিছে অস্তবত। উঃ ! তাৰ চেৰ-চেৰে কনেকৈ নাচিছে
বুকুখন মোৰ ! ইয়াকেহে পণ্ডিতে হিয়াত-লগা বুলি কয় হবলা ?
আমাতেই ইমান, আমাৰ ন-ৰজা নিতাইত—অ, শ্ৰীবিষ্ণু !—
নীতিপালত ভালটেকয়ে ইয়াৰ টোপাল পৰিছে চাওঁগৈ। আমাৰ
ন-ৰজা নিতৌ গীত-নাচতে মজি থাকে বুলি কোৱাকুই কৰা
শুনোঁ। এৰা, আমিয়েইচোন বব নোহোৱোঁ ! গীত-নাচত
কিবা যাহ আছে হবলা ? যি হওক, বায়নৰ ডেকাই তেও
এইটো ভাল বুধি উলিয়াইছে ; গীত-নাচৰ জালেৰে নধৰিলে
আজিকালি আমাৰ তাহানিৰ নিতাই-বান্ধক লগ ধৰাই টান
হৈছে। উঃ, কটা, কেনে অশুৰকাৰী। বোলে যাৰ যত
শাক-সেন্দূৰ, তাক পাতে ভোকোৱা এন্দুৰ ! এই নালীয়া
নোহোৱা হলে ভোকোন্দৰ পিতেক নিতায়ৈ সন্মত সাধনী
আইদেউক পাই ভালটেকয়ে আজি নীতিপাল বজা হুইতেন !
সেই দিনা হলে নালীয়া ককাই নহলে আগকে-নেৰাচে ;
এতিয়া নালীয়াক দেখিলেও নিচিনাতে পৰিল ! বাক, মই
নালীয়াহে হওঁ যদি, আকৌ দিম চিনাকি ; খুৱাম বাজপাট।
হোঁঃ—চেলু কিন্তু ধৰি থৈছোঁ। মোকো ৰাজসভাত বিয়
এখন দিম বোলা আছে। আগৰ মজী-বিয়ৰা তো এতিয়া
নাই ; সোমাই লবলৈ পালে নালীয়াতকৈ বিটেকনীয়া মজী
ওলাব নালাগে দেখোন। বাক !

(অন্তৰ্ধান ।)

তৃতীয় গভাক্ষ ।

ৰংঘৰ ।

(নীতিপাল আৰু নতুন বিষয়াবৰ্গ ।)

প্ৰথম ন-বিষয়া ।—আছে কোন্ এখেত সমান !

দ্বিতীয় ন-বিঃ ।—নাই, নাই, নাই ।

তৃতীয় ন-বিঃ ।—পৃথিবীত এওঁমান নাই নবপতি ।

ৰূপ-শুণ গোবৰুৱত নাই সমতুল ।

১ম, ন-বিঃ ।—ভাগ্যৱন্ত জন !

২য়, ন-বিঃ ।—দেখোঁতেই ভাগ্যধৰ ।

৩য়, ন-বিঃ ।—নহলেনো অবাচিতে পায় ৰাজভোগ ?

ভাগ্যত থাকিলে ভোগ মিলেহি আপুনি ;

মিছাতে বতন কৰে, দুৰ্ভগীয়া নৰে !

নীতি ।—বহি খোৱা বেয়া বীতি, মন্ত্ৰী-উপদেশ ।

শাস্ত্ৰে কয়, ৰাজলক্ষ্মী নাথাকে ৰাজ্যত,

ৰজাই নবয় যদি ৰাজ্যভাৰ নিজে ।

৩য়, ন-বিঃ ।—ঈৰ্ষা ভাবে বৃদ্ধমন্ত্ৰী

কৰিছে বলিয়া ; বাকী নাই বুজিবৰ

মনোভাৰ তাৰ । ভাজি পাতি ৰজা হব

খোজে সমাগৰ !

২য়, ন-বিঃ ।—অশোভন অতি ।

মহাবাজে বয় যদি ৰাজকাৰ্য্য ভাৰ,

বিষয়া লগিছে কিয় ?

১ম, ন-বিঃ ।—স্বৰূপ কইছাঁ তুমি ।

নৌতি ।—হব পাৰে ঠগ ।

বাণীৰ কাৰণে মাথোঁ আছে অতদিন ;

বিষয়া লগতে নতু মস্তাৰ সলনি

কবিলোঁহেঁতেন আমি ।

৩য়, ন-বিঃ ।—বাণীৰ কাৰণে !

২য়, ন-বিঃ ।—কিনো কয় মহাবাজে !

১ম, ন-বিঃ —পুৰুষৰ চত্ৰ তিৰী, ধৰা-বন্ধা বীতি ।

বজাই বাণীৰ চত্ৰ হোৱা আচৰিত !

(নালীয়াৰ প্ৰৱেশ ।)

নালীয়া ।—কিনো কৰা হৈছে ? বোলোঁ মেগৰ ভাগে আমাকো আটিব
জানো ?

১ম, বিঃ ।—পাৰ হল ভালেখিনি ।

নালীয়া ।—বাক, ভালেখিনি পাৰ হল বুলিয়েই কোৱাটোন । নালাগে
“পাৰ হল ঙ্গাধিনি” বুলিব । সেই বাবে যি পা-পৰাচিত
লাগে মোৰ গাতে লাগক ।

বিষয়াবৰ্গ ।—(বচস্তত হাঁহিবলৈ ধৰে ।)

২য়, বিঃ ।—এবা, আমাৰ বংদিয়া ককাই থাকিলেহে মেগৰ বগবটো
উঠে ! নহয় জানো ?

৩য়, বিঃ ।—নকবাঁ আক, এনেজন সববৰহী মানুহ পাবলৈকে টান ।
কোনো এটা কথা পালেই এওঁ যে ভাত বং নলগাই এৰিব,
সি হবই নোৱাৰে !

১ম, বিঃ ।—সেই হে তেওঁ ময়ো জেঁকাই লৈছোঁ ; বোলোঁ তেওঁ আহিছে
যেতিয়া এফেৰি ‘জানদ’ কৰা য়াওক ।

নালীয়া ।—বাক, সেইবোৰ খোঁৱা ; যেলখমৰ কথা কোৱাচোন । কিনো বিষয়টো আগচ কৰা হৈছিল ?

১ম, বিঃ ।—কৈছোঁ নহয়, বোলোঁ ভালেখিনি আগ বঢ়া হল । এতিয়া আকৌ উলটি ধৰিলেহে হব ।

নালীয়া ।—বাক, আগ বঢ়া হল, ভাল হল ; আক উলটিব নালাগে । মই নালিয়াই আৰম্ভপৰা আটাইবোৰ শুনিহে আছিলোঁ । এৰা, ^{১০}হয়তো, বজা হৈ নো বাক তিবোৰ চত্ হব পায় নে ?

২য়, বিঃ ।—এৰা, আমিও তাকেহে কৈছোঁ ।

নালীয়া ।—‘বজা’ মানে কি জানানে ?

৩য়, বিঃ ।—বাক, কোৱাচোন ।

নালীয়া ।—বজা । অৰ্থাৎ, ব আক যা । অৰ্থাৎ, ব বুলিলে বৰ লাগিব, আক যা বুলিলে যাব লাগিব । এনেজন বজাক আনে বোৱাব আক বোৱাব লাগিলে আক থাকিল কি ?

বিঃ সকল ।—হয়, হয়, ঠিক ঠিক ।

নালীয়া ।—পিচে, বজা যদি বাণীৰ চত্ হল, আক মন্ত্ৰীৰ মন্ত্ৰণাৰ তল হল, তেন্তে বজাৰ অৰ্থই শুচিল !—নহয় জানো ?

নোতি ।—সঁচা । ধৰিবলৈ গলে, মনত লাগি বোৱা কথা । উঃ, এওঁ বিচক্ষণীয়া মানুহ দেও, বহুত কথা ঢুকি পায়গৈ !

২য়, বিঃ ।—সঁচা মহাৰাজ, এওঁ বৰ বুধিয়ক পণ্ডিত মানুহ ।

৩য় বিঃ ।—মহাৰাজ, এওঁ সভাপণ্ডিত হয়ৰ যোগ্য ।

১ম, বিঃ ।—মহাৰাজৰ আজ্ঞা হলেই হয় । আগৰ সভাপণ্ডিতটোও সেই বঢ়া মন্ত্ৰীটোৰ নিচিনা আওপকোৱা মানুহ, জানিছোঁ ।

নোতি ।—বাক, একো কথা নাই । কাইটোৰ আমাৰ আজ্ঞা শুনাই দিবাৰ্ছক ; তেওঁক ভাজি এওঁক সভাপণ্ডিত পতা হল ।

বিঃ সকল ।—খন্ড খন্ড মহাবাজ !

নালীয়া ।—মহাবাজে শুনে যদি এটা কথা কব খোজোঁ ।

নীতি ।—কোৱাঁ কি কথা আছে । হুণ্ডনিম কিয় ?

নালীয়া ।—নহয়, অকল কাণেৰে শুনিগৈ নহব ।

নীতি ।—বাক, কাষেৰেই দেখামচোন । কোৱাঁ কি কথা ।

নালীয়া ।—বাক, কওঁ তেস্তে ;—

১ম, বিঃ ।—ওঁ, তুমি কই যোৱাঁ, আমিও কাণ দিছোঁ ।

নালীয়া ।—মহাবাজ ! দিখোমুখ, জাঁজিমুখ, এইবিলাক বব বেপেকৰা
ঠাই । তাত নাৱেৰে গৈ বেহা-বেপাৰ কৰিবলৈ দৰ স্ফুল্ল ।

২য়, বিঃ ।—পিচে, পিচে ?

নালীয়া ।—পিচে, মহাবাজে আদেশ দিলে সৈন্ত-সামন্ত লগত লৈ এজন
সেনাপতিয়ে তাৰ আলখ-লেখ বুজি আহিবগৈ পাৰে ।
স্ফুল্ল হয় যদি, আমাৰ কালৰ বস্ত্ৰৰ বেচ্ তাত স্ফুল্ল
তিনিগুণ কৈ পোৱা যাব নহয় । আন নোলায় যদি, প্ৰথমে
ময়ে বাট লগাই দিম । নহলে ৰাজ্যৰ উন্নতি কেনেকৈ হব ?

১ম, বিঃ ।—ধইন্, ধইন্ ! পণ্ডিতৰ উপযুক্ত কথা ।

নীতি ।—সঁচা, তেওঁ বুদ্ধিমানৰ চিনাকি দিছে । কিন্তু নোসোধ-নেমেলাটক
লোকৰ ৰাজ্যলৈ যোৱা উচিত হব জানো ?

নালীয়া ।—এইটো কথাও স্মিৰ লগিছেনে ? মহাবাজ, আমাৰ কিবা
বণ দিবলৈ যাব নে ? এনে কামত সোধাপোছা লগালে লোকে
পাতল হৈ বুলিব ।

২য়, বিঃ ।—সঁচা মহাবাজ, স্মিৰলৈ গলে পৰ-ৰজাই মহাবাজক দুৰ্বল
হৈ বুজিব ।

নৌতি ।—বাক, তেস্তে একো কথা নাই ; তোমালোকে ভাল দেখিছা

যদি, যাওক এজন সেনাপতি ।

নালীয়া !—এবা, বজাব লায়েকব হুকুম ।

নৌতি —বাক, এতিয়া উঠা হওক । বাতিটেক নাচ-গান হব ; আহিবাইক ।

বিষয়াবর্গ !—ভাল, ভাল । আহিব লাগে ।

(সকলোবে প্রস্থান)

চতুর্থ গর্ভাঙ্ক ।

মন্ত্রী'র চৰা ।

(মন্ত্রী আৰু ভগা-বিষয়াবর্গ ।)

মন্ত্রী ।—

কি দিম উপায় !

নিকপায় নিজে মই ।

কুক্ষণত ধৰিছিলো মন্ত্ৰীবাব এই ;

প্ৰতিকল তাৰ এবি লাগিছো ভুজিব !

১ম, ভঃ বিঃ ।— ভুজিছোঁ আমিও ।

কিন্তু মন্ত্ৰী, আছে কোন, তোমাৰ বাহিৰে

দিয়ে এটি সৰু বুদ্ধি বিপদ কালত ?

সেইহে চাপিছোঁ কাষ ।

মন্ত্ৰী ।—

চাপিছোঁহি কাষ ;

বুজিছোঁ উদ্বেগ তোমাসাৰ । কিন্তু হাঁয়,

দাঁত-ভগা সাপপ্ৰায় আছোঁ পৰি এবি ।

শক্তিহীন হলোঁ মই সিদিনাবেপৰা
 বৃদ্ধবাজ ধৰ্ম্মধ্বজ চলিলে যিদিনা,
 অধৰ্ম্ম অনীতি মাজে ইবাজাক এৰি !
 নিজজাল এবে তেওঁ কুণ্ডিল কুণ্ডত ;—
 আধামৰা আধাজীয়া আছোঁ আমি পৰি
 এৰিব নোৱাৰি দেহা !

২য়, ভঃ বিঃ ।— মন্ত্ৰীবৰ !
 নোহোঁ আমি বিষয় প্ৰত্যাশী ।
 নোৱাৰোঁ সহিব কিস্তি মৰ্য্যাদাৰ হানি !

মন্ত্ৰী ।—বুজিছোঁ সকলো ।
 নীচ আজি উচ্চ হল, উচ্চ হল নীচ,
 বিপৰীত হল সৰু ৰাজ-ৰাজোৱাৰ ।
 স্বেচ্ছাচাৰ সাৰ হল এই ৰাজত্বত ।
 পেলাব মোতঃবি মাথোঁ পূৰ্ব ৰাজনৰ
 শেষ অনুৰোধ-বাণী, আছোঁ মই জানা,
 নামমাত্ৰ মন্ত্ৰী হই ।

১ম, ভঃ বিঃ —মন্ত্ৰী হল বজা,
 নীচ মন্ত্ৰণাত পৰি !

মন্ত্ৰী ।—কি কম অধিক !
 নামানে আমাৰ কথা শাসন-কাৰ্য্যত ।
 সিদিনা পাচিছে এক নৱ সেনাপতি,
 সৈন্ত-সামন্তেৰে আহোম ৰাজ্যত গই,
 বিনা সম্মতিৰে, গুপ্ত স্বার্থ সিদ্ধি হেতু
 পশিব দ্বৰিতে । পৰ-ৰাজ্য আশ্ৰেণৰ

নিষেধ সৰ্ব্বত্ৰে, অহুমতি অধিহনে ;
নতুবা নিশ্চয় বিপদ ঘটনা হয়,
বাজনীতি মতে । বুজালোঁ বজাক যত
নামানিলে কথা । ঘটব জঞ্জাল এবে !

২য়, ভঃ বিঃ ।—কি হব উপায় ?

মন্ত্রী ।—ছাৰখাৰ হব বাজ্য !

১ম, ভঃ বিঃ ।—লাগিব বিষম বণ ?

মন্ত্রী ।—ভুল নাই তাত ।

প্ৰতাপী আহোম বাজে নেবিব কাচিৎ
নকৰি উচিত প্ৰতিকাৰ । শুনি আছে
এই বাজ্যৰ দুৰ্দশা, বাজ-দুৰ্বলতা ।
নেবিব স্মৰণে এই ।

২য়, ভঃ বিঃ ।—হাত নাই আমাৰ !

কিমতে বাধিম আগন্তুক বিপদক
আগন্তেটা মাৰি ?

মন্ত্রী ।—নাই হাত,

যিবা পাৰোঁ, কৰিবাঁ তথাপি ।

১ম, ভঃ বিঃ ।—দেখোঁ বাক,

কি পাৰোঁ কৰিব সময়ত ।

২য়, ভঃ বিঃ ।—ভাল তেন্তে,

উঠোঁহে এতিয়া ।

মন্ত্রী ।—উঠা হোক ।

(সকলোৰে প্ৰস্থান)

পঞ্চম গর্ভাক্ষ ।

—:~:—

অন্তঃপুর ।

(সাধনো আৰু নীতিপাল ।) .

নীতি ।—শুনিছানে,

আতিকই লাগিছে ভাগৰ !

সাধনো ।—কিয় প্রাণেশ্বৰ !

কিয়নো কাতৰ এনে ?

নীতি ।—আমোদে উপচি পৰি

লগালে ভাগৰ । গীত-বাদ্য, নাচ-বাগ,

হুইছিল বহু ; আমোদ-আহ্লাদ আৰু

প্ৰিয়-ভোজনস্ত দিনো যোগ আতিকই ।

ভাতেহে লাগিছে এবি এজুৰা ভাগৰ ;

উঠিবৰে বোৱা নাই মন । ইমানতো

বিষয়াসকলে ধৰি বাধিবাহ খোজে !

বসিকতা দেখি মোৰ মুখ সকলোটি ;

—লগকে নেৰায় !

সাধনো ।—জানো মই,

আতিকে বসিক তুমি নাথ !

কিন্তু জানাঁ, বসিকতা নহয় বজাৰ

প্ৰথম কৰ্ত্তব্য কাম । আগে ৰাজ-কাজ,

পাচে যত আমোদ-আহ্লাদ । সজদোষ,

বিলাসিতা কৰা পৰিহাৰ, চোৱাঁ যদি
হবলই খ্যান্তনামা নৃপতি-বতন ।

নীতি ।—নোৱাৰি এবিৰ দেখোঁ ;
বহি গৈছে বাপ ! নৃপতি-বতন নাম
অৱশ্যে বিচাৰোঁ ।

সাধনী ।—নোৱাৰি এবিৰ !
কিবা কোৱাঁ প্ৰাণেশ্বৰ ?
অভ্যাসে সকলো পাবে, মানিবাঁ ধূৰপ ।

নীতি ।—সঁচা প্ৰিয়ৱা,
অভ্যাসত সম্ভৱ সকলো ।
নবৰ অসাধ্য কাম নাই মৰতত ।

সাধনী ।—বাৰ্থা তেন্তে অল্লবোধ ।

নীতি ।—কিবা বথা নাই ?

সাধনী ।—কতনা কাকুতি কৰি
ধৰিলোঁ তোমাক, অসৎ সজীৱ লগ
এবিবৰ হেতু ; নাবাখিলাঁ কথা, আৰু
আত্ম-অজীকাৰ ।

নীতি ।—অসৎ বুলিছাঁ কাক ?

সাধনী ।—নৱ-বিষয়াক ।

নীতি ।—ৰাজ-বিষয়াক ?
নহলে বিষয়া পিচে, চলিব কিমতে
ৰাজকাৰ্য্য আলোচনা ? পূৰ্ণৰ সজ্জতি
এবোঁ বোলা সত্য কথা ; কিন্তু সি নহয়
ৰাজকীয় বিষয়ত ।

সাধনী ।—পূৰ্বত বিষতে

চলিছিল বাজকাৰ্য্য,

পুৰণি বিষয়া স'তে পূৰ্ববাজত,

নচলিব কিয় আজি সেই বিষয়াৰে ?

নোতি ।—ভাবিছোঁ নচলে ।

পতা হল সেই হে নতুন ।

ভাবি মোৰ পূৰ্ব হীনদশা, হব পাৰে

অভিমানী পুৰণি বিষয়া ; তাৰ ফলে,

বাজকাৰ্য্য হব পাৰে ক্ষতি । সেই অৰ্থে

শ্রিয়া, মই সলালোঁ বিষয়া, ললোঁ বাছি

সমনীয়া আদি জীৱনৰ । সমনীয়া

বিষয়াই ভাল মোৰ চিন্তিব সদায় ।

সাধনী ।—পৰিছা ভ্ৰমত ।

নিচিনিলাঁ বন্ধু কোন !

পিতৃৰ পৰম মিত্ৰ পুৰণি বিষয়া ;

নোৱাৰে শতুক হব এই জীৱনত ।

কিন্তু যাক মিত্ৰ ভাবি পাতিছোঁ বিষয়া,

সি সৰে চাপিছে কাষ স্বার্থৰ কাৰণে ;

নিছে মাথোঁ পিচুৰ ই অবাটে তোমাক ।

ঘটাব জঞ্জাল জানা, বাজাব অহিত ।

নোতি ।—স্ববুজোঁ কি বেয়া বাটে

নিছে পিচুৰাই নতুন বিষয়াগৰে ।

নিচিন্তে অহিত মোৰ নতুন মন্ত্ৰীয়ে ;

নচয় শতক ।

সাধনী ।—শতুক নহব পাবে ;

কিন্তু যোৰ স্বার্থপৰ নতুন বিষয়া,
নাই তুত ভুল । স্বার্থৰ কাৰণে মাথোঁ
মিছা গুণ গায় ।

নীতি ।—কিবা স্বার্থ

বোলা তুমি লুপ্তজিলোঁ মই ।
নিচিন্তে আপোন স্বার্থ কোন হেন জন
আছে লিগু সংসাৰত বৈবাগী নহই ?

সাধনী ।—নাই হেন জন ।

বোলা নাই স্বার্থ সংসাৰীৰ ।
স্বার্থপৰ বোলে তাক যি জনে সততে
আপোন উদ্দেশ্য সাধে পৰক ডুবাই ।
তৰুণ জানিব। সেই নৱ বিষয়াক ;
তুষ্ট কবি মন তৰ মিছা গুণ গাই
আপোন উদ্দেশ্য সিদ্ধি কৰিবৰ গুণে
ৰাজ্যৰ অহিত কত লাগিছে সাধিব !
বাঢ়িছে নিতকে তৰ কুশল বটনা ।

নীতি ।—কুশল-বটনা হেতু

নডবাঙ মই । বিহিম কঠোৰ দণ্ড
নিদ্ৰুক জনক, পৰিব যেতিয়া ধৰা ।
বজা হলে যশ নিন্দা উভয়ৰে ভাগী ।

সাধনী ।—নকবাঁ সি কথা ।

নিদ্ৰুক-পীড়ন জানা নোহে নীতিবল ;
যিদ্ধতাৰে বৰা বিধি শত্ৰুক দমন ।

নৌতি ।—সাংসাবিক পক্ষে ইটো

নহয় সম্ভৱ । শত্ৰুৱে আদৰ পালে
শত্ৰু বাঢ়ি যায় ; সংসাৰত সাক্ষী তাৰ
আছে অগণন ।

সাধনী ।—সাধু, শস্ত, জ্ঞানীজন

সততে শত্ৰুক দমে সদাচাৰ সতে ;
দেখিছোঁ বিস্তৰ ।

নৌতি ।—অজ্ঞান, অসাধু মই ?

নকবাঁ অধিক ! কৰিম আপুনি মই
যিবা দেখোঁ ভাল ।

(উচাং মাৰি শুচি যায় ।)

সাধনী ।—হিতে বিপৰীত

বোলে লোকে ইয়াকেই !
কালৰ কুটীলা ষ্টিতি পোনাবৰ গুণে,
কত চিন্তা কত যত্ন হইছে বিফল !

—:~:—

তৃতীয় অঙ্কপাত ।

—o—

চতুৰ্থ অঙ্ক ।

— ১৪৪ —

প্ৰথম গভাক ।

— ১৪৫ —

দিখোঁমুখ ।

(সসৈন্তে ছুটীয়া সেনাপতি ।)

ছঃ সেনাপতি ।—পৰৰ ৰাজ্যত আমি
সোমালোহি আজি ; বিনা সন্মতিৰে ;
ঘটিব অঞ্জাল বহু জানিবঁ নিশ্চয় !
আজ্ঞাধীন ভৃত্য জানা, আমি সকলোটি,
আহিছোঁ আদেশমতে আপোন ৰজাৰ ;
শৰীৰ পতন কিহা উদ্দেশ্য-সাধন,
এই পণ ৰাখিবঁ মনত ! নহটিবঁ
কেৱেঁ কতো, ঘটে যদি বিপৰ্য্যয় । বোলা
সৰে, মহাৰাজৰ জয় !

ছঃ সৈন্ত ।—জয় মহাৰাজৰ জয় !

(সসৈন্তে কনচেং ডাকবীয়াৰ প্ৰৱেশ ।)

কনচেং ।—কোনে কাৰ জয়ধ্বনি

কৰে অকস্মাৎ ! “জয় মহাৰাজৰ জয়”

বিজাতীয় লুপ, বাজিছে কাণত আহি !

দেখোঁ বাক কোন, আহিছে ফৰিং উৰি
অগ্নি-কুণ্ডলই !—বোলাঁ সৰে উচ্চৰে
“স্বৰ্গদেৱৰ জয়” !

আহোম দৈন্ত ।—জয় স্বৰ্গদেৱৰ জয় !

কনচেং ।—ইকি !

সঁচাকৈয়ে দেখোঁ পৰে আহি উৰি,
উন্নত পতঙ্গদল কোনোবা ৰাজ্যৰ !
যি বীৰ্য্য-প্ৰতাপ-তাপ সহিব নোৱাৰি,
অসম ভূপতি সৰে মানিছে শৰণ ;
অসীম ক্ষমতাধাৰী কমতা-ঈশ্বৰ,
কৰতল হল আজি যাৰ প্ৰভাৱত ;
অদম্য কছাৰি ৰাজ হই প্ৰদক্ষিত,
পদানত হয় আজি যাৰ ; যাৰ নামে
জলে আজি অসমৰ নাম ; সেই তেজ,
সেই বীৰ্য্য, সেই জ্যোতি ৰাজ-গৌৰৱৰ
ভুলি,—নতু অৱহেলি,—আহে কোন উৰি
জীৱন জঁপিব হেতু জলন্ত কুণ্ডত !
অথবা, নোহে সি সামান্য নব, নহয়
উন্মাদ ; বীৰবাহু জানোঁবা দিজন ।
হোক সেয়ে ; হয় যদি সত্য সেয়ে হাঁয়,
জুৰাম জীৱন মোৰ হেঁপাহ শুচাই,
প্ৰকৃত বীৰক আজি বীৰত্ব দেখাই !
কছাৰি বণত তৃপ্তি নপলালে মোৰ,
নাপালোঁ যুঁজত কোনো সন্মীমা বীৰ ;—

সন্ধি-স্থত্রে বদ্ধ হল কমতার পতি,
 নহল সমুখ কোনো কোচ সেনাপতি ।
 গোবেশ্বৰে দৰ্প কৰি পঠিয়ালে ঘিবা
 সাহসী সৈনিকদল, প্ৰৱল প্ৰতাপে,
 —নবাব স্বয়ং যাৰ বীৰ সেনাপতি,—
 সিঙ হাঁয় আঁতৰিল নিলগৰেপৰা,
 সবংশে নিধন কৰি নৌলধ্বজ বাজ ;
 নাহিল উজ্জাই এৰি কমতার সীমা !
 ঘিবা হোক, সোধোঁ এওঁ কোন বগবীৰ ;
 কিবা জানি এৰেঁ মোৰ পুৰায় কামনা ।

(ছুটীয়া সেনাপতিৰ প্ৰতি)

কোন তুমি ?

কিবা সাহে প্ৰবেশা ইঠাই ?
 কোনে দিলে অমুমতি সৈসত্বে তোমাক
 পৰবাজ্য প্ৰৱেশৰ হেতু ? কিবা আছে
 চিন্ সন্মতিৰ ? নাই যদি অমুমতি,
 সমুচিত শাস্তি তাৰ পাৰী হাতে-হাতে ।

ছুঃ সেনাপতি ।—নাই অমুমতি ।

নাই তাৰ প্ৰয়োজন ।

আদেশিত সেনাপতি ছুটীয়া বাজৰ,
 আপোন উদ্দেশ্য লই আহিছোঁ ইঠাই ।
 নেদেখাৰী বিভীষিকা নভৰোঁ কথাত ।

কনচেং ।—আচৰিত ।

কব এনে অসত্য বৰ্কৰ !

নাথাবে সি রাজনীতি, বোলে সেনাপতি !
কোন তেওঁ অসভ্য ভূপতি,—অধাচিত্তে
পাচে সেনা বিনা সন্নতিবে ! বাকী নাই
বুজিবব, বোতি-নাতি-হীন সেই দেশ ।

ছুঃ সেনাপতি ।—কিবা কোরাঁ !

বাজনিদা সমুখত মোৰ !
কাপুৰুষ তুমি ! নতুবা বজাৰ নিদা,
সেনাপতি হই, কি সতে কৰিছাঁ তুমি ?
বিতণ্ডাৰ কাজ নাই, আই। আগ বাঢ়ি,
লোৱাঁহি চিনাকি মোৰ বাজ-মহিমাৰ ।

কনচেং ।—নিৰ্ভীক হৃদয় !

শত্ৰুক বদ্যপি তুমি,
শলাগোঁ বিস্তৰ তৰ এনে পুৰুষালি !
ধন্য সেই বণ-বল্ল, ধন্য তাৰ তেজ,
ধন্য তাৰ জন্ম-মৃত্যু, ধন্য আত্মত্যাগ,
কৰ্ত্তব্যত মজি য়েয়ে, পাহৰি আপোন,
বাজাৰ গোবৰ হেতু বাজাজ্ঞা-পালন,
জীৱনৰ উচ্চ ব্ৰত পালে প্ৰাণপণে ।
সঁচাকৈয়ে হাঁয়, স্বদেশ, বিদেশ আৰু
আপদ-সঙ্কট-বোধ নাথাকে মনত,
নকৰে ভ্ৰক্ষেপ আৰু প্ৰাণ-ভয়লই
কৰ্ত্তব্যত উন্মত্ত হয় য়েবে প্ৰাণ !
ধন্য তৰ বাজভক্তি, ধন্য সেই ভূমি,
ভাগ্যত যি হয় এনে বীৰপ্ৰসঙ্গিনী ।

সার্থক মানিম ময়ো মোৰ বাহুবল,
 যুঁজি আজি তোমাহেন বীৰকেশবীৰে ।
 আহাঁ চাপি, সাজু হোৱাঁ, ধৰাঁ তৰোৱাল,
 সম্মুখ সংগ্ৰাম পাতোঁ আহাঁ বণবীৰ !

(ছইবো যুদ্ধ ; ছুটীয়া সেনাপতি নিবজ্ঞ আৰু পবাস্ত ।)

কনচেং ।—লভিলোঁ একেৰি তৃপ্তি

যুঁজি এই বীৰবাহু সঁতে । ধন্য তুমি,
 ধন্য তৰ পৰাক্ৰম ! যুঁজিলোঁ বিস্তৰ,
 কোচ, খেন, কছাৰিৰ সেনাপতি সতে,
 পৰা নাই ঠাৱাবিৰ কেৱে অতপৰ
 সম্মুখ সংগ্ৰাম পাতি মোৰ সমীপত ।
 স্বৰ্ণ, বস্ত্ৰ, কামপীঠ দিক্-বিজয়ত
 পোৱা নাই লগ এনে লৰোঁতা এজন,
 পোৱা নাই তৃপ্তি মোৰ সমৰ-তৃষ্ণাই ;
 পূৰ্বালে আজিহে সাধ ছুটীয়া বজাই
 পঠিয়াই বণবেশে নিজ উদ্দেশ্যত
 এনে সেনাপতি । (আহোম সেনাৰ প্ৰতি)

বন্দী কৰ সেনাপতি

যথা সম্মানেৰে ।

আঃ সেনা ।—ভাল, দেউতা-জীয়েক । (বন্দী কৰে)

কনচেং ।—বহুই বল বন্দী এৰে

যথা স্থানলই । বিপক্ষৰ সেনাদল
 যাব পাবে নিৰাপদে স্বদেশৰ মুখে,
 বাৰ্ত্তা দিবহই ।

(প্ৰস্থান ।)

দ্বিতীয় গভাক্ষ ।

কুণ্ডিল-কুণ্ড ।

(তাপস-তাপসীবেশী ধৰ্মধ্বজ আৰু লীলাৱতী ।)

ধৰ্ম ।—অকস্মাৎ ধ্যানভঙ্গ !

লীলা ।—কিয় প্ৰাণেশ্বৰ ?

ধৰ্ম ।—মুৰ্ত্তো কাৰণ ভাল ।

অকস্মাৎ মনপ্ৰাণ কঁপি উঠি বনে
ভাঙিলে গভীৰ সৃষ্টি-ধ্যান । আঁকিছিলোঁ
একমনে, একধ্যানে, তন্ময় প্ৰাণেৰে,
সুন্দৰ সৃষ্টিৰ ছবি হৃদয়-ফলিত !
ক্ষুদ্ৰ বালিচাঁহীপৰা গজহস্তীগই
কত যে পৰাগী হাঁয়, প্ৰাণী-জগতত,
নাচি-খেলি হেলাবন্ধে আহে আৰু যায় ;—
পাপৰ বোকা কত পৰে আৰু উঠে !
হঁহা-কন্দা সংসাৰৰ দৈনিক আখৰা
চলিছে কতনা হাঁয় যুগ-যুগান্তৰ !
বিচিত্ৰ সংসাৰ-চিত্ৰ আকোঁতে-আকোঁতে,
অঁকা গল অভৰ্কিতে আপোন সংসাৰ ;—
পুৰণি কালত সেই পিতৃপুৰুষৰ
প্ৰতিষ্ঠিত পৰিয়াল নিছিগা ধাবেৰে,
হিয়াত চিত্ৰিত হল পুণ্য বহুগেৰে !
হিয়া মোৰ নাচি উঠে পৰিলে মনত

পূর্ণ তেজে জ্বলি উঠা বংশব ছবিটি,
 যশস্ত্রাক সৌৰভ বিলাই ! আক সেই
 সংসারব বিকাশ-বিস্তৃতি আগে-পিচে
 পূৰ্বপুরুষব, দেখিলে জুৰায় প্রাণ !
 কিস্ত হাঁস সামৰণ ! নাশায় কখন !
 কান্দি উঠে প্রাণ !

লীলা ।—কোঁরা প্রাণেশ্বৰ,

কোঁরা ভাঙ্গি ততালিকে
 কিবা দৃশ্য অকখন দেখিলা ধ্যানত ?
 কঁপি উঠে মাতৃহিয়া কিবা আশঙ্কাত,
 অবি মোৰ পুত্র-কন্যা সাধক-সাধনো ।

ধৰ্ম্ম ।—কিনো কম ভাঙ্গি !

আপুনি পাইছাঁ চুকি,
 কি যে দৃশ্য আঁকি মই হইছোঁ ব্যথিত ।

লীলা ।—কিবা দৃশ্য ?

কোঁ ভাঙ্গি, নকর। পলম ।
 দেখোঁ যেন অকালত শত্ৰু-বাহুরে
 আসিছে গোবর-সূর্য্য ছুটীয়াকাশব ;
 প্রাণে আক চন্দ্র-তৰা নাম যশস্ত্রাব,
 পলায় পপীয়া তৰা বিষ্মাশঙ্কে উৰি ;
 বদাতলে বায়-বায় ছুটীয়া-ভুবন !
 বক্ষা করাঁ, কোঁরা । ক'ত সাধক-সাধনো ।

ধৰ্ম্ম ।—অগহন সামৰণ

সেই সংসারব ! ছুটীয়াব বংশাবলী

অস্ত হব সাধনী সহিতে । অচিবতে
 বাজলক্ষ্মী জাঁপিবহি এই কুণ্ডোপরি ।
 অনীতিত পোত্ গল পুণ্য বাজনীতি ;
 অধর্ম্যর পবাক্রম ধর্ম্যরাজ্য জুবি,
 হল অতিপাত । পুণ্য রাজ্য বনাতলে
 আজি যায়, কালি যায় ! আছে মাথো বই,
 —আছে দিন হই,—সাধনী কারণে আক
 বৃদ্ধ মন্ত্রী গুণে !

লীলা ।—ইয়াকে ‘কবিলে ভাল
 জৈশ্বের’ আমার !

ধর্ম্য ।—নকরঁ আক্ষেপ ।

জৈশ্বের অভিপ্রায় কি বুঝিম আমি !
 কবিলে ইয়াকে ভাল আমার কারণে,
 মানিঙ্গ ধৃকপ তুমি । নহলে নিশ্চয়
 সাধনীর সামরণ ছুটীয়া বংশর
 নপরি বাড়িল হয় বড়াবর গুণে
 পাপ-তাপ অপঘণ কলঙ্ক কুলর ।
 আক স্থির, ভাবি চাই, সমানে ন’বায়
 কারো কতো চিরকাল ; উঠিলে এবার
 নিশ্চয় পবিব লাগে । চলিছে অনন্ত
 স্রষ্টি বীতি এই !

(মৌন)

অহ, দুর্ব্বল চিন্তাত
 গলো উটি বহুদূর !

অপত্য স্নেহৰ ভাবে নিলে ভুটীয়াই
বহুদূৰ, বহুদূৰ, মন ওভতাই !
কাল নাই ভাবিবৰ পূৰ্বৰ কাহিনী ।
আছাঁ প্ৰিয়া, অৰ্দ্ধাজিনী, সহধৰ্মিনী
জীৱনে মৰণে মোৰ ধ্যান-সহচৰী ;
এয়ে এবে সম্পূৰ্ণ সংসাৰ । নাই আঁক
জীৱনৰ সুখ-দুখ, বিষয়-বাসনা
সকলো পৰিল ভঁয় সামৰণমুখে ;
হব তাৰ মুক্তি এবে, নাই বহুদিন ।
জৰা-মৃত্যু অতিক্ৰমি, লভেঁ কিনিমতে
অনন্ত আত্মাৰ সতে আত্মাৰ মিলন,—
সেই চিন্তা, সেই ধ্যান, সেই লক্ষ্য ধৰি,
অন্তিম কালত প্ৰিয়া, তৰোঁ আহাঁ আমি ।
আহাঁ যাওঁ, বহোঁগই সিপাৰে ধ্যানত । (প্ৰস্থান ।)

তৃতীয় গৰ্ভাঙ্ক ।

আহোম ৰাজ-চৰা ।

(চুহুং স্বৰ্গদেৱ আৰু কনচেং বৰপাত্ৰ ভাৰৱীয়া ।)
কনচেং ;—নাৰানে কি ৰাজনীতি
ছুটীয়া বজাই ? অনধিকাৰ চৰ্চ্চাব
এক অপৰাধ নহওঁতে সুবিজ্ঞ,

ঘুৰি অপৰাধ লগালে সিদিনা, ঘুৰি
গাওঁ-ভূঁই লুট ।

চুহুসুং ।—থাকিলে কি কাণ্ডজ্ঞান,
হয় এনে গতি ! ছুটীয়াৰ ৰাজ্য এবৈ
বসাতল-প্ৰায় ।—নাই নীতি, নাই ধৰ্ম্ম,
বাচ-সুবিচাৰ ; পাহৰিলে ৰাজনীতি
ছুটীয়া বজাই ।

কনচেং ।—গুনিছোঁ বিস্তৰ
ৰাজ্যৰ হুৰ্গতি কথা ;
নীতিপাল অনীতিৰ পূৰ্ণ অৱতাৰ ।
নাশিছে যশস্তাৰাশি পূৰ্ব-ৰাজনব,
ধৰ্ম্মাধৰ্ম্ম পাপ-পুণ্য নকৰে বিচাৰ ;
বিষয়াক ভাজি-পাতি লণ্ড-তণ্ড কৰি,
পীড়িছে প্ৰজাক নিতে ন-ন ৰূপ ধৰি,
বিলাস বাসনা হাঁয় পুৰাবৰ গুণে !
এতেকতে স্বৰ্গদেৱ, উচিত আশাৰ,
উদ্ধাৰে। পতিত ৰাজ্য বোৰ সমস্তাত ।
মিলিছে স্মৰোগ তাৰ, এই সময়ত ;
আজ্ঞা মাথোঁ লাগে মোক, যাম এতিক্ষণে ।
আক্ৰমি বিক্ৰমে গই ছুটীয়া বজাক,
গুচাই অপায় যত অধৰ্ম্মাচাৰৰ,
শাস্তিৰ ৰাজত পুহু কৰিম স্থাপন ।
নতুবা, বজাক ভাজি ছুটীয়া ৰাজ্যত
আহোম শাসন-নীতি কৰিম প্ৰচাৰ ।

পলমে বিধিনি মাতে ইসরু কার্যত,
যাব পারোঁ ততালিকে অনুমতি পালে ।

চুহুং !—বীৰোচিত বাণী !

বাজনীতি পৰা নাই এৰা ।

কিন্তু ডাঙ্গবীয়া, ইচ্ছা মোৰ, পাচোঁ অস্ত্র
বীৰ সেনাপতি ;—প্রথমতে ঘাইবল
কিয় যাবোঁ তুমি ? ঘাটে যদি অস্ত্র বীৰ
জনে-জনে গই, পাচিম তোমাক পাচে ।

কনচেং !—স্বৰ্গদেৱ,

পালোঁ প্রাণে বিষম আঘাত !

থাকোঁতে ই কনচেং সেনাধ্যক্ষ হই

আহোমৰ বণবলে পৰাভৱ মানি

আনিব কলঙ্ক ? পারোঁ যদি একেবাবে

জিনিব শত্ৰুক, কিয় পাচোঁ বাৰে বাৰে

অস্ত্র সেনাপতি, পাঙ্গি লই পৰাজয় ?

বাঞ্ছা মোৰ, জীৱনত নেদেখোঁ বিমুখ

সমুখ বণত গই নিজ বণ-বল ।

আৰু এক অনুৰোধ ;—চিৰকাল যেন

অনুমতি পাই থাকোঁ এনে সুযোগত,

বণত বীৰেন্দ্ৰ নাম লভিবৰ শুণে ।

চুহুং !—ডাঙ্গবীয়া,

জানো আমি বিক্রম তোমাৰ ।

সম্ভৱ সকলো তোমালই । যোৱা তেন্তে,

কৰাংগই বধাবিধি যুদ্ধ-আয়োজন ।

কিস্ত, এটি উপদেশ বাধিবী মনত,—
 বাধিবী গোপনে অতি । নিতান্ত যদিহে,
 কবা হয় আক্রমণ ছুটীয়া বজ্রাক,
 হব লাগে লাভ আমাদার ; হব লাগে
 বাক্য লাভ নিতান্ত আমাদার ; হব লাগে
 আক লাভ সাধনৌ-বতন । সেই অর্থে,
 পার্যামানে সন্ধি নকবিবী । বিনা-বণে
 কবে যদি সমর্পণ বাক্য-ধন-জন,
 নাবাধিবী হেতু তাত, মিত্র-বাজনব ।
 অথবা, বিষম দাবী কবিবী ঘোষণা ;—
 সাধনৌ বাণীৰ স'তে 'কুবের সম্পত্তি',
 লাগিব সঁপিব, লাগে যদি অধিকার
 কবদ বাক্যৰ ।—এয়ে সাৰ উপদেশ ।

কনচেং ।—আহৌ, স্বৰ্গদেৱ,
 দিবোধাৰ্য্য উপদেশ ।

(প্রস্থান ।)

চুহুং ।—যাও, আক
 কৰৌগই যুগুতি বিশেষ,
 অস্ত্র যজ্ঞী, সেনাপতি, বিষয়াৰে সত ।

(প্রস্থান)

চতুৰ্থ গৰ্ভাঙ্ক ।

—→ ৪৪৪ ←—

ছুটিয়া বজাৰ মন্ত্ৰণা-ঘৰ ।

(সাধনী, নীতিপাল আৰু মন্ত্ৰী ।)

নীতি ।—নিৰুপায় হলেঁ। এবে,

নাই পৰিত্ৰাণ ! হুণুনি বাণীৰ কথা,

মন্ত্ৰী-উপদেশ, অসৎ সঙ্গত হাঁয়,

মজিলেঁ সমূলি ! হাতে-হাতে প্ৰতিকূল

ফলিছে এতিয়া !

সাধনী ।—নহবঁ। অধীৰ !

বিপদত ধৈৰ্য্য ধৰা পুৰুষৰ ৰীতি ;

অধৈৰ্য্যে বঢ়াই যত আপদ-জঞ্জাল,

উদ্ধাৰৰ গতিবোধ কৰে সি সমূলি ।

নাই আৰু এটি ক্ষণ অনুতাপলই ;

ফল নাই আক্ষেপত । আসন্ন কালত

এবে লোৱাঁ মন্ত্ৰী-উপদেশ, হব পাৰে

অপায়-বিধিনি নাশ ।

মন্ত্ৰী ।—কি আছে উপায় !

জুৰুলা ই বাজা এবে ।

বণবল, অৰ্থবল আৰু নীতিবল

অকালত ক্ষয় হল ; প্ৰজা বিপ্লৱল ;

বাধিবী কিৰূপে দুৰ্জয় আহোম-সেনা ?

তাড়ি জাণী, কনচেং নিজে সেনাপতি ;

যাব নামে কম্পান দিল্লী-সিংহাসন ।

সাধনো ।—সুনা আছে

কনচেং বীরব কাহিনী ।

নাই এনে বীর আজি ছুটীয়া রাজ্যত

ক্ষতক ঠারবে সেই বীরব আগত ;

নাই আজি সেনাপতি পূর্ব রাজত্বব ;

সি হেতু উচিত নোহে যুদ্ধ আয়োজন,

অনর্থক বক্তৃপাত নাই প্রয়োজন ।

দিয়। যুক্তি যতীবব, কিরূপে এবাই

এই আসন্ন বিপদ বক্ষা পৰে। সরে ।

নীতি ।—বক্ষা পৰে। যাতে

কৰে। মাথোঁ যুক্তি তাব ।

যজ্ঞী ।—সদ্ধিব প্রস্তাব বিনা

নেমেথোঁ উপায় ।

সাধনো ।—মোবো সেয়ে মত ।

কিন্তু সদ্ধি, শুচে যদি সদ্ধিব প্রস্তাব

অবধা দাবীৰ হেতু, কি হব উপায়

আসন্ন-বিপদ-বেলা ?

যজ্ঞী ।—সত্তর সকলো ।

অবধা দাবীৰ কল্যাণে নোহে অসম্ভব ।

দীর্ঘ-দৃষ্টি বাণী তত্ত, অনিচ্ছা স্বরূপ ।

রক্ত-বাণী হুয়ো ক্ষতক নোপাই বাস

বাজ হই নগরব, কল্যাণ-বিত,

আত্মবক্ষা হেতু । থাকেই নই নগবত ।
চাপিলে বিপক্ষদল, সন্ধির প্রস্তাব
করিম যি দেখেঁ ভাল ।

সাধনী ।—সাবগর্ত্ত কথা ।

ঘোরাঁ মস্তি, বঁকাগই যথা আয়োজন,
মাত্রা কৰা হয় যাতে আজি-কালিতেই ।
দেখিছোঁ চন্দনগিৰি ; অতি বমাস্থল ;
মুনি-মন-মোহা দৃষ্ট পৰিছে মনত
তাহানিতে দেখা সেই কুণ্ডিল-কুণ্ডল
পিতৃ-মাতৃ সেরা হেতু যাওঁতে এবার ।
আহা, কিনো বিতোপন গোভে গিৰিবর,
আকালী শিবত হাঁয়, পিন্ধি মেঘমালা,
মলয়াত ঢট মেলি চুলিটার যাব !
মূলত কুণ্ডিল কুণ্ড অতি স্নগভীর,
পরিজ্ঞ জলেবে পূব, অতি নিবমল ।
উপচি প্রেমৰ বাগ কুণ্ড-গর্ত্ত পৰা
পরিজ্ঞ কুণ্ডিল-পানী ধীবে বই যায়,
চন্দনগিৰিৰ পদ ভক্তিরে ধুৱাই !
পাহৰোঁ বিপদ আজি স্মৰি সি ঠাই ;
—আপোন পাহৰি যাওঁ !

নোতি—জানো যমো,

সেই ঠাই যোগ্য অশ্রমৰ ।

মন্ত্রী ।—আহেঁ ভেস্তে,

কৰোঁগই যথা আয়োজন ।

(মন্ত্রীৰ প্রস্থান)

সাধনী ।—অহ,

পৰিছে মনত, আত্মাৰ ইয়াট
 দেখা সেই কুণ্ডল গৰ্ভত ; কোনে জানে।
 হিয়া মেলি, মিলি হিয়া স'তে, নিলে, মোক
 পমোৱাই পুণ্যপুৰলই ;—শাস্তি ঘ'ত
 বিৰাজে সদায় ! সেই পুণ্য আশ্ৰমত
 বাস যদি হয় ইয়া চিৰকাললই,
 নাভাবোঁ ভাবনা আৰু পাপ-সংসাৰৰ ;
 সাহেবে মাতিব পাৰোঁ আসন্ন বিপদ ।

নৌতি ।—নকৰিবোঁ খেদ,

ফলিছে দুৰ্ভাগ্য-ফল !
 বলা যাওঁ ; ইয়াতেই হল বহুপৰ ।

সাধনী ।—নোহে খেদ ।

খেদ মোৰ ফি বুজিবোঁ ইয়া !

(প্ৰস্থান)

জিৰণি-পট ফেপন ।

—(০)—

পঞ্চম অঙ্ক ।

— ❦ —

প্রথম গভাক্ষ ।

— ❦ —

চন্দনগিৰি ।

— ❦ —

সাধনী ।—স্বৰ্গৰ জখলা

এই পুণ্য গিৰিবৰ,
নিৰ্ম্মিলে কি সূৰ্য্যোশলে বিশ্ব-খনিকৰে !
সৌন্দৰ্য্যৰ ৰূপবাণি, ককণাৰ প্ৰভা,
প্ৰেমৰ পৱিত্ৰ বাগ, সম্ভোগৰ সুখ,
আৰু এক আবেগৰ পুণ্য আকৰ্ষণ,
সকলো সমানে সানি অঞ্জিলে মৰ্ত্ত্যত,
পঞ্চামৃত লাক যেন অৰণ্য-মন্দিৰ !
চন্দনগিৰিৰ নাম অগৰু চন্দনে
বাখিছে উজ্জল কৰি এই পৃথিবীত ;
আৰু তাৰ অৰূপম ৰূপ মনোহৰ
বখানিছে চিৰকাল দেৱতা-কিন্নৰে ;
যোগী, ঋষি, মুনি আৰু তাপস কুমাৰ,
বিমোহিত নবলোক ৰূপ-লীলা চাই !

ইয়াবে সৌন্দৰ্য্য-সোঁত বই-বই গহ,
 ভৈয়ামত প্ৰতিভাত হয় মাজে মাজে ।
 যি ফালে ঘূৰাওঁ চকু, তাতে বই যায়,
 নপলায় তৃপ্তি হাঁয়, হেঁপাহ হিয়াৰ,—
 চাওঁমানে বাঢ়ি যায়, পাহৰোঁ সংসাৰ !
 পৱিত্ৰ কুণ্ডৰ নৌৰ, অতি নিৰমল,
 প্ৰকৃতি-দাপোন যেন পতা আছে কেনে !
 বাহিৰৰ সৌন্দৰ্য্যৰ প্ৰতিবিম্ব তাত
 হাঁহিছে নাচিছে হাঁয়, আপোনাকে চাই !
 নাচে যেন হিয়া মোৰো তাৰ চেৰে চেৰে,
 বসুধা-বুকুত প্ৰাণ ক্ষন্তেক জুৰাই !

* * *

ইয়াতে এদিন ঠাঁয় দময়ন্তী সতী
 উঠিছিল আহি আহি বাট হেৰুৱাই,
 চিন্ তাৰ এতিয়াও মাৰ যোৱা নাই ;—
 শিল-বন, গছ-লতা আটাইটি মিলি
 সাক্ষী দিয়ে বিশেষণে সবিশেষ কই !
 কুণ্ডিলৰ গুৰি এয়ে, বিদৰ্ভা চৌৱাই
 পৱিত্ৰ কৰিছে যি ; সিও সাক্ষী দিয়ে,
 মহাসতী দময়ন্তী কেনেকই আহি
 উত্তৰিল কুণ্ডৰ ভৌৰত, ভ্ৰমি বহু
 গিৰি-গুহা, দেশ-বন, পতি হেৰুৱাই ;—
 ইয়েহে লগালে বাট পিতৃ-ৰাজ্যলই ।

আর, হায়, কৃষ্ণদেবে কল্পিনী দেবীক
উদ্ধারি এদিন ইয়াতেই থিত লয়
যাওঁতে উৎসি। ইয়াতে জিলিকে আজি
সমাধি মন্দির সউ, ভীষ্মক বজাৰ,
মিলিলে পঞ্চত্ব যত মহা বাজর্ষিৰ।

(অহ !)

ভাগ্যে মোৰ পাণ্ড যদি ইয়াতেই লয়,
কিয়ে সুখ অনুভব হব সেই বেলা,
সাধি এই মৰতত স্বৰগ সাধনা !
মানিছোঁ এতিয়া ধুব,—নাই ভ্রান্তিলেশ,—
চক্ৰবৰ্ত্ত যুঁবে সদা ভাগ্য-ফলাফল।

(হাঁয় !)

পৰিছে মনত এবিধ মাতৃ দেবীলই,
ধৰ্ম্মৰ জীৱন্ত মূৰ্ত্তি পিতৃদেৱ আৰু ;
দুয়োৰে অটল মতি একে বিশ্বাসত
“ঈশ্বৰে যি কৰে ভাল মানুহ কাৰণে।”
সেই বিশ্বাসৰ ফল প্ৰতিভাত হোৱা
এই জীৱনত মোৰ দেখিবৰ শুণে,
হলেহি নীৰলে ঠাই কুণ্ডৰ পাৰত,—
সমাধি শোভিছে সউ পুণ্য পোহৰত !

(আহা !)

প্ৰাণেশ্বৰ মোৰ ! প্ৰাণৰ পুতলি গঢ়ি
সযতনে যাক ৰাখিছোঁ হিয়াত তুলি,
সেই প্ৰাণধন আছেমনে বৰ্ত্তমান,
কি আছে অজ্ঞাৰ মোৰ এই পৃথিৱীত !

নাথ যোৰ পথভ্ৰাস্ত আছি । ভাগবত (দেহি!)
 হইছে কাতৰ জানো! নাধাৰে সমূলি,
 নাজানে কি শোক-তাপ, সন্তাপ-ভাগব,
 চিন্তাৰ বিকাৰ আৰু বৈঁকা সংসাৰ;
 পৰিছে মলিন দেহি, সবল মুখানি
 ৰাজ্য-বিপ্লৱৰ ঢউ সহ অকালত ।
 যাওঁ হাঁয়, পূজোঁগই যথা শুশ্ৰূষাৰে । (প্ৰস্থান।)

—o—

দ্বিতীয় গৰ্ভাক্ষ ।

—১৪২৫—

চন্দনগিৰিৰ নামনি ।

(নীতিপাল অকলে।)

—ঃঃঃ—

নীতি।—বিচিহ্ন সংসাৰ ।

চক্ৰৰ ত ঘূৰিছে সদায় !
 কি আছিলোঁ, কি যে হলোঁ, কিবা হবলই
 আছে আৰু আগলই! সৃষ্টি-স্থিতি-লয়
 ৰূপান্তৰ মাথোঁ, আদি-মাজ-সামৰণ
 নব জীৱনৰ । ফলিছে সি হাতে-হাতে
 এই জীৱনত । দেখি-শুনি লীলা-খেলা

এই সংসারৰ, পৰি আৰু শঙ্কটৰ
 ঘোৰ বিপাকত, শিকিলোঁ-বুজিলোঁ বহু
 সংসারৰ পাক-চক্ৰ ভৰ-ভাৱনাত ।
 দেখিলোঁ যি বীতি-নীতি, সংসারৰ গতি,
 সাবশিক্ষা তাৰপৰা লভিলোঁ ইয়াকে ;—
 মনোবৃত্তি মানৱৰ বৰ লাগে স্থিৰ,
 যেতিয়া যি অৱস্থাত ; নতুবা পতন
 তাৰ ধ্বংসতা কথা । আৰু যি বুজিলোঁ
 দেখি-শুনি মানুহৰ চৰিত্ৰ-আখ্যান,
 তাৰপৰা হল মোৰ এই স্থিৰ-জ্ঞান ;—
 আছে যদি কিবা, সাধ্যাতীত পৃথিবীত,
 এক সি,—মানুহ চিনা এই সংসারত ।
 সঙ্গদোষ জীৱনত আৰু এক শনি ;
 চৰিত্ৰৰ ছিদ্ৰে জুৰি মানৱ অন্তৰ,
 হৰে তাৰ সাৰবস্তু চোৰ-প্ৰকৃতিৰে ;
 জীৱন্তে মৰণ মাতি ঘটায় জঞ্জাল !
 দেখি যেন পৰিণাম, এই জীৱনৰ
 আগলই সংসাৰীৰ কয় তত্ত্বজ্ঞান ।

(মৌন)

(সসৈন্তে কনচেং, মন্ত্ৰী আৰু নালীয়াৰ প্ৰৱেশ)

মন্ত্ৰী ।—মহাৰাজ !

বিনাযুদ্ধে দিলোঁ এবি বাট ;

উপদেশ যেনে ৰূপে আছিল আশাত ।

উপস্থিত সেনাপতি আহোম বজাৰ ;
সন্ধিৰ প্ৰস্তাৱ বোলে শুনাৰ আপুনি ।

নীতি ।—সজ কথা ।

পালোঁ আমি পৰম সন্তোষ,
ডাঙৰীয়া নিজে আহি হল উপস্থিত ।
সন্ধিৰ প্ৰস্তাৱ এবে শুনোঁ যিবা হয় ।

কনচেং ।—মহাৰাজ !

লব মোৰ সন্মান-সংকাৰ ।
লভিছোঁ পৰম প্ৰীতি সাক্ষাৎ লাভত ।
আজ্ঞাবহ ভৃত্য মই আহোম ৰাজৰ,
কনচেং নাম মোৰ, মন্ত্ৰী-সেনাপতি ।
আদেশিলে স্বৰ্গদেৱে,—বণ-বল লই,
আক্ৰমোঁ ছুটীয়া ৰাজ্য ৰাজ-নীতি মতে ।
উপদেশ আৰু মোত,—বণজয়ী হই
আহোম ৰাজ্যৰ চামিল কৰোঁ ই ৰাজ্য ;
অথবা কৰদ ভাৱে এৰি আপোনাক,
নিব লাগে উপহাৰ ‘কুব্বেৰ সম্পত্তি’
আৰু সাধনী বানীক । হয় এয়ে দান,
নতু সমিধান ।—যিবা হয় অনুমতি ।

নীতি ।—অথথা প্ৰস্তাৱ ;—

অসাধ্য গ্ৰহণ কৰা ।

“কুব্বেৰ-দত্ত সম্পত্তি” নহয় বজাৰ ;—

ছুটীয়াৰ ভাগ্যলক্ষ্মী সেই পুণ্যধন ;
হস্তান্তৰ-অধিকাৰ পোৱা নাই আমি ।

আক, ইটো অদ্ভুত প্রস্তাব !—সাধ্য কার
সাধনীয় করে হাত বাঁচি আছো মানে ?
কোন্ রাজনীতি মতে পাচিলে ভোম্বাক
সুবিজ্ঞ আহোমবাজে এনে প্রস্তাবেবে ?
গুনিছো অসম তুমি, বাহুবল লই,
ধৰ্ম্মব বলত কিন্তু দেখিছো দুর্বল !

মন্ত্রী ।—ভাবি চোরাঁ
পুনৰপি, সলোরাঁ প্রস্তাব ।

কৰ্ণচোং ।—পছা নাই
ভাবিবব ;—সিদ্ধান্ত প্রস্তাব ।
আছে দান, নাই সমিধান ; এয়ে মোৰ
স্থিৰ সমিচাব । কৰাঁ যুক্তি যিবা হয় ।

নাগীয়া ।—বক্ষা পৰক মহাবাজ ! দি দিয়ক বি লাগে । আপোনাৰ
দেহাটো হে লাগে ; তেনে ধন-বস্তু-তিবো কিমান যাব, কিমান
আহিব !

নীতি ।—কটোৱাল,
বন্দী কৰ এই পাষণ্ডক ।
কৰিলে যতেকুমাৰে এই ছৰাচাবে
নতুন বিষয়া সৈতে স্বার্থসিদ্ধি হেতু ।
বৰণীত দিব লাগে, এই মহাপাপী ;
আক ছই ৰাজজোহী নতুন বিষয়া ।

(কটোৱালে নাগীয়াক বন্দী কৰে)

নাগীয়া ।—বক্ষা কৰক মহাবাজ ! মই নহয়, সি দুজন হে মহাবাজ !

মই মহাৰাজৰ উপকাৰহে কৰোঁ । মই হে তেওঁ মহাৰাজক
বজা পতাৰ গুৰি ! মই উপকাৰী, মহাৰাজ, মোক অপকাৰ
কৰিব নেপায় । (কটোৱাণে ডিঙ্গিত ধৰি বাজ কৰে) ওঁ,
নিলে ওঁ ! মৰিলোঁ ওঁ ! হে কোনে পাৰ ৰাখ ওঁ !—ওঁ,
বৰশীত দিবগৈ বোলে ওঁ ! !

মন্ত্ৰী ।—নলৰে প্ৰস্তাৱ ?

কনচেং ।—নলৰে যদি হিমাচল,

নলৰে প্ৰস্তাব মোৰ, জানিবঁ ধূৰুপ্ ।

নীতি ।—ভূদ্রপ প্ৰতিজ্ঞা মোৰ ;—

যদি কুণ্ডল উভতি বয়,

সাধনিক সমৰ্পণ সম্ভৱ নহয় ।

আৰু সেই কুবেৰৰ প্ৰদত্ত সম্পত্তি,

নসঁপিম আছোঁমানে, আহোম ৰজাক ।

—শেষ সমিধান ।

কনচেং ।—অত অভিমান !

নসহোঁ ক্ষন্তেক আৰু !

জনা নাই কাৰ সতে পাৰ্শী তৰ্কজাল ?

সিংহৰ আগত যেনে বাঘ-গোজৰণি !

নসহোঁ ক্ষন্তেক আৰু নকৰোঁ পলম,*

এতিক্ষণে যমপুৰি পঠিয়াই সৱে,

—বজা, মন্ত্ৰী, পাৰিষদ, সেনা, সেনাপতি—

হস্তগত কৰি শেষে সাধনো-‘সম্পত্তি’,

সামৰিম আক্ৰমণ ছুটীয়া ৰাজ্যৰ ।

আহাঁ চাপি, কৰাঁ আহি প্ৰাণ সমৰ্পণ ।

নৌতি ।—প্রতিজ্ঞা পালন,

কিছা বণত শয়ন ।

আহাঁ চাপি, চাওঁ জুখি কিমানৰ বীৰ ;—

বাঘৰ আগত কৰে ছাগে ডেৱা-ডেৱি !

(যুদ্ধ ;—নৌতিপালৰ পতন ।)

নৌতি—(মুচ্ছিত অৱস্থাত) অহ-অঃ !

প্ৰাণবায়ু—কণ্ঠাগত হাঁয় !

অহ, প্ৰাণেশ্বৰী, সতীৰ জীৱন্ত ছবি,

এৰিলোঁ অকলে আজি ভৱ-সংসাৰত ।

বাওঁ মই, আহাঁ তুমি, নিত্য বস্তু থই,

অনিত্য সংসাৰ হেতু, সতীৰ চানেকী ।

আৰু মোৰ প্ৰজাপুল, পাত্ৰ-মন্ত্ৰী সৰ,

সবাবে জানিব। মোৰ শেষ-সম্ভাষণ ।

অহ-অ-হ, বিদা-আ-য় ।—

(মৃত্যু ;—শৱ স্থানান্তৰিত ।)

কনচেং ।—আহাঁ চাপি

একে লগে, বাকী আছা কোন ?

মন্ত্ৰী ।—ধৰোঁ চাপি,

বধোঁ আজি বীৰ কনচেং ।

(যুদ্ধ ;—মন্ত্ৰীৰ পতন আৰু শৱ স্থানান্তৰিত ।)

কনচেং ।—অস্ত হ'ল শত্ৰুবল ।

নহল পূৰণ কিন্তু বগভূষণ মোৰ ;

নকৰিলে যুদ্ধ-আয়োজন ! বিধা হোক,

কার্য্য-সিদ্ধি হল যথারূপে । যাওঁ এবে,
 আনোগই সাধনীর ধৰি, আৰু সেই
 কুবের-সম্পত্তি” ।

(বেগেৰে প্ৰস্থান ।)

তৃতীয় গৰ্ভাঙ্ক ।

চন্দনগিৰিৰ টিং ।

সাধনী !—(অকলে) ।

গীত ।

ললিত যোগিয়া—একতাল ।

(হাঁয়) ফুল হুফুলিবে, গুটি নধৰিলে
 কলিতে লেৰেলি যায় অই !

(হাঁয়) ঢোপা কলিটিয়ে, ফুলোঁ ফুলোঁ ভাবে,
 আশাতে বিনাশ পায় অই !!

এই সংসাৰৰ কেওঁ ফুলৰ মোৰুকে নাপায়,

এই সংসাৰত ফুল বিনে আমুৱায় ;

আকাশে হে মাথোঁ ফুল-মোল বুলি,

শিকি নিজে শোভা পায় অই !

আতি খেদ লাগি হইছে। বৈবাগী,

আছো প্রাণ ধৰি সংসাৰ নিলগি ;

(এই) ছুধাৰি চকু-লো, মছিলে নবয়,

হৃদি-কুণ্ড জৰি বয় অই !

(এই) সংসাৰৰপৰা উদ্ধাৰি আতমা,

মুক্তি কোনে আজি দিবে অই !!

(মৌন)

অন্ত হল, সংসাৰৰ যত লীলা-খেলা !

অন্ত হল ধন-জন, বাজা-সিংহাসন,

আৰু যত মায়া-মোহ ভৰ-ভাওনাৰ !

অন্ত হল পিতৃ-মাতৃ, প্রাণ-পতিধন,

আত্মীয়-কুটুম্ব আৰু যত প্ৰিয়জন ;

বৃদ্ধ মন্ত্ৰী, সেনাপতি, গল ৰাজ্যবল ;

আছোঁ মই দেহা ধৰি, আছে এই

‘কুবেৰ প্ৰদত্ত ধন’ । হব লয় ইও,

পাব লয় ইয়াতেই ক্ষন্তেক পলমে ।

(মৌন)

সন্ধিৰ প্ৰস্তাৱ !

—কি যে সাংঘাতিক কথা !

যুক্তিৰ সঞ্চাৰ নাই ; নাই ধৰ্ম্মজ্ঞান ;

প্ৰলাপ সমূলি মাথোঁ বাতুলৰ মুখে !

শুনি হল বোম্বাফিড সৰ্ব্ব কলেশ্বৰ ।

কোন সতে কোন সাহে কবেহি প্রস্তাব,
 বোধশক্তি বাজ করি, নিগাজব মুখে,
 সতী সমর্পণ কথা ? কিন্তু, সাধ্য কার
 স্পর্শ করে ছায়া এই সাধ্বী-শরীর
 থাকেমনে দেহে প্রাণ ?

(মৌন)

নিদিষ্ট কাচিতো
 এৰি 'কুবের-সম্পত্তি', নিদিষ্ট বুলিলে
 যাক স্বর্গী প্রাণেশ্বরে । বাধিছোঁ যতনে
 তাক, সতীত্ব-বতন স'তে, বাধিম প্রাণান্তে !
 সাহে যদি ছৰাচাবে পশু-প্রকৃতিবে
 বলেরে নিবব হেতু, সতীত্ব বলেরে
 তাক বাধিম উদ্ধাবি, করি প্রাণপণ ।

(মৌন)

চাপে অন্ত !

চাপিছে সি পুণ্য শোভা ধৰি । আঁতৰিছে
 দেহ-মন লাহে—লাহে—লাহে, সংসারব
 মায়-মোহ আশা-শাস্তি ক্রমাৎ এবাই ।
 কবিছে সি গতি এবে অনন্তব দিশে
 ধীবে ধীবে ধীবে । ধৃত প্রভু, ব্রহ্ম তুমি,
 অপার ককণা তব, হবিলি আগেয়ে
 মায়ার কাৰণ যত ভব-সংসারব,
 মুকুতিব গতি মোর পোনাবব শুণে ।

দিয়'। মাতৃ জন্মভূমি, দিয়'াহে বিদায়,
 মৰষি সমস্ত দায় আপোন কণ্ঠ্যাব ।
 আক মাতৌ পৃথিবীক,—জননৌ-জননৌ,—
 বাখিনী মিনতি মোৰ অস্তিম কালত,
 ক্ষেমিবাঁ সকলো দায় ইহ জনমৰ ।
 একেযাব সন্তাষণ কৰিবাঁ গ্রহণ
 নব-নাৰী মৰতৰ ; ক্ষেমিবাঁ সবাস্তে,
 নাজানি কৰিছোঁ যদি কিবা অপৰাধ ।
 শত্ৰু বুলি পৰিচয় দিছিলোঁ যি সন্তে,
 চেনেহী মাতেৰে এবি দিয়'াহে বিদায়,
 লই মোৰ স্নেহ-সন্তাষণ ।—যাওঁ এবি,
 থাকোঁ সন্তে, বিদায় ! বিদায় !!

(মৌন)

(সসৈন্তে কনচেজৰ প্ৰৱেশ)

কনচেং :—মহাবাণী,

লোৱা মোৰ সন্মান অশেষ ।

সাধনৌ ।—কোন তুমি ?

কিয় মোৰ চাপিছাঁহি কাষ ?

কনচেং ।—আহোম ৰজাব

মই মজী-সেনাপতি ।

সাধনৌ ।—কিহেতু ইঠাই ?

কনচেং ।—বণত বিজয়ী হেতু ।

সাধনৌ ।—জানো সেই কথা ।

কিহেতু আহিছাঁ হেথা ?

কনচেন্ — সমর্পিব লাগে সেই

“কুবের-সম্পত্তি” ; আৰু আত্ম-সমর্পণ

হব লাগে এবে ।

সাধনী । — নহব সি বাঞ্ছা সিদ্ধি ।

কনচেন্ । — নহব নহলে ।

সাধনী । — কিবা কোৱাঁ !

পশুবল খটাবাঁ নহলে ?

কনচেন্ । — ক্ষমা কৰাঁ,

আজ্ঞাবহ ভৃত্য মাথোঁ আমি !

ৰাজ-আজ্ঞা পালোঁ সদা প্ৰাণপণ কৰি ।

সাধনী । — কাৰ আজ্ঞা এনে ?

কোন্ অধৰমী সিটো ?

কোনে সাজে কবলই নীচ বচনেৰে

“কুবের-সম্পত্তি” কথা ? কোন্ জ্ঞানহীনে

কৰে এনে অসম্ভৱ সন্ধিৰ প্ৰস্তাব, —

সতী-সমর্পণ ‘হেতু’ — পতি বিয়োগত ?

যিক্ তাৰ জীৱনত, যিক্ শতবাৰ !

সতীত্বৰ মূল্য সি জানে কি পাবণ্ডে,

বিশ্বৰাজ্য বিনিময় হেয় যাৰ স’তে !

সামান্য ৰাজ্যৰ ৰজা হই পৃথিৱীত

স্বৰ্গৰ আসন সি বিচাবে মৰ্ত্যত ?

না জানে সি জীৱনত সতীৰ মাংসস্বা,

হোৱা নাই ৰাজ্য তাৰ সতী-প্ৰেমস্বিনী ;

নতুবা নৃপতি মুখে ইহেন প্রসাপ
অসম্ভব,—অসম্ভব জানিবা নিশ্চয়।

আৰু শুনা,—

‘কুব্বেব-সম্পত্তি’ কথা ; এরা তাৰ আশা।
হোৱা নাই প্রতিশ্রুত প্রাণেশ্বৰ মোৰ
সুই ধন সমর্পণ হেতু ; যিবা সমিধান
পালি তুমি আছনে মনত ? চোৱা ভাবি,
কিহেতু এবিলে প্রাণ প্রাণেশ্বৰে মোৰ,
কি ভাৱে উৰালে নাথে প্রস্তাৱ তোমাৰ,
পুৰুষৰ বীৰ্য্য দেখুৱাই।

কনচেন ।—ক্ষমা কৰা সতি !

যুক্তিৰ অধীন আমি, আদেশৰ দাস।
নকৰাঁ যদিহে আহি আত্ম-সমর্পণ
মন মোৰ ভদ্ৰ নিবেদন, বাহুবল
অগত্যা প্রয়োগ জানাঁ।

(ধৰিবলৈ লাহে লাহে আগ বাঢ়ে)

সাধনী ।—ক্ষান্ত হোৱাঁ।

অন্ধ তুমি, নাহিলা উধাই ;
সাধ্য নাই পাবলই স্পৰ্শ এই তত্ত্ব।
দেখা নাই জনমত সতীৰ মহিমা ;
সিহেতু সাহিছাঁ এনে উন্মাদৰ প্রায়।
হব জন্ম মহাসতী ৰাজ্যত তোমাৰ,
আশীৰ্বাদ লোৱাঁ এই, মূল্য শক্ৰতাৰ।

আব মোত্ কথা নাই । লোঁরাঁ চাই-বুজি

মায়া-লগা বাজ্যধন ; ললৌ মাথৌ মই

ছুটায় বাজলক্ষ্মী, 'কুবের-সম্পত্তি' ।

মুগ্ধ নব, চাই লোঁরাঁ, চাই লোঁরাঁ আজি,

কিৰূপে সতীয়ে কবে বৈকুণ্ঠ প্ৰয়াণ ।

(কুবেরদত্ত সম্পত্তি লৈ হাঁহি হাঁহি

সাধনীয়ে কুণ্ডত জাঁপ দিয়ে) !

—o—

যবনিকা ।

—o—

জয়মতী ।

(বুৰঞ্জীমূলক নাটক)

সাহিত্যিক পেঞ্চনাৰ,
শ্ৰীযুত পদ্মনাথ গোহাঞি বৰুৱা,
এম, আৰ, এ, এচ, ৰচিত ।

দ্বিতীয় তাৎপৰ্য ।

১৮৫৩ শক ।

তেজপুৰ,
লীলা-এজেন্সিৰপৰা
এছকাৰৰ দ্বাৰাই প্ৰকাশিত ।

বেচ, ৮০ তিনিসিকি ।

All rights reserved by the Author.

কলিকতা, ২নং বেথুন ৰো,
“ভাৰতমিহিৰ” যন্ত্ৰত
শ্ৰীযুগলচৰণ দাসৰ দ্বাৰাই মুদ্ৰিত ।

উছর্গ।

—:~:—

স্বর্গাদপি গবীরসী
পবন পূজনীয়া জননী
ললন্তী দেবী
আইতাৰ
দুখানি চৰণত
অভাজন পুত্ৰৰ
ভক্তিপুষ্পাঞ্জলি।

—
ৰচয়িতা।

পাতনি ।

—:০:—

আহোম ৰাজবংশৰ তুংখুঙ্গীয়া কৈদৰ মহাবীৰ গদাপাণি কোৱঁৰৰ বীৰাঙ্গনা ভাৰ্গ্যা ‘জয়মতী কুৱঁৰী’ৰ চৰিত্ৰ-চিত্ৰ লৌকিক চিত্ৰ চৰিত্ৰৰপৰা ভালেমান খাপৰ ওপৰত,—ই অলৌকিক চিত্ৰৰ সমকক্ষ । গতিকে, সেই অনুপমা মহাসতীৰ চৰিত্ৰ অলৌকিক তুলিৰে সৈতে আঁচি, বুৰঞ্জীৰ ভেঁটিৰপৰা লৰচৰ নকৰাকৈ, তাৰপৰা নাটকৰ দৃশ্যাদি আঁকিবলৈ চল লাগি বৈছে । সেই সূচলতে, এই লেখকে তেওঁৰ ছাত্ৰিকালৰ সংকল্পিত “জয়মতী” নাট এখনি ৰচিবলৈ সাহ কৰি ওলাইছে ; দুঃসাহসৰ কাৰ্য্যকল যে নিবুণী নহব, তাক কোৱাৰ সৰ্কাৰ নাই । কিন্তু, গুণগ্ৰাহী ৰাইজে ভালচকুৰে চালে, কালত এই বেয়াই ভাল হৈ উঠিবগৈও পাৰে ; সেই আশ্বাস আপোনা-আপুনি পাঙ্গি লৈ, এই অপৰ্ণিতা ৰচয়িতাই বুৰঞ্জীমূলক নাটক ৰচনাৰ নিচিনা নিপুণ লেখকৰ সূৰুঠিন কানলৈ আগ বাঢ়িছে । এতেকে, ইয়াৰ ভয়াবহ ফলাফল কি হয়গৈ কব পৰা নাই এথোন । ইতি—

তেজপুৰ,	}	বিনীত,
১৬ চ’ত, ১৮২২ শক ।		শ্ৰীপদ্মনাথ গোহাঞি বৰুৱা ।

—○—

দ্বিতীয়বাৰৰ পাতনি ।

“জয়মতী” পোহৰলৈ ওলায়েই ৰাইজৰপৰা আশাতীত আদৰ পাই গ্ৰাহকৰ হাততে পমি যোৱাদি গল ; আমাৰ হাত এতিয়া উদং । গতিকে, গুণগ্ৰাহী ৰাইজৰ গুণ লৈ, ইয়াৰ নতুন তালিকাৰ উলিয়াবলৈ লৰালৰিকৈ আগ-বঢ়া হৈছে । ইতি—

তেজপুৰ,	}	ৰচয়িতা ।
১৬ চ’ত, ১৮২৪ শক ।		

—:০:—

তৃতীয়বাৰৰ পাতনি ।

“জয়মতী” আকৌ গ্ৰাহকে হাত পাতি থকাতে নাইকিয়া হল। ইয়াৰ আদৰ আৰু প্ৰচলন ইমান বহুল হবগৈ বুলি আগধৰি ভাবিবলৈ নহল। গতিকে, অলপকালৰ ভিতৰতে আকৌ ইয়াৰ নতুন তাস্ৰৰণ উলিয়াব লগীয়া হল। কিন্তু, স্ব-প্ৰণীত ভালেমান প্ৰশংসালীয়া পুথিৰ ন-ন তাস্ৰৰণ বছৰি উলিওৱা কাৰ্য্যৰ ভিতৰত, ~~কিছুক~~ কেইবাখনো বিবিধ বিষয়ক ন-ন পুথি লিখি প্ৰচাৰ কৰিব লগীয়া হোৱাত, যোৱা ভালেমান বছৰ গ্ৰাহকক “জয়মতী” যোগাব পৰা নাই। এতিয়াও, এই লেখকৰ স্কুলীয়া কিতাপত বাজে, অত্যাৱ কিতাপ-পুথি কিছুমান একলগকৈ ছপাই এখনি গ্ৰন্থাৱলী উলিওৱাৰ দিহাকৰণৰ যোগতহে ই আকৌ পোহৰলৈ ওলাবলৈ এটা সু-ছেগ পাইছে। এই ছেগতে, নাটকখনিৰ সৰ্ব্বাঙ্গতে এবাৰ হাতফুৰাই দি, ইয়াক বুৰঞ্জীৰ ভেঁটিত মটনটোৱাকৈ থিয় কৰাবলৈ আৰু নাট্যনিদৰৰ বিশেষ উপযোগী কৰিবলৈ প্ৰয়াস পোৱা গৈছে। ইতি—

তেজপুৰ,	}	ৰচয়িতা ।
১৬ চ'ত, ১৮৫২ শক ।		

ভাওবিলাক ।

—❦—

মতা ।

লাঙ্গি-গদাপাণি	তুংখুঙ্গীয়া ফৈদৰ ৰাজকোঁৱৰ ।
চুলিক্কা—ওৰফে লৰা-ৰজা	অসম দেশৰ ৰজা ।
আতন—ওৰফে দীঘলা	বুঢ়াগোহাঞি ডাঙ্গৰীয়া মন্ত্ৰী ।
লাইথেপেনা	বৰগোহাঞি ডাঙ্গৰীয়া মন্ত্ৰী ।
লাচামকলা	বৰপাত্ৰগোহাঞি ডাঙ্গৰীয়া মন্ত্ৰী ।
দেচাই—ওৰফে ডেবেৰা (২য়)	বৰবৰুৱা ঘাই বিচাৰক ।
ধৰ্মনাথ	শ্ৰায়সোধাগোহাঞি ফুকন ।
মুকুন্দ	সলাল বৰগোহাঞি ।
চন্দ্ৰমল	জাগিয়াল গোহাঞি ।
বমানন্দ	বহিয়াল বৰুৱা ।
লাই	}	জয়মতী-গদাপাণিৰ পুত্ৰদ্বয় ।
আৰু				
দেচাই				

বেজবৰুৱা, চাওদাংবৰুৱা, চাওদাং, দূত, ছুৱৰী, কটোৱাল, গুৱাল, গৰখীয়া, জালোৱা, হালোৱা, হাটৰুৱা, বাটৰুৱা, পাণবেপাৰী ইত্যাদি ।

মাইকী ।

জয়মতী	গদাপাণিৰ ভাৰ্য্যা ।
পদ্মৱতী	জয়মতীৰ সখী ।
আই-কুঁৱৰী	লৰা-ৰজাৰ জননী ।
আহিনী	জয়মতীৰ বান্দী ।
বগী	বৰ-পোহাৰী ।
চিহ্ন	নগাপৰ্বতৰ নাগিনী ।
জিহ্ন	চিহ্নৰ জীয়েক ।

গঞানী, লিগিৰী, নাচনী ইত্যাদি ।

—❦—

জয়মতী ।

আবদ্ভণ ।

— ୧୦୧ —

('ଦୁଫାଳବପରା ଦୁଗରାକୀ ଗାୟିକାର ପ୍ରବେଶ)

ଗୀତ ।

(ବିହଙ୍ଗରା—ଜଣକ ଏକତାଳା ।)

ଭୁଲି ଗତି ଆମି ହେବା ଆହିଛୁଁ ଅହି ।

ସ୍ବରଗ-ଦୁରବୀ, ଆମି ତୁହି କିନ୍ନରୀ,

ଞ୍ଜି ବାହୀ, ନାମୁଁ ହାହି,

ତୁହି ପ୍ରେମଗୟୀ ଅପେଚରୀ ।

ଉଦ୍ୟାନ ଉଜ୍ଜାଳି, ଫୁଲି-ଆଛି କୁଳକଳି,

ଆଦରେବେ ତୁଲିମଗଇ ଆମି ।

ସେଉତୀ, ମାଳତୀ, କୁଳମାହୀ, ଯାତି-ଯୁତୀ,

ହାଲି-ଜାଲି ହାହିଛେ ପଞ୍ଚୁଣୀ ।

ସାଞ୍ଜୁ ଆମି, ଘୁରି ହାହି,

ହାହି ହାହି ନିଲଗ ହଇ ॥

(ତୁହିବୋ ଦୁଫାଳେ ପ୍ରସ୍ଥାନ) ।

১১ অঙ্ক ।

— ❦ ❦ ❦ —

প্রথম গভাক্ষ ।

মন্ত্রণা-চৰা ।

(বজা আৰু বুঢ়াগোহাঞি ডাঙ্গৰীয়া)

ডাঙ্গৰীয়া ।—স্বৰ্গদেৱ !

নোৱাৰিলোঁ নিৰাপদ কৰিব আমাক ;—

আজিও জীৱিত এক আপদ প্ৰধান ।

—নিশঙ্ক নহল সিংহাসন ।

বজা ।—কিবা কোৱাঁ !

আছে আৰু, ডাঙ্গৰীয়া, কালশত্ৰু মোৰ ?—

তুমি মোৰ পৰম বান্ধৱ ; কৰাঁ ভাবি,

যিবা ভাল বন্ধুজন মঙ্গল কাৰণ ;

—বিধিনি নাশক তুমি মোৰ ।

বুঃ গোঃ ।—কৰা নাই ক্ৰটী লেশ ; নকৰোঁ কাচিত ।

কতনা কোৱাঁৰ বধ হল আশঙ্কাত,

অঙ্গক্ষত কত জনা কৰালোঁ গুপতে,

তৰ মঙ্গল কাৰণ।

বজা ।—জানোঁ সমুদায় ।

জানি তব হিতচিন্তা হিত অৰ্থে মোৰ,
কৃতজ্ঞ অন্তৰে নিতে লওঁ তব শৃণু ।
কিন্তু মন্ত্ৰী! কিহেতু চিন্তিত ?—চিন্তাযুত
দেখিলে তোমাক, চিন্তা-ভয় বাঢ়ে মোৰ ।
জানা তো পূৰ্ব্বৰ কথা,—জানি ভাগ্য হাঁয়,
পূৰ্ব্ববজাসকলৰ,—অকাল বিনাশ,—
নেসাহিল প্ৰাণে মোৰ ৰাজ্য লাভলই ;
নাছিল সমূলি সিংহাসন বাঞ্ছা মোৰ ।
অবাবত প্ৰাণ দিয়া অতি অসহন ;—
সেই তেও, হয় যদি দেশৰ কল্যাণ ।
তোমাৰ কথাত মাথোঁ পতিয়ন গই,
উঠিলোঁহি কাৰেঙত ;—কুক্ষণত হাঁয়,
লভিছিলোঁ আপদীয়া ৰাজগাট এই !—
পিচে, ঘূৰি চিন্তা কিয় ? কিবা অমঙ্গল
দেখিছাঁ আগত তুমি ? আপদ প্ৰধান
বোলাঁ কাক ? কোঁন সিটো প্ৰাণবৈৰী মোৰ ?

বুঃ গোঃ । নহয় সামান্য নৰ । নোৱাৰে চাপিব
সাধাৰণে কাষ তাৰ ।

বজা ।—কিয় মন্ত্ৰীবৰ ?

বুঃ গোঃ ।—মহা বাহুবলী তেওঁ, লাক্ষি-গদাপাণি ।
গোবৰ ৰজাৰ স্নাত, কৈদ তুঙ্গ-খুঙ্গ ।
অঙ্গক্ষত কৰা তাৰ নহয় সম্ভৱ
শৃগুচৰ হতুৱাই ।

রজা ।—কি হব উপায় !

বুঃ গোঃ ।—উপায় চিন্তিব লাগে ।

স্বর্গদের, নহবাঁ অধীর ; আছোঁমানৈ
সহায় তোমাৰ,—বাখিম প্রতিজ্ঞা মোৰ ।
চাওঁ বাক, কি পারোঁ কৰিব যুক্তি-বুদ্ধি ।
—নহবাঁ বিমোৰ অতি ।

রজা ।—বাক, ডাঙ্গৰীয়া !

প্রাণরক্ষা মোৰ মাথোঁ, বাখিবাঁ মনত ।

বুঃ গোঃ ।—অরশ্রে বাখিম । তাৰেহে বারহা হেতু
বাওঁ এবৈ, কৰোঁগই সম্ভৱ যি হয় ।

(ডাঙ্গৰীয়াৰ প্ৰস্থান)

রজা ।—(আপোনাআপুনি) গদাপাণি !

ভীষণ ই নাগ ! শুনি গোৰ কঁপে হিয়া !
কান্দিছে অন্তৰে হাঁয়, কি জানোঁ কি জানি !
পৰিছে মনত আজি তাহানিতে দেখা,
বীৰবাহু গদাপাণি ধেমালি-যুঁজত ;—
প্রকাণ্ড পুরুষ আৰু ভীম গদাধাৰী,
অকলে শকত সিটো শত জনগই !
অঙ্গক্ষতে নিৰাপদ নকৰিব মোক ;
নবধিলৈ গদাপাণি হুগুচে অপায় ।
আৰু এক জঁৰানলৈ দহিছে অন্তৰ ;—
জয়মতী পত্নীলাভ তাৰ ! হিয়া উদজাই
সঁপিছিলোঁ যাক ভালপোৱা । যাৰ হস্তে
আজি সৰ্বস্ব সঁপিব পাৰোঁ ;—পাৰোঁ দিব

অকাতরে সিংহাসন এৰি ! কিন্তু হাঁয়,
 হুপুৰিল প্রেম-আশা, নাই প্রতিদান ;
 ঘিণ কৰি নিলগালে মোক ! নিলগালে
 যাচি দিয়া প্রেম মোৰ ! অযাচিত্তে পালে
 কিন্তু, সেই ভালপোৱা, গদাপাণি বীৰে ।
 সেই গদাপাণি !—প্ৰেমত বিধিনি মোৰ !—
 যাৰ নামে ঈৰ্ষানল জ্বলি উঠে ঘনে !—
 লম তাৰ প্রতিশোধ ; লম এইবাব ;
 লই তাৰ প্রাণ আজি, বিবহ-অনল
 জ্বলান, প্রতিজ্ঞা মোৰ, জয়াৰ বুকত !

(প্রস্থান)

দ্বিতীয় গর্ভাক্ষ ।

জয়মতীৰ শোৰাকোঠা ।

(জয়মতী আৰু গদাপানি)

জয়া ।—প্ৰাণেশ্বৰ !

পৰিছে মনত আজি, তাহানিৰ কথা ;—
তাহানি নিলগে দেখা, নিলগতে ইহা
পূৰ্বৰাগে ওপচাই হিয়া ।

গদা ।—দাঁচা প্ৰাণেশ্বৰি !

পৰিছে মনত মোৰো পোনে দেখা পোৱা
তোমাৰ লাৰণ্য প্ৰভা ।

জয়া ।—নোৱাৰোঁ ফুটাব

সিদিনাৰ ভাব আঞ্জি । কিনো ভাৱে হাঁয়,
নাচিছিল হিয়া মোৰ, কিবা উলাহত !—
উগ্ৰস-থুগ্ৰস প্ৰাণ কিবা বহুশ্ৰুত !
নুবুজোঁ এতিয়া নিজে কিবা মোহনীত
পৰিলোঁ প্ৰেমত তৰ ।

গদা ।—ধ্ৰুৱ অমুভৱ তৰ ।—

কৰিছিল মোকো তেনে ; দুৰ্বলৰ দৰে,
ভাবত কঁপিলোঁ মই তোমাকে ডৰাই !
দেহাভাৱ সহিবৰ নাছিল শক্তি ।
নাৰী হই নচুৱালোঁ ঠেকত পেলাই ;—
বগচণ্ডী তুমি !

জয়া ।—আৰু নাথ ! সিদিনাবেপৰা চাঙী মই,
 ধেমালি হুঁজত,—থাকোঁ চাই মেদেখাত,—
 হিয়া মোৰ ওপচে আনন্দে, দেখি নিতে
 বিক্ৰম তোমাৰ ।

গদা ।—দেখা দিয়া হলে তুমি,
 নেদেখা বিক্ৰম মোৰ ; দেখিলাহেঁতেন
 দুৰ্বল কঁপনি মাথোঁ, জয়ঘামে ঘমা ।

জয়া ।—বিয়াত যিদিনা নাথ, দিলে লগ্নগাঁথি,
 —নহয় বেকত এবে সিফ্ৰণৰ ভাব !

গদা ।—তেতিয়া আবেগ যেন বিৰিজি উঠিল,
 কপালত বিন্দু বিন্দু প্ৰেমৰস সাৰ ।
 দেখা যেন লাগে মোৰ,—তোমাৰো তেতিয়া,
 আবেগৰ চকু-লো আহোঁতে নিজৰি,
 ওৰণীৰ আগটিত লাগি ।

জয়া ।—প্ৰাণেশ্বৰ !
 সিদিনা যে পাতিছিলোঁ বোহ ?

গদা ।—প্ৰাণেশ্বৰি ! বোহ নোহে,—
 আবেগেৰে হিয়া মোৰ উপচি আছিল,
 ভেটা লাগি প্ৰণয়-সোঁতত ।

গাই আৰু লেচাই লৰি আহি দেউতাক আৰু আইতাকৰ কোলাত উঠেহি)

লেচাই ।—আইতা ! আইতা !
 থোৰা-ৰজা কথা তুমি নকলোঁ দেখোন ?—
 পাহৰিলোঁ কম বোলা ?

জয়া ।—সুনাম সোণাই, আজি ভীমব কাছিনী ।

লাই ।—দেউতা ! দেউতা !

থাকিল নহয় বাকী, হুহুমন্ত কথা ?—

নপবিল আধ্যা তার ।

গদা ।—আছেনে মনত বাক, শুনিলাঁ যিখিনি ?

জয়া ।—হবানে তুমিও পোনা, হুহুমন্ত বীৰ ?

লাই ।—দেউতা-সমান হলে জিনিম বজাক ।

গদা ।—বাজদ্রোহ মহাপাপ, নকবাঁ সিকথা ।

জয়া ।—আপোন জীবন-লক্ষ্য স্মৰিলে নাথ,

‘বাজদ্রোহ মহাপাপ’ নোবোলাঁ জানোচা ?

গদা ।—বাজ্যহিত বাজদ্রোহ কদাপি নহয় ।

পতন-উগ্ৰুখী এই আহোম রাজ্যৰ

উদ্ধাৰ সাধন, জীবন ব্রতৰ মোৰ

একমাত্র ধ্বংসতৰা ; মন্ত্ৰী-ক্ষমতাই

বাহুবল কৰে আস বাজশক্তি হাঁয় ;

পুনৰ্মুক্ত কৰা মোৰ পালিত বাসনা । (নীৰৱ)

প্রিয়া, বাক আহোঁচো এতিয়া । (উদ্যত)

জয়া ।—প্রাণনাথ !

বেলি ভাটা দিলে আহি ; ঘূৰিবাঁ স্বৰিতে । (গদাপাণিৰ প্রস্থান)

লেচাই ।—আইতা !

কঙ-বোলা কোৰাঁ তেস্তে এতিয়া ।

জয়া ।—(লাই-লেচাই দুইকো দুহাতে ধৰি উঠি)

বীৰৰ সম্মানে মোৰ বীৰৰ কাহিনী

অবশ্যে শুনিব লাগে । আহাঁ পোনাহঁত,

ফুলনিত কঙগই ফুৰি ফুৰি ফুৰি । (প্রস্থান)

তৃতীয় গভাক্ষ ।

— ❦ —

বজাৰ বৰচৰা ।

(বজা, মন্ত্ৰীসকল আৰু সভাসদবৰ্গ)

শ্রায়সোধা ফুকন ।—কি বুলি বিহিবঁ দণ্ড, নিৰ্দোষী জনক ?

গদাপাণি অপৰাধী নেদেখোঁ একোতে ।

বুঃ গোঃ ।—ৰাজ্যজ্ঞা পালন হেতু, দোষৰ বিচাৰ

নালাগে হে হেৰা !

ফুকন ।—কিবা কোৱাঁ ডাঙ্গৰীয়া !

শাসন-বিধান এৰি, ৰাজ্যজ্ঞা কি বোলা ?

বৰবৰুৱা ।—বজাৰ মঙ্গল হেতু, নহয় অবিধি ;

নাভাবোঁ অকস্ম একো ।

বৰপাত্ৰগোহাঞি ।—মোৰো সেয়ে মত ।

বজাৰ মঙ্গলে জানাঁ, ৰাজ্যৰ মঙ্গল ।

বুঃ গোঃ ।—নামাতিবঁ হেৰা আৰু ; তোমাকে মাতিছোঁ ।

নুতুলিবঁ আপত্তি বিশেষ । ভাবি-চিন্তি

দিছোঁ মত, গদাপাণি অঙ্গক্ষত হেতু ।

ফুকন ।—নথৰিবঁ মোক ।

নোৱাৰিছোঁ দিব মত । নিৰ্দোষী জনৰ

অবাবত অঙ্গক্ষত নহয় যুক্তত ;—

তাতে গদাপাণি হেন পুৰুষ প্ৰধান,

লভিছে জনম যি যোৰ সমন্তাত

ৰাজ্যৰ মঙ্গল হেতু ।

বজা ।—

অবাবত ?

কিয় কোরাঁ অযুগুত কথা ?

যি কার্যো মঙ্গল মোৰ, ৰাজ্যত চৌপাশে

শান্তিৰ স্থাপনা হয় বাহিৰে ভিতৰে ;

কি বুলি অবিধি বোলা, ৰাজনীতি মতে,

তেনে শুভ কাৰ্য্য তুমি ?

ফুকন ।—

নুবুজিলোঁ মই,

নকৰিলে অঙ্গক্ষত গদাপাণি বীৰ ।

কিবা অমঙ্গল আছে ভিতৰি ৰজাৰ,

কিয় বা অশান্তি বাঢ়ে ৰাজ্যত বাহিৰে ।

বজা ।—

নকবাঁ বিস্তৰ ।

অঙ্গক্ষত উজু কথা ; বধৰ উপায়

আলচাঁ সভাত আজি । মহাশত্ৰু মোৰ

ই ৰাজ্যত গদাপাণি । নবধিলে তাক,

নুগুচে অশান্তি মোৰ ।

বুঃ গোঃ ।—

ভাবি চোৱাঁ পুনৰপি,

স্বৰূপ কইছে স্বৰ্গদেৱে । গমি চোৱাঁ

অতীতৰ শোক-লগা কথা ! অকালত

হেৰুৱালোঁ, কত জনা যোগ্য স্বৰ্গদেৱ !

ৰাজযোগ্য কোৱঁৰৰ পক্ষাপক্ষ হই,

আমিও হইছোঁ সেই পাপকৰ্ম্মভাগী ।

সলোৱাঁ এতেকে, হেবা, বিপৰীত ভাব,

আই বাটলই ।

ফুকন ।— নহব ই কাৰ্য্য মোৰ ;
 নোৱাৰোঁ ঘূৰিব মই তেনে বাটলই ।
 অহ, গদাপাণি হেন বোৰ অন্ত হেতু,
 —বৰগোহাঞি ডাঙ্গৰীয়াৰ অবিহনে,—
 ই হেন মন্ত্ৰণা-জাল ! সাধাঁ তোমাসৰে
 ঈদ্দেশ্য যি হয় ! নোৱাৰোঁ থাকিব চাই
 ইহেন ব্যৱস্থা ।

(ত্ৰায়সোধ-গোহাঞি-ফুকনৰ প্ৰস্থান ।)

ৰজা ।— ইকি আচৰণ !

বুঢ়াগোহাঞি ।—ভাল হল, স্বৰ্গদেৱ !
 এৰিছে আপদে ভাল । বৃদ্ধত মীমাংসা
 মিলিব এতিয়া ভালে ।

বৰবৰুৱা ।— মিলিছে স্ত্ৰযোগ ।
 আলটো এতিয়া ধৰাঁ গদাৰ মৰণ ।

বৰপাত্ৰ ।— সঁচাকৈ' লাগিছে চল এতিয়াহে হয় ।

ৰজা ।— সেয়ে স্থিৰ ।
 কৰাঁ ভাল যিবা হব পাৰে ।
 গদাপাণি নাম যেন নালাগে শুনিব ;
 শুনোঁ যেন কালি তাৰ মৰণ-বাতৰি ।
 'শুভশ্ৰু শীঘ্ৰম্' মন্ত্ৰি, কৰিবাঁ অৰণ ;
 নানিবাঁ অন্তৰ মাতি নকৰাঁ পলম ।

বুঃ গোঃ ।— নকৰোঁ পলম ।
 চিন্তা নাই স্বৰ্গদেৱ !

গুপ্তভাৱে কৰিম যুগুতি যিবা হয়
 সভাসদে মিলি । ফলিব সুফল জান'।
 সাদিনৰ পাচে ।

ৰজা ।—

মানিছোঁ আশ্বাস ।
 উঠোঁ তেন্তে আজিলই ; যোৱাঁ ঘৰাঘৰি ।
 সাদিনত কাৰ্য্য সিদ্ধি হয় যেন ভালে,
 ৰাখিবঁ মনত সৰে ।

(প্রস্থান)

চতুৰ্থ গৰ্ভাঙ্ক ।

জয়মতীৰ বুলনি ।

(জয়মতী আৰু পদ্মাৱতী)

জয়া ।— কিয় সখি,

আছাঁ মন মাৰি ?

পদ্মা ।— এৰা সখি,

আছোঁ হে এনেই ।

জয়া ।— নুগুচে লগৰ এটা ;

চিন্তা-লগৰীয়া দেহি, চিন্তাময়ী সখী ।

পদ্মা ।— হুশিচিন্তা লগৰী আজি ।

অমঙ্গল ফল তাৰ গাতে ফলিয়ায় ;—

কবলই সত যোৱা নাই !

জয়া ।— অমঙ্গল !

কিবা অমঙ্গল সখি, ভাবিছাঁ মনত ?

কোৱাঁ ভাঙ্গি ততালিকে, গুচোৱাঁ মনৰ

উগুল-থুগুল ভাব ।

পদ্মা — স্থিৰ হোৱাঁ সখি ।

বিপদ বাতৰি শুনা, ধৈৰ্য্য ধৰি আগে ।

শুনিলোঁ বিষম কথা দেউতাৰ মুখে ;—

আপদে মেৰায় দেখোঁ তৰ পতিধন !

ৰাজাক্ষা হইছে ৰাজ, লাঙ্গি-কোৱাঁৰক

নিবহি আটক কৰি অঙ্গক্ষত হেতু ।

জয়া ।— বিষম বাতৰি দিলা ।

কোৱঁৰৰ অমঙ্গল, অশুভ আশঙ্কা,
বাজিছে বুকুত যেন বজ্জম শেল !
কিন্তু সখি, বীৰবাহু পতিধন মোৰ ;
অকলই নিপাতিব শত শত্ৰুজন ।
কোৱঁটাটো তথাপি, অক্ষত কৰি স্বামী,
কাৰ কিবা হব উপকাৰ ?

পদ্মা ।— জানোঁ সখি,

বিক্রম গদাৰ । ঘূৰিছিল গুপ্তচন ;
নোৱাৰিলে কোৱঁৰৰ ছয়কো পৰ্শিব !
কিন্তু, এবৈ আন বল,—প্রকাশ্যে আহিব
ৰাজ-সেনাদল ; সহজে কৰিব বন্দী,
বিনাশিব প্ৰাণ নতু ।—গদা-বিনাশনে
হেনো ৰজাৰ মঙ্গল ।

জয়া ।— কি হব উপায় সখি !

কোৱঁৰৰ প্ৰাণে মাথোঁ আছোঁ প্ৰাণ ধৰি,
সেই প্ৰাণ অবিহনে জীওঁ কেনে কৰি ?—
নেকাটি আগেয়ে লতা, কাটে কিয় গছ ?
নেতাজি দেহাক আগে বধে প্ৰাণপথী,
কাৰ এনে মতি !

পদ্মা ।— নহবাঁ উতলা ।

বিপদত ধৈৰ্য্য ধৰা বীৰপত্নী-চিন্ ।
শুনা মোৰ যুক্তত মন্ত্ৰণা ;—ছদ্মবেশে
কোৱঁৰক ৰাজ কৰা ৰাজ্যহন্তে ৰাতি ।

থাকোক অজ্ঞাত ভাৱে, ঘূৰি কিছুকাল ;
 ঘূৰিব পুনৰ ভাগ্য, ঘটনা-চক্ৰত ।
 'দিনে ক্ষণ, ক্ষণে কৰে অজৰ অমৰ'
 —কালব কুটীলা' গতি !

জয়া ।— সাধৱা তোমাৰ যুক্তি ; পালিম যতনে ।
 কিন্তু সখি ! সংসাৰত নাই আৰু মায়া ।
 স্বামীৰ বিহনে মোৰ নৰব জীৱন ;
 বাঞ্ছা নাই তাত । উহুৰ্গা কৰিছোঁ প্ৰাণ,
 পতিৰ মঙ্গল হেতু, দিম পূৰ্ণাছতি ।
 অনাথ সন্তান দুটি গতালোঁ তোমাক,
 মাতৃৱত মেহিবাঁ দুটিক ।

পদ্মা ।— থোৱাঁ সখি !
 নোবোৱাবাঁ মো ৰা হাঁয় শোকৰ নিজৰা ।
 পাহৰিছাঁ হিতাহিত উদ্ভাৱল হই,
 কৰিছাঁ উতলা মোকো । জানাঁ সখি, নোহে
 ইটো শোকৰ সময় । চিস্তোঁ এবে আই,া,
 ধীৰ ভাৱে কোৱঁবৰ উদ্ধাৰ উপায় ;—
 জঁথৰ সহায় আছে ।—মঙ্গল-আৰতি
 ধৰোঁ সখাৰ কুশলে ।

জয়া ।— ধৰাঁ সখি !
 স্তুত্ৰসম হই যেন বিধি ।—

জয়মতী ।

গীত ।

(বেহাগ)

প্রভো ! দিয়' দৰিদ্ৰন ।

মেগিছোঁ যতনে আমি, হৃদয়-দাপোন ॥

অবলা পবাণ জুঁবি, কবিছোঁ কাকুতি হবি,

এফেবি করুণা প্রভো ! কবাঁ বিতরণ ॥

অনাথিনী নারী আমি, জানি নাথ অন্তর্যামী,

দিয়া নাথে কৃপা কবি অন্তরচরণ ॥

নর-শত্রু হাত সাবি, হব স্বামী বনচরী,

বাখিবঁ অপায় নাশি বিপদতারণ ॥

পঞ্চম গভীৰু ।

(গদাপাণি অকলে)

গদা ।— মিলিছে সুযোগ অহ,
মিলিব যুঁজাৰু এবে মনৰ জোঁথায় !
পাৰ হল অতকাল ধেমালি যুঁজত,
নিমিলিল ছেগ ক'তো সঁচা যুঁজলই ;—
মিছা হল বাহুবল, মিছা গদানাম !
মিলিছে সুযোগ এবে, অতকাল পিচে,
সমুখ সংগ্ৰাম হেতু ৰাজসেনা সতে ;—
নিপাতি যতেক বীৰ, সেনা সেনাপতি,
ৰাজ্য উদ্ধাৰিম ।

(নীৰৱ)

মিলিছে সুছেগ অহ,
পতিত আহোম ৰাজ্য পুহু উত্থানৰ ।
পিতৃৰাজ্য ৰসাতলে যায়-যায় আজি !
স্বার্থপৰ কুলাঙ্গাৰ পাত্ৰ-মন্ত্ৰী সৰে
ক্ৰমাগত নিছে তললই । অৰাজক
ৰাজ্য আজি হল স্বৰূপত ! নামে মাথোঁ
বাখি বজা অপাত্ৰ জনক, যতমানে
হুৰাচাবে পাঙ্গি লই হুৰ-অভিশক্তি,

লুটছে পীড়িছে কৰি দেশ ছাৰখাৰ !
 কতজন বংশধৰ হল বিনাশন
 অকালত অবাৰত সামান্য স্বার্থত ;—
 দহে মোৰ দেহ-মন পৰিলে মনত !
 জীৱনৰ ব্ৰত মোৰ আছে অন্তৰত,
 ইসৰ উদ্ধাৰ কৰা বিনাশি অপায় ।
 নিজৰ্জীৱ অতনা দিন জীৱন্ত বাসনা
 অন্তৰৰ অন্তস্থল আছিল বিয়াপি,
 ছায়ে ঢকা অগ্নিশিখা প্ৰায় । আছোঁ ময়ো
 মৰাপ্ৰায়, মনোবেগ মনেতে সামৰি,
 জীৱনৰ মহাব্ৰত হানি হয় বুলি !
 স্মৰিছোঁ সৰ্বক্ষণ হিত উপদেশ
 ত্ৰায়সোধা ফুকনৰ ; জন্ম মোৰ,
 শিক্ষা, দীক্ষা, লক্ষ্য আৰু বণ-আখৰাৰ
 স্বাধীন উদ্দেশ্য মাথোঁ জ্ঞাতিৰ উদ্ধাৰ ।
 মিলিছে এতিয়া তাৰে সোণালি স্মৰণ ;—
 কাৰ্য্যৰ ক্ষেত্ৰত, মিলিব দুদিন বাজে,
 সম্মুখ সংগ্ৰাম ।

(জয়মতীৰ প্ৰৱেশ)

জয়া ।— হৃথন্ত আনন্দ !

সদানন্দ সদাশয় প্ৰাণেশ্বৰ মোৰ !
 গ্ৰাসেহি বিপদে ; তথাপি নহল হাঁয়,
 চেতনা তোমাৰ !—নাই এৰে অন্তোপায় ।

গদা ।— নডবাওঁ প্রিয়া হেৰা, নধবিবাঁ মোক ।
 নপলাওঁ কদাচিতো কাপুৰুষ হই ।
 বীৰৰ শোভন কাৰ্য্য নহয় পলোৱা ;
 নোশোভে সি অৰাচিতো গদাপাণিলই ।
 আহক যতেক আহে ৰাজ-সেনাদল ;
 জিনিম অকলে নই শতেক যুঁজাৰু ।
 আগে যুদ্ধ, পাচে মৃত্যু,—বীৰৰ কৰ্ত্তব্য
 অৱশ্যে পালিম নই ।

জয়া ।— সঁচা প্ৰাণেশ্বৰ !
 জানোঁ নই বিক্ৰম তোমাৰ । জানোঁ আৰু
 বীৰৰ কৰ্ত্তব্য যিবা । অৱলা বদিবা,
 নডৰোঁ মৃত্যুক ময়ো,—নাথাকে উপায়,
 নাথাকে ভৱসা ঘেৰে । কিন্তু, প্ৰাণনাথ,
 ভাগ্যৰ চকৰি সদা লাগিছে ঘূৰিব ;
 নুঘূৰিব তৰ ভাগ্য কোনে কব পাৰে ?
 হুদিন অজ্ঞাতবাস কৰা তুমি গই,
 মিলিব সন্যোগ পুত্ৰ ; উদিব নিশ্চয়
 সূৰ্যৰ সূৰ্য্যজ পূবে ।

গদা ।— নামানে বুজনি, প্ৰিয়া,
 নুবুজে পৰাণে আজি । আতিকৈ বিণাওঁ
 নই ভয়াতু জনক ;—নিন্দো ততোধিক,
 পুৰুষালি নাই যাৰ । জানে সকলোৱে
 মনোভাব মোৰ । আপোন পালত এৰে
 কৰোঁ কোনো মতে, পুৰুষে নকৰা কাম ?

আৰু এটি কথা ;—তোমাক অনাথ কৰি,
এৰি লাই, সোণাই লেচাই, যাম মই
প্ৰাণ লই অকলে পলাই !—অসম্ভৱ—
প্ৰিয়ৱ, মোক, নধৰিবা টানি । তৰোপৰি,
বাহুব গ্ৰাসত এৰি পিতৃৰাজ্য মোৰ,
নকৰি প্ৰাণক পণ পলাম অকলে !—
ইও এক অসম্ভৱ কথা ।

জয়া ।—

জানো নাথ !
তাতে হে ধৰিছোঁ টানি । নকৰিবা মোক
চিৰ-অনাথিনী ; অকালত পিতৃহীন
নকৰোঁ সন্তান । পতনমুখীয়া ৰাজ্য
নকৰোঁ উচ্ছেদ । যুৰিলে ভাগ্যৰ চাক,
যুৰিব নুদিন ; উদ্দেশ্য সফল হ'ব,
থাকিলে কুশলে তুমি ।

গদা ।—

বান্ধনি কথাৰ !
নাবান্ধিবা, প্ৰিয়ৱ, মোক যুক্তিৰে মেৰাই ।

জয়া ।—

নহয় কথাৰ বান্ধ ;
হিয়াৰ আবেগ আৰু পত্নী-অভুৰোধ ;—
নুবুজিলোঁ প্ৰাণেশ্বৰ !

গদা ।—

বুজোঁ প্ৰাণেশ্বৰি !
বুজিছোঁ কতনা আগে ব্যাখ্যান তোমাৰ ।
ক'বোঁ নাই অৱহেলা, তৰ অভুৰোধ ;
নকৰোঁ কাচিত, এৰোঁ যদি আজিলৈ ।

জয় ।—

নিচিস্তা মঙ্গল তেস্তে আমি তিনটি ?
দিবা যদি ধরা নাথ, ঠেলি অম্লবোধ,
বাকী তিনি প্রাণ তর, বাখা ক'ত আজি ?
—ডুবিব হুত দিনে । আৰু, চোরা নাথ,
দিয়া যদি প্রাণ তর, অথবা যুঁজত,
—অকলে সমুখ হই অলেখৰ সতে—
জীৱনৰ লক্ষ্য তর রাজ্য উদ্ধাৰ
হেৰুৱাবা তুমি ।

গদা ।—

কি আছে উত্তৰ !
জীৱনৰ লক্ষ্য মোৰ স্বদেশ উদ্ধাৰ
নোৱাৰোঁ ভুলিব, আছোমানে দেহে প্রাণ ।
যি লক্ষ্য ধৰতবা এই জীৱনৰ,—
পতন-উন্মুখী রাজ্য ইন্দ্র-বঙহৰ
উদ্ধাৰ সাধন,—কৰি তাক শঙ্কাযুত,—
ডাৱৰমুখীয়া—নহব যুগুত সচা
অথবা যুঁজত ধৰা মৰসাহ কৰি ।
পূৰ্ণ হোক ইচ্ছা তর ; কৰিম অকাৰ্য্য,
পলৰীয়া হই আজি ! কিন্তু, গদাপাণি
নাথকে নিশ্চিত্তে শুই কৰ্ত্তব্য পাহৰি ।
যাম মই বণ-বল গোটাৱৰ গুণে ।
জিনিম পাৰশু বজা, দিম সমুচিত,
পাপৰ শোধন আহি ; বঢ়ালে বিপদ,
গুপ্তসিংহ জগোৱাই নিজে । থাকাঁ প্ৰিয়া,

পোনা ছুটি বুকত গুৱাই । চিন্তা নাই
মোৰ হস্তে, হব দেখা তুদিনৰ পাচে ।
কিন্তু, প্ৰিয়া, ছদ্মবেশ ?—

জয়া ।—

বাৰিছোঁ যুগুত ।

প্ৰাণনাথ ! আই এৰে, ধৰাঁহি সি বেশ ।

গদা ।—

আগ হোৱাঁ, প্ৰিয়া, তুমি ; গহিছোঁ পাচত ।

(জয়মতীৰ প্ৰস্থান)

গদা ।—

(আপোনা-আপুনি) ছদ্মবেশ পৰিধান !

নোশোতে সি মন মোৰ, শোভে যদি দেহা ।

সম্মুখ সংগ্ৰাম প্ৰাণে বিচাৰে আগত,

বাহুযুদ্ধ হেতু । অত্ৰায় শাসনে কিয়

পাব ভেটা-ভঙ্গা ?—দহৰ অধিক বল

ধৰিছোঁ দেহাত ; মূৰ্ছৰ্ত্তে উপাৰি কিয়

নকৰোঁ নতুন তুৰ্জ্জন-কঠিয়া যত ?

কিন্তু, অন্ত কৰা অকলহী শত্ৰু অগণন

নহব সম্ভৱ ;—নহব সাধন মোৰ

জীৱন-উদ্দেশ্য । এতেকতে, যোৱা ভাল

নগা দেশলই, সৈন্তবল গোটাৱ

গুপ্ত উদ্দেশ্যে ।

(প্ৰস্থান)

২ । অঙ্ক ।

প্রথম গভাক ।

(বগী পোহাৰী অকলে)

বগী ।—দেহি ঐ, এনে হেন পুৰুষাট বজাই ঘূণীয়া কৰিবলৈ বিচাৰিছে !
কিনো কাঠচিতিয়া বজা ঐ ! অহ, কিনো খুলন্তৰ ল-নী পুৰুষাট
একা ! দেখিলেই ভোক-পিয়াহ হৰে ! সঁচাকৈয়ে, গদাকোৱঁৰৰ দৰে
মানুহ এই পিথপীত নাই । যেনে মুনিহ, তেনে খাওন ; আক বেনে
খাওন, তনে শকতি । অকলৈ দহজনক লব নহয় ! পিচে, গোটেইখন
বাইজে ধৰিলেনো বাৰ কেনেকৈ ! সেই দেখিছে কোৱঁৰে ভেৰছন
ধৰি গুচি আহিছে । পিচে, এনেকৈ নো কিমান দিন ঘূৰিব দেতি !
—কোনে খুৱাব ? মই দুখুনীৰ ঘৰত বাথিব পৰা হলে যেনিবা
বেটা-বৈ হলেও খুৱালোঁহেঁতেন । পিচে, কেনেকৈ থাকিব, নগৰৰ-
পৰা নিচেই ওচৰ । ইয়াতে বজাৰ বগুৱাই পাইছি যদি তেওঁৰ
ফলে যে টানেই, আমাৰ ফালেও পটং ! সেই হে এক মনে বোলোঁ
থাওক ইয়াতে দিনচৰেক, আকৌ এক মনে বোলোঁ সোনকালৈ
গলেই হে ভাল । এই দোখোৰ-মোৰতে মোৰ টোপনি নাহে !
কোৱঁৰে যেনিবা কৈছে, কাইলৈ দখিনৰ ফালে যামগৈ বুলি
পিচে, ঘপৰাই ওলায়হি বুলিছে ! এঃ, যেই হওক,—মাৰেও মাৰক,
কাটেও কাটক,—মই হলে যা বুলিব নোসাবোঁ আই ! দেহি ঐ !
জীয়াই থাকে যদি, কেতিয়াবা কি জানি এওঁৰেই বা বজা হয় ?
তেনেহলে, মোৰ হক-নহওক, বাইজখন তৰিব । দৌতাটি ঐ !

কতনা নো অইনাই সহিৰী ! আজি-কালি আৰু বজা নামত হে, বিষয়া হে বজা । গদা কোৱঁৰৰ দৰে বজা এগৰাকী ছোৱা হলে যেনিবা দুখৰ অন্ত পৰিলহেঁতেন ।—আইও ! এতিয়া হে মৰিলোঁ !—কওঁতেই ওলালেহি !

(বগী গছীন হৈ বহে)

(গোটাচেৰেক ৰাজসেনাৰ বেগেৰে প্ৰৱেশ)

১ম, সেনা ।—হেই বুঢ়ী, হেইটো বাৰীচুকেদি কোন গ'ল ?

বগী ।—এ, বোপাই, সেইটো পাণ-সলোৱা নগা । কালিবেপৰা আছেহি । ভাতমুঠি দি বাৰীৰ বন কেডাল কটাই লৈছোঁ । বাৰী-দুখুনী মানুহ, মোক নো এখন কোনে কৰি দিয়ে বোপাই !—বৰকৈ ফোঁপাইছ দহোন ?—বহিবি নে ?

২য়, সেনা ।—এৰা, তোৰ ইয়াত বহি মৰোঁ !

বগী ।—এ, আই, মোক নো ডাইনী দেখিলিনে বোপাই ঐ ! বোপাইহঁত, তহঁত ৰজাৰ মানুহ নে কি ?—কি বিচাৰিছ ?

৩য়, সেনা ।—নহয় নো কি আকৌ ; দেখিও দেখা নাই নে খেম্বেলী ? গদা-কোৱঁৰক বিচাৰি ফুৰা কথা এই জনীয়ে কবই নোৱাৰে হবলা !

বগী ।—এ, কেটলৈ নো খং কৰ বোপাইটি ! জানি নো স্মৃতিবলৈ বং লাগিছে নে ? বাৰু, তেনেহলে নালাগে বহিব, নকওঁ । এৰা, এখনমান তামোল খোৱাৰ পৰৰ আগতে শকত-আৱত মানুহ এটা চুচুক-চেমাক্টকৈ সৌ ফালে দি গৈছেগৈ । নিলগৰপৰা আৰজাতটোত গদা কোৱঁৰ যেন লাগিল ।

কেইওটাই ।—কেনি, কেনি, কেনি ? কেতিয়া গল ? কিমান পালেগৈ ?

বগী ।—(আত্মলিয়াই) সউ ফালে । বেগেৰে গৈছেগৈ । লৰি গলে লগ ধৰিব পাৰিবিয়েইক ।

সেনাদল ।—বল, বল, লবি বলহঁক ; পামগৈ লগ ।

(সেনাদলৰ বেগেৰে প্ৰস্থান)

বগী ।—(অকলে) ভাল আজি ঈম্পবেহে বহিখা কৰিলে ! অতবোৰ বগুৱাৰ আগত কোৱঁৰে অকলে কি কৰিলেহেঁতেন ! দেখিঐ, কোন বিধতাই নো বহিখা কৰিব আকৌ ? ইয়াত সৰহ দিন থকাটো হলে মই ভাল নেদেখিছোঁ । কোনোবা-এদিন আহি আন এজাক বজাৰ বগুৱাই আকৌ পাবাঁহি । ইয়াৰপৰা সোনকালে পঠিয়াই দিয়াই ভাল । পিচে, ভাললৈ চাওঁতে বেয়াটো হে হবগৈ ! যাওঁ, দিনে-পোহৰে ৰাতি, কোৱঁৰক এসাঁজ ভোক গুচাই খুৱাওঁগৈ । দিনত ওলাবই নোৱাৰে ; আজি ৰাতিয়েই গলে হে যোৱা ।

(প্ৰস্থান)

দ্বিতীয় গর্ভাক ।

মন্ত্ৰণা-চ'ৰা ।

(বজা আৰু বুঢ়াগোহাঞি ডাঙ্গৰীয়া)

বজা ।— সাদিনৰ অন্ত মন্ত্ৰি, চাপিল ওচৰ ।

বুঢ়াগোহাঞি ।— চাপিছে আমাৰো কাম ;
আজি-কালিতেই হব ফলোদয় ।

বজা ।— কিবা হল আয়োজন ?

বুঢ়াগোহাঞি ।— গইছে এদল সেনা, আজি পুৱাতেই ;
ঘুৰিব আবেলি ।

বজা ।— ঘুৰিব গদাক নই ?

(ছুৱৰীৰ প্ৰৱেশ)

ছুৱৰী ।— স্বৰ্গদেৱ !

ছুৱাৰত দূত উপস্থিত ।

বুঢ়াগোহাঞি ।— ঘুৰি গই,
মাতি আন সম্বৰে ইঠাই ।

ছুৱৰী ।— যিবা আজ্ঞা, দেউতা-ঈশ্বৰ ।

(ছুৱৰীৰ প্ৰস্থান)

বজা ।— কিবা অৰ্থে ?

বুঢ়াগোহাঞি ।— আনিছে বাতৰি জানো,
আজ্ঞা কথাৰ ।

- বজা ।— শুভ নে অশুভ !
কিবা ভাব পালাঁ তার ?
(দূতে সৈতে ছুরবীর পুনঃ প্রবেশ)
- বুঃ গোঃ ।— কিবা বার্জী দূত ?
- দূত ।— উলটিল সেনাপতি ।
নাপাল সন্ধান কতো গদা কোঁরবব ।
- বজা ।— নাপালে সন্ধান কতো !
- দূত ।— হৈছে স্বর্গদেব !
নিরুদ্ধেশ গদাপাণি, দিন চাৰি আজি ;
নকয় ঘৰত কেৰে, নাজানে অপৰে ।
উলটিল বাজসেনা, নাপাই বিচাৰি ।
- বজা ।— সৰ্বনাশ ডাক্তৰীয়া !
কি হব উপায় ? জোকাই থেদিলাঁ দেখোঁ
বিষধৰ সৰ্প আজি !—নিরুদ্ধৰ হাঁয়,
হলোঁ দেখোঁ তুমি ?
- বুঃ গোঃ ।— ভাবিছোঁ উপায় আন ।— স্বর্গদেব,
জানে সি সন্ধান, পত্নীয়ে অৱশ্যে তাৰ ।
বাজাজাত জয়মতী ডৰিব নিশ্চয় ;
ছনাই স্নুধিলে টানি দিব জানো কই
পতিৰ উদ্দেশ ।
(দূতৰ প্ৰতি) পুনৰপি গই দূত,
স্নুধি আহ গদা-প্ৰিয়া । স্থিৰ বাক্তা লই
স্বৰিবি স্বৰিতে ।

দূত ।— যিবা আজ্ঞা ডাঙ্গরীয়া !

(প্রস্থান)

বজা ।— মানিছোঁ আশ্বাস ।
কিন্তু, ডাঙ্গরীয়া, বাঢ়িছে আশঙ্কা ঘোর ;
নাভাবিবা জয়মতী সামান্য তিরোতা,
জানো মই মনোবান্ধ সেই বমনীর ।
দিব যে সহজে তেওঁ পতিৰ সন্ধান,
বিশ্বাস নহয় মোৰ ।

বুঃ গোঃ ।— চিন্তা নাই স্বৰ্গদেৱ !
জানো মই নাৰীপ্ৰাণ, জানো ভালোপায় ।
নিদিয়ে সন্ধান যদি দূতৰ আগত,
সভাত কবালে থিয় দিবহি সম্ভেদ,
লাঞ্ছনা ভয়ত ।

বজা ।— লাগিছে মনত মোৰো ।
কিন্তু, জানাঁ, সৰ্ব্বভাৰ বাখিলোঁ তোমাত ;
তোমাতে আশ্বাস মানি পুৰাম বাতিটো ;
পুৰাতে মিলিম পুহু । (আসন এৰে)

বুঃ গোঃ ।— ভাল স্বৰ্গদেৱ !
যাওঁ ময়ো, আলচোঁ উপায় আৰু গই ।

(প্রস্থান ।)

তৃতীয় গৰ্ভাঙ্ক ।

নগা-পৰ্বত ।

চিন্ম নাগিনীৰ পঁজা ।

(চিন্ম আৰু গদাপাণি)

চিন্ম ।—ন, কি-ৰা-মা ?

গদা ।—মুৰ্জোঁ তোমাৰ কথা ।

চিন্ম ।—তুমি হলে টিঙ্গিমা নহয় না কি ?

গদা ।—একো বুজা নাই ; মই ভৈয়ামৰ মানুহ ।

চিন্ম ।—অ, আমি জানিলে, তুমি হলে টিফিমা আছে । টিঙ্গিমা ক'পৰ তুমি
কেলে' পিনিছে ?

গদা ।—মই টিঙ্গিমা টিফিমা একো বুজা নাই, মিতিনী ।

চিন্ম ।—অঃ, তুমি হলে টিক্ টিফিমা টাকিছে । টিঙ্গিমা হলে আমি-
মানুহকে কয় ; টিফিমা হলে ভৈয়াম-মানুহকে কয় । জানিলে ?

গদা ।—ওঁ, জানিলোঁ, বুঢ়ী মিতিনী ।

চিন্ম ।—তুমি হলে বৈয়াম পৰা কেলৈ' আহিলে ?

গদা ।—বজাই মোক কাটিবলৈ বিচৰাইছে । সেই দেখি মই নগা সাজি
ফুৰিছোঁ, মিতিনি !

চিন্ম ।—আয়, কেনে ডেকাটো ! তোকে অলে কেলৈ' কাটিব ?

গদা ।—আক, মিতিনি ! বজাৰ মানুহে মোক বিচাৰি ফুৰিছে । ওই কাকে
নকৰি দেই ?

চিহ্ন ।—উঃ, নকয়। আমি হলে তোকে লুকাই টব। আয়, ইমান বল
ডেকাটো ! কেলে' কাটিব ? তুমি অলে বৈয়ামত নেথাবি দেই ?
গদা ।—নহয়, আই, মই যাব লাগিব। মই এটা ডাক্তর কথাবেরে ইয়াটল
আহিছে।। সেই কাম হলেই মই আকৌ ভৈয়ামটল যামগৈ।

চিহ্ন ।—বাৰু, বাৰু, তুমি অলে যিমান দিন টাকিবি, হিমান দিন টাকিবি দেই।
আমি হলে এতিয়া বুঁই দেকিব যাইছে। তুমি হলে গৰতে বহিবি।
আমি-জীয়েক জিহ্ন ভি ইয়াতে বহিছে। বজা-মাছু আহিব হলে
জিহ্ন তোকে কৈ দিব। তুমি হলে পলাই টাকিবি দেই।

(চিহ্নৰ প্ৰস্থান)

গদা ।— মহান্ উদ্দেশ্য মোৰ
সাধোঁ কিনো মতে ! নাজানো নগাৰ কথা ;
বুজাওঁ কিমতে মোৰ গুপ্ত বাসনা ?
গোটাওঁ কিৰূপে হাঁয়, বণ-বল মোৰ !
নালাগে অধিক মোক ; ক্ষুদ্ৰ এটি দল,
পাওঁ যদি আশে-পাশে বাছনি নগাবে,
হব সেয়ে যোগ্য বল শত্ৰু জিনিবৰ।
অহ, বুঢ়ীটিৰ কি যে স্নেহ !—হয় যদি
সিদ্ধি কিবা, হব পাৰে বুঢ়ীটিৰ গুণে।
দেখোঁ কিবা হয়।

(জিহ্নৰ প্ৰৱেশ)

জিহ্ন ।—আ-কি-ত ! তুমি অকলে টাকিছে !
গদা ।—এৱা, লগ হেৰুৱালোঁ ; অকলে নাথাকি কি কৰিম !
জিহ্ন ।—কেলে', আমি হলে তুমি লগতে টাকিছে নহয় না ? তুমি
নকৰিব দেই। আমি তোকে ৰাকি টাকিছে।

গদা ।—ভয় নকৰিও ভয়তুৰৰ কাম কৰি আহিছোঁ ; আৰু নো কি ভয় নকৰিম !—বাৰু, ভয় নকৰোঁ ।

জিনু ।—আমি তোকে হলে পাঁচ-দিনপৰা ডেকিছে দেই । তুমি হলে আমিখানৰ পামতে বহিছিলে নহয় না ?—হেঁই ডাঙাৰ পাথৰ ওচৰতে ?

গদা ।—হয়, তুমি কেদিনমান আহিলোঁ ।

জিনু ।—তুমি হলে বাগি আহিছে দেই । আমি জানিছে ।

গদা ।—কেনেকৈ জানিলি ? মই দোখান ইয়াৰ আগেয়ে তোক চিনাকি দিয়া নাই । দুইবো কেতিয়াও দেখাদেখিও হোৱা নাইচোন ।

জিনু ।—তেনেকে' জানিলে । ৰজা-মানু' হলে তোকে বিচাৰিছে নহয় ? আমি ডেকি টাকিছে । হেঁই দিনতে হব মানু' আহিছে । তোকে হলে মানুখান ডেকিছে দেই । আমি হলে তেতিয়া হেঁই ডাঙাৰ পাথৰ-ওপৰতে উঠিলে । আমি হলে ধান বুকিবলে কাপৰা লগতে এটা ছলি হাজিছিলে দেই । আমি ওপৰ পৰা হেঁই ছলি লহং কৰি মেলা দিলে । তুমি হলে তাতে লুকালে । টিফিমা মানু' হলে দেও আছে জানিলে । হিটোখান বয় কৰিলে । পলাই গলে ।

গদা ।—অহ, দয়াময়ি ! তুমিহে ৰাখিলোঁ সেই দিনা ? জিনু, কিয়নো কৰিলি দয়া ?

জিনু ।—আমি হলে তোকে বালু পায় ।

গদা ।—কিয়নো ভাল পাৰ জিনু ?

জিনু ।—এনেয়ে বালু পায় । তোকে হলে আমি মৰম লাগে ।

গদা ।—এদিনতে দুৰ্ভগীয়াটল তোৰ কিয় মৰম লাগিল ? তুমি স্নেহী, তুমি মোক বিপদত তাৰিলোঁ ।

জিনু ।—তুমি ইয়াতে নাই আহাতে, আমি হলে দিন-দিন ডেকিব ৰাইছে ।

দিন-দিন তোকে হলে আমি বাল্ ডেকিছে । তুমি হলে বৈয়ামতে
নাধাব দেই ?

গদা ।—(মনতে) ওখপাহারত বাস, আজলী নাগিনী, নাজান কুটিল ভাব
নীচ ভৈয়ামব ! (ফুটাই) লাগিব যাব জিহ্নু !

জিহ্নু ।—তুমি লগতে হলে আমি ত্তি যাব দেই ?

গদা ।—কি কবিবি, তই গৈ জিহ্নু ?

জিহ্নু ।—তোকে হলে আমি ডেকি টাকিব ।

গদা ।—হুথ পাবি মোব লগত ফুৰি, জিহ্নু !

জিহ্নু ।—আমি হলে হব ফুৰিব পাৰে । তুমি লগতে যালে হুক্ নাপায় ।

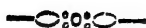
গদা ।—বাক, পাচে দেখা যাব, জিহ্নু !

জিহ্নু ।—বাক, তুমি হলে বুই ডেকিব যাব না ?

গদা ।—ওঁ, যাব পাৰেঁ । কিমান দূৰৈ ?

জিহ্নু ।—হব হুৰুতে নাযায় । আহিবি । আমি পিচে-পিচে আহি টাকিবি ।

(প্রস্থান ।)

চতুৰ্থ গৰ্ভাঙ্ক ।

জয়মতীৰ বুলনী ।

(জয়মতী)

জয়া ।—

বিবহ-বিলাপ ।

(ৰাগিনী ভৈৰৱী—তাল কাওয়ালী ।)

কিয়নো জীয়াই আছোঁ, আৰু কিবা আশা ধৰি ।

আজিও ধৰিছোঁ দেহা, প্ৰাণ মোৰ গল এৰি ॥

যি গছৰ হই ছাঁয়া, ধৰিলোঁ সৎসাৰ মায়া ;

নাই আজি সেই তৰু, ধৰোঁ কায়া কেনে কৰি ॥

বেলাটো বিবহ যাৰ, অসহনী লাগে তাৰ ;

নাই তেওঁ দিন চাৰি, আছোঁ মই দেহা ধৰি ॥

বহুভোগী প্ৰাণধন, নুবুজে অপৰে মন,

কি ভোগ মিলিছে আজি ভিখাৰী বেশেৰে ঘূৰি ॥

বাৰ্থা প্ৰভো ! বিশ্বেশ্বৰ, বাৰ্থা মোৰ প্ৰাণেশ্বৰ,

অন্নপূৰ্ণা দিবা ভোগ, য'তে ত'তে অৱতৰি ॥

নগাৰ নগৰা বান্ধ, দিলোঁ আঁটি আতি টান,

সহিছে কতনা জানো, কুৰূপ সাজেৰে ফুৰি ॥

(নীৰৱ)

আছাঁ ক'ত, কিবা ভাৱে,

প্ৰাণেশ্বৰ মোৰ ? সঙ্কেতে মনৰ ভাব

বুজি কোনে আজি, তুমিছে বিবহী প্ৰাণ ?—

বুজ্জ কোনে মন তর, অভাগিনী বিনে !
কিনো বেশ ধরি হাঁয়, গল্লা প্রাণধন ;—
সুকোমল শরীরত বেতৰ নগৰা !
দেহ-মন-প্রাণ পৰিছে মলিন জানো
অজ্ঞাতবাসত !—

(নীৰৱ)

(প্রার্থনা)

হে নাথ, অনাথ নাথ, ক্ষেমিবাঁ ই দায়,
তৰ আগে স্বামীপদ স্মৰেঁ। এটিবাৰ ।
পতিগতি, পতিমুক্তি, পতিপদসেৱা,
সতীৰ প্ৰথম কাম, বিধিৰ বিধান ।
নিচিস্তি পত্নীৰ পদ, আন দেৱ-দেবী
পূজা বিধি নাই ; এতেকেসে অন্তৰ্ঘ্যামী,
ক্ষেমিবাঁ বেটীৰ দায় !—সৰল গোহাৰি
আৰু ছখুনীৰ,—বাখাঁ মোৰ স্বামী,
নিৰাশ্ৰয়, নিঃসহায়, নিজগুণে প্ৰভো !
চুলি ছিজি কৰিছোঁ কাতৰ,—কৰাঁ দুৰ
শতক অপায় দেৱ, পতি-দেৱতাৰ ।
গুনিছিলোঁ, সাবিত্ৰীয়ে পতি-প্ৰাণ-দান,
লভিছিল হাতে-হাতে, পূজি ধৰ্মৰাজে ;
পালে আৰু বহু দান স্বামীৰ কাৰণে ।
পূজিছোঁ বেটীয়ে ময়ো, হোৱাঁ তুই দেৱ,
দিয়া আজি মোক স্বামীৰ মঙ্গল দান ।'

আছেমানে ক্ৰেশবাশি পতিধনজই,

দিয়া মোক ভোগ তাৰ, খণ্ডোক অপায় ।

(নীৰৱ)

(আহিনীৰ প্ৰৱেশ)

আহিনী ।— আইদেও !

ৰাজ-দূতে কৰে নিবেদন ।

জয়া ।—(অবিচলিত ভাৱে) ঘৃণিগই আন মাতি ;

সোধোঁ প্ৰয়োজন ।

আহিনী ।— আনো মাতি আইদেও ! (প্ৰস্থান)

জয়া ।—(স্তব্ধ) আৰু, প্ৰভো ! ছুটি পুত্ৰ, বীৰৰ সন্তান

ৰাখিছোঁ ৰখীয়া হই । দিয়া তযু ৰূপা,

হোক ছয়ে পিতৃতুল্য বীৰবাহ ; পিতৃৱত

বাঢ়ে যেন দিনে । স্বামীৰ গোৰৱ আৰু,

বাঢ়ে যেন পুত্ৰ হস্তে মোৰ ।

(দূতে সৈতে আহিনীৰ পুনঃ প্ৰৱেশ)

দূত ।—(সেৱা জনাই) আইদেও !

পাচিলে তুলাই মোক, জানিবৰ হেতু

পতিৰ সন্ধান তৰ ।

জয়া ।—দিছোঁ সমিধান,—

নিদিওঁ সন্ধান মোৰ পতিদেৱতাৰ !

আছেমানে দেহে প্ৰাণ, নিদিওঁ চাপিব

স্বামীৰ বিপদ, নিজে বাতৰি যোগাই ।

দূত ।—মন্ত্ৰীসৱে অনুৰোধ কৰিছে বিস্তৰ,

আপোন অপায় তৰ খণ্ডাবৰ হেতু,

পতিৰ সন্ধান কই ।

জয়া ।—

বৃথা অম্লবোধ । নলবে বচন মোর
লবিলেও হিমালয় ; পূবের স্মৃজ
আরু পছিমে উদয় যদি । কবি গই
বৃথা চেষ্টা রাজক্ষমতার ।

দূত ।—

আরু, দেবি !
নিবেদোঁ চরণে তর ;—নিদিলে সন্ধান,
হব লাগে চ'বালই তর আগমন ।

জয়া ।—

কি কলি পাষণ্ড !
আছে কিবা প্রয়োজন, পূব-মহিলার
বজার চ'বাত গই ?—কার আজ্ঞা ইটো ?
কোন্ ছুবাচারে করে এনে অবিচার,
অরহেলি রাজনীতি ? কিবা অপরাধ
করিছোঁ বজাক মই ?

দূত ।—

কিবা অপরাধ মোর ? আজ্ঞাবহ দূত !

জয়া ।—

নাই দোষ তোৰ ।

দোষী তোৰ আজ্ঞাকাৰী ।—ইকি অবিচার !
নির্দোষী নাৰীক মাতি ভুজায় লাজনা !
সাহিছে অরলা জানি, তাতে অনাথিনী ।
কিন্তু, কি জানে সি,—সতীৰ বখীয়া পতি,
অনাথিনী-নাথ আছে পৰম-ঈশ্বৰ !—
নামানোঁ লাজনা ভয়, নডৰোঁ বজাক,
শুনাম উচিত কথা চ'বালই গই ।
বাবি দূত, কবিগই, গইছোঁ পাচত,
আপোন ইচ্ছাবে মই ।

দূত ।— শিবে ধৰোঁ বাণী ;
জন্ম চ'ৰাত গই ।

(প্রশ্নান)

জয়া ।— (চিন্তামুত) বাব লাগে চ'ৰালই ।
পতিযোগ্য সন্মানৰ আহিলা-পাতিৰে
বাহন যুগুত লাগে । বাথোঁ গই আৰু,
পোনা দুটি যতনেৰে সখীৰ বুকুত ।
অপত্য চেনেহে মাথোঁ কৰিছে দুৰ্বল,
কঁপিছে মাতৃৰ প্রাণ !

(প্রশ্নান)

পঞ্চম গভাক্ষ ।

ৰাজমাও-টোল—ভিতৰ-চ'ৰা ।

(ৰাজমাও আৰু ত্ৰায়সোখা গোহাঞি ফুকন)

ৰাজমাও ।— পিচে, ডাঙ্গৰীয়া !

সতীৰ উদ্ধাৰ হেতু যুগুত উপায়

পালোঁ নে বিচাৰি কিবা ?

ত্ৰায়সোখা ফুকন ।—নেদেখোঁ উপায় !

মন্ত্ৰণাত মত্ত ৰজা ; নামানে আমাক !

মাতৃৰ বৃজনি বুলি, তৰ উপদেশে

জানোবা ধৰায় গুণ ।

ৰাজমাও ।— অৱশ্যে বুজাম মই ।

কিন্তু, ডাঙ্গৰীয়া, নামানিলে কথা মোৰ

কি হব উপায় ?

ত্ৰায়-ফুকন ।— নিৰুপায় ৰাজমাও !

তথাপি এবাৰ চোৱাঁ কিবা ফলোদয় ।

বুজাবা বিশেষকই,—নীতিবিগৰ্হিত

নাৰী-অত্যাচাৰ কথা । তাতে জয়মতী

অতি পতিপ্ৰাণা ;—পীড়ে যদি মহাসতী,

ৰাজলক্ষ্মী নবব নিশ্চয়, ইন্দ্ৰবংশী

আহোম কুলত ।

ৰাজমাও ।— বুজাম তদ্রূপ ।

শ্রায়-ফুকন ।—আৰু এটি কব লাগে,—

নিৰাপদ এবে বজা ; নাই গদাপাণি,
গল তেওঁ ৰাজ্য এৰি । আৰু যতমানে
আছিল কোৱঁৰ যোগ্য, হল অজ্ঞকৃত ;
নাই আন ভয় আৰু, আছোঁমানে আমি !
কিন্তু, গীড়ে যদি সতী, বাঢ়িব বিপদ,
ঋণসত্য কথা ; নব'ম সহায় আমি
নবব সহায় কেওঁ কু-মন্ত্ৰীত বাজে ।

ৰাজমাও ।— স্বৰূপ কইছা তুমি ।

যিমতে বুজাব পাৰোঁ, বুজাম নিশ্চয়,
সাধ্য যতমানে । কিন্তু, তুমি শ্রায়-মন্ত্ৰী,
নহবাঁ বিতুষ্ট । লৰামতি লৰা-ৰজা
ঘূৰিব আমাৰ বাটে ; ঘূৰিব নিশ্চয়,
তোমাৰ সহায় পালে । মাতিছোঁ লৰাক
আজি দুপৰত ।

শ্রায়-ফুকন ।— কৰাঁ মাও, যিবা হয়, মাতৃৰ উচিত ।

ফলে যেন আশা মোৰ ৰাজ্যৰ মঙ্গল ;
পৰে যেন ৰক্ষা আৰু সতীৰ সন্মান ।
—মাগিছোঁ বিদায় এবে ।

(ফুকনৰ প্ৰস্থান)

ৰাজমাও ।— ষোৱাঁ ডাঙ্গৰীয়া !

(নীৰৱ)

নেৰিবাঁ মন্ত্ৰণা তৰ, নহবাঁ হতাশ ।
বুজাওঁ কিমতে হাঁয়, অবুজ সন্ধান !
নামানি বন্ধুৰ কথা, হিত উপদেশ,
হইছে উন্নত আজি শতক লগত ।

কিৰূপে বখাওঁ আজি সতীৰ সন্মান,
বন্ধা পৰে কিনো মতে জয়মতী প্ৰাণ !

(বজাৰ প্ৰৱেশ)

আহাঁ মোৰ পুত্ৰধন, আহাঁ কাষলই ;
দেখিছোঁ মলিন দেখোঁ মুখানি তোমাৰ ?

বজা ।— গুৰুতৰ ৰাজকাৰ্য্যে কৰিছে কাতৰ ।—
কিবা অৰ্থে আজি মোক মাতিলা জননি ।

ৰাজমাও ।— আছে অৰ্থ ; কম পাচে ।
আগে বাছা দেখোঁ তোৰ মন হৰষিত ।

বজা— চাপি তৰ কাষ,
পাহৰিছোঁ কাৰ্য্যচিন্তা ; নভিছোঁ জিৰণি ;
শাস্তিৰ এফেৰি ছাঁয়া পৰিছে প্ৰাণত ।
কোৱাঁ মাতৃ, কিবা কাৰ্য্যে মাতিলা সেৱকে ?

ৰাজমাও ।— শুনা মোৰ উপদেশ ।
কুমত্ৰুণা শুনি তুমি নহবা উতলা,
হুণুনিবা কথা আৰু, পৰব অহিছে ।
নানিবা কলঙ্ক বাছা, আপোন কুলৰ,
নেখেদিবা ৰাজলক্ষ্মী, নিজে নিলগাই,
—অজ্ঞানৰ দৰে ।

বজা ।— কিবা কোৱাঁ মাতৃ মোৰ !
হুৰুজোঁ কথাৰ পাক, তৰিছা যি ভাৱে
অপায় হুচাই ।

বাজমাও ।— সতীর পীড়ন বাছা, নানিবাঁ মনত ;
নিদিষ্ট লাঞ্ছনা তুমি বোরাবী জন্মাক ।
অবাবত অলাভত, অবলাক তুমি,
পীড়িবাঁ কি বুলি !

বজা ।— নহয় পীড়ন মাতৃ !
রাজ্যের মঙ্গল হেতু লাগিছে সন্ধান
গদাপাণি কোরুঁবব ; নিদিয়ে বাতরি
গরবিনী ভার্য্যা তার । কি দোষ আমার ?

বাজমাও ।— নালাগে সন্ধান বাছা !
নাই আরু ই রাজ্যত গদাপাণি বীর ;
মরিল কঠিয়া আন ধোগ্য কোরুঁবব ।
কি ভয় তোমার ? আছোঁ মই, আছে আরু
বিজ্ঞ মন্ত্রী সহায় তোমার ।

বজা ।— নধরিবাঁ মাতৃ মোক, কবিছোঁ মিনতি ;
নবধিলে গদাপাণি হুগুচে অপায় ।
স্বরূপ বাতরি দিলে এবেঁ জয়মতী ;
শান্তির বিধান নতু নথণ্ডে কাচিত ।
নধরিবাঁ টানি মোক ।—আছোঁ, মাতৃ, এবে ;
আছে বহু রাজকার্য্য করিবলগীয়া ।

(বেগেবে প্রস্থান)

বাজমাও ।— নিকপায় !
হুঘুবিলা লব মোর বাটে ।
স্বরূপ ধরিছে কথা বিজ্ঞ মন্ত্রীবর,
মন্ত্রণাত বশ আজি লব-বজা মোর !

কোনোদিনা কৰা নাই, অৱহেলি মোক,
 মাতৃৰ অপ্ৰিয় কাম ; আজি মাথোঁ হাঁয়,
 দেখিলোঁ অবাধ্য মোৰ বুকুৰ সন্তান !—
 নেৰোঁ কিন্তু পিচ ময়ো । চাওঁ চিন্তি আৰু,
 পাওঁ যদি ঘূৰাবৰ আন কিবা বাট ।

(প্ৰস্থান)

ষষ্ঠ গভাক্ষ ।

ৰজাৰ বৰচৰা ।

(বুঢ়াগোহাঞি ডাঙ্গৰীয়া অকলে)

বুঃ গোঃ ।— নৰজিল কথা মোৰ ;
নাপালোঁ সন্ধান । কিন্তু, তাৰ প্ৰতিফল
পাব হাতে-হাতে ; নেৰিছোঁ প্ৰতিজ্ঞা ময়ো,
নেৰিম প্ৰাণান্তে । অন্ত কৰি গদাশক্তি,
নিষ্কণ্টক সিংহাসন নকৰি নপৰোঁ।
মই জিৰণি পাটোঁত । আৰু মোৰ পণ,—
জিনিষ বিপক্ষদল মন্ত্ৰণা-ফেৰত ;
নৰজিব কথা কৰো বিজ্ঞমন্ত্ৰী বুলি ।
ৰাখিছোঁ মুঠিত ৰজা ; আৰু সভাসদ
আছে মোৰ সহায় বিশেষ ; আছে আৰু
সেনাপতি বাহুবল মোৰ । ইচ্ছা কৰি
পাৰোঁ আজি, ভাঙ্গিব পাতিব সিংহাসন ।—
ইচ্ছা মোৰ, এই ৰাজ্য কৰে ৰাজভোগ
অথগু প্ৰতাপে আজি ; নৰব জীবিত

অশ্রুজন রাজপাটলই । সিদ্ধি হব
শুপুত বাসনা মোর, উদ্দেশ্য মহান্ ;—
রাজ্যের ধরণী নাম লম এইবার,
ঘাই-মন্ত্রী নামে ।

(সভাসদসকলের প্রবেশ আর আসন গ্রহণ)

বরপাত্র ।— আপ, দেখোঁ অকলই !
দেখিছোঁ ভাবত আর, অতি নিমগন ।

বৃতাগোহাঞি ।—নরজিল অম্বুবোধ,
নিদিয়ে সন্ধান ; দিলে কাঠ-সমিধান ।
জয়াই উত্তর দিলে,—“নিদিওঁ সন্ধান
মোর পতি দেবতার ; নলবে বচন,
লবে যদি হিমাচল !”—এনে গববিনী
গৃহিনী-গদাৰ !

বরবকরা ।— অতি অসহন কথা !
রজার আজ্ঞাত এনে অরজা প্রকাশ
সহোঁ কোন প্রাণে !

(রজার প্রবেশ)

রজা ।— (সিংহাসনত বহি) কিবা হল ডাকবীয়া !
কিবা সমিধান আনিলে উলটি দূতে ?

বৃঃ গোঃ ।— কাঠ-সমিধান
আনিলে উলটি দূতে ;—নিদিয়ে সন্ধান ।
সগর্বে শুনাতে কথা,—‘নলবে বচন’ ।
শুনা নাই জীবনত নারী বচনেবে,
এনে সমিধান দান রাজাজ্ঞা উবাই !

ৰজা ।— নানিলা ধৰাই কিয়
তেতিক্ষণে গৰবিনী নাবী ?—মন্ত্ৰী তুমি,
কিয় হলা ৰাজকাৰ্য্যত এমুৱা নত !

বুঃ গোঃ ।— ৰথা নাই বাকী ।
আছিল আদেশ গোৰ, ধৰি আনিবৰ,
নিষ্কিন্ধ সন্ধান যদি ।

ৰাজখোৱা ।— দূতৰে হে ত্ৰুটী তেস্তে ?

ৰজা ।— ক'ত দূত, আন বান্ধি ।
তুৰন্তে শালত তাক দিব লাগেগই,
আজ্ঞা হল মোৰ ।

বন্দীপাল ।— যিবা আজ্ঞা স্বৰ্গদেৱ !
(হাতপিচলৈ কৰি দূতক বান্ধে)

দূত ।— স্বৰ্গদেৱ, অপৰাধ—

ৰজা ।— তুৰন্তে শালত, তুৰন্তে শালত ।
(দূতক লৈ বন্দীপালৰ গ্ৰহণ)

আন বান্ধি অপৰাধী, আছে কোন্ আৰু ;
হালে-হালে পঠিয়াওঁ যমপুৰী আজি ।
(কটোৱালৰ প্ৰৱেশ)

কটোৱাল ।— (অঁঠু লৈ) স্বৰ্গদেৱ !
হুৱাৰত উপস্থিত মহিলা বাহন ।

বুঃ গোঃ ।— হব পায় জয়মতী !
আনগই যথাসমাদৰে ; আন জন
নাহিব লগত ।

কটোৱাল ।— যিবা আজ্ঞা, দেউতা-ঈশ্বৰ !

(প্ৰস্থান)

ৰজা ।— আহে কোন্ ডাঙ্গৰীয়া !

বুঃ গোঃ— দেখোঁ আহে কোন্,
জয়মতী স্বইচ্ছায় আহিবৰ কথা ।

ৰজা ।— আনিছে সন্ধান জানো !

বুঃ গোঃ ।— নোৱাৰিছোঁ কব ।
(কটোৱালৰে সৈতে জয়মতীৰ প্ৰৱেশ)

জয়া ।— নিবেদিছোঁ ৰাজভক্তি সিংহাসনলই ।

ৰজা ।— কোন তুমি, কিবা প্ৰয়োজন ?

জয়া ।— প্ৰয়োজন ?
প্ৰযোজন, ৰজাদেৱ, নাই একো মোৰ ;
থাকে যদি আছে তোমাৰেমে । জয়মতী
নাম মোৰ,—ৰজাৰ বোৱাৰী ।

ৰজা ।— (বুঢ়াগোহাঞিলৈ চাই নিৰুত্তৰ)

বুঃ গোঃ ।— (বৰবৰুৱালৈ চাই নিমাত)

বৰবৰুৱা ।— (তলমূৰ কৰি নিমাত)

সভাসদ ।— (আচৰিত ভাৱে তৰধ)

শায়ফুকন ।— (বিৰক্তিব ইঁহিৰে মূৰছুপিয়নি)

জয়মতী ।— কিবা দৃশ্য ইটো !
কিয় হেন নিৰুত্তৰ, ৰজা-মন্ত্ৰী-সভা ?
গুপ্ত বহন্ত কিবা ?

ত্ৰায়ফুকন ।— বহুশ উপাৰ্ণো মই ।

নাই মোৰ তলমূৰ, চকু-লাজ-ভয়,
নডৰোঁ জয়াক ।—পতি তৰ আজি ক'ত ?
দিব লাগে সন্ধান চৰাত । সেই অৰ্থে
ৰাজ্যজ্ঞাত আগমন তোমাৰ ই ঠাই ।
—দিয়াঁ সমিধান ।

জয়া ।— সমিধান, ডাঙৰীয়া,
দিছোঁ মই যিবা হয়, দূতৰ আগত,
নাই আৰু কবলই ; নলৰে বচন ।

ৰজা ।— দিব লাগে পতিৰ উদ্দেশ ।

বুঃ গোঃ ।— নহলে ভূজিবঁ জানা, লাজনা অশেষ !

বৰবৰুৱা ।— ৰাজ্যজ্ঞা হেলন তৰ নহয় উচিত ;
সমুচিত দণ্ড নতু, লাগিব ভূজিব ।

জয়া ।— ৰজাৰ অধীন প্রজা ;—নোহে তাৰ হিয়া ।
আজ্ঞাধীনা বুলি আজি আহিছোঁ ইঠাই
ৰাজ্যজ্ঞা পালন হেতু, পালিম যি পাৰোঁ ;—
অহা নাই হিয়া মোৰ বলি দিবলই ।
নিদিওঁ বুলিছোঁ মই স্বামীৰ সন্ধান,
নিদিম প্রাণাস্তে । নডৰাই জয়মতী ;
নেদেখাবঁ নীচ বিভীষিকা ! ৰখা নাই
বাকী আৰু লাজনাৰ,—ৰজাৰ বোৱাৰী
হলোঁহি চৰাত থিয় ; আহিল কুখ্যাতি
ইন্দ্রবংশী আহোমৰ আজি !—আছে নে কি
বাকী কিবা আৰু ?

শ্রায়ফুকন ।— নাই ! নাই ! নাই !

বববব্বা ।— নকলে এৰণ কিন্তু, নেদেখোঁ তোমাৰ ।

বুঃ গোঃ ।— অশেষ যত্নগা আৰু লাগিব ভূঞ্জিব ।

ৰজা ।— নকলে অৱশ্যে হব শাস্তিৰ বিধান ।

জয়া ।— কিয় এনে হীনবল দেখোঁ সিংহাসন !

কিয় অকাৰণ বিচাৰে কাতৰ ভাৱে,

সুদৃঢ় প্ৰতিজ্ঞা মোৰ পাবলই লৰ !

কিয় ভয় প্ৰদৰ্শন, শাস্তিৰ বিধান

ধৰিছে আগত মোৰ ?—জনা আছে মোৰ,

লাগিব সহিব ক্লেশ নম্বৰ দেহাত ;

জানি-বুজি কৰিছোঁ বি হয় । নোহে মোৰ

মন বিচলিত ; নহব কাচিত জানোঁ ।

দেহাৰ পতন সতে মনৰ মৰণ,

নেদেখোঁ নিশ্চয় এই নাৰী জীৱনত ।

কৰোঁ যিবা বুজা ভাল ;—নিদিওঁ সন্ধান ।

বুঃ গোঃ ।— আতিকে দাস্তিকা বাৰু, নহবাঁচো হেৰা ।

দেখিলোঁ চকুৰে এই তোমা হেন তিৰী,—

দেখিছোঁ কিন্তু ! কৰা নাই কেৱে এনে

ৰাজ্যজ্ঞা হেলন ।—আপুনি মাতিছোঁ যম,

কি দোষ আমাৰ ?

ৰজা ।— নোৱাৰি সহিব আৰু !

বন্দীপাল । ৰাজ কৰ, এই গৰবিনী ।

নিতে নৱ শাস্তি দিবি, কৰিবি জীয়াতু,

যদ্যপি নিদিব তাই পতিৰ বাতৰি ।

(বন্দীপাল জয়মতীৰ পাচত সভয়ে থিয় দিয়ে)

জয় ।— নোবোৰা অবাচ্য বজা, 'তাই' বচনেৰে ;
 প্ৰতিশোধ সমুচিত দিবহি কালত,
 বীৰবাহু পতি মোৰ ঘূৰিব যেতিয়া ।
 আতিকে দুৰ্বল তুমি ; নাই বীৰ তেজ ;
 নোদেখোঁ বীৰৰ চিন্ সমূলি তোমাত ।
 পতিৰ অজ্ঞাতে কোনে সতী পীড়নত
 দেখায় মতালি ! ধিক্ তৰ পুৰুষালি !
 মজাপানী তুমি, নাচাওঁ তোমাক আৰু !
 ধাৰ্ম্মিকে তোমাৰ সঙ্কলন কাচিত ।
 বন্দীপাল ! বল, যাওঁ, শাস্তি-ধানলই ।
 (বন্দীপালে সৈতে জয়মতীৰ প্ৰস্থান,—সভা নীৰৱ)

ৰজা ।— কিবা ভাব অকস্মাৎ !
 ছাতিলেহি চাঁতুকৰে ঘোৰ অন্ধকাৰে !
 ভয়ঙ্কৰ ভবিষ্যত উদিত্তে আগত যেন ।
 নোৱাৰোঁ বহিব স্থিৰে, লাগিছে বিষম ।
 সভা ভঙ্গ আজিনই, নাই আন কাজ ।
 জলিছে সৰ্ব্বাঙ্গ মোৰ, পোৰে জানো কিহে !
 (ৰজা বিতত্ হৈ প্ৰস্থান)

বুঃ গোঃ ।— দেখা নাই গতি ভাল ! হব যে সফল
 মোৰ প্ৰাণৰ উদ্দেশ্য, নাই তাৰ আশা ;
 প্ৰতিজ্ঞাত স্থিৰ জয়মতী ।—নাই আশা ;
 মিছা হল সকলো যতন ! ভয়ঙ্কৰ

পৰিণাম দেখিছোঁ আগত ;—কিবা জানি
উলটি সকলো দায় পৰে আহি গাত ;
লাগে বা ভুঞ্জিব নিজে পাপৰ নিকাৰ ।
বাজিছে বুকুত মোৰ, আশঙ্কাৰ শেল,
বজ্রসম কোব তাৰ ! উঠা সভাসদ,
মাগুঁ ঘৰাঘৰি ; ভগা-সভা ধৰি আৰু
নাই প্ৰয়োজন ।

ত্ৰায়ক্ষুকন ।— যত অনর্থৰ গুৰি
একমাত্র তুমি ! পাপৰ প্ৰায়শ্চিত্ত এবে
এৰাবাঁ কিমতে ?

(প্ৰস্থান)

—○:~:○—

অঙ্কপাত ।

—○:~:○—

৩। অক্ষ ।

প্রথম গভাক্ষ ।

বন্দীশালৰ ছৰাবমুখ ।

(চাওদাং-বকুৱা)

- বকুৱা ।— পমিছে কঠুৱা মন,
কিয় আজি মোৰ ? কিয় হেন কান্দে প্ৰাণে,—
বিদৰে ই হিয়া ? পীড়িছিলোঁ কত জনা
নিকৰ্ণ ভাৱে, বধিলোঁ কতনা আৰু ;
টলা নাই মই কদাপি ইদৰে আগে,
কৰ্তব্য পাহৰি !
(পদ্মা, আহিনী, লাই-লেচাইৰ প্ৰৱেশ)
- পদ্মা ।— সম্ভাৰোঁ বকুৱাদেৱ !
- বকুৱা ।— কোন্ বা গাভৰু ?
- পদ্মা ।— গোহাঞি-গাভৰু মই,
পদ্মাৱতী নাম । মন্ত্ৰীৰ জীয়াৰী, আৰু
জয়মতী-প্ৰাণসখী ।

বকরা ।—কিমতে পশিলাঁ আহি এই বন্দীশাল ?

—কিবা প্রয়োজন ?

পদ্মা ।— সস্তাপে লগালে বাট ;

উদ্ধেগে সবল কৰি আনিছে ই ঠাই ।

কৰাঁ যদি দয়া তুমি, কৰেঁ নিবেদন

যিবা অভিপ্রায় ।

বকরা ।— শক্তিয়ে আটিলে মোৰ

বাধিম খাটনি ।

পদ্মা ।—শক্তির নাটনি নাই ।

আহিনী ।—ইচ্ছা মাথোঁ লাগে ।

বকরা ।— ইচ্ছাৰ অভাৱ নাই,

নাপাওঁ যদিহে বাট, কি আছে উপায় !

পদ্মা ।— বাখাঁ যদি অনুৰোধ, দিয়ঁ অনুমতি,

সখী দৰশন লাভ কৰেঁ এটি বাৰ ।

বকরা ।— জীৱন্তে অসাধ্য কাম

নাই আতপৰ ; অসম্ভৱ অনুৰোধ

নকৰাঁ গাভৰু !

পদ্মা ।— দৰশন লাভ মাথোঁ ।

নাই আন অভিপ্রায় ; নকৰাঁ সন্দেহ ।

বকরা ।— নকৰেঁ সন্দেহ ।

কৰ্তব্যত বন্ধা মই ; কি আছে উপায় !

লেচাই ।—আনি দিয়ঁ আইতাক মোৰ ।

আহিনী ।—নিৰুপায় !

লাই ।—আছে কত আইতা লুকাই ?

পদ্মা ।— কিনো কণ্ঠ !

দেখিছাঁ বকরাদেৱ, কি কৰেঁ। উপায় !

বকরা ।— কি দিম উপায় !

দিব পাৰেঁ। প্রাণ মোৰ, হলে উপকাৰ ;

কিন্তু হাঁয়, অহুৰোধ নোৱাৰেঁ। বাধিব ;—

এহুৰী কৰ্তব্য মোৰ !

আহিনী ।— নাজানে অপৰে কেৱেঁ !

বকরা ।— নকৰাঁ সি কথা ।

প্রাণৰ মমতা বাধি হোৱা নাই মই,

অটল ইৰূপ । হব মোৰ প্রাণদণ্ড,

নাই তাৰ ভয় ; কিন্তু সদা লাগে ভয়

কৰ্তব্য পাহৰেঁ। বুলি ।

পদ্মা ।— নিলগে এবাৰ দেখা ?

বকরা ।— নধৰিবাঁ টানি ।

বিদৰিছে হিয়া মোৰ, পাষণ যদিও,

মহাসতী পীড়নত । পমিছে হৃদয়,

অবুজন বালকৰ দেখি শোক-জ্বৰ !

নাভাবিবাঁ বথা নাই তৰ অহুৰোধ,

প্রাণৰ মমতা বাধি ।

পদ্মা ।— কুশল বাতৰি তেনে দিয়'। তুমিয়েই ।

বকরা ।— সখী তৰ বন্দী এবে ।

নোপোৱাঁ বাতৰি, নোপোৱাঁ সন্ধান একো

ৰাজ-আজ্ঞা বিনে ।

- পদ্মা ।— নোহোঁরাঁ সদয় তেস্তে ?
- বকরা ।— বুজিও, লুবুজি
অবুজ, গাভৰুদেৱ, কিয় হোঁরাঁ তুমি ?
- পদ্মা ।— বুজিছোঁ বকৰাদেৱ,
—নামানে পৰাণে !
- বকরা ।— নকৰোঁ আমনি আৰু ;
তোমাকে মাতিছোঁ ।
- পদ্মা ।— (চকু-লো টুকি) নকৰোঁ আমনি ।—
বলোঁ ঘূৰি পোনাইঁত নিমিলে সাক্ষাৎ !
আহিনী লগত দুয়ে যোঁৱা ঘৰলই ;
ৰাজমাণ্ড-টোল মই ঘূৰি আহোঁগই,
ৰাজ-আজ্ঞা দিহা কৰি । (পদ্মাৰ প্ৰস্থান)
- আহিনী ।— (কান্দি কান্দি) আই, পোনাইঁত !
- লেচাই ।— নেদেখিলোঁ আইতাক ? (কান্দে)
- আহিনী ।— আই, পোনা ছুটি অই !
দেখিবাঁ পাচত । (প্ৰস্থান)
- বকরা ।— (ক্ষন্তেক নিটাল মাৰি) যাওঁ ময়ো,
কৰোঁগই শান্তিৰ বিধান ।
ভাগ্যত পৰিছে এনে নিদাৰুণ কাম ! (প্ৰস্থান)

দ্বিতীয় গভাক ।

—○:○:○—

জেৰেঙা পথাৰ ।

(জয়মতী আৰু চাওদাংবৰ্গ)

জয়মতী ।— (বন্ধা অৱস্থাত) শক্তিদাতা ভগৱন্ত !
অসহন নিৰ্যাতন সহিবৰ গুণে,
দিছাঁ শক্তি শৰীৰত ;—দিয়া একে শক্তি
এবে এই হৃদয়ত সোঁ একে দৰে
লাহুনা অশেষ । ভাবিছে দুৰ্ম্মতি ৰাজে,
পাশৰ পীড়নে কৰিব দুৰ্ব্বল মোক,
বলেৰে কৰাব মান্তি, সহ লবলই,
নাজানি সতীৰ প্ৰাণ পতিপ্ৰাণ বুলি !—
জনা নাই, হিয়া এই সবল কিমান ;
সহনৰ শক্তি যে কিমান !—শক্তি নাই
ভাবিবৰ তাৰ !

১ম, চাওদাং ।—সেইবোৰ যে বলকিব পাৰাঁ, আমি সোধা কথানো কেলেই
কব নোৱাৰাঁ ? তাকে কৈ দিলেইচোন বইখা পোৱাঁ ।

২য়, চাওদাং ।—ওঁ, ময়ো তাকে কওঁ । এওঁ কিন্তু নিজৰ কথাটোকে হে
ধৰি থাকে ।

জয়া ।— নাথ মোৰ, সুখে থাকাঁ, যতে আছাঁ তুমি,

নোপোৱাঁ বাতৰি যেন ইফালে ঘি হয় ।

৩য়, চাওদাং ।—হেৰ, ই কথাই কথা নহয় । এওঁ খালি নাথকে হে পাইছে ;

আমাৰ কথাটো কাণ নকৰে ।

২য়, চাওদাং ।—এবা, আকৌ শাস্তিত হে ধৰিব লাগিল । এওঁৰ পদ-ঘোষাই

আমাৰ গা নাৰাখে, জানিছ ?

১ম, চাওদাং ।—নহয় নো কি, পৰৰ লগত পৰে কোন্ মৰে অ' ? নেদেখিলি

দূতৰ গতি ! ধৰ, চোৰাত লগাওঁ ইঁক ।

৩য়, চাওদাং ।—বৰি, বৰিচোন ককাইহঁত, আকৌ কিবা এবকলা গাব

খুজিছেচোন । কথাৰ মাজত কেনেবাকৈ কথাটো ওলায়েই

বা ? (কেইগুটাই কাণ পাতি শুনে)

জয়া ।— নেৰিবাী শক্তিয়ে মোক ।

বাঢ়ে যেন ধৈৰ্য্যবল, বাঢ়ি চতুৰ্গুণে,

বাঢ়েমনে নৰকপী দানৱৰ বল ।

এৰিম ইয়াতে দেহা, শেষ-পীড়নত,

নাই তাত খেদ মোৰ ; কিন্তু যদি ভাগ্যে,

যত্নৰ প্ৰতিজ্ঞা মোৰ, কিবা স্বৰূপত,

বিষম যজ্ঞগা হাঁহ, ৰাজিৰ প্ৰাণত ।

ইঘোৰ সমস্তা বেলা নাৰী জীৱনত,

দেহ-মন দুয়ে ধৰিবি সহন টানি,

নহবি অৱশ ।

২য়, চাওদাং ।—হেৰ, তইতে মুখলৈ চাই থাকোঁতে বলকনি বাঢ়িছে হে ।

১ম, চাওদাং ।—এবা ধৰিব হে লাগিল । কিন্তু আমনি লাগিল নেথোন,

কিমান নো শাস্তি দিম !

৩য় চাউডাং ।—বকিচোন, শুনচোন, কয় কি,—ভাল শুনি ।

জয়া ।— লাগিছে বিষম বোধ, মৰা-শৰীৰত,

অমৰণ মন মোৰ নহয় কাতৰ ।

২য় চাউডাং ।—হেৰ, আমৰলি মেগোইক । কাতৰ হোৱা নাই বোলে ।

৩য় চাউডাং ।—হয়, তাতে পানী ঢালি দিব লাগে । কিমান পৰ নো সছে

চাওঁ !

২য় চাউডাং ।—উঃ ! আঁতি টান পালোঁ হয় ! ভাগবিলোঁ আৰু !

৩য় চাউডাং ।—ভাগৰ লাগিলগৈ হয় দেও ! ককাইহঁত বহু, অলপ জ্বিৰাওঁ ।

বকিচোন, অলপ পদকে শুনোঁ । (তিনিও একলীয়া হৈ বহে)

জয়া ।— বহুমতি ! আছে যদি ধৰম তোমাত,

বাখিৰী ধৰম মোৰ ;—দিবী শক্তি তয়ু,

সহনৰ পূৰ্ণগুণ আজি । ক্ষমা গুণ আৰু

দিবী মোক পূৰ্ণভাৱে, ক্ষমোঁ অজ্ঞানক ।

নিবিচাৰোঁ প্ৰতিশোধ ; পাব প্ৰতিফল,

ফলিব কালত সি, কৰ্ম্ম অহুসৰি ।

কিন্তু ভিক্ষা এই, পায় যেন প্ৰাণনাথে,

মঙ্গল আশ্ৰয়, অপায়-অশান্তি মাজে ।

আৰু মোৰ দুটি পোনা এৰিছোঁ পাচত,—

দুটি সিংহৰ পোৱালি ; থাকে যেন দুয়ো,

আপদ এৰাই । পতিত ই ৰাজবংশ

স্বামীয়ে উদ্ধাৰ পাচে, কৰিব উজ্জল,

অদ্বিতীয় ৰজা হই । বাছা আৰু নাই ;—

স্বামীৰ চৰণ যেন ভাগ্যে পাওঁ দেখা,

এৰোঁতে মাটিৰ দেহা মাটিক গতাই ।

৩য়, চাউডাং ।—সাঁজ লাগিল । ককাইহঁত কি কৰ ? বাইজো লাহে লাহে
ভাগিছে । আগবেলাৰ শান্তিয়েই আছিলে ; ইমানতে
আজিলৈ আখ্যা পেলাওঁহঁক, কি বোল ?

১ম, চাউডাং ।—এবা, আজিলৈ ইমানতে এৰোঁহঁক ।

২য়, চাউডাং ।—হয়, এবাই ভাল । শুনিছানে গ্ৰহবী ককাই ! বাতিটোলৈ
তোমাক হে গতালোঁ । আমি আহোঁ হে এতিয়া । ব'ল
ব'ল যাওঁ ব'ল, খব কৰ, ককাইহঁত, বাতি হয় ।

(চাউডাংবৰ্গৰ প্ৰস্থান)

(সমুখত ৰাজবাটৰ পট পৰে)

তৃতীয় গর্ভাঙ্ক ।

বাজবাট ।

(ভোগাই, নদাই, আক গঙ্গাই ।)

ভোগাই ।— (কানবপৰা খৰিভাৰ পেলাই) উঃ, হৰি-গুৰু-বান্ধৱ-কৃষ্ণ-
গোবিন্দ ! বাম বাম বাম বাম ! (বহে)

(জালৰ ভাৰ লৈ নদাইৰ প্ৰৱেশ)

নদাই ।— অ' কি কৰিছ ককাই ?

ভোগাই ।— এ, ছাঁতে বহি অশস্তক জিৰাই উৱাহটো লৈছে। বোপাই !
বাম বাম বাম বাম !

গঙ্গাই ।— ময়ো অসন্তক বহোঁ ককাইটি ! কঁকালটো পোনিই লওঁ ।
(জাল-জৰিৰ ভাৰখন থৈ) ইঃ ইঃ ইঃ ঠব হলোঁ পায় !
(কঁকালত হাত দি মেচা হৈ বহে)

(কানত টোকোন লৈ গঙ্গাইৰ প্ৰৱেশ)

গঙ্গাই ।— ভাল লগ পালোঁহি ককাইহঁত ও ! ভাল বইখা পৰিলোঁ ।
উঃ, আজি মহ-যথ এটাই বেয়াকৈ পিচ লাগিছিল, বুপাই !
ইঃ ইঃ ইঃ, ভাল সাৰিলোঁ । ককাইহঁত, বোলোঁ কৰিছ কি ?

ভোগাই ।— তইনো দেখিছ কি ? চকু দুটা পিচপিনে পিন্ধিলি নে কি ?
পিচে, গৈছিলি নো কলৈ ?

গঙ্গাই ।— এ, কিনো হব কলে ককাইটি ! কালিবেপৰা মোৰ মহজনী
নাই ; দিনটো বিচাৰি বিচাৰি মিছাতে হাইবাণ হলোঁ !
ককাই হেৰ, আছে যদি ছাৰি এখন দে, গাঁঠিটো মেলোন ।

মুখ ভেঁকুবি! (টোকোনত ভেজনি লৈ থিয় দিয়ে)।
অঃ মোৰ স্বোৱামীশ্বৰ !

নদাই।— বৰকৈ নাম ললিচোন ? মৰিব গোনাইছ নে ? অ, যসে
পালেই নে কি ?

গঙ্গাই।— মৰ তয়ে অধৰমী। পাব তোকো এদিন যথৈ।

নদাই।— ইঃ ধৰমীটো নেদেসিছাঁ ? ই নমৰে, ভাৰন্তৰ নিকাৰ মসা
সাই ইয়াতে থাকিব।

ভোগাই।— এ, কিনো মৰা-জীয়াত লাগিলিহঁত ঐ ! বোলো, জীয়াত
নো সকাম কি, মৰাত নো নিকাম কি ? কেনি নো
আহিলি ? বাটত দেখি অহা নাই নে ? এনেকৈ হলে জীয়াই
থাকিব নো লাগিছে কেলৈ ঐ !

নদাই।— ভাল মনত পেলালি ককাই ! কিনো কম ককাই ঐ, মানুহ-
জনীৰ বিলাইসন !

গঙ্গাই।— এৰা, তথাপি তাই গিৰিয়েকৰ কথাটোকে কৈ দিছে জানো !
বেতৰ কোব, চমটা, চোঁৰাত, আমৰলি,—আইওঁ, মোৰ
গাটো জিকাৰি উঠে !

ভোগাই।— হেই পাষণ্ড ! তাই-চাই ভুলিবি। তই নেজান নে সেই
গৰাকী আমাৰ গদাকোঁৱৰৰ ঘৈণী-আইদেউ বুলি ?

নদাই।— এৰা, সৰ্ত্ততে সয়। কথাটো তেনে ঘেন পালোঁ সয়। কি,
ককাই, কিহৰপৰা নো কিটো হল কচোন ?

ভোগাই।— ক'ব নো চুকত সোমাই আছিলি অ' ? কেদিনমান হল,
গদাকোঁৱৰ পলাইছে নেজান ? বজাই বিচবাই পিটাংপিট
কৰাইছে।

গঙ্গাই।— পিচে, পিচে,—

- ভোগাই।— পিচে আৰু পিচে । পিচে, তেওঁনো কলৈ গল তাকে বজাই
জয়মতী আইদেউত সুধিছে, আইদেৱে নকয় । এই কথা ।
- নদাই।— ও গোৰ্খাই ! ইমান ছেপাহুন্দাতো নকয় ও !
- গদাই।— এৰা, তোৰ বৰপোহাৰীৰ দৰে দেখিছ নহয় ?
- নদাই।— এ, নগপাবি অ', তোৰ বৰঘৈণী জনী নো কেনে জনী ? বৰকে
নগপাবি সেৰ, সং উঠি যায় ।
- গদাই।— এৰা, ঘাটিলোঁ পায় ! তেও, তোৰ জনীৰ দৰে পোনোই
টে'টুতে নধৰেহি পায় ।
- নদাই।— সয় । তোৰ জনীৰ দৰে মোৰ ওপৰত সনে-সনে মকতমা
চলাইছিলগৈ নহয় ? মই অমুকা সাথী নোলোৱাটৈগ হলে
তোৰ বৰঘৈণীয়েৰে বগাবৰত ভাত সুরালেহেঁতেন । তেও
গুণ হে নাই !
- ভোগাই।— এঃ থ, থ, তহঁতৰ চুপতিখন, বুপাইহঁত । মন-চন বেয়া
লাগিছে । মেনে মেনে থাকইক ।
- গদাই।— অ, হয়, পিচে ককাই, পিচে ?
- ভোগাই।— পিচে, দন্দ পাত ; পিচডোখৰ লাগিছে কেলেই ?
- গদাই।— নহয় ককাই, ক বাক, ক চোন ।
- ভোগাই।— পিচে, জয়মতী আইদেৱে গৃহস্থৰ কথা নকয় । সেই জ্ঞপে
এনে অইনাই শাস্তি দিছে ।
- নদাই।— ভাল কৈছ, ককাইটি ঐ, এনে অইনাই দেনা নাই !
- গদাই।— নকবি আৰু ককাই, এই বাজ্যত থাকিব নোৱৰা হল । দিন-
কাল উলটিল ।
- ভোগাই।— উলটিল হে হয় । এই চকুবেই কেবাজনাও হৰ্কদেৱ দেখিলোঁ ;
এনে অইনাই ; কবা দেখা নাই বুপাই !

নদাই ।— আৰু ককাই ! কিবা বোলেনে বজাৰ ভাইগেহে বাইজৰ ভাগ ।
নেদেসিছ, সেতি-পথাৰৰ ফালে ! কিন্তু অইনাই কৰাৰ পোটক
পাইছে বোলে । কেদিনমানৰপৰা সেনো বজাৰ গাত গোৰ্খাই
নাইকিয়া হৈছে ।

ভোগাই ।— এৰা, শুনিলোঁ হয় ; বজা হেনো অলপ বিলম্বৰ দৰে হৈছে ।
ভূতেই পালনে কোনোবাই জাহুৰেই কৰিলে জানো ?

নদাই ।— এৰা, দিবিলাকে আক, জৰা-ফুকা কৰি জৰি-ফাট এগছ
দিয়ক ছাৰি পাবেমানে দৰৰ মসাহে সূৰাইছে !

ভোগাই ।— যি হব নোৱাৰিছে, আমাৰ মেনে মেনে থাক । বুঢ়া-গোহাঁই
ডাঙ্গৰীয়াৰো বোলে কোনোবা এজন ডাঙ্গৰীয়া-ভকতে পাইছে
হেনো ।

নদাই ।— পাই থক । দৰবমসা সূৰাই ঘাটি লগাই থক ।

গদাই ।— এঃ, তইতে বহু ককাইহঁত । মই যাওঁ হে আৰু । ছালি
এডোখৰো নিদিলা ! (গদাইৰ প্ৰস্থান)

ভোগাই ।— আমিও যাওঁ । আমিহে কি ৰাজপাটখন খাবলৈ বহিছোঁ ।
(উঠি কানত ভাৰ লয়) নদাই তুঠ নে ?

নদাই ।— এৰা উঠোঁ ককাই । (ডিক্ৰিত হাত ফুৰাই) অ ! ককাই,
মৰিলোঁ ! মোৰ ডিক্ৰিৰ বৰখীটো নাই ! ককাইটি এ ।
নেৰিবি, মোক আগ কৰ, (লৰি আগ হয়) । উঃ, (টকালি
পাৰি) বৰখীটো মৰিয়াৰ সত্ৰুৱাইনে শনিবাৰে গঢ়োৱাই লৈ
শিকিছিলোঁ বুপাই ! ইঃ ইঃ ভাল কথাখন হল ! পৰহিলৈ
মজলবাৰে আকোঁ এটা গঢ়াই লৈ নিপিছোঁমানে ওলাবই
নোৱৰা হলোঁ ! ইস ! ইন্ ! ইন্ ! (প্ৰস্থান)

চতুর্থ গভাক ।

বন্দীশাল ।

জয়মতী ।—অহ, মোৰ পোনা দুটি !

এবিজ্ঞা অনাথ কৰি ;—কতনা বিলাই
হইছে পাচত জানো ! সখীক গতাই
একেৰি নিশ্চিন্ত মাথোঁ ; কিন্তু হাঁয়, মোৰ
মাতৃহীন পোনাইতে খলকি লগাই
কান্দিছে নথৈ জানো, নামানি বুজনি !
লেচাই সোণায়ে মোৰ নামানে আনক ;
লাই সোণে পাকেপতি বিচাবে আইতা !
সখীৰ সন্তাপ জানো বাঢ়িছে দিনকে,
আমনিত আৰু চতুৰ্গুণে ! আৰু দেহি,
আহিনীটি !—মোৰ হস্তে প্ৰাণ দিয়ে তাই !
চুবুৰীয়া সৰলই পৰিছে মনত ;—
পাতিছে সবাৰে জানো মোৰেই হে কথা !
নমৰি জীয়াই আছোঁ, ভুক্তিবৰ গুণে,
ই ঘোৰ সন্তাপ !

(বাজমাও আৰু পদ্মাবতীৰ প্ৰৱেশ)

পদ্মা ।— দেহি ঐ, সখী মোৰ

কিনো অৱস্থাত ! (লৰি গৈ সাৰটি ধৰে)

জয়া ।— ই কি ! প্ৰাণসখী মোৰ !

(দুই উদ্ভাদিনীৰ সাৰটাসাৰটি)

পদ্মা ।— (কান্দি কান্দি) আছিলো জীয়াই,
তোমাৰ এহুৱা দশা দেখিবৰ গুণে !

জয়া ।— (কান্দি কান্দি) আজিও জীয়াই আছোঁ,
তোমাসাৰ শোক-তাপ বঢ়াবৰ গুণে !
(ৰাজমাওৱে চকুলো টুকি টুকি কাষ চাপে)

ৰাজমাও ।—(কান্দি কান্দি) কোন সতে চাওঁ আজি,
বোৱাৰী জয়াক !

জয়া ।— (বাউলী হৈ ভৰিত পৰি) কিনো ভাগ্য মোৰ,
আইচু-দেউতা আহি দিলে দৰশন !

ৰাজমাও ।—(কান্দি কান্দি) কণ্ঠৰোধ বাছা মোৰ ;
কি দিম উত্তৰ ! নহল সাধনা সিদ্ধি ;
বুখা হল যত্ন আৰু উদ্ধাৰ মন্ত্ৰণা
যতমানে মোৰ ।

জয়া ।— সঙ্কলো দশাৰ ফল ;
বিধিৰ লিখন মাতৃ, নাযায় খণ্ডন ;
নাই দোষ কাৰো ।

ৰাজমাও ।—বিধিৰ লিখন সঁচা
নলৰে দেখিছোঁ !

জয়া ।— সখী ঐ, পোনা ছুটি মোৰ ?
(আকৌ উন্মাদিনী হৈ পদ্মাৰ ডিঙ্গিত ধৰে)

পদ্মা ।— (কান্দি কান্দি) ৰাখিছে ঈশ্বৰে ভালৈ ।
উমলি ফুৰিছে ছয়ো, আহিনী লগত,
পাহৰি ক্ষন্তেক ।

জয়া ।— (কান্দি কান্দি) নেদেখিলোঁ পোনা ছুটি !

পদ্মা ।— (ববটেক কান্দি) আহিছিল ছুয়ো ;
বাজ-অহুমতি বিনে নাপালে প্রৱেশ ।

জয়া ।— দেহি ঐ, নাপালে প্রৱেশ !
(হিয়াত ভুকুমাৰি নুটি খাই পৰে, বাজমাণ্ড
আৰু পদ্মা ছুয়ো ধৰি তোলে) ।

বাজমাণ্ড ।—উঠা বাছা মোৰ ;
নকৰিবাঁ খেদ আৰু কি হব কান্দিলে ।
নিজ্জে তুমি জ্ঞানৱতী, কি দিম বুজনি ;—
তোমাৰ যশস্ত্ৰাৰাশি, বাটে-ঘাটে কত
গাইছে ৰাইজে আজি ।

পদ্মা ।— দেখা দি বঢ়ালোঁ খেদ,
মই অভাগিনী ! কস্তেক মিলন সুখ
লভিবৰ গুণে, হুমুৱা অগনি আহি
অলালোঁ প্ৰাণত ।

জয়া ।— নকৰাঁ আক্ষেপ সখি !
হুহুযিবাঁ ভাগ্য তৰ, অভাগিনী হেতু ।
শোকৰ নিজৰা মোৰ বোৱাই কস্তেক,
হইছোঁ স্তম্ভিত ।

বাজমাণ্ড ।—বিপদত ধৈৰ্য্য ধৰা
তোমাৰে স্তম্ভিত ; বহিছে যশস্ত্ৰা তাৰ
ৰাজ্য জুৰি আজি । ধৰে ববে পটন্তৰ,
হলোঁ তুমি বাছা !

জয়া ।— জনাবী সন্তাষা মোৰ চুবুৰীয়া সৰে,
বাখিবী মনত সখি, অভাগিনী কথা ।
বাখিবী যতনে আৰু, পোনা দুটি মোৰ ।

পদ্মা ।— নিশ্চিন্তে থাকিবী সখি,
পোনা দুটি লই । প্ৰাণ মোৰ আগ কৰি,
পালিম দুটিক ।

ৰাজমাও ।— থাকিলৌ সহায় ময়ো,
নহবী চিন্তিত ।

জয়া ।— আৰু এটি কথা সখি,
কব ধোজোঁ মই, নোপোৱা বিষম যদি ।

জয়া ।— কিবা কথা সখি ?
তোমাৰ কথাত মোৰ কাহানি বেজাৰ ?

পদ্মা ।— শুনা তেস্তে প্ৰাণসখি !—
দিলে নো এতিয়া বাৰু, পতিৰ সন্ধান,
কিবা অমঙ্গল হব পাৰে কোৱঁবৰ ?
উলটিল ৰাজসেনা নাপাই বিচাৰি,
কদাপি নাপাব যুৰি ; নাই ভয় আৰু ;
পাইছে কোৱঁবে জানো গুপ্ত আশ্ৰয় ।
দিবী নে সন্ধান ?

জয়া ।— নকবী সি কথা সখি !
স্বামীৰ সন্ধান নোলায় মুখত মোৰ
থাকেমানে প্ৰাণ । নাভান্ধো প্ৰতিজ্ঞা আৰু
জানিবী ধুকপ । প্ৰাণ মোৰ উছৰ্গিছোঁ
স্বামীৰ কুশলে ।

বাজমাও ।—এটা কথা কই বাছা,
পোরাঁ পবিজ্ঞাণ, সাৰাঁ ঘোৰ নিৰ্য্যাতন ;—
নাভাগে প্ৰতিজ্ঞা ।

জয়া ।—আইচু-দেউতা মোৰ !
নেদেখাব সিটো বাট, নুবুজাব মোক
সই লবলুই । বাকী নাই লালুনাৰ
আৰু নিৰ্য্যাতন ।

পদ্মা ।—তাতে হে কইছৌ সখি,
বক্ষা পৰাঁ বিপদ এৰাই । দিবা কই
যথা তথা স্থান ।

জয়া ।—মৰণ অধিক বাছৌ,
ক'ব লগা হয় যদি মিছা কথা কিবা ।
ততোধিক মৰ্ম্মাহত, যত্নৰ প্ৰতিজ্ঞা
ভাগে যদি মোৰ ।

বাজমাও ।—ধত্ৰ, ধত্ৰ,
মহাসতী জ্ঞানৱতী জয়া !! (প্ৰহৰীৰ প্ৰৱেশ)

প্ৰহৰী ।—বেলা হল ঘূৰিবৰ ;
নিবেদৌ চৰণে ।

বাজমাও ।—নহয় পলম আৰু ।

প্ৰহৰী ।—শিবে ধৰৌ বাণী । (প্ৰহৰীৰ প্ৰস্থান)

জয়া ।—বন্দিছৌ চৰণ মাতৃ, এই শেষ বাৰ । (সেৱা কৰে)

বাজমাও ।—আগীছৌ অন্তৰে বাছা ।

নহৰাঁ অধীৰা ; এৰা নাই যত্ন মই,
উদ্ধাবৰ হেতু ।

পদ্মা ।—(উতলা হৈ) সখি, মোর বাখা প্রাণ,

যাও ভেলা ঘূবি !

জয়া ।—(ডিজিত ধবি কান্দি) নিয়া প্রাণ, সখি মোর,

নামমাত্র থাকে পবি মাটি-দেহা মাথোঁ

বাগবি মাটিত ।

বাজমাও ।—নহবা উতলা ছুয়ে,

বিপদ বড়াই । আহোঁ বাছা, হোষ্টা স্থিৰ,

নকবিবাঁ খেদ । সহিবাঁ পৃথিবী হই ।

জয়া ।—সখি মোর !—(কণ্ঠবোধ)

পদ্মা ।—প্রাণসখি !—(কণ্ঠবোধ)

(চকু-লো টুকি টুকি বাজমাও আক পদ্মার প্রস্থান)

(জয়মতীর মূৰ্চ্ছা)

—○:●:○—

অঙ্কপাত ।

৪। অঙ্ক।

প্রথম গভাক্ষ।

নগাপৰ্বতৰ নামনি।

(দুটা পাণ-বেপাৰী)

১ম, বেপাৰী।—ধৰম ! তোৰ পাণ কি দৰে সলাবি ?

২য়, বেপাৰী।—এৰা, সলাব লাগে এটা দৰত। তেও বুলি, গুছিত।
একঠাকৈ চাউল নাপাম জানো ?

১ম, বেপাৰী।—মই হলে কানিলৈ হে সলাম বুপাই ! এই বছৰ আৰু
আছুখেতিত হাতকে লগাব নোৱাৰিলোঁ। লৰাটোৰ
নৰিয়া ; বজাৰ ঘৰত দুটাৰ হৈ খাটিব লগা হল।
খেতিলৈ আৰু সময় পাওঁ কেতিয়া !

২য়, বে:।— এৰা, নৰিয়াৰ বাবটো এবিৰ লাগিছিল।

১ম, বে:।— এ, নকবি, মোৰ কুটুম ! আজি-কালি যিহে অইনাই-
অধৰমৰ দিন পৰিছে, জীৱন খবাই টান হৈছে !

২য়, বে:।— সঁচা কৈছ ককাইটি ! গদাকোঁৱৰৰ ঘৈণী আইদেউ
লৈকে নাচাৱ কিয় ? আমি কোন্ কুটা !

(নগাবেশী গদাপাণি লাহে লাহে ওচৰ চাপে)

১ম, বে:।— নকবি, নকবি মোৰ বুপাই ! মানুহ গৰাকীৰ বিলাই দেখি,
পানীত হাঁহ নচৰা হৈছে ঐ !

২য়, বেঃ।— ভাল সহিছে হয় ! এ গোঁসাই, অতনা শাস্তি ! মতা
মানুহেও নোৱাৰে স'ব দেও !

গদা।— ক'ত যাব লাগে তহঁতি ?

২য়, বেঃ।— আমি ভৈয়ামৰ মানুহ মিতা ! কিবা-কিবি সলাবলৈ
আহিছিলোঁ । যাওঁগৈহে এতিয়া ।

১য়, বেঃ।— এৰা, উঠ, যাওঁগৈ । বাটতে ৰাতি হব আজি !

গদা।— তুমিখনে কি কথা কৈছিলে এতিয়া ?

২য়, বেঃ।— এ, লুহুধিবা মিতা, আমাৰ দেশৰ কথা ! সেই গদাপাণি
নামেৰে আমাৰ বৰ ভাল কোৱাঁৰ এজন আছিল । তেওঁ
বজাৰ ভয়ত পলাইছে । পিচে, সিকাৰে তেওঁৰ দৈনী-
আইদেউ গৰাকীক জেৰেঙা পথাৰত বান্ধিলে নথৈ শাস্তি
দিছে ! তাকে হে কৈছোঁ, বোলোঁ দেখিলে পানীত হাঁহ
নচৰা হৈছে ; সাতশতকৰো চকুৰ পানী ওলায় ! যাওঁ
আমি এতিয়া, মিতা, থাকিবা ।

(পাণ-বেপাৰীৰ প্ৰস্থান)

গদা—

(অকলে) সপোনত পালোঁ যেন

বাৰ্তা দিঠকৰ ;—প্ৰিয়া মোৰ অনাধিনী ;

ভুঞ্জিছে যজ্ঞা ! দেখিছোঁ সপোন আক ;—

ঘোৰ অত্যাচাৰে গ্ৰাসে যেন পিতৃ-ৰাজ্য !

নাগক হইছে তাৰ, সেই লৰা-বজা ।

পাষণ্ড, দুৰ্ম্মতি, কুমন্ত্ৰণাৰ বশ পাপী ।

লভোক সি ৰাজভোগ ; দ্ৰেৰ্ঘাভাব মোৰ

লেশমাত্ৰ ন'ই তাত,—নাছিল সমূলি ।

কিন্তু হাঁয়, পিতৃৰাজ্য ছাৰখাৰ কৰা

নসহে প্রাণত ।—নোরাৰোঁ থাকিব চাই
 নিলগে নীৰলে, ভয়াতু জনৰ প্ৰায় ।
 দুৰ্বলচিতিয়া লৰা, বজা পাতি লই,
 দুৰ্ম্মতি মন্ত্ৰীৰ দলে বিষয়া সহিতে
 পক্ষাপক্ষ দলাদলি ঘটাই ৰাজ্যত,
 হলহুল হাহাকাৰ অশান্তি চৌপাশে
 ঘটাইছে ৰাজ্যজুৰি !—হাটে-বাটে-ঘাটে,
 সবারবে মুখে মাথোঁ অত্যাচাৰ কথা !
 দুষ্টৰ দমন আৰু সন্তৰ পালন,
 উলটিল ৰাজনীতি আহোম ৰাজ্যত !
 অজ্ঞানত বতি আৰু জ্ঞানত বিবক্তি,
 পাপৰ উত্থান আৰু পুণ্যৰ পতন,
 ৰাজ্যৰ লক্ষণ আজি ইন্দু-বঙহৰ !
 ধিক্ মোৰ জীৱনত,—ধিক্ ! ধিক্ !! ধিক্ !!!
 —সহি অত অধৰম, অত্যাশ শাসন,
 আছোঁহি লুকাই ! (মৌন)
 অনাথ সন্তান দুটি
 পৰিছে মনত আৰু । কাপুৰুষ মই ;—
 দিছোঁ এৰি, নিৰ্কিৰাদে পীড়িছে প্ৰিয়াক,
 মোৰ হস্তে অৰাবত ! ৰাজ্য এৰি হাঁয়,
 অকলে আহিলোঁ, অকলে পৰাণ মোৰ
 বঁচাবৰ গুণে ! ধিক্ এই জীৱনত,
 থিকাৰোঁ শতক । ধিক্ এই বাহুবল,
 ধিক্ আৰু বীৰ নাম লাঞ্ছনাৰ হেতু !

নসহে পবাণে আৰু প্ৰিয়াৰ যন্ত্ৰণা,
 শুনিলোঁ যি বাটকুৱা বেপাৰীৰ মুখে !
 সৈন্তবল হয়মানে যুগুত ইয়াত,
 পাকতে প্ৰিয়াক মোৰ বিপদৰপৰা
 আহোঁ মুক্ত কৰি ।

(বেগেৰে কেইখোজমান ঘাওঁতে জিহুৰে সৈতে ভেঁটাভেঁটি)

জিহু।— (উদ্ভাৱল ভাৱে) আকিতো ! তুমি হ'লে ক'তে যাইছে ?

গদা।— (ব্যগ্ৰভাৱে) জিহু ! মই ভৈয়ামত যাম। বৰ ডাঙ্গৰ কাম
 আছে। মই বাজে বাজে ঘাওঁ গৈ। তই ঘৰলৈ উলটি যাগৈ।
 আমাৰ আজক কৰি, মই আকৌ আহিমগৈ, দেই।

জিহু।— (বেচি উদ্ভাৱল হৈ) তুমি হলে ক'তে যাব, আমি ভি লগতে
 যাব। আমি হলে গৰতে অকলে নবহে। (কান্দো-কান্দো) ।

গদা।— আও ! তই কেনেকৈ যাবি ? ভৈয়ামৰ মানুহে তোক
 কাটিব। ঘৰলৈ যাগৈ জিহু !

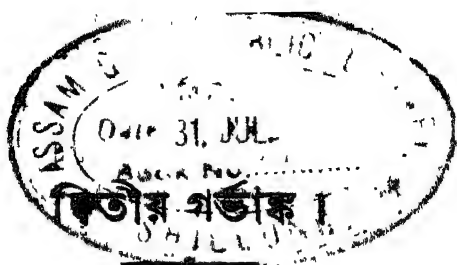
জিহু।— (কান্দি-কান্দি) আমি হলে অকলে নবহে। তুমি লগতে
 যালে হলে বাল আছে।

গদা।— মই আকৌ ঘূৰিম জিহু ! ইয়াত মোৰ আৰু বহুত কাম
 আছে। যাগৈ জিহু, ঘৰলৈ যা। মই আহিলোঁ, যাগৈ যা-
 জিহু, আহোঁ দেই—

(বেগেৰে গদাৰ প্ৰস্থান)

জিহু।— (বিমোৰ হৈ) আকিতো !—অ-হঃ !—হি গলে গৈ !! আমি
 হলে অকলে নবহেঃ। আমি ভি তাৰ পাচতে পাচতে যাই টাকিব—
 বাউলী হৈ জিহুৰে গদাপাণিৰ পিচে-পিচে লব ধৰে)

কলিয়াবৰ,—বণকোঠ ।

(বৰগোহাঞি ডাঙ্গীয়া, সলালগোহাঞি, জাগিয়া ল গোহাঞি, বহিয়াল
বৰুৱা, বৰা, শইকীয়া, হাজৰিকা ইত্যাদি) ।

সঃ গোঃ ।— ভীষণ বাতৰি অহ !
পৰিছে কাণত আহি, নগৰবৰষা ।
শুনি হিয়া বিদৰিছে হাঁয় !—কবলই
সত ধোৱা নাই ।

জাঃ গোঃ ।— কিনো সি বাতৰি ?
কিয় বা বিদৰে হিয়া ?

বঃ বৰুৱা ।— দিয়াটো আভাস,
নিদিয়া যদিহে বাক অঁতিশুৰি মাৰি
পূৰ্ণ বিৱৰণ তাৰ ।

হাজৰিকা ।— সঁচা, উত্তল-থুত্তল
লাগিছে মনত, কিনো কথা কিনো বাৰ্তা
শুনিবৰ হেতু ।

শইকীয়া ।— লাগিছে আমাৰো ভেনে ।

বৰা ।— লাগিছে আমাৰো ।

বৰ গোঃ ডাঃ ।— ভালভকৈ চৰে দেখোঁ পাত্ত !
কবলই ধকোঁতেই অত আমা-জনা ;
কলে জনো' বাঢ়ি যায় আৰু কুহিপাত্ত ?

ৰাজকাৰ্য্য পিচ কৰি বাজে-আলোচনা
আগ কৰা অযুগ্মত ; এৰাঁ এবে, থোৱাঁ
পাচলই ।

সঃ গোঃ ।— নকলে নামানে প্ৰাণে ;
নেদেখোঁ উপায় !

বঃ গোঃ ডাঃ ।—কোৱাঁ তেস্তে গিৰিসাই ;
নকৰাঁ পলম ।

সঃ গোঃ ।— ডাঙ্গৰীয়া !
উজনিত উত্পাত চৰিছে বিস্তৰ
গদাপাণি কোৱাঁৰক লই । আৰু হাঁয়,
জয়মতী নিৰ্য্যাতন কথা !

বঃ গোঃ ডাঃ ।—জানোঁ আদ্যোপান্ত তাৰ ;
জানোঁ আৰু জয়মতী নিৰ্য্যাতন কথা ।
কিন্তু হাঁয়, নামনিৰ হুবদশা আজি
দেখোঁ ততোধিক !

জাঃ গোঃ ।— তথাপি, শুনোচোঁ বাৰু ।

বঃ বঃ ।— কোৱাচোঁ চপাই ।

সঃ গোঃ ।— অতনা লাঞ্ছনা হাঁয়,
সহিছে জয়াই ! শুনিলে বিদৰে হিয়া
নসহে পৰাণে ! পানীত নচৰে হাঁহ
দেখি হেনো জয়াৰ ষাতনা ! তথাপিতো
দিয়া নাই স্বামীৰ সন্ধান । দেখি সৰে
মানিছে বিশ্বয় !

হাজৰিকা ।— শুনোতেই লাগিছে বিস্ময় !

শাইকীয়া ।— আচৰিত !

বৰ গোঃ ডাঃ ।—নামানে বিস্ময় এই

পিতৃৰ পদাৰ্ণে । জন্মৰ অভিশ্ৰেত

কাৰ্য্য সমুদায় ;—দেশৰ মঙ্গল হেতু

জয়মতী বলি বুলি জানিব। নিশ্চয় ।

—হব দেশোদ্ধাৰ ।

সঃ গোঃ ।— তথাপিতো ডাক্তৰীয়া !

বৰ গোঃ ডাঃ ।—এৰা বাজেকথা ।

হোৱাগই সাজু এবে, কালি বণলই ।

লালুকসোলাৰপৰা আজমতৰাই

ললে দেশ সংগোপনে,—ললে গুৱাহাটী !

নকৰি উদ্ধাৰ মই স্বৰাজ্য আগেয়ে

নধৰোঁ নাভাবোঁ একো আন কাৰ্য্য-চিন্তা ;

আগে দেশ, পাচে ঘৰ-বাৰী । এতেকতে

যোৱাঁইক, যোৱাঁ দিহাদিহি, কৰাঁগই

যুগুতি যি হয় ;—হব লাগে বণযাত্ৰা

কালি উষা-পূৱাতেই ।

সকলোটি ।— ভাল, ডাক্তৰীয়া ! (বিষয়াসকলৰ দিহাদিহি গ্ৰস্থান) ।

গোঃ ডাঃ ।—(অকলে) লালুকী লালুক সোলা

নহওঁ নিশ্চয় মই ! আছে দ্ৰোণপাৰী,

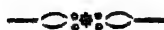
আছে মোৰ তীক্ষ্ণ দাঁত, কৰচনি হেতু,

বয়সৰ সীমাডেই আশী বছৰত ।

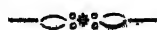
আছে আৰু বাহুবল চন্দল ডেকাৰি ;
 দহজন সামৰিব পাৰেঁ অকলই ।
 জিনিম যৱন গই সমুখ বণত,
 নিপাতি যতেকমানে শত্ৰুসেনাগণ,
 স্বহাতে বধিম কালি আজমতৰাক ;—
 উদ্ধাৰিম দেশ মোৰ কামাখ্যাৰ থান্ ।
 নতুবা সঁপিম ৰজমনে দেহা এই
 শত্ৰুৰ হাতত, নোৱাৰেঁ জিনিব যদি
 সামান্য যৱনদল ।—জিনিম, জিনিম,
 জিনিম যৱন । (উদ্ভাৱল হৈ, নিমিষতে মৌন)

অহ ! যি দেশ উদ্ধাৰ হেতু জয়মতী,—
 প্ৰাণাধিকা কৰ্ম্ম মোৰ,—আজি নাৰীবলি,—
 সহিছে যি নিৰ্ঘাতন,—যি দেশ কাৰণে,—
 সেই দেশ সঁপি দিম শত্ৰুক অবাধে ?—
 অসম্ভৱ, অসম্ভৱ, এই জীৱনত ।

(সবেগে প্ৰস্থান)

তৃতীয় গর্ভাঙ্ক ।

ৰজাৰ ভিতৰ-চৰা ।

(ৰজা, বেজবৰুৱা, ত্ৰায়সোখা-গোহাঞি-কুকন, বৰপাত্ৰ গোহাঞি ডাঙ্গৰীয়া)

ৰজা ।— (নৰিয়া-শয্যাৰ চাটিফুটি) উঃ, আঃ, হাঃ !

বেজবৰুৱা ।— বিষম বিকাৰ !

সাংঘাতিক বায়ুবৃদ্ধি । আপুনি বঢ়ালে

আগেয়ে নকৰি কাণ, থাকোতে সামান্য ।

বৰপাত্ৰ ।— নকলে আনাকো কেৱঁ !

ৰজা ।— (উন্মাদ হৈ শয্যাৰপৰা উঠি) অহ, ঘূৰিছে পৃথিৱী !

ঘূৰে ঘৰ গছ লতা দেখিছোঁ যতোক !

(ৰাজমাণ্ডৰ প্ৰৱেশ)

ৰাজমাণ্ড ।— কি হল বাছাৰ হাঁয় !

কিয় এনে চাটিফুটি, কিয় দেখে ঘূৰা

স্থিৰ ঘৰ-বাৰী ?

বেজবৰুৱা ।— বকিছে প্ৰলাপ ।

নহবাঁ অধীৰা মাণ্ড ! নাই কোনো ভয় ;

হব শীঘ্ৰে উপশম ।

ৰজা ।— ধব্., ধব্., ধব্., নিয়ে মোক ঝুঁকুৱাই !

ত্ৰায়-কুকন ।— চোৱাঁ হেৰা বেজদেৱ, দেখিছোঁ বিষম !

বৰপাত্ৰ ।— বন্ধা কৰাঁ মল্লাপ্ৰেত্ৰ !

পাপৰ নিকাৰ দেখোঁ ভুজ্জ হাঁতে হাতে !

শ্রায়-ফুকন ।— কি হব উপায় !

বাজমাও ।— কিবা চাই আছাঁ বেজ !

আতিকে বিষম গতি দেখিছোঁ লবার !

অতুল ঐশ্বর্য্য পাবাঁ মোর দান তুমি,

বঁচালে বাছাঁক ।

বেজবকরা ।— স্থির হোরাঁ বাজমাও !

নকরোঁ যত্নর ক্রটী, কৰা নাই লেশ

ধনর আশাত । চিন্তার বিকার ঘোর,

অনুতাপ আৰু, বোগর কারণ মূল ।

প্রকৃত ঘটনা আরম্ভক জানিবর,

ব্যৱস্থাৰ আগে ।

শ্রায়-ফুকন ।— জানা তো বকরাদেৱ, চলিত ঘটনা ;—

গদাপাণি নিৰুদ্ধেশ, সতী জয়মতী

সভাত লাক্ষিত আৰু ঘোৰ গীড়নত,

সঙ্কান নিদিয়ৈ দেখি ; বজা হল জানাঁ

নায়ক প্রধান তার । তবোপরি শুনাঁ,

বাঢ়িছে আশঙ্কা ঘোৰ গদাপাণিলই,

কাহানি ধৰেহি বুলি, বণবলে আহি ;—

শুনিছোঁ বণর সজ্জা হুইছে যুগুত

নগা পাহাৰত । এয়ে চিন্তামূল,

আৰু বিকার-কারণ ।

বেজবকরা ।— মানিলোঁ প্রত্যেক ।

ঔষধ সেৱন, আৰু ভাব পাহৰণ,

উভয় ব্যৱস্থা ধৰি, চলাঁ দিন চাৰি ।

বজা ।—

নাই, নাই পৰিত্রাণ !

কঁপিছে হৃদয় মোৰ দেখি সমুখত,

যজ্ঞগাৰ ঘোৰ ৰূপ, নবক কুণ্ডৰ !

আচৰিলোঁ মহাপাপ ; শাপিছে সতীয়ে,

শাপিছে দিনকে হাঁয়, ঘোৰ পীড়ণত ।

ধুৱাঁ ধৰাঁ, মোক নিয়ে কিহে ভুকুৱাই

নবকৰ ফালে !—(লালকাল দি নিটাল মাৰে) ।

(আকোঁ জঁকি উঠি) ইকি ! ছি ! ছি ! ছি ! ছি !

দুৰ্বল চিন্তাত ভাহি, আহে অমুতাপ ;

পাহৰায় পূৰ্ব্ৰভাব মোৰ ! ছি ! ছি ! ছি ! ছি !

ভাঙ্গিম প্ৰতিজ্ঞা মোৰ জিতা নুটিয়াই ?

পাহৰিছোঁ দামিনীৰ অভিমান কথা ?

পাহৰিম আৰু মোৰ প্ৰতিশোধ পণ ?

নহব কাচিভে ইটো ৰাজযোগ্য কাজ ;

নপৰোঁ পিছলি মই মাজ-মজিয়াত ।

টলে যদি হিমাচল নটলিম মই ;—

ইমানে হে মান মোৰ এই জীৱনত ।

(বেগেৰে প্ৰস্থান)

হৰবাী ।—

ধৰাঁ ধৰাঁ, আই! কোন, পৰিব ক'বাত ।

(পিচে পিচে লৰ ধৰে)

ৰাজমাও ।—

বাঢ়িছে বিকাৰ হাঁয়,

কি হব উপায় !

বেজবকরা ।—

নহবাী কাতৰ মাও !

দিছোঁ সজ উপদেশ, পাছিবোঁ বতৰে ;

নিজানত গই বোয়ী লভোক বিশ্রাম ।
জিবণিৰ পাচে, দিবী এপালি ঔষধ,
হব উপশম ।

ভ্রাম-ফুকন ।— ময়ো কণ্ড ৰাজমাও !

কুৰঁৰীয়ে লব লাগে শুশ্ৰূষাৰ ভাৰ ।

বৰপাত্ৰ ।— যুগুত ব্যৱস্থা ইটি ;
নাথাকে বিকাৰ আৰু, এৰিলে চিন্তাই ।

বেজবক্ৰা ।— নকৰঁ পলম ।

ধৰঁ গই ৰাজমাও ! ব্যৱস্থা যুগুত ।

ৰাজমাও ।— যাওঁ, যি কৰে জঁম্বৰে !

(ৰাজমাওৰ প্ৰস্থান)

বৰপাত্ৰ ।— অতি ছুৰদশা হাঁয় ।

বেজবক্ৰা । ঘটিল কিমতে ?
থাকোঁতে প্ৰবীণ মন্ত্ৰী তুমি হেন জন,
কিয় দিলা ডাক্তৰীয়া, পাপ-পথ এৰি ?

ভ্রাম-ফুকন— নকৰঁ বক্ৰাদেৱ,
সমনীয়া মন্ত্ৰী হল বিধিনি আমাৰ ।
ধৰিলোঁ কতনা পছা, ঘূৰাবৰ শুণে ;
ৰাজমাও সমস্থিতে লৰিলোঁ বিস্তৰ,
নথঙিল তথাপিতো, বিধিৰ লিখন ;
— ছুঘুৰিল বজা !

বেজবক্ৰা ।— সৰ্বদোষ আৰোপণ নকৰঁ মন্ত্ৰীত,
কুমন্ত্ৰী অৱজ্ঞে হব পাপৰ গৰাকী ।

শ্রায়-ফুকন ।— ধৰিছাঁ স্বৰূপ ;

এবা নাই মহাপাপে কুমন্তীক আজি ।
হইছে উন্নত তেওঁ, দিন তিনি-চাৰি ;—
ভাবে কিবা, কিবা কয়, প্রলাপ সমূলি !
নাই ক্ষুধা, নাই তৃষ্ণা, নাযায় চৌপানি ;
দিষ্টক সপোন দেখে !

শ্রায়-ফুকন ।— আৰ্জিলে ভূঞ্জিব লাগে বিধিৰ বিধান ;
ৰজা হই এই বাতি নোৱাৰে লজিব ।

বেজবৰুৱা ।— এৰোঁ পাপ কথা ।

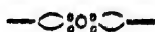
শ্রায়-ফুকন ।— নাই পুণ্য কবলই !

এৰিছে সি পাপ-ৰাজ্য জয়মতী স'তে ।
আছে মাথোঁ, পাপ-তাপ, শোক-দুখ, যত
কুমন্তীৰ ফল । লৰামতি লৰাৰজা
হাতৰ মুঠিত নই ঘটালে জঞ্জাল ;
ৰাজ্য জুৰি বিষপালে অশাস্তিৰ ঢউ,
ঘাই-মন্ত্ৰী বাব লই দীঘলা আপই !
ভূঞ্জিছে নিকাৰ তাৰ, ঘোৰ আশঙ্কাত,
গদাপাণি ঘূৰি অহা ভাবি । জানে তেওঁ,—
তেওঁতেই প্ৰথমতে পৰিব আক্ৰোশ,
পাপৰ প্ৰাশ্চিত্ত আৰু কৰিব আদায় ;
সেই ভয়ে বিচলিত কৰিছে আপক,
কৰিব বিতত আৰু চাপেয়াৰে কাষ
ভয়ৰ প্ৰতিশোধ দিন । দিষ্টকত
দেখিছে সপোন, ঘোৰ বিকীৰ্ণিকাময় ;

অনুভাপে মাজে মাজে দিছে উতলাই,
 প্রেমস্বর তাপ তার দেহ-মন ব্যাপি !
 আর যত পাত্র-মন্ত্রো আপব ফলীয়া,
 সকলোরে পাব তার যথায়োগ্য ভাগ ;
 নহব অগ্রথা ।

বরপাত্র ।— (ত্রস্তমান হৈ) আমাৰো ভাগত জানো
 পৰে কিবা হাঁয় ! উঠোইক সভাসদ,
 যাওঁ ঘৰাঘৰি । লাভ নাই ভাবি আর
 অতীতৰ কথা ।

(দিহাদিহি প্রশ্নান)

চতুৰ্থ গভাঁক ।

বন্দীশাল ।

(জয়মতী বন্দী-অৱস্থাত ; পালী-পহৰীয়াৰ টোপনি)

জয়া ।—

সহিলোঁ এপষ,

নিতে নৱ শাস্তি যত ।

ভাবোঁ নিতে এৰোঁ দেহা সামৰি অপায় ;

কিন্তু কিষে আশাধাৰী ছতালীন প্ৰাণ,

নোৱাৰে ওলাব বাজ, দেহা-সজা এৰি !

সহিছোঁ যতেকমানে মনৰ বলত ;

দেহাই ধৰিছে মাথোঁ শাস্তিৰ বিধান ।

(উত্ৰাৱলভাৱে গদাপাণিৰ প্ৰৱেশ)

গদা ।—

(জয়মতীক সাৰটি ধৰি) কিয় প্ৰাণেশ্বৰি !

নিদিয়াঁ সন্ধান মোৰ ? কিয় অকাৰণ

সহিছোঁ অতনা ক্লেণ ! দিওঁ মোকলাই ;

আহাঁ প্ৰিয়া, যুৰি যাওঁ নিজ ঘৰলই ।

—অকলে জিনিম বজা । (জয়াৰ বান্ধ মোকলাবলৈ ধৰে)

জয়া ।—

ইকি ! প্ৰাণেশ্বৰ !

কিয় পাহৰিলোঁ ?—কিয় ভাজা আহি মোৰ,

জীৱনৰ মহাত্ৰত পাহৰি উদ্দেশ্য ?

—পাহৰিবাঁ! অনুৰোধ ? পাহৰিবাঁ আৰু
জীৱনৰ মহাব্ৰত,—দেশোদ্ধাৰ পণ ?

গদা— নকৰাঁ হে প্ৰিয়ৱা মোৰ, নকৰাঁ আক্ষেপ,
পাৰোঁতে দিছোঁহি ধৰা অনুৰোধ ভুলি,
নাভাবিবাঁ। কদাচিত ।

জয়া ।— বুজিছে। বিশেষ ।
কিন্তু, প্ৰাণনাথ ! নবধিবাঁ আজি মোক
নিজ হাতে তুমি ; নিদিবাঁ আপুনি ধৰা ।
লুডুবাৰী বসাতলে পিতৃ-ৰাজ্য আৰু ।

গদা— কি কৰোঁ উপায় !
শক্তিয়ে এৰিছে মোক এৰোঁ কেনেকুই ?

জয়া ।— দিছোঁ শক্তি প্ৰাণনাথ ।
সতীৰ শক্তিয়ে তৰ বাঢ়োক শক্তি ।
সাধাঁ গই মিজকাৰ্য্য ৰাজপুৰুষৰ,
নেৰিবাঁ কদাপি নাথ, বীৰ-ধৰ্ম্ম তৰ ;
ভাৰ্য্যাব মায়াত মজি নকৰিবাঁ হেলা,
বজাৰ কোৱঁৰ ভূমি, ৰাজকাজলই ।
নাভাজিবাঁ নিজে, শাস্তি স্থাপনৰ পণ ।—
নকৰাঁ পলম আৰু, আঁতৰা ভ্ৰুৱিত্তে ;
কাউৰীয়ে দিলে আহি পুৰাব জ্ঞাননী,
উঠিব এতিয়া হাঁহ, পানী-পহৰীয়া !
স্মৃতিৰি বঁচোৱা মোক, কৰিছোঁ কাকুতি ;
বাৰ্থা মোৰ কথা, নকৰোঁ শেষ অনুৰোধ ।

গদা ।— (ক্ষত্বেক নিটাল মাৰি) আঁতৰিলে বাঁচে প্ৰিয়া !

বক্ষা পৰে আৰু মোৰ দেশোদ্ধাৰ পথ ।

—বাথোঁ অম্লৰোধ ।

(অনিচ্ছাত এখুজি-দুখুজিকৈ আঁতৰ হয়)

জয়া ।— বক্ষা কৰাঁ, মহাপ্ৰভো !

—নিয়্য নিলগাই ।

(বন্দীপালৰ প্ৰৱেশ)

বন্দীপাল । —হেব, ধোদহঁত ! তহঁতে ইমানগৰলৈ শুই আছ ! এতিয়াও
একো দিগ হোৱা নাই ! শান্তিলৈ বন্দী কেতিয়া নিবিহঁক ?

১ম, প্ৰহৰী । —(খকুমকু কৈ উঠি) এৰা হয়, বেদি উঠিল । খব কৰিব
হে লাগিল ।

২য়, প্ৰহৰী ।—(লৰালৰিকৈ উঠি) বেদি উঠিল হে বুলিছ, দুপৰ হল !
ভাল হৈছে, আজি আৰু কপালত কি আছে কোনে কব ?

বন্দীপাল । —মই হলে তহঁতক হে পেলাই দিম, মোৰ গাত দোষ নাই ।

১ম, প্ৰহৰী । —(জয়মতীৰ কাষ চাপি) যি কৰে জেপ্পৰে ! হেব, ককাইহঁত !
আহ, খব কৰ, দুৱাৰ মেল, উলিয়াও, ধব্হঁক ।

বন্দীপাল । —পলম নকৰিবি । সিটো বাটেদি পোনাই লৈ য়াটো । মই
বিসয়াক জনাই আহি, পাচতে গৈছোঁ ।

(বন্দীপালৰ প্ৰস্থান)

—○:○:○—

অঙ্কপাত ।

৫। অক্ষ ।

প্রথম গভাক ।

জেবেঙা পথাৰ ।

(গদাপাণি অকলশৰে)

গদা ।— এয়ে সেই শান্তিস্থল ।
পীড়িছে প্ৰিয়াক মোৰ বান্ধি ইয়াতেই !
আৰু সেই বন্দীশাল, বিৰতিৰ স্থল ;
সজ্জাৰ পথীটি হুই থাকে পৰি তাতে,
মনোহুখে প্ৰিয়া !—পতি বৰ্ত্তমানে হাঁয়,
পত্নীৰ যজ্ঞণা নিৰ্ব্বিবাদে আছোঁ চাই ;
হোৱা নাই উদ্ধাৰৰ অদ্যাপি উদ্যম !
আবেগত বাঢ়োঁ আগ, পুহু পিচুৰাওঁ
জীৱনৰ উদ্দেশ্য সুমৰি । আগ-পাচ,
হিতাহিত গুণাগুণ কৰি, আছোঁ মই
এতিয়াও আত্ম-গোপনত ;—পোৱা নাই
পাৰ মই ঘোৰ সবস্তাৰ । তাতে হাঁয়,
প্ৰিয়া-অনুৰোধ সাধ্য নাই এবাৰৰ ।
ভাবিব লগীয়া আৰু ;—নহয় যদিহে,

উদ্বেগ সফল মোৰ, আশ্ব-প্ৰকাশত,
 নহব পাপীৰ শাস্তি, নহব উদ্ধাৰ
 পতিত আহোম-কুল, ইন্দু-বঙহৰ ।
 নান্না নাই প্ৰাণলই ; কিন্তু, নিদৌ প্ৰাণ,
 তৰ্পণ নকৰোঁমানে পাপীৰ তেজৰে
 প্ৰিয়া-অপমান । প্ৰাণৰ গৰাকী মই
 নহওঁ এতিয়া,—উছৰ্গিছোঁ প্ৰাণ মোৰ
 দেশৰ মঙ্গল হেতু কোন্-কাহানিয়ে,—
 মৰোঁ। বাটো পৰ-ইচ্ছাধীন ; নাই মোত .
 অধিকাৰ তাৰ । ইচ্ছাধীন আজি মই
 দেশ-হিতৈষীৰ, চিন্তে য়েয়ে দেশ-হিত,
 ৰাজ্যৰ উদ্ধাৰ । নাৰাথি প্ৰিয়াৰ কথা,
 মাজতে বিঘিনি হোৱা নহব উচিত ;
 নহব উচিত আৰু নমোৱা প্ৰিয়াক
 উচ্চত্ৰত একুৱাই । আছে বাহুবল ;
 লাগে মনোবল মোক ই হেন সময় । (মৌন)
 তথাপি, নামানে প্ৰাণে !—স্বাৰ্ণ বুৰিবাৰ,
 চাই আছোঁ প্ৰিয়া । (প্ৰস্থান)

(চাউডাংবৰ্গৰ প্ৰৱেশ)

১. চাউডাং ।—ইয়ে ! ক'তা, আজি দেখোন এতে পৰলৈকে নাই ?

৩য়, চাউডাং ।—এৰা, আজি কিবা এটা হৈছে দেই ! (জয়মতীক ১.)

বন্দীপাল আৰু প্ৰহৰীৰ প্ৰৱেশ)

২য়, চাউডাং ।—হেৰ কটাখোৱাইঁত, বহুত দিন জীবি ; নাম লওঁতেই
 ওলালিহি !

বন্দীপাল ।— খব্ কব্, বান্ধ্, ধব্ । মই বিষয়াৰ ওচৰৰপৰা আহোঁ ।
আজি কি শান্তি দিব লাগিব স্তুধি আহি কমহি ।

(কেইগুটাই জয়মতীক খুঁটাত বান্ধে)

৩য়, চাউডাং ।—ককাইহঁত, আজি লৰাধপৰাকৈ অহাত বৰ ভাগৰ লাগিছে ;
আগেয়ে অলপ জিৰাই লওঁ । কি বোল হৈক ?

(ছদ্মবেশী গদাপাণিৰ প্ৰৱেশ)

১ম, চাউডাং ।—আগৰ বাৰ আহি নাপাই ঘূৰিপকি ফুৰোঁতেই তুপৰ হল ।
আৰু যি হে টিকাকটা বন্দ !

২য়, চাউডাং ।—এৰা, কাৰ দিন কাৰ ৰাতি ; বহিবহে লাগিল । বিষয়াক
অহা দেখিলেই উঠিমহঁক, কি বোল ?

গদা ।— (জয়মতীৰ কাষ চাপি) আমি দেখি হলে বৰ দুখ পাইছে ।
মানুহজনী ! থৰৰ মানুহৰ কথা কৈ দিলে হলে ভাল আছে দেই !

জয়া ।— (মনে মনে) কৰে দেখোঁ সৰ্বনাশ !

চাপিছে সমনে কাষ, প্ৰাণেশ্বৰ মোৰ ;

চিনে যদি শত্ৰুপক্ষে কি হব উপায় ।—

(ফুটাই)ইসৰক ইয়াগই মাতিছে বা কোনে ?

গুচি বা নাযায় কিয় ? নিদিলোঁ সন্ধান,

স্বামী মোৰ আছে ধ'ত সোধোঁতে বজাই,

ভঞ্জিলোঁ লাঞ্ছনা আৰু বজ্জণা অশেষ

প্ৰতিজ্ঞা যি ৰাখোঁ বুলি, নোৱাৰোঁ ভাঙিব

পূৰণৰ মুহূৰ্ত্তত তাক ! ভাগে যদি

কিবা ধপে, ভাগিৰ ই হিয়া অকাৰণ,

অতনা সাধনা-কল,—দুখৰ মৰণ !

বন্ধুব বৃজনি যেন নালাগে কনক,
যাব এনে নিকৰণ চিত্ৰ ; কল্প যেয়ে
ই হেন সাধনা অথলে যোৱাব কথা !
বতাহে বিতৰি দয়া নিম্নে বাক্তা যদি,
দিছোঁ হিয়া উদিয়াই সৰল প্রার্থনা
পতিধনুগই ;—বাথে যেন কথা মোৰ,
থাকি আশ্ব-গোপনত ; নাপাহৰে যেন,
কদাপিও জীৱনৰ উদ্দেশ্য মহান্ ;—
এয়ে মোৰ অস্তিমত গোহাৰি প্রাণৰ ।
(চাউডাং হৈতে জপৰ-জপৰকৈ টোপনিয়ায়)

৩য়, চাউডাং ।—ককাইহঁত, বৰশীত মাছে বৰকৈ খুটিছে !

১ম, চাউডাং ।—এবা, ভাগবত চকু মুদাই নিছে, বুপাই !

গদা ।— বৃজিছে অন্তৰে মোৰ সঙ্কেত প্ৰিয়াৰ ।
কিন্তু হাঁহ, এৰি যাওঁ কোন্ সতে থই
প্ৰিয়া মোৰ এম্বুৱা দশাত ! আন হাতে,
অস্তিমৰ অম্বুবোধ, এৰাওঁ কিমতে !
বাৰম্বাৰ কল্প প্ৰিয়া, টানতো মুভুলোঁ
যেন, মোৰ জীৱনৰ উদ্দেশ্য মহান্ ।
সাকৰ্য্য প্ৰিয়াৰ যুক্তি নোৱাৰি থগাব,
আছোঁ মই অত দিন আশ্ব-গোপনত,
জীৱনৰ ব্ৰত মোৰ পাজি অন্তৰত ।
বি ব্ৰত বন্ধাব হেতু সহি অত ক্লেশ,
পাইছেহি পাব তাৰ পণ্ডিত্য প্ৰিয়াই,
কি সতে জন্মিম অক পূৰ্ণ হোৱা বেলা ?

তথাপি নেরিছোঁ পণ প্ৰিয়া উদ্ধাবব ;
 আহোঁগই ততালিকে দল-বল লই,
 মতে যিবা পাওঁ । (কেইখোজমান যায়) ।
 (উলটি) অহ, এৰি মোৰ প্ৰিয়া !
 উলটি আহিছে মন, নোৱাৰোঁ । ভিৰাব ;
 নোৱাৰোঁ । বচাব খোজ দেহাভাব লই,
 প্ৰাণ মোৰ প্ৰিয়া সতে বাধি ইয়াতেই ! (কস্তক মৌন)
 কিন্তু, হাঁয়, জীৱন উদ্দেশ্য পৰে জঁয় !
 —নকৰোঁ পলম আৰু, কৰি বৃথা খেদ !
 যাওঁ, ঘূৰি আহোঁ গই দলবল লই ।

(গদাপাণিৰ সবেগে প্ৰস্থান)

১ম, চাউডাং ।—হেৰ, উঠচোনহঁক । চাচোনহঁক মাছুহ গৰাকীলৈ ; সময় চাপিল
 বেন পাইছোঁ ।

জয়া ।— (বিগভাৱে চাই) লাগিছে ভাগৰ ?

১ম, চাউডাং ।—(আহাৰ খাই পৰি) ও, গোসাঁই ! চকু নে জুই ও ! এওঁ
 কোনোবা দেবী ও ! মেলি দে, মেলি দে । হেৰ, এতিয়া
 হলেও মৰিম, পাচে হলেও মৰিম । মাৰেও মাৰক, কাটেও
 কাটক ; এৰি দিওঁহঁক ।

২য়, চাউডাং ।—খেমা কৰাঁ মাতৃ ! চিনা নাই আমি অভাজনে !

(জন্মমতীক মোকলাই দিয়ে)

৩য়, চাউডাং ।—হেৰ, মোৰ কথাও কবি ও ককাই ! মই চাবই পৰা নাই ।

জয়া ।— ভাগবিলা নৰখাটি !

পালি ছুখ ভালেমান ; নকৰিবি খেদ ।

চাপিছে ওচৰ, প্ৰতিজ্ঞা-পূৰণ-ক্ষণ ;

এৰিম ই দেহাভাব কস্তক পাচত । (মৌন)

জানিবাঁ সজ্জায়া মোব, মর্শক মণ্ডলি !
 এবিবাঁ যতেক দায়, বিদায় কালত ;
 হবিব্ অস্তবে যাওঁ পুণ্য বাজ্যলই,
 পালি মোব মহাব্রত, ইহ জনমব ।
 পালোঁ দেখা অস্তিমত স্বামীৰ চৰণ ;
 জানিলোঁ সজ্জানে মোব সফল কামনা,—
 স্বামী মোব আছে নিৰাপদে । নাই আৰু
 জীৱনৰ প্ৰেৰল কামনা ;—আছে মাথোঁ,
 সংসাৰত বল দুটি পোনা । আশীৰ্বাদ
 কৰিছোঁ দুটিক ; দুপৰ-সুৰুজ দৰে,
 উঠি দুয়োটিয়ে বঢ়াব গোঁৱৰবাশি
 ইন্দ্ৰবংশী বজাসকলৰ । নাভাবিবাঁ,
 নাই অৰ্থ এই পীড়নৰ । দোষ নাই
 পীড়ক বজাব ; অস্ত্ৰ মাথোঁ তেওঁ হাঁয়,
 বিধিৰ হাতত ।—আৰু মোত্ কথ্য নাই ।
 হবিব্ অস্তবে মাগোঁ, বিদায় সবাকৈ ;
 মাগিছোঁ বিদায় আৰু, ইহ জনমৰ,
 স্বামী চৰণ-ত । (মুৰ্ছা)

৩য়, চাউডাং ।—উঠ্ ককাইহঁত, আমি কাম সাধিলোঁ !

২য়, চাউডাং ।—হয়, লোকে নাম লগেই ।

১য়, চাউডাং ।—সলে নে ? ব, জীৱটো ধিপ্ধিপাইছে দেখোন । এঃ, আকৌ
 কেৰমেবাইছে ! হেৰণ্ড, নাচাপিৰিণ্ড, নাচাপিৰি । পুৰি নমৰিৰি ।
 দহিব, দহিব ! চকু চাঁতমাৰি ধৰিছে ! (কেইওটা মাজিত
 চেপেটাখাই পৰে)

জন্ম ।—অহ, পোমা লাই,—লেচাই সোণাই,
 মা-উ-বা জীৱন ধৰাঁ,—আজি হস্তে হুয়ে !
 আঃ—কিয়ে কৰে প্ৰাণ—নোৱাৰি—ওলাব
 দেহা—সজা—এৰি !—জনম-যাতনা-হাঁয়,
 নপৰে মনত ;—ম-ৰ-ণ—যাত-না বোধ
 লাগি-ছে প-ৰা-ণ ভেজি,—চে-ত-নাৰ সতে !
 উঃ, অ-স-হন অস-হন যুঁজে—প্ৰা-ণে !
 ভয়—কৰ মৃত্যু-মুক্তি,—ই-থি-নি—পৰত !
 নহলে—জানি-ছোঁ,—মৃত্যু পৰি-ত্ৰাণ—পথ ।
 দু-ৱাৰ ব-ধী-য়া—কোন্ ? দিয়া—মো-ক-লা-ই,
 দিয়া—মুক্তি—যাওঁ—উৰি ; ন-ধ-ৰাঁ জঁ-পা-ই
 দেহাব-দু-ৱা-ৰ আৰু !—নাথ !—এই-যাওঁ,
 এ-ই নাও—এই—পা-লোঁ পাৰ ।—প্ৰা-ণ-না-থ !
 আহোঁ দা-সী—বা-থি-সে-ৱা—শ্ৰী-চ-ৰ-ণ-ত ।

(মৃত্যু)

—:০:—

সমুখত বণ-চাঁপৰিৰ পট-পতন ।

দ্বিতীয় গর্ভাক ।

—○ঃ○ঃ—

গুৱাহাটী,—খাৰঘুলি ।

(নেপথ্যত বণোন্নাহ, হিলৈ-ববতোপৰ ধ্বনি)

তেজ্জৰে বাঙলি হৈ লাইথেপেনা ববগোহাঞি ডাঙ্গৰীয়া লগৰীয়া

বিষয়াবৰ্গৰে সৈতে উদ্ধাৱলভাৱে প্ৰৱেশ ।

সলাল গোহাঞি ।—ধন্য ডাঙ্গৰীয়া !

ধন্য তৰ বাহুবল, ধন্য বীৰতেজ,

ধন্য বণ-বীতি-বুদ্ধি !

জাগিয়াল গোহাঞি ।—নেদেখি আছিলোঁ,

অহ, অতকাল এহুৱা বীৰত্ব ! জাগে

আজি দেখিলোঁ সাক্ষাতে ।

বহিয়াল বৰুৱা ।— শুনিছিলোঁ লোকমুখে

ডাঙ্গৰীয়া বণজয় বুলি ; পালোঁ আজি

প্ৰত্যক্ষ প্ৰমাণ ।

ববগোহাঞি ডাঙ্গৰীয়া ।—নহওঁ শলাগভাগী

অক্ষয়ই মই ; তোমাগৰ অধিবৰে,

আজিৰ বণত, জয়যাত্ৰা অক্ষয়ৰ

নাছিল সন্দেহ, এৰে অসতিশয়ৰে ।

—ধন্য জোঁৱনৰ !

সঃ গোঃ ।— জানিলে যখনে আজি
অসমীয়া বীৰতেজ তপত কিমান,
—কি যে বাহুবল !

জাঃ গোঃ ।— মানিলে অসম বুলি
বীৰ-ডাঙ্গৰীয়া ।

বব গোঃ ডাঃ ।— বিপক্ষী যদ্যপি,
শালাগোঁ বীৰত্ব মই আজ্ঞমতবাব,
যুঁজিলে সি বীৰবরে অমিততেজেরে
যদরুধি বণবল নপৰিল ক্ষয় !
মিলিছিল আজি মোৰ মনৰ জোখায়
সমান যুঁজাৰু এটি !

সঃ গোঃ ।— তথাপিতো নোৱাৰিলে
ঠাৱৰিব তেওঁ ; নহ'ল ডাঙ্গৰীয়া
এপদো বণত !

বঃ বঃ ।— ইয়া জুখি গছ জোখা
প্ৰচলিত ধাৰা ধৰি বুজা এবে, কেনে
বীৰ ডাঙ্গৰীয়া !

বব গোঃ ডাঃ ।— এৰ' ইমানতে
আত্মগৰিমাব কথা । আছে আক'আলী,
সাধিবলগীয়া পণ আতপৰ বহু ।
লক্ষ্য মাথোঁ গুৱাহাটী নোহে আত্মসাৰ ;
আছে আৰু ভাটীলই কামৰূপ সীমা ।
যদরুধি দুৰ্দ্ধাৰিত সন্মত অসম,
তদরুধি কৰ্ত্তব্য নপৰিব কখন ।—

অহ, যি বাজ্য উদ্ধাব অৰ্থে, প্ৰাণাধিকা
কহা মোৰ, জয়াই ত্যজিলে দেহা, বোৰ
নিৰ্যাতন সহি, সেই বাজ্য সুকলমে
নকৰেঁ। উদ্ধাব মানে, জানিবী নিশ্চয়,
নাই শেষ কৰ্ত্তব্যৰ ।

সঃ গোঃ ।— সাধুজ্ঞানোছোঁ আমি ।

জাঃ গোঃ ।— সপ্তম সবাবো ।

বঃ বঃ ।— ব'ব কোন্ পিচ পৰি
সেই শেষলই !

বঃ গোঃ ডাঃ ।—দেশপ্ৰেম তোমাসাৰ
শলাগোঁ বিস্তৰ । মিলে যদি সহযোগ
সবাবো সমানে, পতিত অসম পুহু
উঠিব স্বৰিতে ; অনতিপলমে আৰু
উদ্বিগ্ন অদম্য তেজে নাৰী-জাগৰণ
চেতনা সুবত ;—জয়মতী নিৰ্যাতন
সঞ্জীৱনী বাণী হব হৃদি-উদগনি ।
বাহ্যিক উদগতি যেনে,—বাজ্যৰ বিস্তাৰ,
আন্তৰিক উৰ্দ্ধগতি সাধিব সিদ্ধপে
জীৱন্ত নৈতিক বল জয়া-পটন্তৰে ;—
ঐশ্বৰ্য্য কথা ।

সঃ গোঃ ।— জ্ঞানযোগ্য জীৱাবী জয়া
যোগ্য জনকৰ ।

জাঃ গোঃ ।— বীৰজায়া গজাঞ্জিয়া—

বঃ বঃ ।— বীৰ-প্ৰসন্নিনী ।

বঃ গোঃ ডাঃ ।—অহ, দুটি নাতি-কোৰ'ব,
 —লাই-লেচাই—দুটি সিংহৰ শোৱালি—
 মাতৃহীন আজি !

সঃ গোঃ ।— হৃদয় বিদৰি যায়
 আহিলে মনত সেই অযাচিত অহা
 দুৰ্ভাগ্যৰ কথা !

বঃ গোঃ ডাঃ ।—নোবোলা দুৰ্ভাগ্য ।
 উদৈব সৌভাগ্য জানাঁ, উঠিব যেতিয়া
 সেই সৌভাগী গজালি দুটি, গুৰি যাব
 দুৰ্ভাগ্য এতিয়া ;—আপদে সম্পদ মাতে,
 নানিবা ধুকপ্‌ । উঠন, পতন আৰু
 পুনৰ উত্থান সৰ্বকালকালত লগা
 অলঙ্ঘ্য সৃষ্টিৰ নীতি । পতিত আহোন্ধ-
 কুল, ইজ্জবঙহৰ, উঠি পুনৰপি,
 হব দীপ্তিমান, হুপৰ-স্বৰুজ যেন ;
 পতিত অসম ঘূৰি উধাব কালত
 চাবাঁ, জয়যুক্তা হই ।

বঃ বঃ ।— মানিছোঁ প্ৰত্যেক ।
 বি লাই বাঢ়িব তাৰ চিন্‌ হুপতীয়া,
 প্ৰত্যক্ষ সৃষ্টি-ৰীতি ;—লাই-লেচাই
 তাৰ নিভাঁজ চানেকী ।

জাঃ গো ।— মানিছোঁ ধুকপ ;—
 অসম জননী আজি জননী ধৰাব ;
 অসমত সতীতীৰ্থ হব প্ৰতিষ্ঠিত

জয়যুক্ত মহাসতী জয়মতী নামে ;

নোহে অন্তথা ইয়াব ।

সঃ গোঃ ।— নারী-জাগরণ আৰু

অযাচিত ফল তাৰ অৱশ্যে ফলিব ;

ধৰ্ম্ম-কৰ্ম্ম হই একেঠাই জিলিকিব

জননী ক্ৰমেনম !

বঃ গোঃ ডাঃ ।—আলচিহ্নো বহুপৰ

বাজেকথা আনি, আচল কৰ্ত্তব্য ভুলি !

ভাৰ্য্যা-গৃহ, পুত্ৰ কন্যা, জ্ঞাতি-পৰিয়াল,

সজাতি-সমাজ আৰু সংসাৰ-ভাবনা ;

সমস্তকে পিচ কৰি, স্বদেশ উদ্ধাৰ-

ব্ৰত আগ কৰি আমি আগুৱাব লাগে ।

স্বদেশৰ হিতচিন্তা, স্বদেশ উন্নতি ।

আমাৰ মহাব্ৰত নাসাধি নাভাবোঁ

জানোঁ, অন্ত কোনো কথা । আংশিক মাথোন

সাধিছোঁ । অদ্যপি,—উদ্ধাৰিছোঁ গুৱাহাটী ;

যাব লাগে ভটিয়াই যৱন ঢকাই ।—

“কামৰূপ বাজ কৰি নেখেদি নোলটে”

ধৰোঁ প্ৰতিজ্ঞা আমাৰ । যোৱোঁ দিহাদিহি,

আইগই সাজু হই, একে উলাহতে ;—

ছেগ নাই জিৰাবৰ !

(সৰুলোৰে দিহাদিহি গ্ৰহান) ।

তৃতীয় গভাক ।

পৰ্বত-প্রান্ত,—নৈ-দাঁতি ।

(বৈবাগী গদাপাণি)

বৈবাগী ।—ভ্রমিহো বিস্তৰ !

কিবা উদ্দেশ্যত ফুৰোঁ,

মুৰ্জোঁ আপুনি ।—মুৰ্জোঁ মনৰ গতি !

শূন্য ! শূন্য ! শূন্য হাঁয়, জগত-সংসাৰ !

(মৌন)

(ভজনগীত গাই ২ একনতপসীৰ প্ৰৱেশ)

কীৰ্তন ।

ঝিঁঝিট খাছাজ—একতাল ।

ভজোঁ হে মন নাৰায়ণ অনাদি পাতন কাৰণ ।

শঙ্খ-চক্ৰ-গদা-পদ্ম কমল-কবচ ধাৰণ ॥

অপাৰ কৰুণা বিতৰি আগে, ব্ৰহ্মাণ্ড পালন একহি ভাগে,

স্বজন পালন নিধন কাৰণ জগত জন জাৰণ ॥

অনন্তশয্যা জগতস্থামী, লক্ষ্মীপতি হৰি অন্তৰ্যামী,

কটাক্ষে অপাৰ অপায় ধণ্ডন প্ৰমাদ ভয় ভঞ্জন ॥

ব্ৰহ্ম-হবে বন্দি নপাৰে মন, নিত্যানন্দ জগত-কাৰণ,

নমোঁ নিবঞ্জন মানৱ গঞ্জন তৰুত বাক্ষস বঞ্জন ॥

(ভজনান্তত কলন্তক লীলৰে বৈবাগীলৈ চাই থাকে) ।

তপসী ।—কোন্ তুমি ? কিবা অৰ্থে ভ্রমিছোঁ ই বেশে ?

কিয় বা এলুৱা তৰ উদাস পৰাণ ?

বৈবাগী ।—ৰজাৰ কোৱঁৰ মই, নাম গদাপাণি ;

ভ্রমিছোঁ বিবহী আজি, প্ৰিয়া হেৰুৱাই !

তপসী ।—কোন তৰ প্ৰিয়া সিটি ?

—হেৰাল কিমতে ?

বৈবাগী ।—জয়মতী প্ৰিয়া মোৰ ।

পীড়িছিলে লৰা-ৰাজে, পাশৰ পীড়নে,
অবাবত মোৰ হস্তে প্ৰিয়া । নেদেখিলোঁ,

ঘূৰি গই উদ্ধাৰৰ হেতু, গল কেনি
প্ৰিয়া মোৰ বান্ধোন এৰাই । ভ্রমি বহু
ফুৰিছোঁ বিচাৰি । নাপালে এবাৰ দেখা,
নামানে পৰাণে !

তপসী ।—বুজিলোঁ বিকাৰ তৰ ।

নহবাঁ অধীৰ হেৰা, তুমি মহাবীৰ ।

মহাসতী ভাৰ্য্যা তৰ, লইছে জিৰণি,

গোলোকধামত গই !

বৈবাগী ।—নেদেখি নবয় প্ৰাণ ।

তপসী ।—ধ্যানত বিচাৰি চোৱাঁ, অস্তেক নীৰৱে ;

পাৰী দিব্য জ্যোতি বীৰ, মানিবাঁ প্ৰত্যেক,

সাবিত্ৰী সখীৰ স'তে দেখি তৰ প্ৰিয়া ।

বৈবাগী ।—নাআনোঁ ধ্যানৰ বিধি !

নাআনোঁ ব্যৱস্থা আৰু শূৰ্ত্তি-ধাৰণাৰ ।

তপসী ।—গান্ধাচকু যুদি

হবাঁ একচিত ; তন্নয় ভাবত তেবে

দেখিবাঁ স্বৰূপ ৰূপ, জ্ঞানচকু মেলি ।

বৈবাগী ।—(চকু যুদি) চকু যুদি দেখোঁ কিন্তু,

আন্ধাৰ জগত !

তপসী —শুন, হেবা বীৰবাহ ।

নহয় মানৱী এবে সতী জয়মতী ;

নাপায় তেৰাঁক দেখা গান্ধাযুত নৰে ।

নহবাঁ উদাস তুমি, নেৰিবাঁ সংসাৰ,

জীৱনৰ মহাব্ৰত নেপেলাবাঁ জঁয় ;—

সাধি তৰ বাকী কাৰ্য্য মৰ্ত্যজগতৰ,

মিলিবাঁ স্বৰ্গত গই মহাসতী স'তে ।

পূৰ্ণ হব মনোৰথ, আশীছোঁ তোমাক ।

(তপসীৰ প্ৰস্থান, বৈবাগী তৰধ ;

এজন অল্পসন্ধান কটকীৰ প্ৰৱেশ)

বৈবাগী ।—(ধ্যানচকু মেলি) অহ, আহে মোৰ প্ৰিয়া !

আহাঁ, আহাঁ, আহাঁ !

(ছুই হাত মেলি আবাহন কৰে) ।

কটকী ।—(মনতে) হব পায় এৱেঁ সেই

বীৰ গদাপাশি ।

(ফুটাই) কোন্ তুমি মহাজন ?

কি হেতু ব্ৰহ্মিষ্ঠা বীৰ, বৈবাগী বৈদ্যৰ ?

বৈবাগী ।— কোন্ তুমি ?

কিয় লাগে পৰিচয় মোৰ ?

কটকী ।— গদা-বন্ধু মই, দেৱ !

আনিছোঁ বাতৰি এটি নগবৰপৰা ।

বৈবাগী ।— নগবৰপৰা !

কি বাৰ্তা আনিছা তুমি গদাপাণিলাই ?

ময়ে সেই ছুৰ্ভগীয়া ; দিয়' মোক বাৰ্তা সেই,

বন্ধুৰ যদিহে হয় ।

কটকী ।— বন্ধুৰ বাতৰি ।

উপদেশ বৰগোহাঞি ডাঙ্গৰীয়াৰ

আনিছোঁ তোমাৰ হেতু ।

বৈবাগী ।— কেনে আছে ডাঙ্গৰীয়া ?

কিবা উপদেশ ?

কটকী ।— নিবেদোঁ কুশল ।

নিবেদিছোঁ উপদেশ,—হব লাগে গই

নগৰত আগমন তৰ ; বিতোপন

মিলিছে সুযোগ এবে ।

বৈবাগী ।— নাই প্ৰয়োজন,

নিবিচাৰোঁ ৰাজভোগ, নামাৰ্তো জঞ্জাল !

কটকী ।— কিবা কোৱা বীৰবৰ !

বৈবাগী ।— নহবা বিস্মিত ।

নগৰোঁ সংসাৰ আক, নাই স্বাৰা ভাত,

দেখিছোঁ অসাৰ সৰ, প্ৰিদ্ধা-অধিহনে !

কটকী ।— অশোভন এনে ভাব
 গদাপাণিলই । জন্ম যাব সংসারত,
 শ্রদেহ কাৰণে ; লক্ষ্য যাব দেশোদ্ধাৰ,
 ছুট্টৰ দমন আৰু সম্ভৱ পালন ;—
 সেই বীৰবাহু সংসাৰ-বৈৰাগী হোৱা
 নহয় শোভন ।

বৈৰাগী ।— সঁচা, কিন্তু কিনো কম !
 লাগিছে উদাস ; পৰি গৈছে মন ; অন্ত
 উছাহ, উদ্যম, প্ৰিয়ৰ বিয়োগ স’তে !

কটকী ।— নকৰাঁ সি কথা !
 নেৰিবাঁ জীৱন-ব্ৰত ।
 জয়মতী-আত্মদান বৃথা নকৰিবাঁ ।

বৈৰাগী ।— তাকে হে উলটি চাওঁ !
 পৰিলে মনত মোৰ জীৱনৰ পণ,—
 আত্ম-গোপনৰ যি প্ৰধান কাৰণ,
 আৰু অম্লবোধ মোৰ স্বৰ্গীয়া প্ৰিয়ৰ,
 পাহৰোঁ সকলো হাঁয়, হুঁ উদ্ভাৱল
 বণ-সজ্জা হেতু ।

কটকী ।— বীৰোচিত মনোভাব ।
 মিলিছে স্মৰণ ;— শত্ৰুৰ নামক আজি
 পৰিছে উভলি ; কুটুম্বী আৰু বজা
 উভয়ে উন্মাদ ! ৰাজ্যভাৰ চম্ভালিছে
 বৰগোহাঞি ডাঙৰীয়াই ঘাইমজী-
 বাব লই এৰে ।

বৈবাগী ।— স্নযোগ অৱশ্যে সঁচা ।

কবী ঘূৰি গই, শিৰোধাৰ্য্য উপদেশ ।

কটকী ।— ধন্ত বীৰবৰ !

মাগিছোঁ বিদায় এবে ।

(কটকীৰ প্ৰস্থান)

গদা ।— মানিলোঁ প্ৰত্যেক ।

সাক্ষী বৰা চন্দ্ৰ-সূৰ্য্য,

নাই দোষ মোৰ ; জ্ঞাতিভ্ৰোহ পাপে যেন

নপৰশে মোক । কৰিলোঁ প্ৰতিজ্ঞা আজি

ধৰ্ম্ম সাক্ষী কৰি,—সতীৰ সন্মান হেতু,—

আপোন কুটুম্ব বজা নাশিম আগুনি ।

হব বহু উৎপাত ৰাজ্যত সম্ভ্ৰান্তি ।—

বিনাশি কুমত্ৰীদল, নিপাতি পাপীক,

পাপীৰ কঠিয়া মাৰি, আশে-পাশে ৰত,

শাস্তিৰ ৰাজত্ব পুহু কৰিম বিস্তাৰ ।

এৰিছে প্ৰিয়াই দেহা, থই সোৱঁবনী,

বব মোৰ জীৱনে-মৰণে ; বব আৰু

অভগন কীৰ্ত্তিৰাশি । কৰিব অমৰ

মহাসতী প্ৰিয়া “জয়াতীৰ্থস্নান” নামে,

“জয়মাগৰ-দ’ল” স’তে কীৰ্ত্তিচিহ্ন বই ।

হব এই শাস্তিস্থল মহা শাস্তিস্থল,

যুগ-যুগান্তৰ । বাওঁ ঘূৰি কৰোঁগই

যথা আয়োজন । হব লাগে বণ-সজ্জা

যথাস্থত ৰূপে । নতুবা অকলে গই

গদাধৰ !

(স্বৰ্গদেৱ গদাধৰসিংহৰ ৰাজ্যাভিষেক নাটক)

অসমসাহিত্যিক পেঞ্চনাৰ,

শ্রীযুত পদ্মনাথ গোহাঞি বৰুৱা,

এম, আৰ, এ, এচ, ৰচিত

দ্বিতীয় ভাঙ্গৰণ ।

তেজপুৰ

লীলা-এজেক্‌চিৰপৰা

এম্‌কাৰৰ দ্বাৰাই প্ৰকাশিত ।

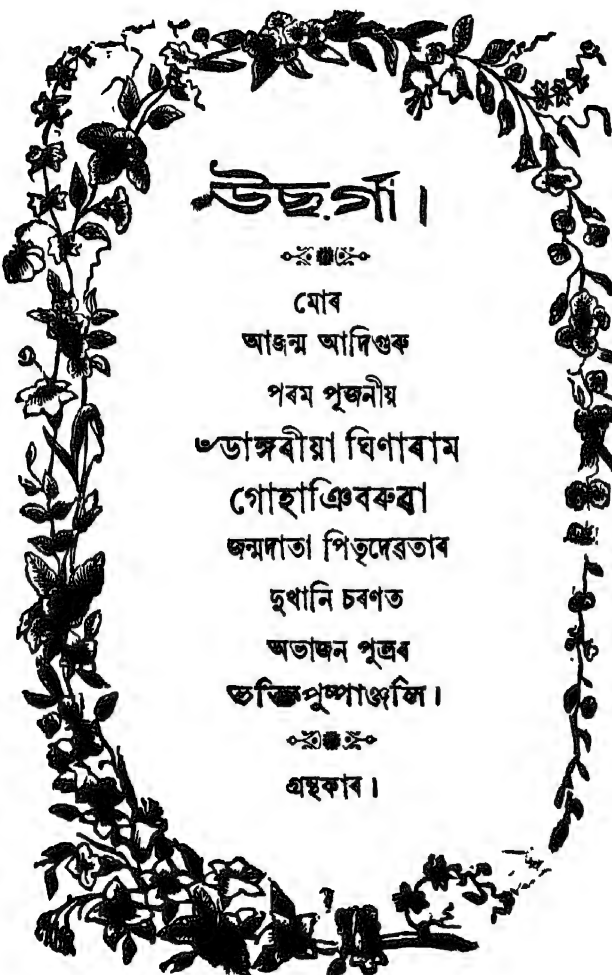
১৮৫৪ শক ।

বেচ, ৮০ তিনিশিৰি মাথোন ।

কলিকতা,

২নং বেথুন বো, ভাৰতমিহিৰ ছপাখানাত
শ্ৰীযুগলচৰণ দাসৰ দ্বাৰাই ছাপা কৰা হ'ল।

উচ্চসাঁ ।

যোব
আজন্ম আদিগুৰু
পৰম পূজনীয়
ডাক্তৰীয়া ঘিণাৰাম
গোহাঞিবৰুৱা
জন্মদাতা পিতৃদেৱতাৰ
হুখানি চৰণত
অভাজন পুত্ৰৰ
ভক্তিপুষ্পাঞ্জলি ।

গ্ৰন্থকাৰ ।

১। পাতনি।

“জয়মতী” উলিয়াই উঠি, আমি আকৌ বাইজৰ ওচৰত ভালেমান দিনৰপৰা “গদাধৰ” উলিওৱাৰ সংকল্পেৰে ধৰুৱা আছিলোঁ। সেইবাবে আমি বাইজৰপৰা বিস্তৰ সাধনি সহিব লগাও হৈছিল। পিচে, বিবিধ লগৰীয়া চিন্তা আৰু গোটাঁদিয়েক গুৰুতৰ কাৰ্য্যৰ ভৰত, মূৰ দাঙ্গিবলৈ ছেগ ধৰিব নোৱাৰা হেতুকে, সেই ধাৰ অনতিপলমে শুজিব পৰা নাছিলোঁ; পলম হোৱা বাবে ক্ষমাশীল বাইজৰ ওচৰত ক্ৰুটি মাৰ্জ্জনা মাগিছোঁ।

“গদাধৰ” হাতে-লিখা অৱস্থাত থাকোতে, আমাৰ সুযোগ্য সমনীয়া বন্ধুবৰ ৬হেমচন্দ্ৰ গোস্বামীদেৱে ভালেমান সজ পৰামৰ্শ দি সহায় কৰিছিল; আৰু নাটকৰ অন্তৰাঙ্গত সন্নিবিষ্ট হোৱা গীতবোৰ ৰচনা কৰোঁতে, আমাৰ অন্ততম সমনীয়া বন্ধু ৬লক্ষ্মীৰাম বৰুৱাদেৱে তাল-মান-সুৰ বান্ধি দি, আমাক নথৈ সহায় কৰিছিল। সেইবাবে, আমি সিবিলাক দুইৰো শলাগ লৈছোঁ। ইতি

তেজপুৰ, অসম।

২০ আঘোণ, ১৮২৯ শক।

গ্ৰন্থকাৰ।

২। পাতনি।

“গদাধৰ”ৰ মূল-ধাৰ শুজি উঠি, আমি বাইজৰ ওচৰত আকৌ সুন্দৰ ধৰুৱা হব লগাত পৰিলোঁ ;—প্ৰথম তালিকাৰ কিতাপ সমুদায় বেছা গৈ অন্ত পৰাত, ভালেমান দিন গুণগ্রাহী গ্রাহকক “গদাধৰ” যোগাব পৰা নাই। যোৱা বছৰদহেক একেবাহে আমাৰ ভালেমান পঢ়াশলীয়া কিতাপৰ নতুন-নতুন তালিকা উলিয়াব লগীয়া হোৱাত, আৰু তাৰোপৰি খনদিয়েক সৰু-বৰ নতুন কিতাপ-পুথি প্ৰণয়নত একাণপতীয়াকৈ লাগি থকাত, দ্বিতীয় বাৰৰ ধাৰত সুন্দৰ লাগিল। এতিয়া, আমাৰ গ্ৰন্থাৱলীৰ এছোৱা একেলগকৈ উলিয়াবলৈ দিহা লাগোৱাৰ সু-ছেগতে, ইয়াৰ নতুন তালিকা অনতিপলমে বাইজক শোধাই সুন্দে-মূলে ধাৰ শুজিছোঁ, নিজগুণে গ্ৰহণ কৰে যেন। ইতি

“পদ্মকুটীৰ”, তেজপুৰ, অসম।

৭ আহিন, ১৮৫৪ শক।

গ্ৰন্থকাৰ।

ভাণ্ডবিলাক ।

মতা ।

চুলিক্কা বা লবা-বজা	অসমদেশৰ বজা ।
দীঘলা বুঢ়াগোহাঞি ডাঙ্গৰীয়া	ঘাই মন্ত্ৰী ।
লাইথেপেনা বৰগোহাঞি ডাঙ্গৰীয়া	মন্ত্ৰী ।
লাচমকলা বৰপাঞগোহাঞি ডাঙ্গৰীয়া	মন্ত্ৰী ।
গোপীনাথ গোহাঞি ফুকন	শ্ৰায়সোধ-ফুকন ।
গদাপাণি (পাচত গদাধৰসিংহ)	তুঙ্গখুঙ্গীয়া কৈদৰ কোঁৱৰ ।
লাই আৰু লেচাই	জয়মতী-গদাপাণিৰ পুত্ৰদ্বয় ।
বন্দৰ বৰফুকন	গুৱাহাটীৰ শাসনকৰ্তা ।
লেচাইডাং সলালগোহাঞি	দৰঙ্গাৰ শাসনকৰ্তা ।

পানীফুকন, মৰাণ-বৰুৱা, মজিন্দাৰ-বৰুৱা, বৰা, বিষয়া, শইকীয়া, হাজৰিকা, দূত, ছুৱৰী, বন্দীপাল, কটোৱাল, চোৰাংচোৱা, গৰখীয়া, বাটৰুৱা, হাটৰুৱা, সৈন্ত, সেনাপতি, ৰাজপ্ৰতিনিধি, দেওখাই, বাইলুং ইত্যাদি ।

মাইকী ।

ৰাজমাও (আই-কুঁৱৰী)	লবা-বজাৰ মাতৃ ।
পদ্মাৱতী	জয়মতী কুঁৱৰীৰ সখী ।
বস্তাৱতী	সলালগোহাঞিৰ জীয়াৰী ।
বৰফুকনী (গদাপাণিৰ বাইদেৱাক)	বন্দৰ বৰফুকনৰ ভাৰ্য্যা ।
আহিনী	জয়মতী কুঁৱৰীৰ লিগিৰী ।
লুকী	এজনী গাবোৱনী পোহাৰী ।

নাচনী, লিগিৰী গঞানী, অপৰাধিনী ইত্যাদি ।

গদাধৰ ।

(স্বৰ্গদেৱ গদাধৰ সিংহৰ ৰাজ্যাভিষেক নাটক)

আভাস ।

(দুফালৰপৰা দুগৰাকী গায়িকাৰ প্ৰৱেশ)

গীত ।

বাগিনী দেশ—তাল কাৰফা ।
মউ পিওঁ পিওঁ কৰে প্ৰাণ ভৰি ।
প্ৰেম সুখা সৰে জৰি জৰি ॥
কিনো চাবা শোভা,
জলে পুণ্য প্ৰভা ;
বয় শাস্তি নহি ৰূপে বস চৰি ।
ষাওঁ উটি বুৰি,
চাওঁ উৰি ঘূৰি ;
গাথোঁ তৰা-ফুল, নাচোঁ চালি ধৰি ॥

(দুইবো দুফালে প্ৰস্থান)

১। অঙ্ক ।

প্রথম গভাক্ষ ।

বজাৰ ববচৰা ।

বুঢ়াগোহাঞি ।—(হুমুনিয়াহ কাঢ়ি) অসাব অংসাব !

জ্ঞানসোধাকু কন ।—কিয় এনে ভাব আপ ?

মায়া-সংসাৰত আসক্তি তোমাৰ দেখেঁ।

নাই সমতুল !—কিয় বা বিবাগ আজি ?

বৰপাজাগোহাঞি ।—ময়ো কওঁ তাকে ;

সংসাৰ-প্ৰেমত আপ প্ৰেমিক নায়ক,

বিবাগৰ নেদেখোঁ কাৰণ ।

বুঃ গোঃ ।—আটিছে ইমানে আপ !

নেবেপিবা আক । আচৰিলোঁ মহাপাপ

কু-মজ্জণা ধৰি ; অবাবন্ত মহাসতী

পীড়ালোঁ বিস্তৰ ! ত্যোজি এই পাপপুৰি,

পুণ্যাত্মা এতিয়া, আলোকে গোলোকধাম

সতীত্ব প্ৰভাবে ।—নবকতো নাই স্থান

এই পাপীলই !

বজা ।— আপুনি যে ডুবিলাই, আনকো
ডুবালী ! কুমন্ত্রণা কল হল
এই জীবনব ! সমুখে নাছিল তুমি,
হানিল পিঠিয়ে ;—বিকারত প্রাণে মোর
করে চাটুকুটি ! ঘোর বাজন্তোহী তুমি ;
উচিত তোমাক দিয়ে তুবন্তে শালত ।
কিন্তু, ফল নাই আক সি প্রতিবিধানত,—
মৃত্যুৰ পাচত যেনে ঔষধ ব্যৱহা !

২ঃ গোঃ ।— ক্ষমা করি স্বর্গদেব !

বজা ।— ক্ষেমে কোনে কাক ?
আপুনি নেপাওঁ ক্ষমা ! কিমতে ক্ষেমিম
হাঁয়, পাপীয়ে পাপীক !

২ঃ গোঃ ।— নকরি আরোপ
সর্বদোষ মন্ত্ৰগাত । আপোন বিবেক
দায়ী অর্ধেক-অধিক । ধর্ম-বুজনিব
নাছিল অভাব তব ; নহল তথাপি
তেতিয়া চেতন লেশ, হুঁসুবিলা তুমি ।
বৃথা চিন্তা এতিয়া তোমার, বৃথা আক
অর্থশূন্য অনুতাপ ।

ববপদ্য ।— ভাগ্যত জানোবা
আক আছে কিবা জিহা !—নেথাকে নিশ্চিন্তে
শুই সিংহ গদাপাগি ।

বজা ।— নাজানোঁ নিকার
কত লাগিব দুজিব !

বঃ গোঃ ।—ভাগ্যৰ কি দোষ ?

আপুনি আপোন কাল চপালী সজ্ঞানে ।
 আৰ্জিছাঁ যতেক পাপ, ভুজিবাঁ ততেক ;
 নিকাৰ নিষ্কৃতি নাই । গতন্ত্ৰ শোচনা আৰু
 নাই প্ৰয়োজন, নোৱাৰাঁ জীয়াব মৰা ।
 অনুতাপে দিয়ে লাভ, দিয়ে সি যেতিয়া
 হুলাই নকৰা পাপ মনৰ বান্ধনী ।
 কিন্তু, ক'তা মনোবল ?

ৰজা ।— ~~ক'তা~~ নাই মনোবল !

মাগোঁ বুদ্ধিবল তৰ । তাৰাঁ মস্তি ! মোক
 আসন্ন বিপদপৰা ।

বঃ গোঃ ।— কি শক্তি আমাৰ !

লজ্জিম কিমতে হাঁয়, বিধিৰ বিধান ?
 লাগিব ভুজিব ঠিক আৰ্জ্জন যিমান ;
 এদিনে নহব শেষ, জানিবাঁ ধূৰূপ ।
 ধৰ্ম্মকৰ্ম্ম কৰাঁ এবে, নেৰিবাঁ সুযোগ,
 জানোবা পুণ্যৰ কণা পোৱাঁ সাধনাত,
 পাপৰ লাঘৱ হেতু ।

ৰজা ।— হতাশ পৰাণ !

নাই আৰু মনোবল, নেপাওঁ জিৰণি ।
 নেদেখোঁ উপায় একো পাপ খণ্ডনৰ,
 আৰ্জ্জিত নিকাৰ আৰু !

বৰপাত্ৰ ।— কি আছে উপায় ?

কিমতে খণ্ডিব দায় !

বুঃ গোঃ ।—নেদেখোঁ উপায় ।

পোষণিত চাটিফুটি কৰে মন-প্রাণ
বাঢ়িছে যতকমানে পাপৰ আন্ধাৰ,
বাঢ়িছে নৰক ভয় ।

বজা ।— মনৰ বিকাৰ

বাঢ়িছে প্ৰৱল ৰূপে ; শাস্তিৰ পোহৰ
কতো নেদেখোঁ এচাটি !

বুঃ গোঃ ।— কি দিম বুজনি !

তথাপিতো, আছে এক পতিয়ন স্থল ;—
অমৃতাপ লুমাৰৰ ব্যৱস্থা যুগুত ।
যি পাপ অৰ্জিলোঁ হই অস্ত্ৰ পৰহাতে,
আৰ্জিলে সি পুণ্যভাগ ভাগ্যৱতীলই ;
নাশিলে যি নাম তৰ নৰ্কত ডুবাই,
কৰিলে অমৰ দিয়ে, স্বৰ্গীয় প্ৰভাবে,
নশ্বৰ দেহাত তাপ সহিলে যি সতী ;
আৰু এক সংসাৰৰ সাধনা মহান,
পৰিত্ৰ চানেকি বল সতী জীৱনৰ ;
ভুঞ্জিবা যদিপি বহু আৰ্জিত নিকাৰ,
জলন্ত দৃষ্টান্ত বল পাপী তৰিবৰ ;
যদিবা পাপৰ ভাগী হ'লোঁ কৰ্মদোষে,
কাৰ্য্যত কাৰণ হ'লোঁ পুণ্য আৰ্জ্জনৰ ।
ইমানে বুজনি দিলোঁ, শাস্তি লাভিবৰ,
ক্ষুদ্ৰ মতি অনুসৰি ।

বপাত্ৰ ।— সাধু উপদেশ ।

বজা ।— লাগিছে মনত ;
 সাৰুৱা বুজনি তৰ পালিম যতনে ।
 বিজ্ঞ মন্ত্ৰী প্ৰতি যেন নকৰোঁ অৱজ্ঞা,
 আৰ্হোমানে বজা-নামে ।

বঃ গোঃ ।— আৰু ভাবি চাৰাঁ,
 সাহসিক ভাবত নাই ৰাজত্ব পদ্ধতি,
 তমোভাব লাগে যোগ সৰ্ব্বত্ৰে সমানে ;
 তেঁবেসে বজাৰ যোগ্য ;—নতুবা তপসী ।
 ধৰিবাঁ উভয় বিধি ।

বজা ।— মানিছোঁ প্ৰত্যেক ।

বুঃ গোঃ ।— ধৰাঁ যুক্তি সাৰ ;
 ছুভুলিবাঁ আৰু মোৰ পাপ-মন্ত্ৰণাত ।
 যুগুত সময় এবে যুক্তি কৰিবৰ,
 পাত্ৰ-মন্ত্ৰী-সভাসদে মিলি ঘৰে-পৰে ।
 নাই কিন্তু শক্তি মোৰ স্থিৰে থাকিবৰ !
 মাগিছোঁ বিদায় সৰে ।

(প্ৰস্থান)

বজা ।— যোৱাঁ সৰে আজিলই,
 যোৱাঁ ঘৰাঘৰি । ঝাঙ ময়ো পৰোঁগই,
 অশান্তি-শয্যাত !

(প্ৰস্থান)

দ্বিতীয় গভাক ।

— ❦ —

নগা-পৰ্বতৰ গুহা ।

— ❦ —

গদা !— নিজান গুহাত

অহ, অকলই মই !

অকলে আপোন মনে কৰিছোঁ বিহাৰ,

পাহৰি সংসাৰ-মায়া, পুত্ৰ-পৰিয়াল,

আৰু মোৰ ৰাজ্যচিন্তা, আত্ম-বাহুবল ।

তপস্তা সাধন নোহে ত্ৰত জীৱনৰ,

নাছিল সমূলি বৈৰাগী জনৰ ভাব

আদি জীৱনত । আজিও বীৰৰ তেজ

বয় প্ৰতি সিৰে ; বীৰতাব বীৰকাজ,

আদৰোঁ আজিও,—আজিও জীৱন-ত্ৰত ।

তথাপি ই ছদ্মবেশ কিয় আজি মোৰ !

কিয় বা নিজানবাস ভৰ-বয়সত ?—

জন-প্ৰাণী অসঞ্চাৰ, নাই সমাগম ;

চৰাই-চুকতি আদি নপশে ইঠাই,—

চিন্তাশূন্য প্ৰাণ তাৰ,—অতি নিৰমল,—

উল্লাহত নাচি নাচি উৰে ! কিন্তু হাঁহ,

চিন্তাৰ বিকাৰে যাৰ দহে মন-প্ৰাণ,

জন-সমাজত যাৰ নাই শাস্তি লেশ,

নাই তৃষ্ণা, নাই লীপ্সা গোৰৱত যাৰ,
 সেই দুৰ্ভগীয়া জনে বিচাৰে ইঠাই,
 অপাৰ চিন্তাৰ পাৰ পাওঁ বুলি ভাবি ।
 আতিকে দুৰ্বল আৰু, যদি সি সংসাৰী ;
 সংসাৰ-ধুমুহা ঘিটে সহিব নোৱাৰি,
 অকলই প্ৰাণ লই বিচাৰে জিৰণি !
 তদুপ মিলিছে দশা এই জীৱনত ।—
 মানিলোঁ বিষম ষাট্ সংসাৰ-যুঁজত ;
 আহিলোঁ অনাথ কৰি ভাৰ্য্যা-পুত্ৰ মোৰ,
 —বাঘৰ চোঙ্গত সিংহী সিংহৰ পোৱালি ।
 এৰিলে প্ৰিয়াই দেহা পাপীৰ হাতত,
 থাকিলোঁ আগতে চাই ! ভঞ্জিলে সাক্ষাত
 অশেষ যন্ত্ৰণা বাশি,—নাশায় কথন,—
 তথাপি নহল হাঁয়, শক্তি উদ্ধাৰৰ !
 অনাথ সন্তান দুটি মাতৃ-বিয়োগত
 উন্মাদ হইছে জানো ?—বাঢ়িছে কোঢ়াল
 আৰু বন্ধু বিলাপৰ ? শত্ৰু-হাঁহিয়াতে
 দুগুণে ধ্বনিছে তাক ? হিয়াভেদী ভাবে
 কঁপাই মেদিনী যেন বাজিছেহি প্ৰাণে ;
 মৰ্ম্মাস্তিক খেদ তাৰ অতি অসহন ।
 দুৰ্বল হইছে হিয়া, নাই মনোবল,
 ধৈৰ্য্যতাই দিছে এৰি বাট ! (মোন)
 কিন্তু হাঁয়,

মোনব্ৰত জীৱনৰ উদ্দেশ্য নহয়,

নোশোভে সি বীতি এই কৰ্ম-জীৱনত ।
 কাপুরুষ মই ?—পশুৱত বনচৰ !
 প্ৰাণৰ মায়াত ধৰিছোঁহি গুপ্তবাস !
 ভাবিছোঁ মঙ্গল আজি জন-সমাজৰ,
 ক্ষুদ্ৰ প্ৰাণ নিৰাপদে আছে দেখি মোৰ !
 ধিক্ এই জীৱনত ! দিক্কাৰোঁ শতক !
 মোৰ সম নৰাধম, পাশৰ পবাণ,
 নাই পৃথিবীত !—সান্থনী সতী জয়মতী
 প্ৰিয়ভাৰ্য্যা যাৰ ; যাৰ হস্তে বীৰজায়া
 হল দেহত্যাগী অসহ যন্ত্ৰণা সহি ;
 বাথিলে যি কীৰ্ত্তিৰাশি আদৰ্শ সতীৰ ;
 যাৰ নামে নাৰীবল আজি ধৰণীত ;
 সেই ভাৰ্য্যা চিন্তা ভুলি, আছোঁ নিজজালে,
 আত্মচিন্তা কৰি সাৰ !—ধিক্ ধিক্ ধিক্ !
 ধিক্ মোৰ বীৰ নাম, ধিক্ বাহুবল,
 ধিক্ আৰু উচ্চ আশা ৰাজপাটলই !—
 পাহৰিছোঁ বীৰধৰ্ম্ম আজি ? বীৰতেজ
 সিৰে মোৰ নবয় এতিয়া ? নাই আৰু
 সাহ-পিতৃ, জীৱনৰ উদ্দেশ্য নহান্ ?—
 নতুবা, ই ছদ্মবেশ, গুপ্ত গুহাবাস,
 কি সতে ধৰিছোঁ আজি ? পাহৰিছোঁ আজি
 বীৰৰ প্ৰতিজ্ঞা মোৰ, প্ৰতিশোধ লোৱা ?—
 পীড়িলে যি প্ৰিয়া মোৰ পাশৰ পীড়ণে,
 নিতে নৱ শান্তি ঘোৰ যাৰ আদেশত

সহিলে প্ৰিয়াই মোৰ ধৰণী সমানে,
নলঙে যদিও তাৰ নৰবধী প্ৰাণ,
লুজুৰায় হিৰা মোৰ নিশ্চয় নিশ্চয় ।

(আশ্ফালন)

নাই মোৰ সৈন্তবল যুদ্ধৰ সমল,
নাই কোনো বন্ধুজন উপদেশ হেতু ;
লুৰুজোঁ প্ৰজাৰ মন ; নাজানোঁ যতক
মিত্ৰবাজ সম্প্ৰদায়,—কাৰ কিবা মতি ।
তথাপি প্ৰতিজ্ঞা মোৰ, যুঁজিম অকলে ;
অকলে উভালি যত অপায়-বিধিনি,
বায়ুবেগে প্ৰেৰেশিম আপোন নগৰ,
আক্ৰমি বিক্ৰমে মোৰ লম সিংহাসন ।—
অকলই হুহু বীৰে দহি লক্ষ্যপুৰী,
যিমতে সাধিলে কাম সীতা উদ্ধাৰৰ ;
ছদ্মবেশী ভীমসেনে, প্ৰদমি যিমতে
তুৰ্দাস্ত নৃপতিদল সয়ম্বৰ দিনা,
বাধিলে গোবৰৰাশি দ্ৰৌপদী সতীৰ,
তদ্ৰূপ মোহাৰি মই সৈন্ত-সেনাপতি,
গবাহত লম বজা, মন্ত্ৰী-পাৰিষদ,
আৰু যত পাত্ৰ-মন্ত্ৰী বিপক্ষ ভাবৰ ।
কৰিম যুগুতি শেষে, প্ৰিয়াৰ গোঁৱৰ
পূৰ্ণভাৱে বাধিবৰ হেতু ;—প্ৰতিশ্ৰুত
হলোঁ আজি ধৰ্ম্ম-সাক্ষী কৰি ।—লৰে যদি
হিমাচল, নলৰে বচন মোৰ । আৰু,

ঘটে যদি বিপর্যয়—বিধি-বিপাকত,—
গদা নাম পৃথিবীত নধৰেঁ নধৰেঁ
সত্যে, নধৰেঁ নিশ্চয় !

(সববেগে প্রশ্নান)

তৃতীয় গর্ভাক্ষ ।

বাজমাওব টোল ।

বাজমাও ।—কি মতে গুচাওঁ দায়
অজ্ঞান পুত্রব ; পরিভ্রাণ লাভ হেতু
আছে কিবা বাট ?—ইষ্টদের চিন্তা বিনে
নাই অস্ত্র গতি ।—

স্তুতি ।

পাহাড়ী—আড়াঠেকা ।

মাগোঁহোঁ কাতবে প্রভো, তোমাৰ সদনে হে ।
নেজানি লগালে দায় অবোধ সন্তানে হে ॥
নিতে দোষ শতবার, নাই স্তুতি-নতি তাব,
নাই যুক্তি, নাই যুক্তি, তর কৃপা বিনে হে ।

অজ্ঞানে আচৰে পাপ, জ্ঞানীয়ে খণ্ডায় তাপ,
 নিজ গুণে তুষ্ট হই বাথিবী চৰণে হে ।
 ইমানে ভাবসা কৰি, মাতিছোঁ আপদে পৰি,
 ক্ষমা পুত্ৰে, দিয়াঁ শান্তি, শান্তিহীন প্ৰাণে হে ॥

(বৰগোহাঞিৰ প্ৰৱেশ)

বঃ গোঃ ।—প্ৰণামোহোঁ ৰাজমাও !

ৰাজমাও ।—আহাঁ ডাঙ্গৰীয়া !

বহিছে আসন পতা, বহাঁ সদাহতে ।
 সমতুখী জন তুমি, যথা সময়ত
 দিছাঁ আহি দেখা মোক ।

বঃ গোঃ ।—সমতুখী মাত্ৰ সাৰ ;

নাই অত্ৰ বল অপায় খণ্ডাব পৰা ।
 মদাৰৰ ফুলপ্ৰায়, আছোঁ বাব লই
 ৰাজমন্ত্ৰী নামে !

ৰাজমাও ।—নহবঁ হতাশ ;

তোমাতে সকলো আশা ।
 নিচিন্তাঁ যদিপি তুমি ৰাজ্যৰ মঙ্গল,
 ছাৰখাৰ হব দেশ মহা আপদত ।
 দেখিছাঁ অপায় যত ঘটিছে দিনকে,
 দিনকে ৰাজ্যৰ শ্ৰী হইছে মলিন ;
 দিনে আৰু অত্যাচাৰ লাগিছে চৰিব,
 হাহাকাৰ আৰ্ত্তৰাৱ বাঢ়িছে প্ৰজাৰ ।

বঃ গোঃ ।—বাকী নাই বুজিবৰ ;

বিদবে ই হিয়া মোৰ ভাবিলে সিবোৰ ।

পাহৰিব পৰা নাই জয়মতী কথা,

দহিব লাগিছে হিয়া সেই অগ্নিবাণে !

প্ৰজাৰ ছুৰ্গতি, ৰাজ-অত্যাচাৰ আৰু,

সহোঁ কোন্‌প্ৰাণে !

ৰাজমাও ।—তাতে হে বুলিছোঁ,

মস্তি, নহবাঁ হতাশ । দিয়াঁ বল পুত্ৰ,

দিয়াঁ মন্ত্ৰণা যুগুত, গুচোক অপায় ।

ৰাজ্যৰ মঙ্গল জানাঁ, নাসাধিলে তুমি,

নাই আৰু সাধিবৰ ।

বঃ গোঃ । কি কৰোঁ উপায় !

ব্যৰ্থ আজি মন্ত্ৰ মোৰ, নাই গুণ তাৰ,

নৰজে সি আজি, মাও, ৰাজ-সমাজত ।

ঘূৰিছে ৰজাৰ মন পাক-মন্ত্ৰণাত,

বিপৰীত বুজে যত বুজনি আমাৰ ।

ৰাজমাও ।—কৰাঁ তুমি যুক্তি পুত্ৰ,

অতৰ্কিতে ৰাজমন ঘূৰাবৰ হেতু ।

পায় যেন দিব্যজ্ঞান তোমাৰ জ্ঞানত ।

বাহিৰি একেটা হই গবাঁ তাৰ মন,

ভিতৰি ঘূৰাবাঁ তাক কাৰ্য্যৰ পাকত ;

অভ্যাসত লাহে লাহে লব সজ বাট ।

আছে কোন্‌ হেন জন বুজিব বলত

মস্তি, তুমি বিনে ?

বঃ গোঃ ।—সাক্ষী বুজনি ।

পাওঁ কুলি ছিদ্ৰ কিবা বজাৰ মনত
পুহু ঠাই পাবলই, চান্দিছোঁ সদায় ।
কিন্তু মাও ! কিনো কম, কুমন্ত্রণা ৬লে
ছাতিলে বজাৰ মন ! সোমাওঁ কি মতে ;
সন্ধি নাই পাবলই !

বাজমাও ।—যুগুত মন্ত্রণা

নেৰিবা তথাপি মন্ত্ৰি ! বজাৰ মজল
নিচিন্তা যদ্যপি ঘূৰি, প্রজাৰ উদ্ধাৰ
এৰিবা কি সতে ? বাঢ়িছে আশঙ্কা নিতে
ৰাজবিপ্লৱৰ । বসাতলে যাব দেশ,
হুমাৰ ‘অসম’ নাম ; পুৰণি গোঁৱৰ
অকালত যাব মাৰ । হ’ব দোষভাগী,
যদ্যপি নিৰ্দোষী তুমি মূল-কাৰণত ।
কিবা যুক্তি দিম ? ভাবি চোৱাঁ যিবা ভাল,
বিজ্ঞ মন্ত্ৰী তুমি ।

বঃ গোঃ ।—স্বৰূপ কইছাঁ মাও !

বিপদ-ধুমুহা আহি চাপিছে ওচৰ ;
ধৰিছে সি স্বৰূপ অন্তকূল বা’ত ।
নোহে নিৰ্দ্দেশ আৰু, গদাপাণি বীৰ,
ঘূৰিছেহি নগৰন্ত প্রেক্ষাপ্ত উদ্বেগে ;—
জিনিব বজাৰ বোলে, দিব প্রতীশোধ
নিজ বাহুবলে ।

বাজমাও ।—শুনিছোঁ তজ্রপ ময়ো ।

কিন্তু মস্ত্রি, অসংখ্যাত বাজসেনামুখে
চাপিছে অকলে বাছা !—যদ্যপি স্থবীর,
তস্ত্রিব কিমান পব !—মনব বেগত
আহিছে সি উরি হাঁয়, ধবা দিবলই !
নেভাবিবাঁ ক্রান্তরূপ, নকরাঁ পলন ;
যুগুত ব্যরস্থা কবি সবারোঁ গদাক,
বাখাঁ তার প্রাণ ।

বঃ গোঃ ।—বিম্বাপিছে বাজসেনা,

ধরিছে এদলে পিচ, আগচে সিদলে ।
আক্রমিছে ঘনে-ঘন, ঘাটিছে ঘনাই,
নোরারি কধিব গতি প্রচণ্ড গদার !
বিষম বিভ্রাট এবে, কি করোঁ উপায়,
বাজমস্ত্রী হই কিমতে সহায় করোঁ।
বাজশত্রু জনে ? তপাপি যি পারোঁ দিহা
করিছোঁ গুপুতে, ছয়ো পক্ষ বক্ষা হেতু ।
জনায় যি হয় ।

বাজমাও ।—ধন্য তুমি মস্ত্রীবব !

খলাগোঁ ব্যরস্থা তর । ভারী ছয়ো কুল,
ছয়ে বক্ষা পবে যাতে । বাঁচে যদি গদা,
এদিন অরস্ত্রে হব রাজ্যর উদ্ধার ;
পবে যদি বক্ষা প্রাণে মোব লরা-বজা,
বক্ষা পবেঁ মই, জোয়ার বশস্তা গাই ।
ধবাঁ মুক্তি সাব ।

বঃ গোঃ ।— কৰিম যুগুতি মাও !

শক্তি অনুসৰি । উঠোঁ তেস্তে আজিলই.

মাগিছোঁ বিদায় ।

ৰাজমাও ।— যোৱা বাক, ডাঙ্গৰীয়া !

চাওঁ ময়ো, মুক্তিৰ উপায়,

পাওঁ যদি কিবা ।

(দুইৰো হুফালে প্ৰস্থান)

চতুৰ্থ গভাক্ষ ।

ফুলনি ।

পদ্মা ।— নোৱাৰোঁ একোতে

পাহৰিব প্ৰাণসখী !

শয়নে, সপোনে, আৰু থাকি ডিঠকত,

কেৱলে সখীৰ ছবি দেখিছোঁ আগত ।

অহ, ৰূপে-গুণে মায়া-মমতাৰে কিনো

আদৰ্শ ৰমণী এটি ! অতুলনা আৰু

সাধৱী সতী বীৰজায়া এই পৃথিৱীত ।

পাতিছিল বিধাতাই কেনে এটি জোৰা

অনুপম জয়া-গদাপাণি ! কিম্ব বাক,

অকালে ঘটালে হাঁহ, অথবা বিচ্ছেদ !

(মৌন)

গীত ।

কানড়া—মিশ্র ।

লেখি আকাশৰ ছবি ভাৰোঁ বহি বহি

প্ৰাণ-সখী মোৰ গল এৰি ॥

আমন-জিমনু, জোনায় বয়নু,

দেখি মন মোৰ যায় উৰি ।

মাঠোঁ ঘনে ঘনে, কান্দো মনে মনে,

ঘুৰি লগ পাওঁ কেনে কৰি ।

নেদেখি এতিয়া, বাজে মোৰ হিয়া,

থাকোঁ কিনো মতে প্ৰাণ ধৰি ॥

(মৌন)

কিবা ভাব কিবা কথা আহিছে মনত !

উকঙা লাগিছে যেন জগত সংসাৰ !

(কান্দি-কান্দি লাইৰ প্ৰৱেশ)

লাই ।— দেখিছিলোঁ দেউতাক,

আক' গল গুচি !

পদ্মা ।— নেকান্দিবোঁ সোণা মোৰ !

ধুনীয়া পুতলা আনি দিব আহিনীয়ে,

থাকিবোঁ উমলি ।

লাই ।— আনি দিয়োঁ দেউতাক ,

নেলাগে পুতলা । আহিছিল কালি ৰাতি,

আক' গুচি গল !

পদ্মা ।—অবুজ বালক হাঁয়,

কি কৰোঁ উপায় ! মাউৰা পোনাটি দেহি,

নেমানে বুজনি ।

লাই ।—নাহিল দেখোন,

নাহিল আইতা, দেউতাক আনোঁ বুলি

গই ?—নাহিল আজিও !

পদ্মা ।—ফাটে যেন হিয়া মোৰ !

কি দিম উত্তৰ ! নেকান্দিবোঁ লাই সোণ,

নেপায় কান্দিব ; বীৰৰ সন্তান তুমি,

নহবোঁ অধীৰ ।

লাই ।—কাহানি আহিব পিচে ?

পদ্মা ।—আহিব এদিন ।

(লেচাই আৰু আহিনীৰ প্ৰৱেশ)

লেচাই ।—(লাইৰ ওচৰলৈ লৰি গৈ) কাইদেও !

চোৱাটো এইটি ! (পুতলা দেখুৱায়)

আহিনী ।—(কৌচৰপৰা আৰু এটি উলিয়াই দি) এয়ে এটি, চোৱা,

বৰসোণে লবলই, বাঘৰ পোৱালি ।

(পুতলা দিয়ে)

লাই ।—(অনিচ্ছাত লৈ) পিটিকি ভাঙ্গিম যেন !

পদ্মা ।—নেভাঙ্গিবোঁ সোণ !

জুৰুৱা পৰাণ মোৰ, উমলি ছুটিয়ে ।

লেচাই ।—আহাঁ যাওঁ, কাইদেও !

যুঁজাম পুতলা ।

(লাইৰ হাতত ধৰি টানি লৈ যায়)

পদ্মা ।—আহিনী !

আহিনী ।—আইদেও !

পদ্মা ।—কি মোৰ কপাল !

আহিনী ।—নমৰি জীয়াই আছেঁ !

পদ্মা ।—কান্দিবৰো নাই চল !

দেখিলে উতলা, উতলিব পোনা ছুটি,

ফেঁকুৰিব আহি !

আহিনী ।—নেমানে আনক দেহি,

সাদৰী সোণায়ে !

পদ্মা ।—ভিতৰি ভাগিছে মোৰ

বিষাদী অন্তৰ ! নোৱাৰোঁ সহিব আৰু

সখীৰ বিচ্ছেদ !

আহিনী ।—কিনো কম আইদেও !

মৰিলোঁহেঁতেন, সলনিত পোৱা হলে

আইদেও মোৰ । বহিছেঁ দেহাৰ ভাৰ

আতি টানি-মানি !

পদ্মা ।—জানোঁ মই ভক্তি তোৰ

সখীলই মোৰ । লিগিৰী কৰ্তব্য আৰু

শলাগিছোঁ তোৰ ।

আহিনী ।—নমৰিলোঁ তেতিয়াই !

দেখিলোঁ যেতিয়া, আপোন চকুৰে হাঁয়,

আইদেও আধামৰা হোৱা । দেহিওঁ,

অতনা ষাতনা অুকোমল শৰীৰত,

দিলে কোন সতে !

পদ্মা ।—নকবি আহিনী আৰু !

নেভাঙ্গিবি ভগা বুকু মোৰ । নাই যেন
দেহে প্ৰাণ সেই দিন ধৰি ; ভেলা মাথোঁ
ফুৰিছোঁ ওপঙ্গি !

আহিনী ।—কিনো কম আইদেও !

মোৰো সেয়ে দশা ।

পদ্মা ।—নকবি আহিনী তই,

লুগিয়াবি ঘূৰি, সখীৰ কাহিনী অই !

আহিনী ।—পাৰোঁতে নে হাঁয় !

পদ্মা ।—নেপাবি বেজাৰ তই ।

কিবা বলকিছোঁ, লুৰুজোঁ আপুনি হাঁয়,
উন্মাদ পৰাণ !

আহিনী ।—কি দিম উত্তৰ হাঁয় ! (পদ্মাৰ ভৰিত পৰে)

পদ্মা ।—নহবি উতলা ।

বাওঁ ব'ল, চাওঁ গই, উমলিছে জানো,
অজান বালক ছটি !

(প্ৰস্থান)

পঞ্চম গভাক্ষ ।

—❦—

দিখো-মুখ ।

১ম, সেনা ।—(প্রৱেশ) হেৰও, কোন আছহঁত সেইতে, আগ বাঢ়, চাপি
আহ, পালোঁহি, সেইয়া গা দেখা গৈছে ।

(প্ৰস্থান)

২য়, সেনা ।—(প্ৰৱেশ) নেৰিবি, ধৰ, গৈছোঁ ভেটি ধৰহঁক ।

(প্ৰস্থান)

(গদাপাণিৰ প্ৰৱেশ, পিচে পিচে সেনাদল)

১ম, সেনা ।—গৈ থাওক, নেভেটিবি এথোন । আৰু অলপ আগ বাঢ়ক,
ঠেকত পেলাই লওঁগৈ ।

২য়, সেনা ।—ভাল কৈছ, এবা, বৰনৈৰ দাঁতিত পেলাই লওঁগৈ । তেহে
ইফালে ভেটি ধৰিবলৈ চল লাগি পৰিব ।

গদা ।—(উলটি ধৰি) আহ চাপি,
যাবি কোন্ যমপুৰি আজি ।

৩য়, সেনা ।—আইও ! উলটি ধৰেচোনও ! হেৰো, কোন্ কত আছ,
চাপি আহহঁতও ! আমাক তাকৰীয়াটক পাই মহটিয়াই নিব এতিয়া !

২য়, সেনা ।—ধৰ, ধৰ, আগ বাঢ়, নকৰিবি ভয় । আমি পিচতে আছোঁ ।

গদা ।— অকলহ নিপাতিম

শিয়ালৰ দল ! চাপি আহ, আছমানে,
জাকে-জাকে আহি ।

৩য়, সেনা ।—হেৰো, মোৰ মুৰখোৱাহঁত, কিনো ধৰ্ ধৰকৈ আছহঁক ; আগ
বাঢ়ি নাহ নো কিয় ? এটা আগ বাঢ়ি যাচোন, গৰা মাৰি ধৰগৈ ।
মোৰ এতিয়া—এটা লেঠা দেখিহে !

গদা ।— চাপি আহ আৰু,
চাপিছে মৰণ যাৰ ।

২য়, সেনা ।—(৩য়, সেনাক ঠেলা মাৰি আগুৱাই দি) তয়ে নো নধৰগৈ
কিয় ? লোকক যে মাতি থাক !

৩য়, সেনা ।—(হাম্‌খুৰিখাই পৰি, খৰমাৰি উলটি আহি) ছিঃ ! তই কেনে
মৰিছ অ ! ভাল তেচুকি জুইত পেলাব পাৰ ? ওঁ আই ! নেদেখিছ,
চকু-ছটা ! আইও ! চাবই নোৱাৰি বুপাই, জলকৃতপকখন
লাগি যায় !

গদা ।— শহাৰ শহাৰি দেখি
উঠে মোৰ হাঁহি ! চিকা মাৰি লগা হল
গোন্ধোৱাব হাত !

২য়, সেনা ।—হেৰ, চিকাহে হলোনেহঁক ! কি চাই থাকিব লাগিছে। আহহঁক,
আটাইবোৰে বেৰি ধৰোঁগৈ । উঃ, বৰ কেৰামতালি কৰে দেখোঁ !

(কেইগুটা সেনাই গদাক গৰা মাৰি ধৰেগৈ ; গদাৰ বাহুৰ
আছাৰত গোটাচেৰেক কফাল খাই পৰি মুৰ্ছা যায়,
আৰু গোটাচেৰেকে পলাই লৰ মাৰে)

গদা ।— আছ নে কোনোবা আৰু
চিকাৰ পোৱালি ? চাপি আহ, পিওঁ তেজ
সমূহকে ধৰি ।

৩য়, সেনা ।—(মুৰ্ছাবপৰা উঠি একলীয়া হৈ) কটা, ইহঁত চিকা হে

হয় ! চিকাৰ জাকত সোমাই ময়ো চিকা হলোঁ আজি ! তথাপি, ধৰি
বাধিব নোৱাৰিলোঁ কি হল, গাত গা লাগিছিল হে তেও । সিজনীৰ
আগত তেও কবলৈ হল বাপেকে । উঃ ! উশাহটো লওঁ দেও !

গদা ।— বেৰিছেহি চউপাশে
ৰাজসেনা দলে, ধৰিবৰ হেতু মোক ।
আক্ৰমিলে কুতবাৰ,—বিফল যতন—
নোৱাৰিলে কোনো জাকে সহিব বিক্ৰম ;
নোৱাৰে তিষ্ঠিব আৰু দুই-চাৰি জাকে ।
কিন্তু, এবে অত্ৰ বল,—আহিছে অলেখ
সশস্ত্ৰ সেনানীদল । লৰিছে আপুনি
সেনাপতি এইবাৰ ।—নডৰোঁ তথাপি,
সমুখে যদ্যপি পাওঁ শত্ৰুপক্ষ লগ ;
—যুঁজিম প্ৰাণান্তে ।

(সেনাপতিৰ সটৈসেহে প্ৰৱেশ)

ওয়, সেনা ।—ধৰইক, এইবেলি আমাৰ দৌতাও পালেহি । ধৰিবই লাগে ।
গতি লাগি পৰিছে । দৌতা ! মই আগ নহলে নহব । ইহঁত কিবা ভেবা
মানুহ, পিচ পৰি হে থাকে । (টঙ্কালি আটবলৈ ধৰে) ।

সেনাপতি ।—ইবাৰ পলাবোঁ কত ?
চাপি আই, গদাপাণি, ধৰা দিয়া আহি ।
বুথা চেপ্টা আৰু ।

গদা ।— নপলায় গদাপাণি !
থাকেমানে প্ৰাণ, নিদিম আপুনি ধৰা,
কাপুৰুষ হই ।

সেনাপতি ।—অথথা সাহস কিয় ?

অবাবত কিয় দিবাঁ প্ৰাণ ? আহাঁ চাপি,

নিৰাপদে যাওঁ লই ।

গদা ।— যুঁজত এৰিব দেহা,

ক্ষত্ৰিয় ধৰম পালি, বজাৰ কোৰঁৰে ।

—নোহে অবাবত ।

সেনাপতি ।—কৰাঁ যিবা বুজাঁ ভাল ।

নাই দোষ মোৰ ।

(সেনাবিলাকৰ প্ৰতি আদেশ দি আগ বাঢ়ে)

বন্দী কৰ গদাপাণি,

বেৰি ধৰি সৰে । নলগাবি ঘৃণু গাত

পাৰ্শ্ব্যমানে কেৰে ।

(আক্ৰমণ, যুঁজ, গদাপাণিয়ে সেনাদলক মহটিয়াই গৈ ব্ৰহ্মপুত্ৰত জাঁপ দিয়ে)

৩য়, সেনা ।—ভাল সাৰিল, ভাল সাৰিল ! এইবেলি গতি লগাই লৈছিলোঁ !

মোৰ কঁকালটো হে দমকা খালে বুপাই ! ইস্, ইস্, ইস্ ! (বহে)

১য়, সেনা ।—সিপাৰ হবগৈ দেও ! টোপাকাঁড় বোৱাদি গৈছেগৈ !

উঃ, আতি টান পালোঁ হয়, বৰহমপুত্ৰ হেন নৈত অকণো তটিওৱা

নাই ! চাচোনহঁক চা । (সেনাদলে বেঙা মেলি মেলি চায়)

২য়, সেনা ।—ইঃ কিনো বৰ টান পালি । টানত পৰিলে আমি কানো

জাঁপ মাৰি পানীত পৰি সাৰিবলৈ নাচালোঁহেতেন ?

সেনাপতি ।—ধন্য বীৰ গদাপাণি !

ধন্য বাহুবল, ধন্য তৰ বীৰনাম ।

ইহেন বীৰৰ সতে নহলোঁ সমুখ,

নেপাতিলোঁ নিজে যুঁজ মই ! শুভছেগ
 গল পাৰ হই । অতি দুৰদৃষ্ট হাঁয়,
 অসম মাতৃৰ ; কোলাতে হেৰায় আজি
 হেন পুত্ৰ-ধন !
 (সেনাদলৰ প্ৰতি) কি সাধে বাধিবি ধৰি
 গদাপাণি বীৰ ! অসামান্য বীৰবাহ,
 নাই সমতুল ।

ওয়, সেনা ।—এৰা, এওঁ কলিৰ ভীম দৌতা-ঈশ্বৰ !

(সকলোৰে প্ৰস্থান)

১ম, অক্ষপাত ।

২। অক্ষ ।

প্রথম গভাক্স ।

দৰং-কলিয়াবৰ—সলাল গোহাঞিৰ চৰা ।

স: গোঃ ।—শুনা সভাসদ !

আহিছে ৰাজাজ্ঞা আজি ;—

হব লাগে সমাপতি ৰাজহৰ কাজ ;

পীয়লৰ শেষকাৰ্য্য, আৰু খুট-খাট,

জলকৰ, বনকৰ লাগিব শোধাব ।

এটা পক্ষ দিছে দিন,— দিন দীঘলাই ।

হাজৰিকা ।—ভূমিকৰ সমুদায়

হইছে আদায় ।

শইকীয়া ।—জলকৰো বাকী নাই ;

হইছে যুগুত ।

বৰা ।— বনকৰ, খুট-খাট,

বাকী নাই বহু ।

হাজৰিকা ।—পীয়লৰ কাম কিস্তি,

কণমান বাকী ।

সঃ গোঃ ।— ইতিমধ্যে নহব নে শেষ ?

হাজৰিকা ।— নাই আশা ।

সঃ গোঃ ।— সৰ্ব্বনাশ তেন্তে দেখোঁ !

বৰা ।— কোনো বৰ কথা ।

সামান্য বাকীৰ বাবে নথৰে জগৰ ।

সঃ গোঃ ।— বাকী বা ক্ৰিমান ?

হাজৰিকা ।— লাগিব এমাহ আৰু ।

(বৰাগীবেনী গদাপানিৰ প্ৰৱেশ)

গদা ।— আশীৰ্বাদ ডাঙ্গৰীয়া,

আৰু সভাসদ !

সঃ গোঃ ।— বৰা !

বৰা ।— ডাঙ্গৰীয়া !

সঃ গোঃ ।— সোধাচোঁ উদ্দেশ্য কিবা ।

বৰা ।— ভাল ডাঙ্গৰীয়া ।

(বৰাগীৰ প্ৰতি) কিবা অৰ্থে আগমন

বৰাগী বাপুৰ ? কিবা চোৱা সমিধান ?

গদা ।— বিচাৰোঁ এমুঠি অন্ন,

জিৰণিৰে সতে ।

সঃ গোঃ ।— চিন্তা নাই তাৰ,

তুৰন্তে যুগুত হব ।

গদা ।— বিচাৰোঁ জিৰণি

ভালেদিন দীঘলাই ।

সঃ গোঃ ।— নেদেখোঁ আপত্তি ।

গদা ।— পিচে, ডাঙ্গৰীয়া !

সৰুতে বৰাগী ; নিশিকিলোঁ কাম-কাজ ।

অকামিলা এবে মই গৃহস্থী-বনত ;

কিমতে শুজিম ধাৰ ? কিন্তু, নিবিচাৰোঁ।

গৰমূৰে-খোৱা-বাস ।

শইকীয়া ।—গৰখীয়া বাব,

শিকিব নলগা বন ;—নিতান্ত নবহে

মন যদি কাম বিনে ।

গদা ।— যিবা আঙা হয় ।

শইকীয়া ।— যোৱাঁ ছুৱৰী লগত ।

গদা ।— আশীছোঁ সবাকো ।

(গদাক লৈ ছুৱৰীৰ প্ৰস্থান)

সঃ গোঃ ।—পিচে, হাজৰিকা !

হাজৰিকা ।—কিবা কয় ডাঙ্গৰীয়া ?

সঃ গোঃ ।—কৰাঁ আয়োজন

ৰাজাঙা পালন ছেতু ।

হাজৰিকা ।—অৱশ্যে কৰিব লাগে ।

সঃ গোঃ ।—আৰু এটা কথা চাবাঁ ;

প্ৰজাৰ অৱস্থা কথা উচিত জ্ঞাপন,

বিবৰি সংক্ষেপে ।

হাজৰিকা ।—কৰা যাব তাকো ।

পিচে, এটা কথা ;—কৰিলানে মন সৰে

বৰাগী জনক ?—সামান্য পুৰুষ বুলি

হুজুৰী সিজনক ; বেলেগ লক্ষণ,

দেখা যায় পুৰুষৰ,—মহাজন যেন ।

বৰা ।— স্বৰূপ ধৰিছাঁ তুমি ।

শইকীয়া ।—বজাৰ লক্ষণ ।

সঃ গোঃ ।—যিবা কি নহোক,

পুৰুষ প্ৰধান তেওঁ । বাখিৰী যতনে,
কৰিবাঁ সন্মান সৰে ; যেনে ভাল পায়
সিদৰে চলিব দিবাঁ । খুলন্তৰ কায়া
দেখি, দয়া-ভক্তি হয় !

বৰা ।— মঙ্গল কাৰণ

জানো, শুভ আগমন ।

সঃ গোঃ ।—শুভাশুভ যিবা হয়

দেখিবা কালত । কিন্তু, এবে ঘাইকাম
ৰাজাৰ পালন ; যিমতে বজাৰ মন
তুই থাকে সদা, নেৰিবাঁ বিধান তাৰ ।
যোৱাঁ ঘৰাঘৰি সৰে কৰ্তব্য স্মৰি !
সভা ভঙ্গ এবে ।

(প্ৰস্থান)

দ্বিতীয় গভাক্ষ ।

গৰখীয়া-পথাৰ ।

১ম, গঃ ।—(প্রৱেশ) ইয়েবা বান্ধলী, ঘূৰি আহ, ঘূৰি আহ, হুঘূৰিলি
নে ?—ঘূৰ্ ঘূৰ্ । (লৰি প্ৰস্থান)

২য়, গঃ ।—(প্রৱেশ) হেৰো, আগছ আগছ । সেই বগা দমৰাটোৱে
সাজোৰ ছিদ্ধি গৈছে । কোন আছ সেইতে, আগছ আগছ ।
(লৰি প্ৰস্থান)

৩য়, গঃ ।—(প্রৱেশ) সও, সও, বুপাই অ, সও ।
(চোপনি দি দি প্ৰস্থান)

৪র্থ, গঃ ।—(বিচেষ্টা হৈ প্ৰৱেশ) হেৰো ককাইহঁত, কেনি গলিহঁকও !
ও, গৰু জাকেই ধাননিত উঠিলগৈ ও !—দেখিছা এতিয়া, কাৰো মাত
পাবলৈ নাই ! মই অকলে কি কৰিম এতিয়া !—নাহে থাওক,
ময়ো গুচি যাওঁগৈ । নিয়ক, জাককে খেনালৈ, নিয়ক বাপেকে ।

(১ম, ২য়, ৩য়, গৰখীয়াৰ প্ৰৱেশ)

১ম, গঃ ।—হেৰ, কি হল অ, ভদাই ? দহোন বৰকৈ ডেড়াইছ একা ?

৪র্থ, গঃ ।—কি হল, গৰু জাকেই ধাননিত উঠিলগৈ !

২য়, গঃ ।—বাক্ষ, তোক সেইটো দায়ে নেপায় যা ।

৩য়, গঃ ।—এ, ভদাই, তই ইফালে আহোঁতেই আমি সিকালে ধাননি
পালোঁগৈ নহয় । ধাননিত উঠিবলৈ নো পাওঁতেই আমি গৰুজাক
ঘূৰালোঁগৈ ।

৪র্থ, গঃ ।—বেচ কবিলি ককাইহঁত । মই বোলোঁ আজি হে আজি !

ইমানকৈ বিজিয়ালোঁ, তেওঁ ওঁ নুবুলিলি নহয় ?

২য়, গঃ ।—আজি তোকে বজাই পিঙ্গত দিলেহেঁতেন !

৪র্থ, গঃ ।—আমাৰ যে এতিয়া বজাও নাই,—ওঁ ?

১ম, গঃ ।—মিছা নহয় । বৰভকত ঢুকাবৰপৰা আমাৰ বৰগৰখীয়া এটা নোহোৱা হল ; ইংৰাজকতে-আৱতে মানুহটো এনেহে আছিল পায় !
বজা হওঁতে শুৱাই পৰিছিল । নহয় নে বাৰ ?

৪র্থ, গঃ ।—ওঁ, তেওঁ থাকোঁতে মই কালৈকো ভয় নকৰিছিলোঁ নহয় ।

১ম, গঃ ।—বেচ, বেচ, ভাল মনত পৰিছে । তহঁতক কওঁ-কওঁকৈ হে আছিলোঁ । হেৰ, এতিয়া যে গৰখীয়াটো নতুনকৈ লগলাগিছেহি, সেইটো আমাৰ বজালৈ কেনে হব ?

২য়, গঃ ।—বেচ হব । মোৰ মনেৰে হলে বৰভকততকৈও শুৱাব ।

৩য়, গঃ ।—বেচ কৈছ । মোৰ মনে সৈতে মিলি গৈছে ।

৪র্থ, গঃ ।—বেচ হল, তেনেহলে, তেওঁকে বজা পাৰোঁগৈ আহঁক ।

কেইওটাই ।—আহঁক । বেচ্-বেচ্ ।

১ম, গঃ ।—এৰা, বালক, তেওঁ গৰুও নাগছে, এনেই কিবাকিবি গুণিগাঁথি
বহি হে থাকে । কবলৈকো বেয়া লাগে, নহয় বাৰ ?

২য়, গঃ ।—নহয়, তেওঁ জপ্ কৰে অ । এতিয়া চাগৈ কদমৰ ভলতে বহি
আছে । বলহঁক, তালৈকে যাওঁ ।

১ম, গঃ ।—এৰা, বলহঁক

৪র্থ, গঃ ।—হেঁকাই-তিলিকি-বাওঁ ! (কাষলতি বাদ্য) (প্ৰস্থান)

পট সলনি ।

কদমৰ তল ।

গদা ।— কি আছিলোঁ, কিবা হলোঁ !
পৰিণাম আৰু কিবা আছে হবলই !
হেলাৰদে লৰাকাল কটালোঁ সুখত ;
সমনীয়া বন্ধুজনে মানিছিল মোক
বীৰবাছ বুলি । বীৰৰ সন্তান মই ।
ভাবিছিলোঁ, যৌৱনত পূৰ্ণ হব কাম,—
লভিম ৰণত জয়, সেনাপতি হই ;
অস্তৱত উচ্চ আশা পালিছিলোঁ আৰু,
বাঢ়ে যেন ভাৰতত অসম-গৌৰৱ,
বাঢ়ি দিনে পিতৃৰাজ্য,—দূৰ-দূৰণিত—
বাহুবলে মোৰ । কিন্তু হাঁয়, ভাগ্যহীন !
মুপুৰিল আশা, বিপৰীত পালোঁ ফল,—
গৰখীয়া-মেল মাৰি, গৰু বাখি খাওঁ ;
অকামিলা মই ! (মোন)

(গৰখীয়া দলৰ প্ৰৱেশ)

১ম, গঃ ।—অ, ককাই, কি কৰিছা ? বোলোঁ, তলৰ মাটি ওপৰ কৰি
গুণিছা কি ?

গদা ।—এ, এনেই হে বহি আছোঁ ।

২য়, গঃ ।—বেচ বজা-বহনেৰে বহিছে দেই ।

গদা ।—এৰা, বজা হোৱা হলে জানিবা নহওঁ । বজা হৈ লৰিবলৈ বিচাৰোঁ ।

৩য়, গঃ ।—নহয় দেও, তুমি বজা হৈ বহিবৰ হে লায়ক । তোমাক আমি
বজা পাতি বহুৱাবলৈ হে আহিছোঁ ।

গদা ।—বাক বীৰপুৰুষ একজন ! পুৰুষ কেজনে বজা পাতিবও পাৰে !
ইহঁতে কেতিয়াবা বজা পাতি পাইছিল হবলা ?

১ম, গঃ ।—কিয়, বৰভকতক আমি়েই বজা পতা নাই যে কি ? তেওঁ
মৰিল দেখিহে এতিয়া !

গদা ।—অ, মোৰ বুজাত বেলি হল, গৰখীয়া বজা ?

৩য়, গঃ ।—এৰা, আকৌ নো কি ? তাকেতো কৈছোঁ আমি । কিয়,
গৰখীয়া-বজা জানো বজা নহয় ?

গদা ।—হওঁতে হয় । এক বকমে বৰ স্মখীয়া বজা । পিচে—

১ম, গঃ ।—পিচে আৰু পিচে । আমি আজিৰপৰা তোমাক বজা
পাতিলোঁৱেই যোৱাঁ । আহইক, চাপি আহ, আমাৰ বজাক
মলা পিন্ধাওঁইক । (কেইওটাই মালা পিন্ধায়)

গদা ।—অহ, কি পৱিত্ৰ ভাব !

প্ৰকৃতে কৰিছোঁ বোধ, ৰাজ্য-অভিষেক

প্ৰকৃতি-ৰাজ্যত !

২য়, গঃ ।—তেনেহলে তুমি আজিৰপৰা আমাৰ বজা হৈছাঁ ?

গদা ।—ওঁ, ওঁ, হৈছোঁ বাক । বজা হৈ নো কি কৰিব লাগে ?

১ম, গঃ ।—কি কৰিব লাগে ? আমাৰ ৰাজপাটখন খাব লাগে । বলাঁ
এতিয়া, গৰখীয়া-দ'লৰ বৰভেঁটিত বহুৱাই, সবাহ পাতি, তোমাক
সঁচাৰ্শচিকৈ বজা পাতিওঁগৈ । উঠাঁ, এতিয়া, যাওঁইক ।

কেইগটাই।—উঠা আক' । বল' যাও ।

গদা।—(লাহেঁকে উঠি) বাক, বলহঁক ! বজাৰ গা হব নোৱাৰিলে,
ছাঁটোকে হৈ চাওঁগৈ !

(কেইগটাই হাত-ধৰাধৰিকৈ হাত-লেজু বান্ধি গদাক মাজত লৈ)

গৰখীয়া গীত ।

তাল—খেম্‌টা ।

আজি পাতিম তোমাক বজা-গৰখীয়া ।
বনফুলৰ মালা পিন্ধি হবঁ তুমি ধুনীয়া ॥
বৰদ'ল বৰভেঁট,
দিম তাতে কুশ পাতি ;
বিতোপন সিংহাসনে বহিবঁ যেতিয়া,
বহিম সকলো প্রজা আমি গৰখীয়া ॥

(প্রস্থান)

তৃতীয় গৰ্ভাঙ্ক ।

ফুলনি ।

বস্তা।— আহা, কিনো বিতোপন
শোভা ফুলনিৰ ! ফুলিছে আপোন মনে
গোলাপ, মালতী, যুতী, সেউতী, তগৰ ;

বকুল, বন্দুলী, চাঁপা, শেৰালী, নাহব,
 গুটিমালী, জাঁই আৰু মৰুৱা, মধাই,
 কেতেকী সহিতে সৰে সৌৰভ বিলাই,
 কৰিছে আমোল-মোল জগত-সংসাৰ !
 —মুগ্ধ যত প্রাণী—বিমোহিত নৰ-নাৰী ।
 প্রেমিক প্রেমিকা আৰু ভাবত বিভোল !
 —জগত নিটোল । (ব-লাগি থাকে)

অহ, আৰু কিবা ভাব
 খেলিছে হিয়াত ! কিবা কৰে মন-প্রাণ !
 উৰুঙা লাগিছে বুকু, কিবা অভাৱত ?
 নুবুজোঁ মনৰ গতি, প্রাণৰ ভৰসা !
 বসন্তৰ মলয়াই ধীৰে ধীৰে ধীৰে
 নিছে মন উৰুৱাই, কি জানো কলহ !
 কান্দিছে পৰাণে স্নেহে-হ্নেহে পূৰ্ণৰাগে
 হিয়াৰ তলিত, আপোন ভাবত ৰজি ।
 গুপ্ত বাসনা, গুপ্ত যাতনা ঘিবা
 নহয় বেকত ! (আকৌ ব-লাগে)

হাঁহিছে পছম পাহী
 নিজনি বিলত, সূৰ্য্যৰ জেউতি পাই ;—
 জঁৰা কিয় মোৰ ?—তজ্জপ মহিমাময়ী
 কিবা এটি জ্যোতি পৰিছে হিয়াত আহি ;—
 আদি ক'ত তাৰ ?—অস্তৰে পাইছে ধুকি
 আঁতিগুৰি ঘিবা । কিন্তু হাঁয়, গদাপাণি—
 বিৰহী বৰাগী !—বৰাগী কদাপি নোহে

প্ৰেম আকলুৱা । গহীন সুৰতি আতা,
 ভাবত গধুৰ, দেখাতে সংসাৰী ভাব
 নাই শৰীৰত ; বিৰহ যন্ত্ৰণা আৰু
 বিৰিঞ্জে মুখত । কিয় তেন্তে বাঢ়ে আশা,
 প্ৰাণৰ ধাউতি অযাচিত বই যায়
 সিজনে উদ্দেশ্যে ? অহ, কিনো কম হাঁয়,
 অন্তৰ বেদনা !—নীৰৱে বিদৰে হিয়া,
 দেখোঁ যেনে মই স্নান মুখে বীৰবাহ
 আত্ম-গোপনত ! (মৌন)

গীত

ইমন বেহাগ—আড়া ।

নাই হে নাই উদাস যি প্ৰাণ,
 কি আছে তাৰ মোহ-মায়া ॥
 ভোগ-তৃষ্ণা, উলাহ বিলাহ,
 সকলো হাঁয় মৰুৰ ছাঁয়া ।
 সংসাৰত থাকে বুলি
 নেধাৰে সি প্ৰেম ভুলি,
 নেভাৰে ক'ত পুত্ৰ-ভাৰ্যা
 মজে লই আপোন কায় ॥ (মৌন)

(গদাপাণিৰ প্ৰৱেশ)

গদা ।—

নন্দন কানন প্ৰায়
 শোভা ফুলনিৰ ! অপেশ্বৰা কণ্ঠ জিনি
 কোন সিটি, গাইছিল অললিত গীত ?—

—দেবী নে মানৱী ? অহ, যেন প্ৰিয়া মোৰ,
 প্ৰিয়-বিৰহিনী, স্বৰ্গ হস্তে নামি আহি,
 কৰিছে বিহাৰ এই মৰ্ত্য কাননত !
 চাওঁ কোন্ প্ৰিয়াৰূপী নাৰী অৱতাৰ,
 শোভে সমুখত ? (ধীৰে ধীৰে আগে বাঢ়ে)
 অসুখিচিতা সখীৰূপ ।
 কতবাৰ দেখা-শুনা এই ফুলনিত ।
 কিন্তু, মন-প্ৰাণ ভিতৰি অধীৰ কিয় ?
 ছাঁয়া দেখি কায়াভ্ৰম, —দিঠক-সপোন
 দেখিছোঁ আগত ।

বস্তা ।—ইকি ! ভাবিছিলোঁ ষাক !

(লাজত তলমুৰ কৰে)

গদা ।— (মনে-মনে) ভঙ্গীত পৰিছে ধৰা
 অন্তৰৰ ভাব ; বুজিছে অন্তৰে মোৰ
 আন্তৰিক ব্যথা ।
 (প্ৰকাণ্ডে হাঁহি হাঁহি) সৰ্বজান বুলি মোক
 মানিব পাৰেতক ; নতুবা ভাবিছাঁ জানি,
 আহিম কি মতে ?

বস্তা ।— সৰ্বজান সঁচাকৈয়ে !

গদা ।— সঁচা হলে হাঁয়,
 কিয় এই ছদ্মবেশ !

বস্তা ।— নকৰিব পাৰে, খেদ,
 পূৰ্ণ হব মনোবথ ।

গদা ।—বথশূন্য মন !

নোরাবি চলিব এবে হইছে অচল ।

কেতিয়া পবেহি আহি শত্রু আক্রমণ,

গণিছোঁ দিনকে তাক দিনে আঁক পাৰি ।

বস্তা ।—চিন্তা নকৰিবাঁ ।

চিন্তিম উপায় যিবা,

শক্তি অমুসৰি ; পোৱাঁ যাতে বক্ষা তুমি ।

ৰাখিবাঁ বিশ্বাস মোত ।

গদা ।—সৰল বিশ্বাস

ৰাখিছোঁ তোমাত জনা ।

স্বৰূপ চিনাকি নতু নিদিওঁ কাচিত ।

বস্তা ।—বুজিছোঁ বিশেষ ।

ৰাখিবাঁ বিশ্বাস আৰু,

প্ৰাণপণ সদা মোৰ তোমাৰ গুপ্ত

উদ্দেশ্য সাধন হেতু ।

গদা ।—শলাগোঁ অশেষ ।

বন্ধু-উপকাৰ বাবে বলোঁ চিৰঋণী ।

বস্তা ।—ঈশ্বৰ-ইচ্ছাত

অদে-মূলে ঋণমুক্ত হোৱাঁ যেন কালে ।

যাওঁ এবে, বহুপৰ হল আহিবৰ ।

গদা ।—ঈশ্বৰ-ভাবসা মোৰ ।

(দুয়ো তুফালে প্ৰস্থান)

চতুৰ্থ গৰ্ভাঙ্ক ।

সন্মাল গোহাঞিৰ চৰা ।

হাজৰিকা ।—জানিছে নে ডাঙ্গৰীয়া !

নগৰৰ বাৰ্তা আজি দুই-তিনি মাহ
অহা নাই একো । অহা নাই অদ্যপিও
ৰাজ-অমুমতি, আহিব লগীয়া বহু
গুৰু বিষয়ৰ ।

সঃ গোঃ ।—তাতে হে চিন্তিত ময়ো ।

ৰজা, মন্ত্ৰী সৰে পিঠি দি লাগিছে জানো
ৰাজকাৰ্য্য লই, স্বার্থসিদ্ধি সাধনত ।
শান্তি নাই নগৰত ।

বৰা ।—কত নো শুনিবা,

হাটে-বাটে-ঘাটে, মাথোঁ
অকাৰ্য্য, অধৰ্ম্ম, আৰু অত্যাচাৰ কথা !

শইকীয়া ।—অবাবত অত্যাচাৰ ।

অবাবত হাঁয়, মহাসতী জয়মতী
পীড়িলে বিস্তৰ ! নিতে ন-ন শান্তি দিলে
পূৰ্ণ পক্ষ দিন, নিঠুৰ পাষণ্ড দলে !

ৰাজলক্ষ্মীসমা সতীয়ে এৰিলে দেহা

পৰিণাম থই ।

সং গোঃ ।—ৰাজলক্ষ্মী স্বৰূপতে

গল ৰাজ্য এৰি । ইন্দুবংশী ৰাজকুল

পৰিছে মলিন দিনে সিদিনাৰপৰা ।

তথাপি নহল হাঁয়, চেতন ৰজাৰ,

চোৱা নাই ঘূৰি, বেৰিছে বিপদে কেনে

ঘোৰ ৰূপ ধৰি !

(ছৱৰীৰ প্ৰৱেশ)

ছৱৰী ।—ৰাজদূত ছৱাৰত,

দেউতা-ঈশ্বৰ !

সং গোঃ ।—আন মাতি ।

ছৱৰী ।—যিবা আজ্ঞা, দেউতা-ঈশ্বৰ ! (প্ৰস্থান)

হাজৰিকা ।—কওঁতেই পালে আহি !

বৰা ।—পাৰহিয়ে লাগে ।

(দূতে সৈতে ছৱৰীৰ পুনঃ প্ৰৱেশ)

দূত ।—প্ৰণামোঁ দেউতা মহি ।

সং গোঃ ।—কিবা বাৰ্তা দূত !

ৰাজাজ্ঞা আহিছে কিবা ?

দূত ।—হইছে দেউতা । (পত্ৰ উলিয়াই দিয়ে)

সং গোঃ ।—(পত্ৰ পঢ়ি চাই) ৰাজ-আজ্ঞা শিৰোধাৰ্য্য ।

(বৰাৰ প্ৰতি) দূতৰ বিশ্ৰাম হেতু যুগুত বিধান
কৰা সদ্যহতে ।

বৰা ।—ভাল ডাঙ্গৰীয়া !

তুৰন্তে বিধান হব ।

(ছৱৰীৰ প্ৰতি) দূতৰ শুশ্ৰূষা হেতু,

হব লাগে আয়োজন আলহীশালিত ।

ছৱৰী ।—হব আয়োজন ।

(দূতৰ প্ৰতি) আই দেও ! মোৰে সতে ।

(দূতক লৈ ছৱৰীৰ প্ৰস্থান)

হাজৰিকা ।—কিবা বাৰ্তা ডাঙ্গৰীয়া ?

সঃ গোঃ ।—বিষম বতৰা !

শইকীয়া ।—লিখিছে বা কিবা ?

সঃ গোঃ ।—(চিন্তায়ুত) লিখিছে শকত কথা ।

বৰা ।—লাগিল জগৰ কিবা ?

সঃ গোঃ ।—লাগিব জগৰ,

নোৱাৰিলে ৰাজ-আজ্ঞা কৰিব পালন ।

নোৱাৰেঁ পঠাব যদি ধৰি গদাপাণি,

বিষম প্ৰমাদ জানা মিলিব আমাৰ ।

হাজৰিকা ।—কত পাম গদাপাণি ?

সঃ গোঃ ।—আহিছে ইফালে ।

ৰাজাজ্ঞাত আছে লিখা, ইয়াতে কোৱঁৰ

আছেহি লুকাই বুলি । ৰাজসেনা দলে

ধৰিছিল কোৱঁৰক দিখৌ-মুখত ;

আহিছিল সেনাপতি, নিজে অস্ত্ৰ ধৰি,

নোৱাৰিলে আটকিব বীৰবাহু গদা ।

বিনাশি বিস্তৰ সেনা জাঁপিলে নদত,

সাঁতৰি উঠিলে আহি ব্ৰহ্মপুত্ৰ পাৰ !

শইকীয়া ।—ধন্য বীৰ গদাপনি !

বৰা ।—ধন্য বীৰবাহ !

হাজৰিকা ।—নেঘাচিৰী ধন্যবাদ,

ৰাজদ্রোহী জনে ।

সঃ গোঃ ।—এৰাঁ ৰাজে-কথা ।

যুগ্মত উপায় এবে কৰাঁ যুক্তি কৰি,

ৰাজ্যজ্ঞা পালন হেতু ।

বৰা ।—অৱশ্যে কৰিম ।

ধৰিছোঁ মনতে মোৰ, অনুমানী জন ;

কব লাগে সময়ত ।

শইকীয়া ।—মিলিব নে মোৰে ?

সঃ গোঃ ।—কিবা তৰ অনুমান ?

বৰা ।—ডাঙ্গৰীয়া !

লব খোজোঁ বৰাগীৰ নাম ।

হাজৰিকা ।—নলবাঁ চপাই পাপ,

বৰাগীক বধি । নিৰ্দোষী পুৰুষ দেহি,

ফুৰে নাম গাই ; নিচিন্তে অহিত কাৰো ।

—নলবাঁ সি নাম ।

সঃ গোঃ ।—নোৱাৰি বুজিব ।

উচিত বিচাৰ তাৰ হব সময়ত ।

বৰাগী যদিপি হয় অভিপ্ৰেত জন,

হাততে ৰইছে বন্দী ; দিব লাগে ধৰি ।

নিদিবী ছবিৰ আগে আঁড়ৰ কৰি ;
 প্ৰকৃতে সিজন হব পাৰে গদাপাণি ।
 যোৱা এবে ঘৰাঘৰি, ভাবিবা গুপ্তে ।
 কালিৰ সভাত হব যুগুত আলচ ;
 কৰা যাব যিবা হয় ।

(সকলোৰে প্ৰস্থান)

পঞ্চম গৰ্ভাক্ষ ।

বৰাগীৰ বহা ।

গদা ।—কিভাৰে যাপিছোঁ দিন,

কিবা হ'লোঁ আজি ! ক'ত মোৰ ৰাজ্যচিন্তা,
 ক'ত আজি বৰাগী জীৱন ! নাই আজি
 ৰাজ-সাজ অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰ, বীৰৰ আহিলা ;
 সলনিত ধৰিছোঁহি বৰাগী টোকাৰি !
 যি বাহু ধাৰণ মোৰ শত্ৰু দলনত,
 —গদাঘাত নপৰিলে স্মৃত নলাগয়—
 সি বাহু বৰ্তিছে আজি, অৱশ শিথিল,
 ভিখাৰী জোৰোঙা বই ! যি হাতে সততে

ঘূৰাওঁ ভীমৰ গদা, মুঠিত লুকাওঁ
 ভলুকাৰ গুৰি, সেই হাতে ধৰোঁ আজি
 চেকনী এচাৰি ! (মৌন)

অহ, প্ৰাণেশ্বৰী,
 প্ৰেমৰ পুতলী মোৰ প্ৰিয়া জয়মতী ;
 সংসাৰ বান্ধোন হেতু সোণৰ শিকলি,
 গঢ়ি-পিটি বিধাতাই বান্ধিছিল মোক,
 সংসাৰত এটি চিত্ৰ ৰাখিবৰ স্তৰে ।—
 অকালত ছিঙ্গি নিলে একে বিধাতাই,
 মেলি বান্ধ অকালত দাম্পত্য প্ৰেমৰ,
 স্নদূঢ় বান্ধোনে যেনে ছিলোঁ বান্ধ খাই ।
 চিন্ তাৰ মৰা নাই, আছে সাঁচ বান্ধি,
 হৃদয়ৰ কেন্দ্ৰ ভেদি কক্ষৰেখা প্ৰায় ।
 আৰু হাঁয়, কিনো কম, প্ৰিয়া-গুণ-কথা ।—
 অদম্য বীৰৰ তেজে নচুৰাই মোক,
 অকালে অপথে চলাব যেতিয়া ধৰে,
 প্ৰশাস্ত সাগৰসমা শাস্তিময়ী প্ৰিয়া
 আছিল সাৰথি মোৰ । আছিল সহায়
 মন্ত্ৰণা দানত আৰু । চিস্তিলে যিদিন
 বধৰ উপায় মোৰ, লৰা-ৰজাদেৱে,
 চিন্তাত বহিল প্ৰিয়া, উদ্ধাৰৰ হেতু ।
 কিন্তু হাঁয়,—হিয়া মোৰ বিদৰে অৰিলে—
 মন্ত্ৰণাত আত্মবলি ৰচিলে প্ৰিয়াই,
 পতিপ্ৰাণ ৰক্ষাহেতু পতিপ্ৰাণ সতী ।

বীৰতেজে বিচক্ষণা, সাধবী সতী জয়া,
 হাঁহি হাঁহি স্বৰ্গযাত্রা কৰিলে মহান্,
 তুচ্ছ কৰি পাপীৰ পীড়ন । কিন্তু, ধিক্ !
 প্ৰতিজ্ঞা পূৰণ মোৰ নহল অদ্যাপি,
 নহল তৰ্পণ আজি পাপীৰ তেজেৰে
 প্ৰিয়া-অপমৰ্শ মোৰ ! (মৌন)

অনাথ সন্তান দুটি
 আছে কিবা ভাৱে ! কোনে কৰে পতি আজি
 বীৰগৰ্ভা জননীৰ বীৰপুত্ৰ দুটি !
 সিংহীৰ বিহনে এবে সিংহৰ পোৱালি
 অমৃত মলিন জানো ! অযোগ্য পুৰুষ,
 নোৱাৰিলোঁ পতি হই, ৰাখিব জীৱনে
 পত্নীৰ গোৰৱ ।—বীৰ-প্ৰদৰিনী প্ৰিয়া,
 পুল হস্তে জিলিকিব সতীৰ মাহাত্ম্য,
 অমৰ ৰাঞ্ছিত ফল, ৰব মৰতত ।
 বাঁচি থাকোঁ ভুয়ে, জিলিকাওঁ মাতৃনাম ;
 ৰাখিলোঁ যদ্যপি মই কুলত কলঙ্ক,
 কাপুৰুষ হই ! (মৌন)

দুৰ্বল চিন্তাৰ এবে নাই প্ৰয়োজন ;
 নসহে পৰাণে আৰু কাপুৰুষ ৰীতি,
 নোশোভে ই ছদ্মবেশ গদাপাণিলই ।
 নোৱাৰোঁ ৰাখিব ঢাকি, আত্মগোপনত,
 বীৰকাজ, বীৰভাব, আকাঙ্ক্ষা বীৰৰ ;
 নাথাকে লুকাই আৰু সঙ্কল্প প্ৰাণৰ ;

নোৱাৰোঁ ভুলিব মোৰ প্ৰকাশ্য প্ৰতিজ্ঞা,
 নিৰাশাত উটি।—এবিম বৰাগী বেষ ;
 তুৰন্তে পশিম গই ৰাজ-নগৰত ।
 নিপাতি যতেক শত্ৰু, ভীম আক্ৰমণে,
 জিনিম বজাক মই ; আৰু যতমানে
 জিনি বীৰ সেনাপতি, দেখাম জগতে
 আজি বাহুবল মোৰ । (উত্তেজিত হৈ উঠে) ।

(বস্তাৱতীৰ প্ৰৱেশ)

বস্তা।—(একাঁকি গীত) “কিবা ৰূপ দেখিলোঁ আজি ।
 আজি বৰাগী-বহাত এ ॥” (দোহাৰে)

গদা।—ক্ষমা কৰাঁ বস্তা, আজি ;
 বাপ্ নাই শুনিবৰ মধুৰ সঙ্গীত ।

বস্তা।—ক্ষেমিবাঁ ই দায় ।
 নকৰোঁ আমনি দেৱ, বাজে যদি কাণে
 কঠুৱা সূৰত মোৰ !

গদা।—হুবুজিলাঁ, ভাব হেৰা !
 হুবুজিলাঁ, কিয়নো নালাগে ভাল আজি
 স্নমধুৰ সূৰ, তুমি হেন ৰূপহীৰ,
 ইখিনি পৰত !

বস্তা।—ক্ষমা কৰাঁ অপবাধ ;
 নহল গণিব ক্ষণ আছোঁতে ওলাই ;
 —নহল দৈৱজ্ঞ দেখা ।

গদা ।—নেৰেপিবাঁ আৰু !

হুস্থধি কাৰণ যিবা আতুৰ ভাবৰ,
কিয় পাঠাঁ বোষ তুমি ?

বস্তা ।—স্থধিছোঁ কাৰণ ।

কোৱাঁ বাৰু, কিয় আজি হইছাঁ উতলা ?
চৰাৰ বিচাৰ কৰা শুনিলা নে কিবা ?
—কিৰূপে সন্তোদ্ পালাঁ ?

গদা ।—চৰাৰ বিচাৰ !

নাজানো একোকে মই, নাপাওঁ সন্তোদ্ ।
আজি মোক অত্ৰ ভাবে কৰিছে উতলা ।
পৰিছে মনত হেৰা, উজনিৰ কথা ;
লাগিছে ধিক্কাৰ আৰু এই জীৱনত,—
অবাবত আছোঁ ধৰি প্ৰাণ । শত ধিক্
জীৱনত মোৰ ! ধিক্ মোৰ বীৰ নাম,
ধিক্ মোৰ গুণগান, ধিক্ বাহুবল !
দেখিলোঁ চকুৰে নিজে প্ৰিয়-অপমান ;
গাজিছে সঘনে আহি ভগা হৃদয়ত,
অশেষ দুৰ্গতি জানো অনাথ সন্তানে
লাগিছে ভুজিব দিনে ! প্ৰাণৰ উদ্দেশ্য
পৰিছে মলিন আৰু, আত্ম-গোপনত ।
নদহে পৰাণে আজি কাপুষ্ম সাজ,
নোৱাৰি বাধিব বান্ধি উত্ৰাল মন ।
যাওঁ মই জিনোঁগই—

বস্তা ।—নহৰী উতলা ।

নেভাঙ্গিবাঁ আত্মবল, বীৰবাহ তুমি ।
 স্থিৰ হই যুক্তি কৰা পৰিছে সময় ।
 আহিছিলোঁ ময়ো, বিদায় মাগিম বুলি ;—
 এৰি এই বহা, যাব লাগে বাতিয়েই
 স্থানান্তৰে তুমি । নতুবা, পূৰ্বতে আহি
 পাবহি বগুৱা, নিবহি আটক কৰি ;
 ৰাজ্যজ্ঞা আহিছে কালি ।—নাযাবাঁ উজাই,
 যাব লাগে ভটীয়াই ।

গদা ।—নডৰোঁ বগুৱা মই ।

নিপাতিম অকলেই যতোক যুঁজাৰু,
 দেখিবাঁ চকুৰে । নেদেখাঁ বৰাগী বেশ
 আৰু ই দেহত ।

বস্তা ।—স্থিৰ হই কৰাঁ কাম ।

নহলে নিশ্চয় উদ্দেশ্য বিফল তৰ ।
 সাজিছে বিস্তৰ সেনা, ৰাজ-আদেশত ;
 বাছি বাছি দেউতাই কৰিছে যুগুত ।
 গুনিলোঁ মন্ত্ৰণা যত নিজ কাণে আজি ।
 গুনা মোৰ কথা এবে, এৰাঁ আন ভাব ;—
 ৰজাৰ বগুৱা সাজি যোৱাঁহি ওলাই,
 নেবিবাঁ ইবেশ তুমি দৰং সীমাত ;
 তোমাকো এজন যাতে জানে সকলোৱে
 ৰজা-সেনা বুলি । আনিছোঁ লগত, ধৰাঁ
 এই সেনাসাজ ।

(সাজ প্ৰদান)

গদা—শলাগৌ তোমাক ।

কিন্তু, বস্তা ! কিবা দিম যোগ্য পুৰস্কাৰ ;

নাই মোৰ দিবলই !

বস্তা ।—আছে পাবলই ।

সাধিম যেতিয়া হয়, এই ঋণ মোৰ ।

বান্ধিব মনত মাৰ্শী, কাৰ্য্যসিদ্ধি পাচে,

এটিবাৰ দাসীলই ।

গদা ।—ছড়লৌ জীৱনে

তৰ উপকাৰ কথা । পাৰোঁ যেন হব

ঋণমুক্ত সময়ত ।

বস্তা ।—অনতিপলমে

যোৱাঁ এবে, সদ্যহতে ভাটীমুখে ;

যত্নৰ উচিত বত্ন মিলিব কালত ।

গদা ।—যাওঁ বাক, সদ্যহতে

গুৱাহাটীফালে, যুগুত ব্যৱস্থা হেতু !

—আহোঁ হে এতিয়া ।

(প্ৰস্থান)

বস্তা ।—

(গীত)

ভৈৰবী—কাওৱালী ।

পাৰোঁতে নো দিওঁ আহি আপুনি বিদায় ।

পুলিতে প্ৰেমৰ পুলি ঢাকনী গুচাই ॥

নেভাবিবাঁ প্ৰিয়ধন, কন্দা নাই মোৰ মন,

নিবিদৰে বুলি হিয়া, হিয়া হেৰুৱাই ।

বাঁচি থাকাঁ তুমি মোৰ, নপৰে ই আশা ওৰ,
 সম্পদে লবহি লগ শুচিলে অপায় ।
 ভাল পাবাঁ বুলি হাঁয়, ভালপোৱা দিয়া নাই,
 যোৱাঁ তুমি, বব মোৰ ছবিটি সহায় ॥

(মৌন)

বস্তা—যাওঁ হাঁয়, পৰোঁগই
 অশান্তি পাটীত ।

(প্রস্থান)

ষষ্ঠ গৰ্ভাক্ষ ।

সলাল গোহাঞিৰ চৰা ।

সঃ গোঃ ।—সৰ্বনাশ হাজৰিকা !

অবাবত আমাৰ মিলিল বিপদ ।
 পঠিওৱা সেনাদল আহিল উলটি,
 নেপালে বহাত, নেপালে বিচাৰি কতো
 ভণ্ড বৰাগীক । পালে সি সম্ভেদ কিবা ;
 পলাল বাতিয়ে, এৰি বৰাগী-টোকাৰি,
 ভণ্ডামীৰ জ্বলোঙা সমল । ভুল নাই,
 সিয়ে গদাপানি । নিজ দোষে হেৰুৱালোঁ
 ধৰা দিয়া দোষী । ই কথা প্রচাৰ হলে,

গুদাই আমাক এৰিব নে স্বৰ্গদেৱে,

নেভাঙ্গি বিষয়া ?

হাজৰিকা ।—মাত নাই ডাঙৰীয়া !

নেকান্দো বিষয় লই, এৰে যদি প্ৰাণে ।

জানি গুনি বন্দী এৰা, গুৰু অপৰাধ

এৰাম কিম্বন্ধে ? একেই অগনি প্ৰায়

জলি আছে বজা ।

শইকীয়া ।—আচৰিত কথা কিন্তু,

কিমতে সমুদ্ৰ বাৰু পালে বৰাগীয়ে ?

সিদিনা গুপুতে মেল আমি চাৰি জনে

পাতিছিলোঁ নীৰলত ; শুনা নাই আনে

বৰাগীৰ নাম লোৱা আমি । সৰ্ব্বজান

তেনেহলে বৰাগী ভকত ?—কোৱা নাই

কেৱে যদি তাক ।

বৰা ।— আমাৰে কোনোবা জনে

কিবা জানি পাতিছিলোঁ কথা ? গুনি তাকে

কোনো জনে কৰিলে প্ৰচাৰ ? হব পাৰে ;—

ভাবি চোৱাঁ তিনে ।

সঃ গোঃ ।—ভাবিবৰ কাম নাই ।

ভাৰাঁ এবে কিনোমতে পাণ্ড পৰিজ্ঞাণ ।

দুতৰ হাতত কি বুলি বাতৰি দিওঁ

স্বৰ্গদেৱলই ?

বৰা ।— নহয় শকত কথা ।

দিয়া হোক সমিধান, “নেপালোঁ বিচাৰি,

নেপাওঁ সন্ধান কতো এই অঞ্চলত,

নাই গদাপাণি ।”

হাজৰিকা ।—তথাপি নেবাব দায় ।

সেয়ে যদি সমিধান, লুকাই কিমতে

বৰাগীৰ কথা ?

শইকীয়া ।—স্বৰূপ ধৰিছাঁ তুমি ।

ৰাজ্য জুৰি হলহুল লাগি গৈছে আজি,

ঘৰে-পৰে বাটে-বাটে বৰাগীৰ কথা ;—

সূৰ্য্যৰ মুখত কোনে শোপা দিব পাবে ?

বতাহে বাতৰি নি যোগাব বজাক ;

জনবৰ তুলি ।

সঃ গোঃ ।—বাঢ়িব জঞ্জাল আৰু ।

শইকীয়া ।—বাঢ়িব নিশ্চয় ।

(সকলোটি চিন্তাযুত)

হাজৰিকা ।—পৰিছে মনত মোৰ

আৰু এটি কথা । শুনিছিলোঁ নিলগত,

বস্তা আইদেৱে আমাৰ গৃহিণী সতে

পাতিছিল কথা ; বৰাগী বাতৰি কিবা

জানেনা সিহঁতে ?

সঃ গোঃ ।—কি জানিব হেৰা !

হাজৰিকা ।—বৰাগীয়ে বীৰসাজে,

উজাই গইছেগই নগৰৰ মুখে ।

সিংহাসন লক্ষ্য কৰি, উন্মাদৰ দৰে,

উলটিছে মহাৰঙ্গে বাতি । হব পাবে

সেয়ে গদাপাণি । ভাবনার তেনেহলে
নেদেখোঁ কারণ ।

সঃ গোঃ ।—নেভাবি থাকিব পারি,
ঘূরি গদাপাণি স্বরূপ গইছে যদি
নগবর মুখে ।

হাজরিকা ।—আর এটা কথা কও ।

আমার জনাব লাগে স্বর্গদেবলই,
গদাই উজাই যোরা, নগর ধিয়াই ;
ভাটী ফালে সেনাদল নাই প্রয়োজন,
নগর বক্ষার হেতু নিয়োক চপাই ।
কিবা জানি গদাপাণি সসৈন্তে সোমাই
আক্রমিব সিংহাসন । আমার সেনাই
এবিছে সীমাত থই, থাকিব আগছি ।
তুষ্ট হব স্বর্গদের এনে মন্ত্রণাত,
নধবিব দায় ।

ববা ।— শলাগিছোঁ হাজরিকা !

সঃ গোঃ ।—নহলে উপায়

নাছিল আমার আক !
এবাঁ এবে আন কথা ; বিহিত বিধানে
যাব লাগে নিবেদন দূতর হাতত ;—
তিনে বহি যুক্তি কবি, সিঁথিবাহি কালি ।
উঠা হোক আক্রমণ, যোরাঁ ববাববি ।

(সকলোবে প্রস্থান)

সপ্তম গভাক্ষ ।

ৰাজ-আলি ।

১ম, হাটুৱা ।—মাৰেও মাৰক, তাৰ পৰিণামে, ঠু, কাটেও কাটক । সেই
বুলি ওৱাজিপ কথা, তাৰ পৰিণামে, নকৈ পাৰোঁ নে ?

২য়, হাটুৱা ।—এবা বেচ কৈছ । মাৰিব-কাটিবলৈ নো আৰু কি বাকী
থৈছে । একেঘাপে কাটি, মাৰি পেলালেও ভাল আকৌ !

১ম, হাঃ ।—সঁচা মোৰ ককাইটি ! কটাতকৈ, তাৰ পৰিণামে, বেপাৰটো
হে টান । তাৰ পৰিণামে, নহয় জানো ?

২য়, হাঃ ।—নকবি আৰু মোৰ কুটুম ! আজিকালি আৰু ৰজা-মন্ত্ৰীৰ মনৰ
বান্ধ নাইকিয়া হল ।

১ম, হাঃ ।—এই দৰে হলে, তাৰ পৰিণামে, দেশ উছন যাব লগা হল ! উঃ,
তাৰ পৰিণামে, এনে অইনাই !

২য়, হাঃ ।—নেদেখিছ, সিদিনাখনৰ কথা ; কিমান অইনাই কামটো
কৰিলে । এনাঙ্গৰত সেই দেবীয়েন কুৰুৱী আইদেউ গৰাকীক
লেলাত ভুজাই মাৰিলে বুপাই !

১ম, হাঃ ।—তাৰ পিচত নো, তাৰ পৰিণামে, ৰজাই কি সৰু পাপবোৰ
কৰিছে ? গদা কোৱঁৰক, তাৰ পৰিণামে, বিচাৰ নেপাই,
তাৰ পৰিণামে, নিচলা প্ৰজাৰ ওপৰত ধং সাৰিছে ? উঃ,
বাচ-বিচাৰ নাই, তাৰ পৰিণামে, ধৰ্ম আৰু মাৰ ! এনে অইনাই
কথা, তাৰ পৰিণামে, দেখা নাই বুপাও !

২য়, হাঃ ।—এবা, নকবি আৰু বুপাই, ৰজাই মুঠে শাস্তিকেহে জানিছে ।

১ম, হাঃ!—ইয়াৰ এটা উপায় নহলে, তাৰ পৰিণামে, দেশান্তৰী হে হব
লগা হ'ল। কেনেকৈ, তাৰ পৰিণামে, পৰবৰ্ত্তিবি ইয়াত ?

২য়, হাঃ!—ইয়াৰ উপায় আৰু কোনে কৰিব ! ইম্পৰে বহিখা কৰিলে
হে কৰা। নহলে, নিগমে মৰিলোঁহঁক !

১ম, হাঃ!—অঃ, তাৰ পৰিণামে, কিবা এটা নহব বুলিছ নে ? ইয়াৰ বাতৰি,
তাৰ পৰিণামে, গুৱাহাটী পাইছেগৈ হেনো। বৰগোহাঞি
ডাক্তৰীয়াই বোলে, তাৰ পৰিণামে, সিফালে কিবা ফন্দী পাতিছে।
এতিয়া ভাটীৰপৰা, তাৰ পৰিণামে, বৰফুকন ডাক্তৰীয়াই বল
দিলেই হয়। নকৰি কাৰো আগত, তাৰ পৰিণামে, এইবোৰ
কথা। কলে মৰিবি, তাৰ পৰিণামে, আপোনা-আপুনি।

২য়, হাঃ!—সিফালৰপৰা যদি কিবা এটা হয়, মই হলে পোনেই লগ
লাগিমগৈ ; যি থাকে কপালত। এনেও মৰিম, তেনেও মৰিম !

১ম, হাঃ!—হেৰ, থ, থ। আমাৰ ফালে, তাৰ পৰিণামে, তেনে সাহ-পিতৰ
মানুহ নাই। দেখিলেহে লেখিবি, তাৰ পৰিণামে, বোলে সেই
গেঙ্কেলাটোৱে কি কৈছিল।

২য়, হাঃ!—এৰা সাহ হলেও পিত-নাই। গদা কোৱঁবৰ নিচিনা মতা
থাকিলহেঁতেন যদি, তেহে। তেওঁৰ দৰে আৰু দুটামান হোৱা
হলেই হৈছিল।

১ম, হাঃ!—বেচ কৈছ। সেইটো হলে, তাৰ পৰিণামে, মানোঁ। এনে জন
পুৰুষ, তাৰ পৰিণামে, নহব-সুপজিব বুপাই ! গদা যি, তাৰ
পৰিণামে, গদা হে হয়। বৰহমপুত্ৰখন বোলে, তাৰ পৰিণামে,
সাতৰি পাৰ হ'ল। শুনি বিশ্বয় !

২য়, হাঃ!—সেই হে কণ্ঠ, বোলোঁ গদা কোৱঁবৰ দৰে এজন ওলালে পিচত
লৰি চাব পাৰোঁহঁক।

১ম, হাঃ।—হেৰ, তাৰ পৰিণামে, বলিয়া নহবিচোন। মুখ চম্ভালি,
তাৰ পৰিণামে, কথা কবিচোন। ইমানেও, তাৰ পৰিণামে,
আটিছে। কেনেবাকৈ ইয়াৰ গুংহে পাব লাগিব, তাৰ পৰিণামে,
হালে-হালে সাস্কুৰিব বুলি নেজান হবলা ?

২য়, হাঃ।—এবা, সিজনীয়েও এইবোৰ উলিয়াবলৈ বধা কৰে পায় !
পিচে, ফটা মুখ, কি কৰিবি ! (চমক খাই উঠি) ভাইটি ঐ,
এতিয়াহে মৰিলোঁ !

(এজন চোৰাংচোৱাৰ প্ৰৱেশ)

চোঃ চোঃ।—এই দুটাই ইয়াত কি কৰিছে ? কি কথা পাতিছিলি
তহঁতে ? ক, সঁচা কৰি।

২য়, হাঃ।—ককাইটি হেৰেই ! ই হে, ই হে। মই মুখ লৰোৱাই নাই।
ই হে যত কুটৰ খাই।

১ম, হাঃ।—মই হলে, তাৰ পৰিণামে, আগৈতে কৈছিলোঁ, বোলোঁ, তাৰ
পৰিণামে, বজাক চৰ্চিব নেপায়। বজাৰ হৈ, তাৰ পৰিণামে, বাব-
হালেও শুনে। এতিয়া, তাৰ পৰিণামে, পৰমাণ পালি ?

চোঃ চোঃ।—ইহঁতে কয় কি ! অ, বুজিলোঁ, তহঁতে বজাৰ বিগৰ্কে
কিবা মজ্জা কৰিছিলি ?

১ম, হাঃ।—মই হলে, তাৰ পৰিণামে, ফণ্ড বুলি একো কোৱা নাই দেও !
মই, তাৰ পৰিণামে, লৰ্জনেওৰ ফালেহে কৈছিলোঁ।

চোঃ চোঃ।—অ, বুজিলোঁ, ইহঁত ৰাজহোৱী। ষল, তহঁতক বজাৰ
আগত দিবলৈ লাগে।

২য়, হাঃ।—খাব আছে ঘণ্টা। মই হলে একো কৰা নাই, মোকাকৈ !
মুঠেই—

১ম, হাঃ।—সি হে, তাৰ পৰিণামে, যতকুটৰ ঘাই। ভাল মাৰিলি,
তাৰ পৰিণামে, বৰহমবধি ! তই যে মৰিলিয়েই, তাৰ পৰিণামে,
মোকো মাৰিলি, তাৰ পৰিণামে, অধৰমী !

চোঃ চোঃ।—(১ম হাটুৱাক গতিয়াই-ভুকুৱাই) কটাবন্দী, কি কেপ্-
কেপাই থাক। যাবলৈ কৈছোঁ, বল। ইয়াতে ধাতু উৰাম চাবি !

১ম, হাঃ।—ইয়াতে মাৰিপেলালেও, তাৰ পৰিণামে, ভাল আছে ককাই !
জীয়াজুইত পৰি আক, তাৰ পৰিণামে, জীম বুলি ভাবিছোঁ নে !

২য়, হাঃ।—কপালত যি হব লগা আছে, হব। মই হলে আগ হৈছোঁ।
আহ, ককাই, আহ।

চোঃ চোঃ।—(১ম, হাটুৱাক গতা মাৰি) এইটোৱে নো ভেৰা লাগি
কৰিছে কি ? আগ, নাবাঢ় কিয় ?

১ম, হাঃ।—যাওঁ যাওঁ, তাৰ পৰিণামে, ককাইটি হেৰেই, যাওঁ। তইতৰ
আলেখ-লেখ হে, তাৰ পৰিণামে, চাইছোঁ।

চোঃ চোঃ।—বাক, নেলাগে নোকৰ আলেখলেখ চাব। গতাত মূৰ নৌ
ছিকোতেই আগ বাঢ়।

২য়, হাটুৱা।—এবা, বজাৰ হকুম বুলিলে আক কব লাগিছে নে ?
আহ, ভাইটি আহ, যি কবে ঈশ্পবে !

চোঃ চোঃ।—বল আজি, বাপেৰে, দুইকো পিন্ধত দিয়ামগৈ। কটাইত !
ত্ৰিশূলৰ ওপৰত নাচিছিলি !

(সকলোৱে প্ৰস্থান)

অষ্টম গভাক ।

বজাৰ চৰা ।

বুঃ গোঃ ।—নাই গদাপানি !

হোৱা নাই এই পাৰ ।

বজা ।—

সলাল গোহাঁয়ে

তেন্তে মিছা বাৰ্তা দিলে ? তাৰে কথামতে

অনালোঁ চপাই যত ৰাজসেনা দল,

ভাটীভাগ একৰাই !

বুঃ গোঃ ।—পৰিছে ভ্ৰমত ।

হুবুজিলে সিজনাই কঁকতি গদাৰ ।

আমিও হুগুণি আগ, অনালোঁ চপাই

ততালিকে সেনাদল । সেই সন্মোগতে

ভটিয়ালে গদাপানি !

বজা ।— কি কৰা এতিয়া ?

বুঃ গোঃ ।—লাগিব কৰিব এটা ।

বজা ।— হল চিন্তা যুৰি ।

বুঃ গোঃ ।—চিন্তাৰ নপৰে ওৰ ।

তথাপি ভাবিছোঁ, ভয়ৰ কাৰণ নাই ;—

ভাটীমুখে নিৰ্কিৰ্বাদে নাই তাৰ গতি ।

জ্ঞানাম সকলো কথা বৰফুকনক,

নোৱাৰে সাৰিব যাতে, কোনোপাৰে গদা,
গুৱাহাটী এৰি ।

বজা ।— কৰাঁ যিবা দেখা ভাল ।
পাৰ লাগে বাৰ্তা গই ফুকনৰ কাষ,
নহওঁতে গদাপাণি গুৱাহাটী পাৰ ।
নতুবা, বিচ্ছল সকলো প্ৰয়াস তৰ,
বাঢ়িব বিপদ ।

বুঃ গোঃ ।—অনতিপলমে
স্থলপুথে লৰুৱাম চেৱাবী কটকী ;
যাব আজি বাতিয়েই ।

বজা ।— অনতিপলম,
অনতিপলম, যোৱাঁ, যোৱাঁ এতিয়াই ;
যোৱাঁ, শুভশ্ৰু শীঘ্ৰম্ ।

বুঃ গোঃ ।—আহোঁ স্বৰ্গদেৱ !
নহব চিস্তিত অত ।

(প্ৰস্থান)

(বন্দীপালৰ প্ৰৱেশ)

বন্দীপাল ।—(আঁঠু লৈ) স্বৰ্গদেৱ !
অনা হল ৰাজদ্রোহী দল ।
নিজানত বন্দী কৰি ৰাখিছোঁ সৱাক ।

বজা ।— কাৰো নাক, কাৰো কাণ,
কাৰো চকু, কাৰো ঘিলা কাঢ়িবি তুৰন্তে ।
আজ্ঞা হল মোৰ ।

বন্দীপাল ।—যিবা আজ্ঞা স্বর্গদের !

(প্রস্থান)

বজা ।— লাগিছে বিধম !

নেপাওঁ আশ্বাস কতো ; বোর অবিশ্বাসে
ছাতিছেহি মন-প্রাণ ! হুবুজোঁ আপুনি,
কিবা ভাবোঁ, করোঁ কিবা । শত্রু-মিত্র জ্ঞান
নাই মোর হৃদয়ত আক ; দেখোঁ এবে
সরে শত্রু, সরে মিত্র । নোরাবোঁ চিনিব
প্রকৃত সৃজন কোন্ !

—:***:—

অঙ্কপাত

—:***:—

৩। অঙ্ক ১

প্রথম গভাক ।

গুৱাহাটী—পোহাৰী-টোল ।

লুকী গাবোৱনীৰ পোহাৰ-ঘৰ ।

লুকী।—অ, তুহ্ না বয়া পাইছুৱা ? এনকে মন বয়া কৰি থাকা কিয়া ?
কিনো ভাব্‌ছুৱা ?

গদা।—বেয়া নেপাবি। মই একো বেয়া পোৱা নাই। আন কিবা
কথাহে ভাৱোঁ ।

লুকী।—অ, কিহক লাগি নো ভাবাহ্ ? মুই তুহ্নাক দুখ দিছুনা কি ?
হেঁইগিলাথান ভাল নাপাং দে ।

গদা।—তই মোক কি দুখ দিবি, মই হে তোক দুখ দিছোঁ। কিমান
দিন নো এই দৰে বহি থাম তাকে শুনিছোঁ ।

লুকী।—অঃ, মুক নো কি দুখ দিছুৱা হা ? মুই কুহু দুখ নাপাং দে ।
তুহ্নাক মোৰ বৰ মৰাম লাগে ।

গদা।—এৰা, মৰম যে কৰ সেইটো বুজিছোঁ। কিন্তু, মোক সদাই
পুহিবলৈ নো তই কৰ পাবি ?

লুকী।—অঃ, মূৰ নহলি, মাগি আনি খুৱাম দে । ডাঙ্গৰীনী গিলাথান
মুক বৰ মৰাম কৰে, ওঁ ।

গদা ।—(মনতে) শলাগোঁ আজলী তোক !

শলাগোঁ অশেষ, কোমল হিয়াৰ ভাব,

—অবলা ধৰম !

লুকী ।—আৰু কবাৰ নাই হব ? ইছান তুহ্নাক মাত্ৰা নোবা
কৰলুং দে ।

গদা ।—সঁচা, মাতিব নোৱাৰাত হে পৰিলোঁ । বাক, কচোন, তোক নো
কোন ডাঙৰীয়ানীয়ে মৰম কৰে ?

লুকী ।—কিয়া, আমৰ ফুকান ডাঙৰীনী মৰাম কৰে । মুকে হলি ভিতাৰ
কুলাগি যাবা দেয় নহয় ; আৰু কেমান কথা ছদিবা ধৰে !

গদা ।—বাক, কিনো সোধে ? মোৰ কথা কেতিয়াবা ওলাইছিল নে ?
ওলালে কিবা সোধে নে ?

লুকী ।—উঁ, উলাইছি দে, তুহ্না কথাও উলাইছি । তুহ্নাৰ চব গিলাখান
কথা মুই কৈছুং । অ, আৰু দিন তুহ্নাক নিবা দিছি ।

গদা ।—তই পিচে কি কলি ?

লুকী ।—অ, মুই নিম বুলছুং ?

গদা ।—পিচে, তেওঁ কি কলে ?

লুকী ।—কালি-পহাঁতে নিবা দিছি ।

গদা ।—ডাঙৰীয়াৰ ভিতৰলৈ মতা মানুহ যাব দিয়ে জানো ?

লুকী ।—মুনিহ মানুহ যাবা নেদেয় । তুহ্নাক লুকাই নিবা দিছি ।

গদা ।—কেনেকৈ নো লুকাই ৰিবি ?

লুকী ।—বাক, তেন্‌কি হলি, ফিৰ্কা দিন্তে ছদিবা লাগে ।

গদা ।—নহয়, কাইলৈকে যা ।

লুকী ।—বুজ্ছেঁ দে, কালি ছদিবা যাবা লাগে ? এই ছান মুই তুহ্না
লাগি ভাত বান্ধিবা যাং । তুহ্না ককো নাযুবি দিয়া ?

গদা ।—কলৈ নো যাম । ইয়াতে ইফাল-সিফালকৈ থাকিম । বাক, যা !
(লুকীৰ প্ৰস্থান)

গদা ।—চেনেহৰ বাইদেও

আছে ওচৰতে । দেখোঁ যদি কিবা হয় ।
দেখা পালে জানো, কৰিব ভ্ৰাতৃক দয়া
সন্ধটৰ বেলা, পুৰুষোঁ যদি দেখা দিব
অতি গুপ্তভাৱে, ভিনীহিৰ অজ্ঞাতত ।
নতুবা সিজনে নেৰিব নিৰ্বিল্পে মোক
পাহৰি কৰ্তব্য । সাধাৰণ লোক তেওঁ
নোহে জানোঁ মই ;—ৰাজকাৰ্য্য সাধনত
সদা প্ৰাণপণ ।

(প্ৰস্থান)

দ্বিতীয় গভাক ।

বৰফুকনৰ চৰা ।

বঃ ফুঃ ।—(অহ,) কতজনো স্বৰ্গদেৱ

গল পাব হই ; এনে অত্যাচাৰ কথা
গুনা নাই আগে' । অলপতে কেইজনো
যোগ্য স্বৰ্গদেৱ অবাবত কটা গল ;
তথাপি নাছিল এনে প্ৰজা-হাহাকাৰ,
প্ৰজা পীড়নত কেঁৱে দিয়া নাই মন ।

ইন্ডিপুৰ্বে কত যশৰাশি অসমৰ
 গাইছিল সভ্যজাতি দেশ-বিশেষত ।—
 শাসনত অসমৰ নাছিল সমান,
 যশশ্ৰীত অসমৰ ভাৰতত নাম,
 মানে-গুণে লভিছিল প্ৰথমত স্থান ।
 ইহেন অসম আজি যায় বসাতলে !
 প্ৰজাৰ দুৰ্গতি-গুনি ফাটি যায় হিয়া !
 নিতকে নতুন, বিষম বাতৰি আৰু
 গুনিম কিমান !

পাঃ ফুঃ ।—কিনো কম ডাঙ্গৰীয়া !

গুনা নাই আগে' প্ৰজাৰ দুৰ্গতি এনে ;
 নাছিল অশান্তি । বিপদ বাতৰি আৰু
 বাঢ়িছে দিনকে ;—উজনিত অশান্তিৰ
 নাই পাৰাপাৰ !

বিষয়া ।—নোদোষেঁ বজাক ।

সৰ্বদোষ ভাগী তেওঁ নহয় নিশ্চয় ;
 মন্ত্ৰীৰ মন্ত্ৰণা জানে' মূল কাৰণত ।
 অস্ত্ৰ মাথোঁ বজা আজি ; কাটিছে অপৰে
 যিৰূপে পাইছে চল ।

বঃ ফুঃ ।—ঋবসত্য কথা ।

তাতেহে বাজিছে ব্যথা হৃদয়ত মোৰ ।
 এক মন্ত্ৰী ৰাজ্যৰ ঈশ্বৰ ! কেনে কথা !
 ভাবি চোৱা বাৰু ।—তাতে বোৰ অত্যাচাৰ !
 অত্ৰায় অধৰ্ম একে নাই বিচাৰত,

পীড়িছে প্রজাক মাথোঁ ! ইহেন উৎপাত
নোৱাৰি সহিব আক ।

পাঃ ফুঃ ।—নোৱাৰি সহিব ।

প্ৰজাৰ বলত ৰজা ; প্ৰজা অবিহনে,
অৰ্থশূন্য ৰজা নাম । সেই প্ৰজা প্ৰতি
অসহন অত্যাচাৰ ! আপোনাৰ গাত
আপুনি আঘাতি যবে !

বঃ ফুঃ ।—বিষয় বিষাদ

লাগিছে প্ৰাণত হাঁয়, সিব সিব আজি
উতলি উঠিছে তেজ । নোৱাৰোঁ যদিহে
সাধিব প্ৰজাৰ হিত, সঙ্কটৰ বেলা,
কিয় আমি ৰাজকাৰ্য্য লইছোঁ হাতত ?
—কিহৰ বিষয়া আমি !

বিষয়া ।—ময়ো কওঁ তাকে ।

নোৱাৰোঁ গুচাব যদি প্ৰজাৰ দুৰ্গতি,
অনর্থক এই বাব নেলাগে আমাক ;
নলওঁ বিষয়া নাম !

পাঃ ফুঃ ।—মিলিছে সবাবো মত

উচিত কথাত । অৰাজক অত্যাচাৰ,
বাঢ়ে যদি দিনে, ৰাজকৰ্ম্মচাৰী হই
কিবা ফলোদয় ।

বিষয়া—চিন্তা এবে সহপায়,

কিৰূপে থঙাব পাৰি এহুৱা অপায় ।
নিৰলস সিংহাসন ইজ্ঞ-বঙহ,

কিমতে উদ্ধাৰ হয় দুৰ্গাম্বৰপৰা,

চিন্তা সকলোৱে ।

বঃ ফুঃ ।—চিন্তাৰিহেঁ বিস্তৰ হেৰা !

ইন্দ্ৰবংশী ৰাজকুল, আজি পৃথিৱীত,

তল গল দুৰ্গাম্বত ! লাগিছে তবধ

জানো, স্বৰ্গত দেৱতা, দেখি মৰতত

মানৱৰ অহুচিত কাজ ;—দেখি আৰু,

মহাসতী জয়মতী পীড়নৰ দশা !

শাপিছে দিনকে জানো, সতীকুলে হাঁয়,

‘ই ৰাজ্যৰ পতনৰ হেতু । নাই আজি

ৰাজলক্ষ্মী অসমৰ ; ত্যজিছে দেৱীয়ে ।

ত্যজিল সতীয়েঁ যেই ! বাজিছে হিয়াত

দেৱতা আদেশ বাণী,—নাই দোষ মোৰ ।

কৰ্তব্য পালন ছেতু হলোঁ প্ৰতিশ্ৰুত.

—নডৰাওঁ কাকো ।

(দুৱৰীৰ প্ৰৱেশ)

দুৱৰী ।—ৰাজদূত উপস্থিত,

দেউতা-ঈশ্বৰ !

বঃ ফুঃ ।—ক্ষন্তেক পলমে দেখা ।

শুশ্ৰূষাবে ৰখা হোক আলহী টোলত ।

দূত ।— ভাল, দেউতা-ঈশ্বৰ !

(প্ৰস্থান)

বিষয়া ।— এৰোঁ আজিলৈ ।

নাপায় সম্ভেদ যেন অহা-ৰাজদূতে

আজিৰ মন্ত্ৰণা কথা ।

(সকলোৰে প্ৰস্থান)

তৃতীয় গভাক্ষ ।

ফুকননীৰ বুলনী ।

—o—

লুকী।—(প্ৰৱেশ) অ, আইচু দৌতা ! মই লুকী আহিচুং । লাগ
পাম না ?

ভিতৰৰপৰা।—ওঁ, লাগাল পাবি দে । আইচু-দেউতা অলাই যাবা লাগুছি ।
অ, তুহনাক কাঠীতি বহিবা দিছি ।

লুকী।— অ-অ, বহিচুং দে । (বহে)

(ফুকননীৰ প্ৰৱেশ)

ফুকননী।—অ, লুকী আহিছ ?

লুকী।— ওঁ, আহিচুং দিয়া । তুহনা আহিবা দিছি, আহিচুং ।

ফুকননী।—ভাল কৰিলি । ক'তা, তই সিদিনা আনিম বোলা মাগুছটো ?
নাছিল দেখোন ?

লুকী।— অ, আহিবা লাগি হেঁই লাজ কৰুছি । দেখা পালি দৌতা
বগ্না বল্‌বা বুলি ।

ফুকননী।—নেদেখাকৈ আনিব নোৱাৰিলি ?

লুকী।— উঃ, নেদেখা কৰি কেন্কে আন্বা ? অ, হেঁইটো বৰ ডাল্লৰ
মুনিহ । লুকাবা নৰি ।

ফুকননী।—হেৰ বেটা, তোতকৈ ডাল্লৰ বুলি ময়ো জানিছোঁ । তোৰ
গাৰ আৰত লুকাই আনিবলৈ কোৱা নাই ।

লুকী।— হাটৈ, বৰ ডাঙ্গাৰ ! হেনে মুনিহ ইবাগি দেখুৱা লাগি নাই !
বৰ চৰা, বৰ মোটা ! তাহ্না হাত গিলা ভৰি গিলা বৰ
ডাঙ্গাৰ ডাঙ্গাৰ !

ফুকননী।—মাহুহটো দেখিবলৈ কেনে ?

লুকী।— অঃ, বৰ ৰূপাহ, দেখুৱা লাগি বৰ সুন্দাৰ । অ, গোটাই বেলি
হেন ৰাঙা । ৰাজাৰ কোণ্ডাৰ হেন দেখি ।

ফুকননী।—সি এতিয়া কি কৰে ? কেনেকৈ থাকে ?

লুকী।— ভাবি-ভাবিকিনে বহি থাকে । হৰাহ কথা নাকয় ।

ফুকননী।—থায় কেনে ?

লুকী।— উঃ ! খাৱাত হলি কমতি নাই । পাঁচটা মুনিহাক লাগি
ৰান্ধা ভাত আকলা খায়, বাপাঐ !

ফুকননী।—(মনে-মনে) বাকী নাই বুজিবৰ ।

ছৰ্ভগীয়া ভাত মোৰ, বীৰ গদাপাণি
চাপিছেহি কাষ দেহি ! গুপ্ত উদ্দেশে
ছদ্মবেশ ধৰি, ভৰিছেহি বাছা মোৰ,
বিচাৰি উপায় !

লুকী।— অ, কিনো ভাবচ্ছুৰা আইচু ?

ফুকননী।—ভাবিছোঁ কি, কাইলৈ তাক মই লুকুৱাই অনাম । তহঁত
ঠিক হৈ থাকিবি । আৰু, কাৰো আগত এইবোৰ কথা
মুলায়বি ।

লুকী।— ওঃ, কিয়া ওলাম ? তাৰ কথা নোলাবা লাগি হেঁই কৈ দিছি ।

ফুকননী।—বাক, মই তোক ভাল পাইছোঁ । মোৰ কথা যতে চলিলে
তোক আৰু ভাল পাম । জানিছ ?

লুকী।— অঃ, শপাথ খামনা আইচু ? তুহনা কথা মুই কেহনি
হনা নাই ?

ফুকননী।—বাক, শপত খাব নেলাগে । মই তোক বিশ্বাস কৰিছোঁ । এই
বিশ্বাস ৰাখিলে পিচেকৈ তোৰ ডাঙ্গৰ লাভ হব, জানিবি ।

লুকী।— অ, ৰাখিম দিয়া ।

ফুকননী।—বাক, তই এতিয়া যা ।

লুকী।— যাং দিয়া, আইচু ! (সেৱা কৰি প্ৰস্থান)

ফুকননী।—বাকী বল সুধিবৰ

কত কথা আৰু ! ভ্ৰাতৃদূত গল শুচি !

আছে সি কিভাৱে, কিবা মিলে থাবলহি ?—

সকতে সুখত উঠা, বজাৰ কোৱঁৰ ;

আহাৰত অতুলন বাছাখন মোৰ !

গাৰোৱনী আশ্ৰয়ত আছেহি লুকাই

কত কষ্টে জানো ! ভাবিলে সি সৰু কথা,

বিদৰে হৃদয় ! ঘৰৰ বাতৰি আৰু,

আৰু শোচনীয় ;—নাই আজি পিতৃ-গৃহ,

নাই মাতৃ, নাই ভ্ৰাতৃ, নাই ভ্ৰাতৃ-বধূ,—

সাধবী সতী জয়া !—আৰু ছুটি ভ্ৰাতৃ-পুত্ৰ

জীৱন্তে অনাথ !—কিমতে উদ্ধাৰ হব,

কি দিম উপায় ? পৰাধিনী নাৰী মই ;

পুৰুষ আশ্ৰয় বিনে কিৰূপে বৰ্তিম,

পৰজীৱী লতা ! তথাপি যত্নৰ ক্ৰটী

নকৰিম মই, নকৰোঁ পলম আৰু ।

ভিক্ষা মাগি ভ্ৰাতৃপ্ৰাণ স্বামী চৰণত,

বাথোঁ বংশধৰ । আৰু হাঁয়, হয় যদি,
 ঈশ্বৰ ইচ্ছাত, মনোৰথ পূৰ্ণ তাৰ,
 ইন্দুবংশী ৰাজকুল উধাব হুলাই ;
 শান্তিৰ বিস্তাৰ হব পিতৃৰ ৰাজ্যত ।
 নিস্তাৰিণী, নিস্তাৰা মাও, কৰিছোঁ কাকুতি ;
 অবলাৰ সেৱা লই তুষ্ট হোৱাঁ দেবি !
 —উদ্ধাৰাঁ অসম ।

(মৌন)

যাওঁ, অনতিপলমে
 কৰোঁগই যুগুতি যি হয়, আজিয়েই
 অনাম বাছাক ।

(প্ৰস্থান)

চতুৰ্থ গৰ্ভাঙ্ক ।

নীলাচলৰ নামনি ।

১ম, বাটৰৱা ।—ঐ মোৰ বাপ ! ঐ ইমান ভাগ্যৰ মুনিহ মোৰ বাপজন্মত দেখা
 নাই, বাপাঐ !

২য়, বাটৰৱা ।—হুই বাপা, হুই । 'অ' গোটাঐ হাটী ছেন, মোৰ বাপাঐ ! গাছৰ
 ডালগিলা মাৰমাৰ্টেক ভাজিলাক গোটাঐ !

৩য়, বাটৰৱা।—অ' খোজগিলা নেদখিলি না ? মোৰ হাত দি এক মূঠান
দীঘল ! কোম্বা দেশ থাকি ইটো ভীম আহিলাক, বাপা !

১ম, বাঃ।—তুহনা নাজনা ? সেইটো উজান থাকি আহিছি। লুকী ঘৰতে
টোকা বইছি।

২য়, বাঃ।—অঃ, সেইটো হবা নৰে। ইটো কোম্বা ডাঙ্গাৰ মানুহ। কিবা
ডাঙ্গাৰ কথা লাগি আহিছি হব ?

৩য়, বাঃ।—অঁ, হলি হবা পাৰে। তঁহনা কথা গিলা ডাঙ্গাৰ ডাঙ্গাৰ। অ,
উজান দিকি ভিক্ষু লাগছি হব ? সিবাগিৰ মানুহ গিলা অইই
লাগি ভাগছি।

১ম বাঃ।—অ, সেইটো হবাৰ নয়। সঁহয় বাজাৰ দায় লাগছি। মানুহ গিলা
ধবছি, মাৰছি, কাটছি, এই গিলাখান কৰছি।

২য়, বাঃ।—হাটৈ, তুহনা জানহা ? আমাৰ ডাঙ্গৰীয়াক লাগি খবাৰ দিছি,
অইই হেনে কৰবা লাগি। ছই-তিনটা মুনিহ লগ হবা নেদেয়।
তুহনা কাটৈ লাগ নালাগিবি মোৰ বাপাঐ !

৩য়, বাঃ।—তেনকি হলি, ইথিনি পৰতে কোম্বা আহবা লাগলি মৰ্জো দে !

১ম, বাঃ।—অ' কিয়া মৰ্কি হা ?

২য়, বাঃ।—কেইটা লগ হৈছি তুহনা নাচাহ কিয়া পুত্থা ? অ, আমি গিলা
তিনটা হৈছি, নেদখা না ?

৩য়, ক্ট.।—হাঁ মোৰ কাপাল ! সেইটো কোম্বা অইই আহবা লাগছি !

কেইওটাই।—(নিলগলৈ বেঙামেলি চায়)

২য়, বাঃ।—অ' ছই দে। ছই মোৰ বাপা, মলু দে !

১ম, বাঃ।—অ' কাটৈ নাথকিবি। পালা, পালা, বাপাঐ, পালা, নাথকিবি।
অ' অইই দি ছৰুকি আহ।

(পানীফুকনৰ প্ৰৱেশ)

পাঃ ফুঃ।—হেৰ, তহঁতে কি কৰিছহঁত ইয়াত ?

কেইগুটাই।—(ভৰিত পৰি কাণ্ড-বাণ্ড কৰে)।

পাঃ ফুঃ।—কটাহঁত, তহঁতৰ হৈছে কি ?

১ম, বাঃ।—ম, মোৰ সাতপুৰুষ-দৌতা, আমি আগৈতে নাজুনো দৌতা !

পাঃ ফুঃ।—কটা, কি নেজান ?

২য়, বাঃ।—দৌতা, সেই গিলা কথা আমি কাৰৈ নাজুনো, মোৰ পিতা !

পাঃ ফুঃ।—হেৰ, কি কথা ? ভাঙ্গি নকৰ কিয় ?

৩য়, বাঃ।—সেই লগ হবা নেদেয় যে দৌতা !

পাঃ ফুঃ।—উপায় নাই ! কি লগ হব নিদিয়াৰ কথা ?

১ম, বাঃ।—দৌতা-ঈশ্বাৰ, মোৰ সাতপুৰুষ দৌতা, নাক্টিবা দৌতা ! অহঁই
আমি গিলা তিনটা লগ হবা দেখিলাক, পিতা !

পাঃ ফুঃ।—বাক, লগ হলি। পিচে, কি হল ?

৩য়, বাঃ।—দৌতা, তিনটা লগ হলি কাট্টিবাৰ হুকুম হৈছি বলে ?

পাঃ ফুঃ।—এনে কথা তহঁতক কোনে কৈছে ?

২য়, বাঃ।—গুনহৌ দৌতা, উজানত কাট্টিবা লাগুছি। অকে লাগি মুনহ
গিলা ভাগুছি।

পাঃ ফুঃ।—মিছা, মিছা। তহঁতে একো ভয় নকৰিবি।

১ম, বাঃ।—ভাল দৌতা-ঈশ্বাৰ ! উঃ, জীউ দিলাক আহি পিতা !

পাঃ ফুঃ।—বাক, ভয় নকৰিবি ; তহঁত ষাগৈ। আক এই দবে লগ হস্ত্ৰেকানো
জগৰ নাই। তহঁতে আনকো কৈ দিবিহঁক।

২য়, বাঃ।—ভাল দৌতা ! জীউ দিলাক বাপাই ! বাবা দিছি, বাৰ্ড চ'লা,
বাপাগিলা, বাৰ্ড চ'লা।

(বাটকৰাহঁতৰ প্ৰস্থান)

পাঃ ফুঃ ।—অৰাজকপূৰ্ণ দেশ ।

ৰাজ্য জুৰি বিয়াপিছে অশান্তিৰ চটু।

নগৰৰ পৰা ঘিৰা আহিছে বাতৰি,

ধুকপ ঘটনা । স্বৰূপ লিখিছে আৰু

বুদ্ধ মন্ত্ৰীবৰে ;—এজনৰ মন্ত্ৰণাত

ছাৰখাৰ দেশ ! বসাতলে যায়-যায় !

—কি হব উপায় !

(প্ৰস্থান)

—○*○—

পঞ্চম গভাক্ক ।

—○*○—

বৰফুকনৰ বৰঘৰ ।

—❖❖❖—

বঃ ফুঃ ।—(মজিয়াত বহি ৰোৱা খোজ এটালৈ চাই)

কাৰ খোজ ইটো ?

কোন্ তেওঁ পুৰুষ প্ৰধান, খোজ যাৰ

বহি যায় মাজ-মজিয়াত ! মহাবীৰ

জানিছোঁ নিশ্চয় তেওঁ ; নতু এনে খোজ

যাৰে-তাৰে নহয় সম্ভৱ । ধেয়ে হোক ;

কাৰ এনে সাহ, সোমায় ভিতৰ মোৰ !

—গুপ্তভাৱে আহে-যায় !

ফুকননী ।—কমা কৰাঁ প্ৰাণনাথ !

দিয়া ভিক্ষা এটি প্ৰাণ, অধিনীক আজি ;

—বাৰ্থা মোৰ প্ৰাণ ।

বঃ ফুঃ ।—ইকি আচৰিত !

কিয় হল এনে মতি তৰ ? জানো মই,
তোমাহেন স্থিৰমতী অতুল জগতে ;
পতিভক্তি, পতিপ্ৰাণ, পতিমাত্ৰ ধ্যান,
তোমাৰ বিশেষ গুণ । কিয় দেখোঁ আজি,
এনে বিপৰীত মতি !

ফুকননী ।—চঞ্চলা চপলা যেন

নেভাবিবাঁ প্ৰাণনাথ ! স্নগভীৰ তলি
মোৰ পতি-ভকতিৰ মনি পায় কোনে !
ভেটা দি বুৰাই পাৰ লক্ষ্যভ্ৰষ্ট কৰে,
সাধ্য এনে কাৰ ?

বঃ ফুঃ ।—জুবুজোঁ কথাৰ ধাৰ ।

বুজিবৰ চল মোৰ নাই এই বেলা ।—
কোন্ সিটো, দিয়ে আহি গজিয়াত ভৰি,
কব লাগে মোক । নসহে পলম আৰু,
নসহোঁ কিঞ্চিৎ ।

ফুকননী ।—নহবাঁ অধীৰ নাথ !

নেভাবিবাঁ আন ভাব, বাতুলৰ দৰে ।
আপোনাৰ পৰিচয় কিয় কৰাঁ হীন
প্ৰকাশি দুৰ্বল ভাব,—নীচ অবিশ্বাস
বিশ্বাসী জনত !

বঃ ফুঃ ।—ভাব নাই নীচতাৰ ।

উজ্জল-খুজ্জল ভাবে বাঢ়ে কৌতূহল ;
নসহে পলম । অনতিপলমে কোৱাঁ,
কোন্ সিটো জন ?

ফুকননী ।— নকৈ নেথাকৌ নাথ !

প্ৰতিশ্ৰুত হোৱাঁ আগে, প্ৰাণ দিবলই ;

—দিম পৰিচয় ।

বঃ ফুঃ ।— নকৰোঁ প্ৰতিজ্ঞা আগে ।

নবধৌ নিৰ্দোষী কিন্তু, জানিবাঁ নিশ্চয়,

অন্ত উদ্দেশ্যত ।

ফুকননী ।— শুনা তেস্তে প্ৰাণনাথ !

দিয়াঁ প্ৰাণদান মোক, বাখি ভাতৃপ্ৰাণ ;—

গদাপাণি আছে আহি, আজি দিন চাৰি ।

গুপতে ৰইছে বাছা, ৰজাৰ উৰিত ;

বাখী তাৰ প্ৰাণ ।

বঃ ফুঃ ।— ইকি ! গদাপাণি !

কিয় তুমি বাখিছাঁ লুকাই ! প্ৰাণ স'তে

প্ৰাণৰ সোদৰসম স্নেহোঁ যাক মই,

মোৰ হস্তে ভয় তাৰ ?

ফুকননী ।— জানোঁ নাথ, তৰ ভাব ।

তথাপিতো, ৰাজকীয় কৰ্তব্যত লাগি

জানোঁ কিবা কৰাঁ !—ৰাজাজ্ঞাৰ কথা নিজে

শুনালোঁ সিদিনা ।

বঃ ফুঃ ।— নকৰিবাঁ ভয় ।—

ৰাজাজ্ঞাৰ প্ৰতিকূলে চলিছোঁ এতিয়া ;

প্ৰজাৰ উদ্ধাৰ হেতু কৰিছোঁ যুগুতি,—

লৰা-ৰজা আজি ৰজা পাঠোঁ অন্ত জন ।

শুভক্ষণে পালোঁ বাকী গদা কোৱঁবৰ ।

আনা মাতি, চাওঁ মই বাঁহাক এবাৰ,

দেখা নাই বহুকাল ।

ফুকননী ।—দেখিবাঁ এতিয়া ;

আনোঁ মাতি প্ৰাণেশ্বৰ !

(ফুকননীৰ প্ৰস্থান)

বঃ ফুঃ ।— অতি শুভক্ষণ ।

গদাপাণি কোৱঁৰক পালোঁ সময়ত ।

নকৰোঁ পলম আৰু ; সভাসদে মিলি

কৰিম যুগুতি আজি । (চিন্তায়ুত)

(গদাপাণিৰে সৈতে ফুকননীৰ পুনঃ প্ৰৱেশ)

বঃ ফুঃ ।— (আগবাঢ়ি গৈ গদাক সাবটি ধৰি) গদাপাণি !

গদা ।— (উলটি সাবটি ধৰে) ভিনীহিদেৱ !

বঃ ফুঃ ।— আছাঁহি লুকাই তুমি,

কিবা কাৰণত ?—নালাগে লুকাব আৰু,

নাই মোত ভয় ।

গদা ।— প্ৰাণৰ ভয়ত জানী,

লোৱা নাই গুপ্তবাস ; দিওঁ যদি ধৰা,

নহব উদ্দেশ্য সিদ্ধি, নহব উদ্ধাৰ

অৰাজক পিতৃৰাজ্য অত্যাচাৰপৰা ;

—ইমানেই ভয় ।

বঃ ফুঃ ।— নাই আৰু সেই ভয় ।

কৰিছোঁ যুগুতি, পায় যাতো পৰিত্ৰাণ

নিৰাখিত প্ৰজা । দিছাঁ আছি বোগদান

যথা সময়ত । যোৱাঁ, এৰে ধৰ্মাগাই

ৰাজকীয় বেশ । যাওঁ মই দিওঁগই

সভাসদগণে, অতি শুভবাৰ্ত্তা এই ।

যুৰিম সত্বেৰে ।

(প্ৰস্থান)

ফুকননী ।—আই, মোৰ বাছাধন !

ধৰাঁ আহি যোগ্য পৰিচ্ছদ ; চাই ৰূপ

জুৰাওঁ পৰাণ !

(ফুকননী আৰু গদাপনিৰ প্ৰস্থান)

ষষ্ঠ গৰ্ভাক্ষ ।

বৰফুকনৰ চৰা ।

পাঃ ফুঃ ।— শান্তি নাই ! শান্তি নাই !!

ৰাজ্য জুৰি বিয়াপিছে, অশান্তিৰ ধল !

শান্তি নাই উকুনীত, নাই শান্তি লেশ

দৰঙ্গী প্ৰজাৰ প্ৰাণে ; শান্তিভঙ্গ আজি

কামৰূপী প্ৰজা সমূহৰ । চউপাশে

আতঙ্কে আতুৰ হাঁয়, শান্ত প্ৰজাকুল,

—শঙ্কা প্ৰতি পদে !

মজিন্দাৰ-বকৰা ।—নকৰাঁ ফুকনদেৱ ।

শুনিছোঁ বিস্তৰ ৰাজ-অত্যাচাৰ কথা,

শুনিব লাগিছোঁ দিনে ।—কি হব উপায় !
 কিমতে উদ্ধাৰ হয়, প্রজাবৰ্গ আজি,
 ভাবি পোৱা নাই । নাই অন্ত ভাবনাৰ
 নকৰেঁ। যদিহে যুগুত মন্ত্ৰণা সৰে,
 ইফালৰ পৰা ।

পাঃ ফুঃ ।— স্বৰূপ কইছাঁ তুমি ।

কোৱাঁ তেস্তে যুগুত উপায়, কিবাৰূপে
 কৰা ভাল কাৰ্য্য আবন্তণ । আছে যদি
 লোৱাঁ নাম যোগ্য কোৱাঁৰৰ ;—যোগ্য কোন্
 ৰাজপাটলই ?

ঘোঁৰা-বক্সা ।—দেখিছোঁ বিষম !

নেদেখোঁ নিঘূণী জন ৰাজপাটলই ।
 আছিল যতেকমানে সুযোগ্য কোৱাঁৰ,
 অজ্ঞানত কৰি আশা কৰিলে বিনাশ,
 ভাগিলে কোনো বা জন দেশ-দেশান্তৰে ;—
 চিন্ নাই পাবলই ! তাতে হে চিন্তিত ।
 ভাবিলোঁ বিস্তৰ আমি, ডাঙ্গৰীয়া সতে,
 নাপালোঁ বিচাৰি ভাবি, যোগ্য কোনো জন ।
 বংশই নিদিয়ে কাম ; লাগে ৰাহুবলী,
 ওখমনা, বীৰতেজী, সুযোগ্য কোৱাঁৰ,
 ইহেন সময় ।

পাঃ ফুঃ ।— মানিছোঁ তোমাৰ কথা ।

মানিবাঁ তুমিও,—“যথা ইচ্ছা তথা কৰাট” ;
 —স্বভাবৰ পত্তি ।

(বৰফুকনৰ প্ৰৱেশ)

ঘোঁৰা-বন্ধৱা ।—আহাঁ ডাঙ্গৰীয়া !

আছেঁ আমি অপেক্ষাত ; লোৱাঁহি আসন,
লোৱাঁহি চিত্তাৰ ভাগ । কিন্তু, দেখোঁ, যেন
প্ৰফুল্ল মুখানি আজি ;—কিলা কাৰণত ?
পাহৰিছাঁ ডাঙ্গৰীয়া, ৰাজবীয় দায় ?
ৰাজ্যৰ অশান্তি আৰু কোৱঁৰ সন্ধান,
পাহৰিছাঁ কিবা ভাবি ?

বঃ ফুঃ ।— কিবা কোৱাঁ তুমি !

পাহৰিম ৰাজকাজ ? কওঁ শুনা আজি
আনন্দ কিহত মোৰ । লভিছোঁ সন্তোষ
ৰাজকীয় কথা লই ; বিৰিদ্ধিছে আশা,
হব বুলি আমাৰ উদ্দেশ্য সফল,
ঈশ্বৰ কৃপাত আজি ।

ঘোঁৰা-বন্ধৱা ।—কিবা ডাঙ্গৰীয়া ?

বঃ ফুঃ ।— মিলিছে কোৱঁৰ এটি ।

পাঃ ফুঃ ।— যোগ্য ৰাজপাটলই ?

বঃ ফুঃ ।— সুযোগ্য কোৱঁৰ ।

শুনিছাঁ সবাবে জানো গদাপাণি নাম,

—বাহুবল কোৱঁৰৰ ?

পাঃ ফুঃ ।— জানোঁ গদাপাণি ।

জানোঁ আৰু বিক্ৰম গদাৰ । নাই বীৰ
সমনীয়া দ্বিতীয় এজন । কিন্তু জানোঁ,
নিৰুদ্ধে এবে তেওঁ ।

বঃ ফুঃ ।— পাইছে। উদ্দেশ ।

মিলিছে হাততে আহি, ঈশ্বর-ইচ্ছায় ;

—আছেহি আলহী হই ।

ঘোঁরা-বকরা ।—শুভবার্তা অতি ।

“শুভস্য শীঘ্রম্” জানি, কাজে হাত দিয়া

উচিত এতিয়া দেখোঁ ।

পাঃ ফুঃ ।— নিশ্চয়, নিশ্চয় ।

পলমে বিঘিনি মাতে ; নাবাথিবী বাধি

শুভকর্ম পাচলই ।

বঃ ফুঃ ।— সুখী হলোঁ গুনি ।

সবারো মিলিছে মত । অনতিপলমে

বাঁও সরে করোঁগই যুগুত উপায় ;

ভাগে ভাগে শুভ কাম । সেনাদল আক

যাত্রার আহিলা-পাতি হব লাগে স্থিৰ ।

অতি শীঘ্রে দিব লাগে, সেনাধ্যক্ষ পাতি

গদাপাণি কোরুঁবক । সেনানী সজাই

করোক যুগুতি ভাল ; সৈন্যে উজাই

যাব লাগে পানী-পথে । কিন্তু, আগে তাব,

যাব লাগে আগ-বার্তা ‘বব’ মন্ত্রীলই ;—

বক্তৃপাত নোছে ষাতো পারিতপক্ষত,

প্রজাবল ক্ষয় ষাতো নহয় কাচিত,

প্রজা-হিত-সাধনত ।

(সকলোবে প্রস্থান)

অঙ্কপাত ।

৪। অক্ষ ।

প্রথম গভাক ।

গুরাহাটি,—খাৰগুলি কোঁঠ ।

পানীকুকন ।—গুনী সৈন্তগণ, ভাবীৰজা গদাবীৰে
স্বয়ং লবহি আজি সৈন্তাধ্যক্ষ বাব ।
বজোৰাঁ মঙ্গলবাদ্য, বোলা উচ্চস্বৰে ;—
বোলা একেস্বৰে,—জয় গদাপাণি জয় ।

সৈন্তগণ ।—জয় গদাপাণি জয় ।

পাঃ ফুঃ ।—বোলা আৰু বাৰ,—

সৈন্তগণ ।—জয় ভাবীৰাজ জয় ।

(গদাপাণিৰ প্ৰৱেশ)

পাঃ ফুঃ ।—পানীছোঁ শৰণ

নতশিবে সকলোৰে ; মানিছোঁ অধ্যক্ষ

আমি বীৰ গদাপাণি ।

সৈন্তগণ ।—জয় গদাপাণি জয় ।

গদা ।—নাচিছে হৃদয়,

নাচে মোৰ তেজপুঞ্জ প্ৰতি সিনে বই,

অতনা সাহসী জন দেখি বগবেশে ।

যাৰ বাহুবলে দৰ্পচূৰ্ণ যোগলৰ

ত্ৰয়োদশ বাৰ,—বথানিলে শত্ৰুপক্ষে

তেজ অসমৰ ;—যাৰ বল-বীৰ্য্য-কথা

বাষ্ট্ৰ ভাৰতত ; ইন্দ্ৰবংশী বাজকুল

অসম প্ৰতাপে আজি অগ্ৰগণ্য কৰি

বাখিছে যি ধৰি ; সেই বীৰ সেনাদলে

মানিছে অধ্যক্ষ মোক নিজে তুষ্ট হই,

উচ্চাৰিছে জয়ধ্বনি মোৰ নাম লই !

ইহেন গৌৰৱ-আশা, লভি ভাগ্যবলে,

বৰমদে মাতি উঠে দেহ-মন মোৰ,

—উলাহ নধৰে প্ৰাণে ।

পাঃ ফুঃ ।—চোৱাঁ সৈন্তগণ !

কেনে বীৰ সেনাধ্যক্ষ মিলিছে আমাৰ,

কিযে ভাগ্যে পালোঁ আজি নেতা গদাপাণি !

যাৰ বাহুবল-কথা বাষ্ট্ৰ চৰাচৰে,

যাৰ নামে পায় বল বিমুখ সেনানী,

সেই গদা নিজে নেতা !—কি ভয় আমাৰ—

পৃথিবী জিনিব পাৰোঁ !

সৈন্তগণ ।—জয় গদাপাণি জয় ।

পাঃ ফুঃ ।—বোলাঁ ঘূৰিবাৰ ।

সৈন্তগণ ।—জয় ভাবীৰাজ জয় ।

গদা ।— বাঢ়িছে উলাহ,

বাঢ়ে যেন বাৰিষাৰ বেগৱতী নই !

পৰিছে মনত আজি তাহানিৰ কথা,—

তাহানি এপক্ষে হই আখৰাস্থলত

ধেমালিতে বণজয় কৰা । হৃদয়ত

আৰু এটি গুপ্ত বাসনা অন্তৰত

উঠিছে উথলি,—কতকাল মনে মনে

পালিছিলোঁ আশা, বণত বীৰেন্দ্ৰ নাম

লভিম এদিন বুলি ; শত্ৰু দলনত

বাহুবলে সাৰ্থকতা লভিবৰ শুণে,

কত ভাব পালিছিলোঁ এই হৃদয়ত,

কত ভাব উঠিছিল বিৰিজি এদিন ;

তেজেৰে বোৱাই নই চকুৰ তৃপ্তি

লভিম এদিন বুলি বান্ধিছিলোঁ যিবা

কঁকালত তৰোৱাল মোৰ ! আজি সেই

বাসনাৰ, পূৰ্ণ দিন চাপিছে ওচৰ,

চাপিছে বাহিত ফল সেই সাধনাৰ,

মুখকাৰী স্নিগ্ধপ্ৰভা অমিয়া সুখৰ,

বিয়াপিছে হৃদয়ত পৰাণ জুৰাই,

আগন্তুক সৰ্বসিদ্ধি, বিধিৰ বিধান,

চাপিছে ওচৰ দেখি !—অপাৰ আনন্দ

হিয়াত নধৰে মোৰ !

সৈন্তগণ ।—জয় গদাপানি জয় ।

পাঃ হুঃ ।—বোলা বুৰিবাৰ ।

সৈন্তগণ ।—জয় ভাবীৰাজ জয় ।

গদা ।— মুহূৰ্ম্মূহ জয়ধ্বনি

উচ্চাৰিছে বত, উথলি উঠিছে তত
 দেহ-মন-প্ৰাণ প্ৰতিপদে প্ৰতিপদে
 বণ উদ্দেশ্যত ! বজোৱাঁ বজোৱাঁ বনে,
 বজোৱাঁ বণৰ চেও, বজোৱাঁ তালত,
 তালে তালে নাচি উঠি, বীৰ খোজে আনি,
 উলাহত আগ বাঢ়োঁ বণ অভিযুথে !
 চেরে চেরে ধৰোঁ খোজ, গণি প্ৰতিপদ,
 প্ৰতিপদে শুভক্ষণ মানি ;—আমাৰ
 বাহুবল দেখোক জগতে ; স্বৰ্গহস্তে
 দেখে যেন দেৱগণে । উঠিছে হুঙ্কাৰ
 অস্তস্থল এৰি মোৰ, দেখি সমুখত
 সিংহৰ চিকাৰ,—মোহাৰি হৰিণাদল
 একে আক্ৰমণে,—দিম পৰিচয় আজি
 যি হেতু গদাৰ বাহু দুৰ্জয় বণত ।
 বাঢ়োঁ আগ, ধৰোঁ পাচ, হেৰা বীৰগণ !
 পদে পদে চমু কৰোঁ পৰীক্ষাৰ স্থল,
 বণত বিজয়ী নাম লভিবৰ গুণে ।
 ৰাতি-দিন একে সাজ, একে অভিপ্ৰায়,
 সকলো একেটা আজি এক লক্ষ্য ধৰি ;
 —‘জিনিম শত্ৰুক, কিম্বা পৰিয় বণত’—
 বীৰশয্যা আছে পতা যশোস্তম্ভোপৰি,
 চিৰশান্তি চিৰকৌৰ্ত্তি লভিবৰ গুণে !

সমুখীন সংগ্রামত উঠন পতন,
উভয়তে সমভাগ্য ;—ভাগ্যধৰ আমি
আজি সকলোটি,—জিনিষ জগত আই, আই,
আই আই বাঢ়ি ।

মৈত্ৰদল ।—জয় গদাপাণি জয় । (উত্তেজিত হৈ প্রশ্নান)

—❦❦❦—

দ্বিতীয় গভাক ।

বজাৰ চৰা ।

—❦❦❦—

বুঃ গোঃ ।—আন ধৰি আছে কোন্
কিচৰত আজি । বাজদ্রোহী অপৰাধী
হব লাগে থিয় ।
কটো ।— ভাল, দেউতা-ঈশ্বৰ ! (প্রশ্নান)
বজা ।— নাবাছিবাঁ কাকো ।
সক-বৰ, স্তানী-মুখ, মুনিহ-তিবোতা,
যাবে দেখা শত্ৰুভাব সিংহাসনলই,
তুৰন্তে বধিবাঁ তাক, নতু শাস্তি দিবাঁ ।
—মুতুলিবাঁ কাকুতিত ।

বুঃ গোঃ ।—মুতুলোঁ কাঁচিতি ।
নালাগে বুজাব মোক । দেখি আই নিভে,
এবিহোঁ নে কোনো জন, কিবা কাৰণত,

এফেৰি যদিপি পাওঁ ছিদ্ৰ কাৰো গাত ?

—কঠিন বিচাৰ মোৰ ।

মৰাণ-বক্সা ।—সঁচা, ডাঙ্গৰীয়া !

এৰা নাই কোনোজন, কৰা নাই ত্ৰুটি

লঘু পাপে গুৰু দণ্ড দিবলই তুমি ।

মমতা, নবম ভাব, কল্ল শীয়া কৰি,

কৰিছাঁ কঠিন হিমা, দিনে দৃঢ়তৰ,

—শিলেৰে বান্ধিছাঁ বুকু !

বজা ।— তাতো যে নপৰে ওৰ

ৰাজদ্রোহী লেখ ! ঘৰে-পৰে, বাটে-ঘাটে,

দুজন লাগিলে লগ, আলচে অহিত !

কাহানি পৰিব অন্ত ছৰস্তৰ দল,

ভাবি অন্ত নাই !

মঃ বক্সা ।—লাগিছে নে কব আৰু !

গছ-লতা লগ লাগি পাতে যেন কথা,

ৰাজদ্রোহী ভাৱে ! চবায়ৈ কিবিলি মাৰি,

পাতি যায় উৰি উৰি, তললই চাই,

ৰাজদ্রোহীকথা !

(এজনী অপৰাধিনীক লৈ কটোৱালৰ প্ৰৱেশ)

কটো ।— স্বৰ্গদেৱ ! নিবেদন ;—

গুৰুতৰ অপৰাধ এই তিবোতাৰ ।

টিপতে বুলাই হাত, ভেলেকী বাণেৰে,

মাতি থকা নেওঠনী চলালে নিমাত্ৰে,

চাপিলোঁ ওচৰ বেই । মতৰী তিবোতা !

কেতিয়া যে কৰে কি, কিবা ঠিক ভাব,

এনে দুৰ্দীনত ।

বুঃ গোঃ ।—স্বৰূপ ধৰিছে কথা ।

কোনে পায় তিবোতাৰ আশ ! আৰু জানাঁ,

তিবোতাই বিবাদৰ যতেক কাৰণ ।—

জয়মতী কান্ধু হল, এই অশাস্তিৰ ;

—বুজিনাঁ প্ৰমাণ ।

বজা ।— নাক-কাণ কাটি শাস্তি

দিবা বথোচিত । ক্ষমা নাই, ক্ষমা নাই,

জানিবা নিশ্চয় ।

অপৰাধিনী ।—সৰুদেও ইম্পৰ ! বেটীয়ে—

কটো ।— নবজাবি মুখ ।

বজা ।— শুনোঁ বাৰু কিবা কয় ।

কটো ।— ক, কি কব খোজ ।

অপৰাধিনী ।—সৰুদেও ইম্পৰ ! বেটীয়ে ভালকে কব গোনাইছিলোঁ ।

বোলোঁ, বেটাৰ বৰ ভাইগ ; নাক-কাণ কাটিয়ে এৰিবলৈ

হল । কথাতে কয় বোলে, “কাটে যদি নাক-কাণ থাম

আলে-জালে, কটা গলে চুলিটাৰ পাম কোন কালে” !

বজা ।— এৰি তেস্তে নাক-কাণ,

ধৰিবি চুলিত ।

কটো ।— যিবা আজ্ঞা স্বৰ্গদেৱ !

(অপৰাধিনীক লৈ কটোৱালৰ প্ৰস্থান)

বজা ।— লগা নাই ভাল একো !

বুঃ গোঃ ।—আছে দোষী আৰু ।

আনিছে এজাক ধৰি ৰাতি ছুপৰত,
 গুপ্তভাৱে মেল পাতি থাকোঁতে ঘৰত ।
 পাতিছিল কিবা জানি ৰাজদ্রোহ কথা ;
 নহলে, নীৰলে বহি কুটুম্ব দলে,
 কৰিব মন্ত্ৰণা কিবা ?

ৰজা ।— আমাৰে অহিত,
 আলচিলে কিবা জানো ! বিহিৰা এতেকে
 গুৰু দণ্ড সবাৱকে ।

বুঃ গোঃ ।—চাপি আহ, চাওদাং ।

চাওদাং ।— (প্ৰৱেশ) চাপিছোঁ ওচৰ ।

বুঃ গোঃ ।—কাৰি লই চকু, ঘিলা,
 জাবগীত দিবি মেলি ;—মৰোক বাগৰি
 ৰাজদ্রোহী দল !

চাওদাং ।— ভাল, দেউতা-ঈশ্বৰ ! (প্ৰস্থান)

ৰজা ।— আছে নে কোনোবা আৰু ?

বুঃ গোঃ ।—আছিল বিস্তৰ ।

ৰজা ।— কিবা কোৱাঁ পিচে, তু মিঞা

বুঃ গোঃ ।—লাগিছে বিষম !

নোৱাৰোঁ তিষ্ঠিব আৰু বিচাৰ-চৰাত ।
 লৰে যেন ঘৰ-বাৰী, কয় কিবা কথা !
 আকাশত দেখোঁ আৰু, গিলিছে ৰাহুৱে
 লাহে লাহে তৰা চক্ৰ পূৰ্ণ গৰাহত !
 নবহে কাৰ্য্যত মন, দুৰ্বল হৃদয় !
 —প্ৰতিক্ষণে দেখোঁ কিবা !

ৰজা ।— মোৰো একে দশা !
 থোৱাঁ তেন্তে আজিলই ৰাজকীয় কথা ।
 শাস্তি নাই কিন্তু হাঁয়, বাহিৰে ভিতৰে,
 নাই শাস্তি লেশ !—কিবা চিন্তা, কিবা ভাব,
 জিলিমিলি কিবা, দেখিছোঁ সভয়ে সদা !
 প্ৰতিক্ষণে যেন, কালান্তক যমে
 নৰক উদ্দেশে মোক !—এৰোঁ আজিলই ;
 যোৱাঁ সৰে ঘৰাঘৰি ।

(প্ৰস্থান)

তৃতীয় গৰ্ভাক্ষ ।

ৰাজমাওৰ টোল ।

ৰাজমাও ।—পঁচা নে কি ডাঙ্গৰীয়া !

আহিছে উজাই বোলে বৰফুকনেৰে,
 বগসাজে গদাপালি ? বিষম আক্ৰোশ
 জানাঁ, ইবাৰ গদাৰ,—বধি লৰা-ৰজা,
 লব কাঢ়ি সিংহাসন নিজ বাহুবলে ।

বাজিছে বিষম মাতৃৰ বুকুত মোৰ !
 বজা হোক গদাপাণি, নাই মোৰ খেদ,—
 আনন্দত বাজে মই নকৰোঁ আক্ষেপ,
 —বজা ভাঙ্গি এৰে যদি প্ৰাণে মোৰ ‘লৰা’ ।
 কিন্তু হাঁয়, কিবা জানি, বধিব বাছাক,
 বাজদ্রোহী নলে !—কি হব উপায় তাৰ,
 কোৱাঁ ডাঙ্গৰীয়া !

বঃ গেষ্টা ।—সঁচাকৈ’ আহিছে গদা ।

কিন্তু ভয় দেখা নাই লৰা-বজালই,
 নবধে জানিছোঁ প্ৰাণে । আৰু জানোঁ, মাও !
 বস্ত্ৰপাত পাৰ্য্যমানে নকৰে ফুকনে ;—
 অহা নাই দিবলই বণ, পাৰে যদি
 নিৰ্ব্বিবাদে সাধিব উদ্দেশ্য । শান্তি স্থাপি
 যাব আহি ; এয়ে জানোঁ, ইচ্ছা ফুকনৰ ।
 বাথিম যতন ময়ো, নিৰ্ব্বিবাদে যাতে
 কাৰ্য্য সিদ্ধি হয় ।

বাজমাও ।—নেমানে পৰাণে মোৰ !

কিবা পালা ঠিক নহব যে বণ আগে ?
 সহজে নেবিব চাৰী, বাজপাট-মোহ,
 ছন্দতি লবাই । তাতে লগ, দেখি আঁহী,
 কু-মজ্জী প্ৰধান । এৰে যদি লৰাবাজে,
 নেবিব নিশ্চয় সেই পাৰগু মজ্জীয়ে ;—
 বিনাবণে কদাপিতো নিদিব সোমাব
 মজ্জী-ফুকনক ।

বঃ গোঃ ।—স্বৰূপ কইছাঁ মাও !

নেৰে সি পাষণ্ডে । নিৰ্কিৰাদে কদাপিতো
নিদিব সি এৰি শাস্তি স্থাপনৰ বাট ;
ভেটা দি লগাব লেঠা ৰাজসেনা দলে,
—গাজিছে মনত ।

ৰাজমাও ।—কি হব উপায়হুতনে !

বঃ গোঃ ।—ভাবোঁ, কিবা পাওঁ ।

ৰাজমাও ।—ভাবাঁ, ডাঙ্গৰীয়া !

দিয়ঁ। কিবা সছপায়, ৰাখাঁ মোৰ প্ৰাণ ।
বধিলে বাছাক জানাঁ, নেবাঁচে ই প্ৰাণ,
তুৰন্তে এৰিম দেহা ।

বঃ গোঃ ।—নহবাঁ অধীৰা ।

লাগিছে নে কব মোক, টানি আৰু কিবা ?
আগেয়ে কৰিছোঁ স্থিৰ, সিদ্ধি যাতে হয়,
বিনা ৰক্তপাতে কাম, কৰিম যতন ।
নকৰোঁ। অত্যা জানাঁ ।

ৰাজমাও ।—কিন্তু, জানাঁ তুমি,

কুটুবুদ্ধি কুটিলতা তৰিব পাষণ্ডে ;
মানিব প্ৰত্যয় তাতে হতবুদ্ধি লৰা !
কি হব উপায় তাৰ ?

বঃ গোঃ ।—উপায় পাচত হব ।

ৰাজমাও ।—মিলিলে সঙ্কট,

ঔষধে নিদিয়ৈ শুণ, জানাঁ ডাঙ্গৰীয়া !

বঃ গোঃ ।—হয় যদি বক্তৃপাত,

তথাপি বজাৰ প্ৰাণ, বৰ কোনোমতে ।

নোৱাৰে ৰাখিব ভেটি মন্ত্ৰী ফুকনক,

গদাপাণি সেনাধ্যক্ষ যাৰ । ৰাজসেনা

বিতুষ্ট সততে ;—যুঁজিব যে মন পাৰি,

নধৰে মনত ।

ৰাজমাও ।—শুভাশুভ তুমি জানাঁ ।

সৰ্ব আশা তোমাতেই ৰাখিলোঁ জানিবাঁ ।

ৰাখাঁ যদি লৰা, ৰাখিবাঁ ই প্ৰাণ মোৰ ।

নতু এয়ে শেষ ; নেদেখিবাঁ ঘূৰি মোক,

নেদেখাঁ জীৱন্তে ।

বঃ গোঃ ।—স্থিৰ হোৱাঁ ৰাজমাও !

কৰিছোঁ প্ৰতিজ্ঞা, নহব যত্নৰ ত্ৰুটি ;

প্ৰাণপণে চাম, লৰা-ৰজা বাঁচে যাতে,

—থাকে নিৰাপদে । যাওঁ এবাৰ কৰোঁগই

যুগুত উপায় ।

(প্ৰস্থান)

ৰাজমাও ।—কোনে ভিক্ষা দিব আজি,

লৰা-ৰজা প্ৰাণ ! পুত্ৰপ্ৰাণ কৰি দান,

হুখুনী মাতৃক যদি ৰাখে কোনোবাই,

হম চিৰশুগী ।

(মৌন)

(প্ৰাৰ্থনা) ।

হে প্ৰভো ! অনাথ নাথ ! ৰাখাঁ ই মিনতি,

পুত্ৰ-প্ৰাণ দান কৰি ৰাখাঁ এই প্ৰাণ ।

অবোধ সন্তান প্রভো ! ক্ষমা কৰাঁ দায়,
 নতুবা পৰাণ লোৱাঁ তাৰ হস্তে মোৰ ।
 অন্তৰ্য্যামী প্রভু তুমি জানাঁ সমুদায়,—
 দোষী কোন্ স্বৰূপত, অশাস্তি-কাৰণ ।
 অস্ত্রই নেকাটে একো, কাটোতা মানুহ,—
 বজাৰ আদেশশীমামে, মন্ত্ৰী আদেশোঁতা ।
 এতেকেতে দয়াময়, নিজ দয়া শুণে,
 বিতৰি কৰুণাৰাশি দিয়ঁ। ভিক্ষা এই ;—
 লৰা-ৰাজ প্রাণ ৰাখি, ৰাখাঁ মোৰ প্রাণ । (মৌন)
 যাওঁ হাঁয়, কৰোঁগই
 যুগ্মত বিধান ; আপদত ইষ্টদেৱ
 পূজা বিধি সাৰ । (প্রস্থান)

চতুৰ্থ গভাক্ষ ।

বজাৰ চৰা ।

বজা ।— বুৰোঁ হাঁয়, এতিয়া হে !
 কিবা গতি হব মন্ত্ৰীবৰ ? বক্ষা নাই
 দেখিছোঁ ইবাৰ ;—বণ-বলে গদাপাণি
 সোমাল নগৰ ।
 বৃঃ গোঃ ।—বিবা আছে কপালত
 ঘটিব স্বৰিতে । কিনো কম স্বৰ্গদেৱ !

কি দিম উপায়, বিমোৰ আপুনি মই ।
 বক্ষা নাই জানিছোঁ ধূৰুপ, ঘাটে যদি
 ৰাজ-সেনা । শেষফল বাজিছে বিষম !
 এবিলে এবিৰ পাৰে নবধি তোমাক ;
 নেদেখোঁ নিস্তাৰ কিন্তু, নেবিব নিশ্চয়,
 জীৱন্তে আমাক !

ৰজা ।— কিবা ঠিক পালোঁ তাৰ ?
 প্ৰতিশোধ ভুলি, এবিৰ নে প্ৰাণে মোক
 গদাপাণি বাৰে !

বুঃ গোঃ ।— নেভাবিবাঁ অসম্ভৱ ।
 ৰজা ভাঙ্গি প্ৰতিশোধ লব পাৰে শেষ ।
 কিন্তু হাঁয়, আমাৰ নাই পৰিত্ৰাণ,
 নাই অন্ত গতি !

বৰপাত্ৰ ।— ডুবিলোঁ ডুবিলোঁ হাঁয়,
 গলোঁ ৰসাতলে !

বঃ গোঃ ।—নহবাঁ বিমোৰ সৰে ।
 স্থিৰ কৰাঁ মতি এবে, আলচাঁ উপায়,
 বক্ষা পৰে ৰাজ্য যাতে আপদৰপৰা ।
 হোৱাঁ যদি বিচলিত হৈহেন সময়,
 ৰাখে কোনে আজি ?

বুঃ গোঃ ।— নাই সহুপায় ।
 আত্মবক্ষা নাই যাৰ, পৰবক্ষা হেতু
 আছে তাৰ কিবা বল !

বজা ।— নকবী সি কথা ।

নেবিবী নেবিবী মস্তি, নেবিবী হে মোক

এনে ঘোর বিপদত নেবিবী অকলে ।

জান' তুমি, তোমাতেই সকলো ভাবনা,

তোমার বুদ্ধিতে মোর যত কর্মফল ।

মহাপাপে চুস্ত যদি এৰ' তুমি এবে,

এইহেন আপদত ।

বুঃ গোঃ ।—চুব ক'ত পাপে

পাপর মলিবে ঢকা এই শরীরত ?

অথাই আপদ মাজে আছোঁ নিজে ডুবি,

উদ্ধারোঁ কি রূপে আশ্রিত জনক ?

আর্জিলে ভুঞ্জিব লাগে, নাই অগ্র গতি,

পাপর সমানে তাপ ।

বঃ গোঃ ।—কিয়নো আর্জিলোঁ

জানি-শুনি পাপ তুমি ? মিলালোঁ তুমিয়ে

অতনা বিপদ আজি !

বুঃ গোঃ ।—নকবী সি কথা ।

বঃ গোঃ ।—শত বার লাগে কব ।

বুঃ গোঃ ।—কিয় দিবী দায় মোত ?

বঃ গোঃ ।—সর্বদোষী তুমি ।

তোমাৰে মন্ত্ৰণা-ফল সমস্তে ইসর ।

বুঃ গোঃ ।—কিয়বা শুনিলে আনে ?

বঃ গোঃ ।—বিজ্ঞ মন্ত্ৰী ভাবি ।

জনা হলে এনে তুমি, নেবাখে সজ্ঞাত ।

বুঃ গোঃ ।—নাৰ্থে সজ্ঞাত ময়ো ।

মুভুলোঁ তোমাক কিন্তু, জানা স্বৰ্গদেৱ,
মিলিম হুনাই ।

(উচাত্ মাৰি প্ৰস্থান)

ৰজা ।— সৰ্বনাশ !

এতিয়াহে ডুবিলোঁ সমূলি ।

বঃ গোঃ ।—ভালকে বুলিছোঁ আমি,

এৰে যদি শনিগ্ৰহে ইমানতে লগ ।

আছে যদি পৰিত্ৰাণ, ভাগ্যবলে তৰ,

মৰণ নিশ্চয় ভাবি কিবা ফলোদয় ?

প্ৰাণলই মায়া অত বাৰ্থা যদি তুমি,

এৰাঁ ৰাজ্য-মায়া । নিৰ্ব্বিবাদে দিবাঁ এৰি

ৰাজ-সিংহাসন, ঘাটে যদি ৰাজসেনা ;

—পাৰাঁ পৰিত্ৰাণ । ধৰাঁ যদি উপদেশ

এনে সময়ত, কৰিম যুগুতি যিবা,

বঁচাবৰ হেতু ।

ৰজা ।— কিনো কম, ডাঙ্গৰীয়া,

তৰ গুণ কথা ! নিচিনিলোঁ বন্ধুজন,

নধৰিলোঁ আগে, তৰ সজ উপদেশ !

চিনিছোঁ এতিয়া, চিনালে বিপদে মিত্ৰ ;—

পালিম নিশ্চয় সাৰ উপদেশ তৰ ।

কৰাঁ ডাঙ্গৰীয়া ! যিবা ভাল দেখা তুমি,

বাৰ্থা বিপদত ।

বঃ-গোঃ ।—নিশ্চিন্তে থাকিবঁ তুমি ।

ভাবিছোঁ বিস্তৰ তোমাৰ বক্ষাৰ হেতু ;

আছে আশা, বঁচাম তোমাৰ প্ৰাণ ।

সময় চাপিল আছি, নকৰোঁ পলম,

বাওঁ এবে কৰোঁগই যথা আয়োজন,

বণ বক্ষা হেতু ।

(প্ৰস্থান)

বৰপাত্ৰ ।— উঠোঁ এবে স্বৰ্গদেৱ !

বাওঁ ময়ো, চাওঁগই আত্মবক্ষা পথ !

(প্ৰস্থান)

ৰজা ।— সকলোৱে দিছে এৰা

বিপদৰ বেলা, সম্পদত যিবিলাক

নলে-গলে-গঁথা, প্ৰাণৰ সোদৰ সম !

আপদে চিনালে আজি, শত্ৰু মিত্ৰ জন ;—

অত কৰি এটি শিক্ষা, আৰু এটি জ্ঞান,

আৰ্জিলোঁ অন্তত !

(নেপথ্যত বণবাদ্য)

অহ, হঃ, সৰ্বনাশ !

পালেহি পালেহি হাঁহ, চাপিল ওচৰ

অন্তিম সময় মোৰ !

(উদ্ভাসল হৈ প্ৰস্থান)

পঞ্চম গভাক্ষ ।

—❖❖❖❖❖—

সিংহদুৰাৰ ।

—❖❖❖❖❖—

গদা ।—

ডাক্ষৰীয়া !

দক্ষিণে দেখিবাঁ তুমি ; বাৰেঁ

ৰব বাজখোৱা ; সমুখত যাম মই ;

গুৰিধৰা বল বাব পানী-ফুকনৰ ।

চাৰি ভাগে সেনাদল হব লাগে ভাগ,

ভাগে ভাগে ৰণমুখে । সমুখে যেতিয়া

আক্ৰমিম মই,—যেনে ভাঙ্গি গুল্মবন,

সিংহে গই আক্ৰমে গজক,—সেই বেলা

ৰাখিবাঁ ছুপাশে ছুয়ে আগছি শত্ৰুক ।

পাচত ৰখীয়া দিলোঁ পানী-ফুকনক ;

পলাব নোৱাৰে যাতে কেঁৱে কোনো ফালে,

নবয় এজনো যাতে বাৰ্তা দিবলই ।

নিৰ্কিৰ্বাদে বাট লই পশিম নগৰ ;

প্ৰথমে বেৰিম গই ৰজাৰ কাৰেঙ ।

পত্নীটৈবৰী, নৰঘাতী, পাপী, ছৰাচাৰ,

দেখিম আজিহে সিনো কিমানৰ বীৰ !

স্বহস্তে বধিম আজি, ছুষ্ট নৰাধম !

কৰিম তৰ্পণ মোৰ প্ৰিয়া-অপমান,

তেজেৰে বাজলি কৰি এই তৰোৱাল ।
 বাজ শিঙ্গা, বাজ ভেৰি, বাজ ঢাক-ঢোল,
 বাজ আৰু বণবাদ্য, যাৰ হাতে যিবা ;
 বাজোক সকলো মিলি একে উছাহত,
 নাচোক হৃদয় মোৰ বণ বহুস্তত,
 উঠোক উতলি বীৰতেজ । (বণবাদ্য বাজে)

পাঃ ফুঃ ।—জয় গদাপাণি জয় !

সেনাদল ।—জয় ভাবীৰাজ জয় !

গদা ।— নাচিছে হৃদয় ঘনে,
 নাচে মোৰ তেজবান্ধি সিনে সিনে বই ;
 বণমদে মতলীয়া হইছে পৰাণ ।
 সিদ্ধি হব আজি মোৰ গুপ্তত বাসনা ;
 মিলিছে স্মৰণ, সংঘত বাহুবল
 বিকাশৰ হেতু । ভাগ্যধৰ আজি মই,
 ভাগ্য মোৰ আজি হেন দিনে । ধন্যবাদ
 ডাঙ্গৰীয়া ! বাজখোৱা ! পানী-ছুকনক !
 ধন্য সেনাগণ !

বঃ ফুঃ ।— ধন্য বীৰ গদাপাণি !

ধন্য বীৰবাহ ! ভাগ্যবলে পালোঁ আজি,
 তোমাৰে যোগ্যজন ৰাজপাটলই,—
 শাস্তিৰক্ষা হেতু ।—শাস্তিৰক্ষা কৰা আজি
 তোমাৰ প্ৰথম কাম । শলাগোঁ তোমাৰ
 অসম বীৰৰ তেজ,—জিনিবী বণত ।
 কিন্তু, বীৰবাহো ! ৰাখাঁ এটি অনুৰোধ,

বাধি তৰ বণতেজ আপুনি দমাই ;
 —বক্তৃপাত উদ্দেশ্য নহয় । শাস্তি ভিক্ষা
 তৰ ঠাই মাগিছে প্রজাই ; সাধা কাম
 বিনা-বক্তৃপাতে ।

গদা ।— অযুগুত অমুৰোধ
 কিয় কৰাঁ তুমি ? বিনাবক্তে বণতৃষ্ণা
 পলাম কিমতে ! নধৰিবা ডাঙ্গৰীয়া,
 নকৰাঁ আমনি ।

(বাজকীয় সেনাদলৰ প্ৰৱেশ)

গদা ।— আহাঁ, মোৰ সেনাগণ !
 আহাঁ আগুৱাই, বিজুলীচমকে গই
 নাশেঁ শত্ৰুদল । (খেদি যায়)

বঃ ফুঃ ।— নোহে শত্ৰু । মিত্ৰদল
 আহে আগ বাঢ়ি, তোমাৰ শৰণ আশে ।
 বীৰ ধৰ্ম পালি, আশ্ৰিতে আশ্ৰয় দিয়াঁ ;
 —বাৰ্থা অমুৰোধ ।

গদা ।— কিবা কোৱাঁ ডাঙ্গৰীয়া !
 নামানোঁ তোমাৰ অযুগুত অমুৰোধ
 ইথিনি পৰত । কিমতে চিনিছাঁ তুমি,
 শত্ৰু, মিত্ৰ কিবা, বণসাজে বণহুলে
 সমুখীন সেনা ?

বঃ ফুঃ ।— চিনিছে অস্তবে ।
 পাৰাঁ পৰিমাণ তাৰ ; বুকুৰ্ত্তে পশিব
 আহি শৰণ তোমাৰ ।

বাঃ সেনাপতি ।—আগ বাঢ়া সেনাদল ;

আক্ৰমি বিক্ৰমে এই ৰাজ্যোহী দল,
নিপাত্তোঁ নায়ক । যদ্যপি পৰাণ মোৰ
কান্দিছে নীৰৱে, আত্মনিক অত্যাচাৰ
দেখি নিৰন্তৰ হৰ্ষতি ৰজাৰ হাতে,
তথাপি তো নিপিছলোঁ কৰ্ত্তব্যৰ পৰা ।
যুঁজিম প্ৰাণান্তে, ৰাজত্বৰ ৰক্ষা হেতু ;
—নডৰোঁ গদাক ।

গদা ।— কোন্ সিটো নৰাধম,
শিয়ালৰ নেতা, সহে মোৰ বাহুবল,
ৰোধে মোৰ গতি !

(তৰোৱালেৰে যুদ্ধ কৰি ২ গদা আৰু সেনাপতি আঁতৰ হয়)

পাঃ ফুঃ ।— (পিচৰপৰা আঙ্গুলিয়াই) চোৱাঁ কেনে বিচক্ষণ

তুমুল সংগ্ৰাম, পাতিছে দুজন বীৰে
বিষম বিক্ৰমে ;—গজে সিংহে লৰে ধেন
মেদিনী কঁপাই !—উফৰিছে ফিৰিজতি
প্ৰতি আঘাতত, ধাৰে পৰি তৰোৱাল
তৰোৱাল ধাৰে ! প্ৰতি ঘাপে পাঁলটিছে
বীৰ সেনাপতি, প্ৰতি লাকৈ আক্ৰমিছে
উলটি গদাক,—শৰবিদ্ধ বাঘে ধেন
খৰিছেহি উলটি ব্যাধক । কিন্তু চোৱাঁ,
অতুলন বীৰতেজ বীৰৰ বিক্ৰমে
নিবাৰিছে শত্ৰু আক্ৰমণ,—গদাপাণি
নহটে কিঞ্চিৎ ! চোৱাঁ, চোৱাঁ, ইয়,

আক্ৰমি ইবাৰ—গজোপৰি সিংহ যেন—

ভীম আক্ৰোশেৰে নিপাতিলে সেনাপতি !

—পৰিল বণত !—ধনু, ধনু, গদাপাণি !

ধনু বীৰবাহো ! ধনু তৰ বণতেজ,

বণৰ কোঁশল ! (গদাপাণি উলটি প্ৰৱেশ কৰে)

গদা ।— আহ, আৰু আছ কোন্

প্ৰাণ দিবলই ? বাঢ়িছে পিপাসা মোৰ,

বাঢ়ে চতুষ্কণ্ঠে, কেঁচা তেজ গোন্ধ পাই

বীৰ নায়কৰ !

ৰাজকীয় সেনাদল ।—বিনাৰণে দিছোঁ বাট,

মাগিছোঁ শৰণ । (অস্ত-শস্ত্ৰ ফেলাই আঁঠু লয়)

ৰাজখোৱা ।—মানিছোঁ শৰণ সৰে ?

ৰাঃ সেনাদল ।—মানিছোঁ শৰণ ।

পানীফুকন ।—অহ, হেৰাল স্মৰণ !—

নুপুৰিল হাঁয়, মোৰ প্ৰাণৰ বাসনা

বণৰ মাজত পশি বীৰ নাচোনেৰে

নাপালোঁ নাচিব আজি, নচুৱাই মোৰ

খোলা তৰোৱাল ! নপশি শৰণ আজি

ৰাজসেনাদলে, দিয়া হলে যুঁজিবৰ

ছেগ এটিবাৰ !

গদা ।— ৰাজদ্রোহী, বণত্যাগী,

বিশ্বাসঘাতকী, ঘোৰ অপৰাধী দল !

কি বুলি এৰিবি বণ, কৰ্ত্তব্য পাছৰি ?

নকৰোঁ যদিপি বণ পৰাভূত স'তে,

নাই কাৰো পৰিত্ৰাণ, নকৰোঁ মাৰ্জ্জনা !—
বন্দী সৰ সেনা । উচিত বিচাৰ হব
যথা সময়ত ।

বঃ ফুঃ।— নিৰ্দোষী সিসৰ ।

গদা ।— নকৰোঁ সি কথা হেৰা !
ঈশভক্ত দিওঁতাৰ ক্ষমা ভিক্ষা নাই ;—
ৰাজসেনা ৰাজদ্রোহী, বিশ্বাসঘাতকী ।
—নসহোঁ কিঞ্চিৎ ।

ৰাজখোৱা ।—মানিছাঁ নে পৰাভৰ
ৰাজসেনা দল ?

ৰাঃ সেনাদল ।—পৰাভূত হলোঁ সৰে ।

পাঃ ফুঃ।—দিব লাগে অস্ত-শস্ত্ৰ
সমস্তে শোধাই । (ৰাজকীয় সেনাদলে অস্ত্ৰ শোধায়)

গদা ।— অস্ত্ৰ আজি ইমানতে !
—বন্দী সেনাদল ।

পাঃ ফুঃ।—অস্ত্ৰ ইমানতে !
নপৰিল অস্ত্ৰ মোৰ আজিৰ উছাহ,
নিমিলিল এটি ছেগ নিজে লবিব !
সমুখ ৰণত হাঁয়, নাপালোঁ পশিব !
নিমিটিল ৰণতৃষ্ণা !

গদা ।— বলাঁ এবে, এতিক্ষণে,
ৰাজপুৰী আক্ৰমিব লাগে একেচিপে ।
—ধৰোঁ ক্ৰতগতি । (সকলেবে গ্ৰস্থান)

—কৰ্ম্ম—

অক্ষপাত

୧ । ଅଙ୍କ ।

ପ୍ରଥମ গভାଙ୍କ ।

ବଜାର ଚରା ।

ବରଗୋହାଞ୍ଜି ।—ହୁବ ହଲ ହୁବଗତି

ଅତ ଦିନେ ଆଜି ; ନିର୍ମାଥିତ ପ୍ରଜାବର୍ଗେ
ପାଲେ ପରିତ୍ରାଣ ! ସାଗରତ ବୁବ ଦିନ୍ନା
ବାଜଲକ୍ଷ୍ମୀ ସୁବି ଦେଖା ଦିଛେ ଶିବ ତୁଳି ;
ବାଜତ୍ରୀ ବାଢ଼ିବ ପୁନବ । ଶଳାଗିଛେ
କନ୍ଦୀ-ହୁକନକ ; ବାହିଜର ଆଶୀର୍ବାଦ
ପାବ ଲାଗେ ଡେଉଁ ।

ବରହୁକନ ।—ପ୍ରଶଂସାର ପାତ୍ର ମହି

ନହୁଁ ପ୍ରକୃତେ । କାର୍ଯ୍ୟ ଯୋଗ୍ୟ ବବ ପାବେ,
ଅଗ୍ରତ୍ରେ କାରଣ ; ବୁଝିବି ଧୁକ୍ତମ ସରେ ।
ଆପୁନି ଉପାୟ କରି ଗଦାପାଣି ବୀବେ
ସହାର ନୋହୋଇଲା ହଲେ, ସାଧ୍ୟ କି ନିବାରଣ
ଆମି ମହା ହୁଲହୁଲ, ନଗରତ ଆହି ?
ସମ୍ଭାଗୀ ଆଙ୍କ ପ୍ରଶଂସାର ଯୋଗ୍ୟପାତ୍ର
ବୀବ ଗଦାପାଣି ।

- বৰপাত্ৰ ।— ছয়ো সত্য ডাঙ্গৰীয়া !
শলাগোঁ ছয়োকে । কাৰণত কাৰ্য্য মিলি,
গুচালোঁ অশান্তি, আৰু যত উত্থাপত
হল নিবাৰণ ।
- বঃ গোঃ ।— তথ্যপি শলাগোঁ ঘূৰি
মন্ত্ৰী ফুকনক, শাস্তি স্থাপনৰ হেতু,
শাস্ত ভাৱে শাস্তি ৰক্ষা কৰালে যি জনে ।
নহলে, বথায় কোনে সেনানীৰ প্ৰাণ,
বাধি সিমানতে ?
- বঃ ফুঃ ।— নিজৰে ব্যৱস্থা আগ ;
পিচত কাৰণ হই থিয় দিলোঁ মাথোঁ ।
এতেকতে যশভাগ লোৱাঁ আগে নিজে,
পাচে মোৰ ভাগ ।
- বৰপাত্ৰ ।— ছয়োৰে সমান ভাগ
দেখিছোঁ অপৰে ।
- বঃ গোঃ ।— যিবা হোক ।
মূলকথা আলচোঁ এতিয়া ।
হব লাগে অভিষেক ৰজা গদাপাণি,
অনতিপলমে জানাঁ ।
- বৰপাত্ৰ ।— শুভম্ শীঘ্ৰম্ ।
- বঃ গোঃ ।— হব লাগে আৰম্ভণ ।
প্ৰচাৰ কৰিব লাগে, ৰাজনীতি মতে,
গদাপাণি অভিষেক কথা । হব লাগে

শুভবাক্তা নগৰত বাষ্ট্ৰ চউপাশে,

—অহা সাদিনত ।

বঃ ফুঃ ।— হোৱা নাই বিধিৱত ।

তিনি মন্ত্ৰী একে ঠাই হব লাগে আগে,

আলোচনা হয় যেনে বজা ভাঙ্গিবৰ ।

নাই দেখোঁ, ‘বুঢ়া’ জনা আজি ৭ দিব লাগে

তেৱোঁ যোগ আহি ।

বৰপাত্ৰ ।— নাহে তেওঁ কদাপিও ।

বঃ ফুঃ ।— কি হব উপায় ?

বঃ গোঃ ।— উপায় লাগিয়ে আছে ;—

আছেঁ তিনি মন্ত্ৰী আমি, নালাগে সিজন ।

নিবিচাৰোঁ আৰু ।

বৰপাত্ৰ ।— বিচাৰত মন্ত্ৰীবাব

বৰফুকনৰ পূৰ্বাপৰ আছে বাতি ।

ভাঙ্গিব পাতিব পাৰি, তিনি মন্ত্ৰী বহি ;

—আছেঁ তিনি আমি ।

বঃ ফুঃ ।— নহয় অবিধি যদি—

বঃ গোঃ ।— হব বিধিৱত ।

আপদত অযুগুত আৰু আছে বিধি ।

বঃ ফুঃ ।— ভাঙ্গিব আগেয়ে লাগে,

পাচেহে পাতনি । আগেয়ে প্ৰচাৰ হোক

লৰা-বজা ভগা কথা ; লগে লগে তাৰ

গদাপাণি অভিষেক জাননী যুগুত ।

ভাবি চোৱা হুৱে ।

বঃ গোঃ ।—সাক্ষী প্রস্তাব ।

কিন্তু এটি কথা,—হব লাগে আগে স্থিৰ

বজাৰ নতুন নাম ।

বৰপাত্ৰ ।—‘গদা’ নাম প্ৰিয়তম

জুইছিল জয়াৰ ।

বঃ গোঃ ।—বব লাগে এতেকতে,

সতীৰ সাদৰী নাম গদা কোৱঁবব,

ৰাজকীয় বেশে ।

বঃ ফুঃ ।—মিলিছে আমাৰো মত ।

মহাসতী জয়মতী, সাক্ষাৎ লক্ষ্মী

আছিল যি নামে তুঠ, বব লাগে তাৰ

অভগন চিন্ ।

বৰপাত্ৰ ।— ‘গদাধৰ’

হোক নাম গদা কোৱঁবব ?

বঃ ফুঃ ।— বিতোপন নাম !

বঃ গোঃ ।—বিতোপন সঁচকই !

এয়ে স্থিৰ হল আজি । কালি হস্তে বাজ

হব লাগে নৱ নাম নতুন বজাৰ ।

(গদাপাণিৰ ব্যগ্ৰভাৱে প্ৰৱেশ, আৰু সকলোৱে থিয় দিয়ে)

গদা ।—লৰা-বজা বধ হেতু

কি হল ব্যৱস্থা ? পোৱা হলে পোন্‌চাতে,

স্বহস্তে নিপাতি পুৰালোহেঁতেন মই,

প্ৰাণৰ হেঁপাহ !

বঃ ফুঃ ।— ক্ষমা কৰাঁ বীৰবৰ !

গদা ।— নকৰাঁ ছনাই ।

নবধিলে লৰা-ৰজা নহব নিশ্চয়,
প্ৰতিজ্ঞা পালন মোৰ ।

বৰপাত্ৰ ।— ৰজিব প্ৰতিজ্ঞা,
ৰাজ্যচ্যুত হব যেবে লৰা-ৰজা কালি ।
—তুল্য প্ৰাণবধ !

গদা ।— পাপীৰ তেজেৰে ধুই,
প্ৰিয়-অপমান তৰ্পণ নকৰোঁমানে,
নবজে প্ৰতিজ্ঞা ।

বঃ গোঃ ।— সাম্যভাব ৰাজধৰ্ম্ম
ধৰাঁ বীৰবাছো !—ৰণমদ ৰক্তপাত,
এৰাঁ সেই ভাব ; শাস্তিদাতা এবে তুমি,
দিয়াঁ শাস্তি প্ৰজাপুঞ্জগণে । পৰিহৰাঁ
ক্ৰোধভাব ৰক্তৰূপ আশ্ৰিতৰ প্ৰতি ।
শৰণে পশোহি যিটে, লভে সি কৰুণা ;
প্ৰাণবৈৰী যদিবাও হয় সেই জন,
প্ৰাণদান দিব লাগে তাক । লৰা-ৰজা
আশ্ৰিত তোমাৰ এবে ; পৰিছে শৰণ,
পৰাভূত হই । প্ৰাণবধ বিধিৱত
নহব কাচিত ।

গদা ।— সাক্ষী তোমাৰ কথা ।
কিন্তু, জানাঁ, তেন্তে নিমিটল সাধ মোৰ
প্ৰতিশোধ লোৱা !

বঃ গোঃ ।— প্ৰতিশোধ, বীৰবৰ,

সাধাৰণ কথা । যেনে-সেনে লব পাবে
আত্ম-প্ৰতিশোধ, স্নযোগ যেতিয়া মিলে ।
কিন্তু, বীৰবাহো ! প্ৰতিশোধ পৰিহৰা
বীৰৰ মহতী গুণ, নাই সকলোতে ;—
গমি চাবাঁ নিজে ।

গদা ।— যুক্তিৰে বান্ধিছাঁ মোক,
বুজিছোঁ বিশেষ । ক্ষমিছোঁ পাপীক বাক,
দিছোঁ প্ৰাণ-দান ।

বঃ ফুঃ ।— বীৰোচিত কাৰ্য্য তৰ,
শলাগোঁ অশেষ ।

গদা ।— কৰাঁ মিলি বিবা ভাল ।
আহোঁ এবাে মই । স্নান হেতু আছে বই
ৰাজ-গুৰুদেৱ ।

(প্ৰস্থান)

বঃ গোঃ ।— পুণ্যস্নান আগ-কাম
হব আজি শেষ । অভিষেক আয়োজন
হব লাগে পাচে ।

বঃ ফুঃ ।— পূৰ্ণসভা আবাহন,
অভিষেক দিনা, হব লাগে ষথাবিধি ।
কছাৰি, জয়ন্তা, কোচ, কৰদ ৰজাৰ
ষথায়োগ্য উপহাৰ ভেঁটিবহি আহি,
প্ৰতিনিধি চাপি ।

বৰপাত্ৰ গোঃ ।—মিত্ৰৰাজ মণিপুৰে
পাচিছে কটকী, ৰাজ-উপহাৰ সতে ।
চাপিছেহি আজি ।

বঃ গোঃ ।— অভিষেক ৰাজসভা
অতি জমকাল হব লাগে পাৰ্ধ্যমানে ।
বাদশ্বাহ প্ৰতিনিধি হইছে প্ৰেৰিত ;
আহিছে বাতৰি ।

বঃ ফুঃ ।— হব লাগে অভিষেক
যুবৰাজদ্বয়, ৰাজ-অভিষেক সতে ।
—কেনে দেখাঁ তুমি ?

বৰপাত্ৰ গোঃ ।—নেদেখোঁ অবিধি আমি ।

বঃ গোঃ ।— নেবাধে বিধিয়ে ।
শুভকাৰ্য্য সমাপন, একে উছাহতে
নয়ো দেখোঁ কৰা ভাল ।

বঃ ফুঃ ।— এয়ে যুক্তি স্থিৰ ।

বঃ গোঃ ।— আজিলই ইমানতে
হোক সমাপতি ; যাওঁ এবে সকলোটি,
শুভচিন্তা লই ।

(সকলোৰে প্ৰস্থান)

দ্বিতীয় গভাক্ষ ।

হোলোং ঘৰ ।

(চাক্ষৰ ওপৰত গদাধৰ, তলত এটা মানুহ আৰু বিবিধ জন্তু,
চাৰিচুকৈ চাৰিজন গ্ৰহৰী, দেওধাই, বাইলুং) ।

দেওধাই ।—বোৱা হল আয়ুবৰ,
চৰাইদেউ স্বৰ্গত, স্বৰ্গীয় বিধানে ।
জান কৰি স্বৰ্গদেৱে,—পাটচৰা উঠি—
লইছে আসন আহি হোলোং ঘৰত ।
ধৰা হোক এবৈ, অভিষেক শাস্তিকৰ্ম
বীতি-বিধি মতে ।

বাইলুং ।— ভূভাগৰ অধীশ্বৰ
আজি স্বৰ্গদেৱ, মৰতৰ জীৱজন্তু
শাসনৰ হেতু ।—সমস্ত জীৱৰ হই,
জীৱশ্ৰেষ্ঠ নব এটি বহিছে তলত,
শৰণ জনাই । ইষ্টদেৱ চোমদেউ
বুকুত ধাৰণ ; ৰাজচিহ্ন হেজদান
ধৰিছে কৰত । হব লাগে হোলোদ্ধৰ
কাৰ্য্য আৰম্ভণ ।

দেওধাই ।—বংশমূল ইন্দ্ৰদেৱ !
তুষ্ট হোৱাঁ প্ৰভো ! বংশধৰ গদাধৰ,

তৰ নামে পৃথিবীত, হোক ৰাজ্যেশ্বৰ ;

—দিয়া আশীৰ্বাদ ।

(সোণৰ জৰীবে শান্তি-পানী বজাৰ শিৰত দেওধায়ে ঢালে, আৰু সেই
পানী বজাৰ গাইদি বৈ গৈ তলৰ মানুহ আৰু জন্তুবোৰৰ ওপৰত পৰে)

—❦—

তৃতীয় গভাক ।

—❦—

বজাৰ ভিতৰ-চৰা ।

—❦—

বজা ।— যোৰ পৰিণাম !

নাভাবিলোঁ আগ আৰু হুঙুলিলোঁ পাচ,

কুমহুগাৰ বশ হলোঁ, বৰ্ত্তমান ভাবি !

ভাবিছিলোঁ চিৰকাল যাব একে ভাৱে,

অথও প্ৰতাপ মোৰ নহব খণ্ডন ।

কিন্তু, এবাৰ পালোঁ তাৰ বিপৰীত ফল,—

জীৱন্তে যন্ত্ৰণা যোৰ !

বুঃ গোঃ ।— কোনো কম স্বৰ্গদেৱ !

বজা ।— নহোঁ স্বৰ্গদেৱ !

খাটনিৰ প্ৰয়োজন নেদেখোঁ তোমাৰ ;

চতুৰ্গুণে জলোঁ শুনি মিছা সম্বোধন !

ভগা-বজা এবাৰ মই ; বজাৰ খিতাপ

নোশোতে আমাত আৰু পূৰ্ব্ব জেউতিৰে !

বুঃ গোঃ ।— মাথোঁ, কৰ্মফল !

ৰজা ।— মানোঁ ময়ো কৰ্মফল ।

কিন্তু, কৰ্ম কাৰ ? ভুঞ্জ কোনে ফল তাৰ ?

বুঃ গোঃ ।— আমাৰো এৰণ নাই ;

লাগিব ভুঞ্জিব বহু এই শৰীৰত !

সবাতো আগেয়ে জানোঁ, মোৰ পৰিণাম ;

—নব মোৰ প্ৰাণ !

ৰজা ।—এৰিছোঁ প্ৰাণৰ আশা ।

নেৰে, জানোঁ, প্ৰাণে কাকো গদ্যপাণি বীৰে ;

ভুলা নাই আজি তেওঁ জয়মতী কথা ।—

অহ, কিবা ভাব, কিবা দৃশ্য অকস্মাৎ !

দিছে দেখা মূৰ্ত্তিমতী মহাসতী আহি,

দেখি মোৰ ছবদশা ! আৰু যতমানে

নিৰ্দোষী জনৰ ৰূপ দেখিছোঁ আগত,

বধিছিলোঁ প্ৰাণ যাৰ বাজদ্রোহী ভাবি,

তোমাত প্ৰত্যয় মানি ! চাপিছে ওচৰ,

অন্তিম সময় মোৰ জানি ই সময়,

চাইছেহি পৰিণাম !

বুঃ গোঃ ।— নানিবাঁ সি ভাব !

পাছৰাঁ পাপৰ কথা !—কি হব উপায় !

নাই মোৰ পৰিজ্ঞান ইহ-পৰকালে ;

পৃথিবীৰ ঘোৰ শাস্তি,—অতি ভয়ঙ্কৰ,—

দেখিছোঁ আগত ! দেখিছোঁ আগত আৰু,

অশেষ যজ্ঞগা বাঁশি নবক কুণ্ডৰ,—

পাপীৰ প্ৰশ্চিত্ত হেতু !

ৰজা ।— ভয়ঙ্কৰ !

ভয়ঙ্কৰ দৃশ্য নবকৰ !!

কি দিম তুলনা ;—পৃথিবীত তাৰ সম

নাই শাস্তিস্থল ! আৰু সেই ঘোৰৰূপী

যমদণ্ডধাৰী দূত আহে সোঁৱা চাপি !

অহ, ধৰে ! ধৰে !! ধৰে !!!

(ৰাজমাণ্ডৰ প্ৰৱেশ)

ৰাজমাণ্ড ।—হাঁয়, মোৰ বাছাধন !

ভয়ত বিহ্বল ! নহব নো কোন্ বাক,

এনে বিপদত !

(ৰজাক আকোঁৱালি ধৰে)

বুঃ গোঃ ।— বকিছে প্ৰলাপ মাণ্ড !

ৰাজমাণ্ড ।—নেমাত্তিবা তুমি ।

এৰা লগ ইমানতে ; বাকী নাই আৰু

লেশমাত্ৰ ভুগিবৰ তৰ উপকাৰ !—

মহাপাপী তুমি । নবকতো নাই স্থান,

তোমাৰ জিৰণি হেতু !

বুঃ গোঃ ।— ভুঞ্জিছোঁ আৰ্জ্জিত ফল ;

নাই কাৰো দোষ । মাগিছোঁ বিদায় মাণ্ড !

নকৰোঁ আমনি ; নাচাপোঁহি কাষ ঘূৰি ।

—এই দেখা শেষ !

(বুঢ়াগোহাঞিৰ প্ৰস্থান)

ৰাজমাও ।—অহ, বাছা মোৰ !

নাই ভয়, নহবঁ অধীৰ । প্ৰাণভয়
নিবাৰিছোঁ জানাঁ । থাকোঁতে জীয়াই মঞি
নকৰিবঁ আন ভয় ।

ৰজা ।— সুবুজোঁ তোমাক মাতৃ !
বুজিবৰ শক্তি মোৰ নাই ! বুজা হলে
অতদিনে মাতৃ-উপদেশ, এনে দশা
হব কিয় হাঁয় !

ৰাজমাও ।—নেভাবিবঁ ছৰদশা ।

উঠন-পতন, জগতৰ বন্ধা ৰীতি ।
যাব দিয়াঁ সিংহাসন ; থাকিবঁ গুৱাই
মাতৃ-অঙ্ক মোৰ !

ৰজা ।— প্ৰাণভয় !

প্ৰাণভয় নাই আৰু মোৰ ।
প্ৰাণ মোৰ কোনে জানো নিলে উৰুৱাই !
জলন্ত কুণ্ডত মোৰ জাঁপিছে দেহাক,
বিষম খোচাত সোঁ যন্ত্ৰণা অশেষ !
অহ-হ ! চাওদাং চাপিছেহি কাষ !—
চোৰাত ! চমতা ! উছঃ ! কি যোৰ যন্ত্ৰণা !
অসহন ! বাৰ্থা, বাৰ্থা মাতৃ, মোক !

(উন্মাদ হৈ লৰ মাৰে)

ৰাজমাও ।—অহ ! বাছা মোৰ

হইছে উন্মাদ হাঁয়,— (ৰাজমাও পিচে-পিচে খেদি যায়)

চতুৰ্থ গৰ্ভাক ।

ৰাজ-সভা ।

(সোণখতে সিংহাসনত গদাধৰ সিংহ ; সোঁৱে লাই গোহাঞিদেৱ, বাঁৱে কেচাই
গোহাঞিদেৱ ; এপাশে বৰগোহাঞি, বৰপাত্ৰগোহাঞি, বৰকুকন, বিষয়াবৰ্গ,
দেওধাই, বাইলুং, ছুৱৰী, প্ৰহৰী, কটোৱাল, বন্দীপাল, কটকী,
দূত ; আনপাশে কোঁচ ৰজা, কছাৰি ৰজা, ছুটীয়া ৰজা,
জয়ন্তীয়া ৰজা, শ্ৰীহট্টৰ ৰজা, মণিপুৰৰ ৰজা,
দিল্লীৰ বাদশ্বাহ এইসকলৰ প্ৰতিনিধিবৰ্গ
যথাস্থানত উপবিষ্ট)

দেওধাই ।—(উঠি, আগবাঢ়ি) শুনাঁ সভাসদ !

আজি হস্তে গদাপাণি, গদাধৰ নামে,
চাৰি পীঠ অসমৰ ৰাজ-ৰাজেশ্বৰ ।
বংশমূল ইন্দ্ৰদেৱ, আৰু প্ৰজাপতি,
ভ্ৰম্মো নামে ৰাজমালা দিওঁ শুদ্ধ চিন্তে ;
—মঙ্গল উচ্চাৰী সৰে ।

(দেওধায়ে ৰজাক মালা পিন্ধায় ;
নেপথ্যত উল্লি)

সভাসদ ।— জয় গদাধৰসিংহৰ জয় !

জয় স্বৰ্গদেৱৰ জয় !

দেওধাই ।—সৃষ্টিৰ পালক,

মহাবিশ্ব পুণ্য নামে পিন্ধাওঁ মুকুট ;

—কুশল কামনা কৰাঁ ।

(মুকুট পিন্ধায় আৰু
নেপথ্যত উকলি)

সভাসদ ।— জয় স্বৰ্গদেৱৰ জয় !

জয় গদাধৰসিংহৰ জয় !

দেওধাই ।—ৰুদ্ৰ নাম স্মৰি এবে,

ধৰ্ম্মদণ্ড দিওঁ,—ভৃষ্টৰ দমন আৰু

শিষ্ট পালনৰ ।

(ধৰ্ম্মদণ্ড দিয়ে আৰু
নেপথ্যত উকলি)

সভাসদ ।— জয় গদাধৰসিংহৰ জয় !

জয় মহাবাজৰ জয় !

দেওধাই ।—বৰোঁ এবে যুৱৰাজ,

লাই কোৱঁৰক ; হ্ৰলীয়া ৰাজ-চিন্

দিওঁ বিধিমতে ।

(মুকুট পিন্ধায় আৰু
নেপথ্যত উকলি)

সভাসদ ।— জয় যুৱৰাজৰ জয় !

জয় কোৱঁৰকৰ জয় !

দেওধাই ।—হ্ৰলীয়া যুৱৰাজ

লোচাই কোৱঁৰক ; দ্বিতীয় বিধৰ চিন্

দিওঁ যথাবিধি ।

(মুকুট পিন্ধায় আৰু
নেপথ্যত উকলি)

সভাসদ ।—জয় যুবৰাজৰ জয় ।

জয় কোৱঁৰব জয় ।

দেওধাই ।—আহাঁ, এবৈ মন্ত্ৰী সৰ,

লোৱাঁহি শৰণ ।—

(বৰগোহাঞি, বৰপাত্ৰগোহাঞি আৰু বৰফুকনে আঁঠু লয়হি ;

নেপথ্যত উকলি)

দেওধাই ।—প্ৰতিশ্ৰুত হোৱাঁ তিনে,

সিংহাসন চুই,—ৰাখিবঁ বিশ্বাস দৃঢ়

এই ৰাজলই ।

তিনি-মন্ত্ৰী ।—(সিংহাসন চুই) ৰাখিম বিশ্বাস আমি ।

সাধিম সদায়, বিশ্বাসেৰে ৰাজকাৰ্য্য,

প্ৰজাহিত হেতু । (নেপথ্যত উকলি)

দেওধাই ।—আৰু যত কৰ্মচাৰী,

বিষয়ামণ্ডলী, কৰাঁ সৰে অঙ্গীকাৰ,

সেবিবঁ বিশ্বাসে ।

বিষয়াবৰ্গ ।—(আঁঠু লৈ) কৰিছোঁ প্ৰতিজ্ঞা,

বিশ্বস্তে সেবিম সদা । (নেপথ্যত উকলি)

দেওধাই ।—আহাঁ, এবৈ প্ৰতিনিধি

কৰদীয়া নৃপতিৰ । সিংহাসন চুই,

জনোৱাঁহি সেৱা ।

(কোচৰজা, কচাৰিৰজা, ছুটীয়াৰজা, জয়ন্তীয়াৰজা, আৰু শ্ৰীহট্টৰ ৰজাৰ

প্ৰতিনিধিয়ে সিংহাসন চুই আঁঠু লয়হি ; নেপথ্যত উকলি)

দেওধাই ।—প্ৰতিনিধি এইবাব

মিত্ৰৰাজসকলৰ,—লোৱাঁহি ওলগ ।

(উপচৌকনে সৈতে মণিপুৰৰ ৰজা আৰু দিল্লীৰ বাদশ্বাহৰ প্ৰতিনিধিয়ে
আঁঠু লয়হি ; নেপথ্যত উৰুলি)

দেওধাই ।—বোলা এবে স্বৰ্গদেৱ !

মিজৰাজ উপহাৰ কৰিছাঁ গ্ৰহণ,

বাখিবাঁ সন্দ্ৰাব ।

গদা ।— সাদৰে লইছোঁ মঞিঃ

প্ৰীতি-উপহাৰ । পূৰ্ব্বৱত প্ৰীতিভাব

থাকিব সদায় ।

দেওধাই ।—শুনাঁ এবে স্বৰ্গদেৱ !

আমাৰ বাণী । আশীছোঁ তোমাক আমি,

—সুখ্যাতিৰে ৰাজপাট থোৱাঁ দীৰ্ঘকাল ।

পালিম কৰ্তব্য মোৰ,—ঈশ্বৰ-চৰণে

মঙ্গল কামনা তৰ ।

(দেওধায়ে আসন গ্ৰহণ কৰে ; নেপথ্যত উৰুলি)

গদা ।— শুনাঁ গুৰু, মন্ত্ৰী, আৰু

সভাসদগণ ; ৰাজপ্ৰতিনিধি যত ;

শুনাঁ মোৰ অন্তৰৰ ৰাজ-ধৰ্ম্মবাণী :—

বাইজৰ আদেশত ধৰোঁ ৰাজ-বাব,

প্ৰজা পালনৰ হেতু, শ্ৰায় বিচাৰত ।

দুৰ্জৰ দমন আৰু শিষ্টৰ পালন,

মূলমন্ত্ৰ হব মোৰ এই ৰাজত্বত ;

এই ধৰ্ম্মদণ্ড তাৰ ধৰিলোঁ প্ৰমাণ ।

মানিছোঁ কোৱঁৰ ছটি যুৱৰাজ ৰূপে,

বাখে যেন বংশনাম, মাতৃৰ গৌৰৱ,

—জয়াৰ সন্তীৰ্ণ বশ—যুগ-যুগান্তৰ !
 ঘাই মন্ত্ৰী তিনি জনা কাৰ্য্যে গ্ৰহণ ;
 বাথিম বিশ্বাস তিনে, হঠাৎ প্ৰতিশ্ৰুত ।
 আৰু যত কৰ্ম্মচাৰী লইছে শৰণ,
 সবাবোৰে সবল ভাব কৰিছোঁ গ্ৰহণ ;
 সবাতো বিশ্বাস মোৰ থাকিব সমানে ।
 ৰাজপ্ৰতিনিধিগণ ! লোৱাঁ সন্তোষণ,—
 জানাবাঁ প্ৰীতিৰ ভাব মিত্ৰ-ৰাজগণে ।
 প্ৰজালই প্ৰতিশ্ৰুতি কৰিছোঁ স্তম্ভপন,
 —শান্তিৰ বিস্তাৰ মোৰ প্ৰধান কৰম ।
 ইসৰ প্ৰতিজ্ঞাপাশে বান্ধি আপোনাক,
 নবতত আজি মঞি “ৰজা গদাধৰ” ;
 স্মৰণত পটেশ্বৰী,—পৰম সধবা—
 “সতী জয়মতী” !

অৰনিকাপাত ।

গীতাসাৰ ।

(শ্ৰীমদ্ভগৱদ্গীতাৰ অসমীয়া ভাঙ্গনী)

শ্ৰীকৃষ্ণ-প্ৰণেতা,

সাহিত্যিক পেঞ্চনাৰ,

বায় বাহাদুৰ

শ্ৰীযুত পদ্মনাথ গোহাঞি বৰুৱা এম, আব, এ, এচ

প্ৰণীত ।

প্ৰথম ভাৰতবৰ্ষ ।

১৮৫৭ খৃঃ ।

যে, { পকা বন্ধা, খনে ২১ ছটকা ।
কেচা বন্ধা, খনে ১০ ছমহা ।

তেজপুৰ,
লীলা-এজেক্‌চিৱপৰা
গ্ৰন্থকাৰৰ দ্বাৰাই প্ৰকাশিত ।

কলিকতা,
২নং বেথুন ৰো, 'ভাৰতমিহিৰ প্ৰেছত'
শ্ৰীযুগলচৰণ দাসৰ দ্বাৰাই মুদ্ৰিত ।

উছৰ্গা ।

৩চন্দ্ৰকান্ত আৰু ৩ইন্দ্ৰকান্ত

সন্দিকৈ তনয়দ্বয়ৰ

সন্তপ্ত পিতৃ

মোৰ আদৰৰ ভনীস্বামী

ৰায় বাহাছুৰ শ্ৰীযুত ৰাধাকান্ত সন্দিকৈ

আৰু

স্বৰ্গীয় পোনাদ্বয়ৰ

সন্তপ্তা মাতৃ

মোৰ চেনেহৰ মুমলীয়া ভনী

আইদেউ শ্ৰীমতী নাৰায়ণী দেবীৰ

সন্তাপিত হিয়াত

এই

সন্তাপহাৰী

“পীতাম্বাৰ”

থাপনা কৰা হল ।

ঐশ্বৰ্য্য ।

পাতনি ।

— ❀ —

ভগৱান্ শ্ৰীকৃষ্ণই প্ৰিয়তম সখি-শিষ্য অৰ্জুনক কুৰুক্ষেত্ৰ মহাৰণত
প্ৰবৃত্ত কৰাবলৈ উদ্ভগনি দিয়াৰ লাচতে যেনেকৈ গুহ্যতম গীতাশাস্ত্ৰ
ব্যাখ্যা কৰিলে, তেনেকৈয়ে প্ৰভুপাদ এই লেখকেও শ্ৰীকৃষ্ণ-চৰিতাৰ্থান
অসমীয়া ভাষাত লিপিবদ্ধ কৰাৰ লাচতে ভগৱানৰ স্বপ্ৰচাৰিত কৃষ্ণধৰ্ম্মৰ
সাৰমৰ্ম্ম এই “গীতাসাৰ” যুগুত কৰি উঠে। ইয়াৰ অন্ততম উদ্যোক্তা
কাৰণ হৈছে, গোটাঁচেৰেক অভাবনীয় বিয়োগ-শোকৰ মৰ্ম্মাহত ছেপা
লাঘৱ কৰাৰ উপায় অন্বেষণত ;—এই জীৱনৰ আদি আৰু মাজ ছোৱাত
ওপৰা-উপৰিকৈ বিয়োগ-সন্তাপ সহনৰ ওপৰঞ্চি স্বৰূপ, শেহছোৱাৰ জীৱন-
সন্ধিয়াত দুটি চেনেহৰ ভাগিন (৩চন্দ্ৰকান্ত আৰু ৩ইন্দ্ৰকান্ত সন্দিকৈ-
তনয়যুগল) আৰু দুটি চফল ডেকা সাদৰী জোৱাই (৩হৰিনাথ গঠৈ
বি, এল, উকীল আৰু ৩বোহিনীকান্ত হাতীবৰুৱা বি-এ, এম-এল-চি,)
এই চাৰিটি প্ৰাণপ্ৰতিম প্ৰাণীক অকালত হেৰুৱাই, শোকত আকুল হৈ,
সেইশোক-তাপ শাম কটাবৰ অৰ্থে, কৃষ্ণদত্ত মহোদয়ি গীতা পান কৰাৰ
ফলত, এই “গীতাসাৰ” উদ্ভৱ হয়। এনেহেন দেৱদুৰ্লভ মহোদয়িৰ গুণত
লেখকে যি মহোপকাৰ উপভোগ কৰিছে, তাৰ ভাগ স্বৰূপ সেই সঞ্জীৱনী
সুখা অসমীয়া জনসাধাৰণ সবাৰে যাতো ইচ্ছা কৰিলেই উপভোগ
কৰিবলৈ সুচল পায়, সেই অৰ্থে, এই ভগৱৎ সন্তাৰ বাইজৰ আগলৈ
আগ বঢ়োৱা হৈছে।—ইতি।

‘পদ্মকুটীৰ’, তেজপুৰ, অসম।

১ শাওণ, ১৮৫৭ শক।

প্ৰভুপাদ,

শ্ৰীপদ্মনাথ গোহাঞি বৰুৱা।

সূচীপাত ।

বিষয় ।	পৃষ্ঠা ।
১ । আখ্যা ।	
গীতা-স্রষ্টি ...	৪৬৯
২ । আখ্যা ।	
আত্মাতত্ত্ব আৰু কৰ্ত্তব্য জ্ঞান ...	৪৭৫
৩ । আখ্যা	
নিষ্কাম কৰ্ম্মযোগ ...	৪৮৩
৪ । আখ্যা	
জ্ঞানযোগ আৰু কৰ্ম্মযোগ ...	৪৯৩
৫ । আখ্যা	
আত্মপ্রকাশ—কৰ্ত্তব্যকৰ্ত্তা ...	৫০১
৬ । আখ্যা	
কৰ্ত্তব্যাকৰ্ত্তব্য জ্ঞান ...	৫০৫
৭ । আখ্যা	
কৰ্ম্মযোগ আৰু সন্ন্যাস যোগ ...	৫০৯
৮ । আখ্যা	
যোগী আৰু সন্ন্যাসী ...	৫১৫
৯ । আখ্যা	
ভক্তিযোগ (পৰমাত্মা-তত্ত্বজ্ঞান) ...	৫২৩
১০ । আখ্যা	
ভক্তিযোগ (পৰব্রহ্ম-তত্ত্বজ্ঞান) ...	৫২৮

ବିଷୟ ।	ପୃষ্ঠା ।
୧୧ । ଆଧ୍ୟା	
ବିଜ୍ଞାନପୂର୍ଣ୍ଣ ଜ୍ଞାନତତ୍ତ୍ୱ ...	୫୩୫
୧୨ । ଆଧ୍ୟା	
ଧ୍ୟାନଯୋଗ (ଭଗବାନ-ବିଭୂତି-ସ୍ତବ୍ଧାବଳୀ)	୫୪୧
୧୩ । ଆଧ୍ୟା	
ଦିବ୍ୟଦର୍ଶନ, ବିଶ୍ୱବିକାଶ ...	୫୪୨
୧୪ । ଆଧ୍ୟା	
ମାକାର ଆକ ନିରାକାର ଉପାସନା ...	୫୫୮
୧୫ । ଆଧ୍ୟା	
ଅଭେଦାତ୍ମା ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ ...	୫୬୨
୧୬ । ଆଧ୍ୟା	
ଶୁଦ୍ଧସଂଯୋଗ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ ...	୫୬୨
୧୭ । ଆଧ୍ୟା	
ସଂସାର-ବନ୍ଧୁକ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ ...	୫୭୫
୧୮ । ଆଧ୍ୟା	
ବାସନା ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ ...	୫୭୮
୧୯ । ଆଧ୍ୟା	
ମାତ୍ସ୍ୟଦାୟିକ କର୍ମାହୁର୍ଥାନ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ ...	୫୮୦
୨୦ । ଆଧ୍ୟା	
ତ୍ୟାଗ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ ...	୫୮୮
୨୧ । ଆଧ୍ୟା	
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଗୀତାତତ୍ତ୍ୱ—ସମ୍ପର୍କ ସମ୍ବନ୍ଧ ...	୫୯୫

(গ্রন্থকাৰ—৩৫ বছৰীয়া বয়সত)

গীতাসাৰ ।

১ । আখ্যা ।

গীতা-স্থিতি ।

যুদ্ধকৰ্ত্তা ধৰ্ম্ম-যুধিষ্ঠিৰে ধৰ্ম্মক চিয়াই কুরুক্ষেত্ৰ-মহাৰণৰ আৰম্ভণ
যথাবিধি ঘোষণা কৰি দিলে । সেই অমুসৰি, বণক্ষেত্ৰত পোন-প্ৰথমে
গা-দেখা দিবলৈ পাণ্ডৱৰ ঘাই বগনেতা অৰ্জুন পাণ্ডৱবাহিনী আৰু
কৌৰৱবাহিনীৰ মুখামুখি মধ্যস্থলত অৱতীৰ্ণ হুৱিছে । এনেতে, অৰ্জুনে
এই বুলি তেওঁৰ সাৰথি শ্ৰীকৃষ্ণত বিনীত ভাৱে অমুজ্ঞা জ্ঞাপন
কৰিলে, “সখি ! ক্ষন্তেকমান মোৰ বথ উভয় বাহিনীৰ দোমোজাত
বথোৱাঁচোন, চাই লওঁ মই কাৰ কাৰ লগত বণ কৰিব লাগিব ; আৰু
ছয়োপক্ষৰ সেনাপতিসকলৰ ভিতৰত কোনে কাৰে সৈতে হৈবথ
বণ দিবলৈ সঠিক হৈছে তাকে চাই লওঁ ।” সেই অমুজ্ঞা পালন
কৰি, সাৰথি বাহুদেৱে অৰ্জুনৰ বথ চলাই নি ছয়ো বাহিনীৰ ঠিক সম-
মাজত বথালেগৈ । মহাবথ পাৰ্থবীৰে ধীৰ-স্থিৰভাৱে ব-লাগি একান্ত
মনেৰে কৌৰৱ আৰু পাণ্ডৱবাহিনীৰ সৈন্ত-সামন্ত, সেনানায়কসকল
আৰু আত্মীয়-কুটুম্বৰ প্ৰতি পৰম কাৰুণিক দৃষ্টিৰে চাবলৈ ধৰিলে ।
কুন্তীনন্দন ধনঞ্জয়ে কৌৰৱবাহিনীৰ নেতাসকলৰ মাজত দেখিলে, তেওঁৰ
পৰম উপকাৰী পিতামহ ভীষ্মদেৱ, পৰম পুজনীয় শিক্ষাগুৰুদেৱ দ্ৰোণাচাৰ্য্য,

সোদৰপ্ৰতিম মহাবীৰ কৰ্ণ, অগ্ৰজসম যুদ্ধকৰ্ত্তা দুৰ্য্যোধনাদি আত্মীয়-কুটুম্ব-সকল ! আনপক্ষত পাণ্ডৱবাহিনীত পৰম পুত্ৰনীয় অগ্ৰজদ্বয় আৰু অতি চেনেহৰ অমুজযুগল, পৰম শ্ৰদ্ধেয় বৃদ্ধ শত্ৰুৰ ভ্ৰূপদ বজা, আপদৰ বন্ধু বিৰাটৰাজ, অতি আদৰৰ বৈনাই মহাবথ ধৃষ্টদ্যুম্ন, পৰম প্ৰিয়পত্নী দ্ৰৌপদীৰ পঞ্চনন্দন, প্ৰাণপ্ৰতিম ভতিজা হিড়িম্বানন্দন ঘটোৎকচ, প্ৰাণাধিক প্ৰিয়তম পুত্ৰ স্নাতজ্ঞানন্দন অভিমত্যা ! এনে স্মৃতেজী, স্ববংশী, স্বধৰ্ম্মী, অভেদাত্মাস্বৰূপ আত্মীয়-কুটুম্বৰ মাজত প্ৰতিবিন্দিতা ! ইবিলাকুল ভিতৰত মৰামৰি-কটাকটি ! তেওঁ নিজ হাতে সেই পালক পিতামহক বধিবলৈ অস্ত্ৰ ধৰিব ! সেই হাতেৰেই তেওঁৰ ধনুগুৰু জ্যোৎস্নাৰ্য্যৰ বিৰুদ্ধে ধনু ধৰিব ! সেই হাতেই তেওঁৰ অগ্ৰজ সোদৰ অশ্বিনীৰ বীৰ কৰ্ণৰ বধক্ৰিয়া সম্পাদন কৰিব ! যাৰ সিৰত তেওঁৰে নৈতে একে তেজ প্ৰবাহিত, সেই বংশ-ভাই-বন্ধুবৰ্গৰ প্ৰতি শত্ৰুতাচৰণ কৰি তেওঁ নিজ হাতে সিবিলাকক বধ কৰিব ! এনে ভাব অৰ্জুনৰ মনত উতলি উঠিল । তেওঁ সকলো সংকল্প, সকলো কৰ্ত্তব্য ততালিকে পাহৰি পেলালে ; এনে-ৰণত প্ৰবৃত্ত নহবলৈ বুলি তেওঁ হতাশ হৈ বহিল ।

ধৰ্ম্মক্ষেত্ৰ (১) কুৰুক্ষেত্ৰত অৱতীৰ্ণ হৈ বীবেল্ল কেশৰী অৰ্জুন বৈবাগ্য ভাবত বিহ্বল হৈ নিতান্ত নিৰ্ব্বলীৰ দৰে ৰণবিমুখ হৈ বহি পৰা

(১) য'ত ধৰ্ম্মবুদ্ধিহীন লোকবোৰ অন্তৰত ধৰ্ম্মভাবৰ উদয় হয়, য'ত মানৱ অন্তৰত অক্ষট ধৰ্ম্ম-প্ৰবৃত্তি প্ৰস্ফুটিত হয়, যি ঠাইৰ স্থানীয় পণ্ডিত প্ৰকৃতিৰ প্ৰভাৱত তমগুণী পুৰুষৰ অন্তৰত সৰ্বগুণৰ বিকাশ হয়, সেই “ধৰ্ম্মক্ষেত্ৰ” কুৰুক্ষেত্ৰ ভাব ভিতৰত সৰ্বাত্মক বিশিষ্ট । এনে হেন কুৰুক্ষেত্ৰত মহা তমোগুণী বীবেল্ল কেশৰী অৰ্জুন উপস্থিত সমস্তাত বিচলিত হৈ বৈবাগ্য ভাবত সৰ্বগুণবিশিষ্ট হোৱাটো নিচেই স্বাভাৱিক ।—ঈশভাগৱদ্গীতা, প্ৰথম অধ্যায়, ১ম শ্লোক,—গীতাৰ্থ সন্দীপনী ।

দেখি কর্তব্যপৰায়ণ ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণ বিষম সমস্তাত পৰিল। গতিকে, চক্ৰীচূড়ামণি ভগৱান মাধৱে আত্মজ্ঞান উপদেশৰ অৱতাৰণা কৰিলে। মানৱাত্মাত আত্মজ্ঞানৰ উদয় হলে, সঙ্ঘ-ৰজ-তম এই তিনিগুণেই মাৰ যায়। সেই কাৰণে, সৰ্বশাস্ত্ৰবিপাৰদ অদ্বিতীয় ধাৰ্মিক পণ্ডিত শ্ৰীকৃষ্ণদেৱে ত্ৰিগুণাতীত হৈ কৰ্ম্মাশ্ৰমিক বাহু ধৰ্ম্মৰ অনুষ্ঠান আৰম্ভ কৰিলে, আৰু আত্মজ্ঞানৰ দ্বাৰাই হৃদহাস্যবুদ্ধি বিনাশ কৰি অৰ্জুনত ত্ৰিগুণ মায়াবন্ধন কাটিবলৈ প্ৰয়াণ পালে। সেই উদ্দেশ্যে শান্তিপ্ৰিয় মাধৱে কৰ্ত্তব্যৰ অনুৰোধত প্ৰাণসখি অৰ্জুনক এই বুলি সম্বোধন কৰিলে,—“হে অৰ্জুন ! উপস্থিত মহা সমস্তাত তোমাৰ অন্তৰত এই মায়া-মোহ কৰপৰা আহিল ? এনে মোহ, এনে সমস্তা কাৰিতো ক্ষত্ৰিয়োচিত নহয়। এনে মায়াত অধৰ্ম্ম আৰু অধ্যাত্মি হৈ আছে। এতেকে, হে অৰ্জুন ! দুৰ্ব্বল নহবা; এনে দুৰ্ব্বলতা তোমাত সমূলি শোভা নাপায়। উঠা, উঠা, কৰ্ত্তব্যনাশক নীচ দুৰ্ব্বলতা নিলগ কৰি ৰণত প্ৰৱৃত্ত হোৱা।”

অৰ্জুনে সকাতৰে এই বুলি উত্তৰ দিলে, “হে কৃষ্ণ ! আত্মীয়-স্বজন, বংশ-পৰিয়াল আৰু শুকজনক ৰণক্ষেত্ৰত সমবেত হোৱা দেখি মোৰ সৰ্বাঙ্গ অৱসন্ন হৈ পৰিছে, শোক-অনুমাণত মুখ শুকাই আহিছে, গোটেই শৰীৰ কঁপিবলৈ ধৰিছে, প্ৰাণ ৰোমাঞ্চিত হৈছে; হাতৰপৰা গাঞ্জীৰ ধনু সৰি পৰিছে, আৰু গাৰ ছাল বম্বৰমাব লাগিছে (১)। হে কেশৱ ! মোৰ স্থিৰেৰে ৰবৰ শক্তি লোপ পাইছে, মোৰ মূৰ ঘূৰিব লাগিছে, মই সৰ্ব্বত্ৰতে অপায়-অমঙ্গলৰ প্ৰত্যক্ষ নিদৰ্শন দেখা পাইছোঁ (২)। উপস্থিত ৰণত আত্মীয়-কুটুম্বসকলক বধ কৰিলেও তাৰপৰা কোনো শুভফল লাভ হব বুলি মোৰ মনে নধৰে। হে কৃষ্ণ ! মই বিজয় কামনা নকৰোঁ, আৰু

(১) শ্ৰীমদ্ভাগৱতপুৰাণ, প্ৰথম আখ্যা, ২০ শ্লোক।

(২) গীতা, প্ৰথম আখ্যা, ৩০ শ্লোক।

ৰাজ্যভোগ সুখলৈকো মোৰ আকাংক্ষা নাই (১)। হে গোবিন্দ !
আমাৰ ৰাজ্যৰেইবা কি প্ৰয়োজন ? আৰু, জীৱনধৰাৰেই বা আমাৰ ফল
কি ? যিহেতু, যাৰ নিমিত্তে ৰাজ্যভোগ আৰু সুখ কামনা কৰা যায়,
সিবিলাকেইচোন বণত উপস্থিত (২)। সোৱা মোৰ গুৰুজন,
পিহু্যাসকল, পুত্ৰগণ ; সেয়া পিতামহ, শত্ৰু, মোমাই, নাতি-পুতি আৰু
জেঠেৰি-বৈনাই-খলশালি প্ৰভৃতি ; তছপৰি, সমস্ত আত্মীয়-কুটুম্বাদি
সকলোৱেই ধনৰ মমতা আৰু প্ৰাণৰ মায়ী ত্যাগ কৰি বণত অৱস্থিত
হৈছেহি। এতেকে, হে মধুসূদন ! মোক বধ কৰিলেও সিবিলাকক
বধিবলৈ মোৰ সত নাযায় (৩) ! পৃথিবীৰ ৰাজত্ব হে নালাগে, ত্ৰৈলোক্য
ৰাজ্যলাভাৰ্থেও ইবিলাকক মই বধ কৰিব নোৱাৰোঁ। হে জনাৰ্দ্দন !
দুৰ্য্যোধনাদিক হত্যা কৰি নো আমাৰ কি সুখ হব (৪) ? হে মাধৱ !
দুৰ্য্যোধনাদিয়ে লোভত পাপ কৰিবলৈ উদ্যত হৈছে যদিও, আমি কুলক্ষয়-
জনিত পাপ (৫) আচৰোঁ। কিয় ? কুলক্ষয় হলে সনাতন কুলধৰ্ম্ম
সমূহ বিনষ্ট হয় (৬) ; আৰু কুলধৰ্ম্ম নষ্ট হলে অৱশিষ্ট সমস্ত কুল

(১) শ্ৰীমদ্ভাগৱদগীতা প্ৰথম অধ্যায়, ৩১ শ্লোক ।

(২) গীতা, প্ৰথম অধ্যায়, ৩২ শ্লোক ।

(৩) গীতা, প্ৰথম অধ্যায়, ৩৩ আৰু ৩৪ শ্লোক ।

(৪) গীতা, প্ৰথম অধ্যায়, ৩৫ শ্লোক ।

(৫) প্ৰকৃততে, আত্মীয়-কুটুম্বাদিক বণক্ষেত্ৰত সমবেত দেখি অৰ্জুন শোক-
মোহাচ্ছন্ন হোৱা নাই ; সঙ্কল্পৰ প্ৰভাৱত বৈৰবুদ্ধি নাশ হোৱা হেতুকেহে তেওঁৰ
হিংসাপূৰ্ণ বণপ্ৰবৃত্তি স্বভাৱতে শামকটি আছিল। আৰু, সঙ্কল্পৰ প্ৰভাৱত শত্ৰুৰ
প্ৰতি মিত্ৰভাৱে চালেই বণলীলা আপোনা-আপুনি মাৰ যায়।

—কৃষ্ণানুশাসনিকৃত গীতাৰ্থ সন্দীপনী ।

(৬) গীতা, প্ৰথম অধ্যায়, ৩৬—৩৯ শ্লোক ।

অধর্মত অভিভূত হয়। এতেকে, হে জনাৰ্দ্দন! কুলক্ষয়জনিত পাপ
দেখিও আমি ভাবপৰা নিলগ নহম কিয়? হে বৃক্ষকুলভিলক!
শুনিছোঁ, কুলধর্ম অধর্মত পতিত হলে কুলনাৰীগণ ভ্ৰষ্টাচাৰিণী হয়;
সেয়ে হলে, কুলত কলঙ্কস্বরূপ বর্ণসঙ্কৰৰ উদ্ভৱ হয় (১)। তাৰ ফলত
পিতৃ-পিতামহসকলৰ সদগতি নাই, সিবিলাকৰ স্বৰ্গীয় আত্মা ক্ৰমাৎ
নৰকগামী হয় (২)। আৰু, তাৰ ফলত কুলনাশকগণৰ জাতিধর্ম, সনাতন
কুলধর্ম আৰু আশ্রমধর্ম একেবাৰে উচ্ছিন্ন হয় (৩)। তত্ৰূপি, হে
জনাৰ্দ্দন! শুনিছোঁ, বোলে যাৰ কুলধর্ম আৰু জাতিধর্ম বিনষ্ট হয়,
সেইবিলাক মানৱাত্মা সৰ্ব্বতিকাল নৰকত পৰি থাকে (৪)। হাঁয়,
কি কষ্ট! আমি কি যে মহাপাপ আচৰিবলৈ উদ্যত হৈছোঁ। যিহেতু
আমি ৰাজ্যসুখ-লোভত পৰি আত্মীয়বৰ্গক বধিবলৈ আগ বাঢ়িছোঁ (৫)।
মোৰ মনেৰে, মোক যদি নিবস্ত্ৰ অৱস্থাত সশস্ত্ৰ দুৰ্যোধনাদি ধৃতৰাষ্ট্ৰৰ
পুলংগণে বধ কৰে, তেন্তে সি মোৰ কল্যাণৰ অৰ্থে হে (৬)।” ইয়াকে
কৈ অৰ্জুনে ৰণক্ষেত্ৰত শৰ-ধনু পৰিত্যাগ কৰি শোকাকুল চিত্তেৰে ৰথৰ
ওপৰত বহি পৰিলগৈ (৭)। দেখি-শুনি সকলো বিচুৰ্জিত হল।
সকলোৱেই সেই বিষম সমস্তাৰ পাৰ ক’ত তাক স্মৃষ্ণ দৃষ্টিৰে মনি চাবলৈ
ধৰিলে। সকলোৱেই ভাবি পালে যে, সেই অপাৰ সমস্তাৰ পাৰ কেৱল

(১) শ্ৰীমদ্ভাগৱতগীতা, প্ৰথম আখ্যা, ৪০ শ্লোক।

(২) গীতা, প্ৰথম আখ্যা, ৪১ শ্লোক।

(৩) গীতা, প্ৰথম আখ্যা, ৪২ শ্লোক।

(৪) গীতা, প্ৰথম আখ্যা, ৪৩ শ্লোক।

(৫) গীতা, প্ৰথম আখ্যা, ৪৪ শ্লোক।

(৬) গীতা, প্ৰথম আখ্যা, ৪৫ শ্লোক।

(৭) গীতা, প্ৰথম আখ্যা, ৪৬ শ্লোক।

ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণৰ অদ্ভুত প্ৰতিভাত বাজে আন কাৰো চিন্তাশক্তিয়ে ধুকি পোৱাটো সম্ভৱপৰ নহয় । গতিকে, সকলোৱেই অতি ব্যাকুল আৰু সন্দিহান চিত্তেৰে ভগৱান কেশৱৰ চেষ্টাচৰিতৰ প্ৰতি লক্ষ্য কৰিবলৈ ধৰিলে । (১)

(১) কিন্তু, কুকানন্দধাৰীকৃত গীতাৰ্থসন্দীপনী মতে, অৰ্জুনৰ বথ দুয়ো সেনাদলৰ মাজত অৱস্থিত কৰাৰ হেতুকে পাণ্ডৱ পক্ষীয় কেৱে ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণক দেখা নাপাইছিল ; কোৱন্ত পক্ষে ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণক সমুখতে পাইছিল সঁচা, কিন্তু অৰ্জুনৰ দৰে প্ৰাণসম্বি ভাৱে বেদেষি শত্ৰুভাৱে দেখিছিল । গতিকে, সম্বন্ধৰ অস্তৱত কৃষ্ণকৃত গীতা বাখ্যানৰ মৰ্ম্ম সিবিলাকে উপলব্ধি কৰিব নোৱাৰিছিল, আৰু অৰ্জুনে বগ নকৰে । বুলি বহা দেখি সিবিলাক আনন্দিত হৈছিল ; বাখোন, সজ্ঞয়ে সৰ্বলোক জ্ঞানেৰে উপলব্ধি কৰি ইয়াৰ তথ্য অকৰজা বৃত্তবাষ্টিক জনাই আছিল ।

২। আখ্যা।

আত্মাতত্ত্ব আৰু কৰ্ত্তব্যজ্ঞান।

ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণ মহাচিন্তাত পৰিল। মূৰকত যুদ্ধ নকৰোঁ বোলা অৰ্জুনৰ খাতাং সমিচাৰে চিন্তাহাৰী ভগৱান মধুসূদনকো চিন্তাকুল কৰিলে। এনে অপাৰ সমস্তাৰ পাৰ উলিয়াবলৈ তেওঁ অভাবনীয় ভাবনা ভাবিব লগাত পৰিল। সেই উদ্দেশে তেওঁৰ মনে ত্ৰিভুবন ভ্রমণ কৰিবলৈ ধৰিলে। কিন্তু, ভিতৰি গভীৰ ভাবনাত মগ্ন যদিও, বাহিৰে সদানন্দ দৈৱকীনন্দন আনন্দময়। তেওঁ উলাহ-লগা মৌ-মাতোৰে প্ৰাণসখি অৰ্জুনক পুনৰপি এই বুলি উদগাবলৈ ধৰিলে, “হে পাৰ্থ! তুমি কাতৰ নহবা। কাতৰ ভাৱ তোমাত শোভা নাপায়। হে শত্ৰুসস্তাপক বীৰ্য্যবন্ত বীৰ! ক্ষুদ্ৰহৃদয়ৰ দুৰ্বলতা পৰিত্যাগ কৰি বনলৈ গাত্ৰোত্থান কৰা (১)।” এইভাৱে বিবিধ ভাউতিৰে বাসুদেৱে বাৰম্বাৰ উদগনি দিমাৰ ফলত, কিংকৰ্ত্তব্যবিমূঢ় অৰ্জুনে অগত্যা শ্ৰীকৃষ্ণৰ ওচৰত সখিত্ব এৰি শিষ্যত্ব গ্ৰহণ কৰি “শ্ৰেয়ঃ” (২) উপদেশ প্ৰৰ্থনা কৰিবলৈ উদ্যত হল; কিয়নো,

(১) শ্ৰীমদ্ভাগৱত-গীতা, ২য় আখ্যা, ৩য় শ্লোক।।

(২) শ্ৰেয়ঃ উপদেশ দুবিধ; এবিধ ঐকান্তিক আৰু ইবিধ আত্মস্তিক। বাৰ শুভগতত অনিশ্চয়ত্ব আৰু লাত হলেও তাত অস্বাহিহ থাকে, সেয়ে ঐকান্তিক; আৰু যি নিশ্চয় শুভদায়ক, আৰু যি শুভ কাৰিজে বিকৃত বহয়, সেয়ে আত্মস্তিক।—
কৃষ্ণানন্দস্বামিকৃত গীতা-সন্দীপনী; গীতা, ২য় আখ্যা, ৭ম শ্লোক।

শিষ্য হৈ জিজ্ঞাস্থ নহলে শ্ৰুতিসিদ্ধ নিয়মমতে উপদেষ্টাই ব্ৰহ্মবিদ্যাৰ শিক্ষা দান নকৰে। গতিকে, অগত্যা পাৰ্থবীৰে নিতান্ত নিৰ্জুতাৰে ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণত এই বুলি নিবেদন কৰিলে, “হে মাধৱ ! মই অজ্ঞান-জনিত নীচতাদোষত কলুষিতচিত্ত আৰু ধৰ্ম্মবুদ্ধিবিমূঢ় হৈ তোমাত প্ৰাৰ্থনা জনাইছোঁ, যি আমাৰ মঙ্গলকৰ হব, তাকে কৰিবলৈ মোক শ্ৰেয়ঃ উপদেশ দান কৰাঁ। মই শিষ্যত্ব গ্ৰহণ কৰি তোমাৰ শৰণাগত হৈছোঁ ; তুমি মোক শ্ৰেয়ঃ সাধনৰ যথার্থ উপদেশ প্ৰদান কৰাঁ (১)।”

অৰ্জুনৰ অনুৰোধ বক্ষাৰ্থে হৃষীকেশে (২) উপহাসৰ ছলেৰে হাঁহি হাঁহি দুয়ো কৃষ্ণদলৰ মধ্যস্থিত বিষাদগ্ৰস্ত অৰ্জুনক বাঞ্ছিত শ্ৰেয়ঃ উপদেশ দিবলৈ এই বুলি আৰম্ভ কৰিলে (৩), “হে অৰ্জুন ! তুমি অনুশোচনাৰ অযোগ্য গণৰ কাৰণে অনুশোচনা কৰিছাঁ ; আৰু পণ্ডিতৰ দৰে কথা কৈছাঁ, কিন্তু কাৰ্য্যত অনাত্মজ্ঞৰ চিনাকি দিছাঁ। কিয়নো, পণ্ডিতে মৃত বা জীৱিত বন্ধুৰ কাৰণে শোক প্ৰকাশ নকৰে (৪)।” “নৰকে নিত্যং বাসঃ” এনে ভাব প্ৰকাশেৰে অৰ্জুনে এহাতে দেহৰপৰা আত্মাক স্বতন্ত্ৰ বুলি স্বীকাৰ কৰি পাণ্ডিত্য দেখুৱাইছে, আনহাতে স্থূলদেহৰ লগতে যে সূক্ষ্মদেহ আৰু আত্মাৰ বিনাশ নহয় সেইটো বুজিও হুবুজি শোকাকুল হৈছে। সেইবাবে তেওঁ নিজক অজ্ঞান যেন বুজাইছে। ইয়াৰ পাচত, ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণই এটাৰ পাচত আন এটাকৈ আত্মতত্ত্ব আৰু

(১) গীতা, ২য় আধ্যা. ৭ম শ্লোক।

(২) ইন্দ্রিয়নিয়ন্তা শ্ৰীকৃষ্ণ।—গীতা, কৃষ্ণানন্দচামিকৃত অম্বয়বোধিনী, ১০ম, শ্লোক।

(৩) এয়ে গীতা-সৃষ্টিৰ আঁতি-পুৰি। এইধিনিবপৰাই প্ৰথমে ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণই। আত্মতত্ত্ব আৰু কৰ্ত্তব্যজ্ঞান বাখান আৰম্ভ কৰে।

(৪) গীতা, ২য় আধ্যা, ১১শ, শ্লোক।

কর্তব্যজ্ঞান এইদৰে ব্যাখ্যা কৰি যাবলৈ ধৰিলে, “হে অৰ্জুন ! ইতিপূৰ্ব্বত যে মই কেতিয়াও নাছিলোঁ এনে নহয়, তুমিও যে নাছিলোঁ সিও নহয়, এই সমবেত ভূপতিগণ যে নাছিল সেইটোও নহয় ; ইয়াৰ পাচতো যে মই, তুমি আৰু এই বাজ্ঞবৰ্গ নাথাকিমহঁক তেনেও নহয়। প্ৰকৃততে আমি আগেয়েও আছিলোঁ, এতিয়াও আছোঁ আৰু আগলৈকো অটুটভাৱে শ্বৰিয়মান থাকিম। দেহীৰ একেটা দেহাতে যেনেকৈ কোঁমাৰ, যৌৱন আৰু জৰা লক্ষিত হোৱাটো আচৰিত নহয়, এটা দেহা এবাৰ পাচত আত্মাই অত্ৰ এটা দেহাধাৰণ কৰাও তেনেকৈয়ে নোহোৱা-কথা নহয় ; গতিকে জ্ঞানী লোকে এনে দেহা-সলনিত বিমুগ্ধ বা বিচলিত নহয় (১)। কাৰণ, একে আত্মাই বিভূৰূপে সকলো দেহাতে বিৰাজমান। লৰাকালত যি আত্মা, ডেকাকালতো সেই আত্মা, বুঢ়া কালতো সেই আত্মাই। আত্মাৰ অত্ৰথা নহয় (২)। যিজনক সংসাৰত ইঞ্জিয়বৃত্তি বা বিষয়ৰ স্পৰ্শে বিচলিত কৰিব নোৱাৰে, আৰু যি ধীৰলোকৰ মানত সূখ আৰু দুখ সমান, তেওঁৱেই হে ধৰ্ম্মজ্ঞানৰ বলত মোক্ষলাভৰ উপযোগী হয় (৩)। অনেকে অন্তঃকৰণৰ ক্ৰিয়াকে (৪) আত্মাৰ ক্ৰিয়া বুলি ভাবে ; কিন্তু সেইটো সিবিলাকৰ ভ্ৰম। যি অসং তাৰ অস্তিত্ব নাই, আৰু যি সং তাৰ অভাব নাই ; তত্ত্বদৰ্শী পুৰুষ-সকলে সত্যাসত্য নিৰ্ণয় এইদৰেই কৰিছে। যি আত্মা এই দৃশ্যমান জগতত পৰিব্যাপ্ত, তেওঁৰ বিনাশ নাই ; এই অব্যয়ৰূপ কেৱে বিনাশ কৰিব

(১) গীতা, ২য় আখ্যা, ১২শ, আৰু ১৩শ, শ্লোক।

(২) কৃষ্ণানন্দস্বামিকৃত গীতাৰ্থ সন্দীপনী গীতা, ২য় আখ্যা, ১৩শ শ্লোকৰ টিপনী ব্যাখ্যা।

(৩) গীতা, ২য় আখ্যা, ১৫শ, শ্লোক।

(৪) অন্তঃকৰণ :—মন, বুদ্ধি, চিত্ত আৰু অহংকাৰ।

নোৱাৰে । যি সৎ সি নিত্য, অব্যয় আৰু অনন্ত । দেহী আত্মা
অবিকাৰী, অবিনাশী আৰু অপৰিচ্ছন্ন । এই নম্বৰ দেহাসমূহ আত্মাৰ
বাসস্থান মাথোন । এতেকে, হে ভাৰত ! তুমি যুক্ত কৰাঁ । যি
আত্মাক হস্তা বুলি ভাবে, আৰু যি আত্মাক বিনষ্ট বুলি বিশ্বাস কৰে,
সিবিলাক ছয়ো মতাৱলম্বীয়েই আত্মানভিষ্ঠ ; কিয়নো আত্মাই
কাকো আহত নকৰে, আৰু কাৰো দ্বাৰাই আত্মা নিহত নহয় ।
দেহাত্মাভিমানীগণে মাথোন আত্মাৰ বিনাশ আশঙ্কা কৰে ; কিন্তু আত্মা
অচ্ছেদ্য, অভেদ্য আৰু সৰ্বত্র স্ততন্ত্ৰ । আত্মাৰ আচলতে জনমো নাই,
মৰণো নাই নাইবা বাৰংবাৰ উৎপন্ন হৈ বিনাশপ্ৰাপ্তও নহয় । এতেকে,
আত্মা জন্মবহিত, সততে একৰূপী, বিকাৰশূন্য, অপৰিণামী ; গতিকে,
দেহাৰ লগতে আত্মাৰো বিনাশ নহয় । হে অৰ্জুন । আত্মা যি স্থলত
কোনো আকাৰ-বিকাৰবেই (১) তল নহয়, সেই স্থলত অন্তৰ দ্বাৰাই
দেহা বিনষ্ট হলেও আত্মা বিনষ্ট নহয় । এতেকে, উঠাঁ, তুমি ৰণবিমুখ
নহবাঁ । যি জনে আত্মাক অবিনাশী, নিত্য আৰু জন্ম-ক্ষয়বহিত বুলি
জানে, হে পাৰ্থ ! সেইজনে কিয় বা কেনেকৈ বা কাক বধ কৰিব ?
আৰু স্বয়ং উদ্যত হৈ কিয় বা কাক বধ কৰাব (২) ? অৰ্থাৎ, যি
জ্ঞানীলোকে সৰ্বব্যাপী পৰমাত্মা নিজতো আৰু অপৰতো সমভাৱে
বিদ্যমান বুলি জানে, তেওঁ নিজে নিজকে মাথোন কোনো সজ উদ্দেশ্যে
দেহান্তৰ কৰে । তাৰপৰা পাপ নটহ বৰঞ্চ পুণ্য হে লাভ হয় ।”

“হে অৰ্জুন ! মানুহে যেনেকৈ জীৰ্ণ বস্ত্ৰাদি পৰিত্যাগ কৰি নতুন
বস্ত্ৰাদি পৰিধান কৰে, সেইদৰেই দেহধাৰী আত্মাৰো জীৰ্ণ দেহ পৰিত্যাগ
কৰি নতুন দেহ ধাৰণ কৰে । এতেকে, অনেক তপস্তা আৰু সৎকাৰ্য্যৰ

(১) বিকাৰ :—জন্ম, অস্তিত্ব, বৃদ্ধি, বিপৰিনাম, অপক্কৰ আৰু বিনাশ ।

(২) গীতা, ২য় অধ্যায়, ১৬—২১ শ্লোক ।

অমুষ্ঠানৰ বলত ভীষ্মাদিয়ে ধি পুণ্যতমু ধাৰণ কৰিছে, সেই তমু বৃদ্ধ বয়সত জীৰ্ণ হবলৈ ধৰিছে ; গতিকে সেই পুণ্যৰ ফল স্বৰূপেই সিবিলাকে নতুন তমু লাভ কৰিবৰ সময় চাপিছে। এতেকে, এই সময়ত সিবিলাকক বধ কৰি নতুন নতুন তমু লাভলৈ কাল চপাই দিব পাৰিলে তুমি সিবিলাকৰ উপকাৰ কৰাহে হব। যদি সেয়ে হয়, এই যুদ্ধত তোমাৰ হাতত সিবিলাকৰ দেহা হে পতন হব, আত্মাৰ লেশমাত্রও ক্ষয় নহয় ; কিয়নো এই আত্মাক অস্ত্ৰেও কাটিব নোৱাৰে, পানীয়েও তিয়াব নোৱাৰে, জুহুও পুৰিব নোৱাৰে, বায়ুৱেও শুকুৱাব নোৱাৰে। আত্মা কঢ়িওব পৰা বস্তু নহয়, তিয়াব পৰা বস্তু নহয়, পুৰিব পৰা বস্তু নহয়, ই শুকুৱাব পৰা বস্তুও নহয় ; ই অবিনাশী, সৰ্বব্যাপী, স্থিৰ, অপৰিবৰ্ত্তনশীল আৰু অনাদি। স্বৰূপত আত্মা অব্যক্ত, অচিন্ত্য আৰু অবিকাৰ্য্য। ই মমৰ অগোচৰ, জ্ঞানেন্দ্রিয়ৰ অগোচৰ, আৰু কশ্মেন্দ্রিয়ৰো অগোচৰ। এতেকে, হে পাৰ্থ ! এনে আত্মা বিনাশৰ মিছা আশঙ্কাত তুমি ব্যাকুল হাঁ।” (১)

“ইমানতো যদি আত্মাক জনমশীল আৰু মৰণশীল বুলি মানিব খোজাঁ, তেনেহলেও, হে মহাবাহো ! তুমি সেইবাবে শোক কৰা কৰ্ত্তব্য নহয়। কিয়নো জন্মিলেই মৰিব লাগে, সেইটো ধুকপ বেতিয়া, তেনে অশৰিহাৰ্য্য বিষয়ত লাগি অনর্থক শোক কৰা কোনোমতেই উচিত নহয়। আৰু, যদি বাসনা পূৰ্ণ নৌ হওঁতেই কাবো মৃত্যু হয়, তেন্তে তাৰ পুনৰ্জন্ম অৱশ্যজ্ঞাবী। এতেকে, সেইদৰে হলেও, উপস্থিত বশত তোমাৰ প্ৰিয়জনৰ মৰণ মিলিতেও শোকৰ কাৰণ নথাকে (২)।”

(১) গীতা, ২য় আখ্যা, ২২—২৫ শ্লোক।

(২) গীতা, ২য় আখ্যা, ২৬—২৮ শ্লোক।

“হে ভাৰত (অৰ্জুন) ! ভূতসকল (জীৱগণ) আদিম (জন্মৰ পূৰ্বে) আৰু অন্তিম (মৰণৰ পাচত) অৱস্থাত অব্যক্ত ভাবাপন্ন থাকে ; মধ্যৱস্থাত (জীৱদশাত) ব্যক্ত থাকে । ভীষ্মাদি দেহী মাত্ৰেই সেই দশা । এতেকে, মৰণ ভাবনাত শোক কৰাৰ প্ৰয়োজন কি ? কোনোৱে আত্মাক আশ্চৰ্য্যৰত দেখে ; কোনোৱে আত্মাক আশ্চৰ্য্যৰূপে বৰ্ণনা কৰে, কোনোৱে বা এই আত্মতত্ত্ব আশ্চৰ্য্যভাৱে শ্ৰৱণ কৰে, আৰু কোনোৱে বা সেই তত্ত্ব শ্ৰৱণ কৰিও আত্মাৰ স্বৰূপতাৰ বিষয় জ্ঞাত হবগৈ নোৱাৰে । এই অদ্ভুত পৰমাশ্ৰমী সকলো জীৱাত্মাত নিত্য আৰু বধ্যভাৱে বিদ্যমান থাকে ; এতেকে, হে ভাৰত ! যেই-সেই প্ৰাণীৰে প্ৰাণনাশ হোৱা দেখি বা তাৰ আশঙ্কা মানি তুমি কাতৰ হোৱা কৰ্ত্তব্য নহয় ।” (১)

তাৰ পাচত, সৃষ্টি-স্থিতি-প্ৰলয়ৰ তত্ত্বভেদী সৰ্বশাস্ত্ৰবিধাৰদ ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণই ধৰ্ম্মৰাজ্য স্থাপনৰ অৰ্থে পাণ্ডৱ পক্ষীয় একমাত্ৰ বীৰ, যি অজেয় ভীষ্ম আৰু কৰ্ণক জয় কৰিব পাৰে, সেই অৰ্জুনক পুনৰপি এই বুলি কৰ্ত্তব্যজ্ঞানৰ উপদেশ দিবলৈ ধৰিলে, “হে অৰ্জুন ! স্বধৰ্ম্মৰ ফালে চালেও তোমাৰ হৃৎকম্প হোৱাৰ কাৰণ নাই ; কিয়নো ধৰ্ম্মযুদ্ধতকৈ শ্ৰেয়ঃ কৰ্ত্তব্য ক্ষত্ৰিয়ৰ পক্ষে আন একো হব নোৱাৰে । এটা প্ৰাণী ৰক্ষা অৰ্থত আন এটা প্ৰাণী হত্যা কৰা বুজায় ; সেইদৰেই ধৰ্ম্ম সাধনৰ অৰ্থে ধৰ্ম্ম যুদ্ধত প্ৰবৃত্ত হোৱাটো ক্ষত্ৰিয়ৰ পক্ষে অপৰিহাৰ্য্য কৰ্ত্তব্য । হে পাৰ্থ ! এনে অযাচিত লাভ হোৱা জপনাশীন স্বৰ্গছাৱ হেন ধৰ্ম্মযুদ্ধ ভাগ্যৱান ক্ষত্ৰিয়সকলৰ পক্ষে হে সম্ভৱ । বিশেষতঃ, অৱশ্ৰান্তাবী উপস্থিত যুদ্ধ তোমাৰ স্বকৃত নহয়, কৌৰৱগণৰ হৃষ্টবুদ্ধি আৰু উদ্যমৰ ফলত হে ই সংঘটিত হৈছে । গতিকে, এই ৰণত বিষুধ

হলে তুমি কৰ্ত্তব্যবপৰা পিছলি পৰাটো হে হব। আৰু, ভাবি চোৱা, এই যুদ্ধত জয় হলে মান, গৌৰৱ, যশস্তা আৰু ৰাজ্য লাভ; আৰু পতন হলেও ধূৰূপ স্বৰ্গলাভ। এতেকে, এই ধৰ্মযুদ্ধত (১) পৰাভাৱ হলে তোমাক কৰ্ত্তব্যহানিৰ পাপে ছুব; কিয়নো অধৰ্ম আৰু কীৰ্ত্তি স্বইচ্ছাৰে পৰিত্যাগ কৰিলে পাপভাগী হব লগীয়া হয়। তদুপৰি, এই ধৰ্মযুদ্ধত তুমি আপোন ইচ্ছাৰে পৰিত্যাগ কৰিলে তোমাৰ কীৰ্ত্তিনাশ হব। তেতিয়া সৰ্বলোকেই তোমাৰ অপযশ বটিব। হে অৰ্জুন! তোমাৰ তুল্য শৌৰ্য্য, বীৰ্য্য, ধৰ্ম্মনিষ্ঠা আদি বিবিধ গুণেৰে বিভূষিত শ্ৰেষ্ঠ পুৰুষক পক্ষে কীৰ্ত্তিনাশতকৈ মৰণেই শ্ৰেয়ঃ। বৰক্ষেত্ৰত অৱতীৰ্ণ হৈ এতিয়া তুমি বণ নিদিয়াটক আঁতৰি গলে, যি সকল তোমাৰ সমনীয়া মহাৰথে তোমাক মান কৰিছিল, সেই সকলেও তোমাক ভয়াতুৰ বুলি নিন্দা হে কৰিব। তাৰ দ্বাৰাই তোমাৰ বিষম লঘুতা প্ৰকাশিত হব। আৰু, দুৰ্য্যোধনাদি তোমাৰ শত্ৰুপক্ষীয়গণেও তোমাৰ সামৰ্থ্য হেয়জ্ঞান কৰি তোমাক উপহাস কৰিবলৈ বাকী নথয়। ইয়াতকৈ অধিক মনস্তাপ আৰু অপমান তোমাৰ পক্ষে আৰু কি হব পাৰে? ভীষ্মাদি আত্মীয় বধৰ কষ্টতকৈও ই কষ্টকৰ হব।” (২)

শ্ৰীকৃষ্ণৰ বুক্তি অকাট্য বুলি মানিবলৈ অৰ্জুন বাধ্য হল। কিন্তু, সিমানতো তেওঁ নিজৰ অন্তৰক বুজাব পৰা নাই। এহাতে গুৰুজন আৰু আত্মীয়-কুটুম্বাদিক বধ কৰা অসহনীয় ভাব, আনহাতে চক্ৰীচূড়ামণি

(১) ধৰ্মযুদ্ধৰ ঘাই লক্ষণ :—বৰবিহীন বোদ্ধাক বৰীয়ে আহত নকৰে; নন্দা, নপুংসক, বোগী, শবণাগত, অস্ত্ৰবিহীন, যুদ্ধদৰ্শনাৰ্থী, যুদ্ধপৰীক্ষক, ভয়াতুৰ আৰু পলবীয়াৰ প্ৰতি বৰীয়ে অস্ত্ৰ প্ৰহাৰ নকৰে।

(২) গীতা, ২য় আখ্যা, ৩১—৩৬ শ্লোক।

ত্ৰীকৃষ্ণৰ অকাটা যুক্তি ! অৰ্জুন কিংকৰ্ত্তব্যবিমূঢ় ! এনে সমভাৰপৰা উদ্ধাৰ কৰাৰ উদ্দেশ্যে ভগৱান বাহুদেৱে পুনৰপি অৰ্জুনক এই বুলি উদগনিৰ বুজনি দিলে, “হে কুন্তীনন্দন ! তুমি বিমোহ নহবা । মই ইয়াৰ আগতেই কৈ আহিছোঁ যে, উপস্থিত ধৰ্ম্মযুদ্ধত তোমাৰ মৰণ মিলে যদি ঐশ্বৰ্য্য স্বৰ্গলাভ নিশ্চয় ; আৰু জয়ী হব পাৰোঁ যদি তোমাৰ নিষ্কণ্টক ৰাজ্যলাভ । দুয়োহাতে তোমাৰ মঙ্গল । এতেকে, শোক, চিন্তা আৰু সংশয় পৰিত্যাগ কৰি, তুমি স্থিৰনিশ্চয় হৈ ৰণৰ উদ্দেশ্যে শীৰ্ষোত্থান কৰোঁ । (১) ” কিন্তু, সিমানতো অৰ্জুনক চিন্তিত দেখি, ভগৱান দৈৱকীনন্দনে আপোনাৰ শিষ্য-সখি কুন্তীনন্দনক অনতিপলমে চৰম কৰ্ত্তব্যব্যাখ্যান জ্ঞাপন কৰিলে, ‘সুখদুঃখে সমে কৃহা লাভ লাভৌ জয়াজয়ৌ । ভতো যুদ্ধায় যুজ্যস্ব নৈবং পাপমবাস্মাসি ॥’ অৰ্থাৎ, সুখ আৰু দুখ, লাভ আৰু অলাভ, জয় আৰু পৰাজয় সবাৰকে সমভাৱে চাই লৈ, তাৰ পাচত তুমি যুদ্ধত প্ৰবৃত্ত হোৱা, তাৰ বাবে তুমি পাপভাগী হব নালাগিব । যুষ্টিত, তুমি সুখৰো কামনা নকৰিবোঁ, দুখৰ আশঙ্কাতো সঙ্কুচিত নহবা ; যুদ্ধত যে তোমাৰ লাভ হব সেইটোও নাভাবিবোঁ, অলাভ যে হব তাকে মনলৈ নানিবোঁ ; আৰু উপস্থিত মহাৰণত যে তোমাৰ জয় তাকে আশা নকৰিবোঁ, পৰাজয় যে হব তাকে মনত ঠাই নিদিবোঁ । সেয়ে হলেই গুৰুজন আৰু জ্ঞাতিবধৰ পাৰে তোমাক নাপায় ।” (২)

(১) গীতা, ২য় আধ্যায়, ৩৭ শ্লোক ।

(২) গীতা, ২য় আধ্যায়, ৩৮ শ্লোক ।

৩। আখ্যা।

নিকাম কৰ্মযোগ।

আত্মজ্ঞান ব্যাখ্যান শুনি অৰ্জুনৰ সম্যক্ চেতনা হোৱা নাই যেন জনি, ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণই তেওঁক পৰমাত্মাত্মজ্ঞান আয়ত্ত কৰাবৰ অৰ্থে নিকাম কৰ্মযোগৰ ব্যাখ্যা শুनावলৈ পুনৰপি এই বুলি আৰম্ভ কৰিলে, “হে পাৰ্থ! তোমাক আত্মতত্ত্ব আৰু কৰ্তব্য-জ্ঞানৰ উপদেশ দি হয় শুনাগৈ, এতিয়া কৰ্মযোগ ব্যাখ্যা কৰোঁ, শুনিবা। ইয়াক আয়ত্ত কৰিব পাৰিলে, কৰ্মবন্ধৰপৰা তুমি মুক্ত হবা। এই ব্যাখ্যাত নিকাম কৰ্মযোগৰ ব্যাখ্যা কৰা হব। এই নিকাম কৰ্মযোগৰ ফল কেতিয়াও নেহেৰায়। ইয়াত পাপৰ সঞ্চাৰ নাই, এই মহাধৰ্মৰ যৎকিঞ্চিৎ লাভ হলেও মহাভয়ৰপৰা ৰক্ষা পোৱা যায়। হে কুব্জবন্দন অৰ্জুন! এই কৰ্মযোগত কেৱল আত্মতত্ত্বনিশ্চয়ত্বিকা বুদ্ধি থাকে, সৰ্বকাম কৰ্মযোগি-গণৰ বুদ্ধি বহুশাখাবিশিষ্ট হয়, আৰু সি অনন্তৰূপ ধাৰণ কৰে। সৰ্বকাম আৰু নিকাম কৰ্মৰ বিভিন্নতা এই যে, সৰ্বকাম কৰ্মৰ অন্তৰ্ধানত ফললাভৰ অশঙ্কা বলৱৎ থকা হেতুকে বুদ্ধি চঞ্চল আৰু বিবিধ ভাবনাত বিয়াকুল হয়; কিন্তু নিকাম কৰ্মানুষ্ঠানত ভগৱান্নিষ্ঠা হেতুকে বুদ্ধিৰ নিৰ্মলতা আৰু একাগ্ৰতা বুদ্ধি পায়, আৰু সেই নিৰ্মলা বুদ্ধি তত্ত্বজ্ঞানৰ অনুগামিনী হয়।” (১)

বেদবাক্যৰ সূক্ষ্মতত্ত্ব উপলব্ধি নোহোৱাৰ কাৰণে সকাম পুৰুষৰ অন্তৰত ভগৱানৰ প্ৰতি একনিষ্ঠা বুদ্ধিৰ সম্যক উদয় নহয়। বেদোক্ত অগ্নিহোত্ৰাদি ক্ৰিয়াকলাপ চিন্তাশুদ্ধিৰ অৰ্থে হোৱা হে কৰ্ত্তব্য, স্বৰ্গাদি ভোগাৰ্থে হোৱা অনুচিত। নিষ্কাম পুৰুষে সেই ক্ৰিয়া-কলাপেৰে চিন্তাশুদ্ধিৰ দ্বাৰাই আত্মতত্ত্বজ্ঞান লাভ কৰে (১)। এই জটিল বিষয়ৰ বিশদ ব্যাখ্যা শুনোৱাৰ অভিপ্ৰায়ে ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণই শ্ৰুবিবাৰ অৰ্জুনক এই বুলি সম্বোধন কৰিলে, “হে পাৰ্থ! সূৰিচাৰ আৰু সন্ধিবেচনাশূন্য লোকে বেদোক্ত কৰ্ম্মকাণ্ডৰ কথা যি ভাৱে গ্ৰহণ কৰে, সি বড়ো মদাৰ ফুলৰ ৰূপগ্ৰহণৰ তুল্য হে। যিবিলাক বৈদিক ফলশ্ৰুতিৰ অনুগামী, বেদোক্ত ক্ৰিয়া-কলাপত ফললাভৰ আশা যাৰ প্ৰৱল, যি স্বৰ্গলাভ সুখৰ বাহিৰে বেদবাণীত আন উদ্দেশ্য নাৰাখে সিবিলাক কামনাযুত সকামপুৰুষ। ভোগ আৰু ঐশ্বৰ্য্যত অনুবক্ত এই সকামপুৰুষৰ অন্তৰত একাগ্ৰনিষ্ঠাৰূপ সমাধি, অৰ্থাৎ নিশ্চয়াত্মিকা বুদ্ধিৰ সম্যক উদয় নহয় (২)।

(১) কৃষ্ণনন্দস্বামি ব্যাখ্যাত গীতাত্ম সন্দীপনী; গীতা, ২য় অধ্যায়, ৪২-৪৪ শ্লোক।

(২) গীতা, ২য় অধ্যায়, ৪২-৪৪ শ্লোক।

“যামিমাং পুল্লিতাং বাচং প্ৰবদন্ত্যবিপশ্চিতঃ।

বেদবাদবতাঃ পাৰ্থ নাস্তদন্তীতিবাদিনঃ।” ৪২

কামাস্থানঃ স্বৰ্গপৰা জন্মকৰ্ম্মকলপ্ৰদাম।

ক্ৰিয়াবিশেষবহুলাং ভোগৈশ্বৰ্য্যগতিং প্ৰতি। ৪৩

ভোগৈশ্বৰ্য্য প্ৰসক্তানাং জন্মহপন্নতচেতসাম্।

বাবসায়াত্মিকা বুদ্ধিঃ সমাধৌ ন বিধীয়তে। ৪৪

“হে অৰ্জুন ! কৰ্ম্মকাণ্ডৰূপ বেদসমূহ ত্ৰিগুণাঘাত (১) ; কিন্তু যোব উপদেশ, তুমি নিষ্কাম (নিষ্কৈশ্বৰ্য্যঃ) হোৱাঁ ; তুমি সুখ-দুখাদি দ্বন্দ্ববহিত, নিত্য সত্ত্বভাবত অৱস্থিত (২) যোগ আৰু ক্ষেমবিবহিত (৩) হৈ আত্মাবান্ (৪) হোৱাঁ । অৰ্ণাং, সুখ-দুখ, মান-অপমান, শত্ৰু-মিত্ৰাদি দ্বন্দ্বভাব পৰিত্যাগ কৰি বিশুদ্ধ সত্ত্বৰূপ অচল ধৈৰ্য্য ধাৰণ কৰাঁ । যিহেতু নাদ, পৃথ্বী আদি ক্ষুদ্ৰ জলাশয়ৰ পানীৰে যি পৰিমাণে প্ৰয়োজন সিদ্ধ হয়, মহা জলাশয়তো কৰ্ম্মকাণ্ডৰ প্ৰয়োজন (স্বৰ্গ-লাভাদি কামনা) ব্ৰহ্মবেত্তা বা আত্মাবান্ পুৰুষৰ লাভ হয় । অৰ্থাৎ, নাদৰ পানী সাগৰৰ পানীৰ কিয়দংশ মাথোন । বেদোক্ত কাম্য কৰ্ম্মসমূহে সকাম পুৰুষৰ যি প্ৰয়োজন সিদ্ধ কৰে, ব্ৰহ্মজ্ঞ বা আত্মাবান্ নিষ্কাম পুৰুষৰো সেই পৰিমাণেই সেই প্ৰয়োজন সিদ্ধ হয় ।” (৫) নিষ্কাম কৰ্ম্ম কৰিলে কাম্য কৰ্ম্মজনিত স্বৰ্গলাভাদি সুখৰপৰা বঞ্চিত হেৰাব আশঙ্কা ; কিয়নো কামনাই তাৰ মূল । কামনা নহলে ফলপ্ৰাপ্তিৰ আন্তৰ্হ নাথাকে । সেই কাৰণে, অৰ্জুনৰ মনৰ আশঙ্কা গুচাবৰ অৰ্থে ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণই নিষ্কাম পুৰুষৰ ফললাভ বিষয়ক এই বিশদ ব্যাখ্যা দিয়ে ।

(১) সত্ত্ব, বজ্জঃ, তমঃ এই তিনিগুণ । সংসাৰ এই তিনিগুণৰ বিকাশৰূপ । কামনাই সংসাৰৰ মূল । বাস্তৱতে কামনাৰ কলেই সংসাৰ । সেই ফলপ্ৰাপ্তিৰ উপায় হৈছে বেদপ্ৰতিপাদিত কৰ্ম্মকাণ্ড । এই কৰ্ম্মকাণ্ডতে সকাম পুৰুষৰ হিতি ।—
 ৮কৃকানন্দবাবিৰাখাত গীতাৰ্থ সঙ্কীৰ্ত্তন, ৪৫ শ্লোক ।

(২) যোগ ।—অপ্ৰাপ্ত বস্তুৰ প্ৰাপ্তিক যোগ বোলে ।

(৩) ক্ষেম ।—প্ৰাপ্ত বস্তুৰ বক্ষাই ক্ষেম ।

(৪) আত্মাবান্ ।—সৰ্ব্বত্র নিত্য বিদ্যমান বিশ্বনিয়ন্তা পৰমেশ্বৰ নিজন্তো বিদ্যমান বুলি যাব হিববিধাস, তেওঁকেই আত্মাবান্ ।

(৫) শীভা, ২য় আখ্যা, ৪৫—৪৬ শ্লোক ।

নিকাম ধৰ্ম্মৰ আভাস মাজ দি, আৰু তাৰ দৃঢ় ভেটীত থিয় কৰাই লৈ অৰ্জুনক ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণই বিশদ ভাৱে এই বুলি কাৰ্য্যকৰী উপদেশ দিয়ে,—“হে অৰ্জুন ! কৰ্ম্মত মাথোন তোমাৰ অধিকাৰ আছে ; কিন্তু কৰ্ম্মফলত কেতিয়াও তোমাৰ অধিকাৰ নাই। এতেকে, ফল কামনাৰে সৈতে কৰ্ম্মত প্ৰবৃত্ত হবলৈ যেন তোমাৰ প্ৰবৃত্তি নজন্মে, আৰু কৰ্ম্ম পৰিত্যাগ কৰিবলৈকো যেন তোমাৰ ধাউতি নহয়। কিয়নো, নিকাম কৰ্ম্মৰ দ্বাৰাই চিন্তগুচ্ছ লাভ হয়, আৰু চিন্তগুচ্ছৰ দ্বাৰাই আত্মজ্ঞান উদয় হয় ; এই আত্মজ্ঞান নজন্মিলে ব্ৰহ্মজ্ঞান বা পৰমাত্ম লাভ নহয়। এতেকে, হে ধনঞ্জয় ! তুমি যোগস্থ হৈ ফল কামনা বৰ্জ্জন কৰি সিদ্ধি আৰু অসিদ্ধিৰ প্ৰতি সমদৃষ্টি ৰাখি (অৰ্থাৎ, তাৰ প্ৰতি আওকাণ কৰি) কৰ্ত্তব্য কৰ্ম্মৰ অনুষ্ঠান কৰাঁ। এনে সাম্যভাৱকে যোগ বোলে। অৰ্থাৎ, হৰ্ষ-বিষাদৰ সমতাই যোগ ; তুমি এই যোগত অৱস্থিত হৈ কৰ্ম্মানুষ্ঠানত ধৰাঁ। আৰু, ইয়াকো জানিবাঁ যে, কাম্যকৰ্ম্ম নিকাম কৰ্ম্মতকৈ বহুগুণে নিকৃষ্ট ; তদুপৰি ফলাকাঙ্ক্ষা কৰ্ম্মীগণে সততে কুপণালিৰ চিনাকি দিয়ে। সিবিলাকে ফললাভৰ সামান্য কামনা বৰ্জ্জন কৰিব পাৰিলেই পৰমাত্ম লাভৰূপ মোক্ষপ্ৰাপ্ত হব পাৰে। এতেকে, তুমি পৰমাত্ম বুদ্ধিৰ আশ্ৰয় লৈ নিকাম কৰ্ম্ম সাধনলৈ অগ্ৰসৰ হোৱাঁ। আৰু জানিবাঁ যে, পৰমাত্মজ পুৰুষৰ মানত ইহলোকৰ পাপ আৰু পৰলোকৰ পুণ্য দুয়ো সমান ; অৰ্থাৎ, দুইৰো প্ৰতি তেওঁ আওকণীয়া। এতেকে, তুমি সাম্যভাৱযুক্ত যোগৰ অৰ্থে নিষ্ঠাবান হোৱাঁ ; কিয়নো কৰ্ম্মৰ ভিতৰত বুদ্ধিযুক্ত কৰ্ম্ম-কৌশলেই আচল যোগ।” (১)

বুদ্ধিবোগপৰায়ণ পুৰুষসকলে কৰ্মজ্ঞানিত ফল ভোগ কৰি আত্মজ্ঞান লাভৰ ফলত জন্মৰূপ বন্ধনবপৰা মুক্ত হৈ পৰমপদ লাভ কৰে। অৰ্থাৎ, নিকাম ধৰ্ম্মা গোকৰ চিত্তশুদ্ধি হলেই আত্মজ্ঞান লাভ হয়; সেয়ে হলেই সেই মানৱাত্মাই পৰমাত্মাত লয় গৈ মুক্তি বা নিৰ্বাণ লাভ কৰে। এই মুক্তিপদকে বিষ্ণুৰ পৰমপদ বুলি শাস্ত্ৰে কয়। আৰু, যেতিয়াই মানুহৰ জ্ঞান-বুদ্ধিয়ে অব্যবহাৰকৰণ কলুষ বৰ্জন কৰি উঠে, তেতিয়াই কৰ্মফলৰ তৃষ্ণা বা কামনাৰ প্ৰতি তেওঁৰ বিৰাগ জন্মে। যেতিয়াই বিবিধ বিষয়ক (১) ফললাভৰ শঙ্কায়ুত তাৰ আঁতৰ হৈ অন্তঃকৰণ পৰমাত্মাত নিমজ্ঞৈক মজে, তেতিয়াই মানুহৰ তত্ত্বজ্ঞান লাভ হয়, অৰ্থাৎ তেতিয়া মানৱাত্মা পৰমাত্মাত লয় গৈ ব্ৰহ্মনিৰ্বাণ (২) প্ৰাপ্ত হয়।” (৩)

ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণৰপৰা আত্মজ্ঞান, নিকাম কৰ্ম, বোগ, সমাধি আৰু পৰমপদ বিষয়ক পৰমার্থতত্ত্বৰ আভাস মাথোন পাই, তাৰ বিশদ ব্যাখ্যা লাভাৰ্থে অৰ্জুনে সভক্তিবৈ শ্ৰীকৃষ্ণত এই বুলি সুধিলে,—“হে কেশৱ !

(১) শব্দ, স্পৰ্শ, ৰূপ, বস, গন্ধ এই পাঁচোটা বিষয়। এই পাঁচোটা বিষয়ত চিত্তবৃত্তি নিকট হলেই স্মৃতি, প্ৰতি, স্বপ্ন আৰু জাগ্ৰত অৱস্থা এবাই ওপৰলৈ উঠা যায়। এয়ে প্ৰকৃত বোগ বা সমাধি।

(২) বৌদ্ধধৰ্ম্মৰো চৰম লক্ষ্য হৈছে নিৰ্বাণেই। পাৰ্থক্য এই যেখন যে, বুদ্ধৰ মতে নিৰ্বাণত মানুহৰ মন আৰু আত্মা পৰমাত্মাত লয় পায়। কৃষ্ণৰ মতে ব্ৰহ্মনিৰ্বাণত মানৱাত্মা মাথোন পৰমাত্মাত লয় পায়। আগবটোৰ মতে মানুহৰ মন আৰু আত্মা দুইবোৰ অস্তিত্ব বিলোপ হৈ পৰমাত্মাত মিলি যায়; পাচবটোৰ মতে মানুহৰ মনৰ অস্তিত্ব লোপ পালেও আত্মাৰ অস্তিত্ব হেৰাব নোৱাৰে। সি সেই ভাগেই পৰমাত্মাত মিলি যায়। কিন্তু, সাধনা আৰু সিদ্ধি দুয়োমতে একে।

(৩) গীতা, ২য় আখ্যা, ৫১—৫৩ শ্লোক।

সমাধিস্থ স্থিতপ্রজ্ঞ ব্রহ্মজ্ঞানী যোগী পুৰুষৰ লক্ষণ কি?—তেওঁ কেনেকৈ কথা কয়? তেওঁ কিৰূপে অৱস্থান কৰে? আৰু, তেওঁ কি ভাৱে চলন-স্থৰণ কৰে?” (১)

অৰ্জুনৰ প্ৰশ্নত উল্লিখিত হৈ, শ্ৰীকৃষ্ণদেৱে পুনৰপি এই বুলি ব্যস্ত-বিষয়ক বিশদ ব্যাখ্যা আৰম্ভ কৰিলে,—“হে অৰ্জুন! হে পাৰ্থ! আপোনাতে আপুনি তুষ্ট হৈ সমাধিস্থ পুৰুষে যেতিয়া নিজৰ চিন্তাশ্ৰিত কামনাবোৰ পৰিত্যাগ কৰে, তেতিয়াই তেওঁক স্থিতপ্রজ্ঞ বা যোগী পুৰুষ বোলা হয়। অৰ্থাৎ, যোগীপুৰুষে মানৱাত্মাক পৰমাত্মাত বিলীন কৰি পৰমানন্দ চৈতন্যৰূপ লাভ কৰে; তেওঁক মনোবৃত্তিয়ে টলাব নোৱাৰে। তেওঁ মনৰ ধৰ্ম্মৰ বাজ (২); আত্মাৰ ধৰ্ম্মবো (৩) সমতায়ুত (৪) গুণৰ হে তেওঁ গৰাকী। যাৰ চিন্তা দুখকষ্টত অবিচলিত বা উদ্বেগশূন্য; বিষয়-সুখলৈকো যাৰ আকাঙ্ক্ষা নাই; খং, বাগ, ভয় ইত্যাদিয়েও যাক টলাব নোৱাৰে, সেই সিদ্ধ পুৰুষকে যোগী বা স্থিতপ্রজ্ঞ বোলা যায়। কামনা, সংকল্প, আসক্তি, মায়া, মোহ ইত্যাদি মনৰ ধৰ্ম্ম; সমাধিস্থ পুৰুষ মনোধৰ্ম্মৰপৰা সদায় ওপৰত। হে অৰ্জুন! তুমি সম্প্ৰতি সমাধিস্থ, তোমাৰ উদ্দেশ্য আত্মজ্ঞান লাভ কৰা, সেই লাভে হে তোমাক পৰমামন্দ

(১) যি নিজতে ব্ৰহ্ম দেখা পায়, তেওঁৰেই স্থিতপ্রজ্ঞ। স্থিতপ্রজ্ঞ পুৰুষ অৱস্থান্তেই হৈ শ্ৰেণীৰ; এটা শ্ৰেণী সমাধিস্থ, আৰু আনটো সমাধিবৰণৰ উষ্ণ মুকলি মনেৰে পৰমাত্মাত স্থিতি লওঁতা। অৰ্জুনে প্ৰথমে সমাধিস্থ স্থিতপ্রজ্ঞ পুৰুষৰ, তাৰ পাচত সমাধিবৰণৰ উষ্ণ হৰ্ষবিবাদি সমজাষিষ্ট পুৰুষৰ লক্ষণৰ বিষয়ে প্ৰশ্ন কৰিছে।

(২) কামনা, সংকল্প আদি মনৰ ধৰ্ম্ম।

(৩) বুদ্ধি, দুখ, সুখ, ইচ্ছা, ঘেৰ, প্ৰবৃত্ত, ধৰ্ম্ম আৰু অধৰ্ম্ম এই আঠোটা আত্মাৰ ধৰ্ম্ম।

(৪) হৰ্ষবিবাদিৰ প্ৰতি সমজ্ঞান,—যোগ।

কবিব। এতেকে, তুমি নখৰ মনৰ ছুখ-কষ্ট, মায়া-মোহ, বাহ্যা-কামনা
আদি পৰিহাৰ কৰি নিকাম কৰ্ম সাধনৰ অৰ্থে আগ বঢ়া উচিত। মাহুহৰ
মন-প্ৰাণ অচেতন, আত্মাৰ দৰে অম্বৰ নহয়; গতিকে মনোধৰ্ম পালনত
আত্মতত্ত্ব বা ব্ৰহ্মজ্ঞান লাভ নহয়, কাৰণ দেহৰ ধৰ্মাদি আত্মাত নাই।
আকাশত বিজুলীৰ চমকনি যেনে, মানৱ অন্তৰত আত্মাও তেনেই।
দেহাদি পদাৰ্থত আত্মাৰ আসক্তি নাই, প্ৰিয় বা অপ্ৰিয় বস্তু পালেও বা
নাপালেও যাৰ হৰ্ষ বা বিবাদ নাই, তেনেজনেই ব্ৰহ্মজ্ঞানী, তেৱেঁই যোগী,
তেওঁৱেই বা তেওঁৰ অৱস্থাই মানৱাত্মাৰ চৰম লক্ষ্য। ব্ৰহ্মজ্ঞানী যোগী
পুৰুষৰ মানত ভাই-বন্ধু, আত্মীয়-কুটুম্ব, পুত্ৰ-পৰিয়াল মৃগতৃষ্ণাৱত
মাথোন, সকলো অসাৰ; সিবিলাকত সাৰ পদাৰ্থ মাথোন আত্মা; সেই
আত্মাৰ পৰমাত্মা লাভেই মোক্ষপদপ্ৰাপ্তি বা পৰমপদলাভ। এতেকে,
হে অৰ্জুন, উপস্থিত অসাৰ সমস্তাত তুমি অবিচলিত থকা হে তোমা-
হেন পুৰুষৰ শোভনীয় নিকাম কৰ্ম। কাছই যি দৰে, নিজৰ শিব আৰু
অন্ধ কোঁচাই নি অভ্যস্তবস্থ কৰে, সেই দৰে সনাতনজনে নিজৰ ইন্দ্ৰিয়-
গণক মনৰপৰা সঙ্কোচাই নি আত্মাস্থিত কৰিলেই তেঁওৰ প্ৰজ্ঞা বা
ব্ৰহ্মত্ব বা আত্মজ্ঞান প্ৰতিষ্ঠিত হয়। নিবাহাৰজনিত দুৰ্বল মাহুহৰ
শৰ্মাদি পদাৰ্থ, অৰ্থাৎ শ্ৰৱণশক্তি নাশ হয়, মাথোন বাসনা বিলয় নহয়;
কিন্তু যোগী পুৰুষৰ বাসনা পৰ্য্যন্ত পৰমাত্মাত লয় পায়। হে কুন্তীনন্দন!
ইও সত্য যে, বলবান্ ইন্দ্ৰিয়বিলাকে অতি বীৰ্য্যবান্ বিবেকী পুৰুষৰ
মনো বলবে বিকাৰগ্ৰস্ত কৰে; এতেকে, উপস্থিত সমস্তাত তোমাৰ
মন বিহ্বল হোৱাটো একো অচাৰিত নহয়।” (১)

এইখিনিতে অৰ্জুনক চিন্তায়ুত দেখি, শ্ৰীকৃষ্ণদেৱে এই বুলি সেই
ব্যাখ্যাৰ ব্যাখ্যা ক্ৰমাৎ বিশদভাৱে কৰিবলৈ ধৰিলে,—“কিন্তু, হে অৰ্জুন!

যোৰ অনন্ত ভক্তই সেই ইন্দ্ৰিয়গণক সংযত কৰি সদ্ধাৰিত ধৰে ; কিয়নো যাৰ ইন্দ্ৰিয়গণ বশীভূত, তেওঁৰেই হে প্ৰজ্ঞা প্ৰতিষ্ঠিত বা ব্ৰহ্মস্বগাত হৈছে বুলি ধৰ্তব্য । অৰ্থাৎ, ইন্দ্ৰিয়গণ যদিও অতি বলবান্, তথাপি ভগবদ্-ভক্তজন হৃদয়ৰ সামৰ্থ্য আৰু বিবেকৰ তীক্ষ্ণতা গুণেৰে সেই ইন্দ্ৰিয়গণক বশীভূত কৰিবলৈ সমৰ্থবান্ । কিন্তু, যিবিলাকে অকল বিবেক-বিচাৰ আৰু বিজ্ঞান-বলেৰে ইন্দ্ৰিয় জয় কৰিবলৈ বিচাৰে, সিবিলাক সততে অকৃত-কাৰ্য্য হয় ।” (১)

ভগৱান্ শ্ৰীকৃষ্ণই সেই ব্যাখ্যাৰ ব্যাখ্যা এই বুলি আৰু বিশদ আৰু বহুল কৰিবলৈ ধৰিলে, “ইও অনিবাৰ্য্য যে, যদি বাহ্যিক ইন্দ্ৰিয়াদি কল্প কৰি একান্ত মনেৰে কোনো বিষয়ে চিন্তা কৰা যায়, তেনেহলে সেই বিষয়ক প্ৰতি আসক্তি জন্মে ; আসক্তি হলেই তাক লাভ কৰিবলৈ বাসনা বলৱতী হয় ; বাসনাৰপৰা ক্ৰোধৰ উৎপত্তি হয়, অৰ্থাৎ বাঞ্ছিত ফল লাভত কোনোৱে বিয় উপস্থিত কৰিলে তাৰ প্ৰতি ক্ৰোধ জন্মে ; ক্ৰোধৰপৰা অবিবেক বা হিতাহিত জ্ঞানহীনতা ঘটে ; বিবেক-হীনতা ঘটিলেই স্বৰণ শক্তিৰ ব্যতিক্ৰম ঘটে ; স্মৃতিভ্ৰম হলেই বুদ্ধি নাশ হয় ; বুদ্ধি নাশৰপৰা শেহান্তৰত প্ৰাণ বিনাশ হয় ।” (২)

আন হাতে, বাগ-ধেমবৰ্জিত আত্মাবশীভূত ইন্দ্ৰিয়গণৰ দ্বাৰাই বিষয়-চিন্তা গ্ৰহণ কৰি সংযতচিত্ত পুৰুষে আত্মপ্ৰসাদ লাভ কৰে । অৰ্থাৎ, ইন্দ্ৰিয়বাজ মনে বশ মানিলেই ইন্দ্ৰিয়াদি বশীভূত হয় ; সেয়ে হলেই চিত্তশুদ্ধিৰ প্ৰভাৱেৰে বিষয়-চিন্তাত আত্মপ্ৰসাদ বা

(১) গীতা, ২য় অধ্যায়, ৬১ শ্লোক ।

(২) “ধাৰ্ম্মভো বিদ্যমান্ পুংসঃ সজতেবুধজ্ঞানকৃত ।

সজাৎ সংজ্ঞাক্তে কাম্য কাম্যাৎ ক্ৰোধোহজ্ঞানাকৃত । ৬২

ক্ৰোধোহজ্ঞানকৃত সংজ্ঞাক্তে সংজ্ঞোহাৎ স্মৃতিবিভ্ৰমঃ ।

স্মৃতিভ্ৰমোহাৎ দ্ৰিমাণো বুদ্ধি নাশাৎ প্ৰাণভ্ৰমঃ । ৬৩

আত্মজ্ঞান লাভ হয়। এই আত্মপ্রসাদ লাভ হলেই, সমস্ত দুঃখৰ বিনাশ হয়, প্রাপ্ত শান্তি জন্মে ; কিয়নো বিপ্লবচিন্তা লোকৰ বুদ্ধি অতি সহজে আৰু সোনকালে আত্মাত প্ৰতিষ্ঠিত হয়। কিন্তু, যি আপোনাৰ মনক জয় কৰিব নোৱাৰে, সেই অজিতেশ্বৰ পুৰুষৰ বুদ্ধিও নাই, জ্ঞানো নাই ; আত্মচিন্তাশক্তিহীন লোকৰ শান্তি নাই ; অশান্তচিন্তা লোকৰ কতো কেতিয়াও সুখ নহয়। এতেকে, মুখা উদ্দেশ্য সাধন কৰিবলৈ হ'লে প্ৰথমে মনক আত্মবশলৈ আনিব লাগিব।" (১)

মন অতি হৃদয়। এনে হৃদয় মনে যদি এটামানো অসংঘত ইন্দ্ৰিয়ক অৱলম্বন কৰে, তেনেহলে, প্ৰতিকূল বতাহে পাই নাৱৰ গতিভ্ৰষ্ট কৰাৰ দৰে, সি সমাধিস্থ পুৰুষৰ বিবেকবুদ্ধি হৰণ কৰি তেওঁক গম্য পথৰপৰা বিচলিত কৰে। এটা অসংঘত ইন্দ্ৰিয়ৰেই যদি ইমান প্ৰভাৱ, তেন্তে যাক একাধিক অসংঘত ইন্দ্ৰিয়ই পায়, তাৰ জানো কি যে সৰ্বনাশ ঘটে ! গতিকে, হে মহাবাহো ! যাব সমস্ত ইন্দ্ৰিয়গণ নিজৰ বশীভূত হয়, তেওঁৰ পক্ষে হে প্ৰজ্ঞা আত্মজ্ঞান লাভ সম্ভৱ। জীৱ আৰু ব্ৰহ্ম বা জীৱাত্মা আৰু পৰমাত্মাৰ অভেদাত্মা বোধকে প্ৰজ্ঞা বোলা যায়। এই প্ৰজ্ঞা অজ্ঞান জনৰ চকুত অদৃশ্য। ৰাতি বুলিলে সাধাৰণতে আন্ধাৰ বুজায়। তদ্রূপ প্ৰজ্ঞাৰ বিপৰীত হৈছে অবিদ্যা। সেই কাৰণে, সাধাৰণ লোকে যেতিয়া অবিদ্যাকৰণ আন্ধাৰত খেপিয়াই ফুৰে, আত্মসাক্ষাৎকাৰীগণ তেতিয়া স্থিৰপ্ৰজ্ঞ ; আৰু অবিদ্যা-মগ্ন সাধাৰণ লোক যেতিয়া বিহ্বল, বিৰোৰ আৰু অচেতন, ব্ৰহ্ম-জ্ঞানী তেতিয়া সবল, সজাগ আৰু কৰ্ত্তব্যবায়ন। (২)" এই বুলিবৰে সৈতে ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণই মহাবাহু অৰ্জুনক ইন্দ্ৰিয়জনিত মায়া-মোহ ত্যাগ কৰি উপস্থিত বণত আত্মহাবলৈ উপস্থিত দিয়ে।

(১) গীতা, ২য় আখ্যা, ৩৫—৩৬ শ্লোক।

(২) গীতা, ২য় আখ্যা, ৩৭—৩৮ শ্লোক।

অৰ্জুনৰ মতি স্থিৰ কৰিবৰ অৰ্থে, বাহুদেৱে আকৌ আন পাৰ্কে এইদৰে বুদ্ধি আৰম্ভ কৰিলে, “যেনেকৈ নদ-নদীৰ পানীয়ে ভৰপূৰকৈ চপচপীয়া কৰা অতল সাগৰত বৰষুণৰ পানী পৰি তাৰ আধাৰ শক্তিৰ বিয় বটাৰ নোৱাৰে, তেনেকৈ স্থিতপ্রজ্ঞ নিষ্কামকামী পুৰুষত বিষয়-বাসনাদি প্ৰবিষ্ট হলে, সেইবোৰে তেওঁত অশান্তি জন্মাব নোৱাৰে ; বৰঞ্চ শান্তি হৈ বিস্তাৰ কৰে ; বিষয়কামী পুৰুষৰ পক্ষে ই অসম্ভৱ ।” (১)

অৰ্জুনৰ মন শান্ত আৰু আশান্ত কৰাৰ উদ্দেশ্যে ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণই অনতিপলমে আকৌ এই ব্যাখ্যা আৰম্ভ কৰিলে, “বি পুৰুষে সকলো কামনা ত্যাগ কৰি নিৰ্ম্মম, নিবহুকাৰ আৰু নিস্পৃহ হৈ সংসাৰত চলে, সেই আত্মাকৈ যোগী পুৰুষে হৈ আচল শান্তি লাভ কৰে ।” (২)

সদৌশেষত, ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণই এই মন্তব্যৰে ওপৰত ব্যাখ্যা দি অহা নিষ্কাম ধৰ্ম্মোপদেশৰ সামৰণি মাৰে,—“হে পাৰ্থ ! ইয়াকে ব্ৰাহ্মীস্থিতি বা ব্ৰহ্মনিষ্ঠ অৱস্থা বোলা যায় । ইয়াক লাভ কৰিলে সংসাৰ-মায়াত বিমুক্ত হোৱা নাযায় । অৰ্থাৎ, বি পুৰুষে ব্ৰহ্মনিষ্ঠৰূপ এই স্থিতি লাভ কৰে, তেওঁত অজ্ঞানতাৰ পুনঃ অভ্যুদয়ৰ আশঙ্কা নাথাকে । আন কি, অস্তিম মুহূৰ্ত্তত ক্ষন্তেকমানো এই অৱস্থাত স্থিতি কৰিব পাৰিলে ব্ৰহ্মনিৰ্ব্বাণ লাভ কৰা যায় ।” (৩)

(১) আপুৰ্ণমাগমচলপ্ৰতিষ্ঠং সমুদ্ৰমাপঃ প্ৰবিশন্তি যৎ ।

ভৰং কামা বং প্ৰবিশন্তি সৰ্কে সশান্তিমাপ্তোতি ন কামকামী ॥

—গীতা, ২য় অধ্যায়, ৭০ শ্লোক ।

(২) গীতা, ২য় অধ্যায়, ৭১ শ্লোক ।

(৩) “এবা ব্ৰাহ্মী স্থিতিঃ পাৰ্থ নৈবাং প্ৰাপ্য বিমুক্তিঃ ।

স্থিতিঃ সত্যমন্তকালেহপি ব্ৰহ্মনিৰ্ব্বাণমুচ্ছতি ॥”—গীতা, ২য় অধ্যায়, ৭২ শ্লোক

৪। আখ্যা।

জ্ঞানযোগ আৰু কৰ্মযোগ।

ইমানলৈকে শ্ৰীকৃষ্ণদেৱৰ ধৰ্ম আৰু কৰ্ম ব্যাখ্যা একান্তমনেৰে শুনি
শুনি অৰ্জুন বৰঞ্চ বিমোৰ হৈ হল; তেওঁ কৰ্তব্যবিমোৰ হৈ অগত্যা
শিষ্যৰ প্ৰগাঢ় ভক্তিয়ে ভগৱান বাসুদেৱক পুনৰপি এই বুলি প্ৰশ্ন কৰিলে,
“হে জনাৰ্দ্দন! (১) যদি তোমাৰ মতে নিকাম ধৰ্মতকৈ আত্মজ্ঞান
শ্ৰেষ্ঠতৰ হয়, তেন্তে, হে কেশৱ! এই ঘোৰ হিংসাজনক কাৰ্য্যলৈ
(উপস্থিত বণলৈ) মোক কিয় উদগনি দিছাঁ? মই তোমাৰ শৰণাগত
শিষ্য। এতেকে, হে শুকতবৎসল! যাতে মই সহজে আৰু ঠাৱৰকৈ
মঙ্গল বা মুক্তিলাভ কৰিব পাৰোঁ তাকে নিশ্চয়কৈ মোক উপদেশ দিয়াঁ।
কেতিয়াবা কামৰ, কেতিয়াবা জ্ঞানৰ শ্ৰেষ্ঠতা দেখুৱাই সানমিহলিকৈ
জ্ঞানোপদেশ দি তুমি মোক মোহভ্ৰান্ত কৰিছাঁ মাথোন। তোমাৰ ব্যাখ্যাত
এহাতে বৈদিক নিষ্ঠাৰ লাঘৱতা প্ৰকাশ পাইছে, আনহাতে বেদনিষ্ঠা
তৎপৰতা ধৰা পৰিছে; এহাতে নিৰুত্তি মাৰ্গৰ উপদেশ দিছাঁ, আনহাতে
প্ৰৱৃতিমাৰ্গ মোকলাই দিছাঁ। মই ইয়াৰ একো তৎ ধৰিব পৰা নাই।
একে সময়তে একেজন মানুহে বিৰুদ্ধ ধৰ্মৰ কৰ্ম আৰু জ্ঞানৰ কেনেকৈ
অধিকাৰী হব পাৰে জুবুজিলোঁ। হে কেশৱ! এই সমস্তা তাজি মোক
উজুটকৈ বুজাই দিয়াঁ।” (২)

(১) বাহ্যিক বস্তুপ্ৰাপ্তিৰ অৰ্থে বাব ওচৰত বাঢ়োৱা কৰা বাৱ, তেওঁকে জনাৰ্দ্দন
বোলে। জ্ঞানতত্ত্ব আৰু মুক্তি বাঢ়োৱাকালী অৰ্জুনৰ মাকত শ্ৰীকৃষ্ণ সেই জনাৰ্দ্দন।

(২) গীতা, ৩য় আখ্যা, ১—২ শ্লোক।

ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণই অতি হৃষ্টচিত্তেৰে এইবুলি অৰ্জুনৰ প্ৰশ্নৰ সমিধান দিলে,—“হে অনঘ ! (১) যি ইতিপূৰ্বতে কৈ আহিছে। যে, ইহলোকত ব্ৰহ্মনিষ্ঠা দুই প্ৰকাৰ,—জ্ঞানাদিকাৰ্য্যসকলৰ কাৰণে জ্ঞানযোগ আৰু কৰ্ম্মাণৰ নিমিত্তে কৰ্ম্মযোগ। অৰ্থাৎ, যাৰ অন্তৰত আত্মা আৰু পৰমাত্মাৰ অভিন্নবোধ জন্মিছে, তেওঁৰ নিমিত্তে জ্ঞানযোগ—নিবৃত্তিমार्গ; আৰু যাৰ অন্তঃকৰণত শুদ্ধিলাভ হোৱা নাই, তাৰ কাৰণে কৰ্ম্মযোগ—প্ৰবৃত্তিমार्গ। জ্ঞান আৰু কৰ্ম্ম বিৰুদ্ধভাবী হলেও, একে-জনতে পৰস্পৰা সম্বন্ধ সম্ভৱপৰ।” (২)

ওপৰৰ শ্লোকটি সূত্ৰ মাথোন কৰি ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণই এটি-এটাকৈ তেৰটা শ্লোকেৰে জ্ঞানযোগ আৰু কৰ্ম্মযোগৰ ব্যাখ্যা এইদৰে দিছে,—
“হে অৰ্জুন ! নিষ্কাম কৰ্ম্মৰ অমুঠান নকৰিলে নিষ্কীয় ভাবৰ উৎপত্তি নহয়, আৰু অকল সন্ন্যাসত্ৰত ধৰিলেও সিদ্ধিলাভ বা জ্ঞানোদয় হোৱাৰ সম্ভাৱনা নাই। অৰ্থাৎ, যজ্ঞ, দান, তপস্যা, বেদাধ্যয়ন আদি নিত্য-নৈমিত্তিক ক্ৰিয়া নিষ্কাম হৈ নকৰিলে চিত্তশুদ্ধি লাভ নহয়; চিত্তশুদ্ধি লাভ নহলে আত্মজ্ঞানৰ উদয় অসম্ভৱ। (৩)

“সত্ব, ৰজঃ, তমঃ এই তিনি প্ৰাকৃতিক গুণৰ প্ৰভাৱত মানুহ আপোনা-আপুনি কৰ্ম্মত প্ৰবৃত্ত হয়; কোনোলোকেই মুহূৰ্ত্তমানে নিষ্কৰ্ম্ম হৈ বৰ নোৱাৰে।” (৪)

“যি আত্মজ্ঞানহীন লোকৰ বাহিৰত ক্ৰিয়াত্যাগ বা সন্ন্যাসভাৱ,

(১) “অনঘ” সম্বোধনেৰে অৰ্জুনৰ ব্ৰহ্মনিষ্ঠাত অধিকাৰ বুজাইছে।

(২) গীতা, ৩য় অধ্যায়, ৩৬ শ্লোক।

(৩) গীতা ৩য় অধ্যায় ৩৬ শ্লোক।

(৪) গীতা, ৩য় অধ্যায়, ৪৪ শ্লোক।

অথচ অন্তৰত নানা বাসনাজনিত ক্ৰিয়াৰ প্ৰবাহ, সেইজন কৰ্মটীয়া ভণ্ড সন্মাসী মাথোন। কিন্তু, হে অৰ্জুন! বাব বাহিৰত ক্ৰিয়াৰ প্ৰবাহ, অথচ অন্তৰত তাৰ ফললাভৰ স্পৃহা নাই, সেই জন হে বিশিষ্ট পুৰুষ, তেওঁৰ হে পৰমপদ লাভ হয়।” (১)

“তুমি নিত্য-নৈমিত্তিক ক্ৰিয়াৰ অনুষ্ঠান কৰাঁ; কিয়নো কৰ্ম নকৰাতকৈ ক্লান্ত কৰা হে শ্ৰেষ্ঠ। বিশেষতঃ, কৰ্ম নকৰিলে তোমাৰ শৰীৰ ধাৰণ ব্যাপাৰেই নচলিব। অৰ্থাৎ, তুমি যদি ক্ষত্ৰিয়োচিত যুদ্ধ নকৰাঁ, অথচ সন্মাসীৰ ভিক্ষাবৃত্তিতো যি স্থলত তোমাৰ অধিকাৰ নাই, তেতিয়া ক্ষত্ৰিয়োচিত বণ-বিগ্ৰহত লিপ্ত নহলে তোমাৰ জীৱনধাৰণেই অসম্ভৱ হব (২)। অৰ্থাৎ, সন্মাস (৩) ধৰ্মত তোমাৰ অধিকাৰ নাই। গতিকে, ক্ষত্ৰিয়োচিত বণ-বিগ্ৰহত লিপ্ত নহলে তোমাৰ নিজ অধিকাৰৰ (৪) বৰ্ণাশ্ৰমোচিত ধৰ্মও নষ্ট হব। এতেকে, হে অৰ্জুন, তুমি বণত প্ৰৱৃত্ত হোৱাঁ।”

“ভগৱদ্বাধ্যায়ৰ্থে কৰ্মানুষ্ঠান নকৰি অগ্ৰ কৰ্মানুষ্ঠানত ধৰিলে মাজুহ সংসাৰবন্ধনদশাগ্ৰস্ত হয়; এতেকে হে কুন্তীনন্দন! তুমি ফল কামনা নৰখাকৈ, অৰ্থাৎ নিষ্কাম ভাৱে ভগৱানৰ উদ্দেশে শ্ৰদ্ধা-ভক্তিয়ে সৈতে আশ্ৰমোচিত কৰ্মাদিৰ অনুষ্ঠান কৰাঁ।” (৫)

(১) গীতা, ৩য় আধ্যায়, ৬—৭ শ্লোক।

(২) গীতা, ৩য় আধ্যায়, ৮য় শ্লোক।

(৩) ধৰ্ম, সভা, দম, দান, প্ৰজ্ঞান, আহিতাগ্ৰিতা, অগ্নিহোত্ৰ, যজ্ঞ, মানস প্ৰভৃতি সাধন সন্মাস-এ অধিকাৰবশতক।—শ্ৰীধৰমহাভিকৃত গীতা; আৰু গীতাৰ্থসম্বীপনী।

(৪) ব্ৰহ্মচৰ্য্য, গাৰ্হস্থ্য, বাৰাণ্শ্য়, সন্মাস এই চতুৰাশ্ৰমত ব্ৰাহ্মণৰ অধিকাৰ; ব্ৰহ্মচৰ্য্য, গাৰ্হস্থ্য, বাৰাণ্শ্য় এই তিনি আশ্ৰমত ক্ষত্ৰিয়ৰ অধিকাৰ; আৰু ব্ৰহ্মচৰ্য্য আৰু গাৰ্হস্থ্য এই দুই আশ্ৰমত বৈশ্যৰ অধিকাৰ।—কৃষ্ণাৰ্ণৱসম্বীপনী।

(৫) গীতা, ৩য় আধ্যায়, ৯য় শ্লোক।

“সৃষ্টিপাতনিতে সৃষ্টিকৰ্তা ব্ৰহ্মাই যজ্ঞৰে সৈতে জীৱগণক সৃষ্টি কৰি কৈছিল যে, এই যজ্ঞ সিবিলাকৰ অভ্যুপগম হ'ব। অৰ্থাৎ, নিত্যনৈমিত্তিক ক্ৰিয়া নিয়মিতৰূপে কৰি থাকিলে কৰ্ম্মৰ স্বভাৱগুণতেই বাঞ্ছিত ফল অৰ্হাচিতে পোৱা যায়, আৰু ইষ্ট-দেৱতাদিও তুষ্ট হয়। ইয়াৰ বিপৰীতে যি স্বার্থান্ধ হৈ কাম্য কৰ্ম্মত প্ৰবৃত্ত হয়, সি পাপসঞ্চয় কৰে মাথোন। যজ্ঞান্তৰ্দেশভোজী সংপূৰ্ণসকল সততে পাপৰপৰা মুক্ত হয়; কিন্তু যি পাপাত্মাই নিজৰ নিমিত্তে হে পাক কৰে, সি স্বেপাৰ্জিত পাপ মাথোন ভোজন কৰে। ইয়াকে সাৰোগত কৰি, হে অৰ্জুন! তুমি উপস্থিত ৰণত লিপ্ত হোৱাঁ।।(১)

“অন্নৰপৰা শৰীৰ উৎপন্ন হয়; মেঘে বৰষুণ দিলে সেই অন্ন জন্মে; যজ্ঞৰ ফলত মেঘ; আৰু কৰ্ম্মৰপৰা যজ্ঞ। এতেকে, কৰ্ম্মেই শৰীৰ; কৰ্ম্মেই জীৱন। সেই কৰ্ম্ম বেদৰপৰা উৎপন্ন, আৰু বেদ ব্ৰহ্মৰপৰা উৎপন্ন। গতিকে, ব্ৰহ্ম বা পৰমাত্মাই কৰ্ম্মৰ জনক। এতেকে, হে অৰ্জুন! যি মানুহে এনে মনুষ্য শৰীৰ ধাৰণ কৰি এই প্ৰতীতিত কৰ্ম্মচক্ৰত আৱৰ্ত্তন নকৰে, সেই ইন্দ্ৰিয়সক্ত পাপযুক্ত পুৰুষৰ জীৱনেই বৃথা।”(২)

“কিন্তু, যি পুৰুষৰ আত্মাতেই ৰতি, আত্মাতেই তৃপ্তি, আত্মাতেই সন্তোষ, সেই পুৰুষৰ কৰ্ম্মাহুষ্ঠান অনাৱশ্যক। কৰ্ম্মৰ অহুষ্ঠান কৰিলে বা নকৰিলে আত্মজ্ঞানী পুৰুষৰ পুণ্য বা প্ৰত্যাবায় একো নহয়। এতেকে, হে পাৰ্থ, তুমি ফল কামনা বৰ্জিত হৈ কৰ্ম্মাহুষ্ঠান কৰাঁ। কিয়নো, ফল কামনা বৰ্জিত নিকাম কৰ্ম্মা পুৰুষে পৰমপদ লাভ কৰে।

(১) গীতা, ৩য় অধ্যায়, ১০—১৩শ, শ্লোক।

(২) গীতা, ৩য় অধ্যায়, ১৪—১৬ শ্লোক।

জনকাদি মহাত্মাগণে কৰ্ম্মানুষ্ঠানৰ দ্বাৰাই আত্মজ্ঞান লাভ কৰিছিল; তুমিও লোকসংগ্ৰাহৰ্থে (১) ক্ষত্ৰিয়োচিত কৰ্ম্মৰ অনুষ্ঠান কৰা উচিত।” (২)

“শ্ৰেষ্ঠজনে যি যি অনুষ্ঠান কৰে, ইতৰ লোকে সেই সমস্তকে অনুকৰণ কৰে; আৰু শ্ৰেষ্ঠ লোকে যিহকে প্ৰামাণিক বুলি মানে, সৰ্বসাধাৰণে তাৰে অনুসৰণ কৰে (৩)। গতিকে, হে অৰ্জুন! তুমি শ্ৰেষ্ঠজন হৈ যদি এই কৰ্ম্ম (উপস্থিত বণ) ত্যাগ কৰ’, তেন্তে ইতৰলোকে তোমাৰে পটন্তৰ আগত লৈ কৰ্তব্যকৰ্ম্ম ত্যাগ কৰিব; তেতিয়া হলে তুমি লোকৰ আদৰ্শস্থানীয় নহ’ল। সেই কাৰণেই, হে পাৰ্থ! যদিও ত্ৰিভুবনত মোৰ কিঞ্চিৎমানো কৰিব লগীয়া কৰ্ম্ম নাই, অপ্ৰাপ্ত প্ৰাপ্তব্য নাই, তথাপি মই কৰ্ম্মানুষ্ঠানত ব্যাপ্ত আছোঁ; নাথাকিলে লোকসমূহ উৎসন্ন যাব, মই বৰ্ণসঙ্কৰ উৎপন্নৰ কাৰণ হৈ পৰিম। এতেকে, হে পাৰ্থ, আত্মজ্ঞানহীনজনে যেনেকৈ ফল কামনাৰ আসক্তিতে কৰ্ম্মানুষ্ঠান কৰে, সেইদৰে তুমি-মই ফলকামনাবৰ্জিত হৈ অনাসক্তচিত্তে কৰ্ম্মানুষ্ঠান কৰা কৰ্তব্য। কিয়নো, তত্ত্ববিৎ পুৰুষে আত্মজ্ঞানহীন জন-সাধাৰণৰ মাজত মত্তভেদ নঘটাই একপন্থীয়াটো কৰ্ম্মমार्গত নিযুক্ত ৰাখিবলৈ হে চায়; আৰু অহংকাৰত বিমূঢ়াত্মালোকে ভাবে যে, তেওঁ হে কৰ্ম্মৰ অনুষ্ঠান কৰিছে; কিন্তু প্ৰকৃততে সি নহয়, সঙ্ক, বজ্জ, তমঃ আদি প্ৰকৃতিৰ গুণবান্ধিৰ দ্বাৰাই হে কৰ্ম্ম অনুষ্ঠিত হয়। যথার্থ তত্ত্বজ্ঞানলোকে কাচিতো নিজত কৰ্তৃত্ব আৰোপ নকৰে। আত্ম-

(১) লোকসকল, অৰ্থাৎ প্ৰজাবৰ্গক নিজ নিজ ধৰ্ম্মত প্ৰবৰ্ত্তিত কৰা আৰু সিবিলাকক অধৰ্ম্মৰূপৰা বঞ্চিত কৰাৰ নাম “লোকসংগ্ৰহ”।

(২) গীতা, ৩য় আখ্যা, ১৭—২০ শ্লোক।

(৩) “বদ্ব্যদ্যচৰিত্তি শ্ৰেষ্ঠন্ততস্তদেকেন্তবো জনঃ।

স যৎ প্ৰমাণংকৃত্তে লোকন্তদনুৱৰ্ত্ততে।” ২১।

জ্ঞানহীন জীৱ প্ৰকৃতিৰ গুণত মুগ্ধ হৈ ইন্দ্ৰিয়ভোগ্য বিষয়ত আসক্ত হয় ; কিন্তু যেতিয়ালৈকে সিবিলাকত আত্মজ্ঞানৰ সঞ্চাৰ নহয়, তেতিয়ালৈকে আত্মজ্ঞানোজনে সিবিলাকক কৰ্ম্মভাগলৈ বাট দেখুৱাব নাপায় । এতেকে, হে অৰ্জুন, তুমি কৰ্ম্মবান্ধি অধ্যাত্মচিত্তেৰে মোৰ ওপৰত সমৰ্পণ কৰি, কামনা-মমতা-শোকবহিত হৈ যুদ্ধত প্ৰবৃত্ত হোৱা । এই ঐশ্বৰিক মন্ত অহুসৰণ কৰিলে আত্মজ্ঞানশূন্য জনেও কৰ্ম্মজালবপৰা মুক্তিলভ কৰে, আৰু যি দুৰ্ব্বুদ্ধি হেতুকে ইয়াৰ বিপৰীত আচৰণ কৰে, তাৰ পুৰুষৰ আৰু পুৰুষাৰ্থ ভ্ৰষ্ট হয় । বিশেষতঃ, পূৰ্ব্বজন্যকৃত ধৰ্ম্মাধৰ্ম্মৰ প্ৰতিফলৰ হাত মহাবলৱন্তেও এবাৰ নোৱাৰে ।” (১)

“সকলো ইন্দ্ৰিয়ৰেই (২) বিষয়ভেদে (৩) অহুবাগ আৰু বিবাগ নিৰ্দিষ্ট আছে ; কিন্তু ছয়ো জীৱৰ পৰম শত্ৰু । এতেকে, কাচিঙো তাৰ বশীভূত হোৱা উচিত নহয় । কিয়নো, যেতিয়ালৈকে এই স্বাভাৱিক বাগ-বিবাগ বিদ্যমান থাকে, তেতিয়ালৈকে সাধকৰ সাধু উদ্দেশ্য সিদ্ধি নহয় ।” (৪)

“স্বধৰ্ম্ম অঙ্গহীন হলেও সম্পূৰ্ণাঙ্গ বা উত্তমৰূপে অলুপ্তিত পৰধৰ্ম্ম তকৈ শ্ৰেষ্ঠ । পৰধৰ্ম্ম নিজ প্ৰকৃতিবিকল্প হেতুকে সি ভয়াবহ হয় বা শুভফলদায়ক নহয় ; কিন্তু নিজ প্ৰকৃতিগত স্বধৰ্ম্ম সাধনেৰে স্বপ্ৰকৃতি বিলুপ্ত কৰোঁতে কৰোঁতে মৃত্যু হলেও মঙ্গল লাভ হয় । হে অৰ্জুন !

(১) গীতা, ৩য় আধ্যায়, ২১—৩৩ শ্লোক ।

(২) শ্ৰোত্ৰ, ঘ্ৰক, নেত্ৰ, বসনা, ভ্ৰাণ, আৰু বাণ্, পানি, পাদ, উপাশ্ব, পানু এই ৭ শল্লিয় জীৱত বিদ্যমান ।

(৩) শক, স্পৰ্শ, ৰূপ, বস, গন্ধ, বচন, আদান, গমন, আনন্দ, মন্যতাগ এই ৭২টা ইন্দ্ৰিয়ৰ স্বাভাৱিক প্ৰকৃতি বা বিষয় ।

(৪) গীতা, ৩য় আধ্যায়, ৩৪ শ্লোক ।

কজ্জিয় ধৰ্ম্মই তোমাৰ স্বধৰ্ম্ম ; সেই স্বধৰ্ম্ম পালনार्থে তুমি যুদ্ধত আবৃত্ত হৈ তোমাৰ কল্যাণ সাধন কৰা।” (১)

এনেতে, অৰ্জুনে এই বুলি পুনৰপি প্ৰশ্ন তুলিলে, “হে বৃষ্ণিবংশধৰ ! পুৰুষৰ প্ৰবৃত্তি নাথাকিলেও কিহে নো ভেস্তে পাপ কাৰ্য্যলৈ উদগনি দিয়ে ? তোমাৰ জ্ঞানগৰ্ভ উপদেশ লবলৈ মোৰ একান্ত বাঞ্ছা হেতুকে যদিও বণ কৰা জ্ঞেয় কৰ্তব্য বুলি মই বুজিছোঁ, তথাপি সেই বণলৈ মোৰ প্ৰবৃত্তি জন্মা নাই কিয় ?” (২)

তদন্তৰত, ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণই এই বুলি সমিচাৰ দিলে,—“কামনা বজ্জগণৰপৰা উৎপন্ন ; এই কামনা কাৰ্য্যস্থলত ক্ৰোধৰূপে পৰিণত হয় ; হে পাৰ্থ ! ইহজন্মৰ মোক্ষমার্গত এই কামনা পৰম শত্ৰু বুলি বুজিব। ই ছৰ-ছৰণীয়া ; ই অতিশয় উগ্ৰ। ইয়াকে জানি তুমি কামনা পৰিত্যাগ কৰিব। (৩)। আৰু, আক্ৰষ্টাক যেনেকৈ ফুটুহায়ে ঢাকি থয়, আঁচীক যেনেকৈ ঢেকাই ঢাকি ধৰে, জৰায়ুৱে যেনেকৈ গৰ্ভক ঢাকি ৰাখে, তেনেকৈয়ে কাম বা কামনায়ে আত্মা বা জ্ঞানক আঁৰ কৰি থয় (৪)। হে কুন্তীনন্দন ! এই কামনায়ে জ্ঞানীৰো বিবেকশক্তিক অকামিলা কৰে (৫)।”

(১) “শ্ৰেয়ান্ স্বধৰ্ম্মো বিগুণঃ পৰধৰ্ম্মাৎ স্বনুষ্ঠিতাৎ।

স্বধৰ্ম্মে নিধনং শ্ৰেয়ঃ পৰোধৰ্ম্মো ভয়াবহঃ।”

—গীতা, ৩য় আখ্যা, ৩৫ শ্লোক।

(২) গীতা, ৩য় আখ্যা, ৩৬ শ্লোক।

(৩) গীতা, ৩য় আখ্যা, ৩৭ শ্লোক।

(৪) “ধূমেনাব্ৰিয়তে বহ্নিৰ্বাধৰ্ম্মো যলেন চ।

যথোদেনাবৃত্তো গৰ্ভস্তথা তেনেদমাবৃত্তম্।”—গীতা, ৩ আখ্যা, ৩৮ শ্লোক।

(৫) গীতা, ৩য় আখ্যা, ৩৯ শ্লোক।

“ইন্দ্ৰিয়, মন আৰু বুদ্ধি এই তিনি ভেঁটীত খোপনি লৈয়ে কামনাই জ্ঞানক তল পেলাই দেহাভিমানী জীৱক মোহত মগ্ন কৰে। এতেকে, হে ভৱতৰ্ভট ! তুমি প্ৰথমতে ইন্দ্ৰিয়গণক বশ কৰি, জ্ঞান-বিজ্ঞান বিনাশকাৰী আৰু সৰ্ব্বপাপৰ আশ্ৰয় এই কামনাক বিনষ্ট কৰাঁ।” (১)

“দেহতকৈ ইন্দ্ৰিয় শ্ৰেষ্ঠ ; ইন্দ্ৰিয়তকৈ মন শ্ৰেষ্ঠ ; মনতকৈ বুদ্ধি শ্ৰেষ্ঠ ; বুদ্ধিৰ উপৰি আটাইতকৈ আত্মা শ্ৰেষ্ঠ। এতেকে, হে মহাবাহো ! তুমি আত্মাক এইৰূপে জানি লৈ, তেওঁৰ অধীনৰ বুদ্ধিৰে সৈতে মন স্থিৰ কৰি, এই কামৰূপ দুৰ্জয় শত্ৰুক নাশ কৰি আত্মজ্ঞান লাভৰ দ্ৰোণ সম্পূৰ্ণ কৰাঁ। (২)

(১) গীতা, ৩য় অধ্যায়, ৪০—৪১ শ্লোক ।

(২) “ইন্দ্ৰিয়ানিপৰাণ্যাহবিন্দ্ৰিয়েভ্যঃ পৰং মনঃ ।
মনসন্ত পৰা বুদ্ধিবুদ্ধেৰ্ঘঃ পৰন্তন্ত সঃ ॥৪২॥
একং বুদ্ধেঃ পৰং বুদ্ধা সন্তজ্ঞানান্মাননা ।
অহি নক্ৰং মহাবাহো কামৰূপং দুৰ্য্যসদম্ ॥৪৩॥”

১। আখ্যা।

আত্মতত্ত্ব প্ৰকাশ—কৰ্তব্যকৰ্তা।

জ্ঞানযোগ আৰু কৰ্মযোগৰ নিগূঢ় তত্ত্ব ব্যাখ্যা কৰি, ভগৱান (১) শ্ৰীকৃষ্ণই সাময়িক সমস্তা বুজি, এই বুলি প্ৰিয়শিষ্য আৰু প্ৰিয়সখি অৰ্জুনৰ প্ৰতি আত্মতত্ত্ব ব্যাখ্যানত ধৰিলে, “এই অব্যয় জ্ঞানযোগৰ ব্যাখ্যা মই (২) আদিতো সূৰ্য্যাক (৩) দিছিলোঁ; সূৰ্য্যাবপৰা মন্থৰে আৰু মন্থৰপৰা ইক্ষ্বাকুৱে লাভ কৰে। তাৰ পাচত, ধৰ্ম্মভাবৰ দুৰ্বলতা, অন্ধিতেজ্জিয়তা, কাম-ক্ৰোধাদিৰ বশবৰ্ত্তিতা ইত্যাদি দোষত বহুকাল ব্যাপি জীৱগণে সেই আত্মজ্ঞান হেৰুৱাইছিল। হে অৰ্জুন! তুমি মোৰ তত্ত্বশিষ্য আৰু প্ৰিয়সখি; গতিকে তোমাত আজি সেই নিগূঢ় তত্ত্ব পুনৰপি ব্যক্ত কৰিলোঁ।” (৪)

(১) আত্মজ্ঞানৰ গৰাকী, অৰ্থাৎ ব্ৰহ্মজ্ঞানী হেতুকে শ্ৰীকৃষ্ণদেৱক ভগৱান বোলা যায়।

(২) “মই” বোলোঁতেই স্বাপৰব শ্ৰীকৃষ্ণই অনাৰি, সত্য আৰু ক্ৰেতাৰ মানৱক এই ভক্তজ্ঞান দিয়াটো অসম্ভৱ ভাবি উচাপ্ খাব লগীয়া হয়। কিন্তু, সৰ্বশাস্ত্ৰবিশাৰদ নিগূঢ়তত্ত্বভেদী। যোগী পুৰুষ শ্ৰীকৃষ্ণদেৱে পূৰ্বজন্মৰ ওখা ধাৰণা কৰি এই কথা কোৱাত আচৰিত মানিষলৈ অকাটা কাৰণ নাথাকে।

(৩) সূৰ্য্য ক্ষত্ৰিয়কুলৰ বীজস্বৰূপ বুলি মহাভাৰত, হৰিবংশ আৰু পুৰাণাদিত সাৰাস্ত কৰা হৈছে।

(৪) গীতা, ৪ৰ্থ, আখ্যা, ১—৩ শ্লোক।

শ্ৰীকৃষ্ণদেৱৰ উক্তিৰ আচৰিত হৈ অৰ্জুনে ততালিকে এই বুলি প্ৰশ্ন তুলিলে, “হে ভগৱান! তোমাৰ জন্ম পাচত, বৈৰস্বত বা সূৰ্য্যৰ জন্ম বহু পূৰ্বে হৈছিল; এনেস্থলত জ্ঞানযোগৰ তত্ত্ব তুমি সূৰ্য্যৰ আগত ব্যাখ্যা কৰিছিল। বুলি কেনেকৈ ধাৰণা কৰোঁ?” (১)

অৰ্জুনৰ এই জটিল প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণই এই বুলি দিলে, “প্ৰকৃততে ইতঃপূৰ্বেত মোৰ আৰু তোমাৰ বহুবাৰ জন্ম হৈ গৈছে মোৰ আত্মদৃষ্টিৰ জ্ঞান অকিঞ্চিৎকৰ হোৱাৰ হেতুকে মই তোমাৰ-মোৰ বহু-বাৰৰ জন্মকথা জানোঁ; কিন্তু, তুমি দেহাত্মবুদ্ধিৰ বশ হেতুকে সেই বিষয়ে জেয়াৰ মৰণ নাই। যি অনাদি তেওঁৰ জন্ম নাই; যি অবিনাশী তেওঁৰ মৰণ নাই। মই এনে জন্ম-মৰণবহিত যদিও, নিজৰ প্ৰকৃতিক বশীভূত কৰি নিজ স্বাভাৱ দ্বাৰাই মই জন্মগ্ৰহণ কৰোঁ। হে ভাৰত! (২) যেতিয়াই ধৰ্ম্মৰ হানি আৰু অধৰ্ম্মৰ প্ৰাক্ৰুত্যাৰ প্ৰবল হয়, যেতিয়াই মই আপোনাকে আপুনি সৃষ্টি কৰোঁ।। সাধুৰ বন্ধা, দুৰ্ভটৰ দমন আৰু ধৰ্ম্ম স্থাপনৰ অৰ্থে মই যুগে যুগে অৱতীৰ্ণ হওঁ। হে অৰ্জুন! যি পূৰ্বে মোৰ এই দিব্য জন্ম-কৰ্ম্মৰ তত্ত্ব হৃদয়জন্ম কৰিব পাৰে, তেওঁৰ দেহাত্মৰ পাচত আৰু পুনৰ্জন্ম নহয়। তেওঁ মোৰ আত্মাতে বিলীন হৈ নিৰ্ব্বাণপ্ৰাপ্ত হয়।” (৩)

(১) এই বিষয়ত অৰ্জুনৰ সন্দেহ গভীৰ হোৱাৰ আৰু এটা কাৰণ এই যে, ইতিপূৰ্বেই শ্ৰীকৃষ্ণদেৱে ব্যাখ্যা কৰি আহিছে আত্মা অমৰ আৰু পৰমাত্মা লাভৰ পাচত তেওঁ ব্ৰহ্মনিৰ্ব্বাণ প্ৰাপ্ত হয় বুলি; এতেকে পুনৰ্জন্ম অসম্ভৱ।—গীতা, ৪ৰ্থ অধ্যায়, ৪ৰ্থ শ্লোক।

(২) ভা=জ্ঞান; বত=বশীভূত। ভাৰত সন্দোহনেৰে এই বিনিৰ্দ্ধিত অৰ্জুনক জ্ঞানপিপাসু বুজোৱা হৈছে।

(৩) গীতা, ৪ৰ্থ অধ্যায়, ৫—৯ শ্লোক।

“অন্তঃকবৰ্ণক কৌমুদীভয়মজ্জিত কথি যি সাধকে ব্রহ্ম আৰু
জীৱক অভিন্নভাৱে দেখে, আৰু এক ভগৱানত মাথোন মন সমৰ্পণ কৰে,
আৰু আত্মজ্ঞানৰূপ তপস্তাৰ দ্বাৰাই চিত্তশুদ্ধি লাভ কৰে, তেওঁৰেই
পৰমাত্মা পৰমপদ লাভ কৰে। হে পাৰ্থ! যি বেনে ভাৱে ভজন কৰে,
ভগৱানে তেওঁক সেই ভাৱেই কৃপা কৰে। কামী মনুষ্যাগণে নানা পন্থাৰে
পূজা কৰিলেও, সিবিলাকে একমাত্ৰ ভগৱান পন্থাকেই অনুসৰণ
কৰে।” (১)

“ইহলোকত ফল কামনাৰে সৈতে যজ্ঞাদিৰ অনুষ্ঠান কৰিলে আশু
ফল লাভ হয়; আৰু গুণকৰ্ম্ম বিভাগ অনুসাৰে ভগৱানে চাৰিবিৰ্ণব (২)
সৃষ্টি কৰিছে। কিন্তু, তথাপি তেওঁ অকৰ্ত্তা আৰু অব্যয় বুলি জানিবী।
কিয়নো, কৰ্ম্মই তেওঁক স্পৰ্শ নকৰে, বাস্তৱতে কৰ্ম্মফলৰ কামনাও
তেওঁত নাই। এই ভাৱে যি সকলে ভগৱানক ভজে, কৰ্ম্মজালে সেই
সকলক যেনাই ধৰিব নোৱাৰে। আত্মাক এইভাৱে অকৰ্ত্তা, অভোক্তা,

(১) গীতাৰ শ্লোকত “ভগৱান” উদ্দেশে “মনঃপাঃ”, “মান্” “মন্তাবন্”। “মাংস”
“অহং” “মম” ইত্যাদি শব্দ প্ৰয়োগ কৰা হৈছে। তাৰ দ্বাৰাই আত্মজ্ঞানী শ্ৰীকৃষ্ণই
নিজকে ভগৱান বা ঈশ্বৰৰ আৰ্হিহে দেখুৱাইছে; এই বাবেই অনেকানেক টীকাকাৰে
আৰু জনসাধাৰণে এই বুজি বে, শ্ৰীকৃষ্ণই নিজে নিজক এই প্ৰসক্ত ভগৱান বা
ঈশ্বৰ স্বৰূপে চিনাকি ৰিছে। কিন্তু, গীতা বাখ্যাব পূৰ্বে কেতিয়াও শ্ৰীকৃষ্ণই নিজক
ঈশ্বৰত্ব আৰোপ কৰা পোৱা নাযায়।—গীতা, ৪ৰ্থ আখ্যা, ১০—১১ শ্লোক।

(২) ব্ৰাহ্মণ, ক্ষত্ৰিয়, বৈশ্য, শূদ্ৰ এই চাৰি বিৰ্ণ। কৰ্ম্মগুণ অনুসাৰে ইয়াৰ সাল-
সলনিও ঘটিব পাৰে; ব্ৰাহ্মণ মলিন বৃত্তি হলে ক্ৰমাৎ ক্ষত্ৰিয় ব্ৰাহ্মণ, বৈশ্য ব্ৰাহ্মণ, শূদ্ৰ
ব্ৰাহ্মণ, চাণ্ডাল ব্ৰাহ্মণ, আদিত পৰিণত হয়। অসংখ্য বিৰ্ণতো এই ক্ৰমোন্নতি আছে।
কৰ্ম্মগুণৰ তাৰতম্যত ব্ৰাহ্মণে শূদ্ৰত্ব আৰু শূদ্ৰই ব্ৰাহ্মণত্ব প্ৰাপ্ত হয়।

—কৃকানন্দ স্বামিকৃত গীতাৰ্থ সন্দীপনী, ৪ আখ্যা, ১৩ শ্লোক।

ଆବ ଅବ୍ୟୟ ଭାବି ପୂର୍ବେ ଯୋଗୀ ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରଣେ (୧) କର୍ମାନ୍ତୁଷ୍ଠାନ କବିହିନ ।
 ଏତେକେ, ହେ ଅର୍ଜୁନ, ତୁମିଓ ସେହି ମଧ୍ୟ ଅନୁସରଣ କର' ।" (୨)

(୧) ଜନକ, ସର୍ବାଭି, ସହୁ ପ୍ରଭୃତି ବାଞ୍ଛାବିନିବଳକ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କରା ହେଉଛି ।

(୨) ଗୀତା, ୫ ଆଶା, ୧୨—୧୫ ଶ୍ଳୋକ ।

৬। আখ্যা।

কৰ্তব্যাকৰ্তব্য জ্ঞান।

ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণই সখি-শিষ্য অৰ্জুনক কৰ্তব্যাকৰ্তব্য-জ্ঞান দিয়াৰ উদ্দেশ্যে পুনৰপি এই বুলি উপদেশ দিলে,—“হে অৰ্জুন! কৰ্তব্য কৰ্ম কি, আৰু অকৰ্তব্য কৰ্ম কি, এই বিষয় নিৰূপণ কৰিবলৈ গৈ বুদ্ধিমান পুৰুষো মোহপ্ৰাপ্ত হয়। গতিকে, তোমাক মই কৰ্তব্যাকৰ্তব্যৰ বিশদ ব্যাখ্যা দিওঁ; তাৰ মৰ্ম বুজি সেই মতে চলিলে তুমি সংসাৰমুক্ত হ'বা। বিহিত কৰ্ম, নিষিদ্ধ কৰ্ম, অকৰ্ম এই তিনিওবিধ কৰ্মৰ তত্ত্ব জ্ঞাত হোৱা আৱশ্যক। যি কৰ্মৰ মাজতো অকৰ্ম, আৰু অকৰ্মৰ মাজতো কৰ্ম দেখে, মানুহৰ মাজত তেওঁৰেই হে বুদ্ধিমান। যাৰ সমস্ত কৰ্মই কামসংকল্পবৰ্জিত, জ্ঞানীগণে তেওঁকে পণ্ডিত বোলে। যি কৰ্ম আৰু ফলৰ আসক্তি এৰাই সততে সদানন্দ আৰু নিঃশিষ্ট থাকে, তেওঁক তেওঁৰ কৃতকৰ্মে স্পৰ্শ কৰিব নোৱাৰে।” (১)

“যি নিষ্কাম, সংযতচিত্ত, সৰ্বপ্ৰকাৰ পৰিগ্ৰহত্যাগী, তেওঁ কেৱল শাৰীৰিক কৰ্ম্মানুষ্ঠানৰ বাবে পাপভাগী নহয়। যি যথালভত সন্তুষ্ট, স্বন্দনহিস্ত, মাৎসৰ্য্যবৰ্জিত, লাভ আৰু অলাভত সমতাৰাপন্ন তেওঁ কৰ্ম্মানুষ্ঠান কৰিলেও বন্ধনপ্ৰাপ্ত নহয়। যাৰ ফলভোগৰ বাসনা নাই, যি বাগবৰ্জিত, ব্ৰহ্মজ্ঞানত যি অবিচলিতচিত্ত, তেনে লোকে বন্ধাদিৰ অৰ্থে কৰ্ম্মানুষ্ঠান কৰিলে সেই লোকৰ কৰ্মফল

বিনষ্ট হয়। যজ্ঞৰ আহুতি ঘৃত, হোতা, যজ্ঞফল এই সকলোতে যাব ব্রহ্মবুদ্ধি, তেওঁ ব্রহ্মকেই গাত কৰে। কোনো কোনো যোগীয়ে দৈব যজ্ঞৰ (১) অনুষ্ঠান কৰে, আৰু কোনো কোনোৱে জ্ঞান-যজ্ঞত (২) জীৱাত্মক আহুতি দিয়ে। অন্তান্ত লোকে শ্রোত্ৰাদি ইন্দ্রিয়গণক সংযমৰূপ অগ্নিত আহুতি দিয়ে; অপৰাপৰে ইন্দ্রিয়ৰূপ অগ্নিত শব্দাদি বিষয় সমূহক আহুতি দিয়ে। আৰু, কোনো কোনো যোগীয়ে সমস্ত ইন্দ্রিয়গণৰ কৰ্ম আৰু প্ৰাণাদিৰ কৰ্মৰাশিক জ্ঞানেৰে জলোৱা আত্মসংযমৰূপ অগ্নিত হোম কৰে। কোনোৱে, দ্ৰব্যযজ্ঞ (৩), বৈকুণ্ঠেৰে তপোযজ্ঞ (৪), কোনোৱে যোগযজ্ঞৰ (৫) কৰ্ম অনুষ্ঠান কৰে; কোনো কোনো যত্নশীল লোক আকৌ বেদান্ত্যাদিত আৰু জ্ঞানযজ্ঞ-পৰায়ণ। এইদৰে ভিন্ ভিন্ যোগীয়ে ভিন্ ভিন্ যজ্ঞৰ অনুষ্ঠান কৰে।” (৬)

“কোনো কোনো যোগীয়ে আপান বায়ুত প্ৰাণক আৰু প্ৰাণবায়ুত আপান বায়ুক আহুতি প্ৰদান কৰে; অৰ্থাৎ বাহুবায়ু বা প্ৰস্থাসক দেহৰ ভিতৰলৈ টানি লৈ প্ৰাণবায়ু বা নিশ্বাসৰ আহুতি দিয়ে। আৰু, কোনো কোনো সংযতশীল যোগীয়ে প্ৰাণ আৰু আপান দুয়োকে

(১) যিবোৰ যজ্ঞত ইন্দ্ৰ, অগ্নি, বায়ু, বৰুণ আদি দেৱতাৰ তৃপ্তি সাধন কৰা হয়, তাৰ নাম দৈবযজ্ঞ।

(২) যি যজ্ঞত জীৱাত্মক আহুতি প্ৰদান কৰা হয়, তাৰ নাম জ্ঞানযজ্ঞ।

(৩) নাদ, পুখুৰী আদি খনোৱা, দেৱমন্দিৰ আদি নিৰ্মাণ কৰা, দুখী-দৰিদ্ৰক অন্ন-বস্ত্ৰদান ইত্যাদিৰ নাম দ্ৰব্যযজ্ঞ।

(৪) জুখা, তুকা, গীত, উক সঙ্কীৰ্ত্তাৰ নাম তপোযজ্ঞ।

(৫) চিত্তবৃত্তি নিৰোধৰূপ অষ্টাঙ্গ যোগ সাধনৰ নাম যোগযজ্ঞ।

(৬) গীতা, ৪ আখ্যা, ২১—২৮ শ্লোক।

কহু কবি প্রাণায়ামপৰায়ণ হৈ থাকে (১)। এই যোগীগণে যজ্ঞ সম্পাদনৰ পাচত চিত্তশুদ্ধি লাভ কৰি পৰমপদলাভ কৰে ; কিন্তু যিবিলাকে যজ্ঞব্রত নকৰে, সিবিলাকে মুক্তি বা পৰমপদ লাভ কৰা নিলগতে থাকুক, সামান্য সুখসাধ্য মনুষ্যলোক লাভ কৰাও সিবিলাকৰ ভাগ্যত নঘটে। এনে আৰু বহুবিধ যজ্ঞৰ বিষয় বেদন্ত লিপিবদ্ধ হৈছে, সেই সকলো যজ্ঞ কৰ্মজনিত বুলি জানি তুমি তজুপ আচৰণৰ বাবাই মুক্তিপদ্ম অৱলম্বন কৰাঁ।” (২)

“হে পাৰ্শ্ব ! দ্ৰব্যযজ্ঞতকৈ জ্ঞানযজ্ঞ সৰ্ব্বতোভাৱে শ্ৰেষ্ঠ ; কিয়নো, নিষ্কাম কৰ্ম, তপস্যা, উপাসনা, শাস্ত্রাধ্যয়ন, যোগাভ্যাস আদি সমস্তই জ্ঞানলাভৰ অৰ্ণে তলুষ্ঠিত। এতেকে, তুমি শ্ৰদ্ধাসহকাৰে তৎপৰদৰ্শী গুৰুৰপৰা জ্ঞান উপদেশ গ্ৰহণ কৰাঁ। হে পাণ্ডৱ ! যি জ্ঞান লাভ কৰিলে তুমি আৰু মোহমুগ্ধ হব নালাগিব, আৰু যি জ্ঞানৰ প্ৰভাৱত মনস্ত প্ৰাণীতে পৰমাত্মাক দেখা পাবাঁ, সেই জ্ঞান লাভ কৰাঁ। সেই আত্মজ্ঞান লাভ কৰিব পাৰিলে, তুমি যদি পাপীৰো পাপী হোৱাঁ, তথাপি সেই পাপ-সাগৰ জ্ঞান-তৰীৰে সৈতে অনায়াসে পাৰ হব পাৰিবাঁ ; আৰু ইয়াকো জানিবাঁ যে, নিষ্কাপ নহলে আত্মজ্ঞান লাভ নহয়।” (৩)

“হে অৰ্জুন ! জলা-জুয়ে যেনেকৈ কাঠখৰি আদি পুৰি-ছাই কৰে, জ্ঞান-জুয়ে তেনেকৈ কৰ্মৰাশিক ছাই কৰে। ইহলোকত আত্মজ্ঞানৰ সমান আন একোৱেই পৰিত্ৰতাকাৰক নহয় ; আন

(১) প্ৰাণ—নিশ্বাস ; অপান—প্ৰশ্বাস। নিশ্বাস আৰু প্ৰশ্বাস দুয়োকে কহু কবি চিত্তস্থিৰ কৰাব নাম প্ৰাণায়াম।

(২) গীতা, ৪ৰ্থ আখ্যা, ২২—৩২ শ্লোক।

(৩) গীতা, ৪ৰ্থ আখ্যা, ৩৩—৩৬ শ্লোক।

হাতে কৰ্মযোগৰ দ্বাৰাই মানুহে কালত আপোনা-আপুনি আত্মজ্ঞান লাভ কৰেগৈ। এতেকে, তোমাৰ তুল্য আত্মজ্ঞান-পিপাসু পুৰুষে নিষ্কাম কৰ্মযোগ বা ভক্তিযোগ সাধনা কৰা একান্ত বাঞ্ছনীয়।” (১)

“শ্রদ্ধাবান্, গুৰুভক্ত আৰু জিতেন্দ্ৰিয় পুৰুষসকল আত্মজ্ঞান লাভৰ ফলত সহজে মোক্ষপ্ৰাপ্ত হয়। কিন্তু, অজ্ঞানী, শ্রদ্ধাহীন আৰু সংশয়যুক্ত লোক অচিৰে বিনষ্ট হয়। হে ধনঞ্জয়! যি যোগৰ দ্বাৰাই সমস্ত কৰ্ম ভগৱানত অৰ্পণ কৰা হৈছে, আত্মজ্ঞানৰ প্ৰভাৱত যাৰ সমস্ত সংশয় ছেদ হৈছে, কৰ্মৰাশিয়ে সেই আত্মজ্ঞান লোকক আৱদ্ধ কৰিব নোৱাৰে। এতেকে, হে ভাৰত! তুমি জ্ঞানৰূপ অস্ত্ৰেৰে অন্তৰৰ অজ্ঞানজনিত সংশয়সমূহক কাটি পেলোৱাঁ, আৰু কৰ্মযোগৰ আশ্ৰয় লৈ বগলৈ আগ বাঢ়াঁ। অৰ্থাৎ, তুমি হৃদয়ত বৃথা সংশয় পোষণ নকৰিবাঁ; নিষ্কাম চিতেৰে যুদ্ধৰূপ ধৰ্ম্মানুষ্ঠানত প্ৰবৃত্ত হোৱাঁ। উঠাঁ, উঠাঁ, অনতিপলমে সাজু হোৱাঁ। তুমি ভৰত বংশৰ তিলক স্বৰূপ হৈ অবিবেকীৰ দৰে ধৰ্ম্মভ্ৰষ্ট নহবা।” (২)

(১) গীতা, ৪ৰ্থ অধ্যায়, ৩৭—৩৮ শ্লোক।

(২) গীতা, ৪ৰ্থ অধ্যায়, ৩৯—৪২ শ্লোক।

৭। আখ্যা।

কৰ্মযোগ আৰু সন্ন্যাসযোগ।

অৰ্জুনে ভাবি চালে যে, আত্মজ্ঞান লাভৰ অৰ্থে ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণই কৰ্ম আৰু ত্যাগ উভয়ে ব্যৱস্থা দিছে; অথচ কৰ্ম আৰু ত্যাগ পোহৰ আৰু আন্ধাৰৰ নিচিনাকৈ পৃথকায়ো দেখুৱাইছে। পিচে, কোনটো তেওঁলৈ মঙ্গলজনক হ'ব সেই বিষয়ক উপদেশ পাবলৈ অৰ্জুনে এই বুলি সোধোন কৰিলে, “হে কৃষ্ণ! হে ভকতবৎসল হৰি! কৰ্মযোগ আৰু কৰ্মসন্ন্যাস দুয়োৰো তুমি ব্যাখ্যা দিছাঁ; পিচে মোৰ পক্ষে কোনটো মঙ্গলজনক হ'ব, সেই বিষয়ে মোক নিশ্চয় কৰি কোৱাঁ; কিয়নো কৰ্মযোগ আৰু কৰ্মসন্ন্যাস, বা কৰ্ম আৰু ত্যাগ উভয়কে একে সময়তে একেজন লোকে সাধন কৰা সম্ভৱপৰ যেন নেদেখোঁ।” (১)

ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণই অৰ্জুনক এই বুলি সমিচাৰ দিলে, “সন্ন্যাস আৰু কৰ্মযোগ দুয়ো মুক্তিৰ হেতু; তাৰ ভিতৰত সন্ন্যাস বা কৰ্মত্যাগতকৈ কৰ্মযোগ বিশিষ্ট (২)। কিয়নো, চিন্তাশুদ্ধি নহলে অকল সন্ন্যাসত একো ফল নধৰে; অথচ কৰ্মযোগেৰে চিন্তাশুদ্ধি লাভ কৰা যায়। এতেকে, হে পাৰ্থ! কৰ্মযোগেই হে সম্প্ৰতি তোমাৰ পক্ষে কল্যাণকৰ।

(১) গীতা, ৫ম আখ্যা, ১ শ্লোক।

(২) “সংস্তাসঃ কৰ্মযোগেন্দ্ৰিয়শ্ৰেয়স্বাবৃত্তো।

ভৱোন্ত কৰ্মসংস্তাসাৎ কৰ্মযোগো বিশিষ্যতে।”

—গীতা, ৫ আখ্যা, ২য় শ্লোক।

যাৰ ঘেৰ নাই, আকাজ্জনা নাই, যি নিৰ্বন্দ আৰু কামনাবৰ্জিত, তেওঁৰেই নিত্যসন্ন্যাসী ; আৰু তেনে জনেই মুক্তিলাভ কৰে । অজ্ঞানী জনে সন্ন্যাস আৰু কৰ্মযোগৰ ফল ভিন্ ভুলি ভাবে ; কিন্তু পণ্ডিতসকলে সেইটো নকয়, সিবিলাকৰ মতে কৰ্মযোগ আৰু সন্ন্যাস দুইবোৰ ভিতৰৰ এবিধৰ অমুঠান কৰিলেই উভয়ৰে ফল পোৱা যায় । কিয়নো, নিষ্কাম কৰ্মযোগ কৰ্মসন্ন্যাসৰ প্ৰকাৰান্তৰ মাথোন । ফলত, সন্ন্যাসীয়ে যি স্থান লাভ কৰে, কৰ্মযোগীয়েও সেই স্থানকে লাভ কৰে ; যি সন্ন্যাস আৰু কৰ্মযোগ দুইকো একৰূপে দেখে, তেওঁৰেই ষথার্থ তত্ত্বদৰ্শী হৈ মহাবাহো ! কৰ্মযোগলৈ আওকাণ কৰি সন্ন্যাসত থৰিলে বৰ দুখ পাবলগীয়া হয় । কিয়নো, কৰ্মযোগ সাধন নহলে চিত্তশুদ্ধি নহয় ; চিত্তশুদ্ধি নহলে আত্মজ্ঞান লাভ হ'ব নোৱাৰে । কিন্তু, কৰ্মযোগৰ দ্বাৰাই চিত্তশুদ্ধি লাভ কৰি যি সন্ন্যাসী হয়, তেওঁ সত্ত্বৰে পৰমপদ বা মোক্ষলাভ কৰ । যি কৰ্মযোগী, জিতেন্দ্ৰিয়, বিজিতদেহ, যাৰ সৰ্বভূতাত্মাত নিজাত্মভাব, তেওঁ কৰ্ম কৰিও কৰ্মত নিৰ্লিপ্ত" । (১)

“যি নিৰুদ্ধচিত্ত কৰ্মযোগী, যি তত্ত্ববেত্তা, যি পৰমার্থদৰ্শী, যি নিষ্কাম কৰ্মৰ ফলত শুদ্ধচিত্ত, সেটসকলে দৰ্শন, শ্ৰৱন, স্পৰ্শন, ভ্ৰাণ, ভোজন, গমন, শয়ন, নিঃশ্বাসগ্ৰহণ, কথনত্যাগ, গ্ৰহণ, উন্মেষ আৰু নিমেষ কৰিও ভাবে যে, সিবিলাকে একোকে কৰা নাই, সেই সমস্তই ইন্দ্ৰিয়বৰ্গৰ কাৰ্য্য, সিবিলাকে আত্মাক অসঙ্গ নিষ্ক্ৰিয় বুলি জ্ঞান কৰে । আৰু, যি ঈশ্বৰত ফল অৰ্পণ কৰি কৰ্মকৰণ কামনাবৰ্জিত হৈ কৰ্মামুঠান কৰে, পানীয়ে পদ্মপত্ৰক ভেজিব নোৱাৰাৰ দৰে, পাপে সিবিলাকক ভেদিব নোৱাৰে । অৰ্থাৎ, পানীয়ে সকলো বস্তুকে ভেজিব পাৰে, কিন্তু

পদ্মপত্রত পানীৰ সেই শক্তি নাথাকে (১); সেইদৰেই কৰ্ম্মই কৰ্ম্মা-
মুষ্ঠানকাৰী মাত্ৰকেই কামপাশত আৱদ্ধ কৰে, কিন্তু যি ফল-কামনা-
বৰ্জিত কৰ্ম্মামুষ্ঠানকাৰী, সিবিলাকক কমপাশে বান্ধিব নোৱাৰে।
কৰ্ম্মযোগীগণে ফল কামনা পৰিত্যাগ কৰি চিত্তশুদ্ধিৰ উদ্দেশে কেৱল
শৰীৰ, মন, বুদ্ধি আৰু ইন্দ্ৰিয়াদিৰ দ্বাৰাই হে কাম কৰে। নিষ্কাম
কৰ্ম্মযোগীয়ে মোক্ষৰূপ শান্তি লাভ কৰে; কিন্তু কামী অযোগীয়ে ভোগ-
বাঞ্ছনা হেতুকে ঘূৰি ঘূৰি কামপাশত বান্ধ খায়।” (২)

“জিতেন্দ্ৰিয় আত্মদৰ্শী পুৰুষে মনবপৰা কৰ্ম্মসমূহক বাজ কৰি দি,
নবদ্বাৰবিশিষ্ট (৩) হৈ দেহাৰ মাজত স্থিতি কৰে; তেওঁ নিজে কোনো
কাৰ্য্য নকৰে, আৰু আনকো প্ৰৱৰ্ত্তিত নকৰে, কাৰণ তেওঁ সততে নিজ
স্বাতন্ত্ৰ্য্য ৰক্ষা কৰে। জৈশ্ব বা আত্মা স্বয়ং কৰ্ম্মউৎপাদক নহয়;
তেওঁ ফলদাতাও নহয়; ফলভাগীও নহয়। অজ্ঞানৰূপ মায়া বা অনাদি
অবিদ্যা বা অনন্ত প্ৰকৃতি হে কাৰ্য্যক্ষেত্ৰ বিয়াপি থাকে। আত্মা জীৱৰ
পাপ-পুণ্যৰ গৰাকী নহয়।” (৪)

“আত্মবিচাৰৰ ফলত যাৰ অজ্ঞানতা শুচিছে, তেওঁৰ অন্তৰত সূৰ্য্যৰং
ব্ৰহ্মজ্যোতি প্ৰৱেশ কৰে। যি ব্ৰহ্মনিষ্ঠ আৰু পৰমাত্মাতে যাৰ আত্ম-

(১) “ব্ৰহ্মণি ধায় কৰ্ম্মাণি সঙ্গংভাস্কু। কৰোতি যঃ।

লিপাতে ন স পাপেন পদ্মপত্ৰবিবান্ধসা।”

—গীতা, ৫ আখ্যা, ১০ শ্লোক।

(২) গীতা, ৫ম আখ্যা, ১১—১২ শ্লোক।

(৩) দুই চকু, দুই কাণ, দুই নাকৰ ভিঙ্গা, আৰু এখন মুখ এই সাতখন উৰ্দ্ধ-
দ্বাৰ; ফলদাতা আৰু ফলভাগী এই দুখন অৱস্থা; এয়ে-সেয়ে ৯ খন যাৰ লগত জৈব-
জৈবৰ মাজত জীৱানু অৱস্থিত।

(৪) গীতা, ৫ম আখ্যা, ১৩—১৫ শ্লোক।

ভাব, আৰু জ্ঞানৰ প্ৰভাৱত যাৰ পাপ-পুণ্য নিবৃত্ত হৈছে, সেই যোগী সন্ন্যাসীয়ে মুক্তিপদ লাভ কৰে; জন্ম-মৃত্যুৰ বাব আৰু তেওঁৰ নাথাকে । (১)

“তদ্বজ্জ পণ্ডিতৰ চকুৱে ব্ৰাহ্মণ, গো, হস্তী, কুকুৰ আৰু চাণ্ডাল সকলো প্ৰকাৰ প্ৰাণীতে একেভাৱে ব্ৰহ্মদৰ্শন কৰে, তেওঁৰ মানত কুকুৰ বা যোগীৰ আত্মাৰ কোনো তাৰতম্য নাই । ব্ৰহ্মানিৰ্দোষ আৰু সমস্বৰূপ সমদৰ্শী পুৰুষে ব্ৰহ্মত স্থিতি কৰে । গতিকে, ইহলোকত তেওঁ সংসাৰ-জয়ী হব পাৰে । ব্ৰহ্মজ্ঞ পুৰুষ সৰ্ব্বত্ৰতে সমদৰ্শী ; গতিকে তেওঁৰ মানত প্ৰিয় বা অৰিষ্ট ভাব নাই, ভাল বা বেয়া বিচাৰ নাই, সৰু বৰৰ জ্ঞান নাই, তেওঁৰ মানত সকলো সমান । বাহ্যবিবহিত আশক্তিশূণ্য হলে অন্তৰত সুখ-শান্তিৰ অমুভৱ হয় ; তাৰ পাচত আত্মজ্ঞান লাভ কৰিলে সেই সুখ-শান্তি অক্ষয়-অব্যয় হয় । হে কুন্তীনন্দন ! যিবোৰ সুখভোগ ইন্দ্ৰিয়বিষয়ৰপৰা উৎপন্ন, সেইবোৰ নিশ্চয় দুখৰ কাৰণ, জ্ঞানীজনে তাত প্ৰীতি লাভ নকৰে ।” (২)

“দেহ ত্যাগ কৰাৰ আগেয়েই, (৩) মনোবেগ ইন্দ্ৰিয়শক্তি সঞ্চাৰিত নৌ হওঁতেই, যি সেই বেগ চম্ভালি ৰাখিব পাৰে, তেওঁৱেই যোগী, তেওঁৱেই সুখী ; দুখৰ আশ্ৰয়স্থান ভোগবাসনাৰপৰা যি যিমান আঁতৰত থাকে, তেওঁ তিমানেই সুখী । আত্মাতেই যাৰ প্ৰকাশ, তেওঁৱেই ব্ৰহ্মনিষ্ঠ

(১) গীতা, ৫ম অধ্যায়, ১৬—১৭ শ্লোক ।

(২) গীতা, ৫ম অধ্যায়, ১৮—২২ শ্লোক ।

(৩) পঞ্চম অধ্যায়ৰ ২৩ শ্লোকৰ “শব্দ শব্দীৰ বিমোক্ষণাৎ” মানে কোনো কোনো ঈশ্বাকাৰে “শব্দৰ ত্যাগৰ আগেয়ে” বুলি ব্যাখ্যা দিছে ; কিন্তু কৃষ্ণানন্দামিত্ৰকৃত গীতাৰ্থ সন্দীপনী মতে দেহ অহং ভাবশূন্য হৈ সন্ন্যাসাশ্ৰমত অবস্থিত হোৱাৰ পূৰ্বতে, অৰ্থাৎ পূৰ্বাশ্ৰমত থাকোঁতেই ।

যোগী, তেওঁৱেই ব্রহ্মনিৰ্বাণপ্ৰাপ্ত হয়। আৰু, যি নিম্পাপ সন্ন্যাসী, সংশয়বৰ্জিত একাগ্ৰচিত্তীয়, সৰ্বভূতহিতৈষী, তেওঁৱেই প্ৰকৃত আত্মজ্ঞানী, তেওঁৱেই ব্রহ্মনিৰ্বাণ প্ৰাপ্ত হয়।” (১)

“যাৰ হৃদয়ৰপৰা কাম-ক্ৰোধৰ বীজ বিনষ্ট হৈছে, আৰু তাৰ নিমিত্তে যাৰ চিত্ত সংযত হৈছে, যাৰ প্ৰাণত আত্মা আৰু পৰমাত্মাৰ একত্ব জ্ঞান জন্মিছে, তেওঁৰ জীৱনে-মৰণে সকলো অৱস্থাতেই নিৰ্বাণপদ লাভ হয়। মনৰপৰা সকলো বাহ্য বিষয় বাজ কৰি, হুই চকুক জয়ুগলৰ মাজত স্থিতি কৰাই (২) প্ৰাণ আৰু অপান (৩) বায়ুক নাকৰ বিদ্ধাৰ মাজত বন্ধ ৰাখি, যি ইন্দ্ৰিয় আৰু মনক জয় কৰিছে, আৰু ইচ্ছা, ভয়, ক্ৰোধ ইত্যাদিক বশ কৰি যি বিষয়বিৰাগী হব পাৰিছে, সেই যোগী পুৰুষ সততে নিৰ্বাণপ্ৰাপ্ত হয়।” (৪)

“ভগৱন্তক যজ্ঞ আৰু তপস্যাৰে ভোক্তা, সৰ্বলোকৰ মহেশ্বৰ আৰু সৰ্বভূতৰ এক মাতোঁন সূহৃৎ, (৫) বুলি তত্ত্বজ্ঞ হৈ সাধকসকলে পৰমপদ

(১) গীতা, ৫ম আখ্যা, ২৩—২৫ শ্লোক।

(২) চকুৰ দুটি জয়ুগলৰ সন্ধিস্থলত স্থিৰ ৰাখিব পাবিলে চিত্তৰ একাগ্ৰতা বৃদ্ধি লাভ হয়।

(৩) নিশ্বাস আৰু প্ৰশ্বাস।

(৪) গীতা, ৫ম আখ্যা, ২৬—২৮ শ্লোক।

(৫) ভগৱানক ভুলভাৱে দৰ্শন কৰিলে জীৱে মুক্তি লাভ কৰিবগৈ নোৱাৰে, তেওঁক সূক্ষ্মভাৱে জানিব আৰু সাক্ষাৎ স্বৰূপে দেখা দি দ্বেষিব লাগে; সেই অৰ্থে তত্ত্বদৰ্শী আত্মজ্ঞানী ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণই তেওঁৰ পৰমভক্ত শিষ্য অৰ্জুনৰ আগত নিজক সাক্ষাৎ ভগৱান স্বৰূপে দেখা দি, “মাং ভোক্তাৰং যজ্ঞতপসং সৰ্বলোকমহেশ্বৰম্ সৰ্বভূতানাং সূহৃদং” বুলি আত্মভক্তজ্ঞান প্ৰকাশ কৰিছে।

ବା ବୁଦ୍ଧି ଶାନ୍ତ କରେ ; ଆଉ ହୃଦୋକ୍ତେ ତେନେ ମାଧୁଗ୍ୟ ସଂସାରପାଞ୍ଚ
ପରା ବିମୁକ୍ତ ହୁଅ ।” (୬)

৮। আখ্যা।

যোগী আৰু সন্ন্যাসী।

যোগী কোন, সন্ন্যাসী কোন আৰু সিবিলাকৰ ভিতৰত কাৰ কি ধৰ্ম, কাৰ কি কৰ্ম, কাৰ কি লক্ষ্য ইত্যাদি বিষয়ত অৰ্জুন সন্দেহান হোৱাত, ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণই সেই সেই বিষয়ে এই বুলি বিশদ বুজনি দিবলৈ আৰম্ভ কৰিলে, “যি কৰ্মফললৈ আশা নাৰাখি নিত্য-নৈমিত্তিক কাৰ্য্যৰ অনুষ্ঠান কৰে, নিষ্কিন্য় আৰু নিবন্ধি (১) নহলেও, তেওঁৱেই যোগী, তেওঁৱেই সন্ন্যাসী। নিকাম কৰ্ম্মযোগৰ দ্বাৰাই আত্মজ্ঞান লাভ আৰু কৈবল্যমুক্তি বা মোক্ষপ্ৰাপ্তিয়েই দুইবোৰ একেটা লক্ষ্য (২)। হে পাণ্ডৱ! শ্ৰুতিত যাক সন্ন্যাস বোলে, সেয়ে যোগ (৩) বুলি জানিব; কিয়নো সন্ন্যাসৰ বলৰে সংকল্পত্যাগী নহলে যোগী হোৱা অসম্ভৱ। যি মুনিয়ে যোগাকৃত হবলৈ ইচ্ছা কৰে, কৰ্ম্মই তেওঁৰ প্ৰথম সোপান; কিয়নো, কৰ্ম্মানুষ্ঠান নহলে চিত্তশুদ্ধি নহয়; চিত্তশুদ্ধি নহলে যোগৰ উপযোগী নহয়। আৰু, যোগাকৃত হলেও, তেওঁত কৰ্ম্মসন্ন্যাস ঘটে, কিয়নো কামনাত্যাগী সন্ন্যাসবৃত্তি নজন্মিলে যোগাৰম্ভণ নহয়। সাধক

(১) বহিবানুষ্ঠান যোগ্য সমস্ত কাৰ্য্যৰ প্ৰতি বৈৰাগ্য।

(২) “অনাজিতঃ কৰ্ম্মফলং কাৰ্য্যং কৰ্ম্ম কৰোতি যঃ।

স সংজ্ঞাসী চ যোগী চ ন নিবন্ধিৰ্ণ চাক্ষিকঃ ॥”

—গীতা, ৬ আখ্যা, ১ শ্লোক।

(৩) বছৰি পাতঞ্জলিৰ যোগসূত্ৰৰ আৰম্ভণত কোৱা হৈছে,—

“যোগশ্চিত্তবৃত্তিনিৰোধঃ”; অৰ্থাৎ, মনৰ সমস্ত বৃত্তি নিৰোধৰ নাম যোগ।

যুনি যেতিয়া সৰ্বসংকল্পত্যাগী (১) শব্দাদি বিষয়ত অনাসক্ত হয় (২), তেতিয়াই তেওঁ সমাধিস্থ বা যোগীৰূঢ়ৰ অৰ্থে যোগ্য হয় ।” (৩)

“বিবেকবুদ্ধিৰ দ্বাৰাই জীৱাত্মক সংসাৰৰপৰা উদ্ধাৰ কৰিব লাগে, আত্মাক অৱসন্ন কৰিব নালাগে; কিয়নো আত্মাই আত্মাৰ বন্ধু, আত্মাই আত্মাৰ শত্ৰু (৪) । অৰ্থাৎ, আপোনাৰ আপোনাৰ বন্ধু আন কোনো হ'ব নোৱাৰে; আপোনাৰ হিত আপুনি নিচিস্থিলে অন্যৰ চিন্তাই সিমান গুণ দিব নোৱাৰে । আপুনি আপোনাক সাৱধানে নচলালে, আপুনি আপোনাক শত্ৰুতা কৰা হয় । এতেকে, যি আত্মাই আত্মাক (৫) বশীভূত কৰিছে, সেই আত্মাই আত্মাৰ পৰমবন্ধু; আৰু যি আত্মা আত্মাক বশীভূত কৰিবলৈ অসমৰ্থ, সেই আত্মা আত্মাৰ বিষম শত্ৰু । কিয়নো, অদম্য জীৱাত্মাই ইন্দ্ৰিয়াদিৰ প্ৰভাৱত আত্মাক বিচলিত কৰি পৰমাত্মালাভৰ পথৰপৰা পিছলাই নি শত্ৰুতাৰ আচৰণ

(১) সংকল্পৰপৰাই কামনাৰ উৎপত্তি । এতেকে, সংকল্প ত্যাগ কৰিলেই কামনাৰ বন্ধ নাশ হয় ।

(২) মিত্ৰ, নৈমিত্তিক, কাম্য, নিষিদ্ধ কোনো বিধৰ কৰ্ম্মতে চিন্তাবৃত্তি প্ৰবৃত্ত নোহোৱাকে অনাসক্ত বোলা যায় ।

(৩) গীতা, ৬ আধা ২—৪ শ্লোক ।

(৪) “উদ্ধবেদাত্মনাত্মানং নাত্মানমবসাদয়েৎ ।

আত্মৈব হ্যাত্মনো বন্ধুৰাত্মৈব দিপুৰাত্মনঃ ॥

বন্ধুৰাত্মানন্তস্ত যেনাত্মৈৰাত্মনা জিতঃ ।

অনাত্মনস্ত শত্ৰুত্বোবাত্মৈৰাত্মৈব শত্ৰুৰ্বৎ ॥”

—গীতা, ৬ আধা, ৫—৬ শ্লোক ।

(৫) “জিতাত্মনঃ প্ৰশান্তস্ত পৰমাত্মা সমাহিতঃ ।

শীতোষ্ণং হৃৎক্লেশং তথা মানাবমানয়োঃ ॥”—গীতা, ৬ আধা, ৭ম শ্লোক ।

কবে। যি জীৱাত্মা শীত, উষ্ণ, শুষ্ক, হৃৎ, মান, অপমান, বাণ, ক্ৰোধ ইত্যাদি বৰ্জিত, সেই আত্মাতে পৰমাত্মা অবিচলিত ভাৱে বিদ্যমান থাকে; আৰু যি জ্ঞান-বিজ্ঞানবিশিষ্ট, যি বিকাৰশূন্য আৰু জিতেজিৎ, যি শিল, জোন, সোণ, মাটি সকলো বস্তুকে সমান দেখে, তেওঁকে যোগাৱদ্ধ বুলিব পাৰি।” (১)

“মুহুৰ্দ্দ, মিত্ৰ, অৰি, উদাসীন, মধ্যস্থ, দ্বেষ, বন্ধু, সাধু, অসাধু (২) আৰু অন্যান্য সকলো জীৱকে যি সমান জ্ঞান কৰে, তেওঁকেই বিশিষ্ট পুৰুষ; এই বিশিষ্টতাই যোগাৱদ্ধ পুৰুষৰ পূৰ্বলক্ষণ। যোগাৱদ্ধ পুৰুষে সততে নিজানত বাস কৰি, ইন্দ্ৰিয়াদি সংযত কৰি, আশা আৰু পৰিগ্ৰহ ত্যাগ কৰি, চিন্তক সমাহিত কৰিব লাগে। বৰ ওপৰ নহয়, নিচেই চাপৰো নহয়, এনে পৱিত্ৰ ঠাইত (৩), জলন্ত কুশাসন, তাৰ ওপৰত হৰিণা বা বাঘৰ ছাল, আৰু তাৰ ওপৰত কোমল বস্ত্ৰ (৪) পাৰি বোগীয়ে উপবেশন কৰাৰ বিধি। এনে পৱিত্ৰ আসনত উপবিষ্ট হৈ চিন্ত, ইন্দ্ৰিয় আৰু ক্ৰিয়া সংযত কৰি একাগ্ৰচিত্তেৰে চিন্তশুদ্ধিৰ যোগাৱদ্ধকী পুৰুষে সমাধি অভ্যাস কৰাৰ ঐশ্বৰ্যজনক যোগাভ্যাসী পুৰুষে শিব, শৰীৰ আৰু কৰ্ম পোনাকৈ নীৰৱতাবে ৰাখি,

(১) গীতা, ৬ আখ্যা, ৮ম, শ্লোক।

(২) যি উপকাৰৰ আশা বৰখাটক উপকাৰ কৰে, যি উপকাৰৰ আশাত উপকাৰ কৰে; যি নিজৰ অপকাৰ নোহোৱাতো আনৰ অপকাৰ চিন্তে, যি গৰব হিত বা অহিত একোতে প্ৰবৃত্ত নহয়; যি বিবাদ ভাঙি শান্তি স্থাপন কৰে, যি দ্বাৰ্ঘ বাধি আনক উপকাৰ কৰে; এনে সকলোকে যি সমান চকুৰে চাব পাৰে তেওঁকেই সমাধিহ বা যোগাৱদ্ধ হবৰ উপযুক্ত।—কৃষ্ণানন্দস্বামিকৃত গীতাৰ্থ সমীপনী।

(৩) মাটি বা শিলৰ ওপৰত আসন পতাৰ্থ বিশিষ্ট বিধি।

(৪) কলাত বা কৰ্মল বোসানত পাৰিবলৈ বিশিষ্ট কৰ্ম।

নিজৰ নাকৰ আগটি মাথোন চাই, আন কোনোফালে নাচাই, সমাধিস্থ হোৱাৰ বিধি। তাৰ পাচত, প্ৰশাস্তচেতা, নিৰ্ভয়, ব্ৰহ্মচৰ্যাশীল সংযতচিত্ত, মঙ্গতচিত্ত, মৎপৰায়ণ হৈ যোগাভ্যাসী লোক সমাধিস্থ হোৱাৰ নিয়ম। এই নিয়মে সংযতচিত্ত সমাধিস্থ সাধকে মন নিৰোধ কৰি ঈশ্বৰৰ স্বৰূপভূত নিৰ্বাণৰূপ পৰমশাস্তি (১) লাভ কৰে। হে অৰ্জুন ! অতি তোজীবো সমাধি নহয় ; অনাহাৰীবো নহয় ; অতি নিদ্ৰায়ো যোগ হুৰল কৰে, অনিদ্ৰায়ো কৰে (২)। যি সমাধিস্থ লোকে নিয়মিত আহাৰ-বিহাৰ কৰে, নিয়মিত নিদ্ৰা-জাগৰণ কৰে, তেওঁৰ যোগ সহজে সিদ্ধি হয়। ইত্যাদি আচৰণৰ দ্বাৰাই যেতিয়া চিত্তসংযত হৈ আস্তৰিক বৃত্তিৰ ক্ৰিয়া, চেষ্টা, স্পৃহা সকলোতে বৈবাগ্য লাভ হয়, আত্মা পৰমাত্মাত সমাহিত হয়, আৰু পৰমাত্মাত তন্ময় হোৱা যায়, তেতিয়াই যোগীৰ যোগ সিদ্ধ হয়।” (৩)

যোগসূত্ৰৰ সমাধি আৰু সাধনা বহুলকৈ বৰ্ণাৰ অৰ্থে ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণই এই বুলি ক্ৰমাৎ তাৰ ব্যাখ্যা বখানিবলৈ ধৰিলে, “হে অৰ্জুন ! ব’ত বায়ুৰ গতি নাই, তাত বস্তু অচঞ্চলভাৱে জলে ; সেই অনুৰূপে বাহ্য বিষয়েৰে সংসৰ্গ নথকা হেতুকে যোগীৰ অন্তৰৰ বৃত্তিবিলাক কিঞ্চিৎ-

(১) যি অনিৰ্বচনীয় অৱস্থা প্ৰাপ্ত হলে জীৱৰ বাসনা বিকাশৰ বীজ বিদগ্ধ হয়, তাৰ নাম পৰমনিৰ্বাণ।—কৃষ্ণানন্দস্বামিকৃত গীতাৰ্থসমীপনী।

(২) যোগীয়ে পাকস্থলীৰ দুভাগ অৱেৰে আৰু এভাগ পানীৰে পূৰণ কৰিব ; বাকী চতুৰ্ভাগ বায়ুৰ গতি-বিধিৰ কাৰণে উৎকৈ বাধিব। ৰাতিৰ প্ৰথম আৰু চতুৰ্থ প্ৰহৰ ভগবদ্বাখনা, দ্বিতীয় আৰু তৃতীয় প্ৰহৰ নিদ্ৰাত নিয়োজিত কৰিব লাগে।

(৩) গীতা, ৬ আখ্যা. ৯—১৮ শ্লোক।

মানো বিচলিত নহয় (১)। যি অরহাত চিত্ত যোগভ্যাসৰ বাবাই নিকঙ্ক হৈ উপশমপ্ৰাপ্ত হয়, যি অরহাত ইন্দ্ৰিয় অতীত আৰু কেৱল শুদ্ধবুদ্ধি গ্ৰাহ্য নিবৰ্ত্তনৰ সূখ অনুভৱ কৰা যায়, যি অরহাত স্থিত হলে আত্মস্বৰূপ ভাবৰপৰা পিছলিবৰ ভয় নাই, যি অরহাত লাভ হলে আন সমস্তকে সামান্য ধেন বোধ হয়, যি অরহাত থিতাপি হলে অতি অসহনীয় ছন্দো টলাব নোৱাৰে, হে পাৰ্থ, সেই অরহাতৰ নামেই যোগ; সেই যোগত লেশমাত্রও দুখ নাই; এই যোগ সুকলি প্ৰাণেৰে অভ্যাস কৰা যুক্ত।” (২)

“সংকল্পজাত কামনাবোৰ পৰিত্যাগ কৰি আৰু মনৰ বলেৰে ইন্দ্ৰিয় বিলাকক বিষয়-ব্যাপাৰৰপৰা নিবৃত্ত কৰি, ধৈৰ্য্যশীল বুদ্ধিৰ বলেৰে ক্ৰমাৎ ধীৰে ধীৰে চিত্ত নিকঙ্ক কৰি, আৰু মনক আত্মাত নিহিত কৰি, কিঞ্চিদমানো আন চিন্তা নকৰি যোগীয়ে যোগ সাধন কৰিব লাগে। যি যি বিষয়লৈ চঞ্চল চিত্তৰ ধাউতি প্ৰৱল, যত্নেৰে সৈতে সেই সেই বিষয়ৰ পৰা চিত্তক ঘূৰাই আনি আত্মাৰ অনুগত কৰিব লাগে। প্ৰশান্তচিত্তীয়া যোগীয়ে যেতিয়া বজ্জ আৰু তমোগুণ বৰ্জিত হৈ উঠে, তেতিয়া তেওঁ নিম্পাপ হৈ অনাগ্ৰাসে ব্ৰহ্মত্ব লাভ কৰি অনুপম সূখ-শান্তি অনুভৱ কৰে। হে অৰ্জুন! সৰ্ব্বত্র সমদৰ্শী যোগী পুৰুষে সকলো জীৱতে আত্মাৰ আৰু আত্মাত সকলো জীৱকে দেখা পায়।” (৩)

(১) “যথা দীপো নিবাতস্থো নেজতে সোপমা স্মৃতা।

যোগিনো যতচিত্তস্ত যুক্ততো যোগমাস্থনঃ।”

—গীতা. ৬। আখ্যা, ১২ শ্লোক।

(২) গীতা, ৬ আখ্যা, ২০—২৩ শ্লোক।

(৩) গীতা, ৬ আখ্যা, ২৪—২৬ শ্লোক।

“যি যোগীয়ে জগতৰ সকলো বস্তুতে আত্মৰূপ ভগৱানক দেখা পায়, আৰু আত্মাত সকলোকে দেখে, সেই যোগৰ ওচৰত পৰমাত্মা পৰোক্ষ নহয়; পৰমাত্মাৰ ওচৰতো সেই যোগী পৰোক্ষ নহয়। যি যোগীয়ে সৰ্ব-ভূতস্থিত বা সকলো জীৱতে বাপ্ত পৰমাত্মাক আপোনাত অভিন্নভাৱে ধাৰণা কৰি অপৰোক্ষ জ্ঞান কৰে, সেই যোগী যি অৱস্থাতে নাথাকক, তেওঁ অভেদৰূপে পৰমাত্মাত স্থিতি কৰে। হে অৰ্জুন! যি মানুহে নিজৰ নিচিনাকৈ আনবো। সুখ-দুখৰ প্ৰতি সমানে দৃষ্টি ৰাখে, তেওঁৱেই সৱাতকৈ শ্ৰেষ্ঠ,—তেওঁ যোগীৰো যোগী; কিয়নো মনৰ সম্পূৰ্ণ বিনাশ আৰু কামনাৰ সম্পূৰ্ণ ক্ষয় সাধিব নোৱাৰালৈকে কোনো যোগীয়ে সেই অৱস্থা লাভ কৰিব নোৱাৰে।” (১)

অৰ্জুনে নিবেদন কৰিলে, “হে মধুসূদন! তুমি আত্মাৰ যি সমতাৰূপ যোগভক্ত কাখা কৰিলে, মনৰ স্থিতি তাত যে সবহ পৰ ঠাৱৰিব, মোৰ এনে বোধ হোৱা নাই; কাৰণ, হে কৃষ্ণ, মন অতি চঞ্চল, অতি ইন্দ্ৰিয়পৰায়ণ, অতি বলৱন্ত, অতি দৃঢ়।” (২)

ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণই এই বুলি তাৰ সমিধান দিলে, “হে মহাবাহো! মন যে চঞ্চল আৰু সহজে নিগূহীত নহয় তাত মোৰ কিঞ্চিৎমানো সন্দেহ নাই; কিন্তু হে কুন্তীনন্দন! অভ্যাস আৰু বৈৰাগ্যৰ বলত সেই অসাধ্যও সাধ্য হৈ পৰে। অসংযতচিত্ত মানুহৰ পক্ষে এনে যোগ অৱশ্যে সহজ সাধ্য নহয়; কিন্তু যি লোক যত্নশীল আৰু বাৰ চিত্ত সংযত হৈছে, তেনে যোগীয়ে সদ্ধপায়ৰ দ্বাৰাই সেই কাৰ্য্য নিশ্চয় সাধিব

(১) গীতা, ৬ আধ্য, ৩০—৩২ শ্লোক।

(২) গীতা, ৬ আধ্য, ৩৩—৩৪ শ্লোক।

পাবে (১)। কিয়নো, অভ্যাসৰ বলত (২) সকলো সিদ্ধ হয়। অতঃপৰে, তাৰ নিমিত্তে পুৰুষে পুৰুষাৰ্থ কৰিব লাগে।”

অৰ্জুনে সুস্থিলে, “হে কৃষ্ণ! যি ভগৱানভক্ত হৈও নিজ চিত্ত-চাক্ষুৰ্য্য দোষত যোগভ্ৰষ্ট হয়, যোগসিদ্ধি নহলে তেওঁৰ কি গতি হব? হে মহাবাহো! (৩) সেই তত্ত্বজ্ঞানবিমুঢ় আৰু কৰ্ম্মউপাসনাভ্ৰষ্ট লোক বতাহত পাহ পাহ হোৱা মেঘৰ নিচিনাকৈ নষ্ট নাযাবনে? হে কৃষ্ণ! মোৰ এই সংশয় তুমি সৰ্ব্বতোভাৱে নাশ কৰি দিয়। তোমাত বাজে আন কেৱেঁ মোৰ এই সংশয় ভঞ্জন কৰিব নোৱাৰে।” (৪)

ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণই এই বুলি বৃজনি-সমিচাৰ দিলে, “হে পাৰ্থ! যোগভ্ৰষ্ট পুৰুষৰ ইহলোক বা পৰলোক কাচিতো নষ্ট নহয়। হে বাপি! (৫)

(১) গীতা, ৬ আখ্যা, ৩৫—৩৬ শ্লোক।

(২) “অভ্যাসৰ নব, কৰ্ম্মপথে কৰে নব” এই নীতিবচনকাৰিৰ পদু খেদি নিলেও এই আঁতিভৰিতে ওলাৱগৈ। অভ্যাস আৰু পুৰুষাৰ্থৰ মতেৰে “অবৃষ্টব লিখন” খণ্ডোৱাত অসম্ভৱ নহয়।

(৩) ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণই ভক্তবৃন্দৰ আপদ-বিপদ বিহ্ব-অমঙ্গলাদি নিজ ভক্তজ্ঞান আৰু মঙ্গলময় বাহুবলেৰে বিনাশ কৰে হেতুকে এইবিধিত অৰ্জুনে শ্ৰীকৃষ্ণক মহাবাহো বুলি সম্বোধন কৰিছে। বিশেষ, যশোদাবৰ্জ্জন নন্দনন্দন গোৱৰ্দ্ধনধাৰী কংসচাপুৰমৰ্দ্দিন শিশুপাল-জবাসকাৰি কেশৱ মথুসূৰ্যন বামৰাজ্যেষ্ঠ দৈৱকীভৰম বাহুদেৱৰ ভূজবলৰ নিৰ্ম্মল ইতিপূৰ্বে সুবি-সুবিচৈ পোৱা গৈছে।

(৪) গীতা, ৬ আখ্যা, ৩৭—৩৮ শ্লোক।

(৫) পৰমভক্ত অৰ্জুনে ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণক পৰমভক্ত জ্ঞান কৰি তত্ত্ব প্ৰশ্ন কৰাব হেতুকে শ্ৰীকৃষ্ণই অৰ্জুনক সমন্বীয়া “সখি” সম্বোধন কৰি, তেওঁক শিৱ্য জ্ঞান কৰি ‘বাপি’ সম্বোধনেৰে তেওঁৰ প্ৰতি বাৎসল্য জাৰ দেখুৱাইছে।

শাস্ত্ৰবিহিত অমুঠানকাৰী (১) লোকৰ কোনো দুৰ্গতি নহয়। যোগভ্ৰষ্ট লোকে পৰলোকত পুণ্যাশ্ৰম স্থান লাভ কৰি, তাতে বছকাল স্থিতি কৰি, পুনঃ পৃথিবীত পৰিত্ৰ শ্ৰীমন্তৰ ঘৰত জন্মগ্ৰহণ কৰে। বিষয়-বাসনাৰ বশবৰ্ত্তী হৈ মনোবৈকল্যত যোগভ্ৰষ্ট হোৱাৰ ইমানেই পৰিণাম। নাইবা, যোগভ্ৰষ্ট লোকে পৃথিবীত যোগনিষ্ঠ জ্ঞানী লোকৰ ঘৰত জন্মগ্ৰহণ কৰিব লগীয়া হয়; এনে জন্ম অতি দুৰ্লভ। অল্লায় বা অকালমৃত্যু হেতুকে যাৰ যোগসিদ্ধি নোহোৱাকৈ বয়, তেনে যোগ ভ্ৰষ্টৰ পৰিণাম এই। আৰু, হে কুৰুৰাজ! যোগভ্ৰষ্ট লোকে পৃথিবীত পুনৰপি জন্মগ্ৰহণ কৰিলে তেওঁৰ পূৰ্বকৃত জ্ঞানসাধিনী বুদ্ধি পুনঃ লাভ হয়, আৰু সিমানৰেপৰা পুনৰপি মুক্তিৰ অৰ্থে যত্ন কৰে; তেওঁ আকৌ উলটি গুৰিৰপৰা জ্ঞানসাধনা কৰিব লগীয়া নহয়। যোগভ্ৰষ্ট লোকৰ পূৰ্বাভ্যা-সৰ গুণত স্বভাৱতে প্ৰবৃত্তি জন্মে। জন্মজন্মান্তৰীয় পুণ্যফলৰ বলত ক্ৰমাৎ সাধনা পকি উঠিলে যোগভ্ৰষ্ট পুণ্যাশ্ৰমই শেহান্তৰত নিজাপিতৈ মুক্তিলাভ কৰে।” (২)

শেহান্তৰত, ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণই এই বুলি ভক্তিযোগৰ অবাৰিত বৃজনি দিলে, “মোৰ মনেৰে তত্ত্বজ্ঞানী যোগী তপস্বীতকৈও শ্ৰেষ্ঠ, পৰোক্ষ-জ্ঞানীতকৈও শ্ৰেষ্ঠ, কৰ্ম্মীতকৈও শ্ৰেষ্ঠ। এতেকে, হে অৰ্জুন! তুমি তত্ত্বসাধক যোগী হোৱাঁ; আৰু ইয়াকো মনত ৰাখিবা যে, যি যোগীয়ে ভগৱন্ত্ৰিপৰায়ণ হৈ তনয় চিন্তেৰে ভগৱন্তক আৰাধনা কৰে, সেই যোগী সবাতোকৈ শ্ৰেষ্ঠ। এতেকে, হে পাণ্ডৱ! তুমি ভক্তিযোগৰ নিৰ্ম্মল পথৰ পথিক হোৱাঁ।” (৩)

(১) শ্ৰদ্ধা, সত্য, ব্ৰহ্মবিচাৰ আৰু সন্ন্যাস এই চাৰিটা শাস্ত্ৰবিহিত অমুঠান।

(২) গীতা, ৬ষ্ঠ আধ্যায়, ৪০—৪৫ শ্লোক।

(৩) গীতা, ৬ষ্ঠ আধ্যায়, ৪৬—৪৭ শ্লোক।

৯। আখ্যা।

ভক্তিব্যোগ।

পৰমাত্মা-তত্ত্বজ্ঞান।

পূৰ্ণবৰ্ণী আখ্যাত ভগৱদ্ভক্তি পন্থাৰ যি স্থানা কৰা হৈছে, সেই ভক্তিমাৰ্গদি ক্ৰমাৎ আগ বাঢ়ি পৰমাত্মা-তত্ত্বজ্ঞান কি উপায়েৰে লাভ কৰিব পাৰি তাৰ বিশদ ব্যাখ্যা দিয়াৰ উদ্দেশ্যে ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণই এই বুলি অৰ্জুনক সাংবাদন কৰিলে, “হে পাৰ্থ! তুমি পৰমেশ্বৰত একান্ত আসক্তচিত্ত, আৰু তুমি মোৰ নিতান্ত শৰণাগত; এতেকে পূৰ্বোক্ত যোগাভ্যাস কৰি তুমি নিঃসংশয়কৈ সৰ্ববিভূতিসম্পন্ন পৰমাত্মাক কি প্ৰকাৰে জানিনা, তাক ভাজি কণ্ঠ শুনা (১); অৰ্থাৎ পূৰ্বোক্ত যোগাভ্যাসত কোনো প্ৰকাৰৰ বিসঙ্গতি ঘটিলে তুমি পৰমাত্মাক নাজানিবগৈও পাৰা, সেই কাৰণে সেই পৰমাত্মা তত্ত্বজ্ঞানৰ বিশদ ব্যাখ্যা দিওঁ, শুদ্ধচিত্তেৰে গ্ৰহণ কৰা (২)।

ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণই ক্ৰমাৎ ব্যাখ্যা দীঘলাবলৈ ধৰিলে, “মই এতিয়া তোমাক যি সাধন ফলাদিৰ ব্যাখ্যাৰে সৈতে জ্ঞান-বিজ্ঞানৰ (৩) তত্ত্ব ব্যাখ্যা

(১) ভগৱানৰ কেনেকুৱা স্বৰূপ অংগাঙ্গী কৰিব লাগে, আৰু কি নিয়মে ভগৱদ্ভক্ত মন নিবিষ্ট কৰাব বিধি, সেই বিষয়ে তত্ত্বজ্ঞানী ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণই মনোজ্ঞানী শ্ৰিৰাশিৰ অৰ্জুনক জ্ঞান দিবলৈ আগ বাঢ়ে।

(২) গীতা, ৭ম আখ্যা, ১ম শ্লোক।

(৩) পৰমেশ্বৰক অকিটীয়া পুৰুষস্বৰূপে উপলব্ধি কৰাৰ নাম “জ্ঞান”; আৰু জ্ঞান, মনন, বিচাৰাদিৰ দ্বাৰাই আত্মাত পৰমাত্মাক অনুভৱ কৰাৰ নাম “বিজ্ঞান”।

কবিত্ব, সেই তত্ত্ব উপলব্ধি কৰিব পাবিলে তোমাৰ জানিবলৈ আৰু একো বাকী নাথাকিব (১)। সহস্ৰ সহস্ৰ মানুহৰ মাজত হয়তো এজনে জ্ঞান লাভৰ অৰ্থে যত্ন কৰে, আৰু ভেনে সহস্ৰ সহস্ৰ যত্নকাৰীৰ মাজত হয়তো কেতিয়াবা কোনোবাই পৰমাত্মাৰ স্বৰূপ শুদ্ধজ্ঞান লাভ কৰিব পাৰে। মাটি, পানী, জুই, বায়ু, আকাশ, মন, বুদ্ধি আৰু অহঙ্কাৰ এই আঁঠ (২) বিধ মোৰ (৩) অৰ্থাৎ পৰমাত্মাৰ পৃথক্ প্ৰকৃতি। কিন্তু, এই আঁঠবিধ মোৰ (পৰমাত্মাৰ) জড় প্ৰকৃতি, ইয়াৰ উপৰিও পৰমাত্মাৰ (পৰমেশ্বৰৰ) চেতন প্ৰকৃতি আছে; সেই চেতন প্ৰকৃতিয়েই অচেতন প্ৰকৃতিৰ জগতক কাৰণ কৰি থৈছে। এই প্ৰকৃতিযুগলৰ সামঞ্জস্যতে জীৱসমূহৰ সৃষ্টি; আৰু ময়ে (পৰমেশ্বৰেই) জগতৰ উৎপত্তি আৰু প্ৰলয়ৰ কাৰণ। হে ধনজয়! জগতৰ কোনো বস্তুৱেই মোতপৰ (ঈশ্বৰতকৈ) শ্ৰেষ্ঠ, বা মোৰপৰা (পৰমাত্মাৰপৰা) অতন্ত্ৰ নহয়; স্মৃতিত যেনেকৈ মণিধাৰ গঁথা থাকে, জগতখন মোত তেনেকৈ জৰিত হৈ আছে। হে কুন্তীনন্দন! মই (পৰমাত্মা) পানীত বস, চন্দ্ৰ-সূৰ্য্যত প্ৰভা, সৰ্ববৈশ্বত ওহাৰ (ওঁ),

(১) জ্ঞানৰ বলত ব্ৰহ্মবন্ত বুজিব পাবিলে, আৰু বিজ্ঞানৰ দ্বাৰাই পৰমাত্মাক অনুভৱ কৰিব পাবিলে, জীৱৰ জানিবলৈ আৰু একো বাকী নাথাকে।

(২) সাংখ্যমতেইয়াৰ বিধ বস্তু; যেনে :—জিহ্বা, অণু, ভেজ, মৰু, ঘোম; পক জ্ঞানেন্দ্ৰিয়, পক কৰ্ণেন্দ্ৰিয়, আৰু মন।

(৩) ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণই নিজান্নাত পৰমাত্মাক প্ৰতিবিম্বিত কৰি “অহং” “মে,” “মাদ্” ইত্যাদি শব্দ ব্যৱহাৰ কৰাৰ তত্ত্ব ওপৰত ব্যাখ্যা কৰা হৈছে। ভগৱান বাহ্যদেৱে নিজে নিজত ঈশ্বৰত্ব কাঢ়িছে। আৰোপ কৰা নাই যদিও, তত্ৰ সিদ্ধা অৰ্জুনে সৰ্বশাস্ত্ৰজ্ঞ, সৰ্বভক্ষক, পূৰ্ণব্ৰহ্মজ্ঞ, জ্ঞান-বিজ্ঞানৰ আধাৰ শ্ৰীকৃষ্ণক সাক্ষাৎ ঈশ্বৰ স্বৰূপ দেখে; গতিকে পৰমাত্মাতত্ত্ব ব্যাখ্যাত ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণই পৰমাত্মাৰ ঠাইত আত্মহিতি দেখুৱাই “মই” “মোৰ” “মোত” শব্দেৰে উদাহৰণ দিছে।

আকাশত শব্দ, পুষ্করত পৌকররূপে বিদ্যমান। সকলোতে তত্ত্ববৎ-
সমস্ত বিদ্যমান জানিবা। ময়েই (পবমাস্থাই) পৃথিবীত পুণ্য-পবিত্র গন্ধ,
অগ্নিত ময়ে (পবমেশ্ববেই) তেজোবশে জলো, তপস্বীত তপস্তাতো মোবেই
(পূর্ণব্রহ্মবেই) অৱস্থিতি। হে পার্থ! মোকেই (পবমাস্থাকেই)
সৰ্ব্বভূতৰ মূল, বুদ্ধিমানৰ বুদ্ধি, আৰু তেজস্বীৰ বীজ বুলি জানিবা;
ময়েই (পবমাস্থাই) তেজ বুলি বুজিবা।” (১)

“হে অৰ্জুন! ইতিপূৰ্ব্বতে আভাস দি (২) অহা হৈছে যে,
ময়েই বলৱন্তৰ কামৰাগবহিত বল, আৰু সমস্ত প্ৰাণীৰ ধৰ্ম্মৰ অবিৰোধী
কামো ময়েই (৩)। সাংখ্যিক, বাজসিক আৰু তামসিক জগতৰ সকলো
পদাৰ্থই মোৰপৰা উৎপন্ন; সেইবোৰ মোতে অৱস্থিত যদিও, মোৰ
স্থিতি সেইবোৰত নাই। কিন্তু, মায়ামুগ্ধ জীৱই মোক সেইবোৰৰপৰা
আঁতৰ বুলি নাজানে। সত্ত্ব, ৰজ, তম এই ত্ৰিগুণময় মোৰ অলৌকিক
(৪) মায়া উপলব্ধি কৰা সহজ নহয়; কেৱল যিবিলাকে মোকেই
একান্ত ভজনা কৰে, সিবিলাকে সেই মায়া অতিক্ৰম কৰিব পাৰে।
পাণ্ডী, মূঢ়, নবাধমে মাথোন আহুৰতাবজনিত মায়ামুগ্ধ হৈ মোক ভজনা

(১) গীতা, ৭ম আখ্যা, ২—১০ শ্লোক।

(২) “পুণ্যো গন্ধঃ পৃথিৱ্যাং চ তেজশ্চান্নি বিতাবসৌ।

জীবনং সৰ্বভূতেষু তপশ্চান্নি তপস্বিণ্” ॥

—গীতা, ৭ আখ্যা, ৯ শ্লোক।

(৩) ৰজ বজবতাং চাহং কামবাণবিবৰ্জিতম্।

ধৰ্ম্মাবিকছো ভূতেষু কামোহান্নি ভৱভৰ্ত্ত ॥—গীতা, ৭ আখ্যা, ১১ শ্লোক।

(৪) শ্ৰীকৃষ্ণত অলৌকিকতা আছে আৰোপ কৰিলেও তেওঁ সহিব নোৱাৰে।

কিন্তু, ভক্তভৱৎসল বাহুদেৱে উপস্থিত সমস্তাত অৰ্জুনৰ যশোবল্লনাৰ্থে ঐশ্বৰিক শাস্তা
ব্যাখ্যা কৰোঁতে স্বৰূপ ইশ্বৰ স্বৰূপে অলৌকিকতা দিহে নিজত আৰোপ কৰিছে।

নকৰাটক থাকে। কিন্তু, হে অৰ্জুন! আৰ্ত্ত, জিজ্ঞাসু, অৰ্থাৰ্থী আৰু জ্ঞানী (১) এই চতুৰ্বিধ লোকে মোক সততে ভজনা কৰে। ইবিলাকৰ ভিতৰত সদায় সমাহিত একনিষ্ঠ জ্ঞানীভক্ত পৰম উৎকৃষ্ট। কিয়নো, ময়ো জ্ঞানীৰ অতিশয় প্ৰিয়, জ্ঞানীয়ো মোৰ অতিশয় প্ৰিয়; কাৰণ জ্ঞানীভক্ত আত্মাৰ স্বৰূপ, জ্ঞানীভক্তই সমস্ত জগতকে পৰমাত্মাস্বৰূপ দেখা পায়; তেনে মহাত্মা অতি বিৰল। অৰ্থাৎ, জন্মে-জন্মে পুণ্য সঞ্চয় কৰি, পৰিশেষত জ্ঞানীভক্তই ভগৱৎ প্ৰেমত বিহ্বল হৈ গোটেই জগতকে ভগবন্ময় দৰ্শন কৰে। কামনাৰ প্ৰভাৱত যাৰ তত্ত্বজ্ঞান বিনষ্ট হয়, সি সেই কামনামুযায়ী নিয়ম পালন কৰি উপদেৱতাৰিৰ উপাসনাত ধৰে। কিন্তু, যিবিলাক সকাম ভক্তই স্ব-কাননা অনুযায়ী কৰ্ম্মামুষ্ঠান কৰে, তাত সিবিলাকৰ আসক্তি মই গাঢ় কৰিহে দিওঁ। অৰ্থাৎ, যেয়ে যি ভাৱে যি দেৱতা বা ঈশ্বৰৰ স্বৰূপক অৰ্চনা কৰে, অন্তৰ্য্যামী ভগৱানে সেই ভাৱেই সেই দেৱতাৰ জৰায়তেই সেই অৰ্চনা গ্ৰহণ কৰি সেই কামনা পূৰ্ণ কৰে।” (২)

“কামনামুযায়ী অৰ্চনাৰে উপদেৱতাদি অৰ্চনা কৰাটো চুটিবুদ্ধিৰ কাম; তাৰ ফলত সেই আৰাধ্য দেৱতাক মাথোন লাভ কৰা যায়; কিন্তু পৰমাত্ম লাভ হবলৈ বাকী থাকে। অবিবেকী লোকে পৰমাত্মক অব্যয়ভাৱে নাভাবি সব্যয় ভাৱে ভাবে। সকলোৱেই মোৰ স্বৰূপ দেখা পায়; কিন্তু মায়াৰ ঢাকনি ছেদ কৰি সেই স্বৰূপ দেখা কপটী ভক্তৰ ভাগ্যত নঘটে। জীৱই স্থূলদেহ ধাৰণ কৰিলেই সিবিলাকৰ অনুকূল বিষয় লাভলৈ ইচ্ছা

(১) আপদবপা তৰিবৰ অৰ্থে যি ভগবানক আৰাধনা কৰে, তেওঁ আৰ্ত্তভক্ত; আত্মজ্ঞানলাভৰ অৰ্থে যি আৰাধনা কৰে, তেওঁ জিজ্ঞাসু; অৰ্থলাভৰ অৰ্থে আৰাধনা কৰোঁতা জনক অৰ্থাৰ্থী, আৰু ভাগী নিকাম উপাসকক জ্ঞানী ভক্ত বোলে।

(৩) গীতা, ৭ অধ্যায়, ১১—২২ শ্লোক।

হয় আৰু প্ৰতিকূল পদাৰ্থত ঘেঁষা জন্মে। ইয়াকে যোগমায়া বোলা যায়। প্ৰাণীমাত্ৰকেই মায়াত মুগ্ধ; কিন্তু জন্ম-জন্মান্তৰৰ সঞ্চিত পুণ্যবাশিৰ গুণত যিবিলাক পাপৰপৰা মুক্ত হৈছে, সিবিলাকৰ সেই মায়া-মোহ ক্ৰমাৎ অপনীত হলে সিবিলাকে পৰমাত্মাক আৰাধনা কৰে। যি সকলে কামনাসিদ্ধিকৰূপ ফলৰ প্ৰতি দৃষ্টি নাৰাখি কেৱল মুক্তিৰ অৰ্থেই সাধনা বা উপাসনাদি কৰে, সিবিলাকে সগুণব্ৰহ্মৰ আশ্ৰয় নললে সাধনা সিদ্ধ নহয়; অথচ ত্ৰিগুণব্ৰহ্ম সিবিলাকৰ উপাসনাৰ অতীত। যিবিলাকে অদিভূত, অধিদেব আৰু অধিযজ্ঞৰে মৈতে মোক চিন্তা কৰে, সিবিলাকে মৰণকালতো মোৰ ৰূপা লাভ কৰে। কাৰণ, ভগবদ্ভক্ত অজ্ঞান, অচেতন, মুচ্ছিত অৱস্থাতো ভগবদ্ভাবভ্ৰষ্ট নহয়। অৰ্থাৎ, অন্তিম কালত ইন্দ্ৰিয়বিলাক অৱশ্য হৈ আছে, কাৰ্য্যকৰী শক্তিহীন হৈ পৰে; তাৰ লগে লগে মন নিশ্চেষ্ট হৈ অভিভূত হবলৈ ধৰে। সেই সময়ত ভগৱৎ কথা শুনিবলৈ আৰু ভগবদামুবাণী হবলৈকো শক্তিৰ নাটনি পৰে। তেনে আসন্ন অৱস্থাত ভকতবৎসল ভগৱানে আপোনা-আপনি মৃত্যুমুখী ভক্তৰ হৃদয়ত থিত্ দিযে।” (১)

১০। আখ্যা।

—*—

ভক্তিযোগ।

—:~:—

পবিত্র-তত্ত্বজ্ঞান।

ইতিপূৰ্বতে, গীতাৰ সপ্তম আখ্যাত, ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণই বিৰোধ গুহ্য
বহুতৰ বিষয়ে উল্লিখিতাইছিল, তাৰ স্মৃতিত নিখুঁতকৈ উপলব্ধি
কৰিবৰ অৰ্থে অৰ্জুনে আগ্ৰহেৰে সুধিলে, “হে পুৰুষোত্তম মহামুনি !
ব্ৰহ্ম কি ? অধ্যাত্ম নো বোলে কাক ? ধৰ্ম নো কি ? অধিভূত
(১), অধিদেহ (২), অধিযজ্ঞ (৩) নো কি, আৰু কেনেকৈ চিন্তিব
লাগে ? অধিযজ্ঞ দেহৰ ভিতৰত নে বাহিৰত অৱস্থিত ? আৰু,
মৰণকালত সমাহিতচিত্ত পুৰুষৰ হৃদয়ত তুমি কিৰূপে উদয় হোৱা ?
অধিযজ্ঞ যদি দেহৰ ভিতৰত থাকে, তেন্তে তেওঁ বুদ্ধি আদি ৰূপে
বিৰাজিত হয় নে স্বতন্ত্ৰবীয়াকৈ হয় ?” (৪)

(১) পাৰ্থিৱ ক্ৰিয়া-কৰ্মাদিয়েই অধিভূত নামে নিৰ্দিষ্ট। যজ্ঞাদি কৰ্মামুঠান
ইয়াৰ অন্তৰ্ভুক্ত।—গীতাসন্দীপনী, কৃষ্ণানন্দ স্বামী।

(২) দেহভাদিৰ ধান, অথবা আদিত্যমণ্ডলৰ মাত্ৰৰ জীবচৈতন্যৰ নাম
অধিদেহ।—গীতাসন্দীপনী, কৃষ্ণানন্দ স্বামী।

(৩) যজ্ঞৰ আশ্ৰয়ত বাৰ অৱস্থিতি ভেদে কোনো দেহতা বিশেষ, কিবা
পবিত্ৰতাকৈ অধিযজ্ঞ বোলা হয়।—গীতাসন্দীপনী, কৃষ্ণানন্দ স্বামী।

(৪) গীতা, ৮ম আখ্যা, ১—২ শ্লোক।

অৰ্জুনৰ অনুসন্ধানমূলক প্ৰশ্নৰ সন্নিবিষ্ট ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণই এই বুলি দান কৰিলে, “বিজ্ঞান পৰম অক্ষৰ (১) তেওঁৰেই ব্ৰহ্ম; স্বভাৱেই অধ্যাত্ম (২), প্ৰাণিগণৰ উৎপত্তি আৰু বুদ্ধিবিধায়ক বস্তুদিয়েই কৰ্ম (৩)। হে প্ৰাণিশ্ৰেষ্ঠ অৰ্জুন! নম্বৰ পদাৰ্থই অধিভূত, হিৰণ্যগৰ্ভই অধিদৈব, বিষ্ণুস্বৰূপসয়েই অধিযজ্ঞ। এই অধিযজ্ঞ পুৰুষ দেহাৰ মধ্যত থাকে বুলিও, তেওঁ বুদ্ধিমত্তাদিৰণৰা স্বতন্ত্ৰ। যি মানুহে মৰণৰ বেলিকাও ভগৱানক চিন্তি দেহা এৰে, সেই মানুহে যে ভগৱানৰ স্বৰূপতা লাভ কৰে, তাত সংশয় নাই (৪)। হে কুন্তীনন্দন! চিৰজীৱন অনুৰাগৰে সৈতে চিন্তা কৰাৰ ফলত, যেনে যি ভাবনা কৰি দেহত্যাগ কৰে, সেয়ে সেই ভাবপ্ৰাপ্ত হয় (৫)। মৰণ-মুহূৰ্ত্তৰ চিন্তাৰূপাৰেই

(১) যি অবিদম্বৰ, যি অন্তৰীক্ষব্যাপী, যি ওতপ্ৰোত ভাৱে সৰ্বত্র বিদ্যমান, যি উৎপত্তি-বিনাশবৰ্জিত, যি সকলোৰে ব্ৰহ্মা, যি সকলোৰে মূল, যি সকলোৰে শেষগতি, যি কাৰ্য্যৰ আৰম্ভণ, যি কাৰ্য্যৰ সামৰণ, তেওঁৰেই অক্ষৰ, তেওঁৰেই পৰব্ৰহ্ম।

—গীতাসন্দীপনী, কৃষ্ণাৰ্ণৱ খণ্ড।

(২) অক্ষৰ ব্ৰহ্মৰ প্ৰত্যেক চৈতন্ত দেহৰূপ কল্পিত আত্মাকে অধ্যাত্ম বোলা যায়।—গীতাসন্দীপনী, কৃষ্ণাৰ্ণৱ খণ্ড।

(৩) ইন্দ্ৰিয়বিধ উদ্দেশ্যে বাগ, বস্তু, হোম, দান আদি যি অনুষ্ঠিত হয়, তাকে কৰ্ম বোলা যায়।

(৪) “অন্তকালে চ মাৰ্গেব্ৰহ্মবৎ কলেবৰম্।

যঃ প্ৰয়াতি স মন্ত্ৰাং যতি নান্দ্যত্ৰ সংশয়ঃ।”

—গীতা, ৮ম, আখ্যা, ৫ম, শ্লোক।

(৫) “কং কণ্ঠবাসি ব্ৰহ্ম ভাব্য ভাজ্যভক্তে কলেবৰম্।

ভং ভৱৈবৈতি কোন্তেয় সৰ্বা ভক্ত্যভাবিতঃ।”

—গীতা, ৮ম, আখ্যা, ৩৪ শ্লোক।

জীৱৰ পুনৰ্জন্ম, নাইবা ব্ৰহ্মনিৰ্কাণ লাভ হয়। অৰ্থাৎ, মৰণমুহূৰ্ত্তত যি মানুহে সংসাৰৰ ভোগ্য বিষয় চিন্তা কৰে, সি পুনঃ পাৰ্থিৱ দেহা ধাৰণ কৰে; যি পুৰুষে শিব, বিষ্ণু আদি চিন্তা কৰে, তেওঁ তদ্রূপ ৰূপ ধাৰণ কৰে; যি ভক্তই ঐকান্তিক প্ৰেমৰ আৱেশে আত্ম-সমাধান কৰি দেহ ত্যাগ কৰে, তেওঁ ব্ৰহ্মনিৰ্কাণ লাভ কৰে। এতেকে, হে অৰ্জুন! সৰ্বদায় মোক (পৰমাত্মাক) স্মৰণ কৰিবা; উপস্থিত যুদ্ধত প্ৰবৃত্ত হোৱা; আৰু মনোবুদ্ধি সমুদায় মোত্ (পৰমাত্মাত) অৰ্পণ কৰা; তেনেদৰেই মোক লাভ কৰিবা যে তাত অনুমাত্রও সংশয় নাই (১)।” বৰ্ণনৈ পিঠি নিদিয়াটো এটা ক্ষত্ৰিয়োচিত বিশিষ্ট ধৰ্ম। এতেকে, যুদ্ধ কৰিবলৈ ওলাই আহি, অপৰপক্ষ যুদ্ধত প্ৰবৃত্ত থকাৰ স্থলত, তালৈ পিঠি দিলে অৰ্জুনৰ স্বধৰ্ম বিনষ্ট হব, আৰু তাৰ ফলস্বৰূপ চিত্তভ্ৰম আৰু নিকামতা লাভ কৰিব নোৱাৰি তেওঁ মুক্তিপদবপৰা বঞ্চিত হব; সেই কাৰণে, ভকতবৎসল ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণই ভক্তশিষ্য অৰ্জুনক যুদ্ধত প্ৰবৃত্ত হবলৈ পুনঃ পুনঃ উদগনি দিছে।

“হে পাৰ্থ! সৰ্বদায় একান্তচিত্তেৰে পৰমাত্মচিন্তনৰ অভ্যাস যোগসাধনৰ দ্বাৰাই পৰব্ৰহ্মপ্ৰাপ্ত হোৱা যায়। সৰ্বভজ (২), সৰ্বনিয়ন্তা, সূক্ষ্মতকৈও সূক্ষ্মতৰ, সকলোৰে বিধাতা, অনাদি অচিন্ত্যৰূপ দিব্য পুৰুষক যি কায়মনোবাক্যে চিন্তা কৰে, তেওঁ মৰণ-মুহূৰ্ত্তত একাগ্ৰচিত্ত, ভক্তি আৰু অভ্যাস যোগবলৰ দ্বাৰাই প্ৰাণবায়ুক ভ্ৰময়ুগলৰ মাজত স্থাপন কৰি সেই পৰব্ৰহ্মক লাভ কৰে।” (৩)

(১) গীতা, ৮ম, আধ্যা, ৭ম, শ্লোক।

(২) ভূত, ভবিষ্যত আৰু বৰ্তমান বিষয়ৰ ত্ৰষ্টা-হেতুকে পৰমাত্মক কবি বা সৰ্বভজ বোলা যায়।

(৩) গীতা, ৮ম, আধ্যা, ৮—১০ শ্লোকৰ মূৰ্ত্ বা সংযোগ-ব্যাখ্যা।

“হে অৰ্জুন! বেদবেত্তা পুৰুষগণে যি অক্ষৰ ব্ৰহ্মৰ ব্যাখ্যা কৰে, নিম্প্ৰহ সন্ন্যাসীগণে যাক তপস্তাৰ ফলত লাভ কৰে, যাক পাবৰ অৰ্থে ধৰ্ম্মাশ্রাসকলে ব্ৰহ্মচৰ্য্য। ব্ৰত অৱলম্বন কৰে, সেই পৰব্ৰহ্মৰ স্বৰূপ মই সংক্ষেপে ব্যাখ্যা কৰোঁ, সাৱধানে অৱধান কৰিবা।” (১)

“যি সাধু পুৰুষে সমস্ত ইন্দ্ৰিয়দ্বাৰ অৱকদ্ধ কৰি, মনক হৃদয়ত নিবোধ কৰি, প্ৰাণক মূৰত স্থাপন কৰি, আত্ম-সমাধিত অৱস্থিত হৈ, ‘ও’ এই ব্ৰহ্মৰূপ একাক্ষৰ উচ্চাৰণ কৰোঁতে কৰোঁতে মোক (পৰমাত্মাক) চিন্তি তমু ভাগ্য কৰি প্ৰাৰ্ণ কৰে, তেওঁৱেই পৰমগতি লাভ কৰে (২)। হে ঋষ্য! যি সকল সাধু পুৰুষে অনন্তচিত্ত হৈ মোকেই (পৰমেশ্বৰকে) চিৰদিন চিন্তা কৰে, সিবিলাকলৈ মই (মুক্তিপদ) অতি সুলভ; আৰু সিবিলাকে মোক (পৰব্ৰহ্মক) পোৱাৰ পাচত, সৰ্ব্বদুখৰ আলয় স্বৰূপ পুনৰ্জন্ম গ্ৰহণ কৰিব লগাত নপৰে। কিয়নো, হে অৰ্জুন, ব্ৰহ্মলোকলৈকে সকলো জীৱৰ পুনৰ্জন্মৰ বিধান আছে; কিন্তু মোক (পৰব্ৰহ্মক) লাভ কৰাৰ পাচত আৰু পুনৰ্জন্মৰ বিধান নাই।” (৩)

“যি যোগীয়ে ব্ৰহ্মাৰ চতুৰ্যুগসহস্ৰ পৰিমিত দিন আৰু চতুৰ্যুগসহস্ৰ পৰিমিত ৰাতি (৪) বিষয়ক জ্ঞান লাভ কৰিছে, তেওঁৱেই হে আচল

(১) গীতা, ৮ম, আখ্যা, ১১শ শ্লোক।

(২) “সৰ্বদ্বাৰাণি সংযম্য মনো হৃদি নিক্ষিপ্য।

মুখ্যাদ্যনামনঃ প্ৰাণমাস্থিতো যোগধাৰণাম্ ॥

উন্মিতোকাক্ষবঃ ব্ৰহ্ম বাহুবণ্ মামহম্বৰণ ॥

যঃ প্ৰয়াতি তাজন্ দেহং স যতি পৰমাপতিম্ ॥

—গীতা, অষ্টম আখ্যা ১২—১৩ শ্লোক।

(৩) গীতা, অষ্টম আখ্যা, ১৪—১৬ শ্লোকৰ সংযোগ ব্যাখ্যা।

(৪) চতুৰ্যুগ :—সত্য, ত্ৰেতা, দ্বাপৰ আৰু কলি। সত্যযুগৰ পৰিমাণ

দিন-ৰাতি পৰিমাণৰ বিষয়ে ধাৰণা কৰিব পাৰে। ব্ৰহ্মাৰ জাগ্ৰত অৱস্থাই ব্যক্ত, আৰু নিদ্রিত অৱস্থাই অব্যক্ত; ব্ৰহ্মাৰ দিনত ব্যক্ত চৰাচৰ পদাৰ্থৰ কাম্য কৰ্ম্মৰ অনুষ্ঠান হেতু পুনঃ পুনঃ উৎপত্তি আৰু স্থিতি, ৰাতিত ব্যক্ত চৰাচৰ পদাৰ্থ অব্যক্তৰূপে লয়প্ৰাপ্ত হয়। কিন্তু, চৰাচৰ জগত লয় পালেও, সেই অব্যক্তৰে অতীত, ইন্দ্ৰিয়ৰ অগোচৰ, স্বতন্ত্ৰসত্তা সনাতন পৰব্ৰহ্ম লয় নাপায়। সেই অক্ষৰ অব্যক্ত সত্ত্বাস্বৰূপেই জীৱৰ পৰমগতি; সেই সত্ত্বাপ্ৰাপ্ত হলেই জীৱৰ ঘূৰি জন্ম নহয়; সেয়ে মোৰ পৰমধাম, অৰ্থাৎ সেয়ে বিষ্ণুৰ পৰমপদ, সেয়ে বিষ্ণুৰ স্বৰূপ অৱস্থা। হে পাৰ্থ! এই চৰাচৰ জগত সেই পৰব্ৰহ্মতেই অৱস্থিত, আৰু তেওঁৰেই এই চৰাচৰ জগতত পৰিবাৰ্য; তেওঁ সহজবোধগম্য নহয়, ঐকান্তিক ভক্তি সহকাৰে মাথোন সেই পৰমপদ লাভ কৰা যায়।” (১)

“হে ভৱতকুলতিলক অৰ্জুন! দেহৰপৰা প্ৰাণ ওলাই ধাৰৰ সময়ত কোন্ কালত বা কোন্ মাৰ্গেদি গতি হলে যোগীৰ পুনৰ্জন্ম হয়, আৰু কোন্ কালত বা কোন্ মাৰ্গেদি গতি হলে সেই পুনৰাবৃতি নহয়, সেই কাল আৰু মাৰ্গৰ সবল ব্যাখ্যা দিওঁ, শুনিবা।—যি মাৰ্গত জ্যোতিঃ-স্বৰূপ অগ্নি, দিন, শুক্লপক্ষ, উত্তৰায়ণ ছন্দাৰ স্থিতি, সেই দেৱধান বা

১৭ ২৮০০০ বছৰ; ত্ৰেতাযুগৰ পৰিমাণ ১২ ২৬০০০ বছৰ; দ্বাপৰযুগৰ পৰিমাণ ৪৩২০০০ বছৰ। এই চতুৰ্যুগ সহস্ৰবাৰ পাৰ হলে ব্ৰহ্মাৰ এদিন, আৰু সেই দৰে আকৌ চতুৰ্যুগ সহস্ৰবাৰ পাৰ হলে ব্ৰহ্মাৰ এবাতি হয়। এই হিচাপে ধৰি ব্ৰহ্মাৰ আছোৰাত্ৰত (এদিন আৰু এবাতিত) কিমান বছৰ সোমায়, তাক ধাৰণা কৰিবলৈ গলে লেখ নোপোৱা হয়গৈ!—অৰ্থাৎ, পৰব্ৰহ্ম, বা পৰমাত্মা বা সৃষ্টিকৰ্ত্তা ভগৱন্তৰে জনাৰি আৰু অনন্ত, তেওঁৰ কালৰ পৰিমাপো সেই দৰেই অসীম আৰু অনন্ত।

(১) গীতা, অষ্টম অধ্যায়, ১৭—২৩ শ্লোকৰ সংযোগ ব্যাখ্যা।

ব্রহ্মমার্গেদি গমন কৰি সপ্তপত্ৰ উপাশনা কৰা কৰ্মযোগীয়ে চক্ৰলোকটলৈ
গতি কৰি পৰব্ৰহ্ম বা পৰমাত্মাত ব্ৰহ্মনিৰ্বাণপ্ৰাপ্ত হয় (১)।
যি মার্গত ধূম, বাত্ৰি, ক্লমপক্ষ, দক্ষিণায়ন ছমাহৰ স্থিতি (২), সেই
মার্গেদি গতি হলে কৰ্ম্যপুৰুষ চক্ৰলোক (৩) প্ৰাপ্ত হৈ স্বৰ্গস্থ ভোগৰ
অন্তত, অতৃপ্ত বাসনা হেতুকে সংসারত পুনৰাবৃত্ত হয়। গুৰু আৰু
ক্লম এই দুই পথ জগতত নিত্যসিদ্ধ। গুৰুমার্গৰ উপাসক
নিৰ্বাণপ্ৰাপ্ত আৰু ক্লমমার্গৰ কৰ্ম্য পুনৰাবৃত্তিপ্ৰাপ্ত হয়। ইয়াকে
জানি, সপ্তপত্ৰ উপাসক যোগী সংসারৰ মায়াত বিমুক্ত নহয়।
এতেকে, হে অৰ্জুন, তুমিও সংসারৰ মায়াত বিমুক্ত নহৈ গুৰুমার্গগামী
হোৱাৰ উদ্দেশে সমাধিস্থ হোৱা। হে অৰ্জুন! বেদ অধ্যয়নৰ ফলত,
তপস্ত্যাব বলত, দানকৰ্ম্মৰ গুণত, পুণ্যকৰ্ম্মৰ পৰিণামত যি ফল লাভ
হয়, ধ্যাননিষ্ঠ যোগীগণে সেই ফলভোগ তুচ্ছ কৰি সৰ্বকালৰ কাৰণ-

(১) “অগ্নিজ্যোতিৰহঃ গুৰুঃ যথাসা উত্তবায়শ্চ।

তত্র প্রয়াতা গচ্ছন্তি ব্রহ্ম ব্রহ্মবিদো জনাঃ ॥”

—গীতা, অষ্টম আখ্যা, ২৪ শ্লোক।

(২) “ধূমো বাত্ৰিস্থখা ক্লমঃ যথাসা দক্ষিণায়শ্চ।

তত্র চান্দ্রবৎ জ্যোতিৰ্যোগী প্রাপ্য নিবৰ্ত্ততে ॥”—৮ম আখ্যা, ২৫ শ্লোক।

(৩) চক্ৰলোক পূৰ্ণাভোগৰ স্থান। যি সকলে সংকৰ্ম্মাদি কৰি দেহ ভাগ কৰে,
সেই সকলে চক্ৰলোক লাভ কৰি অন্তিম স্বৰ্গস্থ ভোগ কৰিবলৈ পায়; কিন্তু
বাসনাসূত্ৰ বোৰত সংসারলৈ পুনৰাবৃত্ত হয়। এই পুনৰাবৃত্তি মার্গৰ নাম
পিতৃহান।—গীতাৰ্চ সন্দীপনী, কৃষ্ণানন্দ খাসী।

অৰূপ পৰব্রহ্মক লাভ কৰে (১)। এতেকে, তুমিও তেনেকৈ যোগনিষ্ঠ হৈ, আপোন-পৰ ভাব পৰিত্যাগ কৰি, উপস্থিত যুদ্ধত প্রবৃত্ত ৰূপ স্বধৰ্ম পালন কৰি, সেই অনাদি অনন্ত সনাতন পৰব্রহ্মক লাভ কৰিবলৈ সক্ষম হোৱাঁ।” (২)

(১) “বেদেষু যজ্ঞেষু তপঃসু চৈব দানেষু যৎপুণ্যকলং প্রদীষ্টম্।

অতোতি তৎ সৰ্বমিদং বিদিত্বা যোগীপৰং স্থানমুপৈতি চান্দ্যম্ ॥”

—গীতা, অষ্টম অধ্যায়, ২৮ শ্লোক।

(২) গীতা, অষ্টম অধ্যায়, ২৩—২৮ শ্লোকৰ সংযোগব্যাখ্যা।

১১। আশা।

বিজ্ঞানপূৰ্ণ জ্ঞানতত্ত্ব।

মুক্তিমार्গ ব্যাখ্যাৰ পাচত, জ্ঞাননিষ্ঠ পুৰুষৰ গতি-মুক্তি আৰু ভগৱানৰ প্ৰকৃত স্বৰূপ বিষয়ক জ্ঞান উপদেশ ব্যাখ্যা কৰিবলৈ জগতগুৰু শ্ৰীকৃষ্ণই এই বুলি আৰম্ভ কৰিলে, “হে অৰ্জুন ! তুমি আৰ্জৱ আৰু সংঘমাদি গুণযুক্ত মোৰ উপযুক্ত শিষ্য ; এতেকে তোমাক বিজ্ঞানপূৰ্ণ জ্ঞানতত্ত্বৰ গুহ্য বহুস্তৰ বিষয়ে কওঁ, মনপাৰি শুনিবা ; শুনি সেই তত্ত্ব হৃদয়ঙ্গম কৰিব পাৰিলে তুমি সংসাৰ-বন্ধনৰপৰা মুক্তিলাভ কৰিব পাৰিবা। এই তত্ত্বজ্ঞান সকলো জ্ঞানতকৈ গুহ্যতম, সকলো বিদ্যাতকৈ শ্ৰেষ্ঠবিদ্যা, অতি উত্তম, অতি পৱিত্ৰ, প্ৰত্যক্ষ ফলপ্ৰসূ, ধৰ্ম্মসঙ্গত, সুখসাধ্য আৰু অক্ষয় ফলদায়ক। কিন্তু, হে পাৰ্থ, শ্ৰদ্ধাহীন মানুহে মোক (পৰমাত্মাক) কেতিয়াও নাপায় ; গতিকে সিহঁতে সৰ্বকালকাল সংসাৰপথত ঘূৰি ফুৰে। অব্যক্তৰূপে মই (পৰমাত্মাই) গোটেই জগত্ ব্যাপি আছোঁ, সকলো বস্তুৱেই মোত (পৰমাত্মাত) স্থিতি কৰিছে ; কিন্তু মই ক’তো অৱস্থিত নাই (১)। তাৰ যুক্তি এই যে, বস্তুৰ উৎপত্তি আৰু বিনাশ আছে ; কিন্তু ভগৱান নিত্য। ভগৱান

(১) “ময়া তত্ত্বমিদং সৰ্বং জগদব্যক্তমুৰ্ত্তিনা।

সংস্থানি সৰ্বভূতানি ন চাছং তেষবহিতঃ ॥”

—গীতা, নৱম অধ্যায়, ৩ৰ্থ শ্লোক।

স্বপ্রকাশশীল। তুমি মোৰ এই অলৌকিক ৰূপটো (১) চোৱা, দেখিবা জগতৰ বস্তুবোৰে (ভূতগণে) মোত স্থিতি কৰা নাই; মই মাথোন ইতিপূৰ্বতে কৈ অহা মায়াজনিত ভূতধাৰক আৰু ভূতপালকৰূপে বিদ্যমান আছোঁ। অৰ্থাৎ, পৰমাত্মা স্বমহিমাত প্ৰতিষ্ঠিত, আৰু ভগৱান একোৰে আধাৰ নহয়, কোনো বস্তুতে তেওঁ অধিষ্ঠান নকৰে, তেওঁ নিৰ্লিপ্ত। পদ্মপত্ৰ আৰু পানীৰ যি সম্বন্ধ, ভূতধাৰক ভূতপালক ভগৱন্ত আৰু ভূতৰ মাজত সেই সম্বন্ধ। (২)

“আকাশতে বেগৱান বায়ুৰ স্থিতি; কিন্তু আকাশৰ নিৰ্লিপ্ততা গুণ হেতুকে বায়ুৰ লগত আকাশ লবি নুহুবে। সেই অনুৰূপে, ভূত সমষ্টিয়ে পৰমাত্মাত অৱস্থিতি কৰিছে যদিও, পৰমাত্মা সৰ্বভিকাল নিৰ্লিপ্ত আৰু স্ৰতন্তবীয়া ভাৱে আছে।” (৩)

ইমানলৈকে সৃষ্টিস্থিতি বিষয়ক পৰমার্থতত্ত্বজ্ঞান দান কৰাৰ পাচত, ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণই প্ৰলয়তত্ত্বজ্ঞান দিয়াৰ উদ্দেশে তদুপৰি অৰ্জুনক এই বুলি সন্মোদন কৰিলে, “হে কুন্তীনন্দন! ইয়াৰ আগেয়ে কৈ অহা হৈছে যে, মোৰ (পৰব্ৰহ্মৰ) মায়াবপৰাই জগৎ প্ৰকাশিত হৈছে; জগৎ বিনষ্ট হলে, অৰ্থাৎ প্ৰলয় কালত, জগতৰ সকলো বস্তু মোৰ

(১) অৰ্জুন কৃষ্ণভাবত ক্ৰমাৎ তদুপৰি হৈ অহা দেখি জগদ্যোহনজগী ভক্তজ্ঞানী ভগৱান বাহুদেৱে পৰমাত্মাৰ স্বপ্ৰকাশ আত্মদেহত নিৰ্দেশ কৰিছে। কৃষ্ণপ্ৰাণ অৰ্জুনে কৃষ্ণতে পৰমাত্মাৰূপ দৰ্শন কৰা দেখি, ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণই অতঃপৰ পৰমাত্মা নামে বখানিব লগীয়া সৰ্ববিষয়তে ‘মাং’ ‘ময়া’, ‘মে’, ‘মমাত্মা’ ইত্যাদি শব্দেৰে আত্মনিৰ্দেশ কৰিছে।

(২) গীতা. নৱম অধ্যায়, ১—৫ শ্লোকৰ সংবোধনাত্মক।

(৩) গীতা. দশম অধ্যায়, ৩৪ শ্লোক।

(পৰমাত্মাৰ) ত্ৰিগুণময়ী (১) প্ৰকৃতিত লিপ্ত হয়। চৈতন্যৰূপ পৰমাত্মা তেতিয়াও স্বতন্ত্ৰ থাকে। পুনৰপি সৃষ্টিকালত সেই প্ৰকৃতিত্ব বীজৰূপৰা তত্ত্ব সংগ্ৰহ কৰি সৃষ্টি বনোৱা কৰা হয়। আৰু, প্ৰকৃতিকে আশ্ৰয় কৰি তাৰ প্ৰভাৱত বাৰংবাৰ জীৱবস্তু প্ৰণয়ন কৰা হয়। কিন্তু, হে ধনঞ্জয়! উদাসীন পুৰুষৰূপ পৰব্ৰহ্ম সৃষ্টিক্ৰিয়াদিত আগন্তু নথকাৰ হেতুকে, তাত মুহুৰ্ত্ত (পৰমাত্মা) বান্ধ নাখাওঁ; অথচ মোৰ অধিষ্ঠান হেতুকেই প্ৰকৃতিয়ে (২) বাৰংবাৰ নানাবিধে স্থাৱৰজঙ্গমাশ্ৰুত জগৎ প্ৰসৱ কৰে। হে অৰ্জুন! অবিবেকী লোকে মাথোন মোৰ সৰ্বভূতা-পৰমেশ্বৰৰূপ পৰমার্থতত্ত্ব উপলব্ধি কৰিব নোৱাৰি মোৰ মানৱমূৰ্ত্তিৰ প্ৰতি অৱজ্ঞা কৰে (৩)। নিষ্কলকাম, নিষ্কলকৰ্ম্মা, বিষ্কলজ্ঞান, বিচাৰবিহীন পুৰুষ সততে বান্ধসৌ, আশ্ৰয়ী আৰু মোহিনী প্ৰকৃতিপ্ৰাপ্ত হয়। কিন্তু, হে পাৰ্থ, যি সকলে দৈৱপ্ৰকৃতিক আশ্ৰয় কৰি জীৱনৰ প্ৰতি একান্তমতি হয়, সেই সকল পুণ্যাশ্ৰাই মোক সৰ্বভূতৰ অধিনাশী কাৰণ বুলি জানি ভজনা কৰে।” (৪)

“মহাত্মাগণে নিত্য সমাহিত হৈ ব্ৰহ্মজ্ঞান লাভাৰ্থে সততে ভগৱানৰ নাম-কীৰ্ত্তন কৰে। কোনো কোনো মহাত্মাই জ্ঞানৰূপ বজ্জাহুৰ্ঠানেৰে ভগৱানৰ পূজা কৰে; কোনোৱে আৰৌ ভগৱানক

(১) ত্ৰিগুণ :—সত্ত্ব, ৰজ, তমঃ।

(২) প্ৰকৃতি দ্বাৰাৰেই নামান্তৰ মাথোন; স্বতিকে ব্ৰহ্মৰূপৰা প্ৰকৃতিৰ বজ্জাহুৰ্ঠানেৰেই। এতেকে, পৰব্ৰহ্মৰ বহিৰাংক প্ৰকৃতিৰেই জীৱ আৰু জগৎ প্ৰকাশিত।—শ্ৰীৱৰ আশীৰ্ব্বাদ শ্লোক।

(৩) এই বিনিতে মানৱী শ্ৰীকৃষ্ণই ব্ৰহ্ম ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণ শুল্কি প্ৰকাশিত বীৰ্য্য কৰিছে।

(৪) শ্লোক, অৰ্জুন আখ্যা, ৭—১৩ শ্লোকৰ সৰ্বোত্তমশ্লোক।

স্বতন্ত্র ভাবে। ইত্যাদিকে ভিন্ ভিন্ পন্থাত ভগৱানক আৰাধনা কৰা যায়। কিন্তু, হে অৰ্জুন, ময়ে বেদ, ময়ে যজ্ঞ, ময়ে শ্রাদ্ধ (পিতৃযজ্ঞ), ময়ে ঔষধ, ময়ে মন্ত্ৰ, ময়ে হোমৰ ধিঁউ, ময়ে অগ্নি, ময়ে হোম (১), ময়ে এই জগতৰ পিতৃ, ময়ে মাতৃ, ময়ে খাতা, ময়ে পিতামহ, ময়ে জ্যেষ্ঠ, ময়ে পাবন, ময়ে ঔঁকাৰ (প্রণৱ), ময়ে ঋগ্বেদ, ময়ে সামবেদ, ময়ে ষজুৰ্বেদ (২), ময়ে গতি, ময়ে ভৰ্তা, ময়ে প্রভু, ময়ে সাক্ষী, ময়ে নিবাস, ময়ে বক্ষক, ময়ে সুহৃৎ, ময়ে প্রভৱ, ময়ে স্থান, ময়ে নিধান, ময়ে প্রলয়, ময়ে অৱিনাশী বীজ (৩)। তে পার্থ! ময়ে উত্তাপ দান কৰোঁ, ময়ে পানী আকৰ্ষণ কৰোঁ, ময়ে ঘূৰি বৰষুণ দিওঁ; ময়ে অমৰ আৰু মৰণ স্বৰূপ, ময়ে সৎ আৰু অসৎ স্বৰূপ (৪)। যি সকল বেদবিদ পুণ্যাত্মাই কাম্য

(১) যেয়ে যি ভাবেই বা যি পন্থাবেই পূজা কৰক লাগে, সেই পূজা স্বয়ং ভগৱানেই গ্ৰহণ কৰে, মাথোন বিমুক্ত আৰু সবল হ'ব লাগে।

(২) ভগৱানেই জগৎ সৃষ্টি কৰিছে, গতিকে তেওঁ জগতৰ পিতৃ-মাতৃ; ভগৱানেই জগতৰ বক্ষাকৰ্তা আৰু পাশ-পুণ্যৰ ক্ষমদাতা, সেই হেতুকে তেওঁ বিধাতা; ভগৱান ব্যক্ত আৰু অব্যক্তৰ অতীত, সেই কাৰণে তেওঁ পিতামহ; ভগৱানক চিত্তশুদ্ধিৰে জানিব পাৰিলেই জীৱই শুদ্ধিলাভ কৰে, সেই বাবে তেওঁ পৱিত্ৰ।

(৩) ভগৱান জগতৰ বাৱস্থাপক, গতিকে তেওঁ ভক্তা; ভগৱানৰপৰা আৰম্ভে কোনো কৰ্ম কৰা নাযায়, তদৰ্থে তেওঁ সাক্ষী; তেওঁ প্রভৱ, কাৰণ তেওঁ উপস্তিৰ মূল; তেওঁ স্থান, কাৰণ জগত তেওঁতে অৱস্থিত; তেওঁ প্রলয়, কিয়নো তেওঁ জগত বিনাশৰ হেতু। মুঠতে, ভগৱানেই সৃষ্টি-স্থিতি-প্রলয়কৰ্তা।—গীতাৰ্থ সন্দীপনী, কৃষ্ণগনঙ্গ স্বামী।

(৪) ভগৱান পৰমাত্মা, নিত্যবৰ্ত্তমান, সেই কাৰণেই তেওঁ সৎ; অনিত্য ব্যক্তৰূপ জগতো তেওঁকেই, সেই হেতুকে তেওঁ অসৎ।—শ্রীৰব স্বামীকৃত টীকা।

যজ্ঞাদিৰ অনুষ্ঠানেৰে মোক পূজা কৰি সোমৰস পান কৰি নিষ্পাপ হৈ স্বৰ্গ কামনা কৰে, সেই সকাম পুৰুষসকলে স্বৰ্গ লাভ কৰি দিব্য সুখ ভোগ কৰে (১)। তাৰ পাচত, পুণ্যক্ষয় হলে, সিবিলাকে পুনৰায় মৰ্ত্যাত জন্ম ধৰেহি; স্বৰ্গকামনাৰে বেদবিহিত কৰ্ম্মানুষ্ঠান কৰিলে এই দৰে বাৰংবাৰ সংসাৰলৈ ঘূৰিব লগা হয়। কিন্তু, যি সকলে একান্ত চিন্তেৰে মোৰ সাক্ষাৎ বাঞ্ছা কৰে, সেই সকলে অনায়াসে ভগৱৎকৃপা লাভ কৰে। হে কুন্তীনন্দন! অজ্ঞান হেতুকে যি বিলাকে উপদেৱতাৰ পূজা-অৰ্চনা কৰে, সিবিলাকে অজ্ঞাতভাৱে মোকেই হৈ পূজা কৰে; তাকে নজনাৰ বাবেই সিবিলাক পুনৰাবৃত্তিপ্রাপ্ত হয়।” (২)

“শুদ্ধচিত্ত হৈ যি যাক ভক্তিভাৱে পূজা কৰে, সি তাকে পায়। ফুল, ফল, পাত, এচলু পানী ইত্যাদি যি যিহকে ভক্তিৰে সৈতে মোটেল আগ বঢ়ায়, মই তাকে পৰম প্ৰীতিৰে সৈতে গ্ৰহণ কৰোঁ। হে কুন্তীনন্দন! তুমি যি অনুষ্ঠান, দান, ভোজন, হোম আৰু তপশ্চৰণ কৰা, সেইবোৰ মোক স্মৰণ কৰি কৰিবাঁ (১)। তুমি এইৰূপে সন্মাস তাবাপন্ন হৈ মোক লাভ কৰিবাঁ। মোৰ প্ৰিয়-অপ্ৰিয় নাই, মই সৰ্বস্বীৰব পক্ষে একৰূপ; যেয়ে শুদ্ধচিত্ত হৈ মোক একান্ত ভক্তি কৰে, সেয়ে মোত অৱস্থিতি কৰে, আৰু ময়ো সিবিলাকৰ মাজত থাকোঁ। পানী-দুৰাচাৰেও

(১) ভগৱানৰ নানা পন্থীয়া উপাসকৰ ভিতৰত সকাম সাধকৰ কিৰূপ প্ৰতি হয়, তাৰে বাখ্যা।

(২) গীতা, নৱম আখ্যা, ১৪—২৪ শ্লোকৰ সংযোগব্যাখ্যা।

(৩) ভগৱানক কিৰূপে আৰাধনা কৰিলে ভগৱৎপদ লাভ কৰা যায়, ই তাৰে সন্দেশ মাথোন। ইয়াৰপৰাই “কৃষ্ণায় অৰ্পণমন্ত্ৰ” বচনৰ গূঢ়াৰ্থ বুজিব লাগে। ঘোৰাকোৱাৰ ঐশ্বৰ্যজন নাই যে, ‘মই’, ‘মোৰ’, ‘মোক’ ইত্যাদিয়ে কৃষ্ণৰূপ পৰব্ৰহ্মক বুজাইছে।

যদি একান্ত চিন্তেবে মোক আৰাধনা কৰে, তাৰো বাহা সিদ্ধি হয় ;
কিয়নো ভক্তি অথলে নাযায় । ভেনেকুৱা জীৱ ততালিকে ধৰ্ম-পদ্মা-
প্ৰাপ্ত হয় ; কাৰণ মোৰ ভক্ত বিনাশপ্ৰাপ্ত কাচিতো হব নোৱাৰে (১) ।
জীৱ, বৈশ্ব, শূদ্ৰ আদি বেদশাস্ত্ৰজ্ঞানত হীন জাতিৰ (২) মাহুহেও মোৰ
আশ্ৰয়ত পৰমগতি লাভ কৰে,—ব্ৰাহ্মণ আৰু ক্ষত্ৰিয়ৰ তো কথাই নাই ।
এতেকে, হে অৰ্জুন ! ক্ষত্ৰিয়জনয় তুমি (৩) নখৰ দেহাৰ মাত্ৰা পৰিহাৰ
কৰি ভক্তিপৰায়ণ হোৱাঁ । তুমি মদগতিচিন্ত, মদুত্ত আৰু মোৰ পূজা-
পৰায়ণ হৈ মোক নমস্কাৰ কৰাঁ । এইৰূপে মোৰ শৰণাগত হৈ, তোমাৰ
আত্মা মোক সমৰ্পণ কৰি, তুমি মোক লাভ কৰাঁ ।” (৪)

— ৬৩০ —

(১) অজ্ঞান বা মোহজনিত ভগবন্তকৰ কণাপি পতন নাই ।

(২) জাতি, বৰ্ণ, বয়স, জ্ঞান, অবস্থাদি নিৰ্বিশেষে ভক্তিৰ অধিকাৰী ;—“যথা
ভক্তি তথা যুক্তি” ।

(৩) ক্ষত্ৰিয়জনয় তুমি বুদ্ধিবৰ্ণ শ্ৰীকৃষ্ণই অৰ্জুনক অৰ্পণ পালনলৈ, অৰ্থাৎ যুদ্ধত
প্ৰযুক্ত হবলৈ একাকান্তৰে উৎসাহ দিছে ।

(৪) গীতা, নবম অধ্যায়, ২৫—৩৩ শ্লোকৰ সংযোগ ব্যাখ্যা ।

১২। আখ্যা।

ধ্যানযোগ।

ভগৱান-বিভূতি,—স্বপ্ৰকাশ।

ইয়াৰ আগৰ তিনটা ছেদত (১) ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণই পৰমাত্মাৰ স্বৰূপ আৰু বিভূতিবাশিৰ (২) চমু ব্যাখ্যা বা তাৰ আভাস মাথোন দিছিল; এই ছেদত ভগৱানে ধ্যান সূগমার্থে তাৰ বিশদ ব্যাখ্যা দিবলৈ প্ৰিয়-শিষ্য অৰ্জুনক এই বুলি সম্বোধন কৰিলে, “হে মহাবাহো! তুমি মোৰ ব্যাখ্যা শুন্দৰকৈ হৃদয়ঙ্গম কৰি আহিছাঁ, গতিকে তোমাৰ পূৰ্ণ হিতাৰ্থে তোমাক আৰু এথাপি সহুপদেশ দিওঁ, মন পাৰি শুনিবা।” (৩)

“দেৱতাসকল আৰু মহৰ্ষিগণে আশ্ৰিত কৰি মোৰ প্ৰভাৱ নোৱাৰে; কিয়নো মই সিবিলাকৰো আদিকাৰণ, অৰ্থাৎ ময়ে সিবিলাকৰ উৎপাদক আৰু বুদ্ধিৰ প্ৰৱৰ্ত্তক। যি অনাদি-অনন্ত পৰব্ৰহ্মৰ স্বৰূপ জ্ঞান লাভ কৰে, তেওঁ জীৱৰ কায়-মন-বাক্যকৃত জিবিধ পাপ, ভূত-ভবিষ্যন্ত-বৰ্ত্তমানৰ পাপবাশি, আৰু পাপবুদ্ধিৰ বীজ অবিদ্যা আৰু মহামোহৰপৰা নিষ্কৃতি লাভ কৰে। বুদ্ধি, জ্ঞান, অহংমোহ, কৰ্মা, সত্য, দম, শম, সুখ, দুখ, ভৱ, অভাব, ভয়, অন্তৰ, অহিংসা, সমতা, তুষ্টি, তপ, দান, যশ

(১) গীতাৰ ৭ম, ৮ম, আৰু ৯ম, আখ্যা।

(২) ভগৱানৰ স্বপ্ৰকাশৰ আধিষ্টা-পাতি, অৰ্থাৎ প্ৰকৃতিৰ পদাৰ্থ সমূহ।

(৩) গীতা, ৯ম আখ্যা, ১ম শ্লোক।

আৰু অপৰাণ প্ৰাণীবৰ্গৰ এই সমুদায় ভিন্-ভিন্ ভাব (১) মোৰ পৰাই উৎপন্ন; এই সমস্ত বৃত্তিৰ উৎপাদনৰ এক মূল্যধাৰ মাথোন মই (পৰব্ৰহ্ম)। (২)

“হে অৰ্জুন! কেৱল সাধাৰণ জীৱগণেই যে মোৰ (ভগৱানৰ) বিভূতিৰপৰা উৎপন্ন হৈছে, এনে নহয়; প্ৰজাশ্ৰষ্টা চতুৰ্দশ মনু (৩), বেদপ্ৰচাৰক সপ্তৰ্ষি (৪), আৰু তৎপূৰ্ব্ববৰ্তী চাৰি মহৰ্ষি (৫) এই সকলো মোৰপৰাই (ভগৱৎসত্তাৰপৰা) উৎপন্ন হৈছে। যি মোৰ বিভূতি আৰু যোগ বিষয়ক তত্ত্বজ্ঞান লাভ কৰিছে, তেওঁৰেই যথার্থতে সমাহিত, তেওঁৰ বিদিত একো নাই। ময়েই এই জগৎ উৎপত্তিৰ কাৰণ, মোৰপৰাই জ্ঞান-বুদ্ধিৰ উৎপত্তি, এই কথাত যাৰ স্থিৰ বিশ্বাস, তেওঁৰেই

(১) হৃদ্যার্থবোধক শক্তিৰ নাম বুদ্ধি; আত্ম-অনাত্ম পদাৰ্থৰ বিচাৰশক্তিৰ নাম জ্ঞান; জ্ঞাতব্য আৰু কৰ্ত্তব্যৰ অৰ্থে অব্যাকুলতাৰ নাম অহংমোহ; দশ বিধায়ক প্ৰবৃত্তিক নিবৃত্ত কৰা শক্তিৰ নাম ক্ষমা; স্বৰূপ নিৰূপণ প্ৰবৃত্তিৰ নাম সত্য; ইন্দ্ৰিয়গণক নিবৃত্ত কৰা শক্তিৰ নাম দম; যি বৃত্তিৰ প্ৰভাৱত শব্দাদি বিষয়ে অন্তঃ-কৰণত ঠাই নাপায়, তাৰ নাম শম; যি অৱস্থাত চিত্ত প্ৰসন্ন হয়, তাৰ নাম স্থখ; যি জীৱৰ পবিত্ৰতাৰ কাৰণ, সিয়ে হুখ; উৎপত্তিৰ নাম ভব; অসত্তাৰ নাম অভাব; আশঙ্কাত ভয়; নিঃশঙ্কাত অভয়; জীৱক হুখ নিদিবৰ প্ৰবৃত্তিয়েই অহিংসা; ইষ্টানিষ্ট বাগ্ধেবাদিশূন্য অৱস্থাই সমতা; তৃপ্তিলাভৰ নাম তুষ্টি; ব্ৰত-সাধনৰ নাম তপঃ; অঘাচিতে বিলোৱাৰ নাম দান; প্ৰশংসাৰ নাম যশ; লোকাপবাদৰ নাম অপৰাণ।—গীতাৰ্থ সন্দীপনী, কুবৰ্ণনন্দাশাৰী।

(২) গীতা, দশম আধ্যায়, ২—৫ শ্লোকৰ সংযোগব্যাখ্যা।

(৩) চতুৰ্দশ মনু.—শ্যমভূব, স্বাবোচিষ, উত্তম, তামস, বৈবস্বত, চাক্ষুব, বৈমন্সত, সাৰণি, দক্ষসাবৰ্ণি, ব্ৰহ্মসাবৰ্ণি, ধৰ্ম্মসাবৰ্ণি, কল্পসাবৰ্ণি, দেৱসাবৰ্ণি, ইন্দ্ৰসাবৰ্ণি।

(৪) সপ্তৰ্ষি,—ভৃগু, মৰীচি, অজি, পুলস্ত্য, পুলহ, বশিষ্ঠ, ক্ৰতু।

(৫) চাৰি মহৰ্ষি,—সনৎকুমাৰ, সনক, সনন্দ, সনাতন।

যথার্থতে ভগৱৎ আৰাধনা কৰে। যাৰ মন-প্ৰাণ ভগৱানময় হয়, সেই ভগৱন্তকই পৰম্পৰে ভগৱৎ কীৰ্ত্তনত পৰম শান্তি লাভ কৰে। যি একাগ্ৰচিত্তেৰে মোক ভজনা কৰে, তেওঁক মই বুদ্ধিযোগ প্ৰদান কৰোঁ, যাতে তেওঁ অনায়াসে মোক লাভ কৰিব পাৰে। সেই ভক্তৰ অন্তৰত থিতু লৈ মই তেওঁৰ মনৰপৰা অজ্ঞান-আন্ধাৰ জ্ঞানবুদ্ধিৰ পোহৰেৰে নাশ কৰোঁ।” (১)

ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণৰ জ্ঞানগৰ্ভ শাস্ত্ৰমূলক ভগৱদ্ব্যাখ্যা একাগ্ৰচিত্তেৰে শ্ৰৱণ কৰি তন্ময় হৈ ভক্তশিষ্য মহাবাহু অৰ্জুনে ব্যাকুল অন্তৰেৰে পৰমগুৰু শ্ৰীকৃষ্ণত এই বুলি সভক্তি নিবেদন জ্ঞাপন কৰিলে, “হে ভগৱান! তুমিয়েই পৰব্ৰহ্ম, পৰম আশ্ৰয়, তুমি পৰম পৱিত্ৰ। দেৱৰ্ষি নাৰদ আৰু অসিত, দেবল আৰু ব্যাস আদি মুনিগণে তোমাক নিত্য, স্বপ্ৰকাশ, আদিদেৱ, জন্মৰহিত আৰু সৰ্বব্যাপী পৰমাত্মা পুৰুষ বুলি ব্যাখ্যা কৰিছে; এতিয়া স্বয়ং তোমাৰপৰাও মই ঠিক সেই একে ব্যাখ্যাকে লাভ কৰি চৰিতাৰ্থ হৈছোঁ। হে কেশৱ! মই সকলো তথ্যজ্ঞান সত্য বুলি গ্ৰহণ কৰিছোঁ। প্ৰভো! তোমাৰ মহিমা দেৱ-দানৱেও বুজিব নোৱাৰে। হে পুৰুষোত্তম! হে ভূতভাৱন! হে ভূতেশ! হে দেৱদেৱ! হে জগতপতে! তুমি নিজেই হে নিজক বুজিব পাৰিছাঁ, অত্ৰে তোমাৰ স্বৰূপ কি বুজিব!” (২)

“হে ভগৱান! তুমি যি বিভূতিৰ যোগত সৰ্বলোক বিয়পি আছাঁ, সেই বিভূতিৰাশিৰ সম্যক ব্যাখ্যা তোমাৰ স্বৰচনেৰে শুনিবলৈ বাঞ্ছা কৰোঁ; কিয়নো অন্তৰপৰা সেই সম্যক ব্যাখ্যা সম্ভৱপৰ নহয়। হে যোগিবৰ! তোমাৰ বিভূতি অনন্ত; এতেকে কোন্ বিভূতিৰে সৈতে

(১) গীতা, দশম আখ্যা, ৬—১১ শ্লোকৰ সংযোগব্যাখ্যা।

(২) গীতা, দশম আখ্যা, ১২—১৫ শ্লোকৰ সংযোগব্যাখ্যা।

কি ভাষে চিহ্নিলে তোমাক জামিষ পামিষ, কৃপা কবি কৈ দিয়ঁ।। হে জনাৰ্দ্দন ! (১) তোমার ষোণ আৰু বিভূতিৰ তত্ত্বব্যাখ্যা যোক পুনৰপি বিস্তৃতভাৱে দান কৰাঁ, কিয়নো তোমাৰ বচনামৃত শ্ৰৱন কৰি মোৰ তৃপ্তি পোৱা নাই। (২)

পৰম ভক্ত শিষ্য অৰ্জুনৰ একান্ত প্ৰাৰ্থনা পূৰ্ণ কৰাৰ মানসে ভকতবৎসল ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণই গদগদ চিত্তেৰে এইবুলি সমিচাৰ দিলে, “হে কুৰুশ্ৰেষ্ঠ ! মোৰ দিবা বিভূতি অনন্ত, তাক কৈ অন্ত কৰিব নোৱাৰি; তথাপি তোমাৰ অনুৰোধ এৰাব নোৱাৰি তাৰ বাই বাই গোটাটোৰেবৰ বৰ্ণনা দিওঁ, শুনিবা। হে গুড়াকেশ ! (৩) ময়ে সৰ্বভূতৰ হৃদয়স্থিত আত্মা; ময়ে জগতৰ সৃষ্টি-স্থিতি-প্ৰলয়ৰ হেতুস্বৰূপ। মই আদিত্যগণৰ মাজত বিষ্ণু, প্ৰকাশকগণৰ মাজত ভেজস্বী সূৰ্য্য, বায়ুগণৰ মাজত মৰীচি, নক্ষত্ৰগণৰ মাজত চন্দ্ৰ; মই বেদৰ মাজত সামবেদ (৪); দেৱতাৰ মাজত ইন্দ্ৰ; ইন্দ্ৰিয়গণৰ মাজত মন (৫); ভৌতিক ৰাজ্যত চেতনাস্বৰূপ; যি ৰুদ্ৰগণৰ (৬) মাজত শঙ্কৰ;

(১) জীৱগণৰ স্বৰ্গস্থানাদি দ্বাৰা আৰু মুক্তিবিধান কৰ্ত্তাৰ নাম জনাৰ্দ্দন।

(২) গীতা, দশম অধ্যায়, ১৬—১৮ শ্লোকৰ সংযোগব্যাখ্যা।

(৩) যি নিত্ৰাক জয় কৰিছে, তেওঁৰ নাম গুড়াকেশ।

(৪) স্বৰমাধুৰীৰ প্ৰাধান্ত হেতুকে চাৰিবেদৰ ভিতৰত সামবেদ ভগৱানৰ প্ৰিয়তম বিভূতি।

(৫) একাদশ ইন্দ্ৰিয়ৰ মাজত মনেই ৰজা।

(৬) একাদশ ৰত্ন :—অজ, একপাদ, অহিৱ্ৰয়, শিলাকী, অপৰাজিত, ত্ৰাহ্যক, মহেশ্বৰ, শঙ্ক, ব্ৰহ্মাকপি, হৰ আৰু কীৰৱ।

বক্ষ-বাক্সগণৰ মাজত কুবেৰ, অষ্টবহুব (১) মাজত অগ্নি, পৰ্ৱতগণৰ মাজত সূৰ্য্যক (২)।” (৩)

“হে পাৰ্থ! মোক পুৰোহিতগণৰ মাজত বৃহস্পতি, সেনাপতিসকলৰ মাজত কাৰ্ত্তিকেশ, জ্ঞানশয় সমূহৰ মাজত সাগৰ বুলি জানিব; মহি মহৰ্ষিগণৰ মাজত ভৃগু, বাক্য সমূহৰ মাজত একাক্ষৰ ওঁকাৰ, বজ্জসমূহৰ মাজত জপজপ মন্ত্ৰ, স্থাৱৰজঙ্গমৰ ভিতৰত হিমালয়; বৃক্ষ সমূহৰ মাজত অশ্বখ, দেৱৰ্ষিৰ ভিতৰত নাৰদ, গন্ধৰ্বৰ মাজত চিত্ৰবৰ (৪), সিদ্ধসকলৰ মাজত কপিলমুনি (৫); ইসৰ মোৰ বিভূতি। মোক অশ্বগণৰ মাজত অমৃতময়নৰ কালত উৎপন্ন হোৱা উচৈঃশ্ৰৱা, হস্তীৰ মাজত ঐৰাৱত (৬), মানুহৰ মাজত বজা বুলি জানিব; মহি অস্ত্ৰসমূহৰ মাজত বজ্ৰ (৭), ধেনুগণৰ মাজত কামধেনু (৮), গুল্ল উৎপাদনৰ অৰ্থে কন্দৰ্প, সৰ্পজাতিৰ ভিতৰত বাহুকি (৯); নাগগণৰ মাজত অনন্ত

(১) অষ্টবহু :—ভৰ, ধ্ৰুৱ, সোম, বিষ্ণু, অনল, অনিল, প্ৰতাপ আৰু প্ৰভৱ।

(২) পৰ্ৱতৰ ভিতৰত সূৰ্য্যক স্বৰ্ণবস্ত্ৰাদি বিভূতিৰ প্ৰধান আকৰ।

(৩) গীতা, দশম আখ্যা, ১২—২৩ শ্লোকৰ সংযোগব্যাখ্যা।

(৪) ৰূপত অতুলন আৰু সজ্জিত বিদ্যাত অগ্ৰগণ্য বাবে চিত্ৰবৰ ভগৱানৰ দ্বিধা বিভূতি।

(৫) ধৰ্ম্ম, জ্ঞান, বৈবাগ্যা, ঐশ্বৰ্য্যাদিৰ বলত কপিল মুনি সকলো সিদ্ধভকৈ শ্ৰেষ্ঠ।

(৬) ঐৰাৱত দেৱৰাজ ইন্দ্ৰৰ বাহন হেতুকে শ্ৰেষ্ঠ।

(৭) বজ্ৰাত্মক দৰীচিমুনিৰ অস্থিৰাত বজ্ৰত উপঃযুত তীক্ষ্ণতা বৰ্ত্তমান।

(৮) বেয়ে তেতিয়াই বিহকে প্ৰাৰ্থনা কৰে, কামধেনুৰ ওচৰত সিয়ে তেতিয়াই তাকে লাভ কৰে।

(৯) বাহুকি সৰ্পৰাজ; পতিকে আটাইতকৈ বিৰাল।

(১), জগৎৰ ভিতৰত বৰ্ণ, পিতৃগণৰ (২) মাজত অৰ্য্যমা, নিয়ম বিহোঁতাৰ মাজত যম; ইসৰো মোৰ বিভূতি বুলি জানিব। মোৰ বিভূতি দৈত্যৰ মাজত প্ৰহ্লাদ, সংখ্যাগণকৰ মাজত কাল, পশুৰ মাজত মৃগেন্দ্ৰ (সিংহ), পক্ষীৰ মাজত গৰুড়; বেগীৰ মাজত মই পৰন; ধনুৰ্দ্ধৰৰ ভিতৰত মই বাম; মাছৰ মাজত মই মকৰ (৩); নৈৰ ভিতৰত মই গঙ্গা।” (৪)

“হে অৰ্জুন! সৃষ্ট বস্তুবোৰৰ (৫) উৎপত্তি, স্থিতি আৰু প্ৰলয়ৰ কাৰণ ময়েই; বিদ্যাৰ ভিতৰত অধ্যাত্ম বিদ্যা (৬) ময়েই; তাৰ্কিকৰ মাজত বাদ (৭) নামক তৰ্ক ময়েই; অক্ষৰ সমূহৰ মাজত মই অকাৰ; সমাসৰ মাজত মই দ্বন্দ-সমাস; ময়েই অক্ষয় কাল, ময়েই কৰ্ম্মফলদাতাসকলৰ মাজত কৰ্ম্মফল-বিধাতা ঈশ্বৰ; মই সংহাৰীৰ ভিতৰত মৃত্যু, ভাবি কলাগণৰ মাজত অভ্যুদয়, নাৰীগণৰ মাজত মই কৌন্তি, শ্ৰী, বাক্, স্মৃতি, মেধা, ধৃতি আৰু ক্ষমা; গীতিৰূপ সামসমূহৰ ভিতৰত মই বৃহৎনাম (ইন্দ্ৰৰ স্তুতি-গীতি); ছন্দ সমূহৰ মাজত মই

(১) নাগ সৰ্পৰূপা স্বকীয়া; সৰ্প বিষধৰ, নাগ বিষহীন। নাগৰাজ অনন্ত বিষ্ণুৰ বাহন।

(২) পিতৃগণ :—অগ্নিধাত, সোমা, উশ্বপ, হুকালী, হবিস্মান্, বৰ্হিষৎ আৰু আজাপ।

(৩) মকৰ গঙ্গাদেবীৰ বাহন।

(৪) গীতা, দশম অধ্যায়, ২৪—৩১ শ্লোক।

(৫) অচেতন জগত। চেতন জগতৰ কথা কৈ অহা হৈছে।

(৬) এই বিদ্যাৰ দ্বাবাই জীৱৰ ব্ৰহ্মত্ব বুদ্ধিৰ উদয় হয়।

(৭) গুৰু-শিষ্য আৰু সজ্জনৰ মাজত সত্যভাষা নিৰূপণাৰ্থে যি প্ৰশ্নোত্তৰবাচি হয়, তাৰ নাম বাদ।

গায়ত্ৰী ; মাহ সমূহৰ মাজত মই আঘন মাহ ; ঋতুসমূহৰ মাজত মই বসন্ত ঋতু ; মই প্ৰবৰ্দ্ধকৰ মাজত পাশতী (ছাতক্ৰৌড়া) ; মই তেজস্বী পুৰুষগণৰ তেজ, বিজয়ী পুৰুষগণৰ জয়, উদ্যোগী পুৰুষগণৰ অধ্যৱসায়, সাত্বিকগণৰ সত্ত্বগুণ ; মই বুদ্ধিৱংশী যাদৱগণৰ মাজত বাসুদেৱ ; মই পাণ্ডৱগণৰ মাজত ধনঞ্জয় ; মই মুনিগণৰ মাজত বেদব্যাস ; মই কবিসকলৰ মাজত কুৰু ; মই দমনকাৰীগণৰ দণ্ড, জয়েচ্ছুগণৰ ত্ৰায়ৰূপ নীতি, গোপা বিষয় সমূহৰ মাজত মৌনাৱলম্বন, জ্ঞানীগণৰ জ্ঞানস্বৰূপ ।” (১)

“হে অৰ্জুন ! ভূতসমূহৰ যি মূল কাৰণ, সিও ময়েই ; সেই মূল কাৰণ নোহোৱাকৈ উৎপন্ন হব পাৰে এনে বস্তু চৰাচৰ জগতত নাই। হে পৰমাত্ম ! মোৰ বিভূতিৰ সীমা নাই ; ইমানলৈকে যি কোৱা গল, সি মোৰ দিব্য বিভূতিৰ সংক্ষেপ লেখ মাথোন। বাস্তৱতে সমস্ত বিভূতিৰ বৰ্ণনা দিয়াটো সম্ভৱপৰ নহয়। মুঠতে যি যি পদাৰ্থ ঐশ্বৰ্য্য-শালী, লক্ষ্মী বা শোভাসম্পন্ন, প্ৰভাৱসম্পন্ন, সেই সেই পদাৰ্থ ই মোৰ প্ৰভাৱৰ অংশৰপৰা উৎপন্ন বুলি জানিব। অৰ্থাৎ যি উৎকৃষ্ট, যি শ্ৰেষ্ঠ, য’ত অসাধাৰণ লক্ষণ দেখিব, তাতেই ভগৱানৰ শক্তিব বিকাশ বুলি বুজি লব। নাইবা, হে অৰ্জুন ! তোমাৰ আৰু অধিক জানিবৰ প্ৰয়োজন কি ? মুঠকৈ ইয়াকে জানি লব। যে, মোৰ একাংশত মাথোন এই সমস্ত জগতক ধাৰণ কৰি মই অৱস্থিতি কৰিছোঁ ; অৰ্থাৎ পৰমেশ্বৰৰ একাংশত (২) মাথোন জগৎ অৱস্থিত। এনে ভাৱে পৰমেশ্বৰক সৰ্বব্যাপী বিৰাট পুৰুষৰূপে ধ্যান কৰিব।” (৩)

(১) গীতা, দশম আখ্যা, ৩২—৩৮ শ্লোক।

(২) দৃশ্যমান জগৎ পৰমাত্মাৰ একাংশ, অৰ্থাৎ এক পাদ মাথোন ; আন তিনি পাদ পৰব্ৰহ্মৰ নিঃস্পৰ্শ স্বৰূপত অৱস্থিত।

(৩) গীতা, দশম আখ্যা, ৩৯—৪২ শ্লোক।

ଏହି ଧ୍ୟାନଯୋଗ ଆରମ୍ଭ କରି ଓଁକାର ସକଳୋପେକ୍ଷେ ସଂସ୍କାରମୟ ବା ମହଜ୍ଜା-
ସାଧ୍ୟ ନହେଇ, ଗତିକେ ଇ ପରମ ଶୁଦ୍ଧ ; ଅର୍ଜୁନଙ୍କ ମହାସଂସାରୀ, ମହାଶକ୍ତିଶାଳୀ
ବୁଦ୍ଧି ନିଃସଂଶୟତା ଜାଣି ହେ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନୀ ତତ୍ତ୍ୱମର୍ତ୍ତୀ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଏହି
ନିମ୍ନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଉକ୍ତମାତ୍ରାରେ ଶେଷେ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିଲେ ।

১৩। আখ্যা।

দিব্যদৰ্শন,—বিশ্ববিকাশ।

ভগৱানৰ বিভূতি ব্যাখ্যাত সন্মোহিত হৈ পৰমার্থ প্ৰাৰ্থী ভক্তশিষ্য কৃষ্ণপ্ৰাণ অৰ্জুনে পৰম ভক্তিৰে সৈতে মহাশুৰ বাহুদেৱত এই বুলি গদগদ চিত্তেৰে হৃদয়ৰ কৃতজ্ঞতা জ্ঞাপন কৰিলে, “হে প্ৰভো ! তুমি কৃপা কৰি মোক যি অধ্যাত্ম তত্ত্বৰ পৰম গুহ্য কথা বৰ্ণনা কৰিলে, তাৰ দ্বাৰাই মোৰ মোহ অপনোদিত হল। এই চৰাচৰ জগতৰ উৎপত্তি, স্থিতি আৰু প্ৰলয় বিষয়ক গুহ্যতত্ত্বও মই হৃদয়ঙ্গম কৰিলোঁ। কিন্তু, হে পৰমেশ্বৰ ! তোমাৰ ঐশ্বৰ্য্যৰ বিষয়ে যি বৰ্ণনা দিলে, তাৰ দ্বাৰাই তোমাৰ ঐশ্বৰ্য্যকৰণ সাক্ষাৎ স্বৰূপে দেখা পাবলৈ মোৰ প্ৰাণৰ ধাউতি হৈছে। এতেকে, হে অন্তৰ্য্যামী প্ৰভো ! সেই অবিদ্যাত্মক পৰমাত্মা ৰূপ দেখা পাবলৈ যদি মই যোগ্য হওঁ, তেন্তে, হে যোগেশ্বৰ, সাক্ষাৎ স্বৰূপ দৰ্শন দি মোক ধন্য কৰাঁ।” (১)

ভকতবৎসল ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণই ভক্তশিষ্য অৰ্জুনৰ অন্তৰৰ উৰ্বেগ বুজিব পাৰি, আৰু তেওঁক তেওঁৰ প্ৰতি তন্ময় ভাবত উন্মত্ত হোৱা দেখি, সেই ছেগতে নিজ বিমোহন (২) শক্তিৰে অৰ্জুনক অতিশয় সন্মোহিত

(১) গীতা, একাদশ অধ্যায়, ১—৪ শ্লোক।

(২) শ্ৰীকৃষ্ণ বাহ্যিক ৰূপেৰেই জগন্মোহন; তদুপৰি আধ্যাত্মিক ৰূপৰ সন্মোহনী শক্তিৰ প্ৰভাৱ। বিশেষকৈ, ভগৱান বাহুদেৱে সাধাৰণিক আসন্ন ছেগত

কৰি পৰম হৰ্ষ চিন্তেৰে এই বুলি সমিধান দিলে, “হে পাৰ্থ ! তোমাৰ হাবিয়াষ পূৰ্ণ হওক, বিবিধ বৰণীয়া বিবিধ আকৃতিৰ শত-শত সহস্ৰ-সহস্ৰ অলৌকিক ৰূপ মোৰ এই এক ৰূপত দৰ্শন কৰাঁ।” (১)

“হে ভাৰত ! চোৱাঁ, মোৰ এই এক দেহতে দ্বাদশ আদিত্য মণ্ডল, অষ্টবসু, একাদশ ৰুদ্ৰ, অশ্বিনীকুমাৰদ্বয়, উনপঞ্চাশ বায়ু আৰু আগেয়ে নেদেখা অনেকানেক অদ্ভুত ৰূপ চাই লোৱাঁ। হে গুড়াকেশ ! মোৰ দেহৰ একান্তে স্থাবৰজঙ্গম সমন্বিতে সমস্ত জগৎ চাই লোৱাঁ ; তোমাৰ চাবলগীয়া (২) আৰু যি যি চাব লাগে, চাই লোৱাঁ।” (৩)

মহাশুক শ্ৰীকৃষ্ণৰ উপদেশ শিৰোধাৰ্য্য কৰি, মহা ভক্তশিষ্য অৰ্জুনে আন্ধাৰত খপিয়াৰ দৰে আগৈ পিচে সোৱে-বাৱে ঘূৰি-পকি চাই একো নেদেখি টলকা মাৰি বোৱা দেখি তত্ত্বদৰ্শী ভগৱান বাসুদেৱে অৰ্জুনৰ ননোভাব বুজিব পাৰি হৰিষ্ চিতেৰে আত্মজ্ঞান আৰু ঐশিক বিভূতি ধ্যানলৈ সঙ্কেত দি, এই বুলি পুনৰপি উপদেশ দিলে, “হে অৰ্জুন !

যি বাৎসল্য ভাৱেৰে তন্ময়চিন্তীয়া ভক্তশিষ্য অৰ্জুনক গুহ্যতম বিভূতি-ব্যাখ্যা দিছিল, সেই ছেগত শ্ৰোতা বিমোহিত আৰু আপোন-পাহৰা হোৱাটো একো আচৰিত নহয়। আৰু, মানুহে তন্ময় ভাবত যি ক্ষণত যি ভাবে, তাকে সাক্ষাৎ স্বৰূপ দেখাটোও অস্বাভাৱিক নহয়।

(১) গীতা, একাদশ আধ্যা, ৫ম শ্লোক :—

“পশু মে পাৰ্থ ৰূপানি শতশোহিত্ৰ সহস্ৰণঃ ।

নানাবিধানি দিব্যানি নানার্ণৱাকৃতীনি চ ॥”

(২) এই ঠিনিতে অৰ্জুনক সঙ্কেত দিয়া হৈছে যে, তেওঁ মন কৰিলে উপস্থিত মহাযুদ্ধখনবোৰ ভূত-ভবিষ্যত-বৰ্ত্তমানৰ সাক্ষাৎ দৃষ্টি এই ছেগতে লাভ কৰিব পাবে।

(৩) গীতা, একাদশ আধ্যা, ৬—৭ শ্লোক।

তুমি তোমার চক্ষুচকুৰে (১) মোৰ দিব্যৰূপ (২) সাক্ষাৎ স্বৰূপে দেখা নোপোৱাঁ; গতিকে তোমাক মই দিব্যচকু (৩) দান কৰিছোঁ। তাৰে সৈতে তুমি মোৰ ঐশ্বৰিক যোগ শক্তি দৰ্শন কৰাঁ।” (৪)

উপযুক্ত গুৰুৰ উপযুক্ত শিষ্য। তত্ত্বজ্ঞানী ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণৰ উপদেশ অনুসৰি তীক্ষ্ণবুদ্ধি, স্থিৰমতি অৰ্জ্জুনে চকু মুদি ধ্যানত পৰম আনন্দেৰে পৰমাত্মৰ কৃষ্ণমূৰ্ত্তিত বিশ্বৰূপ দৰ্শন কৰিবলৈ ধৰিলে। অৰ্জ্জুনে কৃষ্ণৰূপী ভগৱানত বহুমুখ আৰু বহুনেত্ৰ বিশিষ্ট অসংখ্যাত অভূত আকৃতিৰ গদা, চক্ৰ আদি দিবা আয়ুধযুক্ত পৰম বৰণীয় ৰূপ দেখিবলৈ ধৰিলে। দিবা মালা, দিবা বস্ত্ৰ, দিবা সূৰ্য্যকি বস্ত্ৰেৰে নৈতে অনুলিপ্ত শ্ৰীকৃষ্ণৰ এনে মনোময় ৰূপ চাই চাই অৰ্জ্জুনৰ তৃপ্তি নপলায়। সেই বিশ্বৰূপত অৰ্জ্জুনে সমস্ত জগৎ নানা ভাগত বিভক্ত দেখিলে। শেহান্তৰত ধনঞ্জয়ে বিস্ময় মানি মূৰ দৌৱাই প্ৰণাম কৰি কৰযুৰি ব্যাকুলভাৱে ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণত এই বুলি নিবেদিবলৈ ধৰিলে (১) :—

“হে দেৱ! তোমাৰ এই বিশ্বৰূপ দেৱদেহত মই সকলো দেৱতাকে দেখা পাইছোঁ; স্থাৱৰজঙ্গম ভূতসমূহক দেখা পাইছোঁ;

(১) চক্ষুচকু মানে বাহ্যিক দৃষ্টি; অৰ্থাৎ মানুহৰ সাধাৰণ চকুৰে চোৱা চিন্তাহীন আৰু তত্ত্বহীন ওপৰত দৃষ্টি।

(২) দিব্যৰূপ অৰ্থত বিভূতি সমন্বিত ভগৱানৰ বিশ্ববিকাশ।

(৩) দিব্যচকু অৰ্থত ধ্যান বা অন্তঃকৰণস্থিত জ্ঞান-শক্তিৰ প্ৰভাৱ। ইয়াৰ দ্বাৰাই সূক্ষ্মদৰ্শী ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণই অৰ্জ্জুনক চিত্তস্থিৰ হৈ আত্মজ্ঞান লভি পূৰ্বব্যাখ্যাত বিভূতিৰ পুনৰাবৃত্তিৰে সৈতে ভগৱানৰ বিশ্ববিকাশ ধ্যান কৰিবলৈ সক্ষম কৰিলে; আৰু প্ৰত্যুৎপন্নমতি বুদ্ধিমান পাৰ্থ বীৰে অনতিপলমে সেই উপদেশ অনুসৰণ কৰিলে।

(৪) গীতা, একাদশ আখ্যা, ৮ম শ্লোক।

(১) গীতা ১১শ আখ্যা, ২—১৪ শ্লোক।

সৰ্পসমূহক দেখিছোঁ; ঋষিগণক দেখিছোঁ; সৰ্বনিয়ন্তা পদ্মাসনস্থিত
 ব্রহ্মাকো দেখা পাইছোঁ। হে বিশ্বেশ্বৰ! হে বিশ্বৰূপ! হে বহুবাহো!
 বহুউদৰ, বহুমুখ, বহুনেত্ৰবিশিষ্ট অনন্তৰূপধাৰী ভগৱান! তোমাক
 সৰ্বত্ৰতে সৰ্বব্যাপীৰূপে দেখা পাইছোঁ; তোমাৰ অন্ত-মধ্য-আদি পৰ্য্যন্ত
 দেখি পৰম পূৰ্ণকিত হৈছোঁ। হে প্ৰভো! কিৰীটিযুত গদাচক্ৰধাৰী
 মহা দীপ্তিমান তোমাৰ অপ্ৰমেয় ৰূপ সৰ্বত্ৰতে বিৰাজমান দেখিছোঁ।
 হে ঈশ্বৰ! তুমিয়েই পৰম অক্ষৰ, তুমিয়েই পৰম জ্ঞাতব্য, তুমিয়েই
 জগতৰ আশ্ৰয়, তুমিয়েই সনাতন ধৰ্ম্মপাল; তুমিয়েই যে সনাতন পৰমাত্মা
 পুৰুষ সৰ্বোত্তম আৰু মোৰ ধনিষ্ঠামানো সন্দেহ নাই। হে ভগৱান! মই
 দেখিছোঁ, তুমি উৎপত্তি-স্থিতি-ধ্বংসৰহিত, তুমি অনন্ত-প্ৰভাবশালী,
 তুমি অনন্তবাহু, তুমি নিজৰ তেজৰে সমস্ত জগতক তেজিয়ান কৰি
 ৰাখিছাঁ। হে পৰমাত্মা! তুমি অকলশৰে স্বৰ্গ, মৰ্ত্ত্য, আৰু
 সৰ্বদিগব্যাপী হৈ আছাঁ; তোমাৰ এই চমৎকাৰ ৰূপ দেখি, আৰু সেই
 ৰূপৰ উগ্ৰ তেজৰ প্ৰভাৱত ত্ৰিভুবন ভয়ত বিহ্বল হৈ পৰিছে।
 হে মহাপ্ৰভো! দেখিছোঁ, দেৱতাসকলে ব্ৰহ্মমান হৈ তোমাত শৰণ
 লৈছে, মহৰ্ষি আৰু সিদ্ধগণে স্বস্তি বচনেৰে তোমাৰ স্তৱ কৰিছে! হে
 ভগৱন্ত! মই আৰু দেখিছোঁ, ৰুদ্ৰ, আদিত্য, বসু, সাধ্য, বিশ্বদেৱ,
 অশ্বিনীকুমাৰ দ্বয়, মৰুৎগণ, উদ্বপগণ (১), গন্ধৰ্ব্ব, যক্ষ, অশুৰ, সিদ্ধ
 সকলোৱেই তোমাক দৰ্শন কৰি বিস্ময় মানিছে। হে মহাবাহো!
 তোমাৰ এই বিস্ময়জনক বিশ্বৰূপ দৰ্শন কৰি সমস্ত জীৱই ভয়ত ত্ৰাহি

(১) উদ্বপগণ মানে পিতৃগণ। কংশধবগণে ব্ৰহ্মাৰে সৈতে ব্ৰাহ্ম-পিতৃাদি
 দান কৰিলে তাৰ “উদ্বভাগ”, অৰ্থাৎ তাত নিহিত পত্নিত তেজঃশক্তি পান কৰি
 পুষ্টিলাভ কৰা অৰ্থত “উদ্বপ” বোলা হয়।

আহি কবিছে, মোৰো আতঙ্ক উপস্থিত হৈছে ; এতেকে কৃপা কৰাঁ
প্ৰভো !” (১)

ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণত বিশ্বৰূপ দৰ্শন কৰি ধ্যানমগ্ন অৰ্জুনৰ হৃৎকম্প
উপস্থিত হল ! সমস্ত অঙ্গ-প্ৰত্যঙ্গ কঁপিবলৈ ধৰিলে, আৰু তেওঁ
উদ্ধাউল দি এই বুলি চিঞৰিবলৈ ধৰিলে, “হে বিষ্ণো ! তোমাৰ
ভয়ঙ্কৰ মূৰ্ত্তি দেখি মোৰ অকল যে আতঙ্কই হৈছে এনে নহয়, তোমাৰ
উজ্জ্বল দীপ্তি মোৰ চকুৱে সহিব পৰা নাই ; তোমাৰ সৰ্বদিক্‌ব্যাপী
ৰূপ মোৰ মনেৰে ধাৰণা কৰিব নোৱাৰা হৈছে ; তোমাৰ প্ৰলয়-
দৃষ্টিযুক্ত বিশাল নেত্ৰৰ আয়তন দেখি মোৰ চিত্তবৈকল্য ঘটছে ; আন
কি, মই স্থিৰেৰে বব নোৱাৰাত পৰিছোঁ। এতেকে, প্ৰভো ! তোমাৰ
এই ৰূপ সলাই পুনঃ শান্তিৰূপ ধাৰণ কৰাঁ। হে জগন্নিবাস ! তুমি প্ৰসন্ন
হোৱাঁ।” (২)

“হে ভগৱান ! আৰু দেখিছোঁ, বিপক্ষীয় ৰাজন্ত্ৰবৰ্গৰে সৈতে
ধৃতবাত্ৰীৰ পুত্ৰগণ ভীষ্ম, দ্ৰোণ, কৰ্ণ এই তিনি বীৰে সৈতে, আৰু আমাৰ
পক্ষীয় যোদ্ধাগণ তোমাৰ মুখ-গহ্বৰত প্ৰৱল বেগেৰে প্ৰৱেশ কৰিব
লাগিছে ! হুষ্ঠ হুৰ্য্যোধনাদি তোমাৰ দাঁত-নিকটন মুখৰ ফালে ধাবিত
হৈছে ; প্ৰৱেশ কালত কাৰো বা মূৰ চূৰ্ণাকৃত হৈছে, কাৰো বা
লাওখোলা তোমাৰ দাঁত-কৰালত লাগি হৈছে ! যি দৰে নানা ফালৰপৰা
নৈবিলাক বৈ আহি নানা মুখীয়া হৈ সাগৰত আপোনা-আপুনি সোমায়
গৈ, সেই দৰে এই বীৰগণে আপোনা-আপুনি গৈ তোমাৰ উন্মুক্ত মুখত

(১) গীতা, একাদশ আখ্যা, ১৫—২৩ শ্লোক।

(২) গীতা, একাদশ আখ্যা, ২৪—২৫ শ্লোক।

সোমাইছে গৈ ! হে বিষ্ণো ! তুমিও যেন (১) সেই সকলোকে গ্ৰাহ মাৰিবৰ উদ্দেশে মুখ মেলি আছাঁ, আৰু তোমাৰ জিভাই লকলকাব লাগিছে ! আৰু, তোমাৰ কান্ধিৰ উগ্রদীপ্তিয়ে যেন জগতক সম্ভূত কৰিছে ! হে ভগৱান ! এই উগ্রমূৰ্ত্তিধাৰী তুমি কোন্ ? (২) মোক কৃপা কৰি কৈ দিয়াঁ। হে দেৱবৰ ! তুমি মোৰ প্ৰতি প্ৰসন্ন হোৱাঁ। তোমাৰ এই বিকট বিশ্বৰূপৰ নিগূঢ় তত্ত্ব ব্যাখ্যা কৰি মোৰ মনোৰথ পূৰ্ণ কৰা।” (৩)

অৰ্জুনৰ সন্নিধান অনুসন্ধানত ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণই এই বুলি তত্ত্ব সমিচা দিলে, “হে অৰ্জুন ! তুমি বুজিবলৈ বাকী নাই যে, সমস্ত প্ৰাণীকে ময়ে (পৰব্ৰহ্মই) সৃষ্টি কৰোঁ, আৰু প্ৰয়োজন মতে ময়ে সংহাৰ কৰোঁ। এতিয়া সেই প্ৰয়োজন উপস্থিত। কিয়নো, পৃথিৱীত অধৰ্ম্ম ৰঢ়োৱাৰ বাবে দুৰ্য্যোধনাদি কু-প্ৰবৃত্তিৰ লোকগণ মোৰ সংহাৰিণী মায়াৰ শাসনাধীন হৈছে ; লগে লগে সিবিলাকৰ পক্ষীয় ভীষ্ম দ্ৰোণাদিয়েও এই যাত্ৰাত তনু ত্যাগ কৰিব লাগিব, তুমি মাৰাঁই বা নামাৰাঁ (৩), সিবিলাকৰ মৰণ অনিবাৰ্য্য। এতেকে, উঠাঁ, তুমি যুদ্ধৰ

(১) ভগৱান সৃষ্টি-স্থিতি-প্ৰলয়ৰ মূলশক্তি। শ্ৰীকৃষ্ণৰ শাস্তিকাপত ভক্ত অৰ্জুনে সততে সৃষ্টিপালনৰ ক্ৰিয়া দেখি আহিছে ; গতিকে এই ভয়ঙ্কৰ বিশ্বৰূপ মূৰ্ত্তি ধ্যানত দেখি তেওঁৰ মনত সন্দেহ উপস্থিত হৈছে, পালনকৰ্ত্তা মহাবিক্ৰমে হঠাৎ প্ৰলয়কাৰী মহাক্ৰয়ৰূপ ধাৰণ কৰিলে কিয় ? বাস্তৱতে প্ৰলয় উপস্থিত নে কি ?

(২) গীতা, একাদশ অধ্যায়, ২৬—৩১ শ্লোক।

বোলে।

(৩) অৰ্জুনক সঙ্কেত দিয়া হৈছে যে, তেওঁ উপস্থিত যুদ্ধত প্ৰবৃত্ত নহলেও,

নিমিত্তে সষ্টম হোৱাঁ। লোকদৃষ্টিত মাথো বধকাৰী হবী, কিন্তু দেখিছাঁ, সিবিলাক ইতিপূৰ্বেই মৃত্যুমুখত পৰি বৈছে; গতিকে, সিবিলাকক বধ কৰাৰ বাবে যদি তোমাৰ পাপ হব বুলি ভাবিছাঁ, সেই পাপেও তোমাক নাপায়। এতেকে, হে সবাসাচিন! (১) উঠাঁ, যুদ্ধত প্ৰবৃত্ত হৈ অশাচিতে যশোবাশি লাভ কৰাঁ। ভীষ্ম, দ্ৰোণ, কৰ্ণ, জয়দ্ৰথ আদি অজ্ঞেয় বীৰগণক মই বধিয়েই থৈছাঁ, তুমি বাহ্যিক দৃষ্টিত বহিবা মাথোন। অস্ত্ৰাস্ত্ৰ *ক্ৰগণক তুমি অনায়াসে বধ কৰিব পাৰিব। এতেকে, চিন্তা নাই, তুমি যুদ্ধত জয়ী হবী, উঠাঁ।” (২)

স্বয়ং কেশৱৰ মুখে আশ্বাস বাণী শুনি ভাববিহ্বল কিৰীটীয়ে (৩) হৰ্ষ-বম্পনেৰে গদগদ ভাবে কৃতাজলি হৈ শ্ৰীকৃষ্ণ প্ৰভুক প্ৰণাম কৰি এই বুলি কবলৈ ধৰিলে, “হে হৃষীকেশ! হে পৰমাত্মা! হে অনন্ত! হে দেৱেশ! হে জগন্নিবাস! তুমি সৃষ্টিকৰ্ত্তা ব্ৰহ্মাৰো গুৰু; তুমিয়েই বাস্তৱ, তুমিয়েই অব্যক্ত, তুমিয়েই অক্ষৰ ব্ৰহ্ম। গতিকে, সকলো দেৱতাই তোমাক নমস্কাৰ কৰে। হে অনন্তৰূপ! তুমিয়েই আদিদেৱ, তুমিয়েই পুৰাণপুৰুষ, তুমিয়েই বিশ্বৰ নিধান, তুমিয়েই সৰ্বভক্ত, তুমিয়েই জ্ঞেয়; তুমি পৰমধাম; জগতত ওতপ্ৰোতভাৱে তোমাবে সজ্ঞা বিদ্যমান।” (৪)

তেওঁক এৰি, আৰু ধৰ্ম যুধিষ্ঠিৰত বাজে আন কাৰো নিদৃষ্টি নাই; কৃষ্ণকৈ বগৰূপ প্ৰলভত অধাৰ্মিক লোকসমূহ নিশ্চয় ধ্বংস হব। ইয়াৰ নিৰ্ঘৰ্ণন অৰ্জুনে ধ্যানত নিজেই দেখা পাইছে।

(১) অৰ্জুনে বাওঁহাতে শবসন্ধান কৰিব পাৰে হেতুকে, তেওঁক “সবাসাচিন বোলে।

(২) গীতা, একাদশ আখ্যা, ৩২—৩৪ শ্লোক।

(৩) ইল্লদত্ত কিৰীটিধাৰী অৰ্ঘৱ অৰ্জুনক “কিৰীটি” বোলা হয়।

(৪) গীতা, একাদশ আখ্যা, ৩৫—৩৮ শ্লোক।

“হে ভগৱান ! তুমিয়েই বায়ু, যম, অগ্নি, বৰুণ, চন্দ্ৰ, ব্ৰহ্মা আৰু ব্ৰহ্মাৰো পিতৃ ; তোমাতপৰ আৰু কেওঁ নাই। এতেকে, হে পৰমাত্মা ! তোমাক সহস্ৰ সহস্ৰ বাৰ নমস্কাৰ কৰোঁ, তোমাক পুনঃ পুনঃ নমস্কাৰ কৰোঁ। হে সৰ্ব্বস্বৰূপ ! তোমাক বুকুৰ ফালে সেৱা কৰোঁ, পিঠিৰ ফালে সেৱা কৰো, সোঁহাতে সেৱা কৰোঁ, বাওঁহাতে সেৱা কৰোঁ। তুমি জগতৰ সৰ্ব্বত্ৰত বিদ্যমান। গতিকে, তুমি সৰ্ব্ব। হে প্ৰভো ! তোমাৰ এই বিশ্বৰূপ অজ্ঞাত হেতুকে, তোমাক সময়ত কৃষ্ণ, যাদৱ, সখি ইত্যাদি বুলি সম্বোধন কৰিছোঁ ; সেইবাবে মোৰ সৰ্ব্বদোষ ক্ষমা কৰিবাঁ। সমন্বীয়া ভাৱে কেতিয়াবা তোমাক ইতিকিং নকবাকৈও থকা নাই, সেইবাবেও যেন, হে অচ্যুত, মোৰ অপৰাধ মাৰ্জ্জনা কৰিবাঁ। হে অপ্ৰতিম প্ৰভাব ! তোমাৰ তুলনা তুমিয়েই (১), তোমাতপৰ আৰু কেওঁ নাই। এতেকে, হে দেৱ ! পিতৃয়ে পুত্ৰৰ, সখিয়ে মিত্ৰৰ, পতিয়ে পত্নীৰ অপৰাধ যি ৰূপে মাৰ্জ্জনা কৰে, মোৰ সৰ্ব্ব অপৰাধ তুমি সেইৰূপে মাৰ্জ্জনা কৰা। হে ভগৱান ! মই তোমাৰ পূৰ্বৰ মোহনমূৰ্ত্তি দেখিবলৈ অভিলষী হৈ প্ৰাৰ্থনা কৰিছোঁ, তুমি এই ভৱৰূপ বিশ্বমূৰ্ত্তি এৰি আকৌ সেই সৌম্য মূৰ্ত্তি ধৰা। কিৰীটাদিৰে অগ্ৰস্কৃত গদাচক্ৰপাণি কৃষ্ণৰূপ ধাৰণ কৰা।” (২)

অৰ্জ্জুনৰ কাতৰ স্তুতিত তুষ্ট হৈ ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণই এই বুলি তেওঁক অভয় দান দিলে, “হে অৰ্জ্জুন ! তুমি একান্ত শৰণাগত ভক্ত হেতুকে, মোৰ (পৰমাত্মাৰ) বিভূতি ধ্যানত মোত (মংৰূপ পৰব্ৰহ্মত)

(১) অপ্ৰতিম প্ৰভাব মানে “একমেবষিষ্টীয়ং”। এয়ে বৌদ্ধধৰ্মৰো মূলমন্ত্ৰ।

(২) গীতা, একাদশ অধ্যায়, ৩৯—৪৩ শ্লোক।

এই বিশ্বাত্মক অনাদি অনন্ত তেজোময়রূপ দেখা পালী, অল্পৰ ভাগ্যত অদ্যাপি যি লাভ হোৱা নাই। গতিকে, বিশ্বরূপ দেখি ভয় নাথান। বাৰু, তোমাৰ বাঞ্ছা পূৰ্ণ হওক, তুমি চকু মেলি (১) আগৰ চকুৰে (২) মোৰ আগৰ ৰূপ দৰ্শন কৰাঁ।” সেই অনুযায়ী ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণৰ পূৰ্বৰূপ দৰ্শন কৰি অৰ্জুনে আশ্বস্ত হৈ নিবেদন কৰিলে, “হে জনাৰ্দ্দন! তোমাৰ শাস্তৰূপ দেখি এতিয়া মোৰো প্ৰাণ শীত হৈছে।” (৩)

সদৌশেহত ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণই এই বুলি উদগনি দি থলে, “হে অৰ্জুন! তুমি যি উজু উপায়েৰে (৪) বিশ্বৰূপ দৰ্শন কৰিলাঁ, দেৱতাসকলে তপস্বী কৰি আৰু স্বাৰিমুনিগণে বেদাধ্যায়ন কৰিও সেই দৰ্শন পাব পৰা নাই। হে পৰন্তপ অৰ্জুন! হে পাণ্ডৱ! যি একান্ত মনেৰে তোমাৰ দৰে মোক (পৰব্ৰহ্মক) ভজনা কৰিব, যি তোমাৰ দৰেই একাগ্ৰচিত্তেৰে মোৰ (পৰমাত্মাৰ) বিভূতি ধ্যান কৰিব পাৰিব, তেৱেঁই মোক (পৰমাত্মাক) অভেদাত্মাৰূপে পাব পাৰিব। (৫)

(১) অৰ্থাৎ, ধ্যানভঙ্গ হৈ। চকু মুদি বিভূতি ধ্যানত অৰ্জুনে বিশ্বৰূপ দেখিছিল; ধ্যান ক্ষান্ত দি চকু মেলা মাত্ৰকে আগতে আকৌ কৃষ্ণৰূপ দেখা পাই তেওঁ ব চিত্ত প্ৰসন্ন হল।

(২) অৰ্থাৎ, আগৰ চৰ্মচকুৰে। ধ্যানত জ্ঞানচকু আৰু বাহ্যদৰ্শনত চৰ্মচকু ব্যৱহৃত হয়।

(৩) গীতা, একাদশ আখ্যা, ৪৭ শ্লোক।

(৪) ভগৱানৰ বিভূতি ধ্যান।

(৫) গীতা, একাদশ আখ্যা, ৫২—৫৫ শ্লোক।

১৪১ অধ্যায়।

সাকার আৰু নিৰাকার উপাসনা।

সম্পূৰ্ণ আৰু নিম্ভূৰ্ণ ব্ৰহ্মতত্ত্বৰ ব্যাখ্যা শুনি অৰ্জুনৰ মনত প্ৰশ্ন উঠিল, ইয়াৰ মাজত কোন বিধৰ উপাসনা শ্ৰেষ্ঠতৰ। সেই কাৰণে, তেওঁ সভক্তিৰে ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণক অনতিপলমে সুধিলে, “হে কৃষ্ণ! সাকার বা সম্পূৰ্ণ ব্ৰহ্মৰ উপাসনা (১) আৰু নিৰাকার বা নিম্ভূৰ্ণ ব্ৰহ্মৰ ধ্যান (২) এই দুইৰ মাজত কোন বিধ যোগ উত্তম? এই বিষয় মোক বিশদকৈ জ্ঞান দিয়া।” (৩)

ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণই সমিচাৰ দিলে, “হে অৰ্জুন! মোৰ (৪) মনেৰে যি একাগ্ৰচিত্ত আৰু সাত্ত্বিক শ্ৰদ্ধাযুক্ত হৈ মোৰ (৫) সম্পূৰ্ণ স্বৰূপ বা সাকার ব্ৰহ্মৰ উপাসনা কৰে, তেওঁৰেই যোগীগণৰ মাজত প্ৰধান।

(১) পৰব্ৰহ্মৰ সাকার (যেনে, শ্ৰীকৃষ্ণক অৱতাৰ স্বৰূপ উপাসনা) ।

(২) যেনে, বিভূতি ধ্যানত বিশ্বৰূপ দৰ্শন ।

(৩) গীতা, দ্বাদশ আধ্যায়, ১ম শ্লোক ।

(৪) এই স্থলত “মোৰ” অৰ্থত শ্ৰীকৃষ্ণ ।

(৫) এই অৰ্থত “মোৰ” মানে পৰব্ৰহ্ম ।

আৰু, যি ইন্দ্ৰিয়াদি নিৰোধ কৰি অনিৰ্দেশ (১), অব্যক্ত, সৰ্বব্যাপী, অচিন্ত্য, কুটস্থ (২), অচল, ধ্ৰুৱ (৩), অক্ষৰ, নিগুৰ্ণ স্বৰূপ বা নিৰাকাৰ ব্ৰহ্মক ধ্যান কৰে, তেওঁ সেই নিগুৰ্ণ স্বৰূপকে লাভ কৰে।” (৪)

“এই দুই পন্থাৰ আৰু এটা ভেদ এই যে, নিগুৰ্ণব্ৰহ্ম উপাসনা অতি ক্লেশনাশ্য (৫)। কিন্তু, হে পাৰ্থ, যি মৎপৰায়ণ হৈ, সমস্ত কৰ্ম্ম মোতেই অৰ্পণ কৰি মোকেই (সগুণ ব্ৰহ্মক) উপাসনা কৰে, তেওঁ অচিৰে অজ্ঞান সংসাৰৰপৰা উদ্ধাৰ পায়। এতেকে, হে অৰ্জুন! তোমাৰ মন অত্ৰ সমস্ত বস্তুৰপৰা টানি আনি মোতে নিবিষ্ট কৰাঁ, বুদ্ধিবৃত্তিত সততে মোকে ধাৰণা কৰাঁ; তাৰ ফলত আপোনা-আপুনি তোমাৰ আত্মজ্ঞান উদয় হব, আৰু মৰণৰ পাচত তুমি মোতেই (গুহ্য ব্ৰহ্মত) যে স্থিতি কৰিবী, তাত সংশয় নাই। আৰু, হে ধনঞ্জয়! সগুণ ব্ৰহ্মত যদি গতি স্থিৰ কৰিব নোৱাৰাটো, তেন্তে ভগৱৎ কৰ্ম্মপৰায়ণ হবা (৬); কিয়নো ভগৱানৰ উদ্দেশ্যে কৰ্ম্ম অমুষ্ঠান কৰিলেও মোক্ষ লাভ কৰা যায়। যদি এই কেইবিধ বিধি অমুসৰি

(১) লৌকিক ভাষাৰে যাক নিৰ্দেশ কৰা নাযায়।

(২) মিছা হৈয়ো যি সত্যত, সেয়ে কুট বা অজ্ঞান; সেই অজ্ঞানতো সৰ্ব্বক বাখি যি অধিষ্ঠান কৰে তেওঁৰেই কুটস্থ।

(৩) ধ্ৰুৱ অৰ্থত যাব পৰিণাম নাই, অৰ্থাৎ নিত্য।

(৪) গীতা, দ্বাদশ আখ্যা, ২—৪ শ্লোক।

(৫) কিয়নো, নিগুৰ্ণ ব্ৰহ্মোপাসনাৰ অৰ্থে ব্ৰহ্মচৰ্যা ধৰি ব্ৰহ্মনিষ্ঠ, বেদান্ত শ্ৰৱণ আদি কঠিন ব্ৰত পালন কৰিব লগীয়া হয়।

(৬) ঈশ্বৰৰ নামকীৰ্ত্তন শ্ৰৱণ, ভগৱানৰ গুণগান কীৰ্ত্তন, ভগৱৎ শ্ৰৱণ, ভগৱৎ পূজন, ভগৱৎ বন্দন ইত্যাদি কৰ্ম্মামুষ্ঠানৰ দ্বাৰাই চিত্তশুদ্ধি আৰু আত্মজ্ঞান লাভ হলেই নিগুৰ্ণ ব্ৰহ্মজ্ঞান লাভ হয়।—গীতাৰ্থসন্ধ্যাপনী।

কাৰ্য্য কৰি উঠিবগৈ নোৱাৰাঁ, তেস্তে সমস্ত কৰ্ম্ম মোৰ গাতে গ্ৰস্ত কৰি, ইন্দ্ৰিয়াদি সংযত কৰি, নিত্য-নৈমিত্তিকাদি কৰ্ম্মৰ ফল কামনা পৰিত্যাগ কৰিবাঁ; কিয়নো নিষ্কাম কৰ্ম্ম সাধনেই ভগৱৎ উপদেশৰ মুখ্য অভিপ্ৰায়। হে অৰ্জ্জুন! অভ্যাসযোগতকৈ জ্ঞান শ্ৰেষ্ঠ; জ্ঞানতকৈ ধ্যান শ্ৰেষ্ঠ; ধ্যানতকৈও কৰ্ম্মফলভাগ বিশিষ্ট (১)। যি কাৰো অহিত নিচিন্তে, কাকো অহিতাচাৰী নাভাবে, কোনো বস্তুত স্পৃহা নাৰাখে, নিজত অহঙ্কাৰ নোপোহে, সুখে-দুখে সদায় অবিচলিত চিত্তেৰে ঈশ্বৰ ভজনা কৰে, তেওঁৰেই মোৰ প্ৰিয়। যি সদানন্দ, যোগনিষ্ঠ, সংযতচিত্ত, অটল বিশ্বাসী তেওঁৰো প্ৰিয়ভক্ত। যাৰ দ্বাৰাই অশ্রুজল সন্তপ্ত নহয়; অশ্রুজলো যাৰ সন্তাপৰ কাৰণ হবলৈ নাপায়; যি হৰ্ষ, বিষাদ, ভয়, ব্যাকুলতা ইত্যাদিৰ অতীত, তেনে ভক্তও মোৰ অতি প্ৰিয়। যি নিস্পৃহ, গুচি, দক্ষ, উদাসীন, বাথাশূন্য, ত্যাগী, তেওঁ মোৰ প্ৰিয়পাত্ৰ। যাৰ মানত শত্ৰু-মিত্ৰ, মান-অপমান, শীত-উষ্ণ, সুখ-দুখ সকলো সমান, আৰু যাৰ কোনো বস্তুতেই আসক্তি নাই, তেওঁ মোৰ প্ৰিয়-ভক্ত বুলি জানিবাঁ (২)।

“হে অৰ্জ্জুন! যাৰ মানত নিন্দা আৰু স্তুতি দুয়ো সামান, যি মৌনব্ৰতী (৩), যি অলপতে সন্তুষ্ট, যি অন্তায়বহিত, যি স্থিৰমতি, যি

(১) কাৰণ, ত্যাগব দ্বাৰাই বাসনা ক্ষয় হয়, আৰু তাৰ দ্বাৰাই জন্ম-জন্মান্তৰৰ অদৃষ্ট বা ধৰ্ম্মাধৰ্ম্ম সঞ্চিত হোৱাত প্ৰতিবন্ধক পৰিলেই জীৱৰ মুক্তি বা শান্তি লাভ হয়।—শ্ৰীধৰ স্বামীকৃত টীকা।

(২) গীতা, দ্বাদশ অধ্যায়, ৫—১৮ শ্লোক।

(৩) মৌনব্ৰত চিন্তাশীল নিৰিষ্টমনা স্থিৰচিত্ত লোকৰ আচৰণ।

অটল ভক্তিমান্ তেওঁ মোৰ আদৰৰ পাত্ৰ। আৰু, যি এই দৰে
ধৰ্ম্মবিষয়ক সুখা পান কৰি শ্রদ্ধাবান্ আৰু মৎপৰায়ণ হৈ কাৰ্য্য অহুষ্ঠান
কৰে, সেই ভক্ত মোৰ অতিশয় প্ৰিয় বুলি ধুকপকৈ বুজিব।” (১)

(১) গীতা, দ্বাদশ আখ্যা, ১০—২০ শ্লোক। ব্ৰহ্মৰ নিগূৰ্ণ স্বৰূপ লাভেই যে
সম্পূৰ্ণ ব্ৰহ্মোপাসনাৰ গুঢ় লক্ষ্য, গীতাৰ দ্বাদশ আখ্যাত তাৰেই শুভতম ব্যাখ্যা দিয়া
হৈছে।

১৫। আত্মা ।

— ৩০৪ —

অভেদাত্মা তত্ত্বজ্ঞান ।

জীৱ আৰু ব্ৰহ্মৰ অভেদ ভাব কি ? শৰীৰ কি ? স্নেহ, দুখ আদিৰ ভোক্তা কোন্ ? ভিন্-ভিন্ শৰীৰত আত্মা ভিন্-ভিন্ নে এক ? ইত্যাদি বিষয়ক নিগূঢ় তত্ত্ব জানিবৰ অৰ্থে, আত্মজ্ঞান লাভলৈ প্ৰৱল ধাউতি থকা সিদ্ধাৰ্থী অৰ্জুনে গুৰুভক্তিয়ে সৈতে শ্ৰীকৃষ্ণত স্মিলে, “হে কেশৱ ! প্ৰকৃতি আৰু পুৰুষ, ক্ষেত্ৰ আৰু ক্ষেত্ৰজ্ঞ, জ্ঞান আৰু জ্ঞেয় এই কেইটা বিষয়ৰ তত্ত্বজ্ঞান দান কৰি মোৰ হাবিয়াষ পূৰ্ণ কৰাঁ” । (১)

ভগৱান্ শ্ৰীকৃষ্ণই অতি হৰিষ্ চিত্তেৰে এই বুলি সমিচাৰ দিলে, “হে কুন্তীনন্দন ! দেহা জড় আৰু আত্মা চৈতন্যস্বৰূপ এই তত্ত্বজ্ঞান যি সকলে লাভ কৰিছে, সেই সকলে শৰীৰক ক্ষেত্ৰ (২) আৰু জীৱক

(১) “প্ৰকৃতিং পুৰুষং চৈব ক্ষেত্ৰং ক্ষেত্ৰজ্ঞমেব চ ।

এতদ্বেদিতুমিচ্ছামি জ্ঞানং জ্ঞেয়ং চ কেশৱ ॥”

—গীতা, ত্ৰয়োদশ আধ্যা, ১ম শ্লোক ।

(২) য’ত আত্মাই খিত লৈ জন্ম-মৰণৰ আবৃত্তি ধৰে, স্নেহ-দুখ ভোগ কৰে, য’ৰপৰা আত্মাই মুক্তিলাভ কৰে, সেয়ে ক্ষেত্ৰ, অৰ্থাৎ শৰীৰ । যি শৰীৰত থাকি গুণগুণত কৰ্ম্মাহুষ্ঠানৰ কলধৰূপ স্নেহ-দুখ আদি ভোগ কৰে তেওঁৰেই ক্ষেত্ৰজ্ঞ, অৰ্থাৎ সচিদ্ধানন্দ-স্বৰূপ আত্মা ।

ক্ষেত্রজ্ঞ (১) সংজ্ঞা দিয়ে। হে ভাবত ! তুমি মোক (অধিতীয় ব্রহ্মক) সমস্ত ক্ষেত্রৰ ক্ষেত্রজ্ঞ বুলি জানিব। ক্ষেত্র আৰু ক্ষেত্রজ্ঞৰ পৃথক্ জ্ঞানেই প্রকৃত জ্ঞান (২)।”

“হে অৰ্জুন ! এই দেহৰূপ ক্ষেত্র কেনে প্রকৃতিৰ, কেনে প্রবৃত্তিৰ, কেনে ইন্দ্ৰিয়সক্তিৰ ; কেনে ক্ষেত্রৰূপ কাৰণৰূপৰা কেনে কাৰ্য্য উৎপন্ন হয় ; আৰু ক্ষেত্রজ্ঞৰ স্বভাব, প্রভাৱ আৰু স্বৰূপ কেনে, এই সমস্তৰে তত্ত্ব ভাঙ্গি কওঁ শুন।।—ক্ষেত্র আৰু ক্ষেত্রজ্ঞৰ সংজ্ঞাত নানা ঋষিৰ নানা মত। বশিষ্ঠাদি মুনিগণৰ যোগশাস্ত্ৰত ইয়াৰ সূক্ষ্মতত্ত্ব আছে ; ঋগাদি বেদতো এই তত্ত্বৰ বিষয়ে বিস্তৰ কোৱা হৈছে ; উপনিষদাদি ব্রহ্মসূত্র-বাশিতো ক্ষেত্র আৰু ক্ষেত্রজ্ঞৰ স্বৰূপ বৰ্ণনা পোৱা যায়। সেই সমস্তৰে সাৰাংশৰ ব্যাখ্যা দিওঁ শুন।।—চমুটকৈ কবলৈ গলে, পঞ্চমহাভূত (৩), অহঙ্কাৰ, বুদ্ধি, অব্যক্ত (৪), দশইন্দ্ৰিয়, মন, পঞ্চেন্দ্ৰিয় (৫), ইচ্ছা, দ্বেষ, সুখ, দুখ, সংঘাত, চেতনা, শ্ৰুতি, প্রভৃতি ক্ষিতিৰূপৰা শ্ৰুতিলৈকে সমস্তই বিকাৰ। এই বিকাৰবিশিষ্ট সামগ্ৰীয়েই ক্ষেত্র।” (৬)।

(১) “ইদং শবীৰং কৌন্তেয় ক্ষেত্ৰমিত্যভিধীয়তে।

এতদ্ যো বেত্তি তং প্রাপ্নোতি ক্ষেত্ৰজ্ঞ ইতি তদ্বিদঃ।”

—গীতা, ত্ৰয়োদশ আখ্যা, ২য় শ্লোক।

(২) ক্ষেত্র মায়াবচিত ; কিন্তু ক্ষেত্রজ্ঞ মায়াব অতীত।—গীতা, ত্ৰয়োদশ আখ্যা, ৩য় শ্লোক।

(৩) পঞ্চমহাভূত :—ক্ষিতি, অপ, ভেজঃ, মৰুৎ, বোম।

(৪) অব্যক্ত :—সাংখ্যমতে প্রকৃতি ; বেদান্তমতে মায়া।

(৫) পঞ্চেন্দ্ৰিয় :—শব্দ, স্পৰ্শ, রূপ, বস, গন্ধ।

(৬) গীতা, ত্ৰয়োদশ আখ্যা, ৪—৭ শ্লোক।

“হে পার্থ! আত্মগুণৰ বাবে অভিমান নকৰা, দম্ভ নকৰা, হিংসা নকৰা, কাৰো অহিত নিচিন্তা, অন্তৰ অপবাদ ক্ষমা কৰা, বাঞ্চে-ভিতৰে সৰল আৰু অকপটীয়া আচৰণ কৰা, গুৰুজনক ভক্তি-সেৱা কৰা, বাহিৰে-ভিতৰে পৱিত্ৰতা ৰক্ষা কৰা, মন চাঞ্চল্যৰ গতিৰোধ কৰা, আত্মাত পৰমাত্মাৰ থিতাপি কৰা, ইত্যাদিকে জ্ঞান বা জ্ঞানসাধন বোলা যায়। ইন্দ্ৰিয়ভোগ্য বিষয় সমূহত বিৰাগ বা অস্পৃহা, নিবহঙ্কাৰিতা, জন্ম-মৃত্যু, জৰা-ব্যাদি আদি হৃৎকৰূপ দোষাদোষৰ বিষয়ে সততে চিন্তালোচনা ইত্যাদি জ্ঞান সাধনাৰ কাৰ্য্য। পুত্ৰ-পৰিমাণ, ইষ্টানিষ্ট, সুখ-দুখত বৈৰাগ্য, ঈশ্বৰত ঐকান্তিক ভক্তি, নিজানবাসবাসনা (১) আত্মজ্ঞাননিষ্ঠা, তত্ত্বজ্ঞানচিন্তা ইত্যাদিয়েই জ্ঞান। ইয়াৰ অন্তৰ্থাই অজ্ঞানতা।” (২)

“হে অৰ্জুন! যি জানিবৰ বিষয়, যাক জানিলে মোক্ষলাভ কৰা যায়, যি অনাদি পৰব্রহ্ম সতো নহয় (৩) অসতো নহয়, এতিয়া সেই বিষয়ে ভাবি কওঁ। যি জীৱগণৰ হাত, পাৰ, চকু, মূৰ ইত্যাদিৰ প্ৰবৃত্তিস্বৰূপ, যাৰ অস্তিত্বত সমস্ত জগত অৱস্থিত, সেই চৈতন্যস্বৰূপ বিভূৰেই জ্ঞাতব্য পৰব্রহ্ম। তেওঁ নিষ্কল হৈও সমস্ত ক্ৰিয়াৰ মূল; তেওঁ চকু নোহোৱাকৈও দেখে; কাণ নোহোৱাকৈও শুনে; কাৰো লগত তেওঁৰ সম্বন্ধ নাই, অথচ ত্ৰিজগত তেওঁতে বিদ্যমান; তেওঁ নিগুণ হৈও গুণসমূহ উপলব্ধি কৰে; তেওঁ সকলোৰে সাক্ষী, অদ্বিতীয়, নিগুণ, আৰু চৈতন্যস্বৰূপ। তেওঁ দৃশ্যমান জগতৰ অন্তৰ

(১) বিষয়ী বা সংসাবী লোকৰ লগত সমাগম বা ঘনিষ্ঠতা নবধা।

(২) গীতা, ত্ৰয়োদশ অধ্যায়, ৮—১২ শ্লোক।

(৩) সৎ আৰু অসতৰ সংখ্যা বিষয়ক ব্যাখ্যা ইয়াৰ আগেয়ে দি অহা হৈছে।

আৰু বাহিৰ; তেওঁ খাবলাতীত হুস্ক; তেওঁ অকিখানীৰ মানত
 ছবৈতকৈও ছবৈত, কিন্তু তন্ত্ৰিমানৰ চকুত ওচৰতকৈও ওচৰত (১)।
 পৰমাত্মা অভিভাজ্য বা অভেদাত্মা; কিন্তু ভিন্ ভিন্ প্ৰাণীত,
 ভিন্ ভিন্ পদাৰ্থত তেওঁক ভিন্ ভিন্ যেন বুজা যায়, যদিপি এক ব্ৰহ্মই
 সদৌ পদাৰ্থতে ক্ষেত্ৰজ্ঞৰূপে বিৰাজ কৰিছে; আৰু যদিচ ভূতসমূহ
 বা সমস্ত জগত তেওঁতে স্থিতি, তেওঁতে লয় আৰু তেওঁৰপৰাই উৎপন্ন
 হয়। জলন্ত পদাৰ্থৰ জ্যোতি তেওঁৰেই, অথচ তেওঁ অন্ধকাৰৰো অতীত;
 তেওঁৰেই জ্ঞান, তেওঁৰেই জ্ঞেয়; তেওঁৰেই জ্ঞানগম্য, তেওঁৰেই
 সমস্ত জীৱতে আত্মৰূপে অৱস্থিতি কৰিছে। জীৱাত্মা আৰু পৰমাত্মা
 অভেদাত্মা। যি আত্মজ্ঞানশালী লোকে ইয়াৰ গূঢ়তত্ত্ব উপলব্ধি
 কৰিব পাৰে, তেওঁ জগতময় পৰমাত্মাক যিৰাজমান দেখে। হে অৰ্জুন!
 ক্ষেত্ৰ-ক্ষেত্ৰজ্ঞ, জ্ঞান-জ্ঞেয় এই সমূহ বিষয়ৰ যি সংক্ষেপ ব্যাখ্যা দিয়া
 হল, তাৰ তত্ত্বজ্ঞান লাভ কৰিলেই মোৰ ভক্তগণে মন্তাব (ব্ৰহ্মভাব)
 লাভ কৰিব পাৰে।” (২)

“হে অৰ্জুন! এতিয়া প্ৰকৃতি-পুৰুষৰ তত্ত্ব ব্যাখ্যা কৰোঁ, শুনা।—
 এই প্ৰকৃতি আৰু পুৰুষ দুয়ো অনাদি। বিকাৰ সমূহ (৩) আৰু
 গুণ সমূহ (৪) প্ৰকৃতিৰপৰাই উৎপন্ন (৫)। প্ৰকৃতি জিন্না আৰু

(১) “বহিৰন্ত্ৰুত ভূতানামচৰং চৰমেব চ।

হৃদ্যত্বান্তৰবিজ্ঞেয়ং দুবহুং চান্তিকে চ তৎ।”

—গীতা, অৱোদশ আখ্যা, ১৩ শ্লোক।

(২) গীতা, অৱোদশ আখ্যা, ১৭—১৯ শ্লোক।

(৩) পঞ্চভূত, দশ-ইন্দ্ৰিয়, আৰু মন এই ষোলটা বিকাৰ।

(৪) সত্ত্ব, ৰজঃ, তমঃ এই তিনিটা গুণ।

(৫) “প্ৰকৃতিং পুৰুষং চৈব বিজ্ঞানদ্বী উভাবপি। বিকাৰাণ্চ গুণাণ্চৈব বিজ্ঞি
 অকৃত্ৰিসত্ত্বান।”—গীতা, অৱোদশ আখ্যা, ২০ শ্লোক।

কাৰণৰ হেতু, অৰ্থাৎ ক্ৰিয়াশক্তিৰ মূল ; পুৰুষ সুখ-দুখাদি ভোগৰ হেতু বা কাৰণ। এই ক্ষেত্ৰজ্ঞ পুৰুষে মায়াৰূপ প্ৰকৃতিত অৱস্থিতি কৰি প্ৰকৃতিৰূপৰা উৎপন্ন হোৱা সুখ-দুখাদি ভোগ কৰে। ত্ৰিগুণাশ্ৰিত প্ৰকৃতিৰ লগত এই সম্বন্ধ থকাৰ বাবেই সেই ত্ৰিগুণ অনুযায়ী (১) সৎ আৰু অসৎ বোনিদমূহত পুৰুষৰ জন্ম হয়। কিন্তু, এই দেহত বিদ্যমান থাকিও পুৰুষ (আত্মা) নিৰ্লিপ্ত, নিত্য, আৰু স্বতন্ত্ৰ ; অথচ তেওঁৱেই ভৰ্তা, ভোক্তা, মহেশ্বৰ আৰু পৰমাত্মা। (২)

“হে অৰ্জুন ! কোনোৱে জ্ঞানৰ বলত, কোনোৱে সংখ্যা যোগৰ বলত, কোনোৱে কৰ্মযোগৰ বলত আত্মদৰ্শন লাভ কৰে ; ইত্যাদি পছাৰ দ্বাৰাই লাভ কৰা আত্মতত্ত্বজ্ঞানৰ আগত যি পুৰুষে, দেহাদি ৰিকাৰ মায়াবশত জ্ঞানি, প্ৰকৃতিক উপলব্ধি কৰে, সেই পুৰুষ সৰ্বথা বিদ্যমান থাকিলেও তেওঁ পুনৰ্জন্ম ধাৰণ কৰিব লগাত নপৰে। কোনোৱে হয় তো ধ্যান, বিচাৰ আৰু কৰ্মৰ বলত এই তত্ত্ব উপলব্ধি কৰিবলৈ অসমৰ্থ হৈ ইষ্টগুৰুৰ উপদেশ অনুসৰি উপাসনা কৰে, সিবিলাকেও মৃত্যুময় সংসাৰ অতিক্ৰম কৰে। (৩)

“হে ভৰত বংশধৰ পাণ্ডৱ ! ক্ষেত্ৰ আৰু ক্ষেত্ৰজ্ঞৰ সংযোগত (৪) যে হাৰৰ জন্ম সমস্ত পদাৰ্থ উৎপন্ন হয়, এই কথা ধুকপু বুলি জানিবা।” (৫)

(১) সম্বন্ধধাৰী পুৰুষে দেৱবোনিত, বজ্জোক্তপাদিকাৰীয়ে মানৱ বোনিত আৰু ভ্ৰমোক্তপাদিকাৰীয়ে পাশৱ বোনিত জন্মগ্ৰহণ কৰে।

(২) গীতা, ত্ৰয়োদশ অধ্যায়, ২০—২৩ শ্লোক।

(৩) গীতা, ত্ৰয়োদশ অধ্যায়, ২৪—২৬ শ্লোক।

(৪) ক্ষেত্ৰ আৰু ক্ষেত্ৰজ্ঞৰ, অথবা পুৰুষ আৰু প্ৰকৃতিৰ মায়াজনিত পৰস্পৰ মিথুনীকৰণকে সংযোগ বোলা যায়।—শ্ৰীধৰ স্বাকীকৃত গীতা-ব্যাখ্যা।

(৫) গীতা, ত্ৰয়োদশ অধ্যায়, ২৭ শ্লোক।

“হে পার্থ! আত্মাৰ উন্নতি, বুদ্ধি আৰু বিনাশ নাই, গতিকে তেওঁ অবিনাশী; আৰু আন সমস্তই বিনাশ-ধৰ্ম্মশীল। যাৰ এনে ভাব, তেওঁৱেই অশাস্ত। যি আত্মজ্ঞানী জনে আত্মাক সৰ্ব্বত্ৰে সমান, নিৰ্ব্বিকাৰ আৰু সকলো প্ৰাণীৰ প্ৰবৃত্তিৰ হেতু স্বৰূপ জানি, অভেদ জ্ঞানৰ বলেৰে ‘মই ব্ৰহ্ম’ এই সিদ্ধান্তত চলে, তেওঁ মায়াযুক্ত হৈ আত্মজ্ঞানহীনৰ দৰে আত্মাৰে পৈতে আত্মাক নবপিয়ায়; সেই কাৰণে তেওঁ পৰমগতি লীভ কৰে। ক্ষেত্ৰজ্ঞ আত্মা সাক্ষীস্বৰূপ—অকৰ্ত্তা; সমস্ত কাৰ্য্য প্ৰকৃতিয়েই কৰে, বা মায়াৰ বলতেই হয়। যাৰ এনে দৃষ্টি, তেওঁৱেই সম্যক্‌দৰ্শী। সাধকে যেতিয়া ভূত সমূহক ভিন্-ভিন্ ভাৱে একে আত্মাতে অৱস্থিত দেখে, আৰু সেই ভূত সমূহক একে আত্মাৰপৰাই বিস্তাৰ হোৱা দৰ্শন কৰে, তেতিয়া তেওঁ প্ৰকৃততে ব্ৰহ্মস্বৰূপ হয় (১)। অৰ্থাৎ, ক্ষেত্ৰজ্ঞৰ দৰেই ক্ষেত্ৰবো পৃথক নাই,—সকলো অভেদাত্মা।” (২)

“হে কুন্তীনন্দন! অনাদি আৰু নিগুৰ্ণ কাৰণেই এই অবিকাৰী পৰমাত্মাই শব্দৰত থিত্ লৈয়ো একোকে নকৰে; আৰু দেহতে নিবাস যদিও, পদ্মপত্ৰত পানীৰ দৰে, কৰ্ম্মফলত নিৰ্গিষ্ঠ হৈ থাকে। আৰু, আকাশ যেনেকৈ সৰ্বব্যাপী হৈয়ো কাৰো লগত লিষ্ট নহয়, তেনেকৈয়ে আত্মা দেহত থাকিও তাত নিৰ্গিষ্ঠ, অৰ্থাৎ দেহধৰ্ম্মই বাজ। হে ভাৰত! এক সূৰ্য্যই যি ৰূপে সমস্ত জগতকে প্ৰকাশ কৰে, সেইৰূপে এক ক্ষেত্ৰজ্ঞ স্বৰূপ আত্মাই সমস্ত ক্ষেত্ৰক প্ৰকাশ

(১) কিয়নো, ব্ৰহ্মত বাজে স্থিতি আন আৰু একো পৰ্য্যবৰ্ত্তি নাই; দৃষ্টমান জগত কেবল মায়াপ্ৰভাৱত ভিন্-ভিন্ যেন দেখা যায়।—কৃষ্ণানন্দ ৰাঘীৰ গীতাসম্বাদী।

(২) গীতা, ত্ৰয়োদশ আখ্যা, ২৮—৩১ শ্লোক।

কবে। হে অৰ্জুন! যি এইৰূপে ক্ষেত্ৰ আৰু ক্ষেত্ৰজ্ঞৰ ভেদাভেদ
বা অভেদ ভাব (১) উপলব্ধি কৰিব পাৰে, আৰু প্ৰকৃতিৰপৰা
ভূতসমূহৰ মোক্ষৰ উপায় জ্ঞান-চকুৰে সৈতে দেখা পায়, তেওঁ
পৰমপদ প্ৰাপ্ত হয়।” (২)

(১) ক্ষেত্ৰ আৰু ক্ষেত্ৰজ্ঞৰ কল্পিত ভেদ থাকিলেও, পৰমার্থত ক্ষেত্ৰ ক্ষেত্ৰজ্ঞৰপৰা
পৃথক্ নহয়; যেনেকৈ ক্ষেত্ৰজ্ঞ আত্মা। পৰমাত্মাবে সৈতে অভেদ, তেনেকৈ ক্ষেত্ৰৰো
পৰব্ৰহ্মসত্তা বা পৰমাত্মাৰ লগত অভেদ নাই। মুঠৰ ওপৰত, জ্ঞান আৰু জ্ঞেয়,
ক্ষেত্ৰ আৰু ক্ষেত্ৰজ্ঞ, প্ৰকৃতি আৰু পুৰুষ সকলোৱেই অভেদাত্মা।—শ্ৰীধৰ বাৰীকৃত-
টীকা-ব্যাখ্যা।

(২) গীতা, ত্ৰয়োদশ অধ্যায়, ৩২—৩৪ শ্লোক।

১৬। আশ্বা।

গুণসংযোগ তত্ত্বজ্ঞান।

অশ্বেদাশ্বা আঁকি কল্পিত ভেদাভেদৰ তত্ত্বজ্ঞান দানৰ পাচত, ভগবান্ ত্ৰীকৃষ্ণই প্ৰকৃতি-পুৰুষৰ সংযোগ তত্ত্বজ্ঞান দান কৰাৰ মানসেৰে যোগীবীৰ অৰ্জুনক পুনৰপি এই বুলি সম্বোধন কৰিলে, “হে মহাবাহো ! যি জ্ঞান সাধনৰ দ্বাৰাই ধৰ্ম্ম-মুনিসকলে দেহবন্ধনৰপৰা মুক্ত হৈ মোক্ষ বা পৰমসিদ্ধি লাভ কৰে, সেই সৰ্বোত্তম পৰমজ্ঞান সাধনৰ বিষয়ে কওঁ, শুন।।—যি এই জ্ঞান (১) সাধন কৰে, তেওঁ পৰব্ৰহ্মৰ নিগুণ স্বৰূপত লাভ কৰে ; আৰু তেওঁ সৃষ্টিকালত জন্ম, আৰু প্ৰলয় কালত লয় পাব লগীয়া নহয়।” (২)

“হে ভাৰত ! মহৎব্ৰহ্ম (প্ৰকৃতি) মোৰ (পৰব্ৰহ্ম পুৰুষৰ) যোনি (৩), অৰ্থাৎ গৰ্ভধানৰ (৪) স্থান ; তাতে মই পুৰুষে জগতৰ বীজ

(১) অকল ত্ৰিগুণাত্মকা (স্ব, ৰজ, তম এই তিনি গুণবিশিষ্ট) প্ৰকৃতিকে সৃষ্টিৰ মূলকাৰণ বুলি সাব্যস্ত কৰোঁতাৰ নিবীৰব সাংখ্যমত ধৰ্ম্মৰ অৰ্থে প্ৰকৃতি আৰু পুৰুষ বা ক্ষেত্ৰ আৰু ক্ষেত্ৰজ্ঞৰ ঈশ্বৰাধীন সংযোগ কাৰ্য্যই হে যে সৃষ্টিৰ আচল কাৰণ, সেই বিষয়ক তত্ত্বজ্ঞান।—কৃষ্ণানন্দ প্ৰাচীৰ গীতাৰ্থসমীপনী।

(২) গীতা, চতুৰ্দশ আধ্যা, ১—২ শ্লোক।

(৩) মহৎব্ৰহ্ম বা অবিদ্যা—অজ্ঞান—প্ৰকৃতি—ত্ৰিগুণাত্মিকা অব্যাকৃত মায়াই যোনিৰূপ।

(৪) মহৎব্ৰহ্ম স্বৰূপ যোনিত পৰব্ৰহ্ম পৰমপুৰুষৰ সৃষ্টি সংকল্পেই গৰ্ভধান স্বৰূপ।

প্ৰক্ষেপ কৰোঁ; তাৰেপৰা সমস্ত ভৌতিক জগতৰ উৎপত্তি হয়।
 হে কুন্তীনন্দন! দেৱ, পিতৃ, মনুষ্য, পশু আৰু বৃক্ষাদি যি কোনো
 বোনিতেই জীৱ উৎপন্ন নহওক, প্ৰকৃতি আৰু পুৰুষ, বা ঈশ্বৰ আৰু
 মায়ীৰ সংযোগেই সেই সমুদায়ৰ মূলকাৰণ; পুৰুষৰ অবিহনে প্ৰকৃতিয়ে
 আৰু প্ৰকৃতিৰ অবিহনে পুৰুষে স্বতন্ত্ৰৰীয়াটক একোকে উৎপন্ন কৰিব
 নোৱাৰে। হে মহাবাহো! প্ৰকৃতিজাত সত্ত্ব, ৰজ, তম এই তিনি
 গুণে অবিনাশী জীৱাত্মক দেহৰ মধ্যত আৱদ্ধ কৰি ৰাখে। হে নিষ্পাপ
 অৰ্জুন! অন্তঃকৰণৰ সত্ত্বগুণে জ্ঞানেন্দ্ৰিয়ৰ সাহায্যত ৰূপ, ৰস, গন্ধ,
 স্পৰ্শ বিষয়ক বিশেষ বিশেষ পৃথক জ্ঞান জন্মায়, আৰু সেই জ্ঞানতৃষ্ণা
 নিবৃত্তিৰ নিমিত্তেই দেহাৰ মাজত জীৱাত্মক প্ৰবৃত্ত কৰে। হে
 কুন্তীনন্দন! ৰজোগুণ তৃষ্ণা (১) আৰু আসক্ত (২) উৎপাদক; সেই
 ৰজোগুণে জীৱক অনুৰাগৰ বশবৰ্তী কৰি নানা কাৰ্য্যত প্ৰবৃত্ত কৰে;
 সেই সূত্ৰতে জীৱ বন্ধনগ্ৰস্ত হয়। হে ভাৰত! তমোগুণ আৱৰণ
 শক্তি-স্বৰূপ অজ্ঞানজাত; ই সতত্ অসং ভ্ৰম জন্মায়; অবস্তত
 বস্তুবুদ্ধি, যত্ন-চেষ্টাদিৰ সময়ত নিদ্ৰা-তত্ত্বাদি ঘটাই জীৱাত্মক অজ্ঞান-
 আন্ধাৰত আৱদ্ধ কৰি ৰাখে। সত্ত্ব গুণে জীৱাত্মক সুখত প্ৰৱৰ্তায়,
 ৰজোগুণে কৰ্ম্মত মগ্ন কৰে, তমোগুণে আত্মজ্ঞানক ঢাকি ধৰি প্ৰমাদ
 (৩) ঘটায়। একেজন মানুহকে কেতিয়াবা সাধু, কেতিয়াবা অসাধু,

(১) অপ্ৰাপ্ত বস্তু পাবলৈ হোৱা হাবিয়াবক তৃষ্ণা বোলা যায়।

(২) প্ৰাপ্ত বস্তু বিনষ্ট হলেও তাক পাবলৈ আৰু বন্ধা কৰিবলৈ হোৱা
 ধাউতীক আসক্ত বোলা যায়।

(৩) কৰ্ত্তব্যজ্ঞান বিদ্যমান থকাৰ স্থলতো আচল সময়ত তাক পাহৰাকে
 প্ৰমাদ বোলা যায়।

কেতিয়াবা লোকাচাৰত আসক্ত দেখা যায় ; কাৰণ, সাহিত্যিক, তামসিক আৰু ৰাজসিক প্ৰৱলতাৰ (১) প্ৰকৃতি অনুসাৰে জীৱাত্মাৰ ক্ৰমে সাধুতা, অসাধুতা আৰু নৌকিকতাৰ লক্ষণ ঘটে। হে অৰ্জুন ! যেতিয়া দেহৰ সকলো অঙ্গত ইন্দ্ৰিয়েদি জ্ঞানৰ লক্ষণ প্ৰকাশ পায়, তেতিয়া সত্ত্বগুণৰ প্ৰৱলতা ; যেতিয়া লোভ, প্ৰবৃত্তি, উদ্যম, অশান্তি, স্পৃহা ইত্যাদি লক্ষণে দেখা দিয়ে, তেতিয়া ৰজোগুণৰ প্ৰাৱল্য ; আৰু যেতিয়া আৱৰণ, আলস্য, প্ৰমাদ, মোহ ইত্যাদি লক্ষণ দেখা যায়, তেতিয়া তমোগুণ বৃদ্ধি হৈছে বুলি বুজিব।” (২)

“হে অৰ্জুন ! তত্ত্বদৰ্শী মহৰ্ষিগণৰ মতে সত্ত্বগুণৰ প্ৰভাৱত জীৱই কেৱল নিৰ্মল সুখকেই ভোগ কৰে ; ৰজোগুণৰ প্ৰভাৱত অলপ সুখ আৰু অধিক দুখ ; তমোগুণৰ প্ৰভাৱত জীৱই কেৱল দুখকেই হে ভোগ কৰে। ইয়াৰ কাৰণ ইতিপূৰ্বতে কৈ অহা হৈছে ; সত্ত্বগুণী লোকৰ উৰ্দ্ধলোকলৈ (স্বৰ্গ), ৰজোগুণী লোকৰ মৰ্ধ্যত (মনুষ্যালোক), তমোগুণৰ লোকৰ অধঃপাতলৈ (নৰক) গতি হয়। সত্ত্ব, ৰজ, তম এই তিনি গুণেই অন্তঃকৰণ, বহিঃকৰণ, শৰীৰ আৰু বিষয় আদিত পৰিণত হৈ কৰ্তব্য কৰ্ম কৰে ; আৰু গুণ-কাৰ্য্যৰপৰা কাৰ্য্য স্বতন্ত্ৰ বুলি যি বুজিব পাৰে ; তেওঁ ব্ৰহ্মাত্মজ্ঞান লাভ কৰি ব্ৰহ্মস্বৰূপ হয়। হে অৰ্জুন ! এই তিনি গুণেই জনম আৰু মৰণৰ হেতু ! যি এই

(১) যি গুণ যেতিয়া ওপৰ উঠে, সেই গুণৰ তেতিয়া প্ৰৱলতা আছে ; তেতিয়া ই দুটা গুণ ভল পৰি নিৰ্ভুল হয়।

(২) গীতা, চতুৰ্দশ আখ্যা, ৩—১৩ শ্লোক। এই পুথিৰ ২৩শ, আখ্যাত দ্বিতীয় গীতাৰ ব্ৰহ্মোদয় আখ্যাৰ ২০—২৩ শ্লোকৰ টীকা চাব।

জিনি গুণ এবাৰ পাবে, তেওঁ ভক্ত-মুহূৰ্ত্তৰ বাজ হৈ উঠে; গতিকে তেওঁ পৰমানন্দ স্বৰূপ অমৃত লাভ কৰে।” (১)

অৰ্জুনে ভক্তি আৰু আগ্ৰহেৰ সৈতে সুধিলে, “হে প্ৰভো! যি ভাগ্যবন্তে এই গুণ তিনি অতিক্ৰম কৰে, তেওঁৰ কি চিন্? বা লক্ষণ কি? তেওঁৰ আচৰণ কেনে? আৰু, কি উপায়েৰে এই ত্ৰিগুণৰ ওপৰ উঠিব পাৰি?” (২)

ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণই হৰিষমনেৰে সন্মিচাৰ দিলে, “হে পাণ্ডৱ! সৰ্বগুণৰ প্ৰকাশক বজ্জোগুণৰ প্ৰবৃত্তি আৰু তমোগুণৰ মোহ উদয় হলেও যি বিচলিত নহয়, আৰু তাৰ নিৰাকৰণলৈ যি উদাসীন ভাৱে আওকণীয়া, তেৱেঁই গুণাতীত পুৰুষ। সুখ আৰু দুখ বাৰ মানত সমান, বাৰ সদায় স্বৰূপাৱস্থাত স্থিতি; মাটি শিল, সোণ বাৰ চকুত সমান মূল্যব; প্ৰিয় আৰু অপ্ৰিয় দুইবো প্ৰতি বাৰ একে আচৰণ; নিন্দা আৰু স্তুতি দুইবো প্ৰতি বাৰ সমান ভাব, সেই ধীৰ পুৰুষেই গুণাতীত। যি সংসাৰৰ মায়া-মোহ-আসক্তিবিহীন, যি সৰ্বপ্ৰকাৰ উদ্যমত্যাগী সেই সুধীৰ পুৰুষেই ত্ৰিগুণাতীত।” (৩)

“হে পাৰ্থ! স্বৰূপতে যি অন্তৰ্য্যামী ভগৱানক সৰল ভক্তিৰে সৈতে ভজনা কৰে, তেৱেঁই ত্ৰিগুণা প্ৰকৃতি বা মায়া অতিক্ৰম কৰি ব্ৰহ্মপদ লাভ কৰে। কিয়নো, সেই মই (ভগৱান্ বা পৰব্ৰহ্ম বা পৰমাত্মা বা

(১) গীতা, ১৪শ আধ্যা, ১৪—২০ শ্লোক।

(২) গীতা, ১৪শ আধ্যা, ২১ শ্লোক।

(৩) গীতা, ১৪শ আধ্যা ২২—২৫ শ্লোক।

পৰমেশ্বৰ) (১) অৰিনাশী, অভগন, নিৰ্মল, নিৰ্বিকার আৰু সাক্ষাৎ
ধৰ্ম্মস্বৰূপ। (২)

(১) ভগবান বাহুদেব বেদৰ প্ৰতিষ্ঠাস্বৰূপ। সেই বাহুদেবেৰূপে অৱতাৰ্ণ
শ্ৰীকৃষ্ণ সন্তপ ব্ৰহ্মৰ আশ্ৰয় বুলি বেদত ব্ৰহ্মায়ো এইবুলি স্তুতি কৰিছিল,—

“এতত্ত্বমাত্মা পুরুষঃ পূৰ্বাণঃ সত্যঃ স্বয়ংজ্যোতিৰিনন্ত আদ্যঃ।

নিত্যোহঙ্কবোহজস্ৰস্বখো নিবজ্ঞনঃ পূৰ্ণোহয়য়ো যুক্ত উপাধিতোহমৃতঃ।”

অৰ্থাৎ, হে ভগবান! তুমি সকলো প্ৰাণীৰ আত্মাস্বৰূপ, সকলোৰে লবীৰত
বিদ্যমান, সৰ্ব্বত্ৰে একৰূপ; তুমি নিত্য, তুমি সত্য, তুমি স্বপ্ৰকাশ, তুমি আদ্য,
তুমি অন্ত্য, তুমি অক্ষৰ, তুমি সৰ্ব্বব্যাপী, তুমি সম্পূৰ্ণ, তুমি অবয়, তুমি উপাধিবিহীন,
তুমি অমৃতস্বৰূপ, তুমিয়ে পৰব্ৰহ্মস্বৰূপ ভগবান বাহুদেব।”

—কৃষ্ণানন্দ স্বামীৰ গীতাৰ্থ সমীপনী।

(২) গীতা, ১৪শ আখ্যা, ২৬—২৭ শ্লোক।

১৭। আখ্যা।

সংসার-বৃক্ষ তত্ত্বজ্ঞান।

সত্ত্ব, বজ্জঃ, তমঃ প্রকৃতি বা অবিদ্যা বা মায়াৰ এই তিনিগুণ। সেই গুণৰ ক্ৰিয়া, আৰু সেই তিনি গুণবিশিষ্ট প্রকৃতি বা মায়া অতিক্ৰম কৰি জীৱাত্মাই কিৰূপে মুক্তিলাভ কৰিব পাৰে তাৰ তত্ত্ব ব্যাখ্যা কৰি উঠি, সেই প্রকৃতি বা মায়াৰ সংসার-তত্ত্বজ্ঞানৰ অধিকাৰী হবলৈ নিষ্পাপ মহাবাহু অৰ্জুনক উপযুক্ত বিবেচনা কৰি, তত্ত্বদৰ্শী ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণই সেই শুভতম তত্ত্বব্যাখ্যা দিবলৈ এই বুলি আৰম্ভ কৰিলে, “হে অৰ্জুন! মায়া-জনিত এই সংসারৰূপ অশ্বখ (১) বৃক্ষৰ মূল-শিপা ওপৰলৈ, অৰ্থাৎ আকাশ-মুখীয়া; ইয়াৰ ঠাল-ঠেঙ্গুলি তললৈ, অৰ্থাৎ মৰ্ত্যমুখীয়া; কৰ্মকাণ্ডৰূপ বেদ ইয়াৰ পাত-কোঁহ ইত্যাদি; আৰু ই অব্যয়। যি এই সংসার ৰূপ বৃক্ষৰ তত্ত্ব চুকি পাইছে তেৱেঁই বেদবেত্তা। প্রকৃতিৰ আৱৰণ তিনি গুণৰ সাৰশক্তিৰেই এই সংসার-বৃক্ষ পৰিবদ্ধিত; ইয়াৰ ঠাল-ঠেঙ্গুলি, পাত-কোঁহ আদি উৰ্দ্ধ আৰু অধো ছয়োদিশে বিস্তৃত; অৰ্থাৎ কুৰ্ম্মা জীৱাত্মাৰ শাখা অধোমুখে, ধৰ্ম্মাত্মাৰ শাখা উৰ্দ্ধমুখে পাহ মেলি বাঢ়ে। সংসার-বিষয়জাল ইয়াৰ পাত, আৰু বাসনা ইয়াৰ মূল।” (২)

(১) যি নম্বৰ, যাৰ স্থিতি বিশ্বাস কৰা নাযায় সেয়ে অশ্বখ। গতিকে, এই অনিত্য সংসারক অস্থায়ী অশ্বখ বৃক্ষৰ লগত বিজ্ঞানি দিয়া হৈছে।

(২) গীতা ১৫শ, আখ্যা, ১—২ শ্লোক।

“হে অৰ্জুন ! এই সংসারবাসী শ্ৰাণীগণে এই সংসারৰূপ বৃক্ষৰ ৰূপ কেনে, ইয়াৰ আদি ক’ত, অন্ত ক’ত, মাজ ক’ত, তাৰ একো তথ্য নাপায় ; অথাই-সাগৰৰ গৰ্ভত থকা মাছে যেনেকৈ সাগৰৰ সীমা দেখিবলৈ নাপায়, তেনেকৈয়ে ত্ৰিগুণময়ী মায়াত বিমোহিত জীৱই যেনিয়ে চায় তেনিয়ে সংসারত বাঞ্চে আন একো দেখা নাপায়। মাথোন, অতি চোকা বৈৰাগ্যৰূপ অস্ত্ৰেৰে সেই সংসারৰূপ অশ্বখ গছৰ গুৰি পেলাই তাক উছন্দু নিয়াই পৰব্ৰহ্মক জানিব পৰা যায়। এতেকে, যি পৰমপদ লাভ কৰিলে জীৱৰ পুনৰ্জন্ম নহয়, যাৰ দ্বাৰাই সংসার-প্ৰবৃত্তিৰ বিস্তাৰ হৈছে, সেই আদিপুৰুষৰেই মই শৰণাগত হওঁ, এই বুলি সেই পদ চিন্তা কৰিব লাগে। যাৰ অভিমান বহিত হৈছে, যি বিবেকী, প্ৰিয় বা অপ্ৰিয় বস্তুৰ সমাগমত যাৰ আসক্তি বা বিৰক্তি নাই, যি মায়াতীত পৰব্ৰহ্মতত্ত্বপৰায়ণ, যাৰ বিষয়-ভোগত অভিলাষ নাই, সুখ দুখৰ হেতু বাগ-বিৰাগ যি মাৰ নিয়াব পাৰিছে, তেওঁৱেই সম্যক আত্মজ্ঞানৰ বলেৰে ব্ৰহ্মপদ লাভ কৰে। যি পদ প্ৰাপ্ত হলে তত্ত্ববান পুৰুষগণৰ পুনৰাবৃত্তি নহয়, যি পদ চক্ৰ, সূৰ্য্য আৰু অগ্নিয়েও প্ৰকাশ কৰিব নোৱাৰে, অথচ যি পদ স্বপ্ৰকাশ, সেই পদেই মোৰ (পৰব্ৰহ্মৰ) পৰমোৎকৃষ্ট পদ (১)। এই সংসারত সনাতন জীৱ মোৰেই (পৰমাত্মাৰ) অংশ মাথোন ; এই জীৱই মনে সৈতে ছয় ইন্দ্ৰিয়ক আকৰ্ষণ কৰে। বায়ু বেলোঁতে যেনেকৈ পুষ্পাদিৰ গন্ধলৈ গতি কৰে, জীৱাত্মায়ে তেনেকৈ দেহা এৰি যাওঁতে মন আৰু ইন্দ্ৰিয়গণক আকৰ্ষণ কৰি নিয়ে, আৰু অন্ত দেহত আশ্ৰয় লবলৈ তাত প্ৰৱেশ কৰোঁতে সেই মন আৰু

(১) ন উক্তাসন্নতে সূৰ্য্যো ন শশাঙ্কো ন পাবক।

যদগ্ৰাহ্য ন নিবৰ্ত্তন্তে তদ্ধাৰ পৰমঃ মম ॥—গীতা, ১৫শ, আখ্যা, ৬ শ্লোক।

ইন্দ্ৰিয়াদিকো প্ৰৱেশ কৰায় (১)। দেহভাগৰ ক্ষণত বা দেহত স্থিতিৰ কালত, নাইবা শোক-মোহ-সুখ-দুখ আদি বিষয় ভোগত প্ৰবৃত্ত অৱস্থাত, অথবা সত্ত্ব-ৰজঃ-তমঃ ত্ৰিগুণযুত দশাত জীৱাত্মাক বিষয় ভোগ বান্ধনাত উন্মুক্ত যুড়গণে দেখা নাপায়, মাথোন বিবেকী যোগিগণে চিত্ত-শুদ্ধিৰ বলেৰে ধ্যানত নিজ নিজ দেহস্থিত আত্মাক দেখা পায়। (২)

“হে অৰ্জুন ! চন্দ্ৰ, সূৰ্য্য, অগ্নিৰ যি তেজে জগতক প্ৰকাশ কৰিছে, সেই তেজ স্বৰূপত ময়েই (পৰমাত্মা) বুলি জানিব। (৩)। ময়েই (পৰব্ৰহ্মই) পৃথিবীত অজ্ঞাত গ্ৰহৰ সৰ্ব্বতিকাল সমাস্তৰ বাধি সনস্ত ভূতক ধাৰণ কৰি আছোঁ। আৰু, চন্দ্ৰৰূপ সোমবস (৪) হৈ ঔষধিত বোগনিবাৰিণী শক্তি প্ৰয়োগ কৰিছোঁ। যি প্ৰাণ (নিশ্বাস) আৰু অপান (প্ৰশ্বাস) বায়ুৰ দ্বাৰাই জীৱগণৰ চাৰি প্ৰকাৰ অন্ন (৫) (আহাৰ) জীৰ্ণ কৰে, সেই জঠৰাগ্নি ময়েই (পৰমাত্মা) বুলি বুজিব। সকলো মায়াপ্ৰিত চৈতন্ত্যৰ (৬) লগত মিলি পৰমাত্মাই স্মৃতি আৰু জ্ঞানৰূপে উদয়ো হয়, আৰু সেই স্মৃতি জ্ঞানৰ বিগৰো ঘটায়; বেদ বুজাবৰ গৰাকী তেৱেঁই; বেদ বুজিবৰ গৰাকীও তেৱেঁই। অৰ্থাৎ, মায়াভীত ৰূপে তেওঁ ব্ৰহ্ম,

(১) শবীৰং যদবাপ্নোতি যচ্চাপুণ্ড্ৰামতীশ্বৰঃ।

গৃহীত্বৈতানি সংযাতি বায়ুৰ্গন্ধানিবাশয়াৎ ॥

—গীতা, ১৫শ, আধ্যা, ৮ শ্লোক।

(২) ১৫শ, আধ্যা, ২—১১ শ্লোক।

(৩) যিহেতু দৃশ্যমান জগতৰ সকলো বস্তুয়েই জগৎবস্তুত্বিত।

(৪) চন্দ্ৰত সঞ্জীৱনী হুখা আছে বুলিয়েই চন্দ্ৰৰ আন এটা নাম “সোম”।

(৫) চাৰি প্ৰকাৰ অন্ন—চৰ্ব্বা, চোষ্য, লেহ্য, পেষ্য।

(৬) মায়াপ্ৰিত চৈতন্ত্যই জীৱাত্মা।

মায়াশ্রিত রূপে তেওঁ ব্রহ্মবেত্তা। ইহলোকত ক্ষব আৰু অক্ষব (১) এই দুবিধ বস্তুৱেই প্ৰসিদ্ধ; পৰমাত্মাই দেহত জীৱাত্মাৰূপে প্ৰবিষ্ট হৈ জগতক প্ৰকাশ কৰে। কিন্তু, সেই দুবিধ বস্তুবপৰা পৰমাত্মা পৃথক; তেওঁ একে ক্ষণতে ত্ৰিজগতত বিদ্যমান; তেওঁ অব্যয় আৰু তেওঁ ঈশ্বৰ। পৰমাত্মা কাৰ্য্যৰো অতীত আৰু কাৰণতকৈও উত্তম; সেই হেতুকেই ভগৱানক পুৰুষোত্তম বোলা যায়। যি যোগী পুৰুষে মায়া-মোহ ভেদ কৰি ভগৱানক এই পুৰুষোত্তম ৰূপে জানি ভজনা কৰে, তেৱেঁই প্ৰকৃত তত্ত্বদৰ্শী, তেওঁ সৰ্বস্ব আৰু তেওঁ ভক্তিযোগৰ দ্বাৰাই যথার্থ পৰমপুৰুষক উপাসনা কৰে। (২)

এই ছেগতে সামবণীত দিবলগীয়া (৩) শুভতম তত্ত্বজ্ঞান দান কৰি, ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণই এই বুলি অৰ্জুনক পুনৰপি সোধোন কৰিলে, “হে অনঘ (নিষ্পাপ)! হে ভাৰত! তোমাৰ আগত মই এই যে শুভতম বহুশ্র-শাস্ত্ৰ কীৰ্ত্তন কৰিলোঁ, যি যোগী পুৰুষে তাক হৃদয়ঙ্গম কৰিব পাৰিছে, তেওঁ আত্মজ্ঞানযুত হৈ পৰমপদ লাভ কৰিছে। (৪)

(১) এই দুই পদৰ বহুল ব্যাখ্যা ইতিপূৰ্বৰ টীকাত দি অহা হৈছে। এই স্থলত সি কাৰ্য্য আৰু কাৰণৰূপে গৃহীত হৈছে।

(২) গীতা, ১৫শ, আখ্যা, ১২—১৩ শ্লোক।

(৩) গীতাৰ সামবণী-আখ্যাত যি বক্তব্য বৈছে, এই ১৫শ, আখ্যাত তাৰ সাৰ-তত্ত্ব ব্যাখ্যা কৰা হ'ল।

(৪) গীতা, ১৫শ আখ্যা, ২০ শ্লোক।

১৮ : আখ্যা :

বাসনা তত্ত্বজ্ঞান ।

ভোগ-বাসনা ছবিধ, — শুভ আৰু অশুভ (১) । অশুভ বাসনা পৰিত্যাগ কৰি শুভ বাসনা অৱলম্বন কৰাৰ আৱশ্যকতা ব্যাখ্যা কৰাৰ উদ্দেশ্যে ভগৱানে এই বুলি নতুন ছেদত ধৰিলে, “হে অৰ্জুন ! অভয়, তত্ত্বসংশুদ্ধি (২), জ্ঞান আৰু যোগত স্থিতি ; দান, দম আৰু যজ্ঞ ; স্বাধ্যায় (৩), তপ আৰু আৰ্জ্জব (৪) এই সমস্তই শুভ বাসনাৰ ফল দৈবী সম্পদ (৫) ; অহিংসা, সত্য, অক্ৰোধ, ত্যাগ, শান্তি, পৰনিলাবৰ্জ্জন, দয়া, লোভশূন্যতা, মূহুৰতা, লজ্জা, চাক্ষুশশূন্যতা এইবোৰো দৈবী সম্পদ বা শুভ বাসনাৰ লক্ষণ । হে ভাৰত ! সাধিকী বাসনাৰে যি সকলে সংসাৰত জন্মগ্ৰহণ কৰে, সেই সকলেই তেজ (সাহ), ক্ষমা, ধৃতি, শৌচ (চিত্তশুদ্ধি), অদ্ৰোহ (অভিৰোধ), অভিমানশূন্যতা এইবোৰ গুণৰ গৰাকী হয় ।

(১) সাধিকী বাসনা শুভ আৰু মুক্তিমাৰ্গৰ হেতু ; বাজস আৰু ভামস বাসনা অশুভ আৰু সংসাৰবন্ধনৰ হেতুস্বৰূপ ।

(২) মিছা, প্ৰবঞ্চনা, মায়াদি তাগৰ নামেই তত্ত্বসংশুদ্ধি । গীতাৰ ২য়, আখ্যাত হৃতপ্ৰজ্ঞ পুৰুষৰ ব্যাখ্যাৰ লগত এই বিষয়ে বহলাই কোৱা হৈছে ।

(৩) শাস্ত্ৰাদি অধ্যয়ন ।

(৪) কাৰ্য্য, বাৰ্য্য আৰু ভাবৰ একতাৰূপ সাধিক ব্যৱহাৰেই আৰ্জ্জব । গীতাৰ ১২শ, আখ্যাত ভগবৎভক্তৰ ব্যাখ্যাৰ লগত এই বিষয়ে কোৱা হৈছে ।

(৫) সাধিকী বাসনাই দৈবী সম্পদ । গৃহস্থীৰ দৈবী সম্পদ বিতংকৈ ধৰিলে

হে পার্থ! যি বিলাকে বান্ধনী (বজ্রোপশংখজাত) আৰু আশ্ববী (তমোপশংখজাত) অশ্বত বাসনা লৈ জন্ম ধৰে, সিবিলাক দম্ভ, দৰ্প, অভিমান, ক্ৰোধ, কৰ্কশতা, অজ্ঞানতা, এইবোৰ আশ্ববী সম্পদৰ মাথোন গৰাকী হয়। দৈবী সম্পৎ মোক্ষৰ হেতু, আৰু আশ্ববী সম্পৎ বন্ধনৰ হেতু বুলি কৈ আহিছে।। সেই দৈবী সম্পত্তৰ মূল সাত্বিকী বাসনা লৈয়ে যে তুমি জন্মগ্রহণ কৰিছা তাত সন্দেহ নাই; এতেকে, হৈ পাণ্ডৱ, তুমি হতাশ নহবা। হে পার্থ! এই জগতত দৈব আৰু আশ্বৰ এই দুবিধ প্ৰকৃতিৰ সৃষ্টি; দৈব প্ৰকৃতিৰ সাত্বিকী শুভ বাসনায়ুত জীৱাত্মাৰ বিষয়ে তোমাক বিস্তৰ ব্যাখ্যা দিয়া হৈছে; এতিয়া আশ্বৰ প্ৰকৃতিৰ বান্ধনী আৰু তামসী অশ্বত বাসনায়ুত জীৱাত্মাৰ কথা কওঁ, শুনিবা। (১)

“হে অৰ্জুন! অশ্বৰ স্বভাবী মানুহে কিহত প্ৰবৃত্ত হব লাগে, কিহৰপৰা নিবৃত্ত হব লাগে, সেই বিষয়ে নাজানে; সিহঁতৰ ধৰ্ম্মাধৰ্ম্ম জ্ঞান নাই। (২) গতিকে, সিহঁতৰ শোচ নাই, আচাৰ নাই, আৰু সত্যও নাই; নাইবা অহঙ্কাৰ, অভিমান, দম্ভ, দৰ্প ইত্যাদি কু-প্ৰবৃত্তিৰ উদ্ভেজনাতে সিহঁতে শোচাচাৰাদি মানিবলৈ অপাৰগ হয়। আশ্বৰ প্ৰকৃতিৰ মানুহে কয় যে, জগতৰ মূলত সত্যাসত্তাৰ অস্তিত্ব নাই; ধৰ্ম্মাধৰ্ম্মৰূপ প্ৰতিষ্ঠা যে জগৎ ব্যৱস্থাৰ হেতু, সেইটো সিহঁতে স্বীকাৰ নকৰে; ঈশ্বৰৰপৰা যে জগতৰ সৃষ্টি হৈছে, তাকো সিহঁতে নামানে।

এইবোৰেই থাকি;—যেনে, দান (নিজৰ অধিকাৰৰ বস্তুৰ স্বত্বত্যাগ কৰি বোণ্য পাত্ৰত অৰ্পণ), সংবৎ কৰ্ম্মানুষ্ঠান (দেবযজ্ঞ, পিতৃযজ্ঞ, ভূতযজ্ঞ ইত্যাদি), ব্ৰহ্মচৰ্য্য বা কাশ্যিক, বাচিক আৰু হানসিক তপ, অৰুণটতা। গীতাৰ ১৩শ আখ্যাত জ্ঞানৰ লক্ষণ বৰ্ণনাৰ লগত এই বিষয়ে আভাস দিয়া হৈছে।

(১) গীতা, ১৩শ আখ্যা, ১—৬ শ্লোক।

সিহঁতৰ মতে বিষয়ভোগে পুৰুষৰ অভিলাষী স্ত্রী-পুৰুষৰ সংযোগেই জগৎ-সৃষ্টিৰ প্ৰাকৃতিক নিয়ম, আৰু কামেই জগতৰ উৎপত্তিৰ হেতু, ইয়াত বাজে অন্য কাৰণ নাই। এই আনুৰী প্ৰকৃতিৰ মানুহৰ আত্মা সত্ততে কাম, ক্ৰোধ, লোভ, মোহাদি বাসনাৰ দ্বাৰাই আবৃত (১); গতিকে সিহঁত অল্প বুদ্ধিজীৱী (২) আৰু উগ্ৰকৰ্মী (৩), সিহঁতে অন্যৰ অহিত সাধনৰ অৰ্থে জন্মগ্ৰহণ কৰে। সিহঁতে হৃদয়ৰ পুৰাৰ নোৱাৰা বাসনাজনিত দম্ভ, মান, মদত উন্নত হৈ অশুচি আৰু শাস্ত্ৰবিকল্প কাৰ্য্যত প্ৰবৃত্ত হয়। অশুভ বাসনায়ুত আনুৰ স্বভাবী মানুহে পাপ, পুণ্য, পৰলোক, স্বৰ্গলাভ, নবক-গন্ধি মোক্ষপ্ৰাপ্তি এইবোৰ একোকে নামানে; তাহাঁতৰ বিশ্বাস যে, বিমান দিন দেহা, সিমান দিনটো মাথোন জীৱন; আত্মাৰ অস্তিত্ব সিহঁতে নামানে। গতিকে, এই জীয়াই থকা কালত বিষয়জনিত লুপ্তভোগেই সিহঁতৰ পুৰুষাৰ্থ। আশে-পাশে অশেষ আশা ডোলেৰে বান্ধুখাই সিহঁতে বিষয়-বাসনা পুৰাৰৰ অৰ্থে অন্যায় বৃত্তি ধৰি অৰ্থ সঞ্চয় কৰে। অশুভ বাসনায়ুত আনুৰ প্ৰকৃতিৰ মানুহ কেৱল ধনৰ আকাঙ্ক্ষাত মগ্ন। আনুৰী বাসনাৰ মানুহে নিজকে অতি ক্ষমতাশালী সৰ্ব্বেসৰ্বী জ্ঞান কৰে যেন

(১) বাসনাই যে সংসাৰ-বৃক্ষৰ অৰাভৰ মূল, সেই বিষয়ক বহুসংখ্য গীৰ্জাৰ ১৫শ, আখ্যাত বহলাই কোৱা হৈছে; ১৬শ, আখ্যাত প্ৰথম এই কেইটা শ্লোকত সেই বাসনাৰ তত্ত্বজ্ঞানৰ আভাস আৱদ্ধ কৰা হৈছে। ১৪শ, আখ্যাত ৩৭তীত পুৰুষৰ লক্ষণ কীৰ্ত্তনৰ লগত এই দৈব ভূতসৰ্গ বিষয়ৰ আভাস দিয়া হৈছে।

(২) অজ্ঞ :—মগ, মানস, কবির, মজ্জাদি নিমিত্ত পদার্থবৃত্ত দেহা। যি দেহত অহংবুদ্ধি, সিয়ে অজ্ঞবুদ্ধি।

(৩) যি দেহক মাথোন পালিবৰ উদ্দেশ্যে শাস্ত্ৰনিষিদ্ধ কাৰ্য্যত প্ৰবৃত্ত হয়, সিহঁতে উগ্ৰকৰ্মী।

ভাবে; অজ্ঞানমোহিত হৈ নিজক ধনে-ধানে কুলে-মানে সৰ্ব্বপ্ৰধান
কৰাৰ অতৃপ্ত অশুভ বাসনাত সততে সিহঁত উন্মত্ত হয় (১)।
হে অৰ্জুন! নানাতৰহৰ ছদ্মিত সংকল্পত বিভোল, মোহজালত মেৰখোৱা
আৰু বিষয়-ভোগত অত্যন্ত আসক্ত অশুভ বাসনাৰ মানুহ নবকত
পতিত হয়; অৰ্থাৎ জীৱনত তাৰ ক্লেশ মুগ্ধচে (২)। আপোন-
শলাগী, উদৎ স্বভাৱী, ধনমানমদযুত আশুৰী বাসনাৰ মানুহে মাথোন
লোকক দেখুৱাবলৈ গণ্ডপ মাৰি নামনিমিতকৈ যজ্ঞানুষ্ঠান কৰে;
তেনেকুৱা যজ্ঞৰ শুভফল নাই (৩)। সেই অশুভ বাসনাৰ ৰাক্ষসী
স্বভাৱৰ মানুহে অহঙ্কাৰ, বল, দৰ্প, কাম আৰু ক্ৰোধৰ আশ্ৰয় লৈ
নিজৰ আৰু অন্যৰ দেহস্থিত আত্মাৰূপ মোৰ (পৰমাত্মাৰ) প্ৰতি
বিদ্বেষ ভাব প্ৰকাশ কৰি অশলাগী হয় মাথোন। সেই দ্বেষপৰৱশ
ক্ৰূৰমতি অশুভ বাসনাৰ আশুৰী মানুহে ঘূৰি ঘূৰি আশুৰী যোণিত
(৪) জনম লব লগাত পৰে। এই পূৰ্বজন্মৰ ফলাফলৰপৰা কাৰো
অব্যাহতি নাই। (৫)

“হে কুন্তীনন্দন! যি মানুহে নিজৰ আশুৰী বাসনাৰ ফলত
এবাৰ আশুৰী যোণিত জনম লয়, তাৰ আৰু সহজে উদ্ধাৰ নহয়;

(১) গীতা, ১৬শ, আখ্যা ৭—১৫ শ্লোক।

(২) অনেকচিত্তবিভ্ৰান্তা মোহজাল সমাবৃত্তাঃ। প্ৰসক্তাঃ কামভোগেষু পতন্তি
নবকেহুগুচৌ।—গীতা, ১৬শ, আখ্যা, ১৬ শ্লোক।

(৩) “আত্মসম্ভাৱিতাঃ স্তদ্ধা ধনমানমদাৱিতাঃ। যজন্তে নামবজ্জেষন্তে দত্তে-
নাবিধিপূৰ্বকম্।”—গীতা, ১৬শ, আখ্যা, ১৭ শ্লোক।

(৪) সাপ, বাঘ, কুন্তীৰ, হাজৰ, বিছা, জোকা ইত্যাদি জীৱৰ যোণিক লক্ষ্য
কৰি কোৱা হৈছে।

(৫) গীতা, ১৬শ আখ্যা, ১৮—১৯ শ্লোক।

তাৰ ক্ৰমাৎ আধোগতি হে হয়। কাম, ক্ৰোধ আৰু লোভ এই তিনি বিপু তিনিখন নবকৰ দ্বাৰা স্বৰূপ (১); এই তিনিৰ প্ৰভাৱ এবাৰ নোৱাৰিলে জীৱৰ উদগতি নাই। কিন্তু, যি এই তিনি বিপুক দম্বিৰ পাৰে, সি পৰমগতি লাভ কৰে। যি বান্ধনী বাসনাৰে মানুহে শাস্ত্ৰবিধি অৱজ্ঞা কৰি স্নেহচাচাৰ কৰে, তাৰ ইহলোকত দিক্‌দ্বিলাভ (চিন্তাশুদ্ধি) নোহোৱাৰ হেতুকে পৰলোকত পৰমগতি লাভ নহয়। হে অৰ্জুন! কাৰ্য্য আৰু অকাৰ্য্য নিৰূপণৰ অৰ্থে শাস্ত্ৰই বিশিষ্ট প্ৰমাণ দিছে; এতেকে তুমি কোনো অশুভ বাসনাক প্ৰশ্ৰয় নিদি শাস্ত্ৰমতে স্বধৰ্ম্ম (২) অনুযায়ী কৰ্ত্তব্যপৰায়ণ হোৱা। (৩)

(১) “ত্ৰিবিধং নবকস্তেদং দ্বাবং বাশনমাস্মনঃ।

কামঃ ক্ৰোধস্তথা লোভস্তস্মাদেতচ্চয়ং ভ্যজেৎ ॥”

—গীতা, ১৬শ আখ্যা, ২১ শ্লোক।

(২) স্বধৰ্ম্মঃ—অপ্ৰকৃতি পূৰ্ব্বজন্মৰ কৰ্ম্মফল অনুযায়ী যি মানুহে যি প্ৰকৃতি লাভ কৰে, সেই অনুযায়ী বৃত্তিও সেই মানুহ প্ৰবৃত্ত হয়। অৰ্জুনৰ পূৰ্ব্বজন্মৰ কৰ্ম্মফল অতি উত্তম; তাৰ ফলত তেওঁ অক্সিয়কুলৰ ভিলক হৈ জন্মলাভ কৰিছে। তেওঁৰ স্বধৰ্ম্ম অক্সিয় ধৰ্ম্ম। এতেকে, স্বধৰ্ম্ম পালনৰ অৰ্থে এতিয়া তেওঁ বণলৈ উলাহেৰে আগ বঢ়া যুগুত।

(৩) গীতা, ১৬শ আখ্যা, ২০—২৪ শ্লোক।

১৯ । আখ্যা ।

— ❦ —

সাম্প্রদায়িক কৰ্মানুষ্ঠান তত্ত্বজ্ঞান ।

সংসার আৰু সংসারৰ শিখা বাসনা-বিষয়ক তত্ত্বজ্ঞান ব্যাখ্যা শ্রৱন কৰি ভক্তিপৰায়ণ অৰ্জুন বীৰে অতি আগ্ৰহৰে নৈতে ভগৱান শ্রীকৃষ্ণক স্নুধিলে, “হে কৃষ্ণ ! যিবিলাকে শাস্ত্রবিধিগৈ আওকাণ কৰি আপোন মনেৰে শ্রদ্ধাযুক্ত হৈ পূজাদি কৰে (১), সিবিলাকৰ নিষ্ঠা কি ৰূপ ? সাত্বিকী, নে ৰাজসী, নে তামসী ?” (২)

তত্ত্বজ্ঞানী ভগৱান শ্রীকৃষ্ণই হৰিষ-অস্তৰেৰে এই বুলি সমিচাৰ দিলে,—“হে ভাৰত ! পূৰ্বজন্মৰ কৰ্মফল অনুযায়ী দেহী আত্মাৰ সাত্বিকী, ৰাজসী আৰু তামসী প্ৰকৃতিভেদে স্বাভাৱিক শ্রদ্ধা তিনি প্ৰকাৰ ।

(১) সাধাৰণতে কৰ্মানুষ্ঠান তিনি শ্ৰেণীত বিভক্ত । প্ৰথমতে, যিবিলাকে শাস্ত্রবিধি অনুযায়ী ধৰ্মকৰ্মানুষ্ঠান কৰে, সিবিলাক দেৱ সম্প্ৰদায় ; দ্বিতীয়তে, যিবিলাকে শাস্ত্রবিধি জানিও তাৰ প্ৰতি অৱজ্ঞা কৰি নিজ ইচ্ছানুৰূপ কৰ্মানুষ্ঠান কৰে সেইবিলাক অহৰ সম্প্ৰদায় ; আৰু যিবিলাকে শাস্ত্রবিধি জানিও তালৈ আওহেলা, কৰি উদাসীন ভাবে, অথচ শ্রদ্ধাযুক্ত হৈ নিজৰ মনোমত কৰ্মানুষ্ঠান কৰে, সিবিলাক কেন্ সম্প্ৰদায় ভুক্ত ? অৰ্জুনে নিজক এই তৃতীয় বিধ সম্প্ৰদায়ভুক্ত জানি, এই সাম্প্ৰদায়িক পৰিণাম বিষয়ক সংশয় ভঞ্জনৰ অৰ্থে কৃষ্ণকৃত ভৱশ্ৰৱ কৰিছে, এই বিষয় নিষ্ঠা কি ? সাত্বিকী, নে ৰাজসী, নে তামসী ?

(২) গীতা, ১৭শ আখ্যা, ১ম শ্লোক ।

তাৰ বিশদ ব্যাখ্যা দিওঁ, শুনিবাঁ। যিসকলে দেৱতাৰ পূজা কৰে, সেইসকল সাত্বিক; যিবিলাকে যক্ষ-ৰাক্ষসাদিৰ পূজা কৰে, সিবিলাক ৰাজসিক; আৰু যিবিলাকে ভূত-প্ৰেতাৰ পূজা কৰে, সিবিলাক তামসিক। যিবিলাকে শাস্ত্ৰত নোহোৱা স্বকল্পিত বিধি অনুসৰি কঠোৰ তপস্ক্ৰান্ত ধৰি উপবাস, অনাহাৰ, অনিদ্ৰা ব্ৰতৰ দ্বাৰাই দেহক ক্লেশ আৰু দুৰ্বল কৰে, তাৰ লগে লগে দেহস্থিত আত্মাকো ক্লেশ কৰে, সেই বিবেকবিহীন লোক ইহলোকত সৰ্বস্বত্বৰপৰা বঞ্চিত আৰু পৰলোকত অধোগতি প্ৰাপ্ত হয়। সিবিলাক আত্মৰ (১) শ্ৰেণীত

“প্ৰকৃতিভেদে মানুহৰ আহাৰো তিনি প্ৰকাৰ (৩); আৰু তপ, যজ্ঞ, দান এই ধৰ্ম্মকৰ্ম্মানুষ্ঠানো প্ৰত্যেকেই তিনি বিধৰ (৪)। সেইবোৰৰ স্ককীয় স্ককীয়াকৈ ব্যাখ্যা দিওঁ, শুনিবাঁ।

আহাৰ :—যি আহাৰে মানুহৰ পৰমায়ু বৃদ্ধি কৰে, যি আহাৰে দুৰ্বল শৰীৰত বল দিয়ে, যি আহাৰে ৰোগ নিবাৰণ কৰে আৰু শুভায়, যি আহাৰে মন-প্ৰাণ পৰিতৃপ্ত কৰে, যি আহাৰ সোৱাদ, শীতল আৰু ৰুচিকৰ, যি আহাৰে মনত উৎসাহ বঢ়ায়, সেইবোৰ আহাৰেই সাত্বিক সম্প্ৰদায়ৰ আহাৰ; অতি কেহা, টেঙ্গা, লুনীয়া, চোকা, উগ্ৰ (বাৰ-মচলা দিয়া গুৰুপাকী) আহাৰ, আৰু যি আহাৰ পাচত ৰোগ, শোক, দুখ, বিষাদিৰ কাৰণ হয়, সেই আহাৰ ৰাজসিক সম্প্ৰদায়ে ভোগ কৰে;

(১) নিকৃষ্ট সম্প্ৰদায়ৰ কৰ্ম্মানুষ্ঠানৰ ব্যাখ্যা দিওঁতেই উৎকৃষ্ট সম্প্ৰদায়ৰ কৰ্ম্মানুষ্ঠান অৰ্ঘ্যচিতে ব্যাখ্যা কৰা হয়। ইয়াকে নিষেধমুখী ব্যাখ্যা বোলা যায়।

(২) গীতা, ১৭শ আধ্য, ২—৬ শ্লোক।

(৩) চৰ্ব্বা, চোষ্য আৰু লেছ এই ত্ৰিবিধ আহাৰ।

(৪) (ক) অগ্নিহোত্ৰাদি যজ্ঞ; (খ) চান্দ্রায়নাদিতপঃ; (গ) দানাদি বিশিষ্ট দান।

কৰ্কাৰা, পইতা, আধাসিজা, অতিসিজা, গেলা, পচা, দুৰ্গন্ধী, এৰা, অণ্ডি আহাৰ তামসিক সম্প্রদায়ে ভোজন কৰে।

যজ্ঞ :—ফল কামনা ত্যাগ কৰি কেৱল চিত্তশুদ্ধিৰ উদ্দেশে কৰ্ত্তব্য জ্ঞান কৰি যি যজ্ঞ অনুষ্ঠিত কৰা হয়, সেয়ে সাত্ত্বিক যজ্ঞ ; ফল কামনাৰে আৰু নিজৰ মহত্বালি প্ৰকাশৰ উদ্দেশে যি যজ্ঞ কৰা হয়, সি ৰাজসিক ; আৰু যি যজ্ঞ শাস্ত্ৰবিধিৰাজ্জিত আৰু য'ত শ্ৰদ্ধাৰ অভাৱ, সেই যজ্ঞ তামসিক।

তপ :—শাৰীৰিক তপস্তা, বাচিক তপস্তা আৰু মানস তপস্তা এই তিনি প্ৰকাৰ তপস্তাৰ লক্ষণ এই ;—যেনে, দেৱ, দ্বিজ, গুৰু আৰু প্ৰাজ্ঞজনৰ পূজা আৰু শৌচ ; আৰ্জ্জব, ব্ৰহ্মচৰ্য্য, অহিংসা এইবোৰ শাৰীৰিক তপস্তাৰ নিষ্ঠা ; সদালাপ, সত্যকথা, অৰ্থাৎ যি কথা শুনিলে শ্ৰোতাৰ মনোবেদনা নহয়, যি সত্যকথা শুনি শ্ৰোতাৰ কল্যাণ সাধিত হয়, এনেকুৱা বচন ব্যৱহাৰ আৰু ষথাবিধি বেদাধ্যয়ন এই বোৰেই বাচিক তপস্তাৰ লক্ষণ ; চিত্তপ্ৰসন্নতা, অক্ৰুৰতা, ঘোন ভাব, আত্মসংযম, চিত্তশুদ্ধি এইবোৰ মানস তপস্তাৰ আচৰণ। কামনা ত্যাগ কৰি নিজ কৰ্ত্তব্য বোধ কৰা এই ত্ৰিবিধ তপস্তা সাত্ত্বিক ; মান-সংকাৰ, যশস্তা, গৌৰৱৰ উদ্দেশে যি তপস্তা অনুষ্ঠিত হয়, সি ৰাজসিক ; দুৰ্বাকাজ্জা তৃষ্ণা আৰু নিৰুত্তিৰ নিমিত্তে, অথবা আনৰ বিনাশ কামনাৰে যি তপস্তা কৰা যায়, সি তামসিক।

দান :—দেশ-কাল-পাত্ৰভেদে প্ৰত্যাশকাৰৰ আশা নৰখাটকৈ, কেৱল কৰ্ত্তব্যৰ অনুবোধত যি দান কৰা যায়, সি সাত্ত্বিক ; প্ৰত্যাশকাৰৰ প্ৰত্যাশা বা স্বৰ্গাদি ফল কামনাৰে যি দান কৰা যায়, সি ৰাজসিক ; যি দান অযোগ্য দেশত, অশুভ কালত, অপাত্ৰত আৰু অৱজ্ঞাৰে মৈতে প্ৰদত্ত হয়, সি তামসিক দান। (১)

“ওঁ তৎসৎ পৰব্রহ্মৰ এই তিনিপ্ৰকাৰ নাম শাস্ত্ৰে নিৰ্দেশ কৰিছে। যি দৰে ওঁকাৰ ৰূপে পৰব্রহ্মৰ নাম অ+উ+ম এই ত্ৰিৰণাত্মক, সেইদৰে পূৰ্বকালত মহৰ্ষিসকলে পৰব্রহ্মৰ ওঁ+তৎ+সৎ এই তিনি অবয়ব-যুক্ত নাম মন্ত্ৰৰ আদিতো স্মৰণ কৰিছিল। কাৰণ, তদ্বাবাই ধৰ্ম্মানুষ্ঠানৰ কাৰ্য্যবৈশিষ্ট্য দোষ খণ্ডন কৰা যায়। এই নামৰ প্ৰভাবেৰেই ব্ৰহ্মাই আদিতো ব্ৰাহ্মণ (১), বেদ আৰু যজ্ঞ সৃষ্টি কৰিবলৈ সমৰ্থ হৈছিল (২)। এই হেতুকেই বেদবিদ পণ্ডিতসকলে ‘ওঁ’ নাম উচ্চাৰণ কৰি যজ্ঞ, দান, তপস্কাৰি ক্ৰিয়াত প্ৰবৃত্ত হয়। এই কাৰণেই মোক্ষ আকাজক্ষীসকলে ‘তৎ’ এই শব্দ উচ্চাৰণ কৰি বিবিধ যজ্ঞ, দান, তপস্কাৰি সম্পাদন কৰে। আৰু, এই নিমিত্তেই, হে পাৰ্থ, শিষ্টসকলে সন্তাব (৩) আৰু সাধুভাব জনিত (৪) মঙ্গলজনক কাৰ্য্যবস্তুত ‘সৎ’ শব্দ উচ্চাৰণ

(১) এই প্ৰসজ্জত ব্ৰাহ্মণ (ব্ৰাহ্মণাস্তেন) শব্দৰ বাবাই ব্ৰাহ্মণ, কপ্ৰিয় আৰু বৈশ্ব এই ত্ৰিবিধ দ্বিজক উপলক্ষ্য কৰা হৈছে।

—কৃষ্ণানন্দস্বামীকৃত গীতাৰ্থ সন্দীপনী।

(২) ওঁ তৎসদিত্তি নিৰ্দেশে। ব্ৰহ্মণস্ত্ৰিবিধঃ স্মৃতঃ।

ব্ৰাহ্মণাস্তেন বেদাশ্চ যজ্ঞাশ্চ বিহিতাঃ পুৰা ॥

—গীতা, ১৭শ আখ্যা, ২৩ শ্লোক।

(৩) সন্তাব অৰ্থত অজিত্ব; অৰ্থাৎ কোনো বস্তু আছেনে নাই তাত সংশয় হলে ব্ৰহ্মৰ ‘সৎ’ নাম উচ্চাৰণ কৰি সেই আশঙ্কা আঁতৰ কৰা হয়।

—কৃষ্ণানন্দস্বামীকৃত গীতাৰ্থ সন্দীপনী।

(৪) সাধুভাব, অৰ্থাৎ সাধুত্ব বা পবিত্ৰ, অৰ্থাৎ কোনো বস্তুৰ পবিত্ৰতাত সংশয় হলে মহাত্মাসকলে ব্ৰহ্মৰ পবিত্ৰ নামাজ ‘সৎ’ শব্দ উচ্চাৰণ কৰি তাত বৈশিষ্ট্য দোষ খণ্ডন কৰে।

কবে। কিন্তু, হে অৰ্জুন! শ্রদ্ধাই সিদ্ধির মূল; অশ্রদ্ধাবে সৈতে
অগ্নিত আছতি দান, ব্রাহ্মণ সজ্জনক অন্ন-বস্ত্রাদি দান, আৰু
কায়িক, বাচিক আদি তপস্তা আৰু আন যি কোনো কৰ্ম্মৰ অনুষ্ঠান
কৰা যায়, সমস্ত অসৎ আৰু ব্যৰ্থ হয়; আৰু সেই শ্রদ্ধাহীন কাৰ্য্যৰ
দ্বাৰাই ইহলোক আৰু পরলোক দতো কোনো গুণ বা ফল লাভ
কৰা নাযায়। (১)

২০। আখ্যা।

ত্যাগ তত্ত্বজ্ঞান।

অষ্টাদশ আখ্যাবে সৈতে গীতা সম্পূর্ণ। এই মোখনী আখ্যাত আগৰ আখ্যায়িকাৰ ভালেমান জটিল তত্ত্বৰ সবল ব্যাখ্যা দিয়া হৈছে মোখনে, নতুন মূলতত্ত্ব সন্নিবিষ্ট হোৱা নাই। বিশেষ, ১৪শ আৰু ১৫শ আখ্যাতে ১৮শ আখ্যাত কবলগীয়া কথাৰ সাৰাংশ কথিত হৈছে। এতিয়া এই মোখনী আখ্যাৰ ব্যাখ্যাত ভালেমান তত্ত্বৰ বহু বহু লাগতিয়াল গোটাচৰেক তত্ত্ব-ব্যাখ্যা মোখনে উদ্ধৃত কৰা যাব।

সৰ্বপাণ্ডবিশাৰদ হৃদয়তত্ত্বদৰ্শী আত্মজ্ঞানী পৰমাত্মানুৰূপ নৱতত্ত্ব বিশ্ববিকাশ বাহুবিল্ববিনাশক জীৱন্ত শক্তি মহাবাহু কেশিনিহদন অন্তৰ বিপুলতমী হৃদ্যকেশ গোবিন্দ শ্ৰীকৃষ্ণকথিত তত্ত্বজ্ঞান উপলব্ধি কৰি তন্ময় হৈ পাৰ্থবীৰে ভক্তিবিহ্বল শুদ্ধচিত্তেৰে এইবুলি পুনৰপি কৃপাভিক্ষা কৰিলে,—“হে মহাবাহো ! হে হৃদ্যকেশ ! হে কেশিনিহদন ! এতিয়া সন্ন্যাস আৰু ত্যাগৰ (১) প্রকৃত পাৰ্থক্য কি, জানিবলৈ মোৰ ধাউতি বাঢ়িছে ; কৃপা কৰি তাৰ বিশদ ব্যাখ্যা দি মোৰ তত্ত্বজ্ঞান সম্পূৰ্ণ কৰা।” (২)

(১) ‘সন্ন্যাস’ আৰু ‘ত্যাগ’ এই দুটি ‘ঘট’ আৰু ‘পট’ৰ নিচিনা বিভিন্ন জাতীয় নে, ঘট আৰু ঘটৰ নিচিনা একেবিধ সংজ্ঞাৰ, বিভিন্ন নাম, অৰ্জুনে তাৰে বিশ্লেষণ বিচাৰিছে।

(২) গীতা, ১৮শ আখ্যা, ১ম শ্লোক।

গীতাশাস্ত্রৰ ব্যাখ্যা শ্ৰৱনত অৰ্জুনৰ আসক্তি উপলব্ধি কৰি ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণই হৰিষ্ অস্তবেৰে এই বুলি পুনৰপি স্মৃতিতৰৰ ব্যাখ্যা আৰম্ভ কৰিলে ;—“হে অৰ্জুন ! বেদশাস্ত্ৰবিদ পণ্ডিতসকলৰ মতে কাম্যকৰ্ম আৰু তাৰ ফলবাসনা বৰ্জ্জন (১) কৰাৰ নাম ‘সন্ন্যাস’ ; তদুপৰি নিত্যকৰ্ম সমূহ আৰু তাৰ ফলবাসনা বিসৰ্জ্জন দিয়াৰ নাম ‘ত্যাগ’। ই ষট আৰু পটৰ নিচিনা বিভিন্ন জাতীয় নহয়, ষট আৰু ষটীৰ নিচিনা একে জাতীয় পদাৰ্থ হে (২)।

“হে অৰ্জুন ! ত্যাগ বিষয়ত পণ্ডিতসকলৰ ভিতৰত মতভেদ আছে। কাৰো মতে মুক্তিৰ বাধক কাম্যকাম আৰু নিত্যকাম মাত্ৰেই বৰ্জ্জনীয় ; কাৰো মতে যজ্ঞ, দান, তপস্বাদি কৰ্ম কোনোমতে বৰ্জ্জনীয় নহয়। কিয়নো, এইবোৰ কৰ্মানুষ্ঠান চিত্তশুদ্ধিৰ অৰ্থে প্ৰয়োজনীয়। হে ভৱতসত্তম ! সেই সমস্তা থগুবৰ হেতু মানৱৰ ত্যাগ বিষয়ে মোৰ সিদ্ধান্ত মত এই :—ত্যাগ তিনিপ্ৰকাৰ ; যেনে, ১ম, ফলকামনা নাৰাখি কৰ্মৰ অনুষ্ঠান কৰা ; ২য়, ফলকামনাবৃত কৰ্মানুষ্ঠান মাথোন বৰ্জ্জন ; ৩য়, ফলকামনা আৰু তাৰ লগতে সমুদায় কৰ্মানুষ্ঠান পৰিহাৰ কৰা। ইয়াৰভিতৰত প্ৰথম বিধেই শ্ৰেয়ঃ। নিত্যকৰ্ম ত্যাগ কৰাও বিধেয় নহয়। কৰ্তব্যবোধত কৰ্মৰ অনুষ্ঠান কৰি, তাৰ ফল বাসনালৈ উদাসীন হোৱাই সাঙ্ঘিক ত্যাগ ; এই ত্যাগেই গ্ৰহণীয়। (৩)

(১) কাম্যকৰ্ম মাত্ৰেই মুক্তিৰ প্ৰতিবন্ধক, ইয়াৰ ফল কাৰণাই মুক্তিমাৰ্গ বোধ কৰে।

(২) গীতা, ১৮শ আখ্যা, ২ শ্লোক।

(৩) গীতা, ১৮শ আখ্যা, ৩—১১ শ্লোক।

“হে পাৰ্থ! অত্যাগী (১) মানুহৰ চিন্তাশক্তি হোৱাৰ আগেয়েই মৃত্যু হলে সেই মানুহে কৰ্ম্মানুষ্ঠানৰ প্ৰায়শ্চিত্ত স্বৰূপ পুনৰ্জন্ম লব লগাত পৰে। কিন্তু, ‘স্বয়ং কৰ্ত্তা’ ৰূপ যাৰ অভিমান নাই, যাৰ বুদ্ধি কাৰ্য্যত লিপ্ত নহয়, তেওঁ সমস্ত লোক বধ কৰিলেও প্ৰকৃতপক্ষে তেওঁৰ একো কৰা নহয়, তেওঁ তাৰ বাবে প্ৰায়শ্চিত্তভাগীও নহয় (২)। হে অৰ্জুন! আগেয়ে কৈ অহা ত্ৰিবিধ জ্ঞানৰ সূত্ৰ মনত ৰাখিলে কৰ্ম্মানুষ্ঠানত বিয় বা বেমেজালি নঘটে। সেই ত্ৰিবিধ জ্ঞান হৈছে, সাত্বিক জ্ঞান, ৰাজসিক জ্ঞান আৰু তামসিক জ্ঞান। (ক) যি জ্ঞানৰ দ্বাৰাই সৰ্বব্যাপী এক অব্যয় সম্ভাৰূপ ভাবৰ উপলব্ধি হয়, সেয়ে সাত্বিক জ্ঞান; (খ) যি জ্ঞানৰ দ্বাৰাই ভিন্ ভিন্ দেহস্থিত ভিন্ ভিন্ পদাৰ্থৰ অনন্তত্ব হয়, সেয়ে ৰাজসিক জ্ঞান; (গ) যি জ্ঞানৰ দ্বাৰাই সৰ্বব্যাপী আত্মক কোনো এটা সুকীয়া দেহত বা মুৰ্ত্তিত বা কৰ্ম্মানুষ্ঠানত আৱদ্ধ অনন্তত্ব কৰায়, সেয়ে তামসিক জ্ঞান। (৩)

“হে পাৰ্থ! যি বুদ্ধিৰ বলত প্ৰবৃত্তি আৰু নিবৃত্তি, কাৰ্য্য আৰু অকাৰ্য্য ভয় আৰু অভয়, বন্ধন আৰু মুক্তি বিষয়ে জ্ঞাত হোৱা যায়, সেয়ে সাত্বিক বুদ্ধি; যি বুদ্ধিৰ দ্বাৰাই ধৰ্ম্ম আৰু অধৰ্ম্ম, কাৰ্য্য আৰু অকাৰ্য্য ইত্যাদি বিষয়ত সংশয় ওপজে, সেয়ে ৰাজসিক বুদ্ধি; যি বুদ্ধিয়ে অজ্ঞান-অন্ধকাৰলৈ নি অকাৰ্য্যক কাৰ্য্য, অধৰ্ম্মক ধৰ্ম্ম আৰু অত্যাগী সকলো বিষয়তে বিপৰীত বোধ জনায়, সেয়ে তামসিক বুদ্ধি। সেই অনুক্ৰমে

(১) যিবিলাকে কৰ্ম্মৰ আংশিক অনুষ্ঠান আৰু আংশিক পৰিত্যাগ কৰে, সিবিলাকক অভ্যাগী ‘সন্ন্যাসী’ বা ‘মৌনসন্ন্যাসী’ বোলা যায়।

—শ্ৰীধৰ স্বামীকৃত গীতাৰ টীকা।

(২) এনেবিধ কৰ্ম্মীৰ কৰ্ম্মানুষ্ঠানক পৰমাৰ্থ সন্ন্যাস বোলা যায়।

(৩) গীতা, ১৮শ আশা, ১২—২২ শ্লোক।

সেই সেই বুদ্ধির অনুগামীসকলো সাত্বিক, রাজসিক আৰু তামসিক কৰ্ত্তাবশে অভিহিত। তদনুযায়ী ধৃতিও সাত্বিক, রাজসিক আৰু তামসিক ৰূপে ত্ৰিবিধ। (১)

“হে ভৰতশ্ৰেষ্ঠ! সত্ব, ৰজ, তমঃ গুণানুসাৰে মানুহে অভ্যাসত অনুভৱ কৰা সুখ আৰু দুখো তিনি প্ৰকাৰ;—যি সুখৰ আৰম্ভণ বিহয়েন (২) আৰু পৰিণাম অমৃতহেন (৩), আৰু যাৰপৰা আত্মবুদ্ধিৰ প্ৰসন্নতা জন্মে, সেয়ে সাত্বিক সুখ; যি সুখৰ আৰম্ভণ অমৃতহেন আৰু সামৰণ বিহয়েন, আৰু যি বিষয় আৰু ইন্দ্ৰিয়ৰ যোগত উদ্ভৱ হয়, সেয়ে ৰাজসিক সুখ; আৰু যি সুখ কেৱল তন্না, এলাহ আৰু প্ৰমাদমূলক, সেয়ে তামসিক সুখ। এই তিনিগুণ প্ৰকৃতিজাত; গতিকে সি সকলোতে বৰ্ত্তমান। এই স্বাভাবিক গুণানুসাৰেই ব্ৰাহ্মণ, কত্ৰিয়, বৈশ্য আৰু শূদ্ৰৰ কৰ্ম্মবিভাগ নিৰূপিত হৈছে (৪)। শম, দমঃ, তপঃ, শৌচঃ, ক্ষমা, সৰলতা, জ্ঞান,

(১) গীতা, ১৮শ আখ্যা, ২৩—৩৫ শ্লোক।

(২) সাত্বিক সুখজ্ঞান বৈবাগ্য, ধ্যান আৰু সমাধি আদিৰ দ্বাৰাই সাধন কৰা যায়; গতিকে সি কষ্টসাধ্য হেতুকে আদিতে বিহবেন লাগে।

(৩) সাত্বিক সুখৰ সাধনা এবাৰ সিদ্ধি হৈ উঠিলে সি পৰম আনন্দদায়ক হয়; গতিকে ভেতিয়া সি অমৃতহেন বোধ হয়।

(৪) ব্ৰাহ্মণকত্ৰিয়বিশাং শূদ্ৰাণাং চ পৰন্তপ। কৰ্ম্মাণি প্ৰবিত্তন্তানি স্বভাব-প্ৰভবৈন্তৈঃ।—গীতা, ১৮শ আখ্যা, ৪১ শ্লোক।

ব্ৰাহ্মণকত্ৰিয়বিশাং ব্ৰাহ্মণ + কত্ৰিয় + বিশ্ এই তিনি শব্দৰ সংযোগ সম্বাসে এই তিনি বৰ্ণৰ বিশেষ আৰু বোধাধাৰন অগ্নিহোত্ৰাদি কৰ্ম্মত অধিকাৰ দেখুৱাইছে। স্বভাবপ্ৰভবৈন্তৈঃ বাক্যে প্ৰমাণ কৰিছে যে, সত্ব, ৰজঃ, তমঃ ত্ৰিগুণাত্মক প্ৰকৃতি বা স্বৰ্গ অনুযায়ী এই বৰ্ণ চতুষ্টয়ৰ সৃষ্টি হৈছে। যেনে, সাত্বিকগুণী ব্ৰাহ্মণৰ কৰ্ম্ম পূজন, বাজন, অধ্যয়ন; ৰাজসিকগুণী কত্ৰিয়ৰ কৰ্ম্ম শাসন, পালন, অধ্যয়ন; তামসিকগুণী শূদ্ৰৰ কৰ্ম্ম সেৱা, শুশ্ৰূষা, শ্ৰম; অথবা কৃষি, বাণিজ্য, অধ্যয়ন; তামসিকগুণী শূদ্ৰৰ কৰ্ম্ম সেৱা, শুশ্ৰূষা, শ্ৰম; অথবা সেই সেই গুণানুসাৰে সেই সেই বৰ্ণৰ উপপত্তি।—কৃষ্ণানন্দস্বামীকৃত গীতাসন্দীপনী।

বিজ্ঞান আৰু আন্তিকতা এই ৯টা ব্ৰাহ্মণৰ স্বধৰ্ম বা স্বভাবজাত ধৰ্ম ; শৌৰ্য্য, তেজ, ধৃতি, দক্ষতা, যুদ্ধত অপৰাধুখতা, ঈশ্বৰতাব (প্ৰভুত্ব) আৰু দান এই কেইটা ক্ষত্ৰিয়ৰ স্বধৰ্ম বা প্ৰকৃতিগত কৰ্ম ; কৃষি, গো-বক্ষা আৰু বাণিজ্য এই কেইটা বৈশ্যৰ স্বধৰ্ম বা স্বাভাবিক কৰ্ম ; আৰু উল্লিখিত বিজাতিত্ৰয়ৰ সেৱা আৰু শুশ্ৰূষা শূদ্ৰৰ স্বধৰ্ম বা স্বভাবজ কৰ্ম (১)। (২)

“হে অৰ্জুন ! যি ঈশ্বৰে আকাশাদি ভূতসমূহ সৃষ্টি কৰিছে, যি ঈশ্বৰ বিশ্বকামাণ্ডৰ সৰ্বত্ৰতে বিদ্যমান আছে, সেই ঈশ্বৰক মানুহে স্বধৰ্ম (৩) অনুযায়ী কৰ্মৰ দ্বাৰাই অৰ্চনা কৰি সিদ্ধিলাভ কৰিব পাৰে। হে কুন্তীনন্দন ! “স্বধৰ্মো নিধনো শ্ৰেয়ঃ” এই পূৰ্বোক্ত উপদেশ সততে পালন কৰিলেই পৰানিষ্ঠজ্ঞান (৪) লাভ কৰিব পাৰিব। বিশুদ্ধ বুদ্ধিৰ

(১) শৰ্মো দমস্তপ শৌচং ক্ষান্তিৰাৰ্জ্জবমেব চ । জ্ঞানং বিজ্ঞানমাস্তিক্যং ব্ৰাহ্মণ কৰ্ম স্বভাবজম্ ॥—গীতা, ১৮শ আধ্যা, ৪২ শ্লোক ।

শৌৰ্য্যং তেজো ধৃতিৰ্দাক্ষ্যং যুদ্ধে চাপ্যপলায়নম্ ॥

দানমীশ্বৰতাবশ্চ ক্ষাত্ৰং কৰ্ম স্বভাবজম্ ।

—গীতা, ১৮শ, আধ্যা, ৪৩ শ্লোক ।

“কৃষিগোবক্ষাবাণিজ্যং বৈশ্যং কৰ্ম স্বভাবজম্ ।

পৰিচৰ্য্যাশ্ৰকং কৰ্ম শূদ্ৰস্তাপি স্বভাবজম্ ॥

—গীতা, ১৮শ আধ্যা, ৪৪ শ্লোক ।

(২) গীতা, ১৮শ আধ্যা, ৩৯—৪৪ শ্লোক ।

(৩) স্বধৰ্ম অৰ্থত কুলজ ধৰ্ম ; পূৰ্বজন্মৰ কৰ্মফল অনুযায়ী যি জীৱন্তাই যি কুলত জন্ম লয়, তাৰ সেয়ে কুলজ ধৰ্ম ।

(৪) পৰানিষ্ঠাৰ উপৰি আৰু সাধনা নাই। এতিয়া, গীতা ব্যাখ্যাৰ সামৰণিত পৰমহংস শ্ৰীকৃষ্ণই পৰমতত্ত্ব দিবা অৰ্জুনক শেষ গুহ্যতম জ্ঞান উপদেশ দিবলৈ উদ্যত হৈছে ।

বলেৰে ইন্দ্ৰিয়াদিক সংযত কৰি, অৰ্থাৎ ৰূপ-বস-গন্ধাদিবপৰা চিত্তক নিবৃত্ত কৰি, বিষয়ানুবাগত যি উদাসীন হব পাৰে, সেই মহাত্মা পুৰুষেই ব্ৰহ্মভাব লাভ কৰিব পাৰে। যি ব্ৰহ্মত অৱস্থিত, যি প্ৰসন্নমনা, যি শোকত উদ্বিগ্ন নহয়, যি কোনো প্ৰকাৰৰ আকাজক্ষা নকৰে আৰু যি সৰ্বভূতৰ প্ৰতি সমদৰ্শী, সেই মহাত্মাই পৰম পৰমাত্মাভক্তি লাভ কৰে; আৰু পৰিণামত প্ৰমাত্মাতে প্ৰৱেশ কৰে। কিয়নো, নিষ্ঠাবান হৈ চিত্তশুদ্ধি লাভ কৰি ভগৱানৰ শৰণাগত হলেই মুক্তিপদ লাভ কৰা যায়। এতেকে, হে অৰ্জুন, তুমি যোগবলেৰে সমস্ত কৰ্ম ভগৱানত সমৰ্পণ কৰি চিত্তস্থিৰ ব্ৰহ্মপৰায়ণ হলেই সমস্ত দুখ-চিন্তাবপৰা উত্তীৰ্ণ হবা। নচেৎ, অহঙ্কাৰ কৰি ইয়াৰ অৱ্থা কৰিলে তুমি বিনষ্ট হবা (১)।

“হে অৰ্জুন! অহঙ্কাৰ কৰি যুদ্ধ নকৰোঁ। বুলিও তুমি বব নোৱাৰিবা। কিয়নো, তোমাৰ স্বধৰ্ম্মে (২) তোমাক যুদ্ধত প্ৰবৃত্ত হবলৈ বাধ্য কৰিব। তোমাৰ অভিমান নিশ্চয় নবজিব, আৰু তোমাৰ এই মোহ আপুনি মাৰ যাবগৈ। হে কুন্তীনন্দন! এই কথা ধুৰূপ বুজিবা যে, ভগৱানে প্ৰাণীসমূহৰ হৃদয়ত বাস কৰি গোটেই জগতক পুতলাৰ দৰে নচুৱাব লাগিছে। এতেকে, তুমি যুদ্ধ নকৰোঁ। বোলা অহঙ্কাৰ পৰিহাৰ কৰি ভগৱন্তৰ শৰণাগত হোৱা; নহলে তোমাৰ নিস্তাৰ নাই। কিন্তু, স্বধৰ্ম্ম পালন কৰোঁতে নিধন হলেও তুমি মোক্ষপ্ৰাপ্ত হবা।” (৩)

(১) গীতা, ১৮শ আখ্যা, ৪৫—৫৮শ্লোক।

(২) অৰ্জুনৰ স্বধৰ্ম্ম ৰাজসিক,—যুদ্ধত পৰাভূখ নোহোৱা।

(৩) গীতা, ১৮শ আখ্যা, ৫৯—৬২ শ্লোক।

২১। আখ্যা।

গুহাতিগুহ গীতাতত্ত্ব—সঞ্জয়-মন্তব্য।

সামৰণিত পৰম গুৰু শ্ৰীকৃষ্ণই পৰম প্ৰিয়-শিষ্য অৰ্জুনক এই বৃগি-শেষ-পদেৰে পদেৰে দিলে, “হে অৰ্জুন! মই তোমাৰ আগত গুহাতিগুহ আত্মজ্ঞান (১) ব্যাখ্যা কৰিলোঁ। এতিয়া সেই ব্যাখ্যাৰ আদিৰপৰা অন্তলৈকে অতি গভীৰ ভাৱে স্মৰি চাই তুমি যেনে যুগুত বিবেচনা কৰাঁ, তাকে কৰাঁ। হে অৰ্জুন! তুমি সমুদায় ধৰ্ম্মৰ অনুষ্ঠান (২) সাৰ কৰি কেৱল ভগৱানৰ শৰণাগত হোৱাঁ, তেনেহলেই তুমি সৰ্ব-পাপৰপৰা মুক্তি পাবাঁ যে তাত সংশয় নকৰিবাঁ (৩)। হে অৰ্জুন! তোমাৰ হিতাৰ্থে যি গুহাতিগুহ গীতা ব্যাখ্যা কৰিলোঁ, এই ব্যাখ্যা-

(১) মন্ত্ৰ-তন্ত্ৰ মণি-বসায়নাদি গুহপদাৰ্থতকৈও আত্মজ্ঞান গুহতম। কিয়নো, মণিমন্ত্ৰাদিয়ে অনিত্য সাংসাৰিক সুখ মাথোন লাভ কৰায়, কিন্তু আত্মজ্ঞানৰ প্ৰভাৱত জীৱই ব্ৰহ্মানন্দৰূপ নিত্যসুখ লাভ কৰে।

(২) ‘সৰ্বধৰ্ম্মান্ পৰিত্যজ্য’ বোলেওতে ‘সৰ্বধৰ্ম্মসম্প্রাস’ বুলি বুজিব লাগে। কিয়নো, ভগৱানৰ শৰণাগত হোৱাও এক ধৰ্ম্ম। গতিকে, ইয়াকে হে বুজিব লাগে যে, সৰ্বধৰ্ম্ম পৰিত্যাগ কৰিলেও যি পাপ হব পাৰে, ভগৱানৰ শৰণাগত হলে তেনে পাপবো প্ৰায়শ্চিত্ত হয়।—শ্ৰীধৰস্বামীকৃত টীকা।

(৩) সৰ্বধৰ্ম্মান্ পৰিত্যজ্য নামেকং শৰণং ব্ৰজ।

অহং ত্বা সৰ্বপাপেষু মোক্ষস্থিৰামি মা শুচঃ।

—গীতা, ১৮শ আখ্যা, ৬৬ শ্লোক।

উপদেশ তপস্কাবিহীন, ভক্তিবর্জিত, শুশ্রূষাবহিত আৰু ভগৱানৰ প্ৰতি অশ্ৰদ্ধাযুক্ত লোকৰ আগত কোৱা কাৰিতো উচিত নহয় (১)। এই গীতাতুল্য প্ৰিয়বস্তু মোৰ আন একো নাই; এই গীতা পাঠত যাৰ প্ৰৱল অনুৰাগ তাৰ সমান মোৰ প্ৰিয় আন কোনো নহয়; যি ভক্তিয়ে সৈতে গীতাপাঠ শ্ৰৱণ কৰে তাৰ প্ৰতিও মই সততে তুষ্ট।

সামৰণিত ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণই অতি আগ্ৰহেৰে সৈতে অৰ্জুনক পুনৰপি সুধিলে, “হে পাৰ্থ! এই গীতাশাস্ত্ৰ ব্যাখ্যা তুমি একাগ্ৰচিন্তেৰে শুনিলা নে? হে ধনঞ্জয়! তোমাৰ অজ্ঞানকৃত মোহজাল বিনষ্ট হল নে? (২)

অৰ্জুনে গভীৰ কৃতজ্ঞতাৰে সৈতে অতি ভক্তিতাবে তেওঁৰ শেষ-সিদ্ধান্তমত এই বুলি নিবেদিলে, “হে অচ্যুত! তোমাৰ কৃপাত মোৰ সমস্ত মোহ বিনষ্ট হল; তোমাৰ অনুগ্ৰহত মই স্থিৰচিত্ত হালোঁ; আৰু তোমাৰ অভয় চৰণত শৰণাগত হৈ মই সৰ্বসংশয়বৰণা মুক্ত হালোঁ। এতিয়া, হে প্ৰভো! তোমাৰ উপদেশানুৰূপ কাৰ্য্য কৰিবলৈ মই সষ্টম হৈছোঁ। (অৰ্থাৎ, মই যুদ্ধত প্ৰস্তুত হবলৈ প্ৰস্তুত হৈছোঁ)। (৩)

(১) কিয়নো, বিনা তপস্যাত গীতাৰ উপদেশ ধাৰণা কৰিবলৈ শক্তি নোপজে; ভক্তিবিনে গীতাপদেশ গ্ৰহণ বা শ্ৰৱণলৈ প্ৰবৃত্তি নজন্মে; শুকশুশ্ৰূষা নহলে গীতাৰ মৰ্ম্মাৰ্থ লাভৰ সম্ভাৱনা নাই। ঈশ্বৰত অশ্ৰুয়া ত্যাগ নকৰিলে গীতাৰ সাৰভাষ্য ব্ৰহ্মানন্দ উপলব্ধি নহয়।

—কৃষ্ণানন্দস্বামীকৃত গীতাসন্দীপনী।

(২) গীতা, ১৮শ আখ্যা, ৬৩—৭১ শ্লোক।

(৩) গীতা, ১৮শ আখ্যা, ৭২—৭৩ শ্লোক।

ৰাজনৈতিক মহাপুৰুষ আৰু আধ্যাত্মিক মহাপুৰুষ শ্ৰীকৃষ্ণৰ গীতা-শাস্ত্ৰ ব্যাখ্যাৰ উদ্দেশ্য সিদ্ধি হোৱাত (১), পাণ্ডৱ কেশৰী ধৰ্ম্মৰূপ ধনঞ্জয়ে সৈতে পৰম উলাহেৰে তেওঁ পাণ্ডৱ শিবিৰৰ মুখে পুনৰপি ৰথ চলাই দিলে। কৃষ্ণাৰ্জুনৰ পুনৰপি শিবিৰ প্ৰৱেশত পাণ্ডৱবাহিনীৰ প্ৰাণত আনন্দ-উলাহে নধৰা হল।

সদৌ শেহত, সৰ্ব্বজ্ঞস্বৰূপ সঞ্জয় মন্ত্ৰীয়ে ধৃতৰাষ্ট্ৰ ৰজাৰ আগত কুৰুক্ষেত্ৰ মহাৰণৰ আয়োজনৰ বৰ্ণনা দিয়া প্ৰসঙ্গত এই অদ্ভুত কৃষ্ণাৰ্জুন-সম্বাদ বৰ্ণনা কৰি, এই বুলি মন্তব্য প্ৰকাশ কৰিলে, “হে মহাৰাজ! ভগৱান বাহুদেৱ আৰু মহাৰাছ অৰ্জুনৰ মাজত হোৱা ৰোমাঞ্চক যোগতত্ত্বৰ ব্যাখ্যা শুনি আচৰিত হলোঁ। যি শক্তিৰে মই আপোনাক কুৰুক্ষেত্ৰ মহাৰণৰ বিষয়ে টাঁড়ৰ বাতৰি টাঁড়ে দি আহিছোঁ, সেই শক্তিৰ প্ৰভাবেৰেই কৃষ্ণাৰ্জুনৰ মাজত হোৱা গুহ্যতম যোগতত্ত্ব মই হু-বহু শুনি চৰিতাৰ্থ হলোঁ। হে মহাৰাজ! সেই অদ্ভুত কথোপকথন মই স্মৰি চাওঁ মানে মোৰ অন্তৰ আনন্দত পুলকিত হয় (২)। হে ৰাজন! শ্ৰীকৃষ্ণৰূপ হৰিৰ

(১) সাংসাৰিক মায়-মোহ ভঙ্গ কৰি, নিবৃত্ত অৰ্জুনক যুদ্ধত প্ৰবৃত্ত কৰাটোৱেই গীতাশাস্ত্ৰ ব্যাখ্যাৰ মুখ্য উদ্দেশ্য আছিল। অথবা, সেই উদ্দেশ্যেই কৃষ্ণধৰ্ম্মশাস্ত্ৰ গীতাৰ ‘হৃদি হয়। এতিয়া, অৰ্জুন যুদ্ধত প্ৰবৃত্ত হবলৈ প্ৰতিজ্ঞিত হোৱাত, সেই উদ্দেশ্য সিদ্ধি বা সাংক্ষল হৈছে।

(২) গুহ্যতিগুহ্য গীতাশাস্ত্ৰ ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণই পৰমন্তত্ব শিষ্য অৰ্জুনৰ আগত মাথোন ব্যাখ্যা কৰিছিল; সেই পৰম ছেগতে সজ্ঞয়েও সৌভাগ্যক্ৰমে স্বয়ং বোণেশ্বৰৰ মুখে সেই বোণতত্ত্ব ব্যাখ্যা শ্ৰৱণ কৰি পৰম পুলকিত বোধ কৰিছিল।

—কুবানন্দধাৰীৰ গীতাসন্দীপনী।

সেই বিশ্বৰূপ ধারণৰ বিষয়ে মই যিমানেই সন্মতি চাইছোঁ, সিমানেই মোৰ
 প্ৰাণত বিশ্বাস জন্মিছে, সিমানেই মই আনন্দত আপোন-পাহৰা হৈছোঁ । (১)
 হে মহাবাজ ! যি পক্ষত স্বয়ং যোগেশ্বৰ ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণ সৰ্বসামৰ্থি,
 যি পক্ষত গাণ্ডীবধাৰী বীৰকেশৱী অৰ্জুন বৰ্ত্তমান, সেই পক্ষেই যে
 ৰাজশ্ৰী, বিজয়, গুৰুত্ব আৰু নীতি আশ্ৰয় হব, আৰু শেহান্তৰত সেই
 পক্ষেই যে কুৰুক্ষেত্ৰ মহাৰণত জয়লাভ কৰিবগৈ তাত সংশয় নাই । (২)

(১) গীতা, ১৮শ আধ্যায়, ৭৫—৭৭ শ্লোক ।

(২) যত্র যোগেশ্বরঃ কৃষ্ণো যত্র পার্থো ধনুর্ধরঃ ।

তত্র শ্ৰীবিজয়ো ভূতিক্ষৰ্বা নীতিস্থতির্ধনম্ ॥

—গীতা, ১৮শ আধ্যায়, ৭৮ শ্লোক ।

লীলা ।

(সংসার-চিত্ৰ-কাব্য)

অসম-সাহিত্য-সভাৰ দ্বাৰাই অভিনন্দিত

গৱৰ্ণমেণ্ট সাহিত্যিক পেঞ্চনাৰ,

ৰাস্তাবাহাদুৰ পদ্মনাথ গোহাঞি বৰুৱা, এম, আৰ, এ, এচ, (লণ্ডন)
ৰচিত ।

দ্বিতীয় ভাষ্কৰণ ।

লীলা-এজেক্ষিবপৰা।

শ্ৰীযুতা হীৰাবতী গোহাঞিবৰুৱানীৰ দ্বাৰাই প্ৰকাশিত ।

"পদ্মকুটীৰ", ডেজপুৰ, অসম ।

বৰ্ষাগ, ১৮৫৮ নংক ।

কে { কেঁচবন্ধা ৫০ তিনিসিকি ।
পকাবন্ধা ১৮ এটকা ।

কলিকতা,

৮৫নং অণ্ডাৰ চাৰকুলাৰ ৰোড, 'ভাৰতমিহিৰ প্ৰেছত'

শ্ৰীযুগলচৰণ দাসৰ দ্বাৰাই মুদ্ৰিত ।

১। পাতনি।

—কঙ্ক—

মূল অঙ্গৰ এটহীয়া অৰ্দ্ধাঙ্গিনী আৰু দুগীয়া সহধৰ্ম্মিনীয়ে সাংসাৰিক লীলাৰ আদিছোৱা মাৰ নিয়াই স্বৰ্গী ছোৱাৰ পাচত, বাৰীছোৱা পোহৰাবলৈ বিধিৰ বি বিধান মোৰ অদৃষ্টত অঙ্কিত হৈ বৈছিল, আজি তাৰ পোহৰেবেই আন্ধাৰ স্বামী-গুৰুৱে অঁকা সাংসাৰিক আদ্যলীলা-খেলাৰ চিত্ৰ বাইজৰ আগত পোহৰাই ধৰিবলৈ আগ বাঢ়িলোঁ। নতুন সেৱিকাৰ নতুন ধৰ্ম্মত বস্তিৰ কঁপনি উঠি চিত্ৰটিৰ কোনো কোনো ভাগত ই পেলাব পাৰে; সেই বাবে বাইজৰ ওচৰত ক্ৰম-মাজ্জনা মাগিলোঁ। পাঠক-পাঠিকাৰ মনোবৰ্জনৰ অৰ্থে স্বামীগুৰুৰ পূজনীয়া স্বৰ্গীয়া বাইদেৱাকৰ চৰণত ভক্তিৰে সৈতে উছৰ্গা কৰা শ্ৰদ্ধকৰ্ত্তাৰ ছবি এটি “লীলা”ৰ খোপাতে পিন্ধাই দিলোঁ। এই প্ৰথম তাল্পৰণত বৈ যাব পৰা হীন-ডেড়িবোৰ বয়সত গুচাম বুলি আশা কৰিছোঁ। ইতি—

ভেজপুৰ, অসম।

২৫ পুহ, ১৮২১ শক।

প্ৰকাশিকা।

—•—

২। পাতনি।

—কঙ্ক—

প্ৰথম তাল্পৰণৰ “লীলা” ওলাবৰ আজি ৩৭ ডেবকুৰি-সাত বছৰ পাৰ হৈ যায়; আৰু যোৱা ভালেমান বছৰ ই ছপাব-বাজ হৈ পৰি থকাত, আগ্ৰহী গ্ৰাহক-গ্ৰাহিকা আৰু পাঠক-পাঠিকা সকলৰপৰা সঘনে সাধনি পায়ো, সাংসাৰিক জঞ্জালৰপৰা আহৰি নোপোৱা হেতুকে, ইমানদিনেও ইয়াৰ দ্বিতীয় তাল্পৰণ পোহৰলৈ উলিয়াব পৰা নাছিলোঁ; এতিয়া পূজনীয় স্বামীগুৰুৰ “গোহাঞিবক্ৰা গ্ৰন্থালী” প্ৰচাৰৰ সোণাময় ছেগ ধৰি, অনতিপলমে এই নতুন তাল্পৰণৰ “লীলা” উলিয়াই বাইজৰ ওচৰলৈ আগ বঢ়ালোঁ;—ইতিপূৰ্বৰ ক্ৰটিৰ বাবে যেন ক্ষমা পাওঁ। ইতি—

“পদ্মকূটৰ,” ভেজপুৰ, অসম।

২৫ বহাগ, ১৮৫৮ শক।

প্ৰকাশিকা।

সমৰ্পণ ।

—❖❖❖❖—

এটি কায়া, তিনি ছাঁয়া ;—দুই অৰ্দ্ধাঙ্গিনী
দুই পাশে দুই বেষে একান্ত পূৰ্বাই
জ্বলিছিল দুটি দীপ,—জীৱন সঙ্গিনী,—
আখা আলো আখা ছাঁত অৰ্দ্ধাঙ্গ জুৰাই ;

*

এটি তাৰে এৰি গল অকালত ধৰা,
আৰোপি ইটিত বাব দুৱলীয়া লীলা,
পূৰ্ণ কৰি অৰ্দ্ধাঙ্গিনী স্বৰগৰপৰা,
ত্ৰিগুণা সংসাৰ কৰি পূৰ্ণ মহামেলা ;

*

অৰ্দ্ধেকৰো অৰ্দ্ধ অঙ্গী স্বৰ্গী লীলাৱতী
মৰ্ত্যৰ অৰ্দ্ধেকী সতে একাকৰ হই
হীৰক আকৰ কৰ অলে হীৰাৱতী,
সংসাৰ-ৰক্ষণীৰূপা গৃহ-বন্তি লই ।

*

সুজীৱা জ্যোতিৰে যাৰ জিলিকিছে ‘লীলা’,
প্ৰকাশিত তাৰে হাতে হোক দীপ্তিমালা ।

—বৰ্ণোত্ত—

লীলা ।

১ । সৰ্গ ।

বন্দনা ।

নেজানো পুষ্পাৰ বিধি, বন্দনাৰ বীতি,
বীণাপাণি বাগ্‌দেবি ! চৰণ তোমাৰ
কিহুপে পুঞ্জিম হাঁয়, বন্দিম কিমতে !
যজোৰ্ৱা অনন্ত কাল সঞ্জীৱনী বীণা,
গহীন কোঁকাৰে তাৰ কঁপাই বননি
সৰায় কতনা কুল কবি-ফুলনিত !
সুৰ-বৃজা আদিগুৰু স্বৰ্গী কবিগণে
সুৰ-সুতা বাছি লই বচিলে কতনা
সঞ্জীৱনী মালা ; অলন্ত জেউতি তাৰ
জিলিকে চৌপাশে, অহ, কাব্য-কাননত !
সি দীপ্তিৰ প্ৰভাৱত হই দীপ্তিমান,
আশ্ব কবি সৰে, গুৰুপদ অম্বুসৰি,
গাঁথিলে কতনা আৰু দীপ্তিময়ী মালা,
অমৰ ছন্দেৰে বান্ধি । হাঁহে মাতৃভাষা
উলাহত আজি, সিদ্ধি পুত্ৰ বচা হাব ।
সুবুদ্ধী বীণাৰ সুৰ,—সুৰুখ সন্তান,—

নকঁপে ফুলব ঠাৰি ; নমবে এপাহী,
 বাঁজী ফুল, অভাগাব কল্লনা-বনত ।
 তথাপি হৃদয়-তন্ত্রী বাজি উঠে বনে,
 মৰ্ম্মাহত চেপা থাই প্ৰিয়া-বিবহত !
 শুক-দৌলি আগ কৰি,—অন্ধৰ চকুত
 যেনে প্ৰদীপৰ তাপ,—উমানে উমানে,
 ছুটি ফুল, এৰি যোৱা, পাইছোঁ বিচাৰি ;—
 গাথোঁ তাৰে এটি ধাৰ, গৰখীয়া মালা !
 নোশোভে ই মাতৃকণ্ঠ ; মুজুৰায় হিয়া ;
 থাকোক এপাশে পৰি, পাদপদ্ম চুই ;—
 দিয়াঁ স্মৰ দেবি ! বচোঁ হৃদীয় মালা ।

২। সৰ্গ।

সংকল্প।

কি হাব বচিম হাঁয়, কি সঙ্কল মোব !—
ছুদিনীয়া সাংসারিক লীলাৰ কাহিনী !
নহয় নতুন দেখা, অপূৰ্ষ ঘটনা ;
তলোপৰ হই কত দিনে উঠে-পৰে,
সৃষ্টিৰ চকৰি-ঘোঁটা । তথাপি, নতুন
দিনকে স্মৰণ, নিতে নৱ দিন দিয়ে ;
পুৰণি জোনায়ৈ নৱজোন নাম পায়
প্ৰতি মাছেকৰ পাচে । বছৰ নতুন,
বতৰ নতুন, নতুন চলতি ঋতু ।
দি দৰে নতুন মোৰ লীলাৰ কাহিনী,
ঘূৰিব সততে ধৰি ঘটনা চকৰি ।
লীলাময় সংসারত কোঁটা লীলা-বেধা ;
কৰোঁ তাৰে অল্পবলী লীলা-বেধ মোৰ,
অবিচ্ছেদ কৰি ছেদ এই জীৱনৰ,
—নগণ্য যদিপি গুণ-দান বিজনিত—
মৰতত কৰোঁ এটি কাহিনী অমৰ,
অমৰে অমৰে মিলি মৰণে জীৱনে,
—চকুৰে নেদেখা দৃষ্ট জায়া কুঁৱলীত—
আত্মাবে আত্মাক ধৰি কাব্য কৌশলেৰে ।
—ইমান, সংকল্প মাথোঁ ইহজন্মৰ ।

৩। সৰ্গ ।

সৃষ্টি-পাতনি ।

জানী তো সৃষ্টিৰ লীলা বিধিৰ হাতত,
প্ৰকৃতি-পুৰুষ, যিবা মানৱ-মানৱী ।
সৃষ্টিৰ পাতনি ৰূপে মায়াৰ বিকাশ,
জগতৰ সৃষ্টি পাচে ; পাচে জীৱগণ ।
স্বৰ্গ, মৰত আৰু পাতাল নামত,
ত্ৰিজগত নিৰ্মাণ ; ব্ৰহ্মাণ্ডৰ ভাগ ।
স্বৰ্গগত দেৱগণ, উচ্চতম জীৱ,
অল্পপম ভোগ অধিকাৰী । সেই মতে
আবিৰ্ভাব, স্বৰ্গগত প্ৰকৃতি-পুৰুষ ;
মৰতত একাকাৰ মানৱ সমাজ ।
বহুকাল ভুজি পাচে প্ৰকৃতি-বিলাস,
বাঢ়িল সংসাৰ-মায়া দেৱ-সমাজত ।
একাকাৰ মানৱৰ ধাবেবোৱা সূৰ্য,
দেখি হিংসা উপজিল দেৱতা প্ৰাণত ।
দেৱতা-সেৱক নব ; তাৰ সূৰ্য-শাস্তি
অমৰ-সাহিত । বিজ্ঞানিত হিংসা-ধ্বংস,
লাজ-অপমানে দহিলে দেৱতা প্ৰাণ ।
আবোপিলে বিদ্যাতাত পক্ষপাত দোষ ।
অনতিপলমে গই দেৱকুলমণি
নিবেদিয়ে মনোহুৰ বিধি সমীপত ।

দেহতা স্তম্ভিত হন, স্তম্ভিত কিবি ;—
 প্রতিশ্রুত স্ফটিকতা দেহবাক পাশে,
 বটাব স্ফটিক পুষ্ক সংস্কার যুক্ত ।
 প্রথমি প্রভু পদ, দ্বিবি অস্তবে,
 উলটিল স্তম্ভিত পূর্ণমনোবধ ।
 নাগিলে বিধাতা পাশে, হেমকুট গিবি ;
 ললেহি আসন, জুবি স্ফটিক-গান,
 প্রকাশিলে দিব্যজ্যোতি, নবলোক জুবি ।
 উন্নত মানবকুল, উজ্জ্বল চিত্তে
 ছিটিকি চলিল হাঁস, স্তম্ভিত পাশে,—
 উতলা কবিও হেনে প্রদীপক কালে !
 চাপিল যেতিয়া কাষ নব-স্ফটিক আঁহি,
 সখোশি বুলিল প্রভু সকলক বাণী :—
 জানী, পুত্র নবগণ ! স্ফটিক মহিমা ;
 উদ্ভেদ ইয়াব এক নিগূঢ় কাষণ ।
 বহুরূপে তুই মই, বহু নামধারী,
 বহুবলী স্ফটিক মোব ব্রহ্মাণ্ড বিরাপি ।
 মানব একাকার, বেলাগে মনস্ত,
 দেহতায় অক্ষয় কাহেঁ । মানবত ।
 প্রত্যেক মানব বিধা হোৱী, আঁজা মোব ;
 এক হস্তে তুই বেবে,—প্রকৃতি-পুত্র ।
 আঁজা মাত্রে হল তুই, প্রত্যেক মানব,
 প্রকৃতি-পুত্র স্ফটিক, মানব-মানবী ।
 সেই হস্তে অর্দ্ধজিনী প্রথম প্রথম ।

ইহুপে অজিলে বেই মানৱ সংসাৰ,
 আৰবিলে ছটি চকু মায়া-কুঁৱলীয়ে ।
 অপূৰব লীলা এক,—সংসাৰ-মহিমা,—
 থিতাপিলে প্ৰতি প্ৰাণে অভেদ্য কৌশলে ।
 অনন্ত মায়াৰ মাজে লীলাৱান নব,
 লীলাৱতী নাবী সতে কৰি সানমিল,
 সমুদায় অৰ্দ্ধ-অৰ্দ্ধাজিনী, নব-নাবী,
 সিঁচিলে চৌপাশে বিধি, আদেশি পুনৰ :—
 “যোৱাঁ যুৰি অৰ্দ্ধ-অৰ্দ্ধ ; নিজ অৰ্দ্ধাজিনী
 বিচাৰি মিলিবী সৰে । মিলন-কলত
 পাবী এক অতুল সন্তোষ । অস্ত তাৰ
 নেপাবী জীৱনে । পোহৰৰ জ্যোতি যেনে-
 বজ্জাৰ আকাৰে ; ৰূপহীৰ চৰে ৰূপ
 কৃষ্ণ কেশপাশে ; সেই ৰূপে দুখ-ভাপ,
 বোগ-শোক, ভয়-দ্বেষ, বিবহ-সন্তাপে
 চৰাব নিতকে সেই সুখৰ সোৱাদ ।
 ভাগ্যে ধৰি মিলে ঠিক নিজ অৰ্দ্ধাজিনী,
 সুখ-শান্তি বজ্জা তাৰ পূৰ্ণমিলনত ;
 নতুবা অজিল জাৱে অসুখী সংসাৰ ।
 পাজিৰী আজিৰ হস্তে সংসাৰ ধৰম ;
 চলিব এই সৃষ্টি-ৰীতি যুগ-যুগান্তৰ ।”—
 অস্তৰ্দ্ধান ভগৱন্ত । চলিলা বৈকুণ্ঠে ।
 মায়া-কুঁৱলীত যুৰি কিতোল মানৱে
 আৱজিলে মহাবেনা :—সাংসাৰিক লীলা :

৪। সৰ্গ।

সংসার-পাতনি।

জনমি কালত পাচে, অৰ্দ্ধ-অৰ্দ্ধ এই,
আবন্তিলোঁ মল্ললীলা, বিধি-বিধানাবে।
মায়া পবনত পাহৰিলোঁ অৰ্দ্ধাঙ্গিনী;
নপবে মনত আৰু পূৰ্বজন্ম কথা।
মাতৃ-অঙ্ক শোভা কৰি, কল্পনা সঙ্কট,
কটালোঁ শিশুৰ কাল; পূৰ্বমুখভাগী।
বাণ্যকাল পাৰ হল, বাণ্যবন্ধু মতে,
হাঁহি, নাচি, কান্দি, কিবা অৰ্থশূন্য ভাৱে।
যৌৱন জৌৱাবে ক্ৰমে দিলে দেখা আহি;
—ব্রহ্মপুত্র ওভতনি! হৃদয় নিজৰা
উপচি পৰিল অৰি হিয়াৰ ওপৰে;—
কত ভাব, কত কথা, কত উচ্চ আশা!
পৰ্বতীয়া জুবিত্ৰায় প্ৰেমৰ আবেগ,
বিবিজি বিয়পি গল অৰ্দ্ধাঙ্গ বিয়পি।
চৈধ্য বৰ্ষ পাচে মোৰ, লভিল জনম
সংসার-বাঁহনী-লীলা, পুণ্য লীলাবতী।

কুমলীয়া অৰ্দ্ধাঙ্গিনী, কোমল জ্যোতিৰে,
 জ্বলিকালে পিতৃগৃহ ; জ্বলিকি আগুনি
 বহুকাল নিসন্তান জননী কোলাত ।
 পবিল চকুত ঘেই, মায়-আত্মবণ
 পাহৰিলে পূৰ্বদশা ; অৰ্দ্ধাঙ্গৰ কথা ।
 সবল কোমল যত সৌন্দৰ্য্য-জেউতি
 স্বভাৱৰ গাত সনা ; অশ্লক্ষি বহন,
 প্ৰতি প্ৰাণে প্ৰতিভাত, পৰিয়াল জুৰি ।
 চৰিল জেউতি তাৰ, বয়সৰ লগে,
 বিবিজি অক্ষণি ফোঁট, আবেগ লীলাৰ,
 বিয়পি শীতল য়েবে কৰিলে সংসাৰ ;
 ঢোপাকলি বিকসিত পুষ্পৱতী হই ;
 মধুৰ সৌৰভ তাৰ, মৃদু বতাহত,
 বিচাৰি উবিল নিজ পৰিমলভাগী ।

৫ । সৰ্গ ।

সাহিত্যসেবাব্রত ।

শিক্ষাভাগ সাজ কবি, স্বতন্ত্ৰ ভাৱে
জীৱন বাপন হেতু, দাসত্ব শিকলি
পিছলোঁ গোবৰ মানি ;—বাজকৰ্ম্মচাৰী ।
এবিলোঁ জনম ঘৰ ; পৰমুৰেখোৱা
নহয় পৌৰুষ বুলি পূৰ্ণ যৌৱনত ।
পিতৃ-মাতৃ গুৰুজন, বৃদ্ধ বয়সত,
আশ্ৰিত পালিত হব সম্বন্ধত মোৰ ;
সাধন সমাজ হিত, স্বদেশ কল্যাণ ;
আৰু কত উচ্চ আশা,—দান, ধৰ্ম্ম, দয়া,
দুখিতৰ সেৱা, কৰি ব্ৰত জীৱনৰ,
হঠেঁ বাজ সংসাৰৰ বাৱেঁ ধৰি গতি ।
শুনিছিলোঁ পৰ্ব্বতবৰ্ণনা, নদীশুবি,
গুহা, বনভাগ, গহীন প্ৰকৃতি কথা
গুৰুদেৱ মুখে, আছিলোঁ ছাত্ৰৰ ঘেৰে ।
আঁচিছিলোঁ মনে মনে চিত্ৰপট তাৰ,
কল্পনা তুলিৰে । কি যে শাস্তি উপভোগ,
মনে পাতি চাই, নিটাল প্ৰকৃতি ৰূপ !
শিলনি বুকুত বহি পাকনোৱা ছবি,

প্রকৃতি হিয়াত অহ, কত বাজ্য ঘূবে ;
 পাকে পাকে তুলি তার মনমোহা ভাগ !
 —কল্পনা-বথত চবি চাওঁ প্রাণ ভবি ।
 প্রকৃতে পবিল বেবে, মানসী চকুত,
 মনেপতা মনমোহা, প্রকৃত পর্বত,
 জীবন পথত মোর, উদ্দেশ্য গতিত ;
 কি যে ভাব, বর্ণনা অতীত, বিবিদ্ধিল
 হৃদয় তলিত ! সেই ক্ষণ হস্তে হাঁয়,
 উথলিল হৃদয়ত কি যে এটি ভাব,
 আতিকে মহান্ ; সৃষ্টির মাহাত্ম্য তাত
 উঠিল উথলি । শুনিছিলে মনপারি
 বহুকাল আগে, ঈশ্বর-মহিমা-লীলা,
 পিতৃদেব মুখে । পশা নাই তব্ তাব,
 অতকাল হৃদয় তলিত ; সংসারব
 আকর্ষণ ভেদি । উদ্ভাসিল এই বেলা,
 গহীন প্রকৃতি ভেদি, গভীর সি ভাব ।
 বিবিদ্ধিল জ্ঞান-জ্যোতি প্রকৃতি বুকুত ;
 অপূর্ব জেউতি তার প্রতি স্তবে স্তবে,
 প্রতিভাত হল হাঁয়, ব্রহ্মাণ্ড বিয়াপি ।
 পাহবিলৌ কৰ্ম্মজ্ঞান, সংসার খেতব,
 বিনিকি জিলিকে মাথোঁ, উদ্দেশ্য মহান্ ।
 হৃদয় পূরণ কি যে পরিত্র ভাবত,
 বিতোল পবাণ শুনি জ্ঞান-গুণ-গান ।
 সলালৌ মনব গতি । ভবিষ্য সংসার

মনে-প্রাণে দিলোঁ বাদ, জীৱনবপৰা ।
 কৰ্ত্তব্য পালন,—পূজি সৃষ্টিৰ মহিমা—
 কবি ব্ৰত হলোঁ প্ৰতিশ্ৰুত । আচৰিত !—
 হৃদয়ৰ গুপ্তভাব হল প্ৰতিভাত,
 নিজম প্ৰকৃতি ব্যাপি ! তটিনী বুকুত
 গুনোঁ শলাগনি, গুপ্ত মহান্ ভাব !
 —সেই এটি মহাক্ষণ, এই জীৱনৰ ।
 আৰম্ভিলোঁ ৰাজকাৰ্য্য, জীৱিকাৰ হেতু,
 বিদ্যাৰ বিস্তাৰ আৰু সাধন কাৰণ ।
 সাহিত্য-সেৱাত পাচে উছৰ্গিলোঁ প্ৰাণ,
 সাৰ কবি সমুদায় উদ্দেশ্য মূলৰ ।

৬। সৰ্গ।

প্ৰকৃতি-বিভৱ।

সুন্দৰ সি নাগৰাজ্য, শ্ৰাম পৰ্ব্বতত,
কহিমা নামেৰে ঠাই, বৃটিচ-নগৰ ;
একে নামে নগা-চাং ধৰে শিতানত ।
আতিকে সবল তাৰ নিজাপি সূজন,
উলঙ্গ সন্ন্যাসী, অহ, উদাৰ ভাবত ;
ঘিণায় কৃত্ৰিম শোভা সভ্যতাৰ সাজ ।
বনৰ হৰিণা সতে সবল প্ৰাণেৰে,
সমানে বিহাৰ কৰে বিজ্ঞান প্ৰকৃতি ।
নিজবানিস্থত নীৰ, অমৃত সমান,
সুখ-খাদ্য ফল-মূল, প্ৰকৃতি-বিভৱ,
হুয়োৰে সমান ভাগী, ছুয়ে বনচৰ ।
গভীৰ গহবৰ ভেদি অত্যাচ্চ বিবিধে
সমথল সমানত হই একাকাৰ,
ধৰে শোভা বিতোপন । আবেলি বেলিকা
হেজুলি বহুপে ঘেৰে তিব্বিৰ-কৰি
শোভে নীডল পাটীটি,—চেচনি বুকুৰে—
ইচ্ছা হয় গভৌ শান্তি কস্তক বাগৰি,
অতৃপ্ত সুখৰ ভোগ ভোগৌ প্ৰাণভৰি !

আগাগত ভ্রমি ফুবা যেষদুত্তগণ,
 উলাহত উবি ফুবে বাতবি বিলাই
 অবাচিতে কারোয়ার ; আপোন-পাহবা
 কবে কারোবাক, হাঁয়, আপোন পাহবি !
 চাপিলে গুচব দেহি, অুকোয়ল হিয়া
 যায় পমি আবেগত !—বহুস্ত অপাব !
 চুৰণিব দৃষ্টি-বেথা, মন-চিত-হবা,
 চাওঁতে চাওঁতে, অহ, শ্রাহা প্রকৃতিয়ে
 নিব্বাস্ নিবোধি যেন প্রাণ কাচি লয় !
 আক যত সৌন্দর্য্যৰ গুপ্ত সস্তাব,
 উদয়্যাই শাবী শাবী পাতিছে পোহাব ;—
 কিনোতা মানব প্রাণ, বেচোতী প্রকৃতি ।
 অবন্ধিতে আছে পবি ;—সাধ্য কিন্তু কার
 লয় তুলি কিবা এটি, সলনিত তার,
 নেবেচিলে মন-প্রাণ,—একমাত্র বেচ ।

৭। সৰ্গ।

বৈবৰ্গ-আবেগ।

ইভাৱে কৰিলোঁ পাৰ বৰ্ষ ছইমান
সঁপি মন-প্ৰাণ, কৰ্তব্য পালন হেতু।
ভাবিছিলোঁ, সৃষ্টিৰ মহিমা ৰূপী ঘিৰা
প্ৰকৃতিৰ শোভা, কৰি মোৰ সাৰ-পূজা,
উদ্দেশ্যৰ পাচে লৰোঁ ; উন্নতি মৰ্গত
চিৰকাল অৰ্দ্ধাঙ্গৰ পালি মহাব্ৰত।
সংসাৰ-জঞ্জালশূন্য,—মুকলিমুৰীয়া—
শোক-ভাপ, ভৱ-ভয়, বিবহ-সঙ্কাপ,
নাছিল সমূলি তাৰ অশান্তিৰ ইয়া।
পাতিছিলোঁ, আজীৱন যাপিম ইদৰে।
অৰ্দ্ধাঙ্গ বৈবৰ্গী জন চাপিলে ওচৰ,
উদ্যাই হিয়া মোৰ, মিলাওঁ কাহনা ;
আনন্দ নধৰে প্ৰাণে, ভাব-মিলনত,
মনে-মনে প্ৰাণে-প্ৰাণে, হিয়ায়-হিয়ায়।
সংসাৰী বান্ধৱে যেনে অশান্তি প্ৰলাপ,
য়েলৈহি আগত মোৰ সাক্ষনা প্ৰত্যাশে,
কন বুজনি মাথোঁ,—বান্ধৱ ধৰম,—
নহয় সি শোক-ভাপ প্ৰাণে অল্পভৱ।

ইদবে বৈবাগ্য ছাঁত থাকোঁতে পাহৰি
 অৰ্দ্ধাঙ্গিনী কথা যোৰ,—কোনোবা যুগৰ—
 স্নগন্ধি সৌৰভ তাৰ ভাহিল বিয়াপি
 প্রকৃতিৰ কাম্য কাননত ; বিয়াপিল
 পৰিমল, চউপাশে এই অৰ্দ্ধাঙ্গৰ ।
 পৰ্ব্বতীয়া জুৰি প্ৰায় এৰি ছদ্মশূন্য,
 এৰাহিল প্ৰেমনদী প্ৰতি সিবে সিবে,
 উতলি ভিতৰি এক আবেগ হিয়াৰ ।
 নিয়ঁৰি উঠিল প্ৰাণ,—কিজনো কি ভাৱে—
 নীৰৱে বিনালে হাঁহ, নিফুট স্নৰত ।
 শুনালোঁ প্ৰবোধ বাণী, উদ্দেশ্য প্ৰাণৰ,
 জীৱনৰ মহাত্মত কবালোঁ স্মৰণ ।
 নীৰৱে পাতিলে কাণ, কান্দিগৈ নীৰৱে,
 মনে মনে অৰ্দ্ধাঙ্গৰ অৰ্দ্ধেক পৰাণে ;—
 উদ্ভাসল হৈয়ে বল, অৰ্দ্ধাঙ্গিনী ধ্যানে ।
 কল্পনা-চকুৰে চালোঁ প্ৰিয়া-অক্লৃতি
 পূৰ্ব প্ৰকৃতিত ; অপূৰ্ব জেউতি তাৰ,
 সৃষ্টি-লীলা ছাতি ধৰি, সাংসাৰিক লীলা,
 বিবিধি উঠিল হাঁহ, ব্ৰহ্মাণ্ড বিয়াপি ।

৮। সৰ্গ।

সংসার-পাতনি।

ইহেন সমস্তা লই থাকোতে বিমোহ,
পিতৃ-আজ্ঞা বিবাহৰ পালেহি ওচৰ।
প্রতিহত নদে যেন ভান্ধি বালিভেটা,
নিৰ্বিবাদে পিতৃ-আজ্ঞা ধৰিলোঁ শিৰত।
সিৰে-বোৱা আবেগৰ শতধাৰা সোঁত,
বাগবিল দুটি ধাৰে, হুগাল চোৱাই !
মুহূৰ্ত্তে আহিল চিন্তা ;—দেখা নাই আগে
কি ৰূপ ধৰিছে প্ৰিয়।। চিনিম কি মতে,
অৰ্দ্ধাঙ্গিনী বুলি যোব ?—মায়াযুত চকু !

আৰু

নিৰুপায়,—পাত্ৰী বাহনিৰ ডাব
পিতৃ-দেৱতাত। পিতৃশুৰুদেৱে য়েবে
পাচিলে আদেশ বাণী পুত্ৰশিৰলই,
কি লাখে অভয়া কৰোঁ জন্মশুৰু-ডাক।
ললোঁ খোজ ধীৰে ধীৰে, ভবিষ্য নেভাবি,
চিন্তি মাথোঁ মনে-প্ৰাণে বিধিৰ বিধান ;
বাৰ ইচ্ছা অম্লসাৰে স্ফুট অৰ্দ্ধাঙ্গিনী।
কহিমা শিখৰ এৰি নামিলোঁ ভৈয়াম ;
নতুন উদ্দেশ্য লই নৱ আবেগত।

ভিতরি আশঙ্কা এট জলে মিটুযিট,
 অঘটন ঘটে জানো,—অস্ত্র অর্দ্ধাঙ্গিনী !—
 আচবিত, বাছনিত পছিল সঁচাকে',
 অস্ত্র এক অর্দ্ধাঙ্গিনী মানর চকুত !
 নাথ্য কি প্রকৃত ধবে মায়ার মানরে !
 ভাগ্যে মোর কিস্ত হাঁয়,— বিধিৰ লিখন,—
 লবিল যতেকমান মানর বারস্থা ;
 ললেহি আগুনি যেন, পাজীর আসন,
 অর্দ্ধাঙ্গিনী লীলা মোর, আচবিত ভাবে ;
 পূর্ব-প্রেম লীলা-খেলা লই লীলারতী !
 জনমত দেখা নাই ; তথাপি প্রাণত
 অমৃত ধাবেবে বলে মিলনর সৌত ;—
 চিনিলে আশ্বাই মোর, অর্দ্ধ-আশ্বা তাঁর ।

৯। সৰ্গ।

বিবাহ-বাজ্ঞান।

দেখিছিলে। বিবাহৰ কত বীতি-নীতি,
ধৰ-ব্রত-ধৰা কত বান্ধৱ জনৰ।
বুজা নাই মন-প্রাণ কি যে কৰে তাৰ,
কি ভাৱে নচায় হিয়া, বিয়া-মহানি।
সুখ-দুখ, লাজ-মান, অনন্দ-বেজাৰে,
একাকাবে উলাহত কৰি তিৰুবি,
কঁপালে হৃদয় মোৰ, কঁপিল শৰীৰ,
মাতৃয়ে যেতিয়া হাঁয়, ধৰিলে আঁচল
বেঁট-সুৰণিত ; নাৰী মণ্ডলৰ মাজে।
সুমধুৰ গীত-বাদ্য, বাগিনী পঞ্চম,
কোকিলৰ কুহু বাৱ, কবিতাৰ সুৰ,
বাজিছিল প্ৰাণে মোৰ, অমৃত সমান।
কামিনীৰ কণ্ঠে কিস্ত ঢালিলে যি সুৰ
সিখিনি পৰত, নেপাওঁ উপমা তাৰ,
গীত, বাগ, কুহু বাৱ, কবিতা-সুৰত।
সধুৰ বোধনী তাৰ, মঙ্গল-উকলি।
ইদৰে দু-বাতি আৰু গল তিন দিন,

পল্লব বব ব্রত কবি আচরণ,
 দেহতা মদন-হাঁস, মানন-কীরতনে ;—
 ভাবিলো মানরে এমিনা দেহত পায় !
 আদেগ-পিচে হাঁহে-নাচে, আনন্দ অপার !
 অদ্ভুত কি বস্তু হলো ! বেবি বেবি মোক
 জোমা-জুনি, মোহা-চুই মন্তব্য প্রকাশ ।
 স্বপ্নরত অমৃত, দিঠকব প্রাণে ;
 ভিতরি আবেগ এটি, জীবন্ত জাগ্রত,
 উত্তলখুত্তল কবি, কি যে কবে হিয়া !
 অর্থশূন্য ভাব তাব, নেদেখা উদ্দেশ্য,
 বাহ্যিক চকুত তাব, নেদেখা ইয়াটি,
 অব্যক্ত ভাবব সুরে নীরবে বিনায় ।
 মুখত মুহূর্তে কথা ; হিয়ার আবেগ
 কপালে বিবিলি হাঁস, পবিত্র বাগবি,
 প্রিয়তমা অর্দ্ধাঙ্গিনী, অর্দ্ধাঙ্গব বারো,
 চলিহি আসন ঘেবে সমাজব মাজে ।
 দীর্ঘ ওবলীক ভেদি জিলিকনিটিয়ে
 উদঙ্গালে হিয়া মোর ; হল প্রতিভাত
 প্রিয়তমা অমুকুতি, হৃদয়-ফলিত ।
 শাস্তিৰ নীতল তেজ বলে প্রতি সিরে ।
 অঙ্গে-অঙ্গে পবন, ঘেবে হাতে-হাত ;
 পুলকিত মন-প্রাণ, অস্থির শবীর ;
 আবেগব উলাহত দুয়ো অঙ্গ কঁপে ;
 টলবল প্রাণ হাঁস, হাত ধবব ।

বিদ্রুপ-চাহনি হানে, সমুখবপসা,
 সমনীয়া বহুজনে, পেলাই ঠেকত !—
 লাজে মুছকুঁছ হাঁস, গুৰুজন আগে ।
 প্রাণে-প্রাণ হল বন্ধা, দাম্পত্য বাঁধেবে ;
 দেখালে বাহিবে পুণ্য মিলনব চিন,—
 পস্বিত্র সি লগ্নগাঁথি, পস্বিত্র ভাবব ।

১০। সৰ্গ ।

পূৰ্ণাঙ্গ গঠন।

প্ৰথম মিলন দিনা, পোনে দেখা-দেখি,
সঙ্কুচিতা অৰ্দ্ধাঙ্গিনী অৰ্দ্ধাঙ্গৰ পাশে ।
পাহৰিল পূৰ্ব্ভাব, একাঙ্গ যেতিয়া,
কোনোবা যুগত । মায়াৰ ঢাকোনে আক
ধৰে নিলগাই, নিচিনা ভাবৰ ফালে ।
নেচাওঁ যেতিয়া মই, মুখলই মোৰ,
একেঠবে থাকে চাই, হেঁপাহ চকুৰে ।
চকুত পৰিলে চকু, কৰে তলমূৰ,
ধৰা-পৰা চমকনি খাই । এটি হাত
আদৰেবে চপাই বুকুত, সোধোঁ কিবা,—
আবেগ উগাবি উঠে,—নেৰাতি উত্তৰ
দিয়ে কপালৰ ধানে । বুকুত বুখানি
খৰি হেঁপাহ বান্ধেবে, ঘনে সোধোঁ কিবা ।—
উছাহ, আবেগ, কিবা, কিমানো কি ভাবে,
‘ও-হু-ও’ তানে এটি সুৰ, ঘন-উপাহেৰে,
নাকেদি বাহিৰ হল, তালু-ফুটা বাগি ।
বুজিলোঁ হিয়াৰ ভাব, হিয়া ভিখাবীয়ে ।

কি যে সুখ, কি যে শান্তি, কি যে অমৃতত্ব,
 অর্দ্ধাঙ্গ মিলনে হাঁয়, অর্দ্ধাঙ্গিনী সতে !
 শিবে-ত্রাণে, গাঙ্গে-মুখে, প্রোক্ত অঙ্গভাগে,
 পবিত্র মিলন জ্যোতি প্রকাশি দেখালে,—
 পূর্ণাঙ্গ গঠন পুঙ্খ নিক্ষেপ বিধানে ।

১১। সৰ্গ।

এলটা মাত্ৰা।

সমাগন শুভকাৰ্য্য। দিন তিনি পাচে
বঙপুৰী বহাঘৰ এৰি দিহাদিহি,
পিড়-মাতৃ চৰণত লভিলোঁ আশীৰ্ব ।
উলটিলোঁ প্ৰিয়া স'তে পৰ্ব্বত উদ্দেশ্যি
ৰাজকাৰ্য্য ব'ত । বাটকল্য দিন চাৰি
জ্যোষ্ঠাৰ সঙ্কত । নাছিল ভাবনা বোৰ
পৰ-সম্বলৰ, সহোদৰ্য্য বতনত ।
দিন-সাত জিৰণিত ; জ্যোষ্ঠাৰ বহাত,
গোলাঘাট চহকত । ককিলে শুভ্ৰাঘা
দেবী, নিজ মাড়ুৱত, অশতা দ্বেহত ।
জান-উপদেশ দিলে নহু সংসাৰৰ,
হাদপত-অবি-দিল নহু বোহাৰীক ।
কৰ্কি পাক-পদ্মযুগ মগিলোঁ কিলয় ;—
আহিলোঁ বোজন পথ, এবি সেই ঠাই ।
পতি, পত্নী আৰু এটি লক্ষ্যহা সাধৰি ;
গোপাল বাহন । প্ৰৱেশিলোঁ আহি ক্ৰমে
অবশ্যৰ সুখভাৱ, সন্ধিয়া পকত ।

দোৰ্খোৰ বাৰিষা ; তাতে কৃষ্ণপক্ষ কাল,—
 দ্বিতীয়াৰ অন্ধকাৰ বাতি । পঙ্কাকুল
 বাট-বাট, নাই কতো থিঙ্গ-দিয়া ঠাই ।
 মুখুৰে গাড়ীৰ চকা, নেটানে বলদে ;
 অসহ্য যাতনা মাৰ্গে নিম্বাৰিত প্ৰাণে ।
 নিৰুপায়, নিসহায়, আন্ধাৰ জগত !
 বুদ্ধিৰ মূলত পৰিল কুঠাৰৰ ঘাপ্ ;
 প্ৰাসেহি আপদে যেন ঘোৰ মূৰ্ত্তি ধৰি ।
 আতুৰা লীলাৰ মুখে আতুৰে ফুটিল,
 “ই কি লীলা বিধাতা তোমাৰ !”—দেখা গল,
 পজা এটি, এছলীয়া, বাটৰ কাষত ।
 চাপিলোঁ ওচৰ তাৰ, প্ৰবোধি মনক ;
 কিাবিলোঁ যথারত জ্বৰণি যুগ্মত ।
 চিন্তা নাই মোৰ হৃদে ; বিদৰিল হিয়া,
 দেখি প্ৰিয়া-মুখ হাঁয়, আতঙ্কত মন ।
 বঞ্চিলোঁ সি বাতি, অনাহাৰে সজাগৰে ।
 কুমলীয়া লীলা মোৰ ভগ্ন-ভাগবত,
 নতুন বিপদ মুখে, নতুন পথিক,
 অস্তক জ্বৰণি ললে, পঙ্কাকুল প্ৰাণে,
 শিতান কোলাত মোৰ । নীৰলে, নীৰৱে,
 আছে চাই লালকাল মুখানি প্ৰিয়াৰ ।
 ‘গাড়োৱান’ গাড়ী স’তে, লগুৱা কাষত,
 টোপনিৰ ভাল-ধৰা । জলে এটি বস্তি
 ছালিব ছালত অবা । লাজুকী জোনায়ে

ভুঙ্কনি মাৰে, ডাৱৰ-ওবলী কালি ।
 সেই জ্বৰোগতে হাঁয়, প্ৰিয়া-মুখ-জ্যোতি
 চাপ্ত প্ৰাণভৰি, মিলাই আদৰ্শ সতে ;
 নিমিষে নেদেখা হৰ্ষ, অপায় শতৈক,
 আনন্দ নধৰে প্ৰাণে । পবিল একলা
 সৃষ্টি-লীলা-জ্যোতি, কোলাহল লীলাত মোৰ ।
 পূৰ্ণাঙ্গত গল মিলি, সাংসাৰিক লীলা,
 অনন্তত লয় যেন প্ৰস্থাসৰ বায়ু ।
 চমকি উঠিলোঁ পুতু, আতঙ্ক প্ৰাণত,
 সমুখত ৰুদ্ৰমূৰ্ত্তি যেন দেখা পুতু ।
 সঙ্কেতে বুজালে হাঁয়, সংসাৰ-বিপদ,—
 অস্ত নাই, আছে আৰু ছেগ অপেক্ষাত ।
 হৃদয়ত বান্ধি বল, লাগিব যুঁজিব,
 বিপদৰ ধুমুহাৰ প্ৰতিকূলে গতি ।
 অকস্মাৎ গৰ্-গৰ্ গভীৰ গাভনি ;
 বৈকাৰেঁকি চমকনি, বিজুলী বেখাৰ ;
 মাজে মাজে ঢেবেকনি, কাণ-টাল-মৰা ;
 আৰু যত বিপদৰ গহীন পাতনি
 প্ৰকৃতিৰ ভাগে ভাগে বিবিজি ওলাল ।
 বিপদীয়া এটি জীৱ সজাগৰে মাৰ্খোঁ
 লাগিলোঁ তবধ । ভাবিলোঁ সৃষ্টিৰ লীলা ;—
 এয়েনে কি সংসাৰৰ ধাৰেবোৱা স্মৃধ ।
 থাকোঁতে নিটাল মাৰি, ভাবত বিভোল ;
 শৌ-শৌ শব্দে ধুমুহাৰ মোৰ গোজবনি

আহিলা পাকনি মুখে, বলবে প্রেমেশি
 পজাব জিহব । ক্রোধব কাবণ তাক
 হুবুজিলৌ একো । ধমকনি থাই উঠে
 বস্ত্রি পোহক, বিলাতী দাপোন তলে ।
 ভয়ঙ্ক শূকচা-খোরা, যাদলীটি বেন,
 নিজিতা পথিক লীলা ; উচপনি থাই
 উকত সাবাটি ধবে, চৌপনি ভোজত,
 বিপদব ধবি গম্, শঙ্কাকুয়া প্রিয়া ।
 চাওঁতে চাওঁতে হাঁয়, উগ্র শক্তি ধবি,
 ঘূবিলে পতন পুছ, প্রেলয়-সংহাৰী ।
 ঘূবণি পাকনি কত, নিষ্ঠুর ভাবব ;
 প্রেকাশি প্রেলয় বল, উবাণে পজাটি,—
 নিলগত ঠাণ্ডাবান্ এছলোয়া ছাণি ।
 ক্রোধব চৌপনি খালে কব, কব, কবি,
 ছেপিলে যতেকমান আকাশী ডাৱব ;
 বৰষিল খাবাৰবে, উদং শিবত,
 বিপদব বরষুণ, ছৰ্যোগ চবাই ।
 চমকি উঠিল লীলা । আৰ্জবাত এটি
 ছন্দক বিদায়ি যোব উঠিল গগণে ।—
 আজিও বাজিছে হাঁয়, প্রতিশ্রুতি জাব;
 ছন্দক অস্ত হজ ছবি । স্মৃতিলৌ মলত,
 “ভোম্বাছে কি শিতি মোক সাংসারিক লীলা,
 অজস্র ছর্যোগ খেলা, যারা-সংসারক ?”

১২ । সৰ্গ ।

“পৰম পানী” ।

পবিত্ৰ নিজম পূৰ্ণা, সৃষ্টি-উৎপত্তি ;
মিটিকালে বতৰৰ কলা-পৰা মুখে ।
সলালোঁ গাড়ীৰ গৰু, ‘গাড়ীঘান’ তাৰ,
নতুন যোগান লই ; আশুৱালোঁ পুত্ৰ,
নতুন উছাহে ধীৰে-শোভে । মিটিকালে
ধীৰে ধীৰে সাংসাৰিক লীলা ।^১ পাহৰিলোঁ
পাব হোৱা সৃষ্টি-লীলা, অশায় অপাৰ ।
ষষ্ঠীয় যোজন পথ, ক্ৰমে অভিক্ৰমি,
পালোঁ গই পুণ্যস্থান, আতি যিভোপন ;
নামন্ত ‘পৰম পানী’ । পবিত্ৰ নিজম
উত্তলিছে সৰা । ভাষিত হিয়াৰ বেন
উগাৰিছে শোক-অশ্রু ধবধী বাত্ময়ে ।
পবিত্ৰ ধাবেবে তাৰ বাগৰিছে নই ;
টেঁজি উলম্ব ধৰা । হিয়া তাৰো হাঁহ,
উত্তৰা-তাপ্ত ! হৃদয়ৰ তাপ-তাপ
পবিত্ৰ উলটি কেন, পানীকৃত হই
আশ্ব-সুজৰিত । নবক আদৰ্শ কলা ।

চউপাশে বনভাগ গহীন গম্ভীর ;
 চৰিছে নিজম ভাব শাস্তি-প্রকৃতিৰ ।
 গঁড়ালত বন্ধা থকা বাজহংস জাকে
 লভিলে মেলানি যেনে পুখুৰী পানীত,
 ওপজি বিভোল হয়, উলাহিত মনে ;
 কোলাৰ শিশুরে নামি পালে ধূলি-খেলা,
 কোমল প্রাণত যেনে আনন্দ নধৰে ;
 সামাজিক গঁড়ালত বন্ধা থকা নাবী,
 গাড়ী-গঁড়াগৰপৰা চালুকীয়া লীলা
 নামিল যেতিয়া গই নিজৰা পাৰত,
 উপচি পৰিল প্রাণে আনন্দ অপাৰ,
 আচৰিত শোভা দেখি সৃষ্টি-লীলা গাত !
 নীৰলে নিটাল মাৰি চায় চউপাশে,
 চাহনিৰ কেন্দ্ৰ বাধি নিজৰা বুকত ;
 সলায় জেউতি ক্রমে মুখ-দাপোনৰ,
 কি যে ভাব কিবা কথা খেলাই প্রাণত !
 আছিলো নীৰৱে চাই লীলা-মিলামিলি,
 নিলগৰপৰা । অপূৰ্ব মিলন জ্যোতি
 প্রতিভাত অহ, সংসারী-প্রকৃতি-লীলা !
 প্রাণে-এৰা দেহাপ্রায়, ভাবত বিভোল,
 আছিলো পুতলা হই । উদ্বাহল প্রাণে,
 উৰি আছি হাঁয়, সাৰটি ধৰিলে ডিঙ্গি,
 ভাবে-ধরা লীলা মোৰ, বাহুলতা-যেজি।
 কঁচাৰিলে মিথাসুখ, তাপ-নিজৰাখ,

অপরূপ সৃষ্টি-লীলা উদ্ভব কারণ ।
 বুজালো সাধবে ; বুজিলো যি ভাবে যই
 কবির কল্পনা ধাবে লই, পৃথিবীর
 তাপভবা অন্তরব কথা । লীলা মোর
 আপুনি কবিতা । মিলিলে কল্পনা বিতা,
 সৌন্দর্য্য বুকুত যেনে প্রকৃতির শোভা ।
 শলাগিলে ব্যাখ্যা মোর, শলাগী-হাঁহিবে ।
 কি যে ভাবে হিয়া মোর কবিলে বিভোল !
 বুকুত চপাই ধরি, হাঁহি সুরগাবে,
 দিলো এটি হিয়া-ছেপা, আবেগ বাক্যে ;
 শুজিলো শলাগ-ধ্বজ । লগালে লীলাই,
 পুতু বেকা চাহনিবে, ওশবকি ধ্বজ ;
 ঠেঁকে অমিয়া চুহি দিলো প্রতিদান ।
 সুধবি চমকি প্রিয়, জুবিলে আলচ,
 আহাব ব্যরহা কথা । ভাগিল নিমেষে,
 দিঠকর স্বপ্ন মোর, অতৃপ্ত সুধব ।
 দিহালো যুগুত, যিবা প্রহাস সন্তর,
 বাক্‌দানর আগলি যোগান । প্রিয় মোর
 শুদ্ধভারে উঠিল বাক্‌দনী ।—জীহ্ননত
 গৃহিনী বাক্‌দনী পোনে' নিজবা পাবন্ত ।
 উভলি অন্নর পাক মিলে বন্ধবন্ধ,
 প্রকৃতি বাক্‌দান শাল, নিজবাব সন্তে ;
 মিলিল বাক্‌দনী ছুটি, লীলা-প্রতিভাব ।
 চৌচনি চাহনি যাবি একলীয়া হই,

পেলালোঁ চৈতনি চকু, সজাগবে থকা,
 ছিয়াব পোবণি আক, বিপদ হৈঁচাত ।
 বহিলোঁ পাতন্ত পাচে, পাত আপনত,
 পৰিল যেতিয়া মোত ভোজনৰ ডাক ।
 সমুখত বহি লীলা ধৰিলে যোগান,—
 বিশ্বেশ্বৰ পাতে যেনে অন্নপূৰ্ণা বাণী !
 অপূৰ্ব ভোজন সুখ ভুঞ্জালে প্রাণক,
 ক্ষুধাৰ অগনি সতে শান্তি-সুখা মিলি,
 প্রিয়-সুগন্ধত । দেখিলোঁ জগত তুষ্ট
 অৰ্দ্ধেক ভাগত ; অৰ্দ্ধ-আত্মা তুষ্ট ঘেৰে ।
 বহিলোঁ সুস্থিৰ হই এপাশে নৌঘৰে ।
 ধোৱাঁপান আয়মেৰে । ইহাতে মুহুৰ্দি ।
 নোচাৰাৰ ভাৱে চাপ্ত, বৈকা চাহনিৰে,
 পূৰ্ণ-আত্মা তুষ্ট হোৱা, প্রিয়-ভোজনত ;—
 লক্ষ্যৰাক অন্নদান কৰি সমাপন,
 অৱশিষ্ট ভাগ যোব, ভোজন পাতত,
 পৰম সন্তোষে অহ, ধৰিলে চপাই,—
 সাক্ষাৎ জ্যোপদী, অতিথি-ভোজন পাচে !
 ধোৱাঁতান দৌলীয়া ; থাকি থাকি বয়,
 ভাবৰ কঁপনি লাগি । বাগবি পৰিহ,
 মুহুৰ্দি হাতৰ ; দিঠকৰ সপোনত,
 মুকলি হাতৰ মুঠি ! দাঙলী চকুৱে
 ধৰে শিৰ ফাৰ ; জেলেজী-চাহনি ধৰি,
 একেঠবে বল চাই প্রিয়-মুখলই ।

পবিলৌ বিষম ধবা, চকুত চকুরে ;
 কৌচালে খোবাণি হাত, লাজুকী লীলাই,
 লাগি লাজ-সিঁবায়ুবি । সুকালে স্থানি
 ওবণী আশ্রয় টানি । বাজিল প্রাণত
 অমৃতোপ শেল, ভোজন-বিধিনি হই ।
 লবি গই কামলই, বুঝালৌ কতনা ;
 কতনা উছাহ কথা, মবমেবে সনা ।
 কতনা বতন পাচে কত চিপিয়নি,
 অমুবোধ বাখে মোব । বিফল ঘাসনা ;
 লজ্জারতী লীলারতী, মোল'বিলে হাঁস,
 এবাব লাজব হাত । হলৌ এফলীয়া,
 অগত্যা আঁতব হই, ইচ্ছা প্রতিকূলে ।
 পূর্ণ বন-ভাত বাছনী ভোজন পাচে ।
 তুট হল পূর্ণ আশা, পূর্ণ ভোজনত ।

১৩ । সৰ্গ ।

নামবৰ হাবি ।

মধ্যাহ্ন জিৰণি পাচে গাভী-কাৰেঙত,
লীলা-বাণী-শুশ্রূষাত লভিলোঁ জিৰণি ।
নিজম শ্ৰদ্ধতি । নিজৰাব কলঙ্কলে,
বতাহৰ সবসবে,—মিলন স্নেহত—
শাস্তিৰ জুৰণি ঢালি আনিলে টোপনি !
চাৰি চকু, ছটি জীৱ, অভেদ আত্মা,
লাল্‌কাল্‌ ভাগবত । জুমৰি মিঠক,
সপোনত শ্ৰাণ-দিয়া-দিয়ি ; সেই স্নেহ,
সেই দেহ, সেই শ্ৰেয়-বাহু-বান্ধনিবে ।
বহুদূৰ গতি হল, টোপনি জালত ।
চকু মেলি দেখোঁ পাচে অটব্য অবণ্য,
বিদ্যমান সমুখত,—গহীন আবেশে,—
নামে 'নামবৰ' । দেশদূৰী সন্ধিয়া বেলা ।
দিনকবে দিন-দীপ্তি পুহু চুটি লই,
পহুম-বিবহ-তাপে তেজ-গোৰা বান্ধি,
লুকালে নীৰৱে হাঁহ, গৰিলে পাণ্ডিত,
পছিয়াচলত । "নামবৰ" অন্ত ভাতে ।

দোহোঁৰ অৰণ্য আগে ; নিজান নিটাল,
 নিজম ভাবত তাৰ, গহীন প্ৰকৃতি
 অলৈ ভয়ঙ্কৰী ৰূপে মানৱ হিম্মত !
 সঙ্কোচিত 'গাড়োৱান', আন্তৰ্জ্ঞ প্ৰাণত ;
 নীৰৱে চিমালে গতি, ভবিষ্যত ভাবি ।
 নিমিলিল মনে স'তে যোৰ । নাই নই,
 নাই বিল, নাই এটি নিজবাৰ জুৰি,
 অতিথি গুপ্তাৰ হেতু প্ৰকৃতি বুকুত ।
 বিপদবো মুখভাগ । আশ্ৰয় এবাই
 ভালেখিনি গতি । পাবিলে জৰাব,
 'নামবৰ' মাজভাগ, জিলিকে নতুন
 আশ্ৰয় আশাব চাকি । উৰ্দ্ধগালোঁ
 'গাড়োৱান' ; কাণে কাণে উৰ্দ্ধমি বাণী ।
 জুৰিলে অলস প্ৰাণী, গুহু যুৰ্গলিত ;
 সুখৰ ভিতৰে কিবা, অকুট বকনি,
 আশঙ্ক্য নাই লই চলালে বাহন ।
 অৰ্দ্ধক্ৰোশ গতি পাচে, অৰ্দ্ধাজিনী যোৰ
 উঠিল চমকি কিবা দেখি ছবদশা,
 দিঠকত সপোনৰ মায়া । মনে মনে
 শুনি কিবা আৰোলালে গহীনাই মুখ ।
 নেপালোঁ উত্তৰ হিব, অধি বাবেবাব,
 সপোন বৃত্তান্ত কিবা । নিমাতী প্ৰতিমা,
 গধুৰ জবত হাঁহ, ভাব-গৰভিনী ।
 প্ৰকৃতি বুকুত দেখোঁ, যোৰৰূপা হই

মিলিল সংসারী-লীলা সৃষ্টি-লীলা ন'তে !
 মনে মনে আশঙ্ক্যাব বাঢ়িল ঠেঙ্গুলি,
 অজগব মুখে যেন, ভয়ে-ছেপা প্রাণী,
 প্রাসিলে যেতিয়া আহি ঘোব অঙ্ককাৰে ।
 বন-শত্রু পাচ কথ্য ; মনোবাজা জুৰি,
 মনে-পতা শত্রু দলে কঁপালে হৃদয় ।
 কতো নাই সাব-সুৰ, নিটাল প্রকৃতি,
 পৰিছে নিজয় । নিমাত চালকে গাড়ী
 চলায় নীৰৱে । কু-শব্দে গাড়ী-ঘিলা,
 ঘূৰিছে বাগৰি । মাজে মাজে সঁহাৰিটি
 উঠে ঘোব কণ্ঠ এৰি ; বাজে-গহোনাই ।
 পৰে সি নিজয় পুহু ; কাঁহপাজে ধেনে
 উঠি শব্দ পৰে জঁহু, আপুনি নিজয় ।
 মিলে সি নিটাল তেৰি অনন্ত আন্ধাৰে,
 নেবাখি তাৰ চিন্ একো । অস্তক পাচে,
 প্রকৃতিৰ ঘোব ৰূপ, মানৱ হিয়াত,
 উথলে দুগুণে হাঁয়, দুৰ্যোগ চবাই !
 অস্ত নাই আন্ধাৰৰ । নপৰে সবকি
 এনি-তেনি জিলিকনি এটি । নিশাকৰ
 ভালেখিনি পাচে । থমকি থমকি মাথোঁ,
 জলে এটি বস্তু আগে, গাড়ী-চ'য়ে-ধোটা ।
 জিলিকায় সি আলোকে গাড়ী-প্রাণীকিটি,
 নিবাসয়, নিসহায়, ভয়ত আত্মৰ,
 অটব্য অবণ্য মাজে, শত্ৰু মুখত ;

শত্রুক নেমেথা কবে, বচাই আছার ;
 ব্যাধব লুকনি আঁৰ । মুহূৰ্ত্ত নাযায়,
 ধৰে যেন বেবি আহি, শতেক অপায়ে ।
 “আছে বা কিমান আৰু আগলই ষাট ১”
 আতুৰা লীলাৰ প্ৰশ্ন নীৰলে সৰিল,
 ভয়-গাঁথি ফৰ্মুটি খাই । মন যোৰ
 চিন্তাবৃত, বুকুনিৰ বিচাৰি উপায় ;
 প্ৰিয়াক অভয় দিওঁ, কণ চমুৱাই,
 “পালোঁহি, অলপ আছে” প্ৰবোধ পানীৰে
 সুমালোঁ উৰ্দ্ধিগ জুই, হিম্মত লীলাৰ ।
 পাহৰালোঁ ভয়ভাব, জুৰি সাধুকথা ;
 অলৌকিক উপজ্ঞাস, বিপদ, উদ্ধাৰ,
 কথমপি গা-সৰা, পুহু সুখভাগী,
 অল্পত ঘটনা-পাক মেলি স্নেহকোশলে,
 ভুলালোঁ তিনটি প্ৰাণী, লক্ষ্য পাহৰাই ।
 উমানত গৰু-খেদা, নীৰৱ চালক,
 লাগিল তৰুণ শুনি ঐশ্বৰিক লীলা ।
 অকস্মাৎ বিণি বিণি, শিঙা-উকিয়নি ;
 লবি লবি বস্তু এটি চাপে কাষলই ।
 ঈশ্বৰ-প্ৰেৰিত যেন অনাথ সাৰথি,
 অথন্তৰ অৱস্থাত উপস্থিত আহি ।—
 চিনিলোঁ চিনাকী সাজে, ডাক-ভাবী হুটি ।
 স্মৃথিলোঁ আবেগ স্মৰে সন্মোহি ‘ককাই’
 কিমানত আছে আগে, আগলই আশ্ৰয় ?

উত্তৰিলে সমস্বৰে, সম্বোধি ঘূৰাই—
 লাগিব খেদিব আৰু পূৰ্ণ হুই ক্ৰোশ ।
 লাগিলোঁ তৰুধ ; পৰি যেন বজ্জপাত,
 হতাশ খুন্দাত । সোধোঁ বুলি আৰু কিব
 হলোঁ আধা-গাড়ী-বাক, মূৰ উলিয়াই ।
 দেখোঁ পুত্ৰ শুভ দৃশ্য ! আহে নে কি আৰু
 সুখৰ সম্বন্ধ কিবা ?— উজ্জলি আন্ধাৰ
 আহিছে ছুটাৰি জোঁৰ, আমাকে ধিয়াই ;
 ছাৰি-বনে দিলে বাট, একতীয়া হই ।—
 চাপিল চাপিল হাঁয়, চাপিল ওচৰ,
 বাজিল নাকীয়া শিঙা, কঁপাই বননি,
 সমুখত মহাকাশ, দঁতাল গজেন্দ্ৰ !
 আতঙ্কে উৰিল প্ৰাণ ; পুতলাৰ প্ৰাণ,
 তথা লাগি বলোঁ, মৃত্যুমুখী নবপ্ৰাণী
 চুৰ্শি হেৰুৱাই । যুহুৰ্ত্ত পাচত,—হাঁয়,
 নচলে লিখনী,—ডাকভাৰী বস্তু এৰি
 চিটিকি পলাল প্ৰাণে, নিবোধি নিশ্বাস ;
 গাফোৱান পিচে পিচে, উন্মাদচিতীয়া,
 নিমিষে লুকাল কেনি, অন্ধকাৰ ভেদি ;
 মাতিব নজনা ছটি গাড়ী-ঘোঁটা প্ৰাণী,
 ধৰিল চাপনি পাচে, যুৰ্হলি পেলাই,
 আন্ধাৰত পিচলই উৰাই নিচান ;
 ভয়ে-ছেপা তিনি প্ৰাণী এৰি গাড়ী স'তে !
 নিৰাল্পৰা গীতা হাঁয়, মেলি বাহুলতা,

ধবিল সাবটি যোব পাতি-ধবা ডিঙ্গি :—
 যুগুত আশ্রয় । আঁটি ধবি বুকুলই,
 পবিলেঁ চেপেটা হই, স্থিৰ কবি মনে,
 এবিঘ মানৱ দেহা, পূৰ্ণমিলনত,
 একান্ত বান্ধোনে । প্রভুভক্ত লগুৱাটি,
 প্রভু-ভকতিত, আসন্ন লগবী হই,
 দুটি পাৱ শিৰে ধৰি লগতে পৰিল ।
 অৰ্দ্ধেক সজ্জানে মই চাওঁ গজকৌড়া
 এৰি যোৱা বস্তু স'তে । অপেক্ষি মৰণ,
 উপস্থিত বিপদৰ প্ৰতি মুহূৰ্ত্তত,
 চাওঁ ভাবি সৃষ্টি-লীলা বিধিৰ হাতত ।
 সামবিল ক্ৰুদ্ধভাৱ, বস্তু গুৰি কৰি;
 আঁতৰিগ গজপতি, গজেন্দ্ৰ গতিৰে,
 মৰষি বতোক দায় আতুৰ প্ৰাণীৰ ।
 এবাই বাহুব প্ৰাণ, যেনে দিনকৰে
 খলকি লগাই মেলে নিজ তেজ বাশি ;
 এবাই মৰণ প্ৰাণ, কানে-কানমাৰি,
 লাগিল খলকি প্ৰাণে, বুকু টিপিয়নি ।
 অস্ত্ৰক নিস্তাৰ মানি, তিনে চোৱাচুই,
 মৰণৰ আগ-পাচ, স্মৰি নৌবৰে,
 প্ৰকাশিলে মনোভাব চকু-চাহনিৰে ।
 বাজিল প্ৰাণত পুহু, চেতনাৰ শব,
 ভয়-বিহ্ব-সনা-গাত । ভৱিষ্য বিপদে,
 বন ছাতনিৰে, অতীত প্ৰকোপ জিনি,

ছাতিলে সমুখ ভাগ । চালক বিহীন,
 অচল গাড়ীর ঘিলা । পৰ্বত প্রাস্তত
 লাগুটি বিহীন যেন, খোঁবা তিনি প্রাণী !
 বিপদ-নজনা লীলা, আক লগুৱাটি,
 আতঙ্ক খুন্দাত হাঁহ, মুছকঁছ গই,
 হল সজ্জাহীন ; তন্ত্ৰাব আবেশ পাচে ।
 অকলশবীয়া, মাথোঁ কল্লনা ইয়াত,
 প্রকৃতি বুকুত ইয়, বিভোল-জুৰণি
 বঞ্চিলোঁ মুকলি কৰি উদাস পৰাণ ।
 ধীৰে ধীৰে নিশাকৰে, 'নামবৰ' শিৰে,
 বাঙলী নিচান তুলি, পূব শিতানত,
 জোনাক-জাননী দিলে আক্রমি আন্ধাৰ ।
 জাঁতবিল অঙ্ককাৰ, ঘাটিল যুঁজত ;
 বিস্তাৰিলে নিজ প্রভা, জোনাকি জগত ।
 উদঙ্গালে প্রকৃতিৰ কাঁচলি বুকুৰ ।
 নিজম-সৌন্দৰ্য্য-প্রভা হল প্রতিভাত
 উদং দ্বিগত মোৰ । উদাস পৰাণ
 পূৰ্ণ হল কি যে ভাবে, সৃষ্টি মহিমাৰ
 কোটি গ্রহ, উপগ্রহ, নিশাকৰ স'তে,
 পৰিল যেতিয়া, অহ, নীৰলা চকুত ।
 আক বা কতনা সৃষ্টি, নেদেখা ভাগত,
 বিবাজিছে আলাসত, ব্রহ্মাণ্ড বিয়াপি ।
 একনা নিয়ন্তা তাৰ, চাওঁতা এজন,
 একেজনা বিশ্বেশ্বৰ বন্ধক সবাৰ ।

ক্ষুদ্রাদপি ক্ষুদ্র আমি, মনুষ্য জীবন,
 ভৌতিক অকলই, তুলনা যেতিয়া
 অসৌম ব্রহ্মাণ্ড স'তে । অজ্ঞান মানব,
 লীলার ঢাকনি তলে । নিম্নে সি সত্ততে
 বিধি বিধান, নেদেখি প্রকৃত জ্যোতি,
 সৃষ্টি-মহিমা । ভাবত বিভোল হলো ।
 উদাস পবাণ মোর ; আত্ম-বুজনিত ।
 কটালো প্রফুল্ল প্রাণে, বিপদীয়া বাতি,
 বখানি সৃষ্টির লীলা ঈশ-শুণগানে ।
 কুমাল বাতির স'তে যতেক অপার,—
 দিঠকব, কল্পনার, অশেষ, অপার,
 —পূবালি মেঘবপবা, বিবর খেবত,
 পদ্মনাথে পুহু আহি দূরগি বিলত,
 ধবিলে নাচোন যেই প্রিয়া-মিলনত ।
 ভাগিল নিটাল ভাব, শীত প্রকৃতির,
 হলো বান্দব আমি ডলুয়া প্রাণীয়ে
 জুবিলে আনন্দ বার ঘেবে ঠেও ধরি ।
 লজিলে চেতনা পুহু, স্ফুৰ্ত্ত-যোরা প্রাণে ;
 ধীবে ধীবে উঠি গীলা, ধবিলে শুণনি ;—
 বাতির বিপদ কথা । শুকান, নিমাত,
 মুখ লগুরাব ; আতঙ্ক চৌচমি পাচে !
 উত্ততি বলদ স'তে, গাড়েহানে গাড়ী
 খুঁজিলেহি পুহু ; খুবিল অচল ঘিলা ।
 বুজালো কথার ছলে, সৃষ্টি-লীলা-খেলা,

সংসারী লীলার সঁতে ; নিজনি বিলত
 নৃহ্য প্রতিবিম্ব খেলা । আশ্বাসিলো পাচে,
 প্রবোধি মনক, সুখ-দুখ স্বপ্নখেলা,—
 বিপদৰ অন্ত সেয়ে বিধি-ধর্ম্মমতে ।
 হবষিত লীলা গুনি, বুজনি হাঁহিবে,
 তিয়াগি বিপদ চিন্তা ভাবনা অপাৰ ।
 অনাহাবে নোরাবিলে টুটাব জেউতি,
 বসময়ী লীলারতী, জেতুলীপকাৰ ।
 দেখি কিস্ত চকু মোৰ মুদনিমুখীয়া,
 ম্লানমুখ ভাগবত, সজাগবে থকা,
 কোঁচালে চকুৰ পাহি ;—দুখ-পতিয়নি ।
 চৰিল চেহেনী বপ, বেজাব হুঁহাত ;
 ধোঁৱাৰ পাকনি মাজে বাৰ-জোহোঙাৰ ।
 আঁঠু যুৰি কোলা পাতি, লই দুটি পাৰ,
 বুলালে কোমল হাত, নিবেদি বিশ্রাম ।
 নিশাকৰে মিছা কৰি ৰাতিৰ বিপদ,
 আপুনি পৰিলে শেতা । দিনকৰে পাচে,
 বিস্তাৰি অভয় দীপ্তি, হবিলে আন্ধাৰ,
 শতুক লুকনি আঁৰ । পৰিল চৈঁচনি ।
 বখীয়া দি পদ্যনাথ পদ্যিনী প্ৰিয়াৰ
 অবিহনে মোৰ,—জিবণিত ভোল গই,
 জপালো চকুৰ পাহি । প্ৰিয়া-স্পৰ্শ-সুখে
 শাস্তিৰ জুৰণি সানি, প্ৰতি অজভাগে,
 কৰিলে বিভোল প্ৰাণ । আহিল টোপনি

শান্তির ওপবে সদা আলাসত তহা !
 নিমিষে নেদেখা হলো দিঠকব য়েলা ।
 সপোনব ইন্দ্ৰজাল বিয়াপি চৌপাশে,
 অপবপ সৃষ্টিলীলা, বিয়পালে প্রাণে ।
 ভূপতি সমান ভোগ, সংসার বিলাস,
 বাণীসমা লীলা মোৰ, ভুঞ্জে তাৰ ভাগ ;—
 পুণ্য মিলনব, অহ, পুণ্য প্রেম-ফল !
 প্রথম প্রহৰ পাচে চাওঁ চকু মেলি,—
 মুকলি চৌপাশে ; ‘নামবৰ’ অন্ত চিন্ ।
 বাবী-ঘৰ সমুখত, মাল্লুহ-বগতি,
 মাজে মাজে চিনি-পোৱা মুখৰ আকৃতি ।
 ডিমাপুৰ নামে ঠাই ; শান্তি বক্ষা হেতু,
 বজাৰ বখীয়া ‘থানা’ ধনশিৰী পাৰে ।
 হিড়িম্বা নগৰ আগে, জীৰ্ণ অৱস্থাত ।
 গুনিলোঁ প্ৰিয়াৰ মুখে বহুদূৰ গতি,
 চৌপনি ভোলত মোৰ । বিশ্বাসঘাতকী
 নব-পশু ‘গাড়োৱান’ নিশব্দে নাৰি
 একলীয়া গক স’তে । আত্মধিক্কাৰত,
 স্বৰ্দ্ধাহত হল অন্নবোধী প্রাণ তাৰ ।
 নবচালোঁ তাপ তাৰ, চাহনি বাণেৰে ;
 দিলোঁ মন আন ফালে, নেদেখা ভাৱত ।
 বহুজন গুপ্তবাত, পথিক ভোজন,
 পূৰ্ণভাৱে সমাপন, আইত তলত,—
 এসক্কা সন্ন্যাসী দৰে আবেলি পৰত ।

বকিলোঁ সি বাতি তাতে, শঁতাই ভাগব,
 অসময় ভোজনৰ পাচে । লীলা কিন্তু
 আত্মিকে বিমনা, কি জানো কি কথা শুনি :-
 “এনেই লাগিছে কিবা”—প্ৰশ্ন-উত্তৰত ।
 বুজিলোঁ আজলী প্ৰাণে বাল্য-লীলা-খেলা,
 সাংসাৰিক লীলা স’তে পৰিছে বিজনি ।
 মুমুৰ্খি হুলাই একো, ধৰিলোঁ বুকুত,
 ভাবত জেউতি চৰা মুখানি সৰল ।
 প্লকিত নিমিষতে, কায়-মন-বাক্,
 চকুৰ হাঁহিৰে য়েবে হুঁহালোঁ চকুক ।

১৪ । সৰ্গ ।

— ❦ —

পৰ্বতপাদ ।

— ❦ —

যাত্ৰাৰ চতুৰ্থ দিনা ভবদুপৰত
পৰিল চকুত পুত্ৰ, লাহে, লাহে, লাহে,
প্ৰকৃতি বক্ষিত মঠ ; শ্ৰাম নহীয়া ।—
মাতৃদেবী সুবক্ষিত বৰষৰ ঘেন,
অপেক্ষি যুগল ৰূপ, বৰ-যাত্ৰা পাচে ।
দেখোঁতে ওচৰ অতি চকুত সৌল্যৰ ;
উঠিবহি গাতে ঘেন, ঘূৰি পাকনিটি,
পূৰাব চকুৰে চাই, পোহনীয়া আশা,
প্ৰকৃত পৰ্বত ৰূপ ; নিলগত দেখা
একলীয়া এচটীয়া সীমাবন্ধা গড় ।
পাকনিৰ পাচে কত ঘূৰিল পাকনি ;—
পাওঁ পাওঁ পাওঁ যেন,—একে নিলগত ।
একেঠবে বাধি চকু, আমনি-নলগা,
চাওঁতে চাওঁতে আহি, সন্ধিয়া পৰত,
চাপিলোঁ পৰ্বতপাদ,—আনন্দ মঠৰ
প্ৰথম দুৱাৰদণি । প্ৰকৃতি সঙ্কেতে
ঘেন বজাব দুৱাৰী, সশব্দ প্ৰেহৰী,
বন্ধক দুৱাৰ ;—“নিচুগাওঁ” নাম তাৰ ।

আনন্দ উপচি পরা প্রকৃতি হিয়াত,
 ধাবেবোরা এটি সোঁত শিলনি ওপৰে
 বিভোল ভাবেৰে মিলি বইছে বাগৰি !
 তুলিছে আনন্দ বার, মঙ্গল আৰতি ।
 পৰিল উপচি ভাব, উগ্ৰল-থুগ্ৰল,
 হিয়াত লীলাৰ । পাচ কৰি আন কাম,
 নিবেদিলে মোত, উত্ৰাসল মনে-চিত্তে,
 অপৰূপ সৃষ্টি-লীলা, আপোন হিয়াত,
 আপোন চকুৰে চাই মিলাবৰ গুণে !
 ধীৰে ধীৰে নামি, লীলা-বাহেঁ, হাতেবোটা,
 দিলোঁ থিয় ছুয়ে এটি শিল-ওপৰত ;—
 প্রকৃতিৰ পাৰি থোৱা শুদ্ধ চামপীৰা !
 ধুৱালে পৱিত্ৰ জলে, উথলি আপুনি,
 বৰ-কছা চাৰি-পাৱ । জননী প্রকৃতি,
 মুকলি গহীন সাজে, মেলি বহু-লতা,
 পিঙ্কালে সাদৰি, আদৰণী ভাবমালা ।
 মুকলি বুকুৰ মাজে, সাবটি দম্পতী,
 চেনেহ-ছেপনি বান্ধে, ধৰি দুই মুখ,
 স্নুঙিলে দুইটি শিৰ অপতা স্নেহত ।
 নমিলোঁ জননী পদ । ভকতিৰ ভাব
 বিবিজি চকুৰ কোনে, বাগৰিল ধীৰে,
 হুগালে হুধাবি, আনন্দৰ চকুপানী ।
 বকিলোঁ সি বাতি তাতে হৰিষ্-অস্তৰে ।

১৫ । সৰ্গ ।

—❀❀❀❀—

পৰ্বত-মঠ ।

আনন্দ মঠৰ মাজ ; সৌন্দৰ্য্য-উদ্ভাল ।

এহাতে অত্যাচ্চ বাব, শিলেৰে বন্ধোৱা ;

ইহাতে গভীৰ গুহা, পকোৱা বাটৰ ।

কঁপি উঠে মন-প্ৰাণ, চুলি-আমে-জীৱ,

জুমিলে নেদেখা তলি,—প্ৰকৃতি অস্তৰ,

অমূল্য বতন ধৰা সৌন্দৰ্য্যৰ খনি ।

এমাতৰ মাতে মুগ্ধ, পিপাসিত কাণ ;

নেদেখা ৰূপত মজে উদ্ভাৱল প্ৰাণ ;

নোপোৱা স্মৃতিৰ ফালে ধাউতি হিয়াৰ ;

সৃষ্টিৰ নাঠনি-যোটা, প্ৰকৃতি নবৰ ।

উদ্ভাৱল মন-চিত্তে আনন্দ নধৰে,—

জুমি জুমি ৰূপ-লীলা,—লীলাৰ হিম্মত ।

বিপাশ প্ৰকৃতি বৃকে মুকলিমুৰীয়া,

চাৰিচাপে বন্ধা থকা নাবী,—বন্ধা পথী

সজা মাজে বহুকাল ; পুহু গছ ডালে ।

আহি পাচে পালৌ এক শিল-চপৰাণি ;

সৰু-বৰ, নানা গঢ়, হেজাৰে হেজাৰ ।
 “দেহিওঁ, চাওকচোন !”—নামে যেন লীলা—
 নাৰাখোঁতে গাড়ী ! পুৰিল প্ৰাণৰ আশা,
 নামিলোঁ আহাৰ হেতু, স্ৰচল সি ঠাই ;
 ‘কুকীপানী’ নাম তাৰ । চপৰাশি মুখে
 উধাৱত লীলা হাঁহ, কাচুতি চপাই !
 এটি থই আৰু এটি, ঘূৰি আন এটি,
 লৰি লয় আৰু এটি, আতিকৈ চিকুণ ।
 ইদৰে ভৰায় কোঁচ শিলৰ গুটীৰে,—
 কাচি মোৰ হিয়া-ভাৰ, তলি উদজাই !
 এৰিলোঁ ধেমালি স’তে শিলনি ওপৰে,
 প্ৰকৃতি-দুহিতা লীলা প্ৰকৃতি-বুকুত !
 আহাৰ যুগুত হেতু উঠিলোঁ বান্ধনি ।
 তৃকায়ুত চকু মোৰ অতৃপ্ত স্নেহৰ,
 মাজে মাজে বৈকা-চোহা, ভাউতি লীলাৰ ;
 বনদেবী বনমাজে, মানবীৰ বেশে ।
 আনন্দৰ উছাহত, টানি বখা হাঁহি,
 অকলহ উঠে ফুটি, হাঁহাই মনক ;
 প্ৰাণভৰি চাই, অহ, লীলাৰ লৰালি !
 ভোজন সমাপি যেই আৰম্ভিলোঁ পুহু,
 বাটকুৱা বাট-খেদা. নতুন বিপদ
 চাপিল ওচৰ এটি । স্নেহ পাচে দুখ,
 সৃষ্টিৰ চকৰিয়োটা । ভিতৰি ইবাৰ,
 ব্যাধিৰ বিকাৰ হাঁহ, লীলা-দেহা মাজে ।

অকস্মাৎ বিপদৰ সংহাৰ মুৰ্ত্তি ।
 প্ৰিয়া মোৰ সৰ্বনে মুচ্ছিতা । কিবা অৰ্থ,
 জোঁকাৰি হৃদয় জ্বৰি, উঠে ধোঁৱাশ্ৰৱ ।
 শূন্যত থিতাপি চকু, কি জানো কি বেথে ।
 থাকি থাকি মাৰে হাঁহি, কিবা অৰ্থ পাই,
 গুচ অৰ্থ মনোভাব, অৰুজ জাৰাবে ।
 মাজে মাজে উঠে চকি ; অমজলে কিবা,
 ধৰেহি সাবটি যেন ভয়ঙ্কৰ ৰূপে ।
 তোলপাৰ প্ৰাণ মোৰ, কৰ্ত্তব্য বিমোৰ ।
 উন্মাদৰ বাহ মেলি, ধৰিলে সাবটি,
 উন্মাদিনী লীলা । হাততে হেৰায় যেন,
 যন্ত্ৰে তোলা পানী-চলু ! ধৰিলোঁ চপাই
 হিয়াত হিয়াৰে টপি, নাৰসি স্নেহভা,
 বিচ্ছেদৰ অহা-যোৱা জলা ! কঁপে হিয়া,
 কঁপে মন-প্ৰাণ, অস্তিম ভাবত উঠ ।
 বিপদ-বান্ধৱহীন, নাই বেজ-জানী,
 নিজান প্ৰকৃতি ৰাজ্য, দশোদিশ্ জ্বৰি,
 বিস্তাৰে নিজম ভাব, নৰ নিলগাই !
 জঁজ্বৰ সহায় মাথোঁ, ভব-ভয়হাৰী ;
 বিপদতাবণ নাম, শিৱ-শিবময়,
 অব্যৰ্থ ঔষধ স্বৰি ক্ৰমে আগুৱালোঁ ।
 অৰ্দ্ধেক বোজন পথ কটালোঁ ধ্যানত ;—
 বিপদ-ভুলোৱা বাহু । বতৰৰ স'তে
 সংসাৰ-বতৰ-লীলা ক্ৰমে মিটিকালে ।

সম্পদ, বিপদ কত কবি ভোগাপন,
 সৃষ্টির বাগবি চক, সংসার পথত,
 তুলিলে ইবেলি যেন পূর্ণ অধ-ভাগ,
 প্রবেশ যেতিয়া লীলা, কহিমা বুকুত,—
 প্রবাসব ববধব,—বাটলই-চোরা,—
 হুবাতি হুদিন আক হুখবাত্মা পাচে ।

১৬। সৰ্গ।

— ❦ —

সংসার-দুৰাবদলি।

আৰম্ভণ গৃহধৰ্ম্ম। যৱনিকা পাত
হল বৰাগী বহাৰ। ওৰলী লীলাৰ,—
গৃহলক্ষ্মী অমুকুতি অঁকা। উলটিল,
নিয়ম-কাৰণ যত, পূৰ্ব পাতনিৰ।
ভদ্ৰজন হল বাহু, প্ৰৱেশ নিষেধ;
দুখীজন,—বাহিৰত-সমিধান-পোৱা,—
ভিতৰ-আলহী হল গৃহলক্ষ্মী পাশে।
দুৰণিৰ দৃষ্টি-সোঁত ধৰি ওভঙাই,
সৃষ্টি হল চকোৱাৰ চাৰিচাপ জুৰি।
ভেঁকুৰা পিৰালি গুচি, নিমজ চিকুণ;
চুকৰ জাবৰ আৰু ভাতচক-ছাই,
নজমি লভিল গতি দিনে বৰবাণি।
দৈনিক যাত্ৰাৰ বেলা বাজকাৰ্য্যালই
বিদায়ৰ সমিধান, চকু-চোৱ-চুই,
নতুন সজ্জন। নতুন চকুত আৰু
বৰাগী দুৱাৰ উলটি মুকলি দেখা
ভাগৱতা প্ৰাণে আহি ধণ্টা পীচ পাচে;
দুৱাৰত গৃহলক্ষ্মী, বাটলই-চোৱা,—
শুঁৱৰ কঁপনি স'তে ভাগৱ-চৌচনি।

যতেক ভাগব হুথ, জীৱন-যুঁজব,
 অৰ্দ্ধেক পৰাণে বই, সমভাগ তাব,
 বুজনি জুৰণি ঢালি অৰ্দ্ধভাগ মোৰ,
 আতিকে লাঘৱ কৰে ; জুৰায় পৰাণ !
 আৰু এটি নতুন সলনি ;—নাই আৰু
 ওখ ভাব বৰাগীৰ,—মুকলিমুৰীয়া ।
 উদাস পৰাণে যেন, 'প্ৰভাস মিলন' ;
 প্ৰবাসী পজাৰ মাজে গৃহ-যজ্ঞ ভাগ ।
 নিজম পৰিল যত, সন্ধিয়া-বিলাস ;
 উচ্চৰাৱে গীত-গোৱা সমনীয়া স'তে ।
 ললে ঠাই তাৰ গৃহিণী-মন্ত্ৰণা-সুবে,
 গৃহনীতি-বীণা ধৰি । টোপনি পাতনি
 প্ৰেমৰ আলচে অঁকা ; পৱিত্ৰতাময় ।
 আৰু যত সংসাৰৰ নতুন প্ৰকৃতি,
 লীলাৰ অঁচল ধৰি ক্ৰমে দিলে দেখা,
 উদাসী পৰাণ কৰি সংসাৰ-বিভোল !

১৭। সৰ্গ।

সাহিত্যিক সংসার।

ইন্ধপে অংগলি ছোৱা নৱ সংসাৰৰ,
কটালোঁ নতুন ভাৱে। আছিলোঁ পাহৰি,
পূৰ্বভাৱ, পূৰ্বকথা, পূৰ্বপাণ্ডনিব
মনে-পতা মহাত্ম ;—জীৱন উদ্দেশ্য।
প্ৰকৃতি বুকুত পুহু, উঠিল চমকি
পূৰ্বৰ জেউতি সেই, সন্ধ্যা-পোহৰৰ,
প্ৰবতৰা সৌৱৰণী উঠি অকস্মাৎ।
চাৰিভিতে দেখে পুহু, ব্ৰহ্মাণ্ড বিয়পি,
কৰ্তব্যৰ-পিচে-লৰা প্ৰকৃতি মণ্ডল।
মুখ-বোধ জ্বৰণিত, কৰ্তব্যৰ পাচে,
ঐশ্বৰ পাচে যেনে পথ্য অল্পগান।
হৃদয়ৰ গুপ্ত ভাব হল প্ৰতিভাত,
চকু-কৌচনিত। মুখৰ আকৃতি জুৰি,
শোভে মন অল্পকৃতি ;—এঢলীয়া-চোৱা।
তথা লাগে দেখি লীলা,—সৰল প্ৰতিমা—
জানোঁ কিবা লগালে জগৰ! ঘোৰী ভাৱে,
চাপে কাৰ; অপবাধ বৰকণ হেতু!

উপচি হৃদয় মোৰ মৰম-নিজৰা
 বাগৰে অজস্র ধাৰে, প্ৰতি সিবে সিবে ;
 মুখত উন্মাদ হাঁহি । কি জানো কি ভাৱে,
 বুকু ঢপালনি ! মুখত মুহূৰ্তে কথা ।
 অৰ্থশূন্য চাহনিৰে জ্বলাই হৃৎকণ্ঠে,
 মনৰ আশঙ্কা জুই হিয়াত লীলাৰ,
 আপুনি বিমোৰ হওঁ, বিচাৰি উত্তৰ !
 ইদৰে বাগৰি গল, দিন হুই-চাৰি ।
 লীলাৰ ডাৱৰ ভাব ক্ৰমে জ্বলিকিল ;—
 মুখ আমোলনি । নসহিল প্ৰাণে, দেখি
 বেজাৰ বাহুৱে গ্ৰাসা সবলা জোনাই,
 অম্লকৃতি হুইয়া পৰি অৰ্দ্ধেক হিয়াৰ !
 মুহূৰ্ত্তে হিয়াৰ ছবি হিয়াৰে ঢকাই,
 বুকুত লীলাক ধৰোঁ, পূৰ্ণবান্ধনিৰে ।
 বুজাওঁ কাৰণ মোৰ ভিন্ ভাবনাৰ ।
 নবহিল ভাব-ভবি, কোমল হিয়াত,
 আঁকত-উৰ্জি-ঘোৱা । ভিয়াগিলোঁ আক,
 লীলাক সুবোন্ধা আশা, ঘোৰ ভাবলই ।
 কটালোঁ মাহেক হুই, পুহু হেলাধৰে,
 যোগাই প্ৰিয়াৰ মন, ফলেৰে ছেপা দি
 ভাঙ-উথলনি, ভিতৰি-খলকি-লগা ।
 পৰিল নিজনি হিয়া, অস্ত্ৰক নীৰলে ;
 লুকুৱা ছবিটি ওলে জ্বলিকে আপুনি ।
 লুকাই কিতোল হওঁ ; অস্ত্ৰক পাহৰি

লীলাক প্রসন্ন বখা । পবে পুষ্প জঁয়,
 অন্তরত ফুলা জ্বাব, চাপিলে ওচব
 বাহিক জাবব মোব পূর্ণগবাকিনী ।
 বাঢ়িল জজাল প্রাণে । বাহিবে-ভিতবে,
 ঘনে লগ এবা-ধবা ;—ছনায়ে ছতৰি !
 উগাবি উঠিল পাচে অশাস্তি নিজবা,
 বাগবিল পূর্ণ বেগে, অর্দ্ধাঙ্গ বিয়াপি ;—
 লুইতত বালি-ভেটা, যতেক বান্ধনি !
 দেখালোঁ সবল ভায়ে, হিয়া উদঙাই,
 বারেঁ-থিয়-দিয়া মোব নিমাতী লীলাক ;—
 পালোঁ দান ভিখারীয়ে অর্দ্ধেক সময় ।
 সেই দিন হস্তে ছুয়ে ধরোঁ এটি ব্রত ;—
 অর্দ্ধাঙ্গিনী হল মোব, ভাব-আকর্ষণী ।
 —অজুবক দাস-দাসী সাহিত্য-সেৱাত ।

১৮ । সৰ্গ ।

— ❦ —

প্ৰায়-সন্তান ।

মাহেকৰ পাচে মাহ বছৰত লীন,
বছৰ বাগৰি লয় কাল-সাগৰত ।
বয়সৰ লগে লগে বাঢ়ে ভাব জুৰি ;—
সংসাৰী মানসী দুটি । তাৰে অনুকৃতি
ভটি দান, দুটি নাম, অভেদ আতমা ।
মিলনৰ শুভ ফল লক্ষিত দুয়োতে ;
সংসাৰী মানসী দুয়ে বিকসিলে পাচে,
সুফল ধৰাৰ চিন্, স্ব-স্ব কলেক্ষৰে ।
কিন্তু কিষে লীলা-খেলা, বিধি-বিড়ম্বনা ;
সংসাৰী আশাৰ ফুল যেই মলিন্যালে,
কুটিলে ঠাৰিটি তাৰ ছবদশ-পোকে,
পৰিল কলিটি সৰি ! আচৰিত লীলা
সৃষ্টি বিধাতাৰ ;—সেই হস্তে অপৰীতি
খিতাপিল লীলা শৰীৰত । একে পোকে,
একে ক্ষণে, ধৰি ছেগ, আৰু তিনি কলি,
বিনাশিলে অকালত, লীলা-লতা গাৰ !
বিকল মানৱী প্ৰাণে হল অসহনি,
অকাল বিয়োগ হাঁয়, আশা সন্তানৰ ।

প্রিয়া মোর চিন্তাযুতা । সবল প্রতিমা,
 বিষভাব গবভিনী ! সাধনার হেতু,
 পাচিলে মানসী সখী । সখীয়ে সখীক,
 বুজালে কতনা, অভেদ আত্মা কথা ;—
 একে আত্মা প্রতিবিশ্ব লক্ষিত দুয়োতে ।
 মানসী প্রসূত ঘিটি স্বামী অনুকৃতি,
 একে রূপে পাব শোভা সাংসারী কোলাত ।
 শলাগিলে প্রিয়া মোর সন্তোষ হাঁহিবে ।
 ধরিলে আগত পাচে গ্রন্থ-পুল্ল এটি ;
 যুটীয়া ব্রতের ফল । হবিষে বুকুত,
 অপত্য স্নেহের আঁটি ধরিলে লীলাই ।
 সুগুচে হেঁপাহ চাই দিনে শতবার ;
 শত বান্ধনিবে । সেইকণ হস্তে হল,
 পুত্ররতী প্রিয়া মোর, লীলা সংসারব ।

১৯ । সৰ্গ ।

সামাজিক নীতি ।

মনে-পতা সংসাৰৰ পূৰ্ণ সুখভাগ
ভোগ আৰম্ভণ, কৰমত ফলিৱাই ।
নতুন গৃহিণী লীলা, নাৰী সমাজত,
পূৰ্বালে আসন এক নতুন আৱেশে ;
অন্ততম সমজুৱা, নৱ সংসাৰৰ ।
নজনা কুটীল গতি নব সমাজৰ ;
পোন বাটে খোজ-লোৱা, আতিকে সৰলা ।
অকপট হিয়া হাঁয়, হয় কলুষিত,
কপটীয়া আচাৰৰ ঘন ঘঁহনিত !
শিকালোঁ সঙ্কেতে, চলতি সমাজ-নীতি ;
ইচ্ছা প্ৰতিকূলে । নৱ শিকনিৰে কত,
ঘটাই জঞ্জাল, জুৰিলে সমাজ-বীতি ।
নিতে নৱ গোচৰৰ আবেদন পাঠে
প্ৰেমৰ আলচ ঠাই দিলে সমাজক,
মন্ত্ৰণাৰ জালিকটা আৱৰণ তলে ।
বুজনিত গল মাৰ, উচ্চনীতি যত,
স্বভাবী লীলাত আগে প্ৰতিভাত হোৱা !

নতুন সভ্যতা বীতি, সৃষ্টি মানব,
 সবলে-কুটীলে যোঁটা, ললে ঠাই তার ।
 ইন্ডোপে সৃষ্টির লীলা ঘটাই সংস্কার,
 আবন্তিলে মহামেলা, সামাজিক লীলা ;—
 অর্ধেক সবলা আৰু কুটীলা অর্ধেক,
 আচৰি সমাজ-বীতি ;—আদি সভ্যতার
 কহিয়া নিজাপী, আৰু নব ভৈয়ামব
 কৃত্রিম শোভাত মৰা, নর সভ্যতাত ।

২০ । সৰ্গ ।

বিবাহ-সোবাদ ।

আঁতৰিল অবিবাহে বছৰ অৰ্দ্ধেক ।

নতুন ভাবৰ ঢউ লীলাৰ হিয়াত

উথলিল, বাগবিল, ওভতনি মুখে ।

স্বামী-সেৱা ওপৰাধি, সেৱা-ইচ্ছা আৰু

উপৰীয়া গুৰুজন ; লক্ষ্মী ঘাইঘৰ,

বনাগে লীলাৰ প্ৰাণে, জুৰ পাখি মেণি ।

বুজালোঁ বুকুত ধৰি, যেনে প্ৰকাশিলে

মনোভাব হৃদয়ৰ, সিদ্ধি ভৰসাৰে ।

কথা দি ৰাখিলোঁ কথা ;—মাহ তিনি পাচে,

পুৰিব পৱিত্ৰ আশা, দীৰ্ঘ মেলানিত ।

কিন্তু কি যে আচৰিত, লীলা-ইচ্ছা-যোঁটা

ঘটনা চকৰি যেন ঘূৰি অলুকলে,

পৰিপূৰ্ণ ইচ্ছা যত, মানৱ হিয়াৰ,

মানুহৰ দিন-দিয়া নহওঁতে পূৰ ।—

আছিল আদেশ বাণী, বাব-সলনিৰ,

উপৰীয়া অফিচৰপৰা ;—লৈয়ায়ত

সলনি বিবন্ধ-বাব, লীলাভাগ্য বগে ।

নামিলোঁ পুনৰ, উদ্দেশি জনম ঠাই ;

পিতৃ-মাতৃ গুরুজন ব'ত । আঁতবিলেঁ
 পাচে, মাতৃ-চরণত সমর্পি প্রিয়াক ।
 প্রথম বিবহ ভাব, পোনে এষা-এবি ;
 হিয়ার আবেগে অঁটা, চকুৰ আঁতৰ,
 ছটি দেহা, এটি প্রাণ, অর্দ্ধ-অর্দ্ধাঙ্গিনী ।
 হেলাবঙ্গে ভালেদিন, পূজি গুরুজন,
 বিভোল লীলাৰ প্রাণ, বান্ধ-সলনিত ।
 আলোকি আনৰ কোলা, চালুকীয়া শিশু,
 খলকিত হবে চিত, ঘন চোপনিত ;
 দেখিলে মাতৃৰ ছঁয়া, এবি শত খেলা,
 ঘটায় জঞ্জাল হাঁয়, মেলি হাত-মুখ ।
 চঞ্চলা লীলাৰ প্রাণ, বিবহ ছুয়াঁত,
 দেখি স্বামী-অনুকৃতি, কর্শনা চকুবে,
 উতলা হিয়ার ভাব পবিল উপচি ।
 সবতনে ধরি তাক মহী পবশাই,
 সজালে, পঠালে, পাচে, উদ্দেশি গৰাকি ।
 প্রাণ মোৰ মতলীয়া স্তনি মনে-গোৱা,
 বিবহ সঙ্গীত সুধা ; লীলা সুরে বন্ধা ।
 বিজুলীবেখীয়া বৈকা, চিঠি শাবীড়িত
 কি যে জ্যোতি চমকনি ! দাঙ্গি ধৰোঁতেই
 সৌন্দৰ্য্য ওবণী তুলি চমকায় হিয়া !
 প্রথমে চকুৰ কোনে ওপচাই ভাব,
 পনীয়া জ্বালেবে ছাতি, দৃষ্টি-গতি বোধ ;
 দ্বিতীয়ে আবেগ-বাগি, জোঁকাৰি হৃদয়,

কপালে বোঁৱায় তাৰ ভাপ বিৰিঞ্চনি ;
 তৃতীয় চাহনি সোঁতে চোঁৱাই শ্ৰুতি,
 লীলাময় ভাবে লয়, জগত সংসাৰ !
 ক্ষণে মেলা, ক্ষণে তৰা, ক্ষণে জাপ যোৱা,
 লীলাজ্যোতি ভাব-পাখি দেখি মেলা-তৰা
 উলাহত চালি ধৰি মন-পখী মোৰ,
 উৰি গই আহে চুমি অৰ্দ্ধ-আত্মা তাৰ,
 নিমিষে আকাশী বাটে ;—ছব-ছবণিত ।
 ফুলেঁ ফুলেঁ পাহীটিয়ে, পুৰ্ণভী নিশাৰ,
 পালে সূৰ্য্য দেখা ; বিকসিত পদ্মফুল,
 হৃদি সৰোবৰ শোভি । শাস্তিৰ সৌৰভে
 জুৰালে পৰাণ মোৰ ;—পৰিমল ভাগী ।

২১। সৰ্গ।

প্ৰবাসী সংসাৰ।

নতুন সাজেৰে পুত্ৰ পূৰ্ব সংসাৰৰ,
প্ৰবাসত পাতি ঘৰ, ভোগ আৰম্ভণ।
সবাক্ষৰে গৃহস্থালী, ভাই-ভতিজাৰে,
আৰু শিষ্য-পুত্ৰ সমন্বিতে। লীলা মোৰ
বিস্তাৰিলে ওপচনি সাংসাৰিক মায়া।
দুখ, তাপ, বোগ, শোক, শতেক অপায়ে,
নিয়ন্তী আঁচল ধৰা, সংসাৰী বথত,
আবৰিলে গৃহস্থৰ ধৰ্ম্মক ধিয়াই;
চৰিল গৃহিণী গুণ, সোণ-পোৰা হই।
ডাল-পাত আৰু কত, জীৱন যুঁজৰ,
ঠেকা-ঠেকি, লগা-যুঁজা, মান-অপমান;
সংসাৰ-পছলি জুৰি সশস্ত্ৰ প্ৰহৰী।
বশন্ত, গৌৰৱ-আশা, আশ্বজীৱনৰ,
মজ্জাগত প্ৰাণ হাঁয়, মুক্ত মানৱৰ।
মায়াৰ গুৰণী টনা লীলা প্ৰতিভাবো
কনালে আশাৰ পখী শূন্য আকাশত;
পকা ভেটী কল্পনাৰ, সুখঘৰ হেতু।

আচৰিত সৃষ্টি-লীলা, লীলা-জীৱনৰ ;
 পূৰ্বিল মনৰ আশা, মৰোচিকা ভেদি,
 লভিল আসন এক উচ্চতৰ থাপে ।
 মিলনৰ পাচে যেনে পূৰ্বৰাগ সুখ ;
 পিপাসা নিবৃদ্ধি পাচে, পানী হাবিয়াষ ;
 অভাব পূৰণ শেষে, লাভ হেতু আশা,
 উজলি নিস্তেজ পুৰুষ লীলাৰ হিয়াত ;
 দুদিনীয়া সংসাৰৰ, স্বপ্নৱত সুখ !
 ঘূৰালে বিৰাগ মুখ ; আত্ম নামধ্যানে,
 অস্থায়ী সংসাৰ সুখ, প্ৰমাণি অসাৰ !
 লগে লগে মন মোৰ, চোঁচনি লীলাৰে,
 অদৃশ্য সূতাৰে যোঁটা, আনিলে বলাই ।

২২ । সৰ্গ ।

পূৰ্ণ সংসাৰ ।

নতুন সাজেৰে পুত্ৰ পুৰণি সংসাৰ,
নৱ দীপ্তিময় । পিতৃ-মাতৃ চৰণত,
ভূয়ে মিলি একে ঠাই, অৰ্দ্ধেক বছৰ ।
যুটীয়া সেৱাৰ ফল হল প্ৰতিভাত,
সন্তোষ জুৰণি সনা মিলন ৰেখাত ।
ভিন্ নামে সন্মুখীয়া, ভিন্ বান্ধনীত,
পৰিয়াল জুৰি । ভিনে ভিন্ সন্মোদন :
সুখাৰাশি ঢালে কাণে, দিনে শতবাৰ ।
চানুকীয়া ভতিজাৰ আধাহুটা বাৰ,
“সউ-খুই-দউ” অহ, অমৃত সমান,
বাজিছিল শান্তি প্ৰাণে, দুখ কোমলাই,
চিন্তাৰ সোঁতত য়েবে উটি-যোৱা মন ।
বাজিছে আজিও সেই প্ৰাণ-কঢ়া সুৰ,
হৃদয়ৰ অন্তঃস্থল জুৰি । কত বাৰ
উদিয়াই মন-প্ৰাণ, চুৰিছিলোঁ হাঁহ,
দেখি তাৰ মহতালি, কৰি লাজে-ছেপা
‘খুই-দউ’ যবমৰ, শুচাই ওবলী,
শুকজন সমীপত ! নধৰে আনন্দ

অমায়িক প্রাণে তাৰ, দেখি সি বিলাই,
 লজ্জাৰতী বোৱাৰীক মুছকঁছ-যোৱা ।
 সংসাৰী লীলাৰ কোলা উজ্জলি 'পোনই,'
 অপত্য চেনেহ মোৰ কৰে গাঢ়তৰ,
 সবল কিৰিণি মাৰি শলাগনি সুৰে,
 পতি-পত্নী বহি য়েবে, বোৱাৰী কোঁঠাত
 প্রেমৰ আলচে ভোল, সংসাৰ-সুৰত ।
 লাজৰ টকনি প্রাণে, দিনে কোনোবাৰ,
 জুয়ে য়েবে ভেঁটা-ভেঁটা, শুকজন আগে,
 তলমুখে নেদেখি বিপদ । নাচে হিয়া,
 ভিতৰি আনন্দ তালে, য়েবে চোৱাচুই !

২৩। সৰ্গ।

আচানত।

বিবহৰ চোকা কাঁড়, পুহু হৃদয়ত,
কৰ্তব্য স্মৰি য়েৰে পুহু আঁতৰিলোঁ।
প্ৰিয়া যায় আইঘৰলই ;—বান্ধি মন,
যাপিব বছৰ কাল, দীৰ্ঘ বিবহত।
অন্তত ঘটনা এটি এৰা-এৰি বেলা,
বিদায়-ঘাটত ;—‘ধনশিবীমুখ’ নাম—
পৰিলোঁ আপুনি হাঁয়, অন্ধি আচানত,
নিদয়া মাউৰ লাগি। চৰিল দুৰ্যোগ,
শোকাতুৰা লীলা প্ৰাণে ; বিবহ আগত।
অকালত, আচানত, বৈদ্য-বিহনত,
দেখি প্ৰাণ আশাহত, স্বামী দেৱতাৰ,
অৰ্দ্ধাঙ্গিনী লীলা হাঁয়, উন্মাদিনী হই,
জুৰিলে যি আৰ্ত্তবাৰ, গগণ ভেদাই ;—
মৰি বঁচা স্বামী পদে, কিয় বিপৰ্য্যয়,
অভাগিনী লীলা ভাগ্যে, বিধিৰ বিধানে !
নিমিলে বিধিৰ বিধি। দৃঢ় প্ৰতিজ্ঞাবে,
সাক্ষী কৰি নীলাকাশ, সঙ্কল্প প্ৰকাশ ;—
এৰিব সতীৰ দেহা, সাক্ষাতে পতিৰ,

বিধাতার বান্ধনীর শত বান্ধ ছিলি ।
 শলাগিলে ব্রহ্মপুত্রে, সঙ্কেতে সহায় ।
 —আঁতৰিল বমদূত ; নোৱাৰি সহিব,
 সতী-ভেজ-অগনিৰ তাপ । গল এৰি
 দুৰ্ভগীয়া প্রাণ, হিয়াভেদী শেল ঘূৰি
 সহিবৰ গুণে, প্ৰিয়তমা বিচ্ছেদত ;—
 দিঠকৰ অপোচৰ, সপোনৰো আৰ,
 শেহৰ সিদিন হাঁয়, লীলা সংসাৰৰ,
 সংঘটিল যেই দিনা, যথা সময়ত,
 অস্তিমৰ চোৱাচুই ভৰ হেঁপাহৰ
 পিৰিকনি এটি সতে আন্ধাৰি জগত !
 মছিলে নাধায় মহা সৌৰবণী বেথ,
 ধাৰে বোৱা চকু-লোৰে হুগাল ঢৌৱায় !

২৪ । সৰ্গ ।

—*—

শাহু-সদনত ।

কটালোঁ মাহেক ছই, জুয়ে ছই ঠাই
ভেলা-ভাবী নব-নারী ! ইটিয়ে সিটিব
ভাবগ্রাহী ছটি প্রাণ, ঠাই সলনিত ।
উদ্বারল লীলা প্রাণ, ভাবি দশা মোৰ,
শাবীৰিক শতক অপায় । শুণি দশা,
এবি যোৱা জীৰ্ণ দেহা, অৰ্দ্ধ শুশ্ৰূষাত ।
ক্ষণতৰ দেহা মোৰ, ভাবি পুহু হাঁয়,
বিবাদ ডাৱৰে ঢকা লীলা-মুখ-জ্যোতি ।
ডাক-পখী আহে বায় ; অন্তত বাতৰি
দিনে অনা-নিয়া । আহিল উত্তলি পাচে,
বাতৰি নতুন এটি ; ভাদ্ধি মন-প্রাণ,
কবিলে জীৱন্তে মৰা, অৰ্দ্ধ আত্মাক ।
নসহিল প্রাণে হাঁয়, উবিল পখীটি
ভেলা এৰি বিপদৰ ঘোৰ পাকনিত ;
প্রাণে-বোটা-ভেলা গল পিচে পিচে তাহি ।
দেখিলোঁ ইবাৰ লীলা, নতুন ভাবত ,
নৱ ভাব গৰভিনী ;—গহীন মহান্ !

সোধা-সুধি মনোভাব, ঘোৰ চাহনিৰে,
 বিবাদ-গান্ধীৰ্য্য-সনা মুখামুখি হই ।
 যাপিলোঁ দুদিন, ভুলি, শাহু-শুশ্ৰূষাত,
 লগৰীয়া বিপদৰ শতক অপায় ।
 আধা লাজে ভেটি ধৰা, আধা আবেগত,
 আচুতীয়া কোঁঠা এৰি, বোৱাৰী-খোজেৰে,
 চলাওঁ গহীন খোজ, ইফালে সিফালে ।
 পৰিলে প্ৰিয়াৰ চকু, মিচিকনি-ষোঁটা,
 চঞ্চলা-চপলাপ্ৰায় উঠে চমকনি,
 গান্ধীৰ্য্যৰ তলি উদজাই ! চাৰিফালে
 নাৰী-চকু জিলিকনি, বাৰ-জলঙাত,
 লাজেটকা মুখ মোৰ জুমি জুমি চোৱা ,
 বিপদত নচা মোক লীলা-চাপৰিত ।
 তৃতীয় দিনৰ আগে, বিদায় বেলিকা,
 নিজানে প্ৰিয়াৰ স'তে । বুজালোঁ বিস্তৰ,—
 দুদিনীয়া স্বিৰহত চিন্তা অযুগত ।
 নীৰলে পাতিলে কাণ । নেমানিলে প্ৰাণে ।
 হুধাবি চকু-লো মচি, পূৰ্ণ আবেগত,
 নিবেদিলে সুৰি হাঁয়, জুৰি দুটি কৰ,—
 প্ৰাণৰ একান্ত তৃষ্ণা, স্বামীপদ-সেৱা,
 অলিছে হৃদয় জুৰি, গাচতৰ ভাৱে ;
 বহুইছে বিশেষ ক্ৰেটী, গত পূজনত ;
 আছে বাকী শোধনৰ পূৰ্ব ঋণজাল,
 অকুজন বয়সত শাস্তি-লিকা পোৱা ;

একান্ত বাসনা এবে, শুজিব সি স্নান,
 হেঁপাহব পূজাভাগ, পূর্ণ বয়সত ;
 নেলাগে প্রাণত আক মাতৃ-কোলা-সুখ,
 মৰীচিকা মাজে খেলা, স্বামীপদ বিনে !
 ক্ষুব্ধিল লীলা-মন শত বুজনিত ;
 নোরাবিলোঁ একরাব, লগ-ধৰা-বাঁহ ।

২৫ । সৰ্গ ।

লীলা-সংসৰণ ।

জুৰিলোঁ পুনৰ আহি পুৰণি সংসাৰ,
পুৰণি ক্ষেত্ৰত ঘূৰি নৱ উলাহেৰে ।
নামত পুৰণি অতি, নগৰ প্ৰধান,
পুৰণি 'শোণিতপুৰ' ; বাণ নৰপতি,
অমৰ কিবোট পিন্ধি অন্তৰ্দ্ধান য'ত ।
উষা দেবী সৃষ্টি-লীলা প্ৰকাশি জগতে,
অগ্নিগড় মাজে য'ত হল অন্তৰ্হিত ।
আৰু কত সৌৰবণী—উন্নত, মহান,—
বুকে-বন্ধা নগৰীত ঘূৰি লীলাৱতী,
আধা অঁকা সংসাৰৰ লীলা-চিত্ৰ লই,
আবস্তিলে বহুৰ পূৰ্ণ প্ৰলেপন,
পুণ্য লীলা জেউতিৰে পূৰ্ণ আকৃতিত ।
উজ্জলিল ছবিটিৰ দীপ্তি লীলাময়ী,
সুমাৰৰ পূৰ্ব ভাগে বস্তি-শলাকানি ।
কিবা ৰূপে, কিবা ভাৱে, কিবা পাকনিত,
ঘূৰিল সংসাৰ-লীলা অপূৰব ধাৰে ;
একজ্ঞান, একধ্যান, একমন্ত্ৰ স্মৰি,
একান্ত সেৱাত মতি, জন্মশোধ মানি,
স্বামীপদ তলে । শুক্ৰযাৰ অন্তৰ্দীপা-

উদ্বেগ প্রাপ্ত । মনে মনে মন বুজে,
 ভাব বুজে চাওঁতেই ; সঙ্কেতে যোগান
 প্রাণব বিচরা কিবা ; প্রাণে প্রাণ দিয়া,
 বিপদে সম্পদে অহ, অর্দ্ধাঙ্গিনী লীলা ।
 জন্মান্তরে মিলনব, প্রাণপতি সতে,
 পূর্ণভাব প্রীতিভাত, পূর্ণহিয়া জুবি ।
 আচরিত, দেখি হাঁস, আধ্যাত্মিক ভাব,
 অষ্টাদশ বছরীয়া যুবতী লীলাব ।
 বুজনি সুরত পমে, একাণপতীয়া,
 জিবণি আসন বারে, গুনাওঁ যেতিয়া,
 জন্ম-জন্মান্তর কথা, চিন্তা-শাস্ত্রে লিখা,
 বিবেকব পাতনি টীকাত । কিষে শাস্তি,
 বিবিজে বিমল মুখে ; দাষ্টাণ্য হিয়াব ।
 দান, দয়া, ক্ষমা, সেবা হৃথিত জনাক,
 যত্ন-স্নেহ, মাতৃহত, শিষ্য-পুত্র সন্তে,
 দিনেকব কর্তব্যত কবি সাবোগত,
 স্বর্গব চৌচনি জ্যোতি জিলিকনি মুখে,
 শাস্তিময়ী লীলা, অপেক্ষি যাত্রাব দিন ।
 ইকুপে মাহেক দুই সাধনাব কলে,
 উদিল শবত জোন, উজ্জলি জগত,
 নীতলি প্রকৃতি বুকু, স্নিগ্ধ শোভা মেলি ।
 দুর্গাদেবী ভগবতী, দুর্গতি নাশিনী,
 ভকত প্রাণব সদা মুক্তি প্রদায়িনী,
 আবিভূতা হল আহি কর্তব্য সুরবি ।

সুপ্রসন্ন ভগবতী, লীলা-ভকতিত,
 মুক্তিলাভ দিলে বর, শুভক্ষণ গণি ।
 সপ্তমীত আবজ্ঞা, অস্ত দশমীত,
 দেবীপূজা লগে লগে স্বামীসেবা ব্রত ।
 চাপিল ওচৰ ক্রমে মহাযাত্রা দিন,
 বিজয়া দশমী । গোসাঁনীৰ লগে লগে,
 ভাৰি গল প্রাণ ; কৰি ব্রত সমাপন,
 স্বামী পূজা ভাগ । নিবেদিলে অস্তিমত,
 নির্দেশি প্রকাশে হীৰাৱতী সখীয়াক
 সহধৰ্ম পালনৰ ভাবী গৰাকিনী ;—
 অস্তিমৰ অনুবোধ স্বামী-চৰণত,
 গৃহধৰ্ম চলে যেন সেই অনুক্ৰমে ।
 ললেহি আসন পাচে, মাউৰ কোলাত,
 প্রকাশে বিদায় মাগি স্বামী-চৰণত ।
 সাত দিন সাত ৰাতি, সপ্ত শিষ্যে বেৰি,
 ৰাখিলোঁ সাবটি । মানৱ বান্ধনি হাঁয়,
 থাকিল বান্ধতে !—কৃষ্ণপক্ষ দ্বিতীয়াৰ
 ভৰ-হুপবত, সামৰি সংসাৰ-লীলা,
 স্বৰ্গত জিলিকে গই পুণ্য লীলাৱতী !

 অস্ত ।

 ৬ পুহ, ১৮২১ শক ।

ওপৰঞ্চি ।

৮ বাইন্ডেড !

সৌরভনী শেল বাজিয়ে আছিল,

বিদবাই ভগা বুকু ;

লগে লগ ধৰি বিষধৰ হলে

বিস্মিলে ইবেলি চকু !

৭৪৬ তে শেষ, শোক-গীত গোষা

নপৰোঁতে সামৰণী ;

হিঃ ৩৭৮৫ই. আথাউনি শোকে

করে প্রাণ অসহন !—

যাৰ ষতনত মাতৃকো নিচিনি

উঠিলো কোর'ব হেন ;

যাৰ চেনেহত, আহিলোঁ বন্ধুৰা,

বিপ্লব যোতুক যেন !

যাৰ ঘটনত লভি জ্ঞান-জ্যোতি.

কভিলো মানব নাম ;

যাব কৃপা শুণে, অধিকারিনী মতে,

মিলন অমিয়। পান ।

যাব অপত্যত ভ্রাতৃবধু লীলা,

বন্ধুতা চরণ তলে ;

মাতৃব সমান জ্ঞান উপদেশে,
 শান্তির মলয়া বলে ।
 শোকর অকণি টিপনি হেঁচাত,
 মরম নিজবা কুটি ;
 হুগালত যাব, নিমিষে হুমায়,
 অপায় শতেক উটি !
 যাব চরণত শোক, হুথ, তাপ,
 নিবেদি মুকলি প্রাণে ;
 সস্তাপ ভাগব, আঁতবে নিমিষে,
 বুজনি অমৃত পানে ।
 সেই সহোদবা, বাইদেবে ঘোব,
 আপুনি স্ববগী হই,
 সস্তাপ উপরি চবাই সস্তাপ,
 করিলে জীয়াতু অই !
 হুবুজিলো বিধি, সৃষ্টির মহিমা,
 মায়্যা-চক্ৰ মহামেলা ;
 কিবা তত্ত্ব তাব, মবীচিকাময়,
 কিবা সৃষ্টি, শোক-লীলা !

৩ পানীন্দ্রনাথ !

হিয়াব অর্ধেকেক এৰা দিয়া পাচে,

চেনেহৰ বাইদেৱে

মৰমৰ খালী উজুটিত নিলে,

আঁতৰি একেটি ডেৱে !

বিবাদ ডাৱৰ হিয়া-আকাশৰ

বৰষি পাতল যেই ;

শোকৰ উপৰি ওপৰঞ্চি শোক

ছাতিলা পানীন্দ্র গই !

হুদিনৰ আগে স্মযোগ্য বন্ধুৰ

সুবিজ্ঞ বুজনি মেলি ;

তাপিত বন্ধুৰ হুথ পতিয়াই

নবলী ছুড়াৰ বেলি !

পৰিছে মনত সিদিনাৰ কথা,—

পোনে হুয়ে কলি গোৱা ;

আক সিদিনাৰ, সহপাঠী হই

সমস্বৰে পাঠ গোৱা ।

বয়সে যেতিয়া কৰিলে বান্ধই

পূৰঠ, ছুইবে প্ৰাণ ;

মিলন সূৰত হুয়ে মিলি গোৱা

জীৱন উদ্দেশ্য গান ।

আবস্ৰণ যেনে মাতৃ-ভাষা-সেৱা,

সমান ব্ৰতৰ ভাগী ;

পিচ কৰি মোক সঁপিলা জীৱন,
 স্বার্থৰ জ্বলোঙা ত্যাগি ।
 বহু দূৰ তুমি, আগুৱালোঁ এৰি,
 পকালোঁ ব্ৰতৰ ফল ;
 ‘লবাসিক্ষা’ তিনি,—আদি, মাজ, শেষ,
 আৰ্জিলোঁ পাথেয় বল ।
 স্তম্ভৰি উদ্দেশ্য, লৰি গই মাথোঁ
 ধৰিলোঁ তোমাৰ সঙ্গ ;
 যুটীয়া দেৱাৰ ‘সাহিত্য-সংগ্ৰহে’
 জাতীয় অভাৱ তঙ্গ ।
 ভাৰো পাচে পুহু লৰিলোঁ সমানে,
 সমান ব্ৰতৰ ভাৰী ;
 মিঠা ফল তাৰ এটি-ছটিকই
 মলিয়ালে হুই-চাৰি !
 আৰু কত আশা ধৰি আগলই
 হুখুনী অসম ধন !
 কিয় অকালত সামৰিলোঁ লীলা
 দিলোঁ শোক অকথন !!

চৰাই ।

কৰণৰা আছে উৰি, বাতৰি কলই,
 আকাশী বাতৰি-ভাৰী ;
 শূন্তে শূন্তে দৃষ্টি তাৰ, ওপঙি আহিছে,
 মুকণি জগত জুৰি ।
 কতনা বিবহী জানো আকাশ তলত,
 পৰিছে চকুত তাৰ ;
 পৰৰ দুখত দুখী, নিঃস্বার্থ প্রেমিক,
 প্রাণ জানো তোলপাব !
 যাকে য'ৰ লাগে যেন, আপুনি বিগাৰ
 বিবহ-বাতৰি মউ ;
 আবুজা বুলিবে জানো তুলসী চাই,
 তাকেহে স্মৃতিছেও !
 স্মৃতিবৰ আছে মোৰো, বাতৰি প্ৰিয়ৰ
 এদোপ্ উধাব ধৰোঁ ;
 হতাশিন প্রাণ হাঁয়, হেঁপাহ-ভৰত,
 উভতি মাটিত পৰোঁ !
 অফুট ভাষাৰ সেই নিফুট বাগিনী
 প্রৱেশি হিম্মত মোৰ,—
 উজলখুজল চিত্—লাগি বিচাটন—
 কবে পৰাণ বিভোৰ !

সন্তান ।

ভাবব অস্থিবে গঢ়ি জকা কল্পনাৰ,
 সযতনে প্ৰতিষ্ঠা হিয়াত ;
 চিন্তাবে ভেজক মথি মাংস বঙহৰ
 থাপি থুপি দিলোঁ সি কায়াত ।

মগজু মছন ফৰি ভাবব বাজাত,
 দিলোঁ আঁটি বুজনিৰ হুৰ ;
 ভাষাৰ বহণ সানি পূৰ্ণ আকৃতিত,
 চাওঁ দেখোঁ, পূৰ্ণাকৃতি মোৰ !

ৰূপৱতী জননীৰ ৰূপহ সন্ততি
 আনন্দত মাতে কোলা পাতি ;
 কুৰূপা জননী বুলি স্বামী-অম্লকৃতি
 চাই শাস্তি নেপায় নে আতি ?

অপত্য চেনেহ অহ, সমজুৱা ধন,
 সকলো যে সমভাগী তাৰ ;
 জেউতিত নিয়ে কাঢ়ি আনৰ একণ
 জগতত সাধ্য এনে কাৰ ?

ভাগ্যব্ৰহ্মে নৰদেহী লভে বংশধৰ
 মৃত্যুৰ পাচত বাধে নাম ;
 অভাগাৰ গ্ৰহদেহী লাভ সন্তানৰ
 সেয়ে যেন সাধে সেই কাম ।

মিলন-মহত্ব ।

স্বর্গ-মর্ত্য মিলনব

সাক্ষ্য দিয়ে আকাশে-সাগরে ;
পাতালকো কবে এক
চামে চামে মিলন-আকবে ।

*

স্বমেব কুমেব মিল,

—মেকদণ্ড মূবপুতি জোটা ;
বিষুব-বাহিনী মেব,
ভূমণ্ডল আঁকোরাগি অটা ।

*

উদয় অচল সঁতে

অস্তাচল ঐব সন্মিলন ;
পীতাম্বর পূজাবিয়ে
পুরা সন্ধ্যা কবে আবাহন ।

*

পদ্ম-বাগ স্বকথত

—দিনমান মিলন-পোহব ;
চন্দ্র-প্রভা কুমুদত
—মিলনব হিমা-সবোধব ।

প্রতিভাত প্রকৃতিত

পুষ্পব মিলন-মহিমা ;

সৃষ্টিব স্বীকার্য্য বেধা

বিয়াপিছে, নাই তার সীমা ।

*

সখি-মিলনব ফল,—

কৃষাজ্জুন,—গীতা-উৎপত্তি ;—

মানরাখ্যা মুক্তি হেতু

জগতত শ্রেষ্ঠ ধর্ম্মভেঁটি ।

*

সৃষ্টি-স্থিতি-প্রলয়ব

সম্বন্ধ-নির্ব্বন্ধ গূঢ়তত্ত্ব ;

একব কাষণে তিনি,

—বিশ্বপ্রাণ, মিলন-মহত্ত্ব ।

—❦❦❦—

জুবনি ।

সাহিত্যিক পেঞ্চনাৰ,
ৰায়বাহাদুৰ পদ্মনাথ গোহাঞি বৰুৱা, এম, আৰ, এ, এচ,
ৰচিত ।

“গোহাঞি বৰুৱাৰ এইটি মউ-চাক । অসমীয়াই ইয়াৰপৰা আনন্দেৰে
মৌ পান কৰক । গোহাঞি বৰুৱাৰ ভাষা বিতোপন; পাঠ সুশোভন;
ব্যাখ্যা সুগম; প্ৰণালী সুঠাম ।”—শ্ৰীলক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱা ।

দ্বিতীয় তাণ্ডবণ ।

তেজপুৰ, অসম ।

১৮৬০ শক ।

—১৪৪২—

লীলা-এজেক্ষিৰপৰা
প্ৰস্থকাৰৰ দ্বাৰাই প্ৰকাশিত ।

বেচ,—ধনে ১৭ এটকা

কলিকতা,

৮নং অপৰ চাবকুলাৰ ৰোড, “ভাৰত-মিহিৰ যন্ত্ৰত,”

শ্ৰীযুগলচৰণ দাসৰ দ্বাৰাই মুদ্ৰিত ।

উছৰ্গা ।

মোৰ

অৰ্দ্ধাঙ্গিনীৰ প্ৰথম অৰ্দ্ধেকৰ অকাল-বিয়োগত, বিধাতাৰ বিধান অনুসৰি,
যি দ্বিতীয় অৰ্দ্ধেকৰ মধুমিলনে জুৰণি-অনুপান-দানেৰে সস্তাপৰ
উতলা তাপ মাৰ-নিয়াইছিল,

আৰু

যি মোৰ মো-চাক যেন ভৰপূৰ সংসাৰৰ প্ৰসূতী হৈ
শান্তিলতাপাতেৰে মোক আৱৰি ৰাখিছে,

সেই

প্ৰিয়তমা দ্বিতীয়া ভাৰ্য্যা

শ্ৰীমতী হীৰাব্ৰতী দেবীৰ

শীতলা বুকুত সস্তপ্ৰণে

“জুৰণি”

সঁচি থোৱা হল ।

ৰচোঁতা ।

১। পাতনি।

“জুৰণি” ওলাব বুলি কেতিয়াবাই আগ-জাননী দিয়া হৈছিল ; সাংসাৰিক লীলা-চক্ৰত পাক-ঘূৰণি খাই অলপ জিবাণ্ডতে হে পলম হল। সেই বাবে বাইজৰ ওচৰত ক্ষমা-প্ৰাৰ্থী হলোঁ।

সংসাৰৰ বহাগী জহত চোঁচনি বিচাৰি পিয়া ঢোকাচাবেক জুৰ অল্পপানৰ অকণি অকণি বিৰিঙনি মাথোন ‘জুৰণিৰ’ পাতত ওলমি বৈছে। বাইজৰ কৰুণ ব্যৱহাৰত আছিলে, সি তাতে অক্ষয়ৰূপে ৰব বুলি আশা কৰা যায়। ইতি

তেজপুৰ, অসম।

নিবেদক,

২০ ভাদ, ১৮২২ শক। } শ্ৰীপদ্মনাথ গোহাঞি বৰুৱা।

২। পাতনি।

প্ৰথম তাঙৰণৰ “জুবণি” গ্ৰাহকে তৃপ্তিৰে সৈতে পান কৰি কেতিয়াবাই
গুৰ পেলালে। আজৰিৰ অভাৱত তাৰ দ্বিতীয় তাঙৰণ ভালেমান দিনলৈকে
উলিয়াই পৰা নহৈছিল। পিচে, এতিয়া কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ কৰ্ত্তৃপক্ষৰ
কৃপাত, “জুবণি” বি-এ মহলাৰ পাঠ্য নিৰ্দ্ধাৰিত হোৱাৰ আলমত, অনতিপলমে
ইয়াৰ নতুন তাঙৰণ উলিয়াবলৈ খৰখৰ কৰা হৈছে। এই বাৰ আৰু
টোপাচাৰেক আৰু সঁফুৰাত ভৰাই দি, তাত মোৰ মাত্ৰা চৰাই দিয়া গৈছে।
ইয়াৰ পাচৰ বাৰত আকৌ আৰু টোপাচাৰেক চৰাই দিয়া যাব।

“পদ্মকুটীৰ”, তেজপুৰ, অসম।

১৬ জাদ, ১৮৬০ শক।

বঢ়োতা।

সূচী ।

বিষয় ।				পিঠি ।
কবিতা	৬৮১
কবি	৬৮১
মন	৬৮২
কল্পনা	৬৮৩
প্রকৃতি	৬৮৪
কপ	৬৮৪
বাহী	৬৮৫
গীত	৬৮৬
কাপ	৬৮৬
মহী	৬৮৮
প্রথম	৬৮৯
অতি-স্বস্ত	৬৯০
আদর্শীয়া	৬৯০
ব্রহ্মপুত্র	৬৯১
মেঘাই	৬৯২
পূর্ব অসম	৬৯৩
পটুয়া ভূব	৬৯৩
"পার্লো।"	৬৯৪
বাসাঙ্গ	৬৯৪
গুণাভিবা	৬৯৫
অসম আৰু বঙাল দেশ	৬৯৬
উৰ্বলা	৬৯৬

বিষয় ।				পিঠি ।
ঈর্ষা	৬৯৭
বিপন্ন কাবণ	৬৯৭
বেজাব বোজা	৬৯৮
চকুলো	৬৯৮
বুজনি	৬৯৯
দুবণি	৬৯৯
পৰ	৬৯৯
মৰণ ভাতি	৭০০
পাট	৭০০
নেদেখাত	৭০০
বুজন কালত	৭০১
আখাস আৰু বিশ্বাস	৭০১
মিঠা আৰু তিতা	৭০১
ক্ষণে বন মাতে	৭০২
নিবাস	৭০২
কেঁচা আৰু পকা	৭০২
ডাঙৰীয়া	৭০২
আশাব নিবৃত্তি	৭০৩
পছম আৰু গোলাপ	৭০৩
বিহজা	৭০৩
অসহ বেদনা	৭০৪
সাধুৰ পৰীক্ষা	৭০৪
দ্বিজাঙ্গী	৭০৪
মহত্তৰ বিজনি	৭০৪
প্রকৃত হুণ	৭০৪
সকল আৰু বব	৭০৪

				ପିଠି ।
ବିଷୟ ।				୧୦୫
ନିର୍ଜୀବର ଜୀବ	୧୦୫
ଅଧାର୍ଥ ବଳ	୧୦୬
ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଶକ୍ତି	୧୦୬
ଅପକାରେ ଉପକାର ହାତେ	୧୦୬
ପରସ୍ପର ଉପକାରୀ	୧୦୬
ଅକ୍ଷତର ବିପନ୍ନ	୧୦୭
ଗୃହିଣୀ	୧୦୭
ଭାର୍ଯ୍ୟା	୧୦୭
"ବାକ"	୧୦୮
ବୋହ	୧୦୮
ବାମ୍ବରୀ	୧୦୮
ଛବି	୧୦୮
ଆନନ୍ଦର ମୀମା	୧୦୯
ସନ୍ଧୁପୁରୀ	୧୦୯
ଅକୃତ ଅନୁଭବ	୧୦୯
ବନଶ୍ରୁତି	୧୦୯

ଅକ୍ଷିପି ।

ବିଜୁଳୀ	୧୧୦
ଜିବିନି	୧୧୦
ମଳିନି	୧୧୦
ନୂତନୀୟା	୧୧୦
ଅତି ନୂତନ	୧୧୧
ଅକ୍ଷତର ଅକ୍ଷତା	୧୧୧
ଆଦ୍ୟ	୧୧୧

ବିଷୟ ।				ପୃଷ୍ଠା ।
ହୁଣ୍ଡିଆର ଘାନ	୧୧୧
ହୁଣ୍ଡିଆର ଶକ୍ତି	୧୧୧
ଟକା ଆବ ବଢ଼ି	୧୧୧
ସବ-ସବ	୧୧୨
ହୁଣ୍ଡି	୧୧୨
ସବଟି	୧୧୨
କଠୁରୀର କୋମଳତା	୧୧୨
ହୁଣ୍ଡି-ଶକ୍ତି	୧୧୩
ହୁଣ୍ଡି ମୂଳ	୧୧୩
ମଧ୍ୟାହ୍ନ	୧୧୩
ଟେବଲି	୧୧୩
ବିଦ୍ୟା	୧୧୩
ଶେଷ	୧୧୩

ଉପରାଧି ।

ଲଗା-ଦିଆ	୧୧୪
ଉପରି-ଆଳାପ	୧୧୪
ପୁନଃ	୧୧୪
ବିଟା	୧୧୪
ଅନ୍ତ	୧୧୪

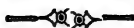
ଉପରି-ଉପରାଧି ।

ଉପରି	୧୧୫
ନାହା ଯୋଗ	୧୧୫(କ)
ଆଇଡେଟ୍ 'ଆଇକର୍'	୧୧୫(କ)

ବିଷୟ ।				ପିଠି ।
ହେମଚନ୍ଦ୍ର ଗୋସ୍ୱାମୀ	୧୧୬(୪)
ହରିନାଥ ଗୁଣେଶ୍ୱର	୧୧୬(୩)
ବୋହିନୀକାନ୍ତ ହାତୀବନ୍ଧା	୧୧୬(୨)
ସାମିକଚନ୍ଦ୍ର ବନ୍ଧା	୧୧୬(୧)
ଶୁକ୍ରା ହାହି	୧୧୬(୦)
ସୋମବ ସଂସାର	୧୧୬(୯)
ଜଗବେ ଅକଳ	୧୧୬(୮)
ଅକଳେ ଜଗତ	୧୧୬(୭)
ଓବ-ହବ	୧୧୬(୬)
ଜୀବନ-ସନ୍ଧିଆ	୧୧୬(୫)
ନେତ୍ରୋ-ଜ୍ଞାନ	୧୧୬(୪)
କବି ବରାହନାଥ	୧୧୬(୩)
ଲକ୍ଷ୍ମୀନାଥ ବେଞ୍ଚବନ୍ଧା	୧୧୬(୨)

ମୋକ୍ଷିନୀ ।

ନାବାୟଶୀ ସନ୍ଧିକେ	୧୧୬(୧)
କମଳାକାନ୍ତ ବନ୍ଧା	୧୧୬(୦)
ସତ୍ୟନାଥ ବବା	୧୧୬(୯)
କମଳାକାନ୍ତ ଉପାଚାର୍ଯ୍ୟ	୧୧୬(୮)

ମୋକ୍ଷନ,—୬୮୨ ପୃଷ୍ଠାତ ଗହ ନିତେ ଗହୀ ହବ; ୬୯୩, ୬୯୬, ୬୯୮ ପୃଷ୍ଠାତ ହସ୍ତନିଆ ନିତେ ହସ୍ତନିଆ ହବ ।

কবিতা ।

সহস্র চকুৰে দেখা কত কি যে গুণি,
ফুটাই নোৱাৰি ভাব, টোকে চকু-পানী
কত কাল নীলাকাশে !—আগ্নেয় কুসুম
স্বৰূপ বুকুত লই, অলৈ চতুঃপাশ ।
অৰ্থভৰা হাঁহি মাৰি ফুল-কুৰুঁৰীয়ে
চিপিয়াই কবলই পুত্ৰ এৰি দিয়ে !
ৰূপহী জোনায়ৈ দেহি, কত প্রেম ভাব,
সঙ্কেতে বুজাই ভাহে,—কথাৰ অভাৱ ।
সন্ধিয়াৰ বঙা বেগি আপুনি তপত,
বিচ্ছেদ পোৱণি ভাপ নহয় বেকত !
কুল কুল নই বয় কত কি বিনাই,
হুবুজি নোসোধে কেৱেঁ কি তাৰ বিলায় !
নসহি কবিতা-বাণী, জড় জগতত
দিগেহি বুজনি স্তব অব্যক্ত ভাবত ।

কবি ।

চোৱাঁ সখি, আহে কবি নীৰলে নীৰৱে,
বননিৰ মাজবাটে নিমগন ভাৱে ।
নিজম বীণাৰ স্তব—নিজৰে জুবণি—
আপুনি ব্যাকুল গুনি । তাৰে প্রাতিধ্বনি

জুৰণি ।

বাজিছে নীৰৱে বই, শ্ৰুতি ফুল কাণে,
উলাহ সজীৱ সুৰ ঢালি শ্ৰুতি শ্ৰাণে ।
শ্ৰেয়সী আশ্বাস কবি আছে আশুৱাই,
আটাইটি মজোঁ ফুল, আগমনী চাই ।
আক সৌ বুঢ়া গছ, জটাজীৱী বব,
সিবলি-পতীয়া কান্ধা শাল, এজাবব,
আইত উদাস যোগী, নাহব, স্বদম,
সবাবো শুচিৰ হাঁহ, হৃৎকথা ভ্ৰম ;—
সবাবে পাঙিছোঁ আমি, মনমোহা ছবি,
ভাঙি কম মনোভাব, আছে সৌৱা কবি ।

মন ।

বিশাল কৰ্ম্মৰ থলি, বিভাগ অশেষ,
অনন্ত আত্মা গাত দেহা মহাদেশ ।
শ্ৰেষ্ঠা সব ইন্দ্ৰিয়াদি শ্ৰুতি ভাগে ভাগে,
আপোন ব্যৱসা ধৰি, কৰ্ম্ম ফল মাগে ।
কাম, ক্ৰোধ, লোভ, মোহ, মাৎসৰ্য্য, মদ,
অসীম ক্ষমতাশালী ছব পাৰিষদ ;
মহা মন্ত্ৰে দীক্ষা লই কাৰ্য্য লাগমত,
ভাগে ভাগে দিবে বল, নিজ অভিযত ।
সবাবো উপৰি বজা শ্বেচ্ছাচাৰী মন,
অথন্ত্ৰ শ্ৰেষ্ঠাপে লাগে দেহা কাৰ্য্যধন ।

পাৰিষদ প্ৰেৰণাত, কেতিয়াবা নিজে,
মনোমত কাৰ্য্য কৰি সংসাৰত মজে ।

দেহেশ্বৰ মানৱাত্মা—ৰাজ-ৰাজেশ্বৰ,
মনকো দমকি শাসে দেহা নিৰন্তৰ ।

—॥॥॥—

কল্পনা ।

মনৰ অধীন প্ৰজা চকু বাহিৰত,
সীমাবদ্ধা শক্তি তাৰ, আতি বধাৱত ।
বাহ্যিক জগত জুৰি সৌন্দৰ্য্য যি ফেৰি,
পূজেহি প্ৰভুৰ পাৱ তাকে আগু কৰি ।
আক দুটি দিব্য চকু, গাতে লাগি থকা,
পচাৰতে ত্ৰিভুবন একচিত্ৰে অঁকা ;
আজন্মে মনক সেৱি পায় প্ৰতিদান,
বিবাদত শাস্তি লাভ সাগৰ সন্ধান ;
দুৰাশাত গিয়ে পানী ভেদি মৰীচিকা,
অভাৱত সন্তোষৰ পূৰ্ণ প্ৰেহেলিকা ।
অন্তৰ বাহিৰ আক নভৰা ভাগৰ,
নিষ্ঠে ন ন পূজা দিয়ে দীপ্তি সৌন্দৰ্য্য !
কল্পনা সি জুৰি চকু, বিশ্ববাক্য যুবে,
স্বাষ্টি মাজে দেহেশ্বৰে তাকে শিদ্ধি কৰে ।

জুবনি ।

প্রকৃতি ।

শাস্তিৰ মলয়া বলি প্ৰাণ জুব কৰে,
শীতল বৰণে তাৰ জগত সামৰে ;
অশাস্তি বম্বৰ তাপ লাগিলে হিয়াত,
চাটিকুটি মন-প্ৰাণ, নাই তত্ গাত ;
মানৱ হিয়াত এনে প্ৰতিবিম্ব কাৰ,
নাচে কোন্ দাপোনত মহিমা অপাৰ ?
দেখি ৰূপ আপোনাৰ মজে মুগ্ধ নৰ,
নকৰে অকণি মন ৰূপ দাপোনাৰ !
ভাবুক কবিয়ে চকু ঘনে পিৰিকাই,
ছৰ্য়াটিৰ আদি ৰূপ দিয়ে উদ্দিয়াই ;—
অম্লকৃতি ভিন্ ৰূপে নৰ-প্ৰকৃতিৰ,
আদি আৰ্হি সতে মিলে বাজত সৃষ্টিৰ ।
ক্ষণে জুব, ক্ষণে ঘোৰ, ক্ষন্তেকে প্ৰলয়,
নোপোৱাঁ বিমুগ্ধ নৰে প্ৰকৃতি আশই ।

ৰূপ ।

বঙা, মুগা, সেউজীয়া,—ফুল, গছ, পাত ;
বগা, ক'লা, গোৰা, শাঁও,—জীৱ অসংখ্যাত ;
আৰু বত ভিন্ ৰূপ প্ৰতি জীৱটিৰ,
ভিন্ ভিন্ অম্লকৃতি আত্ম-প্ৰকৃতিৰ,

মানব চকুত পৰে ভিল ভিল কৰি,
তথাপি বলিয়া নৰ জেউতি বিচাৰি !
বাহ্যিক চকুৰে দেখা ওপৰে ওপৰে,
অন্তৰীক্ষা শোভা তাৰ চাওঁতেই হবে !
প্রকৃত সৌন্দৰ্য্য-ধাৰ তলে তলে বয়,
ভাবুক চকুত বেধ ঠবে ঠবে বয় ;—
বিচিত্র ওবণী ভেদি প্রকৃতিৰ মায়া,
বিবিজি ওপজি ফুৰে সৌন্দৰ্য্যৰ ছায়া ।

চকু-বোৱা মন-মোহা তত্ত্বগ্রাহী শোভা,
কবির হিয়াত মাথোঁ জলে পুণ্য প্রভা ।

বাঁহী ।

যি বাঁহী শ্রুত পমা গোকুলৰ বাণী,
বংশীধাৰী পিচ-ধৰা বোল শ গোপিনী ;
যি শ্রুবে হৃদয় পশি মুগ্ধ সংসাৰীৰ,
বৈবাগ্য ভাবত কৰে উদাস অস্থিৰ ;
তাপিত বিবহী প্রাণ যি শ্রুবে উদ্ধাৰি,
কল্পনা বধত তুলি সাজে বংশীধাৰী ;
খবন্তৰ ধাৰে সোৱা প্রেমসদী হাঁহ,
যি শ্রুবে বলিয়া কৰি জীৱন্তি সোৱায় ;

গভীর তপস্বী ময় যোগিবর ধ্যান,
শূন্যত নুকার জ্বলি যি বাঁহীর তান ;
নবঘাতী বাঁকসিনী নিম্নরা পাষাণী,
উদ্দেশ্য পাহরে শুনি যি বাঁহী বাঁগিণী ;—

কোনে কম্ব অচেতন, পব-মুখ বায়ু,
আজীবন জীয়া বাঁহী, সৃষ্টি পবনায়ু ।

গীত ।

সংসারব ভগা-ছিগা কর্ণবীরা কথা,
নীৰস, শুটীয়া, নোছে ইটে সিটে নথা ।
হিয়া-ছেপা প্রেমবস, স্তম্ভগা সমান,—
ভাল, মান, স্তব, লয়, বাঁগিণী মহান,
পঞ্চামৃতে সানি তাক কবে স্তলজিত,
হলিগলি ভাবে আঁটি ইটক সিটিত ।
আখইফুটীয়া কথা আবেগত পমি,
নিছিগা ধাবেবে বয় পঞ্চম বাঁগিণী ;
হৃদয় নিম্বা হুটি বই অহা জুবি,
বাজত কোবাল নই স্তম্ভ জুবি এবি ।
নিবগুণ নিবাকব পূর্ণব্রহ্ম নাম,
ভকতি সৌন্দর্য ভাহে এবি পূণ্য ধ্বম ।

মানব কৰ্ত্ত এবি আছে স্বৰ্গ চুমি,
সেবতা বিহাব থলি গীত বর্ত্ত্য-জুবি ।

কাপ ।

সবি পৰা হাঁহপাখি বিলৰ দাঁতিত,
 আছিল নিষ্কৰ্মা পৰি বননি পাটীত ;
 নাছিল চেতনা তাৰ, জীপঘোৱা মুখ,
 পিপাসাত দগ্ধ প্ৰাণ কৰে ঢুক্ ঢুক্ ।
 গুণগ্ৰাহী নৰে তাৰ বুজি অন্তঃগুণ,
 সবতনে আনি তাত দিলে ভাবগুণ ।
 জীপঘোৱা মুখ ছিৰি দিলে জীপ-পানী,
 ভাবৰ নিশ্বাস টানি হল জীয়া প্ৰাণী ।
 উপকাৰী গুণ লই কৃতজ্ঞ অন্তৰে,
 পান কৰি কালকূট অমৃত উগাৰে ;
 বাৰ হাতে পালে প্ৰাণ তাৰে বংশধৰ,
 নিজে মৰি কৰে তাক মৰিও-অমৰ ।
 ময়ূপী ভাবৰ খৰি উৰণীয়া পাখি,
 জলন্ত কীৰ্ত্তি আঁকে অমৰত মাখি ।

মহি ।

নিফুট হিয়াৰ ভাব, বষণ বিহীন,
 শূন্যত মিলেহি আঁঠি, মাথ বায় চিন্ ;
 অন্তৰীয়া প্ৰাণ-বায়ু বাজলই আহি,
 অনন্ত বাহুত মিলি দায় কেঁচি তাহি ।

জুৰণি ।

অগগন জীলা-খেলা,—সম্পদ, অপায়,
ক্ষুদ্র ক্ষুদ্র পানী-ফোঁট, উঠে আক নাই ;
হুদিনীয়া সংসাৰৰ সম্ভোগ, বিলাস,
মৃত্যুৰ পাচত চিন্ সমূলি বিনাশ ;
ভাবৰ চিনাকি হেতু আঁচে-ধৰা কথা,
জীৱনৰ কীৰ্ত্তিচিন, প্ৰাণ সতে গঁথা,
সংসাৰৰ মহামেলা, মৰত প্ৰবাস,
সম্পদ, অপায়, আৰু সম্ভোগ, বিলাস ;

সবাবো অক্ষয় চিন্ আঁকিবৰ গুণে,
মহি সৃষ্টি মৰতত স্বৰগ বহুণে ।

প্ৰথম ।

শিশুৰ প্ৰথম বুলি, আধাহুটা ভাব—
শুনি গুচে জননীৰ সন্তাপ অভাৱ ;
নেদেখা মিলন পাচে পোনে দেখা-দেখি ;
আধাকোৱা হুঁটি কথা আবেগত লেখি ;
বহুব পোন্-দিনা কালপাতনিত ;
প্ৰথম নতুন ভাৱ খতু সলনিত ;
বতৰৰ পকা ফল পোন্-প্ৰথমত ;
পোনতে প্ৰণাম শিকা গুৰু চৰণত ;
প্ৰথম পৰ্বত দেখা, নদী উত্থপতি,
নিজৰা-নিহত জুৰি, বৈকা-বৈকি গতি ;

জিবণিৰ গছতল, প্ৰথম প্ৰধাস,
প্ৰথম স্বাধীন ভাৱে গৃহবাস ;
সৰাৱৰে পাতনিত সনা এটি সুখ,
ভূজোমানে বাঢ়ে স্পৃহা, নতৰেহে মুখ !

আদি-অন্ত ।

ওলাওঁতে বঙা ৰেলি, পৰোঁতে ৰাঙলি ;
ওপজোঁতে জোন-বিবি, মৰোঁতে এবেলি ;
আহোঁতে সাদৰী মাত, বিদায়ত সেই,
একে বান্ধে আলিঙ্গন অহা-যোৱা যেই ;
জোৰোঁতে আগ্ৰহ ৰেনে, ব্যগ্ৰ সামৰোঁতে,
নেদেখা, নোপোৱা সুখ বিৰিজে দুয়োতে ;
আগলি বতৰ ফল ধৰে হেঁপাহেৰে,
শেহলি যি কিটি হাঁয়, বাথে বতনেৰে ;
সন্ধিয়াৰ আদি-তৰা, প্ৰণাম জাননী,
পুৱাৰ আদিকা এটি বিদায় মাগনি ;
প্ৰথম সম্বন্ধ বান্ধ, স্তূৰগা মিহলি,
অন্তিম সংসাৰ মায়া, নেবোৱা কুৰ্বলি ;
ধানৰ আদিতো ধান, ফলে পুত্ৰ ধান ;
আদি-অন্ত, জন্ম-মৃত্যু উভয়ে সমান ।

শুৰণি ।

আদহীয়া ।

যৌৱনত পূৰ্ণ হিয়া, পূৰ্ণ আবেগত,
ফুলি উঠি দক্ষমক্ ; পূৰ্ণ উল্লাহত
পাতিছিল ফুলবাৰী, ফুলিছিল ফুল,
সুগন্ধত মলমল্, প্রাণ বিয়াকুল ।
বসন্তৰ মুছ বাত ভাব উকুৱাই,
ফুলবেগু সতে হাঁয়, জগত বুৰাই,
মেলিছিল চউপাশে মত্ত আনন্দৰ,
আপোন পাছৰা ভাতি ভৰ ছপৰৰ ।
নাই আক পূৰ্ণভাব, টুটিল আবেগ,
ফুলনিৰ সেই ক্ষণ, প্রাণ-কহাঁ ছেগ ;
আনন্দৰ পাবে উঠি বুকুত ফুৰনি,
সুৰঁবি পূৰ্বৰ বাগী পাইছে। জিবণি ।
আবেলিৰ চৌচনিত বহিছে। এতিয়া,
যৌৱনৰ হিয়া টুটি হ'লোঁ আদহীয়া ।

ব্ৰহ্মপুত্ৰ ।

মানসৰ গৰ্ভ এৰি ব্ৰহ্মকুণ্ড সুৰি,
কটালী কতলা যুগ পাথৰ বিচাৰি ।
সাগৰ উৰ্বেশি পাচে কবিলোঁ প্ৰমাণ,
কত কাল সুৰি-পাকি বিষয়-মিলন ।

কত যুগ একে দাখে গই পূজাভাগ,
 শোধাইছা বই-পৰা পুণ্য ব্রহ্মবাণ ।
 কতনা সৃষ্টিৰ কথা, উঠন পতন,
 কতনা ব্ৰহ্মী যুগ বুকুত মগন ।
 আতিকে পুৰণি তুমি বৃদ্ধ বোগিবৰ,
 তথাপি লৰাটি সদা, 'পুত্ৰ' নামধৰ ।
 কতবাৰ যৌৱনৰ ভুগিছা বিলাস,
 বছৰে বছৰে ঘূৰি বাৰিষা উলাহ ।
 যি বলে ধৰিছা বাথি অমৰ যৌৱন,
 নিছিগা ভক্তিৰ সোঁত জলন্ত প্ৰমাণ ।

মেঘাই ।

ই চুবুৰি উঠি গই সি চুবুৰিলি
 পাতে এক বৰগাওঁ সুকণ্ঠা মথই ।
 নিমিষে বিয়পি নাই,—নিৰ্মল আকাশ—
 কাষৰত সাজে গই দিবা পানীগছ ।
 বদৰ তাপত পুখু কান্ধা কোমলাই,
 শিমলুৰ তুলা উৰে আকাশ ঘনাই ।
 সন্ধিয়া বেজিকা মানি সেন্দূৰি বহণ,
 চালি-ধৰা ম'ৰা হই হৰে প্ৰাণ-মন ।
 প্ৰেম-বস পৰিপূৰ্ণ পায়িতলে ব্যাকল,
 ভাবত বিভোল হই বিবন্ধী পাণ্ডল ।

জুৰণি ।

কৰুণ বসত পদ্মা নিস্বার্থ শ্ৰেণিক,
পৰব ব্যথাড ব্যথা পায় অতিবিক ।

অযাচিত্তে উৰি যায়, বিচাৰি বেগাই
সিপাবৰ বিবহীক, কটকী মেবাই ।

পুৰণি অসম ।

অসম বিক্ৰম হেতু আহোম বজাব,
“অসম” সি জাতি নাম জগতে প্ৰচাৰ ।
বজাব খিতাপ পিন্ধি ৰাজ্য বিভূষিত,
ৰাজ নামে ৰাজ্য নাম প্ৰথা প্ৰচলিত ।
স্বাধীন নিচান তাৰ উৰিছিল শিবে,
অখণ্ড প্ৰতাপ চিন্ চাৰিট ছৰাবে ।
বিস্ময় বংশধৰে ৰাজ প্ৰসাদৰ,
উপাধি পাণ্ডবি মাৰে বংশ-গৌৰৱৰ ।
আজিও বাঢ়িছে তাৰ আদৰ অভাৱ,
নাই বজা, শুচা নাই উপাধি প্ৰভাৱ ।
বিতোপন বাট, বাট, দেউল, মজিবে,
অক্ষয় কীৰ্ত্তি চিন্ জগতে প্ৰচাবে ।

থাকোঁতে সৌভাগ্য ভাগ নেতাকিলে হাঁহ,
সুৰঁবি এতিয়া কামে অলৰীয়া জাই !

পটুৱাৰ ভূব ।

দীঘলীয়া খাল বাট গাঁৱৰ মাজত,
 বাৰিষা উপচি বয় নহৈ বধাৱত ।
 চোভালৰ পানী বহি পানীপাচ-থাৰে,
 খাল-নহৈ ভৰে গহি কেনে-কোটোকাৰে ।
 উলাহত বাল্যভাৱে হিৱাক চোৱাই,
 তিববিৰ কৰি বয় প্ৰত্যেক সিঁচাৰ ।
 পানীৰ সোঁতক চাই ভাব-সোঁত মোৰ,
 মন-প্ৰাণ উচটাই ললে পাক ঘোৰ ।
 পটুৱাৰ ভূব বান্ধি বাওঁ ভটায়াই,
 নাও বুৰি বং পাওঁ, পানী বতিয়াই ।
 সংসাৰৰ ভৰানাত ভৰি দিয়া পাচে,
 এতিয়া দেখিছোঁ তাৰ সোৱঁবনী আছে ।
 পাকত পৰিলে নাও কৰোঁ কাণ্ডাও,
 হুৱলীয়া কাঢ়ি নবোঁ সেই ভূব-নাও ।

— ৩৩ —

“পালোঁ” ।

জৱে জৱে কবমুটি, চিঠি-সামৰণি ;
 সমিধান আশা কৰি আছোঁ ক্ষণ গণি ।
 এদিন দুদিন হল ক্ৰমে তিন দিন,
 সমিধান, কবমুটি, নাই একো চিন্ ।
 বাজিল বিষম প্ৰাণে আশকাৰ শেল,
 বাটলই চকু খিৰ, খৰি দেখা তেল ।

ভাবিলোঁ সিটীৰ হাঁহ, নিকৰণ চিত্ত,
 মুখুজি কৰিলে জানো হিতে বিপৰীত !
 থাকোঁতে ইদৰে হাঁহ, দোৱা-ভজা হই,
 জীয়া ভাবে আঁকি “পালোঁ” পঠালে বান্ধই :—
 প্ৰথমে ফুলাই ‘প’ৰে এপাহী পহুম,
 ‘প’ কাৰে আকুল-কৰা দিলে তাত গুণ ;
 ‘-’ কাৰে সাবাট ধৰি ‘ল’ৰে কৰি লয়,
 মিলনৰ (৬) দিলে কোঁট, প্ৰেম ভাষাময় ।

স্বামায়ণ ।

বাম নউ ওপজোঁতে বামৰ কাহিনী,
 বান্ধীকি-নিজৰা ফুটি বলে পুণ্য নদী ।
 আদি ভাগে বঘুকুল, মাজে জনকৰ
 বান্ধি তপস্তা ফলে তৰে বংশধৰ ;
 শেহ ভাগে বান্ধৰ পূৰ্বকৰ্ম ফলে,
 সবংশে উচন কৰি গতি উদ্ধাৰিলে ।
 সামৰণি সমুখত হই তিনি ধাৰা,—
 ভাৰ্য্যা, পুত্ৰ, ভ্ৰাতৃপ্ৰেম,—সংসাধৰ মায়া
 তিনটি নিছিগা ধাৰে বই তিনি নই,
 চৌৱালে মোহৰ ভেলা পিচ বুগলই ।
 সাগৰ-সঙ্গম বেলা বালিভেটা ভেদি,
 আপোন হেৰাই মজে ভোল মহানদী ।
 বইছে, ব’বও কত বুগ-বুগান্ধৰ,
 আকৰ্ষণী সোঁতে টানি প্ৰাণ জগজ্জৰ ।

গুণাভিবাম ।

গুণৰ মূৰলীধাৰী গুণ-অভিবাম,
 এবাবাৰী অসমত গাই জাতি নাম,
 নিস্তেজ, নিৰ্গুণী, নিৰ্জুঁ অসমীয়া চাই,
 আগুৱালোঁ হুটি খোজ বাট দেখুৱাই ।
 তিতালাৱে ছাটি ধৰা এৰা-ঘৰ-ভেঁটি,
 চিকুনাই উলিয়ালোঁ পুৰণি কীৰ্ত্তি ।
 বুৰঞ্জীত আঁক পাৰি গণি পূৰ্ব কাম,
 লুমাৰ লগীয়া ক্ষত উদ্ধাৰিলোঁ নাম ;
 ‘অসম-বন্ধু’ চাকিটি ধৰি এটি হাতে,
 দেশী ভাই হাত ধৰি উন্নতিৰ বাটে,
 ধৰিলোঁ গহীন খোজ কৰি আলোচনা,
 চকু-গজা হল ডেকা গুচি মিন-কণা ।
 গুণৰ নোলোৱা গুণ অগুণকাৰী জাতি,
 স্মৃতিতো এতিয়া নানে তৰ গুণ-ভাতি !

—০—

অসম আৰু বঙাল দেশ ।

কোনূ সক কোনূ বৰ, দুই বাই-ভনী,
 অসম বঙাল দুয়ো বুলে কাল গণি ।
 অসম যুক্তিৰ বলে অসমত বৰ,
 উঠন বেঙিয়া শেওঁ, অস্থি বঙালৰ,

ভূষণি ।

সাগৰৰ তলি এৰি পোনে জন্ম নিয়ে,—
‘নৱদ্বীপ’ ‘মালদহ’ নামে সাক্ষী দিয়ে ।
অসম যেতিয়া মহা কাব্য ৰচনাত,
বঙাল ফুটাই কথা কব নজনাতে ।
অসম জুৰুলা যেনে ভাটী বয়সত,
পূৰ্ণ তেজে বন্ধে আহি কয় অসমত,—
অস্তিত্ব তোমাৰ নাই, মোৰে মূল-ফুটা,
ধৰাঁহি জীৱন মোতে পৰজীবী লভা ।
বুৰঞ্জী বুকুত ধৰা হিমালয়, সাগৰে,
ভূমিবি পুৰণি সত্য হুমুণীয়া এৰে ।

উজ্জ্বল ।

নিৰমল নাম-গোন্ধে প্ৰাণ কোমলাই,
ফুলনিৰ এচুকত মুখ আমোলাই,
ফুলি ফুলি এটি পাহী কাব্য কাননত,
হৰিছিল কবি-প্ৰাণ থাকি নিজানত ।
সৰ্ব্বগুণে বিভূষিতা অভূৰ্ণনা সীতা ;
আৰু হুটি ৰূপৱতী জনক-হুহিতা ;
কৌশল্যা, কৈকেয়ী, সৰু অমিত্ৰা হৃদয়ী,
সৌভাগ্য কিবীট পিছা তিনি পটেশ্বৰী ;

সাবিত্ৰী, দ্ৰৌপদী, দময়ন্তী, জন্মন্তী ;
বস্তা, মন্দোদৰী, তৰা, সতী, লীলাবতী ;
সৰমা, কুন্তী, উষা, কত নাৰী-ফুল,
প্ৰকাশে ফুলাই নব কৰিলে আকুল ।

সুচতুৰ স্বৰ্গীকবি, স্বৰ্গৰ কাৰণে,
উন্মিলা পাহিটী থলে অৰ্দ্ধেক গোপনে ।

—০—

ঈৰ্ষা ।

তলে তলে কলিটিয়ে উলাহত নাচে,
টিপে-টাপে পাহিটীত আক্ৰমণ প্ৰকাশে ;—
“চোৰাঁটো বাইটো হেৰা, কি ভাগ্য তোমাৰ,
সুগন্ধি জেউতি মেলি আনন্দ অপাৰ !”
ফুলে কয়,—“বেলি নাই, ফুলিবাঁ কালত,
ৰূপ, গোধন বাব জহি, নহবাঁ বিতত !”

—০—

বিপদৰ কাৰণ ।

মনে মনে পাঙিছিল, বব সাৱধানে,
কোন পাকে আছে চাব বিপদ গোপনে ।
সমুখত জোকালেহি ; দিলে উৰুৱাই ।
পিচত আলচা ৰেখি, নিলে হোঁহকাই ।
ই হাতে সি হাতে থকা, নিলগতে ব'ল ।
‘ভয় নাই’ ভাব এটি,—সেয়ে কাল হল !

—০—

বেজাৰৰ যোজা ।

পুত্ৰৰ বিয়োগ শোক কি যে অকথন,
পিতৃ-মাতৃৰ মানত আতি অসহন ।
পোহনীয়া পথী এটি গল উৰি কেনি ;
বৰাগী প্ৰাণত দুখ আতি অসহনী ।
বুঢ়ীটীৰ কঁঠা শিয়া হেৰাল বেজীটি ;
বেজাৰত ঠাই নাই, অসহনী অতি !

—০—

চকু-লো ।

মনেবোৱা হুথপাচি হিয়াত মেলাই,
ভাবনাৰ পিছনাৰে পিছি বিয়পাই,
সোৰঁৰণী পানীচলু চিপে চিপে ঢালি,
চকুৰ কোনক পাতি কবন্ধৰ খালি,
দীৰ্ঘ হমুনীয়া ঢউ তুলি হৃদয়ৰ,
হুখাৰি চকু-লো বয়,—মুকলি অন্তৰ !

—০—

বুজনি ।

সবল সহানুভূতি বহু বিলাপত,
বুজাওঁ কভনা মেলি হিয়া-ভাগ্নহত ;
কত যুক্তি বুজনিৰ, আৰ্হি পটন্তৰ,
মেলি ভাবোঁ, কৰোঁ চেষ্টা ত্যাপিত অন্তৰ ।

নিজক যেতিয়া হাঁয়, আপদে মেৰায়,
নেমানি বুজনি ভেটা, চকু-লো বেগায় ।

—০—

দূৰণি ।

দূৰণিত জোনবাই গুৱনী গাভৰু ;
কৌশলে চপাই ধৰে,—গঠামূৰা লাক !
দূৰৈৰ পৰ্ব্বত দেখোঁ, নিমজ শীতল ;
ওচৰত,—জোপা, গছ, খলা-বমা থল !
আৰু যত দূৰণিত সৌন্দৰ্য্যৰ ভাতি,
হাতত পৰিলে আহি গাভ-লগা মাটি !

—০—

পৰ ।

কোন্ নো বুকৰ বাক, কোন্ বা নিলগ ?
—আটাইতে দেখোঁচোন দুতলীয়া-ঠগ !
পুৱাৰ কোমল বেলি বুকুৰ বান্ধই,
দুপৰত ঘোৰ মুৰ্ত্তি, কাল-শত্ৰু হই !
সন্ধিয়া মিচিকি মাৰি দুখ পাহৰায় ;
নিমিষে আনন্দ হবে আন্ধাৰ বটাই !

—০—

অৰণ-ভাতি ।

পুৱাত উৰাৰ সন্ধিয়া দিনৰ হাঁহি ;
এৰোঁতে ব্ৰহ্মৰ জামৰ বোহিনী বাহী ;

জুৰণি ।

মুখাবৰ আগলিত চাকিৰ কঁপনি ;
এৰোঁতে জীৱনে দেহা চকু-পিৰিকনি ;
বিদায়ৰ পিচলই বৈঁকা চাহনিটি ;—
জেউতিৰ জালি কাঁটি আছে ফুটি ফুটি !

—○—

পাচত ।

ছয়া চাই বং পোৱা মধু বয়সত,
পাঙিছিলোঁ, বৰ হলে, নানো অভ্যাসত ।
এতিয়া দেখিছোঁ দেখোঁ, তাতেই হে ধৰোঁ ;—
দেহা গল, আছে ছয়া, স্মৃতি পূজা কৰোঁ ।

—○—

নেদেখাত ।

দেখি থকা চিনা ৰূপ আছিল আগতে,
লগা নাই এনে দৰে, মন-প্ৰাণ সতে !
বিণিকি বিণিকি দেখা দূৰণিত আগে,—
আহে আন, সিটি ৰূপ দেখোঁ দেখোঁ লাগে !

—○—

বুজন কালত ।

জোনৰ তুলসী-ছাঁত যুগ-পছ-চৰা,
চাইছিলোঁ হেঁপাহেৰে মন-প্ৰাণ-হৰা ;

এতিয়া কলিৰ দেখোঁ দিব্য চকুঘোৰে,
আন্ধাৰ গাঁতত নি একো নাই কৰে !

—০—

আশ্বাস আৰু বিশ্বাস ।

বিচাৰি নেপাই পাচে, মঙ্গলতী মুখে
‘ওচৰতে আছে’ শুনি বহিলৌহি অুখে ।
আশ্বসেত সনা মউ হল বিষময়,
নিঠুৰ সত্যৰ মুখে আশাহত হই !

—০—

মিঠা আৰু তিতা ।

মিঠাই সঁহাৰি কয়, “তিতা হেৰ ভিতা,
অকচি, স্বগিত, ত্যাজ্য, তোৰে সতে মিতা !”
প্ৰত্যুস্তৰ তিতা’কায়ে দিলে গহীনাই,—
“মোকে স্মৰি মাথোঁ তোক চিনে মোৰ ভাই !”

—০—

ক্ষণে বন মাতে ।

তাহানিয়ে ডাৱৰীয়া ভৰহুপবত,
বাজিছিল এটি বাঁহী উদাস সুবত ;—
বাঁহী নাই, আছে আজি বতৰ সমান,
বাল্লে একে সুৰ, মাতে সিঞ্চাৰ কাষ ।

—০—

কুজৰি।

নিৰাশ।

বাজ-মনে কয়, আৰু নলগুঁ বাতৰি,
অৱশ্য শৰীৰ মন বৃথা চেষ্টা কৰি !
জিতৰি মনৰ মনে শুণে শুব শুব,
তুলাই বিচাৰি জানো পাওঁ কিবা ওৰ ?

—০—

কেঁচা আৰু পকা।

অকালত শৰীৰৰ ভগন পতন
দেখি, নিন্দে নিয়তীৰ নিয়ম বন্ধন।
পকি-জ্বৰি হাৰ-ছাল, পূৰ্ণ হলে কাল,
এৰিব নোৱাৰি দেহা নিদায় কপাল !

—০—

ডাঙৰীয়া।

ডাঙৰ দীঘল দেখোঁ তাল-তামোলত
আপোন শোভাৰ হেতু ছটিমান পাত ;
ইয়া নাই জিৰণিৰ,—বাজে প্ৰাণে ব্যথা,—
আশা কৰা ফল পোৱা নিলগৰ কথা !

—০—

আশাৰ নিৰুত্তি।

‘পাম নে নেশাৰ’ তাৰে সুকিপাকি চান্দ,
আশাৰ চাকিটি যেন বনে থিমিকায় ;

সঁচাকৈ' যেতিয়া সিটি উলটি আহিল,
পূৰ্ণ তেজ অলি ঢাকি হুমায়ে থাকিল !

—০—

পছম আৰু গোলাপ ।

পছম গোলাপ দুয়ো লগালে বিবাদ,—
কোন বাণী, কোন দাসী ?—বিষম অমাদ
ভাবুক কবিয়ে ভাবি থঙালে অপায়,
হিয়াত দেখাই ধৰি দুহাত জঁপাই ।

—০—

বিৰহস্তা ।

সুগন্ধি সৌৰভ আৰু সৌন্দৰ্য্য সমল,
আঁচলেৰে ঢাকি ভোল কলি উতপল ।
ফুলি পৰা ফুল পাহী,—শুণ্ড শুণ্ড মেলি,—
বসন পেলাই হয় লাজে খেলি-মেলি !

—০—

অসহ বেদনা ।

আটাইকে সহ্য যায় ; মূৰ কামোৰণি,
পানী-লগা-জব আদি আতি অসহনী ।
আহিলে কঁপনি জব, বাত, শূল, আন,
একে দবে অসহনী, একে ভাৱে টান ।

—০—

জুৰণি ।

সাধুৰ পৰীক্ষা ।

কমাওঁতে সোণ-বাগি কত ছলা-জৰা,
কত ভাপে উতলনি কত তাপে পোৰা ;
আৰু কত গঢ়া-পিটা, নাৰীৰ সমল ;—
যতেকে লাঞ্ছিত সোণ ততেকে উজ্জল ।

— ০ —

নিলাজী ।

চোওঁতেই যায় মুদ্ জালিকটা পাত,
লাজতেই পৰে জঁয় গাত দিলে হাত ;
আদৰ্শ লাজুকী পোনা নাৰী-গুণে আৰু,
তথাপি 'নিলাজী' নাম কোনে দিলে বাৰু !

— ০ —

মহতৰ বিজনি ।

'চক্ৰতো কলঙ্ক আছে, আমি কোন্ ছাৰ !'
বুলি ঢাকি পাতলায় পাপ আপোনাৰ ।
চক্ৰই একেটি দোষ জগতে দেখাই
ছনাই নকৰা চিন্ নীৰৱে বুজায় ।

— ০ —

প্ৰকৃত দুখ ।

দৰিদ্ৰৰ খেদ আতি, নাই অৰ্থ-বল,
ধনীৰ ব্যৰ্থোতে ধন অশাস্তি কেৱল ।

জুবনি ।

পশুক খোঁৱাত বাজে নেলাগে, নেভাবে ;
সত্যতাই কেতিয়াবা চায় ঈর্ষাভাৱে ।

—০—

সৰু আৰু বৰ ।

জোনে কয় হাঁহি মাৰি, “ক্ষুদ্ৰ তই তৰা,
দেখ্‌চোন, কেনে মই উজলিছোঁ ধৰা ।”
তৰাই সম্ভাষে,—“আমি আতিকই সৰু,
আপোন দীপ্তিৰে নিতে সৃষ্টি শোভা কৰোঁ ।

—০—

নিজজীৱৰ জীৱ ।

সময়ে সমান ভাৱে আহে আৰু যায়,
অগণন কৰে কাম, গা নেদেখায় ।
ঘৰীৰ একেটা কাম,—সময় দেখায়,
টক্ টক্ টক্ সদা, জীৱন্ত বোলায় !

—০—

যথার্থ বল ।

বোঁৱাৰ বেগত বাগী, বেগী নাম পাওঁ,
পৰৰ যশস্তা পিন্ধি গোঁৱন বঢ়াওঁ !—
মোক বা বেগায় কোনে, নেভাবিলোঁ বাগি !
নিৰ্দোষী বোঁৱাক কিয় কৰোঁ লাজ-ভাগী !

সুখি ।

যুগত যুগ ।

ভৰিত লাগিলে বোকা, ছি-ছি-ছা-ছা কৰি,
এছাৰত গাঁথি-ছিদ্ধা, নেৰেমানে সৰি ;
বাটৰ বোকাক বাক পেলালোঁ ঘিণাই,
পথাৰৰ বোকা কিয়, মাটি কোমলাই ?

—০—

অপকাৰে উপকাৰ মাতে ।

হুবুজোঁ, জঁথৰে কিয় কৰিলে সৃজন,
ৰাতিও আমনি কৰা মহ অবুজন !
বুজোঁ মই, মহে কয়, সাধোঁ উপকাৰ.
জহত চৈচনি বিছ মাঠোঁ বাৰম্বাৰ ।

—০—

পৰস্পৰ উপকাৰী ।

গছে বোলে, “লতা তোৰ জীৱনৰ খুঁটা
নহলে জীৱন মোৰ, কিষে তোৰ গতি !”
লতাই নীৰৱে কয়,—পাই আতি ব্যথা,—
“নহলে লতাৰ পাত ব’দে মাৰে লেঠা !”

—০—

শকতৰ বিপদ ।

দিনত দুখৰি বন খছকাত মৰে,
ৰাতি ফলে সুৰ তুলি পুৱ ঠন্ ধকে ।

পৰিল উত্তলি যদি বৰ গছ গুৰি,
দাঙ্গিব নোৱাৰে মূৰ, হুঠে আৰু ঘূৰি !

—০—

গৃহিণী ।

আৰ্জিলোঁ যতেকমানে ধন-বস্তুবোৰ,
আছিলোঁ সাবটি তাক কৰি মোৰ মোৰ ;
ন-অৰ্জ্জা এটীয়ে পাচে ললে আহি কাচি,
গিৰিসাই মোৰ বুলি থলেহি সামৰি ।

—০—

ভাৰ্য্যা ।

যত্নত মাতৃৰ সমা, বঙত ভনীটি,
সঙ্গত বিশ্বাসী বন্ধু, ভক্তিত সন্ততি,
সন্তোগত সহভূগী ; কোন্ সিটী বাক ?—
অৰ্দ্ধাঙ্গিনী প্ৰিয়ভাৰ্য্যা ;—হব কোন্ আৰু ?

—০—

ষাক্ষ ।

কতনা যতন হাঁয়, কত চিপিয়নি,
সই-লোৱা “বাক” কম নে নকম গুণি ।
আধা কই নিকন্তব, তলমূৰে-চোৱা,—
মৌনেৰে সন্মতি ভাব ফুটাই নোকোৱা ।

—০—

জুৰণি ।

ৰোহ ।

আনন্দৰ ওপচনি মিলন সোঁতৰ,
কেতিয়াবা পাৰ ভাঙ্গি কৰে অধস্তৰ ।
ভেটা দি মাজতে, ৰোহিনীয়ে পাতে ৰোহ,
ওফোন্দ-মিলত প্ৰণয়ৰ বাঢ়ে মোহ !

—০—

বান্দৰী ।

বান্দৰীৰ বাওঁহাতে বাছি কেনে খায় !
সভ্যতাৰ খৰিকাহি সৌন্দৰ্য্য ডুবায়ে ।
ইতৰৰ স্বভাৱত আদিৰূপ ভাহে,
মানুহৰ দেখি ধুনু প্ৰকৃতিয়ে হাঁহে !

—০—

ছবি ।

চউপাশে গছ, লতা, বন, ফুল কত ;
দেৱতাৰ অম্লঙ্গী নব, নাৰী মত ;
প্ৰতিপদে মানুহক একস্তম্ভক নেবে,
তথাপি অম্লথী নৰে ছবি আঁকি মৰে ।

—০—

আনন্দৰ সীমা ।

চুপতিৰ বা পালে আছে ঠনু ধৰি,
চেনেহৰ লেতুসেতু কুমলীয়া ঠাৰি ;

জুৰণি ।

কথাত শিগাই কথা বাঢ়ে বয়ুমলা,
আনন্দৰ কুঁহি ঠাৰি কৰে সি জুৰুলা !

—০—

মধুপুৰী ।

গুণ্ গুণ্ গুণে মন, উৰি ঘূৰি চান্দ,—
মনোমত ক'ত পায় জিৰণিৰ ঠাই !
আছিল উলটি পাচে বিশ্বৰাজ্য ঘূৰি,
স্বদেশৰ দৰে নাই পুণ্য মধুপুৰী ।

—০—

প্ৰকৃত অনুভৱ ।

প্ৰাণে প্ৰাণে আশা কৰা অভাৱৰ গুটী,
নাইমানে পাবলই,—হিয়াৰ ধাউতি ;
পাঙিছিল কত ভোগ, পূৰ হলে আশা,—
ছাতিলে গুটীৰে হিয়া ;—পূৰ্ণ ভাব মিছা !

—০—

বনগুটী ।

কাছতিত লাগি ধৰি কৰে সি আমনি,
ভালপোৱা নাই তাৰ উদ্দেশ্য অকদি !—
প্ৰাণ দি মিলন বাৰোঁ, স্বভাৱেই মোৰ,
নীচ মই বনগুটী, প্ৰেম-পুৰী-চোৰ !

—০—

অকণি ।

বিজুলী ।—

বৈকা এটি বেথা মাথোঁ, লয় ক্ষন্তেকত ;
সৃষ্টিৰ সৌন্দৰ্য্য জিনে প্ৰতি ভৰকত !

জিৰণি ।—

ব'দৰ তাপৰ ঢল, অসহনি গাত,
জগতৰ শাস্তি বন্ধা এজুপি হুঁয়াত ।

সলনি ।—

বিবহৰ টান ছেপা দিনে শতবাব,
মিলনৰ আগিজন মুঠে' এটি বাব ।

মুমলীয়া ।—

বতৰৰ পকা ফল হেজাৰ সন্তোষ,
মুমলীয়া একোটিত অতি আপুৰুগ

অতি ক্ষুদ্ৰ ।—

পানীৰ অকণি ফোঁটে, বৃষ্টিৰ কাৰণ ;
পিতৃ বুলি মানে আৰু মাগৰ প্ৰাণন ।

মহতৰ ক্ষমতা ।—

বাগিচাহী এটি পৰে হাতীৰ কাণত,
প্ৰতিকাব নাই তাৰ, বেদনা প্ৰাণত ;

—○—

আদৰ ।—

প্ৰকাণ্ড আকাৰে কত সৃষ্টি ভবপূৰ ;
সোণ-বাগি বাছনিত কিয় তলমূৰ ?

—○—

জুখীয়াৰ দান ।—

বজাৰ অপাৰ শক্তি, লাথ বীৰা দান,
জুখীয়াৰ চৰা দান, একেমুঠি ধান ।

—○—

ক্ষুদ্ৰৰ শক্তি ।—

বৰ নৈৰ অহকাৰ,—গাওঁ-বন ভাঙে ;
জুৰিটিৰ সমসোঁতে পাথৰকো ধানে ।

—○—

টকা আৰু কড়ি ।—

টকাই কড়িক নিন্দে, বুলি কণা-কড়ি ;
কড়িয়ে জুখিত ভাবে, টকা থাকে পৰি ।

—○—

সক-বৰ ।—

পশুৰাজ বন্দী হাঁয়, জৰীৰ জাগত ;
নিগনিৰ ক্ষুদ্র দাঁতে উদ্ধাবে কাগত ।

—○—

ক্ষণ ।—

দিনটো সম্পদে যায়, ক্ষণটো নাযায় ;
ক্ষম্তক ছেগত ধৰে বিপদে মেৰাই ।

—○—

সকটি ।—

ভোঁহৰক ধৰে ভেটি, জুৰুঙা নেপায়,
বেজী-আগে পায় বাট কঁঠাক ভেদাই ।

—○—

কঠুৰাত কোমলতা ।—

ছাগৰ ডেউনি চোকা, অসুখ আহনি,
ম'হৰ নাকনি মাত, মৰম বুজনি ।

—○—

মূল-শক্তি ।—

অকাই পকাই বেঁতে বাথে জোৰা আটি,
নহলে নিসিজে কাম ক্ষুদ্র মোচোৰাটি ।

—○—

ক্ষুদ্ৰ পাক ।—

যুগ, বৰ্ষ, মাহ, দিনে কাটলেকো নবয় ;
মিনিটৰ টিপনিত সেও হই বয় ।

—○—

পথাৰ ।

বিশাল পথাৰ জুৰি মুঠে' ধান-খেতি ;
হিয়াৰ ওপৰে গজ্জৈ ব্ৰহ্মাণ্ডৰ গুটি ।

—○—

চেঁচনি ।—

ক্ৰোধৰ অগনি বাণে চকু চমকায় ;
মৰমৰ মিঠা মাতে হিয়া কোমলায় ।

—○—

বিদায় ।—

'আহৌ' বোলা সমিধান, বিদায় বচন ;—
আবেগে বুজাই কয়, পুনৰ মিলন ।

—○—

শেষ ।—

'শেষ' নামে সামৰণ সাধনাৰ কাম ;—
তাতে হে জনম পুত্ৰ 'আবিস্তৰ' নাই ।

—●—

শেষ ।

—●—

ওপৰঞ্চি ।

—*—

লগাই-দিয়া ।—

সংসাৰ-হাটৰ ভাও যেনে চৰাচৰি,
ওপৰঞ্চি টানি ধৰা তেনে বঢ়াবঢ়ি ;
বেছায় যি লাখ টকা, আজলি ঘূৰায় ;
সিকীয়া বেহাই টানে কড়া, ফ্রান্সি, পাই ?

—o—

উপৰি-আলাপ ।—

ভালেদিন পাচত দেখা, দীৰ্ঘ আলাপন
নহওঁতে এজনৰ, আনে আৰম্ভণ ;
সংসাৰী উদ্দেশ্যে টনা বিদায়ৰ মন,
ওপৰঞ্চি আলাপত ঘূৰি নিমগন !

—o—

পুনশ্চ ।—

হিয়াৰ ঠিহনি ভাব বাজত মেলাই,
পত্ৰৰ জুপিঠি জুৰি কাপেৰে চলায় ;
মুহুৰ্টিল তথাপিতো হিয়াভৰা ভাব,
'পুনশ্চ' নহলমানে লিখা টীকা-চাব ।

—o—

বঁটা।—

লেকেটীয়া খাটনিৰ বৃত্তিভোগী প্ৰাণ,
জিৰণি নেদেখা দিন কটাই প্ৰস্থান।
তুলাই কামৰ নাম নসহে প্ৰাণত ;—
এফেৰি বঁটাই তাকো সধায় পাকত।

—৩—

অন্ত।—

‘অন্ত’ নামে সামৰণ হাতৰ সকায়,
চকু-মনে বান্ধে সীমা নাই বুলি আন ;—
অনন্ত আশাই দেখে নেদেখা দেশত,
ছব-ছবৈ হোৱা কিবা অলেখ লেখত।

অন্ত।

উপৰি-ওপৰঞ্চি ।

জুৰণি ।

নিমাতী প্ৰকৃতি জুৰি জড়জগতত,
অব্যক্ত ভাবৰ হকে মুকলি দুৱাৰ ;—
সঁজীৱ কবিতা সৃষ্টি ভাবুক প্ৰাণত,
নিজ্জীৱ কল্পনা কৰি জীৱ-সমিচাৰ ।
প্ৰমত্ত প্ৰেমিকে পতা ৰূপহী ফুলনি
মহা উলাহত ফুলে জক্‌মক্‌ কৰি ;
পৰাণ উন্মাদ তাৰ ভবিষ্য নগণি,
কবিতাৰ আঁচলত আবেগেৰে ধৰি ।
সপোন ৰাজ্যৰ সেই সৌন্দৰ্য্যৰ পাছি
লেবেলি মৰহি যায় বিৰহ তাপত ;
নসহি মানিনী পাচে পুনৰপি আহি
সন্তপ্ৰণে ফুলচাকি পিন্ধেহি খোপাত !—
প্ৰেমৰ অমিয়া চুহি,—কল্পতৰু জিনি,—
বিৰহ-পোৰণি মাৰে পিয়াই জুৰণি ।

মাতৃ মোৰ ।

জনম-জঠৰধাতৃ আই-মাতৃ মোৰ,
 স্তনদাতৃ জীৱনৰ জীপু প্ৰদায়িনী ;
 পৃথিবীত মানৱীৰ প্ৰথমা মুখানি
 প্ৰথম দৰ্শনে যাৰ, হল প্ৰাণ জুৰ ।
 মৰতত স্বৰগৰ স্নেহ উপভোগ,
 জন্মে-জন্মে যাৰপৰা লাভ সংসাৰত ;
 পীয়ূসীয়া হিয়া চুমি জন্ম-ভাগবত,
 জুৰণি অমৃত পান, প্ৰথম সন্তোগ ;
 যাৰ স'তে চাৰিচকু পোনে মিলা-প্ৰীতি,
 —জগতীৰে কথা পতা চকুৱে-চকুৱে,—
 সংসাৰৰ সুখ-দুখ, গুপ্ত ৰীতি-নীতি,
 মায়ী-মোহ, বিকাশিলে নিমাতীৰ ৰাৱে,
 সেই মোৰ মায়াময়ী চেনেহী প্ৰস্তুতী ;—
 নমোঁ নমোঁ মাতৃ মোৰ নমোঁ তৰ পাৱে ।

—o—

আইদেউ 'আইকণ' ।

মাতৃ-অলুৰুতি মোৰ প্ৰাণৰ ভনীটি,
 আছিল জিলিকি, আই, 'হৃদয়'-পোহৰত ;
 দাম্পত্যৰ ফললাভ পুত্ৰ-কন্যা দুটি ;—
 হেৰাল দুয়োটি হাঁহ, ধোব অকালত ।

আদৰ্শ গৃহিণী হই গৃহস্থী কৰম
 চম্ভালি পৰোক্ষভাৱে থাপিলা কৃতিত্ব ;
 সযত্নে পালন কৰি ভাৰ্য্যাৰ ধৰম,—
 নাৰীৰ পৰম বত্ত্ব অমূল্য সতীত্ব ।
 নহওঁতে বেলাভাটী ; 'সূৰ্য্য'ৰ কিৰণে
 সংসাৰ জোনাক কৰি, থাকোঁতে আদৰি,
 আচম্বিতে আঁৰ কৰি ধৰিলে মৰণে
 আছোঁতে সতেজে ছয়ো দিনমান ঘূৰি ;
 অন্তৰ্দ্ধান অকালত নিয়তী-নিয়মে,
 পতি-পুত্ৰ নাতি-পুতি ঘৰ-বাৰী এৰি ।

—○—

হেমচন্দ্ৰ গোস্বামী ।

চনেই চানেকি আঁচি পোন-প্ৰথমতে,
 'প্ৰকৃতিৰ চো-ঘৰ' চাই 'পিতৃ-পিতৃ',
 অসমীয়া সাহিত্যৰ ভঁৰালত থিত্ব
 নতুন সম্ভাৰ এটি ক'বিলোঁ লাচতে ।
 'চানেকি' সংগ্ৰহ কৰি জাতি-সাহিত্যৰ,
 অসম সমল স'তে সতিনী থলত
 বন্ধালোঁ যি ওখ দৌল 'বিশ্ব'-মণ্ডপত,
 চৰাব গোবৰ তৰু যুগ-যুগান্তৰ ।

‘কাকুতি’ তোমাৰ গুনি, প্ৰেমিকাৰ প্ৰতি,
 ‘বিজুলী বুকুত দেখি’ সেই ‘সোণলতা’,
 নপনি নোৱাৰে,—যাৰ সুকৰুণ মতি—
 প্ৰতি পদে প্ৰতিভাত হোৱা কোমলতা ;
 বুৰঞ্জী-ভোমোৰা তুমি, পুৰণিত বতি,
 মাখিলে তাৰেই দেৱ মৰ্ত্য অমৰতা ।

—০—

হৰিনাথ গগৈদেৱ ।

আজীৱন লগৰীয়া হৰিনামী জন,
 শৈশৱ, যৌৱন আৰু আদহীয়া প্ৰাণে ;—
 কোনো বা লগবী, কোনো পাত্ৰ পুত্ৰসম,
 কোনো বা নমস্ত জন ‘হৰি’-ৰূপী নামে ।
 জোঁৱাই জেউতি মোৰ ‘মাজিউ’ সোণাই,
 হৰিনাথ গগৈদেৱ,—সোণালী বৰণ,—
 বুকু জুৰ্ কৰি মোৰ আছোঁতে শুৱাই,
 নিদয়া নিয়তী আহি কৰিলে হৰণ ।
 বীৰ্য্যৰ প্ৰতিভা আৰু বৈৰ্য্যৰ ধবলী,
 একাধাৰে স্নানকৃত স্নানম দেহত ;
 বাজত বোবেল্ল, ঘৰত ‘দুবৰি’-মণি ;
 সৰ্বশূণ্যকৰ পুত্ৰ আজ্ঞাপালনত ।
 দেহা লই ৰূপ থই হৰি নিলে হৰি,
 জীৱন্ততে মৰা মোক দিনকণা কৰি ।

—০—

বোহিণীকান্ত হাতীবন্ধু ।

বোহিণী নক্ষত্র যেন ভাদ-অষ্টমীর,
 জনমিলিঁ অসমত দেশভক্ত হই ;
 কবিলিঁ প্রফুল্ল আহি 'পদ্ম কুটীর',
 ছুদিনীয়া আলহীৰ বেহ-রূপ লই ।
 'স্বদেশ-হিতৈষী' নাম বই-বই যায় ;—
 গুপ্ত বাসনা মোর হল ধারমান
 পাবলই পুত্ররূপে,—তৃতীয় জোঁরাই ;—
 পূর্ণ হল মনোবধ, ললিঁ কতাদান ।
 কিন্তু, হাঁয়, নহুঁতে দুটি বর্ষ পূৰ্ণ,
 সগৰ্ভা কুমারী ভাৰ্যা কৰি জীয়াবাবী,
 নিকৰণ কালে আহি কবিলে যে চুব,
 সেউজীয়া অসমক কৰি এবাবাবী !
 বিনায় সদৌরে ধৰি স্মরণ স্মৰ,
 তোমাক হৰিব দেখি অসম আঁকাৰি ।

—o—

মাণিকচন্দ্র বন্ধু ।

সবাবো উপৰি শ্রেষ্ঠ মণি-উপহাৰ
 মাণিক, আপুনি তুমি । কি আছে আমার,
 উপহাৰ নামে ধৰোঁ তোমাব নামত,
 বন্ধব আকৰ মোর রম্য অসমত ?

আপোনাৰ কৰ্মবীজ ৰূপিণী আপুনি,
গছ হই ফুলে ফলে শোভে সি ধৰণী ;
গোন্ধন্ত আমোলমোল, ফল উপভোগে
ঋণী কৰি জাতি ভাই থব যুগে-যুগে ।
স্বার্থত 'স্বদেশ' কিন্তু ধৰ্ম্ম-বীতি যাব,
নোৱাৰে শুটাব সিটে ঋণ-উপকাৰ ;—
আপোন পাহৰি যদি পাৰে স্মৰিব,
মূল এৰি স্মদ-অংশ পাৰে বা শুজিব ?
কৃতজ্ঞতা, জাতিভাব, গুণপূজা-বীতি,
নাই যদি কৰমত,—ব'ব ক'ত স্মৃতি ?

—o—

লুকুৰা হাঁহি ।

প্ৰকৃতিৰ ফুলি-উঠা বুকু উদ্দিয়াই,
আধা আলো আধা হাঁত জেউতিৰ থনি,
প্ৰাণভৰি চাওঁ হাঁয়, বাৰজলঙাই,—
চিকমিক ৰূপলীলা, বৈদ্যুতিক মণি !
সমুখীয়া তিৰিপিতি নপৰোঁতে ওব,
এগলীয়া মনমোহা দীপ্তি দেখা পাওঁ ;
সিগলীয়া জেউতিত সৌন্দৰ্য্যৰ ভৰ,
চকামকা ৰূপ চাই পমিয়েই যাওঁ !
পাটক পাকে ধৰা পৰে বঁকা চাহনিটি,
মন-প্ৰাণ কাঢ়ি নিয়ে চকু-পচাবতে ;

মিচিকি মিচিকি কঁপা বিশ্ব-ঊঠ ছাট,
কণ্ড কণ্ড কণ্ড কথা, বুজাই ভাবতে !
অত শোভা লুকায়িত ঢোপা কলিটিত,
ফুলোঁ ফুলোঁ পাহীটির লুকুরা হাঁহিত !

—০—

সোণৰ সংসাৰ ।

নল মৰে গাজ উঠে, জীয়ায় জাবনি,
চন্ পৰা বননিৰ জেউতি চবায় ;
উলাহত পাহমেলা কুঁহি ঠাল-ঠানি
বাঢ়ি নিতে আশে-পাশে জোপাটি পুৰায় ।
জীৱনৰ আদিছোৱা—শুদা লীলা-খেলা—
মাৰ গল য়েবে ষটি ৰূপান্তৰ তাৰ,
হুগুকাৰ নলমূল, মৰি সেই বেলা,
পোমা-পোখা মেলি পুহু পুৰঠ সংসাৰ ।
বাঢ়ে যেন বল তাৰ, অজবুদ্ধি স'তে,
বাঢ়ি নিতে দাম্পত্যৰ পৱিত্ৰ সন্তোষ ;
জ্ঞাতি, জাতি, জন্মভূমি, ধৰা সম্বন্ধিতে,
সম্বন্ধ চবাই যেন ভুঞ্জোঁ নবভোগ ।—
বাঞ্ছা, হাঁয়, এই ভোগ নহওঁতে পাৰ,
পাৰ হওঁ, পুৰ কৰি সোণৰ সংসাৰ ।

—০—

লগৰে অকল ।

বিষয়-জঞ্জালে পোৱা পৰিয়াল মাজে,
আলাপ আলচে ভৰা সংসাৰ-সভাত,
লগৰে কামত লগা মানৱ সমাজে
আজৰি নাপায় লেশ কৰ্তব্য সধাত ।
সাহিত্য, সমাজ, ধৰ্ম, ৰাজনীতি লই,
কত আলোচন, কত আন্দোলন বোৰ,—
নিছিগা ধাৰেৰে ৰোৱা প্ৰবাহিত নই ;
একেৰিও নাই ছেগ অকলে ৰবৰ ।
ভাট-পাশা, খেল-নাচ, হাঁহি-ধেমালিৰে
মত্ত লৰা, ডেকা, বুঢ়া আতি উল্লাহিত ;
গান-বাদ্য, ভাব-ভঙ্গী, হাই-উৰুনিৰে
সংসাৰৰ মাজভাগ জোঁৱাৰে প্লাৱিত ।
তাবোমাজে কোনোবাটি লগৰে অকল,
জনতাৰ মাজে থাকি নিজানৰ জ্ঞান ;
অকলে নিবৰে হাঁহে, ভাবত বিকল,
কিবা খেল, কিবা মেল, কিবা নাচ-গান !

—০—

অকলে লগত ।

নিজান নিটাল, নাই প্ৰাণীৰ সঞ্চাৰ,
সংসাৰী লগৰী যত, বহু নিলগত,
হুস্তনি আৰাৱ-ৰাৱ জীৱিকা-বেহাৰ ;—
নিজম প্ৰকৃতি জীৱ বহু ভাগবত ।

উঠা-পৰা হাঁহ-কন্দা জীৱন-যুঁজৰ,
 অশান্তিৰ নাই চিন্ ভৱ-দুপৰীয়া ;
 নাই কোনো লগৰীয়া কথা পাতিবৰ,
 বিবহী পৰাণ এটি অকলশৰীয়া !
 আলাপত নাই ৰাপ্, বিলাস-নজন',
 সমাজৰ মাজ হই জীৱন্তে নোপোৱা,
 নিবোকা-চাগোন সিটি, সততে বিমনা,
 সঙ্গত্যাগী ৰঙ্গহীন সংসাৰ বেহোৱা,
 আছে কোনো মুগ্ধপ্ৰাণ চিন্তালগৰীয়া,
 সাবটি সাহিত্যচৰ্চ্চা উন্নতি কল্পত,
 জীৱন উছৰ্গা কৰি ভৱ-ভাৱৰীয়া,—
 জিৰাবৰ ছেগ নাই,—অকলে লগত ।

—০—

উষা-হৰণ ।

জুৰণি জেউতি মেলি পূব আকাশত,
 অনিৰুদ্ধ-ৰবি-কায়া উজ্জলি উষাই
 কোমল লাবণ্য প্ৰভা পুৰ্ণতী মুখত
 ধৰোঁতেই লয় পায় জীৱন জুৰাই !
 কোমলে কোমল মিলি কুমলীয়া বেলি,
 প্ৰেমৰ আবেগ মেলি যেই ধৰা দিলে,
 হিয়াত হিয়াৰে দেহি চাওঁতেই মিলি,
 উষাৰ কোমল কায়া হৰিয়েই নিলে !

কাৰ কায়া, কাৰ ছাঁয়া, ছেৰাল চিনাকি,
 ছুটি কায়া একাকাৰ,—দৈৱিক মিলন—
 যৌৱনত দক্ৰমক্,—থোঁকিবাথোঁকি—
 পূবত মিলিত যোৰা পছিমে শয়ন।
 সংসাৰ-সুখৰপৰা কৰোক বঞ্চিত,
 গুচোক সৃষ্টিৰ লীলা, মায়াৰ ঢাকোন,
 মিলে যদি এনে স্ৰুথ,—অমৰবাহিত—
 পৱিত্ৰ মিলন মাজে সুখৰ মৰণ।

—০—

জীৱন-সন্ধিয়া।

সমনীয়া লগৰীয়া, হেৰা 'ৰাজখোৱা' !
 আত্মাই আত্মাক শুনে দেহহুৰ্গ ভেদি ;—
 তোমাৰ 'সন্ধিয়া গীত' নিলগত গোৱা,
 গোৱাৰ আগেয়ে মই শুনোঁ কেনিবাদি !
 মিলিছে তোমাৰে স'তে মোৰো সাক্ষ্যগীত,
 নাপাই বিচাৰি মনে সিপূৰীয়া থান,
 মানৱী চকুৰে চাই,—চাই পিতৃ-পিতৃ—
 যুক্তিৰ বুজনি মাথোঁ ;—নাই একো আন !
 আছোঁ বাক দুয়ো আজি ধৰাতে উৰলি,
 চেমনীয়া কাল ধৰি একে সমলেৰে ;
 কাইলই দেহী গুচি যাম কেনি চলি,
 নাভাবিবা, জানিছা নে সঁচা প্ৰমাণেৰে ?

যুক্তিৰ ধৰম সাৰ মন-পতিউৱা,—
 প্ৰত্যক্ষ প্ৰমাণ তাৰ দিবলই নাই ;
 -নাপালে সন্ধান সেই পূৰী নো কেহুৱা,
 কেনেকই বোৱোঁ 'ভাল' ?—কোৱা মোৰ ভাই !

—০—

নেদেখা-জন ।

ত্ৰিভুবন-ভুবন-ভুবন-মাথকোটা,
 ত্ৰিজগত-জগত-জগত-অধিপতি ;
 সৃষ্টি-স্থিতি-প্ৰলয়ৰ নিগূঢ় কাৰণ,
 কোটা ব্ৰহ্মাণ্ডৰ স্বামী মাথোঁ একেজন ।
 কৰ্ম্ম আছে, কৰ্ত্তা নাই,—মানৱী চকুত—
 নিদৰ্শন বৰ্ত্তমান-ভবিষ্যত-ভূত ;—
 বিদ্যমান চিন্-চাব আকাশে পাতালে
 চামে-চামে দৃশ্যমান দিব্যদৃষ্টে চালে ।
 মানৱ গায়ক জিনি কীট-পখী-নদী,
 ভজন গাওঁতা আছে,—চিন্তি চোৱা বদি,—
 পৱনৰ আৱতিৰ মৰ্ম্মস্পৰ্শী শ্ৰবে
 হৃদয় গহবৰ ভেজি বিয়াকুল কৰে !
 বাহিৰে-ভিতৰে ভৰা,—কাৰ কীৰ্ত্তি কৰ্ম্ম ?
 মুক্তিমাৰ্গ পোহৰায়,—কাৰ পুণ্য ধৰ্ম্ম ?
 কাৰ হিয়া, কাৰ প্ৰাণ, কোন্ সি সৃজন ?
 ক'ব তেওঁ, ঋতি ক'ত ?—নেদেখা সিজন !

—০—

কবি ৰবীন্দ্ৰনাথ ।

ৰবীন্দ্ৰ কবীন্দ্ৰ আজি অমৰ সভাত,
 ‘বান্ধীকি প্ৰতিভা’ প্ৰভা প্ৰকাশি ধৰাত ;
 কালিদাস-পূজাভাগ সম্ভোগি জীৱন্তে
 পুষ্প-অৰ্ঘ্য পৃথিৱীৰ লভি অঘাচিতে ।
 মাদৰৰ ‘ৰবি বাবু’—ভাৰতবিদিত—
 প্ৰতিভা প্ৰভাৰ গুণে পৃথিৱী পুজিত ;
 ‘স্বমেৰু কুমেৰু’ চুঁচি—‘কণক আঁচল’—
 ‘স্তন’-বত্ন তাহানিয়ে কৰিলে দখল ।
 থলী কিবা, বল কিবা, কিবা বাকী আৰু ?
 কিহেৰে আদৰি তৰ যোগ্য মান ধৰোঁ !—
 অকণি ‘কণিকা’ আৰু ‘ক্ষণিকা’ ঠগত,
 তোমাৰে চানেকি চাই ৰচা নিলগত,
 ‘জুৰণি’ আজলি ধৰি আছে পাতি হিলা,
 লোৱাঁহি আসন ৰবি !—জীৱন-সজ্জিয়া ;—
 লাথ টকা ‘নবেলৰ’ বঁটা পূৰণত,
 কড়া-ক্ৰান্তি যোগ মাথোঁ এই ওলগত !

লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱা ।

কান্দো-কান্দো মন-প্ৰাণ কান্দন ওলাই নাহে,
 শোকাশ্র উপচি পৰি, চকু-লো নিজৰি আছে !
 ঘনে-ঘন নিশ্বাসত ভগা-বুকু ভাগি যায় ;
 দীঘলীয়া হুমুনিয়া',—অৰ্থ তাৰ অন্ত নাই !
 মৰ্ম্মখল মৰ্ম্মযুৰ কৰি কিহে অসাঠন
 কৰে আতি বিচাটন দগ্ধ দেহ-প্ৰাণ-মন !
 নেদেখাত দেখি থকা প্ৰিয়তম লগৰীয়া,
 সহধৰ্ম্মী সহযোগী সহকৰ্ম্মী সমনীয়া,
 তনুত্যাগী হল বুলি বিজুলী-বাতৰি আছে ;
 অকলশৰীয়া ভেলা মোৰ বিবাদত ভাহে !
 নামানে যে মনে মোৰ নাহে প্ৰাণে পতিয়ন,
 খুহুটীয়া 'বসবাজ' স্বৰ্গী হোৱা বিজ্ঞাপন ;
 ৰাজ-বেজ বৰুৱাক মাৰে কোনে, সাধ্য কাৰ ?
 মৰিও অমৰ তেওঁ লেখনীৰে আপোনাৰ ;
 'অসমীয়া ভাষা' নাম আছেমানে জগতত,
 'কৃপাবৰ' লক্ষ্মীনাথ অমৰ ই মৰতত ।

সমাপ্ত ।

মোখনী ।

নাৰায়ণী সন্দিকৈ ।

গোহাঞ্ৰিবৰুৱা-বংশজিলিকনি-জ্যোতি
—আছোঁতে উজলি সন্দিকই বংশধৰ—
‘সোণফেৰি’ !—মুমলীয়া প্ৰাণৰ ভনীটি !—
নিলাগি সিপাৰ হলি নীলা আকাশৰ ।
‘বিনামেঘে বজ্জাঘাত’,—‘কান্ত’ৰ বুকত ;
পুল-কল্যা, নাতি-পুতি, অগ্ৰজৰ প্ৰাণ,
ঠৰমৰ্ থাই পৰে হই মৰ্ম্মাহত ;—
জ্ঞাতি, জাতি, গুণগ্ৰাহী সৰো মৃয়মান ।
‘নাৰায়ণী-সন্দিকই-মঠ’—স্মৃতিচিন্—
থাকিল বখীয়া, আই ! কীৰ্ত্তিৰাশি তোৰ
অনুকৃতি চিত্ৰস’তে,—বিশ্বুতিবিহীন—
সহোদৰা স্নেহ আৰু অন্তৰত মোৰ ।
সধৱা জীৱাত্মা তৰ পৰমাত্মালীন ;—
নাট, হাঁহ, সমিধান এই চকু-লোৰ !

কমলাকান্ত বৰুৱা ।

পিতৃ-অমুকৃতি মুখ,—‘স্বৰ্ঘ্য’ৰ তনয়,
 মাতৃ-অমুকৃতি ঠাঠ,—‘আইকণ’ ভনী ;
 তোৰো এটি ভনী স’তে পুত্ৰ-কণ্ঠাৱয়
 কৰি লাভ বিমোহিত জনক-জননী ।
 এৰি গল ভনীটিয়ে, অকালত সৰি,
 বহি গলি ‘মইনা’টি ঢোপা থুপিটিত ;
 একেটি সন্তান তোকে আঁকোৱালি ধৰি,
 সন্তাপিত পিতৃ-মাতৃ আতি হৰষিত ।
 কানসমনীয়া ডেকা হলি যেনে তই,
 ‘হাকিম’ বিষয়া-বাব,—পিতৃৰ সমান—
 বাছনিত কৰি লাভ, ধোগাতৰ হই,
 বাখিলি সুদৃঢ় কৰি বংশৰ সুনাম ।
 আছোঁতে কুটুম্ব চাই তোৰ যশগই,
 আচম্বিতে অন্ত তোৰ তনুটি সূঠাম !

সত্যনাথ বৰা ।

সত্যকই সত্যনাথ সাহিত্য-সেৱক,
 মাতৃভাষা-মজিয়াত পীৰা পাৰি লিখা
 নিমজ্জ নিভাঁজ ঠগে' জাতীয় লেখক ;—
 স্বদেশীয়া দাপোনত আত্মৰূপ দেখা ।
 ভাৰত গভীৰ সুৰ, ভাষাত ঘৰুৱা,
 বাজত সবল সাজ, ভিতৰি জটিল ;
 প্রাচ্য-পছিমীয়া ঠাচ, বিষয় সাধুৱা,
 চিন্তা-আলোচন নোহে অকণো কুটিল ।
 সাহিত্য-কঠীয়াতলি 'উষা'-'জোনাকী'ৰ
 সেউজীয়া পথাৰত গ্রন্থ-ৰোৱা বই,
 নদনবদন শস্য আই অসমীৰ,
 ভৰালোঁ ভঁৰাল তুমি আদৰ্শৱাকই ।
 পাণ্ডিছীলোঁ আৰু যিবা নেদেখা কালিৰ,
 লগতেই লয় পালে অকালত অই !

কমলাকান্ত ভট্টাচাৰ্য্য ।

'অগ্নি-কবি' নামে তুমি অসম-বিদিত,
 'চিন্তানল' চিতাকাষে বহি যোগিবৰ !
 গণি গণি পূৰ্বকীর্তি আঁখি উন্মিলিত,
 হিয়াত উতলা ভাব তাপিত প্রাণৰ !
 ৰিঙিয়াই চউপাশে,—ভৈয়ামে পৰ্বতে,—
 তুণিছিলাঁ প্রতিধ্বনি জাতি উটঙ্গাই ;
 এলাহ-টোপনি ভাঙ্গি, নিন্দাবণী স'তে,
 ভূমি বহু কীর্তিস্থল,—হুঙুই-নেথাই !
 অভিজ্ঞানবিশাৰদ,—দাৰ্শনিক কবি,
 আছিলাঁ বিতৰি আৰু মৌলিক চিন্তাৰ
 প্রথৰ ময়ূখ মণ্ডি,—সন্ধিয়াৰ ববি,—
 আত্মতত্ত্ব পৰমার্থ জ্ঞানৰ বিস্তাৰ ।
 আছোঁতে চৌবাশী বৰ্ষ নিবোকীয়া ছবি,
 টুপুৰাই মাৰি বুৰ পালাগৈ সিপাৰ ।

মোখনী সম্পূৰণ ।

গাওঁবুঢ়া ।

(ব্ৰটিচ শাসনৰ আদিছোৱাত অসম)

সাহিত্যিক পেঞ্চনাৰ,
বায়বাহাদুৰ পদ্মনাথ গোহাঞিবৰুৱা, এম, আৰ, এ, এচ,
ৰচিত ।

তৃতীয় তাঙৰণ ।

তেজপুৰ
লীলা-এজেক্ষিৰপৰা প্ৰকাশিত ।

তেজপুৰ, অসম ।

১৮৬০ শক ।

বেচ্. ৫০ তিনি সিকি ।

উছৰ্গা ।

জয়েজয়ে যাৰপৰা
মোৰ কুমলীয়া অন্তৰত
অসমীয়া সাহিত্যৰ প্ৰতি অনুৰাগ ওপজে,
আৰু
যাৰ মুখে পোন-প্ৰথমে
এই

“গাওঁবুঢ়া”

অসমত ব্ৰিটিছ শাসনৰ আদিছোৱাৰ
“নিভাঁজ চিত্ৰ”

বুলি
শলাগৰ উংলাহ পাওঁ,
সেই

প্ৰক্ৰান্তৰ সৰল দেশহিতৈষী
অনৰেবোল ৰান্ন ফণিধৰ চলিহা স্বাহাদুৰৰ
কৰ-পদ্মত
এই পুথি
প্ৰকাশনিস্বৰূপে
অৰ্পণ কৰা হল ।

ব্ৰহ্মকাৰ ।

মূল পাতনি ।

আধুনিক অসমীয়া সমাজৰ আদিছোৱাত, চৰ্কাৰী কৰ্মচাৰী গাওঁবুঢ়াৰ “অনাহাবী” বিষয়-ববীয়া খাটনি বিষয়ক বহুশুই এই লেখকৰ অন্তৰত, লবাকালত, সদায় কোঁতুহল জন্মাইছিল। সেই বহুশুৰ আৰ্হি বাইজৰ আগত দাঙ্গি ধৰাই এই সামাজিক নাটক লিখিবলৈ লোৱাৰ আগ-উদ্দেশ্য। আজিকালি অসমত পছিমীয়া ধাৰণাৰ অভিনয়ৰ প্ৰতি যেনেকৈ অনুৰাগ বাঢ়িছে, তেনেকৈ তাৰ জোখায় অসমীয়াত নাটক নাই,—বিশেষকৈ সামাজিক নাটক; সেই অভাৱ কিঞ্চিতমান শুচাবলৈ আগবঢ়াটো এই পুথি লিখাৰ দ্বিতীয় লক্ষ্য। এই গল্প লেখকৰ সংকল্প আৰু উদ্দেশ্য; কিন্তু তাক কিমানলৈ কাৰ্য্যত ফলিৱাৰ পৰা গৈছে, সেইটো বাইজৰ বিচাৰলৈ বৰ। সমাজৰ স্বৰূপ চিত্ৰ অঁকা উজু কাম নহয়, তাতে এইফালে লেখকৰ এয়ে প্ৰথম উদ্যম; গতিকে, ইয়াত যে ভালেমান আশোঁৱাহ ওলাব, তাক কোৱাৰ সকাম নাই। ইতি

তেজপুৰ, অসম।

৬ আষাঢ়, ১৮১৯ শক।

}

শ্ৰীপদ্মনাথ গোহাঞি বৰুৱা।

দ্বিতীয় তাণ্ডৰণৰ পাতনি।

এইবাৰ আগৰ ভালেমান আশোঁৱাহ শুচোৱাৰ উপৰি, ষ্টেঞ্চৰ নিমিত্তে উপযোগী কৰিবৰ উদ্দেশ্যে নাটকৰ ঠায়ে-ঠায়ে গোটাটোৱেক পট অগা-পিচা কৰি দি, শেহত দুখন পট নতুনকৈ লগাই দিয়া গৈছে। ইতি

তেজপুৰ, অসম।

১ ভাদ, ১৮৩৯ শক।

}

গ্ৰন্থকাৰ।

তৃতীয় তাঙৰণৰ পাতনি ।

অং ১৮৩৯ শকত দ্বিতীয় তাঙৰণ ওলোৱাৰ ছবছৰমানৰ পাচৰপৰা “গাওঁবুঢ়া” যোৱা কুৰি বছৰ ছপাৰ-বাজ হৈ আছিল। গ্ৰাহকসকলে ওপৰা-উপৰিটক ‘অৰ্ডাৰ’ দিও কিতাপ নাপাই নিটাল মাৰিলে; কিয়নো, আমাৰ স্কুলীয়া পাঠ্য কিতাপবিলাকৰ নতুন নতুন তাঙৰণ উলিয়াব বাবে আমাৰি নোপোৱা হেতুকে, বাজে কিতাপৰ নতুন তাঙৰণ উলিয়াবলৈ আমি ছেগ ধৰিব পৰা নাছিলোঁ। এতিয়া, কলিকতা ইউনিভাৰ্চিটীৰ অধ্যক্ষ হব চিন্তাৰূপে ‘গাওঁবুঢ়া’ এম, এ, মহলক্ষীৰ কাৰণে পাঠ্য নিৰ্দ্ধাৰিত হোৱাত, পৰম উল্লাহেৰে তাৰ তৃতীয় তাঙৰণ খবৰধৰকৈ উলিয়া হৈছে। এই আলমতে, সৰ্বসাধাৰণ বাইজৰ কুৰি বছৰীয়া আত্মন বক্ষা কৰিবলৈ এটি আপুৰুগীয়া ছেগ পোৱাটো আমাৰ সৌভাগ্য বুলি মানিছোঁ। এই তাঙৰণত আগৰ আঁঠোৱাহ পাৰ্থ্যমানে গুচাবলৈ চোৱা গৈছে; কিন্তু লৰালৰিকৈ উলিয়াব লগীয়া হোৱাত, সংকল্পিত উন্নতি মনৰ জোখায় সাধিব পৰা নহল, পাচৰ তাঙৰণলৈ হে সাঁচি খোৱা হল। ইতি

তেজপুৰ, অসম।

১ ভাদ, শ্ৰীকৃষ্ণাষ্টমী, ১৮৬০ শক।

ব্ৰাহ্মকাৰ।

কলিকতা,

৮নং অপাৰ চাৰকুলাৰ ৰোড, “ভাৰতমিহিৰ যন্ত্ৰত”

শ্ৰীযুগলচৰণ দাসৰ দ্বাৰাই মুদ্ৰিত ।

ভাওবিলাক ।

মুনিহ ।

বত্ৰেখৰ হাজৰিকা

লক্ষীমপুৰৰ মৌজাদাৰ ।

বাণুবাম শইকীয়া

” মণ্ডল ।

কচুখোৱা ছুটীয়া

” গাওঁবুঢ়া ।

পেপাই কোচ

” গাওঁবুঢ়া ।

টেপেৰা কলিতা

” গাওঁবুঢ়া ।

ভোগমন চেটীয়া

” ন-গাওঁবুঢ়া ।

মাণিকচন্দ্ৰ বৰুৱা

থানাৰ দাৰোগা ।

মঙ্গলা

মৌজাদাৰৰ লগুৱা ।

মিঃ ইয়ং

মহকুমাৰ গৰাকী চাহাব ।

বিগত আৰু পেজান

ছুটা গাঁৱৰ মৰিয়া ।

মিঃ স্কট্

জিলাৰ গৰাকী, বৰচাহাব ।

আৰ্দ্দলি, চৰ্দাৰ, টেকেলা, থান্‌চামা, কুলী, চিপাহী, বায়ত, গুচৰীয়া,
পদকীয়া, মেলুৱাই, পেস্কাৰ, মুক্তিগাৰ, নাজিৰ ইত্যাদি ।

তিৰোতা ।

অমিলা

বত্ৰেখৰৰ ভাৰ্য্যা ।

বংদৈ

ভোগমনৰ ঘৈণীয়েক ।

জেতুকী

” জীয়েক ।

জেলেউ

গাঁৱৰ মৰিয়ানী ।

লিগিৰী, নাচনী, গঞানী, ইত্যাদি ।

গাওঁবুঢ়া ।

১। অঙ্ক ।

প্রথম পট,—গাঁৱলীয়া ৰাজবাট ।

(বাপুৰাম, কচুখোৱা আৰু এটা চিপাহীয়ে কুলী ধৰে)

১ম, কুলী।—(বাপুৰাম চাই) দেউতা-জীৱৰ ! অলপ কিবুপা নকৰিলে আৰু বন্দী নিগমে মৰিলোঁ ! মোৰ নো কোন আছে, অকলশৰীয়া মানুহ, দেউতাই দেখিছেই। কালিয়ে সিজনীয়ে ডাঙৰী গোটাচেৰেক দাই থৈ আহিছিল, আজি নচপালে, পথাৰৰ মুঠি পথাৰতে বব ! আৰু, কানীয়া মানুহ, গাত নো কি বল-শক্তি আছে, দেখিছেই।

বাপু।—(থঙ্গুৱে) কটা, তই মৰ বা তৰ, মই কি কৰিম ? চৰ্কাৰী কাম ; কুলী নিদিলে মোক হবলা হাকিমে শুদাই এৰিব ? গুচু টপুপাই নাথাকিব মোৰ ওচৰত।

১ম, কুলী।—(কচুখোৱালৈ চাই) গাওঁবুঢ়া ককাই ! তুমিও নো মুখলৈ নোচোৱা নে ?

কচু।—এৰা, নেচাম নো কেলে ? তই মোলৈ কোঁচুভৰাই নি চাব নহয় ? আমাক তামোল এটা, পাণ এবিটা পাৰি দিয়াও তইতৰ মানত লাজৰ কথা ! এতিয়া মুখলৈ নেচাম নো কিয় ?

২য়, কুলী ।—(বাপুৰ পিচফালে থিয় দি) ডাঙৰীয়াই অলপকৈ হাতখনি মুকলি কৰিলেহেঁতেন (বাপুৰে পিচফালে হাত পাতে, কুলীটোৱে টিপতে সিকি এটা গুজি দিয়ে) ।

বাপু ।—(উলটি চাই) অ, হেৰ ভটাগুটা !

২য়, কুলী ।—দেউতা, কিবা কব খুজিছে ?

বাপু ।—হেৰ, তোৰ বোৱেৰৰ ভিনীহিয়েকৰ পিতেকৰ ভিলনী গল জানো ? লৰাটো ঢুকাবৰ আজি কেই দিন ?

২য়, কুলী ।—তিলনি নাই যোৱা দেউতা ! ঢুকাবৰ আজি দুদিন হে হৈছে ।

কচু ।—এবা, তইতৰ অৰ্শোচ যোৱাই নাই তেন্তে । বাৰু, আন এটাহে বিচাৰিব লগীয়া হল ; তই যোগৈ তেনেহলে ।

২য়, কুলী ।—ভাল ডাঙৰীয়া-দেউতা ! (আনন্দেৰে প্ৰস্থান)

৩য়, কুলী ।—(কচুখোৱাৰ কাণে-কাণে) গুনাটো গাওঁবুঢ়া ককাই ! সিদিনা মালভোগ কল এথোকা পকিছিল । মনতেহে, বোলোঁ, কলও পকক, নতুনকৈ বেঙেনা এগাল কলিয়াইছে সিও ডাঙৰ হক, একেলগে নি তোমাৰ ঘৰত দি আহিমগৈ । তাকে সিদিনা সৌ তেওঁ মণ্ডলে বুজ পাই আহিবৰেপৰা গোটেই আমাৰ ফালে টিঙ্গিবিতুলা হৈ আছে ! নেদেখিছাঁ, আজি পোন্‌ছাটেই তেওঁ মোক হে লাগিছেহি ।

কচু ।—(ইফালে-সিফালে চাই, ফুচুতীয়াটক) সঁচা নে ? বাৰু, তেন্তে মই তোৰ ফালে পিঠি দিওঁ, তই লৰেই মাৰ । কিন্তু, বেঙেনা পাচেও দিবিগৈ, কলথোকা এতিয়াই নি আমাৰ সিজনীৰ হাতত দিবিগৈ । যা, যা ।

৩য়, কুলী ।—ভাল, কোনো কথা নাই, গৈয়েই দিমগৈ (লৰ মাৰে) ।

বাপু ।—দেখ, দেখ, কনিষ্ট ! ঐ কুলী ভাগকে লৰ মাৰ-তাইই । তুমি খেদি যাইকে তাক পাকুৰি আনও । (চিপাহীটোৱে যাবলৈ ধৰে)

কচু ।—নাহি, নাহি, কনিষ্ট বাবু, তুমি ৰহ ; হামি এক লৰমে যাইকে তাক পাকুৰি লৈ আনোঁগা । (কুলীৰ পিচে পিচে লৰ ধৰে) ।

চিপাহী ।—(মণ্ডললৈ চাই) এ কেইটা বাতুহেই ? হাম্লোক্কো চাব আড্‌মিকো দৰ্কাৰ থা, চব পূৰা হো গিয়াৰাহা ; লেকিন তোম্ আপ্না মত্‌লবচে একঠো চোৰ্ দিয়া ; আওৰ একঠো আভি ভাগ্‌ঘাতাহেই । হাম্লোক্ আওৰ ডেৰি কৰ্ণে নাহি চেক্তাহে । তব্ আভি ক্যা কৰেগা ? হাম্কো মালুম হোৱা, এ চব তোমলোক্কা কায়দা হেই । (খঙেৰে) আওৰ ডেৰি নাহি কৰেগা । তোমলোক দুনো আপ্নে কুলী যানে পৰেগা ।

বাপু ।—(ভয়েৰে) নাহি নাহি, চিপাহী জি ! আপ্ খং নাই কৰেগা । হামি এতিয়াই দোচোৰা কুলী ধৰি দেঙ্গা ।

(ফোঁপাই ফোঁপাই কচুখোৱাৰ পুনঃ প্ৰৱেশ)

কচু ।—(বাপুলৈ চাই) নেপালোঁগৈ ; নোৱাৰিলোঁ ধৰিব ! সি গোটেই ফিৰিঙ্গতি ওফৰাদি উফৰিল !

চিপাহী ।—(খঙেৰে) চুৱাৰ, পাজী, তব তোম্ কাহে হাম্কো যানে মানা কিয়া ? আভি তোম্ আপ্নে কুলী যানে পৰেগা । (কচুখোৱাৰ গল্‌ধনত হেচি ধৰি) চলও আভি ।

(এটা মানুহে সৈতে ভোগমন আহি আছে)

কচু ।—(কাওবাওকৈ) কনিষ্ঠ বাবু ! আপুনি খং নাই কৰেগা । আপুনি অলপ চবুল কৰেগা ; ঐ ছটা আড্‌মি আহুতাহে । ঐ ছটাকৈ ধৰি দেঙ্গা । এতিয়া হামিলোক চুপ্ কৰি ৰহেগা ।

মানুহটো ।—(নিলগৰপৰা বেঙা মেলি চাই) বোপাই ভোগমন, মোক ভাগ বাঘৰ মুখত পেলালিহি ! সো জাক নেদেখিছ ? লগতে ৰঙাপাণ্ডৰি মৰা এটাও ! তোক যেনিবা ভালমানুহৰ লৰা বুলিয়েই এবি বোপাই ; মই ইমানতে পলোৱাহে ভাল । (উলটি লৰ ধৰে)

ভোগমন ।—(কচুখোৱাৰ কাষ চাপি গহীনাই) কি, গাওঁবুঢ়া ককাই, কুলী ধৰা হৈছে নে ? কলৈ নো যাব লাগে ?

কচু ।—এৰা, যেনিবা কুলীকে ধৰা হৈছে । তুমিও লগত লগ নধৰা নে ?

ভোগ ।—এবা, লগ ধৰাব পৰা হলে যেনিবা ইমান দিনে মুকলিমুৰীয়াকৈ নেৰিলাহেঁতেন । এতিয়াও আমাক সেই ফেৰা উপকাৰ নকৰিলেই ভাল ।
(গহীনভাৱে পাৰ হৈ যাব খোজে)

কচু ।—নহয়, নহয় শুনিছানে, এনে ছেগত আৰু তোমাক অকলশৰীয়াকৈ এৰি দিব নোৱাৰি । আহাঁ, আহাঁ, লগ ধৰাঁহি । (হাতত ধৰি টানে)

ভোগ ।—(কচুৰ হাতখন আছাৰমাৰি পঠিয়াই) এৰি দিয়াহে ; বুঢ়া মানুহ হৈ কি ভেঙ্গুচালিখন কৰাঁ ! (জোঁটাপুটি লাগে)

কচু ।—কনিষ্ট বাবু, কনিষ্ট বাবু, ধৰও ইয়াকু ধৰও, পাকুৰি লও ।
(চিপাহীয়ে ভোগমনৰ গল্ধনত ধৰি টানি আনে) ।

ভোগ ।—(কচুখোৱাৰ প্ৰতি) হেৰ, চপনীয়া গোলামৰ পিতেক, তই দেখোন বৰ কেৰেমতালি কৰ ! মই বায়নৰ ঘৰৰ লৰা বুলি দেশখনে জানে । তোৰ দৰে মই ধেমু-চোঁচা কাঁড়ীৰ লৰা নে ? মোক কেতিয়াবা কুলী খটা দেখিছিলি নে ? বাকু বল, ডেৰেকা বাবুত কৈ, মই তোৰ আগতে এৰাই আহিব পাৰোঁ নে নোৱাৰোঁ চা । তই দেখোন—(চিপাহীয়ে টেঁটুত চেপা দি ধৰে) ।

বাপু ।—চিপাহী, আভি চলও । বহুত ডেৰি হৈ গিয়া । বাট মে আৰু একঠো পাকুৰি লৈ যায়গা ।

চিপাহী ।—আচ্ছা, চলও আভি । (সকলোৰে প্ৰস্থান)

দ্বিতীয় পট,—থানা ।

(এটা চিপাহীৰে সৈতে মাণিকচন্দ্ৰ দাৰগা বহি আছে)

মাণিক ।—তহঁতে দেখুৱান বাক ! সেই বদ্মাচ দেচোৱালী চিপাহীটো পুৱাতে গল, অতিয়াও উলটি নাহিল ; ইফালে মোৰো গা ধুবৰ সময় হলহি ।

চিপাহী ।—হয়, দেউতা, সি বৰ ফিকিৰদাৰ মানুহ । সি বা কি ফন্দী পাতি দূৰিছেগৈ, কোনে জানে ? আমাৰ অসমীয়া এটা ঘোৱা হলে, ইমান বেলি কেতিয়াও নহলহেঁতেন । (বাটলৈ বেঙামেলি চাই) অ, দেউতাই বৰকৈ ভাবিব নালাগে আৰু, মৌৱা, ওলাইছেহি ।

(৪ টা কুলীৰে সৈতে মণ্ডল, গাওঁবুঢ়া, চিপাহীৰ প্ৰৱেশ)

মাণিক ।—(খঙেৰে) হেঁইৱাও বদ্মাচ, কাহে এটনা ডেৰি হোৱা ? তোমাৰা মতলব হাম্ জাস্তাহেঁই ।

চিপাহী ।—নাহি হজুৰ, হামাৰা কুছ্ কচুৰ নাহিহেঁই ; চব্ এ ছনো বদ্মাচহে হোতাহেঁই । (বাপুলৈ আঙুলিয়াই) পহিলা হাম্লোক্কা চাৰঠো আঙুৰি পুৰা হো গিয়াৰাহা ; লেकिन, এহি মণ্ডল আপুনা খুচিছে একঠো ছোৰ্ দিয়াহেঁই । আওৰ একঠো (কচুখোৱালৈ আঙুলিৱাই) ওহি গাওঁবুঢ়া মতলবচে ভাগুনে দিয়া হুঁই । ইচোৱাষ্টে এটনা ডেৰি হো গিয়া ।

মাণিক ।—(বাপু আৰু কচুখোৱালৈ চাই) মই তহঁতৰ ফিকিৰ আগৰে পৰা জানোঁ । তহঁতকো জোখাকৈ এশিকা নিদিলে নহয় । হেৰ, চস্তবি, ইহঁত দুইকো আটক কৰি ৰাখ, বেলি ভাটী দিলেহে এবি দিবি ।

কচু ।—(কাওবাওকৈ) ডাঙৰীয়া, মোৰ ফালে কাণ কৰকচোন । সঁচাকৈ

—মাণিক ।—ছুপ, তোৰ মুখ বন্ধ কৰ । মোৰ এতিয়া গোচৰ গুনিবৰ সময় নহয় ।

(দুইকো ছুটা চিপাহীয়ে ধৰি লৈ যায়)

ভোগ।—(মাণিক) ডাঙৰীয়া, চাওকচোন, ইহঁত দুয়ো আখেজৰ ওপৰত মোক নো কুলী ধৰি আনিব পায় নে? মই কেনে ঘৰৰ লৰা ডাঙৰীয়াই জানেই; মই নো কেতিয়াবা কুলী খাটিছিলোঁ নে? ইহঁতে নো মোক এনে অপমান দিব পায় নে?

মাণিক।—(মুখ বিদৰায়) থৈ দিয়া তোমাৰ মান-অপমানখন! কুলী হবৰ বেলিকা আটাইবিলাক ভালমানুহ ওলায়। গিচে, তোক এৰি মোক কুলী যাবলৈ দিছ নে?

ভোগ।—কপাল! আপুনিও এনে অবুজন হল! কিন্তু, নেদেখাজনে—

মাণিক।—ছুপ, তোৰ মুখ বন্ধ কৰ। নহলে, কলমাৰিৰ খুন্দাত দাঁত এটাও নাথাকে।

১ম, কুলী।—দেউতা-ঈশ্বৰ! বন্দোক আৰু মৰিয়াই মাৰিলেই ভাল আছে। কানীয়া মানুহ, নিগমে মৰিলোঁ দেউতা-ঈশ্বৰ! কানি খাবৰো পৰ হল, বন্দোক কিৰূপা কৰোক দেউতা! (দৌঘলকৈ হামি মাৰে)

মাণিক।—বাক, বৰী, অ, ককাই! সৰহ পৰ নাই; ভালকৈয়ে কানি খাবা! চাহাবে থৈছে তোমালৈ কানি!

৪র্থ, কুলী।—(মাণিকৰ ওচৰ চাপি ফুহুচুচাই) ডাঙৰীয়াই সিদিনা বিচাৰি পঠিওৱা বস্ত্ৰ বন্দীয়ে ঠিক কৰি থৈছে। আজি আনিম বুলি ওলাওঁতেই এইখন আপদে পালে!

মাণিক।—(অলপ গমি) হেৰ বিহুগুটা, তই মোৰ তালৈ য়াচোন; তাতে, চিপাহীয়ে দেখুৱাই দিব, অলপ চৰ্কাৰী কাম আছে কৰগৈ যা। তোক, মই যাওঁতে, লগতেই চাহাবৰ বঙলালৈ লৈ যাম, যা। (আনে ফুহুনাটকৈ) তই তাৰেপৰা গুচি য়াগৈ, আৰু সেই বস্ত্ৰটো লৈ আহগৈ, যা।

৪র্থ, কুলী।—ভাল, ডাঙৰীয়া!

(শ্ৰেষ্ঠান)

(আৰ্দ্দলিৰ প্ৰৱেশ)

মাণিক ।—অ, কি হে, আৰ্দ্দলি ককাই ?

আৰ্দ্দলি ।—বাবু ! চাহাবে পঠিয়াইছে । বোলে, কুলী আহি পালে যদি, সোনকালে পঠিয়াই দিয়ক ।

মাণিক ।—এবা, এয়া, কুলী ঠিক হৈছে । পূৰ্ৱাৰেণৰা কত যতনেৰে হে গোট খুৱাইছোঁ ! চাহাবে লগত মাল কিমান লৈছে ? এই কেইটা কুলীয়েই নহব নে ?

আৰ্দ্দলি ।—মাল সবহ নহয় । কুলী তিনটামানেই বলে পাৰিব ।

মাণিক ।—ভালেই হল । মই আকৌ ইমানে নহব বুলি, আৰু গোটাচাৰেক আনিবলৈ পঠিয়াইছিলোঁ । সেই হে পলম হৈছিল । আৰ্দ্দলি, তুমি এই কেইটাকে লৈ আগ বাঢ়াঁ ; ময়ো পাচতে গৈছোঁ ।

ভোগ ।—ডাঙৰীয়া ! সেই, ঘৰলৈ যোৱাটোৰ সলনি মোকে ৰাখিলেও, মই এনে অপমানৰপৰা ৰহিখা পাওঁ ! ডাঙৰীয়া, অলপ কিৰ্পা—

মাণিক ।—তই ছুপ্ থাক । আৰ্দ্দলি, ইয়াক মুৰ্গীৰ ভাৰখন দি নিবাগৈ, তেহে ইয়াৰ মান-মৰ্য্যাত সোপাই ৰক্ষা পৰিব ! মই যাওঁ, ওলাওঁগৈ ; তোমালোকে যোৱাইক ।

(সকলোৰে প্ৰস্থান)

 প্রথম অঙ্কপাত ।

২। অঙ্ক।

প্রথম পট,—ভোগমনৰ মাৰল-ঘৰ।

(বংদৈৱে গুণ্ণগুণ্টক আই-নাম গাই সূতা কাটি বহি আছে ; ভোগমনে
প্ৰৱেশ কৰি ওচৰতে মূৰে-কপালে হাত দি বহেহি)।

বংদৈ।—(ঘূৰি চাই ভোগমনক দেখা পাই আচৰিত ভাৱে) এ, আই !
ইটোৰ বা হল কি ? আঁঠুৰ ওপৰত চাং পাতি দেখোন মূৰ ঘুমাই বহি
আছেহি কেতিয়াবাৰেপৰা !

ভোগ।—(দীঘলকৈ হুমুনিয়া কাঢ়ি) শুনিছ নে, মোৰ জীৱনত আৰু
সকাম নাই ! মোৰ আৰু সংসাৰত বাপ্ নাইকিয়া হল ! মোৰ দেহ-চিত্ৰ
এনেহে লাগিছে, যেন আজিয়েই দেশ এৰি বিদেশলৈ গুচি যামগৈ ! পিচে,
কি কৰিম, ঈশ্বৰে মোক নিকুটুমীয়া কৰিলে ; তোলৈ আৰু ছোৱালীটিলৈ
চাই হে আজিও মই বান্ধ খাই আছোঁ। তহঁতক কাৰোবাৰ হাতত গতাব
পৰা হলে, মই মুকলিমূৰীয়া চৰাইৰ দৰে কৰবালৈ উৰি গুচি গলোঁগৈহেঁতেন !

বংদৈ।—(চিয়ঁৰ মাৰি উঠি) দেহি ঐ, মোৰ শৰীল ঐ, কাক নো এনে
কথা শুনাৱ ঐ ! (চকুত হাত দি কান্দে)।

(জেতুকী লৰি আহি প্ৰৱেশ)

জেতুকী।—(কান্দো কান্দো হৈ) আই, তোৰ কি হল ? তই কিয়
কান্দিছ, হুঁ ? বুপাই, তই আইক মাৰিলি নে কি ? ঠুঙা কেঁলৈ
মাৰিলি ? (কান্দে)

ভোগ।—(জেতুকীক কোলাত তুলি লৈ) আই, মই মাৰক নাই মৰা,
আন কিবা বেজাৰত হে কান্দিছে। (বংদৈৰ হাতত ধৰি) আইটোৰ মাৰ,

নেকান্দিবি ; কান্দি নো কি কৰিবি ? মই মনৰ বেজাৰত হে তেনেকৈ কৈছিলোঁ ; তহঁতক এৰি নো মই কলৈ যাব পাৰোঁ ? (টলকা মাৰি বৈ) আৰু, শুনিছ নে, সেই দিনা ছপৰীয়া লঘোনত থকাৰথোৱা চিপাহীটোৱে বগেবে যেতিয়া মোৰ কানত কুকুৰাৰ ভাৰখন তুলি দিছিল, সেই খেনৰ কথা মনত পৰিলে, এতিয়াও মোৰ বুকুখন ঢুফাল হয় যেন লাগে ! লাজ-অপমানৰ কথা এৰিছোঁ ; মই নো কিমাস ভাৰ বব পাৰোঁ দেখিছই নহয় । সেই কুকুৰাৰ মেটমৰা ভাৰখনে সেই দিনা মোৰ কলিজা ভাঙিবৰ নিচিনা কৰিলে ।

বংদৈ ।—(বগেৰে ধৈৰ্য্য ধৰি) দেহি ঐ, কিনো কৰিম ! কপালৰ লেখা কেনেকৈ শুচাম ! তেও বুলি ইয়াৰ নো এটা উপায় কৰিব নোৱাৰি নে ?

ভোগ ।—জানো, কি উপায় ৰূৰ । কিবা জান যদি কৰি থাক ; মই হলে নিকপায় !

বংদৈ ।—বিবুধি হব নেলাগে । বাৰু, মই ইয়াৰ বুধি উলিয়াম ।

ভোগ ।—(ৰংমুৱা হৈ) পাৰিলেও পাৰিব পাৰ । লোকে কোৱা শুনিছোঁ, বোলে, মাইকী মন্ত্ৰী ।

বংদৈ ।—মোৰ মনেৰে যি গাঁওবুঢ়াই আমাৰ এনে বিলাই কৰিছে, তাৰ বিষইখনকে লবলৈ কাৰবাৰ কৰা হওকচোন ।

ভোগ ।—সেইটো হলে তো এনে আপদৰপৰা ৰইথাকে পাওঁ । তাকে লব পাৰিলে হে আকৌ ; আমি নিচালৈ নো কোনে চাব খুজিছে !

বংদৈ ।—এনেকৈ চালে, ই বৰ টান কথা নহয় । ইয়াৰ এটা ভাল বুধি আছে । কেৰপাই আৰু নদী গাওঁবুঢ়াই ধৰা বাট হে ধৰিব লাগে ।

ভোগ ।—সিহঁতে নো আকৌ কি বাট ধৰিছিল ?

বংদৈ ।—তহঁত নো কেটলৈ পোন্ধ্ৰমৰাটো হলি কব নোৱাৰোঁ ! বাহিৰৰ খা-খবৰ অলপো নেৰাখ । কেৰপায়ে এৰি কাপোৰ এখন, আৰু নদীয়ে মুগাৰ বিহা-মেখেলা এষোৰ দি, মৌজাবীক পোন কৰি হে তেও বিষইকেখন পাইছে । আমিওচোন তাকে কৰো । ওহঁতে জানো কেনে দেখ ?

ভোগ।—কেনে দেখিম; পাৰিলে বৰ ভাল কথা। পিচে, সিহঁতৰ দৰে আমাৰ নো কেইখন এৰি কাপোৰ আৰু কেইযোৰ মুগাৰ বিহা-মেখেলা আছে ? নিজলৈকেচোন নাটনি !

বংদৈ।—যি আছে তাৰেই এটা দিহা নকৰিলে হব নে ? সামৰণত থকা এৰি কাপোৰখন, আৰু সিদিনা শালৰপৰা কটা তিতাকৰীয়া মেখেলাখনকে লৈ গৈ ধৰোঁগৈচোন। তহঁতে কাপোৰখন লৈ মৌজাৰীৰ ওচৰলৈ যাবি। মই মেখেলাখন লৈ ভিতৰত হাকিমনৌৰ ওচৰলৈ যাম। মৌজাৰীতকৈও হাকিমনৌক পোনাৰ পাৰিলে যে কথাই নাই।

ভোগ।—(দৌঘলকৈ ছমুনিয়া কাঢ়ি) হে হৰি ! বাক, যেনে ভাল দেখিছ, তাকে কৰ। ভাত বান্ধগৈ যা এতিয়া ; মই পথাৰৰপৰা আহোঁগৈ। চাওঁ, আই, নামচোন, মাৰৰ লগত ভাত বান্ধগৈ যা। মই যাওঁ। (জেতুকীক কোলাৰপৰা নমাই থৈ, চুমা দিয়ে)।

(সকলোৰে প্ৰস্থান)

দ্বিতীয় পট,—মোজাদাৰৰ চৰা ।

(মোজাদাবে ৰায়তৰ খাজনা লৈছে)

বন্ধ ।—(পটা এখন চাই) হেহ, এই কিস্তিত তই ৭৮০০ দিব লগীয়া হৈছে ; দে ।

১ম, ৰায়ত ।—দেউতা, শেহ কিস্তিত বা কিমান দিব লগা পৰিছে ?

বন্ধ ।—(আকৌ পটাখন চাই) শেহ কিস্তিত তোৰ ৪৮০০ দিব লগা পৰিব । তাৰ ওপৰঞ্চি টকাইপতি ১০ চৰতীয়া কৈ স্থানীয় কৰ লাগিব ।

১ম, ৰা ।—দেউতা, এনেকৈ হলে আৰু দুখীয়া ৰায়ত কেনেকৈ তৰিম ! নাটি সেই আগৰ কেডৰাই আছে ; আৰু এইবেলি সেই এবাবাৰীখনো ইস্তফা দিলোঁ ; ইফালে খেজেনা টুটক ছাৰি বাঢ়িব হে লাগিছে !

বন্ধ ।—হেৰ, বলিয়া, ইস্তফা পলমে দিয়াত, এই বছৰলৈ তোৰ এবাবাৰী এৰা নপৰিল । আৰু, এইবাৰ খাজনা বাঢ়িছে বুলি তোৰ খবৰ নাই হবলা ?

১ম, ৰা ।—বাঢ়ক বা টুটক ; নহলে কৰপৰা দিম ? এইদৰে বজাৰ খেজেনা বাঢ়িব লাগিলে ৰাইজ তৰিব কেনেকৈ ? এই পাঁচ টকাকৈ ঘৰৰ মানুহজনীৰ কাণৰ কঁৰীয়াঘোৰ সোঁতা থৈ হে আনিছোঁ ।

বন্ধ ।—বলিয়াৰ দৰে বকিছ কিয় ? নাই বুলিলেই চৰ্কাৰেও শুনিব, আমাৰো গা ৰব নহয় । চাপৰিলে মেৰ নেৰায় । চাণ্ড, চাণ্ড, আন সেই পাঁচ টকাকে দে ; বাকী এই কিস্তিৰ ২৮০০ পৰহিমানলৈ দি যাবিহি (হাত মেলি ধন লয়) । বাক, মই বহুত লিখি বাগোঁ, তই যাচোন, সোৱা ভদিবাহঁতে ভঁৰালৰ ছালখন বৈছে, তয়ো অলপ লাগি-মেলি দৈগৈ ।

১ম, ৰা ।—ভাল দেউতা, পলম হে হল এতিয়া !

২য়, ৰা ।—দেউতা, আমাৰ কেবাও ধৰকচোন (খাজনা আগ বঢ়ায়) ।

বত্ৰ ।—কটা, তোৰ চকু নাই হবলা ? মোৰ হাত কেইখন অ ? আগেয়ে অহাবোৰক আগধৰি বিদায় দিব লাগে । বাক, তহঁত কেইটাৰো টকা পটাৰ ওপৰে ওপৰে থৈ যাইক, হাতে-পাতে লাগি ঘৰটোৰ ছাল দুখন উলিয়াই পেলাগৈ । মই তহঁতৰ বহিত লিখি থওঁ ।

২য়, ৩য়, ৪র্থ, বা ।—(টকা থৈ) এয়া দেউতা, আমাৰ হলে বাকী-বুকা নাই ; একেবাবে উচল কৰি লেখি ৰাখিব ।

(আটাইকেইওটাৰে প্ৰস্থান ; ভোগমনৰ প্ৰৱেশ)

ভোগমন ।—(লাহে লাহে ওচৰ চাপি) দেউতাৰ ওচৰলৈকে ময়ো আহিছিলোঁ ।

বত্ৰ ।—অ, ভোগমন ? তোৰো খাজনা আনিছ নে ? লৈ আহ, বাক ।

ভোগ ।—খেজেনা পৰহিমানলৈ হে দিম হি ; দেউতা, আজি আন কিবা সকামত হে আহিছিলোঁ ।

বত্ৰ ।—(বহু কৰি) কিনো সকাম পাতিছ অ ? বিয়া নে সবাহ ?

ভোগ ।—নহয় দেউতা, আন কিবা কথা এটা হে খাটিবলৈ আহিছিলোঁ । দেউতাই এই মাউৰা বন্দীলৈ অলপ কিৰূপা কৰোঁ বুলিলে কব পাৰোঁ ।

বত্ৰ ।—(বং কৰি) বাক, কচোন, কিনো খাত লাগে নে পাম লাগে, শুনোঁ । খাত হলে, বজাই হে দিব পাৰে ; মই বাক পাম এখনকে দিব পাৰোঁ নে চাওঁ ।

ভোগ ।—মই নো কেনে ঘৰৰ লৰা দেউতাই জানেই । বুপাই থাকোতে আমাৰ ঘৰৰ অৱস্থা কেনে আছিল, তাকো আটায়ে জানে । পিচে, কি হব, তেওঁৰ কপালেৰে তেওঁ নাম জ্বলাই আছিল ; এতিয়া মৰি দেৱতা হ'লগৈ । ইফালে মই মাউৰা দুৰ্গশলীয়াৰ হে দুৰ্গতিৰ সীমা নোহোৱা হল । এতিয়া আগৰ দৰে মান পোৱাৰ কথা এৰিছোঁৱেই, বাটৰ খঁৰা-কুকুৰতকৈয়ো আমাক মানুহে অধৰ্ দেখা হল ! দেউতাই এতিয়া উভলি পৰা কলাপুলি আকৌ ৰুই ঠন্ ধৰাব লাগে ।—বোলোঁ, দেউতাই দয়া কৰিলে, দেউতাব্ তলতে গাওঁবুঢ়া এটা হৈয়ে অলপ জিলিকিব পাৰোঁ ।

বত্ন ।—(হাঁহি ২) হেৰ, তয়ো নো গাওঁবুঢ়া হব খোজ নে ? গাৰ দেখোন ছাল-বাকলিয়েই নাই, কেনেকৈ নো তেনে বৰমুৰীয়াটো হব খুজিছ ? হলেও নো বাক, তোক কোনে মানিব ?

ভোগ ।—দেউতাৰ আঙ্গা পালে কোনে নো নেমানি পাৰিব ? বন্দীক রূপা কৰি বাবটি দিয়াৰ পাচতে দেখিব ; মোৰ মনেৰে, কামত এই নিচলাই শকত-আৱত কেইটাকো চেৰ হে পেলাব । (লাহেকৈ কাপোৰখন উলিয়াই আগতে থৈ, মাটিত মূৰ লগাই সেৱা কৰে) ।

বত্ন ।—(বং মনেৰে) বাক, মই ভাবি চাওঁ । তই বাক অহা-যোৱা কৰি কাম শিকি থাক । হওঁতে, তইতৰ গাঁৱতে মোক এটা গাওঁবুঢ়া লগা হৈছে । বাক, এটা কৰিব লাগে ; নহলে নো তই ভাল পাবি নে ? বাক, যা এতিয়া ।

ভোগ ।—(হৰিষ্ মনেৰে আকৌ সেৱা এটি কৰি) ভাল দেউতা, বন্দী এতিয়া আহিলোঁ হে । সকলো ভেৰেৰা দেউতাৰ ওপৰত হে ।

বত্ন ।—বাক, তই যাচোন, মই কৈছোঁ নহয় ।—যাওঁ, মোৰো গা ধুবৰ পৰ হল । পানী দিছে নে নাই জানো ? (ভোগমনৰ প্ৰস্থান ।)

বত্ন ।—(ভিতৰলৈ ৰিঙিয়াই) হেৰ, মঙলা ।

মঙলা । (ভিতৰৰপৰা) দেউতা !

বত্ন ।—হেৰ, এই ফালে আহ । (পটাত বহিত লিখাত মগ্ন)

মঙলা ।—(মঙলা থিয় হৈ আছেহি, বত্নেৰে মন নকৰি লিখিয়েই আছে) দেউতা, মই হেৰিয়াৰ অ, আহিছোঁ নহয় । কি কব খুজিছে, হেৰিয়াৰ অ, নকয় নো কিয় আকৌ । সিফালে মই, হেৰিয়াৰ অ, শাকনিত কোবখন এধা-শলাকৈয়ে, হেৰিয়াৰ অ, এৰি আহিছোঁ !

বত্ন ।—ইঃ, ইয়াৰ কোবখন আধা শলা হোৱাত হে বৰকৈ চিন্তা হল । দিনটোত আৰু সময় নেপাব নহয় ! হেৰ, গা ধুবলৈ পানী দিছ নে নাই ?

মঙলা ।—এৰা, হেৰিয়াৰ অ, এতিয়াও গা ধুবলৈ, হেৰিয়াৰ অ, পানী

দিবলৈ আছে । সিফালে ওপত পানী, হেৰিয়াৰ অ, বাহী চোঁচা পানীৰ নিচিনা, হেৰিয়াৰ অ, হল আকৌ ! বেলিও, হেৰিয়াৰ অ, ভাটী দিলে ।

বত্ন ।—বাক যা যা, ধঁপাত এচিলিম আনগৈ যা ।

মঙলা ।—ও গোসাঁই ! এতিয়া আকৌ, হেৰিয়াৰ অ, ধঁপাত ছঁপিবৰ বেলি আছে ! (আন ফালে মুখ কৰি ভোৰ্ভোৰাই) বিয়েয়া বুলিলে, হেৰিয়াৰ অ, পেটৰ নাৰী ছিগা ! ভাল যেনিবা, হেৰিয়াৰ অ, মই এইখনত নাৰী-ছিগা হৈ, হেৰিয়াৰ অ, মৰিবলৈ আহিলোঁ ! (মৌজাদাবলৈ চাই) বাক, এতিয়া আহক, হেৰিয়াৰ অ, গা-ধোৱা পীৰাত বহিও, হেৰিয়াৰ অ, ধঁপাত হোঁপকহি ।

বত্ন ।—(হাঁহি হাঁহি) বাক, যা, যা, হেৰ লেবা, যা । তালৈকে আনগৈ যা । হেৰ, তালৈকে তেলো আনিবি ।

মঙলা ।—(যাওঁতে যাওঁতে) এৰা, হেৰিয়াৰ অ, এতিয়াও তেল দিবলৈ হেৰিয়াৰ অ, বাকী আছে !

বত্ন ।—যাওঁ । (পটাত ৰছিত লিখি এটাই বত্ৰেশ্বৰৰো প্ৰস্থান)

তৃতীয় পট,—মৌজাদাৰণীৰ বুলনি ।

(আগত তামোলৰ বটা লৈ অমিলা বহি আছে)

অমিলা ।—(ভিতৰলৈ চাই) হেৰ পাছিটি ! তইতে আৰু মেল পাতিয়েই থাকিব নে ? ইফালে বেলি ভাটী দিলে নহয় ; পথাৰলৈ আজি আৰু কেতিয়া নো যাবিহঁক ?

ভিতৰৰপৰা ।—আইচু ! ওলালোঁ, যাওঁ ।

(বংদৈৰ প্ৰৱেশ)

অমিলা ।—অ, বংদৈ আহিছ । বহ, সেই চলিপীৰা ডোখৰ টান মাৰি নি ।

বংদৈ ।—(মাটিতে বহি) নেলাগে আই-দেউতা, মাটিতে বহেঁ । বাটৰ গঁৰাকুকুৰেও বাট নিদিয়া মানুহ, আমি নো কি চৰা-পীৰাত বহিবৰ লায়েক !

অমিলা ।—ক'ত নো গঁৰা-কুকুৰে বাট নিদিলে অ, বংদৈ ?

বংদৈ ।—এৰা, তেনেকুৱাই নহয় নো কি, আই-দেউতা ! আজি-কালি নো আমাৰ বিলাইৰ কথা কি কম । শল্লৰ ঢুকাবৰপৰা আৰু দিনে দিনে আমাৰ বিলাই চৰি হৈ গৈছে !

অমিলা ।—এৰা, কৰোঁতা-মেলোঁতা নাই দেখি ! এইবেলি নো খেতিৰি ধান কিমান পাবি ? খাবলৈ আটিব নে ?

বংদৈ ।—হয়, আইচু ! চপাব পাৰিলে, মূৰামুৰিঁকৈ আটিবগৈ । অকল ভাত-কাপোৰৰ দুখ হলেওচোন বহিখা পাওঁ ! আমাৰ নো কথা কি সোধে !

অমিলা ।—আৰু নো কিহৰ দুখ ? কচোন বাৰু ; দুখ গুচাব নোৱাৰিলে, তেও পুতৌ কৰিব পাৰি ।

বংদৈ ।—নোৱাৰিব নো কেলে ? আই-দেউতাই কেবাহিঁকৈ চালেও, এনে হুখুনী বেটা হেজাৰজনী তৰিব পাৰে ।

অমিলা ।—(হাঁহি হাঁহি) বাক, কচোন ক, কিহৰ নো ভুখটো ?

ৰংদৈ ।—আই-দেউতা ! হলা বাঁহক আটায়ে আঁজোৰে ! শহৰ ঢুকাবৰ-
পৰা আমাক আৰু কোনেও গণিতাকে নকৰা হ'ল । এতিয়া, যেয়ে পাবে
কুকুৰৰ দৰে টঙনিয়াই মাৰিবলৈ হে বিচাৰে । কিনো কম, আইচু, বুকু ফাটি যায়
যেন লাগে, সিদিনা কচুখোৱা গাওঁবুঢ়াহঁতে বাটৰপৰা মোৰ নিচলা মানুহটোক
কুলী ধৰি নি, কুকুৰাৰ মেটমৰা ভাৰখন দি, চেহাবৰ লগত মকচলালৈ পঠালে ।
ভূমিনৰ পাচত হে এধামৰা হৈ ওলাইছেহি ! (কান্দিবলৈ ধৰে)

অমিলা ।—(পুঠো কৰি) আঁয়ে দেহি ! ভোগমনক নো সিহঁতে কুলী
দিব পাৰ নে ? তেতিয়াই তই আহি আমাৰ ডাঙৰীয়াৰ আগত নজনালাহি
কিয় ? মোক কোৱা হ'লেও হ'লহেঁতেন ।

ৰংদৈ ।—কিনো কম আইচু, মই সিটোক লৈ যোৱাৰ ভালেখিনি পৰৰ
পাচত হে আবেলি বজু পালোঁ । কান্দি নো কি কৰিম আৰু ? এতিয়া আই-
দেউতাই অলপ চকু মেলি চায় বুলি হে বেটীয়ে ওচৰ চাপিছোঁহি ।

অমিলা ।—হয় তো ; বাক তই যা, মই ডাঙৰীয়াক এই কথা কম ।
এতিয়াৰপৰা আৰু তাক কুলী নিদিয় ।

ৰংদৈ ।—নহয়, আইচু ! বিধিনিৰ জইন নেমাৰিলে আকৌ মাজে মাজে
উকাই হে থাকিব । সেই হে কৈছোঁ, বোলোঁ, আইদেৱে মন কৰিলেই
হওঁতে বেটীৰ কামনা পূৰাব পাৰে ।

অমিলা ।—কেনেকৈ ? বাক, তয়ে কচোন ।

ৰংদৈ ।—আইদেৱে যদি ভুখুনীক কিৰূপা কৰি, দেউতাক জনাই,
সিটোক গাওঁবুঢ়া এটাকে পতাই দিয়ায়, তেনেহলে এনে আপদৰপৰা ৰইখা পাওঁ ।

অমিলা ।—মই নো এতিয়া ঠাৱৰটেক কেনেকৈ কওঁ ? বাক, আজি
মই ডাঙৰীয়াক স্মৃতি চাম । ত'ত যদি ভাল বোলে, হব পাৰিব ।

ৰংদৈ ।—(কাওবাওটেক) নহয়, আই-দেউতা ! আপোনাতেই সদৌ
জ্বেৰৰা । আপুনি টানি ধৰিলে, দেউতাই কেতিয়াও মুই নকৰে ।

(কাপোৰৰ তলৰপৰা নিশিয়া মুগাৰ মেখেলাখন উলিয়াই দিয়ে)

অমিলা ।—এ, নেলাগে নেলাগে আই হে, নেলাগে ; তহঁত ছখীয়া মানুহ, কিয় এইবোৰ ভগন কৰিব লাগিছে ? লৈ যা, তহঁতৰ হৈ মই যি পাৰোঁ এনেয়ে কৰি দিম । লৈ যা, আই হে, লৈ যা ।

ৰংদৈ ।—নহয়, আইচু, নললে বেটীয়ে বেজাৰ হে পাম । যেতিয়া নহব, আপোনাসকলকে খুজি-মাগি পিকিম । আগবঢ়োৱা বস্তু ওলটাই নিদিব । বেটী এতিয়া আহিলোঁ হে । (উঠে)

অমিলা ।—বাক, এতিয়া যা । তহঁতে বাক বেজাৰ কৰি নাথাকিবি । মই যি পাৰোঁ কৰিম ।

ৰংদৈ ।—ভাল, আইদেউতা ! (প্ৰস্থান)

অমিলা ।—ময়ো যাওঁ । অলপ জিৰাঙগৈ । (প্ৰস্থান)

ৰংদৈ ।—(কাঁও-বাঁওকৈ) যি পাৰোঁ বুলিলে নহয়, আই-দেউতা, পাৰিবই লাগে । হাকিম দেউতাই আইদেউতাৰ কথা কেতিয়াও নেপেলায় ; বেটীয়ে বেচকৈ জনোঁ ।

অমিলা ।—এ, তহঁতে মুবুজ ; এইবোৰ চৰ্কাৰী কথা, মই খাতাংকৈ কেনেকৈ কম ! ওথাপি, ডাঙৰীয়াক আজি টানি কৈ চাম । তহঁ বাক কাইটল আহি যাবিচোন ।

চতুৰ্থ পট,—চাহাবৰ বঙলা ।

(ভোগমনৰ হাতত এটা মইনা চৰাই আৰু এথাং স্তম্ভিৰা টেঙ্গা ;
বজ্ৰেখৰ আৰু ভোগমনে চাহাবলৈ বাট চাই জোমা-জুমি কৰি আছে ।)

বজ্ৰ।—হেৰ, চাহাব ওলালেই মই চেলাম দিম ; তয়ো মোৰ পিচৰপৰা
দীঘলকৈ চেলাম দি থিয় হৈ থাকিবি ।

ভোগ।—ভাল দেউতা ! পিচে, মই হলে কথা কব নোৱাৰিম ; চেহাবক
দেখিলেই মোৰ ভয় লাগিব । এতিয়াই মোৰ বুকুখন টপিং টপিং কৰি
আছে, দেউতা !

বজ্ৰ।—হেৰ, কটা, একো ভয় নকৰিবি । ভয় কৰা যেন দেখিলে হলে
চাহাবে কেতিয়াও কাম নিদিয়ৈ । অ, ইয়াটলৈকে হে গাওঁবুঢ়া হবলৈ মটমটাই
ফুৰিছিলি ? গাওঁবুঢ়া বুলিলে চাহাবৰ কত যে ডাবি ছকি খাব লাগিব তাৰ
কি লেখ আছে !

ভোগ।—নহয়, দেউতা ! তেতিয়াও এটা কথা । কাম পালে আৰু এনেকৈ
ভয় নকৰোঁ । এতিয়া তেনেই নিচলা দেখি হে ! তাতে আকৌ মই
যেতিয়াও চেহাবৰ আগত থিয় হোৱা নাই । (চাহাবক ওলাই অহা দেখি
কঁপি কঁপি) অ, দেউতা, দেউতা, দোঁৱা, দোঁৱা, ওলালহি, ওলালহি, আগ
হওক ! (ঠক্ঠক্ঠকৰে কঁপিবলৈ ধৰে)

বজ্ৰ।—হেৰ, বটা, কি কৰিলি ! থিৰ হ ! (চাহাবক দীঘলকৈ এটা
চেলাম দিয়ে ; পিচৰপৰা ভোগমনেও মাটিত হাত লগাই চেলাম এটা দি,
কঁপিবলৈ ধৰে) ।

ইয়ং।—ওৱেল, নোজুদাৰ আহিছে ? ইয়াতে টোমাৰ কি কাম টাকিছে ?

বজ্ৰ।—এনেই হে হজুৰক চেলাম দিবলৈ আহিছিলোঁ । বিশেষ কাম
একো নাই, হজুৰ !

ইয়ং ।—আচ্ছা, টেনেহলে কিজানি টুমি এটিয়া যাব ফাবে । (ভোগমনলৈ
ই) হেইটো কোন মানুহ টাকিছে ? হেইটো কি আনিছে ? হি কি
কবিব মাঙিছে ?

ভোগ ।—(কঁপি কঁপি) দেউতা, দেউতা, কওক, কওক ; মোৰ কথাকে
সুধিছে দেখোন !

বহু ।—হজুৰ, সেইটো মোৰ মোজাবে মানুহ । তাৰ ঘৰত এই মইনা
চৰাইটি আছিল ; ভালকৈয়ে মাঙ-কথাও ফুটিছে । মই সিদিনা দেখি কলৌ,
বোলৌ, এইটো হজুৰৰ বঙলাত থবলৈ হে ভাল হৈছে । ইয়ো বৰ বং মনেৰে
হজুৰলৈ চৰাইটো আগ বঢ়ালে । আৰু, তাৰ বাবোতে নতুনকৈ সন্মুখিৰা টেকা
জোপাদিয়েক আগতীয়াকৈ পকিছে । সি বোলে জয়ে-জয়ে হজুৰতে লগাব ।
সেই মনেৰে তাৰে গোটাচাৰেক সি লৈ আহিছে ।

ভোগ ।—হয় হজিৰ, খোদাবেণ্ডা, দেউতাই যি কৈছে, সেয়ে ।

ইয়ং ।—চৰাই ডেকি আমি কুব দাল ফাইছে । আচ্ছা, হেইটো মোৰ
চন্দাৰৰ হাটতে ডিব ফাবে । (ভোগমনলৈ চাই) হেইটো মানুহ কি হৈছে ?
হি কলে কাঁপিছে ? (চন্দাৰে আহি চৰাই আৰু টেকা নিয়ে) ।

বহু ।—এৰা, হজুৰ, গাঁৱগীয়া মানুহ, হজুৰক দেখি ভয় কৰিছে ।

ইয়ং ।—(ভোগমনৰ ওচৰ চাপি) টুমি কলে বয় কৰিছে ? আমি বাগ
টাকিছে নে বাহুক টাকিছে ? (গা-চাপি গৈ ধেমালিকৈ) আমি কি জানি
এটিয়া টোমাকে কাব ফাবে !

ভোগ ।—(বৰকৈ কঁপি কঁপি) দেউতা, দেউতা, কি হয় এটা কওক ।
মোক বেয়াটক লাগিল দেখোন !

ইয়ং ।—আচ্ছা, মোজাদাৰ ! মই হলে টোমাৰ ওপৰ খুছি ফাইছে ।
এটিয়া টুমিলোক যাব ফাবে । (ঘূৰিবলৈ ধৰে)

বহু ।—হজুৰ, এই মানুহটোৰ কিবা একেবি খাটনি আছিল ।

ইয়ং।—কি কাটনি টাকিছে? হেইটো কাট কাটিব মাঙিছে? অঃ, টেনেহলে হেইটো কাম টুমি ডেকিব ফাবে।

বত্ৰ।—নহয় হজুৰ, আন কিবা সকাম হে আছিল।

ইয়ং।—কি কাম টাকিছে? টুমিলোকৰ এইঠো বহুত বয়া ডস্তৰ টাকিছে; কোন্ কাম টাকিলে যদি, আগাৰি কলে কাম নাই বুলি কৈ ডিছে? চব বাবুলোক এই বকম টাকিছে। আচ্ছা, হামি টোমাক হিকাই ডিছে, কোন্ কাম টাকিলে পহিলা কৈ ডিব লাগে; জানিলে?

বত্ৰ।—ভাল, হজুৰ! আমি অনমীয়া বুঢ়া মানুহ, হজুৰনকলৰ বিলাতী ধাৰণ ভালকৈ ভূ নাপাওঁ।

ইয়ং।—আচ্ছা, কি কাম টাকিছে, এটিয়া কব ফাবে।

বত্ৰ।—হজুৰ, তালন গাঁৱৰ ফালে মোক গাওঁবুঢ়া এটা লগা হৈছে। হজুৰে অনুমতি দিলে এটা লব পাৰোঁ।

ইয়ং।—টাটে আগাৰি দোছবা গাওঁবুঢ়া নাই টাকিছে?

বত্ৰ।—হয় হজুৰ, আহোঁতে এটা আছে। কিন্তু, সি বুঢ়া মানুহ, এতিয়া আক অকলে ভালকৈ কাম চলাব নোৱাৰা হৈ পৰিছে।

ইয়ং।—আচ্ছা, গাওঁবুঢ়ালোক টলব নাই কাইছে; টুমি একঠো লব ফাবে। হিঠো বুজা আছে; ইঠো যোবান মোটা মানুহ লব লাগে।

বত্ৰ।—ভাল, হজুৰ! হজুৰৰ আজ্ঞা পালে এই মানুহটোকে লব পৰা যায়।

ভোগ।—(থবকবকটকৈ) হৈছে, হজিৰ গোলাম খোদা-বেগা।

ইয়ং।—অঃ, হেইটো গাওঁবুঢ়া হব আনুই মাৰিবে। হেইটো একদম ভোবলা আডমি টাকিছে। কি জানি কানি কাইছে। হি কাম কৰিব নাই কাৰে, টুমি ডোছবা আডমি ডেকিব লাগে। কানীয়া আডমিকে হামি কাম কৰি নাই দিবে।

বত্ৰ।—নহয় হজুৰ, বই জানে, সি কানি নাথায়।

ভোগ ।—হয়, হজিৰে গোলমে কানি নেথায় । কেতিয়াবা সজত পৰিলে
টিকিৰা হে ছুটা-চাইটা পোৰা হয়,—

ইয়ং ।—চুপ্ৰাও । হেইটো কি বক্বক্ কৰিছে ? হামিকৈ গালি দিছে ?

বহু ।—এইটোৱে নো টপ্‌টপাই আছে কেলৈ ? কথা ভুবুজ, এনেই
বলকি থাকেচোন ! (চাহাবলৈ চাই) নহয় হজুৰ, সি এনেই হে নিচলা ; তাৰ
বাপেকো এনেকুৱা আছিল । কিন্তু, গাঁৱৰ ভিতৰত হলে বৰ টমকিয়াল ।
কওঁতে কেনা লগাইছে এতিয়া হজুৰৰ আগত ভয় কৰিছে, গালি পাৰিবলৈ
তাৰ কি শক্তি আছে !

ইয়ং ।—অঃ, টেনেহলে চাহাবলোকৰ লগতে হেইটো কেনেকৈ কাম কৰিব
কাৰিব ? গাওঁতে ডোছৰা আড্‌মি ভি টাকে বয় নাই কৰিব ।

বহু ।—নহয় হজুৰ, নতুনতে সকলো এনেকুৱাই থাকে । পাচলৈ দেখি-
শুনি আপুৰি ভয় ভাগিব । আৰু, চৰ্কাৰী বিষয় এখন পালে নিচলাকো মাৰুই
ভয় নকৰি নোৱাৰে ।

ভোগ ।—হয়, হজিৰ, গোলাম, অলপ কিৰ্পা পালে গৰিপ বইখা পৰে ।

ইয়ং ।—হেইটো কোন বইকা পৰে কৈছে ?

বহু ।—অৰ্থাৎ, হজুৰে মৰম কৰি তাক কামটো দিলে সি সুখ পাব ; সি
ডাঙৰ হৈ তৰিব পাৰিব বুলিছে ।

ইয়ং ।—অঃ, গাওঁবুঢ়া কামতে কি ছক্ টাকিছে ? টাটে টলব নাই
টাকিছে । টেনেহলে হেইটো কাম কেলে মাঙিছে ? বই জানিছে, টাটে কি
জানি বহুত লাভ টাকিব ফাৰে ।

বহু ।—নহয় হজুৰ, আন কি লাভ আছে,—সেই, বিয়াই-সবাহে আগ-
ঢাৰি, আগ-পাত, বেল-দোৱানিত আনতকৈ দুটা পইচা সবহকৈ পোতা, এয়ে
গাওঁবুঢ়াৰ লাভ । আগবন্ধিনীয়া ভালমানুহৰ লৰা হলেই মানকেবাৰ নিমিত্তে
এই কামত গোসায় । হওঁতে, ইয়ো বেয়া ঘৰৰ লৰা নহয়, ইহঁতক যাদুঘৰ
ঘৰৰ বোলে ।

ইয়ং।—অঃ, আৰু কব নাই লাগে, হামি চব জানিলে । (ভোগমনলৈ চাই) আচ্ছা, টুমি কাম কৰিব ফাৰিবে ?

ভোগ।—(কঁপি কঁপি) হজিৰ, হজিৰ গোলাম—

ইয়ং।—(মিছা খং দেখাই) ইউ ডেম্ ফুল ! কি হজুৰ গোলাম বুলি টাকিছে ! কাম কৰিব ফাৰিবে ? চাহাবলোকৰ খং হনিব ফাৰিবে ? (গোৰোহনি মাৰে)

ভোগ।—(ভয়ত চুৰ্ভি হেৰুৱাই) হয়, হজিৰ গোলাম ডেম্-ফুল ! মই একো জগৰ কৰা নাই,—দোহাই মহাৰাণী !

ইয়ং।—(খঙেৰে) ইউ ডেভিল, ৰাঙ্কেল ! টুমি হামাকে গালি ডিছে ? বয় ডেকাইছে ? টুমি মহাৰাণী মাটিছে ! টুমি হামাকে বোকা ডেকিছে ?

ভোগ।—(বোকা হোৱা ঠাই এডোখৰলৈ চাই) অ, হয়, হজুৰ বোকা হয় ! মই এতিয়া হে মন কৰিছোঁ হজুৰ বোকা আছে । কিন্তু মই গাওঁবুঢ়া হলে হজুৰ আৰু বোকা নাথাকে ।

ইয়ং।—(অপ্ৰস্তুত সেমেনাসেমেনিটক হাঁহি হাঁহি) আচ্ছা, টুমি টিক্ কাম কৰিব ফাৰিবে ?

ভোগ।—কাম দিলে হজুৰ গোলামে চাব পাৰে ।

ইয়ং।—অঃ, চাব ফাৰিলে নাই অবে ? কাম কৰিব ফাৰিব লাগে । কুলী ধৰিব ফাৰিবে ?

ভোগ।—(টনকিয়াল হৈ) অঁঃ, পাৰিম হজুৰ ; কোনো কথা নাই ।

ইয়ং।—(হাঁহি হাঁহি) আচ্ছা, টুমি কাম পাব ফাৰে । (বত্থলৈ চাই) মৌজমাৰ, আচ্ছা, টুমি টাকে গাওঁবুঢ়া বনাব ফাৰে ।

বত্থ।—ভাল, হজুৰ ! আজিয়েই তাক মকৰলি পৰণা দিয়ামগৈ ।

ইয়ং।—আচ্ছা, এটিয়া টুমিলোক যাব ফাৰে ।

বত্থ।—(দৌঘলটক চেলাম দি) ভাল হজুৰ, গোলামহঁত এতিয়া আহিলোঁহে । মকৰলি পৰণা লবলৈ কাছাৰি হজুৰলৈ বৈ থাকোঁটগৈ ।

ভোগ।—(মাটিত হাত লগাই চেলাম দি দি শিচুৰ্ছৰকি গৈ গৈ প্ৰস্থান) ।

পঞ্চম পট,—মৌজাদাৰৰ চৰা।

(এখন গাঁৱলীয়া মেল।)

১ম, মে।—হেৰ, গুচৰীয়া-পদকীয়াইঁত, কিনোৰূপেটৈতে, মেল-মৰা কি পেলাবি কিনোৰূপেটৈতে পেলাইক।

২য়, মে।—এৰা, আৰু পলম কৰাৰ সকাম নাই; কি পেলাব লাগে পেলাইক। গোচৰ কিন্তু শকতেই, তাকে চাই হে পেলাব লাগে।

গুচৰীয়া।—মই বাৰু এই অটকা পেলাইছোঁ। (বটাত টকা থয়) পিচে, মকটমাৰ খৰচাটো এনেই যাব নে ?

৩য়, মে।—সেইটো কিন্তু পাচ কথা। মেলত তাৰ কিন্তু যি হয় বিচাৰ হব। কিন্তু গোচৰ চাই কিন্তু তোৰ পেনোৱা কিন্তু হোৱা নাই; আৰু এটকা কিন্তু পেলাব লাগে।

গুচৰীয়া।—মোৰ আৰু এইখন বৰোতেই হাত উদং হব লগা হ'লহি ! (আৰু এটকা দিয়ে) বাৰু, আৰু অটকা পেলাইছোঁ।

৪র্থ, মে।—গোচৰ বুলিলে, তাৰ পৰিণামে, দেৱলীয়া কৰি হে এৰে; তাৰ পৰিণামে, ইয়াকে বৰ টান পালি। এতিয়া পদকীয়াই, তাৰপৰিণামে, পেলাব লাগে।

পদকীয়া।—ককাইইঁত, মোৰ হাতত হলে সিমান নাই, আদলি এটা হে আছে। তাকে পেলাব পাৰোঁ।

১ম, মে।—হাতত নাই, কিনোৰূপেটৈতে, ধাৰ কৰি ল। এতিয়া নাই বুলিলেই, কিনোৰূপেটৈতে, হব হবলা ?

পদ।—এৰা, তোমালোকে লাগিছা যেতিয়া এৰিব খুজিছা নে ? (মেৰতলিৰ পৰা টকা ছুটা উলিয়াই বটাত থয়)।

(ভোগমনৰে নৈতে মৌজাদাৰৰ প্ৰৱেশ)

(মেল আৰম্ভ ; মৌজাদাৰে মৌজাৰ কাকত লিখিবলৈ ধৰি আঙকণীয়া হৈ বহে ; মেলুৱৈবিলাকে কাৰো কথাগৈ কোনেও কাণ-নিদিয়াকৈ একে সময়তে অসংলগ্ন কথাৰে নিজ নিজ মত প্ৰকাশ কৰি মেল মাৰিবলৈ ধৰে) :—

১ম, মে ।—মই, কিনোৰূপে নৈতে, তেতিয়াই কৈছিলোঁ, বোলোঁ, তইতৰ ভাব-গতি, কিনোৰূপে নৈতে, কিবাহে দেখিছোঁ ; ভালে ভালে থাকোঁতেই, কিনোৰূপে নৈতে মানুহ-ছনুহ চপাই ভিতৰুৱা বস্ত্ৰৰ, কিনোৰূপে নৈতে, ভাগ কৰি লইক ।

২য়, মে ।—তোৰ যদি মনে মনে তেনে ভাব আছিলেই, তেন্তে তই ককায়েক কব হে পাত্ৰ, বাপুৰে একেলগে থবলৈ মোৰ মন নাই, আমাৰ বস্ত্ৰৰ ভাগ হব লাগে । পোনেই নো গোচৰখন কৰিবলৈ ওলাব লাগে নে ?

৩য়, মে ।—বাপেৰ কিন্তু ঢুকাবৰ নৌ-চাইদিন হওঁতেই কিন্তু তইতৰ ভিতৰত কিন্তু এনে খোঁচা-খুঁচিখন কিন্তু হব পায় নে ? এনে কথাৰ মূৰত হে কিন্তু হেৰিয়াৰ ঘৰৰ কিন্তু ভেঁটি উচন্ হব লগাত কিন্তু পৰিছে ।

গুচৰীয়া ।—মই বৰলা মানুহ, বোলোঁ, মোৰ নো কি ঘৰ আছে ; ককাইৰ হাতত থাকিলে নো মোৰ ভাগ-বস্ত্ৰ কলৈ যাব । অ, এতিয়া তেওঁ চল পাই চপাই বনমালী কৰিব খোজে !

৪র্থ, মে ।—ইহঁতে আৰু, তাৰপৰিণামে, গাঁৱৰ বুঢ়া-মেথাকো, তাৰপৰিণামে গণিতা নকৰা হল । এইখন কৰাৰ আগেয়ে, তাৰপৰিণামে, আমাক এটায়ে যদি, তাৰপৰিণামে, এটা কথা স্মৃছিলে ! ইও, তাৰপৰিণামে, মেনে-মেনেই ফন্দীখন, তাৰপৰিণামে, পাতিলে, দিয়ো মেনে-মেনেই, তাৰপৰিণামে, কেছাৰি ঘৰ উঠিলগৈ ।

পদ ।—দেখাদেখি যি বস্ত্ৰ আছিল, সেইবোৰ এতিয়াও আছে । ভিতৰুৱা বস্ত্ৰ কেতিয়াবাই ছনো আপোহতে ভাগ কৰি লোঁ । এতিয়া দি তাৰ ভাগ

কৰবাত লুকুৱাই থৈ, লোকৰ বুদ্ধিৰে, মোৰ ওপৰত এইখন মিছা মকটমা কৰিলে কি হব ?

১ম, মে।—সেই দিনা, কিনোৰূপেপৈতে, গৰুটো বেছিবলৈ ধৰোঁতেই, কিনোৰূপেপৈতে, মই তাক বুজাই কলৌ, বোলৌ, কিনোৰূপেপৈতে, ভায়েৰ নথকাত গৰু বেছাটো, কিনোৰূপেপৈতে, ভাল হোৱা নাই ।

বত্ন।—তোমালোকে লগ-বান্ধ নোহোৱা কথাৰে হাই-উৰু মি কৰিয়েই থাকিব নে ? আজিৰ মেল নিছিন্দো বুলি লাগিলাহঁক নে কি ?

ভোগ।—বাইজদকল ! এই ফালে কাণ দিওক, দেউতাই কিবা কব খুজিছে (সকলোৱে নিমাত হৈ মৌজাদাৰৰ ফালে চাই বয়) ।

বত্ন।—বোলৌ, সোধা-পোছা কৰি গোচৰৰ এটা মীমাংসা কৰি দিয়াটোহে ভাল । (সকলোৱে 'হয়' 'হয়' কৰে) । এতিয়া আমি শুচৰীয়াক সুধিব লগীয়া একো নাই ; তাৰ আৰ্জিতে সকলো পোৱা গৈছে । পদক্ষীয়াই কচোন বাক, তই নো ভিতৰুৱা বস্ত্ৰৰ ভাগ নকৰাকৈয়ে কিয় মোপাকে গ্ৰাহ কৰিব খুজিছ ?

পদ।—নহয়, দেউতা-ঈশ্বৰ ! এই অতথিনি তকতৰ আৰ হবলৈকে মই মিছা নকওঁ ; তাৰে মোৰে ভিতৰত ভিতৰুৱা বস্ত্ৰৰ ভাগ কেতিয়াবাই হৈ গল । এতিয়া, সি তাৰ ভাগৰ বস্ত্ৰ কৰবাত লুকুৱাই থৈ, লোকৰ বুদ্ধিৰে, মোৰ ওপৰত এইখন মিছা মকটমা কৰিছে ।

বত্ন।—তাৰ কিবা প্ৰমাণ আছে নে ? ভাগ কৰাৰ সময়ত কোন্ কোন্ আছিল ? কোনে কোনে দেখিছিলে ? তই তাৰ সাক্ষী দিব পাৰ নে ?

পদ।—এতিয়া, দেউতা, আন কোনো নাছিল ; গাথোন, মোৰ ঘৰৰ মানুহজনী হে আছিল ।

মেঃ বিলাক।—(গিৰ্জনি মাৰি হাঁহি) এৰা, হয়, তোৰ বৈশীয়েৰক হে সাক্ষী মানিব লাগিল, এই ।

গুচৰীয়া ।—দেউতা, ৰাইজনকল, মই কেতিয়াও মিছা নকওঁ । তাৰে-মোৰে ভিতৰত বস্ত্ৰৰ ভাগ কেতিয়াও হোৱা নাই । সি বাকু কীৰ্ত্তন পুথিত ধৰি শপত খাওক, মই এৰি দিম ।

পদ ।—ওঁঃ, সঁচা হলেও, মিছা হলেও, মই কেতিয়াও শপত নেখাওঁ । জলা জুয়ে শুকানো পোৰে, কেঁচাও পোৰে ।

বত্ন ।—বাকু, তেস্তে সিয়ে শপত খাওক, তই ভাগ-বস্ত্ৰ দিবলৈ গাত ল ।

পদ ।—ভাল, দেউতা, সিয়ে শপত খাওক ; লাম্হাকতি যি এডোখৰ আছে, তাৰে ভাগ কৰিবলৈ মই মান্তি আছোঁ ।

বত্ন ।—সি কথাই কথা নহব ; মোৰ গাওঁবুঢ়াই ত গৈ, মানুহ-ছলুহ চপাই, ভাগ কৰি দিবগৈ । বাকু, এতিয়া শপত খুৱাবলৈ দিহা কৰা হওক । (ভিতৰলৈ চাই) হেৰ মঙলা ! হেৰ, হাত-ভৰি ধুই গুচি গৈ, কীৰ্ত্তন পুথিখন লৈ আহ ।

ওয়, মেঃ ।—এৰা, কিন্তু হাকিমৰ মুখেই কিন্তু নিষ্পত্তি ।

১ম, মেঃ ।—অঃ, কিনোকপৈতে, নহব নো কিয় ? কিনোকপৈতে, হাকিম নো আকৌ, কিনোকপৈতে, বোলে কিয় ?

মঙলা ।—(ভিতৰৰপৰা হাতত লোটা এটাৰে পৈতে মূৰত কীৰ্ত্তন পুথি লৈ আহি মেলুৱৈ এজনৰ প্ৰতি) হেৰা, ঠাইখন, হেৰিয়াৰ অ, অলপ মোহাৰি দি, হেৰিয়াৰ অ, তাতে বটাটো থোৱা দেও হে ! (মেলুৱৈ এজনে মাটিত হাত ফুৰাই বটা পাতি দিয়ে ; বটাৰ ওপৰত কীৰ্ত্তন পুথি ৰাখি মঙলাৰ প্ৰস্থান) ।

বত্ন ।—বাকু, এতিয়া আমাৰ কচুখোৱা গাওঁবুঢ়াই তাক শপত খুউৱাচোন ।

কচু ।—ভাল । (উঠি গৈ) হেৰ, আহ, আঁঠু লহি ।

গুচৰীয়া ।—(উঠি গৈ আঁঠু কাঢ়ি কীৰ্ত্তনত ধৰি) বোলক ।

কচু ।—ক, বলি, ককাইৰে মোৰে ভিতৰত যদি বস্ত্ৰৰ ভাগ হৈছিল-
তেস্তে মোৰ দেহ-নাম ভগন হব ।

গুচৰীয়া—ভগন হব ।

১ম, মে ।—অঃ, কিনোৰুপে সৈতে, অকল 'হব' বুলিলেই, কিনোৰুপে সৈতে, নহব । গোটেইখিনি বচন, কিনোৰুপে সৈতে, লুটিয়াই কব লাগে ।

গুচৰীয়া ।—এঃ, সিমানবোৰ কথা মোৰ মনত নবয় দেও হে ।

কচু ।—বাক, এটা এটাকৈ কৈ যাওঁ, তই ধৰি যাবি । ক, বুলি—
গুচৰীয়া ।—ক, বুলি ।

কচু ।—এঃ, পোনেই গুৰিতে নধৰিবিচোন ।

গুচৰীয়া ।—বাক গুৰিত নধৰোঁ ; আগত ধৰিম ।

কচু ।—বুলি, বস্ত্ৰৰ ভাগ হৈছিল যদি, মোৰ দেহ-নাম ভগন হব ।

গুচৰীয়া ।—দেহ-মান ভাগ হব ।

কচু ।—নহয়, দেহ-নাম ।

গুচৰীয়া ।—হয়, বাক দেহ-মান ।

কচু ।—কি আঁকৰা ও, এইটো ! বাক ক, ভগন হব ।

গুচৰীয়া ।—বাক ক, ভগন হব ।

কচু ।—এঃ, ইয়াক আৰু বোলাব নোৱাৰি দেও হে !

১ম, মে ।—বাক, হৈছে ; কিনোৰুপে সৈতে, সেয়ে পাবগৈ । এতিয়া বিলনীয়া উঠি কিনোৰুপে সৈতে মেলমৰা বিলাই দিব লাগে ।

৩য়, মে ।—হয়, কিন্তু গোটাৰূপ কেটকা কিন্তু শিউলালৰ গোলাত কিন্তু পইচাকৈ ভঙাই আনোঁগৈ কিন্তু (বটাৰপৰা টকা লৈ ওলাই গৈ পাকতে ভঙনীয়া পইচা আনি বটাত লেখি লেখি থয় হি ।)

(বিলনীয়াই মাৰুহ-চাই মেল-মৰা বিলাই দি গৈ ভোগমনৰ ভাগ দিয়েগৈ)

ভোগ ।—(উজাং মাৰি) ইঃ, মই ইমান হে পাওঁ নে ? সোঁৱা, টেপেৰা গাওঁবুঢ়াইতে কিমান পাইছে নাচাৰ কিয় ? বোলে, 'সমানৰ ভাই, পাইকৰ ককাই' ; চাই-চিতি কাম কৰিব লাগে ।

বিলনীয়া ।—সিহঁতে যিমান পাব লাগে সিমান পাইছে । গাওঁবুঢ়া বুলিলে আগে-পাচে যি নিয়মে পায়, এতিয়াও সেই নিয়মেই পাইছে ।

ভোগ।—মই নো তেস্তে সেই নিয়মেই নেপাম কিয় ? (খং কৰি) মোক নো পিচে কিয় বেদস্তৰ কৰি দিছা ?

বিলনীয়া।—(আচৰিত ভাৱে হাঁহি) তই নো আকৌ কহানিৰপৰা সেই নিয়মে পোৱা হ'লি ? (বাইজে গিৰ্জনি মাৰি হাঁহে)।

বত্ৰ।—অ, নহয়, তাক তালন গাৱঁৰ ডেকা-গাওঁবুঢ়া পতা হৈছে। সিদিনা চাহাবে তাক মকৰলি পৰণাও দিছে।

১ম, মেঃ।—হয় নে দেউতা ? এ, আমি, কিনোৰূপে সৈতে, ভূকে পোৱা নাই। অ, তেস্তে তেওঁকো, কোনোৰূপে সৈতে, মান বাখি দিব লাগে। (বিলনীয়াই আকৌ দিয়ে) ল, তেনেহলে গাওঁবুঢ়াৰ সমানেই ল, আমাত একো কথা নাই। (বিলনীয়া বহেগৈ)।

১ম, মেঃ।—দেউতা, এতিয়া আক, কিনোৰূপে সৈতে, আমি উঠো হে।

বত্ৰ।—বাৰু, যোৱাঁইক। ময়ো উঠোঁ।

(সকলোৰে প্ৰস্থান)

৩। অঙ্ক।

প্রথম পট,—ভোগম্মনৰ মাৰলহৰ।

(ভোগম্মন, বংদৈ আৰু জেতুকী)

জেতুকী।—(পিবালিত বহি নাম গায়) “বদালি এ বদ দে। আলি কাটি জালি দিম, বৰপীৰা পাৰি দিম, তাতে বহি বদ দে ॥” (ঘুৰাই ঘুৰাই গাই থাকে)

ভোগ।—(পুৱা শুই উঠি আহি চকু মোহাৰি মোহাৰি) হেৰ, শুনিছ নে, এইপিনে আহ। (আপোনা-আপনি) এতিয়াই নগলে, খেজেনা দিবঃগীয়া মানুহবিলাকক ঘৰত পোৱাগৈ টান হব।

বংদৈ।—(বৰষৰপৰা ওলাই আহি) কি হল ? কেটলৈ ?

ভোগ।—সেই ভদৰীচুকৰ নিধক মানুহবিলাকে আজিলৈকে মৌজাদাৰৰ খেজেনা পইচা এটাকে দিয়াহি নাই ; মৌজাদাৰে কালি গধূলি খঙত একো-নাই কৰিছে ! মই তালৈকে ধাওঁ, পলমে হে ওলামহি। তামোল গোটাচেৰেক আৰু পাণবিৰাদিয়েক বান্ধি গামছাখন লৈ আহ।

বংদৈ।—(মুখ জোকাৰি) উ, উ, ঝই বোৰ্ণো কিবাটোহে হল ! মৌজাবীৰ কামতে এইদৰে সদাই টলো টলোতৈ ফুৰি থাকিলেই ভাত-কাপোৰ এটাইবোৰ আপুনি হব।

ভোগ।—কিনো কৰিম বাক ! সেই বুলি, চৰ্কাৰী কাম নকৰি পাৰি নে ?

বংদৈ।—চৰ্কাৰী কাম নকৰি নোৱাৰি হয়, পিচে আমি হবলা ইকালে নেখাই মৰিব পাৰোঁ ? তেন্তে, চৰকাৰে আমাক এটা জীৱিকাৰ উপায় নিদিয় কিয় ? ঘৰৰ খাই পৰব হৈ খাটি মৰা ক’ত আশয় আছে ?

ভোগ ।—নেখাই নো ক'ত কেইটা মৰিব দেখিছ ? গোঁসাঁয়ে এক বকমে খুৱাব । সংসাৰৰ গতিয়েই এনে !

বংদৈ ।—এৰা, হাত সাবটি বহি থাকিলেও গোঁসাঁয়ে বঢ়া ভাত আগত দি খুৱাই দিবহি নহয় ?

ভোগ ।—(বেজাৰ মনেৰে) মোক নো তই কিমান বহি থকা দেখিছ বাক ? মোৰ নিচিনা দুখকাৰী জীৱ আৰু সংসাৰত কোনোবা আছে নে নাই নই কব নোৱাৰোঁ ।

বংদৈ ।—বহি থকা নাই, ঘূৰিয়ে ফুৰিছহঁক । পিচে, কালৈ ? লোকক খুৱালেই নিজৰ পেট ভৰে হবলা ? তেনেহলে ঘাইক, খাবলৈ নিবিচাৰিবিহি মুঠে' । মই নো কবপৰা খুৱাম ?

জেতুকো ।—(পিৰালিৰপৰা লৰি আহি মাকৰ আঁচগত ধৰি) আই ! নই ৰাতিপুৱা খাবলৈ কালি ভাত থৈছিলি নে ? দেহি আহ, মোৰ ভোক লাগিছে ।

বংদৈ ।—(খঙেৰে) গুচ্ এই কুলইখনী জনী এইখনৰপৰা । কৰবাব খং কৰবাত সাৰিম পাচে !

জেতুকো ।—(কান্দি কান্দি বাপেকলৈ চাই) বুপাই, চাচোন আয়ে মোক ভাত নিদিয়ো !

ভোগ ।—(বেজাৰ মনেৰে জেতুকীক কোলাত তুলি লৈ) নেকান্দিবা মোৰ আই ! মোৰ আয়ে আপুনি বিচাৰি থোৱাৰগৈ যোৱা । (জেতুকীৰ গ্ৰস্থান)

ভোগ ।—তোৰে সৈতে এইদৰে চুপতি মাৰি থাকিলেই মোৰ গা মুজুৰায় । নই যাওঁ । কি কৰ, কৰি থাক ।

বংদৈ ।—এৰা, ঘৰৰ কথা পাতিলে গা মুজুৰায় তো ! যা, এতিয়া দিনটো টলৌ টলৌকৈ জুৰণি বিচাৰি ফুৰগৈহঁক । আজি দুবছৰে ফুৰি ফুৰি যিখিনি জুৰণি চপাই আনিছ, সেয়ে তিনিওটাৰে গা মুজুৰাইছে নহয় ! লোকে বিষই লয় স্তম্ভ খাবলৈ, আমাৰ বিষয়ে দুখৰ পাচি ভৰাইছেহি । মাজপথাৰৰ ধান

দেখি হে ইমান দিনলৈকে আছিল ; এতিয়া চাৰিওফালে লোকৰ ধান দাই নি মুকলি কৰি দিলে ; যি এডাল আছে সিও উদঙ্গীয়া গৰুৰ ঘাঁহ হওক ! মই নো একেজনী মানুহে কেইপিনে চাম ? ঘৰলৈকে চাম নে, ধানকে চপাম ? গাঁৱে গাঁৱে ফুৰি থাক, তেও বা কৈ-মেলি এজনী মানুহকে মাতি আনি ধান কেমুঠি কটাই লওঁ, এনেটোও মনত নাই । যি হয় হৈ থাকোক, ময়ো উভতি নেচাওঁ । এই বেলি ভাত-ভঁৰালৰো ভিকাচন ভাগিব !

ভোগ ।—হেৰ, এনে কথা নো কয় কৰ ? মোৰ হবলা সেইটো গিয়ান নাই ? পিচে, কি কৰিম, আজিকালি মানুহৰ ভিতৰত কাক কোনে মানে ? মোৰ কথা এৰিয়ে দে, সিদিনা হাকিমৰ ধান দাবলৈ কওঁতেই সোণাৰিয়নীহঁতে টেঁটুতে ধৰাদি ধৰিলেহি । বাক, যি হয় হক । পিচে, এতিয়া এইদৰে বলকি থাকিলেই হব নে ? ভাত-পানী বান্ধি থৈ, তয়ে যি পাৰ দাই থবি, মই সিবেলাকৈ যি পাৰোঁ চপাম হি ।

বংদৈ ।—বাক ঘাইক, চপাবলৈ পাবিহি । মই যাওঁনানেই সিকালে উদঙ্গীয়া গৰুৱে পেটত চপাই থব । হাঁয়, হাঁয়, এইবেলি আক ভাতমুঠিৰো ভিকাচন ভাগিব যেন হৈ পাইছোঁ । ভাল বেনিবা মই খাটি-ছুটি ভেঁটা-ভাৰ দিয়াই, মান বটখ কৰিবলৈ বুলি বিষয় লোৱাওঁতে, এতিয়া জীৱই বইখা নপৰা হল ! সঁচাকৈ' এই বিষট খাবলৈ গৈ যেনিবা বিহ হৈছেহোঁ !

ভোগ ।—(দাবলৈকে ছমুনিয়া কাটি) ওঁ, হুঁ ! কি কৰিম ! সকলো চম্বৰব বন ! বাওঁ, বেলি হৈ হল । সোনকালে নেপালেগৈ সিকালে কাকো নেপামগৈ ; দিহা-দিহি ওলাই যাব । (জেতুকীক লৈ বংদৈ সোমায়, ভোগমন বেজাৰমনেৰে ওলাই যায়)

দ্বিতীয় পট,—মোজাদাৰৰ বাটচৰা ।

(বহুতৰ আৰু কচুখোৱা ।)

বহু ।—(খন্দেৰে) মোৰ ফালে যেই হওক, তহঁতে মাথোন গাঁৱে গাঁৱে মেল মাৰি সিধা-পাতি বিচাৰি ফুৰিবি । পৰহিলৈ খাজানা নোশোধালেই নহয়, ইফালে আজিলৈকে তাৰ আধাবো-আধা উঠা নাই । তোৰ ফালৰ মানুহ-বিলাকব হে তেনেই বাকী পৰি আছে ।

কচু ।—দেউতাই যেনে ভাল দেখে কৈ থাকুক, আমাৰ গুনিবৰ দিন-পৰিছে, গুনি থাকিম ! মই নো মেল মাৰি সিধাকে বিচাৰি ফুৰোঁ নে দেউতাৰ কামকে কৰোঁ, সেইটো নেদেখা-জনে দেখি আছে । চুৰাখোৱা নিলাঞ্জহঁতে বজাৰ খেজেনা দিব লাগে বুলি জানিও নিদিয়েহি, মই নো কি কৰিম !

বহু ।—কামল মাত পাগেলো কোনে দিয়েহি ? তহঁতৰ সিধা-পাতিৰ কেনে-বাকৈ পৰালি পৰে বুলি, ভয়ত মানুহক টানমুখীয়া হৈ কব পাৰিলে হে ! বাক, মোৰ ফালে যি হয় হওক, তহঁতেই তৰি থাক । (খন্দত একলীয়া হৈ নিটাল মাৰে) ।

কচু ।—দেউতাই কবলৈ ভাল পাইছে কওক । আমি নো কেনে দৰে তৰিছোঁ, সকলো দেখিয়েই আছে । চৰ্কাৰী কামতে দিনটো ঘূৰি ফুৰোঁতেই যায়, ঘৰৰ বন বুলি কুটা এগছ দাজ্জি ধৰিবলৈকো আজৰি নেপাওঁ । সিফালে কৰোঁতা-মেলোঁতা গোটাচৰেক থকা হলেও এটা কথা আছিল । সেই কান্দি-ভাতখোৱা লৰা ছটাৰে সৈতে একেজনী মানুহে হেপোৰ-তেপোৰকৈ নো কিমান কৰিব পাৰে ? দেউতাই আমাক তৰিবৰ কথা হে কৈছে, গাওঁঘুচা হবপৰা আৰু আমাৰ অৱস্থা দিনক-দিনে তললৈ হে গৈছে । আৰু বা কি হয় লগা আছে, জীয়েক হে জানে । ইমানকৈ খাটি মৰাৰ বাবে যদি খেজ-

নাৰে টকাচেৰেক বেহাই পালোহেঁতে, সিও এটা কথা আছিল ; আমাৰ কপালেৰে ভাল যেনিবা নিকিনা-গোলাম সোমাই মৰিব লগা হলোঁ !

বত্ন ।—(উলটি) বেয়া পাইছ যদি, এৰি পেলা এইখন বিষয় । মই তোৰ কাবো কৰি বখা নাই । নোৱাৰ কৰিব কাম, গুচি যা । তই গলে এই কামৰ কাৰণে দহোটাই চুঁচৰি ফুৰিবহি ।

কচু—(বেজাৰমনেৰে তলমূৰ কৰি) হে হৰি !

(ভোগমনৰ প্ৰৱেশ)

বত্ন—(খঙ্গত জল্জলাই ভোগমনৰ প্ৰতি) টোপনি ভাগিল নে ? নাই, নিজৰ পেটলৈ কাৰবাৰ কৰি ফুৰি এতিয়াহেঁ মুখখন দেখুৱাবলৈ আজৰি পালি ? তইঁতৰ কাম কৰিবলৈ যদি মন নাই, আজৰি নাই, তেন্তে কিয় চুঁচৰিবাগৰি খাটি-লুটি গাওঁবুঢ়া হবলৈ বিচাৰি ফুৰ ?

ভোগ ।—দেউতা, মই পুৱাতে উঠি গৈ ভদৰীচুকৰ ইমূৰবপৰা সিমূৰলৈকে ফুৰি বাজে বাজে দেউতাৰ কাষ চাপিছোঁহি ।

বত্ন ।—মিছলীয়া, নিধক ! পুৱাতে উঠি আমাৰ কামলৈ যোৱাৰ চিন্তা পাৰ্ছোঁ নহয়,—আজি ভদৰীচুকৰ খাজনা দিবলৈ অহা মানুহেবেই চৰা-ঘৰ ভৰি পৰিছিল !

ভোগ ।—দেউতা, বন্দীয়ে কি কৰ্ম ; আন মানুহেও দেখিছে নহয় । মই ঘৰে ঘৰে গৈ গালি-শপনি পাৰি কৈ ফুৰিছিলোঁ । সিহঁত এটাইখন ষাওঁ-ষাওঁ বুলি ওলাইছিল ; আৰু বাতিয়া, ভদি, কেক্টে'টু, ডোমাই, বহপুৰ এই কেইটা মোৰ লগতে ওলাই আহিছিল । মই সিহঁতক দেউতাৰ এখেতলৈ পঠিয়াই দি, সিচুবুৰীলৈ গলোঁগৈ । সিহঁত নাছিল হবলা ?

বত্ন ।—(চকু পকাই) হয়, মই জানিছোঁ । সিহঁতক পঠিয়াই দি, তই নিজৰ পেটলৈ শিখা বিচাৰি গলি ; ইফালে তোৰ মন বুজি সিহঁতেও নিজৰ পেটৰ নিম্বিলে কাৰবাৰ কৰিবলৈ দিহাদিহি গুচি গল চাগৈ ।

ভোগ।—দেউতা, কেলেই নো কয় এনে কথা? মই বাজে-বাজেই এই-খিনি পাইছোঁহি; কিনো শিধা-পাতি গোটাই আনিছোঁ দেখিছেইচোন। সেই দৰে গোটাব পৰা হলেচোন মোৰ এনে দশা নহয়ই। পাৰোঁতে নো তিবোতাই বেজাৰত কয়, বোলে, মান বইখা কবিবলৈ চাওঁতে এতিয়া জীৱই বইখা নপৰাত পৰিল!

বত্ন।—এতিয়া তইঁতৰ বগকনি শুনি থাকিলেই মোৰ গা নৰয়। পৰহিলৈ খাজনা নোশোধালেই নহব; কালিৰ ভিতৰত যদি তোৰ ফালৰ আটাই-বিলাক মানুহে খাজনা নিদিয়ৈহি, তেন্তে বাক কি দেখ দেখিবি।

ভোগ।—ভাল দেউতা, চাব লাগে। ভাতমুঠি খায়ে আকৌ যাওঁগৈ। কি কৰিম!

বত্ন।—বাতিপুৱাৰেপৰা এই বেলি ভাটা দিয়ালৈকে যি কবিলাগৈ সেয়ে আমাক আঁটিছে; মিছাকৈ ইবেলাও মেল মাৰিবগৈনালাগে। অকল সেইটোৱেই কাম নহয়। কালিয়েই টেকেলাই পৰওনা দি গৈছেহি, আজি আবেলিকৈ বৰ-চাহাব এইখিনি পাবহি; চাৰি বজাৰ সময়ত সকলো বচ-পাতি ঠিক কৰিব লাগে। তই গৈ মৰিয়াগাওঁকেখনত বিচাৰি কুকুৰা দহোটা আৰু কণী দুখুৰি-মান গোটাই নি বৰচাহাবৰ আৰ্দ্ৰলিৰ হাতত দিবগৈ। দেখিবি, জোখাৰে নহলে, চাহাবৰ চৰ্দ্দাৰে শুদাই নেবে, মোৰ ওচৰত হলে তেতিয়া বেজাৰ নকৰিবিহি। (কচুখোৱালৈ চাই) তই যা, সোণাৰিগাওঁ, ডোমগাওঁ আৰু বহতীয়া গাঁৱৰপৰা খৰি-কাঠ আৰু মাছ-পুঠী জোখাকৈ গোটাই নি সেই সময়তে দিবগৈ। ময়ো চাহাবক আগবঢ়াই আনিবগৈ লাগিব; যাওঁ, ওলাওঁগৈ। তইতেও যা।

(বত্নেখৰৰ গ্ৰহান)

ভোগ।—(কচুলৈ চাই) ককাই! জ্বাৰ বিলাই কি হৈছে নেদেখিছ? ভাল যেনিবা দিগ্জিত কলহ বান্ধি পানীত পৰিছোঁ, ককাইট ঐ!

কচু।—এ, বুপাই, আমাকো আভোকৰ ন-মুঠিয়ে ভালকৈয়ে আঁটিছে।

এই বুঢ়াকালত যেনিবা ভাল লটি-ঘটি হৈ মৰিবলৈ কপালত আছিল। কিনো হব কলে, তই অহাৰ অলপৰ আগতে মোকো ভালকৈয়ে থেকেচনি এপালি দি থৈছিল।

ভোগ।—এৰা, ককাই, মই নেভাবি-নিচিন্তি আপোনা-আপুনি আপদ চপাই ললোঁ! হঠাতে, তয়ে হে মোৰ এনে দশা কৰাৰ গুৰি। মোৰ এনে বধৰ ভাগী তয়ে হে হলি ককাই! সেই দিনা যদি তই মোক অইনাইকৈ কুলী ধৰি নিদিলিহেঁতেন, মই নো কৈলৈ এই হাড়-মাল চপাই লওঁ!

কচু।—এ, বুপাই, মোক নো কিয় ছষিছ? এতিয়া গাতে নেপাইছ? চৰ্কাৰী কাম নকৰিলেও নহয় দেখি হে টানত পৰি তোকো কুলী ধৰি দিলোঁ। (চাত্ৰকৰে মনত পৰি) অ, আজি আমাৰ কামৰ ভাৰখন কম নহয় ও বুপাই! বল, এতিয়া ঘৰলৈ বল। ভাতমুঠি খায়ে যাওঁগৈ বুপায়! নহলে, গধূলিকৈ ইয়াতকৈও ভাল জলপান আছে। ইখনতকৈ সিখন হে টান হব।

ভোগ।—এৰা, ভাল কৈছ ককাই! যাওঁ, যাবি দেই।

(ভোগমনৰ প্ৰস্থান; টেপেৰাৰ প্ৰৱেশ)

কচু।—অ, টেপেৰা ভাইটি, কলৈ যাব?

টেপেৰা।—কলৈ নো যাম, ককাইটি, কুলী ধৰিবলৈ যাওঁ। কাইলৈ পুৱাতে বোলে বৰচেহাব আৰু ছোটচেহাব একচলৈ যাব; আজি আবেলিকৈ খেনাত দহোটা কুলী হাজিৰ কৰিবগৈ লাগে। মৌজাৰীয়ে তত্ৰ দিয়া নাই। ভাতমুঠি খাই তিতাহাতেই ওলাই আহিছোঁ; মুছদি কৰিবলৈকে নেপালোঁ। ককাই, বহুচোন, গাঁঠিৰ গুৱা অকণকে দোচোন।

কচু।—আও, বহি মৰিব দিছ নে? মৌজাৰীয়ে মোক ৰচত গোটাৰলৈ পাচিছে। আজি আবেলিকৈ বৰচেহাবৰ বাহৰত খৰি, মাছ, পাচলি যোগান দিবগৈ লাগে। কি কৰোঁ, উপায় নাই! ভাতৰ পাতত বহিবলৈকে আজিৰ নেপামহে কি জানি। যাওঁ; যা, যা, যা। (ছইবো ছফালে প্ৰস্থান)।

তৃতীয় পট,—ভোগমনৰ চোতাল ।

বংদৈ ।—(ভিতৰলৈ চাই আপোনা-আপুনি বোঁৱৰাই) ভাল যেনিবা কণা-বিধতাই এনে জীয়াতু চাবলৈকে মোক চৰ্জিলে ! মই নো কি কৰিম, কলৈ যাম ; অকল এজনী মানুহে কেইফালে চাম ! মই নো নমৰি কলৈ জীয়াই আছোঁ কব নোৱাৰোঁ ! (ভোগমনৰ প্ৰৱেশ)

ভোগ ।—(নিলগতে নিটাল মাৰি শুনি থাকি, আপোনা-আপুনি) হুঁঃ আজি হে আজি ! মেঘৰ গাজনি যেনেহে শুনিছোঁ, আজি ভালকৈয়ে বৰষিব ! বাটত লগ পোৱা জাকেই গাৰ কাপোৰ-কানি তিয়াই জুৰুলা কৰি পঠিয়াইছে ; এইজাকে এতিয়া কি কৰে গোঁসাঁয়ে হে জানে । (চাঁতকৰে মনত কৰি) অ, মই কি কৰিছোঁ ! সময় যে নাই আক । লোকে কচুখোৱা ওলালগৈয়ে চাটগৈ । (ফুটাই) হেৰ, শুনিছ নে, কিনো কৰিছ ? চাপি আহুচোন । দিনটো আৰু তোৰ মুখখন জাপ্ যাব নেপায় নে ? থ এতিয়া তোৰ বৰ কনিখন, ভাত হল নে নাই, ক ।

বংদৈ ।—(খঙেৰে চাপি আহি) থৈছোঁ ৰান্ধি ; খোৱাহি মাথোন ! কেইজনীমান বেটা থৈ গৈছিলি, কৰি-মেলি ৰান্ধি বাঢ়ি থবলৈ ? আমাৰ বিষয়া সিফালে চৰ্কাৰী কামলৈ ওলাই গল, ইফালে পথাৰ চোৱাই পথাৰ চাইছে, বন কৰোঁতাই বন কৰিছে, ৰন্ধাই ৰান্ধি থৈছে ; এতিয়া আহি মুঠেই ভাতৰ পাতত বহিবগৈ হে লাগে !

ভোগ ।—(খঙেৰে) হেৰ, তোৰ সেইখন চুপতি এতিয়া থৈ দে বুলি নকৈছোঁ ? ছপৰীয়া ভোকত থং তোলাই লোৱাৰ পোটক পাবি দেই এতিয়া ! ভাত হল যদি গা ধুই আহোঁমানে বাঢ়গৈ, যা । মই বৰ নোৱাৰোঁ, বৰচেহাব আহিছে, বচত গোটাৰলৈ যাব লাগে ।

বংদৈ ।—(হাত-মুখ জোকাৰি) উ-উ, এতিয়াহে তৰিলোঁ ! ধান সোপাকে চপাই দিলেহি ! সেই হেঁকেৰ-পেঁকেৰ টেকীটোৰে—ছোৱালীটিৰ হাতখনো খুন্দিলোঁ !—চাউলকেটা কাঁৰি লৈ বহাবলৈ ওলাইছে, এনেতে সিন্ধালে ভেছৰীৰ মাকে চিগঁৰি কলে, বোলে, দেখব উদঙ্গীয়া গৰুৱে ধানভৰা খাই পুকুৱায় এতিয়া ! তেতিয়াৰেপৰা এইখিনি পৰলৈকে নৰাণিয়ে-নৰাণিয়ে গৰু খেদি ফুৰোঁতেই হাইবাণ হলোঁ ! এতিয়া মুঠে জেং-খাৰি লুৰি আনি, গাটো ধুই আহি, আখাত জুই দিছোঁগৈ, আমাৰ ৰচত তুলিবলৈ যোৱা বিষয়া পালেহিয়েই !

ভোগ ।—অ, আখাত এতিয়া জুই হে দিহ ! তেনেহলে আৰু আমাৰ ভাত খোৱা হৈছে ! বেলি ভাটা দিয়াতে ৰচত-পাতি নি-যোগাবগৈ লাগে বুলি হাকিমে কৈছে ; এতিয়া দুপৰ ভাটা দিলেই, এই অলপ সময়ৰ ভিতৰত নো কেনেকৈ কি কৰোঁগৈ নিক গায় ! মই যাওঁ-ৱই তেস্ত ; গা নোধোওঁ আৰু ।

বংদৈ ।—(মনৰ খং মনতে মাৰ নিয়াই কোমলকৈ) ভাত কেটা সিজোতে নো কিমান পৰ লাগিছে । উতলিছেই, লগতে হব । শুদাই-নিকাই এমুঠি খাই যাইক । মই যাওঁ, খৰধৰ কৰোঁগৈ । (বেগেৰে ভিতৰলৈ গৈ, বাপেকক ভুলাই ৰাখিবলৈ জেতুকীক পঠিয়াই দিয়ে গৈ) ।

ভোগ ।—কি কৰোঁ এতিয়া ! (নিটাল মাৰি ভাবে ; জেতুকীৰ প্ৰৱেশ) ।

জেতুকী ।—(টেকীয়ে খুন্দা হাতখন দেখুৱাই কান্দি কান্দি) বুপাই ! চাচোন আয়ে আজি মোৰ হাতখন কেনেকৈ খুন্দিলে !

ভোগ ।—চাওঁ, মোৰ আইক ক'ত খুন্দিলে চাওঁ ; (জেতুকীৰ হাত চাই) দেহি ঐ, মোৰ আইক কেনেকৈ খুন্দিলে ! কেঁলৈ নো গৈছিলি ?

জেতুকী ।—আয়ে আকৌ বোলে চাউল কেটা কাঁৰি লওঁ, বঢ়াই দেহি । বঢ়াই থাকোঁতে এবেলি হাততে থোৰাটো পৰিল ।

ভোগ ।—দোহ ঐ, মই নো কি ভাত খাবলৈ আহিছোঁ ঐ ! হে হৰি ! কি কৰিম ! সিফালে বেলিও হল, ইখনতকৈ সিখন হে টান হব পিচে ; যাওঁ ।

(জেতুকীক চুমা দি, বেজাৰমনেৰে প্ৰস্থান)

জেতুকী ।—(পিচৰপৰা) বুপাই, মেলৈ পকা পনীয়াল আনিবি দেই ।

বংদৈ ।—(ওলাই আহি) ছেৰ, বাপেৰ গলেই নে কি ? কিমান পালেগৈ ?

জেতুকী ।—ওঁ, বেলি হল বুলি গলগৈ তো । বেগাই গৈছে ।

বংদৈ ।—হেঁই আঁকৰীজনি ! নেঘাবি বুলি কবও নোৱাৰিলি ! (বহি, কপালত হাত দি) ভাল হল এতিয়া, দিনটো শুকাই-উবাই মৰকগৈ আজি ! ৰাতিপুৱাৰেপৰা ঘূৰি ফুৰি ঘৰ ওলাইছিলহি, আকৌ বাহী গাৰেই যাব লগা হল ! দেহি ঐ, দুপৰীয়া আহি পাওঁতেই মই কুলৈখনীয়ে নো জুয়ে ধৰাদি কিয় ধৰিছিলোঁ ঐ ! খায় ধান খাব পায়, মই নো কেলৈ গৈছিলোঁ কব নোৱাৰোঁ ! থক, আমিও নেখাওঁ, ভোকতে মৰোঁ ! (মুখত বিহাৰ আঁচল দি কান্দে ; জেতুকীয়েও মাকৰ ডিঙ্গিত ধৰি কান্দিবলৈ ধৰে) ।

প্ৰথম পট,—মৰিয়াগাওঁ ।

(ভোগমনে হাজত নামেৰে মৰিয়া-লৰা এটা লগত লৈ বচদ বিচাৰি ফুৰে)

ভোগ ।—হেৰ কটা, তইতৰ গাঁৱৰ কাৰ কাৰ ঘৰত কুকুৰা আৰু কণী
সবহকৈ আছে ? কচোন ।

হাজত ।—এ, আমাৰ গাঁৱত খবহকৈ কাৰো ঘৰত নাই দেও । খো
ভেলেউ আৰু বিলত এইতিৰ ঘৰতে দহোটামান দেখিছোঁ ; আৰু পেজানৰ
ঘৰত হলে মই বাতি খুবলৈ যাওঁতে, তাৰ কুকুৰা ছজনীয়ে কণী পৰা
দেখিছিলোঁ ।

ভোগ ।—বাক, আহ, আগেয়ে ভেলেউ আৰু বিলতৰ ঘৰ হৈয়ে যাওঁ ।
মই ধৰ বুজিলেই তই ধৰি লবি দেই ; তই কাৰো কথালৈ কাণ নিদিবি ।

হাজত ।—উঃ, মই নোৱাৰোঁ দেও, ভেলেউ মানুহে ভাল নহয়, তাই গালি
খপিব দেও ।

ভোগ ।—বাক, মই আছোঁ, তই ভয় নকৰিবি, গালি পাৰে, যি কৰে,
নোক কৰিব ; তোক কোনেও একো কৰিব নোৱাৰে । (ভেলেউৰ ছৱাব-
মুখতে কুকুৰা এজনী দেখা পাই) হেৰ, ধৰ ধৰ, সেইজনী ধৰি ল । (লৰাটোৱে
লাহে লাহে গৈ ধৰিলত কুকুৰাজনী চিয়ৰি উঠে) ।

ভেলেউ ।—(ওলাই আহি) ছুহু, ছুহু, কিহে নো ধৰিলেও মোৰ কুকুৰাজনী !
(মৰিয়া লৰাটোলৈ চাই) অ, খোদাই ! ভালটি হে, এই থিয়ালটোৱে

ধৰিছেহি । হেৰ, খুলমুৱা, কেলেই ধৰিছ মোৰ কুকুৰাজনী ? বাপেৰৰ বৰঘৰ পাইছেহি নে কি ? বন্দি, ভিকছৰ পো !

ভোগ ।—ময়ে ধৰাইছোঁ । আজি বৰচেহাব পাবহি, ৰচত তুলিব লাগে । হেৰ, ভেলেউ, কণী আছে যদি গোটাচেৰেক আনগৈ যাচোন ।

ভেলেউ ।—এঃ, নেদেখিছা দেহি ! এইটোৱে ৰচতলৈ মোৰ কুকুৰাজনী হে পাইছেহি ! চাওঁ, এৰি দে । (কাঢ়ি আনিবলৈ আগ বাঢ়ে) ।

ভোগ ।—হেৰ, এইটো-সেইটো নকৰিবি দেই, ধুনু দেখুৱাম পাচে ।

ভেলেউ ।—ইঃ, এইটো বুলিলত নাকতিটো খৰি পৰিল দেহি ! মৰিয়্যৰ পইতা খোৱা পো, চেহাব বাপেৰক ৰচত লাগে যদি, খৰহকৈ থকা কেঘৰলৈ নেযাৱ কিয় ? বাঁৰী-ছুখুনীৰ ঘৰত হে তোৰ চকু পৰে ?

ভোগ ।—হেৰ ভেলেউ, তই মুখ চম্ভালি কথা কৰি দেই । ইয়াৰপৰা তোৰ বেয়া হব, জানিবি । মই আজি গৈয়ে মৌজাদাৰ হাকিমক এইবোৰ ৰেপট কৰিম গৈ, ৰবি ।

ভেলেউ ।—ও, খোদাই ! এতিয়া হে মৰিলোঁ ! পলাবলৈ কেঁকোৰা-গাঁত এটাকে বিচাৰিব লাগিল ! কৰিগৈ যা, মৌজাবীয়ে মোৰ কাণ দুখন কাটিব, তালৈকে মই ভয় কৰিছোঁ !

ভোগ ।—(মৰিয়্য লৰাটোক) হেৰ, বল, আমি যাওঁ । মৰিয়্যনীৰে সৈতে কোনে চুপতি কৰি থাকে । আমাৰ কাম কৰি লোঁ ; তাই এতিয়া বাকি থাকুক ।

হাজ্ত ।—(বিলতৰ কমাৰশাললৈ আঙ্গুলিয়াই) চোৱাচোন খোঁ কেটা কেনেকৈ খুই আছে ! ধৰিবলৈ বৰ ভাল হৈছে । যাম নে ? ধৰিমগৈ নে ?

ভোগ ।—ওঁ, স্নিধিব লাগিছে নে ? যা, যা, ধৰগৈ । মনে মনে যাৰি ।

হাজ্ত ।—(লাহে লাহে গৈ দুহাতে দুটা ধৰি লয়) হেৰা, খোঁটো বিলত আহিছে ! আগুনি আগ বাঢ়ি ! মোক খপিবহি এতিয়া !

বিলত ।—(ভিতৰৰপৰা খঞ্জেৰে আহি) হেৰ, এইকিটা ক'ৰ কুকুৰা ধৰা থিয়াল আহিলহঁতওঁ ! হাঁহৰ পেটু-টোচা হেঁচু, বিখয় খাইছ, বচত যোগাব লাগে যদি, ঘৰতে কুকুৰা পুহি নলৱ কিয় ? ছখীয়া মানুহক কেলেই এইদৰে অইনাই কৰি দূৰ ?

ভোগ ।—হেৰ, শুকান-খোৱা মৰিয়া ! বৰকৈ টপটপাৱ দেখোন । হাকিমৰ হুকুম মতে হে আহিছোঁ, সেইটো মনত ৰাখিবি । সিবাৰ গফুৰ মৰিয়াৰ এনে কথাৰ মূৰত কি দশা হৈছিল মনত আছে নে ?

বিলত ।—(সেও হৈ) এৰা, বুৰাই ! তইতে আৰু দূৰৈলৈ যাব নোৱাৰ, ছখীয়া বুঢ়াৰ হে ছটাকৈ কুকুৰা ধৰিবলৈ পালি হি ! বাৰু যা, আমি মৰা মৰোঁ, হাকিমেই বিখই খাই তৰক । (ভিতৰলৈ বেজাৰমনেৰে সোমাই যায়) ।

ভোগ ।—(মৰিয়া লৰাটোলৈ চাই) হেৰ, কুকুৰা যেনিবা তিনটা পোৱা হল, কণী হে নেপালোঁ । সঁচা কথা কলে কোনেও নিদিয়ৈ ; সেই দেখি, পোনেই কিনিবলৈ আহিছোঁ বুলি কম । তাৰ পাচে, কণী হাত কৰি ললে, আন উপায় পোৱা যাব ।

হাজত ।—বাৰু, আপুনি যি বুদ্ধি কৰিবা, ময়ো তাকৈ কৰিম ।

ভোগ ।—(পেজানৰ ছৱাৰমুখত) হেৰ, পেজান ঘৰত আছ নে ? ওলাই আহচোন ।

পেজান ।—(ওলাই আহি) কোন্ ? অ, আমাৰ গাওঁবুঢ়া দেখুওঁ । কিবা হল ?

ভোগ ।—হেৰ, তোৰ ঘৰত বোলে কুকুৰা-কণী আছে ; মোক সিকি এটোমানৰ দেচোন । আমাৰ চেহাবক লাগে বোলে ।

পেজান ।—বাৰু, আপুনি অখস্তক থিয় হোৱাঁ ; মই আনোঁগৈ । (প্ৰস্থান)
(ভোগমনে জোমাজুমিকৈ থাকোঁতেই কণী লৈ পেজানৰ পুনঃ প্ৰৱেশ)

ভোগ ।—কিমান আনিছ ?

পেজান।—খোলটা আনিছোঁ ; আনক হলে তিনি পইচাৰৰ ছটাকৈহে দিওঁ। তোমাক বুলি হে গোটে পইচাকৈ দিছোঁ।

ভোগ।—বাক, হেৰ লৰা, কণীকেইটা বান্ধি লচোন। (মৰিয়া লৰাই কাপোৰৰ আগত কণী বান্ধি লয় ; আৰু দুয়ো আহিবলৈ ধৰে)।

পেজান।—(আগচি ধৰি) ক'তা, আপুনি পইচা নিদিলাচোন ?

ভোগ।—(হাঁহি মাৰি) হেৰ, এইবোৰ বচত হে গোটাইছোঁ। মৌজাদাৰ হাকিমৰ হকুম। বৰচেহাব আহিছে।

পেজান।—(মনটো আমোলাই) এহ, এইবোৰ আৰু বৰ অথহনি কথা ! দুখীয়া মানুহ, কণীগাল বেচিয়ে চুৰিয়া এডোখৰ লম বুলিছিলোঁ ! এতিয়া থিকেটা বেচি নো কি পাম, ভুজুৰিব !

ভোগ।—অ, আৰু আছে যদি, আন চাইটামান ; এবাৰি তেও পূৰা হওক।

পেজান।—এ, নাই দেওঁ, যোৱাঁ, যোৱাঁ। এ খোদাই ! এনেকুৱা অধৰম হলে আৰু কেনেকৈ তৰিম ! (উচাৎ মাৰি গুচি যায়)

ভোগ।—(দীঘলকৈ হামি এটা মাৰি) বাধে, বাধে, বাধে ! গাটো ৰাই-জাঁই কৰি আহিছে এ ! লঘোনীয়া গা !

হাজত।—কি হল ? গা বেয়া কৰিছে নে ? মোৰো ভোক লাগিছে। আপুনি মোক এৰি দিয়া দেওঁ।

ভোগ।—হেৰ, মই আজি গাকে ধোৱা নাই ! তই দিনটো হাঁহ-কুকুৰাক দৰে খাই থাকিও এতিয়া কেঁকাইছ নে ?

হাজত।—হয়, হয়, আপুনি এখাজি নমৰাটকৈ আহিছাঁ ? মিছা নকৰা হে।

ভোগ।—এৰা, নপতিয়াবি তো ; মোৰ দুখ নো কোনে পতিয়াব ! বল, বল, একেবাবে আৰ্দ্ৰলিৰ হাতত দি আহোঁগৈ বুপাই। নিচেই তাকৰ হে হল, কি কৰে আজি ঠিক নাই।

(প্ৰস্থান)

দ্বিতীয় পট,—চৰ্কাৰী আলহী-বঙলা ।

(খানচামা, চৰ্দাৰ, আৰ্দ্দলি এইবিলাকে বৰচাহাবৰ
মাল-বস্ত্ৰৰ দিহা লগাইছে)

খানচামা ।—(চৰ্দাৰ জি, আভিতক বচদ নাহি মিলাইহেই ; ক'য়া কৰেঙ্গে ?
টিফিন্‌কোৱাষ্টে কয়ঠো আঙা মিলনেচে ভি হোতা হাই ।

চৰ্দাৰ ।—হ্যাঁ, আভিতক কুচ্ নাহি আয়া ; একঠো আড্‌মি ঠোৰা লাক্‌ৰি
বাথকে চলাগিয়া হাই । (আৰ্দ্দলিলৈ চাই) দেখ আৰ্দ্দলি, তোম্ ইধাৰ-উধাৰ
হোকে দেখতো কোই আতাহেই কি নাহি ।

আৰ্দ্দলি ।—অ, বহ, বহ, ঐ দুইটা আড্‌মি আহতা হে । তাঁহাতৰ হাতমে
কিবাকিবি আনুটাহেই ।

(বচদে সৈতে ভোগমনৰ প্ৰৱেশ আৰু বচদৰ
ভাৰখন থৈ মৰিয়া লৰাৰ প্ৰস্থান)

খানচামা ।—তোম্ কি কি আনিছে ? আচ্ছা, আমি দেখিবে ।

ভোগ ।—এ, কিনো চাবা, নেপালোঁৱেই দেও ; কুকুৰা তিনটা আৰু
কণী যোলটা মাথোন পাই লৈ আহিছোঁ ।

খান ।—(আৰ্দ্দলিলৈ চাই) অঃ, ইশ্বে ক'য়া হগা ! আভি টিফিন্‌মে
দেৰে, হামলোক খানেছে, ফজৰমে ছোটা হাজিৰিকোৱাষ্টে আঙা নাহি
হোগা । তব্ ক'য়া হোগা ?

আৰ্দ্দলি ।—(খেদেৰে) হেৰ গাধ, ইমান দিনে ইয়াকে গোটাই ৰাখিছিলি

নে ? চুয়ৰ বদ্মাছ ! মই জানিছোঁ, এইবোৰ তইতৰে ফাঁকতি । পাচত বেচি খাবলৈ কৰবাত লুকুৱাই থৈ আহিছ, নহয় নে ?

ভোগ ।—এ, দেও হে, তুমি অসমীয়া মানুহ হৈয়ো এনে কথা কিয় কোৱা ? আজি ছপৰীয়া মাথোন মৌজাদাৰে বচতৰ কথা কৈছে । ময়ো দিনটো বিচাৰি এই কেটা হে পালোঁগৈ ।

আৰ্দ্দলি ।—দগাবাজ ! এতিয়াই কলি, বোলে, ছপৰীয়া হে খবৰ পাইছ, আকৌ নো দিনটো কেনেকৈ বিচাৰিলি ? মই জানোঁ, এইবোৰ চব তইতৰ ফাঁকতি । বাক, এতিয়াই মই তাৰ পোটক দিম, অলপ ৰবি ।

ভোগ ।—(কাওঁবাওঁকৈ) হেৰা দেও ! কেলৈ নো এইখন কৰা । মই শপত খাই কৈছোঁ, ইয়াতকৈ আৰু আজি সৰহ গোটাৰ পৰা নাই ।

আৰ্দ্দলি ।—চুপ, চেলা হেৰামজাত ! এতিয়াই মই তোকে চেহাবৰ ওচৰত হাজিৰ কৰি দিম নি । (অলপ লাহেকৈ) বাক, কুকুৰা আনিছ চেহাব আৰু মছলমানকেটালৈ ; আমালৈ কি আনিছ ? তই কুকুৰা খাব হবলা ? নেজান নে চেহাবৰ লগত হিন্দু মানুহো আহে ?

চৰ্দাৰ ।—চুৱাৰকা বাচ্ছা, হামিভি জানিছে তুমি বৰা পাঁজি আড্‌মি আছে । আচ্ছা, হামি হিন্দুলোক খাবলৈ কি আনিছে ?

ভোগ ।—এহ, তোমোলাকে ভাল কব পাৰাইকদেও ! হাকিম যাক যি কাম বটাই দিছে, আমি তাকে হে কৰিব পাৰোঁ । মোক মৰিয়া গাঁৱৰপৰা কুকুৰা আৰু কণী বিচাৰি আনিবলৈ হে হুকুম কৰিছিল ।

আৰ্দ্দলি ।—কোন তোৰ হাকিম অ ? কোনে তোকে এনে হুকুম দিছিল ? তই মৰিয়া নে কি, তোকে যে কুকুৰালৈ হে পঠাইছিল ? বাক, আজি সেই কুকুৰা আৰু কণী তোকে খুৱাম, ব । (চৰ্দাৰলৈ চকুটিপু মাৰি) চৰ্দাৰ, ধৰও, ইন্ধু খানটোমাৰ পাচ লৈ যাইগা ; হাঁৰা ইন্ধু কুকুৰা কণী খিলাই বেগা (ছয়ো ভিতৰলৈ নিয়াৰ ভাবুকি দেখুৱাই ভোগমনক টনাটোহা কৰে) ।

ভোগ ।—(কাওঁবাওঁকৈ) হেৰ, বধ লাগে দেউতাটি সকল ঐ ! কাবোটি কৰিছোঁ, মোক এৰি দিয়াইকক ঐ । হেৰ, মোৰ ঈশ্বৰহঁত, দিনটে ভাত-পানী নাই, গা আচন্দ্রাই কৰি আছে ; আৰু টনাটনি কৈ মোক নবধিবাঁকও !

আৰ্দ্দলি ।—এতিয়া আৰু দেউতা-বিধতা কৰিলে এৰণ নাই । ব'ল, চেলা, ব'ল (দুয়ো টানি অলপ বাট লৈ যায়) ।

ভোগ ।—(বৰকৈ চিয়াঁৰি) ওঁ, সঁচাকৈয়ে নিয়ে দেখোন ওঁ ! হেৰোঁ, মহাৰাণীৰ দোহাই ! দেউতাসকলওঁ ! এনে কথা ক'ত দেখিছ বোপাইত ওঁ ! ইহঁত মানুহ নহয়, যমদূত ওঁ ! (গোলমাল শুনি বৰচাহাব ওলাই আহে)

বৰ চাঃ ।—ইয়াটে কোন্ মানুহ হালা কৰিছে ?

আৰ্দ্দলি ।—হজুৰ, এই মানুহটোৱে ।

ভোগ ।—(কঁপি কঁপি) হজুৰ, হজুৰ খোদাবেণ্ডা, গৰিপৰ মা-বাপ !

বৰ চাঃ ।—টুমি হাই কৰিছে ? টোমাৰ কি হৈছে ? কব লাগে, আমি ডেকিব কোন্ আডমি টোমাকে জুলুম কৰিছে ।

ভোগ ।—হজুৰ, একো হোৱা নাই । গোলামৰ একো হোৱা নাই । এই কেইটাই হে—

আৰ্দ্দলি ।—হজুৰ, এইটো বৰা লাঠুৱা মানুহ আছে । ই নতুনকৈ গাওঁ-বুঢ়া হৈছে ; আমি সিবছৰত আহোঁতে শুনি গৈছোঁ । ই আজি দিনটো হজুৰৰ নাম কৰি ৰায়ভৰপৰা বচত গোটাই তাৰ ঘৰত লুকুৱাই থৈ আহি, ইয়াত মুঠে কুকুৰা এটা আৰু কণী চাইটা উলিয়াইছেহি ।

বৰ চাঃ ।—(চকু পকাই ভোগমনক) টুমি টিক্ বচত লুকাই ৰাখিছে ? টেনেহলে মই টোমাক ফাটক ডিবে । টুমি টিক্ টিক্ কঠা কব লাগে ।

ভোগ ।—(ভয়ত চুৰ্ভি হেৰুৱাই) হজুৰ, গোলামৰ অপৰাধ থেমা কৰক । মোক এৰি দিয়ক, মই ৰাতিয়েই আৰু বচত বিচাৰি আনি হজুৰত শোধাই দি ৰাখিমি ।

আদিলি।—সেয়া, শুনক হজুৰ, সি নিজেই দোষ স্বীকাৰ কৰিছে ; আৰু, সি ঘৰত লুকুৱাই থৈ নাছিলে নো বাতিয়েই ৰচত দি যামহি বুলিবলৈ সাহ কৰে নে ?

বঃ চাঃ।—হামি জানিছে, টুমি টিক্ ৰচদ্ লুকাই ৰাকিছে। টুমি বড়়া লাটুৱা মানুহ টাকিছে। আচ্ছা, মৌজদাৰ বেটিয়া আহিবে, আমি টেটিয়া হুদিবে। হেইটো কঠা ঠিক হলে হামি টোমাকে ফাটক দিবে।

ভোগ।—(আতুৰ ভাৱে) হজুৰ, গোলাম, গৰিপ, মা-বাপ। মাৰেও মাৰক, কাটেও কাটক। মই হলে, অলপো মিছা ফাঁকি দিয়া নাই। দেহিঐ, তেনে কৰিব পৰাহেঁতেন দেখোন, মোৰ এনে দশা নহয়েই !

বঃ চাঃ।—টুমি কি কৈছে ?

ভোগ।—হজুৰ, সঁচা কথাকে কৈছোঁ। বোলোঁ, গোলাম হজুৰক মই একো ফাঁকি-ফুকা দিয়া নাই। আৰু তেনে অইনাই কৰিব পৰা হলে মোৰ ইমান দুখ নহলহেঁতেন। ইমান দিনে বৰমানুহ হলোঁহেঁতেন।

বঃ চাঃ।—(খঞ্জেৰে) কি ! অইনাই কৰিলে বড়়া মানুহ হয়,—হুক্ ফায় ! টুমি বড়়া লাটুৱা আছে, মই বুজিলে। আচ্ছা, টুমি হুক্ পালে এইঠো কাম কেলে কৰি টাকিছে ?

ভোগ।—(কাণ্ডবাণ্টকৈ) হজুৰ, হজুৰ গোলামে কব নোৱাৰে।

বঃ চাঃ।—(হাঁহি হাঁহি) এটিয়া কেলে কব পাৰিবে ! হামি জানিছে, লাভ নাই টাকিলে টুমি এইঠো কাম কেলে কৰিবে ? তুমি ৰায়তপৰা যুচ্ খাবলে গাওঁবুঢ়া হৈছে ?

ভোগ।—(ঘোচা থোৱা অৰ্থ বুজি) হয়, হজুৰ, ঢেব খাইছোঁ। আমাৰ কপালে কৰিছে ! কি কৰিম ?

বঃ চাঃ।—ঠিক কঠা। এই চৰ মৌজদাৰকে হামি হুদিবে। আতি টুমি মাৰ ফাৰে।
(চাহাবৰ প্ৰস্থান)

ভোগ ।—(মূৰ মোহাৰি মোহাৰি) বইখা পৰিলোঁ, দেউতা ! এতিয়া হে মোৰ জীৱ আহিছে !

আৰ্দ্দলি ।—বাৰু, বইখা পোৱাৰ বৰি । (পৰি থকা গোটাখৰি এডাললৈ দেখাই) এই গোটা কাঠ খৰি দিবলৈ তহঁতক কোনে শিকাইছিল ? এতিয়াই ফালি দে, চেলা, পাঞ্জি । (হেঁচুকি নিয়ে)

ভোগ ।—হেনা, খৰি গোটোৱাৰ বাব মোৰ গাত নাছিল । বোলোঁ, গোটা খৰি মই দিয়াহি নাই, জানিছা নে ? মোক এনেখন কিয় কৰিছাইক !

চৰ্দাৰ ।—(ভোগমনৰ কাণত ধৰি) আও, শ্ৰালা, পাঞ্জি, বক্ বক্ নাই কৰিবি । আভি লাক্ৰি ফাৰি দিব লাগে ।

ভোগ ।—হেৰ, মোৰ ঈশ্বৰহঁত ! মই কাৰো কৰি মাতিছাঁ, মোক এৰি দে হঁক । লম্বোনীয়া গা এনেই অখিৰ হব লাগিছে, টনা-আজোৰা কৰিলে মোৰ জীৱই যাব এতিয়া ! মোক এৰি দিয়াইক আজিলৈ ; মই গঁচাকৈ কৈছোঁ, কাইলৈ তোমোলোকলৈকো বেলেগে হাঁহকণী লৈ আহিম ।

আৰ্দ্দলি ।—আচ্ছা ভাই, উচকো আভি ছাৰি দেও । কালি নাই আনেগা তো ফেৰ দেখেগা । (চৰ্দাৰে এৰি দিয়ে)

ভোগ ।—ভাল, মই যাওঁ এতিয়া, কাইলৈ পুৱাতে ওলামহি । কি বোলা ?

চৰ্দাৰ ।—আচ্ছা, আভি যাও ।

(ভোগমনৰ বেগেৰে প্ৰস্থান)

আৰ্দ্দলি ।—দোচোৰাঠো গাওঁবুঢ়াক ভি এই মাফিক কৰেগা দেই । ইচৰকম নাই কৰিলে চেলালোক কুছু নাই দেগা । তোম্ জাস্তা ?

চৰ্দাৰ ।—হ্যাঁ, হ্যাঁ, হাম আভি চমজ্ গিয়াহাই । হামভি ববাবৰ ইন্স-ফিক্ কৰেগা ।
(দুইবো প্ৰস্থান)

তৃতীয় পট,—ৰত্নেশ্বৰৰ চৰা ।

(ৰত্নেশ্বৰ, কচুখোৱা, আৰু কেৰ্পাই)

ৰত্ন।—তহঁতৰ গাফিলিতে মোৰ ফালে আৰু আধা পৰিবগৈ যেন হে দেখিছোঁ। মই ইমান দঢ়াই দঢ়াই কৈ আছিলোঁ, বোলোঁ, সময়ত খাজনা শোধাব নোৱাৰিলে মোৰ গাৰ ফালে টান পৰিবগৈ। কিন্তু, ‘কাৰ ভাগিন মৰে, কাৰ হয় হানি’! মোৰ বিপদ মিিলিলে, তহঁতৰ কি হব? কালি ৫ পাঁচ টকীয়া স্নদেৰে দুহেজাৰ টকা ধাৰ কৰি হে এই কিস্তিৰ কেঁঠোটো মাৰিছোঁ; তহঁতৰ সেই বাবে কি হব? তহঁতে মাথোন গাঁৱে গাঁৱে মেল পাতি ফুৰিবলৈ পালেই হল।

কেৰ্পাই।—দেউতাই আমাৰ ওপৰত আৰু কেতিয়াও চোভা নেৰে! গাফিলিকে কৰিছোঁ নে মেল পাতিয়ে ফুৰিছোঁ, নেদেখা জনে দেখি আছে নহয়; আৰু দেউতাই যাকে সোধে সেয়ে কব।

ৰত্ন।—থ, থ, তোৰ সাদৰী কথাখন! মই তহঁতৰ আটাইকেইওটাকে হাড়লৈকে চিনিছোঁ; তহঁতে মুখতে আটাইখিনি কব, কামৰ ফালে কিন্তু একো নাই। তহঁতে যে বহি নাথাক, বাৰু, কচোন, মই ওলাই গলে যে লগতে মানুহ আহি চৰাবৰ ভৰি পৰেহি, তহঁতে গলে নো কিয় বাটলৈ চাওঁতে আমনি লাগে? যদি ৰায়ত বলাবৈ নোৱাৰ, তেন্তে গাওঁবুঢ়া হবলৈ বিচাৰিছিল কিয়? মই পূৰ্বতে নকৈছিলোঁ, বোলোঁ, এতিয়া বিষয় পাবলৈ খাটি ফুৰিছ হয়, পাচে হে তাৰ পৰিমাণ বুজিবি। বিষয়া বুলিলেই, বিষয় চাই, দুখ আছেই; এতিয়া কেঁকাই দেখুৱালে কোনে শুদাই এৰিব?

(ভোগমনৰ প্ৰৱেশ)

কচু।—ভাল কৈছে দেউতা, আগেয়ে নেভাবি-নিচিস্তি এই হাড়-মাল চপাই লৈছিলোঁ দেখি তো এতিয়া তাৰ পোটক পাইছোঁ। নহলে নো ঘৰে-পৰে আমাৰ শাস্তি নোহোৱা হয় নে ?

ভোগ।—সঁচা কৈছা, মোৰ ককাইটি ! সেই পাকত হলে মোৰ জীৱনত সকাম নাইকিয়াই হল। সিদিনা লখোনে-ভোকে—

বডু।—(থন্ধেৰে) হেৰ, কপটীয়া ফাঁকিদাৰহঁত, তহঁতৰ ছুখ-বেজাৰৰ টোপোলা মোক মেলি দেখাব নালাগে। তহঁতক মোৰ লেঠাৰ কথা বুজাই কৈ কাম কৰিবলৈ কম, তহঁতে মোৰ আগত নিজৰ ছুখ-বেজাৰ কৰি দেখাবি ! এই দৰে থাকিলেই আমাৰ কাম সিজিব নহয় ? এতিয়া আৰু সেইবোৰ থৈ দে ; লোকৰ খাজনা গোটাই দি আমাক যি চহকী কৰিছহঁক, সেইটো তহঁতেই বুজিছ ; এতিয়া নিজৰ নিজৰ খাজনা দিবহি লাগে। বজাৰ খাজনা নিদিলে নহয় বুলি নাজান হবলা ? নাই, মোৰ বৰপেৰা ভৰাবলৈ দিব লাগে ?

কেৰুপাই।—সেইটো নো কেলেই কব লাগিছে দেউতা ! বজাৰ খেজেনা, গুৰুৰ কৰ, এইবোৰ বছৰি শোধাব লগীয়া বাব, দিবহি লাগিব। ময়ো বছৰি দিয়ে আছোঁ, ঘৰত পয়মাল হোৱাত হে এই বেলি পলম হৈছে ; কাইলৈমানে দি যামহি। নিদিলে হব নে ?

কচু।—দেউতা, মোৰ ঘৰত এইবেলি বৰ পয়মাল ! সাইথতে আগকিস্তিৰ থিনিকে দিমহি, বাকীখিনিৰ নিমিত্তে দেউতাই অলপ দিন দিব।

ভোগ।—(ইফাল-সিফাল কৰি) দেউতা-ঈশ্বৰ, মই হলে নিচেই নিচলা। সিহঁতৰ তেও ঘৰত ছুটা-চাইটা কৰোঁতাই আছে। মোৰ হে—

বডু।—(থন্ধেৰে) নিচলা বুলিলেই গা জুৰাব নহয় ? মোৰ মৌজাত যিমান ছখীয়া-নিচলা আছে, তেন্তে সকলোকে মাফ দি মই চাপৰি ধৰোঁ ! তই তো কটা, গাওঁবুঢ়া হবৰ দিনৰেপৰা ছবছৰৰ খাজনা মুঠেই পইচা এটাকে দিয়া নাই। এইবাৰ আৰু মই মুখলৈ নাচাওঁ।

ভোগ ।—(কাওঁবাওঁকৈ) দেউতাই মাৰে, তাৰে, সেইটো দেউতাৰ ইচ্ছা ।
কিন্তু, বন্দীক অলপ কিৰূপা কৰিব লাগে । চৰ্কাৰী কামত ফুৰোঁতেই কোনো
ফালৰ পৰা যোগাৰ কৰিব নোৱাৰিলোঁ ; মই নিচলাই ছবছৰৰ কেনেকৈ দিয় ?
সিবছৰৰে এখামান পাওঁ নে কি বিচাৰি চাওঁ গৈ ।

বত্ন ।—(খল্লত গোৰোহিনি মাৰি) মই তহঁতক জীয়াই, নিজে মৰিব
নোৱাৰোঁ । আজিক এৰি তিনিদিন সময় দিছোঁ, ইয়াৰ ভিতৰত খাজনা
আদায় কৰি নিদিলেহি সত্যে কৈছোঁ, ঘৰ-ক্ৰোক কৰাম । তহঁতে দেখোন
লাই পাই দাঁত মেলি দেখুৱাৱ । খৰমেৰে মূৰ ভাঙ্গিব দিছ নে কটাইত !

(মাৰে-মাৰে যেন দেখি গাওঁবুঢ়া তিনিওৰো বেগেৰে প্ৰস্থান)

(খন্তেক নিটাল মাৰি বৈ মৌজাদাৰৰো প্ৰস্থান)

প্রথম পট,—ভোগমনৰ মাৰল-ঘৰ।

(ভোগমন, বংদৈ আৰু জেতুকী)।

(জেতুকীয়ে ফটাকানিৰ দৰা-কত্থা সাজি উমলি আছে)।

বংদৈ।—এতিয়া আৰু ঘূমনি ধৰি বহি থাকিলেই হব নে ? কি পাৰ এটা উপায় কৰুঁক। আজি নাজিৰৰ টেকেলা ঘৰ-কুকুৰ কৰিবলৈ ওলাবহি নহয় ?

ভোগ।—(ছুমুনিয়া কাঢ়ি) এৰা ওলাবহি। ওলায়হি হে লাগে ; মই আহোঁতেই শিৱলাল কেঞাৰ গোলাৰ আগত লগ পাই আহিছোঁ। কিন্তু কি কৰিম, নিকপায় হলোঁ !

বংদৈ।—কিয়, বৰ কাপোৰখন বেচিও নো এটা কিস্তিমানৰে জোৰা মাৰিব নোৱাৰিলিনেইক ?

ভোগ।—এটা কিস্তিৰ দিহা কৰিলে কি হব ? মোজাদাৰে ছয়ো বছৰৰ চাৰি কিস্তিৰ কুককি একেলগে দিছে। ইফালে টানত পৰিলে কেঞা-বেপাৰীয়েও কাপোৰ-কানি কিনোতে এধামূলীকৈ লৈ থোজে। এতিয়া আকৌ খেজেনাৰ টানত পৰি যেনে-সেনে কাপোৰ এধামূলীকৈয়ে বেচিছে। মোৰ আগতে কচুখোৱাই দুখন বেচি হে এটা কিস্তিৰ জোখাবে ১৩ তেৰে টকা কপ লৈ গৈছে। আমাৰ সেই একেডোখৰ বৰকাপোৰ ; তাকে লৈ গালোঁ, ৭ সাত টকাতকৈ সৰহ দিবলৈ কোনো নোলাল দেখি ওলটাই লৈ আহিলোঁ।

বংদৈ।—তেন্তে নো কি উপায় হব এতিয়া ?

ভোগ।—উপায় আৰু কি আছে ? লামলাকতি যি কেডোখৰ আছে, তাকে কুকুৰ কৰি লৈ যাবহি। টেকেলা আছিলে, ডামোল-পাণ এটা দি ধৰি চাম ; সি মৰম কৰিলে অলপ কিবাকিবি এৰি গলেও যাব পাৰে।

বংদৈ ।—টেকেলাই যিখন মৰম কৰিব, আমি পাইছোঁ ! সেই দেখি মই আগধৰি মোৰ কেৰুখোৰ আৰু মৰ্ণিথোকা পিন্ধিয়ে আছোঁ ; আইটৰ মণিধাৰো পিন্ধাই থৈছোঁ । কবৰ শুনিছোঁ, বোলে, চৰ্কাৰৰ ঘৰপৰা কুৰুক্ কৰিলেও হাতৰ-কাণৰ খহাই নিবৰ আয়ণ নাই ।

ভোগ ।—জানো, সেইবোৰ মই বুজি নেপাওঁ ! কিন্তু, মোৰ মনেৰে তহঁতক পিন্ধি-উৰি থকা দেখিলে, টেকেলাই সৰহকৈ আছে বুলি বৰকৈ পেৰিবলৈ হে ধৰিব, একোকে নেৰে ।

বংদৈ ।—বাৰু, থৈ দে তহঁতৰ বুধিখন । যমৰ দূত যেন টেকেলাই পোৱাখিনিত যিখন এৰিব আমি এতিয়াই জানিছোঁ । সিবেইচা ৰামহৰিৰ ঘৰ কুৰুক্ কৰোঁতেই দেখি—ছোঁ—অ, থাক্, থাক্ মেনে মেনে থাক্, সোৱা ওলালহি !—

(এটা মানুহৰে সৈতে টেকেলাৰ প্ৰৱেশ)

বংদৈ ।—(ঢৰাখন আগ বঢ়াই দি) আহক, ইয়াতে বহক । মই তামোল-ছালি আনোঁগৈ ।

টেকেলা ।—আমাৰ বহিবৰ আৰু তামোল খাবৰ সময় নাই । চৰ্কাৰী কাম কৰি লওঁ ; তাৰ পাচত হে তামোল-ছালি ।

(ভোগমন মূৰে-কপালে হাত দি বহি আছে)

বংদৈ ।—এ, আই, চৰ্কাৰী কাম হল বুলি নো ছুখীয়াৰ ঘৰত ছালি এডোখৰো খাই যাব নেপায় নে ? বহক, তামোল এখন খায়ো যকচোন । চৰ্কাৰী কাম বুলিলে আমাৰ জনৰো এই নিচিনা লৰা-টপৰা ।

টেকেলা ।—যাম কটলৈ ? চৰ্কাৰী কাম তহঁতৰ ঘৰতে । এতিয়া ফাঁকি-ফুকাৰ দৰকাৰ নাই, বস্তু উলিয়াই দে ; নহলে মই ভিতৰ সোমাবলৈ পালে একো নেথাকে ! (ভোগমনলৈ চাই) হেৰ, বৰ গাওঁবুঢ়াটো, এতিয়া তললৈ মূৰ কৰি গুণি থাকিলেই আমাৰ চিকাৰুপ কেটকা ওলাব নে ?

ভোগ ।—(মূৰ দাঙ্গি বেজাৰেৰে) যি কৰিব লাগে কৰাঁ ; টেকেলা ককাই, মই নিৰুপায়, কি কৰিম ? মোক নো কি সুধিব লাগিছে আৰু !

টেকেলা ।—এতিয়া ভালৰি বোলালে কাম নচলে । খাজনাৰ জোখাৰে ধন উঠাকৈ বস্তু উলিয়াই দে ।

ভোগ !—ককাই, ঘৰ গোটেইখন বেচিলেও খেজেনাৰ জোখাৰে টকা নোলাব । মই নো কি বস্তু দিম, তুমি নিজেই যি পোৱা বিচাৰি নিয়া ।

টেকেলা ।—নোলাব যদি নো কিবা উপায়-বুধি নকৰ কিয় ? নাই, একেবাৰে উদং হব খুজিছ হবলা ?

ৰংদৈ ।—(টেকেলাৰ মনৰ ভাব বুজিব পাৰি, সাউংকৰে বটাত তামোল-পাণ আৰু সিকি এটা থৈ আঁঠুকাঢ়ি আগত দি) শক্তি চাই হে ভক্তি ! জুখীয়াৰ খুদ্-কণতো দেৱতা তুষ্ট হয় ।

টেকেলা ।—(বটালৈ চাই) বোগ চাই ঔষধ নপৰিলে, কেনেকৈ ভাৰ বিকাৰ শুচিব ? আৰু—(টেপেৰা গাওঁবুঢ়াৰ হঠাৎ প্ৰৱেশ ; টেকেলাই মনত শঙ্কা কৰি, খং দেখুৱাই) কি, তইঁতৰ এইখন ! চাপৰিলে মেঘ নেৰায় ; মোক হাতী এটাৰ লোভ দেখুৱালেও মই চৰ্কাৰী কাম নকৰাকৈ নেৰোঁ ।

টেপেৰা ।—এ, টেকেলা বোপা, ইয়াতে আছাঁহি ! মই আকৌ বিচাৰি বিচাৰি হাইৰাণ ; তুমি ইফালে আহি এইখিনি পালাহি, মই সিফালে তোমাৰ ঘৰ পালোঁগৈ ! গিচে, এতিয়া নো কি হৈছে ?

টেকেলা ।—কি হব, সোঁ বটালৈ চোৱাঁচোন ; মোক তুষ্ট কৰি গা সৰাবলৈ কেনে ফিকিৰখন পাতিছে ! মই আকৌ কেনে ভকত তুমি জানাই নহয় !

টেপেৰা ।—এবা, বোপা, আজিকালি মৌজাদাৰে আমাক কথাইপতি চোভা কৰা হৈছে । এইখন গুনিলে আৰু আমাৰ ফালে যে আধা পেলাবই, তোমাকো লটি-ঘটি কৰাব । (চাত্ৰকৰে মনত পেলাই) অ, এতিয়া আৰু পলম কৰিবৰ সৰু নাই ; আজি বোলে নবাগাওঁৱে সৈতে গোটেইখন কুৰুক্ হব লাগে । মৌজাদাৰ হাকিমে বাটলৈকে দঢ়াই দঢ়াই কৈ পঠিয়াইছে ।

টেকেলা ।—এঃ, আমি কিবা মৌজাদাৰৰ গোলাম নে ? যিমান পাৰোঁ, কৰি থাকিম । বাৰু, আহাঁচোন, আমি ভিতৰ লোমাওঁ ।

টেপেৰা ।—বাৰু, বলাঁ । তুমি আগ হোৱাঁ । অ, ভোগমন, তয়ো আহ ।

(তিনিওৰো ভিতৰলৈ প্ৰৱেশ)

বংদৈ ।—(চকুত আঁচল দি কান্দে) হে পৰ্ভু ! এই ছুখনীৰ কপালত নো ইয়াকে লেখিছিল নে ? তিৰোতাৰ জনম দি মতাৰ বন কৰাবলৈ বাকী নেৰাখিলা ; পুৰাতো পাটীৰপৰা উঠিয়েই মাইকী আৰু মতা দুইৰো বন অকলে কৰোঁতে মোৰ শাঁতি-শুঁতি নেথাকে ; পথাৰত মতাৰ কাম কৰি আহি, দুপৰীয়া ভোজত বাঁহতলৰ জেং-খৰি লুৰি আনি ভাত বান্ধোহি ; গৰু-গাই ধান-চাউল চপোৱাৰ উপৰিও, দিনটো কেইফালৰপৰা কিমান চিন্তাই খাই মাৰেহি তাৰ লেখ নাই ; আৰু যে কিমান দুখ, পৰ্ভু, তুমি দেখিয়েই আছাঁ ! হাঁহ, ইমান ভুগুতি দেখিও তুমি এই বেটাক কিৰূপা নকৰিলাঁ ! কি কৰিম, মই জানিছোঁ, মোৰ এই জীৱ দেহাৰপৰা বাজ নহয়মানে আৰু মোৰ দুখৰ অন্ত নপৰে ! মই নো কেলৈই নমৰোঁও !! (বুকুত চাপৰ মাৰি মাটিত পৰি মুৰ্ছা যায়) ।

জেতুকী ।—(মাকৰ গাত ধৰি কান্দি কান্দি) আই ! তোৰ কি হৈছে ? তই, কিয় কান্দিছ ? তই কেলৈই পৰিলি ? (চিয়ঁৰ মাৰি) ও, বুপাই, আইৰ কিবা এটা হল ও ! বেগাই আহ ও !!

(লোটা-কলহ, কাঁহী-বাটি, কাপোৰ-কানি আদি লৈ টেকেলা, টেপেৰা আৰু ভোগমন ভিতৰৰপৰা ওলাই আহে)

ভোগ ।—কি হল, কি হল ! (বিতত হৈ বংদৈক তোলে) উঠ, উঠ, কিয়নো এনে অথিৰ হৈ বেজাৰৰ ওপৰত বেজাৰ দিছ ? জঁম্বৰৰ ইছা, যি কৰে কৰি থাকক । (বংদৈ উঠি চকুত আঁচল দি কান্দিবলৈ ধৰে ।)

টেপেৰা ।—এইখন আৰু চাই থাকিব নোৱাৰি ! টেকেলা বোপা, কি কি বস্তু লোৱা হৈছে, বেগেতে ফৰ্দ এটা কৰি লোৱাঁ ।

টেকেলা ।—(হাঁহি হাঁহি), বাক, বহাঁচোন । ইমানতে ইমান হলে আৰু টেকেলা-গাওঁবুঢ়াৰ কাম ভালকৈয়ে কৰিবা ! তুমি এটা-এটাকৈ বস্তু ধৰি যোৱা, মই লেখি যাওঁ । (লিখিবলৈ ধৰে) ।

জেতুকী ।—(সৰি গৈ বাটি এটা লৈ) অ, এইটোচোন মোৰ ওমলা-বাটিটো ! অ, মই নিদিওঁ নিবলৈ ।

টেকেলা ।—(বাটিটো আঁজোৰমাৰি কাঢ়ি লৈ) থ, তোৰ বাটি এতিয়া । গুচু ইয়াৰপৰা ।

জেতুকী ।—(ফেঁকুৰি ফেঁকুৰি বাপেকক ধৰেগৈ) বুপাই, মোৰ বাটিটো নিয়ে এতিয়া ! আজি মই কিহেৰে উমলিম ? হঁ, মোৰ বাটিটো দে । (বৰকৈ চিয়ঁৰি চিয়ঁৰি কান্দে) ।

ভোগ ।—(চকু-লোটুকি) নেলাগে সেইটো । মোৰ আইক মই আন এটা আনি দিম । (কোলাত তুলি লৈ জেতুকীক নিচুকায়)

টেকেলা ।—ও, আমাৰ কাম হল ; এতিয়া উঠিবহে লাগে । (লগত অনা মানুহটোক) হেৰ, এইখিনি তাৰ বান্ধি ল ।

টেপেৰা ।—এৰা, উঠা, বলৈ যাওঁ । সিফালেও কেবাঘৰো আছে ।

(বস্তু লৈ তিনিওৰো প্ৰস্থান)

ভোগ ।—(বস্তু নিয়ালৈ চাই থাকি) হাঁয়, এতিয়াও মই জীয়াই আছোঁ ! (পৰি মুৰ্ছা যায়) ।

বংদৈ ।—(ভোগক দাঙ্গি ধৰি) উঠ, উঠ, মাইকী মানুহৰ দৰে বিয়াকুল হৈছ কেলেই ? (বলেৰে ধৈৰ্য্য ধৰি বহি) কপালত যি আছে তাক কোনে গুচাব ? তথাপি, জখৰ পাচত স্মৃথ আছে বুলি সকলোৱে কয় ।

ভোগ ।—(উঠি বহি চকু মোহাৰি) কিনো কম ঐ ! মই তহঁতৰো বধৰ ভাগী হলোঁ ! কুলী হোৱাৰ ভয়ত, আৰু মান বইখা কৰিবলৈ গৈ, চৰ্কাৰী গাওঁবুঢ়া বিষই খাওঁতে এতিয়া মোৰ এনে বিলাই ! দেহিঐ, মোৰ আইৰ হাতৰপৰা সি অধৰমীয়ে বাটিটো আঁজোৰ মাৰি নিয়ালৈ মনত পৰিলে,

এতিয়াও মোৰ বুকু ফাটি যায় যেন লাগে ! হে পৰ্ভু, তোমাৰ কি অতুলত্ মহিমা ! এনেখন সুখ ভুগিলৈকে মাহুহে গাওঁবুঢ়া-বিষই খাবলৈ খাটি-লুটি ফুৰে ! হাঁয় ! হাঁয় !

বংদৈ ।—মৰাটো মৰেই ; জীয়াটোও সেই বুলি তাৰ লগতে মৰিব পাৰে নে ? এতিয়া আৰু শোক-বেজাৰ কৰি থাকিলে কি হব ? গাওঁবুঢ়া বিষয়ে আমাৰ গতি যি কৰিলে কৰক । এতিয়া আৰু তাত সন্ধান নাই ; কাইলৈ গৈ হাকিমৰ আগতে সেইখন বিষই শোধাই থৈ আহি গাটো আজৰি হৈ লবি-হঁক । দেহা ভালে থাকিলে, কোন্ নো নেথাই মৰিছে ? এতিয়া হাতে-কাণে যি আছে, তাকে বেচি তৰোঁহঁক । পাচে পৰ্ভুৱে যি কৰে !

ভোগ ।—(দীঘলকৈ ছমুনিয়া পেলাই) ভাল কৈছ ; তোৰ কথাতে ভৰ দিলোঁ । কাইলৈ মৌজাদাৰ হাকিমৰ ওচৰত আমাৰ বিধেখনৰ মেটমৰা ভাৰখন শোধাই দিছে আহিবগৈ লাগে ।

বংদৈ ।—আহচোনহঁক, ভিতৰ সোমাওঁ, কিবা এবি গৈছে নে চাওঁগৈ ।

(তিনিওৰো প্ৰস্থান)

দ্বিতীয় পট,—আদালত ।

(মিঃ ইয়ং, পেস্কাৰ, টেকেলা)

মিঃ ইয়ং ।—পেস্কাৰ !

পেস্কাৰ ।—হজুৰ !

ইয়ং ।—ফৌজদাৰী মকদ্দমা পেচ কৰিব লাগে ।

পেস্কাৰ ।—বহুত আচ্ছা হজুৰ ! হেৰ, টেকেলা, ভেলেউ মৰিয়ানীক ফুকাৰচোন ।

টেকেলা ।—ভাল, দোতা । (চিয়ঁৰি) ভেলেউ মৰিয়ানী হাজিৰ ।
ভেলেউ মৰিয়ানী হাজিৰ ।

(ভেলেউৰ প্ৰৱেশ ; হাতঘোৰকৈ থিয় দিয়ে)

ইয়ং ।—টুনি, গোচৰ কৰিছে ?

ভেলেউ ।—হৈছে হাজিৰ !

পেস্কাৰ ।—বাক, হলফ ল । ক, বুলি, যি কম সঁচা কম । মিছা কলে
খৰ্শে ঘটাৰ ।

ভেলেউ ।—এ খোদাই ! মিছা কবলৈ নো কি হৈছে ? খঁচা কমন্তোন ।

ইয়ং ।—টোমাৰ কোন্ কটা টাকিছে ?

ভেলেউ ।—নাই হাজিৰ ! বেটীক কোনেও কটা নাই ।

পেস্কাৰ ।—নহয়, তোৰ কি কথা কবলৈ আছে, তাকে হে সোধিছে ।

ভেলেউ ।—অ, খেইটো কথা ! হাজিৰ, বেটী বাঁৰী মাল্লহ । খেতি-পথাৰৰ
খঁচেই নাই । কুকুৰা পোৱালি পুহি যেন্তেন্তেকৈ পোহ ঘাওঁ । তাৰে
ঘাই কুকুৰাজনীকে খিদিদাসন ভোগমন গাওঁবুঢ়াই কাঢ়ি আনিগৈগৈ । বেটী
নিগমে মৰিলোঁ ! এনে অইনাই হলে কেনেকৈ থাকিম, হাজিৰ !

ইয়ং ।—খেইটো টোমাৰ কুকুৰ ডৰিছে ? ডৰিছে তো কি কৰিছে ?

ভেলেউ ।—মাৰি খালে চাটগৈ, হাজিৰ !

ইয়ং ।—হেইটো কুকুৰ কায় ? হি কি জাত আছে ?

পেক্কাৰ ।—নহয় হজুৰ, কুকুৰ নহয়, মুৰ্গী হে ।

ইয়ং ।—হাঁ, হাঁ, হামি এটিয়া জানিলে । আচ্ছা, গাওঁবুঢ়াকো বলাও ।

পেক্কাৰ ।—হেৰ, টেকেলা, ভোগমন গাওঁবুঢ়াক ফুঁকাৰ ; মুক্তিয়ারকো খবৰ দিবিগৈ ।

টেকেলা ।—ভাল, দোতা ! (চিৰ্ণিৰি) ভোগমন গাওঁবুঢ়া হাজিৰ ।
ভোগমন গাওঁবুঢ়া হাজিৰ ।

(কঁপি কঁপি ভোগমনৰ প্ৰৱেশ)

ইয়ং ।—টুমি গাওঁবুঢ়া টাকিছে ।

ভোগ ।—(কঁপি কঁপি) হয়, ধৰ্ম্মাৱতাৰ !

ইয়ং ।—হেইটো মাইকী গড়তে টুমি মুৰ্গী ডৰিছে ?

ভোগ ।—হয়, হজুৰ, ধৰ্ম্মাৱতাৰ !

ইয়ং ।—টুমি টাকে ডাম ডিছে ?

ভোগ ।—নাই দিয়া, হজুৰ ।

ইয়ং ।—এটিয়া ডাম ডিবে ?

ভোগ ।—নাই হজুৰ, কৰপৰা দিম, তুখীয়া মান্নহ ।

(মুক্তিয়ারৰ প্ৰৱেশ)

ইয়ং ।—(পেক্কাৰৰ প্ৰতি) ওৱেল, এই আডুমি কচুৰ কবুল কৰিছে । টাকে আমি ফাটক ডিবে ।

পেক্কাৰ ।—হয়, হজুৰ ! কিন্তু সি আচল কথা চম্জি কব জনা নাই ।
তাৰ মুক্তিয়ারক স্মথিলে ভাল আছিল ।

ইয়ং ।—আচ্ছা, মুক্তিয়ারকে বলাবে লাগে ।

মুক্তিয়ার ।—হজুৰ ! বেঙা হাজিৰ আছে ।

ইয়ং ।—টোমাব কুচ-জবাব টাকিছে ?

মুক্তিয়ার।—হয় ; হজুৰে ঠিককৈ দৰিয়াপ কৰিব লাগে ।

ইয়ং।—(অসন্তুষ্ট হৈ) হামি টিক দৰিয়াপ নাই কৰিছে ?

মুক্তিয়ার।—হজুৰ, মোৰ মোক্কেল গৰিপ ; কিন্তু ভাল মানুহ । ইয়াৰ সম্বন্ধ ভালকৈ দৰিয়াপ কৰিব লাগে ।

ইয়ং।—(খন্দেৰে) ডৰিয়াপ ! ডৰিয়াপ ! ক'য়া ডৰিয়াপ আছে ?

পেক্কাৰ।—আপুনি একে-আধাৰে নো আচল কথা কৈ নেপেলায় কিয় ?

মুক্তিয়ার।—অ, হয় । হজুৰ, এই গৰিপে তাৰ নিজৰ ক্ষমতাৰে মুৰ্গী কাঢ়ি অনাটগৈ নাই ।

ইয়ং।—টাকে কোন্ থেমটা দিছে ?

মুক্তিয়ার।—হজুৰে ।

ইয়ং।—অঃ, টুমি একদম জুঠা কৈছে ; হামি টাকে হেই থেমটা নাই ডিছে । জোৰ-জববদস্তি জুলুম কৰিবলে হুকুম হামি নাই দিছে ।

মুক্তিয়ার।—হজুৰে দৰিয়াপ কৰি চাওক, দিছে ।

পেক্কাৰ।—হয়, হজুৰে দৰিয়াপ কৰি চাওক, দিছে ।

ইয়ং।—হামি জুঠা নাই কৈছে ; হামি হুকুম নাই ডিছে ।

মুক্তিয়ার।—বাক, মই ভান্দি কওঁ । হজুৰ, সেই মুৰ্গী বৰচাহাবৰ বচদলৈ হে আনিছিল ; গাওঁবুঢ়াৰ নিজলৈ নহয় ।

ইয়ং।—বচদ আনিছে তো ডাম নাই ফাইছে ?

মুক্তিয়ার।—ডাম পালে আৰু এনে হবলৈ পায় নে ? হজুৰ নতুন কাৰণে বুজা নাই এথোন, পাচে সকলো বুজিব ।

ইয়ং।—ডাম নাই ফাইছে ! আচ্ছা, হামি নাজিবকে ছডিব,— নাজিব বাবু !

নাজিব।—(নেপথ্যৰপৰা 'হজুৰ !' বুলি বেগেৰে গ্ৰৱেশ)

ইয়ং।—এই আভুৰি বচদ ডাম নাই ফাইছে ?

নাজিব।—নাই, হজুৰ, দাম দিয়াৰ দস্তব নাই ।

ইয়ং।—ডস্তৰ নাই! মাগনা কাৰে! বহুত বয়া ডস্তৰ আছে।
আচ্ছা, হামি এই কঠা ডেকিবে পিচাৰি। আভি আচামী খালাচ।

(মুক্তিয়ার, ভোগমন, নাজিৰ প্ৰভৃতিয়ে চেলাম দি প্ৰস্থান কৰে)

ভেলেউ।—হজিৰ! পিচে, দুখুনী বেটা হে নিগমে মৰিলোঁ!

ইয়ং।—নাই, নাই মৰিবে। এইঠো বাট হামি ওপৰতে লেকিবে। কি
জানি টোমাৰ খাটিৰে চবকো ভালা হব ফাবে।

ভেলেউ।—সেইটো খোদায়ে হে জানিছে! (চেলাম দি প্ৰস্থান)

ইয়ং।—(পেস্কাৰৰ প্ৰতি) ওৱেল, এইঠো ভালা ডস্তৰ নাই আছে।
কুলী জবৰদস্তি ডৰিবে! বচদ কাৰে, ডাম নাই ডিবে! গাওঁবুঢ়া কাম
কৰিবে, টলপ নাই পাবে, কুচ নাই মিলিবে! কেইচা ডস্তৰ! এ চব বাট
হামি ওপৰতে লেকিবে। (প্ৰস্থান)

(চাহাব উঠি যোৱাৰ পাচত, কাকত-পত্ৰ জুকিয়াই লৈ পেস্কাৰৰো প্ৰস্থান)।

তৃতীয় পট,—গাঁৱলীয়া ৰাজবাট।

(কচুখোৱা, কেৰপাই আৰু টেপেৰা)

কেৰ।—মোটেল হলে অসহনী হলছি ককাইট! নোৱাৰি আৰু!
কাইলৈ মোৰ বিমেষখন শোধাই দিওঁগৈ হে বুলিছোঁ।

কচু।—দেগৈ শোধাই। পাৰিলে আমিও দিওঁগৈ।

টেপেৰা।—কিয়, নোৱাৰিম নো কিয়? কিনো নিকিনা-গোলাম
সোমালোঁ? এবিলেও নেৰিবৰ আশ্বৰ্য আছে নে কি?

কচু ।—এৰা, তেনেকুৱাইতো । আন এটা নলয়মানে নেৰে হেনো ।

(ভোগমনৰ প্ৰৱেশ)

ভোগ ।—(হাঁহি হাঁহি) হেৰ, মৰিব-নজনা হৈঁত, আছ ? কি কৰিছহঁক ?

কেৰ ।—ও, আছোঁ তো । তই মৰিব জনাটোওচোন আছ ? কলৈ নো গৈছিলি ? আজিচোন মন মুকলি ?

ভোগ ।—এৰা, গৈছিলোঁ এই ফালে ; হাকিমৰ ঘৰৰপৰা আহিলোঁগৈ ।

টেপেৰা ।—সকাম বা কি আছিল ?

ভোগ ।—সকাম আমাৰ বিবেখনৰ ভাৰখন শোধাই দিয়া ।

কচু ।—কি, কি, হেৰ, কেনেকৈ শোধালি কচোন ?

ভোগ ।—কাম নকৰোঁ বুলিলোঁ, আৰু হৈ গল ।

কচু ।—কাম নকৰোঁ বোলাতে এৰি দিলে নে ?

ভোগ ।—হেঃ, ক'ত এৰে খেমেখা ; কত টাংবাং কৰি হে এবাইছোঁ !

কেৰ ।—কিনো টাংবাং কৰিলি ? কচোন আমাকো বুধিটো ।

ভোগ ।—সলনি নিদিলে নেৰে একোপধ্যে । পিচে, কছাৰী-লৰা ভদ্রিয়াক ফুচুলাই নি সলনি দি পাকতে এবাই ঞ্চি আহিছোঁ ।

কচু ।—এৰা, মই নকৈছোঁ, বোলোঁ, আন এটা নেপায়মানে নেৰে ।

কেৰ ।—ভাল হল, শিকি ললোঁ ! ময়ো সলনি বিচাৰিব হে লাগিল বোপাই ! কোনোমতে এবাব পাৰিলেই হয় ।

টেপেৰা ।—ময়ো, ময়ো । হেৰ, পাৰ যদি, মোটাকো বিচাৰিবি এটা !

কচু ।—কিন্তু, চাবিহঁক, এৰিলেও স্মৃথ নাই । খেমেখা নেৰিবিহঁক । কুলীখৰা বচন-দিয়া এইবোৰ নিয়ম উঠিব, আৰু গাওঁবুঢ়াই বানচ পাব বুলি শুনিছোঁ ! আমাৰ চেহাবে হেনো এই কথা চৰকাৰলৈ লিখিছে ।

কেৰ ।—এঃ, মেনেমেনে থাক । বোলে, “মোমাই মৰক, ভুতক পাচে পাওক” । চৰকাৰৰ হুকুম অহালৈ আমি জীয়াই নেথাকোঁ !

টেপেৰা ।—বাক, যি হয় ঘৰত কৰিবিগৈহঁক । এতিয়া চুখত এফেৰি
আনন্দ কৰি চাওঁ আহঁক । সিদিনা জিলাৰ ‘ঠেইটাৰ’-ভাওনাত শুনি
অহা গাহানটোকে ধৰোঁহঁক ।

কেৰ ।—বেচ কথা । মোৰ হলে গাহানটো মুখত আহি আছে ।
চেৰে-চেৰে পাক এটাও দিওঁ, ধৰিবিহঁকচোন :—(কেৰপায়ে লগাই দিয়ে,
চাৰিওটাই গীত গাই গাই ঘূৰি ঘূৰি নাচে)

গীত ।

খট,——কান্ধিৰী থেমটা ।

আমি চাৰি গাওঁবুঢ়া,

চাৰিগোট টেকী-খোৰা ;

বাতি দিনে কাম বানি হওঁ এধামৰা ! (আমি গাওঁবুঢ়া)

বাহিৰত বৰ-কথা,

ভিতৰত কন্দা-কটা ;

ঘৰে-পৰে থকা-খুন্দা গৰিহণা খাই ফুৰা ! (আমি গাওঁবুঢ়া)

ঘৰৰ খোৰাক খাই,

পৰৰ কাম চলাই,

ঘূৰি ফুৰোঁ দিনে-বাতি অনাহাৰী বিমৈখোৱা ! (আমি গাওঁবুঢ়া)

যৱনিকাপাত ।

টেটোন তামুলি ।

(ধেমেলীয়া নাটক)

আদিছোৱা ।

বটোতা,
সাহিত্যিক পেঞ্চনাৰ
ৰামবাহাদুৰ পদ্মনাথ গোহাঞি বৰুৱা, এম, আৰ, এ, এচ ।

দ্বিতীয় তাডবণ,

১৮৬২ শক ।

তেজপুৰ, অসম,
লীলা-এজেন্সিৰূপৰা প্ৰকাশিত

বেচ ১০ আখনি এটা ।

তেজপুৰ,
লীলা-এক্সেম্প্লিৰপৰা
গ্ৰন্থকাৰৰ দ্বাৰা প্ৰকাশিত ।

কলিকতা, —১৮৫৭ অঁপাৰ চাৰকুলাৰ বোড,
'ভাৰতমিহিৰ' দ্বন্দ্বত
ত্ৰীযুগলচৰণ দাসৰ দ্বাৰাই মুদ্ৰিত ।

পাতনি ।

“টেটোন তামুলি”ৰ বিষয়ে অসমীয়া বাইজে আগবেপৰা ভালকৈ জানে। এই বিষয়ে এফেৰিমান বঢ়াই কবলৈ গলেও অতিবৰ্জিত হোৱাৰ হে ভয়। গতিকে, বাইজৰ মূলবস্তুত কোনো লৰচৰ নঘটাই, তাক নাটমন্দিৰত উলিয়াব পৰাকৈ সজোৱা হল যাথোন। কিন্তু, লিখকৰ কাল্পনিক সাজপাৰে যে মূলচিত্ৰৰ আচল জেউতিত অলপ হীন-ডেচি ঘটাইছে, সেইটো তেওঁ স্বীকাৰ কৰে; আৰু সেইবাবে বাইজৰ ওচৰত তেওঁ ক্ৰুটি মাৰ্জনা বিচাবে।

“টেটোন”ৰ চিত্ৰ সুবিধাকৈ তিনি ছোৱাত ভগাই, তাৰে এই আদিছোৱা আগধৰি আগবঢ়োৱা হৈছে; সময় আৰু ছেগ পালে, মাজ আৰু শেহ ছোৱা পাচত উলিয়াবলৈ বাঞ্ছা থাকিল। কিন্তু, অসমীয়া ‘ষ্টেজ’ত থেমেলীয়া নাটকৰ বৰ্ত্তমান যেনে অভাৱ, তালৈ চাই, এই লিখকে সেই সময় আৰু ছেগ পোৱাৰ আগেয়ে যদি কোনোবা সুলিখকে বাকী দোছোৱা হাতত লয়, তেন্তে সি অতিশয় আনন্দৰ বিষয় হব। ইতি

তেজপুৰ, অসম।

বিনীত,

১৭ আহিন, ১৮৩১ শক।

ত্ৰীপদ্মনাথ গোহাঞি বৰুৱা।

দ্বিতীয় তাণ্ডৰণৰ কথা ।

এইবাৰ আগৰ তাণ্ডৰণৰ ছপা-ভুল আৰু বৰ্ণাঙ্কি আশোঁৱাহ পাৰ্ধ্যমানে শোধন কৰা হৈছে; আৰু নাট-মন্দিৰৰ সুবিধা বঢ়াবৰ অভিপ্ৰায়ে নাটৰ গোটামিয়েক দৃষ্টৰ যৎসামান্য লৰচৰ কৰি, গোটামিয়েক নতুন দৃষ্ট লগাই দিয়া গৈছে।

তেজপুৰ, অসম।

ঐশ্বৰ্য্যক।

ভাদ, ১৮৬২ শক।

টেটোন-তামুলি ।

আদিছোৱা ।

প্রথম অঙ্ক ।

প্রথম পট,—মনাইৰ পদূলি ।

টেটোন ।—(অকলশৰে ইফাল-সিফালকৈ টহলি) আহক বাইটী মাছৰপৰা আজি । মই, বাপেকে, এইখিনিতে খালৈবপৰা পোনেই বৰকাঠৈ এটা আৰু মৰঠী-পুঠী এজনী লৈ, বেলেগে খৰিকাত দিমগৈ । বোপাই পথাৰবপৰা আহি নৌ পাওঁতেই, বাপেকে, খৰিকা-দিয়া পেট পাবগৈ । আকৌ, আইবপৰাও আজাত দিয়াৰো ভাগ লম নহয়, মই বাপেকে । আহক আজি ; জাকৈয়া নাহেমনে ময়ো পদূলিমূৰবপৰা নাতৰোঁ নহয় । (অলপ পৰ টলকা মাৰি বৈ) অ, ভাল মনত পৰিছে ! আজি ভিনীহিকো মাতি পঠিয়াইছে নহয় । সেইটো আহি পালে, আমাৰ কাঠৈ মাছৰ মূৰ চোবোৱাটি হৈছে আৰু ! আইৰ আৰু বোপাইৰ আকৌ তালৈ হে ধাউতি । জোৱাই-লৰা আহিব বুলিলেইচোন দুইবো গাত ততেই নাইকিয়া হয় । আজি, বাক, আহক বাপেকে, দেখিম ময়ো ।

(ধনাইৰ প্ৰৱেশ)

টেটোন।—আও ! ভিনীহি, তুমি বহুত দিন জীৱা দেও !

ধনাই।—হেৰ, কি হল অ ? কোনখন মঙ্গলত নো পালি, মই বহুত দিন
জীম বুলি ?

টেটোন।—এ, মঙ্গল নহয়, ভিনীহি, মানুহৰ নাম লগতেই ওলালেহি হেনো
তাৰ আয়ুস বাঢ়ে।

ধনাই।—অ, তই তেন্তে মোক চৰ্চ্চি হে আছিলি হবলা ?

টেটোন।—সঁচা, তোমাক লৈয়ে নিতৌ মোৰ চৰ্চ্চা বাঢ়িছে হওঁতে।—বাইকৈ
আজি,—এইবেলা।

ধনাই।—তোৰ নো কি ভাগৰ ভাতগাল খালোঁ অ, তাকে যে চৰ্চ্চি থাক ?

টেটোন।—এ, ভাগৰ ভাত হে বুলিছাঁ, তাৰ লগতে মাছকেটাও যে !
ভাততকৈ মাছবটো ভাবনা হে আগ হৈছে।

ধনাই।—বাক, তোৰ ভাত-মাছ খোৱা কাথাখন থ এতিয়া। কচোন, বাপেৰ
কলৈ গল ?

টেটোন।—(আপোনা-আপুনি) আও ! “বাপেৰ” ! শহুৰ বুলিবলৈ
‘বৰ মানুহৰ বেটাৰ’ লাজ লাগে ! বাক, শিকাম বাপেৰে ময়ো,
বৰি। (ফুটাই) এ, ভিনীহি, বোপাই পতাল ছিৰি তলৰ মাটি
ওপৰ কৰিবলৈ গৈছে।

ধনাই।—(আপোনা-আপুনি) উঃ, কটা, ভাল কথা জুখিলে আকৌ ই
পেংলাই হে কৰে ! (ফুটাই) বাক, বাপেৰৰ কথা বুজিলোঁ ;
হেৰ, মাৰ গল কলৈ ?

টেটোন।—(ভোৰভোৰাই) উস্ ! শাহ বুলিবলৈকো লাজ ! মোৰ আইক
শাহ বুলিলে ই বজাৰ কোৱঁবটো সৰু হব ! বাক, চাম বাপেৰে
ময়ো, কিমান উধাব পাব। (ফুটাই) এৰা, ভিনীহি, আইও
নাই। আই সামিনীয়া পইতা খুৱাই মৰা জীয়াবলৈ গৈছে।

ধনাই ।—(আপোনা-আপুনি) ও কটা, লৰাটোৰ ভেকুচালিখন বাঢ়ি হৈ
গৈছে ! (ফুটাই) হেৰ, বায়েবো নাই হবলা ঘৰত ?

টেটোন ।—(ভোৰভোৰাই) বাৰু, অলপ শাম কাটিছে । (ফুটাই) নাট,
ভিনীহি, বাইটীও নাই ঘৰত । বাইটী সাগৰ চালি মাণিক
তুলিবলৈ গৈছে ।

ধনাই ।—(আপোনা-আপুনি) ই কটা বৰ আধাকটা লৰা ! ভাল কথা শুধিলে
সি পেংলাই হৈ কৰে ! বাৰু, ববি, যম্মো চুঙা চাই সোপা দি
থও । (ফুটাই) হেৰ, বাপেৰ আহিলে কবি, বুলি, ভিনীহি
আহিছিল, কাণমাৰিলৈ তইতৰ বৰ চপা গছজোপা কাটি নিবলৈ ;
পিচে, ঘৰত মাছহ নেপাই উলটি গল ।

টেটোন ।—(ভোৰভোৰাই) আও ! ম'হৰ শিঙত কঁকিলা-দাবু ! এওঁৰ
বুধিৰ লৰটো অমুকাই লগ নেপামগৈ যেন ভাবিছে ! আৰু, হেনো
ঘৰত মাছহ নেপাই হৈ এওঁ এতিয়া ওলটে ! আমি এওঁৰ মানত
মাছহেই নহওঁ ! বাৰু, ববি, বাপেৰে, মাছহ নে গৰু দেখুৱাম ।
(ফুটাই) এ, ভিনীহি, চপাগছৰ আশাটি এবিলেই ভাল । আমাৰ
দাঁত-খৰিকা কৰিবলৈ বুলি সেই জোপা গছ বোপায়ে মোক
কালিয়েই কাটিবলৈ কৈ থৈছে । পিচে, মোৰ নগীয়া কটাৰীখন
ধৰাই লবলৈ শিল পোৱা নাই দেখি হৈ আজিও কাটিব পৰা
নাই ; পৰ্বতলৈ শিল বিচাৰি যাওঁ বুলি হৈ ভাবিছোঁ ।

ধনাই ।—(আপোনা-আপুনি) উঃ কটা ! ই শুনাশুদি লৰা নহয় । ইয়াৰে
সৈতে উত্তৰা-উত্তৰি কৰিবলৈ গলে আৰু লাজ হৈ পাব লাগিব ।
(খং দেখুৱাই) হেৰ, বান্দৰ ! তোৰে সৈতে মই চুপতি
কৰিবলৈ অহা নাই, জানিছ । কটা, কুকুৰ, লৰাই লাই পাই
গললৈকে জঁপিয়াব দেখোন !

(উচাং মাৰি ধনাই গুচি যায়)

টেটোন।—(কাষলতি বজাই জঁপিয়ায়) আয়ুস্, আয়ুস্, এতিয়া হে মোৰ গাটি শুক্ লাগিছে। আজি এইপাটক এই দৰে নেখেদা হলে, মোৰ ফালে মৰঠা-পুঠা খৰিকাত দিয়াটি হৈছিল আৰু ! (ভিনীহিয়েকলৈ চাই চাই) যোৱাগৈ, বেগাই যোৱাগৈ। ঘৰত চাগৈ ৰোহপাটীখনে বিৰহত বিনাব লাগিছে !

(মনাইৰ প্ৰৱেশ)

মনাই।—কি, অ, আপুটি, কি হল ? আজিটোন তোৰ মনত বৰ বং ?

টেটোন।—এবা, ভিনীহিৰ খংচাট দেখি !

মনাই।—কি ! ভিনীহিয়েৰ আহি গল নে কি ?

টেটোন।—ও, সোঁটো নহয়, ভিৰাই বেগ্-ধৰিছে ঘৰলৈ।

মনাই।—কিয় ? কিয় ?

টেটোন।—কিয় ?—পৰ্বতখন যে থিয়।

মনাই।—এ, ছপৰীয়া খং তুলি নলবি দেই লৰাই। কি হৈছিল ভাঙ্গি নকৰ কিয় ?

টেটোন।—ভাঙ্গিম কেনেকৈ আকৌ ? হাতেৰে ধৰিব পৰা বস্তু হলে হে ভাঙ্গিব পাৰোঁ !

মনাই।—কটা, মই কি ওভত্-গোৱৰ লৰাটো পালোঁ ! এনে লৰা হোৱাতকৈ নোহোৱাই ভাল। হেৰ, বোলোঁ, মোৰ কথা কিবা কৈছিল নে ভিনীহিয়েৰে ?

টেটোন।—ও, কৈছিল তো। সমস্কত নাকটি ছিঙ্গি কৈছিল, বোলে “বাপেৰ কলৈ গল ?”

মনাই।—পিচে ?—তই কি সমিধান দিলি ?

টেটোন।—পিচে, ময়ো দিলোঁ তাক দান চাই সমিধান যি দিব লাগে।

মনাই।—কটা, গৰু! দান নহলে হে সমিধান দিয়ে। তই নো কি দান পাইছিলি?—তোক পালে কিহে আজি।

টেটোন।—পাব লাগিছে কিহে আৰু, ওভোতগোবৰ বুলিছাই নহয়।

মনাই।—হেৰ, ভিনীহিয়েৰে বাপেৰ কলৈ গল বুলি সোধোঁতে তই কি বুলি কলি?

টেটোন।—কলৌ, বোলৌ, বোপাই পতাল ছিৰি তলৰ মাটি ওপৰ কৰিবলৈ গৈছে।

মনাই।—দেখিছাঁ বাক এতিয়া!

টেটোন।—বোলৌ, দেখিবলগীয়া বস্তু নহয়, কথা হে। ভিনীহিক কোৱা কথা মিছা জানো? তুমি হাল বাবলৈ নাই ঘোৱা জানো?

মনাই।—বাক, আন কাৰো কথা সোধা নাই নে?

টেটোন।—কিয় নাই সোধা; আইৰ কথাও সোধিছিল, বাইগৈৰ কথাও সোধিছিল।

মনাই।—তই পিচে কি কলি?

টেটোন।—মই সঁচা সঁচা কথা কলৌ।

মনাই।—হেৰ, কি সঁচা কথা কলি?

টেটোন।—কলৌ, বোলৌ, আই সাদিনীয়া পইতা খুৱাই মৰা জীয়াবলৈ গৈছে; আৰু বাইটা সাগৰ চালি মাৰ্ণিক তুলিবলৈ গৈছে।

মনাই।—বাক, চোৱাঁ এতিয়া!

টেটোন।—বোলৌ চাবলগীয়া বস্তু নহয়, কথা হে। আই ভুই কবলৈ আৰু বাইটা জকাই বাবলৈ ঘোৱা নাই জানো?

মনাই।—বন্দী, বাবৰ বুকুত ঘোৱা, আৰু কিবা সোধিছিল নে?—তোক আজি ধুনু মেথুৱাম বাপেৰে।

টেটোন।—আজিয়েই বা কাইলৈয়েই। কি ধুনু মেথুৱাঁ, মেথুৱাৰী। যি হৈছিল তাকে হে কৈছোঁ। সঁচা কথা কলে খং উঠে যদি নকৰ, কি আছে।

মনাই।—উঃ, উপায় নাই ইয়াৰপৰা ! বাক ক, আৰু কি হৈছিল কৈ যা।

টেটোন।—আৰু, ভিনীহিয়ে কৈছিল, বোলে, বাপেৰ আহিলে কবি, তইঁতৰ
বৰ চপাগছজোপা কাণমাৰিলৈ কাটি নিবলৈ আহিছিলোঁ,
পিচে,—

মনাই।—(হাঁহি মাৰি) পিচে, তই কি কলি ?

টেটোন।—মই কলোঁ, বোলোঁ, সিটি আশা এৰি দিয়া ভিনীহি, আমাৰ দাঁত-
খৰিকা কৰিবলৈ সেইজোপা গছ মই কাটোঁ কাটোঁকৈ হে
আছোঁ।

মনাই।—(আপোনা-আপুনি) ইয়াৰ আটাইবোৰ পাক-লগা কথা ! (ফুটাই)
তাৰ পিচে ?

টেটোন।—তাৰ পিচে, ভিনীহি দেখোন উচাং মাৰি গুচি গৈছেগৈ !

মনাই।—অ, কটা, লৰাই ইমান অতপালি কৰ ! বাপুৰে, ভিনীহিক এদাজ
খুৱাবলৈ বুলি মাতি আনিছে, ভালকৈ মাতি-বুলি বহিবলৈ দিওঁ,
সেইটো নাই, সি পেংলাই কৰি থৈ দিছে ! কটা, এনে
আপদীয়া লৰা কেলেই লাগিছে ! তই এতিয়াই মোৰ ঘৰৰপৰা
ওলাই যা। নহলে, এই হালোৱা এছাৰিৰ কোবত তোৰ ধাতু
উকুৱাম আজি !

টেটোন।—বাক, মোৰ ধাতুটো উকুৱাই তোমাৰটো ধাতু পাচত উকুৱাবলৈ
বৰ নেলাগে ! আমি বাক আপোন মনেৰেই ওলাই যাওঁ। তুমি
জী-জোৱাই লৈয়ে থাক। ওলাই নগলে মোৰ কল্যাণ নাই
বুলি ময়ো জানি লৈছোঁ। যাওঁ, কাৰোবাৰ জীৱ লগত মোৰো
জোৱাই-ঘোৰা মিলিলে মিলিব পাৰে।

(গা কেহেলিয়াই ২ টেটোনৰ প্ৰস্থান)

মনাই।—ভাল কৰিলে বন্দী বাথখোৱাই ! ভিনীহিয়েকে চাৰ্গৈ বেজাৰ
পাই হে গৈছে। যেনেবোৰ হে ভেকুচালিৰ কথা শুনিবোঁ, কাৰ নো

বাক খং হুঠিৰ ! কি কৰিম, এই শুভতঃগোৰে নচা লৰাটোৰপৰা
মই নিৰুপায় । যাওক সি, কত মৰে মৰকগৈ । মই যাওঁ,
ভিনীহিয়েকক বৰাই-বুজাই আকৌ মাতি আনোঁগৈ । যাওঁ ।
(অস্থান)

দ্বিতীয় পট,—

চম্পাৰতীৰ ফুলনি ।

(চম্পাৰতীয়ে ফুলনিৰ ফুল তুলি লৈ, মালা গাঁথিবলৈ বহি, শুণ্ডশুণ্ডকৈ
বিয়া-নাম গায়)

* * * *

পুখুৰীৰে চউপাশে খাগৰিৰে বেৰা,

ৰাম ৰাম খাগৰিৰে বেৰা ।

দলি মাৰি পেলাই দিছে স্ফটিকৰে মালা,

ৰাম ৰাম স্ফটিকৰে মালা ॥

* * * *

পুখুৰীৰে চউপাশে মৃগপহু চৰে,

ৰাম ৰাম মৃগপহু চৰে ।

তাকে দেখি ৰামচন্দ্ৰে শব-ধনু ধৰে,

ৰাম ৰাম শব-ধনু ধৰে ॥

(বংদৈৰ প্ৰৱেশ)

বংদৈ ।—ও, আই, আইসেৱেচোন অকলে অকলেই বিয়াখন পাতিছে ! মই
তেও আঁবে-আঁবে শুনি হে আছিলোঁ । পিচে, নামৰ মূৰৰ
কাঁকিকেচোন এবিলে !

চম্পা ।—মোৰ মনত নাই অ, বংদৈ ! মূৰৰ ফাঁকি নো কি আছিল ?

বংদৈ ।—এই ফাঁকি আছিল, শুন্দক :—

আগত দিয়া পাচত দিয়া পাঞ্চ আয়তীয়ে,

বাম বাম পাঞ্চ আয়তীয়ে ।

দুৰ্ব্বা ঘাটৰ পানী তোলে যশোদা সুন্দৰী,

বাম বাম যশোদা সুন্দৰী ॥

চম্পা ।—তোৰো ভাল মনত থাকে, বংদৈ !

বংদৈ ।—মনত নাথাকিব কিয়, মই আওবাই থৈছোঁ নহয় ।

চম্পা ।—কেলৈ নো আওবাই থৈছ ?

বংদৈ ।—কেলৈ ?—বিয়ালৈ ।

চম্পা ।—কাৰ বিয়ালৈ অ, বংদৈ ?

বংদৈ ।—মই যাৰে বান্ধী, তাৰে বিয়ালৈ ।

চম্পা ।—হেঁই এই জনি !—গুচু ইয়াৰপৰা ।

বংদৈ ।—আও ! নামৰ ভাগ ললেও দায় লাগে নে ? নেলাগে বাক নামৰ

ভাগ ; মোজোনা এটাকে দি থওঁ,—“বাহৰ আগত বগলী নাচে,

আমাৰ আইদেউৰ বিয়ালৈ এদিন-এবেলা আছে” ।

চম্পা ।—এই লেবীজনীয়ে কিখন বলকে ! থাকু তই তোৰ যোজোনা লৈ ।

(চাঁতকৰে আঁতৰি গুচি যায়)

বংদৈ ।—এ, আই, বং কৰোঁতে খঙেই উঠিল হবলা । যাওঁচোন, আকৌ

বং লগাবলৈ চাওঁগৈ ।

(প্রস্থান)

তৃতীয় পট,—

মনাইৰ আগচোতাল।

মনাই।—(অকলে) উঃ কটা, লৰাটোৰ ভেঙ্গুচালিখন ! কটা, ঠুঠ চেপিলে গাখীৰ ওলোৱা কালিৰ ফুকলীয়া লৰাটোৰ কেনে আঁহে আঁহে কথা ! নহব নো কলেই,—যেনে বাপেকি, তেনে পোৱালি ! বাপেকপাটো সেই ; বাপেকৰ চালত হে পিতেক চলে। মোক মাতি নি এই দৰে লঘু কৰাটো বাপেকৰ বৃদ্ধি নহলে নো ফুকলীয়া লৰাই ইমানবোৰ কথা ঢুকি পায় নে ? আৰু, মাকজনীও হব পায় সেই একে গছৰে পাণ। জীয়েকতে তাৰ পৰিমাণ পাইছোঁ নহয়। সেই দিনা হুপৰীয়া পথাৰৰপৰা আহি থকা-খুন্দাকৈ শুদ্ধা ভাতগৰ্হা গিলোঁতে টেঁটুত লাগি মৰোঁ আৰু ! তথাপি তাই জানো কৈ দিলে, পানী এটোকা পি দিয়া বুলি। সেই হে কয়, বোলে, “টিক্ বলধা, ওলাই মাটি ; মাক ভালে হে জীয়েক জাতি।” মই যেনিবা স্নগুণি-নেমেলি ভাল কলগ্ৰহটো চপাই ললোঁ !

(মনাইৰ প্ৰৱেশ)

মনাই।—(আঁতৰৰপৰা) এঃ দেহি ! লৰাটিয়ে বৰ বেজাৰ পাই আহিল ! বেজাৰ পাবৰ কথাও হয়, বাখেখোৱা লৰাটোৰ কথাত মোৰে খং-বেজাৰ গৈ মূৰত উঠিছিল। হেজাবো হওক, পৰৰ লৰা ; পৰৰ তিতা মাত কেনেকৈ সহিব ! সেইবোৰ বাক এৰিছোঁ এতিয়া ; মই আগবাঢ়ি আহি কিন্তু ভাল কৰিলোঁ। নহলে, আকৌ উপাচাৰি আমাৰ ঘৰলৈ যাবলৈ লৰাই বেয়া পালেহেঁতেন। এতিয়া মই মিঠামুখেৰে দু-আষাৰমান কলেই পাছৰি ঘাৰ আটাইবোৰ কথা। (ফুটাই) এ, বোপাই, ঘৰলৈ গৈ আকৌ গুচি আহিলি নো কিয় ?

ধনাই ।—(জলি উঠি) ও, কটা, বিটলিয়া সোলা ! তই আকৌ কি চেলাবলৈ আহিছ ? ঘৰলৈ মাতি নি, পিতৰৰ হতুৱাই যি জলপান খুৱালি সেয়ে আটিছে, আকৌ বাপেৰটোও খেদি আহিছ ইয়ালৈকে নহয় নে ? মই উলটি জলপান নো খুৱাওঁতেই ভালে ভালে আঁতৰি গুচি যা এতিয়াই ।

মনাই ।—এ, বোপাই, কিয়নো খং কৰ । সেইটো তোৰ ভায়েৰ নহয় জানো ? নজনা লৰাৰ কথাতে নো লাগিব লাগে নে ?

ধনাই ।—এবা, নজনা লৰা,—পানীকৈচুৱা !

মনাই ।—বাক, খুলশালিয়েৰ লৰা নহয়, যেনিবা বুঢ়া ; এতিয়া মোলৈ চাই তাৰ কথা এৰি পেলা বোপাই ! বল, বল, শাহুৱেৰে বাটলৈ চাই হে আছে চাগৈ ।

ধনাই ।—আকৌ শাহুৰ কথা ! জুইত ঘিঁউ ঢালি নলবি দেই এতিয়া । জীয়েকতে পাইছোঁ শাহুটোৰ কথা ! তইঁতৰ বাপেৰ চাই পিতৰ, আৰু মাক চাই জীয়েক, বজিতাখাই মিলিছে । বিধতাই একেখন সাঁচতে ভাল মাৰিলে ওহঁত চাৰিওকো । যা, যা, জীয়েৰ নে মাৰ সেই জনীক পঠিয়াই দৈগৈ এতিয়াই । নহলে, মই যাবলৈ পালে, তাৰেপৰা চুলিত ধৰি চৌচোৰাই আনিমগৈ ।

মনাই ।—এবা, ভালক ভালে নেপায় নহয় ।

ধনাই ।—(জাপমাৰি উঠি) ও, কটা, লাপুং ! ইমানতো আকৌ বোলে ইহে ভাল, মইহে বেয়া ; হেৰ, গঁতাত মূৰ নো ছিদ্ধোতেই গুচি যা এতিয়াই ইয়াৰপৰা ।

মনাই ।—(আটিমুটি কৰি) অ, কটা, চল পাই কুকুৰে দেখোন গললৈকে জঁপিয়াৱ । চকুচাওঁতেই ইয়াতে তাও কৰিব পাৰোঁ বুলি জনা নাই নে ?

ধনাই।—(চোঁচা লৈ) হয় নে লাপুং ! তোৰ ইমানটো পিতৃ নে ? হেঁচা
এটাৰ বহুত নহ'বি হুশলা ।

মনাই।—কটা, গোলামৰ লৰা, বন্দী কটা ! খোপে খোপে চৰিছে গৈছ
দেখোন ! কটা, গছকি পেটু কাৰিব দিছ নে বাপেৰে ?
(খেদা মাৰি যায়) ।

ধনাই।—(চোঁচা লৈ) সঁচাই নে বন্দী, সোলা বান্দৰ ! বৰকৈ অতপালি
কৰচোন ! (দুইৰো দববাদবৰিত মনাই তলত পৰে)

মনাই।—(লৰালৰিকৈ উঠি) বাৰু, তই থাক, দেখুৱায় মই বাপেৰ কেনেটো !
(উচাৎ মাৰি গুচি যায়) ।

ধনাই।—(মুখ বিদৰাই) বাৰু, যোৱাঁ, আমাক বৰশীত দিবাগৈ নি ! তালৈকে
অমুকাই ভয় কৰিছোঁ ! (একে চাবে ভিতৰলৈ সোমাই যায়) ।

প্ৰথম অঙ্কপাত ।

দ্বিতীয় অঙ্ক ।

প্রথম পট,—ৰাজ-আলি ।

টেটোন ।—(অকলশৰে বহি) অহ, আজি এই পৃথিবীখনেই মোৰ ফুৰা-চকাৰ ঠাই । গোটেই জগতখনেই মোৰ বন্ধু । জ্ঞান, বেলি, তৰা সকলোৱেই মোৰ সুখ-দুখ দেখোতা । ইমানত আৰু অমুকাৰ ভয় কি ? বোপাইৰ বল নাপালেও, অমুকা তৰিব পাৰিব পায় দেখোন । কিন্তু, (অলপ পৰ টলকা মাৰি পেটৰ উমান লৈ) ওঁ-হঁ-হঁ, গতিকা বিষয় ! মোৰ ভেৰটো নৰজিৰগৈ যেন পাইছোঁ । পুৱাৰ পইতা যে পেটেতে পানী হলেই, বাটত খোৱা আঠীয়া কল আয়িৰো বল নোপোৱাত পৰিছেগৈ । এতিয়া নো ক'ত কি পাওঁ, পেটৰ জুইকুৰা কিহেৰে মুমাওঁ ! হওঁতে এই পেটাৰিটো লৈ হে লেঠা, নহলে অমুকাক পায় কোনে ? (পেট মোহাৰে) । এৰা, তাহানিৰ ফুল-কোঁৱৰৰ পিতেক নগৰা-জগৰাৰ দশা হে মিলিছে মোৰো । সিহঁতে দুখত আনন্দ কৰা শুনি হেনো মেনী ম'হে গাখীৰ পিয়াইছিল, শুকুলী হাতীয়ে পিঠিত তুলি লৈ ফুৰিছিল । মোলৈকো তেনে কোনোবা আছে বা ? ময়োচোন সেই গটকে এবাৰ ধৰি চাওঁ ।—কি বুলি ? (অলপ ভাবে) এঃ, যি বুলি আছে, মাৰি দিওঁ, বাপেকে, সেই বুলিয়েইঃ—

“অ, বোপায়ে খেদিলে দুপৰীয়া ভোকত,

আই নাছিলে ঘৰত ।

অ, কোন ক'ত আছাইক এই জগতত,

এমুঠি দিয়াহি মুখত ।”

—সৌভা নহয়, বাপেকে, চাপিছেহি আমাৰো কোনোবা । পিঠিত
তুলি নি খুৱাবগৈ এতিয়া । (মূৰে-কপালে হাত দি নিটাল
মাৰে) ।

(দুটা চোৰৰ প্ৰৱেশ)

১ম, চোৰ ।—এঃ, গৃহস্তে সাৰ পায় বুলিহে ভয় ! নহলে, মোৰ দৰে উমানত
বস্ত্ৰ বাছিব জানে কেইটাই ?

২য়, চোৰ ।—এবা, মোৰ হলে দুৱাৰ মেলোতেই গম পায় যেন লাগি যায় !
অ, সিদিনা আকৌ, জানিছ, বৰচাঙৰপৰা বোন্ধাটো নামি অহা
দেখিয়েই মানুহ বুলি বৰ ভয় খালোঁ ককাই ! কিনো কম,
দুদিনলৈকে মোৰ বুকুখনে ধানবনাদি বানি আছিল । সেই হে
বোলোঁ, মোক আগ নকৰিবি, বহিবতে থবি ; মুঠেই, ভাৰ লবৰ
বেলিকা মোক বিচাৰিবি ।

১ম, চোৰ ।—অ, ইয়ালৈকে মতাটো হৈ উপজিছিলি ? ভয়ৰ গোট ইমানটো
হলে ইমান ডাঙৰ কামলৈ ওলাবই নেলাগে ! হেৰ, বুধি জানিলে
ভয় নাই । শুন, আন একো নেপালে দুৱাৰ-চুকৰ গাঁথিত
চালৰ কুটা গুজি লব লাগে ; তেতিয়া আক দুৱাৰে কেৰ-
নেকেৰায় । মনত বাখিবি ।

২য়, চোৰ ।—এবা, এই দৰে বিদাটো শিকাৰি আকৌ, তেহে পাৰোঁ
এতিয়াবপৰা চাবিচোন তেস্তে । আজি ৰাতিয়েই দেখিবিচোন ।

১ম, চোৰ ।—সঁচা, হয় । মাকৰ পেটতে কোনেও শিকি নাইহে । তই বাক
মোৰ চালত চলিবিচোন, তোক মই মানুহ কৰিহে এৰিম ।
নিছয় বুজিবি ।

টোটোন ।—(আপোনা-আপুনি) এবা, মোৰ মন্থকাঁকিয়ে হাতে-হাতে গুণ
দিবো । ইহঁতেই মোক দুখত আনন্দ কৰাব যেন পাইছোঁ ।
এতিয়া ইহঁতৰ লগৰ এটা হৈ লব পাবিলেই কাম সাধিলোঁ ;—আন.

নহলেও তেও মোৰ পেটজনৰ জঞ্জালটো ভাঙিব পৰা হ'ব । কিন্তু, এই ফেৰাই মেনৌ ম'হৰ গাখীৰৰ হে কাম দিব ; শুকুলী হাতীৰ পিঠিত উঠা স্নুথ ফেৰাওতো লাগে । বাকু, দেখা যাওক, কৰ পানী কলৈ যায় । আছে তাৰো উপায় ! (কঁকাই কঁকাই) হে মোৰ কপাল ! বোলে, দৰিদ্ৰ লক্ষ্যলৈ যায়, লক্ষ্যত জুই লাগে !—ওহঁ-হঁ ।

২য়, চোৰ ।—(উচাপ্ খাই) ও ককাই, এতিয়াহে মৰিলোঁ ! এইটো মানুহ ! কেনি পলাওঁ মই !

টেটোন ।—অ, নেলাগে পলাব, মই হে । বোলোঁ, এৰি নগলে লগ ধৰিব হে খোজোঁ ।

১ম, চোৰ ।—হেব, ই ধৰে হেনোও !

টেটোন ।—ভয় নাই । লগ হে ধৰিব খুজিছোঁ ।

১ম, চোৰ ।—কিনো কয় অ ! ই আমাক চোৰ বুলি চিনিছে হবলা ?

টেটোন ।—অ, নিচিনিম নো কিয় হেৰা ? সাপে হে সাপৰ ঠেং দেখে । সেই হে লগ ধৰিব খুজিছোঁ । ককাইইঁতএ, যি ঘৰত হে সোমাইছিলোঁগৈ ! কি হ'ব কলে ! মই অকল দেখি হে ! যি হে বস্তু বাজ কৰি লৈছিলোঁ । পিচে, কপাল ! তাৰ কানত তুলি লওঁতেই কঁকাল-মোচোকা খালোঁ । কোনোমতে বগুৰাবাই আহি এইখিনিতে বহি আহোঁ ।

২য়, চোৰ ।—কি কথা আছে, তাৰ লোৱাত মই আহোঁ নহয় । ককাইটি, নকৈছিলোঁ, বোলোঁ, তাৰ লবলৈকো এটা লাগে ।

১ম, চোৰ ।—বাকু, বৰিচোন তই । এওঁৰে সৈতে সোধা-পোছা কৰি চাও ।

টেটোন ।—সোধা-পোছাৰ সকাম নাই, আমি উঠিব হে লাগে । যাওঁ বলাইক । সবহ দুৰৈ নহয়, সৌ ধাপ-মৰা বাৰীখনেই । বৰ চহকী মানুহ দেও সেই ঘৰ ।

১ম, চোৰ।—বেচ কথা। ভাল ছেগ মিলিছে। উঠা তেস্তে।

টেটোন।—এ, কণ্ঠতেই কলা, বোলে, যঁতৰতে শলা। উঠিবলৈ নেদেখিছা,

চিপ্ মাৰি কঁকালটো লৰাবই পৰা নাই! উস্, উস্, উস্!

২য়, চোৰ।—পিচে ?

টেটোন।—জানো, এতিয়া কাৰ পিঠি পাওঁ ?

২য়, চোৰ।—কি “পিঠি পাওঁ” ?

১ম, চোৰ।—এ, নহয় অ, অৰ্থৎ তেওঁক বোকোচাত লব লাগে ;
—নহয় নে হে ?

টেটোন।—হয়, ঠিক ধৰিলা কথাটো। তোমাৰ বুধিটো বৰ চোকা।

২য়, চোৰ।—কিয়, মই আছোঁ নহয়। কি কথা আছে, ময়ে লম বাক
বোকোচাত।

১ম, চোৰ।—বেচ কথা। সেইটো হল বাক। পিচে, ভিতৰ সোমাৰ
কোনটো ?

টেটোন।—সেইটো মোকে ধৰি থোৱাচোন।

১ম, চোৰ।—বাক, সোমাৰা তুমিয়েই। কিন্তু বস্ত্ৰ বাছিব জানিবা জানো ?

টেটোন।—সেইটো নজনাকৈয়ে নো চোৰৰ বৃত্তিটো মূৰত লৈছোঁ নে? তথাপি,
শুনোচোন তোমাৰ বুধিটোও।

১ম, চোৰ।—মই হলে কৰোঁ কি, এক্কাৰত খপিয়াই পোৱা বস্ত্ৰবোৰ
নিয়মীয়াকৈ বজাই চাওঁ। তেহে কেনে দৰৰ বস্ত্ৰ বুজিব পাৰি।

টেটোন।—উঃ, ভাল মিলি গল দেও কথাটো। ময়ো তাকে কৰোঁ।

২য়, চোৰ।—নিমিলিব কেলেই, দুয়োজন পকা মানুহ।

টেটোন।—এবা, এতিয়া আক পলম কৰাৰ সকাম নাই। বাতি ভালদেখিনি
হৈছে। উঠিব হে লাগে।

১ম, চোৰ।—হয়, উঠিব হে লাগে।

টেটোন।—এবা, উঠোঁৱা আকোঁ ?

২য় চোৰ।—(পিঠি পাতি) এয়া নহয় !

টেটোন।—মহুই গুণ দিছে বাপেকে ! (ক্ষুৰ্তিৰে সৈতে বোকোচাত উঠে)।

(টেটোনক বোকোচাত লৈ তিনিওৰো প্ৰস্থান ।)

দ্বিতীয় পট,—

চহকী গৃহস্থৰ বৰঘৰ ।

গৃহস্থ।—(বৰঘৰৰ দুৱাৰ কেইখন ভালকৈ মৰা হৈছে নে নাই পৰীক্ষা কৰি চায়) বোলে, হৰিণাৰ গাৰ মঙহেই শত্ৰু । মোৰো ধন-বস্তুবোৰেই কাল হল । এইবোৰ আৰ্জ্জোতে যি দুখ পাইছিলোঁ, বাথোতে এতিয়া তাৰ ঘাঠিগুণ দুখ পাইছোঁ । ই মোৰ শোৱন-খাৱন নাইকিয়া কৰিছে । বাতি চিলমিলকৈ টোপনি আহিলেও, মেৰুৰী-নিগনিয়ে জৰাজ্বালেই কাণ-সাৰ দি শুনি থাকোঁ ; বতাহত দুৱাৰে কেবলকৈ উঠি আহি চাওঁ । সিদিনা ধনৰ পেৰাটো চোৰে নিবৰপৰা মোৰ দেহত তৰগি নাই । পিচদিনাই বাকীখিনি ধন কলহত ভৰাই নিজানে নিজানে নি বাৰীচুকত পুতি থলোঁগৈ । এই কথা কাকো কোৱা নাই ; সিজনীকো কোৱা নাই । নকণ্ট, বাৰ-চালৰো কাণ আছে ! নোকোৱাকৈ মৰোঁ যদি, ধনশূলৈয়ে পাগুৰু ; তথাপি চোৰৰ বুকুত নিমিঙ । (দুৱাৰ-ডাংকেইটা আকৌ এবাৰ হেঁচি টানকৈ মাৰি) কিমান নো পৰ্-দিম আৰু !

শোৱাখোঁটালীৰপৰা।—আজি বাতিৰে-বাতিটো পহৰা দিছে থাকিব নে ? শোৱাখোঁটালীত নপৰোঁ বুলিয়েই লাগিছে নে কি ?

গৃহস্থ।—এবা, পাটাত পৰি নো লাভ কি ! তাতো কাণেৰে পহৰা দিয়া হে !

শোঃ কোঃ পৰা।—তেন্তে, দিনত শুই বাতি পহৰা দিবলৈ নিয়ম কৰাই ভাল । এই দৰে টোপনি খতি কৰিলে গা নাঠাৰে নহয় ।

গৃহস্থ।—হয়, নিয়মটো বেয়া নহয় । এতিয়াৰপৰা তাকে হে কৰিব লাগিব ।
বাক, গৈছোঁ ।

(দুৱাৰ-ঘৰ আকৌ চকুফুৰাই চাই প্ৰস্থান)

তৃতীয় পট,—

বৰদৰৰ ভিতৰ ।

(শোৱা-কোঠাত চাকি এটি মিটমিটকৈ জলি আছে ;

চোৰ দুটাই দুৱাৰ মেলি টেটোনক ভিতৰলৈ

সুমাই দি চোৰাং চাই থাকে) ।

টেটোন।—(আন্ধাৰত বগুৱাবাই বস্তু বিচাৰে) আন বস্তু মোক নেলাগে ;
সান্দহৰ কলহ এটা বিচাৰি পালেই হয় এতিয়া । (খপিয়াই
ফুৰি) অ, বহালোঁ বাপেকে, এইটো গুড়ৰ টেকেলিয়ে ধৰা
দিছে ! এতিয়া সান্দহৰ কলহটো লগ পালেই মোৰ গা বৰ
বাপেকে । (খপিয়াই ফুৰে) এঃ নেপাওঁচোন ! আও ! এই ঘৰৰ
গৃহস্থ বৰ কটকিনা মাছহ দেও ! পেট মাৰি পইচা সাঁচিছে !
চহকী হবলৈ বৰ মন ও ! বাক, অলপ বৰি, চহকী কৰিম
বাপেৰে ! মোৰ পেটৰ জুইকুৰা সুমাই লবলৈ হে চাইছোঁ ।
(খপিয়াই ফুৰোঁতে এটা ভগা ঢোলত হাত পৰে) অ, এইবাৰ
হে বাৰ, বহালোঁ বাপেকে ! (দুটীয়াই বগুৱাই হাত ফুৰাই

চায়) এঃ, নহয় হবলা সান্দহৰ কলহ । কিনো এইটো ও ?
অ, ভাল কথা ; লগৰীয়াই বজাই চাবলৈ শিকাইছিল নহয় ।
বাক, চাওঁচোন বজাই কিনো এইটো । (ঢোলত চাপৰ ধৰে) ।

(ঢোলৰ মাত শুনি শোৱাচান্দৰপৰা “কোন্” “কোন্” বুলি গৃহস্থে আহি
টেটোনক গৰা মাৰি ধৰে । ই ছুটা চোৰে ভিৰাই ধৰি লৰ মাৰে) ।

গৃহস্থ ।—হেৰ কটা, কোন্ তই ?

টেটোন ।—কোন্ মই ! কিনো অকৰাও ! বোলে, ‘হাতত পুথি, মঙ্গলবাৰ’,
সুধিব লাগিছে নে মই কোন্ ? মই ৰাতিফুৰা ।

গৃহস্থ ।—কটা বন্দী তই চোৰ ?

টেটোন ।—(ভোৰভোৰাই) আৰু নো ই কি বুলি ভাবিছিল ! (ফুটাই)
বোলোঁ, চকু নাই নে ? এই মাজনিশা চোৰ নহৈ আলহী
সোমাইছেইহিনে ? চোৰ নে আলহী চিনিবি পাচত ; আগেয়ে
মোক বাক সান্দহৰ কলহটো দেখুৱাই দিচোন ।

গৃহস্থ ।—অ, এইটোৱে কম কি !

টেটোন ।—ভাল কৈছোঁ । পেটৰ জঞ্জালটো বোলোঁ আগেয়ে মাৰি লওঁ,
পাচতো তোমাৰে সৈতে মেল মাৰি থাকিম ।

গৃহস্থ ।—কটা, চোৰ বুলিলে ওৰ পৰে । ইয়াৰচোন মটমটনি বাঢ়িছে হে !

টেটোন ।—বাক, মোক পাচেও ওৰ পেলাবাঁ । আগেয়ে ওৰ পেলাওঁ সান্দহৰ
কলহ এটা, দেখুৱাই দিয়া ।

গৃহস্থ ।—কটা, এইটো কৰবাৰ বলিয়া মানুহ । ই সান্দহ-বলিয়া । বাক,
বজাক খুজি খাবিগৈ সান্দহ কাইলৈ । এতিয়া বান্ধি থওঁগৈ বল ।
(টেটোনৰ কঁকালত পৰা লগায়) বল, কটা, বল ।

টেটোন ।—বাক, বল । কিন্তু, কঁকালৰ বান্ধটো একেৰি টানি দিয়া । নহলে,
কাছুটি খনে নবঙ নবঙকৈ ওজৰ কৰিছে । কালিবেপৰা মোৰ
পেটত লখিমীৰ সঞ্চাৰ হোৱা নাই ।

গৃহস্থ।—তোৰ কেলকেনলনি শুনি থাকিলে গা নবয় আৰু । উঠ যদি উঠ,
নহলে চোঁচৰাই নিম এতিয়া ।

টেটোন।—বাক, উঠিছোঁ, বলী । কিন্তু, মোৰ পেটজনাক পূজা এভাগি
নিদিলে তোমাক পাপে চুব, জানিবা দেই । (প্রস্থান ।)

চতুৰ্থ পট,—

পথৰুৱা আলি ।

(কানত নাঙ্গল লৈ এটা হালোৱাৰ প্ৰৱেশ)

হালোৱা।—(কানৰপৰা নাঙ্গল নমাই থৈ) হেৰ বঙা, সও সও । উঃ,
দেখিছা এতিয়া, সি ঢাপলি হে ধৰিছে আকোঁ ! (উলটি চাই)
অ, ভাল হল এতিয়াহে ! ইটোক খেদোঁতে সিটোও যায় সিকালে ।
(উলটি খেদা মাৰি) হেৰ, সও, বগা সও, সও । হাঁই-আঁই,
নবয়, দেখিছা বাক ! যক বাঘৰ বুকত ঘোৱা গৰু কলৈ যায়,
নেবাওঁ হাল ! কি কৰিম, মই অকলে ইটোকে খেদিম নে সিটোকে
খেদিম । (আঁঠুত বাহু পেলাই বহি) মই কানি-খোলাবেপৰা
নকৈছিলোঁ সিজনীক, বোলোঁ, সাঙোৰৰ পৰাৰ খান্দৰিত গুনঠিটো
ভালকৈ স্মুৱাবি । গৰু চেকা বুলি তাই নেজানে জানো ! ভাল
ল ! আজি কবিহি দুই হাতে !

(কঁকালত ৰচা লগোৱা টেটোনক লৈ গৃহস্থৰ প্ৰৱেশ)

টেটোন।—ইজন বা কোন্ ? এওঁকো লগৰীয়া কৰি লোৱা হওকচোন
বজাৰ আগলৈ ।

হালোৱা।—(আথেবেথে) হে দেউতাটি !

টেটোন।—কিবা হল, বিষ-তাটি ?

হালোৱা।—মোক এফেৰি উপকাৰ কৰক দেউতা হে। ঈশ্বৰে হে মিলাইছে
আপোনালোকক ইথিনি পৰত।

টেটোন।—ভাল, আমি সাজু আছোঁ। পৰৰ উপকাৰ কৰাটি আমাৰ
পিতৃধৰ্ম্ম। বাক, বাটতে ধৰম ফেৰি আৰ্জি লওঁ। কি কৰিব
লাগে কোৱাঁ মাথোন।

হালোৱা।—হে, দেউতা হে, লৰ মাৰি গৈ সৌ বাঘৰ বুকলৈ যোৱা গৰুটো মাৰ
এটা মাৰি ৰাখি দিয়াগৈ দেও হে। আৰু, ইগৰাকীয়ে ইটোলৈ
খেদা এটা মাৰাঁ দেউতা হে।

গৃহস্থ।—অঃ, সেইটো হব নোৱাৰে। মই এইটো চোৰ ধৰি ৰজাৰ আগলৈ
আনিছোঁ। ইয়াক মই এৰি দিব নোৱাৰোঁ ; ই মোৰ হাতত বন্দী।

টেটোন।—এ, মই বন্দী হে, তুমি যে আকৌ মোৰ লেজুত ধৰা বন্দীৰো বন্দী।
বাক, তুমি এৰিব নোৱাৰা থাকাঁ। তোমাৰ তো ধৰমলৈ মতি
নাই। আৰু, মোৰ পেটজনাক পূজা নিদি তুমি ঘৰতে পাপ
লগাই আহিছাই। মোৰ হলে পাপলৈ বৰ ভয় দেও। চাওঁ,
এৰাঁ, লৰ মাৰি ধৰম ফেৰা আৰ্জি আছোঁ। (গৃহস্থৰ হাতৰপৰ
আজোৰ মাৰি এবাই আগ বাদে)

গৃহস্থ।—(অবাক হৈ ভোৰভোৰাই) উঃ কটা, চোৰৰো ধৰমলৈ মতি !
মই হে অকল ধনতে মজিছোঁ ! বাক, ইয়াক যাবলৈ দিওঁ।
তাৰ পুণ্যৰ এভাগ কিজানি ময়ো পাম। কিয়নো, মই এৰি দিলে হে
সি যাবলৈ পাব। (ফুটাই) বাক যা, নপলাবি আকৌ।

টেটোন।—বাক, সেইটিলৈ ভয় কৰিব নেলাগে। অমুকাই পলৰীয়া নাম
নলয়। চাই থাকাঁ, এটা লৰত পুণ্য আৰ্জিমগৈ ; আৰু উলটি
ইটো লৰত পৰৰ গাত পাপ ধমহি।

হালোৱা।—এৰা, যোৱাঁ দেউতা হে, বেগাই যোৱাঁ। গুণ নহয় তেও ধৰম
হব। পাৰতে মই ইটো আগচি আনোঁগৈ।

টেটোন ।—কিয়, গুণ নো নহব কিয় ? মই দুইটা আৰ্জ্জিম চাই থাকিবা
এতিয়া,—(গৃহস্থৰ হাতৰপৰা টোকোনডাল টান মাৰি লৈ, লব
মাৰি গৈ, গৰুটো একেমাৰে বধি, উলটি আহে) ।

হালোৱা ।—ক'তা গৰুটো ওভতাই নানিলোঁ দেখোন ?

টেটোন ।—তুমি জানো আনিবলৈ কৈছিলোঁ ? বাখি থৈ আহিবলৈ হে
কৈছিলোঁ । সোঁটো নহয়, একেটা মাৰতে বাখি থৈ আহিছোঁ ।

হালোৱা ।—কি কোৱা !

টেটোন ।—ভাল কৈছোঁ । যেনেকৈ কৈ পঠিয়াইছিলোঁ, তেনেকৈ কৰি
থৈ আহিছোঁ । চোৱাগৈ মিছা কৈছোঁ যদি, জিভা মেলি দীঘল
দি পৰি আছে সোঁটো ।

হালোৱা ।—ও কটা, তই দহোন মোক মৰিয়াই মাৰিলি একা ?

টেটোন ।—অ, তোমাক মৰিয়াই মাৰিলোঁ আকৌ কেতিয়া ? গৰুটো হে
মাৰিবলৈ কৈছিলোঁ ; তাক হে মাৰিলোঁ । তুমি নোকোৱাকৈ
আকৌ তোমাক কিয় মাৰিম ?

হালোৱা ।—অ, মই ইবোৰ-লিবোৰ কথা নেজানো । বল, বজাৰ আগত
দিওঁগৈ । ময়ো এগছ লগাওঁ জৰী (টেটোনৰ কঁকালত জৰী
লগায়) ।

টেটোন ।—ই-এ ! এইটো কেনে মাছ হ'ওঁ ! ইয়েই মাৰিবলৈ কয় গৰুটো,
ইয়েই হেনো গোচৰ দিয়েগৈ ! অ, উচটাই গো-বধ কৰাই এতিয়া
পৰাচিতৰ ধন দিব লাগে বুলি এইখন টাং-বাং কৰিছ । বাক,
বল বজাৰ আগলৈ । কাৰ ভাগ্যত কি আছে দেখা যাব ।
এটাতকৈ বঢ়াই মাৰ মাৰিছোঁ যদি, মোৰ গাত ঘাটি ।

(প্ৰস্থান)

পঞ্চম পট,—

হাটকরা বাট।

(কল-বেঙেনা, পাণ-তামোলৰ পোহাৰ আগত লৈ এজনী পোহাৰী)

হাৰী।—(আপোনা-আপুনি) আললু-আপচু দিবলৈ বহি ! কোন্ নো
বিজতৰীয়াক দেখি আহিলো ঐ আজি ! পইচা এটাবো কিবা
বেছিবলৈ পালোঁহেঁতেন যদি ! কিমান নো হাটকরা-ৰাটকরা
আগেদিয়েই পাৰ হৈ গলহি, কেৰেচোন ফুটাকড়ি এটাও নেবেহালে !
লোণজেবাকে নো কিনি নিওঁ কিহেৰে আজি ! কিনো কৰিম
আই, ঘৰত আৰু খাবণি সৰালেগৈ হে হব। তাকো জানো
পাৰোঁতে নকৰোঁ ? লৰা-পোৱালিটোৱে আকৌ লোণ নহলে
একোকে মুখত নিদিয়ে নহয় ! (মূৰে-কপালে হাত দি টলকা
মাৰি বয়) অ, বাৰ, সোৱা কোনোবা গোটাৰদিক এই বটেই
আহিছেচোন।

(গৃহস্থ, হালোৱা আৰু টেটোনৰ প্ৰৱেশ)

টেটোন।—অ, বৰাচোনহঁক। মোৰ আৰু ভৰি নচলাই হল ! কাছুটিখনো
তোমালোকৰ বান্ধকেটাই হে ৰাখি থৈছে। বোলোঁ, কল-
কুঁহিয়াৰ যি পোৱা। অলপ কিনি-কুটি খুৱাই লোৱাহঁক ; নহলে
আৰু মোক কানতকৈ নিলেহে হব। (থপৰাই বহি পৰে)।

গৃহস্থ।—এ হে ! বাৰুটো অ ! চোৰে আকৌ কানত উঠি হে যায় হেনো !

টেটোন।—হঁঃ, পিঠিত উঠি গৈ চোৰ সোমালোঁ, এতিয়া বজাৰ আগলৈ
বাওঁতে কানত উঠাটো টান হে পালোঁ নে ?

হালোৱা।—হেৰ অধৰনী, মেনে-মেনে থাক। ঘিউত জুই ঢালি নলবি দেই
এতিয়া ! চোঁচৰাই নিম বুলি জনা নাই নে ?

টেটোন।—জানিছোঁ। ঘিঁউত জুই ঢাল নেখায়, তোমাৰ খং-জুইকুৰা হে ঘিঁউত জুবুৰিয়াই দি চেটনি পেলাই লব খুজিছোঁ।

হালোৱা।—কটা, ঠচাই বুলিছ নে? (খেদা মাৰি) হালোৱা এছাৰিৰ কোবত বেবাকৰাই পেলাম বুলি জনা নাই নে?

টেটোন।—নেজানিম নো কিয় হেৰা। জানিছোঁ দেখিতো কঙ, বোলোঁ, তেওঁৰ কানখন হে বিচাৰিছোঁ, তোমাৰ আকৌ মূৰত ভৰি থবলৈ নেপালে অমুকাক লৰাব পাৰিম বুলি ভাবিছোঁ জানো? সেইটি নেচেল!

গৃহস্থ।—ৰবী, হেৰা। এইটো কৰবাৰ অহৌ বলিয়া আধাকটা লৰা। ইয়াৰে চুপতি মাৰি কি অন্ত পাৰা? এতিয়া ইয়াক উলম্বলাই কোনোমতে ৰজাৰ আগত দিবগৈ পাৰিলেই হয়। হেৰা, আছে যদি গাঁথিত, পইচা এটা দি সৌ পোহাৰীজনীৰপৰা কল ছুটামানকে আনি দিয়া হে।

হালোৱা।—এ, মোৰ গাঁথিত নাই দেও! মই পথাৰলৈ আহিছিলোঁ, পইচা কেলেই আনিছোঁ!

গৃহস্থ।—এৰা, মোৰ হাতো শুদা!

টেটোন।—টোকোনা চিকটা ককাইহঁত! বোলোঁ, গোচৰলৈ আহিছাইক, হাতত পইচা এটি নাই! বাক, তোমালোকৰ জৰী কেগছকে লেজুৱাকৈ এৰি দিয়াইকচোন, মোৰ বুদ্ধিৰ মোনাটোকে মেলি চাওঁ।

হালোৱা।—অঁ, অঁ, অঁ, মই বাক দিছোঁ ঢিলাই।

গৃহস্থ।—বাক, ময়ো দিছোঁ। এৰি, যক সি কেনেকৈ পাৰে মাৰকগৈ থকটো আপুনি।

পোহাৰী।—এৰা তো, ঠোকাৰত কল বন এটা খাবলৈ এৰি দিব লাগে তো। হেজাৰ হলেও মাহুৰ পোৱালি হে দেখি!

টেটোন।—(পোহাৰীৰ কাষ চাপি) ইয়ে! আমাৰ জাপৰী বাইটী দেখোন।

সঁচা, বাইটি, তুমি মোৰ দুখনপতিয়ালে কোনে পতিয়াব?
বাইটি! কলাবোৰ বাক নে? দিয়াঁচোন এটা খাই চাওঁ। (কল
ছিন্ধিবলৈ হাত মেলে)।

পোহাৰী।—(হাত-মুখ জোকাৰি উঠি) এ-হে! বাকটি ঐ! বোলে,
ক'ৰপৰা আহিলি ক'ত দিলি ভৰি, চোঁতালখন ফাটি গল
চাঁটু-চাঁটু কৰি। কিনক নিকিনক ইয়াক এচোন এনেই
কল খুৱাই লওঁ! নেদেখিছাঁ। গুচ্, গুচ্, ইয়াৰপৰা ভালে
ভালে। মনত বিষাদ লাগি আছে। এতিয়ালৈকে পইচা এটাও
বহনি হোৱা নাই।

টেটোন।—এ, বাইটি, কেটেৰা-জেঙেৰা নো মাৰাঁ কিয় আকৌ? মোলৈ
দেখোন তোমাৰ বৰ মৰম! বাইটি! পাক এটাকে দি দেখুৱাওঁ
দেই, কল এটা দিবাঁ।—(নাম গাই গাই নাচে)

খেমটা।

বৰ ভাল পাওঁ তোমাক মই,

বৰ ভাল গুনোঁ তোমাৰ 'ইই'।

হাটে-বাটে গুনি আক

তোমাৰেহে হয়-বয়,

বৰ ভাল পাওঁ মই ॥

গুনিলাঁ? দিয়াঁ কল এটি এতিয়া বাইটি!

পোহাৰী।—(মুখ বিদৰাই) কেনেসন কৰে এই ভেচেলীমুৱাটোৱে! গুচ্,
এতিয়া ভালে ভালে, নহলে দিম বুঢ়ীমাৰে ভাল দৰে। মন-চন
বেয়া লাগি আছে।

টেটোন।—বাক, ভাল দৰে দিব খুঁইছা যদি চাইটোও দিয়াঁ। দিলে, আমি
দুহোটাও বলে পৰা হব।

পোহাৰী।—হেৰ, কটাঘোৱা পো, বোলোঁ, পইচাটো পেলাবি, কল আৰি
লবি, বুকুত গোৰ মাৰি গুচি যাবি; কিহৰ আকৌ এইগন
লেবেলা সাদৰ চেলাবলৈ আহিছ ?

টেটোন।—বাক, তেস্তে তোমাৰ কথাই কথা। (মেৰ-তলীৰপৰা পইচা
এটা উলিয়াই পাচিলৈ দলি মাৰি দি) হোঁ, ল, সেইটো পইচা।
মোক আৰু এনে নিচলা যেন দেখিছিলি নে ? (পচিবপৰা কল
একাষি তুলি লৈ, পোহাৰীক বুকুত গোৰ মাৰি চিটখুৱাই পেলাই
কল খাবলৈ ধৰে)।

পোহাৰী।—(টিক্‌চি-বিক্‌চি উঠি) ওঁ ! বন্দী চুৱাসোৱা সেকাৰসোৱা বেটীৰ
ধাৰ সোৱা পো ! তইচোন মোৰে কল সাই মোকে গুৰিয়াৰ !
বুঢ়ীমাৰে এতিয়াই তোক বজাৰ আগত নিদিমগৈ বুলি জানিছ নে ?
(বাউলী হৈ টেটোনৰ কঁকালত গামোছা লগায়)।

টেটোন।—কিনো বোলেওঁ ! কথামতে চলিলে ইহঁতে আকৌ জগৰ হে ধৰে।
বাক, লগাই থাক্ কেইডাল হয় কঁকালত জৰী। মোক মুঠেই
পেটৰ ওজৰটো মাৰি লবলৈ দে। (টেটোনে চোঁচা মাৰি পৈ
কল-কুঁহিয়াৰ আৰু যি পালে খাই কাষলুতি বজায়; পোহাৰীয়ে
ডেও-দোপাল পাৰি হায়ওঁ-বিওঁ লগায় !)

২য়, অঙ্কপাত।

তৃতীয় অঙ্ক ।

—∞—

প্রথম পট,—বজাৰ বিচাৰ-চৰা ।

(বজা, হায়াসোখা ফুকন, গৃহস্থ, হালোৱা, পোহাৰী,
টেটোন আৰু কটোৱাল)

বজা ।—কিহৰ গোচৰ আজি এইখন ডাঙৰীয়া ?

ফুকন ।—গোচৰ তিনিখন স্বৰ্গদেৱ !—চুৰি, ডকাইতি আৰু গো-বধৰ
গোচৰ ।

বজা ।—কিন্তু, অপৰাধী দেখোন এটা হৈ ?

ফুকন ।—হৈছে, স্বৰ্গদেৱ ! সেই এটাৰ কঁকালতে তিনটাৰ তিনিগছ
জগৰৰ ডোল !

বজা ।—ইনো কেনে কথা ! একেটা মানুহেই একেবাৰতে তিনিখন
গোচৰত কেনেকৈ পৰিল ?

ফুকন ।—সঁচা, স্বৰ্গদেৱ ! এখন গোচৰত এটাৰ হাতত বন্দী হৈ, আকৌ
ই দুখনত সি কেনেকৈ পৰিবলৈ পালে সেইটো অলপ আচৰিত
মানিব লগীয়া কথা । এতিয়া বিচাৰত হৈ ইয়াৰ তত্ত্ব পোৱা যাব ।

বজা ।—বাক, সোনকালে বিচাৰ আৰম্ভ কৰাচোন ।

ফুকন ।—ভাল, স্বৰ্গদেৱ ! হেৰ, গুচৰীয়াইত এফলীয়া হৈ থিয় দে ।
(গৃহস্থ, হালোৱা আৰু পোহাৰীয়ে টেটোনৰ কঁকালৰ ৰচা এৰি দি
এফলীয়া হয়) । বাক, এতিয়া প্ৰথম গুচৰীয়া কোন্ ?

গৃহস্থ ।—(আঁঠু লৈ) দেউতা-দেউতা, মই ।

ফুকন ।—বাক, তোৰ গোচৰ কি ?

গৃহস্থ।—দেউতা-ঈশ্বৰ ! ই মোৰ ঘৰত বাতি চোৰ সোমাইছিল। পিচে,
মাল-বস্তু লৈ ওলাবলৈ নৌ পাওঁতেই মই সাৰ পালোঁ। আৰু,
বাতিটো তাক বান্ধি থৈ, পুৱাতে স্বৰ্গদেৱৰ আগলৈ লৈ আহিছোঁ।
ই অতি গভাইত্ চোৰ দেউতা-ঈশ্বৰ !

ফুকন।—(টেটোনৰ প্ৰতি) হয় নে কটা, তই এই গৃহস্থৰ ঘৰত চোৰ
সোমাইছিল ?

টেটোন।—হৈছে, দেউতা-ঈশ্বৰ, চোৰ বুলিয়েইতো আনিছে ধৰি।

ফুকন।—পিচে ?

টেটোন।—পিচে, প্ৰমাণ লওক, দেউতা-ঈশ্বৰ !

গৃহস্থ।—সি আৰু কি প্ৰমাণ দিব, দেউতা-ঈশ্বৰ ! হাতে-হাতে ধৰি, বান্ধি
লৈ আহিছোঁ, ইয়াৰ উপৰি আৰু তাৰ কি কবলৈ আছে ?

ফুকন।—সঁচা নে ? অপৰাধীৰ আৰু কিবা কবলৈ আছে নে ?

টেটোন।—দেউতা-ঈশ্বৰ, মোৰ বেচি কবলৈ নাই সঁচা। কিন্তু, বাতিৰ কাল
বুলি তেৱেঁই কৈছে ; বাহিৰত মাছুহ-ছুহু নাই ; তেওঁ যে
মোক বাটৰপৰা ধৰি নি বান্ধি থোৱাগৈ নাই, তেৱেঁইচোন তাৰ
প্ৰমাণ দিয়ক আগেয়ে।

বজা।—সঁচা, ইওটো সম্ভৱপৰ কথা। অৱশ্যে, দুয়োটাতে প্ৰমাণৰ প্ৰয়োজন।

ফুকন।—বাক, (জুচৰীয়াৰ প্ৰতি) তই যে তাক বাটৰপৰা ধৰি অনা নাই,
ভিতৰতহে পাইছিলি, সেইটো কোনে কোনে দেখিছিল ?
সাক্ষী দিব পাৰিবি নে ?

গৃহস্থ।—তেতিয়া আন কোনো নাছিল, দেউতা-ঈশ্বৰ ! আমাৰ সিজনীয়ে
হে মাথোন দেখিছিল।

ফুকন।—(হাঁহি ২) কটা, ভাল সাক্ষী বিচাৰি পালিগৈ ! ঘৈণীয়েৰে তো
নহয় নোবোলে।

গৃহস্থ।—তেন্তে, শপতলৈকে দিয়ক, দেউতা-ঈশ্বৰ ! য'তে ধৰিবলৈ কম, মই
ত'তে ধৰিব পাৰোঁ।

টেটোন।—বাক, সেইটো এৰিছোঁ। দেউতা-ঈশ্বৰে সোধকচোন তেওঁ নো
সাৰ পালে কেনেকৈ ?

ফুকন।—বাক, গুচৰীয়াই কচোন কেনেকৈ সাৰ পালি ?

গৃহস্থ।—দেউতা-ঈশ্বৰ, সি মোৰ ভিতৰত সোমাই, বাৰত আৰি থোৱা ভগা
ঢোলটো বজাই দিয়াত, মই সাৰ পাই উঠি চাওঁ দেখোন, এইটো
চোৰ সোমাইছে।

ৰজা।—কি আচৰিত ! কাণত নোসোমোৱা কথা !

টেটোন।—(মুখত কাপোৰৰ সোপা দি হাঁহি) শুনক, দেউতা-ঈশ্বৰ !
স্বৰ্গদেৱ-ঈশ্বৰেও শুনিছে। চোৰে হেনো ঢোল বজাই গৃহস্থক সাৰ
পোৱাই লয় !! ইয়াৰ উপৰি আৰু কিবা প্ৰমাণ লাগিব নে,
দেউতা-ঈশ্বৰ ?

ফুকন।—নালাগে আৰু প্ৰমাণ। গোচৰৰ কথা মোৰ মনত প্ৰলাপ যেন হে
লাগিছে !

টেটোন।—স্বৰূপ কৈছে দেউতা-ঈশ্বৰে ! মোৰ মনেৰে এই কিৰ্পিণ গৃহস্থই
দিঠকতে সপোন দেখিছিল। বাজ নে ভিতৰ সেই ফেৰি জ্ঞান
বপুৰিৰ গাত নাছিল যেন পাওঁ। নহলে নো বাটৰ বাটকুৱাক ধৰি-
বান্ধি ৰজাৰ আগত দিয়েহি নে ? ময়ো পিচে একো নকলোঁ ;
মুনে-মনেহে, বোলোঁ, এই চলতে ৰাজদৰ্শন লাভ কৰি আহোঁগৈ।

ফুকন।—উঃ, হয় দেও, এইটো শ-টকীয়া কথা !

টেটোন।—ভাল, সেই ফেৰা দেউতা-ঈশ্বৰৰ অমুগ্ৰহ। নেপাহৰে যেন।

ফুকন।—গুচৰীয়া যে ভ্ৰমত পৰিছে, তাৰ বিশিষ্ট প্ৰমাণ পোৱা গল। মোৰ
মনেৰে গোচৰ সম্পূৰ্ণ মিছা। স্বৰ্গদেৱৰ যি আজ্ঞা হয়।

ৰজা।—অপৰাধীক এই গোচৰৰপৰা মুক্তি দিয়া গল।

টেটোন।—(গৃহস্থৰ কাষ চাপি কাণে-কাণে) এতিয়া কেনে ! ভেহুভেচীয়া
নহলোঁ ! মই নকৈছিলোঁ, বোলোঁ, মোৰ পেটজনাক পূজা এভাগি
নিদিয়াৰ বাবে তোমাক পাপে চুইছে। তেতিয়া মোক বলিয়া
বুলিছিলোঁ ? এতিয়া বলিয়া কোন হে ?

গৃহস্থ।—সঁচা, বোপাই, মোৰ ধন-বস্তুৱেই মোক বলিয়া কৰিবগৈ যেন পাইছোঁ।

ফুকন।—(হালোৱালৈ চাই) বাক, কটা, এতিয়া তোৰ গোচৰৰ কথা ক।

হালোৱা।—(আঁঠু লৈ) দেউতা-ঈশ্বৰ ! ই মোৰ হালৰ বলঘী গৰু এটা
মৰিয়াই মাৰি থৈ আহিছে। মই বন্দী নিৰুপায়, দেউতা-ঈশ্বৰ !

ফুকন।—(টেটোনৰ প্ৰতি) হেৰ কটা, সঁচা নে ?

টেটোন।—সঁচা, দেউতা-ঈশ্বৰ ! সঁচা কথা কৈ কটা যাওঁ, সিও ভাল ! মই
কেতিয়াও মিছা নেমাতোঁ।

ফুকন।—তেনেহলে তই নিজমুখেই ঘাটি। এতিয়া তই তাৰ ক্ষতিপূৰণ
দিলে হে হব ?

হালোৱা।—হৈছে, দেউতা-ঈশ্বৰ ! মই সেইটো গৰু অকুৰি-অটকা দি
কিনিছিলোঁ।

ফুকন।—(টেটোনক) তই তেন্তে সেইখিনি ধন তাক দিব লাগিব।

টেটোন।—ভাল, দেউতা-ঈশ্বৰ, দিব লগা হয়গৈ যদি নিন্মা যাব। কিন্তু, মই
সঁচা কথা হে স্বীকাৰ কৰিছোঁ, দোষী বুলি সৈ লোৱা নাই নহয়,
দেউতা-ঈশ্বৰ।

ফুকন।—কিয় নো নহবি দোষী ? তোৰ নিজৰ কথাই তোকে দোষী কৰিছে
দেখোন।

টেটোন।—দেউতা-ঈশ্বৰ ! তেওঁ কোৱা কথা মতে কাম কৰাৰ বাবেও মই
দোষী হব লাগে নে ?

ফুকন।—তাৰ কথা মতে চলিছিল যদি, তই শলাগ হে পাব লাগিছিল।
পিচে, কিয়নো অপৰাধী বুলি সি ধৰি আনিছে ? বাক, কিনো
কথা ভাজি কচোন।

টেটোন।—ভাল, দেউতা-ঈশ্বৰ, শুনক তেন্তে। এই গৃহস্থই মোক চোৰ
 বুলি ধৰি আনি আছে, এনেতে বাটত এই হালোৱাক আমি লগ
 পাবঁ। সি হাল বাবলৈ নিয়া গৰু দুটাই সাঙোৰ ছিঙ্গি দুটা
 দুফালে লৰ মাৰে। পিচে, সি মোক আথেবেথে কলে, বোলে,
 “যোৱাঁ দেউতাহে সোঁ বাঘৰ বুকলৈ যোৱা গৰুটো মাৰ এটা মাৰি
 ৰাখি দিয়াগৈ”। মই চালোঁ, বাঘৰ বুকলৈ যোৱাতকৈ মাৰ এটা
 মাৰি ৰাখি দিয়াই ভাল। এই ভাবি, দেউতা-ঈশ্বৰ, লৰি গৈ মাৰ এটা
 মাথোন মাৰি গৰুটো বাঘৰ বুকৰপৰা ৰাখি দিলোঁ। এটাতকৈ সবহ
 মাৰ মাৰিছোঁ যদি, সোধক তাকে দেউতা-ঈশ্বৰ! এই গৃহস্থও সাক্ষী।
 ফুকন।—(হালোৱাৰ প্ৰতি) হেৰ কটা, সঁচা নে? মাৰ এটা মাৰি ৰাখিবলৈ
 তই কোৱা হয় নে?

হালোৱা।—হয়, দেউতা-ঈশ্বৰ, সেই বুলি কোৱা হয়।

ফুকন।—পিচে, সি কেইটা মাৰ মাৰিলে?

হালোৱা।—একেটা মাৰতে মাৰি থলে, দেউতা-ঈশ্বৰ!

টেটোন।—এতিয়া মোৰ গাত কিবা দায় আছে নে, দেউতা-ঈশ্বৰ?

ফুকন।—নাই, নাই, তোৰ দোষ নাই! উঃ, এইটো আকৌ হেজাৰটকীয়া
 কথা সেও!

টেটোন।—ভাল, সেই ফেৰাও দেউতা-ঈশ্বৰৰ কৃপাহে। মনত থাকে যেন।

কিন্তু, ক্ষতিপূৰণ এতিয়া পায় কোনে? উচটাই গো-বধ কৰোৱা
 পৰাচিতৰ বাবে মই ক্ষতিপূৰণ নেপাওঁ নে, দেউতা-ঈশ্বৰ?

ৰজা।—ঠিক কথা। ক্ষতিপূৰণ ই হে পাব লাগে। গুচৰীয়াই তাক পৰাচিতৰ
 ধন দিব লাগিব।

টেটোন।—ধইন্ ধইন্! ভালে হে স্বৰ্গদেৱ-ঈশ্বৰক ধৰ্ম্মাৱতাৰ বোলে।
 (হালোৱাৰ কাষ চাপি কাণে-কাণে) ব'ল আজি ঘৰলৈ, তোৰ
 ইওটো গৰু বেছিমগৈ, ৰাপেৰে।

হালোরা ।—অ, শুনিছে, দেউতা-ঈশ্বর, ই এতিয়া কি কয় !

ফুকন ।—(পোহাৰীৰ প্ৰতি) বাক, এতিয়া তোৰ গোচৰ কি ? কৈ যা ।

পোহাৰী ।—দেউতা-ঈশ্বর ! ই কটায়োৱাই মোৰ পাচীৰে কল খায়, আকৌ মোকে বুকুত গুৰিয়াই পেলায় । এনে দিন-ডকাইত হলে বাৰী-হুথুনী মাহুহ আমি কেনেকৈ তৰিয়, দেউতা !

টোটোন ।—(কথাৰ লাচতে) তৰিব নোৱাৰ যদি মৰিব তো পাৰিবি ?

ফুকন ।—(টোটোনৰ প্ৰতি) তই নো তাইৰ পাচীৰে কল খাই তাইকে বুকুত গুৰিয়ালি কিয় ? কথা সঁচা নে মিছা ?

টোটোন ।—মিছা নকও বুলিছোঁ নহয়, দেউতা ! বুকুত গোৰ মৰাটো সঁচা । কিন্তু, কথামতে চলিলেও জগৰ ধৰিব পায় নে ? আক, পইচা দি বস্তু ললেও ডকা দিয়া হয় নে, দেউতা-ঈশ্বর ?

ফুকন ।—কথামতে চলিলে জগৰ ধৰিব কিয় ? আক, পইচা দি বস্তু ললে ডকা দিয়া নহয় । হেৰ, বেটা, তোক সি কলৰ পইচা দিছিল নে ?

পোহাৰী ।—দিছিল, দেউতা-ঈশ্বর !

ফুকন । পিচে, তেন্তে ?

টোটোন ।—তাৰ পিচে, দেউতা, ময়ে কওঁ । মই কল কিনিবলৈ ঘৰ-ভাঙ কৰাত, তাই কলে, বোলে, “পইচাটো পেলাবি, কল আৰি লৰি, বুকুত গোৰ মাৰি গুচি যাবি” । তাতকৈ একবতিও বেচি কৰিছোঁ যদি, মই সমূলৰে বাটি, দেউতা-ঈশ্বর !

পোহাৰী ।—ই, সি নো বাক কথাটোতে লাগি বুকুত গুৰিয়াব পায় নে ? ক’ত দেখিছা, এনে কথা !

টোটোন ।—হেৰ, কথাত নেলাগি নো লাগে কিহত ? বাক, ভয়ে কটোন, তোৰ কথা মতেই মই চলা নাই নে ? তোৰ পাক লগা কথাৰ ধাৰ আকৌ হুৰুজোঁ নহয় ; আমি পোনপটীয়া মাহুহ ।

ফুকন।—উঃ, ইটো আকৌ লাখটকীয়া কথা দেও! বাক সোণামূৱা ডেকাটো হয়!

টেটোন।—এই ফেৰা দেউতা-ঈশ্বৰৰ অনুগ্ৰহৰ উপৰি অনুগ্ৰহ। দেউতাৰ অনুগ্ৰহলৈ যথাসময়ত অৱশ্ৰে মনত পেলোৱা যাব, এতিয়া গোচৰৰ বায় শুনিবলৈ হে প্ৰাৰ্থনা কৰোঁ।

ৰজা।—অপৰাধী এটা দোষৰো দোষী নহয়। এতেকে, তাক কেইওখন গোচৰৰপৰা মুক্তি দিয়া গল। এতিয়া গোচৰৰ ডোল নিজ নিজ হাতে মোকোলাই লৈ, গুচৰীয়াবিলাক ঘৰাঘৰি যাব লাগে। তাৰ পাচত, পদকীয়াও যাব পাৰে।

গুচৰীয়াবিলাক।—যি আজ্ঞা, স্বৰ্গদেৱ-ঈশ্বৰ!

(টেটোনৰ বান্ধ সোলোকাই লৈ, তিনিওৰে প্ৰস্থান)

টেটোন।—যি হুকুম, স্বৰ্গদেৱ-ঈশ্বৰ! ময়ো তেস্তে পিচ লাগোঁ। (পিচে পিচে ভেঙ্গুচালি কৰি) ব'ল আঞ্জি বাপেৰে! বাটত আকৌ এসেকা নিদিম বুলি জানিছ নে?

(প্ৰস্থান)

ৰজা।—উঃ, আজিৰখন গোচৰ শুনিব লগীয়া দেও!

ফুকন।—হৈছে, স্বৰ্গদেৱ! অপৰাধীৰ যুক্তিবোৰ মই অকাটা পালোঁ।

ৰজা।—সঁচা, সি বৰ বিচক্ষণ বুদ্ধিৰ ডেকা। তাৰ যুক্তি ময়ো শলাগিছোঁ।

বাক, ডাঙৰীয়া, আজিলৈ আৰু ইমানতে উঠা যাওক, কি বোলোঁ?

ফুকন।—ভাল, স্বৰ্গদেৱ! বিদায় হে এতিয়া।

(দুইৰো দুফালে প্ৰস্থান)

দ্বিতীয় পট,—শাওবাট

(দুটা হাটকরা)

১ম, ।—উঃ ! আতি টান পার্গো হয় দেও ! কোষপন্নই কি নি আকৌ য়োকে
বেচিবলৈ বিচাবে ! বুপাও ! কিনো টেটোন ওলাগেছিও !

২য়, ।—হেব, কিত্ত অজলা ককাই ! তই কিত্ত কথাত হে টেটোন
বুলিছ, সঁচাকৈয়ে হেনো টেটোন এটা কিত্ত ওলাইছেহি । শুই কিত্ত
শুনা নাই নে ?

১ম, ।—ও-হঁ, মই একো শুনা নাই বোপাই ! অ, আজি সেই য়োক
পোৱাটোৱেই নে কি ? আও ! সেইটোৱে পালে হলে জীয়াই-জীয়াই
বেচি খাব বোপাইও !

২য়, ।—সেইটোৱেই কিত্ত হব পায় । মই কিত্ত চিনি নেপাও, শুনিছোঁ হে ।
আও, নামে-গাঁৱে কিত্ত টেটোন হেনো ককাই ! কথাবে কেৱে কিত্ত
বলে নোৱাবে, ময়ীও কিত্ত বিগবে । সিদিনা কিত্ত তিনটা কথাবেই
তিনিখন গোচৰ কিত্ত টিলিকিত উবাই দিলে ।

১ম, ।—বাক, কেনে নো নামে-গাঁৱে টেটোন ? কচোন ক, বাক শুনিয়েই থও ।

২য়, ।—এবা, কিত্ত কথাত হে য়োজোনা মিয়া কিত্ত শুনিছিলোঁ টেটোন বুলি,
এতিয়া কিত্ত সঁচাকৈয়ে টেটোন নামেবে কিত্ত চেঙ্গো ডেকা এটা কিত্ত
ছুবিছেহি । ককাইটিঐ ! তাৰ কিত্ত কথা কিত্ত শুনিয়েই কিত্ত
তল যাওঁ !

১ম, ।—কেনে নো, হেব, কচোন । জাছি কলে কিবা মাৰ লাগে নে কি ?
খোৱতে নো থৰ কিয় ?

২য়, ।—কলে কিন্তু দায় নাই। কিন্তু নাম লগুতেই, ভূতে পোৱাদি কিন্তু পায়হি যেন লাগে কিন্তু।

১ম, ।—বাক, কচোন। আমি এতিয়া ছুটা আছে। ভয় নাই; নাইবা মেনে মেনে কৈ যা শুনি থাকে।

২য়, ।—এঃ, কিন্তু তই আকৌ ছুটাকে কিন্তু গপাইছ। এশটায়ো কিন্তু বলে পৰা নাই। সিদিনা কিন্তু মজী ডাঙৰীয়াৰ চকুতে কিন্তু ধূলি দি কিন্তু কাম সাধিলে।

১ম, ।—ও আই! হেৰ, কেনেকৈ পালে মজী ডাঙৰীয়াৰ চকুত ধূলিছাতি মাৰিবলৈ?

২য়, ।—এঃ, তই কিন্তু নিচেই ভোদা মানুহ কিন্তু অ! হেৰ, কিন্তু চকুত ধূলি দিয়া অৰ্থত কিন্তু ভুৱা দিয়া বুজায়।

১ম, ।—কেনেকৈ, কেনেকৈ? কচোন, কেনেকৈ?

২য়, ।—কেনেকৈ কিন্তু কও শুন। সেই টেটোনটো কিন্তু ডাঙৰীয়াৰ পদূলিৰ আগেদি কিন্তু গৈছিল।

১ম, ।—পিচে, পিচে?

২য়, ।—পিচে, সি কিন্তু গাভৰু-টোলৰ ফালে চাই কিন্তু চকুটিপিয়াইছিল।

১ম, ।—পিচে? উঃ, ইমানটো সাহ! পিচে, পিচে?

২য়, ।—পিচে, কিন্তু ডাঙৰীয়াই শুনি তাক কিন্তু তেতিয়াই ধৰাই নিয়ালে।

১ম, ।—তাৰ পিচে? তেতিয়াই তাক চাগৈ শালত দিবলৈ হুকুম দিলে! উঃ, ইমানটো পিত! হব তো তাৰ তেনে দশা?

২য়, ।—ইঃ, ক'ত কিন্তু শালত দিয়ে! শুনচোন কিন্তু শুনি ল কিন্তু আগেয়ে। ডাঙৰীয়াৰ চৰালৈ কিন্তু ধৰি নিওঁতেও কিন্তু বাটতে কিন্তু সি ঘনাই চকু পিৰিকিৰা কিন্তু অভাৱৰ মানুহটো কিন্তু হৈ পৰিল! তাৰ পাচত, কিন্তু ডাঙৰীয়াৰ আগত কিন্তু থিয় কৰালত সি কিন্তু কৰাইপতি চকু-টিপিয়াবলৈ কিন্তু ধৰিলে।

১ম।—আও, বুপাও! কিনো বুধিও! হেব, সঁচাকৈয়ে কৈছ' নে?

উঃ, খিডাতে ভাল কাকটিখন তবিলে!

২ম।—সঁচা কিন্তু আকৌ। তোব কিন্তু লৰাটিব মূব খাবলৈকে কিন্তু সঁচা।

১ম।—ও, বুপাও! ময়ী ডাঙৰীয়াকে ভুৱা দিলে! আমি তেন্তে কোন্
কুটা তাৰ মানত।

২ম।—তাকে তো কিন্তু কৈছোঁ! বোলোঁ, ভাল সাবিলোঁক কিন্তু
আজি! এতিয়াও কিন্তু ভালে ভালে কিন্তু ঘৰ সোমাইগৈ বল
কিন্তু ককাই! কেনেবাকৈ ইয়াতে কিন্তু পকুৱাই পোৱাদি পাই
কিন্তু কববালৈ উকুৱাই কিন্তু নিবহি গিছে!

১ম।—হয়, বোপাই, বল বল, দিনে-পোহৰে ঘৰ সোমাইগৈ। ইস্! ইস্!!
ইস্!!! (ঐহান।)

তৃতীয় পট, —বজাৰ ভিতৰত।

(বজা আৰু ভ্ৰাম্যমাণা হুকন)

বজা।—বাজ্যৰ কুশল নে ডাঙৰীয়া? সকলো পিনে শান্তি বজা পৰিছে নে?

হুকন।—হৈছে স্বৰ্গদেৱ! মই জনাত, কতো কোনো অশান্তিৰ চিন্ নাই।

স্বৰ্গদেৱৰ নো অবিদিত কি আছে?

বজা।—নহয়, ডাঙৰীয়া, তোমালোকৰ মুখে বাজ্যত শান্তি বজা পৰিছে বুলি
ভনিলে, মই বিশেষ শান্তি উলভোঙ্গ কৰোঁ। মোৰ তিনি জনা
ডাঙৰীয়া আৰু তোমালোক ডাঙৰ বিথৱ কেজনোই বাজ্যৰ ঘাই
ঘৰণী।

ফুকন।—সেইটো স্বৰ্গদেৱৰ অঙ্গুগ্ৰহ। কিন্তু আমি বিঘ্নাঘিলাক স্বৰ্গদেৱৰ
হাতৰ অস্ত্ৰ মাথোন। স্বৰ্গদেৱৰ নিজ গুণেই চাৰিওফালে যশস্তা
বৈ-বৈ গৈছে। চৌদিশে স্বৰ্গদেৱৰ সাধুবাৰ স্তনা যায়।

বজা।—কাৰ মুখে স্তনা যায় সাধুবাৰ, ডাঙৰীয়া ?

ফুকন।—সকলোৱে স্বৰ্গদেৱৰ গুণ গায়। তথাপি, বিশেষকৈ নিজৰ প্ৰজা-
বৰ্গৰ মুখত সেই গুণ-গান সততে স্তনা যায়।

বজা।—যয়ো তাকে হে বাঞ্ছা কৰোঁ ডাঙৰীয়া ! প্ৰজাৰ প্ৰশংসাত মোৰ হিয়া
আনন্দেৰে উপচি পৰে ! কিন্তু কি বিষয় লৈ নো প্ৰজাই
আমাৰ গুণ গায় ?

ফুকন।—স্বৰ্গদেৱৰ আশেৰ গুণ ! গতিকে, গুণ-গানৰ বিষয়ো অলেখ।
তথাপি, স্বৰ্গদেৱৰ ত্ৰায় বিচাৰ সম্বন্ধে বিশেষকৈ প্ৰশংসা কৰা স্তনা
যায়, সবাৰেৰে মুখে-মুখে।

বজা।—হব পাৰে। কিন্তু, ময়ে তাৰ অকল গৰাকী নহয়। তাত তোমাৰো
ভাগ আছে।

ফুকন।—সেইটো স্বৰ্গদেৱৰ অঙ্গুগ্ৰহ।

বজা।—অঙ্গুগ্ৰহ নহয়। ভাবি চাৰাঁ, ত্ৰায় সোধৰ স্বাক তোমাৰ গাত হে ;
মই সোধৰ শেহত আজ্ঞা দিওঁতা মাথোন।

ফুকন।—স্বৰ্গদেৱৰ আগত আক বঢ়াই কি কয়, মই হলে নিজলৈ টান
পৰিলেও জাম্ববপৰা পিছলি নাযাওঁ।

বজা।—সঁচা, যয়ো মন কৰিছোঁ।

(দুটা উদং টোমৰ ভাৰ লৈ টোটোনৰ প্ৰৱেশ)

টোটোন।—(আঁঠু লৈ) স্বৰ্গদেৱ-জীৱ ! আক ডাঙৰীয়া দেউতা !

ফুকন।—হেব, তই কোন্ ? তোক কোনে ভেঁটালে ?

টোটোন।—মই, সেই মই, দেউতা-জীৱ ! আক, যোক কোৱলও নেভেটিলে।

ভেঁটা হলে নো আক এই খিনি পাবহি পাবোঁ নে ?

হুকন ।—হেব, কোন 'মই' ? কটা, তইনো ইমান বধ মানহ নে 'মই' বুলি
চিনাকি কিয় !

চৈতন ।—এ, দেউতা, কিনো কব লাগে গিচে ? মই জানো মই নহয়, দেউতা ?
বজা ।—অ, ডাক মই চিনিছোঁ । এইটো সিদ্ধিমা তিনিখন পোচবত পৰি
যুক্তি পোৱা ডেকাটো ।

চৈতন ।—হৈছে স্বৰ্গদেৱ-ঈশ্বৰ ! হেজাৰো হওক, এখাপ ওখ যি ওখ !
স্বৰ্গদেৱে উপকবে খবিলে ।—সেই মই !

হুকন ।—হেব কটা, তই ইয়ালৈ কেনেকৈ আহিলি ?

চৈতন ।—দেউতা-ঈশ্বৰ মই খোজ কাঢ়ি আহিলোঁ ।

হুকন ।—কটা, কি গজমূৰ্খ এইটো ! হেব, তই যো খোজ কাঢ়ি নাহি,
দোকা-বোঁবাত উঠি ইয়ালৈ আহিবৰ সাধ্য আছে নে ? খোজোঁ,
কাকো নাসোখা-নেকোৱাকৈ তই অকলে এইখিনি কেনেকৈ
পালিহি ?

চৈতন ।—(ভাব-ভাবাই) সঁচা, গজমূৰ্খ নহলে নো বজা-কৱীক চলিম
কেনেকৈ ! (ফুটাই) কিয়, দেউতা, সিদ্ধিমা পোচবত আহোঁতে
মই বাট চিনি থৈ গৈছোঁ নহয় ?

বজা ।—(হাঁহি মাৰি) বাক, কেনেকৈ আহিল সেইটো এৰি দিহা ; কিয়
আহিছে তাকে সোধোচোন ।

হুকন ।—হেব কটা, কিয় আহিছ তই, কচোন ; কি লাগে ?

চৈতন ।—ডাঙৰীয়া-দেউতাকে বিচাৰি বিচাৰি এইখিনি পাইছোঁহি । যোব
কপাল ভাল, স্বৰ্গদেৱে সৈতে একেলগতে পালোঁহি !

বজা ।—হেব কটা, তই নো বাক ডাঙৰীয়াক ইমানকৈ কিয় বিচাৰিছ ?
বাক, যোব ওচৰত পোৱাত নো তোৰ কেনেকৈ কপাল ভাল
হল ? ভাবি কচোন !

চৈতন ।—স্বৰ্গদেৱ-ঈশ্বৰ ! ডাঙৰীয়া দেউতাই যে সেই দিহা এন-এহেজাব-

একলাথ টকা দিম বুলিছিল, তাকে নিবলৈ বুলি এই টোম ছুটা সাজি লৈ তেখেতক বিচাৰি ফুৰিছোঁ। ঘৰত ভাপাই ইয়াটোক আহিছোঁ।

ফুকন।—কি ! মই ? মই তোক দিম বুলিছিলোঁ অতবোৰ টকা ?

টেটোন।—হৈছে, দেউতা-ঈশ্বৰ ! পিচে, অতবোৰ টকা এই ছুটা টোমত নধৰিব হবলা ? আক, ধৰিলেও মই বলে পৰাটো টান দেখিছোঁ। সেই দেখি, দেউতা-ঈশ্বৰে টকাটক নিদি মোহৰটক দিয়ে যেন। এয়ে গোহাৰি।

ফুকন।—হেৰ কটা, বলিয়া হৈছ নে কি ? মই তোক কেতিয়া টকা দিম বুলিছিলোঁ ?

টেটোন।—গাচা, দেউতা, ছখীয়া-নিচলা দেখি আটায়ে মোক আক বলিয়া হে পাতে। সিদিনা বলিয়া পাতি অনা গোচৰ কেখন দেউতায় স্মিছিল নহয় ! ডাঙৰীয়া ডাঙৰ লোক, ডাঙৰ ডাঙৰ কথাত থাকে ; এইবোৰ সৰু কথাটো পাহৰিছে হব পায় এতিয়া। কিন্তু, সেই দিনা ইয়াতে, স্বৰ্গদেৱৰ সাক্ষাততে ডাঙৰীয়া-দেউতাই নিজমুখে সেই টকাৰ কথা বেকত কৰে।

বজা।—হেৰ কটা, মোৰ সাক্ষাতে ?

টেটোন।—হৈছে, স্বৰ্গদেৱ-ঈশ্বৰ !

বজা।—ক'তা ! মোৰ সোঁখন মনত নপৰে !

টেটোন।—(গহীনাই) এবা, স্বৰ্গদেৱ আকোঁ ডাঙৰীয়াতকৈও এখাপৰ ডাঙৰ, সেই দেখি অলপ ডাঙৰকৈ পাহৰিছে। নেপাহৰিবলৈ, এখন বাজ্যৰ কথা শুবত ; এই সামান্য কথাটো নো স্বৰ্গদেৱৰ হঠাতে কেনেকৈ মনত পৰিব ? স্বৰ্গদেৱ-ঈশ্বৰ ! সেইদিনা,—সেই গোচৰ স্মিৰিব দিনা,—ডাঙৰীয়া-দেউতাই নিম্ন মুখে স্বীকাৰ পাইছিল, প্ৰথমখন ষোড়শৰ বাবে এখ, দ্বিতীয় খনৰ বাবে একেধাৰ, আক

চুতীয় খনৰ বাবে একলাখ টকীয়া কথা বুলি। এতিয়া স্বৰ্গদেৱৰ
মনত পৰিব পাৰ ?

ফুকন।—হেৰ কটা, সেইটো মুখৰ কথা হে !

টোণ্টোন।—সঁচা, দেউতা, কথা বুলিলেই সি মুখৰ হে। তাতে আকৌ
দেউতাৰ লাখটকীয়া সোণ-ৰূপৰ মুখৰ কথা।

ফুকন।—(চিন্তায়ুত) উঃ কটা ! কথাতে এতিয়া অতবোৰ টকা ভবিবগৈ
লাগিব নে কি !

বজা।—কথাটো কিন্তু মিছা নহয় ডাঙৰীয়া ! যুক্তিমতে ই টকা পাবগৈ
পাবে হয়।

টোণ্টোন।—খইন্ খইন্ স্বৰ্গদেৱ-ঈশ্বৰ ! হয়তো, যুক্তিমতে হে চুক্তি। চুক্তি
এবাবলৈ হলে, আগেয়ে যুক্তি ভাঙ্গিব লাগিব।

বজা।—পিচে, ডাঙৰীয়া, কি কোৱা এতিয়া !

টোণ্টোন।—কব কি আৰু স্বৰ্গদেৱ ! জ্ঞানসোধাত ডাঙৰীয়া এজন জগতে-জনা
লোক। প্ৰাণ গলেও কথা নকৈ নহয়। এনে জন পুৰুষ নহব
আক !

ফুকন।—(হুনিয়াহ্ কাঢ়ি) জানো, স্বৰ্গদেৱে কি উপদেশ দিয়ে ? মই
হলে,—

বজা।—মই হলে আন উপায় নেদেখোঁ। নিজৰ গাটলৈ টান পৰিলেও জ্ঞানবপৰা
পিছলিব নালাগে। সেইটো দেখোন তোমাবেই মত।

ফুকন।—(মূৰ ধকুৱাই) এবা, গৈ-ঠৈ এতিয়া দিব লগাত হে পৰিলোঁগৈ
যেন পাইছোঁ অতবোৰ টকা !

টোণ্টোন।—হয় তো, সজলোকৰ সজ কথা। নিদিব নো কেলেই, ডাঙৰীয়া
হেন ডাঙৰ লোক এজনৰ মুখখনতকৈ টকা একলাখ নো কি
ডাঙৰ বস্তু !

ফুকন।—বাক, দিব লগা হ'ল যদি, বল দিওঁগৈ !

টোটেম।—জাল দেউতা-ঈশ্বর ! কিন্তু টকাকৈ হলে, বলে পৰা নহব। কপব

সলনি সোণব মোহব দিবলৈ গাত লঙক দেউতা-ঈশ্বর !

বজা।—বাক, দিব যা। কপ হলেও, সোণ হলেও সেই একেই। তাৰ মূল্য

লৈ হে কথা।

ফুকন।—এতিয়া বিদায় হে স্বৰ্গদেৱ ! উঃ, কটা কি কুক্ষণত ওলাইছিলো

আজি !

টোটেম।—আজি নহয়, ডাঙবীয়া-দেউতা, সেই দিনা হে।

বজা।—বাক, যোৱাইক এতিয়া। আশা কৰোঁ, মিলাত্ৰীতিৰে আক যুক্তি-

সঙ্গতকৈ বিষয়টোৰ যীমাংসা হব।

(প্রস্থান) ।

৩য়, অঙ্কপাত ।

চতুর্থ অঙ্ক ।

প্রথম পট,—ফুকনব গাভৰু-টোল ।

(চম্পারতীয়ে ফুলনিভ ফুল তুলি ফুৰে)

চম্পা ।—দেহিঐ ! কেনেকৈ ফুলি আছে ফুল কেপাহি ! তুলিববে সত
ঘোৱা নাই,—ছিকোতেই যেন কোমল ঠাৰিটিয়ে ছুখ পায় !
তুলি লওতেই যেন কেনেকৈ পাহি সবি মাটিত পৰে ! আইঐ
দেহি ! সৌ কলিয়া ভোমোবাটিলৈ চোৱা ! গোৱাপ পাহীক
চুমা এটি দিবলৈ গুণ্গুণাই কেনেকৈ কাবো কৰি ফুৰিছে !
দেহি, চিকুণ কলিয়াটিব প্ৰমালাপত ফুল কেপাহী কেনেকৈ
পমি ঘোৱাদি গৈছে ! ব্ৰহ্মৰ গোপিনীয়ে হে যেন কলিয়া কানাইব
বাহীৰ স্তবত আপোন-পাহবা হৈছে ।

(বংদৈৰ প্ৰৱেশ) ।

বংদৈ ।—এ আই ! আইদেৱে আজি অকলে অকলে ফুল তুলি ফুৰিছেহি !
আন ছাৰি আজি মোকো নিবিচাবিলে ।

চম্পা ।—অ, বংদৈ ? আহিছ ?

বংদৈ ।—হয়, আইদেউ, আহিছোঁ । কিয় আহিছোঁ তাকো সোধক, তেহে
আকৌ অহাৰ ওৰটো ওলায় ।

চম্পা ।—কিয়, তই তো মোৰ কাষলৈ আহিবিয়েই । কিয় আহ, কেতিয়াবা
সোৱোঁ জানো ?

বংদৈ ।—নোসোধে আইদেউ ! পিচে, আজি নমতাকৈয়ে ওলালোহি,
গেই হে ।

চম্পা ।—অনকাল নমতাকৈ তই জানো মোৰ ওচৰলৈ কেতিয়াও নাহ ?

বংদৈ ।—আহোঁ, আইদেউ !

চম্পা।—গিচে ? এই বোৰ নো কি বলকিছ ? কিবা কব লগা আছে যদি, কৈ নেপেলাব নো কিয় ?

বংদৈ।—বাক, কণ্ড আইদেউ ! এনেকৈ ডাঙৰ কথা ; এনেকৈ নিচেই সৰু কথা ।

চম্পা।—তোৰ এবেগেতীয়া পাতনিখন মেলিব নেলাগেচোন বাক । কচোন, কিনো ডাঙৰ কথা, আৰু কিনো সৰু কথা ।

বংদৈ।—আইদেউ, বাটকুৱা চেপেৰা ডেকা এটাই দুটোম সোণৰ মোহৰ ভাৰ বান্ধি লৈ ফুৰিছে । ভাৰত হেনো একলাখ এহেজাৰ এশ সোণৰ মোহৰ আছে ।

চম্পা।—গিচে ? আমাৰ হল কি ?

বংদৈ।—গিচে, আইদেউ, তাক হেনো আজি যেনে মনৰ জোখায় তাত এগাঁজ খুৱাব, তাকে মোহৰ খিনি দি যাব ।

চম্পা।—(হাঁহি মাৰি) বেটী পাগলী ! হেৰ, বাটকুৱা ডেকা এটাই অতবোৰ সোণৰ মোহৰ ক'ত পাব ! আৰু, জানিবা পালেই, এগাঁজ ভাতত একলাখ সোণৰ মোহৰ দিবলৈ গুলোৱা বলিয়া কোন আছে ?

বংদৈ।—এ আই ! আইদেৱে মিছা যেন ভাবিছে । সোঁটো নহয়, ভাৰে সৈতে বাটচবাত্তে বহি আছে । লাগিলে, এতিয়াই মাতি আনিবগৈ পাৰোঁ ।

চম্পা।—(আচৰিত হৈ মনতে) কিনো কথা বোলে ! ইনো কব বাটৰ বলিয়া ওলালহি ! (ফুটাই) বাক, চাওঁৱেইচোন, আন মাতি বুলনিলৈকে । ময়ো গৈছোঁ তালৈকে ।

বংদৈ।—ভাল আইদেউ ! মই এতিয়াই আনোঁগৈ মাতি । আপুনি বুলনিতে
 যিকণৈ । (দুইবো দুকালে এহাল) ।

দ্বিতীয় পট,—চম্পারতীৰ বুলনি ঘৰ ।

চম্পা ।—(প্রবেশ) কিনো কথাই ! কব নো ডেকা ওলালেহি এইটো ?
অতবোৰ সোণৰ মোহৰ সি পাব ক'ত ? মিছা বুলিবলৈকো,
বংদৈৰ মুখৰ কথা । তাই কেতিয়াও মোৰ আগত মিছা কথা
নকয় । আৰু, তাই তেনে চতৰ-বতৰ তিবোতা নহয় । (টলকা
মাৰি বৈ) বাক, সঁচাই যেনিবা ; মতাইহেঁ নো কিয় ? সামান্য
মাহুহৰ দৰে আমি তো আৰু বাটকৰা এটাক ভাত এগাঁজ খুৱাই ধন
লব নোৱাৰোঁ । লোকে শুনিলে কি বুলিব ! নাক-কাণ কটা কথা !

(টেটোনৰে সৈতে বংদৈৰ প্রবেশ) ।

বংদৈ ।—এইটো, আইদেউ, চাওক ; মিছা ভাবিছিলে ।

টেটোন ।—(কাণৰপৰা ধনৰ ভাৰখন পেলাই) উঃ ! হৰি গুৰু বাক্তৰ কুক
গোবিন্দ মোৰ স্বোৱামী ! বাম, বাম, বাম !—এ, এই দৰত বহিবৰো
দিহা নাই ! (ওচৰতে তুলি থোৱা বৰপীৰাখন দ্বিজে পাৰি লৈ বহে) ।

চম্পা ।—(সামান্য মাহুহ টেটোনক বৰপীৰাত বহা দেখি লাজ পাই আঁতৰি
যাব খোজে) । হৈছে আৰু, দেখিলোঁ । বংদৈ, তাক দাবলৈ ক ।

টেটোন ।—ই-এ ! ‘দাবলৈ ক’ আকৌ কি ! ভাত এগাঁজ খুৱাই ধনখিনি
লবলৈ মাতিছে বুলি মাতি আনিছে । এতিয়া আকৌ টাং-বাংখন
কিহব । মাহুহক এইদৰে লাছলো কৰাটো জানো ভাল মাহুহক
দস্তৰ ? নেলাগে যদি, অইনৰ দৰত দিবলৈ, কি আছে । একলাখ
সোণৰ মোহৰ দিনো ভাত এগাঁজ সেৱায় বুলি জানিছা নে ?
সুখাশি, বাটকৰা মাহুহক এইদৰে লবু কৰিবহি নেলাগে । মই
হলে এই কথা কব-কবে বিকাই কুৰিব ।

চম্পা ।—(মনতে) ও আই ! ইয়াৰ মুখখন দেখোন লাওপাতকচূপাত !
ই বিকাৰ লাগিলে মোৰ নাক-কাণ নাথাকে আৰু ! তাতোকৈ
দেউডাই জন্মিব লাগিলে হে মৰিলোঁ ! (ফুটাই) বাক, বংদৈ,
সোধচোন, সিনো ক'ত পালে ইমানখিনি ধন ।

টেটোন ।—‘ই’ ‘সি’ কৰাটো ভাল নেদেখায় ! লাথটকীয়া ভাত এমাজ
খোৱা মাহুহ এজনৰ মান-মৰ্য্যাদালৈ চাব লাগে । এই ধনেৰে মোক
কোনে মান ধৰিছে জানিছা নে ?—শ্ৰামসোধা ফুকন ডাঙৰীয়াই ।

বংদৈ ।—ও আই ! আইদেউ, ঘৰৰে ধন দেখোন ।

চম্পা ।—(বংদৈৰ প্ৰতি) বাক, তই থাক মনে-মনে ! (টেটোনৰ প্ৰতি)
ডাঙৰীয়াই নো অতখিনি ধন দি কিয় মান ধৰিলে ? শ্ৰামসোধা
ফুকনৰ মান খোৱা মাহুহ আজি হে দেখিলোঁ !

টেটোন ।—(হাঁহি মাৰি) হুঁ, ইমানতে আচৰিত হব নেলাগে ! ডাঙৰীয়াই
ইয়াতকৈও ডাঙৰ মান আনটোলৈ থৈছে হবল্য ।

বংদৈ ।—বাক, খোৱা লেইবোৰ কথা । তুমি এতিয়া এই ধনেৰে কৰিবা কি ?

টেটোন ।—কৈছোঁ নহয়, বোলোঁ, মেয়ে আজি মোক ফৰ জোখায় তাত
এমাজ খুৱাব, তাকে ধনভাব দি যায় ।

বংদৈ ।—আইদেউ ! ঘৰৰে ধনখিনি ! অলপ কথাতৈ যায় এতিয়া !

চম্পা ।—এই অলী পাপলী হল নে কি ! ঘৰৰ ধন হল বুলি এতিয়া বাটকৰা
এটাক ভাত এমাজ খুৱাই কৰ পাবি নে ? তাৰ মুখেই কাইলৈ
গোটাইখনত ফাটি-ফুটি নোলাব নে ?

টেটোন ।—সন্তোষ ঘনেৰে বাচি জিহ্না হয় যদি, বাটকৰাৰ ধন নলে নো কি
দায় আছে ? আৰু, এইটো বিকাৰ লগীয়া কথা নহয় । তাত
সাঁজ বনামত হয় যদি নো বিকাম কিয় ?

বংদৈ ।—এবা, আইদেউ, কোনে মো আনিব ? তেওঁ জন লৈ ভিতৰলৈ
অহা কোনেও দেখা নাই !

টোটেটো।—বাক, এই তাৰখনত বৰেই আছে নে বৰেই আছে, বৰ কৰক।
কৰকৈকে পোৱা মই নহয়। পোনেই ওলাই আহিয়েই তোকে
হে দেখা পাইছিলোঁহি বাই! ভাঙলোঁ আৰু ফুলালব কথা
ইয়াতে হে যি ওলাল, আনক কৰলোঁ নো কি দৰ্কাৰ পৰিছে।

চম্পা।—(মনতে) আন কেৱে নাজানিলে বাৰিৰ পাৰি হবলা ধনখিনি!
(ফুটাই) বাক, দে মিহা লগাই, ধাওক এলোঁক।

বংদৈ।—বাক, কওঁগৈ তেনেহলে চাংমাইক ভাত দিবলৈ।

টোটেটো।—ও বাম! পোনেই ভাত বুলিয়েই ভাত নে? এই কালে
মাহুৰৰ গা-পা ধোৱাৰ দস্তৰ নাই হবলা?

চম্পা।—বংদৈ, পানী দে বাক, গা ধুই লওক।

বংদৈ।—সোৱা নহয় পানী। চোঁতালৰ আগত দিয়াই আছে। ধুলেগৈয়ে হয়।

টোটেটো।—ধুলেই হয় ছুবুলি, ধুৱালেই হয় বুলিলে হে আছিল ভুল।
লাখটকীয়া ভাতৰ পাতত বহিবলৈ আকৌ নিজে গা ধুব
লাগিব নে?

বংদৈ।—অ, মই ধুৱাই দিব লাগে?

টোটেটো।—বাক, তয়ে লাখটকীয়া আইদেউ হব পাৰ যদি, সেহি ধুৱাই,
একো কথা নাই।

বংদৈ।—এ, আমি কেনেকৈ হয় আইদেউ! আমাৰ ইমানটো ভাইগু-কাহানি
হব! পিচে, আইদেউ! কি বেলে এতিয়া? যোৰ মজেৰে
দ্বিৰকৈ পানীকলহ ঢালি, কোনে নো দেখিবলৈ আহিছে?
(টোটেটোক) ভকত! যোৱা, বহাঁগৈ সৌ গা-ধোৱা পীবাতে।
মই বাৰ্তা, ভাত আনিবলৈ কওঁগৈ। (বংদৈৰ সন্ধান, টোটেটো
গাৰ কাপোৰ-কাৰি থৈ গা ধুবলৈ ভিতৰ সোমাই যোৱাৰ)।

চম্পা।—(নেপথ্যত, ইকানে-সিকালে চাই লবালবিতৈ দৈ পানী ঢালি দি
আহি লাজত তলবুৰৈক একলীয়া হৈ বয়)।

টোটেণ ।—(নেপথ্যত) অহ ! আজি হে ভটি হলো ! আজি মোৰ শিৰত
শাস্তিপানী পৰিল ! (ডাঙৰকৈ) এইখন দেশত তিতা-তিয়নীবেই
থাকিব হবলা যাহুহ ? (বংদৈ আৰু চাংমায়াৰ প্ৰৱেশ । তাত
সলাই থৈ চাংমায়াৰ প্ৰস্থান)

বংদৈ ।—(বাহিৰপৰা) কি হৈছে, কি হৈছে ?

টোটেণ ।—(নেপথ্যপৰা) বোলো, তিতা-তিয়নীবেই ভাতৰ পাতত বহিবগৈ
লাগিব নে ?

চম্পা ।—বংদৈ, তাৰ চুৰিয়াখন আনি দে ।

বংদৈ ।—(চুৰিয়া নি নেপথ্যত দ্বাৰি ধৰি) সলোৱা এইখন ।

টোটেণ ।—(নেপথ্যত) ইঃ ! লাখটকীয়া ভাতৰ পাতত বহিবলৈ মই
এতিয়া নিজে হে তিয়নী সলাই যাম ?

বংদৈ ।—(নেপথ্যত) অ, মই সলাই দিবগৈ লাগে ?

টোটেণ ।—লাখটকীয়া আইদেউ হবলৈ তোৰ ভাইগ্ নাই বুলিছ নহয় ?

বংদৈ ।—(নেপথ্যত) আইদেউ ! শুনিছেই নহয় ? গা ধুৱাই দিলেই ;
দিয়কহি চুৰিয়াখনো সলাই, কোনে নো দেখিবলৈ আহিছে ?

চম্পা ।—(চুচুৰ-চামাককৈ কাষ চাপি গৈ চকু-আঁখি মুদি তিয়নী সলাই
দি আহি লাজত মুছ্-কঁছ্-যায় !)

(আৰু পট দ্বাৰি দিয়া হয়)

বংদৈ ।—সোৱা, বহাঁগৈ এতিয়া ভাতৰ পাতত । (টোটেণে পলম কৰা দেখি)
যোৱা আকোঁ, কিনো গুণিছাঁ ? এতিয়া ধনলৈ মোহ লাগিছে
হবলা ?

টোটেণ ।—বহোঁগৈ বাক । ধনৰ মোহ নাই আৰু ; মোহ বাঢ়িছে ধনৰ
প্ৰবাকীয়েলৈ হে । (লাহে লাহে গৈ ভাতৰ পাতত বহি বৈ থাকে) ।

বংদৈ ।—খোৱা আকোঁ, বৈ আই। কেলেই ? তোমাৰ আল-পৈচান ধৰি
আৰু আমনি লাগিছেহি দেও !

টোঁটো ।—ইমানতে আহুনি ! একলাখ টকাৰ জড়গাল আগত পাইছোঁ,
তাকো এতিয়া মই নিজে হে ধাব লাগে ?

বংদৈ ।—কিনো বিলায়ে পালে ! আইদেউ, কি কৰে এতিয়া ? গোটকড়াই
গোটে গোটে চোবাই গুৰি কড়াইত দীত ভাঙে নে এতিয়া ?
দিয়কগৈ খুৱাই এগৰা ; কোনে নো দেখিবহি ।

চম্পা ।—(আপোনা আগুনি) আজি মোৰ গ্ৰহ মন্দ ! (অগত্যা এখুজি
চুখুজিকৈ গৈ ভাত এগৰা কটিয়াই দি আঁতৰি আহে) ।

টোঁটো ।—(বাকী ভাত নিজে খাই উঠি তিনিটা ফুটাই উগাব মাৰি, তামুলি
পীৰাখন পাৰি বহেগৈ) উঃ, বাম ! খুৱালে ভাতসাঁজ যি খুৱাব
লাগে । আজি হে মোৰ আত্মা ভুট্ট হ'ল । একলাখ টকাতকৈও
লাখখণ্ডে বেচি দৰব ভাতসাঁজ পোৱা গ'ল ।

বংদৈ ।—(বটালৈ আহুনিয়াই) সেয়া, তাৰে এখন তামোল খোৱা ।
ধাবাগৈ হে এতিয়া দেই ।

টোঁটো ।—এবা, গৰুচোৰ হবলৈ ভাল হ'ল, পৰা ধৰিবলৈ লাভ লাগিছে ?
ভাত খুৱাই দি তামোলখন খুৱাবলৈ টান পাব নালাগে । নহলে,
এফেৰিমানতে এতিয়া ভাতসাঁজ মোৰ মনৰ ছোঁখায় নহ'ব পিচে !

বংদৈ ।—আইদেউ ! তেনে হলে তো সোপাই গ'ল ! দিয়ক খুৱাই ;
নেদেখে কোনেও ।

চম্পা ।—(চকু-আঁখি মুদি তামোল এখন টোঁটোৰ মুখত গুজি দি আঁতৰি
ভিতৰলৈ ল'ব মাৰে) ।

বংদৈ ।—এবা, আইদেউ গলেই । ময়ো বাওঁ, খং কৰিব দেও ! তুমি
ধাবাগৈ হে এতিয়া ভকত !

টোঁটো ।—বাক, ময়ো বাওঁ ;—আকৌ আহিম । সেই ধনৰ টোম দুটা
জুৰুৱাই খবলৈ কৰি আইদেউবাক ।
(এহাল)

বংদৈ।—ও আই! এতিয়া হে মৰিলো! আকৌ আহিবগৈ হেনো!

(চম্পাৰ পুনঃ প্ৰৱেশ)

চম্পা।—হেব বংদৈ, গল নে? গল নে? সেই আপদটো গল নে?

বংদৈ।—আইদেউ! আপদ বেগাই নেবাইছে এখোন। আকৌ আহিব
বুলি হে কৈ গৈছে।

চম্পা।—বাক, আহকগৈ, এইবাৰ সি বাটচবাবেপৰা গঁটা খাব।

বংদৈ।—এবা, কিনো আপদটো চাপিছিলহি জানো! খাবলৈ পাই
তাৰ নটা লাগিল।

চম্পা।—বাক, থ সেইবোৰ কথা। চুৱা ধুই ঠাইখন সাৰি-পুছি চফা কৰ।

চাওঁ, ধনখিনি মই থৈ দিওঁগৈ। ইয়াৰ বাবেই আজি অত
লাজনা! (টোম এটা দ্বাদি চাই) আও লবাবই নোৱাৰি!
(কেকোজেকোতকৈ ধনৰ টোম দুটা দুবেলি ভিতৰলৈ চোচোবাই
লৈ যায়)।

বংদৈ।—(চুৱা ধুই, ঠাই সাৰি, বাটী-কাঁহী, ধৰা-পীৰা এটা-এটাকৈ ভিতৰলৈ
নি ভোৰ-ভোৰায়) ভাল জানিবা বেলি-চুপৰলৈকে পেটুনাড়ী ছিদ্ধি
মৰিবলৈ কণা-বিধতাই লিখিলে! নেওচা-কেওচা দিবলৈ বহি,
মৰিও নেযাওঁ!

(প্ৰস্থান)।

তৃতীয় পট,—

বজাৰ বিচাৰ-চৰা।

(বজা আৰু ছান্দসোখা ফুকন)

বজা।—ডাঙৰীয়া, আজি কেদিনমানৰপৰা তোমাক বৰ চিন্তায়ুত দেখিছোঁ
মেথোন ?

ফুকন।—সঁচা স্বৰ্গদেৱ ! আজি কিছুমান দিনৰপৰা মোৰ গ্ৰহমন্দ হোৱা
যেন পাইছোঁ। আৰু, কেদিনমানৰপৰা তাৰ অন্তত ফল
ফলিয়াবলৈ ধৰিছে। সেই কাৰণে, আজিকালি মোৰ গা-মন ভাল
পোৱা নাই।

বজা।—হওঁতে হয়, দিন চাৰেকৰপৰা তোমাক স্নান পৰি অহা দেখিছোঁ।
কিয়নো গা-মন ভাল নাথাকে তাৰ কাৰণ বুজিব পৰা নাই নে ?

ফুকন।—কিয় হুবুজিম স্বৰ্গদেৱ ! দেখিছেই নহয়, সিদিনা অবাবত
সিমানখিনি ধন ভৰণি হল !

বজা।—অ, নহয়, সেই বাবে তুমি খেদ নকৰিবী। তুমি অবাবত
ভৰণি বুজিছাঁ, কিন্তু তাৰ কিবা একেৰি মহৎ উদ্দেশ্য আছে।
‘বি কৰে ঈশবে, মানুহৰ ভাললৈ হে।’ এই কথাৰ ওপৰত
বিশ্বাস ৰাখি চলিবী, অৱশ্যে গা-মন ভাল পাবী।

ফুকন।—স্বৰ্গদেৱৰ বুজনি অতিশয় সাক্ষা। কিন্তু মনে যে নেমানে !

বজা।—মানিব লাগিব মনে। তুমি বেচকৈ বুজিবী, ডাঙৰীয়া, সকলো
অভ্যাসৰ তল।

ফুকন।—ভাল, স্বৰ্গদেৱৰ উপদেশ শিবোধাৰ্য্য।

বজা।—তোমাৰ সঙ্কল্প যেন সকল হয়।

(টেটোনৰ প্ৰৱেশ)

টেটোন।—(আঁঠু লৈ) স্বৰ্গদেৱ-ঈশ্বৰ ! আৰু ডাঙৰীয়া-দেউতা !

ফুকন।—(চকুখাই উঠি, মনে মনে) পালেহি আকৌ আপদটোৱে ! আজি
বা আছে কপালত কি, ঈশ্বৰে হে জানে। (ফুটাই) হেৰ, কোন্
তই ? কিয় আহিছ ?

টেটোন।—(মনতে) ও বাম ! আজিচোন একেটা উশাহতে দুটা প্ৰশ্ন !
(ফুটাই) ডাঙৰীয়া-দেউতাই ওপৰলৈ উধাইছেমানে তললৈ নমনা
হৈ হে গৈছে ! দেউতাই মোক চিন্ ধৰিব পৰা নাই নে ? মই
সেই যে মই। এইবাৰে সৈতে তিনিবাৰে নিবাৰ কৰোঁগৈ
বুলি আহিছোঁ।

বজা।—অ, মই চিনিছোঁ তাক। সেই তিনিখনীয়া গোচৰত পৰা টেটোন
বোলা ডেকাটো। আৰু, সিদিনা, ডাঙৰীয়া, তোমাবপৰা যে
একলাখ টকা লাভ কৰিছিল, সেই ডেকাটোৱেই এইটো।

টেটোন।—এবা ! স্বৰ্গদেৱ-ঈশ্বৰ হলে উধাইছেমানে তললৈ মনা গুণটি চৰি
হে আহিছে ! স্বৰ্গদেৱে বন্দীৰ নামটোও মনত ৰাখিছে। মোক
বৰ ভাগ্য !

বজা।—হেৰ কটা, তোৰ নামেই টেটোন নহয় নে ?

টেটোন।—হয়, স্বৰ্গদেৱ-ঈশ্বৰ ! আগলৈকো বন্দীৰ নাম নেপাহৰে যেন।

ফুকন।—(মনতে) আজি ই তিনিবাৰে নিবাৰ কৰে নে, মোক নিপাত কৰে
বুজিব পৰা নাই। ই মাত মাতিলেই মোৰ মতিভ্ৰম হবলৈ ধৰে
দেখোন ! যি হওক, বিপদত ধৈৰ্য্য ধৰাই হে যুক্তি। (ফুটাই)
হেৰ কটা, তই বনাই আহিছ কিয় ? তোৰ উদ্দেশ্য কি ?

টেটোন।—এ, শুনিছোঁ স্বৰ্গদেৱৰ দিনত বোলে প্ৰজাই ‘বামৰ বাইজ’ পোৱাদি
পাইছে। যাব যি বিচাৰ কৰাব লাগে, তাক ততাতালিকৈ আৰু
নিয়াবিকৈ জুখিবৰ নিয়ম হৈছে বোলে। পিচে, এবাৰতকৈ যে

আৰুবাৰ আহিবৰ নিয়ম নাই, সেইটো মই নেজানো। নিয়ম নাই যদি, এতিয়াও গুচি যাওঁ তেন্তে, কি আছে।

বজা।—অ, নহয়। বিচাৰৰ নিমিত্তে মোৰ চৰালৈ ফুৰিবৰ আহিলেও হানি নাই। ডাঙৰীয়া, সোধাঁ, তাৰ কি কবলৈ আছে।

ফুকন।—(আতঙ্ক চিত্তে) বাক, কচোন হেৰ, তোক কি লাগে।

টেটোন।—(মনতে) লাগে ডাঙৰ বস্তুকে। সিবাৰতকৈ লাখ-লাখ গুণে ডাঙৰ। (ফুটাই) খব-ধৰ নকৰিব, দেউতা, ধীৰে-শাঁতে শুনক। মই গোটাচাবেক আউল-লগা কথা মীমাংসা কৰাবলৈ আহিছোঁ।

ফুকন।—(অধৈৰ্য আৰু আওকণীয়া) বাক, কৈ যা তোৰ কি কব লগা আছে।

টেটোন।—এটা-এটাকৈ হে জনাব পৰা হব। আৰু, এটা-এটাকৈ হে মীমাংসা কৰিব লাগিব।

ফুকন।—বাক, তই কৈ যাচোন।

টেটোন।—ভাল দেউতা-ঈশ্বৰ! পোনেই সোধাঁ, কাক কোনে গা ধুৱাই দিয়ে?

ফুকন।—আপদে-বিপদে বা বন্ধে-ধেমালিয়ে বৈগীয়েকে-নিজৰ গিৰিয়েকক গা ধুৱাই দিব পাৰে। কিনো বৰ কথাটো, তাকে বজাৰ আগত বিচাৰলৈ আনিলা?

টেটোন।—নহয় দেউতা, বজাৰ আগত কোৱা কথা বুলিলে শিলৰ বেধ যেন হয়। সেই হে—

বজা।—বাক, সোধাত বেয়া হোৱা নাই।

ফুকন।—আৰু, তাৰ পিচে?

টেটোন।—তাৰ পিচে, দেউতা-ঈশ্বৰ, কাক কোনে তিয়নী সলাই দিয়ে?

ফুকন।—(অলপ হাঁহি) সেইটো আৰু নিজৰ বৈণীয়েকত বাজে আন কোনে কৰিব !

টেটোন।—ভাল, দেউতা, আমনি নেপাব ; আকৌ সোধোঁ, কাক কোনে ভাত খুৱাই দিয়ে ?

ফুকন।—সেইটোও একে লগৰে কথা।

টেটোন।—তাৰ পিচে, দেউতা-দুখৰ ! কাক কোনে তামুলিপীৰাত বহুৱাই তামোল খুৱাই দিয়ে ?

ফুকন।—এঃ, একেবিধ কথাকে কি পাণ্ডুলি থাকে এইটোৱে ! হেৰ, সেইটো ব্যৱহাৰ বিষয়ানীয়ে বিষয়াক কৰে।

টেটোন।—আৰু এটা হে আছেগৈ, দেউতা, আমনি নেপাব, বোলোঁ, কাৰ ধন-সোণ কোনে সামৰি থয় ? হল আৰু, দেউতা, খতম্।

ফুকন।—হেৰ, সেইটো নিজৰ গৃহিণীৰ কৰ্ম্ম। তাকো স্নান লাগিছে নে ?

টেটোন।—ভাল, এতিয়া সোধোঁ, মোৰ প্ৰতিও ওপৰত কোৱাৰ নিচিনা ব্যৱহাৰ কোনোবাই কৰে যদি, তেওঁ মোৰ কি হব ?

বজা।—(হাঁহি মাৰি) কটা, ই বৰ ধেমেলীয়া ডেকা ! হেৰ, ময়ে কৈছোঁ, তেনে জনী তোৰ ঘৈণী হব।

টেটোন।—ভাল, স্বৰ্গদেৱৰ কথা যেতিয়া সি শিলৰ বেথা হল ! পিচে, মাৰক বা কাটক, এতিয়া আচল কথা কওঁ, ডাঙৰীয়া-দেউতাৰ লগত বন্দীৰ জোৱাই সম্বন্ধ ঘটিছে।

ফুকন।—(জলি উঠি) ওঁ কটা, চুৱাখোৱা কুকুৰে চল পাই চুবলৈকে আহ দেখোন !

টেটোন।—দেউতা, খং কৰে কিয় ? মই ইয়াৰ আগেয়ে কৈ অহা কথা খিনিৰ সম্বন্ধ লৈ চালেই বুজিব, এই নিচলা ডাঙৰীয়াৰ ঘৰ-জোৱাই হওঁ নে নহওঁ। সবহ নকওঁ, ডাঙৰীয়াৰপৰা মই সিদিনা নিয়া

একলাখ-এহেজ্জাব-এশ মূল্যৰ সোণৰ মোহৰ কাৰ পেৰাত ওলায়,
ঘৰত গৈ চালেই হব।

ফুকন।—(উগ্রমূৰ্ত্তি ধৰি) ও কটা, তই ইমান পালিহি! ইমান কথা
কবলৈ তোৰ সাহ! এতিয়াই যমপুৰীলৈ পঠিয়াম বুলি জনা নাই
তই! (মাৰিবলৈ উঠি যায়)।

বজা।—কাস্ত হোৱাঁ ডাঙৰীয়া! মোৰ কথা শুনা। সি ভালেই কৈছে।
তুমি আগেয়ে কথাবোৰৰ আচল তত্ত্ব লৈ চোৱাঁ। যদি তাৰ
কথা সত্য হয়, তেন্তে তুমি খং কৰা মিছা।

ফুকন।—কিনো কম স্বৰ্গদেৱ! এতিয়া হে মোৰ ভাল খ্যাতি আহিল!
ইয়াতকৈ মই মৰি যোৱাই ভাল।

বজা।—আক্ষেপ নকৰিবাঁ ডাঙৰীয়া! মই কৈছোঁ নহয়, বেটো, যি কৰে
ঈশ্বৰে, মানুহৰ ভালৰ নিমিত্তে হে। ইয়াৰপৰা কি জানি তোমাৰ
কিবা এটা ভাল হবলৈ হে আছে। অধৈৰ্য্য নহবা।

ফুকন।—(অলপ শান্তমুৱা হৈ) যি বোলে স্বৰ্গদেৱ! মই নো কি মাতিম
আক!

বজা।—আক এটা কথালৈ মন কৰিছা নে?—ডেকাটিৰ কেনে বিচক্ষণ
বুদ্ধি! বুদ্ধিৰ বলত অসম্ভৱ সম্ভৱ হয়। আক, ইয়াৰ নিচিনা
অকাট্য যুক্তি কেইটাৰপৰা গুনিবলৈ পাইছিল।? মোৰ বোধেৰে ই
সাধাৰণ মানুহ নহয়। ই নিশ্চয় বক্তাবলিত গজা ভাল আমৰ
পুলি! আক, ই বুদ্ধিৰ বলত যে তোমাৰ ঘৰত গৈ তামুলিপীৰা
পালে, সেই বাবে ইয়াক আক্ৰিৰপৰা মই ‘তামুলি’ খিতাপ দিলোঁ।
এতিয়াৰপৰা ইয়াৰ নাম “টেটোন-তামুলি” হল। আশা কৰোঁ,
এতিয়া আক তোমাৰ আইদেউক এই ডেকালৈ বিয়া দিয়াত
তোমাৰ কোনো আপত্তি নাধাৰিব। লোকনিন্দাগৈকে বাট
নবৰ। কিয়নো, এইটো বাজ-উপদেশ হল।

ফুকন।—(আনন্দ মনেৰে) ভাল, স্বৰ্গদেৱে ভাল বুলিলে নো আক
বেয়া বোলোঁতা কোন আছে। বোলে, “বজাই ভাল দেখে
যাক, ভেঁটিও নালাগে তাক”। মোৰ মন এতিয়া মুকলি
লাগিছে, স্বৰ্গদেৱ !

ৰজা।—ডেকা-তামুলিয়ে এতিয়া ডাঙৰীয়াৰ লগতে তেওঁৰ ঘৰলৈ গৈ,
যথাবিধি শুভ কাৰ্য্য সমাধা কৰিবলৈ ধৰাওঁ।

টেটোন।—ভাল, স্বৰ্গদেৱ-ঈশ্বৰ ! আগলৈকো এই অনুগ্ৰহৰ ধাৰ নিছিগে
যেন ! ডাঙৰীয়া-দেউতা আজিৰপৰা মোৰ ধৰম পিতৃ-দেৱতা
হল।

—❀❀❀—

অঙ্কপাত ।

—❀❀❀❀❀—

পঞ্চম অঙ্ক ।

প্রথম পট,—ফুকনৰ পদূলি ।

(বংদৈয়ে পদূলি সাৰি থাকে ; এজনী গঞানী প্ৰৱেশ কৰি,
পদূলিৰ আগেদি পথাৰলৈ যায়) ।

গঞানী ।—অ, বংদৈ বাই ! কি কৰিছ ?

বংদৈ ।—এ, যি কৰিব লাগে, তাকে কৰিছোঁ, নেদেখিছ ? বিয়াৰ পাচত,
পদূলিটো অৰণ হৈ আছিল ? তাকে সাৰিছোঁহি ।

গঞানী ।—এবা, আইদেউৰ বিয়াখন লাচতে পাব হৈ গল, বাই ।

বংদৈ ।—এবা, ডাঙৰীয়া-বিয়া ঘৰৰ বিয়া বুলিলে এনেকুৱাই ; হব লাগে
বোলোঁতেই ঘপহকৰে হৈ যায় । বজাইব বোলোঁতেই বৈ যায় ;
বিয়াই ব বোলোঁতেই বৈ যায় ।

গঞানী ।—আইদেউৰ মনটিলৈ চাই হলে, আগডোখৰিত বিয়া নহবগৈ বুলি
হে ভাবিছিলোঁ ।

বংদৈ ।—এবা, নাম-শুৰি নোহোৱা বাটকৰা বোটলা ডেকা এটাৰে সৈতে ময়ূ
ডাঙৰীয়াৰ জীয়াৰী আইদেউৰ বিয়া হব বুলিনো কোনে জানিছিল ?
সেই বিয়াৰ কথন-মথন শুনি আইদেউ কান্দি-কাটি বাউলীটি
হৈছিল !

গঞানী ।—এতিয়া পিচে ? আইদেউৰ মনটি কেনে দেখিছ ?

বংদৈ ।—কেনে হব আক ; বিয়া দিলে যেতিয়া নিভলেই সোণ হল ।
এতিয়া ফুইবো বব মিল, বব চেনেহা-চেনেহী ।

গঞানী।—ডেকাটি হলে বেয়া নহয় দেই, বাই। দেখিবলৈকো শুৱনি ;
আৰু বৰ বজিয়াল।

বংদৈ।—ভাল তো। এতিয়া যে বিষয়াৰ সাজ-পাৰ পিন্ধি আৰু ভালটি
হৈছে। আগেয়ে টোকোনা সাজে হে ফঁফৰীয়া কৰি থৈছিল,
এতিয়া গোটেই ধুনীয়া ডেকাটি !

গঞানী।—নহব নো কিয় ;—বিধতাই পতা ঘোৰা। বোলে, কুঁজীলৈ কুঁজা,
বান্দীলৈ বন্দী, কুৰীলৈ কোৱঁৰ বিধতাই ঘোৰা পাতি থৈছেই।

বংদৈ।—মোকেচোন ধৰিবি সেই বিধতা বুলি। মই হে পাতিলোঁ তেও
এইটো ঘোৰা।

গঞানী।—এবা, নেলাগে কব ; সোপাকে শুনিছোঁ। সঁচা, তই হে আচল
শুৰি। আৰু, শুনিছোঁ, জোঁঠাই-বিষয়া বোলে বৰ বুধিয়ক আৰু
কথকী। বোলে, “নাই পো জনি, নাই পো ধনী, নাই পো
কথকী”। সেই হে ইমানটো ভাইগ।

বংদৈ।—সঁচা, সেই তিনি গুণৰ গুণত হে দিপ্লিপ্ গাভৰু আইদেউক তেওঁ
কত্ৰা পালে। বুধিয়ক আৰু কথকী বুলি কব লাগিছে নে ? নহলে
নো দেউতাৰ ধনেৰে দেউতাকে বেহাই আৰু বজা-ডাঙৰীয়া
ছইকো কথাব পাৰেবে মেবাই বান্ধখুৱাই এনে হেন মস্তাৰ
জীয়াৰীক কত্ৰা পায় নে ?

গঞানী।—হক, হক, “যি কৰে ঈশ্বৰে মাছহৰ ভাললৈ হে”। তাত
গা-ঘঁহনি খালেও পুইগ হয়, বাই ! তোৰো পুইগ হৈছে, জানিবি।

বংদৈ।—পুইগ হলে নো কি হব ? আইদেউৰ নিচিনা ভাইগ হব
বুলিছ নে ?

গঞানী।—হবও পাৰে। একো ঠান কথা নহয়, বাই !

বংদৈ ।—(হাতৰ শোটাটো মূৰৰ ওপৰলৈ তুলি পাক দি দি নাচি-বাগি)
 উ-উ-উ, এতিয়াহে “কুঁজী বাই যোলে বছৰীয়া” হলো ! (গঞানীৰ
 ডিক্তিত ধৰি চেও থয়) ।
 গঞানী ।—(উলটি বংদৈৰ ডিক্তিত ধৰি চেও থৈ) হৰি, হৰি, বাই,
 যাওঁগৈ, যা ।

(দুইবো দুফালে প্ৰস্থান)

দ্বিতীয় পট,—গাভৰু-টোলৰ বিলাহ-ঘৰ ।

(টেটোন-তামুলি আৰু চম্পাৱতী)

টেটোন ।—প্ৰিয়া ! সেই দিনাৰ কথা এতিয়া মনত পৰে নে ? (অলপ
 বৈ, চম্পাই উত্তৰ নিদিয়া দেখি) সাদৰি ! নামাতাঁ নো কিয় ?
 সদায় আৰু ন-কত্ৰা ভাৱেই দিন যাব নে ?

চম্পা ।—কেনে নো ন-কত্ৰা দেখিছে বা ?

টেটোন ।—সেয়া দেখোন ওলাল মাত । নামাতাঁ দেখি হে ন-কত্ৰা
 বুলিছিলোঁ, বেয়া নাপাবাঁ দেই । বোলোঁ, সেই দিনাৰ কথা
 মনত পৰিলে এতিয়া কেনে লাগে ?

চম্পা ।—কোন দিনৰ বা কথা ?

টেটোন ।—সেই লাখটকীয়া ভাত সাজ খুৱাবৰ দিনা যে মোৰ ইয়াকে
 নসহিছিলোঁ !

চম্পা ।—কিবা কথাতো বাৰ উলিয়াই থাকে ! নোৱাৰোঁ কব আমি সেইবোৰ
 কথা ।

টেটোন।—(হাঁহি হাঁহি) নোৱাৰাঁ কব ? ইমান বেগাই পাহৰিলাঁ নে ?

চম্পা।—জানো !

টেটোন।—অ, এতিয়া জানব পানী খোৱাত হে পৰিল ? জানিছোঁ বাক,
এতিয়া সেইবোৰ কথা শুনিবলৈ বেয়া পোৱা ; নকওঁ বাক, বেয়া
নাপাৰাঁ দেই।

চম্পা।—আমি একো বেয়া পোৱা নাই।

টেটোন।—বেয়া পোৱা নাই যদি উত্তৰ নাই কিয় ?

চম্পা।—সুখি আছেমানে দেখোন কৈয়ে আছোঁ।

টেটোন।—নহয়, সাৱৰি, খং নকৰিবা। প্ৰশ্ন চাই উত্তৰ হোৱা নাই
দেখি হে কৈছোঁ।

চম্পা।—খং কৰা দেখিছিলে বা কেতিয়া ? কেনে প্ৰশ্নৰ কেনে উত্তৰ হব
লাগে আমি ভু নাপাওঁ।

টেটোন।—নাই কৰা খং কেতিয়াও। এতিয়াৰ কথাত খং উঠে বুলি হে
কৈছিলোঁ। আমনি নাপাৰাঁ, প্ৰাণেশ্বৰি, মই এটা কথাৰে
সুখিলে যেন তোমাৰ পৰা দহোটা কথাৰে উত্তৰ পাম, এনে হে
মোৰ প্ৰাণৰ হাবিয়াহ্।

চম্পা।—আমাৰ পেটত সিমানবোৰ কথা হলে হে আকোঁ !

টেটোন।—কথাৰ জোলাঙা উদং হয় বুলি ভয় কৰিছাঁ হবলা ?

চম্পা।—জানো কি কয় ! আমি ভুবুজোঁ সেইবোৰ।

টেটোন।—বুজিবাঁ কালত। বুজি আকোঁ বুজাবলৈ হে চাৰাঁ। পিচে,
মোৰপৰা কি নি মোকে নেবেচিলে হে আছে। একেই মস্তাৰী
জীয়াৰী।

চম্পা।—আমি মস্তাৰী জীয়াৰী বুলি কাৰো আগত গপ্ কৰা নাই। তামুলি-
ফুকন হৈ নিজৰ হে গপ্ হৈছে হব পায়।

টেটোন ।—(আপোনা-আপুনি) ইয়াত আৰু আমাৰ টেটোনালি নাথাকে !

ভোঁৰৰ আগত বস্তিৰ পোছৰ যেন হৈ হৈ আহিছোঁ । (ফুটাই)

ক'তা, মইনো কেতিয়া গপ্ কৰিছিলোঁ ?

চম্পা ।—নাই কৰা গপ্ । সেই দেখি, আনকো গপ্ কৰা বুলি চাব মাৰি
ধৰিব নালাগে ।

টেটোন ।—সমূলকৈ ঘাটিলোঁ এইবাৰ ! প্ৰিয়া, তোমাৰ ওচৰত মোৰ
বুদ্ধি-যুক্তিও জঁপ পৰি আহিছে !

(নেপথ্যত জিগিবীহঁতে গীত গায়)

টেটোন ।—আহা, প্ৰাণেশ্বৰি ! কেনে মধুৰ গীত !

চম্পা ।—ঈচা, প্ৰাণেশ্বৰ ! গীতৰ কথাখিনিত মনৰ ভাবটি কেনেকৈ ফুটি
ওলাইছে ! আহা, শুনি হৈ থাকিম যেন !

টেটোন ।—প্ৰিয়া ! বলাচোন তালৈকে যাওঁ, চাই চাই শুনাগৈ । নাচিছেও
চাগৈ ।

(হাতত ধৰাধৰিকৈ ছুইবো প্ৰস্থান) ।

তৃতীয় পট,—কুকনৰ বিলাহ-ঘৰ ।

(কুকনী গায়িকা লিগিবীয়ে নাচি নাচি গীত গাই থাকে)

মিশ্ৰ মূলতান—একতাল।

কি সুন্দৰ শোভা ধৰে আজি দেহি অই ।

চেনেহা-চেনেহী আহা, যুগল মূৰতি অই ॥

প্ৰাণে প্ৰাণে প্ৰাণ মিসি

বয় কেনে হালি-জালি ;

দেখিলে জিৰণি পায় তাপিত পৰাণে অই ।

আধা অঙ্গ আধা হিয়া,

হল আজি একেটীয়া ;

বাঢ়ে যেন দিনে দিনে বিচ্ছেদ নষটে অই ॥

(টেটোন-চম্পাৱতীৰ প্ৰৱেশ ; বৰগাক দি পাৰি ধোৱা চামৰ পীৰাত
দুয়ো ঘোৰাপাতি বহি নাচোন চাই চাই গীত শুনে ; লিগিবীয়ে
দোহাৰি ২ গল আৰু নাচে ।)

যৱনিকাপাত ।

ভানুমতী ।

(বকুৰা উপন্যাস)

অসমীয়া ভাষাৰ পোন-প্ৰথম সাহিত্যিক সম্মিলনীৰ সভাপতি আৰু
সদৌ অসম সাহিত্য-সভাৰ দ্বাৰাই অভিনন্দিত
গৱৰ্ণমেণ্ট সাহিত্যিক পেন্‌চনাৰ,
বায়বাহাদুৰ পদ্মনাথ গোহাঞি বকুৰা, এম, আৰ, এ, এচ, (লণ্ডন)
ৰচিত ।

দ্বিতীয় তাঙৰণ ।

১৮৬২ শক ।

তেজপুৰ,

লীলা-এজেক্‌চিবৰা গ্ৰন্থকাৰৰ দ্বাৰাই প্ৰকাশিত ।

বেচ, দ° তিনিগিৰি

কলিকতা,

৮৫নং অগাৰ চাৰ্কুলাৰ ৰোড, ভাৰতমিহিৰ যন্ত্ৰত,

ত্ৰীযুগসচৰণ দাসৰ দ্বাৰাই মুদ্ৰিত ।

উছৰ্গা ।

— ❦ —

মোৰ

অতি চেনেহৰ বৰ-ভনী,

চন্দ্ৰশেখৰ বৰুৱাৰ প্ৰিয়তমা ভাৰ্যা,

শ্ৰীমতী হীৰাৱতী আইদেউৰ

শিৰত

সৰু-ককাইদেৱাকৰ

আশীৰ্-নিষ্ঠালি ।

— ❦ —

গ্ৰন্থকাৰ ।

১। পাতনি।

“ভানুমতী” বটোতাৰ পোন্-প্ৰথম সাহিত্যিক অৰ্জন। ইয়াক অসমীয়া সাহিত্য-ভঁৰালত তেওঁৰ লখিমী বুলিব লাগে। ১৮১২—১৩ শকৰ “বিজুলী”ৰ পোহৰত ই ছোৱা-ছোৱাকৈ প্ৰকাশিত হৈছিল। তাৰ পাচত, ইয়াক স্ককীয়াকৈ উলিয়াবৰ অৰ্থে ভালেমান দিনৰপৰা মন কৰা হৈছিল; আন কি, বটোতাৰ আনবিলাক কিতাপৰ তালিকাত ইয়াৰ নামো ওলাইছিল। কিন্তু, সময় আৰু সুবিধাৰ অভাৱত ইমান দিনলৈকে মনৰ কথা মনতে বৈছিল। এই গ্ৰন্থকাৰৰ দ্বাৰাই সম্পাদিত “বিজুলী”ৰ পোহৰত দেখা “ভানুমতী”ৰ আঁতিগুৰি আগবঢ়াই আছে; এতিয়া মাথোন ভানুৰ ক্ৰিৰণত স্ককীয়াকৈ চালে, তাৰে অলপ বেচিকৈ জেউতি চৰা দেখা যাব। সি যি হওক, সেই ৰাতিপুৱা বোৱা পুলিটি দুপৰীয়াৰ বদত ওলাব লগা হৈছে; এতিয়া, সি পাঠকৰ অনাদৰত লেবেলি জঁয় নপৰিলেই হয়। ইতি—

তেজপুৰ,	}	বিনীত,
১ শাওণ, ১৮৩০ শক।		শ্ৰীপদ্মনাথ গোহাঞি বৰুৱা।

২। পাতনি।

১৯ বছৰীয়া ছাত্ৰজীৱনত, জয়-জয়তে কিতাপ-লিখিবলৈ কাপ ধৰোঁতে মোৰ অন্তৰত যি ভাব, ভাষা আৰু সাহিত্যৰ সঞ্চাৰ হৈছিল, আজি ৭০ বছৰীয়া বয়সত তাৰ লেশমানো লৰচৰ নকৰাকৈ পুথিখনৰ দ্বিতীয় তাঙৰণ উলিৱা হল; মাথোন আগৰ ছপা-ভুল, বৰ্ণাশুদ্ধি, আখৰ-জোঁটনি, বৈয়াকৰণ দোষাদোষ ইত্যাদিত ওপৰে-ওপৰে হাত কুৰাই দিয়া গৈছে। ইতি—

‘পদ্মকুটীৰ,’ তেজপুৰ, অসম।	}	বটোতা।
ভাদ, শ্ৰীকৃষ্ণষ্টমী, ১৮৬২ শক।		

ভানুমতী ।

১। আখ্যা ।

আপোন-চিনাকি ।

মোৰ নাম ভানুমতী। মই দেউতাৰ বহু সাধনাৰ কল,—একেটি বহু। মোৰ জীৱনৰ আদিছোৱাৰ কথা একোকে মনত নপৰে। যি অলপ-অচৰপ কব পাৰোঁ, সি কেৱল এনাই-দেউতাৰ মুখৰপৰা শুনা কথা হৈ। মোৰ দেউতাৰ চাৰিগৰাকী ভাই-ককাই। দেউতা সবাৰতকৈ সৰু। পুখাণ্ড-দেউতা চুকোৱাৰ পাচৰপৰা তেওঁ ককাইদেৱাকসকলৰ আদৰত উলহৰ মাদলি আছিল। পিচে, যেতিয়া সিবিলাক তিনিগৰাকীয়ে এজন-এজনকৈ বিয়া কৰাই উঠি, আপাদেউসকলৰ হাতত ঘূৰা উঘাৰ নিচিনা হল, তেতিয়াৰপৰা সেই উলহৰ মাদলি লাহে লাহে বেজাৰৰ বোজা যেন হবলৈ ধৰিলে। তাৰ পাচত, আকৌ আপাদেউসকলৰ লেখ ক্ৰমাৎ তিনিগৰাকীৰপৰা ছগৰাকীলৈ বাঢ়িল। আৰু, তেতিয়াৰপৰা হে ঘৰত দিনে-ৰাতিয়ে কছাৰী-বণ লাগিবলৈ ধৰিলে। ঘৰত কাৰো সুখ-শান্তি নোহোৱাত পৰিল।

দেউতাৰ দুৰ্গতিৰ সীমা নাথাকিল ; আৰু লাহে লাহে এইবোৰ কথা বজাৰ কাণত পৰিলগৈ । স্বৰ্গদেৱে, মন্থী আৰু বিষয়াসকলে সৈতে যুগুতি কৰি, দেউতাক মতাই নিয়ালে । আৰু, চৰাৰ বিচাৰমতে বৰ নিচাওদেউক ভাঙ্গি পুখাও দেউতাৰ মৰাণ-গোহাঞি-বৰুৱা বিষয়-বাব দেউতাক দিলে । দেউতাৰ স্বভাৱ চৰিত্ৰ আৰু কথা-বাৰ্তাত স্বৰ্গদেৱ বৰ সন্তুষ্ট হৈছিল । গতিকে, ৰাজ-অন্নগ্ৰহৰ বলত দেউতাৰ প্ৰতিপত্তি আৰু ক্ষমতা সোনকালে বাঢ়িবলৈ ধৰিলে । তাৰ লগে লগে তেওঁৰ ঘৰ-গৃহস্থী, সুখ-সম্পদ, মান-গৌৰৱ আদিও বাঢ়ি আহিল । কিন্তু, ইমানবোৰ বাহিৰৰ সুখ-সম্পদেও তেওঁৰ অন্তৰত সুখ-শান্তি দিব নোৱাৰিলে,—তেওঁৰ সদায় বিষাদ, সদায় মন-মৰা । তাৰ কাৰণ হৈছিল, বহুকাললৈকে তেওঁৰ সতি-সন্তান নাছিল । কিমান যাগ-যজ্ঞ, পূজা-সেৱা আদি কৰালে, সকলো মিছা হল । বন্ধু-বান্ধৱে দেউতাক আৰু এগৰাকী ভাৰ্য্যা বিয়া কৰাবলৈ পৰামৰ্শ দিছিল, কিন্তু ককাইদেৱাকসকলৰ দৰ্শালৈ চাই তেওঁ তেনে হিত-উপদেশ নললে । অন্তত, তেওঁ সন্তানৰ আশা এৰি দি নিশ্চিন্ত হৈছিল । এনেতে, ঈশ্বৰৰ ইচ্ছাত, এই অভাগিনীৰ জন্ম হয় । দেউতাৰ অন্তৰত আনন্দৰ পাৰ নোহোৱা হল । পণ্ডিতে পুথি-পাঁজি চাই মোৰ নাম ভানুমতী ৰাখিলে ।

কথমপি মোৰ বয়স তিনি বছৰ হওঁতেই ঈশ্বৰে মোক মাউৰী কৰিলে । মাতৃ-চেনেহৰ—যি পৱিত্ৰ স্নেহৰ তুলনা নাই—সোৱাদ মই ভালকৈ হুবুজিলোঁ । কিন্তু, কেতিয়াবা সূৰীৰি চালে মোৰ স্বৰ্গীয়া আইতাৰ মুখখনিলৈ মনত পৰে । আৰু, সেই চালুকীয়া বয়সত আইতাৰ আঁচলত ধৰি ডেও দি ফুৰা, কেতিয়াবা কোনোবাই ধৰ্-বুলিলে লৰ মাৰি আইতাৰ গাত গৰা মাৰি ধৰা, আইতাই মোৰ মূৰ মেলাই দিয়া আৰু কেতিয়াবা গুৰুগী চাওঁতে আমনি পাই কান্দি বলিয়া হোৱা এইবোৰ কথা এতিয়া বিগিকি বিগিকি মনত পৰে । আইতা ঢুকাবপৰা মই দেউতাৰ মানত আলাসৰ লাক খেন হালোঁ ।

তেওঁ সততে মোক ওচৰবপৰা নেৰা হ'ল। ময়ো দেউতাক এখন্তেক নেদেখিলে আন্ধাৰ যেন দেখোঁ।

এই দৰেই মোৰ জীৱনৰ চালুকীয়া কাল পাৰ হ'ল। তাৰ পাচত, মই যিমানেই বুজন হৈ আহিলোঁ, সিমানেই দেউতাৰ লগ ধৰা অভ্যাস পাতল হৈ আহিল। এই নিয়মে লাহে লাহে মোৰ বয়স চৈধ্য বছৰত সোমালহি। তেতিয়াৰপৰা আল-পৈচান ধৰাত বাজে দেউতাৰ ওচৰ চাপিবলৈ মোৰ অভ্যাস নোহোৱা হ'ল। আক, লাহে লাহে পাচলৈ অকলে থাকি হে ভাল লগা হ'ল। কিন্তু, অকলৈ থাকোঁ বুলি চিন্তাই মোৰ লগ নেৰে। ধৰিবলৈ গলে, পাচলৈ চিন্তা মোৰ লগৰীয়া সখী যেন হৈ উঠিল। কেতিয়াবা সেই চিন্তাতে ভোল গৈ আপোন-পাহৰা হওঁ। এনে কি, পাচলৈ মোৰ ভাব-গতি দেখি দেউতাও চিন্তাযুত হবলৈ ধৰিলে।

লাহে লাহে চিন্তা মোৰ লগৰ লগৰী, মৰমৰ সখী আৰু সুখৰ কাৰণ হৈ উঠিল। দেউতা বজাৰ চৰালৈ ওলাই গলেই মই আগকালৰ ফুলনিভ, নাইবা পাচকালৰ পুখুৰী-পাৰত বহি চিন্তাৰ লগৰী হওঁ। তেতিয়া জগৎ-সংসাৰ নিটাল মৰা যেন পাওঁ। গছৰ পাত এখিলা সৰি পৰিলেও গম পাওঁ। এই অৱস্থাতে এদিন দুপৰীয়া। জেঠৰ বাঁৰখৰ তৃতীয় খৰ। ব'দে খাওঁ খাওঁ মুৰ্চি ধৰিছে। আকাশত মৰল দিছে। গছৰ পাত লেৰেলি পাতত দিয়া টেঙেচিৰ দৰে হৈছে। বাহিৰত ধানলুতীয়া কাউৰী আৰু ধান-হাতত দিয়া বোৱাৰীত বাজে দেউ-মনিচ্ কাকো দেখিবলৈ নাই। সকলো ভিতৰত বহি শাঁত হৈছে। কিন্তু, বোৱাৰী-বেটীৰ শাস্তি নাই। ধান হাতত দিওঁতে হাইবাণ। ধামে জুকলি বৈছে। কপালৰ ধাম বৈ আহি চকু ছাতি পেলাইছে। তথাপি একেৰি জিৰাবৰ সাধ্য নাই। হাঁত বহি অলপ শাঁত হবলৈ গলেই ইকালে ধান খৰি যায়,—নাচনী শাহ-আই নাচি আহিব। নিকপায়! মনৰ খং মনতে মাৰ গৈছে। বোৱাৰী বেটিয়ে

একোবাৰ বাঢ়নীৰে খুঁচি কণা মেঘৰ ইওটো চকু ফুটাবলৈ বাঢ়নী তুলিছে। একোবাৰ তেওঁ বেটীৰ খং বাঢ়নীতে সাৰিছে। এনে ক্ষণত, এনে উৎপতীয়া ক্ষণত এজন ডেকা আমাৰ পুখুৰী-পাৰলৈকে পোনাই আহিছে। মই মুৰ দাঙ্গি চাই হঠাৎ তেওঁক দেখি চকু খাই উঠিলোঁ। কিয় চকু খালোঁ কব নোৱাৰোঁ, কিন্তু পিচ-মুহূৰ্ত্ততে তেওঁক চিনি পালোঁ। তেওঁ আমাৰ চুবুৰীয়া। ডেকাজন বদত পকি পকা-থেকেৰাটিৰ দৰে হৈ আহিছে। দেখাতে বুজা যায় যে, তেওঁ কিবা আপদত পৰি উধাতু খাই আহিছে। মুখখনি বেজাৰত আমোলাই আহিছে। কিন্তু, মোৰ ওচৰ চাপিলত সেই চিন্ খন্তেকলৈ মুখপৰা আঁতৰ হল। আৰু, তেওঁ লাহেকৈ হাঁহি এটি মাৰি মোক মাত লগালে,—“ভানু, তুমি ইয়াত অকলৈ বহি আছাঁ?” মই হৰিষ, মনেৰে উত্তৰ দিলোঁ—“এৰা, ধামত তৰণি নাপাই ইয়াতে বহি জুৰ লৈছোঁহি। তুমি নো ইমান বদত অকলৈ কলৈ গৈছিলাঁ?” তেওঁ জিকাৰি উঠি কলে,—“অ, মই যাওঁ! মই বহুত পলম হে কৰি আছোঁ। মই বব নোৱাৰোঁ। দেউতাৰ সন্নিপাত জৰত তত্ নাই। কি হয়গৈ জিন্ধৰে হে জানে! মই বেজবৰুৱাক মাতিবলৈ গৈছিলোঁ। তেওঁ ৰাজবাটেদি গৈছেগৈ। মই এই পোনেই পোনাই আহিছোঁ। ভানু! ঠাকিৰী এতিয়া দেই!” এই কেই আবাৰ কথা কৈয়ে চাক গোহাঞিদেৱে বেগাবেগিকৈ ঘৰৰ ফালে খোজ ললে। আমাৰ ভঁৰাল-ঘৰৰ আৰ নোহোৱালৈকে মই তেওঁক চাই চাই চাই চাইয়ে বুলোঁ! তেৱোঁ মোলৈ তিনিবাৰমান উলটি উলটি চাই গৈছেগৈ।

২। আখ্যা।

দুপতীয়া পুলি।

মোৰ আৰু সেই দিন নাই। সেই পুখুৰী-পাৰত বহি চিন্তাৰ লগৰী
হোৱা দিন মোৰ পাৰ হল। আগৰ চিন্তা আছে, কিন্তু আগৰ সুখ নাই।
লগৰ চিন্তা লগতে ফুৰিছে, কিন্তু আগৰ দৰে লগ ধৰা ঠাইৰ ঠিকনা নাই।
চিন্তাৰ লগ আগতকৈ বাঢ়িছে, কিন্তু সেই দৰে লগ লোৱা সময়ৰ ঠিক
নোহোৱাত পৰিছে। শোওঁতে, খাওঁতে, উঠোঁতে, কহোঁতে মনত সদায় কি
এটা চিন্তাৰ সোঁত আছেই। আৰু, সেই সোঁতত উঠি কেতিয়া কি ভাৱে
কলৈ যাওঁ কব নোৱাৰোঁ। কৰোঁ কি, কওঁ কি, কেতিয়াবা তাকো তৰ্কিব
নোৱাৰোঁ। আচলতে ভাবোঁ কি, চিন্তা কিহৰ তাৰ উৱাদিহা নাই।
এনে ভাৱে ভালেমান দিন গল। এনেকুৱা এদিনে-এবছৰ ভালেমান পাৰ হল।
আগলৈ এদিনে-এযুগ আৰু কতনা আছে চাগৈ!

চাক গোহাঞিবোৱক যি সেই দিনাই যে প্ৰথম দেখিছিলোঁ, এনে নহয়।
মোৰ মনতপৰাবোঁ ভেঁও মোৰ লগৰীয়া। দুয়ো হাতত ধৰাধৰিকৈ উঠা।

দুয়ো সৰুতে কিমান উমলিছিলোঁ ! দুইবোৰ একালত কিমান হাঁহ-কন্দা গল ! দুয়ো দুইবোৰ অময়া প্ৰেমত কিমানকৈ মোহ গৈছিলোঁ ! আৰু, দুইবোৰ মনৰ মিল দেখি চাকুলী বাইহঁতে আমাক দৰা কহা বোলা এতিয়া মনত পৰে । এতিয়া আগৰ দৰে অহা-যোৱা ঘন নহয় বুলিও, গোহাঞিদেৱৰ আমাৰ ঘৰলৈ দিনটোত এবাৰ নহাকৈ নাথাকে । আগৰ নিচিনাকৈ ধেমালিৰ মেল পতা নহয় বুলিও, দুইবোৰ ভিতৰত এতিয়াও মতা-বোলা চলে । দুইবোৰ ভিতৰত এতিয়াও দেখা-দেখি মিলা-প্ৰীতি বৈছে । তথাপি, সিদিনা তেওঁক ন-চিনাকী যেন লাগি গল কিয় ? সেইদিনা মই পুখুৰীপাৰত বহি থাকোঁতে গোহাঞিদেৱৰ ঘৰলৈ যাবলৈ পোনাই আহিছিল । সেই দৰে আগেয়েও তেওঁ কেতিয়াবা আহে । পিচে, সেই দিনা নো মই তেওঁক নেদেখাই-দেখাৰ দৰে দেখি চকু খাই উঠিছিলোঁ কিয় ? সেই দিনাৰ নিচিনাকৈ আগেয়েও কিমান বাৰ দেখাদেখি হয় ; আৰু দুই-চাইটা কথাৰে আকৌ এৰা-এৰি হওঁকৈ ; কিন্তু, সেই দিনাৰ দেখাদেখি আৰু কথা কেই-আষাৰত নো কি মোহনী শক্তি আছিল ? আগেয়েও এৰা-এৰিত চকুৰ আৰ নোহোৱালৈকে দুইকো দুয়ো সেইদৰেই চাওঁ ; কিন্তু সেই দিনাৰ চাওনিত নো কি সূৰগা মিহলি আছিল ? এইবোৰ প্ৰশ্নৰ মই উত্তৰ কাটব নোৱাৰোঁ । ভাবোঁ, কিন্তু তাৰ অন্ত নপাওঁ । সেই দিনাৰ সেই মুহূৰ্ত্তকৰ কথা মোৰ মনত নতুন হৈয়ে আছে, কিন্তু তাৰ মহিমা মই বুজিব পৰা নাই !

সেই দিনাৰপৰা তিন দিনৰ পাচত, চাকচন্দ্র গোহাঞিদেৱৰ দেউতাক বৰগোহাঞি ডাঙৰীয়া সেই নৰিয়াতে ঢুকাল । বৰগোহাঞি ডাঙৰীয়া এজন বৰ লাগতিয়াল আৰু বজাৰ বিখ্যাসী মন্ত্ৰী আছিল । তেওঁ স্বৰ্গী হোৱাত স্বৰ্গদেৱৰ সোঁ-হাত ছিগাৰ দৰে হল । গতিকে, ডাঙৰীয়াৰ অকাল-বিয়োগত স্বৰ্গদেৱে বৰ সন্তাপ পালে । চাক গোহাঞিদেৱৰ মোৰে নিচিনা সৰুতে মাউৰা ; তেওঁ এতিয়া বাঢ়মাউৰা হল ! সেই কাৰণে,

বজা আৰু ডাঙৰীয়া-বিষয়া সকলোৱে গোহাঞিদেৱক বৰ মৰম কৰিবলৈ ধৰিলে । আৰু, সকলোৱে ভাবি-চিন্তি চাই, তেওঁক তেওঁৰ পিতৃ-বন্ধু মোৰ দেউতাৰ তদবাকত থবলৈকে স্থিৰ কৰিলে । গোহাঞিদেৱে দেউতাকৰ আসন লব পৰা বয়স নোপোৱালৈকে তেওঁক আমাৰ ঘৰত বখাটোকে স্বৰ্গদেৱেও স্থিৰ কৰিলে ।

স্থিৰ হল ভাল হল, মোৰ হল কি ? মোৰ সেই কথা লৈ উলহ-মালহ কিয় ? সেই কথাই মোৰ মনত উণ্ডল-খুণ্ডল লগায় কিয় ? গোহাঞিদেৱ আহিব, লগত লিগিৰা-লিগিৰীও আনিব ; তেওঁক আল-পৈচান ধৰিবলৈ মোৰ ইমান ভাবনা কিহৰ ? গোহাঞিদেৱ আহিব, আহিলে তেওঁক কি দিম, কি থম, কি কম, কি লম, এইবোৰ ভাবনা আপোনা-আপুনি মোৰ মনত আহে-যায় কিয় ? কিয়, কব নোৱাৰোঁ । মোৰ মনটো যেন দুৱাৰ-মেলা উদং ঘৰ । গোহাঞিদেৱৰ ভাবনাই তালৈ আহিছে-গৈছে, সোমাইছে-ওলাইছে, আপোন মনেৰে ঘি ইচ্ছা তাকে কৰিবলৈ এক্সিয়াৰ পাইছে । মই মাথোন নিলগৰপৰা চাই আছোঁ, চাই চাই চাই ভাল পাইছোঁ, মনে-মনে প্ৰাণে-প্ৰাণে কিবা এটি ফুটাই কব নোৱাৰা সুখ অসুখ কৰিছোঁ !

এই ভাৱেই কেইবাবিধো গল । গোহাঞিদেৱক আমাৰ ঘৰলৈ অনাৰ কথা ওলাবৰ আজি তিনদিন । এই তিনটা দিন মোৰ মানত তিনটা বছৰ পাব হল । কিন্তু, গোহাঞিদেৱৰ অহা নহল ! আহিব কাহানিকৈ তাকো ঠিক বতৰা নাপালোঁ । নিতৌ আহিব আহিব বুলি আশা পালোঁ, নিতৌ হতাশ হওঁ । পুৱাৰপৰা আশাত মন ঠৈ ধৰি উঠে, আবেলি হলে নিৰাশাত লেবেলি জঁপ পৰে । ৰাতিটো নাৰাধ-নুপুৱায় । এই ধৰেই তিনিচাৰিটক পাঁচ দিন নাৰাধ-নাৰাধকৈ গল, গোহাঞিদেৱৰ অহা নহল । নহা কেইদিন যেনে-ভেনেটকৈ পাব হল ; আহিব বোলা আৰু কেই

দিন আগলৈ আছে, তাক ভাবি অন্ত নোপোৱা হলোঁ। ইফালে পলম হোৱাত, নহাৰ আশঙ্কাই তাৰ লগতে উৎপাত লগাইছে। এই দৰেই আৰু দুদিন পাৰ হল, তথাপি গোহাঞিদেৱে অহাৰ ঠিৰাং বাতৰি পোৱা নগল। মন হতাশৰ খুন্দাত ক্ৰমাৎ অৱশ্য হৈ আহিল। বাহিৰৰ আৱ-ভাৱ দেখি, মাহুহে মোৰ মনৰ ভিতৰলৈ মন কৰা হল। এনে অৱস্থাত, এদিন দুপৰীয়া এইবোৰ কথাৰে গুণি-গাঁথি পিচ-চোঁতালত বহি আছোঁ, এনেতে বজাৰ চৰালৈ ওলাই যোৱাৰ সময়ত, দেউতাই নিগিৰাইঁতক এই বুলি দিহা দিয়া শুনিলোঁ, “আজি চাক গোহাঞিদেৱে আহিব। তেওঁৰ বয়-বস্ত্ৰ আহিলা-পাতি সকলো দিহা লগাই থবিহঁক। আৰু, গোহাঞিদেৱৰ শোৱা-খোৱাৰ বিষয়েও মই দিহা দিয়া মতে চলিবিহঁক; মই চৰাবপৰা আহোঁতে লৰাক লগতে লৈ আহিম।” এই কেইআঘাৰ আদেশ দি দেউতা ওলাই গল।

দেউতা ওলাই গল। মই একেচাবে উঠি ভিতৰ সোমালোঁ। কিয় সোমালোঁ কব নোৱাৰোঁ, পোনেই চাকুলী বাইৰ ওচৰত থিয় দিলোঁগৈ। চাকুলীয়ে আথেবেথে সুধিলে, “কি আইদেউ?” মোৰ উত্তৰ নাই! মই অলপ লাজ পাই তাৰপৰা আঁতৰি লাহে-লাহে নিগিৰাইঁতৰ ওচৰ চাপিলোঁগৈ। সিহঁতেও লৰালবিকৈ কি কৰিব লাগিব বুলি সুধিলে। মই সিহঁতলৈকো একো উত্তৰ নাপাই, লাহে-লাহে তাৰপৰাও আঁতৰিব লগাত পৰিলোঁ। কিন্তু, উলটি কৈ গলোঁ যে, দেউতাই দিহা দি যোৱাৰ ঘৰে সিহঁতে কামলৈ সোনকাল কৰিব লাগে। নিগিৰাইঁত তেতিয়াই দিহাদিহি কামলৈ ওলাল। মই সিহঁতক এৰি চাংমাইৰ ওচৰ পালোঁগৈ। বঢ়া চাংমায়ে খাই উঠি মুখত মুছদি লৈছিল। মোক দেখি সি লৰালবিকৈ সুধিলেহি, “আইদেউ! আজি মোৰ বন্ধা-বঢ়া বা কেনে হৈছিল?” মই উত্তৰ দিলোঁ, “ভাল হৈছিল। আজিৰপৰা তাতোকৈ ভাল হব লাগিব দোঁই।

আজি আমার ঘৰত থাকিবলৈ আলহী আহিব বুদ্ধ পাইছা নে ?” চাংমায়ে কলে, “হৈছে, আইদেউ ! ডাঙৰীয়া-দেউতাই মোক সকলো বুজাই কৈছে ।” মই “সাক” বুলি ভিতৰ সোমালোঁহি ।

ভিতৰ নিজঞ্জাল । বুলনিবৰ একবাৰে নিজম পৰিছে । মোৰ মন-প্রাণ উল্লসীকৃত হৈ কলৈ উৰিছে মই কব নোৱাৰোঁ । কি কৰিম কি মেলিম একো উৱাদিহ পোৱা নাই । এই দৰে অলপ পৰ থাকি বটাটোকে আগত লৈ বহিলোঁ । তামোল কাটিবলৈ ধৰিলোঁ । এটা তামোল কাটি, তিনিখন খুৰিয়াই থৈ, এখন খালোঁ । আকৌ এটা গুচাই লৈ ফঁহিয়াবলৈ ধৰিছোঁ, এনেতে তামোল এৰি এবাৰ আঙ্গুলিতে বেপ দিলোঁ ! পাণ, তামোল, বটা তেজৰে বাঙলী হল ! ভাগ্যে খুৰিৱা তামোল তিনিখনিত তেজ নালাগিল । সেই তামোল কেখনি ইহাতে লাহেকৈ তুলি নি কৰণিত থলোঁগৈ । আৰু, চাকুলী বায়ে দেখে বুলি, তেজ লগা পাণ-তামোলবোৰ ল'ল'ল'বিকৈ বকৰণিত পেলাই দি বটাটো চিন্ মাৰি ধুই পেলালোঁ । তাৰ পাচত, কটা-আঙ্গুলিত চুণ-পাণ বান্ধি, বাহিৰলৈ ওলাই আহি দেখোঁ যে, গোহাঞিদেরক পিচে-পিচে লৈ দেউতা বাট-চৰা পাইছেহি ! মই লৰ মাৰি আকৌ ভিতৰ সোমালোঁগৈ । কটা আঙ্গুলিৰ বিষ ততালিকে গম্ নোপোৱা হলোঁ ।

৩। আখ্যা।

কুঁহিত পোক।

মোৰ মনত পৰাখিনিতি দেউতাক বজাঘৰলৈ অসময়ত যোৱা দেখা নাই। আৰু, ডাঙৰীয়া-বিষয়াসকল সেই দৰে বজাঘৰলৈ যোৱাৰ বিধিও নাই। সিদিনা সন্ধিয়াপৰত স্বৰ্গদেৱে দেউতাক কিয় মতাই নিছিল আৰু দেউতাৰে সৈতে গুপতে কি আলচ পাতিলে তাৰ একো সম্ভেদ নাপালোঁ। সেই সম্ভেদ লবলৈ কিমান যে যত্ন কৰিলোঁ, সকলো মিছা হল। এদিন বুঢ়াগোহাঞি ডাঙৰীয়াৰে সৈতে কথাবাত্তা হওঁতে দেউতাই হঠাত বজাঘৰলৈ যোৱা কথাটো ওলাইছিল। পিচে, দেউতাই ঠাইতে পাক লগাই কথাৰ ধাৰ অইন পাকে বোৱাই নিলে। ডাঙৰীয়াই টলকিব নোৱাৰিলে; কিন্তু মই কথাটোলৈ বেচকৈ মন কৰি আছিলোঁ।

দেউতা বজাঘৰলৈ যোৱাৰ পিচদিনাৰপৰা মই গোহাঞিদেৱৰ আগত নোলাবলৈ আদেশ পৰিল। ডাঙৰ হবৰপৰা ভালমানুহৰ আগত ওলাবলৈ মোৰ স্বভাৱতে লাজ লগা হৈ আহিছিল। গোহাঞিদেৱে

সকলবপৰা দেখা কাৰণে হে তেওঁৰ আগত ওলাওঁ-নোলাওঁকৈ ওলাই-ছিলোঁ । এতিয়া, চাকুলী বাইৰ মুখে দেউতাৰ সেই হাক-বচন শুনি-বপৰা গোহাঞিদেৱৰ নাম লবলৈকো মোৰ লাজ লগা হ'ল । দেউতাৰ হাক-বচনত মোৰ বেজাৰ পাবৰ কাৰণ নাই, কিয়নো সেইটো সকলো ঙলিমাছহৰ খবৰ দস্তৰ । কিন্তু, সেই অসময়ত বজাঘৰলৈ যোৱাৰ পিচদিনাই এই হাক-বচন কিয় শুনিব লগীয়া হ'ল ? সেইটো মোৰ দুপতীয়া আশা-লতাৰ কুঁহিত বিঘিনি-পোক লাগিলহি নে কি ?

সেই বজাঘৰলৈ যোৱা দিনবপৰা এপৰ পাৰ হ'ল । এই পৰটো আনলৈ শুক্ল ; মোলৈ কৃষ্ণ । ইয়াৰ ভিতৰত গোহাঞিদেৱে মোৰ ছাঁটোও দেখিবলৈ পোৱা নাই । আৰু, মই কাৰো আগত তেওঁক নাম পৰ্য্যন্ত লোৱা নাই । গোহাঞিদেৱে মোক দেখা নাই, কিন্তু মই তেওঁক সদায় দেখোঁ । কিয়নো, তেওঁক চাবলৈ মোৰ বহুত সুবিধা আছে । মই বাৰ-জলঙাইদি জুমি চাব পাৰোঁ, চকোৱাৰ আৰত লুকাই চাব পাৰোঁ । গতিকে, সেই পৰত গোহাঞিদেৱে মোতকৈও দুৰ্ভাগীয়া, সেই পৰটো গোহাঞিদেৱলৈ অমাবস্তা বাতি ।

এইভাৱে আৰু এপৰ গ'ল । গোহাঞিদেৱৰ অন্তৰৰ বিষাদ ভাৰ মুখত বিৰিজি ওলাবলৈ ধৰিলে । আনে কিমান মন কৰে ক'ব নোৱাৰোঁ, মই সদায় তেওঁৰ মনটি মৰা যেন দেখোঁ । খোৱা-লোৱাতো তৃপ্তি নোপোৱা যেন দেখোঁ । দেখি দেখি দিনে দিনে মোৰ মন-প্ৰাণ হ'ত হ'বলৈ ধৰিলে । খোৱা-লোৱাত মোৰ তৃপ্তি নগলা হ'ল । আগতকৈও মোৰ মন-বেজাৰ-অশান্তিত বেচি দকৈ বুৰিবলৈ ধৰিলে । নিলগত ঝাঁকোতে গোহাঞিদেৱৰ সুখ-শান্তিৰ নিমিত্তে যিবোৰ কথা আলচিছিলোঁ সি মনস্তে মাৰ বাৰ লগীয়া হ'ল । আকাশৰ ফুল আকাশতে মৰহি যোৱা যেন লাগিল । আৰু, ময়েই তেওঁৰ নতুন বিষাদৰ কাৰণ হলোঁ, এই কথাই মোৰ

অস্তৰ দহিবলৈ ধৰিলে। কিন্তু কি কৰিম! মোৰ মনৰ কথা মই হে বুজিছোঁ, আনক বুজাবলৈ মোৰ উপায় নাই; আৰু বুজিবলৈকো কোনো নাই। পৃথিবীত আন কোনোবাই মোৰ অস্তৰ ঢুকি পাইছে যদি, তেওঁ গোহাঞিদেৱ, এয়ে মোৰ সবল বিশ্বাস। এই বিশ্বাসতে মই একেৰি শান্তি পাম।

মোৰ যেই হওক, গোহাঞিদেৱৰ কাৰণে চিন্তাই মোৰ অস্তৰ পুৰি-ডেই ছাই কৰিবলৈ ধৰিলে। ঘাট-মাউৰা গোহাঞিদেৱক আমাৰ ঘৰত সুখে-সন্তোষে ৰাখিবলৈ আনি এতিয়া জানিবা তেওঁক মাথোন আন্তৰিক অশান্তি দিয়া হৈছে। আৰু, ময়ে তাৰ কাৰণ হলোঁ! গোহাঞিদেৱৰ শোক-বেজাৰৰ মূল কাৰণ মই! এনে কথা মোৰ প্ৰাণে যে খন্তেকলৈকো নসহে। যাৰ সুখ-শান্তিৰ নিমিত্তে দিনে-ৰাতিয়ে মোৰ ভাবনাৰ অন্ত নাছিল, যাৰ শোক-বেজাৰ পাছবাবলৈ মই নানা কথা জুকিয়াই লৈছিলোঁ, আজি সেই জনৰ দুখৰ কাৰণ হলোঁ মই! ইয়াতকৈ আৰু হিয়া-বিদৰোৱা কথা মোলৈ কি হব পাৰে! হাঁয়, এতিয়াও গোহাঞিদেৱৰ বিষাদৰ আচল কাৰণ মই হে বুজিছোঁ। তেওঁ নো আজি কেইদিনমানৰপৰা মনটি কিয় আমোলাই ফুৰে, তাৰ গূঢ় অৰ্থ মই হে ঢুকি পাইছোঁ। আনে ভাবিছে, গোহাঞিদেৱে তেওঁৰ মাউৰা অৱস্থাৰ কথা ভাবি হে বেজাৰ মনেৰে ফুৰে। তেওঁৰ অস্তৰ হুৰুজা সকলে বুজিছে, তেওঁ স্বৰ্গীয় দেউতাকলৈ মনত কৰি হে আমনজ্বিয়নকৈ ফুৰে। এদিন দেউতাতো তাৰ প্ৰমাণ পালোঁ। গোহাঞিদেৱক মন মাৰি থাকিবৰ দেখি, এদিন দেউতাই তেওঁক কাষলৈ মাতি আনি এই দৰে বুজনি দিছিল, “দেউটি! কিয়নো বেজাৰ কৰি থাকোঁ? মৰা মৰি গল, এতিয়া সেইসকলে জীয়ালৈ পিঠি হে দিছে গৈ। এতিয়া তেওঁ দেৱতা, মন্ত্ৰাৰ মৰম-ধৰম তেওঁত নাই। এই মৰতত ৰাৰপৰাই পিতৃৰ মৰম-চেনেহ পোতা যায়, তেৱেই পিতৃতুল্য।

সংসারত তবিবলৈ পিতৃব সহায় যি লাগিব, তাৰ অভাৱ তোমাৰ নাই। মই জীয়াই থকা কেইটা দিনত তুমি তেনে অভাৱত পৰিব নালাগিব।” ইয়াকে কৈ দেউতা নিবৰ হ'ল, গোহাঞিদেৱ নিটাল মাৰিয়েই বল। দেউতা নিবৰ হৈছিল, গোহাঞিদেৱৰপৰা কিবা উত্তৰ পাবলৈ বুলি; কিন্তু গোহাঞিদেৱে ফুটাই এটি কথাও নকলে। কিন্তু, ইয়া, দেউতাই যি বুজনি দিলে সি গোহাঞিদেৱৰ মৰ্মবেদনা ঢুকি নাপালেগৈ। দেউতাই যি ভাবি সেই কেইআষাৰ জ্ঞান দিলে, সেই ভাৱত গোহাঞিদেৱ আচলভে নাই। তেওঁ যি ভাৱত, সেই ভাৱ মই হে বুজিছোঁ। মই হে তেওঁৰ মনৰ আচল ভাৱ বুজি উচিত বুজনি দিব পাৰিলোঁহেঁতেন। দেউতাই বুজাওঁতে মই বাৰ জলঙাইদি জুমি চাই আছিলোঁ। চাই চাই আৰু শুনি শুনি মোৰ মনে উচুপিচাবলৈ ধৰিলে। মনতে এনেহে লাগিছিল, যেন দেউতাৰ আধা কোৱা হওঁতেই ইফালৰপৰা আচল কাৰণটো মই কৈ দিম! যি হওক, দেউতাই বুজনি দিলে, গোহাঞিদেৱে শুনিলে। শুনিলে আৰু শুনিলে; তেওঁ একো এটি উত্তৰ নিদি দেউতাৰ কাষৰপৰা ভক্তিভাৱে আঁতৰি তেওঁৰ কোঠাত সোমালগৈ।

এই ভাৱেই আপদীয়া দিন আৰু কেইবাটাও পাৰ-হ'ল। গোহাঞিদেৱৰ মনৰ বিকাৰ শুচাবলৈ মই একো এটা উপায় কৰিব নোৱাৰিলোঁ! গোহাঞিদেৱে ভাবিছিল চাগৈ, মই একেবাৰে তেওঁলৈ পাহৰিলোঁ বুলি। তেওঁ ভাবি লৈছিল জানো, মই আপোন-মনে মহা স্নেহে আছোঁ, তেওঁৰ ভাবনা ভাবিবলৈ মোৰ দৰ্কাৰ কি? তেওঁ ভাবিছিল চাগৈ, তেওঁৰ অন্তৰৰ বেদনা বুজোঁতা জগতত আৰু কেও নাই। এনে নিষ্ঠুৰ ধাৰণাত চাগৈ গোহাঞিদেৱৰ শোক দিনে বাঢ়িছিল। কিন্তু মোলৈ তেওঁৰ স্নেহে তাৰ নিতান্ত অসহনীয়। মোক তেনে ভাবি যদি তেওঁৰ বেজাৰ বাঢ়িছিল, তেন্তে যোজ্জ্বল অভাগিনী আৰু জগতত নাই। ময়ে তেওঁৰ বেজাৰ

ৰাই কাৰণ, ময়ে তেওঁৰ সেই বেজাৰ বঢ়াওঁতা, ইয়াতকৈ আৰু ডাঙৰ
 সন্তাপৰ কথা মোলৈ কি হব পাৰে! যি হওক, কি উপায়ে নো
 গোহাঞিদেৱৰ মনৰপৰা এই ভুল ধাৰণা গুচাব পাৰি, তাৰ চিন্তাত
 ধৰিলোঁ। ভাবি ভাবি একো উপায়-বুদ্ধি নাপাওঁ। কত পাৰ্কেঁ। কত
 ভাৰ্কেঁ, একো এটা স্থিৰ কৰিব নোৱাৰোঁ। মোৰ উদ্দেশ্য হৈছে
 যে, মই গোহাঞিদেৱলৈ পাহৰা নাই বুলি কেনেকৈ তেওঁক জানিবলৈ
 দিয়া হয়। তেওঁ কেনেকৈ বুজিব পাৰে যে, মই সন্ধ্যা তেওঁৰ ভাবনাতে
 আছোঁ। কি উপায়ে তেওঁক গম পোৱাওঁ যে, মই তেওঁক মোৰ
 প্ৰাণতকৈও ভাল পাওঁ। ছপৰীয়া নিৰলে সন্ধ্যা এই চিন্তাত বহোঁ।
 দেউতা আৰু গোহাঞিদেৱৰ ৰজাঘৰলৈ ওলাই গলেই, ইফালে মোৰ এই
 চিন্তা। চিন্তোঁ হয়, কিন্তু এদিনো তাৰ অন্ত নাপাওঁ। এই দৰেই
 কেইবা দিনো গল। এদিন ছপৰীয়া এই চিন্তাত ভাগৰি ফুলনি-বাৰীত
 সোমালোঁগৈ। দেখিলোঁ, মোৰ গোলাপ কেইজুপি ফুলি জক্‌মকাই
 আছে। তাৰে ভালকৈ ফুলা এপাহী আৰু চোপাকলি এটি তুলি লোঁ।
 কি ভাবি কব নোৱাৰোঁ, কোনোবা এপাকে গোহাঞিদেৱৰ শোৱাকোঠাত
 সোমালোঁহি। সোমাই ইফালে-সিফালে চালোঁ, কোনো নাই। লাহেকৈ
 কলিটি আৰু ফুলপাহী যোৰ পাতি গোহাঞিদেৱৰ গাৰুটিৰ ওপৰতে
 সজাই থৈ লৰালৰিকৈ ওলাই আহিলোঁ। গুপতে এই কামকেৰি কৰি
 আহি, মোৰ মনত কিবা এটা অসাধ্য সাধিলোঁ যেন লাগিল। কিন্তু,
 এই কামৰ ফলাফল ভাবি, মন আকৌ অস্থিৰ হবলৈ ধৰিলে। গোহাঞি-
 দেৱে ভাল পোৱা এটি কাম সাধি আহিছোঁ, এনে ভাবে আনন্দত
 মোৰ মন ফুলাই তুলিছিল। কিন্তু আকৌ চালোঁ, জানোবা তেওঁ আহি ইয়াৰ
 আচল ভৱ নোপোৱাকৈ এই কথা লৈ জন্‌জনাই দিয়েহি! তেতিয়া
 ভিতৰে-বাহিৰে হলহুল লাগি উঠিব। দেউতাই পোনেই মোক হে

ভাবিব। নাভাবিবলৈ, মোত্ বাজে এনে কাম কৰিবলৈ আমাৰ ঘৰত
 আৰু আছে কোন? এই আশঙ্কাত মন আকৌ জঁয় পৰি আহিল।
 এইদৰেই এবাৰ এটা ভাবে মন ফুলাই তোলে, আকৌ আন এটাই
 মুদাই নিয়ে। এনে উগ্ৰল-খুগ্ৰল ভাবে মনৰ ভিতৰত উৎপাত লগাই
 থাকোঁতেই দেখিলোঁ, গোহাঞিদের আহি পদলিঘুৰ পালেহিয়েই! তেওঁ
 এতিয়াই ভিতৰ সোমাবহি! দেখি নো বুলিব কি! এই উতলা ভাবত
 মই তৰণি নোপোৱা হৈ উঠিলোঁ। সেই মুহূৰ্ত্তটো মোলৈ বৰ সাংঘাতিক
 যেন লাগিল! গোহাঞিদের সোমালহি। ওলাই অহালৈ আৰু মোৰ বাট
 চাবৰ শক্তি নহল!

৪। আখ্যা।

চিঠি-পত্ৰ।

কেইদিনমানৰপৰা দেউতাৰ মনটিত বং। পুৱা-গধূলি জিৰণিৰ সময়ত তেওঁৰ মনটি ফুলি থকা যেন দেখোঁ; আৰু, মই মন কৰিছোঁ, মানুহৰ লগত কথাবাৰ্তা হওঁতে, অলপ মন ভাল লগা কথা ওলালেই দেউতাৰ মুখত হাঁহি বিৰিকিবলৈ ধৰে। ইয়াৰ আচল অৰ্থ কি তাক হে বুজিব পৰা নাই।

ৰজাঘৰৰপৰা মানুহ অহাটোও কেইদিনমানৰপৰা ঘন হৈছে। সেই দিনা দেউতাক অসময়ত ৰজাই মতাই নিয়াৰ পাচৰপৰা ৰজাঘৰীয়া মানুহ কেইবাঘোৰাও লালিকৈ আহিছিল। তাৰ পাচতো নিতৌ আহিবহি লাগিছে। আহেমানে যেন দেউতাই ভাল পায়। মানুহ উঠি যাবৰ সময়ত দেউতাই এনে ভাৱে বিদায় দিয়ে, যেন সিবিলাক আকৌ আহেগৈ। মোৰ হলে, কি এটা কথা, ৰজাঘৰৰ মানুহ বুলিলে দেখিবৰ মন নাযায়, আমনি কৰিবলৈ অহা যেন হে লাগে। দেউতাই ভিতৰলৈ তামোল খুজি পঠিয়ালে মনে-মনে মোৰ বৰ খং উঠে। নোৱাৰাত হে তামোল কাটি দি পঠিয়াওঁ। এই মানুহবিলাক আহে কিয় আৰু কেইদিনামানৰপৰা অহা ঘন হৈছে কিয়, মই বুজিব পৰা নাই।

দেউতাৰ মনত বং লগাব আৰু এটি কাৰণ আছে । অৰ্থাৎ, কেইদিন-মানৰপৰা গোহাঞিদেৱৰ মনটি মুকলি । আগৰ দৰে তেওঁ আমনজিমনকৈ নাথাকে । কাম-কাজ, কথা-বাৰ্তা সকলোতে তেওঁৰ সন্তোষ আৰু উৎসাহ লগা যেন দেখা যায় । দেউতাই ভাবিছে যে, তেওঁৰ সেই দিনাৰ সাক্ষৰা বুজনিয়ে এই ফেৰা গুণ ধৰাইছে । এই বিশ্বাসতে তেওঁ এতিয়া গোহাঞিদেৱলৈকো বৰ সন্তোষেৰে চায় । অপুত্ৰক দেউতাৰ গোহাঞিদেৱেই যেন একেটি পুত্ৰ, তেওঁৰ ভাবত এনে বুজা যায় । আৰু, দেউতাৰ তেনে ভাব দেখি মোৰ বুকুত জুৰ্-লাগি আহে । এনে ভাব দেউতাৰ মনত যিমান ডাঠ হয়, সিমানেই মই বং পাওঁ । সি যি হওক, কিন্তু দেউতাই গোহাঞিদেৱৰ মন মুকলি হোৱাৰ আচল অৰ্থ এতিয়াও চুপি পোৱা গৈ নাই । দেউতাৰ সাক্ষৰা বুজনিয়ে গোহাঞিদেৱক জ্ঞান দিলে হয়, কিন্তু এই অভাগিনীয়ে নাজানি কৰা এফেৰি কামে হে তাৰ আচল গুটি ধৰালে ।

সেই দিনাৰপৰা মই দিনো এযুৰি ফুল গোহাঞিদেৱৰ গাৰুৰ ওপৰত সজাই ধৰিলৈ ধৰিলোঁ । আৰু, পাচলৈ সি মোৰ দিনো কৰিব লগীয়া এটা কামৰ দৰে হৈ উঠিল । আগদিনা ফুলযুৰি সজাই থৈ আহোঁগৈ, পিচদিনা কৰণিত তুলি ধোৱা পাই তাক উলিয়াই পেলাওঁগৈ । এই কামটিৰ বিষয়ে গোহাঞিদেৱ আৰু মোত বাজে আন কেৱে নাজানে । আৰু, এই কাৰ্য্যৰ মূলত কোন, গোহাঞিদেৱেও সেইটি জানে বুলি ডাঠি কব নোৱাৰে । সেই দৰেই ভালেমান দিন পাৰ হৈ গল । পিচে, সেই কামটিৰ কৰোঁতা কোন, তাক জানিবৰ কাৰণে কেইদিনমানৰপৰা গোহাঞিদেৱৰ মনত উগ্ৰল-খুগ্ৰল লাগিল । সেই অৰ্থেই এদিন তেওঁ ফুল কেইপাহী কৰণিত তুলি ধৰ্ত্তে, লগতে এডুখৰি তুলাপাতত “কোনু ইটি মনচোৰ ?” এই কেইটি কথা লিখি থৈছিল । পিচে, পিচদিনা মই নতুন থৈ পুৰণি পেলাবলৈ ধৰ্ত্তে তুলাপাত ডুখৰিত লিখা কথাটি পঢ়ি চাই, আপোনা-আপুনি লাজে-ভয়ে-স্বখে-দুখে

বিভোৰ হৈ পৰিলোঁ। কিছুমান পৰ এইভাৱে ঠৰ লাগি বৈ আহোঁ, এনেতে মাৰলঘৰেদি যাওঁতে কোনোবাই “কোন্ সিটি” বুলি মাত লগাই গল। মই সেই পোনেই মুছকঁছ খোৱাৰ দৰে হলোঁ। তাৰ অলপ পাচত, হাতৰ সাৰে ভৰিৰ সাৰে মই গোহাঞিদেৱৰ শোৱা-কোঠাৰপৰা ওলাই পোন্-চাতেই পিচচোঁতাল পালোঁগৈ। সেই দিনাৰ পালি সেই দৰেই অস্ত পৰিল। পিচদিনা ফুল থবলৈ সোমাই গৈ, ময়ো সেই তুলাপাত ডুখৰি পিঠিত “চোৰ নহওঁ,—আপোনাৰ মই হে” এই বুলি লিখি ফুলযুৰিৰ তলত পাৰি থৈ আহিলোঁগৈ। ইয়াকে পাই গোহাঞিদেৱে বা আকৌ মনত কি ভাব লয়, সেইটি জানিবৰ নিমিত্তে মনত উঙুল-খুঙুল লাগিবলৈ ধৰিলে। সেই দিনা সন্ধিয়ালৈকে বাৰ-জলঙাৰপৰা চকু তুলিৰ নোৱাৰিলোঁ। গোহাঞিদেৱে ওলাওঁতে-সোমোঁতে তেওঁৰ ভাব-গতিত সেই বিষয়ৰ কিবা উমান পাওঁ বুলি চাওঁতেই গল। ৰাতিলৈ টোপনিৰো নাটনিত পৰিলোঁ। পাটীত পৰিবৰ কত পৰ হল, আনবিলাক সকলো শুই নিৰ্পালি দিলে, ভেতিয়াও মোৰ চকুত টোপনি নাই। শেহ-ৰাতি মাথোন চিলমিলকৈ এঘুমটি টোপনি আহিছিল। পিচদিনা কেতিয়া পুৱাটো পাৰ হয়, কেতিয়া দুপৰ হয়, কেতিয়া দেউতা আৰু গোহাঞিদেৱে ওলাই যায়, তালৈ বাট চাই চাই আশনি লাগিছিল। পিচে, সিবিলাক গৈ বাটচকা পাৰ নৌ হওঁতেই মই গোহাঞিদেৱৰ শোৱাকোঠা পালোঁগৈ। পাই, দেখোঁ যে, কৰণিত ফুল দুটি এখন তুলাপাতত বতনেৰে তুলি থোৱা আছে। মই লবালবিকৈ তুলাপাতখন টান মাৰি আনি পঢ়ি চাওঁ যে, এই কেফাঁকি কথা লিখা আছে, “কেয়ে কি নোহোৱা মই, ভা-ভা-ভাবত ভাষ্কৰ-উদয়”। পঢ়ি যাওঁতেই মোৰ হাঁহি উঠিল; বোলোঁ, গোহাঞিদেৱে খোনা হল নে কি? ভা-ভা-ভাখন কিহৰ! কিন্তু পিচমুহূৰ্ত্ততে মই লাজত তলমূৰ কৰিলোঁ; বুজিলোঁ, মোক তেওঁধৰা পোলাইহে। মই সেই সময়ত ভিতৰি কি যে হৈছিলোঁ, কবলৈ কথা থিটাবি নাপাওঁ।

এই দৰেই গল দিনচাৰেক। গোহাঞিদেৱেও কিবা একাঁকি লিখি থৈ যায়। ময়ো কিবা এটি উত্তৰ লিখি থৈ আহোঁগৈ। এনে ব্যৱস্থাই গোহাঞিদেৱক কিমান সুখ দিছিল ক'ব নোৱাৰোঁ, মই হলে আনন্দত উতলি পৰিছিলোঁ, মোৰ আগৰ চিন্তা-ভাবনা সকলো পাহৰি গৈছিলোঁ। এনে ব্যৱস্থা যেন চিৰকাল চলিব, এনে সুখৰ যেন অন্ত নপৰিব, এনে ভাবিছিলোঁ ! পিচে, এদিন এই সুখ উপচি পৰা যেন পালোঁ। আবেলি এদিন মই মূৰ মেলাই আছোঁ, এনেতে চাকুলী বাইৰ পুতেক আন্ধাই চুচুক-চামাককৈ মোৰ ওচৰ চাপি মোৰ কোঁছতে বিয়োগ-নিদিয়া লেফাফা এটা পেলাই দি ভিৰাই লৰ ধৰিলে। মই 'কি' বুলি জুধিবলৈকে নাপালোঁ। লৰালবিকৈ লেফাফাটো মেলি চাওঁ দেখোন ভিতৰত এখন চিঠি। আখৰ গোহাঞিদেৱৰ। কথা এই কেই আৰাৰ :- "ভাৰু ! তোমাক নো মই কি সন্ধান ধৰিব পাওঁ, ভাবি-চিন্তি পাইছিলোঁ, কাৰ্য্যত দেখাবলৈ সাহ নহল। আক, কপালত নাখাকিলে সি কাৰ্য্যত কেনেকৈ কলিয়াব ! সম্প্ৰতি সবহ কবলৈ মোৰ চল নাই ; কিন্তু মোৰ এই শোকে-চেপা হিয়াত যে তোমাৰ মোহিনী মুৰ্ত্তি কেতিয়াবাৰেপৰা থাপনা কৰা হৈছে, সেই ঠাঁ কথাকবলৈ সাজোঁ নকৰোঁ। মন পালে, মনোভাব আৰু প্ৰকাশিব পাৰি। কিন্তু ইয়াতে কিবাজানি বহুত দোষ কৰিছোঁ ! ভাৰু ক্ষমা কৰিবা।" চিঠিখনি ঘূৰাই ঘূৰাই তিনিবাৰ পঢ়িলোঁ। আকৌ পঢ়িলোঁ। পঢ়ি হেঁপাহ হুওঁচিল, আকৌ পঢ়িম বুলি বিহাৰ আঁচলত বান্ধি লোঁ।

৫। আখ্যা।

বিহ-বিয়া।

মই ববকৈ মন কৰা নাই, দিনচাবেকৰপৰা আমাৰ ঘৰত বিয়াৰ মেল।
কাৰ বিয়া কব নোৱাৰোঁ, কিন্তু চাৰিওফালে পাণ-তামোল, গুৰ-গাখীৰ
লগোৱাৰ ধুম পৰিছে। গায়ন, ধূলীয়া, নামতী মতোৱাৰ দিহা দিয়া চলিছে।
বিয়ালৈ মানুহ মতাৰ ব্যৱস্থা হৈছে। ঘৰ-দুৱাৰ সজাই বভা দিয়াৰ যোজনা
চলিছে। এই নিয়মে কেইওপিনে ধুমধাম লাগি গৈছে। ঘৰৰ লিগিৰা-
লিগিৰী সকলো বিয়া-বলিয়া। বিয়াৰ কাৰবাৰত ঘূৰি-পৰি ফুৰোঁতে
দেউতাৰ স্তুতি-শান্তি নাইকিয়া হৈছে। তলে তলে ইমানলৈকে কেতিয়া
আগ বাঢ়িল মই কবই নোৱাৰোঁ; আৰু আধা-গোপনে কাৰবাৰ চলোৱাৰ
নো উদ্দেশ্য কি, তাকো মূৰুজিলোঁ।

সি যি হওক, এতিয়া বিয়া কাৰ? এবাৰ শুনিলোঁ, বজাৰ জীয়েক
তৰা আইদেউৰ লগত চাক গোহাঞিদেৱৰ বিয়া। কথাটো শুনি পোনেই
হতাশ হলোঁ। কিন্তু, আকৌ ভাবি চালোঁ, যাৰে সৈতে যাৰ বিধাতাই
যোৰা পাতিছে তাক কোনে খণ্ডাব? ভাগ্যৱতী তৰা আইদেউৰে সৈতে
ভাগ্যৱন্ত চাক গোহাঞিদেৱৰ যোৰা মিলিছে, তাত যোৰ বেজাৰ কিহৰ?

মই অভাগিনীয়ে গোহাঞিদেৱক ভাল পাওঁ, সেই বুলি তেওঁৰ ভাগ্যখনো মই কাঢ়ি লব পাৰোঁ নে? আৰু, পাবিলেও লম্ব কিয়? তেনে হলে যে মোৰ ভালপোৱা স্বার্থপৰ হব। মই তো মোৰ স্মৃথৰ নিমিত্তে গোহাঞিদেৱক ভাল পোৱা নাই। তেওঁৰ স্মৃথত, তেওঁৰ সৌভাগ্যত মোৰ অপাৰ স্মৃথ, অসীম সৌভাগ্য। এতেকে, এই কথাত মই কেতিয়াও বেয়া পাব নালাগে। তদুপৰি, তৰা আইদেউ মোৰ প্ৰাণৰ স্বামী। তেওঁ স্মৃথী হলেও মই সেই স্মৃথৰ ভাগ পোৱাৰ নিচিনা। তৰা আইদেউ গোহাঞিদেৱৰ হৃদয়ৰ গৰাকিনী হব। কিন্তু, মইতো মোৰ গোহাঞিদেৱৰ চৰণৰ গৰাকিনী হব পাৰিম। এই ক্ষেত্ৰি অধিকাৰপৰা মোক কেৱে বঞ্চিত কৰিব নোৱাৰে। এক পুৰুষৰ চৰণ সহস্ৰ গোপিনীয়ে পূজাৰ বিধি আছে। ভগৱন্ত শ্ৰীকৃষ্ণদেৱে তাৰ অলন্ত পটন্তৰ থৈ গৈছে। ইয়াকে ভাবি চিন্তি নিশ্চিন্ত হালোঁ। আনৰ লগত বিয়া-বৰীয়া হবলৈ মোৰো মন গল।

কিন্তু, যি ভাবিছিলোঁ সি নহয়। মই তাতোকৈ অভাগিনী। মোক চিৰ-দুখনী কৰিবলৈ বিধাতাৰ ইচ্ছা। মোক জীৱন্তে জীয়াতু কৰিবলৈ বিধিৰ ব্যৱস্থা! মোৰ ইহ-পৰকাল হানি কৰিবলৈ বিধিৰ বিড়ম্বনা।—বিয়া সিখন নহয়, ইখন হে! বজাৰ কোৱঁবলৈ বোলে মোক বিয়া দিয়ে! কি আচৰিত! কেনে অভাবনীয় কথা! শুনি যাওঁতেই বজ্জপাত পৰি মই নমবিলোঁ কিয়? মোক দেউতাই দ্বিচাৰিণী কৰিবলৈ ব্যৱস্থা পাতিছে! মই যে মোৰ মন-প্ৰাণ মোৰ ইষ্টপুৰুষ প্ৰাণৰ স্বামী গোহাঞিদেৱৰ চৰণত মনে মনে কেতিয়াবাই সঁগিলোঁ। এতিয়া যে আৰু মোৰ ওপৰত আনৰ অধিকাৰ নাই। কিন্তু ইয়, দেউতাৰ বা দোষ কি? তেওঁ তো মোৰ অন্তৰৰ ভাব বুজা নাই। বুজিব কেনেকৈ? কাৰ্য্যত দেখাকৈ মোৰ মনোভাব মোৰ হৃদয়ৰ স্বামী প্ৰাণৰ স্মৃথৰ গোহাঞিদেৱে জানিবলৈকো অলপ বাকী হে। তেন্তে নো কি

উপায় হ'ব এতিয়া ? এনে মহা বিপদৰপৰা কোন্ গোঁসীয়ে মোক উদ্ধাৰ কৰিব। এই মহা সঙ্কটত মই কাৰপৰা একেৰি ভৰসা পাম ?—গোহাঞি-দেৱলৈ লিখি সুধিম ? দেহিঞে, কি সতে লিখিম, মোৰ কাপত তেনে নিঠুৰ কথা কোন্ মুখে ওলাব ! এই অসহনীয় উণ্ডল-থুণ্ডল ভাৰত তৰগি নাপাই এখুজি-দুখুজিকৈ উমানত গৈ থাকোঁতেই ফুলনিত ওলালোঁগৈ ।

ফুলনিত মোৰ কিমান পৰ হল কৰ নোৱাৰোঁ । তাতে সন্ধিয়া লাগিল । গাৰ নোম নেদেখা হল । ঘৰৰ ভিতৰত এটি-দুটিকৈ চাকি জ্বলিছে । লিগিৰা-লিগিৰীবিলাকে গৰু-গাই বান্ধি ভিতৰ সোমাইছে । জ্বাৰত কঁপি কঁপি চাকুলী বুঢ়ী জুহালৰ ওচৰ চাপিছেগৈ । এনেতে, পদূলিমূৰৰ কদমৰ ডালৰপৰা কেঁচা এজনীয়ে 'নি—ই—ওঁ' বুলি মাতিলে ! শুনি মোৰ ভাল লাগিল । এই মাতত আনকালৰ নিঠুৰ ভাব নাই । শুনি গা শাঁত লাগি হে গল । কেঁচাই আকৌ বুলিলে 'নি—ই—ওঁ' । মই কলোঁ, 'মোকে নিয়া' । এনেতে, পিচফালৰপৰা লৰি আহি কোনে অতি কাতৰ ভাৱে মাত লগালেহি, "কিম্ব নিব তোমাক ভান্স, নিব লাগে যদি মোক নিয়ক ।" উলটি চাই মই অবাৰ্ ! ছয়ো অলপমান পৰ ঠৰ লাগি বলোঁ । তাৰ পাচত,

গোহাঞিদেৱ ।—ভান্স !

মই ।—প্ৰাণনাথ !

গোহাঞিদেৱ ।—নকবাঁ সি কথা ।

মই ।—হেজাৰবাৰ কম । লাখ-লাখবাৰ কম ।

গোহাঞিদেৱ ।—ভান্স ! এতিয়া আৰু তোমাৰ সেই ভাব সলাবৰ দিন পৰিলহি !

মই ।—সঁচা, প্ৰাণেশ্বৰ ! মোৰ এই দেহা সলাবৰ সময় পৰিছেহি ।

গোহাঞিদেৱ ।—কিম্ব কোৱা তেনে কথা, ভান্স !

মই ।—তেন্তে নো কি সলাবলৈ কম, প্ৰাণনাথ ?

গোহাঞিদেৱ ।—উতলা নহবাঁ ভাষ্ক ! এতিয়া অস্থিৰ হবৰ সময় নহয় । নিজৰ ভাগ্যৰ শৰণ লবলৈ হে এতিয়া সাজু হব লাগে ।

মই ।—নহওঁ উতলা, প্ৰাণনাথ ! মই আজি আগতকৈও স্থিৰ । নিজ ভাগ্যৰ শৰণ লবলৈ মই আজি সাজু হৈছোঁ ।

গোহাঞিদেৱ ।—তেন্তে মোৰ প্ৰতি তোমাৰ এই সম্বোধন কিয় ? এতিয়াৰপৰা তুমি মোক লবাকালৰ লগৰীয়া বুলি মাথোন ভাবিবাঁ । বিধাতাই তোমাক যাৰে সৈতে যোৰা পাতিছে, তুমি সেই ভাগ্যধৰৰ চৰণ চিন্তিবলৈ ধৰা । আগন্তুক বিয়াই তোমাক যুৱৰাণী কৰিব ; তাৰ পাচত তুমি পটেশ্বৰী হবাঁ । (কথা শুনি থাকোতেই মই মুৰ্ছা গলোঁ)

* * * * *

মই ।—(অলপ হুঁচু পাই) কিয় এনে নিদয় হৈছে, প্ৰাণনাথ ! আপোনাৰ মুখে এনে নিকৰ্ণ কথাত শুনিবলৈকে মই এতিয়াও জীয়াই আছোঁ !

বতাহত উভলি পৰা কলপুলিৰ দৰে মই গোহাঞিদেৱৰ চৰণত উবুৰি খাই পৰি বিভ্ৰম হলোঁ । কত আছোঁ, কি কৰিছোঁ, খন্তেকলৈ মই পাহৰি গলোঁ । গোহাঞিদেৱ বিচুৰ্ণি হল । তেওঁ অতি যতনেৰে তেওঁৰ চুৰিয়াৰ থোৰৰ আগেৰে মোৰ মুখ মছি দি, বিচেষ্টা হৈ কবলৈ ধৰিলে, ‘ভাষ্ক ! ভাষ্ক ! কি কৰা ! মাহুহে দেখিলে কি বুলিব !’

মই ।—প্ৰাণনাথ !

গোহাঞিদেৱ ।—ভাষ্ক ! মই মহা বিপদীয়া । এনে সময়ত এনে অৱস্থাত মোক তোমাৰে সৈতে ইয়াত অকলৈ দেখিলে মাহুহে বুলিব কি ? ইমান বিপদেও আটিছে ।

মই ।—প্ৰাণেশ্বৰ ! আপোনাৰ বিপদ বঢ়োৱাৰ আগেয়ে মোৰ প্ৰাণ দেহাৰপৰা বাহ্য হওক ।

গোহাঞিদেৱ ।—নকৰা ভেনে কথা ভাষ্ক ! মোৰ বিপদলৈ মই ভবা নাই ।

মই আজিয়েই এই দেহা এৰিব পাৰিলে ভাল পাওঁ। কিন্তু, ভানু, মোৰপৰা তোমাৰ কেনেবাকৈ বিপদ ঘটে বুলি হে মোৰ ভাবনা। মই বুজিছোঁ, মই ইয়াত থাকোঁমানে তোমাৰ মন স্থিৰ নহ'ব। আগন্তুক শুভকাৰ্য্যত মই বিধিনি ঘটোৱাটো হে হ'ব। সেই কাৰণে, কাইলৈ পুৱাৰপৰা মোক আৰু ইয়াত কেৰে নেদেখে। এই শেষ দেখা দি, তোমাৰ ওচৰত বিদায় লবলৈ হে আহিছিলোঁ।

গোহাঞিদেৱৰ মুখত কি এটা ভয়লগা ভাবৰ চিন্ বিৰিজি উঠিল। তেওঁ কিবা উদ্দেশ্যত দৃঢ়প্ৰতিজ্ঞ যেন দেখিলোঁ। মোৰ মুখলৈ এবাৰ কাতৰভাৱে চাই, তেওঁ উদ্ধাৱল হৈ যাবলৈ ঘূৰিল। মই পিচফালৰপৰা তেওঁৰ ভৰি দুটিত গৰা মাৰি ধৰি আকৌ দীঘল দি পৰিলোঁ। বেছ'চ্-হলোঁ!

* * * *

গোহাঞিদেৱ।—কি বিপদ! ভানু, তুমি লুপুজ! কিয়? তামাৰ এনে উতলা ভাৱে কিবা ওলটাব পাৰিব নে? অবুজ নহ'ব। মোৰ কথা শুনা। শুভকাৰ্য্যত বিধিনি নজন্মাব। উঠা, ঘৰলৈ যোৱা। তুমি মোৰ এই কথা শুনিলে মই বৰ ৰং পাম।

মই।—প্ৰাণনাথ! মই প্ৰাণ দিও আপোনাৰ কথা মানিবলৈ সাজি আছোঁ। কিন্তু, প্ৰাণেশ্বৰ! এই দুখনী অভাগিনীৰো শেষ কথা এটি আপুনি ৰাখিব লাগে। আপুনি মোক আৰু দুটা দিন দিয়ক। কাইলৈ নগৈ, আৰু দুদিন পলমে যাওক।

গোহাঞিদেৱ অগত্যা মোৰ কথাত মান্তি হল। ভিতৰত চাকুলী বুঢ়ীয়ে মোক বিচৰা যেন গম পালোঁ। ধীৰে ধীৰে গোহাঞিদেৱ পদূলিমূৰলৈ ওলাল। মই পিচ-ছৰাবেদি ভিতৰ সোমালোঁহি।

৬। আখ্যা।

—∞—

মোলবছরীয়া লবা।

ফুলনিত মোৰ বছৰ হ'ল হবলা। ইয়াৰ ভিতৰতে দেউতাই বোলে মোক ছবাব বিচাৰিছিল। আৰু, তৰা আইদেউৰ ওচৰৰপৰাও দুবাৰ মোৰ ওচৰলৈ কোনোবা আহিছিল বোলে; মোক নেপাই চাকুলী বাইৰ হাততে এখন চিঠি দি থৈ লগুৱাটো গুচি গল। ইফালে চাকুলী বুঢ়ীয়ে জনজনাই দিলে। চিঠিখন সখীৰ,—তৰা আইদেউৰ। তেওঁৰ ছেনো মোৰ লগত এটা গুপ্ত কথা আছে। পাবিলে কাইলৈ পুৱা তেওঁ এবাৰ মোক লগ পাব। মনতে খলাগি থলৌ,—‘লগ পাব’! তাৰপাচত, লকালবিকৈ চাকুলী বাইক স্মিলিলে, দেউতাই নো মোক কিয় বিচাৰিছিল। চাকুলীয়ে কলে, “বিচাৰিছিল কিয়, কাকো একো নকলে দেখোন। দেউতাব হাতত সোণৰ ফুল ছপাহমান দেখিছিলোঁ। তাকে দিবলৈ বিচাৰিছিল হবলা।” মই মনতে খলাগি থলৌ,—“ওঁ সোণৰ ফুল পিছিম”!

চাকুলী বাইক তাতে এৰি মই শোৱা-কেঠা সোমালোঁহি। আৰু, তাই মনটো আমোলাই নিজৰ কামত ধৰিলেগৈ। মই নিমজ্জাল পাই, নানা কথা ভাবিবলৈ ধৰিলোঁ। ভাবিলোঁ, আজিক এৰি আৰু তিনিদিন আছে। তাৰ পিচদিনা মোৰ নামে পতা বিহবিয়াৰ টেকেলি। গতিকে,

মোৰ হাতত মুঠেই দুদিন আছে। আৰু, গোহাঞিদেৱে মোক দুদিনলৈ হে দিন দিছে। তাৰ পাচত আৰু তেওঁক ইয়াত কেৱে নেদেখে। কিন্তু, তেওঁ আগধৰি বাজ হব লাগিলে মোৰ আন কোনো উপায় নাথাকিব। আৰু, তেতিয়া হলে তেওঁক সকলোৱে দায় দিব। বিশেষ, তেনে হলে, বজায়ে তেওঁক অপৰাধী কবিবৰ আশঙ্কা থাকে। গোহাঞিদেৱে মনৰ বেজাৰত বিপদলৈ পিঠি দিছে হয়, কিন্তু বজাই তেওঁক বিচৰাই ধৰাই আনি ইয়াৰ প্ৰতিশোধ লব। বাজকোৱঁৰৰ বিয়াত বিধিনি জনোৱাটো সামান্য অপৰাধৰ কথা নহব। তেতিয়া হলে, এই দুখনীৰ দুয়ো কুল হেৰাব। গোহাঞিদেৱৰ প্ৰাণলৈকো আশঙ্কা; আৰু ময়ো জীৱন্তে অনাধিনি হম। এতেকে, বিয়াৰ বিধিনি ঘটোৱাত কেতিয়াও গোহাঞিদেৱক কাৰণ হবলৈ নিদিওঁ। কিন্তু, কি উপায়ে এই অসাধ্য সাধন কৰোঁ! বিয়াৰ বিধিনি সম্পূৰ্ণে ময়ে নহলে, আৰু অইন উপায় নেদেখোঁ। বিয়া মই ভজাটো নহলে, ইয়াৰ বিষয় ফল গোহাঞিদেৱ আৰু দেউতাৰ গাত ফলিয়াব। এতেকে, ভাবি পাইছোঁ, ঘৰৰপৰা মই বাজ হোৱাটোৱেই আটাইতকৈ ভাল উপায়।

এই কথা অতি গুপ্ত। কিন্তু, মোৰ ঘোৱাৰ উদ্দেশ্য ভালকৈ ভাবি কৈ নগলে, গোহাঞিদেৱে পাচতো গোলমাল লগাব পাৰে। তেওঁ যদি আগৰ কথামতে দুদিনৰ মূৰত, মই ঘোৱাৰ পাচতো যায়, তেতিয়া হলেও সকলোৱে ভাবিব যে, এইবোৰ দুইবোৰ কেতিয়াবাবেপৰা আলচ। পিচে, কি উপায়ে তেওঁক এই কথা জনাওঁ? মুখেৰে কবলৈ গলেও, গোহাঞিদেৱ আগ হব। তেওঁ মোক কেতিয়াও বাবলৈ নিদিয়। এতেকে, চিঠিৰে জনোৱাটোৱেই সবাতকৈ ভাল উপায়। যাবৰ সময়ত বাৰসৰকাই চিঠিখন তেওঁৰ শোৱাকোঠাত পেলাই থৈ যাম। ইয়াকে স্থিৰ কৰি লবালবিকৈ চিঠি লিখিবলৈ ৰহিলোঁ। অলপ সময়ৰ ভিতৰতে

চিঠিত ভালেমান কথা লিখিলোঁ। চিঠি বৰ দৌল হল। তথাপি, দুবাৰ ঘূৰাই ঘূৰাই পঢ়িলোঁ। পঢ়ি, আঁচলৰ আগত বান্ধি থলোঁ।

ভাত-পানী খোৱা হল। দেউতাক মুহূৰ্ত্তিৰ তামোল কাটি দিলোঁ। বৰ হেঁপাহেৰে আৰু দুখনি কাটি থুৰিয়াই দেউতাৰ তামোল খোৱা বৰ্চাত লাহেকৈ থলোঁগৈ। দেউতা শুইছিল গৈ। মোক বটাৰ কাৰলৈ যোৱাৰ গম পাই তেওঁ মাত লগালে, “আই”! মই উত্তৰ দিলোঁ, “দেউতা!” দেউতাই সুধিলে, “কি কৰিছাঁ আই!” মোক শোকে খুন্দা মাৰি ধৰিলে, মোৰ মাত নোলাল। দেউতাই আকৌ কলে, “আই! শুই থাকাঁগৈ”। মই গেন্গেনীয়াটক উত্তৰ দিলোঁ, “ভাল”।

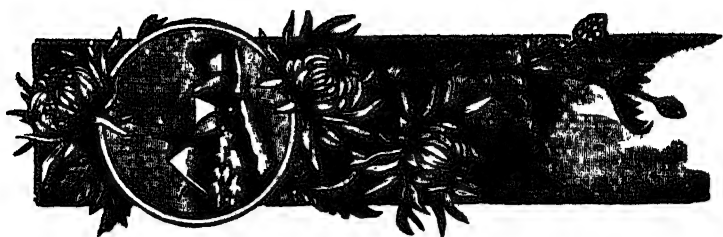
দেউতাক দেখুৱাই তেতিয়াই পাটাত পৰিলোঁহি। কিন্তু, মোৰ অস্তবৰ পোৰণিত তৰণি নাই। দেউতালৈ চালেও মৰোঁ, বাহিৰৰ বিপদলৈ চালেও ডৰোঁ, কি কৰিম বিবুদ্ধি। চাটিছুটি কৰিলে দেউতাৰ টোপনি অহা পলম হব। সেই কাৰণে, টানিমানি নিটাল মাৰি বলোঁ। কিন্তু, মনে আকাশ-পাতাল জুৰি ভ্ৰমিবলৈ ধৰিলে। বলেৰে চকু মুদি বৈচোঁ, কিন্তু কাণ সজাগ বৈছে। এই ভাৱে অলপ পৰ আছোঁ, এনেতে চাকুলী বাইৰ নাক-বাজনী উঠিল। “শুনি ভাল লাগিল। ভালেমান পৰ টলকা মাৰি বলোঁ। মাৰলম্বত শোৱা লিগিৰাইতৰো টোপ-নিত নাক বজা শুনিলোঁ। আৰু ভাল লাগিল। কিন্তু, দেউতাৰ টোপনি অহা পলম ধৰিব পৰা নাই। তেওঁ শুলে টোপনি যোৱাৰ গম ধৰিবলৈ টান। এখনমান তামোল খাবৰ পৰ আকৌ নিটাল মাৰি বলোঁ। তাৰ পাচত, এবাৰ মূৰ তুলি চাওঁ দেখোন দেউতাৰ টোপনি আহিল। মই লাহেকৈ উঠি হাতৰ সাৰে ভৰিৰ সাৰে জুহালৰ কোঠা পালোঁহি। তাৰপৰা ধীৰে ধীৰে মৌৰ বুলনি কোঠাত সোমালোঁগৈ। সোমাই চাকিটো জ্বলিলোঁ। তাৰ পাচত, শুবলৈ অহাৰ আগেয়ে যতনাই খোৱা কাপোৰৰ টোপোলাটো

নমাই ললৌ। আৰু, তাৰপৰা উলিয়াই লৈ এখন চুৰিয়া পিন্ধি কঁকালত এখন চেলেং মেৰিয়ালৌ। নিচেই তলত এটা বুকুচোলা পিন্ধি তাৰ ওপৰত এটা দীঘল চোলা পিন্ধিলৌ। গাত এখন চেলেং ছটিয়াই ললৌ। মূৰত এটা পাগুৰি মাৰিলৌ। আৰু, আটাইখনলৈ ভালকৈ চালৌ,—সাইলান্স ঘোঁলবছৰীয়া লৰা এটাৰ দৰে হলৌ।

বাহিৰ ওলাই চোঁতালত ভৰি দিছোঁহি, এনেতে গছৰ ডালত ফেঁচাই কু-কু-কু কৰি উকলি দিলে। মই মনতে শলাগিলৌ ‘ভাল কথা, মোৰ বিয়া হৈছে উকলি দিয়া’। তাৰপৰা লাহে লাহে গৈ গোহাঞিদেৱৰ শোৱনী-ঘৰৰ কাষ চাপিলৌগৈ। এবাৰ বাৰ-জলঙাইদি জুমি চালৌ। দেখিলৌ, চাকিটি ধিমিক-ধামাকৈ জ্বলি আছে। গোহাঞিদেৱে সাজ নসলোৱাকৈয়ে বিছনাত পৰি দীঘল দি আছে; টোপনি নে সাৰেৰে নিটোল মাৰি আছে, তত্ ধৰি নোৱাৰিলৌ। মোৰ হাতৰ মুঠিতে চিঠিখন, কিন্তু বাৰ সৰকাৰলৈ সাহ যোৱা নাই। কি কৰিম, ইফালে ভিতৰত কোনোবা সাৰ পাই উঠে যেন লাগিছে। গোহাঞিদেৱে গম পালেও সৰ্বনাশ ঘটে! একো এটা স্থিৰ কৰিব নোৱাৰি উচপিচাই আছে। এনেতে, কোনোবা লগুৱা এটাই টোপনিতে বলকি উঠিলে। সি ‘কোন্ কোন্’ বোলা যেন মোৰ কাণত বাজিলহি।—মই ঘামি উঠিলৌ। মোৰ গাত তত্ নোহোৱা হল। ভাবিবৰ আৰু সময় নহল। কণামুনাৰ্কে চিঠিখন বাৰ সৰকাই দি, ভিৰাই লৰ ধৰিলৌ। আঁতৰিবৰ সময়ত গোহাঞিদেৱক থিয় হোৱা যেন দেখি আহিলৌ। মই উলটি চোৱা নাই, উৰালঘৰৰ আৰ লৈ প্ৰাণকাতৰে লৰ ধৰিছোঁ। পিচলৈ মই মন কৰা নাই,—গাৰ চেলেংখনৰ একাঁচল মাটিত চুঁচৰি শুকান গছপাতত লাগি জৰজৰাই গৈছে। মোৰ ভাব হল, লগুৱাটোৱে নে গোহাঞিদেৱেই মোক পিচে পিচে খেদি আহিছে। উলটি চোৱা নাই, প্ৰাণকাতৰে লৰিছোঁ। কিন্তু, কোন্ ফালে কলৈ গৈছোঁ কব নোৱাৰোঁ।

তথাপি লৰিহোঁ, উলটি চোৱা নাই। পাচলৈ, উশাহ নোপোৱা হলোঁ।
বুকুত বতাহে খুন্দা মাৰি ধৰিলে। আৰু এখোজমানো আগ বাঢ়িবলৈ
শক্তি নোহোৱা হল। বহি পৰিলোঁ। বহুত আহিলোঁ যেন লাগিল।
কিন্তু, অলপ পৰ উশাহ লৈ চাওঁ, দেখোন তেতিয়াও মই আমাৰ টোলৰ
দাঁতিতে। জিৰাবৰ সময় নাই। আকৌ উঠিলোঁ। টানিমানি আকৌ
লৰ ধৰিলোঁ। এইবাৰ দক্ষিণমূৱাকৈ পথাৰ ওলাবলৈ লৰিলোঁ। এই দৰে
এছোৱা লৰ ধৰি, এছোৱা বেগ্ দি পথাৰৰ মাজ ওলালোঁগৈ। পথাৰখনৰ
সিপাবেই এখন গাওঁ যেন দেখিলোঁ। গাঁৱৰ মাজ সোমোৱাটো নিৰাপদ
যেন নালাগিল। সেই কাৰণে, তাৰপৰা পছিমমূৱাকৈ বেগ্ দিলোঁ। এই
দৰে দুখনমান তামোল খোৱাৰ পৰ গৈ এটা চাপৰিত উঠিলোঁগৈ।
চাপৰিটো বৰ দীঘল আৰু বহল। ডাঙৰ গছ নাই। মাজে-মাজে দুই-
চাইটা বিৰিণাৰ জোপা। দুই দাঁতিয়ে মানুহৰ গাওঁ-ভূঁই থকা
যেন লাগিল। গতিকে, সমুখৰ পোনেই বেগাবেগিকৈ আগ বাঢ়িলোঁ।
ক্ৰমাৎ যাবই লাগিছোঁ। চাপৰিটোৰ দৌ-মাজমান পালোঁগৈ। এনেতে,
অকস্মাৎ মেঘে গিৰগিৰাই উঠিলে। আৰু, অলপ পাচতে কলা ডাৱনে
আকাশ ঢাকি পেলালে। লাহে লাহে তৰা এটিও নেদেখা হল।
কেইওকালৰপৰা ঘোপমৰা আন্ধাৰে মোক গিলি ধৰা দি ধৰিলে। কেনিও
বাটপথ নেদেখা হলোঁ। তথাপি ৰোৱা নাই। গৈ আছে। আৰু অলপ
পাচতে ঢেবেকনি-ধুমুহা আৰম্ভ হল। একো-একোবাৰ ঢেবেকনিত কণ
টাল মাৰি যায়। স্বৰগ ভাগি মূৰত পৰা যেন লাগি যায়। কোনো কোনো
বাৰ বুৰীয়াটক পতাল-কটা গাজনি মাৰে। মই সেইপোনেই মাটিতে চেপেটা
লাগি পৰোঁ। আকৌ উঠোঁ, আকৌ যাওঁ। এই দৰে পৰি-ধৰি অলপ
যাওঁতেই মৌচপা বৰষুণ আহিল। ঋন্তকতে তিত্তি জুকলি-জুপুৰি-হলোঁ।
তথাপি গৈছোঁ। মাজে মাজে একোবাৰ একো নেদেখা হওঁ। একোবাৰ

জপ-জপাই বিৰিণাৰ জোপাত উঠোঁগৈ। একোবাৰ বিজুলীৰ পোহৰত বাট দেখা পাই এছোৱা লব ধৰোঁ। কিন্তু, বিজুলীয়ে উপকাৰৰ লগত অপকাৰো মাতিলে। ইমান পৰলৈকে মোৰ মাহুহ-শত্ৰুৱে মাখোন ভয় হৈছিল; এতিয়া বিজুলীৰ চমকনিয়ে চকুৰ আগত ভয়ঙ্কৰ ৰূপ দেখুৱাবলৈ ধৰিলে। মোক কেইওফালৰপৰা বন-শত্ৰুৱে বেৰি ধৰা যেন পালোঁ। একোবাৰ ছাঁটোকে বাঘটো দেখিছোঁ। বিৰিণাৰ জোপাটোকে কিবা এটা বহি থকাৰ দৰে দেখি যাওঁ। একোবাৰ ধৰিলেহি ধৰিলেহি যেন লাগি যায়; মই খিতাতে মাটিত চেপেটা লাগোঁ। এই দৰে আধামৰা হৈ যাওঁতে যাওঁতে চাপৰিটো এবাই গলোঁ। আৰু, ঢেৰেকনি, ধুমুহা, বৰষুণে অলপ শায় কাটিবলৈ ধৰিলে। ইয়াৰ অলপ পাচতে বতৰ আকৌ মুকলি হল। আকাশত তৰাবিলাক আকৌ জিলিকি উঠিল। আন্ধাৰ ৰাতি বুলিও, বাটপথ আৰু দাঁতি-কাষৰৰ উৱাদিহ ধৰিব পৰা হলোঁ। দেখিলোঁ, আগতে এখন সৰু পথাৰ। আৰু অলপ গলেই পথাৰৰ মাজত এজুপি অকলশৰীয়া গছ পায়গৈ। গছজুপি পাতে-চোতে গপগপীয়া। তলখন জিৰণিৰ ধল যেন লাগিল। লবালৰিকৈ গৈ গছৰ তলত শিয় হলোঁ। আৰু, এখন এখনকৈ গাৰ তিজা কাপোৰকেখন চেপি, আকৌ আগৰ দৰে ভালকৈ সিজি লালোঁ। এনেতে, লাহে লাহে পোহৰৰ আভাস পোৱা গল। পূব-ফাল ক্ৰমাৎ মেঘবীয়া হৈ আহিল। ধীৰে ধীৰে আন্ধাৰৰ কলা বৰণে পোহৰৰ মুকলি বৰণ ধৰি আহিল। চাওঁতে চাওঁতে, ৰাতিৰ আন্ধাৰ পূৱাৰ পোহৰত লয় পালে। ময়ো লাহেকৈ গছৰ তলত গুটি লৰি পৰাদি গৰি বহি পৰিলোঁ।

৭। আখ্যা।

অধিতির বিতি ।

জীৱনত সেইদিনা মই বাতিপুউৱা দেখিলোঁ। দিনৰ পাচত সন্ধিয়া লগা বহুত দেখিছোঁ। পোহৰ কেনেকৈ আন্ধাৰত লুকাইগৈ, তালেমান দিন মন কৰি আহিছোঁ। কিন্তু, বাতিৰ পাচত বাতিপুউৱা সেই দিনা হে মই প্ৰথম দেখিলোঁ। পোহৰৰ আগত আন্ধাৰ কেনেকৈ ক্ৰমাৎ শেঁতা পৰি লয় পায়, সেই বিনা হে মোৰ চকুত ভাৱকৈ পৰিল। তাৰ লগতে মোৰ মনত আৰু এটা কথা বৰকৈ লাগিল। সংসাৰৰ সুখ-দুখৰ এটা স্বাভাৱিক বণ সেই বিনা মোৰ মনত কেটকৈ লাগিল। দিনৰ পাচত যেনেকৈ বাতি হয়, পোহৰ যি ভাৱে আন্ধাৰত মাৰ যায়, মাহুৰৰো সুখৰ পাচত দুখ হয়, শোকৰ পীড়নক অস্তিত্ব লয় পায়। ইয়াৰ আৰ্হি মাহুৰে নিতৌ দেখে। যেনে দেখিছোঁ। অৱশ্যে, বাতিৰ পাচত যি নিম্নে দিন আহে, আন্ধাৰ যি ভাৱে পোহৰক মাৰ যায়, মাহুৰৰো সেই দৰে দুখৰ পাচত সুখ হয়।

শোকৰ গীড়ন সন্তোষৰ অম্লভৱে শাঁত লগায়। ইয়াৰ আৰ্হি কিন্তু মাহুহে সততে দেখা নাপায়। মোৰ নিচিনাকৈ কাচিত-কেতিয়াবা যি চকুতে বাতিপুউৱাইছে, সি হে এই আৰ্হিৰ ধাৰণা কৰিব পাৰিছে। সেই দিনা গছৰ তলত ততালিকে মোৰ মনত এনে এটা ভাব আহিল, দেহিঐ, সংসাৰত মোৰ দুখৰ নিশা এই নিচিনাকৈয়ে পুৱাব নে! এই ভাব উঠা মাত্ৰে নানা চিন্তাই মন অস্থিৰ কৰি তুলিলে, শোকৰ চেপাত হৃদাৰি চকু-লো দুগালে বৈ পৰিল।

গছৰ তলত বহি পৰা মাজকে ভাগৰে হেঁচা মাৰি ধৰিলে। পৰ্কত এটা মূৰত লোৱাৰ সমান গা গধুৰ লাগি পৰিল। তদুপৰি ভৰিৰ বম্বমনি, ভম্ভমনি, খোঁচ-খাই বা লগা অঙ্গৰ চেক্-চেকনি ভক্ভকনিত জৰে-বিষে একেঠাই হৈ উঠাৰ দৰে লাগিল। মই যেন সেই ফালেই পৰি যাম! পৰি যেন আৰু মুঠিম! একেবাৰে মুঠা হব পাৰিলেই যেন মই পৰিত্ৰাণ পাম! এইভাৱে গা-মন অৱশ্য হৈ আহিল। এৰি যোৱা ভাবনাৰ সোত আকৌ বৈ আহিল। ভাবিলোঁ, আজি মই ক'ত? আজি মই কোন্?—আজি মই মুকলি পথাৰত, অকলশৰীয়া গছৰ তলত! আজি মই বাটৰ মাগনী! উপজিবৰেপৰা মই এনে মুকলি পথাৰৰ মাজত পৰা নাই। মাহুহৰ ঘৰ নথকা ইমান বহল শূন্য ঠাই মই জনমত দেখা নাছিলোঁ। দশোদিশ্-চাই পঠিয়ালে এনে লাগে, যেন ঈশ্বৰে আজি মোক আকাশৰ তলত নিচেই অকলশৰীয়া কৰি এটা মায়া-চক্ৰ চাকনিৰে ঢাকি থৈছে। যিমানলৈকে দেখিছোঁ, কেইওপিনে যেন আকাশ মাটিত লাগিছে। এই বহল ৰাজ্যৰ ভিভৰত শুৱা ৰাজপট খাবলৈ যেন মোক ঈশ্বৰে অকলৈ ৰাজ-ৰাজেশ্বৰী পাতিছে। আলাসত উৰি ফুৰা চবাই-চিব-কতিবোৰৰ আৱ-ভাৱ চাই চাই, সৃষ্টি-লীলা বুজিবলৈ যেন মই ইয়াত অকলৈ আসন পাইছোঁ। ওপৰত বনাই ফুৰা চিলনীবোৰলৈ একেবাৰে চাই থাকিলে এনে লাগে, যেন সিহঁত উলাহত উঠি ফুৰিছে।

মাজে মাজে চি-ই-ই সূৰেৰে কাতৰ ভাৱে মাতিলে আকৌ এনে লাগে, যেন সেই দুৰ্ভগীয়া চৰাইকিটি, জিৰণিৰ থলহীন হৈ, অমাই-কমাই ফুৰিছে ! সিহঁতৰ তেনে ভাব-গতি দেখি খন্তেকলৈ মোৰ ভাগৰ-বেজাৰ পাতল লাগি যায় । কিয়নো, মই তেও জিৰাবলৈকে এফেৰি থল পাইছোঁ ; সিহঁতৰ সিও নাই । এনেবোৰ ভাবে মোক সেই মুহূৰ্ত্তৰ নিমিত্তে কববালৈ উকুৱাই নিয়া দিলে । গছৰ গাত আঁউজি বহি থাকোঁতেই মোৰ চকু মুদ খাই আহিল ।

চিলমিলকৈ টোপনি এধুমটি আহিছিল ; আকৌ ঢকু খাই উঠিলোঁ । সাৰ পোৱা মাত্ৰে শোক খুন্দি আনিলে । সেই টোপনিফেৰিতে মই দেউতা আৰু গোহাঞিদেৱক সপোনত দেখিছিলোঁ । দুয়ো মোক বিচাৰি বাউল হৈ ফুৰিছে । দেহিঐ, মনত পৰিলে হিয়া ফাটি যায় যেন লাগে । মোৰ দেউতাই নো মোক নেদেখাকৈ কেনেকৈ আছে ! পুৱা মোক বিচাৰি নাপাই জানো শোকত বিহ্বল হৈ পৰিছে । কেইওপিনে মোক চিয়ৰি থলক লগাইছে জানো । আৰু, গোহাঞিদেৱ ! মোৰ প্ৰাণেশ্বৰ গোহাঞিদেৱো জানো বিহ্বল হৈ পৰিছে । কিন্তু, এটা কথা । গোহাঞিদেৱে যদি মোৰ চিঠিখন পাইছে, তেন্তে তেওঁ মনে মনে সকলো বুজি উঠিছে । কিন্তু, আৰু এটা কথা । জানোবা মোৰ চিঠি পায়ৈ, তেওঁ মোক বিচাৰি আহিছে । তেনে হলে, কিবাজানি তেওঁ মোক ইয়াতে পায়হিয়েই ! এই কথা মনত খেলোৱা মাত্ৰকে আকৌ গিৰিপৃকৰে উঠিলোঁ । আৰু এছোৱা কোবাকুবিকৈ গৈ নিলগত এখন গাওঁ দেখিলোঁ । গাঁৱৰ ওচৰ চাপোঁমানে ভোকে-পিয়াহে মোক জুমুৰি দি ধৰে । পিচে, অতি কষ্টে চুঁচনি যোৱাদি গৈ এবাৰ পদূলিমূৰত থিয় হলোঁগৈ । দেখিলোঁ, আদহীয়া তিবোতা এজনীয়ে শাকনিও খুতবা শাক তুলিছে । মই তাইৰ ওচৰ চাপি কাতৰ-ভাৱে কলোঁগৈ, “আই, মোৰ বৰ পিয়াহ লাগিছে । এটুপি পানী খুৱাব পাৰা নে ?” মাহুৰজনীক জানিবা জোকাই কিল্ হৈ খালোঁ । তাই মোক

পেঙলাই কৰি কলে, “বাৰু, মোৰ বোপাই, মুখুৰাম নো কিয় ? আমাৰ কিবা বন কৰি আহিছে ?” এই বুলি তাই আকৌ শাক তুলিবলৈ লাগিলে। মই তাৰপৰা বেজাৰ মনেৰে আঁতৰি গৈ আৰু এবাৰ এজনক আতুৰ ভাৱে এটুপি পানী খুজিলোঁ। ইজনীয়ে মুঠেই চুই হে নিকিলালে। তাই মুখখন ভেঙুৰা-ভেঙুৰিকৈ দেখুৱাই কেইআবাৰমান অবাইচ, মাত মাতি মোৰ ওচৰেদি ভোঁ-ভোঁৱাই গুচি গল। মোক শোকে-ভোকে-পিয়াহে খুন্দা মাৰি ধৰিলে। কান্দি পেলালোঁ। তাৰ পাচত, আৰু তিনি ঘৰৰ তিনটা পদূলি পাৰ হৈ গৈ, এবাৰত এগৰাকী বুঢ়ীক স্ততলাহি পকাই থকা দেখি ভয়ে-ভয়ে তেওঁৰ ওচৰ চাপিলোঁগৈ। বুঢ়ীটিয়ে মোক দেখা মাত্ৰকে মৰম লগাই স্নধিলে, “বোপাই, তই নো কৰপৰা আহিছ ?” বুঢ়ীৰ মুখে “বোপাই” মাত-আবাৰ পাই মোৰ মনত অলপ সাহ হল। মই লাহেকৈ কলোঁ, “বুঢ়ী আই, মই ভালেখিনি দুৰৈৰপৰা আহিছোঁ। আন কথা পিচেও কম, পিয়াহত মোৰ প্ৰাণ যায় ! বুঢ়ী আই, মোক পানী এটুপি খুৱাব পাৰা নে ?” বুঢ়ীয়ে আথে-বেথে কলে, “আঁ দেহি ! পানী টোপা নো কি বস্তু, দিব পাৰিম তো। বহাঁ মোৰ সোণাই, ইয়াতে বহাঁ।” এই বুলি মোক ডুখৰিপীৰা এখন বহিবলৈ দি, বুঢ়ীয়ে ভিতৰৰপৰা পানী এলোটা আৰু বাটি এটা লৈ আহিলগৈ। পানী এবাটি বাকি লৈ, বুঢ়ীয়ে মোক আকৌ স্নধিলে, “বোপাই, তই পুৱাৰেপৰা একো খোৱা নাই হবলা ?” মই কলোঁ, “আই, মই কালিৰেপৰা একো খোৱা নাই।” সেই কথা শুনি বুঢ়ীয়ে “এ, শুদা পেটত পানীয়ে বেয়া কৰিব” বুলি, আকৌ ভিতৰলৈ সোমাই গৈ, গুৰ অকণমানৰে সৈতে সান্দহগুৰি অলপমান আনি দিলেহি। মই অতি তৃপ্তিৰে জলপানটি খাই বুঢ়ীৰ কাষতে বহি কথা পাতিবলৈ ধৰিলোঁ।

৮। আখ্যা।

তোলনীয়া পো।

এদিন দুপৰীয়া তিনিজন মোটামৰীয়া বৈষ্ণৱ আহি উপস্থিত। বুঢ়ীয়ে আঁথে-বেথে চৰা-পীৰা উলিয়াই পাৰি দিলে। তিনিও বহিল। আলহী স্নিগ্ধ নিমিত্তে বুঢ়ীও ওচৰতে এফলীয়া হৈ বহিল। ময়ো সিবিলাকৰ ভিতৰত হোৱা কথা-বাৰ্তাৰ ভাগ লবলৈ বুলি বুঢ়ীৰ কাষতে বহিলোঁ। বুঢ়ীয়ে ভক্ত-সকললৈ চাই 'সকাম বা কি?' বুলি সোধাত, বৈষ্ণৱ-কেইজনৰ এজনে চমুকৈ যি কলে, তাৰ সাৰ মৰ্ম এই :—

ৰাজনগৰত বৰ বিপদ। কিছুমান দিন হল, কিবা ৰাজকাৰ্য্যত স্বৰ্গদেৱ ভটীয়াই গৈছিল। আৰু, গুৱাহাটী গৈ পাওঁতেই ৰজা নৰিয়াত পৰি তাতে স্বৰ্গী হ'ল। ইফালে বৰ কোৱঁৰ ৰাজপাটত উঠিল। ৰজা হৈ তেওঁ অধিকা মেৰী কুঁৱৰীক বিয়া কৰায়। তাৰ পাচত, ছমাহমান ৰজা হওঁতেই তেওঁৰ ছত্ৰভঙ্গ যোগ পৰাত, তেওঁ নিজৰ কুঁৱৰীক ৰাজপাটত পাটমানে পাতি মুকলি-মুৱীয়া হৈ বহিল। আৰু, তিবোতাসেৱৰা ৰজাই সকলো বিষয়তে কুঁৱৰীৰ হাতত ৰাজকৰ্ম্মতা এৰি দি নিজজলীয়া হবলৈ ধৰিলে। ইফালে কুঁৱৰীৰ

এদনীয়া ক্ষমতাই ৰাজ্যত অশান্তি বিয়পাবলৈ ধৰিলে। আন কি, ডাঙৰীয়া-বিঘ্না সকলো পেটে পেটে বৰ অসন্তুষ্ট হৈ উঠিল।

* * * * *

আন সকলোতকৈ কুৰঁবীৰ অত্যাচাৰ মোৰাঁমৰীয়া মহন্তসকললৈ অতিকৈ অসহনীয় হল। মহন্তসকলে গোসাঁনী নামানে। ইফালে গোসাঁনী-পূজাত কুৰঁবীৰ বৰ আসক্তি। সেই কাৰণে, তেওঁ মহন্তসকলক পেটে-পেটে বেয়া পোৱা হল। আৰু, লাহে লাহে এই হিংসা কুৰঁবীৰ অন্তৰত বৰকৈ জলি উঠিল; তেওঁ মহন্তসকলক ভালকৈ এসেকা দিবলৈ মনে-মনে আনচিবলৈ ধৰিলে। এই উদ্দেশ্যেই কুৰঁবীয়ে ৬দুৰ্গা-পূজা পাতি তালৈ মহন্তসকলক নিমন্ত্ৰণ দিলে। ৰাণীৰ আজ্ঞা পালি সিবিলাকে নিমন্ত্ৰণ পালিবলৈ আহিল। পিচে, পূজা ভগাৰ পাচত, কুৰঁবীৰ আদেশ মতে, মহন্তসকলক বগেৰে গোসাঁনীৰ প্ৰসাদ লোৱালে। আৰু, যিবিলাকে অলপ আপত্তি দেখুৱাইছিল, সিবিলাকক ধৰাই মাহ-প্ৰসাদ কটুয়াই, কপালত বলী-কটা ছাগলিৰ তেজৰ ফোঁট দিয়াই নগুৰ-শাস্তি কৰালে। এই কথাত মহন্তসকলে মৰ্মাস্তিক বেজাৰ পালে। আৰু, তেতিয়াৰেপৰা সিবিলাকে ৰাজক্ষমতাৰ বিৰুদ্ধে লৰিবলৈ তলে-তলে সাজু হল।

অকল মোৰাঁমৰীয়া মহন্তই ইমান শকত কাম এটা সফল কৰি উঠা টান। সেই কাৰণে, সিবিলাকে তলে-তলে সিবিলাকৰ দলত নতুনকৈ মানুহ লবলৈ ধৰিছে। চেমনীয়া ডেকা লৰাবিলাকৰ কপালত মৃত্তিকাৰ ফোঁট দি মহন্তৰ সংখ্যা বঢ়াবলৈ ৰাজ্যত এদল মহন্ত তলে-তলে ঘূৰিবলৈ ধৰিছে। তাৰে এজোৰা আহি বুঢ়ীৰ ঘৰত উপস্থিত। সিবিলাকে বহিয়েই বুঢ়ীক মোৰ কথা শুধিলে। বুঢ়ীয়ে মোক তেওঁৰ তোলনীয়া-পো বুলি চিনাকি দিলে। তাৰ পাচত, সিবিলাকে বুঢ়ীৰে সৈতে বহুত পৰ কথা-বাৰ্তা পঢ়ুৱালে। মই ওচৰতে বহি শুনি আছিলোঁ। মুঠৰ ওপৰত, সিবিলাকে মোক

সিবিলাকৰ দলত স্তুমাই লবলৈ বিচাৰে; বুঢ়ী তাত একোপধ্যে মান্ধি নহয়! সদৌশেষত, মই নিজে আগ বাঢ়ি কবলৈ ধৰিলোঁ, “আই! এখেত-বিলাকে যি কথাৰ নিমিত্তে তোমাক খাটিছে, সি বৰ সজ্জ কথা। তাত মান্ধি হলে ধৰ্ম্ম হব। তিবোতাসেৱক বজাই কুৰ্বীক ৰাজপাট এৰি দি, ৰাজ্যত উৎপাত লগোৱাইছে। এই উৎপাতৰপৰা ৰাইজক উদ্ধাৰ কৰিবলৈ যি আগ বাঢ়িব তাৰ মহাপুণ্য হব। যি গৃহস্থই এটা মাহুহ দিব তাৰ এটকা-মহন্তৰ ধৰ্ম্ম হব। এতেকে, আই, তুমিও সেই পুণ্য আৰ্জন কৰা।” মহন্ত কেইজনে মোক ধৃত ধৃত কৰিবলৈ ধৰিলে। আৰু, ময়ো যে কুৰ্বীলৈ কিবা হিংসাৰ ভাবত কৈছিলোঁ, এনে নহয়। কিয়নো, তাত মোৰ অলপো গ্ৰাস্তা নাই। মই নিজে ইচ্ছা কৰি সেই কুৰ্বীক ৰাজপাট এৰি দি আহিছোঁ। সি যি হওক, বুঢ়ীয়ে অলপ পৰ টলকা মাৰি বৈ, মোক কুলে, “বোপাই, একেবাৰে এৰি যাবি নে কি? যাব খুইছ যা, মই নো ধৰি ৰাখিব পাৰোঁ নে!” এই বুলি বুঢ়ীয়ে মনটো আমোলাই পেলালে। মই ততালিকে আকৌ কলোঁ, “নহয়, আই, একেবাৰে যাব লাগিলে এদিনলৈ কোঁ নাযাওঁ। মই দিনো এওঁবিলাকৰ দলত যোগ দিমগৈ, দিনো উলটি আহিম। কোনো চিন্তা নাই।” এই কথা শুনি বুঢ়ীয়ে বং মনেৰে মোক মোৰোঁমৰীয়া মহন্তৰ দলত যোগ দিবলৈ অহুমতি দিলে।

মোৰোঁমৰীয়া মহন্তৰ লগত কাম কৰি মোৰ মনত দিনক-দিনে উৎসাহ বাঢ়ি আহিল। ৰাইজৰ হৈ ৰাজক্ষমতাৰ বিৰুদ্ধে উঠা মোৰ উদ্দেশ্য নহয়, কেনেকৈ ৰাজ-অত্যাচাৰ শুচাব পাৰি মই তাৰ আলচত হৈ দূৰিবলৈ ধৰিলোঁ। এই ভাৱেই কিছুমান দিন গল। এদিন মহন্তৰ মন্ত্ৰণাত স্থিৰ হল যে, তেতিয়ালৈকে ইফালৰপৰা একো কৰিব নোৱাৰাটো বৰ লাজ আৰু বেজাৰৰ কথা হৈছে। এতেকে, দিনচাবেকৰ ভিত্তবতে ৰজাৰ শিকৰীঘৰত জুই দি বিদ্ৰোহৰ চিন্ দেখুৱাব লাগে। মই দেখিলোঁ,

বিদ্ৰোহৰ চিন্ দেখুৱাই বজাঘৰত ভয় লগোৱাটো ভাল কথা হৈছে।
 কিয়নো, ইয়াৰপৰা এক পক্ষে কুৰীয়ায়ে ভয় পাই শান্ত হব পাৰে ; আৰু
 আন পক্ষে বজাৰ নগৰত মহী পলোৱাৰ বিষয়টো ই তল পেলাব। কিন্তু,
 সেই বুলি শিক্ষাবীৰত জুই দিয়াটো ভাল নহয়। তেনে কৰাৰপৰা ৰাজ্যৰ
 ক্ষতি হে হব মাথোন। সেই কাৰণে, মহীমন্তসকলক এই বুলি ঘূৰালোঁ
 যে, শিক্ষাবীৰত জুই দিয়াটো বিদ্ৰোহৰ চিন্ নহয়, সি বিদ্ৰোহৰ কাৰ্য্য হে
 হব। এতেকে, চলিত নিয়ম মতে বজাৰ চৰাত ৰাতি গৈ বিদ্ৰোহী নিচান
 পুতি থৈ আহিবগৈ লাগে। এই কথাত মহীমন্তসকল বৰ সন্তোষেৰে
 মান্তি হল। ইয়াৰ পাচত, মহী আৰু এটা কথা সিবিলাকৰ বিচাৰলৈ আগ
 বঢ়ালোঁ যে, মহীমন্তসকলে আত্মৰক্ষাৰ নিমিত্তে এটা কোঁঠ মৰাৰ আৱশ্যক।
 আগধৰি এই কাম সমাধা নকৰাকৈ বিদ্ৰোহৰ কাম হাতত লোৱা উচিত
 নহব। এতিয়া বিদ্ৰোহৰ চিন্ মাথোন দেখুৱাই কোঁঠ মাৰিবলৈ যাব
 লাগে। সেই মতেই মহীমন্তসকলে নেঘেৰিটিঙত এটা কোঁঠ মাৰিবলৈকো
 স্থিৰ কৰিলে। ইয়াৰ পাচৰপৰা মহীমন্তসকলে মোৰ কথাত বৰকৈ প্ৰত্যয়
 মানিবলৈ ধৰিলে। আৰু, মাজে-মাজে সিবিলাকৰ হতুৱাই মোৰো কাৰ্য্য
 সিদ্ধি কৰাই লব পৰা হলোঁ। এই উপায়েৰেই মাজে-সময়ে জানিব পাৰিলোঁ
 যে, দেউতা আৰু গোহাঞিদের ভালে আছে ; মোক বিচৰাটো সম্প্ৰতি
 ভাল পৰিছে।

৯। আখ্যা।

ঘৰ-জোৰাঁই।

ৰাজহুৱা বৰসবাহ। তিনদিনমানবপৰা গাঁৱত গাওঁবুঢ়াই পাঁচা তুলি ফুৰিছে। যাৰ যি শক্তি, সিকিটো, আদমহীয়াটো, চৰতীয়াটো, চাউলকঠা, আগ বঢ়াইছে। ছটা ডেকা লৰাৰ কানত ভাৰপাচীৰ সাদ্ৰীভাৱে সৈতে গাওঁবুঢ়া বুঢ়ীৰ ঘৰতো ওলালহি। বুঢ়ীয়ে আথে-বেথে চৰতীয়া এটিৰে সৈতে চাউল একঠা আগবঢ়ালে। ডেকা এটিয়ে চাউল কঠা ভাৰপাচীত ভৰাই লৈ, চৰতীয়াটো গাওঁবুঢ়াক দিলে। তেওঁ লাহেকৈ পইচা কেইটা জনকৈ দীঘল জোলোঙাত ভৰাই থৈ বুঢ়ীক কলে, “নামঘৰত বভা দিবলৈ আৰু সবাহৰ যো-জা কৰিবলৈ গা-পাটনি লাগে নহয়। সকলোৱে হাতে-হাতে নখৰিলে বাইজৰ কাম কেনেকৈ হব।” বুঢ়ীয়ে কন্দনামুৱা হৈ উত্তৰ দিলে, “এ বোপাই, মোৰ নো আছে কোন্! থকাহেঁতেন নো কব লাগিছে নে?”

গাওঁবুঢ়া।—কিয়, আজলীলৈ এটা চপাই লৈছ নহয়? চপনীয়াটোৱে নো কৰে কি?

বুঢ়ী।—এ, কিনো কৰি বোপাই! নিচেই অজলা লৰা;—সেইটো থিয় হৈ থকাটোৱেই (মোঁলৈ আঙুলিয়াই)।

গাওঁবুঢ়া।—এহে, এইটো গজলীয়া ডেকাটো দেখোন। ইয়াক কেইদিন-মানৰপৰা মহন্ত দলৰ লগত ফুৰা দেখিছে। ই নো বভাখনতো লাগি দিবগৈ নোৱাৰিব নে? নাই, তোৰ আজলীলৈ চাপিল বুলিয়েই ইয়াকো অজলা কৰি লৈছ?

বুঢ়ী।—এ, নেদেখিছাঁ দেও, সি নো কাম কৰা মতাটো নে?

গাওঁবুঢ়া।—মতা নহয় যদি, তিবোতা বুলি ক। তেহে বহি খাবলৈ পায়। (মোটলৈ চাই) তই তেস্তে মতা নহয়, মাইকী হে?

আজলীয়ে শুনি খলখলকৈ হাঁহিবলৈ ধৰিলে। মোৰ কিন্তু ভাল নালাগিল। কিবা এটা আশঙ্কাৰ ভাবত মোৰ মুখ শুকাই গল। আক, মুখ-চুপটিয়ে কিবা বিপদ ঘটোৱাৰ আশঙ্কাত “বাক যাব লাগে” বুলি মই গাওঁবুঢ়াৰ মুখ মাৰি থবলৈ চালোঁ। কিন্তু, তেওঁ আকৌ টানমুখীয়াতৈ কলে, “যাব লাগে বুলিলে নহয়, আহিবই লাগে। মোৰ লগতে আহ। চাউলৰ ভাৰ লৈ ইহঁতৰ এটাকে হলেও অজৰাই দে।” পিচে, বুঢ়ীয়ে কাবো-ভক্তি কৰি কবলৈ ধৰিলে, “লৰাটিয়ে ৰাতিও একো খোৱা নাই। ছটামান কৰুৰা-পইতা খুৱাই নামঘৰলৈকে পঠিয়ায়; এতিয়া এৰি ঘোৱাঁ দেও হে।” গাওঁবুঢ়া সিমানতে মান্তি হৈ মোক এৰি অইন এবৰলৈ গল। বুঢ়ী ভিতৰ সোমাল। মই পিৰালিতে বহি গুণিবলৈ ধৰিলোঁ, আজিৰ যাত্ৰা কেনেকৈ পাৰ হওঁ।

পিচদিনা সবাৰ বহিল। ৰভাৰ তলত মানে-মানে শাৰী পাতি মানুহ বহিছে। ময়ো এশাৰীত এমুবেদি ঠাই ললোঁ। নাম-কীৰ্ত্তন হৈ গল। আক, সিমুৰৰপৰা বিলনীয়াই মাহ-প্ৰসাদ বিলাই আনিছে। আহি আহি মোৰ আগত থিয় দিলেহি। বিলনীয়াই প্ৰসাদৰ পাত পাচৌৰপৰা তোলা দেখি, ময়ো ঘোৰহাত পাতিলোঁ। এনেতে, পিচৰপৰা কোনোবা এটাই মাতি উঠিল, “হেৰ, আগপাত খোৱা সেইটো কোন্ অ?” বিলনীয়ায়ো ঘোৰ

মুখলৈ আচৰিত হৈ চাই কলে, “ইএ ! এইটো দেখোন ভদৰী বুঢ়ীৰ ঘৰৰ চপনীয়াটো !” এই কথা শুনা মাত্ৰকে পিচৰ দৃশ্যৰী মাহুহ একেবাৰে গৰ্গৰাই উঠিল। কোনোৱে কৈছে “গঁতিয়াই দে”, কোনোৱে কৈছে, ‘চুলিত ধৰি উলিয়াই দে’, কোনোৱে কয়, ‘অঁ, কটা চপনীয়াৰ ইমান সাহ, অঁমাৰ শাৰী পূৰাই বহেহি !’ এনেবোৰ গল্পনাত মই কেনিও মুখ কৰিব নোৱাৰা হলোঁ। এনেতে, ‘কিনো চাই থাকিব লাগিছে’ বুলি ফকফকীয়া বুঢ়া এটাই মোক গঁতিয়াই আনি বভাৰ বাজ কৰি থৈ গলহি। মোৰ পেটেপেটে হাঁহি উঠিল। বোলে, ‘কালৰো কাল, বিপৰীত কাল, হৰিণাই চেলেকে বাঘৰ গাল !’ ঘৰত আহি কথাটো উলিয়ালত বুঢ়ী আৰু আজলীয়ে মোৰ ডিঙ্গিত ধৰি ইনাই-বিনাই কান্দিিলে।

বুঢ়ীৰ ঘৰত চপনীয়াৰ দৰে বছেৰেকমান আছে। ইয়ে-সিয়ে মোৰ কথা সুধিলে বুঢ়ীয়ে ঘৰ-জোৱাই বুলি মোৰ চিনাকি দিয়া হল। আৰু, ছোৱালী-টিয়েও মোলৈ বেলেগ ভাৱে চোৱা হল। তাইৰ মনে-মনে কিবা পোহনীয়া আশা এটি থকা যেন দেখা যায়। সেই আশাৰ পোহৰ তাই কেতিয়াবা মোৰ গাত পেলাই চায়। কিন্তু, চায় আৰু চায়, তাই একো নাজানে দেহি ! আশাৰ পোহৰ কেতিয়া কেনেকৈ মোৰ গাত পৰেহি, মই হে গম পাওঁ, আজলীয়ে তাৰ একো ভূ-ভা নাপায়। দহ বছৰীয়া আজলী এনেবোৰ কথাৰ ধৰুৱা নো হয় এখোন। তাইৰ অন্তৰত কেৱল মোলৈ কিবা আপোন ভাব এটা। তাকে তাই ফুটাৰ নাজানে। বেতিয়া সি আপুনি ফুটি উঠে, তেতিয়া মই তত্খৰোঁ আৰু বুঢ়ীয়ে বৃজ পায়। মোৰ কিন্তু তেতিয়া বুকুখন হৰুহুমাই যায়। তেতিয়া মই কত থাকোঁ কব নোৱাৰা হওঁ। পুৰণি স্মৃতিয়ে মোক নতুন পাহৰা কৰে। ঋন্তেকলৈ মোৰ ভেশছন মই পাহৰি যাওঁ। এই ভাৱেই আৰু ভালেমান দিন গল। এদিন বুঢ়ীয়ে মোক গুচৰত চপাই লৈ মৰম লগাই কলে, “বোপাই, এটা কথা কওঁ, কাণ দিবি দেহি !”

মই।—বাক, শুনিছোঁ, কোৱাঁ।

বুঢ়ী।—বোপাই, মই বুঢ়ী মানুহ। কাহানি মৰোঁ, ঠিকনা নাই ; তইতৰ এটা গতি লগাই থৈ যাব পাৰিলে ভাল।

মই।—কোন্ ফালে নো গতি লগাব খুজিছাঁ, আই ?

বুঢ়ী।—বোলোঁ, মই জীয়াই থাকোঁতেই আজলীৰে সৈতে তোৰ ঘৰখন পকাঁকৈ পাতি দিব খোজোঁ।

মই।—কিনো কথা কোৱাঁ আই ! অকণমান ছোৱালীটিৰে সৈতে নো ঘৰ পাতে নে !

বুঢ়ী।—নহয়, বোপাই, ধৰম-বিয়া দিয়াৰ নিয়ম আছে নহয়। আমি ছখীয়া মানুহ, সিমানৰ লায়েক নহওঁ। তেও বুলি তামোল-পাণ এটা কটোৱাব দিহা কৰোঁ বুলিছোঁ।

মই আৰু বব নোৱাৰিলোঁ। শোকে-বেজাৰে লাজে-খিক্কাৰে মোক ভেটি ধৰিলে। কিছুমান পৰ মাতিব নোৱাৰা হৈ টলকা মাৰিলোঁ ; মোৰ নিমাতেই মান্তিৰ লক্ষণ মানি বুঢ়ীয়ে হৰিষ মনেৰে তাৰপৰা উঠি বনত ধৰিলেগৈ।

ইয়াৰ পাচত আৰু মাহচাৰেক পাৰ হল। মই বুঢ়ীৰ ঘৰতে মনেপতা ঘৰ-দোৱাঁইৰ বৃত্তি লৈ বনবাৰি কৰি ভাত মোকলাই আছোঁ। আৰু, পিচলৈ, মোক বুঢ়ীৰ ঘৰৰে এটা বুলি সকলোৰে বিশ্বাস ডাঠ হল। ময়ো আনৰ আগত ‘আমাৰ ঘৰ’ বুলি বুঢ়ীৰ ঘৰকে বুজোৱা হলোঁ। ইফালে বুঢ়ীয়ে বিয়াৰ কথা ঘনাই উলিয়াবলৈ ধৰিলে। আৰু, লাহেলাহে মই নেমাতি বণ জিকাৰ কাল উকলিবলৈ ধৰিলে। গতিকে, পাচলৈ এইবোৰ কথা উলিয়াবলৈ মই বুঢ়ীক ছেগ নিদিবলৈ চেষ্টা কৰা হলোঁ। সেই অৰ্থে, মই খবৰত থকাৰ সময়ত পৰাপক্ষত কেতিয়াও অকলৈ নাখাৰোঁ। কোনো একাৰ কল-বুদ্ধি কৰি আজলীক সততে মোৰ ওচৰত ৰখা হলোঁ। মোক

মৰম পাই আজলীয়েও মোৰ লগ বৰকৈ ধৰা হ'ল। এই কথাত বুঢ়ীৰো সন্তোষ। মই আজলীক আপোনা-আপুনি মৰম কৰা হৈছোঁ, আজলীয়েও মোৰ লগ নেৰা হৈছে, এই কথাত বুঢ়ীৰ মনে-মনে বৰ বং। বুঢ়ীয়ে যিহকে কামনা কৰিছিল, কাৰ্য্যত তাকে দেখিবলৈ পাইছে। বুঢ়ীক আৰু লাগে কি ? বুঢ়ীক লাগে, মুঠেই আজলীৰে সৈতে মোৰ ঘৰ পতা *কথাটো লোকে জনাকৈ পকা হ'ব লাগে। ইমানেই বাকী। বুঢ়ীয়ে বুজি ললে, সেই ফেৰাও এদিন হেলাবাজে হ'ব। আৰু দিনচাবেক যাওক, পাচলৈ লৰাৰ লাজ ভাগিলে মুখ ফুটাই মত দিব। এই কথা আৰ-তাৰ আগত কৈ বুঢ়ীয়ে আনন্দ পায়, মই মহা চিন্তাত পৰোঁ।

এই দৰেই গল আৰু ভালেমান দিন। এদিন পুৱা বুঢ়ী জকাই বাবলৈ ওলাল। মোক কলে, “বোপাই, সোৱা দলনিত ভেটা দি জাকৈয়াই মাছ ধৰিছে। ময়ো যাওঁচোন, তইতেই পিটিকি ধাবলৈ পুঠি-কানি এটা পাওঁ বা। আজলীয়ে ধান জাল দি থাওক। এই খেবেৰে ধান নেফাটিবগৈ হ'বল। নাটনি পৰিলে তই বাহতলৰপৰা জেংখৰি অলপ বিচাৰি দিবিহি দেই।” এই কথা কৈ বুঢ়ী মাছলৈ গল। আমি গৃহস্থ আৰু গৃহিণী ঘৰ-বখীয়া বালোঁ। এই খিনিতে মোৰ অলপ দুখত আনন্দ কৰিবৰ মন গল। ধান-খেৰৰ ওপৰতে দুয়ো বহি আমি প্ৰেমালাপত ধৰিলোঁ। মই প্ৰথমে মাত দিলোঁ, “আজলী !”

আজলী।—হাঁ, কি ?

মই।—কি, তাহানি যে খাইছিলি টেজা পাতত দি।

আজলী।—হেঁই, এইটো ! কেনে কথাবোৰ কয় !

মই।—ইএ ! কিও ! গিৰিয়েকক হেঁই এইটো বোলে দেখোন !
কিনো আজলীও !

আজলী।—কোন গিৰিয়েকক ?

মই।—মোক।

আজলী।—ইঃ মিছাকৈয়ে। গিৰিয়েকে বিয়া কৰায় নহয়। পিচে, আমাৰ বিয়া ক'তা ?

মই।—আমাৰো বিয়া হব নহয় ?

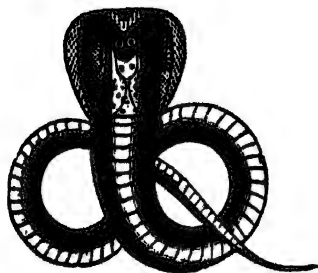
আজলী।—কোনে কৈছে ?

মই।—আইয়ে কৈছে।

আজলী।—তেনেহলে বৰ ভাল হব, নহয় নে ? আমি দৰা-কইনা হয়, নহয় নে ? নোৱাওঁতে মোৰ ফটাকানিৰ কইনাটিও লৈ থাকিম দেই।

জোকাই কিল্ খালোঁ মাথোন। আৰু মাতিবন সাধ্য নহল। জেংখৰি লুৰিবলৈ বুলি মই লাহে লাহে নাদৰ পাৰৰ ফালে আঁতৰ হলোঁ। বুঢ়ীৰ আদেশ মতে আজলীক জেংখৰি যোগাবগৈ লাগিব। সেই কাৰণে, বাঁহতলৰ পৰা কেডালমান বাঁহৰ জেং টানি আনি মুকলিত উলিয়ালোঁহি। তাৰ পাচত, দেখিলোঁ যে, চাপৰ ওপৰত উঠিলে তাৰপৰা দলনিত জকাই বোৱা দেখা পায়। মই আগেয়ে জকাই বোৱা কেতিয়াও দেখা নাছিলোঁ। গতিকে, মই কেতেকী ফুলৰ জোপা থকা চাপটোত উঠি একাগপতীয়াকৈ মাছ ধৰা চাবলৈ লাগিলোঁ। দেখিলোঁ, মাইকী মানুহবিলাকে গাৰ শুকান কাপোৰ মূৰত পাণ্ডবিৰ দৰে মেৰিয়াই লৈ কঁকালত খালৈ বান্ধি দল ছিঙ্গিছে। কেইজনীমানে সেই দলেবেই পানীৰ ওপৰত ঘূৰীয়াকৈ এটা চাপ বান্ধিছে। সেই মেৰটোৰ দ ফালে এখন মুখ কৰি ভেটা মোকলাই ৰাখিছে। আৰু, তাৰপৰা দৰ ফালে কুলামুখীয়াকৈ দুশাৰী জকাই পাতি, জাকৈয়াবিলাকে পানী ছতিয়াই মাছ হৰাই আনিছেগৈ। ভেটাৰ মুখ পোৱাহি মাজকে ছিঙ্গি থোৱা দলেবে মুখ মাৰি পেলাই, আটাইবিলাকে নিজ নিজ জাকৈ লৈ মেৰৰ ভিতৰত মাছ ধৰিবলৈ লাগি গৈছে। এনেতে, মোৰ পিচফালে “ফোঁচ্ ফোঁচ্” শব্দ শুনা গল। মই মাছ মৰা চোৱাত মগ্ন হৈ তালৈ বৰ কাণ কৰা নাই। তাৰ পাচত, এবাৰ

গাতে ফৌচ্‌কৰি উঠা যেন পালোঁ। ময়ো আওকণীয়া ভাবত লাঠি মৰাৰ
দৰে বাওঁ ভৰিটো পিচলৈ মাৰি পঠিয়ালোঁ। মোৰ কলাফুলতে ঠহৰ কৰে ফুটাৰ
গম্‌ পালোঁ। কেতেকী ফুলৰ কাঁইটে বিন্ধিলে বুলি মই উলটি চাওঁ দেখোন,
এটা বৰ ডাঙৰ ফেঁটী সাপ! মই আছাৰ খাই তিনটামান জাঁপ মাৰি
পৰপৰা দহ হাতমানৰ আঁতৰত পৰিলোঁগৈ। ভয়ত গাৰ কঁপনি উঠিল।
“আজলীও” বুলি এটা চিয়ঁৰ মাৰিলোঁ। সেই চিয়ঁৰ শুনি আজলী একে লৰে
ওচৰ কাষ পালেহি। বিষ ক্ৰমাৎ উধাই আহিল। মোৰ মুখৰ মাত হেৰাল।
সাপটোৰ ফালে আঙ্গুলিয়াই আৰু মোৰ কলাফুল দেখুৱাই আজলীক সঙ্কেতত
বুজালোঁ যে, সেইখিনিতে মোক সাপে খুটিলে। আজলী বাউলী হৈ
তাৰপৰা মাকৰ ওচৰলৈ উধাতু খাই লৰি গল। মই অজ্ঞান হৈ পৰিলোঁ।

১০। আখ্যা।

উন্মাদিনী।

ডেববছৰমানৰ মূবত মই ধৰা পৰিলোঁ। মই ধৰা পৰাত বৰকৈ লগা নাই। ধৰি নো মোক কি কৰিব। কিন্তু, মোৰ যে ফাঁকটি ধৰা পৰিল! বেজ জ্ঞানীৰ জৰা-ফুকা, দৰপ-জাতিয়ে মোৰ চেতনা আনিলে। মই সাৰ পাই উঠি দেখোঁ যে, মোৰ গাত আকৌ তিবোতাৰ সাজ-পাৰ! মই বুঢ়ীৰ আগত মুখ দেখুৱাবলৈ মৰাৰ সমান টান পোৱা হলোঁ। তাতোতকৈ আজলীৰ আগত মুখ উলিয়াবলৈ টান হল। লাজে-সন্তাপে মোক অস্থিৰ কৰি পেলালে। ইয়াতকৈ মোৰ মৰণ ছেজাৰ গুণে ভাল যেন ভাবিলোঁ। একেই দংশনৰ বিকাৰ। তাতে এনে বিষম মনস্তাপে মোক মোত্ নাইকিয়া যেন কৰিলে। মই উন্মাদিনী হলোঁ।

এনে অৱস্থাত মোৰ কিমান দিন গৈছে কব নোৱাৰোঁ। এদিন জনচাৰেক মাত্ৰহে সৈতে আহি মাজিউ নিচাওদেউ উপস্থিত। সিবিলাকৰ মাজত চাকুলী বুঢ়ীকো দেখা যেন লাগিল। নিচাওদেউক দেখা মাত্ৰকে মোক লাজে-ভয়ে-বেজাবে জুমুৰি দি ধৰিলে। চিল্মিলকৈ

যি এফেৰা মই জ্ঞান পাইছিলোঁ, সিও হেৰাল। মই চকুৰ আগত কি দেখোঁ কব নোৱাৰোঁ। কেৱল ইহা-কন্দা। কেতিয়াবা আনন্দত উতলি উঠোঁ। অকলৈ অকলৈ হাঁহি পেটুনাৰী ছিঞোঁ। কেতিয়াবা বিবাদত কলা পৰোঁ, কান্দোনত খলক লগাওঁ। আৰু, কথা কোৱাৰ অন্ত নাই। বক্তৃকনিত কি ওলায় কব নোৱাৰোঁ। বুজাই তাৰেপৰা সবিশেষ বুজি উঠে। আনে যিমান বুজে, চাকুলী বুঢ়ীয়ে তাতকৈ বেচি বুজে।

মই ক'ত কব নোৱাৰোঁ। জিলিমিলি কল্পনাৰ দৰে দেখা পাওঁ, যেন আমাৰ আগৰ ঘৰ-দুৱাৰ। আৰু, আটাইবিলাক মোৰ চিনাকী মানুহ যেন লাগি যায়। কিন্তু দেখিছোঁ বুলি, সঁচাকৈ দেখিছোঁ যেন ভাব হোৱা নাই। কিয়নো, এই অৱস্থাত বুঢ়ীৰ ঘৰতো এইবিলাক মানুহকে দেখা যেন মনত পৰে। ওচৰত যিবিলাক আছিল, তাৰ ভিতৰত কেৱল চাকুলী বাইক হে ধুকপটৈ চিনিছিলোঁ। মই চাকুলীৰ হাতত দি খামোছ মাৰি ধৰিলোঁ তাক যুকলি কৰা নাই। বপুৰিয়ে বাহিৰলৈকো এবাই যাব নোৱাৰাত পৰিল। ঘৰত আৰু চুবুৰীত জলস্থল। মানুহেৰে ঘৰ নথৰা হৈছে। কি হৈছে মই কব নোৱাৰোঁ। মানুহ আহেমনে মোৰ উলাহ লাগে। মাজে মাজে “বিয়া বিয়া, আজুলীৰ বিয়া” এই বুলি চিঞি উঠে। আচল অৰ্থ কি কোনোৱে হুবুজে। কিছুমানে বুজে যে, মোৰ অনিচ্ছাত মোৰ বিয়া পাতিবলৈ ধৰিছিল কাৰণে, সেই ভাবেই এতিয়া ভেজিছেহি। যেনে শুনে সেয়ে হাঁয় হাঁয় কৰি আঁতৰ হয়। এনে অৱস্থাতে চকু-লো টুকি টুকি দেউতাক মোৰ ওচৰলৈ অহা দেখা পালোঁ। মই একেচাবে গৈ দেউতাৰ ডিঙিত ধৰি ওলমি পৰিলোঁ। সেই ফেৰি মাত্ৰ মোৰ ধুকপ জ্ঞান আছিল। দেউতাক দেখা মাত্ৰকে চিনিলোঁ, সেয়ে মোৰ চেনেহৰ ভঁৰাল দেউতা বুলি মই তেতিয়াও চিনিলোঁ। কিন্তু, মোৰ অৱস্থা দেখি দেউতা অস্থিৰ হৈ পৰিল। সামান্য মানুহে

কন্দার নিচিনাকৈ তেওঁ চিইঁবি চিইঁবি কান্দিবলৈ ধৰিলে। আৰু, মানুহে ধৰি-মেলি তেওঁক মোৰ হাতৰপৰা এৰুৱাই বাহিৰলৈ লৈ গল। তাৰ পাচত, আকৌ কিমান হাঁহিছোঁ, কিমান কান্দিছোঁ, কিমান বলকিছোঁ তাৰ সীমা নাই। এইবাৰ ঘনে ঘনে গোহাঞিদেৱক চকুৰ আগত দেখা যেন লাগিল। ঘনে ঘনে “গোহাঞিদেৱ, গোহাঞিদেৱ” বুলি চিইঁবিবলৈ ধৰিলোঁ। বেজবৰুৱাই ব্যৱস্থা দিলে যে, এই অৱস্থাত যাক যেতিয়া বিচাৰে, তেওঁ তেতিয়া বোগীৰ ওচৰ চপাটো ভাল। আৰু, যাক যাক ভাল পাই বিচাৰে, সেইবিলাক হে ওচৰত থাকিব, আন-বিলাক আঁতৰিব লাগে। বেজবৰুৱাৰ ব্যৱস্থা মতে কাম হল। বাজে মানুহবিলাক বাহিৰ-ঘৰলৈ আঁতৰি গল; আৰু মই বৰকৈ বিচাৰিবৰ দেখি গোহাঞিদেৱক ওচৰ চাপিবলৈ দিলে। মই গোহাঞিদেৱক নিলগত দেখা মাত্ৰকে তেওঁৰ ভৰিত গৰা মাৰি ধৰিলোঁগৈ। আৰু, তেওঁৰ ছটি ভৰিত পৰি সেৱা কৰিবলৈ ধৰিলোঁ। বেজবৰুৱা প্ৰমুখ্যে সকলো নিটাল মাৰিলে। এনে অৱস্থাত স্থিৰ থাকিব নোৱাৰি, গোহাঞিদেৱেও ছক্ছক্কে কান্দিবলৈ ধৰিলে। দেউতাক দেখি যেনে একেৰি সজ্ঞান হৈছিলোঁ, গোহাঞিদেৱক দেখি তাতকৈও বেচি স্তম্ভিত বোধ কৰিছিলোঁ। সেই কাৰণে; গোহাঞিদেৱক কান্দিবৰ দেখি মই অলপ নিটাল মাৰিলোঁ। আৰু, তেওঁ যেতিয়া চকুৰ পানী টুকি মোক কাতৰ ভাৱে স্নিগ্ধিলে, “কি হৈছে তোমাৰ, ভানু!” তেতিয়া মই যেন কিবা উত্তৰ দিবলৈ অলপ ভাবিছোঁ, এনে বুজা গল। এইবোৰ কথা বেজবৰুৱাই মনপাৰি লক্ষ্য কৰি আছিল। আৰু, শেহত তেওঁ ইয়াকে ব্যৱস্থা দি গল, “সম্প্ৰতি ঔষধ কাম নহয়; যাক দেখিলে বোগী অলপ শান্ত হয়, সেইবিলাকে ওচৰত থাকি গুৰুশ্ৰা কৰিব লাগে। মই থকালৈকে যি দেখিলোঁ, সেই মতে চাকুলী, বুড়ী, ডাঙৰীয়া আৰু চাক গোহাঞিদেৱ পাল-পালকৈ পৰীক্ষা থকা উচিত।”

বেজবৰুৱাৰ ব্যৱস্থামতে কাৰ্য্য হবলৈ ধৰিলে। আৰু, মই ক্ৰমাৎ স্তম্ভিৰ হৈ আহিলোঁ। যিমান স্তম্ভিৰ হবলৈ ধৰিলোঁ, সিমান আকৌ আগৰ ঘটনাবোৰ মনত স্বৰূপভাৱে পৰিবলৈ ধৰিলে। মই ধৰ এৰি যোৱাৰ পাচত যে মোৰ মৰমৰ দেউতা আৰু গোহাঞিদেৱৰ কোনো বিধিনি ঘটা নাই, এই কথাই মোৰ মনত শান্তি দিবলৈ ধৰিলে। আৰু, যোৱা বিপদৰপৰা উদ্ধাৰ পাই যে সিবিলাকক মই আকৌ পালোঁহি, এই কথাত মোৰ সন্তোষ লাগি আহিল। বিশেষ, মই পলোৱাৰ বাবে যে গোহাঞিদেৱৰ গাত একো বাটি নালাগিল, সেই বাবে নিজক নিজে অলপ ভাগ্যৱতী যেন ভাবিবলৈ ধৰিলোঁ। আৰু, মোৰ উন্মাদিনী অৱস্থাই যে ইমান দিনৰ মূৰত গোহাঞিদেৱৰ প্ৰতি মোৰ স্বামী-ভক্তি প্ৰকাশ কৰিবলৈ মোক সুছেগ দিলে, ইও এটা মোৰ সুখৰ কাৰণ হ'ল। কিন্তু, পাচলৈ যিমানেই স্তম্ভিৰ হৈ আহিলোঁ, সিমানেই গোহাঞিদেৱৰ সৈতে দেখা-সেখিকৈ কথাবাৰ্তা হ'বলৈ লাজ লগা হৈ আহিল! আৰু, তেৱোঁ মোক দেখা দিয়াটো ক্ৰমাৎ পাতলাই নিলে। সদৌশেহত, আকৌ দুইকো দুয়ে লুকাই-চুবকৈ দেখা দিয়াত পৰিলোঁ। আকৌ চিঠি-পত্ৰেৰে মনৰ কথা জনোৱাঞ্জনিত পৰিল।

দেউতাক শুশ্ৰূষা কৰাত আগতকৈ মোৰ যত্ন বেচি হ'ল। বুঢ়া কালত মোৰ দেউতাই মোৰপৰা ইমান সন্তাপ পালে, সেই বাবে দেউতাৰ সুখ-শান্তি বঢ়াবলৈ মই পাৰোঁমানে মন পাৰি লাগিলোঁ। দেউতাই যাতে হৈ যোৱা দুখটো পাহৰি, আকৌ সন্তোষত দিন নিয়াব পাৰে, তালৈ মই সততে সতৰ্ক হবলৈ ধৰিলোঁ। আৰু, দেউতামো মোৰ মন ভাল লগা কাম কৰিবলৈ হে বিচৰা হ'ল। মোৰ অনিচ্ছাৰ কাম যাতে ভুলতো কৰা নহয়, তাৰ নিমিত্তে তেওঁ সাৱধান হ'ল। মই বুজিব পাৰিলোঁ। এনে সন্তোষৰ সময়ত, মোৰ বিপদৰ বান্ধৱী ভদৰী বুঢ়ীলৈ মোৰ মনত

পৰিল। মোৰ কাল্পনিক পাত্ৰী অতি চেনেহৰ আজলীৰ কথালৈ মোৰ
 স্মৰণ হল। মই এদিন ছেগ বুজি, সিহঁতে মোক উপকাৰ কৰাৰ কথা
 দেউতাত জনালোঁ। আৰু, মোৰ খাটনি মতেই দেউতাই বুঢ়ীক জীয়েকে
 সৈতে সিহঁতৰ গাঠঁৰপৰা তুলি আনি আমাৰ টোলৰ ভিতৰতে ঘৰ-দুৱাৰ
 সজাই দি থাকিবলৈ ঠাই দিলে। মোৰ জঁয় পৰা জীৱন-গছজুপি পুনৰপি
 ঠন্থ ধৰি উঠিল।

১১। আখ্যা।

বিষাদিনী।

এই সংসারত তিতাবে হে মাছুহৰ মুখ ভৰিছে। মিঠাৰ চেলেক এটা মাখোন। কিন্তু, সেয়ে এনে সোৱাদ যে, তাক জীৱন্তে পাহৰিব নোৱাৰি। সংসারত তিতাৰ ভাগ বেচি কাৰণেই, মিঠাৰ অল্পতৰ অতি আপুৰুগীয়া। এতেকে, দৰাচলতে যাৰ দুখ-বেজাৰ বেচি, তাক হে বেচি সুভগীয়া বুলিব লগীয়া।

সি যি হওক, এই দুখুনীৰ দুখৰ ওৰ নপৰিল। ইয়াৰ আগেয়ে হোৱা উন্মাদিনী অৱস্থাই সুখ-দুখ আৰু সম্পদ-আপদ চপাই আনি মোক এতিয়া বিষাদিনী কৰিলে। সেই উন্মাদিনীৰ দশাতে মই আকৌ এবাৰ মোৰ প্ৰাণেশ্বৰ গোহাঞিদেৱৰ চৰণ পৰশন কৰিবলৈ পালোঁ। হৈ যোৱা দুৰ্ঘটনা আৰু দুখৰ কাহিনী তেওঁৰ আগত নিজমুখে নিবেদিবলৈ পালোঁ। কিন্তু, সেই অৱস্থাই মোৰ আকৌ কাল হল। মই উন্মাদিনী অৱস্থাত গোহাঞিদেৱৰ সন্মুখে যি যি কৈছিলোঁ, সেই আটাইবোৰ তিলে তাল হৈ বজাৰ কাণত পৰিলগৈ। তাতোকৈ, গোহাঞিদেৱৰ শুশ্ৰূষাই যে মোক সেই অৱস্থাত সবাতকৈ বেচি গুণ দিলে, এই কথাই বজাৰ ঈৰ্ষা-হুঁত যেন বিঁট হৈ চলি দিলে। তাতে, এতিয়া আৰু আমাৰ বুঢ়া-

বজা নাই। এতিয়া মোৰ আজন্ম শত্ৰু তিৰোতাসেৱুৱা বজাৰ বাণী ৰাজ্যৰ গৰাকিনী। সেই ভাবী সতিনীয়ে কৰোঁ বুলিলে মোৰ অনিষ্টৰ পাৰ নোহোৱা কৰিব পাৰে। গতিকে, মোৰ নিৰ্দোষী দেউতা আৰু গোহাঞিদেৱৰ ওপৰত ৰাজ-অত্যাচাৰ দিনক-দিনে বাঢ়িবলৈ ধৰিলে। দেউতাক এনাঙ্গগৰত ঘনাই বেজাৰ-অপমান দিবলৈ কুৰুঁৱীয়ে ছেগ বিচৰা হল। আৰু, চল চাই, আগৰ বিহ-বিয়াৰ কথা আকৌ তুলিবলৈকো ৰজাই বাকী নেবিলে। কিন্তু, এইবাৰ দেউতাৰ তেনে কথাত সমূলি মত নাই বুলি বুজিব পাৰি, পাচলৈ তেওঁক সেই বিষয়ে ৰজাই একো নোকোৱা হল। তাৰ পাচত, দুৰ্বল-চিঠীয়া তিৰোতাসেৱুৱা ৰজাই গোহাঞিদেৱৰ ওপৰত চকু দিলে। তেওঁৰ ওপৰত ৰজাই নিজেই অভিযোগ আনিলে। গোহাঞিদেৱৰ মন্ত্ৰণা মতেই মই পলাই যাওঁ আৰু সেই বাবেই ৰজাৰ মোৰ লগত পাতিব খোজা বিয়াও ভজা গল, এই কথা তৰি, তেওঁ গোহাঞিদেৱক অপৰাধী কৰি বিচাৰ-চৰাত থিয় কৰালে। ডাঙৰীয়া-বিষয়াসকলৰ ভিতৰত দেউতাক গোচৰৰ সম্পৰ্কীয় লোক বুলি বাদ দিয়েই ললে। তাৰ পাচত, আনবিলাক ডাঙৰীয়া-বিষয়াও সকলোটি উপস্থিত হ'বলৈ নো পাওঁতেই, গোহাঞিদেৱক বন্দীশাললৈ নিবলৈ কুৰুঁৱী-টোলৰপৰা আজ্ঞা আহিল। সেই অত্যাচাৰ বিচাৰৰ আজ্ঞা শুনি সভাসদ সকলোৱে মূৰে-কপালে হাত দি দুখ প্ৰকাশ কৰিবলৈ ধৰিলে। চাৰিওফালে এই কথা বিয়াপি পৰিল। মই শুনা মাত্ৰকৈ বিবুদ্ধি হলোঁ। মই আকৌ উন্মাদিনী হৈ বিচাৰ-চৰালৈ লৰ ধৰিলোঁ। কিন্তু, মই গৈ চৰাত যাক বিচাৰিলোঁ, তেওঁক আৰু দেখা নাপালোঁ।

এইবাৰ মই বিষাদিনী। মোৰ মনস্তাপ চতুৰ্ভুগে বাঢ়িবলৈ ধৰিলে। মোৰপৰাই গোহাঞিদেৱৰ ইমান দুখ-দুৰ্গতি! মোৰ নিমিত্তেই তেওঁৰ আজি এনে আপদ! যি গোহাঞিদেৱৰ মঙ্গলৰ অৰ্থে দেশ গোটেইখনে কামনা কৰে, যাৰ জুখ-সন্তোষ মান-গোঁৱৰ বঢ়াবলৈ বুঢ়াৰুনা স্বৰ্গদেৱৰ যত্নৰ ক্ৰটি নহৈছিল,

যি আজিত বাজে কহিলে ঘাইমজ্জীৰ বাব পালেহেঁতেন, আজি সেই গোহাঞি-
দেৱ বিনা অপৰাধত বন্দীশালত ! এইবিলাক সকলো এই অভাগিনীৰ
পৰাই ঘটিছে। এই কথা, অকল ময়েই নহয়, ওচৰ-চুবুৰীয়াই নহয়, গোটেই
ৰাজ্যৰ মানুহে জানিছে। ময়ে মোৰ গোহাঞিদেৱৰ বিপদৰ কাৰণ হলোঁ। যাৰ
নিমিত্তে মোৰ জীৱনত দুখ-বেজাৰৰ সীমা নাথাকিল, সেই ময়ে তেওঁৰ কাল
হলোঁ ! মৰোঁগৈ বুলিয়েই ৰাতি অকলৈ ওলাই গৈয়ো মৰিব নাজানিলোঁ !
আন্ধাৰ ৰাতি ঢেবেকনি-ধুমুহায়ে এই জীৱন অন্ত কৰিব নোৱাৰিলে।
বনৰীয়া জন্তুৰ মুখত পৰিবলৈ গৈয়ো এই জীৱন অন্ত কৰিব নোৱাৰিলোঁ।
আন কি, সৰ্পৰ বিষম দংশনতো এই লেলেতীয়া প্ৰাণ নাশ নহল। নহয়, এই
জীৱনৰ কোনো মতে অন্ত নহয়। ইয়াৰ আৰু কিমান লেলাত ভুজিবলৈ
বাকী বৈছে, বুজিব পৰা নাই। এই ভগা হিয়াত দুখৰ আৰু কিমান খুন্দা
সহিবলৈ আছে কব নোৱাৰি। হাঁয়, বাউলী উন্মাদিনী অৱস্থাতে কেইদিন-
মানলৈ স্ত্ৰীভাগিনী হৈছিলোঁ। সেই অৱস্থাতে দুখ-বেজাৰৰ অলপ পাব
পাইছিলোঁ। এই জীৱনৰ শেহছোৱা সেই দৰেই যোৱা হলেও ভাগ্য বুলি
ভাবিছিলোঁ। ঈশ্বৰে মোক তাৰপৰাও বঞ্চিত কৰিলে; মোক সুস্থিৰ
কৰি এতিয়া বিবাদিনী কৰিলে; উন্মাদিনী আৰু বিবাদিনীৰ স্মৃথ-দুখৰ
হীন-ডেড়ি মোক ইমান দনাই অহুভৱ কৰালে। অকল এটা জীৱনতে
বিধাতাই অত যত্নপাৰ লেখ কিয় লিখিলে ! ধৰিবলৈ গলে, উন্মাদিনী
অৱস্থাতকৈ এতিয়া বিবাদিনীৰ অৱস্থাই মোক মনস্তাপৰ অথায় পানীলৈ
উটাই নিবলৈ ধৰিছে। আগেয়ে মোৰ বিপদ খণ্ডনৰ নিমিত্তে ভাৰ্য্যোক্তা
আছিল, এতিয়া বিপদ খণ্ডাবলৈ মই ভাবিব লগাত পৰিলোঁ।

অন্তৰত মোক একুৰা জুয়েই পুৰি-ডেই মাৰিব লাগিছে, তাৰ উপৰি
দুৰ্গতি বজাৰ নিঠুৰ ব্যৱহাৰ ! বজাই তেওঁৰ দুৰ্বল মনৰ দৰেই আটাইকে
ভাবিছে তেওঁৰ মনেৰে আনৰ পৱিত্ৰ মন কলুষিত কৰিবলৈকে।

ৰাজক্ষমতাই বল দিব পাৰে ! মোৰ প্ৰাণেশ্বৰ গোহাঞিদেৱক বন্দী কৰি থৈ, তেওঁ মোৰ প্ৰাণৰ অধীশ্বৰ হ'বলৈ হাত মেলে ! তেওঁ নাজানে মোৰ প্ৰাণৰ ওপৰত মোৰ কিমান অধিকাৰ। তেওঁৰ বৃজিবৰ শক্তি নাই যে, সেই প্ৰাণ মই কাৰ নিমিত্তে ইমান যতনেৰে দেহাত ধৰি আছোঁ। তেওঁৰ বৃজিবলৈ এতিয়াও বাকী যে, গোটেই পৃথিৱীৰ ক্ষমতা একলীয়া হৈ লাগিলেও মোৰ প্ৰেমদুৰ্গ ৰক্ষণত মোক খটাব নোৱাৰিব। কিন্তু, যাৰ নিমিত্তে সি ৰক্ষিত, তেওঁ ওচৰ চপা মাত্ৰকে তাৰ দুৱাৰ আপুনি মুকলি হয়। তেনে দুৰ্গৰ অধিকাৰীক নিলগাই আটক কৰি থৈ, তিৰোতাসেৱুৱা পাপমতি বজাই মোৰ পৱিত্ৰ বস্ত্ৰলৈ হাত পাতে ! তেওঁ দেউতাৰ আগত এনে কথা আকৌ তুলিবলৈ অকণো সঙ্কোচ নকৰিলে ! মোৰ প্ৰাণেশ্বৰ গোহাঞিদেৱৰ প্ৰতি দেখাদেখিকৈ অবিচাৰ কৰি, ৰাজ্যৰ ধৰণীস্বৰূপ ঘাই বিষয়া মোৰ দেউতাৰ আগত বজাই কোন্ সতে সেই বিহু-বিয়াৰ কথা আকৌ তোলে ! হাঁয়, এই পৃথিৱীত মাহুহে কৰিব নোৱাৰা কাম নাই। অতি জ্বৰজ্বা, অতি নীচ কামতো অতি উচ্চ আসনৰপৰা নামি আহি লিপ্ত হ'ব পৰা মাহুহৰো তাৰ ধৰণীয়ে ধৰিব পাৰিছে ! দুৰ্বলমতি বজাই যি ভাবক, যি কৰক, এইবাৰ দেউতা সাগৰৰ দৰে গহীন, পৰ্বতৰ দৰে অটল। দেউতাই ৰজাৰ চুপতিৰ নিচিনা কথালৈ কাণ নিদিয়ে। ৰজাই বগিয়াৰ দৰে আকৌ মোক বিয়া কৰোৱাৰ কথা তুলিলে দেউতাই তেওঁৰ প্ৰতি অৱজ্ঞা প্ৰকাশ কৰা হল। এই কথাত পাপমতি ৰজা চতুৰ্ভুজ জ্বলি উঠিল। ইয়াৰ প্ৰতিশোধ ল'বৰ নিমিত্তে তেওঁ দেখাদেখিকৈ দেউতাৰ বিপক্ষে যাবলৈ ধৰিলে। আৰু, সিন্ধালে বন্দীশালত গোহাঞিদেৱক নানা অসহনীয় অত্যাচাৰ কৰিবলৈ ৰজা মন্তলীয়া হৈ উঠিল।

১২। আখ্যা।

সখী-সহায়।

তবা আইদেউবে সৈতে মোৰ সখীয়াৰ সম্বন্ধ। কিন্তু, আনৰ নিচিনাকৈ সখীৰ আগত নিজৰ প্ৰেম আৰু প্ৰণয়ৰ আলচ পাতি সহায় বিচৰা অভ্যাস মোৰ নাছিল। মই সখীৰ আগত কেতিয়াও ভুলতো মোৰ গুপ্ত পৰিত্ৰ প্ৰণয়ৰ কথা উলিয়া নাছিলোঁ। গোহাঞিদেৱ সম্পৰ্কে আগেয়ে মই সখীৰ আগত একো কথা কোৱা নাছিলোঁ। এই সংসাৰৰ আনবিলাক মাহুহৰ ওচৰত যেনেকৈ আমাৰ পৰিত্ৰ প্ৰণয় গোপনীয় আছিল, সখীৰ ওচৰতো তেনে আছিল। মোৰ উন্মাদিনী অৱস্থাত মই নিজে প্ৰকাশ নকৰালৈকে আমাৰ পৰিত্ৰ প্ৰেমৰ বিষয়ে কেৱে বুজ নাপাইছিল। তবা আইদেউ সখীয়েও সেই দিনাৰপৰা হে ইয়াৰ সন্তোষ পোৱা হল। কিন্তু, কিয় কব নোৱাৰোঁ, সেই দিন খৰি মোলৈ তেওঁৰ আদৰ-সাদৰ আৰু মৰম-বেথা বাঢ়ি হে আহিল। তেতিয়াৰপৰা মোৰে সৈতে তেওঁৰ সম্বন্ধ বেচি ওচৰ চপা যেন পালোঁ। আগেয়েও তবা আইদেউৰ লগত মোৰ সখীৰ সম্বন্ধ ঢিলা নহয় যদিও, তেতিয়া ঘনাই দেখাদেখি হোৱাৰ অভ্যাস নাছিল। আগেয়ে তেওঁ মাহেকৈ-পষেকৈ একোবাৰ আমাৰ ঘৰলৈ আহিছিল। মই আকৌ তেওঁৰ ওচৰলৈ ধোৱাটো তাতকৈও পাতল। কিন্তু, মোৰ উন্মাদিনী অৱস্থাৰ পাচৰপৰা

তেওঁ নিতৌ আমার ঘৰলৈ অহা হ'ল। দিনটোৰ ভিতৰত যেনে হলেও এবাৰ মোক লগ পাই যায়হি। আৰু, যেতিয়াই আহে, গোহাঞিদেৱৰ বিষয়ে দুটামান কথা নোসোধাকৈ বা নোকোৱাকৈ নাযায়। আগডোখৰত ভাবিছিলোঁ যে, তৰা আইদেউ এতিয়াও গোহাঞিদেৱৰ লগত বিয়া হোৱাৰ আশাতে আছে; তেওঁ এতিয়াও গোহাঞিদেৱৰ আশাতে দিন নিয়াইছে। মোৰ আঁচলৰ নিধি, হৃদয়ৰ মাণিক চুৰ কৰিবলৈ তেওঁ ছেগ চাই ফুৰিছে; সেই কাৰণেই, তেওঁ মোৰপৰা গোহাঞিদেৱৰ বিষয়ে কথা টুকি নিবলৈ আহে। আৰু, যাতে তেওঁৰ সেই চক্ৰাস্তৰ গুটি ধৰে তাৰ চেষ্টাত তেওঁ সেই ভাৱে আহে-যায়। জানোবা গোহাঞিদেৱৰ প্ৰতি মোৰ ভক্তি আৰু মোৰ প্ৰতি তেওঁৰ আসক্তি ক'মাব পাৰে, তেওঁ তাৰে ছিদ্ৰ বিচাৰি ফুৰেহি। কিন্তু, পাচলৈ দেখিলোঁ, সি নহয়। মই তেওঁৰ চৰিত্ৰ আৰু চলনত যি সন্দেহ কৰিছিলোঁ সি মিছা। তেওঁ তাৰপৰা বহু ওপৰত; তেওঁৰ মন আৰু হিয়াৰ ভাব সাধাৰণে ঢুকি নোপোৱাত। মোৰ ক্ষুদ্ৰ মতিয়ে তেওঁৰ মন আৰু ভাব ঢুকি নাপাইছিল। তৰা আইদেউৰ যত্নৰ ফল নিজলৈ নহয়, পৰলৈ হে। গোহাঞিদেৱৰ লগত তেওঁৰ বিয়া পতাবলৈ তেওঁৰ চেষ্টা নহয়, মোৰে সৈতে সেই কাৰ্য্য কেনেকৈ সমাধা হ'ব পাৰে তাৰ নিমিত্তে হে তেওঁ এইদৰে ঘূৰে। ভালেমান দিন এই কথাত তেওঁৰ মই প্ৰমাণ বুজিলোঁ। মোৰ যিমানখিনি বিশ্বাস, তেওঁৰ অস্তৰত কুচুৰ্ত কপট নাই। তেওঁ এগৰাকী নিস্বার্থ প্ৰেমিকা। যাৰে-তাৰে পৱিত্ৰ প্ৰণয় বন্ধা কৰিবলৈ তেওঁ অকাতৰে স্বাৰ্থ বলি দিব পাৰে। গোহাঞিদেৱৰ প্ৰতি তেওঁৰ যি ভাব, তাকো গম পাত্তোঁ; কিন্তু সি যে মোৰ একেবিও অপকাৰ নকৰে তাকো জানোঁ।

গোহাঞিদেৱক বন্দীশাললৈ দিয়াৰপৰা মোৰ দৰেই তৰা আইদেৱেও বিয়াকুল হৈ ফুৰিছে। কি উপায়ে গোহাঞিদেৱক এই ৰিপদৰপৰা উদ্ধাৰ কৰিব পাৰি, তাৰ নিমিত্তে তেওঁ মহা চিন্তাত। মোৰ ওচৰলৈ

দিনে দহবারকৈ আহি তাৰ আলচ পাতেহি। এই দৰেই এপয় পাৰ হৈ গল। কিন্তু, গোহাঞিদেৱৰ মুক্তিৰ অৰ্থে একো উপায় কৰিব নোৱাৰিলোঁ হাঁক। দিনো আলচোঁ, দিনো নিৰুপায় হৈ ছয়ো কান্দোঁ। কন্দাত বাজ আমাৰ আলোচনাৰ আন গুটি ধৰা নাই। পিচে, এদিন সেইদৰেই ছয়ো বহি আলচ পাতি আছোঁ, এনেতে কাঞ্চন সখী ওলালহি। ইয়াৰ আগেয়ে মোৰপৰা তেওঁ এই কথাৰ ভাগ পোৱা নাছিল। সেই কাৰণে, মই আমাৰ আলচৰ কথা টিপতে তল পেলাবলৈ চাইছিলোঁ। কিন্তু, তৰা আইদেউ সখীয়ে বোলে তেওঁৰে সৈতেও এই বিষয়ৰ আলচ পাতিছিল। সেই কাৰণে, সেই দিনাৰপৰা তিনিও একেলগে এই বিষয়ে আলচ পাতিবলৈ ধৰিলোঁ। এই দৰেই আৰু কেইবা দিনো গল। এদিন কাঞ্চন সখীয়ে কথা-বাত্তাৰ মাঙতে এই বুলি মাত লগাই উঠিলে, “তিনিটা উধানৰ মূৰত চাউলকঠা সিজো। আমি তিনিমূৰ পাতি আমাৰ আলচকঠা সিজাব নোৱাৰিম নে?” এই বুলি তেওঁ খন্তেক চিন্তা কৰিলে। তাৰ পাচত, তৰা আইদেউলৈ চাই তেওঁ কলে, “সখীয়ে এদিন বন্দীশাল চাবলৈ যাওঁ বুলি অলপতে ৰজা ককাইদেৱাৰাত জনাইছিলোঁ নহয়? তেওঁ ‘বাক’ বুলিছিল বুলি দেখোন তুমি এদিন মোক কোৱা মনত পৰে।” তৰা আইদেৱে স্মৰি চাই কলে, “সঁচা, ককাইদেৱে কেতিয়াবাই মোক বন্দীশাল চাবলৈ অনুমতি দিয়া আছে।” এই কথাত কাঞ্চনে আনন্দ প্ৰকাশ কৰি কলে, “তেনে হলে আৰু কি চিন্তা আছে। ৰজাৰ অনুমতি আছে যেতিয়া, আমাক কোনে পায়। বন্দীশালত সোমাই লবগৈ পাৰিলে এটা উপায় হব। সৰী এতিয়া ঘৰলৈ যোৱাহি। কাইলৈ এটা কৰিব লাগে।” কাঞ্চনৰ কথাত আশ্বাস পাই তিনিওৰো মুখত অলপ আনন্দ বিৰিজিল।

আশ্বাসতে প্ৰাণ ধৰি সেই দিনটো কটালোঁ। পিচদিনা পুৱাতে তৰা আইদেউ সখীৰপৰা এখন গোপনীয় চিঠি পালোঁ। চিঠি পঢ়ি আনন্দ লাগিল।

সেই দিনাই সন্ধিয়াটো কাঞ্চন সখীবে সৈতে তেওঁ বন্দীশাললৈ ওলাই আহিব। আমাৰ ঘৰৰ আগেদিয়েই যাবহি। যাওঁ যদি, ময়ো সিবিলাকক বাটতে লগ ধৰিব লাগিব। তেওঁবিলাক আমাৰ ঘৰত নোসোমায়। কিন্তু হাঁয়, “যাওঁ যদি!” মোৰ প্ৰাণৰ প্ৰাণ, হৃদয়ৰ স্বামী গোহাঞিদেৱক বিপদত চাবলৈ আকৌ “যাওঁ যদি”! চিঠি পাবৰপৰা মোৰ মন উত্ৰাৱল হবলৈ ধৰিলে। কেতিয়া সন্ধিয়া হব, কেতিয়াটো তৰা আইদেউ সখীহঁত ওলাবহি, ইয়াকেহে চিন্তিব লাগিছোঁ। এনে দিন বৰ দীঘল! ৰাতিপুৱাৰপৰা সন্ধিয়ালৈকে! ইমান নাযায়-মুপুৱায় দিনটো মই কেনেকৈ পাৰ কৰোঁ! এনে ভাবি চাট্টিজুটিকৈ আছোঁ, এনেতে দেউতা অতি বিমৰ্ষভাৱে দুপৰীয়া ঘৰ ওলাইছেহি। এই কেইদিন দেউতাৰ মুখলৈ চাব নোৱাৰি, তেওঁৰ বিমৰ্ষভাব দেখিলে মোৰ হিয়া ফাঁটি যায় যেন লাগে। অধৰমী ৰজাই যিমান পাৰে দেউতাক বেজাৰ দিবলৈ ছেগ চাই ফুৰে। সেই দিনাও এনাঙ্গৰত নানা ককৰ্ণনা কৰি তেওঁক বেজাৰ দি পঠিয়াইছিল। দেউতা ভিতৰ সোমালত মই নিজৰ সকলো দুখ-বেজাৰ খন্তেকলৈ পাহৰি তেওঁৰ শুশ্ৰূষাত ধৰিলোঁ।

চাওঁতে চাওঁতে আমনিলাগা দীঘল দিনটো চাপ খাই আহিল। সন্ধিয়াই দেখা দিলেহি। পছিমফালে ভাগৰুৱা বেলি জিৰণিৰ পাটাত পৰিল। তাৰপৰা নিশ্বাসি পঠিওৱা ভাগৰৰ ৰঙা ৰহণে দশোদিশ্ ব্যাপি পেলালে। সেই ভাগৰতে মোৰ উৎসাহে ভৰ দি উঠিল। উগল-থুগল ভাৱে তৰা আইদেউলৈ বাট চালোঁ। কিমান বাৰ ওলাই ওলাই চাইছোঁ! পদুৰ্দ্ধিমূৰলৈকে একোবাৰ আগবাঢ়ি চাই আহোঁগৈ। নাই, তৰা আইদেউ ওলোৱাহি নাই। মনত নানা ভাৱে উগল-থুগল লগাবলৈ ধৰিলে। ভাবিবৰো সময় নাই। আকৌ বাটলৈ ওলাই চাবলৈ ধৰিলোঁ। তথাপি তৰা আইদেউ নাই! কেতিয়াটো নো ওলাবহি, ইমান পৰ নো কি কৰিছে, এনে ভাবে মনত বিৰক্তি-বিষ তুলিছে।

দিনটো বাট চাই যিমান আমনি পোৱা নাছিলো, সেই খন্তেক বাটলৈ চাই তাতকৈ হেজাৰ গুণে অধিক আমনি লাগিল। নাই, সিমানতো অহা নাই! মনত নানা আশঙ্কা উঠিবলৈ ধৰিলে। একোবাৰ ভাবিলো, ময়ে আগ বাঢ়ি যাম নে কি? এই ভাবি এখুজি-দুখুজিকৈ গৈ আছোঁ, এনেতে দেখিলোঁ সিফালৰপৰা কাঞ্চন সখীৰে সৈতে তৰা আইদেউ আহিব লাগিছে।

আগে-পিচে দুটা লগুৱাৰে সৈতে তৰা আইদেউ আগত, মই মাজত আৰু কাঞ্চন সখী পিচত হৈ তিনিও যাবলৈ ধৰিলোঁ। বন্দীশালৰ দুৱাৰমুখ পাই, পোনেই চাওদাং বৰুৱাৰ খবৰ লোৱা হল। বৰুৱা আঁতৰত আছিল। প্ৰহৰীয়ে কাঞ্চন সখীৰ হাতৰপৰা বজাৰ অলুঘড়ী-পত্ৰ নি তেওঁক সেই ঠাইতে দিলেগৈ। আমি নিলগৰপৰা পৰা শুনিলোঁ, তেওঁ প্ৰহৰীক আদেশ দিছে, “বজাৰ ভনীয়েক তৰা আইদেউ বন্দীশাল চাবলৈ আহিছে। দুৱৰীক কৈ দোঁগৈ দুৱাৰ এৰি দিয়ক।” প্ৰহৰীয়ে কোৱা মতে দুৱৰীয়ে বাট এৰি দিলে। আমি তিনিও ভিতৰ সোমালোঁ। আমাৰ লগতে এটা প্ৰহৰীও সোমাবলৈ ওলাইছিল; কাঞ্চন সখীয়ে তাক মানা কৰি দি কলে, “আইদেউৰ আজ্ঞা, লগত কোনো আহিব নালাগে।” লগুৱা দুটাও বাহতে বল। আমি এটা এটাকৈ বন্দী-কোঠাবোৰ চাই গৈছোঁ। কোনোটোত দুটীয়া, কোনোটোত তিনটীয়া আৰু কোনোটোত চাইটীয়াতকৈও বন্দী আটক হৈ আছে। কোনোৱে মূৰে-কপালে হাত দি শুনিছে, কোনোৱে চকু-লো টুকিছে, কোনোৱে ভাগ্যক দোষ দি কপালত ভুকুৱাইছে, কোনোৱে নিবৰে ঈশ্বৰক চিন্তা কৰিছে। সেইবিলাকৰ মাজত কতো গাহাঞিদেৱক দেখা নাপালোঁ। আৰু কেইবাটাও কোঠা জুমি জুমি চালোঁ, গোহাঞিদেৱ নাই! আমি চাবলৈ আৰু তিনটা কোঠা হৈ আছে গৈ। গোহাঞিদেৱ নাই! আমাৰ মুখ শুকাই আহিল। তিনিও আশঙ্কাত চোৱাচুই কৰিলোঁ। তিনিও তিনিৰ মনোভাৱ বুজিলোঁ।

আকৌ চালোঁ। নাই! আৰু এটা কোঠা মাথোন আছেগৈ। ভয়ে-ভয়ে সেইটোৰো দুৱাৰ মেলা হল। খোঁটালীটো বোপুৰা আন্ধাৰ। আমি পোহৰৰপৰা ভিতৰলৈ একো দেখা নাই। কিন্তু, আন্ধাৰৰপৰা গোহাঞিদেৱে আমাক দেখিলে। দেখি, তেওঁ তিনিওকো চিনিলে। মোক দেখি তেওঁ বিশেষকৈ আচৰিত হল। তাতোকৈ তেওঁ আশঙ্কিত হোৱা যেন হে পালোঁ। আমি জোমাজুমি কৰি আছোঁ, এনেতে তেওঁ আতুৰ ভাৱে মাত দিলে, “অহ, ভান্স, তুমি কিয় আহিলোঁ!” গোহাঞিদেৱৰ মাত শুনি মই আন্ধাৰলৈকে জঁপ দিলোঁ। কতো একোতে ধৰিবলৈ নাপাই, পকী বাৰত খুন্দা খাই মই উকৰি পৰিলোঁ। গোহাঞিদেৱে “দেহিঐ, কি সৰ্কনাশ হল” বুলি ততালিকে মোক দাঙ্গি ধৰিলেহি। আৰু, কাঞ্চন সখীয়ে লৰালৰিকৈ খিলিকি-দুৱাৰখন মেলি দিয়াত ভিতৰলৈ পোহৰ পৰিল। মই গোহাঞিদেৱৰ কোলাত! তৰা আইদেউ আৰু কাঞ্চন সখী দুৱাৰমুখতে থিয় দি বল। মই খন্তেকলৈ মোৰ প্ৰাণেশ্বৰৰ কোলাত জিৰণি ললোঁ! খুন্দাত বৰ দুখ পাইছিলোঁ, মূৰ জিন্জিনাবলৈ ধৰিলে। কিন্তু, সখীহঁতে চাপিবলৈ বেয়া পাইছে জানি, মই বগুৱা বাই গোহাঞিদেৱৰ কোলাৰপৰা নামি মাটিত বহিলোঁ হি। সখীহঁত সোমাই গল। পিচে, কাঞ্চন সখীয়ে কলে যে, কোঠাৰপৰা ওলাই আহিলে হে কথা পাতিবলৈ চল লাগিব। তেওঁৰ কথা শুনি গোহাঞিদেৱে উত্তৰ দিলে, “বাৰু, তোমালোক ওলাই বঠা! আৰু কিয় আহিছিলোঁ কোৱা। মই বন্দী। বখীয়াৰ বিনা-অহুমতিৰে এই কোঠাৰ দুৱাৰদলি পাৰ নহওঁ।” কাঞ্চন সখী অবাক! তৰা আইদেৱে মাত লগালে, “তেনে হলে তো আমি অহাই মিছা হল। অতনা যতন আমাৰ এনেই গল!”

গোহাঞিদেৱ।—কিয়?

কাঞ্চন।—কিয়, জানিবই লাগেচোন।

তৰা।—আমি আপোনাক ইয়াৰপৰা উদ্ধাৰ কৰি নিবলৈ হে আহিছোঁ।

গোহাঞিদেৱ ।—বাজ-অহুমতি পাইছাঁ জানো ?

মই ।—হয়, পাইছে । বজাৰ অহুমতি লৈ হে আইদেউ সখী ইয়ালৈ আহিছে ।

গোহাঞিদেৱ ।—ই কি কথা ! উদ্ধাৰৰ হুকুম তৰা আইদেউৰ হাতে হে আহিব লাগে নে ? আৰু, এনে অসময়ত ?

কাঞ্চন ।—মুক্তিৰ আদেশ নহয় । প্ৰৱেশৰ অহুমতি হে পোৱা হৈছিল ।

গোহাঞিদেৱ ।—বাৰু, তাকে কোৱাঁইক । পিচে ?

মই ।—পিচে, এতিয়া আমাৰ লগতে ওলাই যাব লাগে । বাহিৰ ওলালে একলীয়া হবলৈ উপায় হব ।

গোহাঞিদেৱ ।—পলাই যাম ? তুমিও এনে কথা কোৱাঁ নে ভাষ্কৰ !

তিনিও ওপৰা-উপৰিকৈ বুজালোঁ । মই কিমান তুতি-মিনতি কৰিলোঁ । কিমান কাবোঁ কৰিলোঁ । কিমান শপত দিলোঁ । একোতে গোহাঞিদেৱ নটলিল । তেওঁ নপলায় । তেওঁ জীৱন্তে পলৰীয়া নাম নলয় । অন্তত মই কান্দি ব্যাকুল হলোঁ । গোহাঞিদেৱে বুজাবলৈ ধৰিলে । আৰু, তেওঁৰ পৱিত্ৰ প্ৰেমৰ চিন্ স্বৰূপ, দুই সখীক সাক্ষী কৰি, তেওঁ নিজৰ আঙ্গুলিৰপৰা আঙ্গুটিটি সোলোকাই মোৰ আঙ্গুলিত পিন্ধাই দিলে । তৰা আইদেউ সখীয়েও ততালিকে মোৰ আঙ্গুলিত থকা আঙ্গুটিটো সোলোকাই নি গোহাঞিদেৱৰ আঙ্গুলিত পিন্ধাই দিলে । তাৰ পাচত, গোহাঞিদেৱে কলে, “আজি মোৰ জীৱনৰ শেষ কাম সমাধা হল, এতিয়া তোমালোকৰ ওচৰত বিদায় হে মাগিলোঁ ।” এই বুলি তেওঁ আমাক ওলাই আহিবৰ কাৰণে বৰকৈ ধৰিলে । অন্তত, ইমানকৈ কলেগৈ, “মোক একেৰিমানে শাস্তি দিবলৈ চোৱাঁ যদি, তোমালোকে মোৰপৰা বিদায় লোৱাঁ ইঁক ।” তৰা আইদেউ আৰু কাঞ্চনসখীয়ে মোক ধৰি ধৰি উলিয়াই আনিলে । গোহাঞিদেৱ অচল-অটল হৈ ভাতে বন ।

১৩। আখ্যা।

গছ পৰিল।

মই ধৰা পৰি উলটি আহি দেউতাক যেনে হত দেখিছিলোঁ, তাতোকৈ তেওঁ দিনক-দিনে হত হৈ যাবলৈ ধৰিলে। হেৰোৱা ধন পোৱাৰ দৰে মোক উলটি পোৱাতো দেউতাৰ মনলৈ সুখ-শান্তি নাছিল। তেওঁ আগতকৈও দিনক-দিনে বেচি চিন্তায়ুত হবলৈ ধৰিলে। আৰু, তাৰ পৰিণামত তেওঁ দিনক-দিনে শুকাই-ক্ষীণাই আহিল। তাৰ পাচত, গোহাঞিদেৱক বন্দীশাললৈ দিয়াৰপৰা দেউতা একেবাৰে জঁয় পৰিল। তেওঁৰ খোৱাত ৰুচি ন'ইকিয়া হল, বহাত শান্তি নোপোৱা হল, শোৱাত টোপনি নহ'ল। এইদৰে দেউতা একেবাৰে হত হৈ পৰিল। আৰু, কেইদিনমানৰপৰা তেওঁ নৰীয়া-পাটী এবিধ নোৱাৰা হল।

দেউতা নৰিয়াত পৰিবৰপৰা ডাঙৰীয়া-বিষয়াসকল আমাৰ ঘৰলৈ অহা ঘন হবলৈ ধৰিলে। কিন্তু, সিবিলাক আহে নৰীয়া চাবলৈ, দেউতাই উলিয়ায় গোহাঞিদেৱৰ কথা। বিষয়াসকলে নানা তৰহে বুজনি দিও তেওঁক শাস্ত কৰিব নোৱাৰে। তেওঁৰ মুখত কেৱল ৰজাই গোহাঞিদেৱৰ প্ৰতি অবিচাৰ কৰাৰ কথা হে। গোহাঞিদেৱৰ মুক্তিৰ আশা দেখিলেই তেওঁৰ মুখত অলপ আনন্দৰ চিন্ বিৰিঙ্গে; আৰু তেওঁৰ অস্তিম অৱস্থাৰ কথা

ভাবিলেই আকৌ অস্থিৰ হৈ পৰে । বিষয়াসকলে বুজিলে যে, গোহাঞিদেৱৰ উদ্ধাৰৰ আলোচনাত বাজে আন একোৱে বোগীৰ মনত শাস্তি দিব নোৱাৰে । সেই কাৰণে, পাচলৈ সিবিলাকে নবীয়া চাৰলৈ আহি সদায় গোহাঞিদেৱৰ উদ্ধাৰৰ অৰ্থে আলচ পতা হল । আৰু, এই দৰেই কেইদিনমান গল । তাৰ পাচত, এই কথা বজাৰ কাণত পৰিলগৈ । আৰু, এই আলোচনাই বাজ-দোহীৰ বড়যন্ত্ৰৰ হে নাম পালে । তাৰ ফল স্বৰূপ, এদিন বজাৰ আদেশ হল যে, মৰাণ-গোহাঞিবন্ধুৱাৰ ঘৰলৈ কোনো বিষয়া বা ডাঙৰীয়া যাব নোৱাৰে । আৰু, বজাৰ বিপক্ষে মন্ত্ৰণা কৰা আপাহত কেইজনমান বিষয়াৰ গুৰুতৰ দণ্ড হবলৈকো বাকী নাথাকিল ।

বিষয়াসকল আহিবলৈ বন্ধ হোৱাত, মোৰো সাত্বনাৰ এপালি ঔষধ অন্ত পৰিল । পাচলৈ, গোহাঞিদেৱৰ উদ্ধাৰৰ অৰ্থে কোনো উপায় আলোচনা নোহোৱা দেখি মোৰ মন-প্ৰাণ অস্থিৰ হবলৈ ধৰিলে । গোহাঞিদেৱৰ কথা নোলোৱা ঠাইত মোৰ শাস্তি নোহোৱা হল । ভালেই হওক বা বেয়াই হওক, যেয়ে যিহকে গোহাঞিদেৱৰ কথা উলিয়ায়, তাতে মোৰ মন-প্ৰাণ খন্তুকলৈ লাগি যায় । আৰু, পাচলৈ যাৰে-তাৰে আগত গোহাঞিদেৱৰ কথা মই উপঘাচি উলিওৱা হলোঁ । আন কি, দেউতাবে সৈতেও মই গোহাঞিদেৱৰ বিষয়ে কথা পতা হলোঁ । আৰু, এই কথাত দেউতা আৰু মই দুয়ো সমানে তৃপ্তি পোৱা হলোঁ । কিন্তু, বাহিৰৰ বাতৰি নহলে, মনৰ কথা মনতে পতাৰ নিচিনাকৈ, দেউতা আৰু মোৰ ভিতৰত হোৱা কথাই আমাক শাস্তি দিব নোৱাৰাত পৰিল । গতিকে, তৰা আইদেউ সখীৰ সহায় মোক বনাই লগা হল ।

দেই দিনা গোহাঞিদেৱক বন্দীশালত এৰি অহাৰ পাচৰপৰা তৰা আইদেউৰে সৈতে মোৰ কিমানবাৰ দেখা-সাক্ষাৎ হৈছে, মই তাৰ লেখ দিব নোৱাৰোঁ । তথাপি, মানত তেওঁৰ লগৰ অন্তৰ দুখুচা হল । তেওঁ নিজেই

কৰ্মকৈও দিনটোত আমাৰ ঘৰলৈ তিনিবাৰতকৈও বেচিকৈহে আহে। কিন্তু, সেই অহাই মোৰ অভাৱ গুচাব নোৱাৰে; মই তাৰ উপৰিও দুই-তিনিবাৰকৈ চাকুলী বাইক পঠিয়াই তেওঁক মতাই আনোঁ। মতাই আনি কথা পাঠোঁ। কথা পাঠোঁ, কিন্তু পাণ্ডলা ঘাঁহকে পাণ্ডলাৰ দৰে একে কথাকে পাঠোঁ আৰু ভাগ্গো। একে কথাকে পাঠোঁ, কিন্তু তাত নতুন নতুন বস পাওঁ। একেটা কথাকে ঘূৰাই-পকাই পাঠোঁ, কিন্তু তাৰ অন্ত নাপাওঁ। কিন্তু, পাচলৈ তবা আইদেৱো মোৰ মনৰ জোখায় ঘনাই আহিব নোৱাৰা যেন দেখিলোঁগৈ। সেই কাৰণে, তেওঁ অহাৰ উপৰিও, মই তেওঁ-বিলাকৰ ঘৰলৈ দিনে তিনি-চাৰিবাৰকৈ যোৱা হলোঁ।

মই তবা আইদেউৰ ওচৰলৈ যোৱা-অহা কৰাৰপৰা কোনোবা পিনে কিবা এফেৰি গুণ ধৰা যেন দেখা গ'ল। ৰজাই হেনো ৰাজমাওৰ টোললৈ মোক যোৱা-অহা কৰা দেখি কোনোবা বিষয়াৰ আগত সন্তোষ প্ৰকাশ কৰিছিল। এই কথা শুনি, কাঞ্চন সখীয়ে ভালৰ লক্ষণ বুলি কোৱা শুনিলোঁ। শুনি, আমি দুয়ো তেওঁত সুধিলোঁ, কি নো ভালৰ লক্ষণ তেওঁ দেখিলে। কাঞ্চন সখীয়ে কলে, “ৰজাৰ মন ভাল হলে তেওঁক ঘূৰাবলৈ চল লাগিব। বিশেষ, ৰাজমাওৰ হতুৱাই এই ফেৰা কাম সধাবলৈ সুবিধা দেখিহেঁ। ৰাজমাৱে টানি ধৰিলে কিজানি ৰজাই গোহাঞিদেৱক মুক্তি দিবলৈ মান্তি হ'ব পাৰে।” সখীৰ কথা মনত লাগিল; আৰু তেওঁৰ যুক্তি মতেই কথাটো ৰাজমাওক জনাবলৈ স্থিৰ কৰা হ'ল। আৰু, পিচদিনাই তিনিও ৰাজমাওৰ ওচৰ চাপিলোঁগৈ। কথাটো পোনেই কাঞ্চন সখীয়ে উলিয়ালে। তাৰ পাচত, তবা আইদেৱে কান্দি কান্দি কবলৈ ধৰিলে, “আইতা, তুমি যদি ককাইদেৱক কৈ-মেলি গোহাঞিদেৱক মুক্তি দিয়াব পাৰাঁ, তেনেহলে তুমি মোক আৰু ভাষ্কৰ সখীক যেন জীৱদান হৈ দিলা।” তেওঁৰ লগতে ময়ো হেচা দি কলোঁ যে, ৰাজমাৱে নিৰ্দোষী গোহাঞিদেৱক

প্ৰাণ বন্ধা কৰি বজাৰ ধৰ্ম বন্ধা কৰিব লাগে। ৰাজমাৰে আমি কোৱা কথা টিলিকিত উৰাই দিয়াৰ নিচিনাকৈ হাঁহি মাৰি কলে, “কিনো বৰ কথাটো, তাতে প্ৰাণ দান দিয়া হয় আৰু ৰাজধৰ্ম বন্ধা কৰা হয়! বাক, তইত থাক, কাইলৈ মই লবাক বুজাই-মেলি এটা কৰিম।” ৰাজমাৰে কথাত আমি তিষ্ঠিও আশ্বাস পালোঁ। তিনিও মনৰ আনন্দেৰে ঘৰাঘৰি গলোঁ।

মনৰ আনন্দত ৰাজমাৰে টোলবপৰা আহিলোঁ। কিন্তু, অন্তৰত উত্তল-খুঙল ভাবে উৎপাত লগাবলৈ ধৰিলে। অন্তৰত আশা আৰু হতাশৰ খুন্দীয়া-খুন্দিয়ে মোক অস্থিৰ কৰি পেলালে। সেইদিনা বাতি মোৰ চকুত টোপনি নাই। কেতিয়াকৈ ৰাজমাৰে কোৱা “কাইলৈ” আহি যাব, কেতিয়াকৈ আমি শুভ বতৰা পাবলৈ পশু আহিব, তাকে ভাবি থাকোতেই বাতি পুৱাল। বাতি পুৱাল, দুখৰ বাতি পাব হল। কিন্তু, আকৌ দীঘল দিনটোৱে আগত দীঘল দিলে। বাতিপুৱাটো চাওঁতে চাওঁতে দীঘল হৈ হৈ যায়, দুপৰীয়া নপৰেই যেন লাগিল। দুপৰীয়া আহিলত আকৌ আবেলিলৈ ভাবনা হল। আমনি লাগি যোৱা দুপৰীয়াটো পাব হৈ যোৱাত, বাটচাই থকা আবেলি আৰু সন্ধিয়া পালেহি। কিন্তু, আনকাল সন্ধিয়া বিমান বেগাই বাতিত মাৰ যায়, আজি সি সেই দৰে যাব পৰা নাই। অগ্ৰৰ দুখৰ বাতিকে আকৌ সুখৰ বুলি মাতিব লগা হল। তথাপি, সি পাব হৈ যাওকহি। তথাপি, কোনোমতে “পশু” পাওকহি। কেতিয়া কিমান পব হল ক’ব নোৱাৰোঁ। দেউতাক ঔষধ-পাতি খুৱাই অলপ আহাৰ দিলোঁ। ইমানলৈকে বাতিৰ আগছোৱা পাব হল, বাকী ছোৱাও বহিয়েই পাব কৰিলোঁ। একেবাহে দুটা বাতি চকুৰ টিপ নমৰাকৈয়ে পাব হল। পিচদিনা বেগি এপ মীন উঠোতেই ৰাজমাৰে টোল পালোঁগৈ। দেখিলোঁ, কাকন সখীয়ে সেই তৰা আইয়েই ৰাজমাৰে কাকত বিমৰ্ষভাৱে বহি আছে। মোক কবত বিয় ছোৱা দেখি ভেঁৰ দীঘলকৈ এটা হুৰুনিয়াই পেলালে, আৰু

ৰাজমাৰে তললৈ মূৰ কৰিলে। মই দেখিয়েই বুজিলোঁ, কথা বিষম। তথাপি, মনে নপতিয়ালে। ৰাজমাওত স্তম্ভিলোঁ, বাতৰি কি। তেওঁ অতি কাতৰ হৈ কলে যে, সকলো মিছা হল; তেওঁ বহু যত্ন কৰিও বজাৰ মন কোমলাব নোৱাৰিলে। মই শুনিয়েই হতাশৰ খুন্দাত লুটিখাই পৰিলোঁ।

ৰাজমাওৰপৰা যি আশা কৰিছিলোঁ, সেই আশা ছিগিল। লগে লগে মোৰো জীৱনী শক্তিৰ ধাৰ ছিগিল যেন লাগিল। তথাপি, তৰা আইদেউৰ ওপৰত অলপ ভবসা থাকিল। তৰা আইদেৱে লাগি-ভাগি জানোবা আৰু কিবা উপায় উলিয়াব পাৰেই। সেই আশাতে আকৌ ভিৰ দি বেলোঁ। এই ফেৰি আশাতে মোৰ জীৱনৰ সকলো শক্তিয়ে ভেজনি দি বল। কিন্তু কি হব, তাৰো অন্ত নাপাওঁ। তৰা আইদেৱে যত্নৰ ক্ৰটা কৰা নাই, কিন্তু তাৰ একো গুণ ধৰা নাই। পাচলৈ তেৱোঁ যত্নৰ মোৰ নোপোৱাত পৰিল। কেতিয়াবা বিবুদ্ধি হৈ তেওঁ মোক হে উলটি উপায় সোধাত পৰিল। তাৰ পাচত, আমি দুইৰো আশ্রয় কেৱল কাঞ্চন সখী হৈ বলগৈ। তেওঁৰ বুদ্ধিহে আমাৰ জীৱনী হল।

এই দৰেই কেইদিন গল কব নোৱাৰোঁ। ইফালে গোহাঞিদেৱক বিচাৰ-চৰালৈ অনাৰ বিষয় লৈ ধুম্‌ধাম্ লাগি উঠিল। ৰাজমাৰে বজাৰ মন কোমলাবলৈ যত্ন কৰোঁতে তাৰ বিপৰীত ফল ধৰিল। বজাই কি ভাবি কিছুমান দিন নিটাল মাৰি বৈছিল কব নোৱাৰোঁ, কিন্তু ৰাজমাৰে গোহাঞিদেৱৰ মুক্তিৰ চেষ্টা কৰা দেখি তেওঁ ছুঙে জলি উঠিল, বিচাৰৰ দিন যিমান পাৰে তেওঁ চমুচপাই আনিলে। আগেয়ে শুনিছিলোঁ, বিচাৰৰ দিন আৰু এমাহলৈ দীঘলাব বুলি, কিন্তু এতিয়া হঠাতে চমু চপাই ধৰা হল। সাত দিনৰ ভিতৰত গোহাঞিদেৱৰ বিচাৰ শেষ কৰাটো স্থিৰ হল। চাৰিওফালে এই কথা বাত্ৰি হৈ পৰিল। ঘৰে ঘৰে এই কথা। বাটে-ঘাটে এই কথা। মতাৰ মেলত এই কথা। তিবোতাৰ মেলত এই কথা। লৰাৰ মুখতো

এই কথাই হল। সকলোৱে গোহাঞিদেৱৰ হস্তে আৰ্ক্ষপ কৰিবলৈ ধৰিলে। সকলোৱে বজাৰ অবিচাৰৰ কথা মুখে মুখে কবলৈ ধৰিলে। সকলোৱে গোহাঞিদেৱৰ নিৰ্মল চৰিত্ৰ বখানিবলৈ ধৰিলে। ডাঙৰীয়া-
 কুঁহিয়াৰ সকলোৱে এই কথা লৈ গুপ্ত মন্ত্ৰণা কৰিবলৈ ধৰিলে। আৰু, কোনো কোনো বিষয়াই মৰণত শৰণ দি এই বিষয়ে বজাক পুনঃ বৃজনি দিবলৈকো বাকী নাৰাখিলে। কিন্তু, এইবোৰ কাৰবাৰ যিমানেই বাঢ়ি আহিল, পাপমতি বজাৰ পাপ ইচ্ছা সিমানেই বলৱতী হৈ উঠিল; তেওঁ যিমান সোনকালে পাবে গোহাঞিদেৱৰ পৱিত্ৰ জীৱনৰ অন্ত পেলাবলৈ উলাহেৰে আগ বাঢ়িল।

পাচত, দিন দিয়া সাত দিনৰ অন্ত পৰিবলৈকে নাপালে। মাজতে এদিন ঘূহুৰ-বানাককৈ শুনা গল, আজি গোহাঞিদেৱক বিচাৰ-চৰালৈ অনা হব। খন্তেকৰ ভিতৰতে এই ৰাতৰি চাৰিও ফালে বিয়পি গল। চাৰিও ফালৰপৰা মানুহ বিচাৰ-চৰালৈ লৰিবলৈ ধৰিলে। হাটকড়া, বাটকড়াই নিজৰ উদ্দেশ্য পাহৰি বিচাৰ-চৰাত থিয় হলগৈ। বহুৱাই বন পেলাই বিচাৰ-চৰা পালেগৈ। লৰাই ধেমালি এৰি বিচাৰ-চৰাত ভূমুকি মাৰিলেগৈ। কাষত পানীৰ কলহেৰে বোৱাৰী-জীয়াৰী বিচাৰ-চৰাৰ পদূলিত শাবী পাতিলেগৈ। চাৰিও ফালৰপৰা চাপ খোৱা মানুহবিলাকৰ ভিতৰত আতুৰ-ভাৱে আৰ্ক্ষপ প্ৰকাশৰ গুণগুণনি লগলাগি কি যে এটা ভয়-লগা আৰু হিয়াবিদৰোৱা ভাব বিয়পাই দিলে! এই ভাব অমুভৱত হৈ ধৰিব পাৰি, ইয়াক কথাবে ধৰা টান। সেই সময়তে ময়ো ঘূৰিছিলোঁ হবলা। তৰা আইদেউকো দেখিছিলোঁ যেন মনত পৰে। কিন্তু, আমি যেনিয়ে যান্ত্ৰ, তেনিয়ে বাধা পাওঁ। কোনে জানে, ভালকৈ মনত নপৰে, আমাক বিচাৰ-চৰালৈ সোমাব নিদি আঁতৰাই আনে। তৰা আইদেৱে একোবাৰ একোটা আতুৰ ভাৱৰ চিহ্নৰ মৰা যেন শুনোঁ। সেই চিহ্নৰত ৰাজসভা

চমকি উঠা যেন দেখি যাওঁ। আৰু, তেতিয়াই আইদেউক আঁতৰাই নিবলৈ বজাৰ টান হুকুম পৰে। এইদৰেই কিমানপৰ হ'ল কৰ নোৱাৰোঁ, গোহাঞিদেৱক বজাৰ আগত নি থিয় কৰোৱা হ'ল। বজাৰ আদেশ মতে স্থানসোখা ফুকনে বিচাৰ আগত ললে। বিচাৰ কি হ'ল নোৱাৰোঁ, গোহাঞিদেৱক কি সুধিলে শুনিও হুশুনিলোঁ, তেওঁ কি উত্তৰ দিলে সিও মনত নাই; নিলগৰপৰা দেখা মনত পৰে যে, লাগৰৰ নিচিনা গহীন প্ৰকৃতিৰ গোহাঞিদেৱে অচল-অটল পৰ্বতৰ দৰে বজাৰ আগত মুৰ্ত্তিমান পুৰুষৰ শক্তিকে থিয় দি আছিল। খন্তেকৰ নিমিত্তে সকলো জয় পৰিল। গোহাঞিদেৱৰ হাঁহিমুখীয়া দেৱমুৰ্ত্তি জিলিকি উঠিল।

চৰাত সেই দিনা ডাঙৰীয়া-বিষয়াও সকলোটি উপস্থিত নাছিল। দেউতা ভালেমান দিনৰপৰা নৰিয়াত পৰিয়েই আছিল। নামমাত্ৰ বিচাৰ হ'ল। বজা নিজে গুচৰীয়া; মাতিব পৰা বিষয়া কোনো ওচৰত নাছিল। গতিকে, ঘোৰ অজ্ঞায়-অবিচাৰত গোহাঞিদেৱৰ প্ৰাণদণ্ডৰ আজ্ঞা হ'ল! তালৈকে সেই হিৰাবিদৰোৱা বাতৰি চাৰিওফালে বাত্ৰ হৈ পৰিল। সকলোৱে শুনি হাঁয় হাঁয় কৰিবলৈ ধৰিলে। ময়ো শুনিলোঁ। শুনি, গছ পৰাৰ সিদ্ধান্তত লতাও লগতে পৰাৰ সিদ্ধান্ত মানিলোঁ।

১৪ । আখ্যা ।

—∞—

সামৰণ ।

নীলা আকাশত আমবলীয়া পাখিৰে কুমলীয়া মেঘ কেচপৰামান উলাহত টট ফুৰিছিল। নিষ্ঠুৰ বেলিয়ে তাকে সহিব নোৱাৰিলে। পুৱাতে চণ্ডীৰ বদে পাই তাক আহৰি কৰিলে ! আকাশৰ মেঘ আকাশতে গৈ য'লৈ গৈ পাচত, মূৰৰ ওপৰলৈ উঠি সূৰ্য্যদেৱতা জুই যেন হৈ জলি উঠিল। পৃথিৱীৰ জীৱ-জন্তু, গছ-লতাৰ ওপৰত তেওঁৰ খাঙ-খাঙ মূৰ্ত্তি হল। ভিতৰৰপৰা বাহিৰলৈ ওলাবৰ সাহ নোবোৱাত পৰিল। পথাৰৰ অলপ-পানীৰ মাছে তাপত তৰলি নাপাই খলক লগাবলৈ ধৰিছে। 'মাহুছ-পছ, চবাই-চিৰু'কতি সকলো বদত চটকটাবলৈ ধৰিছে ! এনে ভয়ানক সময়ত, এনে অৰ্পদৰ কালত, আজি জেবেঙা পথাৰত কাৰ বিয়া ? কোন গাঁৱৰ বিহু-হাট আহি বহিছেহি ? আজি জেবেঙা পথাৰত মাহুছৰ মাজত বিব দি বাট পাৰ নোৱাৰা হৈছে। কিন্তু হাঁয়, বিশ্বকৰ ভয়, লিখনীৰ ভুল,—ই বিয়া নহয়, বিহু-হাটে বহা নাই। আজি জেবেঙাত নববলি পৰিছে। আজি মহা প্ৰেতানী য'গীয় ঘাইঘৰী বৰগোহাঞি ডাঙৰীয়াৰ বংশধৰ, বৰাণ-গোহাঞিবৰুৱাৰ বংশজ গছ-লতাৰ জীৱন-বৃক্ষ, অসমীয়া প্ৰজাৰ আদৰৰ মানিক শ্ৰীমান চাক্তৱ বৰগোহাঞিয়েৰ বলি পৰিছে !

অন্তিম কাল উপস্থিত। চাক গোহাঞিদেৱক বাইজৰ আগলৈ উলিওৱা হল। সকলোৱে এবাৰ হেঁপাহ পলুৱাই চাবলৈ ধৰিলে। এনে আপদৰ কালতো, জীৱনৰ অন্তিম সময়তো গোহাঞিদেৱৰ সবিয়েৰ ফুল যেন প্ৰফুল্ল মুখখনিত বিষাদৰ বেথ এটিও নাই। তেওঁ অতি গম্ভীৰভাৱে বাইজলৈ সাদৰ-সন্তোষ জনাই কবলৈ ধৰিলে, “শুনা বাইজ! মোকে মোলৈ ঘাই মাউৰা। তথাপি, এই পৃথিৱীত ‘মোৰ’ বুলি এৰি যাবলৈ এটি মাথোন প্ৰাণ থাকিল, তেওঁ মোৰ প্ৰাণেশ্বৰী ভানুমতী। মৰণ চাপিছে বুলি তাত মোৰ অকণো বেজাৰ নাই। জন্ম হলেই অৱশ্যে এদিন মৃত্যু আছে। মই ঘৰ ভিতৰত নৰিয়া পৰি, কিম্বা হিংস্ৰক জন্তুৰ মুখত পৰি নিজানত হুমাৰ লগা নহল, মোৰ দেহান্তৰ হোৱা আজি অত বাইজে দেখিব, ই মোৰ বৰ ভাগ্য ফল। কিন্তু, মোৰ দেহান্তৰ ঘটাৰ পূৰ্বে মোৰ দু-আষাৰ শেষ কথা কৈ যাওঁ। মই কোনো অপৰাধৰ অপৰাধী নহওঁ। বজাৰ বিচাৰ সম্পূৰ্ণ স্বাধীন। কিন্তু, আৰ্জিলৈ ফল ভুজিব লাগে। এই কথা সকলোৱে মনত বুজাইক। এতিয়া সকলোৰে ওচৰত বিদায় হে মাগিলো।” এই কেইআষাৰ হিয়াত লাগি যোৱা কথা কৈ তেওঁ চাওদাঙৰ কালে ঘূৰিল। চাওদাঙে নিঃশব্দে লগাই বলিশালত ঠিক কৰি লবলৈ ধৰিছে। এনেতে, চাৰিওফালে ‘অগাৰ’ ‘অবিচাৰ’ ‘অধৰম’ ইত্যাদি আৰ্ত্তৰাৱ গগণ ভেদি উঠিল। হঠাৎ প্ৰকৃতিয়ে ভীষণ মূৰ্ত্তি ধৰিবৰ উৎসাহ কৰিলে। আকাশত এচুকেদি এচকলা মেঘ অকলৈ আহিল। তাৰেপৰা গিৰ্গিৰকৈ গাঞ্জনি উঠিল। গছৰ ডাল এৰি চৰাইবোৰে বমলিয়াবলৈ ধৰিলে। নিশিৰতে অকস্মাৎ ভয়ঙ্কৰ ঝুমুহা আহিল। কলা ডাৱৰে আকাশ ঢাকি পেলালে। ধাবাবাৰে মেঘে বৰষিবলৈ ধৰিলে! ঘনে-ঘনে কাণ-টাল-মৰা ঢেৰেকানিত মাছুহ আছাৰখাই পৰিবাৰি ধৰিলে! স্বাভাৱিক অমঙ্গলৰ চিন্ এটা বিবিজি উঠিল! চাওদাঙৰ হাঁপৰা বলিকটা-দা সৰি পৰিল! এনেতে, হঠাৎ স্বৰগ পৰি চাক গোহাঞিদেৱ

খিঁয়ে খিঁয়ে স্বৰ্গা হল ! তুলসীৰ লগত কলপটুৰাৰ মুক্তিৰ দৰে চাওবাং
দুটাৰো গোহাঞিদেৱৰ লগতে পৱিত্ৰ মৰণ মিলিল। উপস্থিত জনমণ্ডলীয়ে
জয়ধ্বনিৰে গগণ ফালি দিলে। এনেতে, ভানু সখীৰে সৈতে ইফালে তৰা
আউদেউ বাউলী হৈ উৰি আহিছে। দুয়ো মানুহৰ ওপৰেদি উৰি যোৱাৰ
ক্ৰম, “হাঁ, প্ৰাণনাথ !” বুলি গোহাঞিদেৱৰ জীৱহীন দেহা সাবটি
ধৰিলেগৈ ! মানুহে স্পৰ্শ কৰা মাত্ৰকে শৱটি কাটি হৈ মাটিত পৰিল।
আশ্ৰয়হীনা লতাৰ দৰে ভানুমতী আৰু তৰা আইদেৱো লগতে লুটি খাই
পৰিল ! তাৰ পাচত, বহু প্ৰৱন্ধেৰে দুই কল্পিত সতিনী-সখীৰ আলিঙ্গনৰপৰা
গোহাঞিদেৱৰ মৃতদেহা একুৱাই নিয়া হল। প্ৰাণ কাচি নিয়া অচেতন
দেহাৰ নিচিনা হৈ আইদেউহঁত তাতে পৰি বস !

তাৰ পাচত, ভানুৰ দশা হল কি ! ভানুত আৰু ভানু নাই। ভানুৰ আৰুতি
আছে, প্ৰকৃতি নাই। ভানুৰ ৰূপ আছে, গুণ নাই। ভানুৰ ভেলা আছে,
জীৱনৰ বেহা নাই। চাক গোহাঞিদেৱ স্বৰ্গা হোৱাৰ পাচত, আজি ভানুৰ
অময়া আনন্দ মিলিছে ! আজি আনন্দতে ভানুৱে অকলে-অকলে হাঁহিছে !
পুখুৰী-পাৰত বহি ভানুৱে জাঁত-জাঁতকৈ নাম উকুৱাইছে ! মানুহ দেখিলেই
তেওঁ খলখলাই হাঁহি গাত ধৰিবলৈ খেদি যায় ! থাকি থাকি একোবাৰ
ফুলনিৰ ফালে মন কৰে ; আৰু একোবাৰ লৰি গৈ আঁচল ভৰাই ফুল তুলি
আনি তেওঁ হেঁপাহেৰে মালা গাঁথিবলৈ ধৰে ! গুৱাবপৰা এইদৰে আপোন-
মনেৰে আনন্দ কৰি থাকোঁতেই বেলি ভাটী দিলে। সকলো ভাত-পানী ৰাই
উঠিল। ভানুক মাতিবলৈ কাৰো সাহ যোৱা নাই। দেউতাক নব্বিয়া-
পাচিবপৰা উঠিব নোৱাৰা অৱস্থাত। ভানুক আৰু পায় কোনে ! জয়
আৰু ভালপোৱাৰ গুণত আগববাৰ ভানু অলপ সুস্থিৰ আছিল। এতিয়া
তেওঁৰ সেই দুয়ো বস্ত্ৰৰ অস্তাৱ। অস্তবত তাৰ এটিও নাই।
চাকুলীৰ প্ৰাণে কিহু নসহে। তাই আকৌ এবাৰ ওচৰ চাপিল। সেই

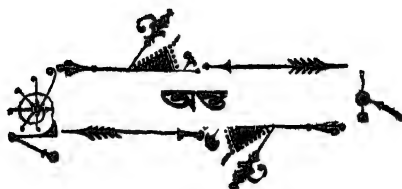
আৰু, ভাষ্কৰ গাত হাত বুলাই তাই কলে, “আইদেউ! তুমি ভাত খোৱা নাই নহয়। তুমি নাই খোৱা দেখি ময়ো খোৱা নাই। বেলি আবেলি হল।” চাকুলীৰ কথা শুনি, চেতন পোৱাদি পাই ভাষ্কৰে কৰলৈ ধৰিলে, “অ, গোহাঞিদেৱ আহিল? দেউতা আহিল? ময়ো গৈছোঁ, যা।” চাকুলীয়ে আকৌ কলে, “নহয়, আইদেউ, তোমাক ভাত খাবলৈ হে মাতিছোঁহি।” পিচে, ভাষ্কৰে অলপ পৰ টলকা মাৰি ধাকি কলে, “অ, ভাত? ভাত খাব লাগে? বাক।” এই বুলি তেওঁ আকৌ মালা গাঁথিবলৈ ধৰিলে। চাকুলী বুঢ়ী নিৰুপায় হৈ আকৌ উলটি আহিল। এইদৰে এখনমান তামোল খাবপৰ গুণ্গুণকৈ মালা গাঁথি থকাৰ পাচত, চাকুলীয়ে ভাত খাবলৈ মতাৰ কথা ভাষ্কৰ মনত পৰিল। মনত পৰা মাত্ৰকে ভাষ্কৰ গিৰিপকৰে উঠি থিয় হল; আৰু, “অ, মই ভাত খাব লাগে, মই গা ধোৱা নাই” এই কেই আঘাৰ কথাবে ভাষ্কৰ পুখুৰীত জাঁপ মাৰি পৰিল! সেই যে পৰিল, ভাষ্কৰ আৰু স্থিৰল! তিনিখনমান তামোল খোৱা পৰৰ পাচত চাকুলী আকৌ আহি চায়, ভাষ্কৰ নাই! ভাষ্কৰ নেদেখিয়েই তাই আতুৰভাৱে এটা চিগৰ মাৰি দিলে। ঘৰত ছলছল লাগি পৰিল। তাৰ পাচত, ভালেমান পৰ কেইওপিনে বিচাৰি চোৱাৰ ফলত দেখা গল, পুখুৰীৰ নিজনি চোঁচা পানী বুকুত লৈ, ইমান দিনৰ দুখে-ভাগবে ভাষ্কৰ চিৰজিৱণিত পৰিল !!

ঘৰত আৰু চুবুৰীত হাহাকাৰ লাগি উঠিল। চাকুলীয়ে বিননিত গছৰ পাত সৰাব লাগিছে। আন লিগিৰা-লিগিৰী সকলোৱে কান্দনত খলক লগাইছে। কাকনে ভাষ্কৰ মৃতদেহাৰ ওপৰত পৰি ইনাই-খিনাই কান্দিবলৈ ধৰিছে। চুবুৰীৰ বুঢ়া-মেথো মাষ্কৰে সুবে-কপালে হাত দি হৰি, হৰি, কৰিবলৈ ধৰিছে। বাহিৰৰ চিগৰ-বাথৰ ভিতৰত নবীয়া দেউতাকৰ কাণত পৰিলগৈ। আৰু, সেই বজ্জ শৱদ কাণত পৰা মাত্ৰকে গোহাঞিবৰুৱা ডাঙৰীয়া নবীয়াপাটীতে স্বৰ্গী হল! ভালেমান পৰৰ পাচত, যেতিয়া বজা পৰ্য্যন্ত উপস্থিত

হলহি, তেতিয়া হে তেওঁৰ বিচাৰ লোৱা হল। লৰালবিৰৈকে কেইজনমান বিষয়াই ভিতৰ সোমাই চায়, মৰাণ-গোহাঞিবৰুৱা ডাঙৰীয়া ইহসংসাৰত আৰু নাই ; জীৱনাধিক জীয়েকক অকলৈ পঠিয়াব নোৱাৰি, তেৱোঁ লগতে স্বৰ্গী হল ! গোহাঞিবৰুৱাৰ দেহান্তৰ ঘটাত আৰু এক মহা হলস্থল লাগি পৰিল, ~~কৰেপৰে~~ সকলোৱে তেওঁৰ অমায়িক গুণ বখানি বিনাবলৈ ধৰিলে। আৰু, সেই হলস্থলৰ ভিতৰতে চাকুলী বুঢ়ী মানুহৰ মাজৰপৰা কেনি কলৈ গল কেৱে কব নোৱাৰে। সেই দিনাৰপৰা তাইক আৰু দেখা নগল।

এই হিম্মাবিদৰোৱা পৰিণতি দেখি, অন্তত কঠুৱা বজাৰ মনতো বিষম অমুতাপ হবলৈ ধৰিলে। বিশেষকৈ, ভানুৰ অকাল-বিয়োগত বজাই মৰ্মাস্তিক বেজাৰ পালে। ইমান দিন তেওঁ ভানুৰ মোহিনী ৰূপত মুগ্ধ হৈ আছিল। ভানুৰ ৰূপত বিমোহিত হৈয়েই, তেওঁ হিতাহিত জ্ঞান হেৰুৱাই অতনা অত্নায় কাম কৰিলে। কিন্তু, সিমান কৰিও তেওঁ ভানুক লাভ কৰিব নোৱাৰিলে। ভানু আৰু নাই। যাৰ ভানু তাক পোহৰাবলৈ তাৰ লগতে সি মাৰ গল। এই কথাত বজাৰ মনত অমুতাপতকৈও অধিককৈ ধিকাৰ লাগিল। চাক আৰু ভানুৰ পৱিত্ৰ প্ৰেমত বিধিনি হৈ তেওঁ এতিয়া প্ৰাণত শাস্তি নোপোৱা হল। কি উপায়ে তেওঁ এতিয়াও সিবিলাকৰ প্ৰতি সজ্জ ভাব দেখুৱাই এফেৰি শাস্তি লাভ কৰিব, তাৰ উপায় চিন্তিবলৈ ধৰিলে। আৰু, তাৰে ফলস্বৰূপ বজাই ভানুৰ শৱটি চাকৰ মৈদামৰ বাঢ়োঁ শাৰীপতাই মৈদাম দিয়ালে ; আৰু তেওঁ নিজ হাতে চাকৰ মৈদামৰ ওপৰত এজুপি আঁহত আৰু ভানুৰ মৈদামৰ ওপৰত এজুপি জৰী গছ কই তাত যত্ন-পানী দিবলৈ ধৰিলে। তাৰ পাচত, শুভদিন চাই, বজাই বাজৰ্ত্তবালব-পৰা বিস্তৰ অৰ্থ ভগন কৰি বৰ ধুমধামকৈ গছ দুজুপিৰ বিয়া পাতি, দুইবো মাজভাগত পৱিত্ৰ লগগাঁথি দি মিলন ঘটালে। কালত গছ দুজুপি একেলগ হৈ বাঢ়ি উঠি, এজুপি বৰ ৰূপহ জৰীগছ হলগৈ।

তেতিয়াবেপৰা তৰা আইদেউ ভালেমান দিন নিৰুদ্দেশ হৈ আছিল।
 পিচে, বছৰদহেকৰ মূৰত তপস্বিনী বেশেৰে তেওঁ এদিন নগৰ ওলালহি। আক,
 তাৰ পাচত, ভাষ্কৰ্য্যক যুগলগছ জুপিব তলতে বহি ভালেমান দিন আইদেৱে
 কঠোৰ তপশ্চা ত্ৰুত পালন কৰি আছিল। দেখি দেখি বজা, ডাঙৰীয়া, বিষয়া
 আৰু আন সকলোৰে প্ৰাণত বৰ ব্যথা লাগিলগৈ। তাৰ পাচত, বহু
 আলোচনা কৰি, কাঞ্চন সখীয়াৰ হতুৱাই আইদেউৰ মন বুজাই-ববাই
 ঘূৰাবলৈ চোৱা হল। কাঞ্চনে এদিন তৰা আইদেউৰ ওচৰলৈ গৈ তেওঁক
 বহুপৰ বুজাইছিল; কিন্তু বিবহিনী আইদেৱে এবাৰো এটি কথাৰেও উত্তৰ
 নিদিলে। তাৰ পিচদিনাৰপৰা তপস্বিনীক আৰু কেৱে কতো দেখা
 নোপোৱা হল !!

ভূত নে ভ্ৰম।

[সংস্কাৰমূলক নাটক]

কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ভূতপূৰ্ব প্ৰাণকাৰ, পৰীক্ষক আৰু বেজিষ্টাৰ্ড
গ্ৰেডুৱেট ; লণ্ডন ৰয়েল এচিয়াটিক চোচাইটীৰ অনবেৰী মেম্বৰ ; অসম
লেজিচলেটীভ কাউন্সিলৰ ভূতপূৰ্ব আহোম-প্ৰতিনিধি অনবেবোল
মেম্বৰ ; সদৌ অসম আহোম এচোচিয়েচনবিলাকৰ জেনেৰেল
চেফ্ৰেটৰী ; “বিজুলী”, “বিস্তি” আৰু “উষা”ৰ
সম্পাদক ; অসম সাহিত্যিক সম্মিলনীৰ
পোন্-প্ৰথম সভাপতি ;

সাহিত্যিক পেঞ্চনাৰ,

ৰায়বাহাদুৰ পদ্মনাথ গোহাঞি বৰুৱা, এম-আৰ-এ-এচ
ৰচিত।

দ্বিতীয় তাঙৰণ।

তেজপুৰ, অসম।

১৮৬২ শক।

বেচ, ১৮ ডেবৰুৱা।

তেজপুৰ,
লীলা-এজেন্সিৰপৰা
গ্ৰন্থকাৰৰ দ্বাৰাই প্ৰকাশিত।

কলিকতা,
৮৫নং অপাৰ চাবকুলাৰ ৰোড, 'ভাৰতমিহিৰ বজাৰ'
ত্ৰিযুগলচৰণ দাসৰ দ্বাৰাই মুদ্ৰিত।

ভাৰবীয়াবিলাক ।

ভূতনাথ বৰুৱা, এম-এ, বি-এল,—সংস্কাৰ-সমিতিৰ সভাপতি ।

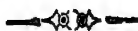
মুক্তিনাথ ফুকন, বি-এ, বি-এল,— ” ” সম্পাদক ।

ধৰ্ম্মেশ্বৰ ৰাজখোৱা, বি-এ,— ” ” সদস্য ।

ফজলুৰ ৰহমান, এল, এম, এচ,— ” ” সদস্য ।

সোণেশ্বৰ স্বৰ্গকাৰ, বি-এ, বি-ই— ” ” সদস্য ।

জালোৱা, হালোৱা, গুৱাল, গৰখীয়া, বাঁৰী, বেজ, নৰীয়া, গঞা, গঞানী,
গোহাৰী, কানীয়া, ভড়ুৱা, সন্ন্যাসী, ছেলা ইত্যাদি ।

১। পাতনি।

অসমীয়া সৰ্বসাধাৰণৰ, বিশেষকৈ অশিক্ষিত গাঁৱলীয়া সমাজৰ মনৰপৰা ভূত-বিশ্বাসমূলক আজন্ম কু-সংস্কাৰ গুচাবৰ অভিপ্ৰায়ে সেই মূল-প্ৰসূত গোটাচাৰেক ভ্ৰম-প্ৰমাদৰ পট আঁকি, এখন নাট অসমীয়া নাটমন্দিৰত মেলাবৰ হাবিয়াহ্ এটা ভালেমান দিনৰপৰা লেখকৰ মনত খেলাই আছিল; “ভূত নে ভ্ৰম” তাৰে ফল মাথোন। লেখকৰ পৰি-অহা বয়স চাই, নাটখন “খেমেলীয়া” উপাধি পিন্ধিবৰ যোগ্য নহব পাৰে, সঁচা; কিন্তু তাৰপৰা সমাজৰ গাত পোতখাই থকা ভূত-ভ্ৰম কিঞ্চিৎমান আঁতৰিলেও তেওঁৰ পৰিশ্ৰম সাৰ্থক হব। প্ৰথম তাণ্ডৰণ ৰাইজৰ আগলৈ উলিয়াই প্ৰমাণ চোৱা হৈছে মাথোন; নাটমন্দিৰাদিত আদৃত হোৱা দেখিলে আৰু শুনিলে, সময়ত ইয়াৰ বহুল উন্নতি সাধিবলৈ মন থাকিল। ইতি—

তেজপুৰ, অসম।	}	বিনীত,
২১ ফাগুন, ১৮৪৬ শক।		শ্ৰীপদ্মনাথ গোহাঞি বৰুৱা।

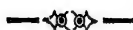

২। পাতনি।

গুণগ্রাহী ৰাইজৰ নথৈ শলাগ লৈ, ‘ভূত নে ভ্ৰম’ নাটকৰ দ্বিতীয় তাণ্ডৰণ উলিয়াবলৈ ওলালোঁ। কোৱা বাহুল্য মাথোন যে, ৰাইজৰ, বিশেষকৈ নাট্য সমাজৰপৰা আদৰ আৰু উৎসাহ নোপোৱা হলে, ই ইমান সোনকালে নতুন সাজপাৰ পিন্ধি বাজলৈ ওলাব নোৱাৰিলেহেঁতেন। এই তাণ্ডৰণত নাট-মন্দিৰৰ সুচল বঢ়াবৰ উদ্দেশ্যে, ঠাই বুজি, অলপ অচৰপ বঢ়া টুটা কৰা হৈছে।

“পদাকুটীৰ” তেজপুৰ, অসম। }
আবোন, ১৮৬২ শক। }

গ্ৰন্থকাৰ।

উছৰ্গা ।

মোৰ পুত্ৰপ্ৰতিম

চেনেহৰ মাজিউ জোৱাঁই

শ্ৰীমান্ হৰিনাথ গগৈ, বি-এল, উকীল,

গগৈদেৱৰ কণ্ঠত

ইধাৰি

অপত্য মেহৰ সূতাবে গঁথা

আশীষ-মালা ।

গ্ৰন্থকাৰ ।

ভূত নে ভয়।

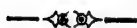

১। অঙ্ক।

প্রথম পট।

(পথাবর বজ্রিয়া)

হালোরা আৰু জালোরা।

হালোরা।—(কানত নাঙ্গল-বুরলি লৈ ঘৰমুৱা হৈ প্ৰৱেশ) হৰি-গুৰু-বান্ধৱ !

উঃ, কেতিয়া নো পাওঁগৈ ঘৰ ঐ ! ভোকে-পিয়াহে গা আচক্ৰাই
কৰিছে ! ধুৱলি-কুৱলিখন দেখিছোঁ !

জালোৱা।—(উধাতু খাই প্ৰৱেশ) হেৰোঁ, সেইটো কোন্ ও ? কাতিয়া
ককাই হ'ব নে ও ?

হালোৱা।—(উভতি চাই ভেকাহি মাৰি) কোন্ অ এইটো, গিচবপৰা
ভূতে হেঁকাবাদি হেঁকাবিছ ! নহওঁ কাতিয়া, যা। নহওঁ মই তোৰ
কাতিয়া-ককাই।

জালোৱা।—হেৰোঁ, যেয়ে কি নহ'ব, বৰিও বৰি, ময়ো গৈছোঁ। অসম্ভৱ
বৰি। বধ লাগে, বৈ যা ককাইটি !

হালোৱা।—আহি ঝাক্। তোলৈ আকৌ ব'ব কোন্ ছপৰীয়া ভোকত !

জালোরা।—হেৰো, বধ লাগে, অসন্তক ববিও। মোকো লৈ যা ককাইটিঐ !

হালোরা।—কেনেখন কৰে এইপাটে! তোক আকৌ লৈ যাব কোনে ?

দুপৰীয়া ভোকত নাঙ্গল-বুৰলিৰ ভাৰেই কান ছিঙ্গি নিছে, তোক আকৌ লওঁ কোন্ খন কানত ?

জালোরা।—নহয় হেৰো, ককাইটি, মোক কানত লব নেলাগে ; লগ হে দিব লাগে। ববি, অসন্তক ববি।

হালোরা।—আও ! এই হেন দিন-দুপৰত তোক লগ লগা হল নে ? অকলে আহিব নোৱাৰ নে ? মতা নহৰ নে কি ? নাই, তোক কিহবাই পাইছে ?

জালোরা।—ককাইটিঐ, কিনো কম। এই দিন-দুপৰতে মোক সঁচাকৈয়ে ভূতে পাইছিলহি ! ৰখিচোন, শুনচোন।

হালোরা।—দেখিছানে বাক ! কালি ৰাতিও খাবলৈ নহল একো। লগোনিয়া গা ! এই দুপৰ-ভাটি-দিয়ালৈকে হাল বাই পথাৰত বোকা দি আহিহেঁ। ভোকে-ভাগবে মোক অখিব কৰিছে ! হেৰ, হুই পিচে পিচে আহি থাক্। মই বব নোৱাৰোঁ বুপাই।

জালোরা।—নহয়, হেৰও ককাই, মোক পিচ পেলাই নেবাৰিও। হেৰ, তোৰ মূৰকে সাৰ, ববি। মোৰ লৰাহঁতৰ শপত অসন্তক ববি। হেৰ, যাৱ যদি, বৈগীয়েৰৰ মূৰতে ভৰি দি যাৱ। নেবাৰিও, বব, ববি, ময়ো গৈছোঁ। (লবি গৈ হালোৱাৰ পোন্ধত ধৰি ওলমি পৰেগৈ)।

হালোরা।—উঃ, কি আপদে পালে ! হেৰ, কিহে নো পাইছিল তোক ?

—ক'তা ?—কেতিয়া ?—(টক লৈ) হুঁ, কেনেকৈ ?—কচোন।

বৈছেঁ বাক, ক।—ও আই ! মোৰ গাটোও জিকাৰি উঠেচোন !

তোৰ গাতে কিবা এটা লাগি আহিছে হব পাৰ !

জালোৱা—ককাইটিও, পাইছিলহি আচলটোৱেই! জাল-জৰি পেলাই
কথম্পি হে সাৰি আহিছোঁ। ৰবি, ৰবি।

হালোৱা।—ৰৈছোঁ, ক, কচোন, কি নো সেইটো।

জালোৱা।—আচলটোৱেই ককাই। জলবাঁকু সেইটো! ও আই! তাৰ
দাঁত আৰু নথ কেচটা! মোৰ পিচে পিচে আহিয়েই আছে হব
পায়! (উচাপ্ খাই উঠে)।

হালোৱা।—হয় নে কি? সি ময়্যাপী হৈ আহি আছে হব পায়! মোৰ
গাটোচোন কেনেবা কেনেবা লাগি গৈছে! হেৰ, কৰোঁ কি?
কলৈ যাওঁ? কি কৰোঁ এতিয়া! কেনি পলাওঁহঁক। (কানৰ
নাঙ্গল-যুৱলি পেলাই জালোৱাক গবা মাৰি ধৰে)।

জালোৱা।—সঁচা, বাঁকু ময়্যাপী ককাই! সি থিতাতে ওলায়, থিতাতে
নাইকিয়া হয়। মোৰ গাতে লাগি আহিছেই কি জানি, কিনো
ঠিক। কিবা উয়াময়খন দেখোঁচোন! ভূত উয়াতে ময়্য হৈ
সোমায় (গবায়াগবিকৈ দুয়ো কঁপিবলৈ ধৰে)।

(সুস্তিনাথৰ প্ৰৱেশ)।

মুক্তি।—(উপলুপ্ৰাটক) কি হৈছে অ, তই তব? হৈছে কি?

জালোৱা।—কিনো সোধা বোপাটি! যি হব লাগে হৈছে আৰু! কবলৈ
কথাই নোলায়!

হালোৱা।—এৰা, বোপাদোতা, তোমাক দেখিহে ধাতুটো আহিছে!

মুক্তি।—কিয়? মইনো তোৰ ধাতুটো কেনেকৈ আনিলোঁ আকোঁ?

হালোৱা।—এৰা, তিনটা মুনিহ দেখিলে ওচৰ নেচাপে নহয়।

মুক্তি।—কিনো ওচৰ চপাৰ কথা কৈছ? ক'তা, আৰু দেখোন কাকো
দেখা নাই।

জালোৱা।—কেনেকৈ দেসিবা, বোপাটি ! ভূত যে ময়্যাপী !

মুক্তি।—ভূত নো কি ? ময়্যাপী আকৌ কেনেকুৱা ? মইচোন আজিলৈকে কোনো ময়্যাপী ভূত দেখা নাই। দেখুৱাব পাৰ নে ? পাৰ যদি মই ৰক্তচ্ দিম।

জালোৱা।—খোৱাঁ খোৱাঁ, তোমাৰ খ্ৰীষ্টানী কথাবোৰ। ময়্যাপীক আকৌ দেসিবা কেনেকৈ ? নেদেসা হবলৈ তো ময়্যাপী হয়। তেনেবোৰ কাণত নোখোমোৱা কথা নকবা দেও হে। লেখা-পঢ়া শিকি তোমোলাকৰ বুধিবোৰ উলটিছে যেন দেসিছোঁ !

হালোৱা।—বোপাটি ! নেজানা নে, দেও-ভূত বুলিলে খিতাতে ওলায়, খিতাতে লুকায়। সেই গুণে সেইবোৰক ময়্যাপী বোলে। কলিকতালৈকে পঢ়িও ইমানটো কথাকে নেজানা নে ? দোঁতাৰব খনবোৰ মিছাতে ভাজিলাগৈ, নহয় ?

মুক্তি।—অ, তহঁতক এতিয়া কিবা দেও-ভূতে পাইছে নে কি ?

জালোৱা।—আকৌ নো কি ? বোলে, “কণ্ঠতেই কলা যঁতৰতে শলা” !

হালোৱা।—সেই দেখি তো কৈছোঁ, বোলোঁ এতিয়া আৰু ভয় নাই, বোপাৰে সৈতে আমি তিনটা হলোঁহঁক বাপেকে।

মুক্তি।—(মনতে) হাঁয়, কি ঘোৰ অন্ধবিশ্বাস ! কি বিষম ভ্ৰম ! ভূত-বিশ্বাসে আমাৰ গাওঁ ডুবালে ! কেনেকৈ উদ্ধাৰ কৰা যায় ? (ফুটাই) বাক, বিতত্ নহবিচোনহঁক। মোক ভূত এটা এদিন দেখুৱাব পাৰিবিনেহঁক ?

জালোৱা।—কিয় ! আজিয়েই পাৰিলোঁহেঁতেন নহয়। অসম্ভৱৰ আগতে মোক যিটো হে জলবাকৈ লগ পাইছিল ! কিনো কম বোপাটি ! দেসা হলে বিচুৰ্জি হলোঁহেঁতেন।

হালোৱা ।—দেখুৱাম বাক এদিন । দেখিবা, ভূত নো কেনেকুৱা ! সেইবোৰ-
চোন বাটে-গছে, খালে-বিলে, পথাৰে-পামে ষ'তে-ত'তে ভূতেই হে ।

আপোনালোকে জিলাৰপৰা কেনেকৈ দেখিবা ?

মুক্তি ।—বাক, দেখুৱাবি । দেখিলে হে বুজিম, ভূত নো কি ।

জালোৱা ।—বাক, হৈছে এতিয়া । আহাঁ, বোপা, যাওঁগৈক । অকলে
নবনী, আহাঁ আহাঁ ।

হালোৱা ।—বল, বল, এই ছেগতে আমি যাওঁগৈ বোপাই । বোপা আহি
থাওক পিচত । এইবোৰ পঢ়ি-শুনি অধৰমী হোৱা ডেকা । তেজৰ
বলত দেও-ভূত নমনা হৈছে এইবোৰে । ইয়াৰ পোটক পাব পাচত ।
ব'ল, ব'ল, ব'ল । (দুইবো প্ৰস্থান)

মুক্তি ।—অহ ! অন্ধবিশ্বাসত আমাৰ সমাজ তল গল ! অজ্ঞান গঞাই
বোগ-ব্যাদিৰ আচল কাৰণ চুকি নাপায় । ভূত বুলি এবিধ
মনে-পতা দেও হে তাৰ কাৰণ বুলি বিশ্বাস কৰে । বেজে ভূত
খেদিবলৈ বুলি বোগীৰ নাকত পক । জলকীয়া গুঁজি বোগৰ বিকাৰ
চৰায় ! বহুতে ভূতৰ ভয়ত দুৱাৰ মাৰি ভিতৰলৈ বিগুৰু বায়ু
সোমোৱাত বাধা দিয়ে ; দৰপ-জাতিৰ সন্মনি জৰা-ফুকা কৰে ।
ভূত-বিশ্বাস মানুহৰ স্বভাৱত পৰিণত হৈছে । ভূতৰ ভয়ত মন
অস্থিৰ হয় ; আৰু মনৰ অস্থিৰতাত আমাৰ অশিক্ষিত মানুহে,
ছাঁটোকে বাঘটো দেখাৰ দৰে, ভূতৰ ভয়ঙ্কৰ ৰূপ দেখে । আজি
এই দুটা মানুহতে তাৰ ফটফটীয়া প্ৰমাণ পোৱা গল ।—বাক, দেখা
যাওক, কি কৰিব পৰা যায় । আমাৰ অশিক্ষিত সমাজক এনে
অন্ধবিশ্বাসৰপৰা মুক্ত কৰিবই লাগিব ।

(প্ৰস্থান)

দ্বিতীয় পট ।

(ফজলুৰৰ পঢ়া-কোঠা)

ধৰ্ম্মেশ্বৰ, সোণেশ্বৰ আৰু ফজলুৰ ।

সোণেশ্বৰ ।—যি বোলা লাগে ভাই, মোৰ হলে মনৰপৰা বিশ্বাসটো যোৱা নাই । ভাবি যাওঁ ভূত নাই বুলি, কিন্তু গৈ গৈ ভূত থকা ঠাই পাৰ হওঁতে গাটো চেবাই উঠেচোন !

ফজলুৰ ।—হঁচা ভাই, মোৰো তেনেকুৱা লাগে । কেতিয়াবা হুই থাকোঁতেই চয়তানে হেঁচা মাৰি ধৰেহি । কেতিয়াবা যে মই টোপনিতে মক-মকাই উঠোঁ ! বুৰাজিয়ে হেঁচুকি জগোৱাই দিয়া মাত্ৰকে চয়তানটো চাত্ৰকৰে নেদেখা হয় ।

সোণেশ্বৰ ।—এবা, কেতিয়াবা আকৌ সি বাঘ হৈ খাবলৈ আহে, নাইবা সাপ হৈ খুটিবলৈ খেদে ; টোপনিতে লৰোঁ হে লৰোঁ, আগুৱাব নোৱাৰোঁ ! পিচে, চাত্ৰকৰে সাৰ পালেই সি ময়্যাপী হৈ যায় ! ভূত নহয় যে বাক সি কি ! কোৱাচোন ভাই ।

ধৰ্ম্মেশ্বৰ ।—নহয় ভূত । তাৰ কাৰণ ভূতনাথ ভাই আহিলে স্মৃতিৰী, তেওঁ ভালকৈ বুজাই কব ।

(ভূতনাথৰ প্ৰৱেশ)

ফজলুৰ ।—এ হে ! আহাঁ, আহাঁ ভাই, আহাঁ । তুমি বহুত দিন জীবা ভাই !

ভূতনাথ ।—কিয় ? কোনখন পঞ্জিকাত নো গণনা পালোঁ ? মোৰ সোৱঁৰণী

আঁকিছিলো নে কি ?

ফজলুৰ ।—হেই চব নহয় ভাই । এই মাত্ৰ তোমাৰ নাম লোৱা হৈছিল ।

নাম লওঁতেই তুমি ওলালাহি । হেইকাৰণে তুমি বহুত দিন জীবা ।

ভূতনাথ ।—(হাঁহি ২) অ, সেই বাবে ! হওঁতে বিধিখন বেয়া নহয় ।

সোণেশ্বৰ।—সঁচা, ই ধূৰূপ কথা। নাম লওঁতেই ওলালেহি মানুহৰ আয়ুস বাঢ়ে।
ভূতনাথ।—বাক, ময়ো ধূৰূপকৈ কৈছোঁ, তোমালোকৰ মনৰপৰা এতিয়াও
superstition অৰ্থাৎ কুসংস্কাৰ যোৱা নাই।

ধৰ্মেশ্বৰ।—superstition বাক এৰিছোৱেই, এওঁবিলাকৰ মনৰপৰা আজিও
prejudice বা অন্ধবিশ্বাসো গুচা নাই। এতিয়াই হুম্বা হুম্বি
ভূতৰ উদাহৰণ দিছিল। টোপনিত চিগঁৰি উঠা, লবিব খুজি
চলিব নোৱাৰা, এইবোৰ বোলে ভূতৰ কাম। মই পিচে ভূত
নহয় বুলি কৈ তোমাৰ নাম লওঁতেই তুমি ওলাইছাহি।

ভূতনাথ।—ঠিক সময়ত ওলালোঁহি বুলিয়েই তো দীৰ্ঘজীৱী হবলৈ আশীৰ্বাদ
পালোঁ। সি যি হওক, টোপনিত কিয় তেনেকুৱা বোধ হয়, সেই
বিষয়ে সিদিনাখন ব্যাখ্যা কৰা হৈছিল নহয়, পাহৰিলাইক নহয় নে?
শোঙতে হাত বা ভৰিৰ সিৰত টোপা খাই বিজুতি ঝটিলেই
তেনেকুৱা বোধ হয়। সি ভূত বা চয়তানৰ কাম নহয়। ভূত
বুলি একো এটা Being বা বস্তু নাই, চয়তানো একো নহয়।

ফজলুৰ।—ভূত নাথাকিব পাৰে; কিন্তু চয়তান হলে নিশ্চয় আছে ভাই।
হিদিনাখন আমাৰ মৌলবী চাহাবে দিয়া ব্যাখ্যা হুনা হলে, বিশ্বাস
কৰিলাহেঁতেন। কবৰখানাৰ কাথত আমাৰ নতুন মজিন্নটো
হজাওঁতে চয়তানবোৰে ঘৰৰ ভেঁটিটো ঘূৰি ঘূৰি কেনেকৈ পাক
লৈছিল আৰু কলিমা পাঠ ছনি হেইবোৰ কেনেকৈ উফৰি উফৰি
পৰিছিল, তুমি মৌলবী চাহাবৰ মুখে হুনা হলে নপতিয়াই থাকিব
নোৱাৰিলাহেঁতেন।

ভূতনাথ।—সেইটোও শুনা কথা হে। তুমি তো নিজ চকুৰে দেখা নাই।
মনত নাই নে, আমি ডেকাদলে কথা বান্ধিছোঁক যে, নিজে
স্বচকুৰে ভূত নেদেখোঁমানে নপতিয়াওঁ।

সোণেশ্বৰ।—বাৰু, সেই মতে হলেও তো দ'ত আছে বুলি স্বীকাৰ কৰিব লাগিব। পিচে, দ'ত জানো এবিধ ভূত নহয় ?

ধৰ্মেশ্বৰ।—ভূত হওক বা নহওক, আগেয়ে স্থিৰ হোৱাৰ দৰ্কাৰ যে, স্বৰূপতে দ'ত আছে নে নাই।

সোণেশ্বৰ।—বাঃ! দ'ত নো নহব পাৰে নে ? সি যে চকুৰে দেখা ভূত।

ভূতনাথ।—কোনে দেখিছিল ? কেতিয়া ?

সোণেশ্বৰ।—কোনেও নেদেখা নহয়। সিদিনা মাথোন ভদৰি-চুকৰ লোহাৰামে দ'ত এটা লগ পাইছিল। জানাই নহয়, লোহাৰাম কেনে এটা বুকুবহল বলী মানুহ। দ'তক সিও উলটি ধৰিছিল ; পিচে, দ'তৰ গা পিছল কাৰণে হে তাক সি পেলাবলৈ চল নাপালে।

ভূতনাথ।—ইও এটা “কাণখোৱা” গল্প ভাই ! ইয়াক এটা সাধুকথা বুলি ধৰিলে ধৰিব পাৰাঁ, কিন্তু প্ৰকৃত ঘটনা বুলিব নোৱাৰাঁ ; কাৰণ তুমি তো নিজে স্ব-চকুৰে দ'ত দেখা নাই।

সোণেশ্বৰ।—স্ব-চকুৰে দেখাতকৈও একাচি চঢ়া হে বুলিবাঁ। কিয়নো,—
(মুক্তিনাথৰ প্ৰৱেশ)।

মজলুৰ।—অ, আই! ভাই, আই! (মুক্তিক আগবঢ়াই আনে)।

মুক্তি।—কিহৰ নো মেল ? কিহৰ বজ্জতা ? আজিৰ মজলিচ্ দেখোন গৰম !

ভূত।—এবা, মজলিচ্ গৰমেই। তুমিও এতিয়া বজ্জতাৰ ভাগ ললে হে যদি সি চোঁচা পৰে।

মুক্তি।—কিহৰ বজ্জতা তাৰ গুং পালে হে ভাগ লব পাৰি।

ধৰ্ম্ম।—বজ্জতা আৰু হব কিহৰ ?—ভূতৰ। লোৱাঁ ভাগ এতিয়া।

মুক্তি।—তেনেকুৱা এটা ভাগ ময়ো বাটতে পাই বুটলি আনিছোঁ, পঞ্চ-পাণ্ডে পত্নী ভগোৱাৰ দৰে, তোমালোকৰে সৈতে ভগাই লবলৈ বুলি।

সোণেশ্বৰ ।—চাওঁ, কিহৰ নো ভাগ সেইটো । মেলাচোন তোমাৰ টোপোলা ।
ফজলুৰ ।—চাওঁ নহয়, হুনেঁ বুলিলে হে ভাগ পোৱা যাব হবলা ?

মুক্তি ।—ভাল কৈছাঁ ভাই । মই অনা ভাগটো চকুৰ অগোচৰ, কাণৰ হে
ওচৰ ; সি টোপোলাত নাই, মুখত হে আছে ।

ধৰ্ম্ম ।—বাক, চকু মুদিছোঁ, কাণকে পাতিছোঁ ; দিয়াটো কিহৰ নো ভাগ
আনিছা তুমি ।

মুক্তি ।—বাক, লোৱাঁইক মই অনা ভাগৰ ভাগ !—কালি দুপৰীয়া বাটত
বাঁকে-পোৱা ছটা মানুহক লগ পাই বুজনি দিছিলোঁ । পিচে মিছা,
সিহঁতে একোপধ্যে নামানে । যি ভূত নাই বোলে, তাক সিহঁতে
বলিয়া হে বোলে । আৰু, সিহঁত নিজে ভূত-বিশ্বাসত তন্ময় !

ধৰ্ম্ম ।—হাঁয়, এই অন্ধ-বিশ্বাস আমাৰ সমাজৰপৰা কেনেকৈ আঁতৰ কৰা যায় !

ভূত ।—আঁতৰ কৰিবই লাগিব । সেই বিষয়ে উপায় চিন্তিবলৈ আমাৰ
মাজত এখন আলোচনী সভা পাতিবলৈ মই প্ৰস্তাব কৰোঁ ।

ফজলুৰ ।—বৰ হাকুৱা প্ৰস্তাব । মই মিষ্টাৰ বৰুৱাৰ প্ৰস্তাব হৰ্মথন কৰোঁ ।

মুক্তি ।—বেচ কথা । তেন্তে অহা শনিবাৰে সন্ধিয়া মিষ্টাৰ বৰুৱাৰ ঘৰতে
সভাৰ প্ৰথম বৈঠক পতা হওক । আজিলৈ ইমানতে । এতিয়া
ঘৰাঘৰি যাওঁগৈ বলাইক ।

(সকলোটিৰ প্ৰস্থান) ।

অন্ধপাত ।

২। অঙ্ক।

—∞—

প্রথম পট।

—❖❖❖—

হাটলৈ যোৱা ৰাজহাট।

(পোহাৰী আৰু গৰখীয়া।)

—❖❖❖—

পোহাৰী।—(মূৰত শাক-পাচলিৰ পাচি এটাৰে সৈতে) কিনো ব'দ বুপাও!
গা গোটেই পুৰি-ডেই নিছে! নোৱাৰি আৰু! যাওঁ, সো
ঠাতে বহি অখন্তক জিৰাই লওঁ। কণা-বিধতাই মাৰিও নি নিয়ে!

(মূৰৰ পাচি নমাই আলিকাষৰ গছৰ ছাঁত বহেগৈ)

গৰখীয়া।—(প্ৰৱেশ) অ, পোহাৰী বাই! বেহাবলৈ নো পাচি ত কি
আনিছা ?

পোহাৰী।—এ, কি পাম, কি আনিম, বুপাই! বাঁৰী-দুখনী মানুহ, পৰৰ
এৰা-বাৰীৰপৰা বুটলি আনিছোঁ সেয়া কচু-টেঁকিয়া টেকা-টুকুচা
কিবা কিবি। ইয়াকে নসলালে আমাৰ জীৱনেই নৰয় নহয়!
এনেকৈ লেলাত ভুজিবলৈকে জীয়াই আছোঁ! আমালৈ যমো নাই
নহয়, বুপাই!

গৰখীয়া।—কি! যম লাগে নে কি? মাতিম নে?—ও যমদূত, আহও,
বুঢ়ী বাইক নেহি!

পোহাৰী ।—এ, কেলেই নো পেংলায় কৰ বুপাই ! তই-মই মাতিলেই নো
যম ওলাবহি নে ?

গৰখীয়া ।—ওঁ, ওলাবহি তো । এতিয়াই ওলাবহি পাবে । আকৌ মাতিম
জানো ?—মাতোঁ ?

পোহাৰী ।—এঃ বাকলি, ববিচোন, বতাহজাক বলিছে, খন্তেক জুৰ লও ।
জহত জীৱটো চটুফটাব লাগিছে ।

গৰখীয়া ।—যম মাতিছ যদি, জিৰাব লাগিছে আকৌ কিয় ? জহতে জীৱটো
যায় যদি যাওক ।—ভালেই হে ।

পোহাৰী ।—যা, তেহেলেই যা বাকলি, কেপ্কেপাই নেথাকিবি এইখনত ।

গৰখীয়া ।—কিয়, যম মাতিছিলি নহয় ? নেলাগে জানো ? মৰিবলৈ ভয়
লাগিছে হবলা ?

পোহাৰী ।—কিমান নো বেপি থাক আক ! বোলোঁ, যি মৰিবলৈ ওলায়
তালৈ যম নাই । আমাৰ নিচিনা দুখনীক মাৰি নিলেচোন
বইথাকে পাওঁ ।

গৰখীয়া ।—যম নাহে যদি, ভূতকে মাতোঁ তেনেহলে ?—মাতিম নে ?

পোহাৰী ।—এইপাটক আকৌ পালে কিহে ! যেকৈটি খোৱাৰ পো, আঁতৰি
নাযাৱ কিয় ? ইয়াক মাতিছিল বা কোনে ইয়ালৈ ।

গৰখীয়া ।—বাক, যাওঁ আঁতৰি । থাক অকলে তই । (আলিকাষৰ গছ
জোপাৰ ডাল-পাত বতাহত লৰাব লগে লগে মাটিত লাগি থকা
তাৰ ইয়াটো লবচৰ হোৱালৈ আঙ্গুলিয়াই) ওঁ আই ! সোঁটো
কি ভূতও ! ইয়াতে ময়্যাপী হৈ কেনেকৈ ধৰিবলৈ চিপিয়াইছে !

পোহাৰী ।—(আছাৰ খাই আঁতৰি পৰি) ওঁ, হয়ো কি নহয়ও ! ধবেও !
খাম্বও ! নাযাবি, নাযাবিও ! মোক অকলে এৰি নাযাবিও ।

মোৰ কুটুম, মোৰ ঈশ্বৰ, নেবিবি নেবিবি মোক, অকলে
নেবিবিওঁ। জীয়া-ভূতৰ মুখত পেলাই নেঘাবি এৰি মোক ওঁ!

গৰখীয়া।—কেনে পাইছ? মুখেৰে মৰিবলৈ বিচৰা মানুহজনীৰ দেখোন
এতিয়া জীবলৈ কাওঁবাওঁ?—ধৰ, হেৰ ভূত, ধৰ, বুঢ়ীক ধৰ, থা!

(গৰখীয়া ভিৰাই ধৰি লৰ মাৰে; পাচি এৰি পিচে
পিচে পোহাৰী ঢপলিয়াই প্ৰস্থান)

(ভূতনাথৰ প্ৰৱেশ)।

ভূতনাথ।—কাৰ পাচি এইটো? কোনে এৰি গল এই মাজ বাটত?
আইওঁ দেহি, কোনোবা পোহাৰীয়ে হাটত বেহাবলৈ এইবোৰ
কিবা কিবি আনিছিল!

পোহাৰী।—(ঘূৰি আহি ভুমুকিয়াই) হেৰা, কোন্ তুমি দোতা, বৰী তাতে
অখন্তক বৰী, পাচিটো আনি লওঁ দেও হে।

ভূত।—চাপি আহচোন বাক। কিনো হৈছিল, কচোন।

পোহাৰী।—(ভয়ে ভয়ে চাপি গৈ গছৰ লৰি থকা ঠাল পাতৰ ঊঁয়ালৈ
আঙুলিয়াই) সেয়া নেদেখিছাঁ, মোক ধৰিবলৈ ভূতটোৱে
কেনেকৈ চিপিয়াইছে! ওঁ আই! (কঁপিবলৈ ধৰে)।

ভূতনাথ।—ক'তা, কোনটো?

পোহাৰী।—সেইটো নহয় (লৰি থকা হাঁটো দেখুৱায়)।

ভূতনাথ।—সেইটোচোন সোঁ গছজোপাৰ হাঁ। বতাহত তাৰ আগ
লৰিছে দেখি মাটিত তাৰ হাঁটোও লৰিছে।

পোহাৰী।—ইঃ, গছ লৰিছে ওপৰত; ভূতে মোক ধৰিবলৈ চিপিয়াইছে
তলত। সোৱা, ভালকৈ তং কৰি চোৱাচোন।

ভূতনাথ।—(নিজৰ হাতখন লবাই তাৰ হাঁটো দেখুৱাই) চা বাক,
মোৰ হাতখন লবোৱাৰ লগে লগে তাৰ হাঁটোও লৰিছে নে নাই।

পোহাবী।—এ আই, হয় যে নহয়। সঁচা, সেইটো সৌ গছৰ হে ছাঁ,
ভূত নহয়। (পাচি মূৰত তুলি লয়)।

ভূতনাথ।—আহ বাক এতিয়া, ময়ো হাটলৈকে আহিছোঁ; বল, বাটে
বাটে তোক ভূত আৰু ভয়ৰ কথা ভাবি কৈ গৈ থাকোঁ।

(দুইবোৰে প্ৰস্থান)

দ্বিতীয় পট।

(মৰনৈ মৰিদিখোৰ মঠাউৰি)

ফজলুৰ আৰু সোণেশ্বৰ।

(মুনিচুনি বেলিকা)

সোণেশ্বৰ।—শুনিছানে ভাই, ইয়াত ফুৰিবলৈ বৰ ভালৈ; নহয় নে বাক?

ফজল।—হঁচা ভাই, চাপৰিটো যেনে মুকলি আৰু ফৰকাল, মনো
তেনে মুকলি আৰু ফৰকাল লাগি যায়।

সোণেশ্বৰ।—আহা, কেনে যে বিবুৰিবকৈ বতাহ বলিছে! গা শীত
লাগি গৈছে। ইয়াৰপৰা ঘেনে নেষামেই।

ফজল।—এবা, হুথটোলৈ চাই ইয়াতে হঠাৎ থাকিবলৈকে মন যায়।
পিচে, ঠাইখন হে ভাল নহয়, বৰ জয়াৰ। সন্ধিয়াৰ
পাচত এই চাপৰিয়ে মনত অইন ভাব হে ওপজায়।
তেতিয়া দেখোন গা-মন লবিবলৈ ধৰে।

সোণেশ্বর।—ঠিক কৈছা ভাই। মই কণ্ঠ কণ্ঠ কৰোঁতেই তুমি কৈয়ে
পেলালাঁ। সঁচাকৈয়ে গাটো দেখোন কেনেবা কেনেবা জাগি
আহে! তাতে আজি শনিবাৰ!

ফজল।—ভাই, কব পাৰা নে ইয়াৰ কাৰণ কি?

সোণেশ্বর।—নেজানা নে এই ডোখৰ দিখোঁ মৰনৈৰ পাৰ বুলি। ইয়াত
ধনগুলৈ ফুৰে। তাহানি আৰিমন্ত বজাই পিতৃবধ পাপৰ ধন পেলাই
দিয়াত নৈয়ে নিজৰ স্মৃতিকে এৰিলে হেনো। এতিয়া সেই
ধন সেই ভাগেই সোঁ ছোৱা মৰনৈত পোত্ গৈ আছে।
তাৰপৰাই ধনগুলৈ বুলি এবিধ ভূত ওলাই এই চাপৰিত
চৰি ফুৰে।

ফজল।—পিচে, পিচে?

সোণ।—পিচে, এটা-ছুটাকৈ তাকৰীয়া মানুহ ছেগত পালে সি ছল কৰে।

ফজল।—হঁচা নে? কেনেকুৱাকৈ ছল কৰে?

সোণ।—বলাই-ঘটাই নি সি সেই পোত্ গৈ থকা ধনৰ তলতে মানুহ পুৰি
মাৰেগৈ।

ফজল।—ছেগ নো আকৌ কি?

সোণ।—ছেগ হৈছে,—শনিবাৰ, মঙ্গলবাৰ, মুনিচুনি বেলিকা, পুৰীতী-নিশা,
ভৰ-দুপৰীয়া এইবোৰেই।

ফজল।—(টক খাই উঠি) পিচে, আজি আৰু এতিয়াচোন আচলটো ছেগেই!

সোণ।—এবা, আচল ছুটাই তো। আজি শনিবাৰ আৰু এতিয়া মুনিচুনি
বেলিকা। এনে বেলিকাতে ভূত চৰিবলৈ ওলায়।

ফজল।—পিচে, পিচে, কি কৰা যায় তেন্তে এতিয়া!

সোণ।—কি কৰা যাব; বেগাবেগিকৈ ঘৰলৈ যাওঁগৈহঁক।

ফজল।। বলাঁ, বলাঁ ভাই, পলম নকৰোঁ আৰু, বলাঁ।

সোণ।—কিয়, তোমার বরকৈ ভয় লাগিছে নে কি ? সিদিনা পিচে ভূতনাথ ভাইৰ আগত কি কৈছিল।—ভূত বিশ্বাস নকৰোঁ বুলিছিল। নহয় ? পিচে, তেওঁ এইবোৰ কথা শুনিলে কি বুলিব আমাক !

ফজল।—যি বোলে বোলক। মনে নামানিলে কি কৰিম আমি ! বলা, বলা ভাই, খৰকৈ খোজ দিয়া ; চাপৰিটো এবাই লও এথোন, পাচেও অইন কথা।

সোণ।—গৈ আছোঁ, গৈ থাকোঁ। বরকৈ বেগাবেগি কৰিলেও ভূতে আশৈ পায় এক।

ফজল।—এবা, ইফালে চালেও মৰোঁ, সিকালে চালেও ডৰোঁ ! (নৈ-দাঁতিৰ ফালে জবজবাই উঠা শব্দ শুনি উচাপ্ খাই উঠি) হেইটো ! হোঁটো ! ও বুবাজী, খালেও ! হোঁটো ভূত পালেহি ও ! ভাই, চাপি আহ ; দুয়ো ধৰাধৰিকৈ যাও ।

সোণ।—(ইকাষেদি শিয়াল এটা লব মাৰি যোৱা দেখি) ইটো নো কি আকৌ ! ভাই বৰি বৰি। সো এটা ভূতে ছদ্মবেশ ধৰি ছলিবলৈ আহিছে আমাক !

ফজল।—বৈছোঁ ভাই, ধব ভাই, মৰিলোঁ ভাই, কি কৰোঁ এতিয়া ভাই ! ও বুবাজী, ক'ত আছ, বেগাই আহ হু !

সোণ।—কৰিবলৈ উপায় আৰু কি আছে ! কোনো মতে চাপৰিটোৰ মৰনৈৰ পাৰছোৱা এবাই যাব পাবিলেই হয়। আহ, লব ধৰোঁ ভাই, আন উপায় নাই আৰু। ধৰে, ধৰে, ধৰিলে উ !

(দুয়ো প্ৰাণকাতৰে লৰি প্ৰস্থান)

তৃতীয় পট।

(ভুতনাথৰ পঢ়া-কোঠা)

—❦❦❦—

ভুতনাথ, মুক্তিনাথ আৰু ধৰ্মেশ্বৰ।

মুক্তি।—ক'তা, মিঃ স্মিথ্ আৰু মিঃ আক্ৰদ নোলালহি দেখোন !

ধৰ্ম।—এৰা, ইমানপৰত ওলাবহি লাগিছিল। ওলাবহি, দুয়ো একেলগে আহিছে চাটৈ।

ভূত।—সেয়া, ইয়াকে বোলে দেশীলোকৰ সময়বক্ষণ বা Native punctuality !—আমাৰ কাৰ্য্যান্তৰত সদায় এঘণ্টা-আদঘণ্ট পলম আছেই। সেই হে আমি মূৰকত কাম সামৰিবগৈ নোৱাৰোঁ; আৰু সেই কাৰণেই আমি ইংৰাজৰ আৰ্হিৰে উধাবও নোৱাৰোঁহঁক।

ধৰ্ম।—মিঃ বৰুৱাই ভাল মনত পেলাইদিছে। ইও এটা আমাৰ সংস্কাৰ কৰিব লগীয়া আচাৰ নহয় নে ?

মুক্তি।—নিশ্চয়। ধৰিবলৈ গলে, ই আটাইতকৈ লাগতিয়াল কাম। এই উদ্দেশ্যেও সোনকালে এটা ব্যৱস্থা কৰা উচিত।

ভূত।—নিতান্ত উচিত। কিন্তু, এটা-এটাকৈ হে। কেইবাটাও একে সময়তে হাত দিলে এটাও নিয়াবিকৈ সমাধা হৈ নুঠে। সম্প্ৰতি হাতত যি বিষয়টো লৈছোঁহঁক তাকে সমাধা কৰি উঠোঁচোন। তাৰ পাচত আনবোৰ ধীৰে-শান্তে এটা-এটাকৈ সমাধা কৰি গৈ থাকিমহঁক। সংস্কাৰ কৰিব লগীয়া আমাৰ সামাজিক বিষয় কিমান যে আছে !

ধৰ্ম।—ধন্য ! Thanks, বাস্তৱতে, মিঃ বৰুৱাৰ কথাবোৰ বৰ প্ৰাক্টিকাল।

মুক্তি ।—সেই হে তেওঁক আমাৰ সংস্কাৰ-সমিতিৰ সভাপতি পাতি
লৈহোঁহঁক । আমাৰ বাছনি বোধ কৰোঁ অযোগ্য পাত্ৰত পৰা নাই ।

ধৰ্ম্ম ।—নিশ্চয় নাই পৰা ; তেওঁতকৈ যোগ্যতৰ পাত্ৰ নাই বুলিবই লাগে ।

ভূত ।—বাক, থোৱাঁ সেইবোৰ ; এতিয়া আচল কথাত ধৰাঁহঁক ।

মুক্তি ।—এৰা, ধৰিব লাগে । পিচে, মেচাৰ্ট স্মিথ আৰু আক্ৰদ নোলালহি যে ?

সিবিলাকৰ অনুপস্থিতিত আলোচনা হোৱাটো ভাল হব জানো ?

ধৰ্ম্ম ।—তাকে তো গুণিছোঁ, সিবিলাক দুজনৰ অবিহনে আজিৰ আলোচ্য
বিষয়ত ধৰাটো বাঞ্ছনীয় হব নে নহয় ?

ভূত ।—সমূলি অবাঞ্ছনীয় । কাৰণ, আমাৰ ভিন্-ভিন্ সমাজৰ প্ৰতিনিধি
যিমান বেচিকৈ গোট খাব, সিমান বহুলকৈ আমাৰ আলোচনা
আৰু সিদ্ধান্ত জন-সমাজত প্ৰচাৰিত হব । আৰু, তেহে আমাৰ
উদ্দেশ্য সহজে সিদ্ধিব ।

মুক্তি ।—তদুপৰি, মই মন কৰিছোঁ, এতিয়ালৈকে সিবিলাক দুজন আমাৰ
মতলৈ সম্পূৰ্ণে ঢাল খোৱা নাই । সিবিলাকৰ মনত ভূত-বিশ্বাসৰ
থুকুৰি এতিয়াও বৈছে ।

ধৰ্ম্ম ।—ময়ো তাকে কওঁ । এতেকে, মোৰ মনেৰে আজিলৈ এই বৈঠকৰ
আলোচনা স্থগিত ৰখা হওক ।

ভূত ।—নিতান্তই স্থগিত ৰাখিব লাগে । মোৰ মনেৰে অহা বৈঠক মিঃ ফুকনৰ
ঘৰত অহা শনিবাবে পাতিব লাগে । তেন্তে আজিলৈ ইমানতে
এৰাই ভাল । বলা, ফুৰিবলৈকে যাওঁহঁক । (প্ৰস্থান ।)

অন্ধপাত ।

৩। অঙ্ক।

প্রথম পট।

(কানিখোলা)।

(তিনটা কানীয়াই কানিপান কৰে।)

১ম, কাঃ।—(২য়, কানীয়াই ১ম, কানীয়াৰ জলপানৰ বাটাত গাখীৰ-চেনি বাকি দিয়ে) আচক্, আচক্। (ধোৱাঁ এটোক্ গিলি) ঐচে, কিন্তু ঐচে, কিন্তু ইমানেই কিন্তু অ'ব।

৩য়, কাঃ।—(টিকিৰা এটা পুৰি নাকে-মুখে ধোৱাঁ উৰাই) নহয়, আল্পতি, অৰকৈ কাব লাগে। গিবঅষ্টই দিছে কাবলৈকে বুলি, পেট বৰাই কাৰী।

২য়, কাঃ।—(টিকিৰা এটা পুৰিবলৈ ধৰি অঙঠা লৰফৰাই) এৰা, ভকত তুষ্ট হলেই দেৱতা তুষ্ট হয়। বোলে, ভকতেই “সবাতকৈ বৰ, ভকতক পূজিলে গুচে কৰ্মজৰ”।—এই ফাঁকি ডাকৰ বচন নহয় জানো ?

১ম, কাঃ।—(টিকিৰা এটা পুৰি হোঁকাটো মাটিত খুন্দা মাৰি) ন-অব নো কিন্তু কেলেই। দেৱতাৰ কাৰণেই কিন্তু কানীয়া বকত ; কানীয়া বকতৰ কাৰণেই কিন্তু দেৱতা। ' কি বোলা ?

২য়, কাঃ।—(নাক-মুখে ধোঁয়া এৰি দি) অয়তো, টিক কৈছাঁ বান্দ !

সেই ডেকি হে কণ্ঠ, বোলোঁ দেও-ভূত-বালও বেয়াও।

৩য়, কাঃ।—কি কলি ! দেও-ভূত বেয়া ? এনে কথা নকবি দেই।

বোলে, “খাৰ যহত শাক-সেম্বৰ, তাক পাতে ভোকোৰা এন্দুৰ !”—

হেৰ, খাই-পাত-ফলা অগুণকাৰী নহবি দেই ?

১ম, কাঃ।—(চেনি এচেলেক মাৰি) সঁচা কিন্তু, শালপতিয়ে কিন্তু ভাল

কৈছাঁ। গৃহস্তৰ লৰাটোক কিন্তু ভূতে নধৰা হলে কিন্তু আজিৰ

সেৱাভাগেই নো কিন্তু কৰপৰা আহিলহেঁতেন ? কানীয়া

ভকতক কিন্তু ভূতে হে দিয়ে কজি কিন্তু জানিছা ?

৩য়, কাঃ।—সেই বাবেই তো আমি দেও-ভূতৰ মহিমা য’তে-ত’তে বহলাই

কবলৈ চাব লাগে। দেও-ভূতলৈ ভয় বাঢ়েমনে আমালৈ ভোগ

বাঢ়ে ; ভূতলৈ ভয় টুটেমনে আমাৰ ভোগ টুটে।—বুজিছাঁহঁক।

১ম, কাঃ।—স্বৰূপ কৈছা কিন্তু এইকাকি কিন্তু আমাৰ গুপ্ত মন্ত্ৰ। ইয়াক

কিন্তু পাহৰিব নেপায় ; পাহৰিলে কিন্তু আমাৰ কিন্তু ধৰ্ম নষ্ট হব।

২য়, কাঃ।—(জপ-জপ-টোপনিয়াই চক্ৰমক্ৰৈ) ৰাতি বহুত হল হবলা !

৩য়, কাঃ।—এঃ, সাজ লাগিছে মাথোন। তোৰ হবলা শুবৰ পৰ হলেই ?

দোহোঁপাতে আলমোকোটা খাই গলিচোন !

১ম, কাঃ।—সঁচা, শুবৰ পৰ কিন্তু হোৱা নাই তো। গিচে, কিন্তু এটা

কথা ; ৰাগিটো কিন্তু পকি উঠোতেই কিন্তু শুলে যেনিবা কিন্তু

ভাল টোপনিটো কিন্তু আহে দেই।

৩য়, কাঃ।—ঠিক ধৰিছা শালপতিয়ে কথাটো। হয় দেও, শুবগৈ হে লম্বগিল।

দিহাদিহি পাটাত পৰোঁগৈহঁক।

১ম, কাঃ।—বাক, কিন্তু শোওঁগৈ। শুই শুই কিন্তু টোপনি আহেমনে কিন্তু

দেও-ভূতৰ কথাকে কিন্তু জুৰিয়াওঁগৈ। মাছহৰ কিন্তু বুকু লৰি

যোৱাকৈ কিন্তু ভূতৰ ভয় লগাবলৈ কিন্তু জানিব লাগে ; তেহে
কিন্তু আমাৰ ফন্দ-কিন্তু আঁট খায়। মনত কিন্তু বাখিবাহঁক কিন্তু !

২য়, কাঃ।—বাক, বাক, বাখিছোঁ মনত। কাইলৈবপৰা বাক দেখিবাহঁক
কি কৰোঁ। এই কথা লৈয়ে মই গাৱেঁ গাৱেঁ ফুৰিম নহয়।
শুওঁগৈ এতিয়া যাওঁ ; আৰু বৰ নোৱাৰি দেও ! (অলপ পৰ
টলকা মাৰি বহি কলমটিয়াবলৈ ধৰে)।

৩য়, কাঃ।—এৰা, এ-ৰা, এ-ৰা-আ (ঢাল খাই পৰে)।

১ম, কাঃ।—বা-বাক, কি-কিন্-তু (কাটি হৈ পৰে)।

(ভূতনাথৰ প্ৰবেশ)।

ভূতনাথ।—হাঁয়, হাঁয় ! কি শুনিলোঁ ! কি দেখিছোঁহি ! ইহঁতেই অনৰ্থ
মূল। কানিয়েই অসম দেশ খালে ! কানীয়াই অসমীয়া সমাজ
ডুবালে ! এনে কানিখোলা নাভাঙ্গিলে ভূত-বিশ্বাস ভঙা টান হৈছে।
দেখা যাওক, কি কৰিব পাৰোঁ। চাওঁচোঁ, ইহঁতৰ শোৱনটোকে !

১ম, কাঃ।—(টোপনিত) ছঁ-ওঁ, উঁ-ছঁ, বাক ! শালপতি ! নিয়ে, নিয়ে,
নিয়ে কিন্তু এতিয়া মোক। ধৰিলে, ধৰিলে, কিন্তু ধৰিলেহিওঁ !
(চকু মেলি আছাৰ খাই বাগৰি পৰি) ও আই ! সঁচাসঁচিকৈ কিন্তু
মাছহৰ ৰূপ ধৰি কিন্তু আহিছে ! (ভূতনাথলৈ চাই কঁপি কঁপি)
ও আই ! এইটো কিন্তু কি ভূতওঁ !—মাছহৰ ভেপ ধৰি কিন্তু
ছলিবলৈ আহিছে ! (উঠি ভিৰাই লৰ মাৰি প্ৰস্থান)।

২য়, কাঃ।—(চক্ৰমৰ্কে উঠি ভূতনাথলৈ চাই) ও আই ! নহয় নো কি !
সঁচাকৈ এইটো ভূতওঁ ! বাক, বাক ! (উঠি লৰি প্ৰস্থান)।

২য়, কাঃ।—(ভূতনাথলৈ চক্ৰ ধৰি চাই) ও বুপাই ! সঁচাকৈয়ে এইটো
ঘনিষ-ভূত ওঁ ! ধৰিলেওঁ ! খালেওঁ ! মৰিলোঁ ওঁ !
(উৰাছু খাই পলাই প্ৰস্থান)।

ভূতনাথ।—হাঁয়, কি মাঝাক ভ্রম! এই ভ্রম হুগুচিলে সমাজের মাছুহ
মাছুহ হব কেনেকৈ! ইও এটা আমার সংস্কার-সভার আলোচ্য
বিষয় হব লাগে। যাও, সমিতির সভ্যসকলক ডাকি কওঁগৈ।
কানিখোলা নাভাঙ্কিলে আমার সমাজের উন্নতি নাই। (প্রস্থান)

দ্বিতীয় পট।

(বাঁবীর পজা)।

মাক আক নবীয়া পুতেক।

মাক।—(মূৰে-কপালে হাত দি) কিমান যে বুজনি দিলোঁ, বোলোঁ, বোপাই,
পোতা-পুখুৰীত বৰশী বাবলৈ নাযাবি; তাত দ'ত থাকে, বাক
থাকে, কেতিয়াবা ছলিব। বোলোঁ, খালে-বাহতলে ডেওপাৰি
হুৰুবিবি; তাত যথিনী থাকে, ডাইনী ফুৰে, কাহানিবা গা চুব।
বোলোঁ, বাটে-ঘাটে ফিচাহিনী আক ভুতুনী ফুৰে, দেখিলে
ইয়াকাটি ঘাবি, সিহঁতে ভূত পোহে; ছেগ পালেই বাবে-ভাবে
গাত ভেলেকি বাণ মাৰি ভূত পোৱালি মেলি যায়। মোৰ
হাক-বচন নামানি ডেওপাৰি ফুৰিলি, নেঘাবলগীয়া ঠাইলৈ গলি;
এতিয়া এই দশা! মই বাবী-ভুতুনী মাছুহ, মোক কোনে পুতো
কৰিব! কালিয়েই চবতীয়া এটাৰে সৈতে তামোল-পাণ
এটোপোলা দি বেজ গবাকীক মাতি আহিলোঁগৈ, তেওঁ ইমান
পৰলৈকে নাছিল; নাহিবই হবলা! হে ঈশ্বৰ, যি কথা
ভুৰি পৰ্জু।

নৰীয়া।—(চাটিফুটি কৰি প্ৰলাপ বকে) মই যাওঁ। এৰি দে। সোঁটো, সোঁটো! ধৰে, ধৰে,—ধৰিলে! ধৰিলে ওঁ! (কঁপি কঁপি চিৰঁৰ মাৰে)।

মাক।—ওঁ, মোৰ বোপাইক জীয়াই জীয়াই নিয়েওঁ! ধৰ'হিওঁ, কোন্ ক'ত আছ আহওঁ! মই ক'ত মৰোঁগৈওঁ! (ফটাকঁথাৰে সৈতে মূৰে-গাই ঢাকি নৰীয়াক হেঁচা মাৰি ধৰি তাৰ ওপৰত উবুৰি থাই পৰে)।
(বেজৰ প্ৰৱেশ)

বেজ।—হে, হে, বাকু অ। কাক নিয় অ? কোন্ তই? বৈ যা।
চা, কি কৰোঁ তোক। মই দিতাই বেজ বুলি জানি লবি।

মাক।—(বাউলী হৈ) ওঁ, মোৰ ঈস্পৰ, ভাল ঠিকতে আহি পালাঁহি।
এতিয়াই মোৰ বোপাইক জীয়াই জীয়াই নিবলৈ ধৰিছিলহি ভূতে।

বেজ।—বাকু, আকু ভয় নাই। আনিছোঁ মই তাৰ আহুদি। কচোন, কেতিয়াৰপৰা কি হৈছে।

মাক।—বেজদেও! কিনো কম! সিদিনা আমাৰ নামঘৰত ডাঙৰীয়া-ভকন্ত উঠিছিল। ডাঙৰীয়া জনাই টেলেকাটেলেকি কৰা দেখি লৰাটোৱে চকু খাই উঠি চিৰঁৰ এটা মাৰিলে। তাৰ পাচৰপৰাই জ্বৰ।

বেজ।—বুজিছোঁ। মাজৰ কেদিনৰ ভিতৰত আকু কিবা হৈছিল নে?
গমি চাচোন।

মাক।—তাৰ পাচত, লৰাই হেনো এদিন বাটত ভূত-মেলা ফিচাহিনী এজনী লগ পাইছিল।

বেজ।—ওঁ। আকু কিবা জান নে?

মাক।—নেজানো আকু। পৰহি দিনা মাথোঁ জ্বৰৰ গাবেই মুকলি ফুৰিবলৈ যাওঁতে, বাঁহতলত যখিনী এজনী দেখা পাইছিল হেনো।

বেজ।—ওঁ, বুজিলোঁ। তিনি ভূতে লগ লাগি উধান পাতি বহিছে ;

এতিয়া চকু বহুৱাবলৈ হে বাকী !

মাক।—সেইটো আৰু আপুনিহে জানা দেওঁ ! এই কেদিন সন্ধিয়াৰপৰা
ফেঁচাজনীয়েও নিওঁ-নিওঁকৈ আছে।

বেজ।—বাক, ভয় নাই। পালোঁ হি ভূতৰ বাপেক। চাই থাক, কি
কৰোঁ তাহাঁতক। যা, বিহলঙ্গনী এমুঠি, নাইবা এৰাপাত
ছথিলামান লৈ আহ। (জোলোদ্ধাৰপৰা মন্ত্ৰ-পুথি এখন, বগা
সৰিয়হৰ টোপোলা এটা আৰু আন-আন আহিলা-পাতি
উলিয়াই লৈ, নৰীয়াৰ চাৰিওফালে সৰিয়হ এমুঠি চটিয়াই দিয়ে)।

মাক।—(লাহেকৈ উঠি) ভাল, আনোঁগৈ। বিহলঙ্গনী বিচাৰিবলৈ গলে
পলম হব ; এৰাপাতকে আনিম নে ?

বেজ।—ওঁ, সি হলেও হব ; পিচে বিহলঙ্গনী ধলে যেনিবা ভাল। তাৰ
কোবত ভূতৰ গা বৰকৈ পোৰে।

মাক।—ভাল তেন্তে বিহলঙ্গনীকে আনোঁগৈ। (কাচুতি এৰি ঢপলিয়াই
যায়)।

বেজ।—(চকু পোনোৱাকৈ নৰীয়ালৈ চাই) কেন্দ্ৰ তই ? সঁচাকৈ ক।
নকলেও আঁতিগুৰি উলিয়াই লম এতিয়াই। অলপ বৰি।

নৰীয়া।—(চাটফুটিকৈ কাপোৰ-কানি পেলাই “যাওঁ-যাও” কৈ উঠি বহিব
থোজে)।

বেজ।—(কাণ-টাল-মৰা ভেকাহি মাৰি) কলৈ যাবলৈ ওলাইছ কটা ! জনা
নাই, বাপেৰ আহিছোঁ বুলি। এপোটক নিদিয়াকৈ এৰি পঠিয়াম
বুলি জানিছ হবলা ? (নৰীয়াৰ বুকুত হেঁচা আৰু ডিক্ৰিত চেপা
দি ধৰে)।

মাক।—(পুনঃ প্ৰৱেশ) এয়া বিহলঙ্গনী দেও ! আৰু কিবা লাগিব জানো ?

বেজ।—বাক, ববিচোন, ওপৰে ওপৰে এজাৰণ দি চাওঁ এখোন। (চুলি মেলি লৈ বিহুলঙ্গনীৰে কোবাই ২ জাৰিবলৈ ধৰে)।

নৰীয়া।—(জয় পৰি, আতুৰ ভাৱে) পানী, পানী, পানী!

মাক।—পানী খুজিছে, অকণ দিম নে দেও?

বেজ।—ববি, ভূতৰ বল মৰি আহিছে। আৰু নৰম হওক। (নিগনি এটা আগে দি লৰ মাৰে) দেখিলি, সেইটো ভূত-পোৱালি এৰাই লৰ মাৰিছে। এটা জাৰণত এটা যেনিবা খেদিলোঁ; আৰু কিবা আছে নে চাওঁ। ববি।

নৰীয়া।—(আকৌ উৰাউল দি উঠে)।

বেজ।—বাক, আৰু কোনোবা এজনী আছে। দেখা যাওক। যাচোন পকাজলকীয়া গোটাদিয়েক লৈ আহ।

মাক।—(হুমুনিয়াহ্ পেলাই) বাক, যাওঁ আনোঁগৈ। (প্ৰস্থান)।

নৰীয়া।—(আকৌ প্ৰলাপ বকে)।

বেজ।—ববি, অলপ ববি, আহিছে তোৰ আহুদি।

মাক।—(জলকীয়া আনি দি, আমনজিমনকৈ আঁঠু লৈ বহি একাণপতীয়াকৈ চাই থাকি) হে ঈম্পৰ, কিৰূপা কৰা মোৰ বোপাইক, পৰ্ভু।

বেজ।—ল তোৰ আহুদি (পকাজলকীয়া এটা নৰীয়াৰ নাকত ভাঙ্গি দিয়ে)।
যাবি নে নেঘাৰ, ক এতিয়া।

নৰীয়া।—(জলকীয়াৰ জালত চিৰিবি-বাখৰি ঠেৰেঙ্গা লাগে)।

বেজ।—কেনে পাইছ? যাবি নে নেঘাৰ?—গলি নে নাই?

নৰীয়া।—(ঢেলেকাঢ়েলেকিকৈ চিপ্ লয়)।

বেজ।—(গতিক বিষম দেখি খৰ্ধৰকৈ পুখি মোনাত ভৰাই লৈ) হুঁ; এটা হলেহে চাব পাৰি; দুটা-তিনটা ভূতে কেতিয়াবাবে পিড়ি ধৰিলে।
কি কৰিম! নোৱাৰিলোঁ বখাৰ। (বেগাবেগিকৈ প্ৰস্থান)

মাক ।—(হিয়া ভুকুৰাই) ও, মোৰ বোপাই কলৈ গলিও ! এতিয়াই
আছিল কথা কৈ, এতিয়াই মাত হেৰালও ! মোৰ বোপাইব
দেহৰপৰা জীৱটো কোনে উলিয়াই নিলিও !

(মুক্তিনাথৰ প্ৰৱেশ)

মুক্তি ।—দেহিও, কেনেকৈ কি হল, বাই ?

মাক ।—(বাউলী হৈ) এ, কিনো সোণা মোৰ দৌতা ! যি হব লাগে
হল ! মই মাথোঁ নমৰি জীয়াই আছোঁ !

মুক্তি ।—নৰীয়াক দৰপ-জাতি খুৱাইছিলি নে ? অকল জৰেই নে আন
বিকাৰো আছিল ?

মাক ।—আছিল, আছিল, আন বিকাৰো আছিল । সেয়া নহয়, বেজে
কৈ গৈছে । এটা নহয়, দুটা-তিনটা ভূতে ধৰিছিল, বেজে
জানিবা জাৰি জাৰি এটা খেদিলে ; আৰু এটা খেদিবলৈ
নাকত পকা জলকীয়া ভাঙ্গি দিওঁতেই ইকেটা ভূতে মোৰ পোনাক
নিলেই ! ও, মই ক'ত মৰোঁগৈও ! (মাটিত পৰি মুৰ্ছা যায় ।)

মুক্তি ।—হৰি, হৰি ! কি হৃদয়বিদাৰক কথা ! ভূত-বিশ্বাস আৰু বেজৰ
উৎপাতে সৰ্কনাশ কৰিছে !—বাই, যি হব লগা আছিল হল,
বেজৰ কৰাৰ আৰু সন্ধ্যা নাই । এইবোৰ সকলো মিছা ;
ভূতও মিছা, বেজও মিছা । তহঁতে মিছা বিশ্বাসত ধৰি হে
মৰিছ । মই বাৰ পাচত ভালকৈ ভাঙ্গি কম । এতিয়া মৰা
নিবলৈ মই বেগতে মাহুহ মাতি আনোঁগৈ । শুই থিৰ হ ।

(মুক্তিৰ বেগেৰে প্ৰস্থান) ।

(আগকালে আন পটৰ ঢাকনি পৰে) ।

তৃতীয় পট ।

(গাৰুলীয়া মাজবাট) ।

ভূতনাথ আৰু ধৰ্মেশ্বৰ ।

ধৰ্ম ।—আমাৰ উদ্দেশ্য আজিলৈকে দেখোন অলপো সিদ্ধি নহল ! মই
আৰু ক্ৰমাৎ হতাশ হৈ হৈ গৈছোঁ ।

ভূত ।—কি কোৱাঁ ?—হতাশ ! এনে কথা মুখত নানিবাঁ, ৰাজখোৱা !
আমি যি ব্ৰত লৈ ওলাইছোঁ, তাক পালন কৰিবলৈ প্ৰাণপণে
যত্ন কৰি গৈ থাকিমহঁক । “মন্ত্ৰৰ সাধন কিম্বা শৰীৰ পতন”
এই দৃঢ় প্ৰতিজ্ঞা আমাৰ মনৰপৰা কেতিয়াও আঁতৰ হব নালাগে ।
ভূত-বিশ্বাস ঠাপতে গুচোৱা বস্তু নহয় ।

ধৰ্ম ।—বুজিছোঁ । কিন্তু, মনে মানিলে হে ! দুটা-এটা কাৰ্য্যৰ ফল ধৰা
নেদেখিলে মনত উৎসাহ লাগিব কেনেকৈ ? আৰু এটা কথা—

ভূত ।—নাই আন কথা । তোমালোক জনদিয়েকক ভিতৰি অলপ বিগৰি
যোৱা যেন মই গম্ পাইছোঁ । সেই বাবে মই বৰ দুঃখিত ;
কিন্তু হতাশ নহওঁ । তোমালোকে এবিলেও মই আমাৰ উদ্দেশ্য
নেৰোঁ, নিশ্চয় জানিবঁ ।

ধৰ্ম ।—আমি নো এবিম কিন্তু ?—নেৰোঁ । যয়ো “নমৰোঁমানে চাম, হুবুৰে
মানে বাম” বুলিয়েই ধৰিছোঁ । এবিম কিয় ?—পিচে, এটা
কথা । বৰুৱা, তোমাক ভাবিবৰ মন নাই ; ভাজি কওঁ ।
অলপ দূৰৈ গমি চাবাঁ, কিন্তু বিষম নাপাবাঁ ।

ভূত।—নাপাওঁ বিষম। কোৱাঁ। খোলাখুলি আলোচনা হৈ ভাল।

ধৰ্ম্ম।—কথা হৈছে, মন আৰু অন্তৰ একে কৰিব পৰা নাই দেখোন।

ভূত।—মই কথাষাৰ ভালকৈ তং কৰিব পৰা নাই; আৰু অলপ মুকলিকৈ কোৱাঁচোন।

ধৰ্ম্ম।—বোলোঁ, মনে যি মানিব খোজে, অন্তৰে তাক পালিব নোৱাৰে দেখোন। অৰ্থাৎ, ভূত নামানোঁ বুলি মন বান্ধি ওলাওঁ হয়, কিন্তু সৰুৰেপৰা যিবোৰ ঠাইত ভূত আছে বুলি বিশ্বাস কৰি আহিছিলোঁ, তাৰ ওচৰ চাপিলেই দেখোন বুকু কঁপি উঠে!

ভূত।—সঁচা। তুমি সঁচা কথা সৰলভাৱে কৈছাঁ। ভূত-বিশ্বাসে আমাৰ সমাজৰ হাড়-হিমজুৰে এনেকৈ ভেজিছে যে, তাক বাজ কৰি ততালিকে তাৰ জইন্ মাৰিব নোৱাৰি। কিন্তু, মানুহৰ অসাধ্যও একো নাই; আৰু অভ্যাসত সকলো সিজে। ভূতৰ কথা, ভূতৰ গল্প সৰুৰেপৰা গুনি গুনি বিশ্বাস কৰাৰ কাৰণে সি আমাৰ অন্তৰত এটা স্বাভাৱিক অল্পভূতি (instinct) হৈ বহিছে। ভূত-বিশ্বাসে আমাৰ অন্তৰত এনে ভাৱে থিত্ লৈছে যে, তাক এৰোঁ বুলিও এবি নোৱাৰাত পৰিছোঁহঁক। কিন্তু, যুক্তি খটাই অভ্যাস কৰিলে, তাক মনৰপৰা বাজ কৰি দিয়াটো অসম্ভৱ নহব।

ধৰ্ম্ম।—ঠিক কৈছাঁ। সেইটো যয়ো কওঁ। মাজে মাজে অভ্যাসতো ধৰিছোঁ। কিন্তু, মনে মানিলেও অন্তৰে নামানে! ভূত-বিশ্বাস নাহিলেও, ভয়টো স্বভাৱতে আগধৰি আহি পৰে।

ভূত।—সঁচা। এদিন-দুদিনৰ অভ্যাসেৰে ভূত-বিশ্বাস আৰু ভূতলৈ স্বাভাৱিক ভয়ৰ উদ্বেক হোৱাটো গুচাব নোৱাৰি। সেই কাৰণে, সততে ভূত থকা বোলা ঠাইবোৰত অকলে গৈ আত্ম-পৰীক্ষা

কৰিব লাগে। এনে অভ্যাস যিমান ঘন হ'ব, ভূত-বিশ্বাস আৰু ভূতলৈ ভয় সিমানে সোনকালে গুচিব।

ধৰ্ম্ম।—যত্নৰ ক্ৰটি কৰা নাই। দেখা যাওক, সময়ত কি ফল ধৰেগৈ।

ভূত।—ফল নিশ্চয় ধৰিব। মাথোন, নিজে অভ্যাস কৰাৰ লগে লগে আনকো অভ্যাস কৰাবলৈ আমাৰ অবিশ্রান্ত পৰিশ্ৰম হ'ব লাগে। বিশেষ, আমাৰ সমাজৰ অশিক্ষিত মানুহক অভ্যাসত লগোৱাৰ আগেয়ে সহজ আৰু সৰল বুজনিৰে সৈতে ভূত-বিশ্বাসৰ অমূলকতা আগধৰি কাৰ্য্যৰ পটন্তৰত দেখুৱাবলৈ চাব লাগে।

ধৰ্ম্ম।—চলিছোঁ। তেওঁ সেই ভাৱেই। দেখোঁ, কিমানলৈ আগুৱাব পাৰোঁহঁক।—অ, আজি মিঃ ফুকনৰে সৈতে আমাৰ দেখাদেখিয়েই নহলচোন!

ভূত।—দেখা হোৱাৰ কথাও নাছিল। তেওঁ আজি ভূত-ব্ৰাহ্মণৰ পটন্তৰ সংগ্ৰহ কৰিবলৈ গাওঁ ফুৰিছেগৈ হ'ব পায়।

ধৰ্ম্ম।—হ'ব পায়। তেওঁ হলে প্ৰাণটাকি লাগিছে দেই।

ভূত।—সঁচা। তেওঁৰ অন্তৰৰ ভাব আৰু মুখৰ কথাত অকণো অমিল নাই। নেদেখা নে, মিঃ ফুকনে জয়াৰ ঠাইবোৰত কেনেকৈ বুকু ডাঠি ফুৰে।

ধৰ্ম্ম।—নেদেখিম কিয়? মই নিজে কেইবাদিনো তেওঁক অকলে কেইবাখনো জয়াৰ ঠাইত লগ পাইছোঁ। বাক, বক্ৰা, আজিৰপৰা ময়ো তেওঁৰ দৰেই বুকু ডাঠি ফুৰিবলৈ অঙ্গীকাৰ কৰিলোঁ। অহা মজলবাবে, আঁউসী বাতি, মৰণে পাৰৰ মৰিশালিলৈ গৈ, মই চূড়ান্ত আত্ম-পৰীক্ষা কৰিম।

ভূত।—কিন্তু, সেই পৰীক্ষাৰ নিদৰ্শন পালে হে আনে পতিয়াবলৈ চল লাগিব।—নহয় জানো?

ধৰ্ম্ম।—সঁচা। বাক, সেই বাতি মৰিশালিলৈ গৈ, মই এটা মৈদামৰ ওপৰত
খুঁটি এটা পুতি থৈ আহিমগৈ। পিচদিনা তোমালোক আটাই-
কেইওজনে চাবীগৈ।

ভূত।—ভাল কথা। মই আজিয়েই এই কথা আমাৰ ফুকন, শ্বিথ আৰু
আন্ধাৰক জানিবলৈ দিম। আশা কৰোঁ, আগন্তুক আত্ম-পৰীক্ষাত
তুমি স্কলমে উত্তীৰ্ণ হবা। এতিয়া যাওঁগৈ বলা।

(দুইবোৰে প্ৰস্থান)

চতুৰ্থ পট।

বধাকাৰ দলনিৰ মহখুঁটি।

(এটা গুৰালৰ প্ৰৱেশ)

গুৰাল।—(আতঙ্কত অস্থিৰ হৈ ফোঁপাই ফোঁপাই) মৰিলোঁ, মৰিলোঁ!
কোনে বাখে আজি যোক গোঁসাই! এই নিম্বান খুঁটিত মই
কেনি যাওঁ, ক'ত পলাওঁ! আইওঁ! আকো পায়হি পায়হি যেন
লাগিছেওঁ! (মুক্তিলাভৰ প্ৰৱেশ)

মুক্তি।—এইটোচোন গন্ধাকাই। হেৰ, গন্ধাকাই, তোৰ হৈছে কি? হায়ওঁ-
বিওঁখন লগাইছ দেখোন?

গুৰাল।—এ, কিনো সোধা বুপাটি! ভাল ওলাইছাহি এনে পৰত।
তোমাক দীপাব হে বুলিছোঁ। সঁচাকৈয়ে তুমি যোক জীয়াবলৈ
হে আহিলা, বুপাটি!

মুক্তি।—কিনো হৈছে? কচোন বাক, ক। ইমানকৈ আতুৰ হৈছ নো
কিয়? কোনোবাই কিবা কৰিলে নে কি?

গুৱাল।—বুপাটি! কিহবাই কিবা কৰিছে নে বুলি সোধাঁ। তেহে
বিহাবলৈ চল লাগিব, বুপাটি। (বুকুত হাত দি ফোঁপাবলৈ ধৰে)।

মুক্তি।—বাক, স্মিছেঁ! সেই বুলিয়েই। কচোন, কিহে নো কি কৰিলে?

গুৱাল।—বুপাটি! মোক অকলে টঙ্কি-ৰখীয়া থৈ আনবোৰ গুৱাল মাছ-
খড়ি বিচাৰি দিহাদিহি গৈছে। মই অকলে অকলে মহ চৰাই
থাকি, ভাগৰ লগাত, সোথিনিতে বহি পৰিলোঁ। বহি বহি
মহজাকৰ ফালে চাই আছিলোঁ। পিচে, বৰ ভাগৰে ধৰিলে।
কালি ৰাতি ভাত খাবলৈকো নহল। ভোকত পেটে কলমলাবলৈ
ধৰিলে। চকুৰ আগত জ্বলক-তবক যেন লাগি আহিল। বহি
থাকোঁতেই টোপনিয়ে চকু দুটা মুদাই নিবলৈ ধৰিলে। এনেতে,—
ওঁ! বুপাটি, ধৰাঁ ধৰাঁ মোক! ধৰিলেহিওঁ! (মুক্তিৰ গাত
গৰামাৰি ধৰেগৈ)।

মুক্তি।—ভয় নকৰিবিচোন। মই আছোঁ, একো ভয় নাই। কৈ যা কি
হল।—পিচে?

গুৱাল।—(টেকেকাটেকেকৈ) পিচে বুপাটি, বৰ ডাঙৰ,—ওঁ বুপাই!
বৰ শকত! বৰ ওখ! আমাৰ গোনা মহটো যেন শিং-লগা—
কিবা এটাই ছঁয়াময়াকৈ আহি মোক হেঁচা মাৰি ধৰিলেহি!—ওঁ
আই! মই তাৰ মূৰৰ ছাঁটো হে দেখিলোঁ!—তাৰ শিংযোৰ!
বুপাওঁ! আমাৰ মেনী মহ জনীৰ শিজতকৈও দীঘল-বহল!
(কঁপিবলৈ ধৰে)।

মুক্তি।—বাক, কৈ যা। কৈ অন্ত কৰ। নকঁপিবিচোন। মই আছোঁ
নহয়; ভয় নাই।

গুৰাল।—বাক, বাক, নকপৌ, বুপাটি ! (থকৰ-বকৰকৈ) কি কম ?
সেই ভূতটোৱে—সেইটো মহ-যথ হব পায়—মোক গিলিপ মাৰি
ধৰিলেহি । মই মূৰপোলোকা দি কথমপি হে এৰাই এইখিনি
পাইছোঁহি, বুপাটি !

মুক্তি।—বাক, তই যেতিয়া সৌখিনিত বহি কল্মটিয়াইছিলি, তেতিয়া
তোৰ সপোন দেখা যেন লাগিছিল নে ?

গুৰাল।—ওঁ, হয়, বুপাটি, হয় লাগিছিল ।

মুক্তি।—বাক, তেতিয়া তইতৰ মেনী মহজনী কোন্খিনিত আছিল ?

গুৰাল।—সৌখিনিত (হাত মেলি দেখুৱায়) । তাই ঠিক মোৰ পিঠিৰ
পোনে-পোনে বেলি গুলোৱাৰ পিনে আছিল ।

মুক্তি।—আহচোন সেইখিনিলৈ যাওঁ । মই ভালকৈ চাওঁগৈ ।

গুৰাল।—ওঁহঁ, মই নেযাওঁ ; তুমিয়েই যোৱা, বুপাটি । মই ইয়াৰপৰাই
দেখুৱাম (ঠক্ঠক্ঠকৈ কৈ) ।

মুক্তি।—বাক, আহোচোন আহ । কিহৰ ভয়, মই আছোঁ নহয় ? (মুক্তিয়ে
হাতত ধৰি টানি নিয়ে । গুৰাল কঁপি-কঁপি চুঁচৰি ঘোৱাদি
থকৰ-বকৰকৈ যায়) ।

গুৰাল।—তুমি মোৰ কাষৰপৰা নেযাবা আকৌ ?

মুক্তি।—বাক নাযাওঁ । তই আগৰ ঠাইতে আগৰ দৰে বহচোন ।

গুৰাল।—(কাণবাওকৈ) এ-হে-এ, মই নোৱাৰোঁ বহিব । ভূতটোৱে
আকৌ হেঁচা মাৰি ধৰিবহি !

মুক্তি।—নধৰে বাক, বহচোন । (হেঁচা মাৰি বহুৱাই মুক্তিয়ে গুৰালৰ পিচ্-
ফালে থিয় দি নিজৰ বাহু দুটা তুলি মহৰ শিঙ্গৰ দৰে ঘোৰ খুৱাই
হেল্লোলনি দিয়ে) । কচোন বাক, আগত কি দেখিছ ?

গুৰাল।—তোমাৰ ছাঁটো দেখিছোঁ, বুপাটি । মহৰ শিঙ্গৰ দৰে তোমাৰ হাত
দুখন তুমি বোৰখুৱাই লবাইছাঁ ।

মুক্তি।—বাক, তোৰ মেনী মহজনী আছিল কোন্ থিনিত ?

গুৰাল।—ঠিক সেই থিনিতে । তুমি থিয় দিয়া ঠাইতে ।

মুক্তি।—বাক, তেন্তে তই এতিয়া দেখা ছাঁটো মেনী মহজনীৰ ছাঁ নো নহব কিয় ?

গুৰাল।—(অলপ তং কৰি) হব পাৰে ।

মুক্তি।—আৰু, তেতিয়া তোৰ সপোন দেখা যেন লাগিছিল ; সপোনত
নাভূত-নাশ্রুত কাণ্ড দেখি,—নহয় জানো ?

গুৰাল।—হয় । সপোনতো দিঠকত দেখাৰ দৰে দেখি ।

মুক্তি।—তেন্তে আচল কথা বুজাই কওঁ, শুন্ । ভোকত তোৰ গা এনেয়ে
আচন্দ্ৰাই কৰি আছিল । তাতে ভাগৰ-টোপনিৰ জ্বলিমিলিত
কিবাখন দেখিলি । ছাঁটোকে বাঘটো যেন দেখাৰ কথা তই
জানই । তইতৰ মেনী মহৰ ছাঁটোকে সেই অৱস্থাত তই কিবা
এটা যেন দেখিলি । আচলতে সি ভূত নহয় । সেই বোৰকে
নজনা মানুহে মিছামিছিকৈ ভূত ভাবি ভয় খায় । বোলে, বনৰ
বাঘে খাওক-নাখাওক মনৰ বাঘে খায় ।—নহয় নে ?

গুৰাল।—(তং কৰি চাই) হয় । স্বৰূপ কৈছাঁ, বুপাটি ! বাক, এতিয়াবপৰা
এই কথা মনত ৰাখি ফুৰিম । আনবোৰ গুৰালকো আহিগৈ
কম । ভাল গিয়ান দিলোঁ, বুপাটি !

—
অন্ধপাত ।

৪। অঙ্ক।

প্রথম পট।

(শিরদোল)

এজন সন্ন্যাসী আৰু দুজন “ছেলা”।

১ম, ছেলা।—(ভাং মলি মলি) বেবাজী, হামি ইন্ধু মলি মলিকে একদম
জহৰ বনাই দেগা। আপুনি দেখেগা।

সন্ন্যাসী।—হাঁ, আছেই হে, বানাওঁ।

২য়, ছেলা।—চাওঁ, ভাই, মোক দিয়াটো ; যয়ো এমলা মাৰি দিওঁ। (১ম,
ছেলাৰপৰা ভাং-টিকিৰা নিজৰ হাতলৈ লৈ মলি মলি সন্ন্যাসীক
দি) দেখিয়ে বেবা, হামি মলি মলিকে একদম বৰএঠাকা মাফিক
নেটেকা কৰি দিয়াইহেই।

সন্ন্যাসী।—(গোটাদিয়েক টিপনি দি ভাংটিকিৰাটো ১ম, ছেলাৰ হাতলৈ দি)
ইচিকো জহৰ বলতা। আভি কুঁটকে লাগাও।

১ম, ছেলা।—বহুত এছা বেবা ! (ভাং কুটিবলৈ লাগি যায়)।

২য়, ছেলা।—এছা, বেবা ! হামি এক বাট পুছিব মান্দিছে।

সন্ন্যাসী।—আছা পুছও, ক্যাবাত।

২য়, ছেলা।—বেবা ! আপুনি একাৰ বাতি মৰিশালিমে কিয়া আস্তে হৰ্দম
ৰাভাহে ?

সন্ন্যাসী ।—যাতাহেঁই বহুত-বড়। কামকোরাতে ।

২য়, ছেলা ।—কিয়া কাম, বেবা ?

সন্ন্যাসী ।—ওই কাম্কা বাত্, আভি তোম্কে বাটানেকে। বখত্ নাহিহেঁই ।

২য়, ছেলা ।—এছা বেবা ! হুঁরা যানেকে আপ্নাকে ডব্ নাহি লাগে ?

সন্ন্যাসী ।—ক্যা ডব্ ? কিচুকে ডবেগা ?

২য়, ছেলা ।—কিয়, ভূতকে নাই ডব্ কবেগা ?

সন্ন্যাসী ।—আবে, চব ভূতকে হাম আপ্না কর্কে লিয়াহেঁই । আভি হাম
ভূতকে নাহি ডাব্ তাহেঁই ।

২য়, ছেলা ।—ভূত কেইচা মাফিক আপোন হগা বেবা ?

সন্ন্যাসী ।—আবে, বুর্সক ! পঞ্চভূত তো হামাৰা আপ্না বদনমেই হেঁয় ।
উচমে বাহবকা তবাম ভূত জম্গিয়াহেঁই । আভি হাম্ পুৰা ভূত
হো গিয়াহেঁই ।

২য়, ছেলা ।—(আতঙ্কিত হৈ মনে মনে) কিনো কয় এওঁ ! এওঁ হেনো
নিজেই এটা পুৰা ভূত ! বুপায়ণ, আমিচোন আচলটোবে সৈতেই
সক পাতিহেঁইহি !

১য়, ছেলা ।—(ভাংচিলিম লগাই আগবঢ়াই দি) ধৰিয়ে বেবাজী ।

সন্ন্যাসী ।—(ভাংচিলিম টানিবলৈ দিহা লগাই লৈ) বোম্ সদাশিব, বোম্
কৈলাসপতি, বোম্ মুক্তিনাথ বাবা, বোম্ ! (চিলিমত টান
মাৰি নাকে-মুখে খোঁটী এৰি, তাৰ পাচত আকৌ দুটা টান মাৰি
লৈ চিলিম ছেলাৰ হাতলৈ দিয়ে) আভি পিউ তোম্কে ।
(চকু মুদি ধ্যানত মগ্ন হয়) ।

২য়, ছেলা ।—(ক্ষুণ্ণিবে সৈতে ভাং চিলিম টানিবলৈ চিয়াই লৈ) বোম্
মহাদেৱ ! বোম্ ! (দীঘলকৈ টান মাৰি নাকে-মুখে খোঁটী
উলিয়াই চিলিমটো প্ৰথম ছেলালৈ পাব কৰে) ।

১ম, ছেলা ।—(টানিবলৈ দিহা লগাই লৈ) বোম্ বোম্ বোম্ মহাদেৱ !
থানেকালাকো খড়ি মাটি, দেখনাকালাকো পেট ফাটি, বোম্
(দীঘলকৈ এটা টান মাৰি চিলিমৰ ওপৰলৈ জুই উলিয়াই নাকে-
মুখে ধোৱা বাহিৰ কৰে) ।

১ম, ও ২য়, ছেলা ।—(কেইবাৰমান ভাংচিলিম দুইবো মাজত সলনা-
সলনিকৈ টানি জলকা লাগে) ।

২য়, ছেলা ।—(চক লৈ) জানিছাঁ নে ভাই, এওঁ বেবাজী হেনো নিজেই
এটা ভূত !

১ম, ছেলা ।—ওঁ, শুনিছোঁ তো এতিয়াই তেওঁ কোৱা । আৰু, শুনিছোঁ এওঁ
হেনো মৰিশালিলৈ গৈ মৰা-শৱৰ ওপৰত বহি ময়্যাপী ভূতৰ লগত
কথা পাতি থাকেগৈ !

২য়, ছেলা ।—নিজে ভূত নহলে নো বাক এনে অদ্ভুত কাম কৰিব পাৰে নে ?

১ম, ছেলা ।—নোৱাৰে নোৱাৰে । আৰু, কাৰ সাধ্য, অকলে মৰিশালিলৈ
যায় একাৰ বাতি !

২য়, ছেলা ।—পিচে, আমি এনে জনৰে সৈতে সৰু পতাটো ভাল হৈছে
জানো ? এওঁ আমাক ছলিছে যেন পাইছে ।

১ম, ছেলা ।—ওঁহুঁ, নাই হোৱা, নাই হোৱা ভাল । কেতিয়াবা বন্ধকেই
ভকক হব পিচে !

২য়, ছেলা ।—(ধ্যানমগ্ন সন্ন্যাসীৰ চকুলৈ আঙুলিয়াই) চোৱাটো, চোৱাটো
হেৰা, চকুঘোৰে কেনে কৰিছে !

১ম, ছেলা ।—ওঁ আই ! হয়ো কি নহয় ! চকু-আঙুলিয়েদি কিবা এটা
ওলায়-ওলায় যেন দেখি যাওঁচোন !

২য়, ছেলা ।—নেদেখি নো কি ! ওঁ আই ! চাওঁতেই ধৰেহি ধৰেহি যেন লাগি
যায় ! জানিছানে, এই ছেগতে পলোৱা হে ভাল । নহলে—

১ম, ছেলা।—নহলে ধরিবহি কোনোবা এছেগত। আঁহাঁ, আঁহাঁ, দেওঁ,
আঁতৰোঁ। লাহে লাহে। তেওঁ গম্ নোপোৱাকৈ। আঁহাঁ,
আঁহাঁ, আহি থাকঁ। (খোজ মাৰি মাৰি আঁতৰে)।

২য়, ছেলা।—এবা। বলী, বলী। ধীৰে ধীৰে (দুয়ো হাতৰ সাৰে ভৰিৰ
সাৰে এখুজি-দুখুজিকৈ আঁতৰি গৈ থাকে)।

সন্ন্যাসী।—(চকু মেলি) আবে! ক্যা হোৱা তোমলোগ্‌কো? কাঁহাঁ
ভাগ্‌তাহেঁই?

১ম, ছেলা।—ওঁ আই! চকু নে জুই ওঁ এইকুৰা!

২য়, ছেলা।—বুপায়ওঁ! চকু চমক্ লগাই নিছে! ভূত নহলে নো এওঁ
এনে অগ্নিবান মাৰিব পাৰে নে?

সন্ন্যাসী।—(খঙ্কত টেলেকাকৈ চাই) ক্যা বল্‌তাহেঁই তোমলোগ্‌?

১ম, ছেলা।—হেৰোঁ কি চাই আছ ওঁ! ধৰেহি এতিয়া! সঁচাকৈয়ে
এইটো ভূতে ধৰে এতিয়া আমাক ওঁ!

২য়, ছেলা।—ওঁ ধৰিলেওঁ! খালেওঁ! মৰিলোঁ ওঁ! (১ম, ছেলাক
গৰামাৰি ধৰে, আৰু দুয়ো গবীয়াগবিৰকৈ ভয়ত কোঢ়াল লগাই
লৰি পলায়)।

সন্ন্যাসী।—(আচৰিত হৈ থিয় দি) এ ক্যা বাত্‌? ক্যা হোৱা
ইনলোগ্‌কো? আবে, জেৰা ঠাৰ, শুন্‌ লওঁ, হামাৰা বাত্‌।
(পিচে পিচে বেগেৰে খেদি যায়)।

দ্বিতীয় পট ।

(গাঁৱলীয়া খালবাট) ।

দুজন গঞা ।

১ম, গঞা ।—(প্রৱেশ) উঃ, এনে জয়াৰ ঠাই দেও ! গোটেইখন নিজান-নিটাল । কেনিও দেউ-মনিচ্ এটি দেখিবলৈ নাই । এই নেসেনা বাটেদি অকলে অহাটো ভাল হোৱা নাই একা । কাকো লগ-ভাগ লবলৈকো নহল । কি কৰিম, সিজনীয়ে আকৌ তত্ দিলেহে ! ইঃ, গাটো জিকাৰি উঠেচোন ! কি কৰোঁ । আগলৈ চালেও মৰোঁ, পিচলৈ চালেও ডৰোঁ !

২য়, গঞা ।—(প্রৱেশ) অ, সেইটি মঘুৱা ককাই নে ? কলৈ যা, ককাইটি ?

১ম, ।—(মনতে) উঃ বইখা পালোঁ দেও । (ফুটাই) হয় ভাইটি, তইতৰ গাঁৱলৈকে বুলি আহি আছে ।

২য়, ।—সকাম ?

১ম, ।—এ, কিনো কম বুপাই ! মোৰ লৰাটিৰ টান নবিয়া । আজি দুদিনমানৰপৰা যোৱা-খোৱা । কালি দুপৰীয়া বাজলৈকে উলিয়াইছিলোঁ !

২য়, ।—পিচে ?

১ম, ।—পিচে, সেই দৰেই আছে । আজি পুৱা মঞ্চলতীয়ে কৈছেহি, বোলে জলশাই ডাঙৰীয়াৰ দোষ লাগিছে । সেই দেখি, ভকতক চাউল

একটা খুঁৰাবলৈ বুলি আম্বলীয়া হাঁহ এটা বিচাৰি ওলাইহেঁ।

পাম নে তইঁতৰ গাঁৱত ?

২য়,।—ওঁ, পাৰি। পিচে, এটা কথা নহয় ! জল্শাই ডাঙৰীয়াৰ হৈ বগা হাঁহেৰে হে চাউল খুৱায়। ক'ত নো বুঢ়া হলি, ইমানটো কথাবে বুজ নাই !

১ম,।—এবা, বুপাই ! কিবা বোলে নে, চন্‌বলিয়াৰ দৰে হে হৈছে। নৰীয়াক পৰ দিওঁতে দিওঁতে চকুৰ টোপনি আৰু পেটৰ ভাতো হেৰাইছে।

২য়,।—নকবি আৰু ককাইটি ! মোৰো সেই দশা !

১ম,।—কিয়, কি হৈছে ? তইঁতৰ ঘৰতো কিবা পয়মাল হৈছে নে কি ?

২য়,।—নহয় নো কি আকৌ। আজি সাদিন একেটা জৰে মোৰ সৰু ছোৱালীটি চেপেটা কৰিলে ককাই ! গল ৰাতিৰপৰা আকৌ কোনোবা এজন দেউ-ভূত লাগিছেহি ; নৰীয়াই চাটিফুটিকৈ বলকিব লাগিছে, তৰণিকে পোৱা নাই !

১ম,।—পিচে, কি বেরঙা নো কৰিছ ?

২য়,।—কৰিম নো কি ! জৰী এগছকে জৰাই নিবলৈ বুলি, তইঁতৰ গাঁৱৰ 'পণ্ডিত-বুঢ়াৰ' কাষলৈ লৰি আহিছোঁ। পামগৈ নে তেওঁক ঘৰত ?

১ম,।—ওঁ, পাৰিগৈ। মই আহোঁতে তেওঁ খাই উঠি মুছদি লৈছিল। যা, যা, পণ্ডিত-বুঢ়াৰ জৰীয়ে বৰ গুণ দিব ?

২য়,।—এবা, তেওঁৰ বৰ নাম। তেওঁৰ নাম শুনিলেই হেনো ভূত পলায়।

১ম,।—নকৈছে। তেওঁ এগৰাকী বৰ বিচৈখনীয়া বেজ। অঃ, তেওঁৰ পাত ভালেমান গুণ আছে, বুপাই।

২য়, ।—আৰু নো কি গুণৰ কথা কৈছ ?

১ম, ।—ওঁ বাম ! তেওঁক ভূতেও বাট এৰি দিয়ে নহয় । তেওঁৰ হাতত যে বেৰী-দিয়া লাখুটীডাল দেখিছ, তাতে আছে সোপায় ।

২য়, ।—কেনেকৈ, কেনেকৈ ? ভাঙ্গি ক'চোন ।

১ম, ।—বাক, কও শুন । বেৰীটোৱেপতি একোঁকাকি মন্ত্ৰ, বুইছ ? যি ভূতেই হওক, তেওঁ লাখুটীডাল দাঙ্গিলেই চাতকৰে আঁতৰ হয় ।

২য়, ।—ভালেটি হে ! তেওঁ সিদিনাখন আমাৰ গাঁৱত নৰীয়া চাই বাতি ঘৰলৈ উলটিছিল, জানিছ ? মঙ্গলবাৰ, আঁউসী বাতি । এই ঠাইতে কোনোবা খিনিত, ওঁ গছ এজোপাত এটা ভৰি আৰু বাটৰ সিপাশে পমাগছ এজোপাত আনটো ভৰি দি, কন্ধ্ এটাই তেওঁক আগচি ধৰিছিল । পিচে, তেওঁ হাতৰ লাখুটীডাল টোৱাওঁতেই চাতকৰে কন্ধ্‌টো ময়্যাপী হ'ল ।

১ম, ।—(জিকাৰ খাই উঠে) ওঁ বাম ! এই খিনিতে ! ইপাশে সৌ জোপা ওঁ-গছ ; সিপাশে সৌ জোপাচোন পমা গছ ! আমি তং কৰাই নাই । ভাইটি, চাপি আহ । গাৰ্লেকে টান পৰিলচোন ।

২য়, ।—হয় যে নহয় ! (টক্ লৈ চাপি যায়) । আৰু হেনো ককাইটি,—

১ম, ।—আৰু ? জুৰিছে ইমানেই । তেওঁ বাক, ক'চোন আৰু কি ?

২য়, ।—কন্ধ্‌টোৱে হেনো এইখিনিত,—ওঁ আই, এই খিনিতে !—এই খিনিত ছলিব নোৱাৰি আকৌ আগচি ধৰিলেগৈ । পোনতে সি কলা মেকুৰী এটা হৈ তেওঁৰ আগমি পাব হয় ; তাৰ পাচত, আৰু অলপ আগত গৈ, পখালিকোমোৰা এটা হৈ পণ্ডিত-বুঢ়াৰ ঠোঙালে সবকিৰলৈ বাগৰি আহিছিল । এনেতে—

১ম, ।—কিয়, কিয়, ঠেংতলে সবকে কিয় ?

২য়, ।—নেজান নে ? ভূতে ঠেংতলে সবকিবলৈ পালেই জানিবি, সি তোক ছিলিলে ! ক'ত নো বুঢ়া হলি, ইমানটো কথাকে নেজান ! ক'ও শুন্ । তোক যদি ভূতে তাৰ ঠেংতলে সবকাব পাৰিলে, তেনেহলে সি লাগিল তোৰ পিচ্ । আৰু, ভূতে যদি তোৰ ঠেংতলে সবকিবলৈ সূৰুকা পালে, তেনেহলে তো কথাই নাই, তেতিয়াই তোক ছিলিব ! ভূতে এইদৰে ছিলিয়েই তো আমাক খাইছে ! ভূত ময়্যাপী । আমি কণা মনিচ্, তাক নেদেখোঁ । সি কিন্তু দেও-চকুৰে আমাক দেখি থাকে । বেজ-গিয়ানীয়ে মাথোঁ মস্তৰ বলত ভূত দেখা পায় । সেই গুণে হে তো পণ্ডিত-বুঢ়াই কঙ্কটোক আগধৰি দেখা পালে । দেখা পায়েই মস্ত্ৰেৰে বেবী লগোৱা তেওঁৰ হাতৰ লাখুটিডাল ধেই টোঁৱালে, সেই চাত্ৰকে ময়্যাপী হৈ ভূতটো থিতাতে নেদেখা হল ।

১ম, ।—পিচে, পিচে, তেওঁক ছিলিব পাৰিলে নে ?

২য়, ।—নাই, নোৱাৰিলে । কোমোৰাটো কাষ চাপোঁতেই পণ্ডিত-বুঢ়াই কিবা মস্ত্ৰ এফাঁকি মাতি লাখুটিৰে সৈতে তাৰ গাত মাৰ এটা মৰা মাত্ৰকে কঙ্কটোৱে কোমোৰাবপৰা ফুটি ওলাই নিজ ভেশ ধৰি লব মাৰিলে ।

১ম, ।—ইঃ, বাম-বাম ! বাম-বাম ! আমি হোৱা হলে পতং !

২য়, ।—পতং বুলিছ হে ! আমাৰ গাত কি মস্ত্ৰ আছে, তেনে ভূতৰপৰা সাৰিবলৈ ?

১ম, ।—ভাল কথাটো শুনালি, বুপাই ! পিচে, কৰোঁ কি এতিয়া ? আগুৱাবলৈকো ভয়, পিচুৱাবলৈকো ভয় । অকলে আৰু খোজ এটাকে লৰাব নোৱাৰোঁ, বুপাই ! তই হলেও মোৰ লগত

উভতি বল, মই হলেও তোৰ লগত উভতি যাওঁ।—কি বোল ? পলমে বিঘিনি মিলাব এতিয়া !

২য়,।—এবা, বিবুদ্ধি ! মই হলে উভতিব নোৱাৰোঁ ককাইটি, মোৰ ছোৱালীটি যায়-যায় !

১ম,।—মোৰ লৰাটোৰ অস্থাও যে তেনেকুৱাই। লৰাৰ যি কি নহওক, শুদা হাতে উলটিব লাগিলে, সিজনীৰপৰা বইখা পোৱাই টান হৈছে নহয়। নিৰুপায় !

(ভূতনাথৰ প্ৰৱেশ)।

২য়,।—কোনু হে সেইটি ? অ, আমাৰ বপা। বপা, কোন ফালে বা যায় ?

ভূত।—আহিছোঁ এই ফালেই। সম্প্ৰতি তইতৰ ওচৰলৈকে।

১ম,।—কিয়, বুপাটি, আমি কিবা লেঠা লগালোঁ নে কি ?

ভূত। এবা, লগাইছ তো। পিচে, লেঠা বাহিৰত নহয়, ভিতৰত হে। তইত দুয়ো ইয়াত যিবোৰ কথা-বাৰ্তা পাতি আছিলি, মই সোঁ জোপাটোৰ আৰবপৰা আটাইবোৰ শুনি আছিলোঁ। তইতৰ ভিতৰত যি লেঠা লাগিছে, তাকে ভাঙি দিবলৈ বুলি হে চাপিছোঁহি।

১ম,।—ভাল, বুপাটি ! কিবা লেঠা দেখিছা যদি, যেনেকৈ ভাঙিব পাৰা, ভাঙি দিয়া। আমি মান্তি আছোঁ।

ভূত। বাক, তইতে আক আগুৱাবও নালাগে, পিচুৱাবও নালাগে। দুয়ো মোৰ লগত মই অহা মাজবাট ধৰি আহইক। মই নিবলে তইতৰ ভিতৰত লেঠা ভাঙি দি সকলো অপায় খণ্ডাই দিওঁগৈ আহইক।

১ম,।—ভাল, বলা, বপা, আগ হোৱা। পিচে, সেই ফালে হাঁহ কি নিবলৈ পোৱা হব জানো ?

ভূত।—হাঁহ নিকিনাকৈ আৰু বেজ নলগোৱাকৈয়ে তহঁতৰ নৰীয়া ভালকৈ দিওঁগৈ, আহচোনহঁক বাক। তহঁতে মিছাতে, ভয়ত পৰি হেৰাথৰি খাই ফুৰিব নালাগিব আৰু ; মোৰ বুদ্ধি মানি চলিবিহঁক মাথোন। ভূত বুলি একো এটা নাই ; সেইটো মনৰ ভয় হে।

২য়।—অঃ, তেনেহলেচোন ভালৈই। বাক, বলী, বলী বপা, বলী।

(তিনিওৰো প্ৰস্থান।)

তৃতীয় পট।

(মৰনৈপাৰৰ মৰিশালি)

(ধৰ্মেশ্বৰ অকলশৰে)

ধৰ্মেশ্বৰ।—(গাত আঁঠুলৈকে পৰা এটা দীঘল এঙাচোলা, কঁকালত তললৈ ফেৰমেলা থোৰেৰে পাটৰ চুৰিয়া, ভৰিত জোতা-মোজা, এহাতে এটা জোঙ্গাল বাঁহৰ খুঁটি, ইহাতে এডাল টাঙ্গোন) উঃ ! কি জয়াৰ ঠাই ! চাৰিওপিনে ঘোপমৰা আন্ধাৰ ! এনে ক্ষণত এনে ঠাইলৈ মানুহৰ যে সমাগম নায়েই, দেৱতাৰো দৃষ্টি নপৰে ! ভালেতো হে মানুহে ভয় কৰে। ভূত নাই বুলি অন্তৰত মোৰ বিশ্বাস যদিও, মনে নামানে, বুকু কঁপি উঠে। উঃ ! কি ভয়ঙ্কৰ দৃশ্য ! অন্তৰত কি উত্তৰাশুভ ভাব ! কি যে বিষম বিশ্বাস ! ভূতৰ ভয় মোৰ অন্তৰত ইমান দৰৈ বহি গৈছে যে, তাক যুক্তিৰে সৈতে ৰুকি উলিয়াব নোৱাৰি। সৰুৰেপৰা শুনি থকাৰ ফলত, ভূত-বিশ্বাস এতিয়া এটা মোৰ স্বাভাৱিক প্ৰবৃত্তি হৈ পৰিছে। ইয়াৰ স্থিতি যুক্তিৰ অতীত। মোৰ নিজৰ বিশ্বাস, ভূত নাই। লোককো বুজাওঁ ভূত নাই। কিন্তু, সময়ত নিজৰ সেই প্ৰবৃত্তি বিশ্বাস তল পৰে,

আন্তরিক অহুত্ব (instinct) ওপর উঠে ! নিজের যুক্তি এতিয়া নিজতে খটাব নোরাবা হৈছোঁচোন । ইঃ ! গাটো কেনেকৈ জিকাৰি উঠে ! পিৰ্ণিৰকৈ গাব নোমবোৰ কেনেকৈ শিয়ৰি উঠিছে ! উঃ, হাত-ভৰিবোৰচোন অৱশ হৈ যোৱা যেন লাগিছে ! কি কৰোঁ ? ভাবিবৰ আৰু সময়ো নাই । অনা-গুণাকৈ থাকোঁতে, উদ্বেগ সিদ্ধি নহবগৈ যেন দেখিছোঁ । যি আছে কপালত, যাওঁ, এটা মৰিশালি-ভেঁটিৰ ওপৰত খুঁটিটো মাৰি থৈ পলাওঁ । কোনোমতে তাকে কৰি উলটিব পাৰিলেই বন্ধা । আৰু পলম কৰিবৰ সকাম নাই । খুঁটিটো পুতিবই লাগিব ; নহলে কাইলৈ সিবিলাকৰ আগত কোন্ সতে মুখ দেখুৱাম । সৌটো কেঁচা ভেঁটি । তাৰ ওপৰত খুঁটিটো মাৰিবলৈকে অঙ্গীকাৰ কৰিছিলোঁ । যাওঁ, (থৰক্বৰকৈ গৈ মৰিশালি-ভেঁটিৰ ওপৰত থিয় হৈ, চকু-আঁখি মুদি, চাপৰোঁতে লেটুখাই পৰা চুৰিয়াৰ থোৰৰ আগ জপতিয়াই পৰাত তাৰ ওপৰতে কণামুনাকৈ খুঁটিটো পুতি আঁতৰি আহিবলৈ ধৰোতে লাগি ধৰাত চিয়ঁৰ ধৰে)—ওঁ ! ধৰিলেওঁ ! মোক ভূতে ধৰিলেওঁ ! কোন্ ক'ত আছ, আহ ওঁ ! (এবাবলৈ টনাটনি কৰি) ওঁ নেবে ওঁ ! নিয়ে ওঁ ! বাখহি ওঁ ! মোক জীয়াই জীয়াই গাঁতৰ তিতবলৈ নিয়ে এতিয়া ওঁ ! হেৰোঁ, ভূত আছে ওঁ ! ভূত আছে বুলি এতিয়া হে জানিলোঁ ওঁ ! সঁচাকৈয়ে ভূত আছে ওঁ ! মৰিলোঁ, মৰিলোঁ, জীয়াতে মৰিলোঁ ওঁ ! ইয় বিধি, মোক কি হে আনিছিল ইয়াতলৈ ওঁ ! কেনেকৈ এবাঙ এতিয়া ভূতৰ হাতৰপৰা ওঁ ! (চুৰিয়া এবি এবাই লব মাৰে) ।

অঙ্কপাত ।

৫। অঙ্ক।

প্রথম পট।

(ধৰ্মেশ্বৰৰ ঘৰৰ কাষৰ উলুঘনি চাপৰি)।

ভূতনাথ, মুক্তিনাথ, সোণেশ্বৰ আৰু ফজলুৰ।

ভূতনাথ।—আমি এইখিনিতে বঙ। মিঃ ফুকন যাওক, মিঃ বাজখোৱাক
উলিয়াই আনকগৈ।

মুক্তি।—বাক। (প্ৰস্থান)

ফজল।—কিয়, আটাইবিলাক যাওঁচোন! তেওঁৰ ঘৰত বহিবলৈ মুঢ়া-চকীৰ
নাটনি নপৰে।

ভূত।—নহয়, তুমি বুজা নাই। আটাইবিলাকক দেখিলে বাজখোৱাৰ
আইতাকে ভিতৰত কেপকেপাই উঠিব; ঘাইকৈ মোক দেখিলে।

সোণেশ্বৰ।—কিয়?

ভূত।—মই হেনো তেওঁৰ লৰাটো দেউ-ভূত নমনা কৰি খীষ্টান কৰিব
খুজিছোঁ!

(ধৰ্মেশ্বৰৰ সৈতে মুক্তিনাথৰ পুনঃ প্ৰৱেশ)

ফজল।—কি ভাই, কি খবৰ?

ধৰ্ম।—খবৰ ভালেই।

সোণ।—পিচে, মৰিশালিত খুঁটি পোতা হল জানো?

ধৰ্ম।—(গহীনাই) ঠুং-ঠুং। দেখিলেই লেখিবা নহয়।

ভূত।—বেচ কথা। বৰ সন্তোষ লগা কথা। Thanks (ধৰ্মেশ্বৰৰ হাতত
ধৰি শলাগৰ হাত জোকাৰণি দিয়ে)।

সোণ।—বেচ, ময়ো ধন্যবাদ দিছোঁ। (ধৰ্ম্মক হাত-জোকাৰণি দিয়ে)।

মুক্তি।—ইয়াত আৰু পলম কৰাৰ সকাম নাই। যাওঁ, বলাইক, আচল
ঠাইত উপস্থিত হৈ আলাপ-আলোচনা কৰোঁগৈ।

ভূত।—এবা, যাওঁতে যাওঁতেও আমি কথা-বাৰ্তা পাতি যাব পাৰিমহঁক ;
যাওঁতে আমাৰ ভৰিয়ে হে কাম কৰিব, মুখৰ আজৰি থাকিব
নহয়। কি বোলাইক ?

ফজল।—কি বুলিম, হয় বুলিছোঁ। বাঃ ! মিষ্টাৰ বক্সাৰ কথাৰপৰা
বস বৈয়েই থাকে ; যেনিবা মৌ-চাক হে !

মুক্তি।—মৰিশালিলৈকে পোনাই যোৱা হওক, দুপৰীয়া খোৱাৰ পৰত উলটি
ঘৰ পাবগৈ লাগে। বলাইক। (সকলোটিৰ প্ৰস্থান)

দ্বিতীয় পট।

(মৰনৈপাৰ,—মৰিশালি)

(ভূতনাথ, মুক্তিনাথ, ধৰ্ম্মেশ্বৰ, ফজলুৰ আৰু সোণেশ্বৰৰ প্ৰৱেশ)

ফজল।—ক'তা ভাই, কেনি ? ইচাকৈয়ে মাৰিলা নে খুঁটিটো ? কোন্টো ?
চাওঁ, কবৰৰ ওপৰতে মাৰিলা নে ?

ধৰ্ম্ম।—(নিৰ্জু ভাৱে) সোঁটো নহয়, য'তে মাৰিছিলোঁ ত'তে আছে। চাই
থাকাগৈহঁক।

সোণ।—সোঁটো হয়। আহাঁচোঁ, আহাঁচোঁহঁক চাওঁগৈ, আমি চিন্ লগাই
দিয়াটো খুঁটিয়েই হয় নে নহয়। চিন্ লগাটো নহলে গ্ৰাহ্য নহক
কিন্তু ; কাৰ খুঁটি, কোনে পুতিলে, কি ঠিক ?

(আটাই কেইওজন খুঁটিৰ ওচৰলৈ চাপি গৈ খুঁটিটো বেৰি ধৰি চায়)
 মুক্তি।—অঃ, হয়। সেইটোৱেই। আমি চিন্ লগাই দিয়া খুঁটিটোৱেই।
 সোটো নহয়, চিন্ ওলাই আছে।

ভূত।—নহব নো কিয় ? সেইটো খুঁটিকে, মিঃ ৰাজখোৱাই ছপুতিলে নো
 আন ক'ৰ খুঁটি কোনে পুতিবহি ?

ফজল।—হয়তো। তেওঁ নো ইমানটো কথাত বেইমানি কৰিব নে ? কথাত
 বব নোৱাৰিলে চৰম হব বুলি তেওঁ জানো নেজানে ? (খুঁটিৰ
 তললৈ তং কৰি চাই) হেৰাইক, হোথন কাৰ কি আকৌ, মন
 কৰিছাইক নে ? এখন পাটৰ চুৰিয়াৰ খোৰতে দেখোন গোঁজটো !

সোণ।—ই, এ ! হয়ো কি নহয়। সেইখনচোন মিষ্টাৰ ৰাজখোৱাৰ চুৰিয়া
 যেন দেখি।

ফজল।—(জুমি-জুমি চাই) নহয় নো কি ! হঁচা, হিদিনা তেওঁ মিটিঙ্গলৈ
 পিন্ধি অহা চুৰিয়াখনেই।

মুক্তি।—হয় নে ? চাওঁচোন (হাতলৈ একাঁচল তুলি লৈ চাবলৈ ধৰে)।

ভূত।—অতি আচৰিত কথা !

ধৰ্ম্ম।—আচৰিত হব লগীয়া কথা একো নহয়। সেইখন মোৰে চুৰিয়া
 সঁচা। (লাজত তলমূৰ কৰি বয়)

ভূত।—কি ! আচল কথাটো কি ? ভাদ্ৰি কোৱাচোন। মিঃ ৰাজখোৱাই
 দেখোন মনটি আমোলাই পেলাইছা ?

ধৰ্ম্ম।—আচল কথা কবলৈকে লাজ লাগে, মিঃ বৰুৱা ! কালি কথাত বান্ধ
 খাই আহিলোঁ হয় খুঁটি পুতিবলৈ, আৰু পুতিলোঁও খুঁটি ; কিন্তু
 গা-মনৰ অস্থিৰতাত নিজৰ চুৰিয়াৰ খোৰটো জপতিয়াই মাটিত
 লেটুখাই থাকোতে "তৰ্কিব নোৱাৰি তাৰ ওপৰতে খুঁটিটো
 পুতিলোঁ ! পুতি লৈ মহা বিপদত পৰিছিলোঁ !

মুক্তি।—কিয় ? কিয়নো গা-মনৰ অস্থিৰতা ঘটিছিল ?

ধৰ্ম্ম।—কিয়, কিনো কম এতিয়া ! কবলৈকে লাজ লাগে। মই মাৰ্কে-
সময়ে কথা-প্ৰসঙ্গত কৈয়ে আহিছোঁ নহয়, বোলোঁ, মনে মানিলেও
প্ৰাণে নামানে। নাভাবোঁ বুলিলেও, ভূত-বিশ্বাসৰ ভাব আপুনি
আছে ; কিনো কৰিম এতিয়া !

ভূত।—পিচে ? তাৰ পিচে ?

ধৰ্ম্ম।—পিচে আৰু যি হব লাগে হল ! মৰিশালিত থিয় দিয়া মাৰ্কে,—
কি জানো কিয়,—মোৰ বুকুখন ধপধপাবলৈ ধৰিলে ; চকুৰ আগেদি
ফিৰিজতি উফৰিবলৈ ধৰিলে। গা-মন অস্থিৰ হৈ পৰিল।
প্ৰতিজ্ঞা ৰাখিবৰ উদ্দেশ্যে খবকবৰকটকৈ মৰিশালিটোৰ ওপৰত
উঠি খুঁটিটো পুতিলোঁগৈ ; কিন্তু মোৰ চুৰিয়াৰ খোৰটো বে খুঁটিৰ
তলত পৰি আছিল, মনৰ অস্থিৰতা হেতুকে তালৈ মই তং
কৰিবলৈকে নহল। খুঁটি পুতি আঁতৰি আহিবলৈ ধৰোঁ যে,
মোৰ চুৰিয়াত ধৰি কিহবাই মোক গাঁতৰ ভিতৰলৈ টানি নিব
থোজে ! মোৰ চুলিৰ আগে দি ধাতু যোৱা যেন লাগিল। মোৰ
গাত তত্ নোহোৱা হল। সেই মুহূৰ্ততে অস্তৰৰ ভূত-বিশ্বাস ডাঠ
হৈ উঠিল। মই অস্থিৰ হৈ, “ভূতও ! ভূতে ধৰিলেও বুলি চিয়ৰ-
ৰাখব লগাবলৈ ধৰিলোঁ। চিয়ৰি চিয়ৰি কালৈ গুৰুত নাগালোঁ !
পিচে, ভূতৰ হাতৰপৰা আৰু মোৰ নিস্তাৰ নাই যেন ভাবি,
অগত্যা চুৰিয়া-ফুটিয়া এৰি, মই ঘৰলৈ পলাই লব ধৰিলোঁ।

ফকল।—(সোণেশ্বৰৰ গাত হাত দি) ডিম্বৰ, গমি চোৱীচোন, মনত
পৰিছে নে, সেই দিনা মৰমৈৰ কিনাবত আমাৰ দশাও এনে
নহৈছিল নে ? মিটাব ৰাজখোৱাবেই যদি এনেটো ভয় ঘটিল,
আমাক নো তেন্তে তেওঁ ছবিৰ কি বুলি ?

সোণ।—(চকুৰ টিপ মাৰি) বাজে কথা হুনিয়াবাতোন। মনে মনে থাকাঁ তুমি।

মুক্তি।—সেইটো দোষ ধৰিব লগীয়া কথা নহয়, শোধন কৰিব লগীয়া বিষয়
হে। সৰল বিশ্বাসৰ ওপৰত কাম কৰি ঘাটি খালেও তাত মূল্য
থাকে, আৰু কৰ্ত্তা জন শলাগৰ পাত্ৰ হয়। মিষ্টাৰ ৰাজখোৱাৰ
সম্পৰ্কেও সেয়ে কথা।

ভূত।—দেখিলা বন্ধুসকল! ভূত-বিশ্বাসৰ কুফল আমাৰ নিজৰ গাতে
কেনেকৈ ফলিয়াইছে। ই আমাৰ বৰ্ত্তমান উচ্চশিক্ষাৰ ভ্ৰান্তি-দোষ
দেখুৱা নাই, দেখুৱাইছে আমাৰ শিশুশিক্ষাৰ ভ্রম-দোষ। সৰুতে
আমি নিজৰ পিতৃ-মাতৃ আৰু সমাজৰ বুঢ়া-মেথাবপৰা ভূতৰ যি
বিবৰণ পাই আহিছিলোঁ, তাৰেই বিবৃতি আমাৰ স্বভাৱত এনে ভাৱে
মিলি গৈছে যে, আজি সি আন্তৰিক-বৃত্তিৰ দৰে আমাৰ ওপৰত
প্ৰভুত্ব চলাইছে। ইয়াতকৈ বেচি সাংঘাতিক সামাজিক দোষ আৰু
কি হব পাৰে! কিন্তু, ধুকপ বুজিবাইক “Good cometh out of
evil” অৰ্থাৎ, আপদে সম্পদ মিলায়। আমাৰ মিষ্টাৰ ৰাজখোৱা
এজনৰ পটন্তৰেৰে আমি এশ জনৰ মনৰ ভ্ৰান্তি গুচাবলৈ চল
পামহঁক। বিশেষতঃ, আমাৰ সংস্কাৰ-সমিতিৰ উদ্দেশ্যও সেয়েই।
সেই ভ্ৰান্তি গুচাবলৈ আজিৰপৰা আমাৰ সংকল্প দৃঢ়তৰ হ'ল। ৰাজ-
খোৱাদেৱৰ জলন্ত পটন্তৰে ৰাইজক পোহৰাই দেখুৱাব যে, ভূত
বুলি একো এটা নাই, সি ভ্রম হে। সেই ভ্রমে কাছুটি হেৰুৱায়!

মুক্তি।—নিশ্চয় ভ্রম; ভূত নহয়, ভ্রম মাথোন। মই তাৰ জলন্ত পটন্তৰে
সৈতে আজি বৰচহকী হ'লোঁ। এই পটন্তৰ ঘৰে ঘৰে বিলাই ফুৰিম।

ধৰ্ম্ম।—মোৰ অন্তৰৰপৰাও ভূত-বিশ্বাসৰ ভ্রম বা কু-প্ৰবৃত্তি আজিৰপৰা
সম্পূৰ্ণে আঁতৰ হ'ল। যাতে সেই ভ্রম-প্ৰমাদত আৰু নপৰোঁ, তাৰ
নিমিত্তে আজিৰপৰা মন ডাঠি ফুৰিম।

সোণ।—মোৰ অন্তৰৰ ভাবো সেয়ে। ভূত বুলি যে একো এটা নাই, সি যে কেৱল ভ্ৰম হে, তাত আৰু আজিৰপৰা মোৰ সন্দেহ নাইকিয়া হ'ল। মিষ্টাৰ ৰাজখোৱাৰ পটন্তৰ দি, আন-আনৰ অন্তৰৰপৰাও ভূত-ভ্ৰম গুচাবলৈ পাৰ্শ্ব্যমানে যত্ন কৰিম।

ফজল।—হঁচাকৈ কৈছোঁ, মোৰ মনৰপৰাও আজি ভূত-বিশ্বাসৰ ডাৱৰ গোটেই বখলা বৰষি অন্ত পৰিল। মই এতিয়া বতৰ মুকলি পাইছোঁ। আজিৰপৰা আৰু ভূত-বিশ্বাসৰ সন্দেহে মোক টলাব নোৱাৰে। হঁচাকৈয়ে, মই আজি হে খাতাংকৈ বুজিলোঁ, ভূত নহয় ভ্ৰম হে।

(হঠাৎ এটা বেজ আৰু এটা কানীয়াৰ প্ৰৱেশ)

বেজ।—ডেকাদেউসকল ! তোমালোকৰ কখন-মখন আঁৰে-আঁৰে সকলো শুনিলোঁ। তেন্তে, আমাৰ জীৱিকাৰ উপায় নো চিন্তিলাইক কি ? ভূত খেদিবলৈ বেজ নেলাগিলেচোন আমি নিগমে মৰিলোঁ !

কানীয়া।—এৰা, ভূত নামানিলে আমি নো তৰিম কেনেকৈ পিচে ? ভূত-পূজাৰ লাচতে কানীয়া-ভকতক সুপূজিলে, আমাৰ টিকিৰা পোৱাৰো আশা পৰিব দেখোন ?

ভূতনাথ।—আশা পৰিবই লাগিব। সদ্যহতে, তোমালোক কানীয়া আৰু বেজবিলাকে নিজৰ কু-অভ্যাস এৰি, ৰাইজক সু-অভ্যাস দেখুৱাবলৈ ধৰাইক। তাৰ পাচত, আমাৰ লগতে অজলা ৰাইজক এই বুজনি দি ফুৰিবাইক যে, সংসাৰত ভূত বুলি একো এটা নাই ;—ভূত নহয় ভ্ৰম হে।

কানীয়া।—কি নো বলিয়াৰ দৰে বকিছাঁ, ৰপা ! কানীয়াই নো কানি এবিধ পাবে নে ? ভূতৰ কথা এৰিছোঁ বাক, কানি এবিধ কেনেকৈ ? কানি নেথালে খিতাতে নমৰিম নে ?

মুক্তি।—নমস্কা। ভূতৰ ভ্রম এৰিব পাৰিলে কানিও এৰিব পাৰিবাহঁক; সকলো অভাসৰ তল। ভূত নপতিয়াবলৈ শিকোৱাৰ লগতে কানি এৰিবলৈকে শিকাম।

বেজ।—বুজিলোঁ। বাক, কানীয়া-ভকতৰ হৈ যি হয় কৰিবাহঁক, আমাৰ দশা কি হব?

ধৰ্ম্ম।—তোমালোকৰো স্ত্র-দশা মিলিব। তাৰো এটা সজ উপায় কৰা যাব। বেজে কেনেকৈ ব্যাধি চাব লাগে, তাৰো স্ত্র-দিহা দিয়া হব।

সোণ।—এটা এটাকৈ হে। পোনেই ভূত-ভ্রম গুচোৱা, তাৰ পাচত কানি একুৱা, তাৰো পাচত বেজ-বিধি শিকোৱা। ইত্যাদি।

ফজল।—হঁচ। একেলগে একে হয়তে কেবাটাও কামত ধৰিলে এটাও হুকলমে হিঙ্গি নহব।

মুক্তি।—আজ্ঞা চাহাবে ভাল কৈছাঁ, এবাৰত এটাকৈ হে ধৰা উচিত। তেহে নিয়াৰিকৈ কাৰ্য্য সমাধা কৰিব পৰা যাব।

ভূত।—সেয়ে হব। ইয়াৰ পাচত আমি এটা কাৰ্য্যক্ৰম বান্ধি লমহঁক। সেইমতে কাম কৰি গৈ ধকা হব। আজিৰপৰা এই কানীয়া-ভকত আৰু বেজ জনো আমাৰ লগৰীয়া হল। ইবিসাকৰ জীৱিকাৰ অৰ্থেও অনতিপলমে এটা স্ত্র-ব্যৱস্থা কৰা যাব। সদাহতে, ভূত-ভ্রম নিৰাকৰণ কৰাটোকেই আমাৰ সমিতিৰ মহাব্ৰত মানি শিৰত ললোঁহঁক।—প্ৰতিজ্ঞা পালন, নাইবা শৰীৰ পতন। জয়, সংস্কাৰ-সমিতিৰ জয়।

সকলোৱে।—(সমস্বৰে) জয়, সংস্কাৰ-সমিতিৰ জয়।

—❦—
যৱনিকাপাত।

FULAR CHANEKI.

(Selection of Model Poems.)

BY

Rai Bahadur

PADMA NATH GOHAIN BOROOAH, M. R. A. S. (Lond.)

LITERARY PENSIONER,

*Ex Examiner and Paper-Setter of the Calcutta and the
Patna Universities for Matric, I. A. & B. A.*

Examinations.

FIRST EDITION.

1941.

ফুলৰ চানেকি ।

(কবিতা-ফুলৰ বাছনি)

সাহিত্যিক পেঞ্চনাৰ,

কলিকতা আৰু পাটনা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ মেট্ৰিক, আই-এ, আৰু বি-এ, মহলাৰ

ভূতপূৰ্ব-প্ৰশ্নকাৰ আৰু পৰীক্ষক,

বাল্ল পদ্মনাথ গোহাঞি বৰুৱা বাহাদুৰ,

এম, আৰ, এ, এচ, (লণ্ডন)

ৰচিত আৰু সম্পাদিত ।

প্ৰথম আৱৰণ ।

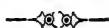
১৮৬০ শক ।

Price—	Paper Cover	...	Rs. 1-4-0
	Half Cloth Bound	...	" 1-8-0
	Full Cloth Bound	...	" 1-12-0

ডেজপুৰ, অসম,
এম্‌ছকাৰৰ দ্বাৰা
লীলা-এজেক্‌চিবপৰা
প্ৰকাশিত।

কলিকতা,
৮৫নং অপাৰ চাৰ্কুলাৰ ৰোডস্থিত
“ভাৰতমিহিৰ” প্ৰেছত
শ্ৰীযুগলচৰণ দাসৰ দ্বাৰাই মুদ্ৰিত

পাতনি ।

এই 'চানেকি'ত বহু কবিতা-ফুল আটাইবোৰেই মোৰ নিজা ফুলনিৰ ।
তাল নিমিত্তে মই কানো ওচৰত হাত পাতিব লগীয়া হোৱা নাই ; আৰু
কানো ফুলনিলৈ হাত মেলাও নাই । আদিৰেপৰা আজিলৈকে মোৰ ৰচিত
কবিতা ফুলবোৰ, চাওঁ বুলিলে একেঠাইতে পোৱাকৈ, খাউকতে থুপাই
থোৱাৰ অভিপ্ৰায়ে "ফুলৰ চানেকি" এখন হাতে-অঁচা ঢকুৱা পাতত বাছি
থোৱা আছিল ; বি-এ মহলাখীৰ 'কোৰ্ট' বা পাঠ্যপুথিৰ কাৰণে সেই
চানেকি' আগ বঢ়াবৰ মনেৰে, মূল চানেকিৰপৰা কিছুমান বিশিষ্ট কবিতা-ফুল
বাছি আনি, তাৰে সৈতে তাৰ এছোৱাৰ বিশিষ্ট তাঙৰণ এটা উলিয়াব অৰ্থে
ইখন "ফুলৰ চানেকি" যুগুত কৰা হৈছে । কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ
পুথি-বছা বোৰ্ডে ইয়াক বি-এ মহলাখীৰ কাৰণে 'কোৰ্ট' মনোনীত কৰিলে মই
বোৰ্ডৰ সদস্যসকল আৰু কৰ্তৃপক্ষৰ নথি শলাগ লম । ইতি—

"পদ্মকুটীৰ", তেজপুৰ, অসম }
আহিন, ১৮৬৩ শক ।

শ্ৰীপদ্মনাথ গোহাঞি বৰুৱা ।

সূচী ।

বিষয় ।	পৃষ্ঠা
১। কবীন্দ্র ববীন্দ্র	উছর্গা ।
২। বাগ্বেদবী বন্দনা	৯৬৩
৩। ফুলৰ চাকি	৯৬৫
৪। কবিতা	৯৬৬
৫। চোপা কলি	৯৬৭
৬। প্রাকৃতিক সংসার	৯৬৮
৭। স্বর্গতো অধিক জননী	৯৬৯
৮। কল্পনা চকু	৯৭০
৯। গুণি	৯৭১
১০। উষা-হরণ	৯৭৩
১১। নেদেখা-জন	৯৭৪
১২। বিজুলী	৯৭৫
১৩। প্রেরণা	৯৭৭
১৪। বস্তি	৯৮০
১৫। সাধনা আৰু সিদ্ধি	৯৮২
১৬। উষা	৯৮৩
১৭। সংসার-ধুমুহা	৯৮৭
১৮। উথান-পতন	৯৯০
১৯। পৰিতাপ	৯৯২
২০। আকাশী কটকী	৯৯৫

বিষয় ।	পৃষ্ঠা ।
২১ । কর্তব্য-জ্ঞান	৯৯৭
২২ । বিশ্ব-বীণ	৯৯৯
২৩ । প্রাকৃতিক সম্ভাব	১০০১
২৪ । ব্রহ্মপুত্র	১০০২
২৫ । চন্দনগিৰি	১০০৩
২৬ । শান্তি আৰু সাধনী	১০০৫
২৭ । শদিয়া	১০০৯
২৮ । সৈনিক সঙ্গীত	১০১০
২৯ । উষা আৰু চিত্ৰলেখা	১০১২
৩০ । জীৱন-সন্ধিয়া	১০১৪
৩১ । গদা-গৃহ	১০১৫
৩২ । বিবহিণীৰ বিলাপ	১০২০
৩৩ । ৰাজচৰাত জয়মতী	১০২২
৩৪ । গিলন-মহত্ব	১০২৪
৩৫ । নিৰ্যাতনত জয়মতী	১০২৬
৩৬ । গুহা	১০২৮
৩৭ । গুহাত গদাপাণি	১০২৯
৩৮ । “মেঘ-দূত”	১০৩৩
৩৯ । বৰাগী বহাত গদাপাণি	১০৩৪
৪০ । জৰ্ম্মাণ মহাৰণ	১০৩৭
৪১ । ৰণক্ষেত্ৰত গদাধৰ	১০৩৯
৪২ । সন্তান	১০৪২

উছৰ্গা ।

— ❦ —

কবীন্দ্র ববীন্দ্র আজি অমৰ সভাত,
‘বান্ধীকি প্ৰতিভা’-প্ৰভা প্ৰকাশি ধৰাত,
কালিদাস-পূজাভাগ সম্ভোগি সাক্ষাতে,
পুষ্প-অৰ্ঘ্য ভাৰতৰ লভি অবাচিতৈ ;
সানন্দৰ ‘ববি বাবু’—ভাৰতবিদিত—
প্ৰতিভা প্ৰভাৰ গুণে পৃথিবী-পূজিত ;
‘স্মৰেক’-কুসুমক’ চুঁচি—‘কণক অচল’—
‘স্তন’-বন্ধ যৌৱনত কৰিলী দখল ।
থলী কিবা ? ব’ল কিবা ? কিবা বাকী আৰু ?
—কিহেবে আদৰি তৰ যোগ্য মান ধৰোঁ ?
অকণি ‘কণিকা’ আৰু ‘ক্ষণিকা’ ঠপ্পত,
তোমাৰে চানেকি চাই বচা অসমত,
‘জুৰণি’ আজলি যদি দিছোঁ পাতি হিয়া,
লোৱাঁহি আসন ববি !—জীৱন-সন্ধিয়া ।

নাথ টকা ‘নবেল’ৰ বঁটা পূৰণত
কড়া ক্ৰান্তি যোগ মাথোঁ এই ওলগত ।

— ❦ —

ফুলের চানেকি ।

বাগ্‌দেবী বন্দনা ।

না জানো পূজার বিধি, বন্দনার নীতি,
বীণাপাণি বাগ্‌দেবি ! চরণ তোমার
কি রূপে পূজিম নরে, বন্দিম কি মতে ?
বজ্রোৰ্দ্ধা অনন্ত কাল সঞ্জীরনী বীণা,
গহীন জঙ্করে তার কঁপাই বননি,
সবায় কতনা ফুল,—কবি-ফুলনিত !
সুর বুজা কবিরত্ন আদ্য কবিগণে
তাল-মান বান্ধি লই বচিলে কতনা
অবিনাশী মালা ! অমুপম শোভা তার
জ্বলিলে চৌপাশে মর্ত্য কাব্যকাননত ।
সি দীপ্তির প্রভারত হই দীপ্তিমান
আঢ্য কবি সরে, গুরুপদ অমুসরি,
বচিলে কতনা দীপ্তিময়ী ফুল-চাকি
মনে-বছা ছন্দে গাঁপি । ইহা হে মাহুতাষা
উলাহিত প্রাণে, পিঙ্কি পুচ্ছে বচা হাব ।
গুণরস পুত্র-যশ, বীণার সুরত,
গইছে বিদ্যাপি, অহ, ভারস্কক জুবি,

মলয়াৰ বোকোচাত উঠি ; হিমালয়
 চূড়া জিনি জিলিকিছে জুৰি লঙ্কালই ।
 অমৰ সি সৰ নাম, আছে চিৰকাল,
 আছেমানে জগতত চন্দ্র-দিবাকৰ ।—
 লুব্ধে বীণাৰ সুর,—মুখত সন্তানে,
 নকঁপে ফুলৰ থুপি, নগৰে এপাহি
 বাঁজীফুল অভাগাৰ বঁজা কল্লনাত !
 তথাপি হৃদয়-তন্ত্রী বাজি উঠে যনে,
 দুৰাশাৰ উচটনি পাই অন্তৰত !
 গুৰু-দীপ্তি আগ কৰি,—মক্ষৰ চকুত
 যেন প্রদীপৰ তাপ,—উমানে উমানে
 দুটিমান তলসৰা পাইছে। বিচাৰি ;
 গাথোঁ তাৰে এটিধাৰ দৈন্ত ফুলচাকি !
 অযোগ্য ই বেণীলই, কণ্ঠ লুজুৰায় ;—
 থাকোক এপাশে পৰি, পাদপদ্ম স্পৰ্শি ।
 দিয়াঁ সুর দেবি ! বটো অভাজন মালা ।

ফুলৰ চাকি ।

অতৃপ্ত বাসনা তোৰ জীৱন সময়,
সেমে তোৰ মোহনাৰ বাণ ;
আশা ধৰি ফুলি উঠ, আশাতেই লয়,
এয়ে তোৰ জগতৰ মান ।

*

বৃত্তি তোৰ প্ৰসূতিত পুৰায় জীৱন,
নিবৃত্তিত তৃপ্তি তোৰ নাই ;
আবেগৰ আগভাগ চিৰভোগ তোৰ,
বিলাসৰ শিবে তোৰ ঠাই ।

*

উল্লাহত কায়া তোৰ পণি-জিহ্বা যায়,
আনন্দত উৰে তোৰ প্ৰাণ ;
ৰূপৰ চমক মাৰি জিলিক তৰাত,
অনন্তত প্ৰাপ্তি তোৰ ঘ্ৰাণ ।

*

ভুবন বিভোল্ কৰ ছাঁয়াটিৰে তোৰ,
মিলনৰ পূৰ্ববাগ আঁচি ;
সন্ধিয়া থোপাত পৰি হাঁহ যেনে তই
জগত-মোহিনী ফুল-চাকি !

কবিতা ।

নিমাত বিশ্বৰ ভাষা জড়-জগতত,
অব্যক্ত ভাবৰ হেতু মানসী হুৱাব,
সজীৱ কবিতা সৃষ্টি নিজ্জীৱ পটত,
অদৃশ কল্পনা কৰি সূদৃশ সম্ভাৱ ।

নিৰাশ প্ৰেমিকে সাজে শাস্ত্ৰনা কুটীৰ,
পূৰ্ণ মিলনত ফুটে প্ৰণয়ৰ ভাষা ;
উন্মাদ পৰাণ হয় শাস্ত্ৰ স্নগভীৰ,
কবিতাৰ পাতলিত মেলি-তৰি আশা ।

সপোন-ৰাজ্যৰ ফুলে সৌন্দৰ্য্যৰ তৰা,
দিঠকৰো নানা ফুল হয় বিকসিত ;
গোন্ধত আমোলমোল বিষাদিনী ধৰা,
অমৃত উপচি পৰে বিষাদী হৃদিত ।

মৰ্ত্যৰ মানৱ মন মৰিও অমৰ,
কোমল কবিতা কল্পি কৰণ বসৰ ।

ফুলৰ চানেকি ।

টোপা কলি ।

প্ৰকৃতিৰ ফুলি উঠা বুকু উদিয়াই,
আধা আলো আধা ছাঁত জেউতিৰ খনি
প্ৰাণভৰি চাওঁ যেনে বাৰজলঙাই,—
চিক্‌মিক্‌ ৰূপলীলা,—বৈদ্যুতিক মণি !

সমুখীয়া তিৰিপিতি নপৰোঁতে গুৰ,
সিমুখীয়া মনমোহা দীপ্তি দেখা পাওঁ ;
অভ্যন্তৰী জেউতিত সৌন্দৰ্য্যৰ ভৰ,
চকাটিৰ সোণা ৰূপ তলে দেখা পাওঁ !

পাকেপতি পৰে ধৰা বঁকা চাহনীটি,
মন প্ৰাণ নিয়ে কাঢ়ি চকু-পচাৰতে ;
মলয়াত মিচিকাই ৰূপা গুঠ দুটি,—
কণ্ঠ কণ্ঠ কণ্ঠ কথা,—বুজায় ভাৰতে !

অত শোভা মনলোভা টোপা কলিটিত,—
ফুলোঁ-ফুলোঁ পাহীটিৰ লুকুৰা হাঁহিত !

প্রাকৃতিক সংসার ।

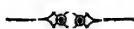
নল মৰে গাজ উঠে, জীয়ায় জাবণি,
চন্পৰা বননিৰ জেউতি চৰায় ;
উলাহত পাহমেলা কুঁহি-ঠাল ঠানি
বাঢ়ি উঠি আশে-পাশে জোপাটি পুৰায় ।

জীৱনৰ আদিছোৱা—গুদা লীলা-খেলা—
মাৰ গল যেনে ঘটি ৰূপান্তৰ তাৰ,
নুশুকাল নলমূল মৰি সেই বেলা,
পোনা-পোখা মেলি পুহু পুৰঠ সংসার ।

বাঢ়ে যেন বল তাৰ,—অঙ্গবৃদ্ধি স’তে,—
বাঢ়ি নিতে প্রাকৃতিক পৰিত্ৰ সম্ভোগ ;
জ্ঞাতি, জাতি, জন্মভূমি,—ধৰা সমন্বিতে,
সম্বন্ধ চৰায় যেন ভূঞ্জি ফলভোগ ।

বাহু, যেন এনে ভোগ নহওঁতে পাৰ,
পাৰ হওঁ পূৰ কৰি পাৰ্থিৱ সংসার !

স্বৰ্গতো অধিক জননী ।

জনম-জঠৰ ধাতু আইমাতৃ মোৰ,
তনদাতৃ জীৱনৰ জীপ্পদায়িনী,
পৃথিবীত মানৱীৰ প্ৰথমা মুখানি,
প্ৰথম দৰ্শনে যাব, হল প্ৰাণ জুৰ ;

মৰতত স্বৰ্গৰ মেহ উপভোগ
জয়ে-জয়ে যাব হস্তে লাভ সংসাৰত,
পীযুষীয়া হিমা চুহি জন্ম-ভাগৰত,
জুৰণি অমৃত পান প্ৰথম সন্তোগ ;

যাব স'তে চাৰিচকু পোনে' মিলা প্ৰীতি,
জগতীৰে কথা পতা চকুৰে চকুৰে,—
সংসাৰৰ ভাবী ভোগ, গুপ্ত ৰীতিনীতি,
মায়ী-মোহ বিকাশিলে নিমাতীৰ বৰে,

সেই মোৰ মায়াময়ী চেনেহী প্ৰসূতী,—
নমোঁ নমোঁ মাতৃ মোৰ নমোঁ তবু পাৰে !

কল্পনা চকু ।

—❦—

মনৰ অধীন প্রজা,—চকু বাহিৰত,
সীমাবদ্ধা শক্তি তাৰ আতি যথারত ;
বাহ্যিক জগত জুৰি সৌন্দৰ্য্য যিফেৰি,
পূজেহি প্রভুৰ পাৰ তাকে আগ কৰি ।

আন দুটি দিব্যচকু, গাতে লাগি থকা,
পচাৰতে ত্ৰিভুবন একচিত্ৰে অঁকা ;
আজন্ম মনক সেৱি পায় প্রতিদান,
বিষাদত শান্তিলাভ সাগৰ সমান ;

দুৰাশাত পিয়ে পানী ভেদি মৰীচিকা,
অভাৱত সন্তোষৰ পূৰ্ণ প্রহেলিকা,
অন্তৰ বাহিৰ আৰু নভবা ভাগৰ,
নিতৈ ন ন পূজা দিয়ে,—দীপ্তি সৌন্দৰ্য্যৰ !

কল্পনা সিয়ুৰি চকু, বিশ্বৰাজ্য ঘূৰে,
সৃষ্টি মাজে দেহেশ্বৰে তাকে পিন্ধি ফুৰে ।

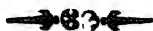

ওৰণি ।

— ❀ —

এৰিলে জীৱন যদি
 জীৱন সলনি পায়,
 মৰি জীওঁ হই যেন
 লাজুকী ওৰণি হাঁয় !
 আবেগৰ ছেগ ধৰি
 বালাক ধৰোঁতে লাজে,
 বঁচাম মুখানি ঢাকি
 অবলা-সাৰথি সাজে ।
 আহিলে বসন্ত-ৰাগ
 মলয়াত উটি-বুৰি,
 বিজুলী বয়ানখনি
 দেখুৱাম উৰি উৰি ;—
 চকুৰে চকুৰে দুয়ে
 চকু-কথা পাতোতেই
 বিচ্ছেদ-ধেমালি চাম
 ঢাকি ধৰি লাচতেই !
 চেৰে চেৰে ঠেঙ ধৰি
 মিচিকি হাঁহিটি চাম,
 ইগালে পোহৰ দি
 আবেগৰ চুমা খায় !

ঢেৰেকনি ধুমুহাই
 অকস্মাতে গাজি উঠি,
 বিচ্ছেদৰ বিভীষিকা
 যদিহে দেখায় মথি,
 অপায়ক আঁৰ কৰি
 ভীতাক অভয় দিম,
 বিমৰিষ্ চকু-পানী
 চিপে চিপে টুকি পিম !
 আমনজিমনকই
 থাকোঁতে নিবৰে বহি,
 আমোলনী শোভা চাম
 বেলী এৰি পৰি থহি !
 আবেগত প্রেম-ৰস
 বিৰিঙিলে কপালত,
 কপালেৰে মছি লম
 উলাহেৰে তিলকত !
 এতেক বাসনা মোৰ
 পূৰ্ণ হয় যদি অই,
 মৰি মৰি জন্মোঁ যেন
 ৰমণী গুৰণি হই !

উষা-হৰণ ।

জুবণি জেউতি মেলি পূব-আকাশত
অনিৰুদ্ধ-বৰি-কায়া পোহৰি উষাই
কোমল লাবণ্য প্রভা পূৰ্ণতী মুখত
ধৰোঁতেই লয় পায় জীৱন জুৰাই !

কোমলে কোমল মিলি কুমলীয়া বেলি
প্ৰেমৰ আবেগ মেলি যেই ধৰা দিলে ;
হিয়াত হিয়াৰে দেহি চাঙতেই মিলি,
উষাৰ কোমল কায়া হৰিয়েই নিলে !

কাৰ কায়া কাৰ ডাঁয়া, হেৰাল চিনাকি,
দুটি কায়া একাকৰ,—দৈবিক মিলন :—
যৌৱনত দৰ্শক,—খৌকিবাখৌকি,—
পূবত মিলিত যোৱা পছিমৈ শয়ন ।

সংসাৰ-ভোগৰপৰা কবোক বঞ্চিত,
গুচোক সৃষ্টিৰ লীলা, মায়াদ ঢাকোন,
মিলে যদি এনে সুখ,—অমৰবাহিত,—
পৱিত্ৰ মিলন মাজে সুখৰ মৰণ !

নেদেখা-জন ।

— ১৫০৮ —

ত্রিভুবন-ভুবন ভুবন-লাথকোটি,
ত্রিজগত-জগত-জগত-অধিপতি ;
সৃষ্টি-স্থিতি-প্রলয়ৰ নিগূঢ়-কাৰণ,
কোটি ব্রহ্মাণ্ডৰ স্বামী মাথোঁ একেজন ।

কৰ্ম আছে, কৰ্ত্তা নাই,—মানৱী চকুত—
নিদৰ্শন—বৰ্ত্তমান, ভবিষ্যত, ভূত—
বিদ্যমান চিন্-চাব আকাশে পাতালে
চামে চামে দৃশ্যমান,—দিব্যদৃষ্টে চালে ।

মানৱ গায়ক জিনি, কীট-পখী-নদী,
ভজন গাওঁতা আছে, চিন্তি চোৱাঁ যদি,
পৱনৰ আৰতিৰ মৰ্মস্পৰ্শী স্বৰে
হৃদয় গহবৰ ভেজি বিয়াকুল কৰে !

বাহিৰে ভিতৰে ভৰা,—কাৰ কীৰ্ত্তি-কৰ্ম ?
মুক্তিমार्ग পোহৰায়,—কাৰ পুণ্য ধৰ্ম ?
কাৰ হিয়া ? কাৰ প্ৰাণ ? কোন্ সি সৃজন ?
ক'ৰ তেহঁ ? থিতে ক'ত ?—নেদেখা-সিজন ।

বিজুলী ।

—❦—

চমকে বেথাটি মাথোঁ দূৰ-দূৰণিত,
 জগত জিলিকি উঠে ;
 মুহূৰ্ত্তে বিয়াপি যায় কুশল পোহৰ,
 অপায় নাথাকে মুঠে ।

দেৱতা-বিহাৰ মার্গ স্বৰ্গত ওপৰে,
 তলত পৃথিবী নৰ ;
 মাজতে ডাৱৰ পাতি ভুমুকনি মৰা
 বিজুলী-বসতি-ঘৰ ।

নৰৰ অসাধ্য যিবা, সাধে পচাৰতে
 দিব্যজ্ঞানভ্যোতি মেলি,
 ৰক্ষা কৰে মৰ্ত্যলোক পথ পোহৰাই,
 আন্ধাৰ অপায় চৈলি ।

অযুত যোজন জুৰি ছিগা ব্যৱধান
 বিজুলী শক্তিব কলে
 নিমিষে চপাই ধৰে,—বাতৰি বেশেৰে—
 নোকোৱা কথাৰ ছলে ।

অসীম শক্তি তাৰ নব-কৌশলত,
 নিতে নৱ সৃষ্টি পাতে ;
 কোঁতুহল আগলই, বাঢ়েমনে আগ,
 আগলই বিঙাই মাতে ।

অনন্ত উন্নতি গতি, মহিমা অপাৰ,
 সৃষ্টি জুৰি স্থিতি যাৰ,
 তাৰে গতি, তাৰে কীৰ্ত্তি, মহাস্থিতি-বীতি,
 হেৰা, বিজুলি, তোমাৰ ।

অভাৱত উৎপন্ন যতেক উন্নতি,
 বিচাৰা তাকেই তুমি ;
 দেখাতে অভাৱ ঘনু ডাৱবেদে ঢকা
 দুখীয়া অসম ভূমি ;—

বিজুলীৰ আবিৰ্ভাব উদ্ধাৰ কাৰণ,
 জলে ডাৱৰ ভেদাই,
 অসম আকাশ জুৰি নৱ জেউতিৰে
 দিগে পহা পোহৰাই ।

'প্ৰেৰণা ।

অজ্ঞান আন্ধাৰ ঠেলি,
জ্ঞানৰ পোহৰ বেলি,
জিলিকে পূবত ;
জিলিকি পাখিৰে উৰি,
বিস্তাবে বসুন্ধা জুৰি,
দিব্যজ্যোতি যত ।

হৃদিসৰোবৰ মাজে
আশাৰ পত্নী মাজে,
মনৰ উলাহে ;
ভাবৰ ভোমোৰা মৰে,
গুণ্-গুণ্-গুণ্-বৰে,
ঘূৰিছে চৌপাশে ।

মনস নিকুঞ্জ বুঢ়ি,
কল্পনা পখিলা উৰি,
ফুৰে কি বিচাৰি ?
গোলন্দ্য কাঁচলি মেলি,
জ্বেউতিৰে কৰে কেলি,
উলাহ বিস্তাৰি ।

চিন্তাসোত ধীৰে বলি,
মিলিছে কৰ্ম্মৰ থালি,
শতধাৰা হই ;
কুল্ কুল্ কুল্ কৰি,
প্ৰেৰণাৰ স্মৰ ধৰি,
বহিছে নবই ।

সুৰত সজাগ হই,
শান্তিৰ আজলি লই,
প্ৰকৃতি কুঁৱৰী ;
বিলাব খুজিছে ভৱে,
জীৱনী শক্তি সৰে,
কৰ্ত্তব্য স্মৰি ।

নিয়তী নিৰ্দেশ পাই,
মলয়া কটকী যায়,
দূৰাৰে দূৰাৰে ;
কাণে কাণে উৰি উৰি,
ৰিনি ৰিনি স্মৰ ধৰি,
আৱাহন কৰে ।

উঠা উঠা কৰ্ম্মীগণ,
 স্বদেশৰ আশাধন,
 মিলি ভাতৃভাৰে ;
 হাতে-কামে লাগি যোৱা,
 দেশসেৱা পণ লোৱা,
 প্ৰচণ্ড প্ৰভাৰে ।

পিতৃভূমি উদ্ধাৰৰ,
 মাতৃভাষা প্ৰচাৰৰ,
 যতেক যুগুতি ;
 তুলি লোৱা পোৱামানে,
 লক্ষ্য ৰাখি প্ৰাণ-পণে,
 দেশৰ উন্নতি ।

চেতনা উদ্বিছে চোৱা,
 বল-বুদ্ধি-সাহ লোৱা,
 দেশৰ দুৰ্গতি
 আজি—সমস্তাৰ দিনে—
 দূৰ কৰা, প্ৰতিক্ষণে ;
 স্থিৰ কৰি মতি ।

বন্তি ।

শুভদিন ভটয়াই কালসাগৰক পাই,
 মাৰ যায় আন্ধাৰি অসম ;
 আঁৰলত ভাংলক্ষ্মী নিৰৱে বিনায়, শুনাঁ,
 —প্ৰাণে শুনা,—শুনাতে নিজম !

কতবাৰ চিপিয়ালে নিচলা সন্তান সৰে
 জলাবৰ হেতু জ্ঞান-দীপ্তি ;
 উলাহী শলিতা চুহি, জলিল বিবিধ বন্তি,
 বাথিবৰ নহল যুগুতি !

পুনৰপি একেগোট ঠান্‌বান্‌ অসমীয়া
 ঘৰভঙা ঈৰ্ষাভাব এৰি ;
 নিচলাৰ সাঁচতীয়া পকা তেল একোচলু
 দিছে আহি ক্ষুদ্ৰ বেহী ভৰি ।

উছাহৰ শলাকানি দিছে পাৰি হৃদয়ত
 চুপি চুপি থাকাঁ বুলি জলি ;
 যতকাল ‘অসমীয়া’ হুমুমাৰ নাম-শুৰি,
 —আকৰ্ষণী হেন্দোলনি মেলি ।

দুগীয়াৰ ধূপ্ দীপ্, —ক্ষুদ্ৰ ক্ষুদ্ৰ বৰঙনি—
 একেগছি আলো কৰি চোৱাঁ ;—
 শোকে চেপা মাতিবীয়ে অবুত উছাহে দাঙি
 জ্বলা বস্তি হাতে তুলি লোৱা ।

বস্তিৰ পোহৰ পাই, ভাগ্যলক্ষ্মী মিটিকায়,
 সৌভাগ্যৰ বিবিধে জেউতি ;
 ভাবতৰ এচুকত অসমৰ ভাগ্য জলে,
 —সন্তানৰ উলাহিত মতি !

অতীত গৌৰৱৰাশি দেখি পুত্ৰ চউপাশে,
 সঞ্জীৱনী শক্তিলাভ কৰে ;
 সোৱঁধণী-উদগনি পাই প্ৰাণে প্ৰেৰণাত
 কৰ্ম্মাগনে ক্ৰমে আগবাঢ়ে ।

যেয়ে য'তে আছাঁ বই ছুখনীৰ ভাগ্যধৰ
 নিমাখিত যত নাতি-পুতি ;
 গাৱঁ-ভূঞা চুকে-কোনে, লোৱাঁ তুলি একেচিপে
 হাতে-হাতে বস্তি একো এটি ।

সাধনা আৰু সিদ্ধি ।

সাধনাৰ থান ক'ত ?—

তীৰ্থ, কন্দৰ ?

মজিদ, মন্দিৰ, মঠ,

দ'ল, গিৰ্জাঘৰ ?

নামাজ, কীৰ্তন, জুম্মা,

ঈশ-আখ্যানত ?

পাদ্ৰী, মোল্লা, কথকৰ

তত্ত্ব-ব্যাখ্যানত ?

পজা, বন, গছতল,

সভা, সম্মিলন ?

সেৱা-চৰ্চা সাহিত্যৰ,

স্বদেশ-পূজন ?

নিৰূপিত থান-থিত

নাই সাধনাৰ ;

নাথাকে আৱদ্ধ ক'তো

পুণ্য সিদ্ধি তাৰ ।—

পাহৰিম য'ত 'মই',

পাহৰিবা 'তুমি',

পাহৰিব 'তেওঁ', কৰি

লক্ষ্য জন্মভূমি,

সবাবো সমষ্টি য'ত

থিতাপে অকণি,

সাধনা সিদ্ধিৰ থান

সেই হিয়াখনি ।

উষা ।

নিশা অৱসানপ্ৰায় । নিজম জগতে
লাহে লাহে লভিছে চেতনা ;
ভাগ্য টোপনি মায়া ক্ৰমে আঁতৰিছে,
স্বমৰি উঠিছে প্ৰাণবীণা ।

সপোনৰ লীলা-খেলা প্ৰকৃতিয়ে ভুলি
ধৰিছেহি দিঠকৰ মোৰ,
দৃষ্টিহীন সজাগেৰে উমানত শুনে
নিজানত উটি অহা স্তব ।

ভাবত পূৰ্ণ হ'ল সৃষ্টিৰ অন্তৰ
বাঙলী বহণ তাৰ চিন্ ;
ৰূপান্তৰ তাৰে মাথোঁ শোণিত সাগৰ,
প্ৰাপ্ত তাৰ অনন্তত লীন ।

অখিছে সংসার-সোত বিশ্ব-বটোতাই
তেজ-পানী ক্ৰমে ঘন হয় ;
প্ৰকৃতিৰ কপালত সেন্দূৰৰ কঁট,
—পূবশিৰে অৰুণ উদয় ।

কৰণ জেউতিকণি উষাৰ কিৰণ,
 তেজী জ্যোতি অৰুণৰ ভাতি,
 পৱিত্ৰ মিলন যলে শান্তিগমী প্ৰভা
 দিনৰ পোহৰ একোছাটি ।

ধৰম কৰম পাচে মৰম বুকুত,
 সন্তানৰ জিৰণিৰ বীতি ;
 সাগৰ বুকুত খেলে পুণ্যশোভা ধৰি
 অৰুণৰ অম্লৰূপ সিটি ।

ছুটি ৰূপ এটি হয় সৃষ্টি-পাতনিত,
 মিলনত লয় অভগন ;
 প্ৰকৃতি কুমাৰে তাৰে বিলায় চানেকি,
 —পৃথিবীত উষাৰ হৰণ ।

পূবত উদয় হোৱা মিলনৰ যোৰা
 পছিমত সংসাৰী শয়ন ;
 উষাদেবী-অনিৰুদ্ধ মানৱ মূৰ্তি
 আদৰ্শৰ বিশিষ্ট প্ৰমাণ ।

এয়ে সৃষ্টি উৎপত্তি, এয়ে আৰম্ভণ,
সংসাৰৰ যত ৰীতি-নীতি ;
ইয়াৰে চানেকি উঠে নৰ-সংসাৰত,
সাধেখানে যত উন্নতি ।

কৰমৰ অনুগামী কীৰ্ত্তিৰ নিচান,
পিচলই ধাউতি সদায় ;
উৰেখানে উলাহত, জাতীয় জীৱন
উন্নতিৰ লাচত উদায় ।

যাত্ৰী নাও যাওঁ-যাওঁ অপেক্ষি লগৰী,
যাতৰাৰ শুভক্ষণ গণি ;
বিগি বিগি দেখা যায় ;—আছে ভটীয়াই
লুইতৰ পানীধাৰ মনি ।

ভাটীভাগে আছেখানে সজ্জাতি সজ্জি
লগেভাগে যাব ভটীয়াই ;
পছিমীয়া বেহা লই ঘূৰিব সন্ধিয়া
জননীক দিবহি গতাই ।

কতনা সন্ধিয়া-বেলি দিনে মাৰ যায়,
 নিতে নৱ জনম কাৰণ ;
 নেদেখা ভাগৰ নৰে দিনে দেখা পায়,
 নিতে নৱ উষাৰ হৰণ ।

দুপৰ-সূৰ্য আৰু মাজনিশা ৰাতি
 বিপৰীত উৎপত্তি লয় ;
 দিনে দুই অৱসান, নিজম সংসাৰ
 দুটিবাৰ সচেতন হয় ।

জগতৰ উদ্গতি গতি অবিৰাম
 সৃষ্টি-স্থিতি আছে যত দিন ;
 অমৰণ অভগন উষাৰ মিলন
 আজীৱন উন্নতিৰ চিন্ ।

অসমৰ কপালত উষাৰ জনম
 ভূভাগত সৱাতকৈ আগ ;
 আগ হই অসমীয়া যাত্ৰী যতমানে
 লোৱাঁগই যত আগভাগ ।

সংসাৰ-ধুমুহা ।

মুকলি হিয়াৰ মুকলি দুৱাৰ
ক'ত ভাব আহে যায় ;
কল্পনা লগৰী নিকুঞ্জ বিহাৰী
নিফুট বাঁহীটি বাই ।

আকাশ কুসুম, মৰ্ত্যৰ কুটুম,
একাকৰ কৰি উৰে ;
অমৰ বাঞ্ছিত স্বৰ্গৰ সঞ্চিত
সম্ভাৱ সম্ভোগ কৰে !

অতীত ভবিষ্য, চকুৰ অদৃশ্য,
দুখনি সুন্দৰ থান ;
স্মৃতিৰ পথত, কল্পনা বথত,
জোৰেহি মিলন তান ।

সোহাঁৰগী পট, আনন্দ জগত,
মধুৰ মিলন কথা ;
ভবিষ্য মূৰ্তি আশাৰ ছবিটি
মৰমে মৰমে গাঁথা !

অকলশৰীয়া আত্মা মতলীয়া
 আহোঁতে সমস্তা চাই,
 সংসাৰ-ধুমুহা, নাই উৰা দিহা,
 আহে অপায় চপাই !

মনেপতা ঘৰ শূণ্ণ আকাশৰ
 আলাসত পতা চাং ;
 নিমিষে নেদেখা হয় দিব্যবেথা,
 পৰেহি ছুৱাৰ-ডাং !

আত্মা বিমোৰ, উৰা ভাববোৰ
 আহে ঘূৰি চাপিকুচি ;
 পুনৰপি থিত্তি নবৰ বসতি,
 এৰা-ঘৰ হয় গুচি।

মুকলি হিয়াৰ জপাই ছুৱাৰ,
 ক'ৰ ভাব যায় কেনি !
 ঢাকনী চকুত, বন্ধুতা বুকুত ;
 —এয়ে সুখ, সামৰণি।

উত্থান-পতন ।

অনন্তৰ পিচলগা অন্তহীন কাৰ্য্যগতি,
 আৰম্ভন, সামৰণ, ঘূৰি ঘূৰি জন্ম-ৰীতি ;
 মৰণতে জনমৰ হয় নিতে উতপন,
 উষা, সন্ধ্যা চিন্ তাৰ জিলিকিছে অভগন ।

আহিল পুৰ্ণীমী নিশা উষাৰ জাননী যেলি,
 উদিল কৰ্ত্তব্য-ৰবি আন্ধাৰ এলাহ ঠেলি ;
 শুভক্ষণে শুভবাত্ৰা ধৰিছে দুনাই চোৱাঁ,
 হিয়াভৰা উলাহেৰে দেশ-হিত-ব্রত লোৱাঁ ।

হিয়াত উপচি পৰা উন্নতি আশাৰ ধল,
 পৃথিবী-চোৱাই কৰে দশোদিশ টলমল ;
 আগবঢ়া জগতত নাই কোনো পিচ্পৰি,
 থকা নাই কোনো আজি এলাহ সাবটি ধৰি

দুপৰে জোৱাঁৰ তুলি জগতৰ মন-প্ৰাণ
 উল্লাই নিয়ে দাক্ষি উন্নতিৰ কৰি গান ;
 আলসতে লাথ হিয়া যায় ক্ৰমে আগবাঢ়ি,
 দুহাতে চপাব বুলি লাভালাভ কাচিপাৰি ।

সন্ধিয়া কৰমী ৰবি বহিব যেতিয়া গই,
এফালে দিনৰ যত কৰ্ত্তব্য সমাপি থই ;
সংসাৰ বেহোৱা নৰো বহিব গণনা ধৰি,
লাভৰ ঘৰত যিবা পালে বত্ন যত্ন কৰি ।

ইফালে যেতিয়া ৰাতি লাহে লাহে আহে চাপি,
সিফালে সজাগ কৰে সূৰ্য্যে দিগন্ত ব্যাপি ;
পুৰণি ধৰণী নৰে জিৰণিৰ পাটী পাবে,
নতুন ভাগত নৰে পালে ব্ৰত থাকি সাৰে ।

ইফালে পুৰ্ণতী যেই, সিফালে সন্ধিয়া চাপে,
উষা-যাত্ৰা পুৰণিত, নতুনে জিৰণি মাতে ;
তৰ-পৰা আশা-ধল দুনাই উছলি উঠে,
দিনৰ জাগ্ৰত ভাব সিফালে ক্ৰমাৎ টুটে ।

ঘূৰি ঘূৰি আহে যায় জীৱনৰ ঞ্জতৰা,
দিনে-দিনে উঠা-পৰা সৃষ্টি-পাতনিৰেপৰা ;
চলিছে ই সৃষ্টি ৰীতি সৃষ্টিতে জনম লই,
মিলিছে ই সৃষ্টি-নীতি সৃষ্টিতে বিলয় হই ।

আৰু যিবা সজ্জকৰ্ম, সাধনত লাভ ধৰ্ম,
 দয়া, ক্ষমা, প্রেম, ভক্তি কথা,
 হিয়াত শক্তি নাটি, তাকো যে পেলালোঁ কাটি ;
 জীৱনৰ গছ মোৰ নঠা !

সংযমৰ বল হেতু নাবান্ধিলোঁ মন-সেতু,
 নকৰিলোঁ বিপু আশ্রয়বশ ;
 সংসারী বোগীয়ে হাঁয়, লোভত অপথা থাই
 বঢ়ালোঁ বিকাৰ অপযশ !

নীতিহীন পাই মোক পাপৰ বাঢ়িলে ভোক,
 গৰাহত সাৰোগত কৰি,
 ভক্ষিলে যশস্তা মোৰ, সমূলি পেলালে ওৰ,
 নিলে মোৰ সমূলঞ্চে হৰি !

এচিকটা মেঘ অই, আছিল নিলগ হই,
 নিলগতে-মাৰ-ঘোৰা কথা ;
 অপায় ধুমুহা পাই, বাঢ়িল নিমিষে হাঁয়,
 বঢ়ালেহি প্ৰাণে মোৰ ব্যথা ।

বগলীৰ পাখি যেন, আছিল জীৱন ফেন,
 সংসাৰৰ সাগৰত ভাহি ;
 বিন্দু বিন্দু পাপে চুই, পুণ্যভাগ নিলে ধুই,
 নাজানিলোঁ কোন্ ছেগে আহি !

তথাপি তো পুনৰপি ধৰমত মন সঁপি,
 প্রাণপণে দিয়া হলে বল,
 পুনশ্চ নৈতিক বলে তাৰিলেহেঁতেন ভালে,
 উদ্ধাৰৰ আঁহোঁতে সমল।

কিন্তু কি যে নরাধম, আপুনি মাতিলোঁ যম,
 নিৰাশাত পাৰি দিলোঁ মন ;
 যি ফেৰি আছিল হাঁয়, নীতিৰ আদিকা ছাই,
 গল ভাহি সিও শেষ-ধন !

আছে মন, বল নাই, এবে মই নিৰুপায়,
 গোক্ৰহীন ৰূপ মাথোঁ সাৰ ;
 ভৱ-তৰী পাৰ কৰোঁ, এনে বল নাই আৰু,
 অস্তিমত নেদেখোঁ নিস্তাৰ।

এতেকে হে দীনবন্ধু, অপাৰ কৰুণা-সিন্ধু,
 পতিত পাৱন শিৱময় ;
 পাতকীৰ পৰিতাপ, শুনি দূৰ কৰাঁ তাপ,
 চৰণত দিয়া হে আশ্ৰয়।

আকাশী কটকী ।

ক'ৰপৰা আহে উৰি, উদ্দেশি ক'লই,
আকাশী বাতৰি ভাৰী ;
শূন্যে শূন্যে দৃষ্টি তাৰ, ওপঙি আহিছে,
মুকলি জগত জুৰি ।

কতনা বিবহী জানো আকাশ তলত,
পৰিছে চকুত তাৰ ;
পবৰ ছুথত ছুখী, নিস্বার্থ প্রেমিক,
প্রাণ জানো তোলপাৰ !

যাকে য'ৰ লাগে যেন ষাচি সি বিলাব
বিবহ-বতৰা-মউ ;
অবুজ বুলিবে জানো তললই চাই
তাকেহে সোধিছে ও !

সুধিবৰ আছে মোৰো সিপূৰীয়া কথা,
—এদোপ্ উধাব ধৰোঁ ;
হুতাশিন প্রাণ হাঁয়, হেঁপাহ-ভৰত
উলটি মাটিত পৰোঁ !

মনতে মৰহি যায় মনৰ ধাউতি,
 নিমিলিল সমিচাৰ ;
 স্বৰ্গত 'গোহাঞিদের' * আছে কিনো ভাৱে
 নাপালোঁ সম্ভেদ তাৰ !

উৰি ঘূৰি উঠে সোঁৱা স্বৰ্গক ধিয়াই,
 বতৰা বাহক পখী ;
 বাৰ্তা দিয়া-লোৱা হলে, নামিব দুনাই,
 —সুখি চাম পুহু দেখি ।

জুকিয়াই থও মোৰ সস্তাপ বিলাই,
 পোনা, তোৰ বিবহত ;
 ভাঙ্গি কম কটকীক উদিয়াই হিয়া,
 পালেমানে ওচৰত ।

অফুট ভাষাৰ সেই ওলটা-বাতৰি,
 শুনি প্ৰাণ হব জুৰ ;
 সিপূৰীত পুত্ৰৰূপে পুহু পাওঁ যেন,
 —ইমানেই বাঞ্ছা মোৰ ।

* স্বৰ্গীয় সিদ্ধেশ্বৰ গোহাঞি, এম-এ, বি-এল, ডেপুটী কমিচনাৰ, শিৱসাগৰ ।

কৰ্ত্তব্য জ্ঞান ।

পুৰাতে সৌন্দৰ্য্য মেলা পূবালী মেঘত,
 স্মৰি সজাগ বিশ্ব প্রকৃতি বুকত ।
 হালি-জালি গছ-লতা জপ-মন্ত্ৰ স্মৰে,
 কুলু কুলু তটিনীয়ে ঈশগীত ধৰে ।
 পথীয়ে ডালত পৰি ধৰেহি সঙ্গীত,
 সৃষ্টি-গুণ বসময় অতি সুললিত ।
 পারন পরনে ধীৰে ধীৰে ধীৰে বহে,
 যতেক পাপৰ ধূলি ঠেলি দূৰলই,
 বিশুদ্ধ বিশাল বিশ্ব কৰেহি আপুনি,
 পৰৰ দুখত দুখী দয়াসিদ্ধুমণি !
 সোণালী বথত চৰি সূক্ষ্ম কোঁৱৰে,
 ‘কৰ্ত্তব্য’ নিয়তি-আজ্ঞা জগতে প্রচাৰে ।
 লাহে লাহে দিনমণি দীনদয়াকাৰী,
 আজ্ঞাধীন দেৱদূত, নিজত্ৰত স্মৰি,
 জ্ঞানৰ জেউতি যেলি,—সোণোৱালী বেথ,—
 নিয়তিৰ গতি ধৰি ভ্ৰমে বহু দেশ ।
 সৰু-বৰ সুখী-দুখী নকৰি বিচাৰ,
 সৰ্ব্বত্ৰে সমান ভাৱে কিৰণ বিস্তাৰ ;—
 হিমালয় হিমচূড়া যিৰূপে শোভিত,
 গভীৰ গহ্বৰ ইহা একেটি ইহা হিত,

ভূপতি ভৱন আৰু দৰিদ্ৰ কুটীৰ,
 উভয়ে সমান ভাগী সূৰ্য্য জ্যোতিৰ ;
 ইভাৱে ঘোষণা কৰে ঘূৰি অবিচ্ছেদ,—
 ‘ঈশ্বৰ-মন্দিৰ মাজে নাই ভেদাভেদ’ ।
 স্বার্থত্যাগী গছ-লতা আপুনি তাপিত,
 ছাঁয়া দি জুৰায় কত তাপিত চিত ।
 অবিৰাম গীত গাই দয়াৱতী নই,
 সস্তাপীৰ শোক-তাপ হৰিছে নবই ।
 কতনা গায়িকা পখী ভিন্ভাব তুলি,
 ধৰিছে মধুৰ গীত পঞ্চমত তুলি ;
 অবুজ ভাষাৰ তান অফুট কখন,
 ভাবুক প্ৰাণত লাগে অমিয়া বচন ।
 পৱন অমিততেজা উগ্ৰ দণ্ডধাৰী,
 মুহূৰ্ত্তে বিনাশে সৃষ্টি প্ৰলয়-সংহাৰী ;
 কিন্তু কি যে নিয়তিৰ অভেদ্য কৌশল,
 ভূত্যাভাৱে চিৰকাল সেৱে জীৱদল ।
 সন্ধিয়া-জেউতি মেলি মাৰ্ য়াৰ বৰি,—
 কৰ্ত্তব্য-সাধন-সুখ,—মনমোহা ছবি !
 লগে-ভাগে গছ-লতা নিজম পৰিল ;
 নিবৰে ডালৰ পখী বিশ্রাম লভিল ;
 পথিকে জিৰণি ললে চাপি গছতল ;
 পৱন তটিনী ছয়ো শুশ্ৰূষাতে বল ।

বিশ্ব-বীণ ।

বঁটা, ক্ষতক নিবলে । প্রকৃতি বুকুত
 শুনা, নিফুট্ সুৰেবে,
 সুৰতে মিলাই সুৰ নিযতি বীণাৰ
 কোনে জানে সুৰ ধৰে !

চউপাশে ঠৰ্‌লাগি পৰ্ব্বতৰ শাবী
 কি জানো কি ভাবি-গুণি
 লাগিছে তবধ ;—অহ, এফলীয়া হই
 কিনো দৰে আছে শুনি !

ডালত পখীটি পৰি ডিঙ্গি ভাঙ্গি ভাঙ্গি
 কি জানো কি শুনে হাঁয় ;
 ভাবত বিভোল,—যেন তাৰে কি বাগীয়ে
 ধৰি, চকু পিৰিকায় !

গভীৰ নিজম গুহা, গহীন সাজেৰে,
 বুকুত সাবটি হাত,
 একেঠেৰে আছে শুনি, নিজান নিটাল,
 সাবসুৰ নাই গাত !

একেটি তানতে মিলি আৰু এটি তান
 উঠে, বিশ্ববীণা এৰি ;
 ইবাৰ বীণাৰ সুর বুজোঁ বুজোঁ যেন,
 স্বৰ্গীয় বৃজনি ধৰি ।—

মাতে যেন আগলই ; কিজানো কলই
 আতমা উৰিব খোজে ;
 মুখত মুফুটে কথা, নিৰলে শুনিযে
 হাঁয়, কিজানো কি বুজে !

উত্তাল তৰঙ্গপ্ৰায় সৃষ্টিতত্ত্বজ্ঞান
 দিয়ে গহীন জঙ্ঘাবে ;
 আকাশ পাতাল জুৰি হিয়াভেদী ভাবে
 শুনা, প্ৰতিধ্বনি কৰে !

জগতৰ প্ৰাণ লই একেটি মুঠিতে
 অহ, বিশ্ব-ৰচোঁতাই
 ঐকতানে দিয়ে তান ;—উলাহৰ সোঁত
 চোৱাঁ, বলিছে চোৱাই !

প্রাকৃতিক সম্ভাৰ ।

গভীৰ গহ্বৰ ভেদি অত্যাচ্চ বিৰিখে
সমথল সমানত হই একাকার
ধৰে শোভা বিতোপন ! আবেলি বেলিকা
হেঙ্গুলি বহণে যেনে তিৰ্বিৰ্ কৰি
শোভে শীতল পাটটি,—চৈচনী বুকুৰে—
হাবিয়াষ,—লভেঁ শাস্তি ক্ষন্তেক বাগৰি,
অতৃপ্ত সুখৰ ভোগ ভঞ্জেঁ। প্রাণভৰি !
আলাসত ভ্রমি ফুৰা মেঘদূতগণে
উলাহত উৰি ফুৰে বাতৰি বিলাই
অযাচিত কাৰোবাৰ ; আপোন-পাহৰা
কৰে কাৰোবাক যাচি যোগাই বাতৰি ;
চাপিলে ওচৰ তাৰ স্নকৰুণ হিয়া
পমি যায় আবেগত,—বহন্ত অপাৰ !
দূৰণিৰ দৃষ্টিৰেখা, মন-চিত-হৰা,
চাওঁতে চাওঁতে, অহ, শ্রামা প্রকৃতিয়ে
নিশ্বাস নিৰোধি যেন প্রাণ কাঢ়ি লয় !
আৰু কত সৌন্দৰ্য্যৰ গুপ্ত সম্ভাৰ
উদ্দিয়াই শাৰী শাৰী পাতিছে পোহাৰ ;—
কিনোতা মানৱ প্রাণ, বেচোতী প্রকৃতি ।
অৰঞ্জিত আছে পৰি ;—সাধ্য কিন্তু কাৰ
লয় তুলি কিবা এটি, সলনিত তাৰ
নেবেচিলে মন-প্রাণ,—একমাত্র বেচ্।

ব্ৰহ্মপুত্ৰ ।

মানসৰ গৰ্ভ এৰি ব্ৰহ্মকুণ্ড ঘূৰি,
কটালী কতনা কাল পাথেয় বিচাৰি ;
সাগৰ উদ্দেশি পাচে কৰিলী প্ৰয়াণ,
কতনা পৰ্বত লজ্জি বধা অগণন ।

কত বুগ একেবাহে লই পূজাভাগ
শোধাইছাঁ বই-পৰা পুণ্য ব্ৰহ্মযাগ ;
কতনা সৃষ্টিৰ কথা,—উঠন পতন,
কতনা বুৰঞ্জী তথ্য বুকুত মগন ।

আতিকে পুৰণি তুমি বৃদ্ধ যোগিবৰ,
তথাপি শিশুটি সদা,—‘পুত্ৰ’ নামধৰ !
কতবাব যোঁৱনৰ ভুগিছাঁ বিলাহ,
বছৰে বছৰে ঘূৰি বাৰিষা উলাহ !

যি বলে বাখিছাঁ ধৰি অমৰ যোঁৱন,
—নিছিগা ভক্তিৰ সোঁত জলন্ত প্ৰমাণ ।

চন্দনগিৰি ।

স্বৰ্গৰ জখলা এই পুণ্য গিৰিবৰ,
 নিশ্চিলে কি সূকৌশলে বিশ্ব-খনিকৰে !—
 সৌন্দৰ্য্যৰ ৰূপবাশি ; কৰুণাৰ প্ৰভা ;
 প্ৰেমৰ আবেগ বাগ ; সন্তোষৰ সুখ ;
 আৰু এক আসক্তিৰ পুণ্য আকৰ্ষণ ;
 সবাকৈ সমানে সানি অজিলে মৰ্ত্যত,
 পঞ্চামৃত লাক, অহ, অৰণ্য মন্দিৰ !—
 চন্দনগিৰিৰ নাম অগৰু চন্দনে
 বাখিছে উজ্জ্বল কৰি পূব ভূভাগত ;
 অমুপম ৰূপ তাৰ, লাৱণ্য জেউতি,
 বথানিছে মুক্তকণ্ঠে দেৱতা-কিন্নৰে ;
 যোগী, ঋষি, মুনি যত তাপসকুমাৰ,
 বিমোহিত নৰলোক ৰূপলীলা চাই !
 ইয়াৰে সৌন্দৰ্য্য-দৌত ৰই-বই গই
 ভৈয়ামত প্ৰতিভাত হয় ঠায়ে-ঠায়ে ।
 দিফালে ঘূৰাওঁ আঁখি তাতে ৰই যায়,
 নপলায় তৃপ্তি হাঁয়, হেঁপাহ প্ৰাণৰ,
 চাওঁমানে বাঢ়ে তৃষ্ণা, পাহৰোঁ সংসাৰ !
 তলত কুণ্ডিন্ নীৰ, আতি নিৰমল,
 প্ৰকৃতি-দাপোণ, অহ, পতা আছে কেনে !

ওপৰৰ সৌন্দৰ্য্যৰ প্ৰতিবিম্বে তাত
হাঁহিছে নাচিছে হাঁয়, আপোনাকে চাই !—
নাচি উঠে মন যোৰ তাৰ চেৰে-চেৰে,
প্ৰকৃতি বুকুত প্ৰাণ স্তম্ভক জুৰাই !

* * * * *

ইয়াতে এদিন দেহি, দময়ন্তী সতী
উঠিছিল আহি আহি পথ হেৰুৱাই ;
চিন্ তাৰ এতিয়াও মাৰ যোঁৱা নাই,—
শিল-বন গছ-লতা আটাইটি মিলি,
সাক্ষী দিয়ে বিশেষণে সৰ্বিশেষ কই ।
কুণ্ডিনৰ গুৰি এয়ে,—বিদৰ্ভ চোঁৱাই
পৰিত্ৰ কৰিছে যি ; সিও সাক্ষী দিয়ে
মহাসতী দময়ন্তী কেনেকই আহি
উতৰিল কুণ্ডৰ তীবত, ভ্ৰমি বহ
গিৰি-গুহা, দেশ-বন, পতি হেৰুৱাই ;—
ইয়ে হে লগালে বাট পিতৃ-ৰাজ্যলই ।
আৰু, আৰু, ক্লেশদেৱে ৰুক্মিণীদেবীক
উদ্ধাৰি এদিন ইয়াতেই লয় থিত্
যাগুঁতে উলটি ; ইয়াতে জিলিকে সোঁৱা
সমাধি মন্দিৰ স্মৃতি ভীষ্মক ৰজাৰ,
মিলিলে পঞ্চত্ৰ য'ত মহা ৰাজৰ্ষিৰ ।

শান্তি আৰু সাধনী ।

শান্তি :—ফুলত শিলৰ বেথা !

নৰজে তোমাত কঠুৰা ভাবনা সখি !

টোপাকলি তুমি ; কিয় ভাৱা কীটে-ধৰা

ফুলৰ দুৰ্দশা !

সাধনী ।—দেহি অই,

চোৱাঁ, কেনে মিলিছে থিতাতে !—

চোৱাঁ, কেনে ফুলপাহী আউনী-বাউনী,

কলিটিৰ মুখ চাই আছে ঠৰ্ লাগি !

চোৱা নাই নিজলই,—নিজ সুখ-দুখ,—

চাইছে মাথোন কলিটিৰ সুখলই,—

যায় যেন দিন তাৰ এহুৱা সুখত ।

ফুলিলেই, সখী অই, হব তাৰো দশা

বাউনী পাহীটিপ্ৰায় । তাকে হে গুণিছে,

পৰৰ সুখত পমা আজনীটি দেহি !

কিন্তু, সখি, পাহীটিৰ হৃদয়ে কামনা,—

টোপাকলি ফুলিব কালত ; দশা তাৰ

হব, জানাঁ, পাহীটি যেহুৱা । মেলোঁ-মেলোঁ

পাহিকিটি মেলিব যিদিনা, সিদিনাই

কীটে আহি লব থিতু, কৰিব ঘৃণীয়া ;

নব জেউতি তাৰ লুকুৱা-হাঁহিব !

সৃষ্টিৰ ৰীতিয়ে' এই,—জন্ম, বৃদ্ধি, ক্ষয়,—

'চিৰকাল কাৰো দিন সমানে নাযায়' ।

বাঢ়েমানে আগলই বেকাবেঁকি বাট,
আৰু ক'ত আওপাক ভৱ-সংসাৰৰ
পাবলই আছে জীৱনত । ভাৱেঁ তাকে,
পাওঁ বুলি তত্ত্ব কিবা সৃষ্টি-কৌশলৰ ।

শান্তি ।—কঠুৱা পুৰুষ-ভাব !

—নোহে নাৰী-নীতি ।

সাধনী ।—পুৰুষ কঠুৱা বুলি

তাজ্য নোহে সিটি । কঠিনে কোমলে মিলি
পুৰুষ-প্ৰকৃতি জানাঁ, সৃষ্টি স্বৰণত ;
তাৰে আৰ্হি নব-নাৰী, বিশ্ব মৰতত ।
এতেকে, কঠুৱা বুলি নিলগোৱাঁ যদি
পুৰুষ বতন, প্ৰকৃতি তিষ্ঠিব ক'ত ?
গছত বগাই সউ, চোৱাঁ, লতাজুপি,
কোমলে কঠিনে কেনে হইছে মিলন !
ইটিয়ে সাবটি ধৰি সিটিক জুৰায়,
সিটিয়ে শৰীৰ পাতি ইটিক শুৱায় ।
এটি সদা আনটিৰ জীৱন-সাৰথি ;—
তাৰে ফল মাথোঁ এই সংসাৰ-কানন ।
এয়ে জানাঁ, আৰ্হি সংসাৰৰ । লতা হই
ৰ'দ-তাপ গুচায় গছৰ ; সেইৰূপে
নাৰী হই পুৰুষৰ শোক-তাপ-দুখ,
অধৰ্ম, অনীতি আৰু কুটিল স্বভাৱ
আমিও গুচাব লাগে ।—এয়ে নাৰী-নীতি ।

শাস্তি ।—এটি কথা সখি ! মন কৰি আছোঁ মই
দিন-চাৰিপৰা, সঙ্গীতত আত্মিক
বাঢ়িছে ধাউতি তোমাৰ তীব্ৰ বেগেৰে ।

সাধনী ।—সঁচা সখি !

সঙ্গীতত বাঢ়িছে ধাউতি ।
কিন্তু কিয়, কিবা ভাবে, টানিছে কলই,
নোৱাৰোঁ বখানি কব ! যিভাবে টানিছে
এই বিশ্ব-ব্ৰহ্মাণ্ডক শূন্যে শূন্যে তুলি ;
সেই ভাবে টানে মোৰো ক্ষুদ্ৰ হৃদয়ক
কি জানো ক'লই ! নাথাকোঁ যেতিয়া তুমি,
লুপ্তনোঁ সঙ্গীত, তেতিয়া চাপেহি কাষ,
কৰে বিয়াকুল, গুপ্ত এটি ভাবে ধৰি ;
নোৱাৰোঁ ফুটাৰ তাৰ আধাফুটা ভাব,—
কিবা নাই, কিবা লাগে, লুপ্তজোঁ আপুনি,
কৰে মন উগল-থুগল ; এটি ভাব
স্বৰগৰ, ইটি মৰতৰ ; দুয়ো যেনে
দুই ভাবে কৰে টনাটনি, তোলাপৰা
অন্তৰত কিষে কেনে কৰে, সাধা নাই
প্ৰকাশোঁ ভাষাৰে ! মৰ্ত্যৰ ভাবনা যিটি
ধৰিছোঁ ভাবত,—হিয়া-দিয়াদিয়ি তাৰ
উদ্দেশ্য মহান্ । কিন্তু হাঁয়, বুজা নাই,
কাৰ হিয়া কোনে দিয়ে কাক ? সপোন বুলি
আধা হিয়া আছোঁ সাজু হই, পাওঁ যদি
মিলনত বাকী আধা তাৰ ।

শান্তি।—হব লাভ আধা সেই।

নোৱাৰি তৰিবচোন, সেই লাভ লই

ভৱ-সংসাৰত ?

সাধনী।—বুজিলাঁ, সখি, হাঁয়,

ভৱ-সংসাৰত আছে যদি তৰিবৰ

যথার্থ যুগুতি, জানিবাঁ নিশ্চয়, হেৰা,

ধৰ্ম্ম হে আচল বল জন-সমাজত্

সহায়-সাৰথিহীন দুখী তৰিবৰ।

আৰু, জানাঁ, সখি, নবহে যদ্যপি ৰতি

নিয়তি প্ৰেমত, মিছা সৰ প্ৰেম-বাগ

নশ্বৰ দেহাত।

শান্তি।—বুজোঁ, সখি !

সঙ্গীতত পমে মন-প্ৰাণ ;

শুনোঁতে যি তৃপ্তিলাভ, গাওঁতে দুগুণ।

সাধনী।—কি দিম উপমা !

কোকিলৰ কণ্ঠ জিনি

গোৱাঁ য়েবে তুমি হৃদয় পমোৱা গীত,

পাহৰোঁ সংসাৰ, পাহৰোঁ আপোন-পৰ,

বিশ্ব-প্ৰেম বহুপৰি কৰে বিমোহিত।

সঙ্গীতত, হেৰা সখি, আছে কি মোহনী,—

চিন্তা-ভাব, শোক-তাপ, কেনিবা পলাই

অযাচিত্তে দিয়ে এৰি সন্তোষক ঠাই !

শদিয়া ।

— ❦ —

এয়ে সেই কীৰ্ত্তিস্থল ;—

ইয়াতে এদিন চুটিয়াৰ আদিৰাজ

বত্ৰধ্বজপাল হইছিল বিমোহিত

প্ৰকৃতিৰ ৰূপলীলা চাই । পাঙ্গিছিল

ইয়াকেই বত্ৰপুৰ নগৰৰ ভেঁটি ।

কিন্তু, কি যে বিধি-বিড়ম্বনা,—নগৰৰ

ভেঁটি লই উঠিল মৈদাম !—মহাৰাজ

বত্ৰধ্বজে প্ৰিয়পুত্ৰ এটি ৰাখিছিল

কমতাপুৰত গই, শিক্ষাৰ উদ্দেশ্যে ;

অকালত কাল হল সেই কোঁৱৰৰ ।

কমতা-ঈশ্বৰে পাচে অতি যতনেৰে

পঠিয়ালে সন্তানৰ শৰ পিতৃলই,

যুগুত সমাধি হেতু । মৰ্ম্মাহত হল

বত্ৰধ্বজ পুত্ৰৰ শোকত । ভগ্ন হল

মনোৰথ, মনৰ উদ্যোগ ‘বত্ৰপুৰ’

স্থাপনৰ হেতু । নগৰৰ সলনিত

পালবংশী কোঁৱৰৰ সমাধিৰ স্থল

হল এই ঠাই । তদৱধি খ্যাত হল

‘পাল-শৰ-দিয়া’—‘শদিয়া’ৰ আঁতিগুৰি—

অশানৰ নাম । সেই হস্তে সুৰক্ষিত

মৈদামৰ ভেঁটি ; পিপৰা পৰ্য্যন্ত তাত

নোৱাৰে পশিব ।

— ❦ —

সৈনিক সঙ্গীত ।

আহাঁ আহাঁ ভাই, সকলোটি মিলি,
 জনম ভূমিৰ উদ্ধাৰ সাধোঁ ;
 জনম ভূমিৰ উদ্ধাৰতি অবথে
 সন্তানে জীৱন উছৰ্গা কৰোঁ ।

একে অসমৰ এছোৱা যবনে
 বনেৰে দখল কৰিছে চোৱাঁ ;
 একে অসমীয়া কামৰূপী প্রজা
 দেখিছোঁ নিবৰে চকুলো টোকা !

এতেকে হে এবে কৰ্তব্য আমাৰ
 উদ্ধাৰোঁ স্বৰিতে সজাতি ভাই ;
 উদ্ধাৰোঁ সত্ত্বৰে জনম ভূমিৰ
 যবনে যি ছোৱা দমিছে হাঁয় !

ৰাজভক্তি গুণে অসমীয়া জাতি
 সবাৰো আগত জিলিকে আজি ;
 বিজয় পতাকা অসম ৰজাৰ
 উৰাম,—আহিছোঁ বগুৱা সাজি ।

বীৰ-প্ৰসৱিনী অসম জননী,
 লাচিত আমাৰ অসম বীৰ ;
 এনে মহাবীৰ যাৰ সেনাপতি
 কি ভয়, কি ভয় ?—জিনিম স্থিৰ ।

জিনিম শত্ৰুক, —পৰিম নতুবা—
 লাচিত-আদেশ হইছে আগ ;
 দেশোদ্ধাৰ পণ, প্ৰাণত আমাৰ,
 জীৱন সৰ্বস্ব কৰিম ত্যাগ ।

“অসম সাহসী অসমীয়া সেনা
 দুৰ্জয় ৰণুৱা ভাৰত মাজে”
 বুলি বিদেশীয়ে মানিব ধুকপ্
 দেখিলে আমাক বীৰৰ সাজে ।

দেখোক যৱনে ভাৰন্তৰ মাজে
 অসম সেনাৰ বিষম বীৰ্য্য ;
 লাগোক তবধ বিপক্ষৰ দল
 পৰাস্ত হই মানোক আশ্চৰ্য্য !

লক্ষ্য স্বৰ্গদেৱ, লক্ষ্য সেনাপতি,
 অসম আমাৰ জনম ভূমি ;—
 এই তিনি মাত্ৰ, নাই আন মন্ত্ৰ,
 জিনিম মোগল নিশ্চয় আমি ।

উষা আৰু চিত্ৰলেখা ।

উষা ।— অকস্মাৎ কিয়
হওঁ অধীৰা এহুৱা ! বোমাঞ্চিত প্ৰাণ
উঠিছে উতলি ; বহি পৰে পাৰ ভাষ্কি
ব্ৰহ্মচৰ্য্য ব্ৰত মোৰ !

চিত্ৰলেখা ।—কিবা হল সখি !
কিয় এনে উদ্ভাৱল ?

উষা ।— নাজানোঁ, হুবুজোঁ, হাঁয়,
মৰ্ম্মভেদী এটি ৰাগে, অযাচিত উঠি,
ব্ৰহ্মচৰ্য্য ব্ৰত মোৰ কৰে চূৰ্ণাকৃত !
—নাপাওঁ তৰগি !

চিত্ৰলেখা ।—জানিছোঁ, বুজিছোঁ, সখি !

উষা ।— কিবা জানোঁ সখি ?

চিত্ৰলেখা ।—জানোঁ যিবা, জানা তুমি ;
গমি চোৱাঁ আপোনাতে প্ৰকৃতিস্থ হই ;—
ৰতিমতী এবে তুমি, মদনপীড়িতা,
প্ৰেমপ্ৰবাহিনী ।

উষা ।— হুবুজোঁ কি কোৱাঁ তুমি ;
কি ঘোৰ সমস্তা !

চিত্ৰলেখা ।—নহবাঁ অধীৰা ।

বিজুলীৰ চমকনি মেঘৰ বুকত
উঠি পুত্ৰ মাৰ যায় ;—নকৰে থিতাপি ।
তোমাৰো সি মনোগতি মনতে মৰহি,
মনে মনে যাব মাৰ ।

উষা ।— মিছা ! নৰজে বিজনি ।

নোহে সাধাৰণ এই ব্যক্তিগত ব্যথা ।
এলুৱা দুৰ্জ্বলা কিয় হওঁ আচম্বিতে,
জানি-বুজি মোৰ ব্ৰহ্মচৰ্য্য মনোবাক্ত !
ছিঙ্গে যদি সেই বাক্ত দৈব-দুৰ্ব্বিপাকে,
ছিগিব জীৱন বাক্ত,—যাব উৰি প্ৰাণ
এৰি দেহা-সজা !

চিত্ৰলেখা ।—ছিগিব সঁচাকৈ,

ছিগে যদি মনোবাক্ত অবৈধ বিধানে ।
নিদিম ছিগিব কিন্তু, জানিবোঁ ধুকপ ;
অবৈধক বৈধ কৰি গুচাম প্ৰমাদ,
চিত্ৰেৰে চিত্ৰক আঁচি, তাৰে অল্পকৃতি
মিলাই তোমাৰ মানসী মূৰ্তি স'তে ;
—নিশ্চিত খাকিবোঁ তুমি ।

জীৱন-সন্ধিয়া।

সমনীয়া লগৰীয়া, তেৰা সোণামুৱা,
আত্মাই আত্মাক শুনে, দেহদুৰ্গ ভেদি ;—
তোমাৰ সন্ধিয়া গীত, নিলগত গোৱা,
গোৱাৰ আগেয়ে মই শুনোঁ কেনিবাৰি।

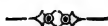
মিলিছে তোমাৰে স'তে মোৰো সাক্ষ্যগীত,
নাপাই বিচাৰি মনে সিপুৰীয়া থান্ ;
মানসী চকুৰে পাওঁ,—চাই পিতৃ-পিতৃ,—
যুক্তিৰ বুজনি মাথোঁ ;—নাই একো আন !

আহোঁ বাকু ছয়ো আজি ধৰাতে উমলি,
চেমনীয়া কাল ধৰি একে সমলেৰে ;
কাইলই দেহী গুচি যাম কেনি চলি ?—
নাভাৰিবাঁ, জানিছা নে সত্য প্ৰমাণেৰে ?

যুক্তিৰ কৰম সাৰ মন-পতিউৱা,
প্ৰত্যক্ষ প্ৰমাণ তাৰ দিবলই নাই ;
নাপালে সন্তোদ্ সেই পুৰী নো কেহুৱা,
কেনেকই বোলোঁ 'সঁচা', কোৱাঁ মোৰ ভাই !

গদা-গৃহ ।

গদা ।— (অকলে) মিলিছে সূযোগ, অহ,
 মিলিব বগুৱা এবি মনৰ জোখায় ।
 পাৰ হল অতকাল ধেমালি ঘুঁজত,
 নিমিলিল ছেগ ক'তো সঁচা বগলই,
 মিছা হল বাহুবল, মিছা গদানাম !
 মিলিছে সূযোগ এবি, অতকাল পিচে,—
 সমুখ সংগ্ৰাম হেতু ৰাজসেনা স'তে ।
 নিপাতি যতক বীৰ, সেনা, সেনাপতি,
 ৰাজ্য উদ্ধাৰিম ।

* * *

মিলিছে সূছেগ, অহ,
 পতিত আহোম ৰাজ্য পুনু উত্থান ।
 পিতৃৰাজ্য ৰসাতলে যায়-যায় আজি !
 স্বার্থপৰ কুলান্ধাৰ পাত্ৰ-মন্ত্ৰীসবে
 ক্ৰমাগত নিছে তললই । অৰাজক
 ৰাজ্য আজি হল স্বৰূপত । নাম গাথোঁ
 বাখি ৰজা অপাত্ৰ জনক, যতমানে
 দুৰাচাৰে পাকি লই দুৰ-অভিসন্ধি,
 লুটিছে পীড়িছে কৰি দেশ ছাৰখাৰ !
 কতজন বংশধৰ হল বিনাশন,—
 ধৰে মোৰ দেহ-মন পৰিলে মনত ।

জীৱনৰ ব্ৰত মোৰ আছে অন্তৰত
 ইসৰ উদ্ধাৰ কৰা বিনাশি অপায়।
 নিৰ্জীৱ অতনা দিন জীৱন্ত বাসনা
 অন্তৰৰ অন্তস্থল আছিল বিয়াপি
 ছায়ে ঢকা অগ্নিশিখাপ্ৰায়। আঙোঁ ময়ো
 মৰাপ্ৰায় মনোবেগ মনতে সামৰি
 জীৱনৰ মহাব্ৰত হানি হয় বুলি।
 স্মৰিছোঁ সৰ্ব্বক্ষণে হিত উপদেশ
 গ্ৰায়সোধা ফুকনৰ ; জন্ম মোৰ
 শিক্ষা-দীক্ষা-লক্ষ্য আৰু ৰণ-আখৰাৰ
 স্বাধীন উদ্দেশ্য মাথোঁ দেশৰ উদ্ধাৰ।
 মিলিছে এতিয়া তাৰে সোণালী স্ময়োগ ;—
 কাৰ্য্যৰ ক্ষেত্ৰত মিলিব হুদিন বাজে
 সম্মুখ সন্ধ্যা।

* * *

জয়া।— (প্ৰৱেশ) দুখত আনন্দ !

সদানন্দ সদাশয় প্ৰাণেশ্বৰ মোৰ।
 এসেহি বিপদে ; তথাপি নহল, হাঁয়,
 চেতনা তোমাৰ নাথ !

গদা।— নভাওঁ প্ৰিয়া হেৰা, নাভাবিবাঁ আন,
 নপলাওঁ কদাচিতো কাপুৰুষ হই।
 বীৰৰ শোভন কাৰ্য্য নহয় পলোৱা,
 নোশোভে সি কদাপিও গদাপাণিলই।

জিনিম অকলে মই শতক যুঁজাৰু ।
আগে যুদ্ধ, পাচে মৃত্যু,—বীৰৰ ধৰম
নিশ্চয় পালিম মই ।

জয়া ।— মঁচা, প্ৰাণেশ্বৰ !

জানোঁ মই বিক্ৰম তোমাৰ । জানোঁ আৰু
বীৰৰ কৰ্তব্য যিবা । অবলা যদিবা,
নডৰোঁ মৃত্যুক ময়ো,—নাথাকে উপায়,
নাথাকে ভৰসা য়েবে । কিন্তু, প্ৰাণনাথ,
ভাগ্যৰ চকৰি সদা লাগিছে ঘূৰিব ;—
হুঘূৰিব তৰ ভাগ্য, কোনে কব পাৰে ?
হুদিন অজ্ঞাতবাস কৰা তুমি গই ;
মিলিব স্মযোগ পুহু ; উদিব নিশ্চয়
সৌভাগ্য স্বৰূপ পূবে ।

গদা ।— নামানে বুজনি, প্ৰিয়া,

হুবুজ্জ পৰাণে মোৰ ! আতিকে' ঘিণাতু
মই ভয়াতু জনক ; নিন্দোঁ ততোধিক
পুৰুষালি নাই যাব । জানে সকলোৱে
মনোভাব মোৰ ; আপোন পালত এবে
কৰোঁ কোনো মতে পুৰুষে নকৰা কাম ?
আৰু এটি কথা ;—তোমাক অনাথ কৰি,
এৰি লাই, সোণাই লোচাই, যাম মই
প্ৰাণ লই অকলে পলাই ! অসম্ভৱ,
প্ৰিয়ৱ, মোক নধৰিবা টানি । তদুপৰি,

বাহুৰ গ্ৰাসত এৰি পিতৃৰাজ্য মোৰ,
নকৰি প্ৰাণক পণ, পলাম অকলে !—
অসম্ভৱ কথা ইটো ।

জয়া ।— সেই হে ধৰিছোঁ টানি । নকৰিবঁ মোক
চিৰ-অনাথিনী ; অকালত পিতৃহীন
নকৰাঁ সন্তান ; পতনমুখীয়া ৰাজ্য
নকৰাঁ উচ্ছেদ ; ঘূৰিলে ভাগ্যৰ চাক
ঘূৰিব সুদিন ; উদ্দেশ্য সফল হব
থাকিলে কুশলে তুমি ।

গদা ।— বান্ধনী কথাৰ !
নাবান্ধিবঁ, প্ৰিয়া, মোক যুক্তিৰে মেৰাই ।

জয়া ।— নোহে কথা বান্ধ,—
হিয়াৰ আবেগ আৰু পত্নী-অনুৰোধ ;
—নুবুজিলোঁ প্ৰাণেশ্বৰ !

গদা ।— বুজোঁ প্ৰাণেশ্বৰি !
বুজিছোঁ কতনা আগে ব্যাখ্যান তোমাৰ ;
কৰা নাই অৱহেলা তৰ অনুৰোধ,
নকৰোঁ কাচিত, এৰাঁ যদি আজিলৈ ।

জয়া ।— নিচিন্তোঁ মঙ্গল তেস্তে আমি তিনিটিৰ ?
দিবঁ যদি ধৰা, নাথ, হেলি অনুৰোধ,
বাকী তিনিপ্ৰাণী তৰ ৰাখাঁ ক'ত আজি ?
—ডুবিব দুখত দিনে । আৰু, চোৱাঁ, নাথ,

দিগ্ৰা যদি প্ৰাণ তৰ অযথা যুঁজত
—অকলে সমুখ হই অলেখৰ স'তে—
জীৱনৰ লক্ষ্য তৰ ৰাজ্য উদ্ধাৰৰ
পৰিব পুলিতে জঁয় ।

গদা । —কি আ.২ উত্তৰ !

জীৱনৰ লক্ষ্য মোৰ স্বদেশ উদ্ধাৰ
নোৱাৰোঁ এৰিব, আছেমানে দেহে প্ৰাণ ।
যি লক্ষ্য ধ্বংসতৰা এই জীৱনৰ,—
পতন উন্মুখী ৰাজ্য ইন্দু-বঙহৰ
উদ্ধাৰ সাধন,—কৰি তাক শঙ্কাযুত—
ভাৱৰমুখীয়া—নহব যুগুত সঁচা,
অযথা ৰণত ধৰি মৰসাহ কৰি ।
পূৰ্ণ হোক ৰাষ্ট্ৰ তৰ ; কৰিম অকাৰ্য্য
পলৰীয়া হই আজি ! কিন্তু, গদাপাণি
নাথাকে নিশ্চিন্তে বহি উদ্দেশ্য পাহৰি ।
যাম মই ৰণ-বল সংগ্ৰহ কাৰণে ।
জিনিম পাষণ্ড ৰজা, দিম সমুচিত
পাপৰ শোধন আহি ; বঢ়ালে বিপদ,
গুপ্তসিংহ জগোৱাই নিজে । থাকোঁ প্ৰিয়া,
পোনা ছটি বুকুত গুৱাই । চিন্তা নাই
মোৰ হস্তে, হব দেখা দুদিনৰ পাচে ।

বিবাহিণীৰ বিলাপ ।

জয়মত ।—নমৰি জীয়াই আছোঁ, আৰু কিবা আশা ধৰি ?

আজিও ধৰিছোঁ দেহা, নাথ মোৰ গল এৰি !

যি গছৰ হই ছাঁয়া, ধৰিলো সংসাৰ মায়া,

নাই এবাে সেই তৰু, ধৰোঁ কায়া কেনে কৰি ?

বেলাটো বিবহ যাৰ, অসহনী লাগে ভাৰ,

নাই তেওঁ দিন চাৰি, আছোঁ মই দেহা ধৰি !

বহুভোজী প্ৰাণধন, হুবুজে অপৰে মন,

কি ভোগ মিলিছে ইয়া, ভিখাৰী বেশেৰে ঘূৰি !

বাখী প্ৰভু বিশ্বেশ্বৰ ! স্মৃতে মোৰ প্ৰাণেশ্বৰ,

অন্নপূৰ্ণা ! দিবা ভোগ য'তে ত'তে অৱতৰি ।

নগাৰ নগৰা বান্ধ, দিলোঁ আঁটি আতি টান,

সহিছে কতনা জানো, কুৰপ সাজেৰে ফুৰি !

বীৰবাহু পতিধন, উন্নত অদম্য মন,

আছে আজি কিনোমতে পৰ মন আগ কৰি ?

দেশৰ মঙ্গল হেতু, ভাঙ্গি ললোঁ প্ৰাণসেতু,

কি সতে ধৰিছোঁ দেহা আজিও ই প্ৰাণ ধৰি !

* * *

আছাঁ ক'ত, কিবা ভাৱে,

প্ৰাণেশ্বৰ মোৰ ! সঙ্কেতে মনৰ ভাব

বুজি কোনে আজি, তুমিছে বিবহী প্ৰাণ ?—

বুজে কোনে মন তৰ এই দাসী বিনে !

কিনো বেশ ধৰি হাঁয়, গলাঁ প্ৰাণধন,—

বজাৰুপী শৰীৰত বেতৰ নগৰা !

দেহ-মন-প্ৰাণ পৰিছে মলিন জানো

অদ্ভুত বাসত !

*

*

*

হে নাথ, অনাথনাথ, ক্ষেমিবাঁ ই দায়,—

তযু আগে স্বামীপদ স্মৰোঁ এটিবাৰ ।

পতিগতি, পতিমুক্তি, পতিপদসেৱা,

সতীৰ প্ৰথম কাম,—বিধিৰ বিধান ।

নিচিস্তি পতিৰ পদ, আন দেৱ-দেৱী

পূজা বিধি নাই ;—এতেকেসে অন্তৰ্ঘ্যামী,

ক্ষেমিবাঁ বেটীৰ দায় । সৰল গোহাৰি

আৰু, অবলাৰ,—বাখী যেন স্বামী মোৰ,

—নিৰাশ্ৰয়, নিঃসহায়,—নিজগুণে প্ৰভো !

চুলি ছিদ্ধি কৰিছোঁ কাতৰি, কৰাঁ দূৰ

শতক অপায় দেৱ, পতি-দেৱতাৰ ।

শুনিছিলোঁ সাবিত্ৰীয়ে পতিপ্ৰাণদান

লভিছিল হাতে-হাতে, পূজি ধৰ্ম্মৰাজে ;

পালে বহু আৰু দান স্বামীৰ কাৰণে ।

পূজিছোঁ বেটীয়ে ময়ো, হোৱা তুষ্ট দেৱ,

দিয়া আজি মোক স্বামীৰ মঙ্গল দান ।

আছেমানে ক্লেৰাশি পতিধনলই,

দিয়া মোকে ভোগ তাৰ, ঋণোক অপায় ।

ৰাজচৰাত জয়মতী ।

ৰজা ।—দিব লাগে পতিৰ সন্ধান ;

শুনা, আজ্ঞা মোৰ ।

জয়া ।—ৰজাৰ অধীন প্রজা ; নোহে তাৰ হিয়া ।

আজ্ঞাধীনা বুলি এবে আহিছোঁ ইটাই,

বাজাজ্ঞা পালন হেতু, পালিম যি পাৰোঁ ;

—অহা নাই হিয়া মোৰ বলি দিবলই ।

নিদিগুঁ বুলিছোঁ মোৰ স্বামীৰ সন্ধান,

নিদিম প্রাণান্তে । নডৰাই জয়মতী ;

নেদেখাৰ নীচ বিভীষিকা । বখা নাই

বাকী ঘোৰ লাঞ্ছনাৰ ;—ৰজাৰ বোৱাৰী

হলোঁহি চৰাত থিয় ; আহিল অখ্যাতি

ইন্দুবংশী আহোমৰ আজি ! আছে নে কি

বাকী আৰু কিবা ?

ৰজা ।—নতুবা অৱশ্যে হব শাস্তিৰ বিধান ।

জয়া ।—কিয় এনে হীনবল দেখোঁ সিংহাসন !

কিয় অকাৰণ বিচাৰে কাতৰ ভাৱে

সুদৃঢ় প্রতিজ্ঞা মোৰ পাবলই লব !

কিয় ভয় প্রদৰ্শন, শাস্তিৰ বিধান

ধৰিছে আগত মোৰ ! জনা আছে মোৰ

লাগিব সহিব ক্লেশ নম্বৰ দেহাত ;

জানি-বুজি কৰিছোঁ যি হয় । নোহে মোৰ
হিয়া বিচলিত, নহব কাচিতো জানাঁ ।
দেহাৰ পতন স'তে আত্মাৰ মৰণ
নেদেখাঁ নিশ্চয় এই নারী জীৱনত
কৰাঁ যিবা বুজাঁ ভাল ;—নিদিগুঁ সন্ধান ।

বজা ।—নোবাৰি সহিব আক !

বন্দীপাল, বাজ কৰ এই গৰবিনী ।
নিতৈ নৱ শাস্তি দিব, কৰিব জীয়াত,
যদ্যপি নিদিব তাই পতিৰ সন্ধান ।

জয়া ।—নোবোলাঁ অবাচ্য, বজা,

‘তাই’ বচনেৰে ! প্ৰতিশোধ সমুচিত
দিবহি কালত, বীৰবাহু স্বামী মোৰ
ঘূৰিব যেতিয়া । আতিকে দুৰ্বল তুমি ;
নাই বীৰতেজ ; নেদেখোঁ পৌৰুষ চিন্
সন্মলি তোমাত । পতিৰ অজ্ঞাতে কোনে
সতী পীড়নত দেখায় মতালি ! দিক্
তৰ পুৰুষালি ! মহাপাপী তুমি জানাঁ,
নাচাওঁ তোমাক । ধাৰ্ম্মিকে তোমাৰ সঙ্গ
নলয় কাচিত । উদিব সূদিন জানাঁ,
মহাবাহু স্বামী মোৰ ঘূৰিব যিদিনা ;—
প্ৰদমি প্ৰমত্ত সিংহে বজা, মৰ্য্যৈ, সৰো,
উদ্ধাৰিব পিতৃৰাজ্য, বসাতলে যোৱা,—
মানিব ধুৰূপ ।

মিলন-মহত্ব ।

স্বৰ্গ মৰ্ত্য মিলনৰ

সাক্ষ্য দিয়ে আকাশে সাগৰে ;

পাতালকো কৰে মিল

চামে চামে মিলন আকৰে ।

স্বমেৰু কুমেৰু মিল,

—মেৰুদণ্ড মূৰপুতি জোঁটা ;

বিশুব বান্ধনী মেৰ,—

ভূমণ্ডল আকৌৱালি অঁটা ।

উদয়-অচল স'তে

অস্তাচল নিতে সম্মিলন ;

পীতাম্বৰ পূজাৰিয়ে

পুৱা-সন্ধ্যা কৰে আৱাহন ।

সূৰ্য্যকান্তি পহুমত,—

দিনমান মিলন-পোহৰ ;

চন্দ্ৰপ্ৰভা কুমুদত,

মিলনৰ হিয়া-সৰোবৰ ।

প্ৰতিভাত প্ৰকৃতিত

পুৰুষৰ মিলন-মহিমা ;

সৃষ্টিৰ স্বীকাৰ্য্য বেথা

বিস্তাৰিছে,—নাই তাৰ সীমা ।

*

সখি-মিলনৰ ফল,

কৃষ্ণাৰ্জুন,—গীতা-উৎপত্তি,—

মানৱাত্মা মুক্তি হেতু

জগতত শ্ৰেষ্ঠ ধৰ্ম্মভেটি ।

*

দাম্পত্য মিলন চিন্,

পুত্ৰ-ভাৰ্য্যা, জীয়াবী-জোঁৱাই ;—

সংসাৰ মিলন নীতি

অযাচিত্তে তাত ফলিয়ায় ।

*

সৃষ্টি-স্থিতি-প্ৰলয়ৰ

সদ্বন্ধ নিৰ্ব্বন্ধ গূঢ়তত্ত্ব ;

একৰ কাৰণে তিনি,—

বিশ্বপ্ৰাণ,—মিলন-মহত্ব ।

নিৰ্য্যাতনত জয়মতী ।

— —

জয়া ।— শক্তিদাতা ভগৱন্ত !
 অসহন নিৰ্য্যাতন সহিবৰ গুণে
 দিয়া শক্তি শৰীৰত । দিয়া একে শক্তি
 এবে এই হৃদয়ত, সেই একেদৰে
 লাঞ্ছনা অশেষ । ভাবিছে দুৰ্ম্মতি ৰাজে,
 পাশৰ পীড়নে কৰিব দুৰ্ব্বলা মোক,
 বলেৰে কৰাব মান্তি সহ লবলই,
 নাজানি সতীৰ গুণ পতিপ্ৰাণা বুলি !
 বসুমতি ! আছে বদি ধৰম তোমাত,
 ৰাখিবঁ ধৰম মোৰ ;—দিয়া শক্তি তবু,
 সহনৰ পূৰ্ণগুণ আজি । ক্ষমা গুণ আৰু
 দিয়া মোক পূৰ্ণভাৱে, ক্ষমোঁ অজ্ঞানক ।
 নিৰিচাৰোঁ প্ৰতিশোধ ; পাব প্ৰতিফল
 ফলিব কালত সি কৰ্ম্ম অনুসৰি ।
 কিন্তু, ভিক্ষা এই, পায় যেন প্ৰাণনাথে
 মঙ্গল আশ্ৰয়, অপায়-অশাস্তি মাজে ।
 আৰু, মোৰ ছুটি পোনা এৰিছোঁ পিচত,—
 ছুটি সিংহৰ পোৱালি ; থাকে যেন দুয়ো
 আপদ এৰাই । পতিত ই ৰাজবংশ,
 স্বামীয়ে উদ্ধাৰ পাচে, কৰিব উজ্জল,
 অদ্বিতীয় ৰজা হই । ৰাজ্য আৰু নাই ;—
 স্বামীৰ চৰণ যেন ভাগ্যে পাওঁ দেখা,
 এৰোঁতে মাটিৰ দেহা মাটিক গতাই ।
 —এয়ে ৰাজ্য শেষ ।

* * * * *

চাপিছে ওচৰ, প্ৰতিজ্ঞা-পূৰণ-ক্ষণ ;
 এৰিম ই দেহাভাৰ বসুধা বুকত ।
 জানিবঁ সন্তোষা মোৰ মৰ্ত্য-নব-নাৰী,
 ক্ষমিবঁ যতেক দায়, বিদায় কালত ।
 হৰিষ্ প্ৰাণেৰে যাওঁ স্বৰ্গ-ৰাজ্যলই,
 পালি মোৰ মহাব্ৰত ইহ জনমৰ ।
 পালোঁ দেখা অস্তিমত স্বামীৰ চৰণ ;
 জানিছোঁ সজ্ঞানে মোৰ সকল কামনা,—
 স্বামী মোৰ আছে নিৰাপদে । নাই আৰু
 জীৱনৰ সজীৱ কামনা ;—আছে মাথোঁ,
 সংসাৰত বল দুটি পোনা, আশীৰ্বাদ
 কৰিছোঁ দুটিক,—দুপৰ সূৰ্য্যপ্ৰায়
 বাঢ়ি দুয়োটিয়ে বঢ়াব গৌৰৱৰাশি
 ইন্দ্ৰবংশী বজাসকলৰ । নাভাবিবঁ
 নাই অৰ্থ এই পীড়নৰ । দায় নাই জানাঁ,
 পীড়ক বজাৰ ;—নিমিত্তকাৰণ তেওঁ
 বিধিৰ হাতত । অদৃষ্টত লেখা ৰেখা
 নাষায় মোচন,—অদৃশ্য উদ্দেশ্য যিবা ।
 সুখ-দুখ ইহা-কন্দা মুগ্ধ মানৱৰ
 মাথোঁ প্ৰহেলিকা !—আৰু মোত্ কথ্য নাই ।
 হৰিষ্ অন্তৰে মাগোঁ বিদায় সৱাকৈ ;
 মাগিছোঁ বিদায় আৰু ইহ জনমৰ,
 স্বামী-চৰণ-ত, বিদায় বিদায় এ-বে ।

গুহা ।

অল্পপম বিতোপন শোভা মনোহৰ,
 নিজান তলিত শোভে প্ৰকৃতিৰ ঘৰ ।
 চউপাশে পৰ্বতৰ সৌন্দৰ্য্য নিজৰা,
 বাগৰি চিবলী ধাৰে মিলিছে এডৰা !
 শীতল পাটীত পৰি প্ৰকৃতি সুন্দৰী,
 লভিছে জিৰণি, অহ, সৌন্দৰ্য্যে আৰবি ।
 সংসাৰৰ দুষ্টবায়ু নপশে ইটাই,
 শাস্তিৰ শীতল বা বলিছে সদায় ।
 অধৰ্ম্মৰ পৰাক্ৰম, চিন্তাৰ বিকাৰ,
 নাই তাত পাপ-তাপ অকাৰ্য্য নিকাৰ ।
 বাহিৰত মউ-মাত ভিতৰত হল,
 সংসাৰী বান্ধৱ লই নহওঁ ব্যাকুল ।
 বনৰ হৰিণা স'তে ফুৰি ডিঙ্গি ধৰি
 লভিম পৱিত্ৰ সুখ আপোন পাহৰি ।
 সংসাৰৰ গীত-বাদ্য কপটতা সুৰ,
 নাবাজে কাণ আৰু সুললিত মোৰ ।
 বনৰ বিহগ গান শুদ্ধ তাল মান,
 শুনি মুগ্ধ হব মোৰ উদাস পৰাগ ।
 সুশীতল ভকতল আৰু কুঞ্জবন,
 নিয়তি নিশ্চিত বহা বৈৰাগী কাৰণ ।
 মাতে যেন ৰিঙিয়াই বাজিছে প্ৰাণত,
 নকৰোঁ পলম আৰু সংসাৰ-হাটত !

গুহাত গদাপাণি ।

গদা ।—নিজান গুহাত

অহ, অকলই মই !

অকলে আপোন মনে কৰিছোঁ বিহাৰ,

পাহৰি সংসাৰ চিত্ৰ, পুত্ৰ-পৰিয়াল,

আৰু মোৰ ৰাজ্যচিন্তা, আত্ম বাহুবল ।

তপস্যা সাধন নোহে ব্ৰত জীৱনৰ,

নাছিল সমূলি বৈবাগী জনৰ ভাব

আদি জীৱনত । আজিও বীৰৰ তেজ

বয় প্ৰতিসিৰে ; বীৰভাব বীৰকাজ,

পালিছোঁ আজিও,—আজিও জীৱন-ব্ৰত ।

তেন্তে এই ছদ্মবেশ কিয় আজি মোৰ !

কিয় বা নিজানবাস ভৰ বয়সত ?

জন-প্ৰাণী অসঞ্চাৰ, নাই সমাগম ;

চৰাই-চুকতি মাথোঁ পশে এই ঠাই,

চিন্তাশূন্য প্ৰাণ তাৰ, আতি নিৰমল,

উলাহত নাচি নাচি উৰে ! কিন্তু হাঁয়,

চিন্তাৰ বিকাৰে যাৰ দহে মন-প্ৰাণ,

জন-সমাজত যাৰ নাই শান্তি লেশ,

নাই তৃষ্ণা, নাই লোপা গৌৰৱত যাৰ,

সেই দুৰ্ভগীয়া নৰে প্ৰেৰেণে ইঠাই,

অপাৰ চিন্তাৰ পাৰ পাণ্ড বুলি ভাবি ।

কাপুৰুষ সিটো, যদি সি সংসারী ;
 সংসার-ধুমুহা যিটে সহিব নোৱাৰি,
 অকলহি প্ৰাণ লহি বিচাৰে জিৰণি ।
 তৰুপ মিলিছে দশা এই জীৱনত ;—
 মানিলোঁ বিষম ঘাট্ সংসার যুঁজত,
 আহিলোঁ অনাথ কৰি ভাৰ্য্যা-পুত্ৰ মোৰ,—
 বাঘৰ চোঙত সিংহী, সিংহৰ পোৱালি !
 এবিলে প্ৰিয়াই দেহা পাপীৰ হাতত,—
 থাকিলোঁ আগতে চাই ! ভুঞ্জিলে সাক্ষাতে
 নিৰ্যাতন যতমানে,—নাশায় কথন—
 তথাপি নহল মোৰ শক্তি উদ্ধাৰৰ !
 অনাথ সন্তান দুটি মাতৃ-বিয়োগত
 উন্মাদ হইছে জানো ! বাঢ়িছে আৰাৱ
 জানো নাৰী বিলাপৰ ! শত্ৰু-হাঁহিয়াতে
 লগায় থলক জানো ! হিয়াভেদী ভাবে
 কঁপাই মেদিনী যেন বাজিছে প্ৰাণত,
 মৰ্ম্মাস্তিক খেদ তাৰ ; আতি অসহন ।
 দুৰ্বল হইছে হিয়া, নাই মনোবল,
 ধৈৰ্য্যতাই দিছে এৰি বাট ! কিন্তু হাঁয়,
 মৌনব্ৰত জীৱনৰ উদ্দেশ্য নহয়,
 নোশোভে সি ৰীতি এই কৰ্ম্মজীৱনত ।
 কাপুৰুষ মই ?—পশুৱত বনচৰ !
 প্ৰাণৰ মায়াত কৰিছোঁহি গুপ্তবাস !

ভাবিছোঁ মঙ্গল আজি জন-সমাজৰ
 ক্ষুদ্র প্রাণ নিৰাপদে আছে দেখি মোৰ !
 ধিক্ এই জীৱনত, ধিক্কাৰোঁ শতেক !
 মোৰ সম নৰাধম, পাশৰ পৰাণ,
 নাই পৃথিবীত !—সাক্ষী সতী জয়মতী
 প্ৰিয়ভাৰ্য্যা যাৰ ; যাৰ হস্তে বীৰজায়া
 হল তহুত্যাগী, অসহ যজ্ঞগা সহি ;
 বাথিলে যি কীৰ্ত্তিবাশি আদৰ্শ সতীৰ ;
 যাৰ নামে নাৰীবল আজি ধবণীত ;
 সেই ভাৰ্য্যা ভাব ভুলি, আহোঁ নিজজালে,
 আত্মচিন্তা কৰি সাৰ !—ধিক্, ধিক্, ধিক্ !
 ধিক্ মোৰ বীৰ নাম, ধিক্ বাহুবল,
 ধিক্ আৰু উচ্চ আশা ৰাজপাটলই !
 পাহৰিছোঁ বীৰধৰ্ম্ম আজি ? বীৰতেজ
 সিনে মোৰ নবয় এতিয়া ? নাই আৰু
 সাহ-পিট, জীৱনৰ উদ্দেশ্য মহান্ ?—
 নতুবা ই ছদ্মবেশ, গুপ্ত গুহাবাস,
 কি স’তে বসিছোঁ আজি ? পাহৰিছোঁ আজি
 বীৰৰ প্ৰতিজ্ঞা মোৰ,—প্ৰতিশোধ লোৱা ?—
 পীড়িলে যি প্ৰিয় মোৰ পাশৰ পীড়ণে,
 নিতে নৱ শাস্তি ঘোৰ যাৰ আদেশত
 সহিলে প্ৰিয়াই মোৰ ধবণী সমানে,
 নলও যদিপি তাৰ নাৰীবধী প্ৰাণ,
 হুজুৰায় প্ৰাণ মোৰ নিশ্চয় নিশ্চয় ।

নাই মোৰ সৈন্তবল, বণৰ সমল,
 নাই আৰু বন্ধুজন আলোচন হেতু ;
 স্নবুজোঁ প্ৰজাৰ মন ; নাজানোঁ যতেন
 মিত্ৰৰাজ সম্প্ৰদায়,—কাৰ কিবা মতি ।
 তথাপি, প্ৰতিজ্ঞা মোৰ, যুঁজিম অকলে ;
 অকলে উভালি যত বিধিনি বিবিধ,
 বায়ুবেগে প্ৰৱেশিম আপোন নগৰ,
 আক্ৰমি বিক্ৰমে মোৰ লম সিংহাসন ।
 অকলেই হনুবীৰে দহি লক্ষাপুৰী,
 যিমতে সাধিলে সিদ্ধি সীতা উদ্ধাৰৰ ;
 ছদ্মবেশী ভীমসেনে প্ৰদৰ্শি যিমতে
 দুৰ্দান্ত নৃপতিদল সম্বন্ধৰ দিনা,
 বাখিলে গোঁৱৰ ৰাশি দ্ৰোপদী সতীৰ,
 তজপ মোহাৰি মই সৈন্ত সেনাপতি,
 গৰাহত লম বজা, মন্ত্ৰী, পাৰিষদ,
 আৰু যত পাত্ৰ-মন্ত্ৰী বিপক্ষ দলৰ ।
 কৰিম যুগুতি পাচে, প্ৰিয়াৰ গোঁৱৰ
 জিলিকাই ৰাখিবৰ হেতু ; প্ৰতিশ্ৰুত
 হলোঁ আজি ধৰ্ম্ম-সাক্ষী কৰি । লৰে
 যদি হিমাচল, নলৰে বচন মোৰ । আৰু,
 ঘটে যদি বিপৰ্য্যয়,—বিধি-বিপাকত,—
 গদা নাম পৃথিবীত নধৰোঁ, নধৰোঁ,
 সত্যে, নধৰোঁ নিশ্চয় ।

—GONGGONG—

* স্বর্গীয় সিদ্ধেশ্বর গোস্বামী, এম-এ, বি-এল, ডেপুটি কমিশনার।

বৰাগী বহাত গদাপাণি ।

গদা ।—কি ভাৱে যাপিছোঁ দিন ?

কিবা হলোঁ আজি ! ক'ত মোৰ ৰাজ্যচিন্তা,

ক'ত আজি বৈৰাগী জীৱন ! নাই আজি

ৰাজ-সাজ, অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰ, বীৰৰ আহিলা ;

সলনিত ধৰিছোঁহি বৰাগী টোকাৰী !

যি বাহু ধাৰণ মোৰ শত্ৰু দলনত,

—গদাঘাত নপৰিলে স্তূতনলগায়—

সি বাহু বৰ্তিছে আজি, অৱশ শিথিল,

ভিখাৰী জোনোঙা বহি ! যি হাতে সততে

ঘূৰাওঁ ভীমৰ গদা, মুঠিত লুকাওঁ

ভলুকাৰ গুৰি, সেই হাতে ধৰোঁ আজি

চেকনী এছাৰি !

অহ, প্ৰাণেশ্বৰী,

প্ৰেমৰ পুতলী মোৰ প্ৰিয়া জয়মতী ;

সংসাৰ বান্ধন হেতু সোহাগী শিকলি,

গঢ়ি-পিটি বিধাতাই বান্ধিছিল মোক

সংসাৰত এটি চিত্ৰ আঁচিবৰ গুণে ;—

অকালত ছিদ্ধি নিলে একে বিধাতাই,

মেলি বান্ধ অকালত দাম্পত্য প্ৰেমৰ,

সুদৃঢ় বান্ধনে যেনে ছিলোঁ বান্ধ খাই !

চিন্ তাৰ মৰা নাই, আছে সাঁচ বান্ধি,
 হৃদয়ৰ কেন্দ্ৰ ভেদি কক্ষ বেখাপ্ৰায় ।
 আৰু, হাঁয়, কিনো কম, প্ৰিয়া-গুণ-কথা ;—
 অদম্য বীৰৰ তেজে নচুৰাই মোক
 অকালে অপথে চলব যেতিয়া ধৰে,
 প্ৰশান্তসাগৰসমা শান্তিময়ী প্ৰিয়া
 আছিল সাৰথি মোৰ । আছিল সহায়
 মন্ত্ৰণা দানত আৰু ।—চিস্তিলে যিদিন
 বধৰ উপায় মোৰ লৰা-বজাদেৱে,
 চিন্তাত বহিল প্ৰিয়া উদ্ধাৰৰ হেতু ।
 কিন্তু, হাঁয়,—হিয়া মোৰ বিদৰে স্মৰিলে—
 মন্ত্ৰণাত আত্মবলি ৰচিলে প্ৰিয়াই,
 পতিপ্ৰাণ ৰক্ষা হেতু পতিপ্ৰাণা সতী ।
 বীৰতেজে বিচক্ষণা, সাধবী সতী জয়া ;
 হাঁহিমুখে স্বৰ্গযাত্ৰা কৰিলে মহান্,
 অৱহেলি পাপীৰ পীড়া । কিন্তু, ধিক্ !
 প্ৰতিজ্ঞা পূৰণ মোৰ নহল অদ্যাপি,
 নহল তৰ্পণ আজি পাপীৰ তেজেৰে
 প্ৰিয়া-অপমান মোৰ !

অনাথ সন্তান দুটি,
 আছে কিনোভাৱে ? কোনে কৰে পতি আজি
 বীৰগুৰ্ত্তা জননীৰ বীৰপুত্ৰ দুটি !

সিংহীৰ বিহনে আজি সিংহৰ পোৱালি
 অমল্লৈ মলিন জানো ? অযোগ্য পুৰুষ,
 নোৱাৰিলোঁ, পতি হই, বাখিব জীৱন্তে
 পত্নীৰ গোৰৱ ! বীৰপ্ৰসৱিনী প্ৰিয়া,—
 পুলহন্তে জিলিকিব সতীৰ মাহাত্ম্য,
 অমৰ বাঞ্ছিত কীৰ্ত্তি ৰব মৰতত্ত্ব ।
 বাঁচি থাকোঁ, দুয়ে জিলিকাওঁ মাতৃনাম ;
 বাখিলোঁ যদ্যপি মই কুলত কলঙ্ক,
 —কাপুৰুষ হই !

দুৰ্বল চিন্তাৰ এবে নাই প্ৰয়োজন ।
 নসহে পৰাণে আৰু কাপুৰুষ ৰীতি,
 নোশোভে ই ছদ্মবেশ গদাপাণিলই ।
 নোৱাৰোঁ বাখিব ঢাকি আত্ম-গোপনত,
 বীৰভাব, বীৰকাজ, আকাজ্ঞা বীৰৰ ;
 নাথাকে লুকাই আৰু সঙ্কল্প প্ৰাণৰ ;
 নোৱাৰোঁ ভুলিব মোৰ প্ৰকাশ্য প্ৰতিজ্ঞা,
 নিৰাশাত উটি । এবিম বৰাঙ্গী বেশ ;
 তুৰন্তে পশিম গই বাজ-নগৰত ।
 নিপাতি যতেক শত্ৰু, ভীম আক্ৰমণে
 জিনিম ৰজাক মই ; আৰু যতমানে
 জিনি বীৰ সেনাপতি, দেখাম জগতে
 আজি, বাহুবল মোৰ ।

জৰ্ম্মাণ মহাৰণ ।

আপদৰ হেন্দোলনি, পুৰবে পছিমে,
 খলকনি সাগৰ পাৰত ;
 দুই উপকূল আৰু হিমালয় সীমা
 ওপচাই উধাও ভাৰত ।

ইংৰাজ ৰাজৰ মিলে অপায় অপাব,
 ব্ৰিটিচ্ প্ৰজাৰ কান্দে হিয়া ;
 ব্ৰটন-ভাৰত হোৱা একাকৰ চোৱা ;—
 ভেদাভেদ চিন্ নাইকিয়া ।

স্বাৰ্থজীৱী ৰাজ্যলোভী সৈনিক ধৰমী
 জৰ্ম্মাণ ঙ্গলে গলিয়াই
 গিলা দেখি স্বাধীনতা সভ্য ভূভাগৰ,
 বধা দিলে ব্ৰিটিচ্ সিংহই ।

ভাৰত ভৈৰবে দেখি পূবদিশপৰা
 গল খেদি ৰুদ্ৰৰূপ ধৰি ;
 সংহাৰিলে পালেমানে সমুখ ৰণত
 অস্ত্ৰো-জাৰ্ম্ম-বোম-বুল্গেৰী ।

উছৰ্গিলে উলাহেৰে ধন-জন-বত্ন
 ৰাজভক্ত ভাৰত-সন্তানে,
 —সুখীয়া দুখীয়া প্ৰজা হই সমভাগী—
 ৰজা আৰু ৰাজ্যৰ কাৰণে ।

চাৰিবৰ্ষ-তিনিমাহ শত্ৰু-মিত্ৰ নাশি,
 মহাৰণ ক্ৰমে মাৰ যায় ;
 ব্ৰটন, ভাৰত আৰু জয় মতিবৰ,
 শত্ৰুৰ মুখত পৰে ছাই ।

মহাবীৰ কাইচাবে ৰাজপাট এৰি,
 বিদেশ খাটিলে লই প্ৰাণ ;
 পাপৰাশি ক্ষয় পালে পুণ্যভাগ বয়,
 দিলে তাৰ জিলিকা প্ৰমাণ ।

পুত্ৰ আজি বণ-জুই জলে জিতা মেলি,
 লগনী ধৰোঁতা হিটলাৰ ;
 ‘ভুবনবিজয়ী’ নাম লাভ আকাশাত
 পৃথিবীক কৰে ছাবখাৰ !

ৰণক্ষেত্ৰত গদাধৰ ।

সৈন্তগণ।—জয় গদাপাণি জয় !

গদা।—নাচিছে হৃদয়,

নাচে মোৰ তেজপুঞ্জ প্ৰতিসিৰে বই,
অসম সাহসীগণ দেখি ৰণবেশে ।
যাৰ বাহুবলে দৰ্পচূৰ্ণ যোগলৰ
ত্ৰয়োদশবাৰ,—বথানিলে শত্ৰুপক্ষে
তেজ অসমৰ ; যাৰ বলবীৰ্য্য কথা
বাষ্ট্ৰ ভাৰতত ; ইন্দ্ৰবংশী ৰাজকুল
অসম প্ৰতাপে আজি অগ্ৰগণ্য কৰি
বাখিছে যি ধৰি ; সেই বীৰ সেনাদলে
মানিছে অধ্যক্ষ মোক নিজে বাছি লই,
উচ্চাৰিছে জয়ধ্বনি মোৰে নাম ধৰি ।
ইহেন গোঁৱৰ আজি, লতি ভাগ্যবলে,
ৰণমদে মাতি উঠে দেহ-মন মোৰ,—
উলাহ নধৰে প্ৰাণে !

সৈন্তগণ।—জয় ভাবীৰাজ জয় !

জয় গদাধৰ জয় !

গদা।—বাঢ়িছে উলাহ,

বাঢ়ে যেন বাৰিষাৰ বেগৱতী নই !
পৰিছে মনত আজি তাহানিৰ কথা,—
তাহানি এপক্ষে হই ঘাই সেনাপতি
আখবাত ৰণজয় কৰা । হৃদয়

আৰু এটি গুপ্ত বাসনা অন্তৰত
 উঠিছে উথলি,—কতকাল মনে-মনে
 পালিছিলোঁ আশা, বণত বীৰেন্দ্ৰ নাম
 লভিম এদিন বুলি ; শত্ৰু দলনত
 বাহুবলে সার্থকতা লভিবৰ গুণে
 কত ভাব পালিছিলোঁ এই হৃদয়ত,
 কত ভাব উঠিছিল বিৰিঞ্চি সিদিন ;
 তেজেরে বোৱাই নহি আঁখি তিৰিপিতি
 লভিম এদিন বুলি বান্ধিছিলোঁ যিবা!
 কঁকালত তৰোৱাল মোৰ ! আজি সেই
 বাসনাৰ পূৰ্ণদিন চাপিছে ওচৰ,
 চাপিছে বাঞ্ছিত ফল সেই সাধনাৰ,
 মুগ্ধকাৰী স্নিগ্ধপ্ৰভা অমিয়া স্মৃথৰ,
 বিয়াপিছে হৃদয়ত পৰাণ জুৰাই,
 আগন্তুক সৰ্ব্বসিদ্ধি, বিধিৰ বিধানে,
 চাপিছে ওচৰ ঘেঁথি ! অপাৰ আনন্দ
 হিয়াত নধৰে মোৰ !

সৈন্তগণ।—জয় গদাধৰ জয় !

জয় ভাবীৰাজ জয় !

গদাধৰ।—মুহূৰ্ত্তুহ জয়ধ্বনি

উচ্চাৰিছে যত, উথলি উঠিছে তত
 দেহ-মন-প্ৰাণ, প্ৰতিপলে প্ৰতিপদে,
 বণ-উদ্দেশত !—বজোৱাঁ, বজোৱাঁ ধনে,
 বজোৱাঁ বণৰ চেৰে, বজোৱাঁ তালত,

তাগে তালে নাচি উঠি, বীৰখোজে আমি
 উলাহেৰে আগ বাঢ়েঁ বগ অভিযুথে !
 চেৰে চেৰে ধৰোঁ খোজ, গগি প্ৰতি পদ,
 প্ৰতি পদে শুভক্ষণ মানি ;—আমাৰ
 বাহুবল দেখোক জগতে ; স্বৰ্গহস্তে
 দেখোক দেৱতাগণে । উঠিছে হুঙ্কাৰ
 অন্তস্থল এৰি মোৰ, দেখি সমুখত
 সিংহৰ চিকাৰ ;—মোহাৰি হৰিণাদল
 একে আক্ৰমণে, দিম পৰিচয় আজি
 কি হেতু গদাৰ বাহু দুৰ্জয় বণত ।
 বাঢ়েঁ আগ, ধৰাঁ পাচ, হেৰা বীৰগণ !
 পদে পদে চমু কৰোঁ পৰীক্ষাৰ স্থল,
 বণত বিজয়ী নাম লভিবৰ গুণে ।
 ৰাতি-দিন একে সাজ, একে অভিপ্ৰায়,
 সবাকো একোটি আজি একে লক্ষ্য ধৰি ;
 —‘জিনিম শত্ৰুক, কিম্বা পৰিম বণত’—
 বীৰশয্যা আছে পতা যশ-মন্দিৰত,
 চিৰশাস্তি চিৰকীৰ্ত্তি লভিবৰ গুণে !
 সমুৰীন সংগ্ৰামত উঠন পতন,
 উভয়ে সমভাগ্য ;—ভাগ্যধৰ আমি
 আজি সকলোটি ।—জিনিম জগত আই,া,
 আই। আগ বাঢ়ি ; নোৱাৰে ৰোধিব কেৱে
 আমাৰ গতি ।

সন্তান ।

ভাবৰ অস্থিৰে গঢ়ি জকা কল্পনাৰ
 সঘতনে প্ৰতিষ্ঠা হিয়াত ;
 চিন্তাৰে তেজক মথি মাংস বঙহৰ
 খাপিথুপি দিলৌ সি কায়াত ।
 মস্তিষ্ক মছন কৰি চেতনা-টাৰত
 দিলৌ আঁটি বুজনৰ স্মৰ ;
 ভাষাৰ বহণ সানি পূৰ্ণ আকৃতিত
 চাওঁ দেখোঁ পূৰ্ণাকৃতি মোৰ !
 ৰূপৱন্ত জনকৰ ৰূপহ সন্ততি,
 উলাহত মাতে কোলা পাতি ;
 কুৰূপ জনকে দেখি আত্মঅনুৰূতি,
 সমস্তুথ নাপায় নে মাতি ?—
 অপত্য চেনেহ, অহ, সমজুৱা ধন,
 সকলো যে সমভাগী তাৰ ;
 জেউতিত নিয়ে কাঢ়ি আনৰ একণ,
 জগতত সাধ্য এনে কাৰ ?
 ভাগ্যৱন্তে নবদেহী লভে বংশধৰ,
 মৃত্যুৰ পাচত ৰাখে নাম ;
 অভাগাৰ গ্ৰন্থদেহী লাভ সন্তানৰ,
 সেয়ে ঘেন সাধে সেই কাম ।

সামৰণ ।

লাচিত বৰফুকন ।

(বুৰঞ্জীমূলক নাটক)

অসমীয়া সাহিত্যিক পেঞ্চনাৰ, “বিজুলী”, “উষা” আৰু “বস্তি”ৰ সম্পাদক,
কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ভূতপূৰ্ব অসমীয়া প্ৰশ্নকাৰ আৰু পৰীক্ষক,
অসমীয়া সাহিত্যিক সন্মিলনীৰ পোন্-প্ৰথম সভাপতি, সদৌ
অসম আহোম এচোচিয়েচনৰ সভাপতি, পোন্-প্ৰথম অসম
লেজিচলেটিভ কাউন্সিলৰ আহোম-প্ৰতিনিধি
মেশ্বৰ, “অসমৰ বুৰঞ্জী”, “গীতাসাৰ”,
“শ্ৰীকৃষ্ণ” প্ৰভৃতি প্ৰণেতা,

ৰায়বাহাদুৰ পদ্মনাথ গোহাঞি বৰুৱা এম, আৰ, এ, এচ,
ৰচিত,

দ্বিতীয় তাণ্ডবন ।

তেজপুৰ, অসম ।

১৮৬৪ শক ।

লীলা-এজেন্সিৰপৰা

গ্ৰন্থকাৰৰ দ্বাৰাই প্ৰকাশিত ।

বেচ, ১৮ এটকা মাথোন ।

কলিকতা, ৮৫নং অপাৰ চাৰ্কুলাৰ ৰোডস্থিত
“ভাৰতমিহিৰ” প্ৰেছত
শ্ৰীযুগলচৰণ দাসৰ দ্বাৰাই মুদ্ৰিত ।

পাতনি ।

অসাধারণ রাজনীতিজ্ঞ মহাপুৰুষ চক্ৰধ্বজসিংহ স্বৰ্গদেৱে পাতি লোৱা দুজন শৰাইঘাটৰ মহাৰণৰ চিত্ৰ আঁকি দেখুৱাটোৱেই এই নাটকৰ ঘাই উদ্দেশ্য । সেয়ে অৰ্থে, এই কাহিনীৰ নায়ক কৰি ঘাইকৈ দুটি চৰিত্ৰ সজাব পাৰি;— (১) চক্ৰধ্বজসিংহ আৰু (২) লাচিত বৰফুকন । পিচে, চক্ৰধ্বজসিংহ স্বৰ্গদেৱে বৰ পাতিলে যদিও, আচল “শৰাইঘাটৰ ৰণ” তেওঁ দেখিবলৈ নাপালে, তেওঁৰ পৰৱৰ্তী স্বৰ্গদেৱ উদয়াদিত্যৰ কালত হে শৰাইঘাট ৰণক্ষেত্ৰত অসমীয়াৰ বিচক্ষণ ৰণকুশলতা প্ৰকাশ পায়; আৰু লাচিত বৰফুকন হে আৰম্ভণবেপৰা সামৰণিলৈকে শৰাইঘাটৰ মহাৰণত নায়কৰূপে লিপ্ত আছিল । গতিকে, এই প্ৰহৰ নাম “লাচিত বৰফুকন” ৰখা হল ।

গদ্যত “গাওঁবুঢ়া” আৰু “টেটোন-ভামুলি” নামেৰে দুখন ধেমেলীয়া সৰু নাটক ৰচনা কৰা হৈছিল যদিও, ইয়াৰ আগেয়ে ডাঙৰ নাটক আমি গদ্যত ৰচনা কৰি পোৱা নাই । এই খনো অসমীয়া সাহিত্যক্ষেত্ৰত মোৰ স্নেহাস্পদ ডেকা লগৰীয়া শ্ৰীমান্ সৰ্বেশ্বৰ শৰ্মা বৰুৱা বোপাদেৱৰ অনুবোধৰ ফল হে বুলিব লাগে; আৰু তেওঁৰ উৎসাহ আৰু সু-দিহাৰ বল নোপোৱা হলে, অনতিপলমে “লাচিত বৰফুকন” পোহৰলৈ ওলোৱাৰ সম্ভাৱনা নাছিল । আৰু, এই গ্ৰন্থৰ ভেঁটি চোঙাওঁতে “উষা”ত প্ৰকাশিত আমাৰ স্মৰণ্য সমনীয়া বন্ধু শ্ৰীমুত্ৰ হেমচন্দ্ৰ গোঁসাইদেৱৰ “শৰাই ঘাটৰ যুদ্ধ” আৰু উক্ত ডেকা বন্ধুৰ “লাচিত বৰফুকন” শীৰ্ষক প্ৰৱন্ধ দুটিৰপৰা যথেষ্ট উপকৰণ বুটলি লোৱা হৈছে; সেই বাবে ইয়াতে তইৰো শলাগ লোৱা হৈছে । বুৰঞ্জীমূলক নাটক ৰচনা কৰাত যি বঢ়া-টুটা দোষাদোষ ঘটিব পাৰে, তাৰ বাবে এই পাতনিতে গুণগ্ৰাহী ৰাইজৰ ওচৰত ক্ষমা বিচাৰিলোঁ । ইতি

তেজপুৰ, অসম ।

বিনীত,

২৩ ভাদ্ৰ, ১৮৩৭ শক ।

শ্ৰীপদ্মনাথ গোহাঞি বৰুৱা ।

দ্বিতীয় তাণ্ডবৰ পাতনি ।

“লাচিত বৰফুকন” নাটক ভালেমান দিন ছপাৰ বাজ হৈ, পাবলৈ নোগোৱা হৈ আছিল। নানা ফালৰপৰা গ্ৰাহকৰ ওপৰা-উপৰিকৈ ‘অৰ্ডাৰ’ পোৱা স্থলতো এই পুথি যোগান দিব পৰা নহৈছিল; কাৰণ, আমি আমাৰ অন কেইখনমান ডাঙৰ গ্ৰন্থ প্ৰকাশ কৰাত ব্যস্ত থকা হেতুকে ইয়াৰ নতুন তাণ্ডব উলিয়াবলৈ ছেগ ধৰিব পৰা নাছিলোঁ। এতিয়া, উপস্থিত মহাৰণৰ আলমত জাতীয় বীৰ-পুজাৰ সময়োপযোগী অভিনয় কৰিবলৈ “লাচিত বৰফুকন” নাটকৰ অত্যাৱশ্যক বুলি বাইজে আঁক চৰকাৰে টানি ধৰাত, ইয়াৰ দ্বিতীয় তাণ্ডব অনতিপলমে উলিয়াবলৈ আগ বঢ়া হৈছে।

‘থিয়েটাৰ’ পতা ‘ষ্টেজ’ৰ সূচনাৰ্থে আগৰ আসোঁৱাহবোৰ গুচাবলৈ নাটকখনত হাত ফুৰাওঁতে ঠাই বৃদ্ধি বঢ়া-টুটা ঘটিছে; ফলত পুথিৰ কলেৱৰ অলপ বাঢ়িছে। এইবাৰ আগৰ বৰ্ণাশুদ্ধি দোষাদোষ পৰিশোধন কৰাৰ উপৰি, বাইজৰ মনোৰঞ্জককৈ নাটকখনৰ ভাষা আগতকৈ প্ৰাঞ্জল কৰা গৈছে। ইতি—

“পদ্মকুটীৰ”, তেজপুৰ, অসম।

৩০ ভাদ্ৰ, ১৮৬৪ শক।

গ্ৰন্থকাৰ।

উছৰ্গা ।

এই

গ্ৰন্থৰ নায়ক

লাচিত বৰফুকনৰ

অসাধাৰণ প্ৰতিভা বিকাশৰ

বিশিষ্ট স্থল

শৰাইঘাটৰ বণক্ষেত্ৰ

চিকনাই “উষা”ৰ পোহৰত উলিয়াওঁতা

সাহিত্যক্ষেত্ৰত

মোৰ

প্ৰিয়তম লগৰীয়া

একট্ৰী এচিষ্টেণ্ট কমিচনাৰ,

পণ্ডিত ৩ হেমচন্দ্ৰ গোসাঁইদেৱলৈ

তেওঁৰ

প্ৰত্নতাত্ত্বিক অনুৰাগ

আৰু

তদৰ্থে আজীৱন অহোপুৰুষাৰ্থৰ

বঁটা স্বৰূপে

ইপাহী

ব্ৰীতি-উপহাৰ ।

গ্ৰন্থকাৰ ।

ভাণ্ডবিনাক ।

পুৰুষ ।

- ১। চক্ৰধ্বজসিংহ অসম দেশৰ বজা, আহোম স্বৰ্গদেৱ ।
- ২। আতন বুঢ়াগোহাঞি ডাঙৰীয়া স্বৰ্গদেৱৰ ঘাইমন্ত্ৰী ।
- ৩। লাজিচং বৰগোহাঞি ডাঙৰীয়া „ চৰাৰ মন্ত্ৰী ।
- ৪। ভগা বৰপাত্ৰগোহাঞি ডাঙৰীয়া „ চৰাৰ মন্ত্ৰী ।
- ৫। লাচিত ঘোঁৰা-বক্স', পাচত বৰফুকন ।
- ৬। চক্ৰপাণি ৰাজখোৱা বিষয়া ।
- ৭। গন্ধৰ্বনাৰায়ণ কোঁচ ৰাজকোঁৱৰ ।
- ৮। চল্লনাৰায়ণ দৰঙ্গী ৰাজকোঁৱৰ ।
- ৯। উদয়াদিত্য চক্ৰধ্বজসিংহৰ ভায়েক, আহোম স্বৰ্গদেৱ ।
- ১০। মাধৱচৰণ -বৰফুকনৰ কটকী ।
- ১১। ৰামসিংহ মোগলৰ বৰসেনাপতি ।
- ১২। আওৰেংজের দিল্লীৰ পাটচাহ ।
- ১৩। চৈয়দ ফিক্ক গুৱাহাটীৰ মোগল থানাদাৰ ।
- ১৪। চৈয়দ চানা মোগল সেনাপতি ।
- ১৫। বচিদখাঁ মোগল সেনাপতি ।
- ১৬। চৰিপখাঁ মোগল সেনাপতি ।
- ১৭। অজিতচিং ৰামসিংহৰ গা-চোৱা ।
- ১৮। বহুনাথচিং মোগল সেনাপতি ।
- ১৯। নচবংখাঁ মোগল সেনাপতি ।

২০।	পণ্ডিতবায়	ৰামসিংহৰ কটকী।
২১।	নৰ্ত্তম শৰ্ম্মা	বৰ্ণৰ ক্ষণ গণনা কৰোঁতা।
২২।	পানীফুকন,	আহোম সেনাপতি।
২৩।	থাৰঘৰীয়া ফুকন,	আহোম বিষয়া।
২৪।	দূত,	
২৫।	দুৱৰী,	
২৬।	কগীয়া,	
২৭।	দুখীয়া,	
২৮।	মগনীয়া,	
২৯।	সৈনিকগণ,	
৩০।	বৰুৱা,	
৩১।	নেগুগ ফুকন	অসমীয়া বিষয়া।

তিৰোতা।

১।	বমণী গাভৰু	আহোম ৰাজকুমাৰী।
২।	পিজলা গাভৰু	লাচিত বৰফুকনৰ জীয়েক।
৩।	আমিনা	মোগল অন্দৰমহলৰ লিগিৰী।
৪।	আঘনী	বমণী গাভৰুৰ বেটা।
৫।	কেতেকী	পিজলা গাভৰুৰ বেটা।
৬।	নাচনী, লিগিৰী, ইত্যাদি।	

লাচিত বৰফুকন ।

১। অঙ্ক ।

(গীত গাই গাই দুফালৰপৰা দুই গায়িকাৰ প্ৰৱেশ)

প্ৰস্তাৱনা গীত ।

ভূপালী—টিমা তেতালা ।

বাজে আপুনি, পুৰণি বীণা, শুনি কি আবেগে আতুৰ প্ৰাণ ।
বিনিকি বিনিকি, হিয়াত বাজিছে, পাহৰা সুৰৰ মধুৰ তান ॥
উষাৰ কিৰণে, পূবে পোহৰোঁতে, আহি উঠি সুৰে মলয়া লগতে,
ওপচায় হিয়া, নতুন উলাহে ;—গোৱাঁ সকলোৰে জাতীয় গান ॥

(গাই গাই দুই গায়িকা দুফালে প্ৰস্থান)
(পট পৰিবৰ্তন ।)

প্ৰথম গৰ্ভাঙ্ক ।

ৰাজবাট ।—কগীয়া, দুখীয়া, মগনীয়া ।

কগীয়া ।—(লাখুটিত ভিৰ দি বৈ) হে ঘোৰ জম্পৰ ! মাৰি নিলেও
ভাগ আছে ; কত নো লেলাত ভুজিম আক ! পাব অৱস্থা এই, তাতে তিনি
শতীয়া লবোন ; গোটেইখন ধুঁৱলি-কুঁৱলী ৰেখিছো ! উঃ বাৰ ! (ৰহে)

দুখীয়া।—কণা-বিধুতাই এইখন কপালত নো কি লেখিলে কব নোৱাৰোঁ, মোৰ আৰু জুখেই হুগুচিল। গাত কাপোৰ নাই, পেটত ভাত নাই, হাতত বিত্ নাই ;—জীৱন ধৰোঁ কেনেকৈ ? তাতে অকল এটা পেটলৈ নহয়, আৰু চাইটালৈ আজুৰিব লাগে ! অন্, অন্, অন্, ইয়ালৈকে চৰ্জিলোঁ মোক ঈশ্বৰ !
(এটা মগনীয়াৰ প্ৰৱেশ)

মগনীয়া।—হে মোৰ দৌতাইত কি আছে খুদ্-কণ এটা দে ইঁতএ ! আজি তিন দিন কণ এটা পেটলৈ যোৱা নাই ; জীৱ যায় এতিয়া ! গুণ নহয় যদি, ধৰম হব, মোৰ ঈশ্বৰইঁত !

দুখীয়া।—ভাল তয়ো বোপাই ! তই নো আমাৰ গাত দেখিছ কি, আছে কি দিবলৈ ? তই ছ-সঁজীয়া, ময়ো চাৰি সঁজীয়া লঘোনীয়া ; কাক কোনে পুতৌ কৰে এতিয়া !

কগীয়া।—মোৰ ফাললৈ চকু নিদিলেই ভাল, মোৰ সোপাই ! কি দিম, কি আছে, হাড়-ছাল সাব ! থকাৰ ভিতৰত ৰোগৰ বাহটো !

মগনীয়া।—এবা, দেখিছোঁ মোৰ লগৰীইঁত ; পিচে, কিনো কৈছোঁ, কিনো কৰিছোঁ কব নোৱাৰোঁ। পেটৰ পোৰণিত গা আচন্দ্ৰাই কৰিছে ! নমৰোঁও, নিজীওঁও, উপায়-বুধি নাই !

কগীয়া।—সঁচা, মোৰ সোপাই, আমাক দেখিলে যমো পলায় ! যমৰ নগৰতো আমালৈ ঠাই নাই হবলা ? পৰ্জু, ইয়ালৈকে চৰ্জিলোঁ আমাক !

দুখীয়া।—ভাল কৈছ। যমৰ নগৰতো ৰজা-বিষয়াক হে বিচাৰে ; সিদিনা সেয়া আমাৰ 'ভগনীয়া' সৰুদেউক নিলেহি, নেদেখিলি ?

মগনীয়া।—এ, নকবি আৰু তেওঁৰ কথা মোৰ ককাই ! তেৱেঁই তো জীয়াতে-মৰা কৰি থৈ গল প্ৰজাক। সেইজন ৰজা পাটত উঠিবৰ দিন ধৰি আজ ৰাইজৰ চিৰি মৰি আহিবলৈ ধৰিলে। তাৰ উপৰি, মছলমানক ধন-সোণ, বস্তু-স্বত্বে সৈতে বলে নোৱাৰাকৈ চাই শোধাবলৈ গাত লৈ প্ৰজাক জীয়াই জীয়াই যমৰ আলহী কৰি থৈ গৈছে।

দুখীয়া ।—ভাল ধৰিছ কথোটো তই । মছলমানে আগেয়েই পাৰেমানে লগত এসোপা চুঁচি নিলে ; এতিয়া, বছৰি দি থাকিবলৈ নো দেশখনত থাক কৰপৰা ওলাই থাকিব ? সেই হে দশ আকালে উছন নিয়াবলৈ ধৰিছে ।

মগনীয়া ।—এবা, এবা, উছন নগৈ কৰিবি কি ? একঠা চাউলত টকাটো দিবলৈ কৰ পাৰি ! টেঁটুত লৰা-ছোৱালী এথোপা নথকা হলে দেশ ছাৰি বিদেশলৈ হে গুচি গলৌগৈহেঁতেন ।

কগীয়া ।—এ, নকৰি সেই কথা । কপালত থকাটো কেনেকৈ গুচাবি ? চাপৰিলে মেঘ নেৰায় মোৰ সোণাই ! যেই হওক, এতিয়াৰ জনা স্বৰ্গদেউৰ দিনত বতৰ এফেৰি মুকলি হব যেন মনত ধৰিছে ।

দুখীয়া ।—এঃ, থ, কেনেকৈ জানিছ তই ?

কগীয়া ।—নহয়, নহয়, সঁচাকৈয়ে এওঁ স্বৰ্গদেৱে প্ৰজাৰ দুখলৈ চাইছে হেনো ।

মগনীয়া ।—এঃ, থৈ দে । বোলে মোমাই মৰক, ভূতক পাচে পাওক । খাবলৈ নাপাই মৰোঁৱেই, আকৌ দুখ গুচিব কেতিয়াকৈ ? যাওঁ, মোৰ ককতাইত, চুঁচৰি-বাগৰি ঘৰচেৰেকত মাগি চাওঁগৈ । (প্ৰস্থান)

দুখীয়া ।—এবা, যাবহে লাগে আমিও । (প্ৰস্থান)

কগীয়া ।—ব'ল, মোৰ সোণাইহঁত, গৈছোঁ ময়ো পৰিস্ফৰি ! উঃ উঃ উঃ, খাতু যায়েই নে কি ঐ !

(বিপৰীত বাটে উলটিবলৈ কগীয়া কেইথোজমান আগ বাঢ়ে ;

আৰু ছদ্মবেশী চক্ৰধ্বজে ধীৰে ধীৰে প্ৰৱেশ কৰে ।)

কগীয়া ।—(স্বগতঃ) এওঁ বা কোন্ ? ধৈয়ে হওক, মাহুহ জন টনকিয়াল দেখিছোঁ । এওঁৰপৰা পাই-পইচা এটি পাবৰ আগত্বক আছে । (ফুটাই) দৌতা-দৈব্বৰ, এই কগীয়া মগনীয়াক এফেৰি কিবপা কৰক । তিনি সজীয়া লঘোনত মৰা এতিয়া, দৌতা !

চক্ৰধ্বজ ।—এঃ, এঃ, দেখি ! থাক হোঁ, ল । (টকা এটা দিয়ে)

ৰুগীয়া।—(আনন্দত বিহ্বল হৈ) উ-ঐ, মোৰ বিধতা ! ভগৱন্তে
তোমাক জয়-জয় কৰক, মোৰ দৌতা। ভাল তৰালী আজি মোক ঈম্পৰ !

চক্ৰধ্বজ।—বাক, হৈছে, থ। সি কেইটা কোন্ ? কলৈ গৈছে সিহঁত ?

ৰুগীয়া।—সিহঁতো মোৰে নিচিনা দুৰ্ভগীয়া। আকালত হাহাকাৰ কৰি
ফুৰিছে। খুদ্-কণ এটা পাণ্ডু বুলি গৈছেগৈ সোঁৱা মাগিবলৈ।

চক্ৰধ্বজ।—বাক, যা এতিয়া। সেই টকাটোৰে তোৰ কেইদিন যাব ?

ৰুগীয়া।—তেহেলৈ যি হওক দৌতা, দুদিনমানলৈ তেও বইখা পৰিলেই।
আধাপেটীয়াকৈ আৰু এসঁজীয়া হৈ চলিম। ভাল, আহোঁ হে এতিয়া।
সেৱা হে দৌতা ! (প্ৰস্থান)

চক্ৰধ্বজ।—(ক্ষন্তেক টলকামাৰি বৈ) হাঁয়, মোৰ প্ৰজাৰ বিপাক্তৰ আৰু
সীমা নোহোৱাত পৰিল ! আকালত ৰাজ্যজুৰি হাহাকাৰ ! কিন্তু সিফালে
মোগলে চই পেচকচ, চুঁচিবই লাগিছে ! উঃ, উঃ, উঃ, ইমানতো আমি
কাপুৰুষৰ দৰে সহি আছোঁ ! বাক, দেখোঁ, কি কৰিব পৰা যায়। (প্ৰস্থান)

দ্বিতীয় গৰ্ভাঙ্ক।

দিল্লী,—পাটচাহৰ অন্তৰমহল।

ৰমণী গাভৰু (অকলে)।

বিবহ-গীত।

কানাড়া মিশ্ৰ—একতালা।

দেখি আকাশৰ ছবি, ভাৰোঁ বহি বহি,

প্ৰাণ-সখী মোৰ গল এৰি।

আমন-জিমন,

জোনাই বয়ল,

দেখি মোৰ মন যায় উৰি ॥

কান্দেঁ। মনে মনে,

মাঠেঁ ঘনে ঘনে,

ঘূৰি লগ ধৰোঁ কেনে কৰি ;—

নেদেখি এতিয়া,

ফাটে মোৰ হিয়া,

থাকোঁ কিনো মতে প্ৰাণ ধৰি ॥—(নিটাল মাৰি বয়)

ৰমণী।—কাৰ দেশ ? কাৰ ঘৰ ? ক'ত মই ?—যি দেশত মোৰ জন্ম, সেই দেশ ই নহয়। যি ঘৰত মই পালিত, সেই ঘৰ ই নহয়। য'ত জগতৰ সৌন্দৰ্য্য একে ঠাইতে দেখোঁ, সেই ঠাই ই নহয়। ই বুকৰ স্বদেশ নহয়, নিলগৰ পৰদেশ। এইখন সেই মোৰ আপোন ঘৰ নহয়, লোকৰ পৰ-ঘৰ। ইয়াত অসমৰ অতুলন শোভা নাই, চউপাশে চকুত আমনি লগোৱা দৃশ্য হে ! যাকে দেখোঁ তাৰে ওপৰত খং উঠি আহে, কাকো দেখিবৰ মন নাযায়, ক'ৰো মাত শুনিবৰ মন নাহে ! অকণমান মাথোঁ ভাল পাওঁ আমিনাজনীক, তাইব গান শুনিবলৈ। এনে অৱস্থাত আকৌ বিবিহঁতে মোক বজাব-বাবলৈ আহে ! আজি মই ৰাজীকৰৰ সজাত বাঘিনী বুলি সিহঁতে নাজানে ! জনা হলে, এই ঘৃণনীয় মোগল ৰাজপৰিয়ালটোৰ তিৰোতাবিলাক এজনী-এজনীকৈ মোৰ ওচৰত চুঁচৰিবলৈ নিতৌ নাহিলহেঁতেন। জনা হলে, সিহঁতে মিঠা মুখেৰে, নম্ৰ ভাৱে, বিবিধ প্ৰলোভন দেখুৱাই মোৰ মন পাবলৈ যত্ন নকৰিলে-হেঁতেন। সিহঁতে নাজানে, জন্মভূমিৰ বিৰহত মোৰ প্ৰাণ কেনেকৈ কান্দিছে ; সিহঁতৰ অমুভৱ কৰিবৰ শক্তি হোৱা নাই, স্বজাতিৰ চিন্তাই মোৰ অন্তৰত কেনে ভাৱে অগ্নি জলাইছে ; সিহঁতৰ ধাৰণা হোৱা নাই, মোৰ দেশদ্ৰোহী জাতি-বৈৰীৰ প্ৰতি মোৰ হিয়াত জাতক্ৰোধ কেনে ভীষণ ভাৱে উধাইছে ; হেন্তে, নীচ, নিলাজ, নিৰ্কোদাইতে নিতৌ একেটা কথাৰে আহি মোৰ ককৰ্ণনা যত্ন-নিৰ্ভেহেঁতেন। নীচাশয়হঁতে জানো ভাবিছে যে, সিহঁতৰ কপট আৰু অসাৰ প্ৰলোভন মোক টলাব পাৰিব,—সেই কাপুকুৰ পাটচাহ-পুত্ৰক মোৰ পৱিত্ৰ দেহা উছৰ্গিবলৈ মোৰ প্ৰৱৰ্ত্তি হব ! কিন্তু পান্ডাইতে জনা নাই, এই হিয়াৰ সন্মী কিমান, এই মনৰ বান্ধনী কেনে ; এই প্ৰাণ থাকেযানে এই দেহা স্থগিত

বিক্ৰাতীৰ স্পৰ্শত কলুষিত নহয় ; মকৰাৰ জ্বালত সিংহী পৰি অদ্ভুত ঘটনা ঘটালেও, মোগলৰ মান্ন-জ্বালত বমণী নপৰে, ই ধুকপ। যাওক সি কথা, যিজনৰ হস্তে এই প্ৰাণ, সিজনৰ কোলাত বা আগত যেন ই মাৰ যায় ; যি দেশৰ বক্ত-মাংসেৰে এই দেহা, সেই দেশৰ মজলৰ অৰ্থে যেন ইয়াৰ ক্ষয় হয় ; যি ভূমিৰ সাৰবস্তুৰে সৈতে এই শৰীৰৰ অস্তি-হৃদয়, সেই ভূমিত যেন ই লয় পায় ; ভগৱন্তৰ চৰণত মোৰ এই কামনা। (মোন)

অহ, সেই পাষণ্ডহঁতৰ নেবানেপেৰা চোঁচনিত মোৰ জন্মভূমিৰ সাৰ-শক্তি জানো অন্ত হবলৈ ধৰিছে, দেশত প্ৰজাৰ জানো হাহাকাৰ লাগিছে ! আমাক বন্ধোৱা দিয়াৰ লগতে পাষণ্ডহঁতে কত ধন, কত সোণ, কত কি সম্পত্তি চুঁচিলে তাৰ অন্ত নাই ; তত্পৰি এতিয়া বছৰি অতিপাত নিবিধে পেচক্‌চ আৰু চই দি থাকিব লগাত পৰিছে। মোৰ দুখুনী জন্মভূমিয়ে পৰক চহকী কৰিবলৈ বছৰি এই দৰে নো বাঢ়ি-উৎপন্ন কিমান দিব, দুখীয়া অসমীয়া প্ৰজাই নো তাৰ বিষময় ফল আৰু কিমান ভুজিব, ভাবিলে প্ৰাণ মৰি আহে ! জয়ধ্বজসিংহৰ জাই এই দৰে অসমক মাৰি মৰিব বুলি নাভাবিছিলোঁ ! যি হওক, এতিয়া নিৰাশ হবৰ সন্ধ্যা নাই, ই তাৰ সময়ো নহয়। কি উপায়েৰে জন্মভূমিৰ উদ্ধাৰৰ বাট উলিয়াব পাৰি, এতিয়া তাৰ চিন্তাৰ হে সময়। মোৰপৰা যদি মোৰ স্বদেশ আৰু স্বজাতিৰ এই আপদৰ কালত একেৰিমোনো উপকাৰ হ'ব হেনহলেও মোৰ জনম সাৰ্থক মানিম। (মোন)।

(আঘনী লিগিৰীৰ প্ৰৱেশ)

আঘনী।—এ, আই, আইদেউচোন অকলে ! অকলে-অকলেচোন কিবা বোৰ কৈ আছে ! মই বোলোঁ কাৰে নো কথা পাতত্ৰৈ, চাঙগৈচোন।

বমণী।—অকলে নহয় বাই, লগৰেই আছে।

আঘনী।—ও আই ! ক'তচোন, কোনো নাই ?

বমণী।—আছে।

আঘনী।—ক'ত আছে ? (ইফালে-সিফালে জুমি চায়)

ৰমণী ।—তই নেদেখ ।

আধনী ।—মই নো ইমান চকুৰে নমনা হ'লোঁ নে ? আপোনাকচোন দেখিছোঁ !

ৰমণী ।—মোৰ দেহাটো দেখিছ তো ।

আধনী ।—আক নো কি দেখা নাই ?

ৰমণী ।—মোৰ মনটো ।

আধনী ।—অ, সেইটো হয় । পিচে, মনটো নো কোনোবাই দেখে নে ?

ৰমণী ।—নেদেখে, কিন্তু লগ পায় ।

আধনী ।—লগ নো পায় আকো কেনেকৈ ?

ৰমণী ।—কিয়, গমি চাচোন, যেতিয়া তোৰ মনটোৱে অলৈ যাওঁ তলৈ যাওঁ কৰে, আক আগৰ কথাবোৰ সোৱঁবাই দিয়ে, তেতিয়া জানো তই মনক লগ নাপাৱ ?

আধনী ।—ওঁ, হওঁতে হয় ; এৰা, পাওঁ-পাওঁ যেন লাগি যায় হয় ।

(বাহিৰৰপৰা কোনোবাই দুৱাৰ হেঁচাকে)

ৰমণী ।—কোনোবা আহিছে । বাই, যাচোন চাগৈ ।

আধনী ।—কোন নো আহেই ! আহিয়ে থাকে আক !

(বুঢ়ীয়ে দুৱাৰ মেলি দিয়ে ; আমিনাৰ প্ৰৱেশ)

ৰমণী ।—অ, আমিনা ! আহাঁ, বহাঁ । বাই, বহিবলৈ দিচোন ।

আমিনা ।—ভচ্‌লিম (চেলাম দিয়ে) । (বুঢ়ীয়ে আসন পাৰি দিয়ে)

ভাল, বহোঁ বাক । পিচে, আপোনাৰ তৰিয়েট ভাল নে ?

ৰমণী ।—এৰা, ভালে-বেয়াই মাজতে ।

আমিনা ।—মাজতে নো বয় কেনেকৈ আকো ?

ৰমণী ।—কিয়, টৰিয়েট মানে তোমালোকে গা-মন দুইকো বুজোৱা নহয় ?

আমিনা ।—হয় । পিচে ?

ৰমণী ।—পিচে, গা যদি ভালে আছে, মন ভালে নাই ; মন যদি ভালে আছে, গা ভালে নাই । সেই দেখি ভালে-বেয়াই মাজতে ।

আমিনা ।—সঁচা । আপোনাৰ কথা আটাইবোৰ অৰ্থ-লগা । শুনিবলৈ ভাল লাগে । সেই হে আহোঁ ; আপুনি চাটৈ আমনি পায় ?

ৰমণী ।—অকল তুমি আহিলে আমনি নাপাওঁ, আমিনা !

আমিনা ।—মই নো কাহানি কাৰ লগত আহিছিলোঁ, মনত নপৰে দেখোন ।

ৰমণী ।—নহয়, মানুহ লগ নহয়, কথাৰ লগ ।

আমিনা ।—অ, বুজিছোঁ !

আঘনী ।—এবা, ময়ো বুজিলোঁ ।

আমিনা ।—তই আকৌ বুজিলি কি ?

আঘনী ।—এ, মোকো তোমাৰ দৰে কথাৰ পাকত পেলাই ঘূৰ্শ্মাটি খুৱাইছিল নহয়, এতিয়া, অলপৰ আগতে । পিচে, মোক বুজাই দিলে, তেওঁৰ মনটোও হেনো তেওঁৰ লগৰীয়া !

ৰমণী ।—(মিচিকিয়াই) বাক, এৰাঁ সেইবোৰ কথা এতিয়া । আমিনাৰ আজি কিবা বিশেষ সন্ধ্যা আছে নে কি ?

আমিনা ।—এবা, আছেও নাইও ।

আঘনী ।—উ-উ, এওঁলো শিকিলে সেইখন কথা ! মোৰ হাঁহি হে উঠিব এতিয়া, যাওঁ আই !
(বুঢ়ীৰ প্ৰস্থান)

আমিনা ।—বুঢ়ীটি বৰ বঙ্গিয়াল, নহয় নে ?

ৰমণী ।—এবা, তাইতে হে মোৰ এফেৰি শাস্তি ।

আমিনা ।—আৰু ?

ৰমণী ।—আৰু এফেৰি তোমাত ।

আমিনা ।—আৰু ?

ৰমণী ।—আৰু ইয়াত নাই ।

আমিনা ।—ক'ত বা আছে ?

বমণী ।—আছে, থক কববাতৈ ; তোমাক সেই ছোৱা নালাগে । তোমাৰ ছোৱাতে ধৰাঁ । কিনো সকাষ আঞ্জি ?

আমিনা ।—সেই একেটা কথাই । আপুনি ভাল নাপায় দেখি কবলৈকে মন নাগায় । যুবৰাজে স্মৃতি পঠিয়াইছে, তেওঁৰে সৈতে নিকালৈ আপুনি ৰাজী হ'ব নে নহয় ?

বমণী ।—নহও যদি ?

আমিনা ।—সেইটোৰ উত্তৰ আমি কেনেকৈ দিম ? তেও বুলি, গতক ভাল নেদেখোঁ ।

বমণী ।—ভাল নেদেখাঁ, কি কৰিব ? বে-ৰাজীতে নিকা পঢ়াব ?

আমিনা ।—সেইটো কেনেকৈ হব ! তথাপি,—

বমণী ।—তথাপি কি ?—বলবন্তী ? (বুকুৰপৰা কটাৰী উলিয়াই) আহোম বমণীত সেই কথা নবজ্ঞে ; হয় সিবিধ (আনলৈ হানি দেখুৱায়), নহয় ইবিধ (নিজৰ বুকুলৈ টোৱাই দেখুৱায়) ।

আমিনা ।—নহয়, নহয়, আপুনি সিয়ান উতলা কলেই হব লাগিছে । আপোনাৰ বে-ৰাজীত যে একো হব নোৱাৰে সেইটো ঝুই ডাঠি কলৌ । পিচে, আপোনাৰ নো নিকা নহবই নে ?

বমণী ।—হবও পাৰে, নহবও পাৰে । বাক, সেই কথা আমি আন এদিন পাতিম । সদ্যহতে যুবৰাজক কবাইগৈ যে, ইয়াত মোৰ মন নবহোমানে কিছুমান দিনলৈ সেই বিষয়ে একো কব নোৱাৰিছোঁ এথোন । (স্বগতঃ) মিথামুখে দিন দৌঘলাই নি পলাবৰ ছেগ চাওঁ ।

আমিনা ।—সজ কথা । বাক, মই সেই দৰেই যুবৰাজক বুজাই কয়গৈ ।

বমণী ।—বেচ, আমিনা, তোমাৰ লগত সেই হে একেৰি শাস্তি পাওঁ । কিয়নো, তুমি কথা বুজাঁ । বাক, এতিয়া আমাক গান এটি শুুনাবা নে ?

আমিনা ।—হয়, শুনাৰ লাগে ; পিচে ভেৰি হে হল দেখোন ?

বমণী ।—বাক, চমুকৈয়ে এটি গোরাঁ ।

আমিনা ।—ভাল, গজাল এটিকে গাওঁ, শুনক ।

গীত ।

(বিবিত খায়াজ—ঠুংবী) ।

প্রেম কি ধন,

প্রেমিক জনে হে বুজে হাঁয় ।

প্রণয়ী প্রভুক,

যেয়ে যিবা জনারে,

উলটি প্রেমকে হে পায় ॥

আকাশ পাতাল,

কবে এক তাল,

ধৰাতে স্বৰগ যেন পায় ।

ভজন কীর্তন,

প্রেমবে হে গুণ,

জগতকে প্রেম সি বিলায় ॥

বমণী ।—বেচ, বব মধুর লাগিছিল । সিদিনা যে গাইছিলোঁ—“বাঠা দে সখি, কোন গেলি মে গৈয় শ্রাম” এই স্মৰেই নহয় নে ?)

আমিনা ।—হয়, সেই স্মৰেই । ভাল, উঠো হে এতিয়া ? তছলিম (চেলাম দিয়ে) ।

বমণী ।—বাক, যোরাঁ আমিনা । যাওঁ, ময়ো অলপ ভিতৰতে ইফাল-সিফাল কৰোঁগৈ । (দুইবো দুফালে প্রস্থান)

তৃতীয় গর্ভাঙ্ক ।

গুরাহাটী,—মোগল থানা ।

(বচিদ্‌খাঁ আৰু নেওগ ফুকন ।)

বচিদ্‌।—তোমাৰ ষড়যন্ত্ৰৰ বলতে গুরাহাটী আমি হাত কৰিলোঁ সঁচা, কিন্তু আকৌ আমাৰ হাতৰপৰা যাতে নাথায় তাৰ নিমিত্তে সহায় থাকিব।

নেওগ।—অৱশ্যে, অৱশ্যে থাকিম। কিন্তু, কিয়নো শত্ৰু কৰিলে ?
কিনো সপোন দেখিলোঁ ?

বচিদ্‌।—আশঙ্কাৰ কাৰণ আছে। কিয়, তুমিয়ে সিদিনা কৈছিলো নহয়, বোলে, বজাৰ নগৰত আকৌ কিবা অনা-গুণা চলিছে।

নেওগ।—ওঁ, চলিছে তো। কিন্তু, এতিয়াও ভিতৰুৱাকৈ হে।

বচিদ্‌।—যি হওক, আমাক তাৰ স্বৰূপ তত্ত্ব অনাই দিব লাগে নহয় ?

নেওগ।—দিব লাগে তো। পিচে, সদায় শুদা মুখেৰেই লাগে নে ?

বচিদ্‌।—অ, নহয়। মই ঠিক আছোঁ। হাতে-হাতেই

নেওগ।—কিন্তু, ই বৰ টান কথা দেও ! জীৱন-মৰণৰ কথা !

বচিদ্‌।—একো ভয় নাই। কোনে জানিব আমি কি কৈছোঁ।

নেওগ।—অ, নহয় ; বাৰ-ছালবো কাণ আছে। সিবাৰৰ কথা বৃহৎ-ঘনাকৈ ওলায়ছেই ; কি হয়গৈ কব পৰা নাই এখনে।

বচিদ্‌।—ভয় নকৰিব, আমি আছোঁ।

নেওগ।—তোমালোক থাকি কৰিবা কি ? বজাই দণ্ডিলে বাথিব পাৰিবা জানো ?

বচিদ্‌।—কিয় ! বজাই বিচাৰ লগেই তুমি আমাৰ কৌণ্ঠত আশ্ৰয় লবাহি ; তেতিয়া আক বজাই কি কৰিব ?

নেওগ ।—তেতিয়া হঠতে একো কৰিব নোৱাৰে, কিন্তু—

বচিদ ।—কিন্তু-কিন্তু একো নাই ; ভয় নকৰিবা, মই ডাঠি কৈছোঁ ।

নেওগ ।—বাক, পিচে ইটো কথালৈ সেইয়া এতিয়াই হব জানো ?

বচিদ ।—ওঁ, হব তো । এতিয়াই, হাতে হাতে দিওঁগৈ, আই । (স্বগতঃ)

কিন্তু মোক নো এনে অসময়ত পাটচাহে বদলি দি কিয় মাতি নিয়ে ? মোৰ ওপৰত কিবা সন্দেহ হৈছে নে কি ? যি হওক, ফিক্জৰ্থাই কিন্তু মোৰ দৰে টিপ্-টাপ্ লগাই কাম সাধিব নোৱাৰিব ; তথাপি তেওঁকো অলপ ইচাৰা দি যাব লাগিব । সম্ভাৰটো ছকুম পালিবই লাগিব ; কিন্তু মই ইয়াৰপৰা সবহ দিনলৈ আঁতৰি নাথাকোঁ ; কল-পেচ লগাই আকোঁ সোনকালে ফিৰিমগৈ । (ফুটাই) অ, ফুকন, আই, দিওঁগৈ । (দুইবো প্ৰস্থান)

চতুৰ্থ গভাক ।

গড়গাওঁ—ৰজাৰ বৰচৰা ।

(চক্ৰধ্বজসিংহ, আতন বুঢ়াগোহাঞি, ভগী বৰপাত্ৰগোহাঞি,

লাক্শিচং বৰগোহাঞি, লাচিত বৰুৱা ।)

চক্ৰধ্বজ ।—ডাঙৰীয়াসকল আৰু বিষয়াবৰ্গ ! আজি ডাঙৰীয়া-বিষয়া সকলোটিকে চৰালৈ আহ্বান কৰাৰ উদ্দেশ্যে বোধ কৰোঁ বহুতে নাজানাইক, —কওঁ শুনা । দিনক-দিনে ৰাজ্যৰ অৱস্থা কি দৰে হীন হৈ পৰিছে সেইটো দেখিছাইক । প্ৰজাৰ দুৰ্গতি দেখি আৰু স্থিৰে বব নোৱাৰাত পৰিছোঁহি । প্ৰজাৰ ঘৰত খাবলৈ-পিন্ধিবলৈ নাই, আকালে গৰাহ মাৰি ধৰিছে, অনাহাৰে অকালত কিমানৰ প্ৰাণ গৈছে তাৰ ঠিকনা নাই ; ইয়াৰ ওপৰত আকোঁ

কব-কাটলৰ হেঁচা ! জুৰুলা প্ৰজা এনে হেঁচাত চেপেটা হব লগা হৈছে । এই দৰে আৰু বছৰদিয়েক পাৰ হবলৈ দিলে আমাৰ প্ৰজা আৰু নাথাকে, সমূলকৈ অন্ত পৰিব ; আমি মাথোন এৰা বাড়ীৰে হেৰাজ্য পাতিব লাগিব । এতেকে, এতিয়া সজ আলোচনা কৰি আমাক যুগুত পৰামৰ্শ দিয়াহঁক, এই প্ৰশ্নমুখী ৰাজ্য উদ্ধাৰৰ অৰ্থে কি উপায় কৰা যায় । উপস্থিত সভাসদসকলে নিজ নিজ মত ব্যক্ত কৰি গৈ থাকৈ, দেখোঁ সবহ ভাগে কি উপায় দিয়ে ।

বৰগোহাঞি ।—সঁচা, স্বৰ্গদেৱ ! ৰাজ্য জুৰি প্ৰজাৰ হাহাকাৰ ! পিন্ধিবলৈ নেপোৱাটো যি হওক, খাবলৈ নাপাই যে প্ৰজা মৰি অন্ত পৰে এতিয়া ! অনতিপলমে ইয়াৰ এটা উপায় নকৰিলেই নহৈছে । মোৰ বোধেৰে আকালত পৰা প্ৰজাক ৰাজভঁড়ালৰপৰা অন্নদান দি সদায়ে বক্ষা কৰা যাওক ।

লাচিত ।—প্ৰস্তাব বেয়া নহয় ; কিন্তু মোৰ মনেৰে প্ৰজা বুদ্ধি অৰ্হানও হব লাগে । কিয়নো, এতিয়া একঠা চাউলত এটকা হৈছে । আৰু, ইতিমধ্যে বৰ্ণলৈকো সষ্টম হোৱা যুগুত । বিনা বণে গুণ নিদিব ।

বৰপাত্ৰ ।—মোৰ মনেৰে ৰজাঘৰীয়া সাহায্য কিমান দিনলৈ চলিব, তাৰো এটা সীমা ৰখা উচিত । নতুবা, অনিশ্চিত কাললৈ অবাৰিত দুৱাৰে সেই সাহায্য মেলি দিব লাগিলে, ৰাজভঁড়াল উৰু হৈ ৰজা-প্ৰজা দুইৰো সমানে কঁকাল পৰিব ; আৰু তেতিয়া কাকো কেৱে চাব নোৱাৰা হৈ ৰাজ্য বসাতলৈ যাব !

বুঢ়াগোহাঞি ।—প্ৰস্তাৱ আটাইবিলাক যুক্তিবৃত্ত হৈছে । ৰাজভঁড়ালৰপৰা সাহায্য দানত মোৰ অমত নাই । কিন্তু, ফুটা পাত্ৰত পানী ভৰোৱা যুক্তি মোৰ নহয় । মোৰ যুক্তিৰে, আগধৰি প্ৰজাৰ অৱস্থা আগলৈ ক্ৰমাৎ পৰি ঘোৱাৰ বাট নমৰাকৈ ৰাজ-অহুগ্ৰহ আগ বঢ়োৱা কাৰিভো উচিত নহব । গতিকে, যিবোৰ কাৰণত প্ৰজাৰ ভিতৰুৱা অৱস্থা ক্ৰমাৎ হীন হৈ ৰাজ্যৰ দুৰৱস্থা বাঢ়িবলৈ ধৰিছে, প্ৰথমে তাৰ তৰ লোৱা কৰ্ত্তব্য ; তাৰ পাচত তাৰ প্ৰতিবিধানৰ উপায় চিন্তা বিধেয় । প্ৰজাৰ দুৰ্গতিৰ যে সীমা নোহোৱাভ

পৰিছে, তাক কোৱা বাহুল্য মাথোন ; কিন্তু তাৰ মূলত কি আছে, তাকো ততালিকে খানি চোৱা যুগুত।

ৰজা।—সঁচা, কি কাৰণত ৰাজ্যৰ বৰ্ত্তমান দুৰ্দশা ঘটিছে, প্ৰথমে তাৰ তত্ত্ব বিচাৰ কৰা যুগুত। মোৰ দৃষ্টিৰে হলে সেই তত্ত্ব বিচাৰি বহু দূৰৈলৈ চকু দিবৰ সন্ধ্যা নেদেখোঁ, সি আগতে ওলাই আছে। ভাবি চাব লাগে, প্ৰজাৰ অৱস্থা হীন হয় কেনেকৈ ? আৰ্জনতকৈ অধিক ভগ্ন আৰু শক্তিৰ অতীত খাটনি এই দুয়েই তাৰ প্ৰধান কাৰণ। আমাৰ প্ৰজাৰ ভাগ্যতো আমি ঠিক তাকে ঘটাইছোঁহঁক। আমাৰ পূৰ্ববৰ্ত্তী শাসনত মোগল আক্ৰমণৰ ভয়ঙ্কৰ উৎপাতত বিস্তৰ ধন জন ক্ষয় হোৱাৰ উপৰিও প্ৰজাৰ, কৃষি-শিল্প, বেহা-ব্যৱসায় ইত্যাদিত বিষমৰূপে আঘাত পৰে ; আৰু ৰজাই ঠাৱৰি নোৱাৰি ৰাজ্য এৰি ভাগি যোৱাত, শত্ৰুৱে প্ৰজাৰ সম্পত্তিৰ ওপৰত যথেষ্টাচাৰ কৰিবলৈ বাকী নথলে। তদুপৰি, স্বৰ্গীয় জয়ধ্বজ সিংহ ৰজাদেৱে ৰাজ্যলৈ উলটি আহি যি সন্ধি কৰিলেহি, তাৰ ফলতো ৰাজ-ভঁড়ালৰ বহু অৰ্থ-সম্পত্তি মোগল সেনাপতিয়ে ৰাজ্যৰপৰা বাহিৰ কৰি নিলে। ভাবি চোৱা হৈছে, আমাৰ বঙহৰ বমণী গাভৰুক বলেৰে দিল্লীৰ পাটচাহলৈ সঁপি দিওঁতে, তেওঁৰ যোতক স্বৰূপে কুৰি হাজাৰ সোণৰ মোহৰ, চাৰিলাখ-কুৰি-হাজাৰ ৰূপ, ডেৰ কুৰি হাঁতী এই খিনি অৰ্থ-সম্পত্তি ৰাজ্যৰপৰা একেবাৰতে ৰাজ-হয় ; আৰু তাৰ লগতে ভৰলী আৰু কলঙ্গৰপৰা পশ্চিম ছোৱা আহোম ৰাজ্য মোগলক এৰি দিয়া হয়। এতিয়া গমি চোৱা হৈছে, সেই একেবাৰতে ইমানখিনি ভৰণী সহি ৰাজ্য নপৰি থাকে কেনেকৈ ? অকল সেয়ে নহয়, তাৰ উপৰি বহুবি পেচক্চ আৰু চহি শোধ্যাই থাকিব লগা হৈছে। তাৰ অৰ্থে প্ৰজাই ৰজাঘৰত ওপৰফিকৈ খাটিব লগা হৈছে ; আৰু প্ৰজা বুজি কৰ-কাটলও বঢ়াই দিব লগাত পৰিছে। এনে স্থলত প্ৰজাৰ অৱস্থা পৰি নাহিব কিয় ? সেই হীনৱস্থাৰ হেঁচাত প্ৰজা একেবাৰে জুৰুলা নহব কিয় ? আৰু, ৰাজ্যত আকাল নালাগিব কিয় ? ইত্যাদি বিবেচনাৰে সৈতে আমি কওঁ যে, প্ৰথমেই প্ৰজাক চুহি থকা পেচক্চ আৰু

চই বহিত কৰিবলৈ চাব লাগে ; তাৰ পাচত আমাৰ হেৰোৱা ৰাজ্য উদ্ধাৰ কৰি সেই ছোৱাৰ উৎপন্নৰে বিপন্ন ইছোৱাক সহায় কৰিবলৈ যুগুত বিধান কৰা হব লাগে । ইয়াকে কৰিব নোৱাৰিলে আমাৰ ৰাজ্য বসাতললৈ যোৱাটো ঞ্জ-নিশ্চয় কথা ।

লাচিত ।—স্বৰ্গদেৱে কোৱা আটাইখিনি কথা যুক্তিসঙ্গত । পিচে, পেচক্‌চ আৰু চই বহিত কৰাৰ অৰ্থে বণ দিয়া নহব জানো ?

বুঢ়াগোহাঞি ।—যুক্তিৰ ভিতৰ নোসোমালে অৱশ্যে বণ দিব লাগিব, তাৰ নিমিত্তে চিন্তা কি ?

বৰগোহাঞি ।—চিন্তা হব লগীয়া কথা । একেই তো ৰাজ্যৰ দুৰৱস্থা, তাতে বণ-বিগ্ৰহ লগাই ললে আৰু তললৈ হে যাব ।

লাচিত ।—নাযায় তললৈ, তেতিয়া ওপৰলৈ হে উঠিব । কিয়নো, বৰ্ত্তমান মোগলৰ দখলত থকা আমাৰ হেৰোৱা ৰাজ্যছোৱাৰ প্ৰজাৰ অৱস্থা এতিয়াও টনকিয়াল হৈয়ে বৈছে ; বণ দি সেই ছোৱা আকৌ আমাৰ হাতলৈ আনি লব পাৰিলে, তাৰে সৈতে অৱস্থা মিলাই ইছোৱাৰ অৱস্থাও উন্নত কৰি লব পৰা-যাব । আৰু, বণত মোগলক জিনিয় যে, তাত সন্দেহ নাই ।

বৰপাঞি ।—বণ লাগি উঠিলে তাৰ নিমিত্তে আকৌ খৰচ নোলাগিব জানো ? পিচে, সেই খৰচ নো ৰাজ্যৰ এনে দুৰৱস্থাত কৰপৰা যোগাব কৰা হব ?

বুঢ়াগোহাঞি ।—সেইটো অৱশ্যে ভাবিব লগীয়া কথা । কিন্তু, বাইজৰ ওপৰত বৰজনি পেলাই পেচক্‌চৰ অৰ্থে যি সাত লাখ টকা তুলি গোলাঘৰ বান্ধি আচুতীয়াটোৰে ছোৱা হৈছে, তাকে আমি বণৰ খৰচত লগাব পাৰোঁ । আৰু, তাকে কৰি ৰাজ্যৰ অৱস্থা ক্ৰমাৎ পৰি যোৱাৰ গতি আমি বোধ কৰি লব পাৰিম । বিশেষ, এতিয়াও আমি যোৱা বহুদূৰ চই শোধাব পৰা নাই ; নোশোধালে এনেও খিৰাব লাগিবই ; অৰ্থাৎ সেই শোধাবলৈ বাকী থকা খিনিও আমি বণৰ খৰচত লগাব পাৰিমহঁক ।

লাচিত ববরা।—অতি যুক্তিসঙ্গত কথা। আৰু, মোৰ বোধেৰে নিতান্ত অধঃপাতে যাব লগা আছে যদি, ততালিকে যোৱাই শ্রেয়ঃ; লাহে লাহে তললৈ গৈ থাকি লেলাত ভুজ্জাৰ মাত্ৰা বচাব লাগিছে কিয়? বণ পাতি ললে, হয় জয়, নহয় পৰাজয়; হয় উঠন, নহয় পতন আছেই। কিন্তু, এই পন্থা অনিশ্চিত নহয়; আৰু এই পন্থাত চলিলে হে প্ৰজাৰ বৰ্ত্তমান দুখ-কষ্ট নিবাৰণৰ অৰ্থে ৰাজভঁড়ালৰপৰা সাহায্য দান কৰাটো সঙ্গত বিবেচনা কৰোঁ। মই ভাটি কওঁ, বণত আমাৰ জয় হব। দুখীয়া হৈছে বুলি, অসমীয়া বণ্ণৰ তেজ পানী হোৱা নাই। (দুৰবীৰ প্ৰৱেশ)

দুৰবী।—স্বৰ্গদেৱ ঈশ্বৰ! দুৰাবত গুৱাহাটীৰপৰা আহি এজন দূত উপস্থিত। তেওঁৰ হাতত এখন পত্ৰ দেখা পালোঁ।

বুঢ়াগোহাঞি।—স্বৰ্গদেৱৰ আজ্ঞা হলে আহিব পাৰে, আহিলে এই সময়ত অলাভ নহব বোধ কৰোঁ।

ৰজা।—বাক, আহিব পাৰে, আনগৈ।

দুৰবী।—যি আজ্ঞা, স্বৰ্গদেৱ-ঈশ্বৰ। (প্ৰস্থান)

ৰজা।—গুৱাহাটীৰ খানাদাৰৰ ওচৰৰপৰা আহিব পায়।

ববগোহাঞি।—হব পায়, স্বৰ্গদেৱ!

(দূতে সৈতে দুৰবীৰ পুনঃ প্ৰৱেশ)

বুঢ়াগোহাঞি।—সকাম কি দূত?

দূত। (পত্ৰ এখন আগবঢ়াই দি) ডাঙৰীয়া-দেউতা! গুৱাহাটীৰ খানাদাৰ চাহাবে স্বৰ্গদেৱ-ঈশ্বৰলৈ এই খন পত্ৰ দি পাচিলে।

বুঢ়াগোহাঞি। (পত্ৰ হাতত লৈ) বাক, দুৰবী, দূতক লৈ যা, কোটোৱালক গতাই দে লৈ; যথা শুশ্ৰূষাৰে আৰু যত্নেৰে ৰাখক। (ৰজাৰ হাতলৈ পত্ৰখন আগবঢ়াই দিয়ে)

দূত।—দেউতা-ঈশ্বৰ! খানাদাৰ চাহাবে পত্ৰৰ জবাব লৈ ঘাবলৈ কৈ পঠিয়াইছে।

লাচিত বকরা ।—(উত্তেজিত হৈ) বাক, পাবি জবাব, যা । নগণ্য
খানাদাৰ এটাৰ হুকুম ! (দূতে সৈতে দূৰবীৰ গ্ৰহণ)

বজা ।—(পত্ৰ পঢ়ি জ্বলি উঠি) কি ! ইমান সাহ ! এটা সামান্য খানাদাৰৰ
এনে ববকথা ! স্বয়ং দিল্লীৰ সম্ৰাটে এনে শকত কথা কলেও আমি কদাপি
নছোঁহঁ। মোগল সম্ৰাটৰ এটা সামান্য কৰ্মচাৰীৰ এনে অপমানসূচক টান
কথা শুনি নিটাল মাৰি বব লাগিলে নিশ্চয় ইন্দ্ৰবংশী আহোম বজাৰ গৌৰৱ
হানি হব । যি নাম, যি গৌৰৱ আমাৰ পূৰ্বৰাজসকলে অতকাল অমান্যভাবে
বক্ষা কৰি গৈছে, সেই নাম-গৌৰৱত এতিয়া কিবা স্বৰূপে চেকা পৰিব
লাগে যদি, আমি নিশ্চয় এই ৰাজপাটৰ যোগ্য নহম । পেচক্‌চ্ আৰু চই
শোধোৱাত পলম হোৱা বাবেই সামান্য কৰ্মচাৰী এটাৰপৰা এনে কৰ্কশ বাক্য
সহিব লগা হলে আমাৰ মনুষ্যত্বই মিছা ! সেই পেচক্‌চ্ আৰু চই শোধোৱাৰ
ফল স্বৰূপেই তো আমাৰ ৰাজ্যৰ ইছোৱা আজি অধঃপাতে যায় ! তদুপৰি,
গুৱাহাটী অঞ্চলৰ অসমীয়া প্ৰজাবৰ্গৰ প্ৰতি মোগলৰ আচৰণ আৰু উৎপীড়ন
অসহনীয় হৈ উঠাত, নামনি অসমৰ আমাৰ প্ৰজাবৰ্গে আমাক কাতৰ ভাৱে
জনাইছে, সিবিলাকক আমি অনতিপলমে উদ্ধাৰ কৰিব লাগে বুলি । আমাৰ
সেই অঞ্চলৰ প্ৰজাবৰ্গৰ ৰাজভক্তিত আমি বিমোহিত ; আৰু সিবিলাকৰ
কাতকত্বিত আমি মন্থাস্তিক ! বিশেষতঃ, একে জাতি অসমীয়া প্ৰজা
দুজাতি হৈ, দুই ৰাজ-শাসনৰ তলত বাস কৰাটো নিতান্ত অস্বাভাৱিক ।
এতেকে, এনে অৱস্থাত আৰু অনৰ্থক পলম কৰা বিধেয় নহয় ; পেচক্‌চ্ আৰু
চইৰ পৰিবৰ্ত্তে আমি ৰণ দিবলৈ হে প্ৰস্তুত বুলি পত্ৰোত্তৰত কোৱা যাওক ।
আমাৰ এই মত ; সভাসদৰ অভিমত প্ৰকাশ কৰাৰ আৱশ্যক ।

সবাৱে একবাক্যে ।—স্বৰ্গদেৱৰ মতেই আমাৰো মত ।

লাচিত বকরা ।—মোৰ বোধেৰে পত্ৰোত্তৰৰ লগে-লগেই ৰণ ঘোষণা
কৰি দিয়া হৈ বুদ্ধতঃ । নতু, শত্ৰুক সময় আৰু সুবিধা দিয়া হয় মাথোন ।

বুঢ়াগোহাঞি।—স্বৰূপ কথা। বৰুৱাদেৱৰ লগত মোৰ মত সম্পূৰ্ণ মিলিছে।

বৰগোহাঞি।—সঁচা, বণ দিয়াটোৱেই স্থিৰ যেতিয়া, পলম কৰাৰ সকাম নাই। শুভস্তু শীঘ্ৰম্।

বজ্জা।—ভাল কথা। ততালিকে বণ ঘোষণা কৰি দি, তাৰ আয়োজনত ধৰা যাওক।

বুঢ়াগোহাঞি।—হৈছে, স্বৰ্গদেৱ! আয়োজনত আজিয়েই ধৰা যাব। আৰু, স্বৰ্গদেৱৰ অনুমতি হলে, বণৰ ঘাই-সেনাপতিও আজিয়েই বৰণ কৰিব পৰা যায়।

বজ্জা।—সজ্ঞ কথা। এজন বাটাইক।

বুঢ়াগোহাঞি।—মোৰ বিবেচনাত আমাৰ লাচিত বৰুৱাদেৱেই ঘাই সেনাপতিৰ নিমিত্তে সুযোগ্য পাত্ৰ। মিৰজুন্নাৰ আক্ৰমণতে আমি তেওঁৰ বীৰত্ব আৰু বণ-পাণ্ডিত্যৰ পৰিচয় পাই থৈছোঁহঁক। তেওঁৰ বিক্ৰমৰ কথা বোধ কৰোঁ মোগলেও পাহৰা নাই।

সভাসদ।—উত্তম বাচনি।

বজ্জা।—উত্তম প্ৰস্তাব। লাচিত বৰুৱাদেৱকে আমি বৰসেনাপতিৰ বাব দিছোঁ। তেওঁক আজিৰপৰা কলিয়াবৰ বৰফুকন পাতি, বৰ্তমান বৰফুকন ঘোৰীকোৱঁৰক বৰবৰুৱা পতা হল। সদ্যহতে মোগলৰ বাঁহবাৰী আৰু কাঁজলীৰ কোঁঠ দখল কৰি গুৱাহাটীলৈ আগবাঢ়িবলৈ আমাৰ নতুন বৰফুকনক আদেশ দিয়া গল। তাৰ পাচত, সম্ভ্ৰান্তৰ আদেশ আমাৰপৰা তেওঁ পাই থাকিব। লাচিত বৰুৱাৰ বীৰত্বৰ বিষয় আমাৰো অবিদিত নহয়। মোগল সেনাপতি মিৰজুন্নাই আমাৰ নগৰ অৱবোধ কৰি থকা কালত কেইবাখনো সমুখ-সংগ্ৰামত বৰুৱাদেৱে তেওঁক বিষমকৈ ঘটাইছিল; আৰু সন্দোহেহত ঠাৱৰিব নোৱাৰা যেন দেখি হে মিৰজুন্নাই চক্ৰান্তৰ ওপৰত আমাৰে সৈতে সেই মাৰাত্মক সন্ধি স্থাপন কৰি ইয়াৰপৰা বিদায় লয়।

গতিকে, মোৰ দৃঢ় বিশ্বাস, আমাৰ নতুন ববসেনাপতি লাচিত ববফুকনৰ হাতত এইবাৰ মোগলৰ সম্পূৰ্ণ পৰাজয় ঘটিব; আৰু আমাৰ মনোৰথ পূৰ্ণ হ'ব। যি হওক, ইমানতে আজিলৈ এৰা হল; বুদ্ধৰ আয়োজনত ভাগে ভাগে যোগ দিয়াগৈহঁক।

লাচিত।—স্বৰ্গদেৱৰ আজ্ঞা শিৰোধাৰ্য্য। মোৰ ক্ষুদ্ৰ শক্তিয়ে আজি অযাচিতে এনে প্ৰশংসা আৰু অনুগ্ৰহ লাভ কৰাৰ বাবে মই স্বৰ্গদেৱ প্ৰমুখ্যে সভাসদলৈ কৃতজ্ঞতা জনাইছোঁ। যি গুৰুতৰ কাৰ্য্যৰ ভাৰ মোৰ ওপৰত আজি ন্যস্ত হৈছে, তাক প্ৰাণপণে বহন কৰিবলৈ মোৰ যত্ন হ'ব। মোগলক এই দেশৰপৰা সমূল্যে বাজ কৰি হে উলটিম; নতুবা ৰণতে এই বিজিত দেহা বিসৰ্জ্জন দিম। এই দেশৰ নাম 'অসম', আন দেশ এই দেশৰ সমান হ'ব নোৱাৰে,—নতুবা অসম প্ৰতাপী স্বৰ্গদেৱ চুকাফাৰ নাম-গৌৰৱ ৰক্ষা নপৰে। অসমৰ অসমীয়া প্ৰজা আনৰ তলতীয়া হ'ব নোৱাৰে; স্বাধীন অসমক পৰাধীন হ'বলৈ নিদিওঁ। অখণ্ড অসম দ্বিখণ্ড হ'ব নোৱাৰে; গুৱাহাটী উদ্ধাৰ কৰি অসম অখণ্ড কৰি হে বহিম। এয়ে মোৰ দৃঢ় সংকল্প। তদৰ্থে মই প্ৰাণপণে যুঁজিম; এয়ে মোৰ ৰণ-মন্ত্ৰ। "মন্ত্ৰৰ সাধন কিম্বা শৰীৰ পতন"; টলে যদি হিমাচল, নটলে প্ৰতিজ্ঞা মোৰ।

সভাসদ।—ধন্য ধন্য লাচিত বীৰ! ধন্য তোমাৰ ৰণ-তেজ! ধন্য তোমাৰ স্বদেশ-প্ৰেম!

অঙ্কপাত।

প্রথম গর্ভাঙ্ক।

কাঁজলীমুখ,—চৈয়দ চানা আৰু চৈয়দ ফিক্ৰজ।

ফিক্ৰজ।—দেখিলোঁ অসমীয়াৰ ফন্দ! তলে তলে কেতিয়াবাৰেপৰা আয়োজন কৰি থাকি, বণ ঘোষণা কৰাৰ লগে লগে অসমীয়া ফৌজে আমাৰ কোঁঠ আক্ৰমণ কৰিলেহি। আমি বিবুদ্ধি হৈ অগত্যা শত্ৰুক বাঁহবাৰী কোঁঠ এৰি দিবলৈ বাধ্য হলোঁ। নহলে, সিহঁতে আমাক হটাৰ পাৰে নে?

চানা।—নকবাঁ তেনে কথা। এইবাৰ অসমীয়া ফৌজৰ বকম বেলেগ! নেদেখিলোঁ বৰসেনাপতি জনৰ তেজ! এওঁৰেই সেই লাচিত বৰুৱা; এতিয়া বৰফুকন হৈ আহিছে। এওঁৰ বিক্ৰম সহিব নোৱাৰি গড়গাওঁ নগৰ আক্ৰমণত, আমাৰ মহাপৰাক্ৰমী মিৰজুয়া সেনাপতি অস্থিৰ হৈ পৰিছিল। এওঁ তাক্ছিল্যৰ পাত্ৰ নহয়, এওঁৰে সৈতে লৰিবলৈ আমি বিশেষকৈ সাজু হব লগাত পৰিছোঁ। বাঁহবাৰীৰ কোঁঠ অধিকাৰ কৰি শত্ৰুৱে এতিয়া কাঁজলীমুখৰ কোঁঠলৈ চোঁচা লৈছে; আহাঁ, তাৰ বক্ষাৰ্থে সাজু হওঁগৈ; মুখৰ কথাত কাৰ্য্য সিদ্ধি নহয়।

ফিক্ৰজ।—যাওঁ, বাক বলাঁ। কিন্তু দেখিবাঁ, এইবাৰ অসমীয়াক ভালকৈ চিনাকি দিম।
(দুইবোৰ বেগেৰে প্ৰস্থান)

(লাচিত, বাজখোৱা আৰু পানীফুকনৰ প্ৰৱেশ)

পানীফুকন।—ধনু, লাচিত বৰফুকন! ধনু তোমাৰ বীৰবাণী! ধনু তোমাৰ উদগনি! তোমাৰ বীৰোচ্ছ্বাসত আজি মোৰ প্ৰতি সিবৈ বণভেদ উতলি উঠিছে। অবাৰিত বণ-লীপ্সা মোৰ প্ৰাণত চতুৰ্ভুজ বাঢ়িবলৈ ধৰিছে। শত্ৰুৰ তেজৰে আজি এই তবোৱাল ৰাঙলী কৰি হে তৃপ্তি পলুৱাম।

ৰাজখোৱা ।—ধন্য লাচিত বৰফুকনৰ ৰণ-কৌশল ! তেওঁৰ দিহা মতে নচলা হলে, বাঁহবাৰী কোঁঠ ইমান সহজে আমাৰ হস্তগত হোৱাৰ আশা নাছিল । আৰু, বৰফুকনৰ বিক্ৰম দেখি মোগল সেনাপতি বিচুৰ্হি হল ।

লাচিত ।—শলাগৰ পাত্ৰ মই নহয়, তোমালোক হে । দিহা দিয়াতকৈ দ্বিংশ পালন কৰাৰ ওপৰত হে ৰণৰ ফলাফলে ঘাইকৈ নিৰ্ভৰ কৰে । বৰঞ্চ, দিহা মতে কাৰ্য্য হৈ ছুটিলে, হিতে-বিপৰীত হে ঘটে । গতিকে, বাঁহবাৰীৰ ৰণত আমাৰ জয় হোৱা বাবে মোৰ সহায়কাৰী সেনাপতি তোমালোক হে ধন্যবাদৰ পাত্ৰ । কিন্তু, এই থিনিতে অলপ সঙ্কেত দিয়াৰ আৱশ্যক, জয় লাভে বিজয়ী দলক উৎসাহিত হে কৰিব লাগে, উদ্বৃত্ত কৰিব নালাগে ; আনন্দত অতিকৈ উৎফুল্ল হলে কৰ্ত্তব্যত বিঘ্ন ঘটে । যি হওক, এতিয়া ৰণৰ আৱশ্যক নাথোন, আমাৰ সাধিব লগীয়া ভালেমান গুৰুতৰ কাৰ্য্য আগলৈ আছে । আমাৰ উপস্থিত কৰ্ত্তব্য হৈছে, ততালিকে গৈ কাঁজনীমুখৰ কোঁঠ অৱৰোধ কৰা । তাৰ নিমিত্তে আমি ভালকৈ সাজু হব লাগে ; কিয়নো বাঁহবাৰীত শত্ৰুৱে আমাৰ হাতত যি শিক্ষা পালে, সি এই যাত্ৰাত সিহঁতক আগতকৈ শক্ত কৰিবৰ সম্ভৱ । কিন্তু নিশ্চয় জানিবাঁ, যিমানেই শক্ত হওক, শত্ৰু আমাতকৈ বলী হব নোৱাৰে ; দেৱৰাজ ইন্দ্ৰৰ বংশধৰ পৃথিৱীত আন কোনো পালি দেৱতাৰ বংশধৰতকৈ কদাপি হীনতৰ হব নোৱাৰে, এই কথা ধুকপটৈ মনত ৰাখিবাঁহঁক ; আৰু মনত ৰাখিবাঁ স্বৰ্গদেৱৰ জনস্ত আদেশ । স্বৰ্গদেৱে আমাক আমাৰ হেৰোৱা ৰাজ্য উদ্ধাৰ কৰিবলৈ পঠিয়াইছে । আমাৰ সাহ-পিতৃ, ৰণ-কৌশল আৰু আত্মোৎসৰ্গৰ ওপৰতে আমাৰ পতনমুখী ৰাজ্যৰ পুনৰুদ্ধাৰে সম্পূৰ্ণে নিৰ্ভৰ কৰিছে । ওপৰত আমাৰ ঈশ্বৰ, আগত আমাৰ ৰজা, বুকুত আমাৰ স্বদেশ ; এই তিনি লক্ষা ৰাখি আমি সন্মুখ-সংগ্ৰামত আগ বাঢ়ি জয় লাভ কৰি পুৰুষৰ চিনাকি দিবলৈ আহিছোঁ ; আমি ৰণত পিঠি দেখুৱাই কাপুৰুষৰ নাম পাবলৈ অহা নাই । আহাঁহঁক, আগ বাঢ়োঁ, আমাৰ জয় অনিবাৰ্য্য ।

পানীফুকন।—শুনা প্ৰতিধ্বনি,—“আমাৰ জয় অনিবাৰ্য্য”। পুনৰপি উচ্চাৰণ, ‘আমাৰ জয় অনিবাৰ্য্য’। আমাৰ হাতত এইবাৰ মোগলৰ পৰাজয় ধ্বংস-নিশ্চয়।

লাচিত।—জানিবাঁহঁক, আগৰ দিহাই দিহা। আকৌ এবাৰ দোহাৰি কওঁ, শুনিবাঁহঁক ;—সোঁ-হাতে পানীফুকন, বাওঁ-হাতে সলাল গোহাঞি, পিচবপয় ৰাজখোৱা, সম্মুখে দি মই নিজে ; দেখিবাঁহঁক, আক্ৰমণৰ হেঁচাটো যাতে চাৰিওফালৰপৰা সমানে পৰে। এয়ে মুঠ দিহা, আহাঁ যাওঁ, আগ বাঢ়োঁ, একে উশাহতে গৈ শত্ৰুৰ ওপৰত পৰোঁগৈ।

পানীফুকন।—আগ বাঢ়োঁ, আহাঁহঁক ;—নিশ্চয় জিনিষ আমি।

পালি-সেনাপতি দল।—জয় স্বৰ্গদেৱৰ জয় ! জয় বৰসেনাপতিৰ জয় !

(ৰংগোন্নত হৈ সকলোৰে বেগেৰে প্ৰস্থান)

দ্বিতীয় গৰ্ভাঙ্ক।

গড়গাওঁ,—ৰজাৰ বৰচৰা।

(চক্ৰধ্বজসিংহ, বুঢ়াগোহাঞি, বৰগোহাঞি, বৰপাত্ৰগোহাঞি, বৰবৰুৱা)

ৰজা।—বৰ সন্তোষৰ কথা, প্ৰথম ৰণ দুয়োখনতে আমাৰ জয় হৈছে ; বাঁহবাৰী আৰু কাঁজলীমুখৰ কোঁঠ আমাৰ হস্তগত হৈছে। এই দুটা কোঁঠ পুনঃ আমাৰ হাতলৈ অহাত আমাৰ বিশেষ লাভ বুলি ধৰিব লাগে ; কাৰণ এই দুই কোঁঠৰ অধীনস্থ ৰাজ্যৰ প্ৰজাৰ বৰ্ত্তমান অৱস্থা বৰ টনকিয়াল, এই ৰাজ্য সংসৰ্গত আমাৰ ইফালৰ এছোৱা আকালগ্ৰস্ত ৰাজ্যৰ অৱস্থা আকৌ অলপ

তুলিব পৰা যাব । যাওক, সি পাচৰ কথা, সম্প্ৰতি ৰাজভঁড়ালৰপৰা আকাল-
 গ্ৰস্ত প্ৰজাক যথারত ৰূপে সাহায্য দান কৰিবলৈ ধৰা হওক ; ৰাজ্যত আমাৰ
 এই বণজয়ৰ আনন্দ চোঁপাশে ৰাষ্ট্ৰ হওক ।

বুঢ়াগোহাঞি ।—হৈছে, স্বৰ্গদেৱ ! এই সংসৰ্গত প্ৰজাই আনন্দ অল্পভৱ
 বশাটো একান্ত বাঞ্ছনীয় । তাৰ লগতে মই প্ৰস্তাব কৰোঁ যে, আমাৰ বণবিজয়ী
 উৎসাহী বৰসেনাপতি লাচিত বৰফুকনৰ উৎসাহ বঢ়াবলৈকো যথারত
 সুব্যৱস্থা কৰিব লাগে ।

বৰবৰুৱা ।—অতি উত্তম প্ৰস্তাব ।

ৰজা ।—বৰ ভাল কথা । লাচিত বৰফুকনৰ আমি নিশ্চয় গুণ লোৱা
 উচিত । বিশেষতঃ, এই সময়ত তেওঁৰ যথোচিত গুণ লৈ তেওঁক উৎসাহিত
 কৰা নিতান্ত প্ৰয়োজন । এতেকে, তেওঁ যেনেকৈ শত্ৰুৰ কোঁঠ দখল কৰি
 আমালৈ বিস্তৰ ধন-বস্তু পঠিয়াইছে, আমিও সেই দৰে তেওঁৰ বণজয়ৰ শলাগৰ
 নিদৰ্শন স্বৰূপ তেওঁলৈ যথাযোগ্য উপহাৰ পঠিওৱা উচিত । সেই অৰ্থে, তেওঁলৈ
 যথা সম্মানেৰে এখন সোণৰ ড'ৰিকা-দিয়া তৰোৱাল, এগছ সোণৰ বনু-কৰা
 টংকালি আৰু এটা উত্তম ৰণুৱা বগা ঘোঁৰা আমাৰপৰা উপহাৰ পঠিয়াবলৈ
 আমি আদেশ দিছোঁ । অনতিপলমে ইয়াৰ দিহা হব লাগে ।

বৰগোহাঞি ।—নিশ্চয় হব, স্বৰ্গদেৱ ! অকল এই বণত জয় লাভ কৰাৰ
 বাবেই নহয়, ইতিপূৰ্বে মিৰজুল্লাৰ আক্ৰমণৰ সময়ত তেওঁ যি বীৰত্ব
 দেখুৱাইছিল সেই বাবেও তেওঁ শলাগৰ পাত্ৰ । লাচিত বৰফুকন বাস্তৱতে
 এজন অসাধাৰণ বীৰ ।

বৰবৰুৱা ।—লাচিত বৰফুকনৰ বীৰত্বৰ বিষয়ে বোধ কৰোঁ কাৰো দ্বিধা মত
 নহব । এনে জন পুৰুষত বৰসেনাপতিৰ বাচনি পৰাটো বৰ প্ৰসংসনীয় হৈছে ।

ৰজা ।—সেই বাবে আমি বুঢ়াগোহাঞি ডাঙৰীয়াৰ শলাগ লৈছোঁহঁক ।

বৰবৰুৱা ।—স্বৰূপ কৈছে স্বৰ্গদেৱে ; তেওঁৰেই হে এই প্ৰস্তাব পোনেই
 আগ বঢ়াইছিল ।

ৰজা।—বাক, যাওক, এতিয়া আন আলোচনাত ধৰিব লাগে। প্ৰথম দুখন ৰণত জয় লাভ কৰিয়েই আমি আনন্দ-বিহ্বল হব নালাগে; আগলৈ আমাৰ আৰু গুৰুতৰ কাৰ্য্য ভালেমান বাকী বৈছে। এতিয়ামানে আমাৰ ৰণ-বল আগ বাঢ়ি গুৱাহাটী পাবলৈ পায়। তাত সম্প্ৰতি পাণ্ডুৰ কোঁঠ আমি হাত কৰাৰ আৰম্ভক; বৰফুকনে বোধ কৰে। তাৰ আক্ৰমণৰ যুগুত দিহা-লগাবলৈ পায়। ইতিমধ্যে ইফালে কিন্তু আমি সকলো প্ৰকাৰে তেওঁৰ সহায় হবলৈ সাজু থকা বিধেয়; সৰুটত লাগ বুলিলেই ষাতে তেওঁক আমি যথোচিত ৰণবলৰ যোগান দিব পাৰোঁ, তাৰ আয়োজন হোৱা উচিত। সেই অৰ্থে বুঢ়াগোহাঞি ডাঙৰীয়া আৰু বৰগোহাঞি ডাঙৰীয়াই নিজ নিজ ৰণবল যুগুত কৰি লৈ সাজু থাকিবাইক।

বুঢ়াগোহাঞি।—হৈছে, স্বৰ্গদেৱ! সেই বিষয়ত মই আওকণিয়া হৈ থকা নাই। লাচিত বৰফুকনে যুদ্ধযাত্ৰা কৰাৰ দিনধৰি মই ভিতৰি সেই আয়োজনত আহোঁৱেই; এতিয়া স্বৰ্গদেৱৰ আদেশ মতে প্ৰকাশ আয়োজনত ধৰা হব। মোৰ বোধেৰে বাঁহবাৰী আৰু কাঁজলীৰ কোঁঠ দখল কৰাৰপৰা বৰফুকনৰ ৰণবল সিফালে বাঢ়িছে আৰু তেওঁ সতকাই ইফালৰ সাহায্যলৈ হাত মেলিব নালাগিব; তথাপি আমি সাজু থকা উচিত।

বৰগোহাঞি।—সঁচা, তথাপি আমি সাজু থকা উচিত। বুজিব নোৱাৰি, সিফালে মোগলৰ ৰণ-বলো সামান্য নহয়; তাতে আমাৰ পক্ষ এতিয়া লোকৰ দখলত সোমাইছেগৈ।

ৰজা।—তোমালোক দুয়োজনৰ ভাব আৰু কাৰ্য্যৰ গতিৰ মিল দেখি বাস্তৱতে আমাৰ সন্তোষ লাগিছে। আমি আদিবেপৰা পাঙ্গি আহোঁ যে লাচিত বৰফুকনে ৰণ-বল যোগান খোজাৰ সন্ধেত দিয়া মাত্ৰে ইফালৰপৰা তোমালোক দুজনক এজন-এজনকৈ পঠিয়াম বুলি; আৰু আৰম্ভক হলে বৰবৰুৱা আৰু বৰপাত্ৰক নগৰ ৰখীয়া থৈ আমি স্বয়ং ৰণযাত্ৰা কৰিম।

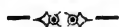
ইবিলাক দুজন এতিয়াৰেপৰা ৰাজ্যৰ শাস্তি বক্ষাত লাগি যাওক ; আমি তিনিজনে ৰণ-বিষয়ত একান্ত মনোযোগ দিওঁহঁক, কি বোলা ?

কেইওজনে।—হৈছে, স্বৰ্গদেৱ ! অতি উত্তম বিধান।

ৰজা।—বেচ কথা। যোৱাহঁক, এতিয়া ঘৰাঘৰি হৈ, নিজ নিজ ভাগৰ কাৰ্য্যালোচনাত ধৰাঁগৈহঁক। আমিও উঠোঁ। (সকলোৰে প্ৰস্থান)

তৃতীয় গভাক্ষ।

গুৱাহাটী,—বৰফুকনৰ বাহৰ।

(পিজলা গাভৰু আৰু কেতেকী)

কেতেকী।—সেই ডেকা বিষয়াজনে মোক লগ পালেই সোধে।

পিজলা।—কি সোধে ? কোনে সোধে ?

কেতেকী।—আইদেউৰ কথাকে সোধে ; সেই ডেকা বিষয়াজনে।

পিজলা।—কোন ডেকা বিষয়ৰ কথা কৈছ অ কেতেকী বাই ?

কেতেকী।—এ, আই ! ইমানতো ছুবুজিলে নে আপুনি ? সেই, বোলোঁ, সেই ডেকা বিষয়াজন। সেই, সেই যে, এঃ বাকলি, সেই চিটিকণ যে নিছিল মোৰ হাতত।

পিজলা।—(লাজত তলমূৰ কৰি) ঠু, বাক, বুজিছোঁ। কি সোধে ?

কেতেকী।—তাকে সোধে। চিটিকণৰ কথাকে কয়।

পিজলা।—(হাঁহি হাঁহি) কি কয় ?

কেতেকী।—কয় আৰু কয়। বোলে, চিটিকণ পাই আইদেৱাবাই গুং কৰিছে নে কি ?

পিজলা।—(মিচিকিয়াই) পিচে ?

কেতেকী।—পিচে আৰু, কি আৰু, খং নাই কৰা বুলি কওঁ।—বেয়া কওঁ জানো ?

পিজলা।—নাই কোৱা বেয়া। (হাঁহে)

কেতেকী।—এৰা, বেয়া হলে কৈ দিব। শিকাই দিব। যেনেকৈ শিকায় তেনেকৈ কম।

পিজলা।—আজি লগ পোৱা নাই হবলা ?

কেতেকী।—পাইছিল। নিতৌ পায়। আৰু, নিতৌ আপোনাক চাই যায়হি নহয়।

পিজলা।—ইঃ।

কেতেকী।—সঁচা, মৰি যাবলৈকে। ঠিক এতেপৰতে আহে। আহি জুমি চাই চাই গুচি যায়।

পিজলা।—ইঃ, গিছা।

কেতেকী।—শপত খালেও নপতিয়ালে আৰু কি কৰিম ! (বাহিবলৈ গম্ লৈ) চাওঁচোন, কি জানি বা আহিছেই। (উঠি গৈ দুৱাৰ মেলি দিয়ে) ;
(গন্ধৰ্বনাৰায়ণ তলমূৰ হৈ ওলাইপৰে !)

কেতেকী।—সেয়াচোন এতিয়া ! কলেও নপতিয়ায় !

পিজলা।—(লাজত তলমূৰ কৰে)।

গন্ধৰ্ব।—(তলমূৰকৈ) নিজে যে অপ্রস্তুত হৈছোঁৱেই, আনকো আমনি কৰিবলৈ হে আগতে ওলাই পৰিলোঁ !

কেতেকী।—নাই, একো আমনি কৰা নাই। ডেকা-দৌতাই একো আমনি কৰা নাই। (পিজলাৰ কাণৰ ওচৰত) আইদেউ, বহিবলৈ দিম জানো ?

পিজলা।—(কওঁ-নকওঁকৈ) ওঁ, দে বাক।

কেতেকী।—(আসন পাৰি দি) ডেকা-দৌতা বহক।

গন্ধৰ্ব।—(চুচুৰ্চামাকৈ বহি) কি জানি কিবা জগৰেই লগাইছোঁ
এথোন ? বহোঁ বাক।

কেতেকী ।—জানো, বাকলি ! সেইটো আইদেৱে হে জানে । কি বোলে আইদেউ ?

পিজলা ।—(মিছা-খং দেখুৱাই) হেঁই এই জনী !

কেতেকী ।—অ, জগৰ মোৰ ওপৰত হে পৰিল ? ডেকা-দৌতা, আপুনি সন্দৰিল । হক, বাক ময়ে পৰোঁ জগৰত ।

পিজলা ।—কথা কোৱাৰ বাব গোটেইটো কেতেকীয়েই নলবিচোন বাক ।

কেতেকী ।—ওঁঃ নলওঁ, নলওঁ । আপোনাসকলকে দিছোঁ । আপোনা-সকলে কথা পাতক । মই শুনাৰ ভাগটোকে লৈছোঁ ।

গন্ধৰ্ব ।—কিনো কথা পাতিম, কবলৈ দেখোন কথাই নোলায় ! অন্তৰত হলে পাচিয়ে পাচিয়ে আছে । উঃ, ঘামতে কপোঁচোন !

পিজলা ।—আটাইৰে একে দশা !

কেতেকী ।—আপোনাৰো নে আইদেউ ?

পিজলা ।—হেঁই এই জনী । টপ্‌টপাই নাথাকিবি দেই । ভুকু খাবি ।

কেতেকী ।—ওঁ, নাথাকোঁ, মই যাওঁৱেই ; ভুকু কেইটাৰ বাব সাৰোঁ ।

(প্ৰস্থান)

পিজলা ।—(সেমেনাসেমেনিকৈ) এ, যাওঁ বুলিয়েই গুচি গল এই এজনী !

গন্ধৰ্ব ।—যাওক, তাই আমনি কৰিহে আছিল ।

পিজলা ।—(আঁচলেৰে মুখ ঢাকি) আমনি কৰা নাছিল, আপোনাৰ কামকে কৰি হে আছিল ।

গন্ধৰ্ব ।—অ, হয় নে ? আমাৰ কিবা কাম কৰিছিল ?

পিজলা ।—(চকুলৈকে ঢাকি) কিবা চিঠি একগৰ কথা । তাকে তাই পেৰি আছিল ।

গন্ধৰ্ব ।—অ, হয় তেন্তে । সেইটি মোৰে কাম কৰিছিল । পিচে, তাৰ সমিধানলৈ আশা কৰিব পাৰোঁ জানো ?

পিজলা ।—(মূৰলৈকে ঢাকি) সকলো কথা দেউতাৰ ইচ্ছাৰ তল ।

গন্ধৰ্ব।—সঁচা, মোৰ কৰ্তব্যাকৰ্তব্যও সকলো তেখেতৰ ইচ্ছাৰ তল মই তেখেতক সদায় মূৰ্তিমান গুৰু-দেৱতা যেন দেখোঁ।

পিজলা।—সেইটো স্বাভাৱিক। কৰ্তব্যৰ মিল হলে মানুহৰ মনৰো মিল হয়। এতিয়া সেই কৰ্তব্যত নাম কৰিব পাৰিলেই সন্তোষ। (লাহে লাহে মুখ উলিয়ায়)

গন্ধৰ্ব।—বেচ কৈছাঁ। তেখেতৰ মন আৰাধনা কৰিও পাবলৈ টান; কিন্তু বণ-কৌশলত কুশল দেখিলে সেই মন আপুনি কুমলি অহা যেন দেখোঁ।

পিজলা।—নিজেই বুজিছে তেনেহলে। যি কাৰ্য্যেৰে দেউতাক সন্তুষ্ট কৰিব পাৰি, তাৰ চেষ্টাত থাকিলে মনোবাঞ্ছা পূৰ হলে হব পাৰে।

গন্ধৰ্ব।—ইয়াতকৈ আৰু ভাঙ্গি কব নালাগে; মই সুন্দৰকৈ বুজিছোঁ। মুখেৰে ইয়াত কলে কি হব, কাৰ্য্যেৰে কাৰ্য্যক্ষেত্ৰত দেখুৱাব পাৰোঁ যেন, ঈশ্বৰৰ চৰণত এই কামনা।

পিজলা।—শুনি বৰ সন্তোষ পালোঁ। এই সন্তোষ যেন চিৰলগৰীয়া হয়, ভগৱন্তৰ চৰণত এই কামনা।

গন্ধৰ্ব।—(উচ্‌পিচাই) উঠিবৰ মন নাযায়! ইফালে কৰ্তব্যয়ো নেবে!

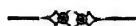
পিজলা।—ভাল, উঠক বাৰু আজিলৈ। মাজে-মাজে আহি বণৰ কথা গুনালে সন্তোষ পাম।

গন্ধৰ্ব।—বাৰু, অনুৰোধ সাদৰে মনত ৰাখিছোঁ। (প্ৰস্থানলৈ উদ্‌যত)

পিজলা।—কেতেকী বায়ে বা কৰিছেগৈ কি? চাওঁগৈচোন। (উঠি যায়)

গন্ধৰ্ব।—(অকলে) অহ, কেনে হৃদয়গ্ৰাহী সন্ধেহ! লাজুকী গাভৰু কোমল হিয়াৰ কৰুণ ভাব সাদৰী কথাৰ মধুৰতাৰ মাজেদি কেনেকৈ বিৰিঙ্গি পৰিছিল! হাঁয়, সেই ক্ষণটিত মই নো কোন স্বৰ্গত আছিলোঁ কব নোৱাৰোঁ! মাজে মাজে আহি বণৰ কথা শুনাৰ লাগিব! ইয়াতকৈ আৰু সুখৰ সমিধান কি হব পাৰে? যি কৰে ঈশ্বৰে! যাওঁ, কৰ্তব্যে টানিব লাগিছে। (প্ৰস্থান)

চতুৰ্থ গৰ্ভাঙ্ক ।

পাণ্ডুঘাট,—আহোমৰ গড়খাৱৈ ।

(লাচিত, পানীফুকন, চক্ৰপাণি, চন্দ্ৰনাৰায়ণ, নেওগ-ফুকন, চাউডাং)

চন্দ্ৰনাৰায়ণ ।—বৰফুকন ডাঙৰীয়া ! আজি অপৰাধী নেওগ-ফুকনৰ বিচাৰৰ দিন । যথাবিহিত কৰাৰ অৰ্থে স্মৰণ কৰোৱা হৈছে ।

পানীফুকন ।—মোৰ বোধেৰে উপস্থিত বণৰ কাৰ্য্যালোচনাৰ পূৰ্বেই সেই আপদীয়া বিচাৰৰ লেঠা মাৰি লোৱা ভাল ।

লাচিত ।—সেই বিচাৰৰ তৰ অমুসন্ধানৰ কাৰ্য্য শেষ হৈ গৈছে ; প্ৰমাণৰ আৰু বাকী নাই, মাত্ৰ বিচাৰৰ বাই দিবলৈ হে বাকী । নেওগ-ফুকনে মোগল থানাদাৰ বচিদখাঁৰে সৈতে চক্ৰান্ত কৰি আমাৰ অধিকাৰৰ কৌঠবিলাক শত্ৰুৰ হস্তগত কৰাবলৈ আৰু আমাৰ ফালৰ ভিতৰুৱা প্ৰস্তাব আৰু আয়োজনৰ বিষয়ে গোপনে মোগল কৰ্মচাৰীক জানিবলৈ দি, গুৱাহাটী দখল আমাৰ পক্ষে অসম্ভৱ কৰি তুলিবলৈ ষড়যন্ত্ৰ কৰাটোও প্ৰমাণিত হৈছে । গতিকে, আমাৰ বিচাৰত তেওঁক বিশ্বাসঘাতকতা অপৰাধৰ বাবে তবোৱালৰ ধাৰত দিয়াটোকে সিদ্ধান্ত কৰিছোঁ । এতিয়া আমাৰ এই সিদ্ধান্তই সৈতে অপৰাধীক স্বৰ্গদেৱৰ সমীপলৈ পঠিয়াব লাগে । দেশতকৈ বিয়ৰা বৰ হব নোৱাৰে ।

চক্ৰপানি ।—উচিত বিচাৰ । দোষ চাই দণ্ড হৈছে ।

লাচিত ।—পানীফুকনে অপৰাধীক নি স্বৰ্গদেৱৰ চৰালৈ পঠিয়াবৰ যুগুত দিহা দি আহাগৈ ।

পানীফুকন ।—ডাঙৰীয়াৰ আদেশ শিৰোধাৰ্য্য । চাউডাং, অপৰাধীক বান্ধ, বান্ধ কৰ, লৈ আহ ।
(আগ বাঢ়ি প্ৰস্থান)

নেওগ।—হে ডাঙৰীয়া! প্ৰাণে নমৰাটো ৰাই দিয়া হলেও ভাল আছিল! (চাউডাঙে নেওগ-ফুকনক বান্ধি বাহিৰ কৰি নিয়ে)।

পানীফুকন।—(ঘূৰি আহি লাচিতৰ ওচৰত) অপৰাধীক ৰাজ-চৰালৈ পঠিওৱাৰ যুগুত দিহা দি অহা হৈছে; আজিয়েই নিয়া হব।

লাচিত।—ভাল কথা। এতিয়া আগন্তুক আক্ৰমণৰ আলোচনাত ধৰা হওক। প্ৰথমতে আমি চাব লাগিব, শত্ৰুপক্ষৰ আয়োজন কিমান। মোৰ অনুমানত ইয়াৰ আগৰ দুটা আক্ৰমণতকৈ এইবাৰ শত্ৰুৰ আয়োজন বহুল।—অনুমান কিয়, দেখাকৈয়ে বহুল। কিয়নো, আমাৰ চোৰাংচোৱাই সন্ধান লৈ আহিছে যে, মোগলৰ ভালেমান বণতৰী অতি বেগেৰে উজ্জাই আহিব লাগিছে, শীঘ্ৰে পাণ্ডুঘাটৰ কাষ চাপিবহি। এতেকে, শত্ৰুৰ সেই বণবল আহি যোগ হবলৈ নো পাওঁতেই আমি তুৰন্তে পাণ্ডুৰ কোঁঠ অৱৰোধ কৰিবগৈ লাগে। এইবাৰত কিন্তু আগবাৰৰ দিহা নাখাটিব; কিয়নো, কোঁঠ অৱৰোধ কৰা আৰু শত্ৰুৰ বণবলৰ যোগান আঁতৰাই ৰখা এই দুটা সূক্ষ্মাৰ্থ্য সমানে চলিব লাগিব। গতিকে, এইবাৰ মই সমুখত খিতাপি হৈ বব নোৱাৰিম, কোঁঠৰ চতুঃপাশে ঘূৰি, মই নিজে চকু দি ফুৰিব লাগিব। গতিকে, নতুন দিহা মতে সোঁ হাতে সলাল গোহাঞি, বাঁও-হাতে বাককিয়াল গোহাঞি, পিচত ববগোহাঞি ফুকন, সমুখত চক্ৰনাৰায়ণ আৰু চক্ৰপাণি ৰাজখোৱাৰে সৈতে পানীফুকনে নায়কৰ কাৰ্য্য কৰিব; গন্ধৰ্বনাৰায়ণে মোৰ আশে-পাশে কোঁঠৰ চৌপাশে ঘূৰি থাকিব আৰু যি ক্ষণতে যাক যেনে উপদেশ দিয়া যাব, সেই বিষয়ে সেইজনক প্ৰতি ক্ষণে জনাই থাকিব। এই খিনিতে কৈ খোৱা উচিত যে, মোৰ দৃষ্টি অৱকল্প কোঁঠৰ ওপৰতকৈ উজ্জাই অহা শত্ৰুৰ বণতৰীৰ ওপৰত হে বেচি তীব্ৰভাৱে পৰিব। আৰু, কোৱা বাহুল্য মাথোন যে, কোঁঠৰ ওপৰত চাৰিও ফালৰপৰা পাৰ্থ্যমানে সমভাৱে হেঁচা দিবলৈ চাব লাগিব; সেই অৰ্থে লাটুম বকুৱাই অখাবোহী বগুৱা এদলৰে সৈতে ইজ্ঞা নায়কৰ কথা সিজনক ক্ষণে-ক্ষণে জনাই থাকিব। এয়ে এইবাৰৰ দিহা; ভালকৈ মনত ৰাখি চলিবাইক।

দিহা নাপাহৰিলে, উৎসাহ নাভাগিলে এইবাবো যে আমাৰ জয় অনিবাৰ্য্য, এইবাবো যে আমি স্বৰ্গদেৱৰ শলাগৰ পাত্ৰ হব পাৰিমহঁক, তাত সন্দেহ নাই ।

পানীফুকন ।—এইবাবো আমাৰ জয় অনিবাৰ্য্য । এইবাবো শত্ৰুৰ তেজ্জৰে তদোৱাল ৰাজলী কৰি তুষ্টি লাভ কৰিম । এইবাবো সিংহৰ আক্ৰোশেৰে মোঞ্চল বাঘক চমকু লগাই স্বৰ্গদেৱৰ শলাগৰ পাত্ৰ হম, তাত সন্দেহ নাই ।

চন্দ্ৰনাৰায়ণ ।—নাই, সন্দেহ নাই । (স্বগতঃ) কিন্তু, মোৰ উদ্দেশ্য সিদ্ধি হৈ যোৱাৰ সন্দেহ মানিছোঁ । অনর্থক হৈ খাটিছোঁ হবলা !

লাচিত ।—আহাঁ, তেস্তে আগ বাঢ়ে ! ; সিংহৰ সন্তানে সিংহ তেজ্জৰে আগ বাঢ়ে ! চাওঁ, আজি কাৰ শক্তি আমাৰ গতি ৰোধ কৰে ! (বেগেৰে প্ৰস্থান)

পানীফুকন ।—দেখোঁ আজি, বাৰিষাৰ বেগবান ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ ঢল ভেটে কোনে !—আহাঁহঁক, একে উছাহে শত্ৰুক চোৱাই লৈ যাওঁগৈ !

(বেগেৰে প্ৰস্থান)

সকলোৱে ।—জয় স্বৰ্গদেৱৰ জয় ! জয় লাচিত ববফুকনৰ জয় !

(ৰণোন্মত্ত হৈ সকলোৰে প্ৰস্থান)

পঞ্চম গৰ্ভাঙ্ক ।

মানাহামুখ—মুকলি ৰণ-ক্ষেত্ৰ ।

(দ্বিকল্পৰ্থী আৰু মাধৱচৰণ)

মাধৱ ।—মোৰ কথা আপুনি শুনিিলে । ভাৰ-ভেটাৰ ভাগ বিচাৰোঁ বুলি আপোনালোকে মোৰপৰা কথা লুকুৱালে । মই অমুকাই কিন্তু আটাইবোৰ জানোঁ । কৰোঁ বোলা হলে অনেক কৰিব পাৰিলোঁহেঁতেন । নকৰিলোঁ, কি দৰ্কাৰ !

ফিক্ৰজ।—কিয়, মই তো কোনো কথা তোমাৰপৰা চেপাচি বাখিবলৈ চোৱা নাই! বাক, যি হল, হল; এতিয়াও নোৱাৰিবা জানো?

মাধৱ।—নোৱাৰিম কেলৈ? অমুকাই নোৱাৰা কাম কি আছে? বৰফুকন দৌতা মোৰ হাতত গুঁথি-লোৱা কড়ি; আৰু কি লাগে?

ফিক্ৰজ।—ঠিক, পাৰিবা, মোৰ বিশ্বাস হৈছে। কিমান লাগিব কোৱা!

মাধৱ।—কিমান লাগিব! জীৱনটো বেচিলে যিমান পাম সিমান লাগিব। নেদেখিলাঁ, নেওগ-ফুকনৰ জীৱন কেনেকৈ বেচা গল?

ফিক্ৰজ।—আচ্ছা, একো কথা নাই, মই তোমাক খুঁচি কৰি হে এৰিম।

মাধৱ।—এৰিবা-নেৰিবা আকৌ কি! হাততে নাপালে অমুকাই চুলি এডালমানো আগ নাবাঢ়ে।

ফিক্ৰজ।—(ধনৰ মোনা এটা মাধৱৰ কানত আৰি দি) এতিয়া হল নে? এয়া সম্প্ৰতিকলৈ হে, কাৰ্য্য সিদ্ধি কৰিব পাৰিলে আৰু আছে।

মাধৱ।—বাক, বাক, একো কথা নাই; দৌতাক মই আজিয়েই নালাগিমৰ্গে হবলা, হেঁ:। (স্বগতঃ) কোনো উপায়েৰে আঁতৰিব পাৰিলেই হয়! (প্ৰকাশ্যে) এতিয়াই গলে এতিয়াই লগ পামৰ্গে। হওঁতে—

(চৈয়দ চানা উধাতু খাই প্ৰৱেশ)

মাধৱ।—(স্বগতঃ) এয়ে আঁতৰিবৰ ছেগ।

(মাধৱ সাউংকৰে প্ৰস্থান)

ফিক্ৰজ।—কি হল? হল কি? খবৰ কি?

চানা।—খবৰ বৰ বিষম!

ফিক্ৰজ।—কেনে বিষম? কি হল? শত্ৰু কিমান দুৰৈত?

চানা।—কিমান দুৰৈত! এয়া, গাতে, পায়হি হে লাগে; বাৰিষাৰ বৰনৈৰ দৰে কল্কল্কেৰে আগ বাঢ়িছে।

ফিক্ৰজ।—কিয়, ভেটি ধৰিব নোৱাৰিলাঁ নে?

চান।—ভেটি ধৰিবাঁ ! ঠাৱৰিব নোৱাৰি, পাণ্ডুৰ কোঁঠ এৰি দি আহিও বক্ষা পোৱা নাই ; পিচে পিচে বাঘে খেলাদি খেদি আহিবই লাগিছে ! আৰু, ভেটিবাঁ কাক ? কিহেৰে ? মই ইতিপূৰ্বেই তোমাক এবাৰ কৈছিলোঁ নহয় যে, লাচিত বৰফুকন সাধাৰণ বীৰ নহয়। তেওঁৰ ৰণ-কৌশল অতি চমৎকাৰ, অতি বিচক্ষণ ! তলতীয়া কৰ্মচাৰীবিলাকো তেওঁৰ এনে অস্থগামী যে, গা আৰু ছাঁ হে বুলিবাঁ। অত্ৰৰ কথা নকওঁ, অকল লাচিত ফুকনৰে গতি ৰোধে কোনে ? তেওঁ যেনি মুখ কৰে, একেবাৰে একালবপৰা দংশি নিয়ে। অসমীয়াৰ ভিতৰত এনে বীৰ আছিল বুলি নাজানিছিলোঁ ! যি হওক, আহাঁ, এতিয়া আক্ষেপৰ সময় নহয় ; মানাহাৰ কোঁঠ ৰক্ষা কৰোঁগৈ। (দুইবোৰ প্ৰস্থান)
(খোলা তৰোৱালেৰে লাচিত, গন্ধৰ্ব, পানীফুকন প্ৰভৃতিৰ বেগেৰে প্ৰৱেশ)

নেপথ্যত।—(সৈনিকৰ আৱাৰ) পলা, পলা, পালেহি, পালেহি !

লাচিত।—আহাঁ, আহাঁ আগবাঢ়ি। চোৱাঁ, চোৱাঁ সোৱা শিয়ালৰ দল ছিটিকি পলাইছে। গন্ধৰ্বৰে সৈতে মই পিচে পিচে খেদোঁ। পানীফুকনে আনবিলাকৰে সৈতে উল্লুৰ আগচি ধৰোঁগৈ। (বেগেৰে প্ৰস্থান)

গন্ধৰ্ব।—যাওঁ, যাওঁ, ময়ো আগবাঢ়ি ধৰোঁগৈ। বাঘে-খেলা দিওঁ আজি ফেকুৱাদলক। (বেগেৰে প্ৰস্থান)

পানীফুকন।—আহাঁ, আহাঁ আগবাঢ়ি। বিজুলী-বেগেৰে গৈ আগচি ধৰোঁগৈ। শত্ৰুক কচু-কটা দি হেঁপাহ শুচাওঁগৈ। মোগলক আজি সমূলকৈ নিপাত কৰিম। উলটি গৈ বাৰ্তাদিবলেকো এটা ৰাকী নবব। আহাঁ, আহাঁ, যাওঁ উৰাৱত হৈ। (বিপৰীত বাটে সকলোৰে বেগেৰে প্ৰস্থান)

নেপথ্যত।—ধব-ধব, মাৰ-মাৰ, কাট, বান্ধ। (সৈনিকৰ আৱাৰ আৰু হিলৈৰ আৱাজ)

(ষিক্কা আৰু চানাক বন্দী কৰি লৈ পানীফুকন, গন্ধৰ্ব, চক্ৰপানি,

চক্ৰনাৰায়ণ আৰু লাচিতৰ পুনঃ প্ৰৱেশ)

লাচিত।—(বাঙলী খোলা তৰোৱাল লোকাৰি) আজি হে অলপ হেঁপাহ

পলুরালো! শত্রুর তেজেরে মনোহা বাঙালীকে বোরাই আহি হে মোৰ বণ-লীপ্সা
কিঞ্চিৎমান পৰিতৃপ্ত হল! আহাঁ, মোৰ বীর সেনাপতিগণ, আহাঁ মোৰ
বীর সেনাদল—আহাঁ, মোৰ কাষলৈ আহাঁ, তোমালোকে মোৰ ধন্যবাদ গ্রহণ
কৰাঁহি। তোমালোক প্রকৃত বীর; বীর প্রসন্নিনী অসম মাতৃৰ তোমালোক
স্বযোগ্য সন্তান। তোমালোকৰ আজিৰ সাহ, আজিৰ বল, আজিৰ উৎসাহ,
আজিৰ পৰিশ্রম আৰু সবাতোপৰি অবিচলিত বিজয়-লক্ষ্য আৰু বণ-কৌশলৰ
প্রতি তোমাসবৰ একান্ত মনোযোগ মই নশলাগি নোৱাৰোঁ। চমুকৈ কবলৈ
গলে, আজিৰ বণ-জয় ঘাইকৈ তোমালোকৰ অদম্য উৎসাহ আৰু অসাধারণ
বীরত্বৰ ফলত হে লাভ হৈছে। সেই বাবে আজি মই অতুল আনন্দ উপভোগ
কৰিছোঁ। এই বণৰ বিজয় বার্তা পাই স্বৰ্গদেৱেও অতিশয় সন্তোষ পাব।
বলাঁ, এতিয়া যাওঁহঁক, মানাহাত আমাৰ অস্ত্র ধুই, অধিকৃত কোঁঠ চম্ভি লৈ,
শত্রুৰপৰা লাভ কৰা ধন-বস্তু আহিলা-পাতি আমাৰ ব্যৱহাৰৰ জোখাৰে
যৎকিঞ্চিত বাখি বাকী সমুদায় এই দুই মোগল সেনাপতি বন্দীৰে সৈতে
স্বৰ্গদেৱৰ গুচৰলৈ ভেটী পঠিয়াওঁগৈ। এই ধন-বস্তুৰে সৈতে, বিশেষকৈ
পাণ্ডুৰ কোঁঠত লাভ হোৱা বচন-পাতিৰে সৈতে স্বৰ্গদেৱে আমাৰ অকালগন্ত
প্ৰজাবৃন্দক আপদত সহায় কৰি সন্তোষ লভিব। এই বণত জয়লাভ কৰি
আমি এদোপ্ উধাইছোঁ মাথোন, কিন্তু ইয়াৰ উপৰিও আমাৰ আৰু গুৰুতৰ
কাৰ্য্য আগলৈ আছে। আহাঁহঁক, সদ্যহতে অস্ত্র ধুই গুৱাহাটীলৈ আমি
উলটি যাওঁগৈ। ইয়াত আমাৰ দুজন সুদক্ষ সেনাপতিৰে সৈতে দুদল বগুৱা
বখীয়া থৈ যাবলৈ ব্যৱস্থা কৰা হব। আহাঁ, তোমালোকে বন্দী লৈ পিচে-
পিচে আহি থাকাঁ। (প্ৰস্থান)

গন্ধৰ্ব্ব।—আহি থাকাঁ সঙ্গীসৰ, গজ-গমনেৰে আহি থাকাঁ। ববফুকন
গাৰ লগে লগে মই হাঁও আগ বাঢ়োঁ। (প্ৰস্থান)

পানীফুকন।—আহাঁ মোৰ বীর সেনাদল। বিজয়-সঙ্গীতৰ সুরত মন
নচুৱাই গহীন গমনেৰে গুৱাহাটীমূখে আগ বাঢ়োঁহঁক।

সকলোৱে ।—জয়, স্বৰ্গদেৱৰ জয় ! জয় লাচিত বৰফুকনৰ জয় !
(পটৰ চৌপাশে ঘূৰি ঘূৰি সৈন্ত-সেনাপতি সৈনিক খোজেৰে গীত গায়)

সৈনিক সঙ্গীত ।

আহাঁ আহাঁ ভাই, সকলোৱে মিলি,
জনম ভূমিৰ উদ্ধাৰ সাধোঁ ;
জনম ভূমিৰ, উদ্ধাৰ কাৰণে,
সন্তানে জীৱন উছৰ্গা কৰোঁ ॥

একে অসমৰ, এছোৱা যৱনে,
বলেৰে দখল কৰিছে চোৱাঁ ;
একে অসমীয়া, এভাগ প্ৰজাই,
দেখিছোঁ সদায় চকু-লো টোকা ।
এতেকতে এবে, কৰ্তব্য আমাৰ,
উদ্ধাৰোঁ সত্ত্বে স্বজাতি ভাই ;
উদ্ধাৰোঁ সত্ত্বে জনম ভূমিৰ
যৱনে যি ছোৱা পীড়িছে হাঁয় ॥

ৰাজভক্তি গুণে, অসমীয়া জাতি,
সবাবো আগত জ্বলিছে আজি ;
বিজয় পতাকা বজ্জাৰ আমাৰ
উৰাম,—আহিছোঁ বগুৱা সাজি ।

বীৰ প্ৰসৱিনী, অসম জননী,
লাচিত আমাৰ অসম বীৰ ;
এনে মহাবীৰ, যাৰ সেনাপতি,
কি ভয়, কি ভয়,—জিনিম স্থিৰ ॥

জিনিম শত্রুক, —পৰিম নতুবা—
 বজাৰ আদেশ হইছে আগ ;
 ৰাজভক্তি পণ, প্রাণত আমাৰ,
 জীৱন সৰ্বস্ব কৰিম ত্যাগ।
 লক্ষ্য ৰণ জয়, লক্ষ্য দেশোদ্ধাৰ,
 অসম আমাৰ জনম ভূমি ;
 এই তিনি ধ্যান, নাই অহা কাম,
 জিনিম যোগল নিশ্চয় আমি ॥

দ্বিতীয় অঙ্কপাত।

জিৰণিৰ পটফেপন।

৩। অঙ্ক।

প্রথম গর্ভাঙ্ক।

দিল্লী,—পাটচাৰ চৰা।

(আওৰেংজেব, ঘাই উজিৰ, কটকী, বামসিংহ, নচৰংগাঁ, বঘুনাথসিংহ)

কটকী।—জাহাপনা ! অসমৰ খবৰ অতি বিষয় ! আহোম বজা চক্ৰধ্বজ সিংহই তেওঁৰ পূৰ্ববৰ্তী বজা জয়ধ্বজ সিংহৰ সন্ধি অগ্ৰাহ কৰিছে।

আওৰেংজেব।—কি ! ইমান আশ্চৰ্য্য ! (ফিকি উঠি) সামান্য জংঘলী নগণ্য অসম ৰাজ্যৰ গৰাকী আহোম বজাৰ ইমান সাহ,—স্বয়ং দিল্লীখবৰ দ্বাৰা গৃহীত সন্ধি-মুক্ত ছিদ্ধিবলৈ সি আগ বাঢ়ে !

কটকী।—অকল সিমানেই নহয়, জাহাপনা ! আহোম বজা চক্ৰধ্বজে পূৰ্বৰাজৰ অঙ্গীকৃত চই-পেচক্ৰচৰ বাকী অংশ শোধাবলৈ অস্বীকাৰ কৰিছে।

আওৰেংজেব।—ওঁ, ইমান পালেগৈ নে ! (শিয়ৰি উঠে)

কটকী।—সিমানেও হোৱা নাই, জাহাপনা ! অসমৰ বজাই দিল্লীখবৰ বিৰুদ্ধে ৰণ ঘোষণা কৰিছে।

আওৰেংজেব।—কি ! সঁচাকৈয়ে নে ? (সিংহাসন এৰি উঠি আহে) সামান্য পতঙ্গ হৈ জুইত জাহ যাবলৈ ওলাইছে ? মোগল পৰাক্ৰমৰ কথা অসমীয়াই জনা নাই হবলা ?

কটকী।—অকল সেয়ে নহয়, জাহাপনা ! আহোম বজাই ইতিমধ্যে কেইবাখনো ৰণত জিকিছেও।

আওৰেংজেব।—কি কোৱা !—অসম্ভৱ। এইবিলাক নিশ্চয় অমূলক জনবৰ। যি অসম বজাই সিদিনা মিৰজুদ্দাৰ আক্ৰমণ সহিব নোৱাৰি ৰাজধানী এৰি পলাই পৰ্ব্বত উঠিছিলগৈ, সেই অসম বজাই আজি আকৌ ৰণত জিকে ! অসম্ভৱ কথা।

কটকী।—তাতকৈও অসম্ভৱো সম্ভৱ হৈছে, জাহাপনা ! অসমৰাজে আমাৰ হাতৰপৰা বাঁহবাৰী, কাঁজলী আৰু পাণ্ডুৰ দুৰ্গ কাঢ়ি লৈ, গুৱাহাটী অধিকাৰ কৰি বহিছে ।

আওৰেংজেব।—অতি আচৰিত ! কিয়, তাত আমাৰ কোনো মোগল সেনাপতি দুৰ্গ ৰক্ষা কৰোঁতা নাছিল নে ?

কটকী।—আছিল, জাহাপনা ! চৈয়দ চান আৰু চৈয়দ ফিক্জ তিনিখন ৰণত ঘাটি, অৱশেষত অসমীয়াৰ হাতত বন্দী হয় ; আৰু সিবিলাক দুয়োকে গড়গাওঁ নগৰলৈ নিয়াই অসমৰাজে বধ কৰালে !

আওৰেংজেব।—সঁচা নে ? অতি অসহনীয় কথা ! দিল্লীৰ গোঁৱৰ এইদৰে হানি হব লাগিলে আমি সম্ৰাট নাম গ্ৰহণ কৰাই বৃথা । আৰ্ঘ্য্যৱৰ্ত্ত আৰু দাক্ষিণাত্য গোটেই হিন্দুস্থান আজি যি দিল্লীৰ পদানত, নগণ্য অসম আজি তাৰ বিৰুদ্ধে উঠে ! যি মোগলৰ বিজয় গোঁৱৰ অক্ষুণ্ণ ভাৱে গোটেই ভাৰতত ৰাষ্ট্ৰ, সেই মোগল ক্ষমতা আজি সামান্য আহোম ৰাজৰ দ্বাৰা পৰাভূত ! অসহন, অতি অসহন ! তুৰন্তে ইয়াৰ প্ৰতিকাৰ হব লাগে ।

ৰামসিংহ।—সঁচা সমুচিত প্ৰতিকাৰ হোৱা উচিত । সিফালে সম্ভৱতঃ আমাৰ ৰণবল যথেষ্ট নাছিল, নহলে নগণ্য অসমীয়া সেনাৰ হাতত মোগল পৰাজিত হোৱা নিশ্চয় অসম্ভৱ । তাতে আমাৰ ৰণবল ততোধিক ক্ষীণ হোৱাৰ সম্ভৱ ; কাৰণ ৰণত আমাৰ সৈন্ত ক্ষয় হোৱাৰ উপৰিও শত্ৰুৰ হাতত বিস্তৰ বন্দী হৈছে । অতএব, মোৰ বোধেৰে, অনতিপলমে বিপুল সৈন্তবলৰে সৈতে অসমৰ বিৰুদ্ধে যুদ্ধযাত্ৰা হোৱা বিধেয় ।

আওৰেংজেব।—নিশ্চয় ! অতি উত্তম প্ৰস্তাৱ । এই প্ৰস্তাৱ তুৰন্তে কাৰ্য্যত পৰিণত হব লাগে । বিলম্ব সহ নহয় ।

উজ্বিৰ।—নিশ্চয় । বিলম্ব কৰাৰপৰা কাৰ্য্যত বিয় ঘটিবলৈ হে আছে । আৰু, এই যাত্ৰাৰ আয়োজন বিশেষ হব লাগিব । অসমৰ আহোম ৰাজশক্তিৰ নগণ্য ভাৰি উপেক্ষা কৰিব নালাগে । কাৰণ, আহোম ৰাজৰ ৰণবল তাকৰীয়া

হব পাৰে, কিন্তু অকামিলা নহয়। ইতিপূৰ্বে কলিয়াবৰৰ ১ম আৰু ২য় যুদ্ধ, দিকৰাইমুখৰ যুদ্ধ, শ্ৰীঘাটৰ যুদ্ধ, এই কেইখন বৰণতে অসমীয়া সেনাৰ পৰাক্ৰম আমাৰ ভালকৈ জনা আছে; কলিয়াবৰৰ দুয়োখন বৰণতে কানেকানমানিয়ে হে আমাৰ মান বক্ষা পৰিছিল; দিকৰাইমুখৰ বৰণত আমাৰ ব্ৰত্ৰবক হেন বীৰক বিহ্বল কৰি তুলিছিল; আন কি, সেই বৰণত আহোম মহিলায়ো বৰণত প্ৰাণ দিছিল; শ্ৰীঘাটৰ যুদ্ধত আমাৰ সত্ৰাজিত আৰু আবাবাকৰৰ নিচিনা যোদ্ধা অসমীয়াৰ হাতত বৰণত পৰিল আৰু আন্ধুল চালামৰ নিচিনা তেজী যোদ্ধাকো বৰণত পৰাশ্বুথ কৰি অসমীয়াই বন্দী কৰি আমাক পৰাভূত কৰিলে; মিৰজুয়াৰ আক্ৰমণৰ ফলো তথৈবচ; সেই বাৰ আমাৰ লগত সন্ধি স্থাপিত নোহোৱা হলে, মিৰজুয়া যে তাত দুই-এক বছৰতকৈ বেচি কাল টকিব পাৰিলেহেঁতেন মোৰ এনে বোধ নহয়। এইবিলাকেই আহোম পৰাক্ৰমৰ জলন্ত প্ৰমাণ। গতিকে, অহম-ৰাজস্বৰূপতাক ভাৰতবৰ্ষৰ ভিতৰত এটা বৰ দুৰ্জয় ক্ষমতাৰূপে গণ্য কৰি, সেই অমুযায়ী আয়োজনেৰে হে আমাৰ যুদ্ধ-যাত্ৰা কৰা বাঞ্ছনীয়। আৰু, মোৰ বোধেৰে, জাহাপনাৰ অমুযতি হলে, আজিয়েই সেনাপতি নিৰ্বাচন আৰু যুদ্ধ-যাত্ৰাৰ সিদ্ধান্ত হৈ যাব পাৰে।

আওৰেংজিব।—হওক, এতিয়াই হৈ য়াওক। আমি আগ্ৰহেৰে অমুযতি দিছোঁ। এক মুহূৰ্ত্তৰ বিলম্বও সহ নহয়।

উজিৰ।—মোৰ বিবেচনাৰে আমাৰ সূদক্ষ সেনাপতি ৰজা ৰামসিংহক এই যাত্ৰাত ঘাই সেনাপতিৰ বাব দিয়া যুগুত। অম্ববাধিপতি জয়সিংহৰ পুত্ৰ ৰামসিংহ এজন বিখ্যাত যোদ্ধা।

আওৰেংজিব।—উচিত বিবেচনা। এই প্ৰস্তাব গ্ৰহণ কৰি ৰজা ৰামসিংহক আমি ঘাই সেনাপতিৰ বাব দিলোঁ। সৈন্ত-সামন্ত আৰু পালি সেনাপতি সমুদায় তেওঁৰ বাছনি মতে দিয়া য়াওক। আৰু, মোৰ বক্তৃচ্ৰূপে তেওঁক এটা ঘোঁৰা আৰু এখন হীৰাপতোৱা ভৰোৱাল দিয়া হওক।

ৰামসিংহ ।—জাহাপনা, মই আনন্দেৰে ঘাই সেনাপতিৰ বাব গ্ৰহণ কৰিছোঁ । সৈন্ত-সামন্ত যি লাগে যথাসময়ত বাছি লোৱা যাব । কিন্তু, পালি-সেনাপতি কেইজনৰ নিৰ্ব্বাচন এতিয়াই হোৱা উচিত । মোৰ বাছনি মতে, সদ্যহঁতে নচৰংখাঁ, ৰঘুনাথসিংহ, বইৰামদেও, কিৰাতসিংহ, বৰ্ত্তিয়া এই কেইজন মোৰ লগত যোৱাটো স্থিৰ হলেই ভাল ।

আওৰেংজেব ।—সেয়ে স্থিৰ । যোৱাঁইক, তুৰন্তে যুদ্ধ-যাত্ৰাৰ নিমিত্তে নিজ নিজ আয়োজনত ধৰ্ম্মাটো । (সকলোৰে প্ৰস্থান)

—❦—

দ্বিতীয় গৰ্ভাক্ষ ।

—❦—

দিল্লী—অন্দৰমহল ।

(আমিনা আৰু ৰমণী গাভৰু)

ৰমণী ।—আমিনা ! তুমি এদিন বাইজীৰ নাচোন এটা নাচি দেখুৱাবা বুলিছিল নহয় ?—পাহৰিলোঁ ?

আমিনা ।—পাহৰিছোঁ সঁচা । আপুনি কিন্তু নাপাহৰে । ভাল, বাৰ, এতিয়াই দেখুৱাওঁ । (গীত গাই নাচে)

গীত ।

বাগিনী দেশ—জুব কাৰুফা ।

মউ পিঠ পিঠ কৰে প্ৰাণ ভৰি ।

প্ৰেম সূধা সৰে জৰি জৰি ॥

কিনো চাবা শোভা, অলে পুণ্য প্ৰভা,

বয় শাস্তি নই ৰূপে বস চৰি ।

যাওঁ উটি বুৰি,

চাওঁ উৰি ঘূৰি,

গাথোঁ তৰা-ফুল, নাচোঁ চালি ধৰি ॥

বমণী।—আমিনা, তোমাৰ নাচ-গান দেখি-শুনি বৰ ভাল লাগিল।
যাবৰ পৰত আৰু এটা গাই শুনাবা দেই।

আমিনা।—ভাল। আপোনাৰ ওচৰত যুৱৰাজ বৰ বাধ্য। যি কণ্ঠ,
তাতে তেওঁ মান্তি হয়।

বমণী।—কিনো কৈছিলো ? কিহত নো মান্তি হোৱা যেন পালো ?

আমিনা।—আপুনি যেনেকৈ শিকাই পঠিয়াইছিল, তেনেকৈয়ে
কৈছিলোঁ।

বমণী।—এ, মই শিকাই পঠিওৱা কথা ময়ে পাহৰিছোঁ ; আটাইখিনি
মনত নাই। কোৱাটো, বাৰু তুমি কি কি কৈছিলোঁ।

আমিনা।—কলৌ, বোলোঁ, “আহোম ৰাজকন্তাৰ ভাব-গতি আপোনাৰ
ফালে বেয়া নহয়। পিচে, ইয়াত এতিয়ালৈকে তেওঁৰ মন হে বহা নাই।
কাৰণ, অসমত মুকলিমূৰীয়াকৈ থকা ৰাজকন্তা ; পিচে, ইয়াত অন্তৰমহলত
পৰ্দাৰ ভিতৰত থাকি তেওঁ ক্ষুণ্ণহীন হৈছে। ইয়াত পাটচাৰ বেগমসকলৰ
ওচৰত কেউপিনে বখীয়া-চক্ৰবী দেখি তেওঁ আচৰিত মানিছে ; আৰু কয় যে,
“পিজঁৰাত চৰাই বন্ধ কৰাৰ দৰে ইবিলাকক বন্ধ কৰি কিয় কষ্ট দিছে !”
মোৰ এই কথা শুনি যুৱৰাজ অলপ আচৰিত হৈছিল। —পিচে, মই বুজাই
কলৌ, বোলোঁ, অসম দেশত পৰ্দা প্ৰথা নাই ; আৰু তাত হেনো আহোম
বমণী ৰাজসভালৈকে যাব পাৰে।

বমণী।—পিচে ?

আমিনা।—পিচে, যুৱৰাজে মোৰ কথা মানিলে ; আৰু সুধিলে কি
কৰিলে নো আপোনাৰ মন মুকলি কৰিব পাৰি।

বমণী।—তুমি কি উত্তৰ দিলা ?

আমিনা।—মই আপুনি কোৱা ভাগেই কলৌ। বোলোঁ, আহোম
ৰাজকুমাৰীয়ে কিছুকাল পূবৰ ফালে খনচেৰেক মোহলগা ঠাই দৰ্শন কৰি
আহিবলৈ হেঁপাহ কৰে।

ৰমণী।—পিচে, পিচে ?

আমিনা।—পিচে, যুৱৰাজে বাৰু বুলি আশ্বাস দিলে। কিন্তু, মই স্মিললোঁ, বোলোঁ, অকল আপোনাৰ অনুমতি হলেই হব জানো ? সম্বাটে বা বোলে কি ?

ৰমণী।—পিচে, কি উত্তৰ দিলে তেওঁ ?

আমিনা।—তেওঁ উত্তৰ দিলে, বোলে, বাৰু তাৰ উপায় হব। তাৰ পাচত মই আকৌ স্মিললোঁ, কেনেকৈ নো পঠিওৱা হব আৰু ক'ত ক'ত নো ফুৰিব।

ৰমণী।—পিচে, তাৰ উত্তৰ কি দিলে ?

আমিনা।—তাৰ উত্তৰ দিলে, বোলে, কেনেকৈ পঠিওৱা হব তাৰ ব্যৱস্থা মোৰ হাতত। ক'ত ক'ত ফুৰিব সেইটো ৰাজকুমাৰীৰ ইচ্ছা। পূব ফালে অনেক তীৰ্থস্থান আছে, সেইবোৰকে দৰ্শন কৰি আহিবগৈ পাৰিব।

ৰমণী।—বৰ সন্তোষ পালোঁ আমিনা ! এই পোতাশালৰ নিচিনা ঠাইত তুমি মোৰ আচল বজুৰ কাম কৰিছাঁ। ইয়াৰ বাবে তোমাক কি দি সন্তুষ্ট কৰিম ভাবি পোৱা নাই।

আমিনা।—এঃ, কি দিব লাগিছে। মোক প্ৰকৃত মিত্ৰ বুলি ভাবিছে যদি, মই কৰা উপকাৰৰ বাব দিয়াটো অন্মায় হে হব।

ৰমণী।—সেইটোও সঁচা। আমিনা, তুমি যেনে বুদ্ধিমতী, তেনে জ্ঞানৱতী; আৰু কবলৈ গলে, তেনে বসৱতীও। বাৰু, এতিয়া তোমাৰ কৰিব লগীয়া বাব ফেৰি কৰিলেই আজিলৈ বিদায় পাৰী।

আমিনা।—কি নো বাব ?

ৰমণী।—আমনি নোপোৱাঁ যদি কওঁ। আমিনা, তুমি সিদিনা শুনাবলৈ গাতলোৱা এটি ব্ৰজাৱলী গান শুনোৱাৰ বাব।

আমিনা।—অ, সেই বাব ! মই বোলোঁ কিবাহে ! বাৰু, গাওঁ, ওক।

গীত ।

বাগ—গোবী ।

ভালি নাচে মদন গোপাল,
বজায় মোহন বেণু গলে বনমাল ॥
অকণ চরণ দুহৌ থমকে চলায়,
ঈষত ঈষত হাঁসি পঞ্চমত গায় ।
শ্রামল সুন্দর চান্দ বয়ান বিকাশ,
বহয় মলয় মৃদু পদবজ আশ ॥

বমণী ।—বেচ, বেচ আমিনা ! গানটি অতি মধুর লাগিছিল ।

আমিনা ।—ভাল, এতিয়া যাওঁ হে । তছলিম (চেলাম দিয়ে) ।

বমণী ।—বাক, ঘোঁরা । তোমাবপৰা হে মোৰ যি একেৰা সন্তোষ !

(আমিনাৰ প্ৰস্থান ; বমণী চিন্তাযুক্ত)

বমণী ।—(স্বগতঃ) জানো, কি হয়গৈ, ঈশ্বৰে হে জানে । এই ছেগতে
ইয়াবপৰা ওলাই ঘৰমুৱা হব পাৰিলেই বন্ধা ।

(আঘনীৰ প্ৰৱেশ)

বমণী ।—অ, বাই, আহিছ ? ভালেই হল ।

আঘনী ।—কি নো ? কিয়নো ভাল হল আইসেউ ?

বমণী ।—উলটি নুসুধিবি বাই ! শুনি যা, কৈ যাওঁ ।

আঘনী ।—বাক, বাক । কৈ যাওক, শুনি যাওঁ ।

বমণী ।—জানিছ বাই, আজি বাতি তোৰ লগতে বজনী সখীকো লৈ
আহিবি । তেওঁক মোৰ সাজপাৰ পিন্ধাই চাব লাগিছে ।

আঘনী ।—কিয় নো ? আইসেৱে নিজকে দাপোনত যেনেটি দেখে
তেনেটিয়েই হব দেখোঁ । তাকে নো আকোঁ সখীয়েকক সাজপাৰ পিন্ধাই
চাব লাগিছে কৈলৈ ? মানুহে দুইকো একে সীচতে উঠা বুলি হে কয় ।

বমণী ।—উলটি নখবিবি বুলিছোঁ নহয় । শুনি গৈ থাক । মই পৰহিটো
ইয়াবপৰা একপলে যায় । মোৰ সজনি বজনী সখীকে মই বুলি থৈ যায় । এই

কথা তই আৰু সখীয়ে জানিব মাথোঁ, আন কেৰে মই উলটি নাহোঁমানে ইয়াৰ
সম্ভেদ পাব নালাগে। মই যোৱাৰ পাচত মোক বুলি সখীক দেশ ফুৰাবলৈ
যুৱৰাজে পাৰ্শ্বী আৰু মানুহ পঠিয়াব। সখীয়ে ঠিক মোৰ সাজেৰে সাজি
ওলাই যাব। তয়ো যাবি। তই কেতিয়াও লগ নেবিবি। কিছুমান দিন
পাচত তইতক ওলোটাই আনি এই ঘৰতে থবহি। তইতে তাৰ পাচতে
ঠিক এতিয়া তয়ে-ময়ে থকাৰি থাকিবহঁক। মানুহৰ লগত বেচিনৈ কথা
বাৰ্তা নহবিহঁক। বিশেষ, আমিনা আহিলে বৰ সাৱধানে চলিবহঁক, যাতে
তয়ো সখীক মই বুলিয়েই জানি থাকে। তাৰ পাচতো যি হয় হৈ গৈ থাকিব,
তইতে কিন্তু কেতিয়াও এই সম্ভেদ নাভাঙ্গিবি; ভাঙ্গিলে তইতৰো মৰণ,
মোৰো বিপদ!—যা এতিয়া। ময়ো অলপ ওলাই ইকাল-সিকাল কৰোঁগৈ।

আঘনী।—(হুমুনিয়াহ পেলাই) ভাল, আইদেউ !

(দুইবো দুফালে প্ৰস্থান)

তৃতীয় গৰ্ভাঙ্ক।

—১৪৯—

গুৱাহাটী,—বৰফুকনৰ বাহৰ।

(মাধৱচৰণ আৰু চন্দ্ৰনাৰায়ণ)

মাধৱ।—অ, বোলোঁ, আমাৰ ৰাজকুমাৰে ৰণৰ অন্ত পেলাই হে উলটিব
নে, কেতিয়াটক উলটিব ?

চন্দ্ৰ।—এ, জানো দেও হে, কি কৰোঁ কব পৰা নাই এখোন। মিছাতে
থবলি থাই মৰিছোঁহি নে কি জানো !

মাধৱ।—কিয় ? মন দেখোঁ অলপ বিচাৰন দেখিছোঁ ? কিয় বা ?

চন্দ্ৰ।—জানো উচাতন নে বিচাতন, তোমালোকে হে জানা দেও !
মিছাতে ইয়াত লেকাট লাগিবলৈ আহিলোঁ মাথোন, লাভত একো নহবগৈ যেন
হে লাগিছে ।

মাধৱ।—কিনো লাভৰ আশা কৰি অহা হৈছিল ?

চন্দ্ৰ।—ৰাজকুমাৰৰ আশা কি হব পাৰে ভাবি চোৱাচোন বাক ।

মাধৱ।—চাইছোঁ, ধুকি পাইছোঁ,—ৰাজ্যলাভ । সেইটি বাক পাইছোঁ ;
আপোনাক লাভ কৰিবলৈ দিবলৈ চাব নে এতিয়া নিজলৈ চাব ? বজা,
বৰফুকন, বিষয়া এইবিলাকৰ নিজৰ গাতে তত্ নাই, আপোনালৈ চাব এতিয়া ?
ভাল আশাত বন্ধ গৈছে হয় আপুনিও !

চন্দ্ৰ।—এৰা, গম্ পাইছোঁ লাহে লাহে । এফেৰি বং-তামাচা, ফুৰ্তি
কৰিবলৈ আজৰি নোহোৱাকৈ খাটিও বৰফুকনক সন্তোষ লগাব পৰা নাই,
তেওঁ হেনো দায়ীত্ব থকা ডাক্তৰ কাম মোৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি নিশ্চিত হব
নোৱাৰে । নোৱাৰে ভালৈ হে, ময়ো নিবিচাৰোঁ । তেওঁৰ লগত তো চৰাই হৈ
উৰিব নোৱাৰি । ওঁ বাম ! অলপ জিৰাবলৈ-শঁতাবলৈ আজৰি নাই, অলপ
ফুৰ্তি কৰিবলৈ ছেগ নাই, কেৱল উৰোঁ উৰোঁ ! সকলোৱে আকৌ তেওঁৰ
দৰে পাৰিলে হে হয় ।

মাধৱ।—নকব আক, এই পাকত হলে মোৰ মনে সৈতে মিলি গৈছে ।

চন্দ্ৰ।—বাক, চাওঁ আক কেইটামান দিন । নহলে, গুচি যাবগৈ লাগে ।
আক একালে তো হতাশ হৈছোঁৱেই । মিছাতে গাব দুখ, মনৰ কষ্ট !

মাধৱ।—আক নো হতাশৰ ইটো বিষয় কি ?

চন্দ্ৰ।—(বিমৰ্ষ) এ, হুসুখিবাঁ, সেইবোৰ কথা দেও !

মাধৱ।—মাধৱে কিন্তু হুসুখিলেও হুবুজাকৈ নাথাকে । এই ভাগ প্ৰেমৰ
বিকাৰ হব পাৰ ?—গিজলা গাভৰুসেউ তাৰ লক্ষ্য নহয় জানো ?

চন্দ্ৰ।—ভুলি তো কম শিয়ান নহয় দেখিছোঁ !

মাধৱ।—এ, কম নহয় দেখি তো এই দুটা দিন বৰ্জিব পাৰিছোঁ ।

(গন্ধৰ্বৰে সৈতে পানীফুকনৰ প্ৰৱেশ)

পানী।—ডাঙৰীয়া ওলোৱা নাই হবলা ?

মাধৱ।—বতৰা গৈছে হে, মোগল সেনাপতিৰ দূত এজনেও পত্ৰ এখন লৈ বখি হে আছেহি।

গন্ধৰ্ব।—কোন জন ? ক'তা ?

মাধৱ।—সেয়া হাঁতে বৈ জিৰাইছে। সোৱা, সো চীথ চিপাহীটোৱেই।

(লাচিত বৰফুকনৰ প্ৰৱেশ)

লাচিত।—ক'তা ? মোগলৰ দূত কেনি গল ?

মাধৱ।—সোৱা। বাক, মই মাতি আনোঁগৈ। (মাধৱৰ প্ৰস্থান)

চন্দ্ৰ।—দূত আহিবৰ ভালেখিনি পৰ হল। বপুৰা বৰ নিৰ্জু মানুহটি !

লাচিত।—নিৰ্জু নহয়, স্থিৰমতি। সেইটো সিফালৰ সৈনিক শিক্কাৰ গুণ।

(মাধৱৰ পিচে পিচে অজিতসিংহৰ প্ৰৱেশ)

মাধৱ।—(অজিতসিংহক ভেঁটাই দি) এখেতেই আমাৰ বৰফুকন স্বৰসেনাপতি ডাঙৰীয়া।

অজিত।—চিনি পাইছোঁ। (সৈনিকৰ চেলাম দি পত্ৰ আগ বঢ়াই দি) দিল্লীস্বৰৰ প্ৰধান সেনাপতি ৰজা ৰামসিংহই ডাঙৰীয়ালৈ এইখন পত্ৰ দি পঠিয়াইছে।

লাচিত।—বাক, দিয়া। (পত্ৰ গ্ৰহণ কৰে; আৰু পঢ়ি ক্ষন্তেক গভীৰ ভাৱে চিন্তা কৰি চাই) তোমাক ইয়াৰ উত্তৰ এতিয়াই লাগে নে ?

অজিত।—হয় হজুৰ ! জবাব দিলে নিব পাৰোঁ, নহলে হজুৰে পঠিয়াই দিবও পাৰে।

পানী।—ডাঙৰীয়া ! উত্তৰ পাচেকৈ পঠিয়ালেও মহৰ জনো ?

লাচিত।—হব। পাচেকৈ আমাৰ দূত লৈ যোৱা হে উচিত। (অজিত প্ৰতি) বাক, পত্ৰৰ উত্তৰ পাচেকৈ আমাৰ দূত লৈ যাব। সেনাপতি ৰজাদেওক আমাৰ চালাম দিবোঁগৈ।

অজিত ।—বহুত আচ্ছা হজুৰ ! (সৈনিকৰ চেলাম দি ঘূৰি গহীন খোজৰে প্ৰস্থান কৰে) ।

লাচিত ।—মোগলৰ সেনাপতি বজা বামসিংহই লিখিছে কি গুনিবাইক,
—“পূৰ্বৰ মোমাই তামুলী বৰবৰুৱাৰ সন্ধি মতে এতিয়াও অসুৰৰ আলি
...পক্ষ বৰনৈকে সীমা যানি আহোম বজাই গুৱাহাটী মোগলক এৰি দিব লাগে ;
নহলে দুঘণ্টামান যুঁজিও চাব পাৰে । তালৈকো তীৰ-বন্দুক নহলে আমাক
খুজিলেও পাব পাৰে” ।

গন্ধৰ্ব ।—উঃ, কেনে অসহনীয় গণ্ডপ ! পত্ৰৰ মৰ্ম্ম শুনি মোৰ সিৰে-
সিৰে তেজ উতলিব লাগিছে ! বৰসেনাপতি ডাঙৰীয়াৰ সাক্ষাতত নোহোৱা
হলে আজি দূতৰ মুখেই চুড়া চাই সোপা দিবৰ মন আছিল । বাক, বামসিংহই
তেওঁৰ অসুমানৰ পৰিমাণ পাবলৈ আৰু সৰহ পলম নাই ।

চন্দ্ৰ ।—ইঃ, ইমান ফিতাহি ! দূতৰ আগতে ভালকৈ গালি পাৰি পঠিয়াব
লাগিছিল । সি নৌ যাওঁতেই হুশুনিলো !

লাচিত ।—তোমাৰ দৰে সকলো উতলা জানো ? বীৰে-শাতে পাচে-পৰে
ভাবি-চিন্তি জোকৰ-মুখত-চুণ-পৰাকৈ উত্তৰ দিবলৈ বুলি স্থগিত ৰখা হল ।
দূতৰ আগত গালি পৰাটো উজু কথা, কিন্তু সমুখ-সংগ্ৰামত ঠাৱৰি মহতালি
দেখাব পাৰিলাহেঁতেন যদি তেহে । কিন্তু, তোমাক যতে দিওঁ ততে পোলোকা
মাৰি তুমি পিচুৱাই পৰা দেখোন ? তোমাৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰাবপৰা কেইখন
ৰণত কেইবাৰ মোৰ ৰণ-কৌশলত কেনা লগাইছিলো মনতকৈ চাৰী । বাক, যি
হওক, বামসিংহ সেনাপতিয়ে এইখন আমাৰ পত্ৰৰ হে উত্তৰ দিছে । এইদৰে
উত্তৰাউত্তৰ কৰি থাকোতেই বাৰিষালৈ থকা বাকী দিন কেইটা পাব হলে
আমালৈ হে ভাল । সিমানত নগৰবপৰা আমাৰ ডাঙৰীয়া ছফনো সঠিক
পাবহি । এতেকে, মোৰ মনেৰে, সদাহতে এই ভাৱে উত্তৰ দি খোৱাই ভাল
মোৰো,—“মাকাতাৰ বংশত জন্মি আৰু জয়সিংহৰ পুত্ৰ হৈ বামসিংহই জেন
কথা লিখিব নালাগিছিল ; দুই-চাৰি ঘণ্টা যে যুঁজিব খোজ, দুই-চাৰি বছৰ

যুঁজিবলৈ সাহ দিব নোৱাৰে নে ? আৰু, তীৰ-বন্দুক খোজাৰ কথা যে কৈছে, বাক সম্প্ৰতি তেওঁকে লাগিব পাৰে, খাওক; দুই-চাৰি বছৰৰ পাচত লাগিলে খোজা হব । কিন্তু, গুৱাহাটী দৈৰ্ঘ্যৰে আহোমক দিছে, তাক কদাপি মোগলৰ হাতত অৰ্পণ কৰা নাযায় ।”—কি বোলাইক ? গন্ধৰ্বনাৰায়ণে এই ভাৱেই এখন পত্ৰ লিখি মোৰ দস্তখত লৈ আজিয়েই আমাৰ দূতৰ হাতত মোগল শিবিৰলৈ পঠিয়াব ।

গন্ধৰ্ব ।—ভাল, আজিয়েই উত্তৰ পঠিওৱা হব । আৰু, ডাঙৰীয়াই কোৱা মতেই লিখি আনি দস্তখত লমহি ।

পানী ।—ডাঙৰীয়াৰ উত্তৰ অতি বিতোপন হব । আৰু, আমাৰ দূতৰ যোগে পঠিয়াবলৈ স্থিৰ হোৱাটোও উত্তম ব্যৱস্থা হৈছে । কিয়নো, তেতিয়া হলে আমাৰ ফালৰ এজনেও গৈ শত্ৰুৰ শিবিৰ সোমাই তাৰ আলেখ-লেখ চাই আহিবলৈ সুবিধা ঘটিব ।

গন্ধৰ্ব ।—তেন্তে পত্ৰবাহকজন চতুৰ লোক হোৱা উচিত । আমাৰ মাধৱ চৰণেই বোধ কৰোঁ সেই কামৰ নিমিত্তে উপযুক্ত লোক হব । তেওঁ নগলে ময়ে এই দূতৰ বাব লবলৈ আগ বাঢ়িছোঁ ।

চন্দ্ৰ ।—নহয় নহয় । মাধৱেই হে তাৰ নিমিত্তে লায়ক ।

মাধৱ ।—অলায়ক নো কিহৰ নিমিত্তে ? অমুকাক যতে দিয়ে ততে ৰাজী ! মুঠেই বিপদলৈ নেঠেলিব !

লাচিত ।—(মিচিকিয়াই) বাক, বিপদ নাই । দূত, কটকী, পত্ৰবাহক এনে বিলাকক শত্ৰুৱেও অনিষ্ট কৰিব নাপায় । বাক, মাধবেই যাৱ ।

মাধৱ ।—ভাল, ডাঙৰীয়া দোঁতা, যাব লাগে । কিন্তু কথাটোহে কৈছোঁ । (স্বগতঃ) বাক যাম, এইখিনিতে লাভবো এটি চেলু পোৱা গৈছে জানিবা । বৰফুকনে কলে-কোঁশলে ৰণখন বাৰিষালৈ নিবলৈ যে ফাকতি তৰিছে, তাৰ সন্দেহ দিওঁগৈ যদি, মোগল সেনাপতিৰপৰা যে ভালকৈ কিছু সবকাব পাবি তাত সংশয় নাই । বেচ কথা, মনত ৰাখিব লগীয়া কথা ।

লাচিত।—বাক, হৈছে এতিয়া ; ভাবিব নালাগে। এতিয়া নিজ নিজ বহালৈ যোৱাগৈহঁক। যথাসময়ত যাৰ যি কৰ্ত্তব্য কৰি থাকিবাহঁক। মনত ৰাখিবাহঁক, ‘অসমে প্ৰতি অসমীয়াৰপৰা কৰ্ত্তব্য বিচাৰে’।

(সকলোৰে প্ৰস্থান)

পানী ফুকন।—ডাঙৰীয়াৰ আদেশ শিৰোধাৰ্য্য। নিজ কৰ্ত্তব্যত নিশ্চয় মতি ৰাখিম। কিন্তু, শত্ৰু সেনাপতিৰ পত্ৰৰ মৰ্ম্মলৈ মনত পৰিলে গা জ্বলি আহে ! মোগল সেনাপতিৰ এই অযথা দানৰ প্ৰতিদান কাহানিকৈ দিব পাৰোঁ। তাৰ নিমিত্তে আজিৰপৰা ফল গণনা হাতত লওঁ। এই প্ৰতিদান নিদিওঁমানে নিশ্চিন্ত নহওঁ। দেখোঁ, ৰামসিংহই কিমানপৰ ঠাৱৰিৰ পাৰে।

চতুৰ্থ গৰ্ভাক্ষ।

আগীয়াটুঁটি—তামীঘৰা শিবিৰ।

(অজিত আৰু ৰামসিংহ)

অজিত।—অসম-ৰাজৰ আহোম সেনাপতিৰ ব্যৱহাৰ বৰ ভাল পালোঁ। আৰু, আহিবৰ সময়ত মোৰ আগত হজুৰলৈ চেলাম দি পঠাইছে।

ৰামসিংহ।—হব তো, এজন সেনাপতিয়ে আন এজন সেনাপতিৰ প্ৰতি যথাবিহিত সন্মান দেখুৱাবই লাগে। এই ৰণ-নীতি সভ্য জাতিৰ লক্ষণ।

অজিত।—নহয়, মই আকৌ অসমদেশৰ কথা আমাৰ দেশত যেনে বুলি শুনিছিলোঁ, তেনে ভাবি হে গৈছিলোঁ। অসমীয়া মানুহ বোলে হেনো জংঘলী, অসভ্য। মই হলে বিপৰীত হে দেখিলোঁ।

ৰামসিংহ।—জংঘলী হয় ; কিন্তু জংঘলী হলেই যে অসভ্য হব, সেইটো নহয়। এই জংঘলত বশিষ্ঠ মুনিবো আশ্ৰম আছিল।

অজিত।—আৰু এটা কথা আপোনাক জনাম বুলি ভাবি আহিছিলোঁ।

ৰামসিংহ।—কি ? কৈ যোৱা।

অজিত।—গোপনে হে কওঁ।

ৰামসিংহ।—বাক।

অজিত।—শুনি আহিলোঁ, আমাৰ ৰচিদ্খাঁ হেনো মানুহ ঠিক নহয়।
এওঁ অসমত আগেয়েও বহু দিন আছিল। মই সিবাৰ আহোঁতে তেওঁক
ইয়াতে পাই গৈছোঁ।

ৰামসিংহ।—পিচে, কি হল নো ?

অজিত।—অসমত বেচি দিন থকাৰ বাবেই বোধ কৰোঁ অসমীয়া মানুহৰ
লগত তেওঁৰ ভাব দোচোৰা।

ৰামসিংহ।—কেনে নো দোচোৰা ভাব ?

অজিত।—লাভ দেখিলে সিকালেও পেট দিয়ে।

ৰামসিংহ।—(গমি চাই) হব পাৰে। মোৰ কাণত আন ফালৰপৰাও এনে
কথা পৰিছেহি। আমি দুিল্লীতে ৰচিদ্খাঁৰ নৌচতাৰ বিষয়ে বিস্তৰ শুনিছিলোঁ ;
আৰু সেই কাৰণেই পাটচাহে তেওঁক অসমৰপৰা ফিৰাই নি ফিক্কাৰ
জুৱাহাটীৰ খানাদাৰ পাতি পঠায়। এতিয়াও তেওঁ সেই স্বভাৱ এৰিব পৰা
নাই, কেৱল মোৰ লগে-লগে ৰখাৰ কাৰণে হে পাক-চক্ৰত ফুৰিবলৈ চল পোৱা
নাই। অ, সেই কাৰণে হে বোধ কৰোঁ মোৰ আদেশ তেওঁ তামিল কৰাত
প্ৰায় গহৰি কৰে ; আৰু মুখে-মুখে জবাব দিবলৈ বিচাৰে। বাক, দেখোঁ
আৰু কিছু দিন। কিন্তু, তুমি তো বৰ হুঁচিয়াৰ দেখিছোঁ। পাক এটা দি
আহোঁতেই ইমানবোৰ সন্তোষ লব পাৰিলোঁ !

অজিত।—হজুৰ ! কৰ্তব্যত ফুৰিলে হুঁচিয়াৰ হবই লাগিব। নহলে নো
মোৰপৰা চৰকাৰৰ কি উপকাৰ হব ?

ৰামসিংহ।—ঠিক। চীখ-চিপাহীবিলাক এই বিষয়ত বৰ ঠিক। সেই

কাৰণে হে মই সিহঁতক বেচি ভাল পাওঁ আৰু বিশ্বাস কৰোঁ। বাক, তুমি ঘোৱী এতিয়া, খোৱা-মেলা কৰাংগৈ।

অজিত।—বহুত আচ্ছা হজুৰ! মই আহোঁ। (স্বৰ্গতঃ) একেৰি কৰ্ম সাধিলোঁ। ৰচিদুখাই অসমৰ ভিতৰুৱা কথা সোপাকে জানে; এওঁক খেদাব প্ৰাৰিলে হে মোৰ উদ্দেশ্য সিদ্ধিত বিশেষকৈ সূচল ঘটিব। (প্ৰস্থান)

ৰামসিংহ।—(অকলে) কথাটো আপোনা-আপুনি প্ৰমাণিত হৈ পৰিল। মই আহিয়েই গুনিছিলোঁহি যে, কোনোবা দুটা মানুহৰে সৈতে ৰচিদুখাই কিবা স্বার্থ-চক্ৰান্ত চলিছিল। সেইটো ব্যৰ্থ হোৱাত হে তেওঁ দুয়োকুল হেৰুৱাব লগাত পৰে। তেওঁৰো মনোবাঞ্ছা পূৰ্ণ নহল, আমাৰো দুবাৰ ৰণত পৰাজয় ঘটিল। সি যি হওক, এওঁৰ লগত সতৰ্ক হৈ ব্যৱহাৰ কৰিব লগাত পৰিছে। নতুবা, এওঁক একেবাৰে বিদায় দিব পাৰিলেও বেয়া নহয়। বাক, দেখা যাওক, আৰু কিছুদিন তেওঁৰ আলেখ-লেখ বুজি চাওঁ।—অজিতসিং কিন্তু বৰ ছঁচিয়াৰ, বৰ বিশ্বাসী। এই ডেকা সৈনিকটি দেখাতেই বুদ্ধিমান। আমাৰ অসম-যাত্ৰাৰ পিচদিনা বাটৰুৱা শিবিৰত ই আহি আমাৰ ক্ষোভত ভৰ্তি হওঁতেই ইয়াৰ প্ৰতি স্বভাৱতে মোৰ মনোযোগ আকৃষ্ট হৈছিল। তেতিয়াৰেপৰা দিনে দিনে ই নিজ কাৰ্য্যেৰে মোক মোহ লগাই আহিছে। বাস্তবিকতে ইয়াক মোৰ গা-চোৱা কামত ভৰ্তি কৰি বৰ ভাল কাম কৰিলোঁ। (নিটল মাৰি ৰয়)

(ৰচিদুখা আৰু ৰঘুনাথসিংহৰ প্ৰৱেশ)

ৰঘু।—এ, আমাৰ বৰসেনাপতি অকলে! চিন্তাত দেওঁ মগ্ন।

ৰচিদু।—চিন্তা তো বহুত কৰা হৈছে, তাৰ ফল হে ব্যৰ্থ!

ৰামসিং।—(মূৰ দ্বাৰি ধক্কেৰে) ব্যৰ্থ কাৰ দোষত ?

ৰচিদু।—মোৰ দোষত হবলা ?

ৰাম।—তোমাৰ দোষত নহয় যে কি ? মোৰ উদ্ভাবিত উপায় আৰু কৌশল তোমাৰ কেৰিয়াকৈবিত কেইটা ব্যৰ্থ হৈছে ভাবি চোৱা।

বচিদ।—ভাবি চাই হে কৈছোঁ, মোৰ ফেৰিয়াফেৰিত একো ব্যৰ্থ হোৱা নাই, মোৰ পৰামৰ্শ নোলোৱাত হে সকলো ভ্ৰষ্ট হৈছে। মই ইয়াতে থানাদাৰী কৰি অতকাল কটালোঁ, এই ঠাইৰ আও-ভাও মই নাজানো, আপুনি কালি আহিয়েই বেচি জনা হলহি !

ৰাম।—কি কোৱা ! মই এই ঠাইৰ হাল ছুবুজা-নজনাকৈ এই মহান চলাইছোঁহি ?

ৰঘু।—কিয় হব তেনে কথা ; আপুনি আহিবৰেপৰা আহোমৰ কোঠ লবলৈ যিবিলাক বিচক্ষণ উপায় উদ্ভাৱন কৰি ৰণ-কৌশল তৰিব লাগিছে, ৰণস্থলৰ হাল ছুবুজাকৈ কোনে তেনে কৰিব পাৰে ?

ৰাম।—ভাবি চোৱাঁ, তেজপুৰৰ ওৰচত লগা ৰণত জিকি যেতিয়া মোৰ দিহা মতে আমাৰ ফোজে শত্ৰুৰ ৰণতৰী আক্ৰমণ কৰেগৈ, তেতিয়া বচিদখান বাধা-বিঘ্ন হেতুকেই তাত জয় লাভ কৰিব নোৱাৰিলোঁক ; তাৰ পাচত যেতিয়া ৰংমহলৰ কোঠ আক্ৰমণ কৰিবলৈ দিহা দিওঁ, তেতিয়াও এওঁৰ ফেৰিয়াফেৰিতে আমাৰ উদ্দেশ্য ভ্ৰষ্ট হয়। এই দৰে আৰু কেইবাটাও মোৰ সজুপায় এওঁ নষ্ট কৰিছে। এওঁৰপৰা ৰণত লাভ নহৈ বিস্তৰ ক্ষতি হৈছে দেখিছোঁ।

বচিদ।—ক্ষতি হৈছে যদি, মোক পঠিয়াবৰে দৰ্কাৰ নাছিল।

ৰাম।—নাছিল তো দৰ্কাৰ। এতিয়াও দৰ্কাৰ নাই। তুমি ২৪ ঘণ্টাৰ ভিতৰত ভটীয়াই গুচি যোৱাগৈ। নহলে, ৰঘুনাথ, এওঁৰ তমীঘৰৰ ফঁহ কাটি উঠাই দিবা।
(থত্বেৰে প্ৰস্থান)

বচিদ।—বাক, আমিও যাবলৈ হে প্ৰস্তুত। একো কথা নাই। বাক, বলাঁ যাওঁ এতিয়া। ৰামসিংহ কিমানলৈ তন্ত্ৰে ময়ো দেখিম।

(বচিদ আৰু ৰঘুনাথৰ প্ৰস্থান ; ৰামসিংহ চিন্তাযুক্ত)

পঞ্চম গভাক।

গড়গাওঁ,—ৰজাৰ বৰচৰা।

(চক্ৰধ্বজ, বুঢ়াগোহাঞি, বৰগোহাঞি, বৰবক্ৰা)

চক্ৰধ্বজ।—ৰামসিংহ সেনাপতিৰ অহকাৰৰ বৰকথা শুনিছাইক ;—
ৰামসিংহই বোলে আমাক হতীয়াহতি যুদ্ধলৈ আহ্বান কৰিছে ! তেওঁ
ভাবিছে বোধ কৰোঁ, তেওঁতপৰ আৰু বিচক্ষণীয়া যোদ্ধা নাই, তেওঁৰে সৈতে
সম্মুখ-সংগ্ৰাম দিব পৰা সেনাপতি অসমত নোলাব ; কিন্তু আছে নে নাই
আমাৰো দেখুৱাবৰ মন যায় ; আৰু হতীয়াহতি যুদ্ধত তেওঁ কিমান পৰ
ঠাৱৰিব পাৰে তাৰো প্ৰমাণ চাবৰ ইচ্ছা হয়। পিচে, তেনে উদত, মানুহৰ ইচ্ছা
পূৰাবলৈ গলে আমাৰ মৰ্যাদা নৰয়, ইন্দুবংশী ৰাজ-সিংহাসন লাঞ্চিত হয় !
নতুবা, পাটচাহ আওৰেংজেৰে সেই আহ্বান দিয়া হলে তাক আগ্ৰহেৰে গ্ৰহণ
কৰা গলহেঁতেন, আহোম ৰাজ-সিংহাসনৰ বাহুবল দেখুৱালোহেঁতেন !

বুঢ়াগোহাঞি।—উঃ, মোগল সেনাপতিৰ ইমানটো গুপ্ত ! তেওঁ গছৰ
গুৰিলৈ চাপি নোচোৱাকৈ একেবাৰে আগলৈ হাত মেলে ? আগেয়ে তেওঁ
তেওঁৰ সমন্বীয়া সেনাপতিৰে সৈতেই লৰি চাওক কিমানপৰ ঠাৱৰিব পাৰে,
তাৰ পাচত পাচৰ কথা। সম্মুখ-সংগ্ৰামলৈ সঠিক হৈ তেওঁৰ সম্মুখে
আহোম বীৰ লাচিত বৰফুকন বিদ্যমান ; প্ৰথমে তেওঁৰ আগতে থিয় দি
ঠাৱৰকোন ; তাৰ পাচত আমি আছোঁ, আমাৰ পাচতো যি হয় হব !

বৰবক্ৰা।—ৰামসিংহৰ প্ৰলাপত আমাৰ লাগিবৰ সকাম নাই। তেওঁৰ
উক্তি শুনিয়েই আমি যুক্তি ধুকি পাইছোঁ। বাট এৰি অবাটে চলোঁতাক
পৰি-মৰাহে বোলে !

চক্ৰধ্বজ।—তথাপি, এনে অহকাৰ অসহনীয়। ৰামসিংহৰ দৰ্প তুৰন্তে
চূৰ্ণ হব লাগে।

বুঢ়াগোহাঞি।—নিশ্চয় ৰামসিংহৰ দৰ্প চূৰ্ণ হব লাগে। স্বৰ্গদেৱৰ
অমুমতি হওক, মই তুবন্তে বৰফুকনৰ সাহায্যাৰ্থে সসৈন্তে যাত্ৰা কৰোঁ।

বৰগোহাঞি।—যাত্ৰা কৰিবাই তো, আমিও কৰিব লাগিব। পিচে,
আগধৰি ইমানকৈ উতলিবৰ প্ৰয়োজন নাই। আমি নো তুবন্তে যাত্ৰা কৰোঁ
কিয় ? চাওঁচোন, বৰফুকনৰ লগত তেওঁ কিমান পৰ লৰিব পাৰে।

চক্ৰধ্বজ।—বৰগোহাঞি ডাঙৰীয়াৰ যুক্তিও সাক্ষৰা ; আৰু ইতিমধ্যে
ৰামসিংহৰ কোঁঠ আক্ৰমণ কৰিবৰ অৰ্থে বৰফুকনলৈ আদেশ আৰু উপদেশ
পঠিওৱা যাব। কিন্তু, যদিও লাচিত বৰফুকনৰ অসামান্য বীৰত্বৰ ওপৰত
আমাৰ অটল বিশ্বাস, তথাপি তাত তেওঁক অকলে লৰিবলৈ দি তাদ
ফলাফললৈ ইমান দূৰৈত আমি অপেক্ষা কৰি থকাটো সঙ্গত বিবেচনা নকৰোঁ।
গতিকে, সিফালে বৰফুকনে মোগল সেনাপতিৰ কোঁঠ অৱুদ্ধ কৰোক,
ইফালৰ পৰা বুঢ়াগোহাঞি ডাঙৰীয়া তেওঁৰ সাহায্যাৰ্থে সসৈন্তে যাত্ৰা কৰোক।

বৰবৰুৱা।—হৈছে স্বৰ্গদেৱ ! এয়ে উত্তম ব্যৱস্থা। আদেশ পালে
আমিও যাওঁ।

চক্ৰধ্বজ।—এয়ে স্থিৰ। বুঢ়াগোহাঞি ডাঙৰীয়াৰ সকলো আয়োজন
বোধ কৰোঁ ঠিক আছে ?

বুঢ়াগোহাঞি।—হৈছে, স্বৰ্গদেৱ ! মই কেতিয়াবাবেপৰা প্ৰস্তুত আছোঁ ;
আজিয়েই যাত্ৰা কৰিব পৰা যায়। ইফালে উজাই আহি মোগল সেনা
তেজপুৰ পাইছেহি ; সিফালে চোঁচা তো সিহঁতে এটা ছোঁচা দিছেহি। এই
যাত্ৰাতে মই সেই মোগল ফৌজ দুটা তেজপুৰ আৰু চোঁচাৰপৰা ওফৰাই
ঢলিয়াই লৈ যাওঁগৈ।

চক্ৰধ্বজ।—বাৰু, কাইলৈ পুৱাতে যাত্ৰা কৰা হব লাগে। তাৰ পাচত
বৰগোহাঞি ডাঙৰীয়াও এই ৰূপেই প্ৰস্তুত থাকিব লাগে ; প্ৰয়োজন হোৱা
মাত্ৰে যেন যাত্ৰা হব পাৰে। সম্প্ৰতি অহা যাত্ৰাতে আৱশ্যকতকৈও অলপ
অধিক খাব-শুলাী অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰ বগক্ষেত্ৰলৈ পঠিয়াব লাগে। ইফালে ইয়াত আমি

তাৰ অপৰ্যাপ্ত যোগানৰ আয়োজনত ধৰোঁইক ; এই অৰ্থে অনতিপলমে যুগুত আয়োজনত ধৰিবলৈ খাৰঘৰীয়া ফুকনক আদেশ কৰা গল ; বববন্ধুৱাৰ গাত তাৰ তত্ত্বাৱধানৰ ভাৰ থাকিল । এতিয়া সবাৰে মিলি উপস্থিত যাত্ৰাৰ আয়োজনত সন্ধ্যা কৰিবগৈ লাগে ; সন্ধ্যাৰ পূৰ্বে আমি সমস্ত আয়োজন পৰিদৰ্শন কৰিমগৈ ।
(সকলোৰে প্ৰস্থান)

ষষ্ঠ গভাক ।

ববফুকনৰ বাহৰ,—ভিতৰ-চৰা ।

(পিজলা গাভৰু আৰু গন্ধৰ্বনাৰায়ণ)

পিজলা ।—(অকলে) হাঁয়, কিবা এটি যেন নাই ! মন উগুল-খুগুল আৰু প্ৰাণ উৰুঙা লাগিছে কিয় ? তেওঁচোন মোৰ এতিয়ালৈকে একোৱেই নহয় । তথাপি, দুদিন নেদেখিলে ছুবছৰ যেন লাগে কিয় ? কেতেকী বাইক পঠিয়াই মতাই আনিম যেন ! পিচে,—

(গন্ধৰ্বৰ হঠাৎ প্ৰৱেশ)

গন্ধৰ্ব ।—অকলে আপোন মনেৰে দেখোন ?

পিজলা ।—(লাজত তলমূৰ কৰি) এৰা, সাক্ষাতকে নাপাওঁচোন ?

গন্ধৰ্ব ।—কমা কৰিবাঁ, পিজলা !

পিজলা ।—কিহৰ কমা ? আপুনি কিবা জগৰ লগাই আহিছে নে কি ?

গন্ধৰ্ব ।—ডাঙৰ জগৰ ।

পিজলা ।—কিবা ?

গন্ধৰ্ব ।—তোমাক আজি ভালমান দিন দেখা দিহিহি পৰা নাই ।

পিজলা ।—ভালেমান দিন ! পৰহিচোন সাক্ষাৎ পাইছিলোঁ । মই হে পাহৰিছিলোঁ !

গন্ধৰ্ব ।—এবা, ভালেমান দিন যেন লাগিছিল !

পিজলা ।—(হৰিষৰ হাঁহিৰে) লাগিব পাৰে ; মোৰ প্ৰতি ই আপোনাৰ অহুগ্ৰহৰ চিন্ ।

গন্ধৰ্ব ।—অহুগ্ৰহ নহয়, তাতকৈ এফেৰি মধুৰ বিধৰ । কি বান্ধ, কোৱাঁ, মই নোকোৱাকৈ ।

পিজলা ।—জানো !

গন্ধৰ্ব ।—জানা যদি, কোৱাঁ আকৌ ।

পিজলা ।—ভাল, আপুনিও !

গন্ধৰ্ব ।—ভাল নহয়, বেয়া জানো ? অ, মোক বেয়া পাইছাঁ ?

পিজলা ।—(তলমূৰকৈ) তেনে কথা নকব দেহি ।

গন্ধৰ্ব ।—কওঁ যদি, কি দণ্ড ?

পিজলা ।—জানো, আপুনি কি কয় ?

গন্ধৰ্ব ।—মোৰ ভাষা তুমি বুজাঁ নে কি ?

পিজলা ।—আপোনাক নো কথাত কোনে ভাগৰাব !

গন্ধৰ্ব ।—বণত হলে ভাগবা নাই আজিলৈকে ; কথাত যদি ভাগবোঁ কেতিয়াবাকৈ, তোমাৰ ওচৰত হে ।

পিজলা ।—অ, ভাল মনত পৰিছে ; সিদিনা এৰাবপৰা বণৰ কথাখিনি নকয় নো কিয় ?

গন্ধৰ্ব ।—ভাল কথা হল ! আৰু এট অপৰাধ !

পিজলা ।—নকয় ? বাক নালাগে কব । (মুখ আমোলায়)

গন্ধৰ্ব ।—নহয় নহয়, কওঁ কওঁ ; তোমাৰ ৰোহ-পতা মুখখনি চাবৰ মনেৰে হে তেও এই খন চতুৰালি কৰা হৈছিল । কওঁ শুনা । কোন খিনিবপৰা কম ? কি কম বাক ?

পিজলা।—আকৌ বোলে কি কম ? যি কবলৈ কৈছোঁ, তাকে কওক।
যিখিনি মই শুনিব লগীয়া, সেই খিনি শুনাওক।

গন্ধৰ্ব।—কোন্ খিনি বা শুনাব লাগে এতিয়া ? মহা ভাবনাত হৈ
পৰিলোঁ !

পিজলা।—আপোনাৰ বসিকতাৰো অস্ত নপৰে, মোৰো শুনা নহব এই
দৰে। মোৰ বিশেষ লাগতিয়াল খিনিৰ দুটামান কথা মই স্তুধি যায়, আপুনি
কৈ যাব।—দেই ?

গন্ধৰ্ব।—দেই।

পিজলা।—বগন্ধেত্ৰত দেউতাই আপোনাক ভাল পাইছে নে ?

গন্ধৰ্ব।—(গহীন) সেইটো মই কেনেকৈ কম ! স্বদেশৰ মঙ্গলার্থে মোৰ
দেহ-মন-প্ৰাণ উছৰ্গি দিছোঁ ; তত্পৰি বৰসেনাপতি গুৰুদেৱক সন্তুষ্ট কৰিবলৈ
মোৰ সদায় লক্ষ্য। ভগৱন্তেহে জানে, কিমানদূৰ কৃতকাৰ্য্য হব পাৰিছোঁ।

পিজলা।—মাতুলহেও অলপ জানে। আমিও একেৰি সন্তুষ্ট পাইছোঁ।
ভগৱন্তে আপোনাৰ সজ আৰু সবল উদ্দেশ্য যেন সিদ্ধি কৰে।

গন্ধৰ্ব।—তোমাৰো মনোৰথ যেন পূৰ্ণ হয়। যাওঁ, সময় হৈছেহি,
আগীয়ার্হুটি কোঁঠ অৱবোধৰ দিহা লওঁগৈ ! (উদ্যত)

পিজলা।—যাওক, বগত বিজয়ী হৈ আহকগৈ। যাওঁ, ময়ো দেউতাৰ
আগপৈচান ধৰোঁগৈ। (প্ৰস্থান)

গন্ধৰ্ব।—(আপোনা আপুনি) অহ, নিজনি বিলৰ নিশ্চল পানীত
পত্নী কলিৰ প্ৰতিবিম্বৰ দৰে, পিজলাৰ নিশ্চল হিয়াত মোৰ দেহ-মন-প্ৰাণৰ
প্ৰতিবিম্ব এটি দেখোঁ যেন লাগি যায় !—এই হেন ভীষণ বগন্ধেত্ৰৰ দোৰোৰ
অশান্তিৰ মাজতো সেই হিয়া-দাপোনত আত্মৰূপ দেখি পবন শান্তি লাভ
কৰোঁ। যাওঁ, কঠোৰ কৰ্ত্তব্যে কৰুণ প্ৰেমৰ বাধা নামানে। (প্ৰস্থান)

সপ্তম গভাক ।

আগীয়াটুটি কোঠ, — বগস্থল ।

(অজিত আৰু বামসিংহ)

বামসিংহ । — অজিত !

অজিত । — হজুৰ !

বামসিংহ । — আজিৰ খবৰ কি ?

অজিত । — খবৰ ভাল নহয়, হজুৰ ! আগীয়াটুটি কোঠৰ দক্ষিণে আহোমদ পালি সেনাপতি পানীফুকনৰে সৈতে আমাৰ নচৰংখা সেনাপতিয়ে এখন বগ দিছিল ; পিচে তেওঁ খেদা খাই উলটি আহিছে ।

বামসিংহ । — লাচিত বৰফুকন বগস্থললৈ অহা নাই দেখোন ?

অজিত । — নাই অহা । বৰসেনাপতি বৰফুকনে বোলে আপোনাকে সৈতে হে লৰি চাব ।

বামসিংহ । — উঃ, কি আশ্চৰ্য্য ! শিয়ালে সিংহে লৰি দেখুৱাব খোজে ! বামসিংহই কিন্তু শিয়াল বধ কৰি বীৰত্বৰ অখ্যাতি নানে ; বাঘে-সিংহে হলেও অলপ লৰি চাব পাৰি ; সেই হে কওঁ, আহে যদি আহোম ৰজা চক্ৰধ্বজসিংহ স্বয়ং আহক, অলপ চিনাকি দি পঠিয়াওঁ ! বাক, দেখা যাওক । বলা, এইবাৰ সম্প্ৰতি বঘুনাথসিংহ আৰু কিৰাতসিংহ বৰ্ত্তিয়াক একেলগে পঠিয়াই আহোঁ ।

অজিত । — (স্বগতঃ) আশ্চৰ্য্য কাৰ, নেদেখা জনেহে দেখিছে !

(দুইবোৰে প্ৰস্থান)

(হেৰাথৰিখাই চক্ৰনাৰায়ণৰ প্ৰৱেশ)

চক্ৰ । — ইস্, ইস্, ইস্, পৰি-ধৰি মৰোঁ ! ভাল জানিবা মিছাতে এইখনত লটি-ঘটি হৈ মৰিছোঁহি ! ৰাজ্য লাভৰ আশা যে এৰিছোঁৱেই, গৈ-থৈ দেহাবো আশা এৰিব লাগিবগৈ যেন হে পাইছোঁ ! (গা ভিৰাই উলটি-উভতি পিঠিলৈ চাই) ছিঃ ! ধূলি-মাকটি লাগি গোটেই কাপোৰ-কানি গুচিল । (হাত

কমালেবে গাৰ চোলাৰ ধূলি জাৰি) ইস্, ইস্, এই পোছাকেবে যাচ্ছহৰ আগত ওলাবলৈকে বেয়া লগা হল ! (আকৌ ধূলি জাৰে)—

(গন্ধৰ্বনাৰায়ণৰ প্ৰৱেশ)

গন্ধৰ্ব ।—কি কৰিছাঁ তুমি ? পানীফুকন আৰু ৰাজখোৱা ওলোৱাহি নাই নে ?

চন্দ্ৰ ।—কোন্ ওলায়হি কোন্ নোলায়হি কোনে জানে ! নিজৰ তৰণি নাই ! আনৰ খবৰ ৰাখোঁ !

গন্ধৰ্ব ।—কিয়, তোমাৰ নো কিয় তৰণি নাই ?

চন্দ্ৰ ।—নেদেখিছাঁ, পৰি-ধৰি কি হৈছে ! (গাৰ ধূলি কোৱায়)

গন্ধৰ্ব ।—কত নো পৰিলাঁ ? কেনেকৈ ?

চন্দ্ৰ ।—ক'ত ? কেনেকৈ ? নেদেখিলাঁ, সেই বাঘ যেন বগুৱা জাকে পানীফুকনক এৰি আমাৰ ফালে চোঁচা ললে ; মই তৰা-নৰা ছিঙ্গি লৰি পলাই হে সাৰিছোঁ ; লগৰ জাকৰ কি হৈছে কব নোৱাৰিছোঁ এথোন । বাটত পৰি-ধৰি গোটেই একতৰ্ হ'লোঁ !

গন্ধৰ্ব ।—তুমি তো ভাবি যোদ্ধা ! সেই জাক আমাৰ খেদা খাই পলাই যোৱা মহলমান বগুৱা ; পলৰীয়াৰ আগত পৰিয়েই তুমি পলাই লগাত পৰিল নে ? তাতে ইমান বিহ্বল হৈছা !

চন্দ্ৰ ।—এঃ বিহ্বল হোৱাৰ কথা কৈছাঁ, কাপোৰ-কানি গুচিল নহয়, নেদেখিছা !

গন্ধৰ্ব ।—সিও এটা কথা !—ই যে বশুন্ধে, তোমাৰ গা-ঘেলোৱা বিলাসভূমি নহয় ।

(লাচিত আৰু পানীফুকনৰ প্ৰৱেশ)

পানীফুকন ।—এইবাৰ বোলে মোগল সেনাপতি একেলগে দুজন ওলাই আমাক গিলিপ মাৰি ধৰিব পৰাকৈ আহিব ।

লাচিত ।—আহক, ভাল হৈছে ! কেনেকৈ জানিলাঁ ?

পানী।—আমাৰ চোৰাংচোৱাই ৰামসিংহৰ গা-চোৱা সেই অজিত নামে চীথ চিপাহীটোক লগ পাইছিল। সি এই সংবাদ ভিতৰ-বিশ্বাসত দিছিল। অজিতৰ ভাবটো যেন আমাৰ ফলীয়া, এনে লাগি যায়।

লাচিত।—কোঁঠৰপৰা শত্ৰুৰ সৈন্ত বাহিৰলৈ ওলায়মানে আমালৈ ভাল। কিন্তু, পাৰ্ধ্যমানে সিহঁতক ৰণৰ কেন্দ্ৰস্থললৈ চাপিবলৈ দিব নালাগে। অজিতৰ আমালৈ সহানুভূতি থাকিবও পাৰে; কাৰণ যি মানুহটি বৰ ধাৰ্মিক, গোৱা হিন্দু। অসমীয়া আৰু পছিমীয়া হিন্দুৰ আৱ-ভাৱৰ বৰ মিল!

গন্ধৰ্ব।—সিহঁতৰ দুজন ওলাইছে যদি, আমিও দুজনেইচোন সমুখ হৈ চাওঁ; পানীফুকনে ময়ে সদ্যহতে আগ বাঢ়োঁ। দেখোঁচোন, আমাৰ আগত সিহঁত কিমানপৰলৈ ঠাৱৰে।

লাচিত।—বাক, আগ বাঢ়াঁহঁক। আমিও ওলাই দেখুৱাওঁ; আমাক তাকৰীয়া দেখিলে, শত্ৰুপক্ষ সৰহীয়াতকৈ নোলাব পাৰে। কিন্তু, সৰহীয়ালৈকো আমাৰ হিয়া নডৰায়;—সিংহৰ এটা, শিয়ালৰ জাক্-জাক্!—মনত ৰাখিবা।

(ৰামসিংহ, অজিত, নচৰংখাৰ প্ৰৱেশ)

নচৰং।—অসমীয়া সেনা সৰহ নহয়, কিন্তু সিহঁতৰ চল বেচি; আমি ঘূৰোঁমানে সিহঁত গা পায়হিয়েই!

অজিত।—সৰহ নহয় যদি, আমাৰ সৰহীয়াতকৈ গৈ বিপক্ষক গিলিপ মাৰি ধৰিলেই হয় দেখোন। কিন্তু, অসমীয়া ৰণুৱা লেখত পৰা হলেও জোখত চৰা হব পায়; আৰু অসমীয়া সেনা ৰণত বিমুখ নহয়, নপলায়।

ৰামসিংহ।—আচ্ছা, এইবাৰৰ ফলাফল দেখা যাওক। আহাঁ, আমি দুৰ্গৰ সিলুটিৰপৰা লক্ষ্য কৰোঁগৈ; এইবাৰ লাচিত ফুকন ওলায় নে কি চাব লাগে। লাচিত কেনে যোদ্ধা নিলগৰপৰাই এবাৰ চোৱা যাওক। (কেইওজনৰ প্ৰস্থান)

(গন্ধৰ্ব আৰু পানীফুকনৰ প্ৰৱেশ)

গন্ধৰ্ব।—যি হওক, তেও সমানে সমানে লাগি জিকিলোঁ।

পানী।—আৰু, সিহঁতৰ সৈন্ত-সংখ্যা আমাতকৈ অনেকগুণে বেচি

আছিল ; আমাৰ যিমান গৈছিল, সিমানখিনি সিহঁতৰ বণত পৰিছেই । কিন্তু, যি হওক, শত্ৰুসৈন্য কচুকটা দি, তেও আজি হেঁপাহ পলুৱালোঁ ।

গন্ধৰ্ব ।—মই সেনানায়কৰ কথা হে কৈছোঁ ; সিহঁতৰো দুজন, আমাৰো দুজন । পিচে, আমি দুয়ো সিহঁতৰ দুইকো হৰুৱালোঁ ।

পানী ।—এইবাৰ সিহঁতৰ ঘাই সেনাপতি ৰামসিংহ স্বয়ং ওলাইছে । কিন্তু নিলগে নিলগে হে ; তেওঁ নিলগৰপৰা দিহা দিছে, নিজে লিপ্ত হোৱাহি নাই এথোন । কিন্তু, তেওঁকো লিপ্ত কৰাই হে এৰিম আজি ।

গন্ধৰ্ব ।—আমাৰো ঘাই সেনাপতি বৰফুকনে স্বয়ং লৰিব এইবাৰ । এইবাৰ হে বাৰ ; এইখন হে চাব লগীয়া বণ হব । যাওঁ, বলা, আমিও সঠম হওঁগৈ !

পানী ।—বলোঁ, বলোঁ, আমাক বিচাৰিবই পায় । (দুইৰো বেগেৰে প্ৰস্থান)

(অজিত আৰু ৰঘুনাথ সিংহৰ প্ৰৱেশ)

ৰঘুনাথ ।—অসমীয়া বণ্ডুৱাৰ ইমান তেজ বুলি মই আগেয়ে নাজানিছিলোঁ ! ভাবিছিলোঁ, বোলোঁ, মিৰজুম্মাৰ সামান্য আক্ৰমণ এটা সহিব নোৱাৰি পলাই যোৱা আৰু শৰণাগত হৈ ৰক্ষা পৰা আহোম ৰজাক নো কি গণিতা কৰিম !

অজিত ।—সেইটো আপুনি ভুল শুনিছিল আৰু ভুল বুজিছিল । মিৰজুম্মাৰ আক্ৰমণৰ কথা মই ভালকৈ জানোঁ । তেতিয়াৰ লাচিত বৰুৱাৰ বিক্ৰম সহিব নোৱাৰি তেওঁ ছুঁহকি পৰাটো হে সঁচা ; বণাভুৱা জয়ধ্বজসিংহ আহোম ৰজাই আত্মৰক্ষাৰ্থে পলাই পৰ্ব্বতলৈ যোৱাৰ লগত ইয়াৰ সম্বন্ধ নাই । এতিয়া সেই লাচিতেই অসমীয়া সৈন্তবলৰ ঘাই সেনাপতি । বাক, সেইবোৰ যি হওক, দেখিলে হে লেখিম কোন কিমানৰ বীৰ । আহক এতিয়া । (দুইৰো প্ৰস্থান)

(শত্ৰুগন্ধৰ্ব বণত হৰুৱাই লাচিত, পানীফুকন, গন্ধৰ্বৰ প্ৰৱেশ)

লাচিত ।—শত্ৰু হলেও শলাগিব লগীয়া । ৰামসিংহ এজন বিচক্ষণীয়া বীৰ । তেওঁৰ বণ-পাণ্ডিত্য নিশ্চয় প্ৰশংসনীয় । কিন্তু, সেই পাণ্ডিত্যৰ পৰিচয়োপযোগী তেওঁৰ কচি হে মাৰ্জিত নহয় ; ই হে দুখৰ বিষয় । যি ৰামসিংহই আহোম স্বৰ্গদেৱৰ আজ্ঞাধীন সেনাপতি এজনক আজিলৈকে

পৰাভূত কৰিব পৰা নাই, সেই ৰামসিংহই এদিন সেই স্বৰ্গদেৱক হতীয়াহতি বুদ্ধলৈ আহ্বান কৰিছিল! সেই কথা স্বৰ্গদেৱৰ অন্তৰত বৰকৈ লাগিছিল,— লাচিতৰ অন্তৰত প্ৰতিশোধৰ উত্তেজনা জলাইছিল। আজি মোগল বণ-বল আমাৰ হাতত বিষমকৈ ক্ষয় হোৱাত ৰামসিংহ হুঁহুকি পৰিবলৈ বাধ্য হৈছে, তেওঁৰ দৰ্প থৰ্ক হৈছে। ৰামসিংহৰ দৰ্পচূৰ্ণৰ সূত্ৰপাতৰ সূ-সংবাদ শুনি স্বৰ্গদেৱেও বিমল আনন্দ অনুভৱ কৰিব। ৰামসিংহৰ লগত আজি সন্ধ-সংগ্ৰাম কৰি মোৰ বণলীপ্সা হুণ্ডণে চৰিছে।

গন্ধৰ্ব।—আমাৰ পক্ষে ই বিশেষ গোঁৱৰৰ বিষয়। মোগল জয় পৰিছে।

পানী।—বণত অসংখ্য শত্ৰু পৰিছে। মোৰ কিন্তু তালৈ বিশেষ লক্ষ্য নাছিল; মোৰ লক্ষ্য আছিল মোগল সৈন্য সমূলৰূপে নিপাত কৰিবলৈ। পলৰীয়া সৈন্যবিলাক আগচি আগচি কাটি, মই মোৰ তৰোৱাল ধৰাৰ সাৰ্থকতালৈ চাইছিলোঁ। হওক, আজি তেও মোৰ বণলীপ্সা অলপ তৃপ্ত হল, আজি শত্ৰুৰ তেজৰে বণভূমি প্লাবিত কৰি এফেৰি হেঁপাহ পলুৱালোঁ।

লাচিত।—বলী, ইয়াত পলম কৰাৰ সকাম নাই। বলীহঁক, অধিকৃত কোঠ দখল কৰি আজিৰ বিজয়বাৰ্তা তুৰন্তে স্বৰ্গদেৱলৈ পঠিয়াওঁগৈ। এই বাৰ্তা ইসদৌ অসমত আজি উলাহ আৰু উৎসাহৰ ঢৌ তুলিব। (সকলোটিৰ প্ৰস্থান)

(ৰামসিংহ, নচৰংখাঁ, বঘুনাথ আৰু অজিতৰ প্ৰৱেশ)

ৰামসিংহ।—ধন্য বীৰ লাচিত বৰফুকন! ধন্য তোমাৰ বণ-কৌশল! দিল্লীখৰৰ আদেশত ইতিপূৰ্বে বহুবাৰ বহুতো বিচক্ষণীয়া বীৰৰ বণ-কৌশল ভেদিব লগীয়া হৈছিল; কিন্তু লাচিতৰ নিচিনা দুৰ্ভেদ্য বণ-কৌশল কেতিয়াও মই আগত পোৱা নাছিলোঁ! যি হওক, এইবাৰ মোৰ যুদ্ধযাত্ৰা সাৰ্থক হল। নহলে, লাচিত হেন বীৰৰ লগত লৰি মোৰ বণলীপ্সা তৃপ্ত কৰিবলৈ এই জীৱনত এনে সুবিধা নঘটিলহেঁতেন। যিদিনা লাচিতক নিপাতি খোদ চক্ৰধৰজসিংহৰে সৈতে লৰিবলৈ পাম, সেই দিনা হে মোৰ বণলীপ্সা শাম কাটিব,—লেখোঁ কাহানীক সেই দিন আছে।

অজিত ।—(স্বৰ্গতঃ) ধন্ত তুমি সেই লাচিত বৰুৱা ! ধন্ত তোমাৰ
ৰাজভক্তি ! ধন্ত তোমাৰ স্বদেশ-প্ৰেম !

নচৰংখাঁ ।—এই বণত আমাৰ সৈন্ত-বল বিস্তৰ কৰ্ম হ'ল ।—কুৰি হাজাৰৰ
ওপৰ হ'ব ।

বধুনাথ ।—এই একেখন বণতে ইয়াৰ আগৰ দুবাৰৰো হিচাব ধৰিলে
আমাৰ সৈন্তকৰ্ম আৰু অনেক বেচি হ'ব !

ৰামসিংহ ।—তাৰ আৰু ভুল নাই ; যি হওক, এই বাৰ্তা পাটচাহিনৈ
দি তুবন্তে সৈন্তবলৰ যোগান খুজি পঠিয়াব লাগে । সম্প্ৰতি আমি ইয়াৰপৰা
আঁতৰি গৈ শৰাইঘাটৰ ওচৰত নতুনকৈ কোঠ পাতিবলৈ আয়োজন কৰোঁগৈ,
আহাঁইক । (সকলোটিয়ে প্ৰস্থান)

অষ্টম গভাক ।

গড়গাওঁ,—ৰজাৰ ভিতৰ-চৰা ।

(নৰিয়া-শয্যাৰ চক্ৰধ্বজ, বৰগোহাঞি, চুস্ততফা, বৰবৰুৱা)

চক্ৰ ।—(চাটিফুটি কৰি) ডাঙৰীয়া !

বৰগোহাঞি ।—(আতুৰ হৈ) স্বৰ্গদেৱ !

চক্ৰ ।—সি দুজন ডাঙৰীয়া নাই ! বৰফুকনো নাই ! মোৰ শেষ-কথা
সিবিলাকক শুनावলৈ নাপালো !

বৰগোহাঞি ।—নাই স্বৰ্গদেৱ, সিবিলাক বৰক্ষেত্ৰত আছে ।

চক্ৰ ।—(হৃদয়নিঃসৃত কণ্ঠে) জানিছোঁ । ময়ো বৰৰ কথাৰে হে ভাবিছোঁ,
বৰৰ কথাৰেহে ক'ব খুজিছোঁ । কিন্তু, মোৰ শৰীৰৰ অৱস্থা ক্ৰমাৎ বিষম
বোধ কৰি আহিছোঁ । ভাইগোহাঞি চুস্ততফা ক'ত ?

চুস্ততফা ।—আছোঁ ।

চক্ৰ ।—কাষলৈ আহাঁ ।

চুহুত্।—(কাষ চাপি) কওক ।

চক্ৰ।—মোৰ নৰিমা ক্ৰমাৎ সাংঘাতিক হৈ উঠিছে, গতক বিষম । মোৰ অস্তিম কাল ওচৰ চাপিলহি । তোমাক মোৰ শেষ-কথা কৈ যাবৰ সময় পাইছেহি ।

চুহুত্।—(চকুলো টুকি) কিয় কয় তেনে কথা ! বেজবকৰাই সোনকালে আৰোগ্য হব বুলি কৈ, নতুন ঔষধ আনিবলৈ গৈছে ।

চক্ৰ।—নহয়, কবই লাগিব মোৰ শেষ-কথা । ইচ্ছাময়ৰ ইচ্ছাৰ আগত তোমাৰ মোৰ ইচ্ছাই ঠাৱৰিব নোৱাৰে । নহলে, মোৰ কবলগীয়া কথা কোৱা নহবগৈও পাৰে ।

চুহুত্।—(চকুলো টুকি) বাক, কওক । শুনিছোঁ ।

চক্ৰ।—শুনি ভালকৈ মনত ৰাখিবী। আৰু, তাক কাৰ্য্যত লগাবলৈ একেৰিও ক্ৰটি নকৰিবী ।

চুহুত্।—(তলমূৰকৈ) নকৰোঁ ক্ৰটি ।

চক্ৰ।—বাক, তেস্তে শুনা । ডাঙৰীয়ায়ো শুনিবী । বৰবকৰায়ে মন কৰিবী ।
বঃ গোঃ আৰু বঃ বঃ।—শুনিছোঁ স্বৰ্গদেৱ, কওক ।

চক্ৰ।—মোৰ জীৱনৰ মহৎ উদ্দেশ্য কি আছিল, তোমালোকে অৱশ্যে জানা । জানি, সেই উদ্দেশ্য সিদ্ধিৰ অৰ্থে যত্নও কৰিছাইক ।

বৰবকৰা।—জানো স্বৰ্গদেৱ, বেচকৈ জানো ।

চক্ৰ।—মই তথাপি কওঁ, শুনাইক । মোৰ ভাই, তোমালোকৰ ভাবী ৰক্ষণে শুনিব লাগে । শুনি, সেই উদ্দেশ্য সিদ্ধি কৰিবলৈ প্ৰাণপণে যত্ন কৰিব লাগিব ।

চুহুত্। (সুস্থিৰ হৈ) যত্নৰ একেৰিও ক্ৰটি নহব, কওক ।

চক্ৰ।—মই ৰাজপাটত উঠিবৰ দিন ধৰি মোৰ প্ৰাণৰ খাউতি আছিল মছলমানৰ হাতৰপৰা মোৰ ৰাজ্যৰ মহাতীৰ্থস্থান কামাখ্যাপীঠ কেনেকৈ পুনৰুদ্ধাৰ কৰোঁ ; আৰু, মোৰ প্ৰাণৰ প্ৰধান লক্ষ্য আছিল, মোৰ কামপীঠৰ প্ৰজাবৃন্দক মোগলৰ গবাহৰপৰা কাহানিকৈ উদ্ধাৰি লওঁ । এয়ে চলিত বৰ মুখৰ উদ্দেশ্য, মোৰ জীৱনৰ প্ৰধান লক্ষ্য ।

বৰগোহাঞি ডাঃ।—হৈছে, স্বৰ্গদেৱ ! আমুৰ বুজিবলৈ আৰু বাকী নাই। বোধ কৰোঁ, যুৱৰাজেও বুজিবলৈ বাকী ৰব নাপায়।

চক্ৰ।—আৰু, মোগলৰাজক চাই-পেচকচ, শোখোৱাৰ নিয়ম ৰহিত কৰি, মোৰ জুৰুলা প্ৰজাৰ অৱস্থা টনকিয়াল কৰাটো বৰ্ত্তমান যুদ্ধৰ অন্ততম উদ্দেশ্য। এই কেইবিধ প্ৰধান লক্ষ্য ধৰিয়েই মোগলৰ লগত চলিত ভূমূল বদল পাতি লোৱা হৈছে। কিন্তু, দুখৰ বিষয়, তাৰ সামৰণি দেখিবলৈ নাপায় হবলা !

বৰবৰুৱা।—নকব তেনে কথা, স্বৰ্গদেৱ ! ইচ্ছাময়ৰ ইচ্ছাৰ তদ্ব পায় কোনে !

চক্ৰ।—বাক, তথাপি কৈ থলো ; মনত ৰাগিবাঁক, মোৰ বিহনে যেন মোৰ মহৎ উদ্দেশ্য বিফল নহয়।

চতুৰ্ত্।—(স্থিৰ-গভীৰ স্বৰেৰে) নিশ্চয় বিফল নহব।

চক্ৰ।—(হঠাৎ চিহ্নেৰে) ধন্য তুমি ! ধন্য মই !—ধন্য মোৰ ডাঙৰীয়া-বিষয়াসকল !—এয়ে মোৰ মৰণ-সুখ। এই সুখ লাভত শৰ্কা নাই ; তোমাসৰ উপস্থিত কেইজনৰ আশ্বাসত মোৰ সম্পূৰ্ণ বিশ্বাস হৈছে। এক্ষেত্ৰত থকা ডাঙৰীয়া-বিষয়াসকলৰ ওপৰতো মোৰ অটল বিশ্বাস। বিশেষকৈ, বৰফুকন লাচিতৰ বীৰত্বত মোৰ সুদৃঢ় ভাৱসা। লাচিত এজন অসামান্য বীৰ। মহাবীৰ লাচিতৰ হাতত মোৰ উদ্দেশ্য আৰু গোবৰ ৰক্ষা পৰিব। জৈনৰ আমাৰ সহায় হব !

৩য়, অঙ্কপাত।

জিৰণিৰ পটফ্ৰেপণ।

প্রথম গভাঙ্ক।

—❖—

গড়গাঙ,—বজাৰ বৰচৰা।

(উদয়াদিত্য, বৰগোহাঞি, বৰবৰুৱা, খাৰঘৰীয়া ফুকন)

উদয়।—মোগলৰ লগত আমাৰ যি মহাৰণ এতিয়া চলিব লাগিছে, তাৰ মূলত আমাৰ পূৰ্ববৰ্ত্তী চলা-জনা স্বৰ্গদেৱ আছিল; দুখৰ বিষয়, সেই বৰ সামৰণি দেখিবলৈ নো পাওঁতেই ত'ত নিজৰ জীৱন-লীলা সামৰি স্বৰ্গযাত্ৰ কৰিব লগীয়া হ'ল! পূৰ্বাপৰ প্ৰচলিত ৰীতি অনুসৰি, আমি আত্ম-ৰাজপাটত উঠি অসম ৰাজ্য শাসন আৰু অসমীয়া প্ৰজা পালন কৰিব লগা পৰিছোঁ; আৰু আমি সেই গুৰুতৰ কাৰ্য্যৰ ভাৰ গ্ৰহণ কৰিয়েই ইতিপূৰ্বৰ পৰা চলি থকা মহাৰণ চলাব লগাত পৰিছোঁ। এই বৰ সামৰণি চলা জন-ৰজাদেৱে কি দৰে মাৰিলেহেঁতেন, সেইটো অৱশ্যে কব নোৱাৰি, তথাপি এই বৰণত সম্পূৰ্ণ জয় লাভেই যে তেৰাৰ লক্ষ্য আছিল তাত সন্দেহ নাই। এতেকে, আমিও সেই লক্ষ্যকে স্থিৰ কৰি ধৰা হৈ যুগুত।

বৰগোহাঞি ডাঃ।—ইয়াত আৰু দ্বিধামত কি হ'ব পাৰে?

উদয়।—কিন্তু, বৰফুকনে বাৰ্তা দিছে যে, মোগলৰ ঘাই সেনাপতি বামসিংহই সন্ধিৰ প্ৰস্তাব তুলিছে; আমাৰপৰা তেওঁ সেই বিষয়ে আদেশ আৰু উপদেশ পাবলৈ বাট চাই আছে।

বৰবৰুৱা।—আমাৰ জিতত প্ৰস্তাব ৰাখি সন্ধি কৰিব পাৰিলে, বেং কৰোঁ বেয়া নহয়; তেনেহলে দেশত সোনকালে শান্তি স্থাপিত হ'ব।

খাৰঘৰীয়া ফুকন।—মোৰ বোধেৰে হ'লে, শত্ৰুপক্ষ দুৰ্বল হৈ পৰিব পাৰে। কিয়নো যোৱা কেইখন বৰণত বিপক্ষৰ সৈন্ত আৰু খাৰ-গুলী আদি বৰণল বিন্ধৰ ক্ষম হৈছে। সেই কাৰণে হে, সম্ভৱতঃ, সন্ধিৰ প্ৰস্তাব উঠিছে।

ববগোহাঞি।—তাত সন্দেহ নাই। কিয়নো, সন্ধিৰ প্ৰস্তাব সিপক্কৰপৰা অগধৰি উঠিছে যেতিয়া, সিপক্ক নিশ্চয় টানত পৰিছে।

উদয়।—এনে অৱস্থাত সন্ধিৰ প্ৰস্তাব গ্ৰহণ কৰা বাঞ্ছনীয় নহয়। এতেকে, ববফুকনলৈ তুবস্তুে সংবাদ যাব লাগে যে, সদ্যহতে বগ চলি থাওক, আমি সন্ধিৰ প্ৰস্তাব বিবেচনাৰ ভিতৰত লৈছোঁ।

থাঃ ফুকন।—অতি উত্তম সিদ্ধান্ত।

উদয়।—কিন্তু, ববফুকনে ইয়াকো কৈছে যে, শত্ৰুপক্ষৰ নতুন বগবলৰ যোগান অলপতে আহি পোৱাৰ সম্ভাৱনা দেখা গৈছে। এতেকে, আমাৰ বোধেৰে, আমাৰো নতুন বগবলৰ যোগান যোৱা বিধেয়। আগৰ দিহা মতে ববগোহাঞি ডাঙৰীয়া অনতিপলমে সৈন্তে গুৱাহাটীলৈ যাত্ৰা কৰিব লাগে। ইফালে খাৰ-গুলী, অস্ত্ৰ-শাৰু আদি আগতকৈও বহুল আয়োজনেৰে প্ৰস্তুত হৈ থাওক। বববক্সৰ গাত নগৰ বক্সৰ আৰু খাৰঘৰীয়া ফুকনৰ গাত খাৰ-গুলী যোগানৰ ভাৰ থাকিল। যোৱাঁইক, নিজ নিজ কৰ্ত্তব্যত ধৰাঁগৈ।

(সকলোৰে প্ৰস্থান)

— —

দ্বিতীয় গৰ্ভাক্ষ।

গুৱাহাটী,—আহোম-কোঠ।

(লাচিত, বুঢ়াগোহাঞি ডাঙৰীয়া, পানীফুকন, বাজুখোৱা, গন্ধৰ্বনাৰায়ণ, চক্ৰনাৰায়ণ, মাধৱচৰণ)

লাচিত।—বাহুবাবী, কাঁজলীমুখ, পাণ্ডু, মনোহাৰমুখ, আগীয়াঠুঁটি, চিতামাৰি, ঘৰং এই সকলোগিনে ঘাটি মোগল সেনাই এতিয়া মৰোজীওঁকৈ গুৱাহাটী আক্ৰমণ কৰিবৰ অভিপ্ৰায়ে আগীয়াঠুঁটিৰ উত্তৰ-পশ্চিমত থুপ খাইছেহি।

ইতিমধ্যে দিল্লীৰপৰা মোগলৰ বহুসংখ্যক সৈন্ত চৰিপখী নামেৰে সেনাপতিৰ নেতৃত্বত আহি বাঘসিংহৰ সৈন্তবলৰ লগত যোগ হৈছে। গতিকে, শত্ৰুপক্ষ এই কোবত সৈন্তবলেৰে আকৌ আগৰ দৰে টনকিয়াল হৈ উঠিছে; এই বুজিব পাৰিছোঁ, সিবিলাকৰ আয়োজন এইবাৰ বিশেষ। এতেকে, আমিও সেই অনুপাতে সাজু হোৱা উচিত।

বুঢ়াগোহাঞি।—নিতান্ত উচিত।

লাচিত।—ভাল, (দিহাকৰণ-কাকত পঢ়ি) :—এতিয়া আমাৰ বৰদ্বাৰাইকৈ চাৰি ভাগে ভগাই কাৰ্য্যক্ষেত্ৰত আমি অটলভাৱে নামিবগৈ লাগে যেনে, প্ৰথম ভাগত, ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ উত্তৰ পাৰে,—অমৰাজুৰিৰপৰা পাণ্ডুলৈকে আপুনি স্বয়ং; থহোৱা বুদ্ধজৰপৰা কামাখ্যাৰ পশ্চিম খটখটালৈকে দৈয়ঙ্গীয়া ৰাজখোৱা; দুৱাৰগৰিলাত লাটুম বৰুৱা; পাৰঘোপাৰপৰা ধেনুখিৰোৱালৈকে বাৰুৰিয়াল বৰগোহাঞি; গোটা আলিৰপৰা অম্বৰ আলিৰ মূৰলৈকে নেওগ হাজৰিকা; অম্বৰ আলিত কমলাবৰীয়া গোহাঞি; অম্বৰ আলিৰ দক্ষিণ পৰ্বতত মৰঙ্গিখোৱা বৰচেটীয়া; উষাহৰণ পৰ্বতত জাতিচন্দন গোহাঞি; ওভোতাশিমলুৰ বাটত চক্ৰপাণি ৰাজখোৱা। এই অনুক্ৰমে সসৈন্তে কৰ্মচাৰী নিয়োজিত হৈ, প্ৰতি বাৰবেওঁৰে একোটা বৰতোপ পতা হব লাগে।

বৰগোহাঞি।—ভাল, এই দিহা মতে নিজে চলিবলৈ আৰু আনকো চলাবলৈ প্ৰাণপণে যত্ন কৰা হব।

লাচিত।—(দিহাকৰণ-আঁচনি পঢ়ি) দ্বিতীয় ভাগত, ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ দক্ষিণ পাৰে, বুঢ়াগোহাঞি ডাঙৰীয়াই এই অনুক্ৰমে দিহা লগাব :—যেনে, জুৰিয়াৰপৰা শৰাইঘাটলৈকে সেনা গোহাঞি ৰাজখোৱা; শৰাইঘাটত মাজিউ অভয়পুৰীয়া ৰাজখোৱা; কেৰুৰিৰপৰা লঠিয়ালৈকে সৰু অভয়পুৰীয়া ৰাজখোৱা; লঠিয়া পৰ্বতত ডাঙৰীয়া স্বয়ং; লঠিয়াৰপৰা চিলাপৰ্বতলৈকে মিৰি সন্দিকৈ ফুকন; সেন্দুৰীঘোপাৰপৰা খাৰঘৰীয়া আলিলৈকে দিহিঙ্গীয়া ৰাজখোৱা; বংমহলত

পেলন চাৰিঙ্গায়া ফুকন, বংমহলৰপৰা কানাই-বৰশৌৰোৱা শিললৈকে ধলা গোহাঞি ৰাজখোৱা ; চাহবুদ্ধজত ৰূপ সন্দিকৈ ; কুৰুৱাত বৰপাত্ৰগোহাঞি ডাঙৰায়া । এই নিৰ্বাচন মতে বিষয়া-বিভাগ হৈ ঠায়ে ঠায়ে কোঠ পাতিব আৰু প্ৰতি বাৰ বেঠৰে একোটা বৰতোপ বহুৱাব ।

বুঢ়াগোহাঞি ।—কোনো কথা নাই ; মোৰ জিন্মাত পৰাধিনিত বৰসেনাপতিৰ দিহাকৰণ পৰিপাটিকৈ পালন কৰোৱা যাব ।

লাচিত ।—(পানীফুকনৰ প্ৰতি) তৃতীয় ভাগত, ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ পানীৰ ভাগত,—উত্তৰ পাৰে দিহিঙ্গীয়া ৰাজখোৱা আৰু বুঢ়াগোহাঞি ফুকন ; দক্ষিণ পাৰে টঙ্গচু ৰাজখোৱা আৰু কলকু নেওগে ৰণতবীৰ গতি-বিধিৰ ওপৰত লক্ষ্য ৰাখিব ; আৰু তোমাক এই বিভাগত অধ্যক্ষ পতা হল ।

পানীফুকন ।—ডাঙৰায়াৰ আজ্ঞা শিৰোধাৰ্য্য । এই দিহাকৰণ প্ৰাণপণে পালন কৰা হব । দেহাত এই প্ৰাণ থাকেমানে যোগলে পানীয়ে দি বাট নাপায় ।

লাচিত ।—চতুৰ্থ ভাগত, মই নিজে গন্ধৰ্বনাৰায়ণৰে সৈতে ইটাগুলীৰ নামনিত বৈ, তাৰপৰা সকলোৰে কাৰ্য্যৰ ওপৰত দৃষ্টি ৰাখিম ।

বুঢ়াগোহাঞি ।—অতি উত্তম দিহাকৰণ হৈছে । এই দিহা নিয়াৰিকৈ পালন কৰিব পাৰিলেই যে আমাৰ জয়লাভ হব তাত সন্দেহ নাই ।

লাচিত ।—এইবোৰৰ আটাইতকৈ আগেয়ে, এতিয়া ভাবিব লগীয়া কথা হৈছে যে, কাইটলৈ পুৱাতে যোগলৰ অম্বাবোহী আৰু পদাতিক দুইবিধ সৈন্তেৰে দুজন সেনাপতিয়ে অগীয়াটুঁটিৰপৰা বামে গুৱাহাটীলৈ এটা চোঁচা লব ; আৰু তাৰ ওপৰতে গুৱাহাটী যোৱাথকাই ঘাইকৈ নিৰ্ভৰ কৰিছে । সেই কাৰণে, সেই আগন্তুক আক্ৰমণ আদৰ্শটতে ওকবাৰৰ অৰ্থে, মাজৰাটতে আমাৰ এটা গড় বন্ধোৱাৰ অত্যন্ত আৱশ্যক হৈছে । সেই গড় আৰু গড়-পাটৈ আজি ৰাতিৰ ভিতৰতে হৈ মুঠিলেই নহয় । (মোমাইদেৱাকৰ প্ৰতি) সেই কাৰ্য্যৰ ভাৰ আমাৰ মোমাইদেউৰ গাত দিয়া হল । কিন্তু, ক্ষত ৰাখিব, বাতি নৌ পুৱাওঁতেই গড় ওলাব লাগে ; নহলে সৰ্কৰনাথ !

মোমাই।—ভাল, ভাৰ পৰিছে যেতিয়া লবই লাগিব, কৰিবই লাগিব।

লাচিত।—মোগলৰ আগন্তুক আক্ৰমণ ওফৰাবৰ অৰ্থে এয়ে আমাৰ আগলি দিহাকৰণ। ইয়াৰ যেন ব্যতিক্ৰম নঘটে; আৰু সেই দিহা প্ৰত্যেকে মনত ৰাখি যেন এতিয়া নিজ নিজ কৰ্তব্যত মনোযোগ দিয়েগৈ।

পানীফুকন।—যাওঁ, নিজ কৰ্তব্যলৈ সাজু হওঁগৈ। কিন্তু, বৰসেনাপতি ডাঙৰীয়াৰ দিহা মতে আজিৰ বাতিৰ ভিতৰতে আগীয়াটুটি আৰু গুৱাহাটীৰ মাজত গড়টো হৈ লুঠেগৈ যদি হে সকলো ভ্ৰষ্ট! তেনেহলে আমি বাকীবিলাকে নিজ নিজ কৰ্তব্যত অগ্ৰসৰ হোৱাৰপৰা বিশেষ ফল নধৰিব; কিয়নো, এই দিহাকৰণ গুৱাহাটী ৰক্ষাৰ নিমিত্তে হে।

লাচিত।—স্বৰূপ কৈছাঁ, এই দিহাকৰণ গুৱাহাটী ৰক্ষাৰ নিমিত্তে হে। বাতিৰ ভিতৰত গড় হৈ লুঠিলে কিন্তু সকলো পণ্ড! গতিকে, এই কাৰ্য্যৰ ওপৰত মোৰ চোকা দৃষ্টি থাকিব; বাতিৰ ভিতৰত গড় উলিয়াবই লাগিব। এতিয়া আৰু পলম কৰাৰ সকাম নাই, সকলোৱে নিজৰ নিজৰ কৰ্তব্যত ধৰিবগৈ হে লাগে।

সকলোৱে।—জয় স্বৰ্গদেৱৰ জয়! জয় লাচিত বৰফুকনৰ জয়!

(সকলোৱে দিহাদিহি প্ৰস্থান)

তৃতীয় গৰ্ভাঙ্ক।

গুৱাহাটী,—কামাখ্যা দেৱালয়ৰ সমূখ।

(মাধৱচৰণ আৰু নৰ্ত্তম গণক)

মাধৱ।—আজিচোন তল-ওপৰ! আটাইবিলাক উকলীকৃত!—এ ৰাম! ঘোৱা গৈছে, অহা আহিছে,—যেন লাগিৰিছগা পকুৱা হে! হৈছে কি?

নৰ্ত্তম।—হৈছে কি!—তাকো নাজানা নে?

মাধৱ।—এঃ, নাজানো দেখি তো সুখিহেঁ! জানিলে হবলা সোধে? তুমি তো ভোঁ-ভোঁ পণ্ডিত দেখিহেঁ! বাক, কোৱাটো কি হৈছে? কিহৰ উৎসৱ এইখন?

নৰ্ত্তম।—তাকে তো কৈহেঁ, বোলোঁ, আজি ৬কামাখ্যা মাইৰ পীঠত ম'হ বলি পৰিছে বুলি নাজানা হবলা?

মাধৱ।—উঃ, সেই একেটা কথা কে নেৰে! জানিলে নো সুখিম কিয়, ইয়াৰো বোধ নাই নে?—তুমি পণ্ডিত নে মূৰ্খ? দেখাত হলে ভোঁ-ভোঁ,—দিস্তিত লগুণ, কপালত ফোঁট, কাষলতি-তলত পুৰি, হাতত পাঞ্জি,—গোটাই বিচক্ষণ পণ্ডিতৰ লক্ষণ!

নৰ্ত্তম।—(খঙত জলি উঠি) পণ্ডিত নহয়, মূৰ্খ নে কি? ৰাজ-গণক কেতিয়াবা কোনোবা দেশত মূৰ্খ হ'ব পাৰে নে?

মাধৱ।—(স্বগতঃ) অ, বুজিলোঁ, এৱোঁ আমাৰ সেই বৰৰ ক্ষণ গণা গণকৰে এজন। ভালেই হৈছে, সুবিধাকৈ পোৱা গৈছে। এই ছেগতে মোৰ গুপ্ত ফন্দটো একেৰি খেও খুৱাই লবলৈ বেচ চল লাগিছে। (ফুটাই) বোলোঁ, খং নকৰিবাচোন, কথাটো হে কৈহেঁ। বামুণী-দৈবজ্ঞৰ দৰে টিকনিৰ আগতে খং এওঁৰো! বাক, যাওক সেইবোৰ কথা, কোৱাটো কাৰ বলি? কোনে দিছে?

নৰ্ত্তম।—কিয়? নাজানোঁ?—আমাৰ ৰাইজৰ বলি। আমি সদৌ প্ৰজাবন্দে মিলি দিহেঁ।

মাধৱ।—কাৰ হৈ? কি উদ্দেশ্যে?

নৰ্ত্তম।—কিয়, আমাৰ ৰজাৰ হৈ। আমাৰ আহোমৰাজে কামপীঠৰ অসমীয়া প্ৰজাক মোগলৰ হাতবপৰা উদ্ধাৰ কৰিবলৈ ৰণ দিছে। সেই মহাৰণত আমাৰ স্বৰ্গদেৱৰ জয় হ'ব লাগে, মোগল-ৰাজৰ হাতবপৰা কামপীঠ উদ্ধাৰ হ'ব লাগে, সেই উদ্দেশ্যে বলি দিয়া হৈছে।

মাধৱ।—ভাল হৈছে। কিন্তু, পঠা-বলি পৰা হলে জানিবা আমাৰ উদৰ-
ৰাজো আলহী হব পাৰিলেহেঁতেন। পিচে, এতিয়া ম'হ হে বলি নালাগে
নৰবলিকে দিয়াইক, তাত আমাৰ হৰিষো নাই বিষাদো নাই।

নৰ্ত্তম।—ছিঃ! পায় নে তেনেকৈ কব? বলি হবলা মানুহে খাবলৈ
হে দিয়ে? কটা, কেনে আপদীয়া মানুহঙ এইটো!

মাধৱ।—কিয়, বলি মানুহে খোৱা তুমি দেখা নাই নে? ম'হ নহৈ পঠা
হোৱা হলে, তোমাতে দেখা গলেহেঁতেন, খালেহেঁতেন নে নাকৰ তলে
গুজিলেহেঁতেন।

নৰ্ত্তম।—কিনো অবুজনঙ! বোলোঁ, আমি যেতিয়া খাওঁ তেতিয়া সি
বলি নহয়,—তেতিয়া ভোগ,—প্ৰসাদ।

মাধৱ।—বাক, বাক, তোমাৰেই জয়। তেওঁতো সি এই পেট-পূজাৰ
বস্তু? প্ৰসাদেই হওক, বা পঠাই হওক, বা পঞ্চমকাৰৰ এক মকাৰেই
হওক, তাৰে তো আমিসৰৰ পেট-পূজা কৰা যায়? ইন্, ইন্, এৰি পেলাওঁ
সেইবোৰ কথা দেও, জিভাৰ পানী ওলাই আহে!

নৰ্ত্তম।—উঃ, কটা কেনে লুভীয়া মানুহঙ এইটো!

মাধৱ।—ঈচা, লুভীয়া তো। ই মানুহৰ ধৰ্ম। ময়ো মানুহ, সেই দেখি
মানুহৰ ধৰ্ম বক্ষা কৰিছোঁ। লোভ, পাপ আৰু মৃত্যু এই তিনি লৈয়ে
সংসাৰ। নাজানা নে, শাস্ত্ৰত কৈছে, “লোভে পাপ, পাপে মৃত্যু”; ইয়াত
বাজে আৰু আছে কি? বাক, ভাৰি চোৱাঁ, লোভত নপৰা কোন্ আছে?—
মোৰ জানিবা মাংসলৈ মনত পৰি লোভ লাগিছে; তোমাৰ হয়তো ধনলৈ মনত
পৰিলে লোভ লাগিব।—নহয় জানো?

নৰ্ত্তম।—এৰা, হওঁতে হয়। পিচে, আমাক ধনৰ লোভ লগাওঁতা আছে
কোন্ দেও! নিচলা গণকক গণিতা কৰে কোনে!

মাধৱ।—ময়েচোন গণিতা কৰোঁ; ময়েচোন সেই লাভ দেখুৱাব পাৰোঁ।

নৰ্ত্তম।—(বংমুৱা হৈ) দেখুৱাওঁ বাক, চাওঁ।

মাধৱ।—বাক, দেখুৱাওঁ ; তাৰ আগেয়ে শুনা :—তুমি বাক বণৰ ক্ষণ
গণনা কৰা দলত আছাঁ নে নাই ? এইটো কাৰ বাব ?—দৈৱজ্ঞৰ নে গণকৰ ?

নৰ্ত্তম।—ওঁ, আছোঁ ; ময়ে গণোঁ। এইটো গণকৰ বাব।

মাধৱ।—পিচে, সেয়ে ধন। সেয়ে মোনা-ভৰা ধন দিব পাৰে।

নৰ্ত্তম।—কেনেকৈ, কেনেকৈ ? কোৱাচোঁ, কোৱা।

মাধৱ।—তুমি বণৰ ক্ষণটো সময়ত পলমাই ধৰিব নোৱাৰিব নে ?

নৰ্ত্তম।—পাৰিম। কিয় নোৱাৰিম। কি বৰ টান কথাটো !

মাধৱ।—বাক তেন্তে। যাওঁ বলা এতিয়া। সেই কাৰ্য্যোই তোমাক
কোঁচ-ভৰাই ধন দিব। মই কলৌ, মনত ৰাখিব। আহী, আঁতৰি নিজানত
বহোঁগৈ ; এই বিষয়ে আৰু বহুত কথা কবলৈ আছে। (স্বগতঃ) হুঁ !
এইবাৰ বহালোঁ ! বুঢ়াৰ হাতত চেকেলী ! মোৰ প্ৰভুৰ বন হৈ হয় !

(চুইবো প্ৰস্থান)

চতুৰ্থ গৰ্ভাঙ্ক।

গুৱাহাটী আৰু আগীয়াটুঁটিৰ মাজবাট,—মোমাইকটা গড়।

সময়,—শেহ-নিশা।

(কাঁড়া-পাইকবিলাকে উশাহন্ত্ৰি নোহোৱাকৈ খাটিও গড় উলিয়াব

নোৱাৰি লাৱেজান হৈ পৰি গৈছে ; ববফুকনৰ মোৱাইদেৱাক

চিন্তায়ুত হৈ মূৰে-কপালে হাত দি বহি আছে।)

মোমাই।—এতিয়াও গড়ৰ কাম তিনিভাগৰ-এভাগ ৰাকী। মাত্ৰ
একেবাহে খাটি হাইবাণ হল ; অৱশ্যে হৈ পৰি গৈছে। এতিয়া গড়
উলিয়াওঁ কেনেকৈ ? কি কৰোঁ ! কি উপায় হব ! এই মাত্ৰহৰে সৈতে
আজি ৰাতি নৌ পুৱাওঁতে হে নালাগে, কাইলৈ দিনটো খাটিও গড় উলিয়াব
পৰাটো টান দেখিছোঁ। পিচে, কি হব এতিয়া ? ভাগিন ববফুকনে কি

বুলিবহি এতিয়া ! তেওঁ শেহ-ৰাতি গড় চাবলৈ আহিবৰ কথা আছে ;
আহিলে কি কম তৰ্ক ! (টলকা মাৰি ৰয়) অ, সোঁৱা, ওলালেহিহেই !—
(টক্খাই উঠে)

(লাচিত আৰু গন্ধৰ্বৰ প্ৰৱেশ)

লাচিত ।—ক, মোমাইদেউ, গড় ওলাল নে ? মানুহবিলাক দেখোন
শুই পৰিছে ! তুমি বহি চাই আছাঁ !

মোমাই ।—এ, কিনো কম বোপা-ডাঙৰীয়া ! উশাহশুদ্ধি নোহোৱাকৈ
কাম কৰি কৰি মানুহ হাইৰাণ হল ; জুমে-জুমে অৱশ্য হৈ ঢলি ঢলি পৰিছে !

লাচিত ।—পিচে ? ৰাতিপুৱাবলৈ তো আৰু বেচি পলম নাই ?

মোমাই ।—এবা, বেচি পলম নাই ! সেই দেখি হে গুণি-ভাবি বিমোৰ হৈছোঁ।

লাচিত ।—এতিয়াও গুণিবৰ পৰ আছে নে ? ই গণনাৰ ফল নহয়,
কাৰ্য্যৰ হে ফল । সেই ফলৰ ওপৰতে আজি মোৰ দেশৰ গোৰৱ !

মোমাই ।—বুজিছোঁ ময়ো । বুজি হে প্ৰাণটুকি লাগিছোঁ । শতিয়ে
আটিছেমানে খাটিছোঁ ; দেখোঁ কি হয় ।

লাচিত ।—দেখিবা কি ? ৰাতিৰ ভিতৰতে গড় উলিয়াই দেখুৱাবই
লাগিব, নহলে, বন্ধা নাই !

মোমাই ।—দেখুৱাব পাৰিলে তো ভাগ্যৰ কথা । পিচে, মনৰ সমানে
কামে বেগাব পাৰিলে হে হয় । কালি দুপৰৰপৰা ক্ষন্তেক বিৰতি
নোলোৱাকৈ খাটিছোঁ । খাটি খাটি গড়ৰ তিনি ভাগ উলিয়াইছোঁ। ইমান
পৰে ; এতিয়াও এভাগ বাকী । ৰাতিপুৱাবলৈ আছোঁগৈ মাথোন আৰু
এপৰ । কি কৰোঁ, বিবুদ্ধি !

লাচিত ।—কি ! গড় ওলাবলৈ এতিয়াও তিনিভাগৰ এভাগ বাকী '
(ততালিকে খাপৰপৰা তৰোৱাল উলিয়াই একেঘাপে মোমায়েকক দোছো কৰে) :

কাঁড়ীবিলাক ।—(মূৰ দাঙ্গি চাই বিস্ময় মানি লৰালৰিকৈ উঠে)

গন্ধৰ্ব ।—ইন্ ! ইন্ ! ইন্ ! (তৰ্কা লাগি ৰয়)

লাচিত।—(বাঙ্গলী তবোৱাল জোকাৰি উত্ৰাৱল হৈ) ইন্ বুলিছা ?—
মোৰ দেশতকৈ মোৰ মোমাই ডাঙৰ হব নোৱাৰে। এই বাতিৰ ভিতৰত গড়
নোলালে ইয়াত কাকো জীয়াই নথও আছি !

গন্ধৰ্ব।—উঠ, উঠ, কাঁড়ীহঁত ! চা, চা, মোমায়েককে কাটিলে ! তইত
কোন্ কুটা ! উঠ, উঠ, উঠইক। কোৰ ল। পাচী ল। চাঙ্গী ল।
(আটাইবিলাক উঠি আকৌ চতুৰ্গুণ উৎসাহেৰে গড়ৰ কামত ধৰণৈ)

লাচিত।—গড়ৰ কাম বাকীছোৱাৰ ভাৰ গন্ধৰ্বৰ ওপৰত পৰিল।
বাতি নো পুৱাওঁতেই গড় ওলাব লাগিব। মই ঠিক সময়ত আকৌ ওলামহি।
আকৌ যেন তবোৱাল তেজ্জৰে বাঙলী হবলগীয়া নহয়।

গন্ধৰ্ব।—বাতিৰ ভিতৰতে গড় নিশ্চয় উলিয়াম। চিন্তা নাই ; আপুনি
নিশ্চিন্তে অথ চিন্তাত ধৰকগৈ।

লাচিত।—অথ চিন্তালৈ আৰু সময় নাই। এই চিন্তাই বাতি অপুৰায়-
মানে ;—গড় নোলায়মানে। তুমি যোৱাঁ, কাম আগুৱাই নিয়া। মই পিচৰ
পৰা পৰীক্ষা কৰি আহি থাকোঁ। (লাচিত উভতি গড়ৰ গুৰিছোৱা চাবলৈ
যায় ; গন্ধৰ্বই ধূমাধুমিকৈ কাম কৰায়) (লাচিতৰ প্ৰস্থান)

গন্ধৰ্ব।—লাগ, বাইজহঁত, প্ৰাণটাকি লাগি যাইক। আমাৰ দেশ অসমে
আছি প্ৰতি অসমীয়াৰপৰা কাম বিচাৰিছে। (ধূমাধুমিকৈ গড়ৰ কাম চলে)

লাচিত।—(পূৰ্বতীনিশা পুনঃ প্ৰৱেশ) কি, গন্ধৰ্ব ! গড় ওলাল নে ?

গন্ধৰ্ব।—(হৰ্ষচিহ্নেৰে) ওলাল, ডাঙৰীয়া ! এই মাত্ৰ উলিয়াই উঠিছে।

লাচিত।—(গন্ধৰ্বক সাবটি ধৰি) ধন্য তুমি ! ধন্য তোমাৰ কৰ্ত্তব্য-
জ্ঞান ! তুমি আছি মোৰ প্ৰাণৰ উদ্দেশ্য সিদ্ধি কৰিলী। কি দিম তোমাক ?
যথাসময়ত ইয়াৰ বাবে যথাযোগ্য বঁটা পাবী। নিশ্চিন্ত হলো মই।
(তবোৱাল জোকাৰি) আহক মোগল ; চাপি আহক। ইয়াতে যৱনক
সমূলৰূপে নিপাত কৰি মোৰ “মোমাই-কটা-গড়”ৰ তৰ্পণ কৰিম।

(সকলোৰে প্ৰস্থান)

পঞ্চম গভাক্ষ ।

শৰাইঘাটৰ ভাটী,—মোগল-কোঠ ।

(ৰামসিংহ, চৰিপখী, পণ্ডিতৰায় আৰু অজিতচিং)

ৰামসিংহ ।—(চৰিপখীৰ প্ৰতি) তুমি যাত্ৰা কৰিবৰ সময়ত পাটচাহৰ লগত অৱশ্যে সাক্ষাৎ হৈছিল ?

চৰিপ্ ।—হৈছিল । কিন্তু, পাটচাহ বৰ ব্যস্ত আছিল । অকল পাটচাহ কিয়, সেই কেদিন গোটেই দিল্লী চহৰ তল-ওপৰ হৈছিল ।

পণ্ডিতৰায় ।—কিয় ? কিবা দুৰ্ঘটনা হৈছিল নে কি ?

চৰিপ্ ।—দুৰ্ঘটনা নহয়, সু-ঘটনা হে । আনন্দত হে তল-ওপৰ হৈছিল । চাহাজাদা মহম্মদ আজমৰ বিয়া হৈ গল নহয়,—শুনা নাই ?

অজিত ।—ওঃ, নাই শুনা ! কাৰে সৈতে বিয়া হল ?

চৰিপ্ ।—সেই আহোম ৰাজকুমাৰী ৰমণী গাভৰুৰে সৈতে ।

অজিত ।—ৰমণী গাভৰুৰে সৈতে বিয়া !—বেচ, হওক । (লুকুৰাই হাঁহে) ৰমণী চাগৈ এতিয়া যুৱণী হল ; তেওঁৰ বৰ ভাগ্য !

ৰামসিংহ ।—বাক, সেইবোৰ কথা এতিয়া এৰা ; পাচত আৰু সৈন্ত আহিব লগীয়া আছে নে নাই ?

চৰিপ্ ।—ক'তা, মোক সেই বিষয়ে পাটচাহে একো কোৱা নাই ; লাগিলেই বোধ কৰোঁ পঠিয়াবলৈ প্ৰস্তুত ৰাখিছে ।

ৰামসিংহ ।—আগীয়াকৈ টিৰপৰা বামে তো গুৱাহাটীলৈ বাট লব পৰা নহলেই !—উঃ, লাচিতৰ কি অদ্ভুত কৌশল, একে ৰাতিৰ ভিতৰতে মাজ-বাটতে সেই হেন প্ৰকাণ্ড গড়টো তৈয়াৰ কৰাই উলিয়ালে !—এতিয়া আমি শৰাইঘাটেদি বাট হুলিয়ালে, গুৱাহাটী সোমাবলৈ অল্প ভাল উপায় মই দেখা নাই । কিন্তু, তালৈকো এতিয়া বাৰিষা হল !

চৰিপু।—হয়, মোৰ বিবেচনাৰেও সম্প্ৰতি শৰাইঘাটে দি সোমোৱাটো হয় এৰিব লাগে, নহয় স্থগিত ৰাখিব লাগে ।

ৰামসিংহ।—সেই ভাবিয়েই তো পাণ্ডুৰ ফালৰ গড় ভাঙ্গি গুৱাহাটী সোমাবলৈ চেষ্টা কৰা গৈছিল । সেই অৰ্থে, গড়ৰ তলত গোপনে বাকদ পুতি, এতিয়া জুই দি, গড়ৰ এছোৱা উৰাই দিয়া হৈছিল ; কিন্তু আচৰিত মানিব লগীয়া কথা যে, যুঁজৰ দৰেই গড় বন্ধাতো পৈণত অসমীয়া সেনাবিলাকে সোৱাতে লুকাই ভগ্ন গড় তৎক্ষণাত আকৌ বান্ধি তুলিলে ! এই সম্পৰ্কতো লাচিত বৰফুকনৰ চোৰাংচোৱা নিয়োগ কাৰ্য্য শলাগিব লগীয়া ।

অজিত ।—লাচিত বাস্তৱতে এজন অসাধাৰণ ৰণ-পণ্ডিত ।

চৰিপু।—সঁচা, তেওঁৰ কিছুমান অসাধাৰণ কাৰ্য্য দেখি স্তম্ভিত হব লগা হৈছে । লাচিত এজন অসামান্য ৰণ-পণ্ডিত ।

ৰামসিংহ ।—সেইবোৰ যি হওক, এতিয়া মোৰ বিবেচনাত আমি আকৌ প্ৰথমে লঠিয়াৰ ফালৰপৰা, তাৰ পাচত দৰঙ্গৰ সীমাই দি গুৱাহাটী সোমাবলৈ একোটা হেঁচা দি চোৱা উচিত । তাতো যদি কৃতকাৰ্য্য হব পৰা নাযায়, তেন্তে সম্প্ৰতিকলৈ আমি দলিবাৰীত কোঁঠ মাৰি, গোপনে অসমীয়া ৰণবলৰ গতি-বিধি বুজি বাৰিঘাটো পাব কৰা উচিত হব ।

চৰিপু।—উত্তম ব্যৱস্থা । লঠিয়া আৰু দৰঙ্গৰ সীমাই দি আমি গুৱাহাটী সোমাব পাৰোঁ বা নোৱাৰোঁ, দলিবাৰীত কোঁঠ মাৰি, বহিব পাবিলে, খবালি নহয়মানে আমি তাতে সুবিধাকৈ ৰব পাৰিম ।

ৰামসিংহ ।—আচ্ছা, আপাততঃ সেয়ে স্থিৰ হল ।—অজিত !

অজিত ।—হজুৰ !

ৰামসিংহ ।—ধাবৰ হল ।

অজিত ।—বহুত আচ্ছা, হজুৰ !

(সকলোৰে প্ৰস্থান)

ষষ্ঠ গভাক্ষ ।

— ১৪৯ —

গুৱাহাটী,—বৰফুকনৰ চৰা ।

(বুঢ়াগোহাঞি ডাঙৰীয়া আৰু লাচিত)

বুঢ়াগোহাঞি ।—আজি আপোনাক বিমৰ্ষ দেখিছোঁ,—কিয় ?

লাচিত ।—হয়, ডাঙৰীয়া, বাহিৰত বিমৰ্ষ হৈ দেখুৱাৰ কথা নহয় ; কিন্তু ভিতৰি হে এটা কথাত মনত বৰ দুখ লাগিছে ।

বুঢ়াগোহাঞি ।—কিনো কথাত ?

লাচিত ।—আপুনি জানেই, দলিবাৰী কৌঠ অৱৰোধ কৰিবলৈ অবিধিকৈ পঠিয়াই আমাৰ দহ হাজাৰ সৈন্ত অনর্থক হানি কৰিলো ! ই বৰ পৰিতাপৰ বিষয় । ই মোৰ দুৰদৃষ্টিত কেনা দেখুৱাইছে !

বুঢ়াগোহাঞি ।—অবিধি নো কেনেকৈ হল ?

লাচিত ।—অৰ্থাৎ, মোৰ কৌশলৰ বহিৰ্ভূত কাম হল । বৰ্ত্তমান ৰণৰ গতি-গোত্ৰ চাই, নিজৰ গড়ৰ বাহিৰে খেদি গৈ আক্ৰমণ কৰাটো মোৰ ৰণ-বিধি নহয় । সেই দুৰ্ঘটনাৰ আগলৈকে মই তেনে ব্যৱস্থাত ধৰা নাছিলোঁ ।

বুঢ়াগোহাঞি ।—তেন্তে নো আপুনি সেনাদল কিয় বাহিৰকৈ পঠিয়াইছিল ?

লাচিত ।—ৰজাৰ আদেশ, নপঠিয়ালেই নহয় । ৰণ নিছিগা দেখি, নগৰত নতুন ৰজা উদয়াদিত্য স্বৰ্গদেৱে তত্ নাইকিয়া কৰিছে । মই আপত্তি দেখুৱাব স্থলতো স্বৰ্গদেৱে সেই আদেশ দোহাৰি পঠিয়ালে যে, দলিবাৰী কৌঠৰপৰা মোগলক খেদি পঠিয়াবৰ নিমিত্তে তুৰন্তে যাত্ৰা কৰিব লাগে । অগত্যা সেই মতে দুজন সেনাপতিৰ তলে দহ হাজাৰ আমাৰ সৈন্ত পঠিয়াইছিলোঁ ; পিচে, শত্ৰুপক্ষে ছেগ বুজি আগে-পিচে বেৰি ধৰি সেই দহো হাজাৰ সৈন্ত নিপাত কৰিলে ! মোৰ যেন বাহুবপৰা দহটোপা বন্ধ হৈ ক্ষয় হল ! আমাৰ মাজত একো-একোটা সেনা একো-একোটা হাতীৰ নিচিনা । তাৰ ঘাটি হয় বুলি হে আমি আগ-পিচ চাওঁ । ইয়াৰ আগেয়ে যি কেইটা ডাঙৰ যুঁজ হৈ গল, তাতো

আমাব ইমান মানুহ নপবিল। আজি সামান্য কথা এটাতে অতবাব সৈন্ত ক্ষয় পালে! এই বিষয় মই স্বৰ্গদেৱলৈ জনাওঁ হৈ বুলিছোঁ।

বুঢ়াগোহাঞি।—এং, বাৰীৰ ভিতৰত পুখুৰী এটা মাচলেও আঁঠ-দহোটা মানুহক শিক্কায়ে ফুটে। এখন বগত আঁঠ-দহ হাজাৰ মানুহ পবিল, তাকে আকৌ স্বৰ্গদেৱক জনাব নাগে কিয়?

লাচিত।—হওঁতে হয়; পিচে অৱাবত আমাব অতখিনি সৈন্ত হানি হল, তাত হৈ দুখ লাগিছে। কিন্তু, তুবন্তে মই নিজে গন্ধৰ্ব আৰু পানীফুকনক লগত লৈ অন্ধাৰোহী আৰু পদাতিক সৈন্তৰে সৈতে মোগলৰ কোঠ অৱবোধ কৰিলোঁগৈ; এনেতে বৰগোহাঞি ডাঙৰীয়ায়ে নগৰৰপৰা সৈন্তক আহি যোগ দিলে হ। ফলত, মোগল সেনাপতিয়ে তাত ঠাৱ বৰ নোৱাৰি কোঠ এৰি দি আকৌ শৰাইঘাট পালেহি।

বুঢ়াগোহাঞি।—বৰ ভাল হল। আমাদেইচোন জয়।

(গন্ধৰ্ব আৰু পানীফুকনৰ প্ৰৱেশ)

লাচিত।—অ, আহিছাঁইক? মই দিহা দি অহা মতে দলিবাৰী কোঠ বৰগোহাঞি ডাঙৰীয়াই ভালকৈ চম্ভলি লৈছে নে?

পানী।—সেই কোঠ এতিয়া আমাব সম্পূৰ্ণ দখলত; বৰ সম্প্ৰতি শত্ৰুৰ সঞ্চাৰ নাই।

গন্ধৰ্ব।—ডাঙৰীয়া! বামসিহ সেনাপতিৰ কটকী পত্ৰিত বৰ বৈ আছেহি।

লাচিত।—হয় নে? বাক, আহিবলৈ কোৱাওঁগৈ।

গন্ধৰ্ব।—ভাল, আনোঁগৈ।

(প্ৰস্থান)

পানী।—কিবা আলোচনা উপলক্ষে আহিব পায়; মানুহজনক চিন্তাযুক্ত যেন দেখি আহিলোঁ।

(পণ্ডিতবায় আৰু অজিতৰে সৈতে পুনঃ গন্ধৰ্বৰ প্ৰৱেশ)

লাচিত।—(পণ্ডিতবায়ৰ প্ৰতি) সকাম কি, কটকী?

পণ্ডিত।—আমাব বৰসেনাপতি হজুৰে এইখন পৰ দি পঠিয়াইছে।

লাচিত ।—চাওঁ । (পত্ৰ লৈ পাঠ কৰে) অ, ৰামসিংহ সেনাপতিয়ে পাঁচ লাখ টকা দি গুৱাহাটী কিনিবলৈ বিচাৰিছে !

পণ্ডিত ।—হয়, ডাঙৰীয়া ! সেয়ে হলে মোগলৰ লগত আহোমৰ মিত্ৰতা দৃঢ়তৰ হয় । বিশেষ, জীয়াৰী-সম্বন্ধ ঘটিব যেতিয়া, ৰাজকীয় সম্বন্ধে সি দৃঢ়তৰ হোৱাটো অবাঞ্ছনীয় নহয় । পত্ৰত লিখা পাঁচ লাখ টকা আপোনালোকে গুৱাহাটীত গড় বন্ধোৱা খৰচৰ বাবদ হে দিয়া হৈছে ; লাগিলে তাৰো ওপৰৰ দিয়া যাব ।

বুঢ়াগোহাঞি ।—কিনো জীয়াৰী-সম্বন্ধৰ কথা কলা ? ভালকৈ ছুবুজিলো ।

অজিত ।—ছুবুজিলে ?—আপোনাসকলৰ জীয়াৰী ৰমণী গাভৰুৰ কথা কোৱা হৈছে । অলপতে হেনো দিল্লীৰ পাটচাহৰ পুল চাহাজাদা আজমৰ লগত ৰমণী গাভৰুৰ বিয়া হৈ গৈছে ; সেই কাৰণে মোগলৰাজৰ সৈতে আহোমৰাজৰ জীয়াৰী-সম্বন্ধ ঘটিছে বোলা হৈছে ।

লাচিত ।—হয় নে ? (হঠাৎ অশ্রুমনস্ক) ৰমণী গাভৰুৰ বিয়া হৈ গৈছে নে ? হওক, তথাপি গুৱাহাটী দি সেই সম্বন্ধ দৃঢ়তৰ কৰাৰ সকাম আমাৰ বিশেষ নাই ।

বুঢ়াগোহাঞি ।—(স্বগতঃ) গুৱাহাটী এৰি দিলে, মোগলে গোটেইখন অসম দেশকে লবগৈ ।

পণ্ডিত ।—ডাঙৰীয়া ! কথাটো দকৈ ভাবি চাওক ।

লাচিত ।—ভাবি চাবলৈ নাই ; আমালৈ তেনেকুৱা মিটমাট সুবিধাজনক নহব । এতিয়ালৈকে আমি টকাৰ অভাবত পৰা নাই এখোন ; আৰু বছৰচাৰেকৰ পাচত, তেনে অভাব আহে যদি, তেতিয়া বাক দেখা যাব । তোমাৰ সেনাপতি মহাশয়ক আমাৰ চেলাম দি এই উত্তৰ জনাবগৈ । তেওঁক এইটোও জানিবলৈ দিবগৈ যে, গুৱাহাটী বেচিবলৈ লাচিত গুৱাহাটীলৈ অহা নাই, গুৱাহাটী উদ্ধাৰ কৰিবলৈ হে আহিছে । লাচিতৰ দেহাৰপৰা প্ৰাণৰ বিয়োগ নঘটেমানে, আহোম ৰাজ্যৰপৰা গুৱাহাটীৰ বিয়োগ নঘটে ! এই কথা তোমাৰ বৰসেনাপতি ৰজা ৰামসিংহক দৃঢ়াই দৃঢ়াই কৰীগৈ ।

পণ্ডিত ।—ভাল, মই মুখেৰেই বিবৰি কয়গৈ । বিদ্যায় হে এতিয়া ।

অজিত ।—(সৈনিক চেলাম দি) হুজুৰ, প্ৰভো ! সেৱা হে এতিয়া ।

লাচিত ।—বাক, যাব পাৰাইক । (পণ্ডিতৰায় আৰু অজিতৰ প্ৰস্তান)

পানীফুঃ ।—দান চাই সমিধান হৈছে । সাত লাখ টকা আগ কৰি যি গুৱাহাটীৰ নিমিত্তে যুদ্ধ পতা হল, এতিয়া মোগলক পাঁচ লাখত সেই গুৱাহাটী বিক্ৰী কৰিব লাগে ! বাস্তৱ্য বেচি থোৱা আকালত আমাৰ বজা এতিয়াও পৰা নাই ; সিমান সম্ভাত পালে গুৱাহাটীৰ নিচিনা চহৰ আমাৰ বজাই খনচাৰেক কিনিব হে পাৰে । আমাৰ প্ৰাণ থাকেমানে গুৱাহাটী মোগলৰ হাতলৈ আৰু যাবলৈ নাপায় ।

গন্ধৰ্ব ।—গাৰ বলত ঘাটি এতিয়া ধনৰ বল দেখায় ! মোগলৰ গুপ্ত দেখি ঘৃণা বোধ হৈছে । যি গুৱাহাটী প্ৰাণ দি কিনিবলৈ আহিছোঁ, সেই গুৱাহাটী ধন লৈ বেচিম ! আমি জীয়াই থকাত গুৱাহাটী কোনে নিয়ে চাওঁ ।

লাচিত ।—মই বামসিংহৰ মতলব বুজিছোঁ ; ছলে-বলে-কলে-কোশলে তেওঁ গুৱাহাটীক কেন্দ্ৰ কৰি লৈ, থিতাপি হৈ বহিবলৈ বিচাৰিছে ! কি বিড়ম্বনা ! মহৰ শিক্ত কঁকিলাৰ ডাঁৰ ! আমিও আকৌ পাৰ্ধ্যমানে মোগলক গুৱাহাটী সোমাবলৈ এৰি নিদিছোঁ,—প্ৰাণপণে লৰিম । লাচিতৰ প্ৰাণ থাকেমানে গুৱাহাটী আহোমৰ হাতৰপৰা যাব নোৱাৰে । ই ঙ্গ-নিশ্চয় কথা । এই গুৱাহাটীয়েই মোগলক আহোমৰ প্ৰতাপ দেখুৱাব ।

পানীফুঃ ।—নিশ্চয়, ই প্ৰাণপণ কৰিব লগীয়া লক্ষ্য । “ময়ূৰ সাধন কিম্বা শৰীৰ পতন” ; হয় গুৱাহাটী বক্ষা, নহয় এই শৰীৰৰ পতন ।—এই দুটাৰ এটা হে হব ; ইয়াৰ অন্তথা নহয় । অসম বজাৰ অসম ক্ষমতাৰ পৰিমাণ মোগলে এইবাৰ ভালকৈ পাব ।

লাচিত ।—সি যি হওক, বামসিংহ নিশ্চিন্ত হৈ বহি থকা নাই । এইবাৰ শবাইঘাটেদি গুৱাহাটী সোমাবলৈ তেওঁ সমস্ত বণবল একেলগ কৰি প্ৰাণপণে যুঁজিব । এতেকে, আমাবো সতৰ্ক হোৱা উচিত । বোৱা, পানীফুকনে

নৌবাহিনী বগবলৰ ওপৰত তত্ত্বাৱধান কৰা গৈ; আৰু গন্ধৰ্বই এদল অশ্বাৰোহী সেনা লগত লৈ ঘূৰি-পাকি চাই আহা গৈ, মোৰ দিহামতে আমাৰ কন্দুচাৰী বিলাক সষ্টম হৈ আছে নে নাই। প্ৰত্যেককে মোৰ নামে দোহাৰি কৈ আহিব, যেন দিহা নাপাহৰে। বলাইক, আমিও দিহাদিহি কৰিব লাগিব। জয় স্বৰ্গদেৱৰ জয়!

সকলোৱে সম্বৰে।—জয়, লাচিত বৰফুকনৰ জয়!

(সকলোৱে দিহাদিহি প্ৰস্থান)

সপ্তম গভাক।

— —

শৰাইঘাটৰ নামনি,—মোগলৰ শিবিৰ।

(ৰামসিংহ, চৰিপু খাঁ, ৰঘুনাথসিংহ, নচৰংখাঁ, অজিত)

চৰিপু।—অসমীয়াৰ আয়োজন কি প্ৰকাৰ হৈছে, তাক আগধৰি জানিব পাৰিলে ভাল আছিল।

ৰামসিংহ।—সেইটো জনা গৈছে। আমাৰ তুৰকচাৰী চোৰাংচোৰা দলৰ বৰ্ণনা মতে অসমীয়াৰ আয়োজন এইবাৰ বিশেষ। ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ উত্তৰ আৰু দক্ষিণ দুয়ো পাৰে আৰু পানীৰ মাজেদিও আমাৰ গতিবোধ কৰিব পৰাকৈ ঠায়ে ঠায়ে বহুতো কন্দুচাৰী সসৈন্তে নিয়োজন কৰা হৈছে। আৰু, আমাৰ যাত্ৰা ওফৰাৰ পৰাকৈ মাজে মাজে বৰতোপ পাতিছে। পানীফুকন পাৰ্শ্ব সেনাপতিয়ে গুৱাহাটীৰপৰা কিছু ভাটীত আহি আগ বাঢ়ি থাকিবলৈকে স্থিৰ হৈছে। লাচিত ফুকনৰ বিচক্ষণ দিহাকৰণ।

চৰিপু।—আমিও তেস্তে শত্ৰুপক্ষৰ সেইবিলাক আয়োজন আৰু দিহা ব্যৱ কৰিবলৈ চাব লাগে।

বঘুনাথ।—নিশ্চয়, তাকে নকৰিলে আমাৰ পক্ষে উজ্জ্বল আগ বঢ়াটোৱেই সম্ভৱপৰ নহব। লাচিত বৰফুকনৰ দিহা সামান্য বিধৰ নহয়।

নচবৎ।—তেওঁ নিজে কিন্তু এইবাৰ নিজৰ দিহাৰ ওপৰত চকু ৰাখিব নোৱাৰিব। শুনিবলৈ, কালিৰপৰা বোলে তেওঁৰ তীৰকঁপে জৰ উঠিছে।

অজিত।—কি! লাচিত ফুকনৰ জৰ! তেনেহলে আজি আহোমৰ আগত বিধিপথালি! এয়ে কিন্তু উদ্দেশ্য লাধিবৰো আচল ছেগ। দেখা যাওক, কোনে কি কৰিব পাৰে। লাচিতৰ কিন্তু দেহা দুৰ্বল হলেও, বুদ্ধিৰ বিভ্ৰম নঘটে।

চৰিপ্।—ঠিক কৈছাঁ, এই হে আচল ছেগ। শীঘ্ৰে যাত্ৰা কৰিবৰ দিহা কৰা যাওক।

বঘুনাথ।—মোৰ বোধেৰে আমি আটাইকেইওজনে একে সময়তে সঠৈসেজৈ শত্ৰুক বেৰি ধৰিবগৈ লাগে।

নচবৎ।—ঠিক কথা। লাচিতৰ অমুপস্থিতত এই কাৰ্য্যলৈ সুবিধা হৈছে।

অজিত।—মোৰ বোধেৰে হলে, ঠিক হোৱা নাই। আটাইকেইওজন একেবাৰে আগবাঢ়ি উজ্জ্বলৰ প্ৰয়োজন কি? তেনে কৰিলে ইফালে শিবিৰ উদং হয়। লাগ বুলিলে পাচত যোগান দিব কোনে?—

চৰিপ্।—হওঁতে হয়। পাচত যোগান দিবলৈকো থাকিব লাগে।

অজিত।—আক চাবলগীয়া যে, অকল পানীয়েদি হে উজ্জ্বল লগীয়া হৈছে যেতিয়া, নিজৰ মান্তহেৰেই বাট জুৰি গলে সময়ত নিজৰ গা ঘূৰাবলৈকে টান পৰিব। সেই কাৰণে, মোৰ বোধেৰে আটাইকেইওজন আগ বাঢ়িব নালাগে; অন্ততঃ, বৰসেনাপতি গুৰি-ধৰা হৈ শিবিৰত থকা হৈ যুক্ত।

ৰামসিংহ।—অজিত মানুহটো ডেকা, কিন্তু তাৰ বুদ্ধিটো হলে বৃদ্ধ। তাৰ কথাখিনি বৰ সাকৰা, দলিয়াই পেলাব লগীয়া নহয়।

চৰিপ্।—মোৰ মনতো অজিতৰ প্ৰস্তাব সাকৰা যেন লাগিছে; সেইমতে কাম হোৱা হে উচিত বিবেচনা কৰোঁ।

ৰামসিংহ।—আচ্ছা সেয়ে হব ; প্ৰথমেই চৰিপথাই অকলে নৌবাহিনী
ৰণবলেৰে উজাই আগ বাঢ়িব ; পাচত মই শিবিৰৰপৰা সময়মতে ৰণবলৰ
যোগান দি থাকিম।

অজিত।—(স্বগতঃ) হওক, ছেগ ধৰা বেয়া নহল। বৰসেনাপতি যোৱা
হলে, এইবাবেই অন্ত পেলালগৈহেঁতেন ! অহঃ ! লাচিত বৰফুকনকৰ নৰিয়া !
হাঁয়, অসমৰ কি দুৰ্ভাগ্য !! কি যে বিধি-বিড়ম্বনা !!!

চৰিপ্।—ভাল, তেনেহলে সেই মতেই মই প্ৰস্তুত হওঁগৈ। পলম কৰাৰ
সকাম নাই।

ৰামসিংহ।—আচ্ছা, যোৱা, সঠিক হোৱা গৈ। বঘুনাথ আৰু নচৰং !
তোমালোকো এতিয়া যোৱা, কিৰাতবৰ্ভিয়া আৰু বইৰামদেও ইবিলাককে
লগ লাগি যথা সময়ত মোৰ আদেশ আৰু উপদেশ লবাহিহঁক। ময়ো যাওঁ,
অজিত ! আহাঁ। (সকলোৰে প্ৰস্থান)

অজিত।—বহুত আচ্ছা, হজুৰ ! (স্বগতঃ) অহঃ ! অসমৰ অসম মহাবীৰ
বিচক্ৰগীয়া ৰণপণ্ডিত বৰসেনাপতি লাচিত বৰফুকনৰ আসন্ন সাময়িক নৰিয়া
বিষম সমস্তা !! অদ্ভুত বিভাট !!! (ৰামসিংহৰ পিচ-ধৰি প্ৰস্থান)

চতুৰ্থ অঙ্কপাত।
জিৰণি-পটেক্সপণ।

৫। অঙ্ক।

প্রথম গভীৰ্ণ।

গুৱাহাটী,—বৰফুকনৰ বাহৰ।

(নৰিয়া-পাটাত লাচিত, পিঙ্গলা আৰু গন্ধৰ্বনাৰায়ণ)

পিঙ্গলা।—(নৰীয়াৰ শিতানৰ কাষত বহি বিছি বিছি) দেউতা !
এতিয়া কেনে পাইছে ? গাৰ পোৰণি অলপ এৰিছে নে ?

লাচিত।—(ছুকাৰ ছাৰি) হুঁ-ওঁ, কেনে পাইছে ?—মোৰ বগ কেনে
চলিছে ? মোগল সেনা কোন্খিনি পাইছেহি ? গন্ধৰ্ব ক'ত ?

গন্ধৰ্ব।—আহেঁ। শত্ৰুপক্ষৰ নৌ-সেনাবাহিনীৰ বগতৰীবোৰ উজাই
আহি আন্ধাৰ বালিৰপৰা এটা পাকৰ ভাটী পাইছেহি।

লাচিত।—কি ! (উঠিবলৈ ধৰি, পৰি যায়) ইমানলৈকে উজাগে ! তাৰ
ভাটীতে পানীফুকনে ভেটি নধৰিলে ?

গন্ধৰ্ব।—ধৰিছিল। শত্ৰুৰ গতিৰোধ কৰিব নোৱাৰি হুঁহুঁকি পৰি
পানীফুকন আন্ধাৰ বালিৰ পোনত বৈছেহি।

লাচিত।—সৰ্বনাশ ! পালেহিয়েই ! যোৱা, যোৱা, এতিয়া কোন্খিনি
পাইছেহি তুৰন্তে চাই আহাঁ।

গন্ধৰ্ব।—ভাল, চাই আহোঁ। (গন্ধৰ্বৰ প্ৰস্থান)

পিঙ্গলা।—দেউতা, আপুনি বগৰ কথা লৈ উদ্ভাৱল হোৱাৰ এতিয়া
সময় নহয়, গা আকৌ আচম্ভাই কৰিব।

লাচিত।—গাৰ ফালে যি হল লাগে আই, বগৰ কথা নাভাবি পাৰোঁ নে ?
বগৰ ভাবনা এই মেহাৰ ভাবনাতকৈ আগ।

(গন্ধৰ্বৰ পুনঃ প্ৰৱেশ)

লাচিত।—(উদ্বিগ্ন হৈ) কি বাৰ্তা ? কোন্খিনি পাইছেহি ?

গন্ধৰ্ব।—শত্ৰুৰ বণতৰী কল্কলকৈ উজাবই লাগিছে।

লাচিত।—(একে চিপে উঠি বহি) কি ! এতিয়াও আমাৰ পক্ষে বৰ-
তোপ মাৰি শত্ৰুৰ বণতৰী ওফৰাই দিয়া নাই কিয় ? পানীফুকনে কৰিছে কি ?

গন্ধৰ্ব।—বৰতোপ ফেৰ কৰি পানীফুকন সষ্টম হৈ আছে, কিন্তু গণকে
এতিয়াও ক্ষণ মিলা নাই বুলি ৰাখি থৈছে।

লাচিত।—(উদ্ধাৱল) কি ! ক্ষণ নিমিলাৰ বাবেই শত্ৰুক গা
পোৱাইছেহি ! ক্ষণ মিলিবই লাগে। গণকক কোৱাঁগৈ।

গন্ধৰ্ব।—যাওঁ, ক্ষণ মিলিবই লাগে বুলি কওঁগৈ। (গন্ধৰ্বৰ প্ৰস্থান)

পিজলা।—দেউতা, বহি থাকিলে আকৌ মূৰ ঘূৰাব ; শুই পৰোক
(লাহেকৈ ধৰি গুৱাই দিয়ে)।

লাচিত।—(চাটিফুটি) যায় ! যায় ! এতিয়াহে যায় ! যত কৰিলোমানে
সকলো মিছা হয় এতিয়া !

(গন্ধৰ্বৰ পুনঃ প্ৰৱেশ)

লাচিত।—(উদ্বিগ্ন) মিলিল নে ক্ষণ ?

গন্ধৰ্ব।—নাই, গণকে নামানে আমাৰ কথা।

লাচিত।—তেন্তে কি উপায় ! যায়, যায় ! দেশ বসাতললৈ যায় !
কোনখিনি পাইছেহি ? যোৱী, যোৱী, আকৌ যোৱী—তুৰন্তে কোৱাঁহি।

গন্ধৰ্ব।—চাই অহাৰ বাব নাপাই লাগি যাৰলৈ আজ্ঞা পোৱা হলেই
ভাল আছিল। বাক, যাওঁ, চাই আহোঁ। (গন্ধৰ্বৰ প্ৰস্থান)

লাচিত !—হাঁয়, ইবাৰ হে যায় গুৱাহাটী !

পিজলা।—দেউতা, বৰকৈ উতলা নহব ; বিকাৰ আকৌ বেচি হবলৈ
ধৰিছে।

লাচিত।—(চাটিফুটি) কি কৰিম ! কি উপায় !

পিজলা।—ভগৱন্তে কৰিব যি হয়, আপুনি স্থিৰ হওক।

(বাজখোৱাৰ প্ৰৱেশ)

বাজখোৱা ।—ডাঙৰীয়া ! শত্ৰু আহি আক্কাৰ বালিৰ পোন্ পালেহি, এতিয়াও ক্ষণ মিলা নাই ! কি কৰা যায় এতিয়া ?

লাচিত ।—সৰ্বনাশ ! (একেচিপে উঠি বহি) যোৱা, যোৱা, তুবন্তে এখন মাৰ বান্ধিবলৈ দিয়াগৈ । মোক এই চালপীৰাই সৈতে লাঞ্ছা নিবলৈ মাহুহ লৈ আহাঁগৈ ।

বাজখোৱা ।—ভাল, ডাঙৰীয়া ! (বাজখোৱাৰ প্ৰস্থান)

পিঞ্জলা ।—(আতুৰ হৈ) এই মহাসঙ্কটত বন্ধা কৰা প্ৰভো !

লাচিত ।—(উচাতন) ক'তা, ক'তা, আহিল নে ? নে, মোক নে ।

পিঞ্জলা ।—(চকু-লো টুকি) ক'লৈ নিব লাগে আপোনাক দেউতা ?

লাচিত ।—বগলৈ । বগৰ কেন্দ্ৰলৈ । মোগলৰ মাজলৈ ।

পিঞ্জলা ।—এই নৰীয়া গাৰে বগত আপুনি কি কৰিবগৈ দেউতা ? নালাগে যাব । উদ্ধাৱল নহব দেউতা ! গন্ধৰ্ব কোৱৈ এইবাৰ এটা সু-মিহা লগাবগৈ ; আপুনি নিশ্চিন্ত হওক, দেউতা !

লাচিত ।—ও, নকৰি, নকৰি, আই, নকৰি । মই নগলে আজি এই ছেগতে মোগলে গুৱাহাটী লবহি ।

পিঞ্জলা ।—নৰীয়া গাৰে গৈ আপুনি নো কেনেকৈ বাণিব ? নালাগে যাব দেউতা !

লাচিত ।—বাখিব নোৱাৰোঁ যদি, প্ৰাণকে দিমগৈ ; বগতে নিজেই ধৰা দিমগৈ । কিন্তু, গুৱাহাটী এৰি দি, মই জীয়াই নাথাকোঁ ; থকাবপৰা মোৰল নাই, গৰিহণা আছে । ক'তা, ক'তা, ইমান পৰেও নাহিল ! মোক নিনিলেহি !—নিনিলেহি ! (মূছকুছ যায়)

(মাহুহ লৈ বাজখোৱা আৰু গন্ধৰ্বৰ পুনঃ প্ৰৱেশ । চালপীৰাই সৈতে লাচিতক উলিয়াই নিয়ে ; চকু-লো টুকি টুকি পিঞ্জলা পিচে পিচে যায় ।)

দ্বিতীয় গৰ্ভাঙ্ক ।

—১৪৩—

শৰাইঘাট,—তুমুল বণ ।

(পানীফুকন বৰতোপ আৰু হিলৈ মাৰিবলৈ সজ্জম হৈ আছে ; নৰ্ত্তমে হাতত জ্যোতিষ পুথি লৈ ক্ষণ গণনা কৰিব লাগিছে ।)

পানীফুকন।—হাঁয়, মোগলৰ বণতবী কল্কলকৈ উজ্জাবই লাগিছে ; সৌৱা, চৰিপুৰ্ণা আহি আন্ধাৰবালিৰ পোন পালেহি ! আৰু বৰ নোৱাৰি। নোৱাৰি বৰ। বৰতোপ ওফৰাব লাগিল। হিলৈ মাৰিবলৈ হুকুম দিম এতিয়া।—হৈছে নে ? হৈছে নে বাপু ? ক্ষণ মিলিছে নে ?

নৰ্ত্তম।—নাই, নো মিলে ; অলপ বাকী ।

পানী।—(উজ্জৱল হৈ) এতিয়াও বাকী ! আমাৰ কাৰ্য্যলৈ আৰু তেজো সময় বাকী নাথাকে । এটা মুহূৰ্ত্তৰ ফেৰত এতিয়া এখন ৰাজ্য যায় !

নৰ্ত্তম।—(খঞ্জেৰে) ক্ষণ নিমিলিলে বলেৰে মিলাব পাৰি নে ?

পানী।—সৰ্কনাশ ! পালেহি, একেবাৰে গা পালেহি ! ক্ষণ মিলাব আগেয়ে এতিয়া ধ্বংস মিলিব ! নোৱাৰি, নোৱাৰি বৰ আৰু !

(চালপীৰাই সৈতে নৰীয়া লাচিত বৰফুকনক প্ৰৱেশ কৰোৱা হয়)

লাচিত । (ব্ৰহ্মপুত্ৰলৈ আঙ্গুলিয়াই) লৈ যোৱা, মোক একেবাৰে মাৰ নাৱত তুলি দিয়াগৈ । গণকৰ ক্ষণ মিলাব অপেক্ষাত আমাৰ সেনা-সেনাপতি সকলে ইমানতো চাই আছে ! অহঃ, নিয়া মোক, নাৱে সৈতে ভটীয়াই দিয়াগৈ ; মোক মোগল সেনাপতিয়ে ধৰি বন্দী কৰি লৈ যাওক ; আৰু মোৰ সেনা আৰু সেনাপতিসকলে চাই থাকুক ! স্বৰ্গদেৱলৈ বাতৰি যাওক, নৰীয়া-পাটীত পাই বৰফুকনক শত্ৰুৱে ধৰি নিলে ; আমি মথল কৰা গুৱাহাটী আকৌ মোগলৰ হাতত পৰিল ! হাঁয়, চন্দ্ৰ-দিবাকৰ থাকেমনে এই অখ্যাতি থাকিল, থাকুক ! দিয়া, দিয়া, মোক ভটীয়াই দিয়া ।

(চালপীৰা নাৱত তুলি ভটীয়াই দিবলৈ নিয়া হল)

অসমীয়া সেনা-সেনাপতি ।—জয়, স্বৰ্গদেৱৰ জয় !

জয় ববফুকন লাচিত্তৰ জয় !

(সকলোৰে বেগেৰে প্ৰৱেশ)

পানীফুকন—হাঁয়, হাঁয় ! গল, গল ! নিৰস্ত ববফুকনৰ নাও ভটীয়াই গল !
শত্ৰুৰ মুখত অযাচিত পৰেগৈ এতিয়া ! ঘোড়া, ঘোড়া, বিষয়াসকল, আগ
বাঢ়া ! কি চাইছাঁ, ববফুকনৰ নাও আৰ কৰি আগ হোৱাংগেইক । গণকৰ
ক্ষণ নালাগে ; এই মাৰিলো, মাৰিলো বৰতোপ, মাৰিলো (আৱাজ) ।—হিলৈ
মাৰিবলৈ ধৰাইক (আৱাজ) ।—মাৰি থাকাঁ, মাৰি থাকাঁ (জাউৰি-জাউৰিকৈ
হিলৈৰ আৱাজ) ।

অসমীয়া সেনা-সেনাপতিসকল ।—জয় স্বৰ্গদেৱৰ জয় !

জয় ববফুকন লাচিত্তৰ জয় !

(সকলো বেগেৰে প্ৰৱেশ আৰু প্ৰস্থান)

পানীফুকন ।—(নেপথ্যলৈ আঙ্গুলিয়াই) চোৱাঁ, চোৱাঁ, সোৱা ববফুকনৰ
নাও আৰ কৰি ধৰি আমাৰ বিষয়াসকলৰ নাও আগ বাঢ়িল ! ছুয়ো পাববপৰা
মেলি দিয়া নাও চাপি, সোৱা এখন সাকো ঘেন হৈছে । নাৱে নাৱে ভৰি দি
ব্ৰহ্মপুত্ৰ ইপাৰ-সিপাৰ হব পৰা হৈছে ! অসমীয়া বণতৰী দেখি চৰিপুণী
তথা লাগিছে ! গণকৰ বাধা নেওচা যাওক, বৰতোপ উফৰিবলৈ দিয়া ।
হিলৈ মাৰিবলৈ ধৰাঁ । শত্ৰুৰ নাও ওকৰাই নিয়ক । (হিলৈৰ আৱাজ) । নবৰী,
নবৰী, মাৰী, মাৰী, জাউৰি-জাউৰিকৈ হিলৈ মাৰি থাকাঁ (হিলৈৰ আৱাজ) ।
যাওঁ, যাওঁ, ময়ো যাওঁ, আগচি ধৰোঁগৈ । (নেপথ্যত হিলৈৰ আৱাজ)

(পানীফুকনৰ বেগেৰে প্ৰস্থান ; বুঢ়াগোহাঞি ডাঙৰীয়াৰ প্ৰৱেশ)

বুঢ়াগোহাঞি ।—বুৰিল, বুৰিল ! শত্ৰু নিগমে বুৰিল ! চোৱাঁ, চোৱাঁ,
বৰতোপৰ গুলি লাগি মোগলৰ নাওবোৰ সলৈলৈ উললৈ গৈছে ! যাওক,
যাওক, বসন্তললৈ যাওক । বাৰ্কাবোৰ ভটীয়াই সোৱা পলাবলৈ ধৰিছে ।

যাওঁ, যাওঁ, ময়ো খেদি যাওঁ। আজি মোগলক কচুকটা দি হেঁপাহ
পলুৱাওঁগৈ যাওঁ।

(বুঢ়াগোহাঞি ডাঙৰীয়াৰ বেগেৰে প্ৰস্থান ; চন্দ্ৰনাৰায়ণৰ প্ৰৱেশ)

চন্দ্ৰনাৰায়ণ।—পৰিল, পৰিল ! পৰিল সোৱা, চৰিপুখী সেনাপতি
পৰিল ! নাৱে সৈতে পানীৰ তললৈ গল ! চোৱাঁ, চোৱাঁ, বাকী নাও-মাছুহ
আটাইবোৰ ছিটিকি পলাইছে ! আমাৰ নাৱে খেদি নিছে !

(বেগেৰে প্ৰস্থান)

নেপথ্যত।—(বণ-কোলাহল) জয় স্বৰ্গদেৱৰ জয় !

জয় বৰফুকন লাচিতৰ জয় !

(গন্ধৰ্বনাৰায়ণৰ বেগেৰে প্ৰৱেশ)

গন্ধৰ্ব।—ধন্য মহাবীৰ লাচিত বৰফুকন ! ধন্য তোমাৰ বণ-কৌশল !
ধন্য তোমাৰ স্বদেশ-প্ৰেম ! ধন্য তোমাৰ বণপাণ্ডিত্য ! নৰিয়াই তোমাৰ
বাহুবল অৱশ্য কৰিছিল, কিন্তু প্ৰতিভা মলিন কৰিব পৰা নাছিল।
বাহুবলতকৈও আজি তোমাৰ বুদ্ধিবলে জগতক তবধ লগালে ! এক নিৰস্ত
লাচিতে আজি সহস্ৰ শশস্ত্ৰ সৈনিকৰ বল দিলে। মহাবীৰ লাচিতৰ
অলৌকিক বণ কৌশলে আজি অসমীয়া সেনানীৰ প্ৰাণত বৈদ্ৰ্যাতিক বল
প্ৰয়োগ কৰিলে ! ধন্য তুমি !, ধন্য তোমাৰ জন্মভূমি ! ধন্য তোমাৰ
জাতীয় প্ৰেম !

তৃতীয় গভাক।

আন্ধাক বালি,—বগৰ পাচত।

(মাধৱচৰণ আৰু নৰ্ত্তম)

নৰ্ত্তম।—দিয়া এতিয়া, দিবলৈ বাকী থকাখিনি।

মাধৱ।—কিয় দিম ? দিম কিয় হে ?

নৰ্ত্তম।—কিয় ! দিম বোলা দিয়া আকৌ, কিয় কি ?

মাধৱ।—দিম বুলিছিলোঁ হয়, কাম নকৰাকৈ এনেই দিম বোলা নাই।

নৰ্ত্তম। কি ! কাম কৰি দিয়া নাই নে ? এনেই হে বাখি দিলোঁ
এবেলা পৰলৈ ? আন্ধাক বালিৰ পোন পোৱাইছিলোঁহি আৰু ! পিচে, কি
কৰিবা, অদ্ভুত গণনা নগণা হল !

মাধৱ।—নগণা হল, মই কৰিম কি ? কাৰ্য্য সিদ্ধি হলে হে বাকী
কেটকা দিম বুলিছিলোঁ ; নহল সিদ্ধি, নোপোৱা।

নৰ্ত্তম।—মোৰ দোষত নহল নে কিবা ?

মাধৱ।—ধাৰে দোষত নহক লাগে।

নৰ্ত্তম।—এ, সেইবোৰ ঠগ্বাজী নকৰিবা জানিছা ; দিহা, দিহা, দিব-
লগীয়া দি দিয়া, গুচি যাওঁ।

মাধৱ।—যোৱা গুচি, তোমাক নো কোনে ধৰি বাধিছে। কিয় আছোঁ ?

নৰ্ত্তম।—নিদিয়া দেখি হে আছোঁ।

মাধৱ।—নিদিওঁ বুলিছোঁ নহয়।

নৰ্ত্তম।—নিদিবা কিয় ? যোঁলৈ বুলি যোগলৰ টকা আনি এতিয়া নিকে-
ধাৰা নে কি ?

মাধৱ।—মোগলৰপৰা ধন লোৱাৰ লগত তোমাৰ কি হাত আছে ? তোমাৰ বন্দবস্ত আছিল মোৰ লগত। মোগল গুৱাহাটী সোমোৱালৈকে অসমীয়া বণ্ডুৱাক ক্ষণ নিদি ৰাখি থব পৰা হলে, আমাৰ উদ্দেশ্য সিদ্ধি হ'লহেঁতেন ; তেতিয়া বাকী কেটকা হে নালাগে আৰু কিমান পালোঁহেঁতেন !

নৰ্ত্তম।—নালাগে আমাক বেচিকৈ ; যি পাব লগা আছিল তাকে দিা-
শুচি যাওঁ।

মাধৱ।—কি অবজ্ঞা অ ! কাৰ্য্য সিদ্ধি নহ'ল দেখি, নোপোৱা বুলিহেঁ
নহয় ? কি কেপ্‌কেপাই থাকাঁ।

নৰ্ত্তম।—নাপাম কিয় ? এঃ, এনেয়ে আহিছে ! দিয়া, দিয়া। নিদিলে
নেৰিম জানিছা (মাধৱৰ জোলাঙাত ঠাপ মাৰি ধৰি টনা-আজোৰা লগায় :
আৰু জোঁটাপুটিত দুয়ো বাগৰি পৰি চৰীয়াচৰিকৈ চিয়ঁৰ-বাখৰ লগায়)।

(এটা মোগল সৈনিকৰ প্ৰৱেশ)

সৈনিক।—হো, আল্লা ! কি হৈছে তইতৰ ? কি হৈছে, ক'চোন
বাক শুনোঁ। (দুইকো জোঁটাপুটি ভাঙ্গি একেৰাই দিয়ে)।

মাধৱ।—ধৰাঁ, ধৰাঁ, দোছ, এই দুখনক ধৰি দুকিলমান লগাই দিা
ই মোগলৰ ফালৰ ধন খাই, ক্ষণ নিদিওঁ বুলি এৰি দি, বেইমানী কৰিছে।

সৈনিক।—হয় নে ? অ, সেই হে আমি জিকিও হাৰিলোঁ ! বেটা,
বেইমান নিমখ হাৰাম ! (নৰ্ত্তমক ধৰি চৰ, ভুকু ইত্যাদিৰে কিল-কীৰ্ত্তন
কৰে)।

নৰ্ত্তম।—উঃ ৰাম ! মৰিলোঁ, মৰিলোঁ, এৰি দে। বাক, মেৰ
কথাওচোন শুন। উঃ, উঃ—

সৈনিক।—আচ্ছা কি ক'ব ক, ক বেটা বেইমান, ক।

নৰ্ত্তম।—তুমি জনা নাই দোছ, সি যোক দিওঁ বোলা টকা নিদি হে
গোট্টেই বৰ্বাদ কৰিলে ! যোক সি আপোনালোকে ঘূচ- দিয়া ধনখিনি
নিদিয়াত হে ক্ষণ এৰাই গল !

সৈনিক ।—হয় নে বেইমান, নিমখহাৰাম ! তই আগয়েও কেইবাবাৰো হেনো মোগলৰ নিমখ খাই নিমখহাৰামী কৰি থৈছ। বেটা, তোক হে মজা দিব লাগে (মাধৱক ধৰি পেলাই লৈ গুলুলাগুলুকৈ কিলায়) ।

নৰ্ত্তম ।—(হেঁপাহ গুচাই মাধৱক কিলচাবেক মাৰি), ধৰাঁ দোহ, কটাবন্দী এই ঠগ্বাজক বিষয়াৰ আগত দিওঁগৈ নি । (ছয়ো দুই বাউসিত ধৰি মাধৱক চোচোৰাই উলিয়াই নিয়ে) ।

মাধৱ ।—হেৰ ই, নিনিবিহঁতৰ্ ! নবধিবিহঁতৰ্ ! এতিয়া হে মৰিলোঁ !
(প্ৰস্থান)

চতুৰ্থ গভাক ।

হাদিৰা,—বণ-কেন্দ্ৰ ।

(বামসিংহ, নচৰংগী আৰু অজিত)

নচৰং ।—চৰিপথাৰ পতনৰ লগতে আমাৰ নৌ-সেনাৰ একেবাৰে বল মৰিল ; এতিয়া আৰু আমাৰ বণতৰী যিবোৰ বাকী বৈছে, সেইবোৰ মোৰ বোধেৰে কেবত পঠোৱা হৈ যুগুত ।

বামসিংহ ।—বণতৰী আটাইবোৰ গৈ মানাহাত বৰলৈ আবেল দিয়া হৈছে । সম্প্ৰতিকলৈ জল-যুদ্ধৰ আয়োজন আৱশ্যক নকৰে । কিন্তু, শবাইঘাটৰ বুদ্ধৰ পাচত লগা স্তলযুদ্ধ কেখনতো যে আজিলৈকে আমি হে ঘাটিব লাগিছোঁ, ই হৈ দুখৰ বিষয় ! তোমালোকক আৰু কি কম, এই বাবে মই বৰ অপমান পাইছোঁ । এতিয়া কোন মুখেৰে যে দিল্লীলৈ উলটিম তাকে হে ভাবিছোঁ ।

নচৰং ।—আমি নো বাক কি কৰিম ? আমি তো কৰ্ত্তব্যত ক্ৰটা কৰা নাই । আপুনি অচকুৰে দেখিছেই আছে ।

ৰামসিংহ।—অৱশ্যে, তোমালোকে যত্ন কৰা নাই ; কিন্তু অসমীয়া সৈন্ত ইমান কাজুৱা বুলি মোৰ ইতিপূৰ্বে ধাৰণা নাছিল। এতিয়া দেখিছোঁ, একেবিধ অসমীয়া সৈন্তই নাবিক, পদাতিক আৰু অশ্বাৰোহী সৈন্তৰ কাম কৰিব পাৰে ; সেই একেবিধেই তীৰ, বন্দুক আৰু বৰতোপ মাৰিব পাৰে ; গড় বান্ধিব পাৰে ; মাল যুঁজিব পাৰে ;—বিশেষকৈ চোৰাংচোৱা কাৰ্য্যতঃ অসমীয়া সৈনিক ভাৰতৰ ভিতৰত অতুলনীয়। মুঠৰ ওপৰত কবলৈ গলে, সিহঁত ৰণ-সংক্ৰান্ত সকলো কামতে পৈণত। এনে অদ্ভুত, অথচ বিচক্ষণীয়া সৈন্তবল এক আহোম ৰজাত বাজে ভাৰতবৰ্ষৰ আন কোনো ৰাজক্ষমতাৰ আছে বুলি মই নাজানোঁ। সেই হে আহোম ৰাজক্ষমতাৰ অসম পৰাক্ৰম ! তথাপি, এখন ৰণতো আমি নাম কৰিব নোৱাৰাৰ বাবে আপোনা-আপুনি খেদ কৰিব লগীয়া হৈছে। ইফালে ৰণৰো সামৰণি পৰিব লগীয়া হলহি।

অজিত।—হজুৰ ! ৰণৰ সামৰণি পৰিবৰ হৈছে নে ?

ৰামসিংহ।—ওঁ, সামৰণিৰ ওচৰ চাপিছেহি। এই খনেই শেহ ৰণ হব। ইয়াতে মোৰ বল-বীৰ্য্য, ৰণ-কৌশল, ৰণ-বল যি বাকী বৈছে চুড়ান্তকৈ খটাম। এই ৰণতে হয় লাচিত, নহয় ৰামসিংহৰ পতন নিশ্চয়।

অজিত।—ইয়াৰ পাচত আৰু ৰণ দিয়া নহব নে ?

ৰামসিংহ।—এই যাত্ৰাত আৰু নহয়।

অজিত।—ওঁ, বুজিলোঁ ; ইয়াতে সকলো শেষ হব লাগে।

নচৰং।—এইবাৰ বোলে হতীয়াহতি যুদ্ধ হব ? হয় নে ?

ৰামসিংহ।—হয়, আমাৰ সেই প্ৰস্তাৱ শত্ৰুপক্ষে গ্ৰহণ কৰিছে।

নচৰং।—তেন্তে লাচিতৰ শিৰলৈ মোৰ নজৰ থাকিল।

ৰামসিংহ।—লাচিত হেন বীৰৰে সৈতে হতীয়াহতি তোমালোকৰ লগত হোৱাটো শোভনীয় নহব। লাচিত যদি তোমাৰ হাতত পৰিব লাগে, তেন্তে মোলৈ আৰু কোন্ থাকিব !

নচবৎ ।—বাক, আপোনাৰ হাতৰপৰা সাৰি যায় যদি, তেতিয়া আমি আক্ৰমণ কৰিলে তো দোষ নাই ?

বামসিংহ ।—হওঁতে শত্ৰুবধত দোষ কি আছে ! কিন্তু, মোৰ হাতৰপৰাত সাৰি যাওকচোন,—এইবাৰ আহক ।

নচবৎ ।—বাক, তেস্তে মনত থাকিল । সাজু হৈ আহোঁগৈ । (প্রস্থান)
অজিত ।—মোৰো মনত থাকিল । ময়ো স্ববেশেৰে আহোঁগৈ । (প্রস্থান)
নেপথ্যত ।—জয়, স্বৰ্গদেৱৰ জয় ! জয় লাচিত ববকুনৰ জয় !

(খোলা তৰোৱালেৰে লাচিতৰ প্ৰৱেশ)

লাচিত ।—ধৰাঁ অসি, বামসিংহ, আজি তোমাৰে সৈতে হেঁপাহ পলুৱাই লাগি চাওঁ । তুমি আহোম স্বৰ্গদেৱক এই কাৰ্য্যলৈ বিচাৰিছিলো ; প্ৰথমে তেওঁৰ এই অনুচৰকে চাই লোৱাঁ । হেৰা, বীৰ ! মল্লযুদ্ধত আহোমৰ বাহুবলৰ চিনাকি ইয়াৰ আগেয়ে তোমাক দিয়া নাই, তালৈ সময় হোৱা নাছিল বুলি ; এতিয়া মোৰ উদ্দেশ্য সিদ্ধি হল, সেই সময়ো হৈছে । ধৰাঁ অসি, আহোম বীৰৰ প্ৰত্যক্ষ চিনাকি দিওঁ !

বামসিংহ !—চলোৱাঁ অসি, লাচিত, এই তোমাক অন্ত-কাল !

(লাচিত আৰু বামসিংহৰ মাজত অসিযুদ্ধ ; নচবতৰ হঠাৎ প্ৰৱেশ)

নচবৎ ।—কি চাব লাগিছে,—এই একে ঘাপে বধিলো লাচিত !

(নচবতে পিচৰপৰা লাচিতক ঘাপ মাৰিবলৈ উদাত, এনেতে বিজুলী-সঞ্চাৰে অজিতে প্ৰৱেশ কৰি, সৈনিক পোছাক ছিঁৰি দলিয়াই পেলাই, “বমণী গাভৰু”ৰ স্বৰূপ সাজেৰে আক্ৰমণৰ মাজত সোমায়হি ।)

অজিত ।—কি কৰাঁ ! কি কৰাঁ নচবৎ !

নচবৎ ।—(চমক পাই) ইকি !—অজিত !—অজিত কি বমণী !!

বমণী ।—আন বমণী নহয়,—“বমণী গাভৰু” । নচবৎ ! আগেয়ে বমণীক নবধিলে মোৰ মানস স্বামী লাচিতক বধিব নোৱাৰাঁ । চাই লোৱাঁ, স্বৰূপ যোব !

আজি হে বমণীৰ বিয়া!—(নচৰতৰে সৈতে অসি-যুদ্ধত বমণী গাভৰুৰ পতন, নচৰতৰ তুৰন্তে প্ৰস্থান, লাচিত আৰু ৰামসিংহ তথা!)

বমণী।—পৰ-ভু, দয়া-ময়, পূৰ্বালা কা-মনা! সাৰ-থক জীৱন! জন-ম ভূ-মিৰ উদ্‌ধাৰ দে-খিলোঁ। য'ৰ দে-হা ত'ত সঁ-পিলোঁহি। যা-ক ভা-বত, তা-ক আগত পা-লোঁহি। ম-নো-বথ পু-ৰণ হ-ল মোৰ। (মৃত্যু)

ৰামসিংহ।—অহঃ! অজিত মোৰ! তুমি তো সাধাৰণ অজিত নাছিলি! তুমি ৰমণী গাভৰু! সেই হে ৰমণী গাভৰুৰ উন্নত ভাবেৰে মোক মূহিৰ পাৰিছিলি তুমি; এক্ষন্তেকলৈকো কৰ্তব্যবিমুখ নহৈ তুমি ক্ষত্ৰিয়ক শিক্ষা দিব পাৰিছিলি। আহোম “ৰমণী” সামাণ্য ৰমণী নহয়। তোমাৰ বীৰাঙ্গনা চৰিত্ৰৰ বলে শত ক্ষত্ৰিয়ৰ তেজ পানী কৰিব, ভাৰত ৰমণীক সতীত্বৰ জ্ঞান দিব।— আহোম বীৰ লাচিত! তোমাৰ বীৰত্ব, তোমাৰ ৰণ-পাণ্ডিত্য, তোমাৰ ৰাজভক্তি, তোমাৰ জাতীয়তা, তোমাৰ স্বদেশ-প্ৰেম পৃথিবীৰ আদৰ্শ! ক্ষত্ৰিয় ৰীতি অনুসৰি, মই আজি প্ৰকাশ্যে তোমাৰ ওচৰত পৰাজয় স্বীকাৰ কৰি স্বদেশলৈ উলটিলোঁ; তোমাৰ দেশ তুমি উদ্ধাৰ কৰিলি। যি দেশত ৰমণী গাভৰু হেন বীৰকণ্ঠা আৰু লাচিত বৰফুকন হেন বীৰপুত্ৰৰ জন্ম, সেই দেশত অত্ৰৰ অধিকাৰ নাই! (গহীন খোজেৰে প্ৰস্থান)

লাচিত।—অহঃ! কি অলৌকিক বিয়া! পৃথিবীত এনে বিয়া দেখুৱাবলৈকে ৰমণী গাভৰুৰে অসমত জন্ম লৈছিল! ধন্য তুমি গাভৰু! ধন্য তোমাৰ প্ৰতিজ্ঞা! ধন্য তোমাৰ স্বদেশ-প্ৰেম! ধন্য, ধন্য তোমাৰ গুপ্তপ্ৰেম! প্ৰাণ দি ৰাখিলি এই প্ৰাণ; কিবা পালা প্ৰতিদান? নাই, নাই তাৰ ষোগ্য প্ৰতিদান, নাই এই সামৰিক কৰ্মজীৱনত। যি বিয়া পাতিলাঁ আজি মানসত মোৰে, অচিৰে পাতিম সি বিয়া সিপুৰীত তোমাৰে। মিলিব তাৰ শুভছেগ অনতিপলমে। দৈহিক ৰণত প্ৰকাশ্যে জয় হৈ বিজয়ী নাম লাভ কৰিলোঁ; আধ্যাত্মিক ৰণৰ ক্ষণ গণিম সংগোপনে এই ৰণ-সামৰণিত। (নেপথ্যলৈ চাই) কোন আছাঁ?—(পানীফুকন আৰু গন্ধৰ্বৰ প্ৰৱেশ) লোৱাঁ, এই পৱিত্ৰ শৱ গভীৰ সন্মানেৰে আমাৰ শিবিৰলৈ লৈ যোৱাঁ; ইয়াৰ স্মৰণ্য সংকাৰ হ'ব লাগিব।

লাহৰী ।

(ঘৰুৱা উপন্যাস)

কলিকতা ইউনিভাৰ্চিটিৰ বেজিষ্টাৰ্ড গ্ৰেডুৱেট আৰু বি-এ-প্ৰগ্ৰকাৰ ; পাটনা
ইউনিভাৰ্চিটিৰ প্ৰগ্ৰকাৰ আৰু পৰীক্ষক ; লণ্ডন কলেজ এচিয়াটিক চোচাইটিৰ
অনবেবী মেম্বৰ ; পোন-প্ৰথম অসম লেজিচলেট কন্সিলৰ অনবেবল
আহোম প্ৰতিনিধি মেম্বৰ ; আহোম এচোচিয়েচন বিলাকৰ জেনেৰেল
চেক্ৰেটাৰী আৰু প্ৰেচিডেণ্ট ; প্ৰথম শ্ৰেণীৰ অনবেবী মাজিষ্ট্ৰেট ;
মিউনিচিপাল বোৰ্ডৰ চেয়াৰম্যান ; অসম-সাহিত্যিক-
সন্মিলনী, অসম-ছাত্ৰ সন্মিলনী, অসম-শিক্ষক-সন্মিলনী,
আহোম-সভা-সন্মিলনী, অসম-মণ্ডল-কাননুঙ-সন্মিলনী,
অসম-সংৰক্ষণী-সভা-সন্মিলনী, জয়মতী-তিথি-
সন্মিলনী, অসম-এচোচিয়েচন-কনফাৰেঞ্চ
প্ৰভৃতিৰ সভাপতি ; ‘বিজুলী’,
‘উষা’ আৰু ‘বন্তি’ৰ
সম্পাদক ;

অসমীয়া সাহিত্যিক পেঞ্চনাৰ্
বাল্লভাছাছৰ ত্ৰীযুত পদ্মনাথ গোহাঞি বৰুৱা,
এম, আই, এ, এচ,

ৰচিত ।

চতুৰ্থ তাঙৰণ ।

তেজপুৰ,

১৮৬৫ শক ।

মূল্য ১।০ পাঁচহা

তেজপুৰ, অসম,
লীলা-এজেক্‌চিৱপৰা
গ্ৰন্থকাৰৰ দ্বাৰাই প্ৰকাশিত ।

কলিকতা,
৮৫নং অপাৰ চাৰ্কুলাৰ ৰোডস্থিত
'ভাৰতমিহিব প্ৰেছত'
শ্ৰীযুগলচৰণ দাসৰ দ্বাৰাই মুদ্ৰিত।

১। পাতনি।

অসমীয়া উপত্যকা বুলিবলৈ আজিলৈকে এখনো পুথি ওলোৱা নাই। সেই অতীত আৰু দুৰ্গম শুচাবৰ মনেবেই “লাহৰী” বচিবলৈ হাতত লোৱা হয়। কিন্তু, পুথি বচনাৰ ফালে বচোঁতাৰ এয়ে পোন-প্ৰথম উদ্যম,—এই “লাহৰী”য়েই তেওঁৰ মনে-পতা গ্ৰন্থাৱলীৰ লক্ষ্মী। এতেকে, ইয়াত যে অনেক আশোৱাহ বৈছে, তাক নকলেও হয়; গুণগ্ৰাহী বাইজ্ঞে ন-লিখাকৰ দোষাদোষত নালাগি, সামান্য গুণৰ ভাগ গ্ৰহণ কৰিলেই লিখকে তেওঁৰ পৰিশ্ৰম সাৰ্থক হৈছে বুলি মানিব।

কোৱা বাহুল্য মাথোন যে, কলিকতাত প্ৰতিষ্ঠিত “ফুকন-মজল্লাব” কোম্পানীৰ এজেক্সিয়ে পুথিখনৰ প্ৰথম তাঙৰণ পোহৰলৈ উলিয়াই নিদিয়া হলে, “লাহৰী” সতকাই পোহৰলৈ ওলোৱাৰ আশা নাছিল। সেই বাবে আমি সেই কোম্পানীৰ গৰাকী শ্ৰীযুত দুৰ্গানাথ শৰ্মা ফুকনদেৱলৈ এই ছেগতে আমাৰ শলাগৰ শৰাই আগ বঢ়াইছোঁ। ইতি—

কলিকতা,	}	বিনীত,
৬৭নং, মিৰ্জাপুৰ ষ্ট্ৰীট।		
১৫ আহিন, ১৮১৪ শক।		শ্ৰীপদ্মনাথ গোহাঞি বৰুৱা।

২। পাতনি।

পাঁচ বছৰমানৰ ভিতৰতে ১ম, তাঙৰণৰ “লাহৰী” গ্ৰাহকক বিলাবলৈ নাইকিয়া হল। সেই কাৰণে, তাৰ পাচৰ দুবছৰমান আমি গ্ৰাহকবপৰা ভাগিদা সহিব লগাত পৰোঁ। তাৰ পাচত, এতিয়া বহু প্ৰবন্ধেৰে এই দ্বিতীয় তাঙৰণ উলিয়া হৈছে। এই তাঙৰণৰ সংস্কাৰত পুথিৰ কলেবৰ আগতকৈ অলপ বাঢ়িল; গতিকে, পুথিৰ মূল্যও ৫০ তিনিসিকলৈ চৰিল। ইতি—

তেজপুৰ, অসম।	}	বচোঁতা-গ্ৰন্থকাৰ।
১৫ আহিন, ১৮২০ শক।		

৩। পাতনি।

২য়, তাড়বণৰ “লাহৰী” সমুদায় বিক্ৰি হোৱাত, আকৌ পাবলৈ নাইকিয়া হল। এইবাৰ ভালেমান দিন গ্ৰাহকক পুথি যোগাব নোৱাৰি দুখিত হৈ, বহু প্ৰবন্ধেৰে এই তৃতীয় তাড়বণ উলিৱা হৈছে। এইবাৰৰ সংস্কাৰত পুথিৰ কলেৱৰ ভালেমান চৰি উঠাত, ইয়াৰ বেচো ১৭ এটকালৈ চৰিল। ইতি—

তেজপুৰ, অসম।	}	বচোতা—গ্ৰন্থকাৰ।
১৫ জ্যেষ্ঠ, ১৮৪৬ শক।		

৪। পাতনি।

৩য়, তাড়বণত “লাহৰী” ক্ৰমে মেট্ৰিকুলেচন আৰু আই, এ, মহলাখাৰ পাঠ্য নিৰ্দ্ধাৰিত হোৱা হেতুকে, ইয়াৰ কাটন বহুল হোৱাত, এই পুথি সোনকালে চুকাল; কিন্তু আমাৰ আন-আন গ্ৰন্থাদিৰ নতুন নতুন তাড়বণ উলিৱাত আমি ব্যস্ত থকাৰ কাৰণে, এই চতুৰ্থ তাড়বণ ছপা কৰোৱাত ভালেমান দিন পলম হল; সেইবাবে আমি ৰাইজৰ ওচৰত ক্ৰটি মাৰ্জ্জনা মাগিছোঁ। চতুৰ্থ তাড়বণত আগৰ দোষাদোষ পাৰ্য্যমানে পৰিশোধন কৰাৰ উপৰি, ভিতৰ-ভাগতো ভালেমান ভাল ভাল সমল ভৰাবলগীয়া হোৱাত, পুথিৰ কলেৱৰ আকৌ বাঢ়ি উঠিল; গতিকে, “লাহৰী”ৰ মূল্যও ১।০ পাঁচসিকলৈ চৰিল। ইতি—

“পদ্মকুটীৰ”, তেজপুৰ, অসম।	}	বচোতা—গ্ৰন্থকাৰ।
১৫ বহাগ, ১৮৬৫ শক।		

উছগা ।

মোৰ

অতি চেনেহৰ

হৃয়লীয়া ভনী,

বাম্ববাহাদুৰ জীযুত বাধাকান্ত সন্দিটকৰ

প্ৰিয়তমা ভাৰ্য্যা,

৩নাৰায়ণী দেবী সন্দিকৈয়িনী

আইদেউৰ পৱিত্ৰ নামত

“সকলকাইদেউৰ”

মেহ-স্বতি-তৰ্পণ ।

বটোতা ।

লাহৰী।

১। আখ্যা।

পামপুৰ।

অসমত “মানব দিন” এটা বৰ আপদীয়া যুগান্ত। অসমীয়াৰ মানত আজিকালি তাৰ বিবৃতি সাধুকথাৰ নিচিনা হৈ হৈছে। সেই আপদৰ কথা নজনা বা নুজনা মানুহ এতিয়া নাই বুলিলেও বচাই কোৱা নহয়। আজিও সেই দুৰ্দান্ত মান-জাতিৰ আন্তৰিক অত্যাচাৰৰ কথা শুনিলে চকু-লো টুকিৰ লগীয়া হয়। আগবঢ়িনীয়া বুঢ়া মানুহৰ মুখে সেই অত্যাচাৰত তোৱা অসমীয়া মানুহৰ দুখ-দুৰ্গতিৰ কথা শুনিলে, আজিও লৰা-ছোৱালী ভয়ত অস্থিৰ হয়। সেই সময়ত সদৌ মানুহৰ ওপৰত এটা দৈবিক অভিলাপ পৰিছিল বুলিব পাৰি। কিয়নো, সেই বিপদ যে অকল অসমত হৈ ঘটিছিল এনে নহয়, আন-আন দেশ-প্ৰদেশতো একে সময়তে একে প্ৰকাৰৰ উৎপাতে ভোজনপাৰ লগাইছিল।

পূৰ্ণানন্দ বুঢ়াগোহাঞি ডাঙৰীয়া ঘাই-মন্ত্ৰী থাকোঁতেই প্ৰথমবাৰ মানে অসম আক্ৰমণ কৰেহি। মান-সেনাৰ লগত ৰণ দিবলৈ অসমীয়া সেনা পঠিয়াই, ইফালে বুঢ়াগোহাঞি ডাঙৰীয়া আকস্মিক-মৃত্যুৰ মুখত পৰিল। বুঢ়াগোহাঞি ডাঙৰীয়াৰ মৃত্যুৰ পাচত, তেওঁৰ স্মৰণ্য পুত্ৰ ৰুচিনাথ গোহাঞিদেৱে দেউতাকৰ বিষয়-বাব ললে। পূৰ্ণানন্দ বুঢ়াগোহাঞি ডাঙৰীয়া আৰু বদনচন্দ্ৰ বা “মান-অনা-বৰফুকন” দুইৰো ভিতৰত আগৰেপৰা ঘৰুৱা কথাত মনান্তৰ আছিল। তদুপৰি, পূৰ্ণানন্দ ডাঙৰীয়াৰ মৃত্যুৰ পাচত, স্বাৰ্থ সিদ্ধিৰ কাৰণে, চন্দ্ৰকান্ত সিংহ স্বৰ্গদেৱো প্ৰকাশ্যে বৰফুকনৰ ফলীয়া হল। ইয়াতে বৰফুকনে কঁকালত বেচি বল পাই, পুৰণি শত্ৰুতাৰ প্ৰতিশোধ দিবৰ অভিপ্ৰায়ে গোপনে ৰুচিনাথ বুঢ়াগোহাঞি ডাঙৰীয়াৰ বিপক্ষে ষড়যন্ত্ৰ কৰে। পিচে, সেই কথাৰ সম্ভেদ পাই ৰুচিনাথ বুঢ়াগোহাঞি ডাঙৰীয়া তেওঁৰ ফলীয়া জনচাৰেক বৰুৱা, ফুকন আদি বিষয়াৰে সৈতে গোপনে গুৱাহাটীৰ ফালে ভটীয়াই গল। তাৰ পাচত, বৰফুকনে তেওঁবিলাকক ৰংপুৰত নাপাই, তেওঁবিলাকৰ ঘৰ-বাৰী, আত্মীয়-কুটুম্বাদিৰ ওপৰতে খং সাৰিবলৈ ধৰিলে; কিন্তু সদৌশেষত ৰাজমাও দেউতাৰ ষড়যন্ত্ৰত বদনচন্দ্ৰয়ো অকালতে মানৱলীলা সামৰিব লগাত পৰিল। বৰফুকনৰ মৃত্যুৰ পাচত, ৰুচিনাথ বুঢ়াগোহাঞি ডাঙৰীয়া আকৌ ৰংপুৰলৈ উলটি আহিল। কিন্তু, তেওঁৰ লগত যোৱা অগ্ৰাণ্ত বিষয়াসকলে আৰু উলটিবলৈ মন নেমেলিলে; সিবিলাকে গুৱাহাটীতে কিছুকাল থাকি, একেবাৰে ভবিষ্যত-বিপদৰ হাত সাৰিবৰ মনেৰে, ঠাইতে ব্ৰহ্মপুত্ৰ পাৰ হৈ, উত্তৰপাৰে ন-কৈ মাটি ভাঙি, “পান্নপুৰ” নামেৰে এখনি গাঁও পাতি তাতে বসতি কৰি থাকিল। সেই বিষয়াসকল ভাগি আহোঁতে লগত তেওঁবিলাকে বেটী-বন্দী, লগুৱা-লিগিৰী, পাইক-লিক্চৌ আদিও লৈ আহিছিল। সেই বেটী, বন্দী, পাইক আদিৰ দ্বাৰাই পান্নপুৰত খেতি-পথাৰ কৰাই বিষয়াসকলে মহাসুখেৰে প্ৰৱৰ্ত্তি দিন নিয়াবলৈ ধৰিলে।

সেই বিষয়াসকলৰ মাজত কৌণ্ডিনাথ বুঢ়াগোহাঞি নামেৰে কচিনাথ বুঢ়াগোহাঞি ডাঙৰীয়াৰ বংশৰ এজন্য বিষয়া আছিল। তেওঁ উজনিত থাকোঁতে ডেকাফুকনৰ বিষয়-বাব গাইছিল; গতিকে, তেওঁ এজন প্ৰতাপী লোক আছিল। তত্পৰি, নিজৰ স্বভাৱ-চৰিত্ৰৰ গুণত ৰাজহীৰ মাজত তেওঁ এজন বৰ আদৰ্শীয় আৰু পূজনীয় পুৰুষ আছিল। তেওঁৰ ভাৰ্য্যাও এগৰাকী অতি সুন্দৰী, সাদৰী আৰু গুণৱতী তিৰোতা আছিল। পুৰুষৰ সমাজত তেওঁৰ স্বামী যেনে, তিৰোতাৰ সমাজত তেওঁ তেনে এগৰাকী আদৰ্শ আৰু পূজনীয়্য ৰমণী আছিল। স্বামী ভাৰ্য্যা দুইবোৰ মাজত দাম্পত্য প্ৰেম এনে গভীৰ আছিল যে, সিবিলাকৰ ভিতৰত কোনো আত্ম-অশাস্তিৰ কথা হে নালাগে, কেতিয়াও কোনো কথাত অমিল ভাব দেখা নগৈছিল। আৰু, গৃহস্থী কণ্ঠত দুয়ো এনে উদ্যোগী আছিল যে, পামপুৰৰ নতুন ঘৰ বাৰী বছেদেকৰ ভিতৰতে সিবিলাকে বংপুৰৰ আগৰ ঘৰ-বাৰীৰ দৰে চকুত-লগা কৰি তুলিলে। উজনিত থাকোঁতেও কৌণ্ডিনাথ গোহাঞি ফুকন এজন বৰ চহকী মানুহ আছিল। কিন্তু, সততে দেখিবলৈ পোৱা যায় যে, যাৰ খাবলৈ-পিন্ধিবলৈ সবহ, তাৰ ঋণতা-পিন্ধোতা তাকৰ; যাৰ খাবলৈ-পিন্ধিবলৈ তাকৰ, তাৰ আকৌ ঋণতা-পিন্ধোতা সবহ। চমক প্ৰমাণ কৌণ্ডিনাথ গোহাঞি-ফুকনৰ গাতে ভালকৈ ফলিয়ায়; তেওঁ যদিও বৰ চহকী লোক আছিল আৰু জনা-বুজা গুণৱতী ভাৰ্য্যাৰ সংসৰ্গত বৰ সুখীয়া আছিল, তথাপি তেওঁৰ আন্তৰিক আক্ষেপ-বেজাৰৰ সীমা নাছিল। কাৰণ, তেওঁৰ বয়স গুৱাহাটীলৈ ভটীয়াই আহিবৰ সময়ত দুকুৰি বছৰৰ ওপৰ হৈছিল। প্ৰায় আশ্বৰ্য্যকৰী হব লগা হল, সিমান দিনলৈকে তেওঁ নিজৰ সন্তান বুলিবলৈ লৰা-ছোৱালীৰ মুখ নেদেখিলে! উজনিত থাকোঁতে কত কি যে পূজা-সেৱা, বাগ-যজ্ঞাদি কৰালে, তথাপি তেওঁৰ সেই কামনা পূৰ্ণ নহল। তেওঁৰ গুণৱতী ভাৰ্য্যাই, বংশৰ নাম বন্ধাৰ্থে, তেওঁক আৰু এগৰাকী ভাৰ্য্যা বিয়া কৰাবলৈ

সততে অনুৰোধও কৰিছিল, কিন্তু কীৰ্ত্তিনাথ গোহাঞিয়ে এগৰাকী ভাৰ্য্যা বৰ্ত্তমানে দ্বিতীয়া ভাৰ্য্যা গ্ৰহণ কৰাৰ কু-ফললৈ গমি চাই, তেনে অবিবেচনাৰ কাম কৰিবলৈ আগ নাবাঢ়িলে। আন্তৰিক সিমান বেজাৰ বুলিও, তেওঁৰ বাহ্যিক ভাব-গতি, চলন-ফুৰণ ইত্যাদিলৈ চাই কোনেও কব নোৱাৰিছিল যে, তেওঁৰ অন্তৰত কিবা অশান্তিয়ে ঠাই পাইছিল। পিচে, গুৱাহাটীলৈ অহাৰ বছৰচাৰেকৰ পাচতে, এজন সাধক সন্ন্যাসীৰে সৈতে তেওঁৰ দেখা-সাক্ষাৎ হয়। সন্ন্যাসীজনৰ ভাব-গতি দেখি তেওঁলৈ গোহাঞিদেৱৰ বৰ ভৱি হ'ল। তাৰ পাচত, তেওঁৰে সৈতে অনেক কথা-বাৰ্ত্তা পাতোঁতে কথা-প্ৰসঙ্গত কীৰ্ত্তিনাথ গোহাঞিৰ অন্তৰৰ কথা বাজ হৈ পৰিল। সেই বাবে সন্ন্যাসীজনে তেওঁক পুতৌ কৰি এটি ঔষধ দিলে। সেই ঔষধ আনি ভাৰ্য্যাক সেৱন কৰোৱাৰ মাহচাৰেকৰ পাচতে তাৰ গুণ ধৰিলে; কীৰ্ত্তিনাথ গোহাঞিৰ বহু দিনৰ আশা পূৰণ হ'বৰ আগন্তুক মিলিলে। তাৰ পাচত, যথাসময়ত তেওঁৰ জ্ঞানৱতী আৰু গুণৱতী ভাৰ্য্যাৰপৰা এটি সুন্দৰী আৰু সুলক্ষণ কন্যা লাভ হল; কীৰ্ত্তিনাথ গোহাঞি-ফুকন আৰু তেওঁৰ মৰমৰ ভাৰ্য্যাৰ অন্তৰত আনন্দৰ সীমা নাথাকিল।

সেই ছোৱালীটি ছমহীয়ামান চালুকীয়া হোৱালৈকে কচিনাথ বুঢ়াগোহাঞি ডাঙৰীয়া গুৱাহাটীতে আছিল। সেই ছমাহতে ছোৱালীটি বৰ মোহলগা আৰু চকুতলগা হৈ উঠিল। বুঢ়াগোহাঞি ডাঙৰীয়াই মৰমতে নিজৰ বড়ুৱা সেই ছোৱালীটিক “লাহৰী” বুলি মাতিছিল। পাচলৈকো ছোৱালীটিৰ সেই আদৰুৱা নামেই নাম হল। বুঢ়াগোহাঞি ডাঙৰীয়া আকৌ উজনিলৈ ফোৰাৰ ছমাহমানৰ পাচত ছোৱালীটি খোজ কাঢ়িব পৰা হল। মৰমিয়াল পিতৃ-মাতৃৰ আদৰ পাই, চালুকীয়া “লাহৰী” পাহোৱাল লুহুৰপুহুৰটি হৈ বাঢ়িবলৈ ধৰিলে। কীৰ্ত্তিনাথ গোহাঞি-ফুকন আৰু তেওঁৰ প্ৰিয়তমা ভাৰ্য্যাই বহুত দিনৰ আশাৰ ফল লাহৰীক পাই আগৰ আক্ষেপ-সন্তাপ সকলো পাহৰিলে!

ইতিপূৰ্বেতে কৈ অহা হৈছে যে, কাৰ্ত্তিনাথ গোহাঞি কুকন আৰু তেওঁৰ গুণৱতী ভাৰ্যা দুয়ো বৰ উদ্যোগী স্বামী-ভাৰ্যা আছিল। পামপুৰত লাহৰী ৰূপে-গুণে বাঢ়ি অহাৰ দৰেই, সিবিলাকৰ সেই গুণো বাঢ়িবলৈ ধৰিলে। তেওঁবিলাককে দেখি-শুনি আন-অন বিষয়া সকলো নিজ-নিজ পৰিশ্ৰমৰ বলত অতি অলপ দিনৰ ভিতৰতে টনকিয়াল হৈ উঠিল। বিষয়াসকলে পতা পামপুৰত আন-আন মানুহো ছুঘৰ-চাৰিঘৰকৈ আহি বহিবলৈ ধৰাত, লাহে লাহে গাৱঁৰ সীমা চাৰিওফালে বৰ বহল হৈ উঠিল। এই ন-কৈ আহি বসতি কৰা মানুহবিলাক বিষয়াসকলৰ পাইক স্বৰূপ হল। এই দৰে, বিষয়াসকল বংপুৰত থাকোতে খেনে সুখত আৰু সুচলত আছিল, পামপুৰত ভাতোতকৈ অধিক সুখত আৰু সুচলত হৈ থাকিব পৰা হল। মুঠতে, কবলৈ গলে, বিষয়াসকলৰ পক্ষে এই পামপুৰ এখন মহাসুখৰ ঠাই, আৰু আন-আন ইত্যৰ মানুহৰ পক্ষে ই শান্তিদায়ক যেন হৈ উঠিল। কাৰ্ত্তিনাথ গোহাঞিৰ সদৃশগুণ চিনাকি আগেয়েই অলপ বিয়া হৈছে; তেওঁ নিজ গুণৰ বলতে বংপুৰত থকাৰ দৰে, এই পামপুৰতো সকলোৰে মাজত গণ্য, মান্ত আৰু পূজনীয় লোক হৈ উঠিছিল।

এইখিনিতে আমি ছেগ বুজি আৰু আন এজন বিষয়াৰ বিষয়েও উল্লেকিয়াই থওঁ। পামপুৰীয়া বিষয়াসকলৰ মাজত শূলদৰ বৰগোহাঞি নামেৰে এজন গণ্য-মান্ত লোক আছিল। তেওঁ বৰ হোজা স্বভাৱৰ মানুহ আছিল। 'বৰগোহাঞি' তেওঁৰ ৰাজবৰীয়া খিতাপ নহয়, বংশীয়া উপাধি হৈ। তেওঁৰ বিশেষ কোনো বিষয়-বাৰ নাছিল; বৰগোহাঞি ডাঙৰীয়াৰ ভক্তিকাক বুলি হৈ তেওঁকো বৰগোহাঞি খিতাপেৰেই মতা যায়। তেওঁ কোনো এজন লাগতিয়াল বিষয়া নাছিল যদিও, পূৰ্ণানন্দ বুঢ়াগোহাঞি ডাঙৰীয়া আৰু চন্দ্ৰকান্ত সিংহ স্বৰ্গদেৱৰ বৰ আদৰৰ মানুহ আছিল। গতিকে, তেওঁ কোনো বিষয়-বাৰ নোপোৱাকৈয়ে বৰ ধনী, মানী আৰু শ্ৰেষ্ঠাঙ্গী লোক আছিল। তেওঁৰ

গৃহিণী গৰাকী কিন্তু বৰ চলাহী তিৰোতা আছিল। তেওঁৰ হোজা গুণ আৰু গৃহিণীৰ চতুৰালিৰ বলতে বৰগোহাঞিদেৱ আগৈয়েও ধনী আছিল, এতিয়াও অলপ দিনৰ ভিতৰতে কীৰ্ত্তিনাথ বুঢ়াগোহাঞিদেৱৰ সমানে ধনী হৈ উঠিল। শূলধৰ বৰগোহাঞিৰ ধনবৰ গোহাঞিদেৱ নামেৰে একেটি মাথোন পুতেক আছিল; পামপুৰলৈ প্ৰথমে অহা বছৰতে ধনবৰৰ বয়স আঠ বছৰ সোমাইছিল। দেউতাক যেনে হোজা, পুতেক তদ্বিপৰীতে তেনে ধুৰ্ভংগ আৰু তীখামথৰা লৰা আছিল; সদৌ কথাতে ধনবৰে পিতৃৰ বিপৰীত স্বভাৱ মানুহ হৈ উঠাৰ চিনাকি দিছিল।

এদিন ছেগ বুজি ধনবৰৰ মাক লাহৰীৰ মাকৰ ঘৰলৈ আহি কথা-বাৰ্তা পাতি আছে, এনেতে লাহৰীক ওমলাই লৈ ফুৰা বুঢ়ী বান্দী 'চাকুলী বাই' ওলালহি। বুঢ়ীয়ে ৰংকৈ স্নিগ্ধিলে, "এ, আই, আপোনাসকলে নো কি 'বিয়নী মেল' পাতিছে?" ধনবৰৰ মাকে ৰং-মনেৰে এই বুলি উত্তৰ কাটিলে, "এবা, ভাল তোৰ মুখত ওলাইছে, সেইটি সমন্ধ মিলিলে ভালহে; মোৰো একেটি লৰা, এখেতৰো একেটি ছোৱালী।" লাহৰীৰ মাকে মাজতে মাত লগালে, "নানিব সেইবোৰ কথা মনলৈ এখোন; বোলে, 'সাধি সাধি সাধনক পালোঁ, সাধনক দিবলৈ ঠাই নাপালোঁ'; তাই বা কেতিয়া কাৰ লৰা, কাৰ ছোৱালী হয়গৈ কি ঠিক, বিধিৰ লিখন কোনে জানে?" এনেতে, চাকুলী বাইৰ কোলাৰপৰা নামি, মাকৰ ডিঙিত সাবটি ধৰি, লাহৰীয়ে থুন্‌থুনাই কলে, "ইং, আমি হলে ধনবৰৰ লগত নোমলোঁ, সি বৰ দুষ্ট, বৰ বেয়া।" ধনবৰৰ মাকে মাত লগালে, "কিনো দুষ্টালি কৰিলে সি?" লাহৰীয়ে উত্তৰ দিলে, "সিদিনা সি ভাকুচীক চুলি-জোকৰা দিছিল; আৰু মোৰ দৰা-কন্তাবোৰ হাতৰপৰা কাটি নি সি বকৰানিত পেলাই দিছিল।" শুনি, দুই মাক আৰু চাকুলী বায়ে কিবিলি মাৰি হাঁহিবলৈ ধৰিলে!

২। আখ্যা।

বংপুৰ।

বদন বৰফুকনৰ মৃত্যুৰ পাচত, ৰাজমাও-দেউতাই কচিনাথ বুঢ়াগোহাঞি ডাঙৰীয়াক বংপুৰলৈ মাতি পঠিয়ালে। কিন্তু, বুঢ়াগোহাঞি ডাঙৰীয়া বৰ সন্দ্বিহান লোক। কচিনাথ ডাঙৰীয়াৰ জনা আছিল যে, চন্দ্ৰকান্তসিংহ স্বৰ্গদেৱে তেওঁৰ দেউতাক ৬পূৰ্ণানন্দ বুঢ়াগোহাঞি ডাঙৰীয়াৰ বিপক্ষে মান অনাত বৰফুকনক পেটে-পেটে টিপ দিছিল। গতিকে, চন্দ্ৰকান্তসিংহ স্বৰ্গদেৱে তেওঁৰ প্ৰতিও যে শত্ৰুতা আচৰণ কৰিব পাৰে, সেই কথা তেওঁ আশঙ্কা কৰিছিল। কিন্তু, সেই বুলি কচিনাথ বুঢ়াগোহাঞি ডাঙৰীয়া আওকণীয়া হৈ বহি নাছিল; তেওঁ তলে তলে সৈন্ত-সামন্ত গোটাই লৈ, আকৌ উজাবলৈ কাৰবাৰ কৰিলে। চন্দ্ৰকান্তসিংহ স্বৰ্গদেৱকু ভাঙ্গি, ৰাজেশ্বৰ সিংহ স্বৰ্গদেৱৰ বংশৰ পুৰন্দৰসিংহ গোহাঞিদেৱক ৰজা পাতিবলৈ তেওঁ মনে মনে ঠিক কৰিলে। সেই সময়ত পুৰন্দৰসিংহ গোহাঞিদেৱ দেউতাকৰে সৈতে চিলমাৰিত আছিলগৈ। কচিনাথ বুঢ়াগোহাঞি ডাঙৰীয়াই পুৰন্দৰসিংহ গোহাঞিদেৱৰ দেউতাক ব্ৰজনাথ গোহাঞিদেৱলৈ নিজৰ মনৰ কথা ভাঙি পত্ৰ লিখিলে। ব্ৰজনাথ গোহাঞিদেৱে পুত্ৰক পুৰন্দৰসিংহ গোহাঞিদেৱক লগত লৈ ঋষাসময়ত গোপনে গুৱাহাটী পালেহি। তাৰ পাচত, কচিনাথ বুঢ়াগোহাঞি ডাঙৰীয়াই সৈন্ত-সামন্ত লগত লৈ আকৌ বংপুৰ নগৰলৈ যাত্ৰা কৰিলে। সেই কথাৰ সন্ধান পাই, চন্দ্ৰকান্তসিংহ স্বৰ্গদেৱে লুকু ডেকাহুকন নামেৰে এজন বিবৰাক ৰাজ্য-ভাৰ গুতাই দি পলাই ফাই আৰিলে। লুকু

ডেকাফুকনৰ লগত ৰুচিনাথ বুঢ়াগোহাঞি ডাঙৰীয়াৰ চুৰ-চুৰীয়াকৈ এখন ৰণ লাগিল। ৰণত ডেকাফুকন পৰিল; বুঢ়াগোহাঞি ডাঙৰীয়াই পুৰন্দৰসিংহ গোহাঞিদেৱক যুৱৰাজ পাতিলে।

ৰুচিনাথ বুঢ়াগোহাঞি ডাঙৰীয়া যদিও মৰমিয়াল লোক আছিল, তথাপি চন্দ্ৰকান্তসিংহ স্বৰ্গদেৱ তেওঁৰ দেউতাক পূৰ্ণানন্দ বুঢ়াগোহাঞি ডাঙৰীয়াই পতা ৰজা বুলি হে তেওঁৰ বিশেষ অনিষ্ট কৰিবলৈ তেওঁ কাববাৰ নকৰিলে; কিন্তু বদনচন্দ্ৰ বৰফুকনৰ শত্ৰুতা আৰু অত্যাচাৰৰ কথা তেওঁ পাহৰিব নোৱাৰিলে। বৰফুকনে যেনেকৈ তেওঁক নাপাই তেওঁৰ ঘৰ-বাৰী, বয়-বস্তু আৰু আত্মীয়-কুটুম্বাদিৰ ওপৰতে খং সাৰিলে, সেই দৰে বুঢ়াগোহাঞি ডাঙৰীয়ায়ো বৰফুকনৰ ঘৰ-দুৱাৰ ভাঙ্গি বয়-বস্তু লুটপাট কৰি নগুনানস্তি কৰিলে। তদুপৰি, বদনচন্দ্ৰৰ পৰিয়াল আৰু আত্মীয়-কুটুম্বাদিক নানা তৰহৰ উগ্ৰ দণ্ড দি বিষম অত্যাচাৰ কৰিবলৈ ধৰিলে। সেই অত্যাচাৰৰ প্ৰকোপত বৰফুকনৰ ফলীয়া আৰু তেওঁৰ সম্পৰ্কীয় মানুহ য়েয়ে ঘিফালে পাৰিলে সেইফালেই ফিৰিজতি ভগা দি ভাগিবলৈ ধৰিলে।

সেই অত্যাচাৰৰ সময়ত থাওকক মৰাণ-বুঢ়াগোহাঞি ডাঙৰীয়াৰ দ্বিতীয় পুত্ৰ, চাওফ্ৰংডাম বুঢ়াগোহাঞি ডাঙৰীয়াৰ কনিষ্ঠ সহোদৰ, কুনকাই গোহাঞি-বৰুৱাৰ ফৈদৰ শান্তিবাম গোহাঞি-বৰুৱা নামেৰে এজন্য বিষয়া আছিল; তেওঁ তেতিয়া মৰাণ-গোহাঞি বৰুৱাৰ বিষয়-বাৰ পাইছিল। তেওঁ বৰফুকনৰে সৈতে জীয়াৰী-সম্বন্ধৰ সম্বন্ধীয়া আছিল; গতিকে তেওঁৰ ওপৰতো বুঢ়াগোহাঞি ডাঙৰীয়াৰ ভায়েক মৰজিখোৱা গোহাঞিৰ কোপ-দৃষ্টি অতি তীব্ৰ ভাৱে পৰিল। কিন্তু, যদিও বৰফুকনৰ সম্বন্ধীয়া মানুহ, তথাপি তেওঁ বৰফুকনৰ অত্যাচাৰাদিৰ লগত কোনো সম্পৰ্ক বখা নাছিল; বৰঞ্চ, তেওঁ বৰফুকনক এনেবিলাক অন্তায় কাৰ্য্যৰপৰা ক্ৰান্ত হ'বলৈ বৰকৈ অনুৰোধ হে কৰিছিল। তেওঁৰ নাম যেনে তেওঁৰ স্বভাৱ চৰিত্ৰও তেনে আছিল। শান্তিবাম গোহাঞি-বৰুৱা এনে শান্ত

স্বভাৱ লোক আছিল যে, সেই উৎপাত আৰু অত্যাচাৰৰ সময়ত তেওঁক এজন শাস্তিৰ আধাৰ যেনেকৈ হে মাছুহে মানিছিল। তেওঁৰ ভাৰ্যাও সেই দৰেই এগৰাকী বৰ গুণৱতী আৰু জ্ঞানৱতী তিৰোতা আছিল; সিবিলাকৰ সন্তান বুলিবলৈ একেটি মাথোন পুতেক আছিল। পুতেকটি সেই অত্যাচাৰৰ সময়ত সাতবছৰীয়া হৈছিল; তেওঁৰ নাম কমলনাথ গোহাঞিবৰুৱা। তেওঁ সৰুৰেপৰা দেখিবলৈ এনে সুন্দৰ আৰু বেথা-লগা আছিল যে, সাতবছৰীয়াটিলৈকে আইতাক, দেউতাক আৰু ওচৰ-চুবুৰীয়া সকলোৰে মানত তেওঁ কোলাৰ ছমহীয়া চালুকীয়া লৰা যেন হে আছিল। যাৰ ঘৰলৈকে যায়, তাতে ইটোৱে-সিটোৱে কোলাত লঙতেই কমল গোহাঞিদেৱ মাটিত নামিবলৈকে নাপায়। বাটত বা মাছুহৰ ঘৰৰ আগেদি কেতিয়াবা লগুৱান হাতত ধৰি ধেমালিত ডেও দি ফুৰা কমলক দেখিলে, যেনে যতে থাকে সেয়ে তৰেপৰা ঠব্ লাগি চাই থাকে। আন কি, 'কমল মইনা'লৈ চাওঁতে সূতা-কটা বুঢ়ীৰ হাতৰপৰাও সূতা সৰি পৰে! এনে পুণিমাৰ জোন যেন সুন্দৰ লৰাৰ পিতৃ-মাতৃ যে কিমান সুখীয়া আছিল, তাক অনুমানত হে ভালকৈ বুজিব পাৰি। সৃষ্টিকৰ্তাই যাক যেনে সুন্দৰ কৰি স্ৰজন কৰে, তাক তেনে সন্মুখৰেও অলঙ্কৃত কৰে। সততে দেখিবলৈ পোৱা যায় যে, দেৱতুল্য মাছুহৰ গুলো দেৱযোগ্য হয়। কমলনাথ গোহাঞিবৰুৱাদেৱৰ লবাকালত তেওঁৰ সন্মুখৰ চিনাকিলৈ আৰু স্বভাৱ-চৰিত্ৰাদিলৈ চাই, তেওঁক শাস্তিময় শাস্তিবাম গোহাঞিবৰুৱাৰ স্মৃতি সন্তান বুলি সকলোৱে মানিছিল। কমল গোহাঞিদেৱ যদিও সৰুৰেপৰা সকলোৰে আদৰ পাই অতি আলমুৱা হৈ উঠিছিল, তথাপি তেতিয়াৰেপৰা তেওঁক পুৰুষৰ কামত বৰ অমুৰাঙ্গী দেখা গৈছিল। বিশেষকৈ, লিখা-পঢ়াত তেওঁৰ বৰ খাউতি আছিল। ঐঠবছৰীয়াটিতে তেওঁ কেইবাটাও কিতাপ লুটিয়াইছিল। আমি কমল গোহাঞিদেৱৰ কথা সন্মতি ইমানতে এৰি, এই ছেগতে আকৌ কচিনাথ বুঢ়াগোহাঞি ভাঙৰীয়া আৰু

তেওঁৰ ভায়েক মৰঙ্গিখোৱা গোহাঞিৰ অত্যাচাৰৰ বিষয়ে আৰু অল্প বহলাই উলুকিয়াওঁ।

দিনে দিনে বৰফুকনৰ সমস্বীয়া মানুহৰ ওপৰত ৰুচিনাথ বুঢ়াগোহাঞি ডাঙৰীয়া আৰু মৰঙ্গিখোৱা গোহাঞিৰ অত্যাচাৰ তাল পৰিমাণে বাঢ়িবলৈ ধৰিলে। বুঢ়াগোহাঞি ডাঙৰীয়া বিবেচক লোক আছিল; তেওঁ নিজৰ একে বংশমূলৰপৰা উদ্ভৱ হোৱা শান্তিময় শান্তিৰাম গোহাঞি-বৰুৱাৰ ওপৰত নিজে একো অত্যাচাৰ কৰা নাছিল। কিন্তু, মৰঙ্গিখোৱা গোহাঞিৰ কোপ-দৃষ্টি সৰু-বৰ, ভাল-বেয়া, নিলগীয়া-সম্বন্ধীয়া সকলোৰে ওপৰত সমভাৱে পৰিছিল; কেতিয়াবা সৰু বা শাস্তব ওপৰত তেওঁৰ অত্যাচাৰ একোৰ চৰা হৈ দেখা গৈছিল। গতিকে, শান্তিৰাম গোহাঞি-বৰুৱাৰ ওপৰতো তেওঁৰ উগ্র দৃষ্টি পৰে। পাচলৈ মৰঙ্গিখোৱা গোহাঞিৰ আত্মৰিক উপদ্ৰৱ ইমান অসহ্য হৈ উঠিল যে, শান্তিময় শান্তিৰাম গোহাঞি-বৰুৱায়ে তাত হাৰ মানিব লগাত পৰিল। সদৌশেহত, তেওঁ নিৰুপায় হৈ, অত্যাগ্ৰ চুবুৰীয়া আৰু কুটুম্বাদিৰ দৰে, ঘৰ-বাৰী এৰি গুৱাহাটীলৈ ভটীয়াই যাবলৈ ঠিক কৰিলে। কিন্তু, ঘৰ-বাৰী এৰিব লগাত পৰিল বুলিও, তেওঁ অত্যাগ্ৰ দৰে পলাই ফিৰিক্কাতি গুৰুৱাদি গুৰুৱা মানুহ নাছিল। কমল তেতিয়া নিচেই লৰা; ভগনীয়া মানুহৰ দুখ-কষ্ট সহিব পৰা নো হয়। শান্তিৰাম গোহাঞি-বৰুৱাই সেই কোমল কমল আৰু মৰমৰ ভাৰ্য্যাই দুখ পায় বুলিয়েই নাৱেৰে ভটীয়াবলৈ স্থিৰ কৰিলে। সেই সময়ত ৰুচিনাথ বুঢ়াগোহাঞি ডাঙৰীয়া আৰু মৰঙ্গিখোৱা গোহাঞিৰ প্ৰতাপ অতি প্ৰৱল আছিল বুলিও, শান্তিৰাম গোহাঞি-বৰুৱাই ইচ্ছা কৰা মাত্ৰে দুখীয়া চুবুৰীয়া প্ৰজাই মৰণত শৰণ দি নাৱৰীয়াই সৈতে নাও আনি গোহাঞি বৰুৱাৰ ঘাটত বান্ধিলেহি। শান্তিৰাম গোহাঞি-বৰুৱা দেশ এৰি বিদেশলৈ যাবলৈ ওলাইছে বুলি শুনা মাত্ৰকে সুখী-দুখী সকলোৱে শক্তি অহুসৰি ধেয়ে ধি পাৰিলে হাতত লৈ গোহাঞি-বৰুৱাদেৱক

সাক্ষাৎ কৰিবলৈ আহি চৰাঘৰ ভৰি পৰিল। সিফালে, ভিতৰত ওচৰ-চুবুৰীয়াসকলে কমলক কোলাত লৈ কন্দা-কটা লগাইছে; আৰু কমলৰ আইতাকক সাক্ষাৎ কৰিবলৈ অহা তিৰোতা ভিতৰত বুলনি ভৰি পৰিছেহি। আজি শান্তিবাম গোহাঞি-বৰুৱাৰ চুবুৰীয়া দুখীয়া প্ৰজাসকল সদৃশৰ পূজাত বিয়ামোহ দি পৰিছে। আজি এই দুখীয়া প্ৰজাসকলে বাইজৰ বাজহুৱা বস্ত্ৰ শাস্তিক হেৰুৱাব লগাত পৰিছে। এতিয়াৰ অসমত যেই এটা আপুৰীগীয়া দৃশ্য, পুৰণি অসমতো সি এটা সততে নেদেখা বিৰল দৃশ্য। বাহিৰৰ চৰাত গোহাঞি-বৰুৱাক চাবিওফালে বেৰি লৈ সকলো বেজাৰত জঁয় পৰিছে। ভিতৰত কোলাকুলি, আন্দোলা-আন্দুলিৰে তোলপাৰ লাগিছে। ইফালে বস্ত্ৰ বন্ধাই বস্ত্ৰ বান্ধিছে; নৱত ভৰা দিয়াই ভৰা দিছেগৈ। কিন্তু, কিনো দিছে, কিনো বান্ধিছে, গোহাঞিবৰুৱা-বৰুৱানীৰ একো খবৰ নাই। কমল নিঃচই সৰু যদিও, বৰ তীক্ষ্ণ বুদ্ধিৰ লৰা আছিল; তেওঁৰ দেউতাক, আইতাক আৰু তেওঁৰ নিজৰ লগত সেই মানুহবিলাকৰ কি সম্বন্ধ আৰু সিবিলাকনো কিয় এনে ব্যাকুল, সেইটো তেওঁ বেচকৈ বুদ্ধিৰ পাবিছিল। ওচৰ-চুবুৰীয়াসকলক কান্দিবৰ দেখি কমলেও উচুপি উচুপি কান্দি ফুৰিছিল। কিন্তু, যি চুবুৰীয়া কমলৰ মৰমতে মৰি যায়, তেনে চুবুৰীয়াই তো সেই কমলৰ কোমল প্ৰাণত ব্যৰ্থা দিবলৈ ভাল নাপায়! আৰু, মিছাতে কন্দা-কটা লগাই তেওঁবিলাকৰ বেজাৰ বঢ়োৱাৰ সন্ধ্যা নাই ভাবি, লৰালৰিকৈ সকলোৱে লাগিভাগি গোহাঞি-বৰুৱাক লৰা-তিৰোতাৰে সৈতে নি নৱত তুলি দিলেগৈ। অলপ পৰৰ পাচতে নাও মেলি দিয়া হল। আগ বঢ়াই খবলৈ যোৱা সকলোটিয়ে চকুৰে দেখালৈকে কাঠৰ পুতলাশাৰীৰ দৰে একে ঠৰে চাই আছিল; তাৰ পাচত পৰম্পৰে চকু-চোৱাচুই কৰি বজাবুজি হল যে, আজি হে তেওঁবিলাকৰ শাস্তিধাৰ ফেন বংপুৰ চহৰ অশাস্তিৰ বল যেন অৱস্থাত এৰি শাস্তিয়ে চিৰকাললৈ বিধায় ললে।

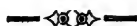
ভটীয়নি পানী পাই নাৰবীয়াই হেলাবাস্কে কোবাকুবিৰ্কে নাও বাবলৈ ধৰিলে। ছুড়াৰমান বেলি থাকোঁতেই দিখোঁমুখেদি নাও বৰ-নৈ ওলালগৈ। ঘৰৰপৰা ওলাবৰ সময়ত উগুল-খুগুল লগাত কাৰো ভাত-পানী খোৱা ভাল নহল; কোমল কমলে ভোক-ভোককৈ আইতাকৰ ওচৰত কান্দিবলৈ ধৰিলে। গতিকে, সেই দিনা বহুত ভটীয়াই যোৱা নহল; বৰ-নৈ ওলায়েই লাহেকৈ সিপাৰলৈ থেও দি বৰ বালি এটাৰ কাষত নাও বন্ধা হল। সকলোৱে পাৰলৈ উঠি দিহাদিহি ভাত খোৱাৰ কাৰবাৰ কৰিবলৈ ধৰিলে। কমলে নৈৰ তেনেকুৱা ফটুফটীয়া বালি আগেয়ে কেতিয়াও দেখা নাছিল। লগুৱা লগত দি, দেউতাকে আগত থাকি সদায় দিখোঁ নৈৰ পানীত ঠাতৰিবলৈ শিকাইছিল বুলিও, বৰ-নৈৰ বাহিৰে এনে বালি কত দেখা পাব? আজি বৰ-নৈৰ বালি পাই কমলৰ আনন্দৰ সীমা নাথাকিল। পাৰলৈ উঠা মাত্ৰকে কমলে জঁপিয়াবলৈ ধৰিলে। ঘিমাৰেই হওক, তেও লৰা; ঘৰৰপৰা ওলাওঁতে ওচৰ-চুবুৰীয়া সকলোকে কান্দিব দেখি কান্দিছিল হয়, কিন্তু বৰ-নৈৰ বালিত নয়া মাত্ৰকে কমলে সকলো পাহৰিলে। আন কি, বাটতে লগা ভোকো কেনিবা গল! ভাত খাবলৈ বিচাৰক ছাৰি মাকে মাতিও নোপোৱা হে হল। সকলো লাগোঁ-লাগোঁতেই সকলোৰে খোৱা-লোৱা শেষ হল; আকৌ সকলোটি নাৱত উঠিলগৈ। অলপ পৰ জিৰাই-শঁতাই বাতি এড়াঁৰমান হওঁতেই, আকৌ নাও মেলি দিয়া হল। তাৰ পাচত, দিনে-ৰাতিয়ে নাও মাৰি, নাৰবীয়াই দুদিনতে চাৰি দিনৰ সমানে নাও ভটীয়ালে; গুৱাহাটীলৈ আৰু দুদিনমান হে থাকিলগৈ। তৃতীয় দিনা তিনি ডাঁৰমান বেলি থাকোঁতেই, আবেলিতে গোহাঞি-বৰুৱাই নাও বন্ধাই ভাত-পানী খোৱাৰ দিহা কৰালে। আজি কিন্তু বালি দেখি কমলৰ মনত আন দিনাৰ দৰে বং নালাগিল; আজি হঠাতে তেওঁৰ মনটি কেনেবা লগাত আমনজিমন্টকৈ কমল আইতাকৰ ওচৰতে বহি থাকিল।

একো-একোবাৰ মাথোন কমলে দেউতাকৰ ওচৰলৈ গৈ তেওঁৰ মুখলৈ চাই থাকি মন মাৰি আকৌ আইতাকৰ ওচৰলৈ আহে। দেউতাকে বা আইতাকে কমলৰ ভাব-গতিলৈ সন্ধান মন কৰা নাছিল। আজি কমলৰ বালি-খেলা আইতাক আৰু দেউতাকৰ ওচৰলৈ অহা-যোৱা কৰোঁতেই পাৰ হ'ল;—কিয়, কব নোৱাৰি। ভাত-পানী পাই উঠি দুখনমান তামোল খোৱাৰ সময় জিৰাই গোহাঞি-বৰুৱাৰ আজ্ঞামতে নাৱৰীয়াইতে আকৌ নাও মেলি দিলে। গোহাঞি বৰুৱা ঘৰৰপৰা ওলাওঁতেই ক্লেশপূৰ্ণ শেহছোৱা; আজি অমাবস্যা ৰাতি। কিন্তু, বতৰ ফৰকাল আছিল; আকাশৰ তৰা এটিও বাকী নথকাটকৈ ওলাইছিল। নাৱৰীয়াবিলাকে নাগ-গান গাই, নাও মাৰিবলৈ ধৰিলে। এই দৰে নাও এপৰমান ৰাতি গ'ল। আন দিনা তলে কমলৰ শুবৰ সময় হ'লহি। ঠিক আৰু এখনমান তামোল খাবৰ পৰা নাও চলিছে, এনেতে গিৰ-গিৰনি শব্দ শুনা গ'ল। তাৰ অলপ পাচতে সেই আন্ধাৰ ৰাতিক ঘোপুৰা আন্ধাৰ কৰি ডাৱৰে ছাতি ধৰিলে, আকাশৰ তৰা এটিও নেদেখা হ'ল। চাওঁতে চাওঁতে চেৰেকনি-ধুমুহাত বৰ-নৈৰ পানীয়ে টল-বলাবলৈ ধৰিলে। চাৰিওফালে নাৱৰীয়াবিলাকে ধৰ-ধৰ-মাৰ-মাৰ কৰি কোচাল লুগাই উঠিলে। কমলে ভয় পাই এবাৰ আইতাকৰ আৰু এবাৰ দেউতাকৰ মুখলৈ চাই তেওঁবিলাককো বিতত-হোৱা দেখি চিয়ঁৰিবলৈ ধৰিলে। কোবাকুৰিকৈ পাৰৰ ফালে নাও মৰা হৈছে হয়, কিন্তু প্ৰতি মুহূৰ্ত্ততে নাও বুৰে বুৰে হৈছে! এই দৰে আৰু অলপ পৰা ঘাওঁতেই বৰ ডাঙৰ ঢৌ এটাই আছাৰ পুৱাই নাও খন চাঁতকৰে আঁতৰাই নি থিয় কৰি পেলালে! চাৰিওফালে 'ধৰঙ' 'মাৰঙ' 'কমলঙ' ইত্যাদি শব্দ উঠি নিমিষতে আকৌ মাৰ গ'ল!—কতকতে কোন্ কলৈ গ'ল, তাৰ একো চিন্ নোহোৱাত পৰিল!!

৩। আখ্যা।

চালুকীয়া লাহৰী।

আমাৰ পাঠকসকলে মৰমৰ কমলক হেৰুৱাই বোধ কৰোঁ শোকত
বিমোৰ হৈছে। সেই কাৰণে, আমি তেওঁবিলাকক বেগাবেগিকৈ নভগ-
নীয়া বিষয়াসকলৰ দুখপাহৰোৱা সুখৰ ঠাই পামপুৰলৈ লৈ যাওঁ। আমি
পামপুৰ এৰি গৈ ৰংপুৰ নগৰত থকা আঠ মাহত সোমালহি। সেই অলপ
দিনৰ ভিতৰতে পামপুৰৰ এনে পৰিবৰ্তন ঘটিল যে, এতিয়া সেই গাওঁখনি
বিতোপন ন-পাম যেন লাগিছে। উদ্যোগী কীৰ্ত্তিনাথ গোহাঞি সোৰোপা হৈ
বহি থকা মানুহ নহয়; আমি আগবাৰ দেখোঁতে তেওঁৰ ঘৰ-বাৰী ন-ভগনীয়া
মানুহৰ দৰে হৈ আছিল। এতিয়া তেওঁ চাৰিওফালে ঢাপ মৰাই পদূলি বন্ধাই
নিজাপি মানুহৰদৰে বাৰী পাতিলে। বাৰীৰ ভিতৰত যে কিমান উন্নতি
হল, সেইবোৰ ভাঙ্গি কবলৈ গলে বহুত। তেওঁৰ বাৰীখনো সামান্য বহল
নাছিল, প্ৰায় এপুৰা মাটি। বাৰীৰ পিচফালে তেওঁ এটা পুখুৰী খনালে।
পুখুৰীৰ চাৰিওপাৰে এনলকৈ বহলাই গোলাপ, মালতী, তগৰ, জাতি, জুই,
খৰিকাজাঁই ইত্যাদি নানা তৰহৰ ভাল ভাল ফুল আৰু দেখিবলৈ ধুনীয়া
সৰু সৰু গছ-গছনিৰে সৈতে তেওঁ এখনি চাৰিপৰীয়া ফুলনি পাতিলে।
ফুলনিৰ মাজেদি তিনি হাত বহলকৈ পুখুৰীৰ চাৰিওপাৰ মেৰাই জুৰত
ফুৰিবলৈ এটি অতি সুন্দৰ বাট। সেই বাটৰ দুই পাতিৰ ঠায়ে ঠায়ে আৰু
পুখুৰীৰ চাৰি চুকে লতা, ফুল, পাণৰ মাহী আদি বন্ধা, হালধীয়া, সেউজীয়া

দেখিবলৈ ভাল সৰু সৰু গছৰ একোটি জোপা। সেই জোপাৰ ভিতৰত গছ-গছনি একো নাই; মাথোন দুটিমান মাহুহ থিয় হ'ব পৰা একোডোখৰ দুবৰিবনেৰে ছাতি খোৱা ঠাই সেই বজা, বগা, হালধীয়া ধুনীয়া ধুনীয়া গছেৰে বেৰি খোৱা হৈছে। আৰু, প্ৰতি দহ হাতৰ অন্তৰত একোজুপিকৈ সেই বাটৰ দুকাষে দুশাবী স্তম্ভিৰা টেকা। পুখুৰীৰ পাৰলৈ অলপ নিলগৰপৰা চাই পঠিয়ালে এটি বৰ সুন্দৰ উদ্যানৰ ছবি! তাতে আকৌ নানা তৰহৰ ফুলবোৰ ফুলি জ্বমকাব লাগিছে। বড়া বড়া স্তম্ভিৰা টেকা ডাল ভৰি ভৰি লাগি ফুলৰ ওপৰে তিব্বিৰাব লাগিছে। এই পুখুৰীৰ পাৰত ফুলনিৰ মাজে মাজে ফুৰাৰ কথাকে নকওঁ, তালৈ নিলগৰপৰা চাই থাকিলেও হিয়া জুৰায়; বহুত দুখে-ভাগনে অহা মাহুহে ভোক-পিয়াহ সকলো পাহৰি যায়। তাতে এতিয়া আবেলি-বেলিকা। পছিম ফালৰপৰা সেন্দূৰীয়া ব'দ পৰি সেই শোভাৰ জেউতি আৰু মনমোহাকৈ চৰাইছে!

তাৰ পাচত, এবাৰ পদূলিলৈ ওলাওঁ। পদূলিৰ বিষয়ে বহলাই নকলেও হ'ব। পিচকালৰ পুখুৰীৰ বিতোপন শোভা চায়ে আগকালৰ পদূলিৰ শোভাও অহুমান কৰিব পাৰি। পদূলিৰ দুকাষে দুখনি দুহাতমান বতল দীঘলী ফুলনি। বাট-চৰাৰ দুকাষে দুজুপি বকুল ফুল। পদূলিমূৰত থিয় হোৱা মাত্ৰকে আমোলমোল গোল্কত মুগ্ধ হোৱা যায়। বাট-চৰাৰ সমুখতে ৰাজবাটৰ সিপাৰে এটি সৰু পঢ়াশালি। তাতে বিষয়াসকলৰ আৰু আন মাহুহৰ লৰা-ছোৱালীয়ে পঢ়েহি। এই পঢ়াশালিটি কীৰ্তিনাথ গোহাঞিসেৱে বহু যত্নেৰে স্থাপন কৰে। তেওঁ নিজে গুৱাহাটীলৈ গৈ এজন ভাল শিক্ষিত পণ্ডিত আনি এই পঢ়াশালিৰ অধ্যাপক পাতে। আৰু, তেওঁৰ উৎসাহতে আন-আন বিষয়া-সকলেও যোগ দি পঢ়াশালিটিৰ অৱস্থা বৰ টনকিয়াল কৰি ৰাখিছিল।

পাঠকসকলে, বোধ কৰৌ, তেওঁবিলাকৰ চেনেহী লাহৰীৰ কথা আকৌ শুনিবলৈ আশা পালি আছে। আমি সিৰাৰ লাহৰীক দুবছৰীয়াটি হওঁতেই

এৰি আহিছিলোঁ। তেতিয়াই পাঠকে ৰূপহী লাহৰীৰ ৰূপ-গুণৰ বিষয়ে অলপ আভাস পাইছিল। এতিয়া সেই ৰূপ আৰু গুণৰ বিষয়ে অলপ বহলাই কোৱা যাওক। দিনক-দিনে লাহৰীৰ গঢ়-গতি সকলো ভালৰ ফালে ঢাল লয়। সদায় দেখি থকা পিতৃ-মাতৃ আৰু ওচৰ-চুবুৰিয়াই সিমান গম্ ধৰিব পৰা নাই যদিও, আমি বহুত দিনৰ মূৰত দেখি সেই ৰূপ-গুণৰ লক্ষণ ভালকৈ ধৰিব পাৰিছোঁ। লাহৰীৰ বয়স যদিও এতিয়া চাৰি বছৰত সোমাইছে মাথোন, নেদেখা মানুহে দেখিলে তেওঁক পোনেই পাঁচ-ছ-বছৰীয়া ছোৱালী হে বুলিব। বয়সৰ লগে লগে লাহৰীৰ ৰূপ-গুণৰ জেউতি চতুৰ্গুণে চৰি আহিবলৈ ধৰিলে। ছমহীয়াটোতে বঢ়াগোহাঞি ডাঙৰীয়াই লাহৰীক ৰূপ-গুণৰ বাবেই “লাহৰী” নাম দিছিল। এতিয়া তেওঁৰ বয়স চাৰি বছৰত পৰিলহি; গতিকে এতিয়া সেই সৰু কালৰ ৰূপৰ জেউতি কিমান চৰিছে, তাক সহজে অনুমান কৰিব পাৰি। মুঠতে, কৰলৈ গলে, সাধাৰণ মানুহৰ ঘৰত এনে ৰূপৰ জেউতি দেখিবলৈ পোৱা টান। নিৰলে বহি থাকিলে, লাহৰীক ধুনীয়া মমৰ পুতলা এটি বুলি ভ্ৰম হয়। স্বভাৱ চৰিত্ৰাদিৰ সম্বন্ধেও একে কথাই; এনে এটি মনমোহা মমৰ পুতলা যেন স্নানৰ মূৰ্ত্তি যি পৃথিৱীৰ নাৰী জাতিৰ সকলো গুণে থানিকা পাতিব, সেইটো স্বাভাৱিক কথা। তদুপৰি, সৃষ্টিকৰ্ত্তাই বহু পুৰুষাৰ্থ কৰি জগতৰ ভাল ভাল বস্তুৰ সাৰ অংশ আনি অতি যতনেৰে সৃষ্টি কৰা এনে এটি স্নানৰ মূৰ্ত্তি যি দোষৰ কিবা চেকা থাকিব পাৰে তেনে ভাবে মনত ঠাইকে নাপায়। বিশেষ, লৰা-ছোৱালীৰ স্বভাৱ-চৰিত্ৰ সততে মাক-বাপেকৰ চাবেৰেই হয়। লাহৰীৰ আইতাক-দেউতাকৰ স্বভাৱ-চৰিত্ৰ, গুণাগুণৰ কথা আগতে উল্লিখ্যাই অহা হৈছে। এতেকে, তেনে মাক-বাপেকৰ জীয়েক যে চৰিত্ৰৱতী হব, সি একো আচৰিত কথা নহয়। লাহৰীৰ সেই সৰু কালৰেপৰা তিবোতাৰ ঘৰুৱা কাম শিকিবলৈ বৰ ধাউতি; ঘৰত কাম কৰিবলৈ বেটী-বন্দী

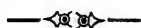
থাকেতেও, লাহৰীয়ে নিজৰ লাগতিয়াল কাম কৰিব লগীয়া হলে, পৰাখিনি ত আপুনি কৰি লয়। লাহৰীৰ আইতাকে আন তিৰোতাৰ দৰে, এনে আনহুৱা চিকণ পুতলাক কাম কৰিবলৈ নিদি বুকুৰ মাজত স্তমাই তুলি থকা বিধৰ গহিণী নহয়। তেওঁ লাহৰীক কোনো কাম কৰা দেখিলে বেয়া নাপায়; বৰঞ্চ কাম চাই কাম কৰিবলৈ উদগনি হৈ দিয়ে। আইতাকে তাত বওঁতে বা ফুল বাটোতে লাহৰীয়ে তেওঁৰ এপাশে তাতৰ পাটত বহি একাপপটীয়াৰে চাই থাকে। কেতিয়াবা মাক কিবা কামত উঠি গলেই, তেওঁ ঘূৰি আহেমনে, ছেগ বৃদ্ধি, লাহৰীয়ে তাত ববলৈ ধৰে। এদিন লাহৰীৰ আইতাকে অসমীয়া কেঁচা পাটৰ সূতাৰ চেলং কাপোৰ এখনত ফুল বাছি আছিল। এনেতে, সিকালে বুলনিত বেটী ছোৱালী দুজনীয়ে দন্দ, পাতি চুলীয়া-চুলিকৈ কোড়াল লগাই তাললে। মাকে তাতৰ পাট এৰি বেগা-বেগিকৈ বেটী ছোৱালীহঁতৰ দন্দ, ভাঙ্গিবলৈ ধৰিলেগৈ। বাহিৰত যি ঘণ্টে আছিল দন্দ, চাবলৈ সিহঁতো চাপিলহি। কিন্তু, লাহৰীৰ মন সি টানিব নোৱাৰিলে; লাহৰীয়ে ঠাইতে, ছেগ বৃদ্ধি, মাকে যন্ত এৰি থৈ গৈছিল, তৰে পৰা ফুল বাছিবলৈ ধৰিলে। মাক ঘূৰি আহেমনে আধা-বছা কাটিটো লাহৰীয়ে শেষ কৰিব লগীয়া কৰিছে, এনেতে মাক আঁঠি দেখেহি, সূতা ছিঁজি ভাল-ভাল কৰিলে! তেনেকুৱা কেঁচা পাটৰ সূতাৰ তাত বোৱা কেনে টান কাম শিপিনীসকলে হৈ ভালকৈ বুজে। মাকৰ খং উঠাত, তেওঁ লাহৰীক অলপ টান কথা শুনালে। কিন্তু সেইবাবে লাহৰীয়ে তলৰ জিতা ওপৰ নকৰিলে; অলপ পৰ আয়ন-জিমনকৈ বহি থাকি, মাকে সূতা বোৱাই থাকোঁতেই লাহৰীয়ে লাহেকৈ উঠি তেওঁৰ জিৰনিৰ ঠাই পুখুৰী-পাঘৰ ফুলনিত সোমালেগৈ। তাৰ পাচত, মাকে সেই ছিগা সূতা বোৱাই উঠি চায় কেখন, তেওঁ এৰি থৈ বোৱাবপৰা লাহৰীয়ে যিখিনি ফুল বাছিল, তাত কেনা এটাও লগা নাই। লাহৰী কেনে চোকা যুদ্ধৰ ছোৱালী, ভেজিৰা

হে তেওঁ বুজি উঠিলে। পিচে, তেতিয়াই তেওঁ তাৰে তাঁত তাতে এৰি, পুখুৰীৰ পাৰৰপৰা লাহৰীক কোলাতকৈ আনি বুকুত স্তমাই লৈ মৰম কৰিবলৈ ধৰিলে। তেতিয়া হে লাহৰীৰ বৰকৈ বেজাৰ লাগিল; আৰু ফেঁকুৰি ফেঁকুৰি কান্দি, লাহৰীয়ে মাকৰ মুখলৈ চাই এই বুলি কবলৈ ধৰিলে, “আইতা, আজিৰপৰা মই তাঁতৰ ওচৰলৈ নাযাওঁ দেই”। মাকেও, বেজাৰে-আনন্দে খুন্দা মাৰি ধৰাত, কি কব কি নকব একো ঠিক কৰিব নোৱাৰি কান্দি পেলালে। সেই সময়ত লাহৰীৰ আইতাকৰ অন্তৰত নো কি ভাব খেলাইছিল আৰু তেওঁ নো কি কথা কব পুজিছিল, সি অল্পভৱত বুজিবলগীয়া কথা। পিচে, মাকে তেতিয়াই আঁতৰি আৰু কেতেকী বুঢ়ীক মাতি আনি লাহৰীয়ে বৰলৈ বুলি চাৰিখনমান গামোছা লগাবলৈ দিহা দি, লাহৰীৰে সৈতে তেওঁ আকৌ তাঁতৰ পাটত বহিলগৈ।

লাহৰীৰ অকল ঘৰুৱা কামলৈকে যে ইমান ধাউতি হৈছিল এনে নহয়; লিখা-পঢ়াতো তেওঁ বৰ মন দিছিল। দেউতাকৰ ওচৰত থাকিলে, লাহৰীয়ে সৰহ ভাগ লিখা-পঢ়াৰ হে কথা পাতে। সেই ছবছৰীয়াটিতে লাহৰী অলপ অচৰপ পুথি পঢ়িব পৰা হৈছিল। গধূলি হলে লাহৰীয়ে সদায় দেউতাকৰ লগত ঘোষা পুথিৰ বাগ জোৰে। দেউতাকৰ মানত লাহৰী এপাহী অতি যতনৰ আৰু আদৰৰ ফুল; গাৱঁৰ বিষয়াসকল আৰু আন-আন চুবুৰীয়া মানুহ সকলৰ মানতো লাহৰী এপাহী “লাহৰী ফুল”। দেউতাকক দেখা কৰিবলৈ যেতিয়াই যেনে আহিল লাগে, পোনেই পদূলি-মূৰৰেপৰা লাহৰী আইদেউক চিয়ঁৰি আহে। বাস্তৱতে, লাহৰী সিঁচাৰি ফুল নহলেও, ফুলৰ ধাইমাক আছিল! পুখুৰী-পাৰৰ ফুলনিৰ ফুলে লাহৰী বাৰীত সোমালে হেঁ ভালকৈ ফুলি উঠে। অহঃ, লাহৰীয়ে যেতিয়া আবেলিবেলিকা অকলশৰে ফুলনিত সোমাই ইপাহী-সিপাহীকৈ ফুলৰ গোন্ধ লৈ ফুলনিৰ মাজে মাজে ফুৰে, তেতিয়া যে ফুলনিৰ কেনে বিতোপন শোভা ধৰে! একে ঠাৱে চাই

খাকিলে এনে হে লাগে, যেন কোনোবা দেৱকথা হে পৃথিবীলৈ নামি আহি সেই দৰে ইপাহী-সিপাহীকৈ ফুলবিলাক চুমি চুমি ফুৰিছেহি ! কেতিয়াবা গছৰ পাতৰ আঁৰত গা-টি আৰু হৈ থাকোঁতে লাহৰীয়ে হাঁহি, গৈ যেতিয়া ফুলৰ পোন্ধ লয়, তেতিয়া নিলগৰপৰা চাই পঠিয়ালে ফুল উপাহেই নে উপাহেই ঠিক কৰাই টান হৈ পৰে। আমি ওপৰত কোৱা সম্বন্ধ যদি সঁচা নহয়, তেন্তে লাহৰীৰ নো ফুলৰ লগত প্ৰকৃত কি সম্বন্ধ, আমি এতিয়াও ঠিৰাংকৈ কব নোৱাৰিছোঁ এথোন। লাহৰী যেতিয়া ফুলনিলৈ সোমায়, তেতিয়া তেওঁ পুখুৰীৰ চাৰিওপাৰৰ প্ৰত্যেক জুপি ফুলৰ ওচৰলৈ গৈ, প্ৰত্যেক জুপি ফুলৰে এপাহীকৈ ফুল আৰু এটিকৈ কলি তুলি আনি, এটি ধুনীয়া জোপাৰ মাজত দুবৰিবনৰ ওপৰত বহি, তেওঁ নানা আহিৰে মালা গাঁথি, দুধাবমান তেওঁ আপুনি পিন্ধে, বাকী কেইধাৰ সৰু সৰু গছৰ ডালত আৰি থৈ অলপ আঁতৰপৰা চাই থাকেগৈ। নিতৌ সন্ধিয়া নলগালৈকে লাহৰীয়ে এই দৰেই ফুলনিত সোমাই ফুলকুঁৱৰী হৈ থাকেগৈ। কিন্তু, পাঠক ! লাহৰীয়ে এই দৰে জোপাৰ মাজত সোমাই মালা পিন্ধি অলপ আঁতৰি গছত আৰি থোৱা ফুললৈ একে ঠাৱে চাই থকা দেখিলে ফুলকুঁৱৰীতকৈও আৰু কাৰোবালৈ মনত পৰে,—নিলগৰপৰা চাই পঠিয়ালে এনে হে বোধ হয়, যেন বাধিকাই হে কুঞ্জলতাৰ মাজত শ্ৰীকৃষ্ণক ধ্যান কৰি পৱিত্ৰ প্ৰেমৰ ভাৱত ভোল গৈ বৈছে ! পাঠকসকলে ইয়াতে মনৰ হাবিয়াষ পলুৱাই এই মোহিনী মূৰ্ত্তিকে চাই থাকক ; আমি আকৌ সিবিলাকৰ মৰমৰ হেৰোৱা ধন বিচাৰি যাওঁ।

৪। আখ্যা।

কমল কলৈ গল !

দৰাচলতে, পৃথিবীৰ ওপৰত স্থাৱৰ বুলিবলৈ একোৱেই নাই। চাৰি ফালে চকু ফুৰাই চালে, চকুৰে দেখালৈকে যিহকে কি নেদেখোঁ, সকলো আঁঠি আঁঠে, কালি নাই। দোৰ্ষোৰ অৰণ্য আৰু হাতী সোমাব নোৱাৰা গেজেপনি হাবি সময়ত সুন্দৰ নগৰ হৈছে; আৰু তেনেকুৱা কিমান সুন্দৰ নগৰ গুচি দোৰ্ষোৰ অৰণ্য আৰু গেজেপনি হাবি হৈ বনৰীয়া জন্তুৰ থকা ঠাই হৈছে, তাৰ সীমা-সংখ্যা নাই। মানুহৰ অৱস্থাও ঠিক তেনেকুৱাই। কথাতে ক'ব বোলে, “বঁহৰ এফাল, মানুহৰ একাল”। আজি যাক সঙ্গতিপন্ন আৰু ধন-সোণৰ দৌলতৰ গৰাকী দেখিছোঁ, কাইলৈ হয়তো সেইজনক বৰি মগনীয়া দেখিম। আজি যাক দুখীয়া-নিচলা দেখি ঘিণ কৰি বাটত হুঁদখিলেও গুচ-গুচ কৰিছোঁ, কাইলৈ হয়তো সেইটো মানুহৰ ধন-সম্পত্তি দেখি দহজনে তাৰ ওচৰত হাত পাতিব লগাত পৰিব। ইয়াৰ প্ৰথম শান্তিৰাম গোহাঞি-বৰুৱাতে পোৱা যায়। যি শান্তিৰাম গোহাঞি-বৰুৱাৰ সুখ-শান্তি, ধন-সম্পত্তি আৰু গৌৰৱ-ক্ষমতাৰ সীমা নাছিল, সেই শান্তিৰাম গোহাঞি-বৰুৱা জ্ঞাতি-বিষয়াৰ অত্যাচাৰত তিষ্ঠিব নোৱাৰি, মৰমৰ ভাৰ্যা আৰু প্ৰাণৰ প্ৰাণ একেটি পুতেকে সৈতে বংপুৰ এৰি গুৱাহাটীলৈ ভটায়েই পলাব লগীয়া হল !

শান্তিৰাম গোহাঞি-বৰুৱা আৰু তেওঁৰ ভাৰ্যা কোন কলৈ গল, সিবিলাকৰ কি হল, এতিয়ালৈকে আমি তাৰ একো সন্দেশ পোৱা নাই এখন;

সিবিলাকক সেই সম্ভদ্ নোপোৱাতে এৰি, কমল কলৈ গল তাৰ সম্ভদ্ লোৱা য়োক। সেই দিনা বৰনৈৰ চৌৱে নাও যেতিয়াই থিয় কৰি পেলালে, নাবৰ মাহুহ আটাইবিলাক গিব্গিব্গেৰে পানীলৈ সৰি পাবল। কমল পানী যাওঁতেই নৈৰ তলি পাইছিলগৈ; আৰু কেইমিনিটমানৰ পাচত পানী উঠি তেওঁ পোনেই ভোগবাম লগুৱাক হাতে পালে। ভোগবামক পাহেই কৰুকটক কমলে তাৰ গাত ধৰিলেগৈ। সিও কমলক পাই নিজে ছাবনা বিপদলৈ কটাই নকৰি, এহাতে কমলক দাঙি ধৰি উঠাতেৰে মাতৰিবলৈ ধৰিলে। কিন্তু, বৰনৈৰ সোঁতত সেই দৰে সি কিমান পৰ চাবিব! তাতে পচোৱা বতাহত পানীয়ে পোকিবাথৌকি লগাইছে। পিচে, তিনি নলমান পানী এই দৰে গাতৰি যাওঁতেই এটা বৰ ঢোৱে দুইটক এছোপা উঠি অহা গছৰ গাত পেলালেনি। গছৰ ওচৰ পাই কমলে থাপু মাৰি ভাল এটাত ধৰি তাতে বল। কিন্তু, ভোগবামে ধৰিবলৈ নৌ পাওঁতেই চৌৱে তাক ভাঁজৰিৰ তলত সুমুৱালেনি। সেই মুহূৰ্ত্তৰপৰা ভোগবাম কলৈ গল, তাৰ কি হল, কমলে একো কব নোৱাৰে। গছছোপা শুকান আছিল; গতিকে পানীৰ ওপৰেদি ভালখিনিমান ওলাই গৈছিল। কমলে লাহেক আন এটা ভালত ভৰি দি, গছতে ওলমি কিছুমান দূৰ গৈ পেৰেকনি লগা ডাঙৰ ভাল এটাত ভালটক বহি ললেগৈ। তাৰ পাচত, গছ উঠি গৈ আছে, কমলো সাগৰৰ বৰফেনৰ ওপৰত টিপচী এটিৰ দৰে গছৰ ভালত বহি উঠি গৈয়ে আছে! চাওঁতে চাওঁতে অমাবস্তাৰ আন্ধাৰ বাতিয়ে গৰাহ মাৰি ধৰি কমলক আমাৰ চকুৰে নেদেখা কৰিলে। ইকালে বৰনৈৰ পানীৰ ধুমধুমনিৰ বন্ধা নাই! কমলে অকলে অকলে গছৰ ভালত বহি আন্ধাৰ নিশাৰ বুকুত সোমাই বৰনৈৰ মাজে মাজে কলৈ গৈছেগৈ! হায়, কমলে যে মাকৰ বুকুৰপৰা কলৈকো ওলাব নোখোজে; সদা লাগিলেই কমলৰ মাকে যে কমলক ছুৱাবলিৰ বাজ হব নিদিৰে। আৰু মো কমলৰ

মনত কি বিৰাগ ভাব আছিল! আজি নো কমলৰ আইতাকে এনে আন্ধাৰ
 নিশা কমলক কেনেকৈ এৰি দিছে! এনে ঘোপ্‌মৰা আন্ধাৰত কমলে নৈৰ
 পাৰ দেখক ছাৰি, নিজৰ গাকে দেখা নাই। সময়ৰ এনে ভয়ঙ্কৰ মূৰ্ত্তি দেখি
 কমলৰ নো ভয় লগা নাই নে? কমলে দেখোন আজি ইমানতো কেৰেপক্ষে
 কৰা নাই। আজি দেখোন কমল আগতকৈয়ো শাস্ত আৰু গহীন। গছৰ
 পেৰেক্সনিত বহি বৰনৈৰ শীতল বতাহ লৈ কমল ভোল গৈছে নে কি?—নহয়,
 আজি কমলৰ মানত সংসাৰ একেবাৰে অসাৰ! কমল আমাৰ চকুত সৰু
 আৰু আলসুৱা যদিও, কমলৰ জ্ঞানটি বুঢ়া। আজি আৰু কমলৰ ভয় নাই;
 আজিৰপৰা আৰু কমলে সাংসাৰিক ভয় বা বেজাৰ পাই নাকান্দে। হাঁয়, কান্দিব
 কাৰ ওচৰত! কমলে এই কুমলীয়া বয়সতে সংসাৰৰ অনেক দেখিলে, অনেক
 শুনিলে। বিশেষ, আজিৰ বিপদে কমলক বিপদৰ বাকীখিনিবো শিকনি
 দিছে! এই মুহূৰ্ত্ততে যদি আকৌ গছে সৈতে কমল ডুবি যায়, তেওঁ কমলৰ
 একো আপত্তি নাই, বেজাৰ নাই; বৰঞ্চ, মহাসুখে এই দুখময় সংসাৰবপৰা
 তেওঁ একেবাৰে ইহজনমৰ নিমিত্তে বিদায় লব। কিন্তু, এটি কথা; কমলে
 ভাবিছে, জানোবা তেওঁৰ দেউতাক আৰু আইতাক তেওঁৰ দৰেই জীয়েক
 আছে। সেই একেটা ভাবে, সেই একেটা আশাই কমলক তেনে ইচ্ছাৰপৰা
 আঁতৰাই আনিছে। কমলৰ আৰু সেই সময়ত আন একো চিন্তা নাছিল;
 দেউতাক আৰু আইতাকৰ জীৱনৰ সম্বন্ধে অলপ সম্ভেদ পোৱা হলেই কমল
 নিশ্চিন্ত হ'লহেঁতেন। কিন্তু, এতিয়া আৰু কমলৰ অন্তৰত একো কথা নাই;
 বৰনৈৰ ইচ্ছা, যলৈকে নিবৰ মন যায়, যিহকে ঘটাব খোজে, তলৈকে নিয়ক,
 তাকে ঘটাব, কমলৰ তাত একো আপত্তি নাই। কিন্তু, আমি কওঁ, আমি
 ব্ৰহ্মপুত্ৰ নদৰ ওচৰত প্ৰাৰ্থনা কৰোঁ, কমলক যেন ৰাতিপুৱালৈকে বাকী
 সময়ৰ নিমিত্তে তেওঁৰ বুকুতে ৰাখে। এনে ভয়ঙ্কৰ ৰাতি কমলক যেন কোনো
 হাৰি-বননিত বনবীয়া জন্তুৰ মাজত পেলাই নিদিয় নি। দুৰ্ভাগীয়া কমল

প্ৰাণত আপদ ইমানেই জুৰিছে; আৰু সখ্য নহয়। কমল এই নবে মাজে মাজে উটি ভালমান ভটীয়ালে। বাতিও শেহ নিশা পালেগৈ; আৰু এপৰ বাতি মাখোন বাকী আছে। এনেতে, উত্তৰ পাবে সোমাই মোৰা পাক এটা ঘূৰোঁতেই, পানীৰ বৰ কোবাল ধাৰ এটাত পৰি গছজোপা চাওকৰে দাঁতিলত লাগিলগৈ। কি বিপদ! এইখন যে দোৰ্ঘোৰ অৰণ্য। ইয়াত বাঘ, ভালুক, গঁড়, ম'হ, হাতী আদি বনৰীয়া জন্তু থাকে। এতিয়া কমলৰ কি গতি হব! গছজোপা থমকা খাই বোৱাৰ গম পায়ে কমলে জানিলে যে, গছ ভাঙি পাৰত লাগিলহি। সৰ্কনাশ! কমল যে এতিয়া পাৰলৈ উঠি আহে! এতিয়া কি উপায়? কিয়, আমি হে ভয় কৰিছোঁ, কমলৰতো সেইবোৰ একো খবৰেই নাই; কমলৰ মানত নৈব মাজ যেনে, পাৰো তেনে। পাৰলৈ উঠি কমলে ইকালে সিকালে যাবলৈ বিচাৰি দেখে, দেখোন এখন অটব্য হাবি; কেনিও যাবৰ সন্ধি নাই। তাতে বাতিৰ কথা, ভয়ৰ হাবি আৰু ভয়ৰ হৈ পৰিছে! অলপমান পৰ ইফাল-সিকাল কৰোঁতেই কমলে 'হাঁওহাঁও' কৰা বাঘৰ গোঁজৰণি শুনিলে। ভালুক, গঁড়, ম'হ, হাতী ইত্যাদিৰ দুমুতুমনিত হাবি তোলাপাৰ হৈছে, মাটি কঁপি উঠিছে! কমলকু এতিয়া হে ভয় শূলে চাবিওফালৰপৰা বিক্ৰিৰলৈ ধৰিলেহি। কোন মুহূৰ্ত্তত কিহে ধৰেহি ঠিক নাই। একো-একোবাৰ ধৰিলেহি ধৰিলেহি যেন ভাবি কোমল কমল সেই কালেই মাটিত পৰি চোপেটা হৈছে। একো-একোবাৰ পগলাৰ নবে ইকালে-সিকালে লৰি ফুৰি চাটিফুটি কৰিছে! হাঁয়, যিমনেই হওক, কমল নিচেই কুমলীয়া লৰা; কোনো দিন ঘৰৰপৰা বাহিৰ নোহাৱা লৰা। আৰু, এনে বিপদত কোমল কমল হে নালাগে, কোনে নো ধৈৰ্য্য ধৰি থাকিব পাৰে! কমল লাহেকৈ আকৌ যি গছে আনি এনে বিপদৰ মুখত পেলালেহি, সেই গছতে উঠি আগৰ নবে একে ঠাইতে বহি ললেগৈ। এতিয়া কমলৰ ইচ্ছা কি?—কমলৰ ইচ্ছা, যেন আকৌ আগৰ নবে বৰ-নৈব কুসুত সোমাই উপস্থিত

বিপদৰ হাত সাৰে। ইচ্ছাময়ৰো ইচ্ছা হল, সঁচাকৈয়ে গছ আকৌ উটি যাবলৈ ধৰিলে। এই বাৰ কিন্তু দাঁতিয়ে দাঁতিয়ে হে। এই দৰে উটি যাওঁতে যাওঁতে অলপ পোহৰ পোহৰ যেন দেখা গল। অলপ পাচতে ভালকৈয়ে ৰাতি পুৱালত, কমলে চাৰিওফালে চাই দেখিলে, দেখোন এজন মানুহে এখন সৰু নাৱৰ টিঙত বহি দক্ষিণ পাৰৰপৰা তেওঁৰ গাৰ ফাললৈ নাও এৰি দিছে। নাও আহি ওচৰ পাওঁ-পাওঁ হওঁতেই, কমলে উদ্ধাৱৰ ছেগ বুজি চিৰিৰি চিৰিৰি নাৱৰ সেই মানুহটিক নিজৰ বিপদৰ কথা জনালে। মানুহটিয়েও অনতিপলমে নাও চপাই আনি, কমলক নাৱলৈ তুলি ললেহি।

৫। আখ্যা।

অময়া প্ৰেমৰ আভাস।

কমলক উদ্ধাৰ কৰা যিটি মানুহৰ কথা কৈ অহা হৈছে, সেই মানুহটি আদহীয়া। মানুহটিৰ কথা-বাৰ্তা, ভাব-গতি, আচৰণ আদিলৈ চাই, তেওঁ কোনোবা ভাল মানুহ বা ভাল মানুহৰ সংসৰ্গত থকা মানুহ যেন অনুমান হয়। কিন্তু, তেওঁৰ সাজ-পাৰ আদিলৈ চালে, তেওঁক কোনোবা গাৰিৰ ভাল মানুহৰ ওচৰত থকা সাধাৰণ মানুহ যেন হে লাগে। খেই হওক,

আজি কমলৰ মানত তেওঁ এজন মহৎ উপকাৰী লোক। আজি কমলৰ মানত তেওঁ এই সংসারত পিতৃতুল্য পূজনীয় লোক। ইমান দিনে কমলে নিজৰ দেউতাকৰ সমান স্নেহৰ ভিতৰত ডাঙৰ আৰু পূজনীয় মানুহ শাই বুলি ভাবি আহিছিল; আজি তেওঁ তেওঁৰ দেউতাকৰ সমন্বয় এজন লোক দেখা পালে। বামলৈ স্কটালৈকে মানুহটিয়ে কমলক একোকে দোষ নাছিল; পাবত উঠি কাপোৰ-কানি চেপি আকৌ পিন্ধাই দি, বননিতে ছুৱা মাতি, হৈ-যোৱা ঘটনা সম্বন্ধে কথা-বাৰ্তা পাতিবলৈ ধৰিলে। কমলে নিজৰ ঘৰৰ কথাৰেপৰা সেই বৰ্তমান অৱস্থালৈকে, নিম্নলৈকে পাবলৈ বৰ্ণনা কৈ কেঁকুৰি কেঁকুৰি কান্দিবলৈ ধৰিলে। দোঠবৰ্ণীৰ চোকা শোক-বেগে অহি কমলৰ কোমল হিয়া খকা সবকা কৰিবলৈ ধৰিলে। মানুহটিয়ে কমলৰ মন্থান্তিক বেদনা বুজিব পাবি, কমলক কোলাত তুলি ললে। তেওঁ সহবেদনাত কাতৰ হৈ চুমা খাওঁতে কমলৰ সবিয়েব ফল যেন গাল দুখনি তেওঁৰ চকুলোৱে তৌৱাই পেলালে। ঠায়ে, সেই সময়ত সেই দুটি প্ৰাণীৰ নিমাত ভাৱৰ বিননি দেখিলে বনৰ চবাই-চিৰিকতিবোৰে মুখৰে পোপ্‌সৰি পৰে! অহঃ, এনে সামান্য পুৰুষৰ বেশ ধৰি ইজু নো কোন দয়ালীল মহাপুৰুষ? তেওঁ যদি কোনোবা ছদ্মবেশী মহাত্মা নহয়, তেন্তে সামান্য মানুহৰ অন্তৰতো এনে দয়া, এনে চেনেহ! সামান্য মানুহৰ হিয়া ইমান কোমল, ইমান সহজে পমে! তেন্তে যি দুৰাচাৰে মানুহক উপদ্ৰৱ কৰিবলৈকে বৰমানুহ হয়, সম্পত্তিশালী হয়, যি পাৰগুই যবাক মাৰি তৰিবলৈকে বিবদ্যা হৈ ক্ষমতা লাভ কৰে, তাৰ জীৱনত যিক! তাৰ জীৱন-লীলা পাশৰ কীড়াৰ গাঁপত জাহ ৰাওক। এই পুৰুষজন সঁচাকৈয়ে আগৰ এজন ডাঙৰ মানুহ। তেওঁ আগেয়ে চহুকাঙ্কসিংহ বৰ্গদেৱৰ দেউতাকৰ দিনত এজন বৰ ডাঙৰ বিবদ্যা হৈ থাকোঁতে প্ৰজাক অনেক সুখ-শান্তিৰ উপায় কৰি দিছিল। সদৌশেহন্ত, প্ৰজাৰ উপকাৰ কৰা বাবেই তেওঁ বজাৰ

অগ্ৰিয় হৈ উঠে ; আৰু অন্তত নিজৰ গাৰ ফালে টনাটনি দেখি, লৰা-তিবোতা আদিৰে সৈতে উত্তৰ পাৰলৈ ভাগি আহি, তেজপুৰৰ ওচৰৰ এখন গাঁৱত বাস কৰে। তেওঁ সেই দিনধৰি ছদ্মবেশী। তেওঁৰ লৰা-ছোৱালী যি দুটি আছিল, সিও সেই গাঁৱতে অন্ত পৰিল ! সেই কাৰণে, তাৰপৰাও ভাগি এতিয়া আমাৰ ন-ভগনীয়া বিষয়াসকলে পতা পামপুৰতে আছেহি। পামপুৰলৈ আহিও. তেওঁ বিষয়াসকলক নিজৰ আচল পৰিচয় নিদিলে। কিন্তু, বিষয়াসকলে তেওঁক আন ইতৰ মানুহৰ দৰে ব্যৱহাৰ নকৰিছিল। ঘৰত তেওঁৰ গৃহিণীৰ বাহিৰে আৰু কেওঁ নাই। তেওঁৰ নাম কৃষ্ণৰাম বৰগোহাঞি। কোনো বিশেষ কাৰণত তেওঁ দিনচাৰেক গুৱাহাটীত আছিলগৈ ; আজি ঘৰলৈ উলটি পাব হওঁতে কমলক উদ্ধাৰ কৰিবলৈ পালে। তাৰ পাচত, অনেক কথা-বাৰ্তা সূধি, কমলক লগত লৈ, তেওঁ ঘৰৰ ফালে খোজ ললে ; এখনমান তামোল খাবৰ পৰত দুয়ো ঘৰ পালেহি।

কৃষ্ণৰাম গোহাঞিৰ ঘৰত তোলনীয়া পুল হৈ বছৰদিন কমলে কটালে। এতিয়া কমলৰ বয়স ন-বছৰত সোমালেহি। ইমান দিনে কমলে দেউতাক আৰু আইতাকলৈ পাহৰিলে নে ?—অহঃ, যি কমলে মৰমৰ দেউতাক আৰু আইতাকৰ আশাতে প্ৰাণ ধৰি বৰনৈৰ মাজত গা এৰি দিছিল, সেই কমলে বছৰদিয়েক হে নালাগে, জীয়াই থাকেমনে সিবিলাকক পাহৰিব পাৰে নে ? কৃষ্ণৰাম বৰগোহাঞি আৰু তেওঁৰ গৃহিণীৰ যত্ন আৰু মৰমে মাজে মাজে পাহৰাই ৰাখে যদিও, তেওঁবিলাকৰ ওচৰৰপৰা আঁতৰ হলেই, কমলক সোৱঁৰণীৰ শোকে হেঁচি ধৰেহি, তেওঁ সংসাৰ একেবাৰে আন্ধাৰ দেখে ! বয়সৰ লগে লগে কমলৰ বেজাৰ দিনক-দিনে বাঢ়িবলৈ ধৰিলে। পামপুৰলৈ অহা দিনচাৰেকৰ পাচতে, কৃষ্ণৰাম বৰগোহাঞিয়ে কমলক পঢ়াশালিত নাম লগাই দিলে। তেতিয়াৰেপৰা কমলে এদিনো পঢ়াশালিলৈ যোৱা খতি কৰা নাই। পঢ়াশালিলৈ যাওঁতে

কীৰ্ত্তিনাথ গোহাঞিৰ ঘৰৰ আগে দি যাব লাগে। গতিকে, স্কুললৈ যোৱা-
অহা কৰোঁতে কমলে লাহৰীক সদায় দেখে। কিন্তু, দেখে আৰু চায়,
ইমানেই হে; তাত বাজে কমলৰ অন্তৰত আন একো ভাব নাই।
পঢ়াশালিত থকা সময়ত বাজে, কমলক তেওঁৰ দেউতাক আৰু আইতাকৰ
চিন্তাই বিমোহ কৰি থয়; আন কথাই তেওঁৰ মনত অলপো ঠাই নাপায়;
লাহৰীয়েও কমলক সদায় দেখে। কিন্তু, পঢ়া-লৰা পঢ়িবলৈ নাথ, ইমানকৈ
মাথোন কমলৰ বিষয়ে লাহৰীৰ মনত ঠাই পায়। লাহৰীৰ কমলৰে সৈতে
অলাপ-পৰিচয়ো নাই। কাৰণ, কমলে আন লৰাৰ দৰে লাহৰীকৈ তব
পুখুৰীপাৰত ফুৰিবলৈকো নাহে। তথাপি, কেতিয়াবা কমল পঢ়াশালিলৈ
বাওঁতে, বা তাৰপৰা আহোঁতে পদূলিমূৰত বা ভঁৰালৰ আগত দুইবো
দেখাদেখি হলে, মাত-বোল নহয় যদিও, দুইকো দুয়ো একেঠাৰে অলপ পলৈ
চাই নাথাকি নোৱাৰে। এই দৰেই ভালেমান দিন পাৰ হ'ল, তথাপি
কমল আৰু লাহৰীৰ মাজত মাত-বোল নাই। কিন্তু, পাচলৈ স্বভাৱতে
দুইকো দুয়ো অলপ হেঁপাহব চকুৰে চোৱাচুই কৰা হ'ল; চকুৰে চকুৰে চাই
থাকোঁতে দুয়ো কেতিয়াবা টক পাই উঠা যেন হ'ল। এতিয়া লাহৰীৰ বয়স
৯ বছৰ আৰু কমলৰ বয়স ১৪ বছৰ। এনে কৈমল বয়সত এটু দুটি
প্ৰাণীৰ অন্তৰত কিবা প্ৰণয় বা প্ৰেমৰ ভাব উপজিছিল নে? উপজিছিল
যদি, সি নো কি প্ৰণয়? কেনে প্ৰেম? লাহৰীৰ সাদৰী-প্ৰেম নে, কমলৰ
কোমল-প্ৰেম? শ্ৰেষ্ঠতপক্ষে ই প্ৰেম হ'লেও, প্ৰণয় নহয়;—অম্ল প্ৰেমৰ
আভাস মাথোন। এই আভাসত স্বাৰ্থৰ ছাঁটিও নাই, আছে মাথোন এটি
স্বভাৱৰ মিলন-টান। লাহৰীক নো লাগিছে কি? তেওঁৰ কি নাই, তাত
তেওঁ কমলৰপৰা কিবা আশা কৰিব? আৰু, কমলও আইতাক দেউতাকক
হেৰুৱালে বুলিও, কুৰুবাৰ গোহাঞি জীয়াই থাকোঁতে তেওঁৰ কিহৰ নাটনি
পৰিছে যে, লাহৰীৰপৰা কিবা পাবলৈ তেওঁ আশা কৰিব! কিন্তু, তাৰ

ভিতৰতো এফেৰি স্বাৰ্থ আছে। সেই স্বাৰ্থ নো কি ?—সেই স্বাৰ্থ ইটিয়ে সিটিক হেঁপাহেৰে চাবলৈ আশা কৰা নিস্পৃহ আসক্তি। সেই স্বাভাৱিক ভাব এতিয়া ইচ্ছাত পৰিণত হবলৈ ধৰিছে। সেই ইচ্ছাৰ সোঁতত গ! এৰি দি, ইটিয়ে সিটিক চাই থাকিবলৈ ভাল পায় কাৰণে, দুয়ো সদায় চায় আৰু যায়। ইচ্ছাটি দিনে দিনে বলৱতী হৈ আহিল। পাচলৈ কমল পঢ়াশালিলৈ আহিবৰ সময় হলেই লাহৰীয়ে পদূলিত বা ভঁৰালৰ আগত থিয় দি বাটলৈ চাই থাকেগৈ। কমলেও আগৰ শোক-বেজাৰ পাহৰি বাটত লাহৰীক দেখিবলৈ পোৱাৰ আশাতে পঢ়াশালিলৈ উলাহিত হৈ আহে; আৰু পঢ়াশালিৰপৰা ঘাওঁতেও উৰুলীকৃত হৈ সেই ঠাই পায়গৈ। কিন্তু, এতিয়াও লাহৰী-কমলৰ ভিতৰত মাত-বোল হোৱা নাই। মাতিবলৈ আন্তৰিক ইচ্ছা দুইৰো প্ৰৱল; দুইৰো প্ৰাণত ভাবৰ উগুন-খুগুন, কিন্তু মুখত কথা ফুটি নোলায় !

এই দৰে 'অলপ দিন যোৱাৰ পাচত, এদিন কীৰ্ত্তিনাথ গোহাঞিদেৱে আজৰি পাই পঢ়াশালি চাবৰ মন কৰিলে। পিচে, সাজ-পাৰ পিন্ধি ওলাই আহোঁতেই বাটতে পাই লাহৰীয়েও লগ ধৰিলে। বাপেক-জীয়েক দুয়ো হাতত ধৰাধৰিকৈ পঢ়াশালি সোমালগৈ। পঢ়াশালিত সোমোৱা মাত্ৰকে প্ৰথমেই লাহৰী আৰু কমলে দুয়ো এবাৰ চকু-চোৱাচুই কৰি ততালিকে আকৌ দুয়ো দুফালে চকু ঘূৰালে। এই কথা লাহৰী আৰু কমলৰ ভিতৰত হৈ যি জনাজনি হল, আন কেৱে তাৰ তৎ ধৰিব নোৱাৰিলে। তাৰ পাচত, লাহৰীৰ দেউতাকে এটা-এটাকৈ লৰাবিলাকৰ পঢ়া লবলৈ ধৰিলে। সেই দৰে ছটা কি সাতোটামান লৰাৰ পঢ়া লৈ এঁতাই কমললৈ তেওঁৰ চকু পৰিল। কমললৈ চাই তেওঁ অলপমান পৰ ঠমক্ খাই ৰৈ আছিল। তাৰ পাচত, কমলক কিতাপে সৈতে ওচৰলৈ চাপি আহিবলৈ কোৱাত, কমলে ততালিকে তেওঁৰ আগত থিয় দিলেহি। দেউতাকৰ বাওঁহাতেই লাহৰীও

খিয় দি আছিল। লাহৰীৰ সমুখত কমলৰ গৰীক্ষা হল। পঢ়িবলৈ কোৱা মাত্ৰকে কমলে এনে থলথলাই পঢ়িবলৈ ধৰিলে যে, কীৰ্তিনাথ গোহাঞিয়ে শুনি বৰ সন্তোষ পালে; আৰু পণ্ডিত, ছাত্ৰ সকলোৰে আগত তেওঁ কমলক নথৈ শলাগিবলৈ ধৰিলে। তাৰ পাচত, কমলৰ নাম সোদাত, তেওঁৰ হৈ পণ্ডিতে কৈ দিলে। তাৰ পাচে, কমলৰ ঘৰ-বাৰীৰ কথা সোদাত, তেওঁ কমলৰ শলাগনিত ফুলি উঠা মুখখনি স্নান পৰি গল। তথাপি, সেই কথা ছনাই সোদাত, কমলে কৃষ্ণৰাম গোহাঞিৰ ঘৰৰ কথাৰূপে কৈ ধলে। কাৰণ গোহাঞিয়ে কমলৰ গঢ়-গতি, কথা-বাৰ্তা সকলো শুনিবপৰা মন কৰি আছিল। তেওঁ কমলৰ সন্মুখে পাচেৰূপে কৃষ্ণৰাম গোহাঞিক মাতি আনি সুধিবলৈ মনে মনে স্থিৰ কৰি, ঘৰলৈ আহিবলৈ উঠিল; আৰু আহিবৰ সময়ত কমলক ঘৰলৈ উলটি ঘাওঁতে, তেওঁৰ ঘৰত গোমাই ঘাবলৈ কৈ আহিল।

লাহৰীয়ে পঢ়াশালিত কমলৰ বিষয়ে হোৱা কথা বাৰ্তালৈ মন কৰি আছিল। ঘৰলৈ আহি আৰু সেই দিনা তেওঁ দেউতাকৰ লগ নৈলৈ। কীৰ্তিনাথ গোহাঞিয়ে চ'ৰাঘৰতে লাহৰীক কোলাত লৈ বহি আছে, এনেতে কমল ওলালহি। দেউতাকতকৈ আগেয়েই কমল লাহৰীৰ চকুত পৰিল; দেখিয়েই লাহৰীয়ে লাহেকৈ কোলাৰপৰা নামি দেউতাকৰ বাওঁফালে থিয় দি বস। কমলক সুধিব লগীয়া কথা বিশেষ একো নাছিল; কিন্তু কীৰ্তিনাথ গোহাঞিয়ে যেই-সেই লৰা-ছোৱালীৰ স্বভাৱ-চৰিত্ৰ ভাল দেখিলেই তেওঁৰ ঘৰলৈ মাতি আনি সেই দৰে মৰম কৰে। কমল আহি থিয় হলত, তেওঁক দুই-চাইটা মৰম-লগা কথা সুধি, কীৰ্তিনাথ গোহাঞিয়ে লাহৰীক কলে, “আই, কমলক আইতাৰৰ ওচৰলৈ লৈ যোৱা, জলপান খাবলৈ দিগৈ।” লাহৰীলৈ ইয়াতকৈ আৰু আনন্দৰ বিষয় কি হ'ব পাৰে! লাহৰীয়ে দেউতাকৰ অজুমতি পোৱা মাত্ৰকে আগ বাঢ়ি গৈ কমলৰ হাতত ধৰি, “আই! কমল” বুলি ডিঙিবলৈ মাতি লৈ গল। কমলে

আজিলৈকে আনৰ ঘৰত কেতিয়াও একো খোৱা নাছিল। এতিয়াও নাখাওঁ বুলিব, বা আন কিবা কাৰণ দেখুৱাবৰ ইচ্ছা আছিল; কিন্তু লাহৰী-লতাৰ কৰবান্ধনত তেওঁ বন্দী হ'ল। লাহৰীয়ে হাতত ধৰা মাত্ৰকে কমল আপোন-পাহৰা হৈ পৰি যোৱা যেন হ'ল। নাখাওঁ বুলিবলৈ তেওঁৰ সত নোযোৱা হ'ল। তাৰ পাচত, ভিতৰলৈ নি আইতাকৰ ওচৰত জনপান খুৱাই, লাহৰীয়ে আকৌ কমলক হাতত ধৰি পুখুৰীৰ-পাৰত ফুৰিবলৈ লৈ গ'ল। কমলে আগেয়ে, আগৰ ঘৰত থাকোঁতেও, এনে ধুনীয়া ফুলনিপৰীয়া পুখুৰী দেখা নাছিল। আজি কীৰ্ত্তিনাথ গোহাঞিৰ পুখুৰীপাৰৰ ফুলনিত সোমাই কমলৰ মনত আনন্দে নধৰা হ'ল। কিন্তু, অকল সেই ফুলনি দেখিয়েই কমলে মনে মনে এনে সুখ অনুভৱ কৰিছিল নে?—নহয়, আজি কমলে তেওঁৰ চেনেহৰ বস্তু, সেই ফুলনিৰ ফুলকুৰী লাহৰীৰ হাতত ধৰি ফুলনিৰ মাজে মাজে ফুৰিবলৈ পাই হে সেই সুখত আপোন-পাহৰা হৈছে। তেওঁৰ মানত এই দুখৰ পৃথিবীকে সুখৰ স্বৰ্গ যেন লাগিছে। এই ভাবে হাতত ধৰাধৰিকৈ লৰালি কথা-বাৰ্তাৰে সৈতে দুয়ো পুখুৰীৰ চাৰিও পাৰে ফুৰিবলৈ ধৰিলে। এনে জকমকীয়া ফুলনিত এই দুটি প্ৰাণীক এনেকৈ হাতত ধৰাধৰিকৈ ফুৰি থাকোঁতে দেখিলে, বাটৰ বাটকুৱায়ে বাট বুলিবলৈ পাহৰি যায়! যেয়ে এবাৰ চায়, তেওঁ আৰু সতকাই চকু ঘূৰাব নোৱাৰে। এই দৰে ফুৰি থাকোঁতেই সদায় ফুৰিবলৈ অহা গাঁৱৰ আন লৰা-ছোৱালীবিলাকো আহি পুখুৰীপাৰৰ ফুলনি ভৰি পৰিল। তাৰ পাচত, লাহৰীয়ে কমলৰ হাতত ধৰি পুখুৰীৰ চাৰিও পাৰে আকৌ এবাৰ ফুৰি, প্ৰত্যেক জুপিৰে এপাহী-দুপাহীকৈ ফুল তুলি লৈ, দুয়ো পাণৰ মাহী আদিৰে বেৰি খোৱা স্নানৰ জোপা এটিৰ মাজত বহি মালা গাঁথিবলৈ ধৰিলে। তললৈ মূৰ কৰি দুই হাতে মালা গাঁথি থাকোঁতে লাহৰীয়ে এবাৰ দেখিলে যে, কমলে নিটোল মাৰি একেঠাৰে মালা গাঁথাকে চাই

আছে। তেতিয়াই লাহৰীৰ মনত কি যে এটা ভাব আহিল, তেওঁ হাতৰপৰা আধা-গঁধা মালা মাটিত থৈ কমলৰ হাতখনি দুই হাতৰ মাজত লৈ মোহাবি মোহাবি কবলৈ ধৰিলে, “কমল! তুমি কি ভাবিছাঁ? চোকাচোন, সোবিলাক লৰা-ছোৱালী ইয়াত বুৰিবলৈ সদায় আছে; তুমি হে নাই।” কমলে কি উত্তৰ দিব!—কমল যে কমলত নাই। লাহৰীৰ কোমল হাতৰ মাজত হাত ৰাখিবলৈ পাই কমলৰ কোমল প্ৰাণ সে পমি গৈছে! পিচে, কি কব, কি নকব, একো স্থিৰ কৰিব নোৱাৰি কঠিন প্ৰত্যুত্তৰ দৰে একে ঠায়ে তেওঁ লাহৰীৰ মুখলৈ চায়ে বল! তাৰ পাচত, সংজ্ঞা পোৱা দি পাই কমলে চকু খাই উঠি কবলৈ ধৰিলে, “লাহৰি, মই নো কি ভাবিছোঁ, কি ক’ম? এই সময়ত কি ভাবিছিলোঁ কব নোৱাৰোঁ যদিও, আন সময়ত কি ভাবি থাকোঁ, সেই কথা কবলৈ বহুত পৰ লাগিব। আজিলৈ আৰু স্টেবোৰ একো নকও। লাহৰি, মই এনেই হে নহাকৈ আছিলোঁ; আজিৰপৰা বাক সদায় আহিম দেই।”

লাহৰী।—সদায় আহিব। নে কমল! সদায় আহিব। দেই। তুমি পঢ়াশালিৰপৰা আহিবৰ সময় হলে, মই সদায় জলপান সজাই থম দেই।

কমল।—লাহৰি! মোলৈ সদায় ইয়াত জলপান সজাই থৈ তুমি দুখ পাব নালাগে; মই পঢ়াশালিৰপৰা বাজে বাজে যবলৈ গৈ জলপান ৰাই বেগতে ইয়ালৈ আহিমগৈ দেই। মোলৈ আইতাই ঘৰত জলপান সজাই থয়; ঘৰত নাথালে আকৌ আইতাই বেজাৰ কৰিব নহয়। বেয়া নাপাবী দেই!

লাহৰী।—(মুখখনি অলপ আমোলাই) বেয়া নাপাওঁ বাক। তুমি সদায় আহিব। নে? সদায় আহিব। দেই, কমল!”

কমল।—অ, লাহৰি, তুমি বেয়া পাইছাঁ? মই সদায় নাথাকোঁ হে বুলিছোঁ; মাঝে মাঝে ইয়াতো থামছি। আৰু, মই সদায় আহিম। লাহৰি! মই

পড়াশালিবপৰা আহোঁতে তোমাক সদায় দেখোঁ ; মনতে মাতিম মাতিম যেন লাগে। আৰু, দুদিনমান মাতিবলৈ চিপিয়াইছিলোঁ, মাতিব হে নোৱাৰিলোঁ !

লাহৰী।—(হাঁহি হাঁহি) “এৰা, মোৰো সদায় মাতিম মাতিম যেন লাগে, পিচে মাতিব হে নোৱাৰোঁ ! অ, আজি পিচে মতামতি হল নহয় !” এই বুলি দুয়ো ডেব্‌ডেকাই হাঁহিবলৈ ধৰিলে। তাৰ পাচত, গধূলি হোৱা যেন দেখি, লাহৰীয়ে আকৌ মালা গাঁথিবলৈ ধৰিলে। তেওঁ দুধাৰ মালা গাঁথি এধাৰ আপুনি পিন্ধিলে, ইধাৰ কমলৰ কণ্ঠত পিন্ধাই দিলে। অহঃ, কি বে মনমোহা দৃশ্য !—আজিয়েই কমলক লাহৰীয়ে মালা পিন্ধাই বৰিলে নে কি !—নহয়, আজি লাহৰীয়ে কমলৰ প্ৰাণত অময়া প্ৰেমৰ আবেগেৰে উলাহ হে লগালে ! আজিবপৰা কমল লাহৰীৰ মায়াত মেৰ খালে ! আজিবপৰা কমলে লাহৰীক পাই সকলো পাহৰিব পৰা হল ! তাৰ পাচত, দুয়ো হাতত ধৰাধৰিকৈ থিয় দিলে। অহঃ, কিনো মোহন যুগলমূৰ্ত্তি ! গোপ-গোপিনী-বিলাকে ইফুলৰপৰা সিফাললৈ বিহাৰ কৰি ফুৰিছে ; ৰাধা-কুঞ্জৰ মাজত ৰাধা-কৃষ্ণ !!

৬। আখ্যা।

— ❦ —

ধনবৰ বৰগোহাঞি।

— ❦ —

পাঠকৰ মনত থাকিব পায়, শূলধৰ বৰগোহাঞিৰ পুত্ৰক ধনবৰ বৰগোহাঞিৰ কথা আমি আগতে অলপ উল্লুখিয়াই আহিছোঁ ; এতিয়া আমি তেওঁৰ ৰূপ, গুণ আৰু স্বভাৱ-চৰিত্ৰৰ কথা অলপ কওঁ। ধনবৰৰ বয়স এতিয়া চৈধ্য বছৰত সোমাইছেহি। লৰাটি মিঠাবৰণীয়া,— দেখিবলৈ বৰ বিষম নহয়। শকত-আৱতলৈ চাই, খোলোকা পাৰটোৰ দৰে ; পোন্ধৰ-ষোল বছৰীয়া লৰা যেন দেখি। ধনবৰৰ মুখখনি চকলামুৱা, নাকটি গঁৰা আৰু দুই চকুৰ মাজত চেপেটা ; সেইখিনিত নাকৰ চিন্ নাই বুলিলেই হয়। চকু দুটি শল মাছৰ চকুৰ দৰে সৰু সৰু আৰু বড়। লেৰা ঠেংখন দু-আঙুলমান বহল ; সনায় তামোলৰ বাঙেৰে বান্ধলী। আগদাঁত কেইটি উচলা আৰু তলৰ দাঁতপাৰি বেৰীয়া-গজা ; মুখ জঁপালে ঠেং দুখনে দাঁত ঢাকিব নোৱাৰে, আগদাঁত ওলাই থাকে। বনটোক চেপি ধৰিলে ঢাক খায় ; কিন্তু মুখখনি হে মদুৱাটিৰ দৰে হৈ পৰে ! সেই কাৰণেই, তেওঁৰ মুখৰপৰা সনায় মিচিকিয়া হাঁহি হুগুচে। কাণ দুখনি মেকুৰীৰ কাণৰ দৰে নিচেই সৰু সৰু ; নিলগৰপৰা চালে, আছে নে নাই তত ধৰিবলৈকে টান। চুলিখিনি ঠিক গাহৰীৰ গলধনৰ ওপৰৰ ৰিয় নোমখিনি চলে চাবই নালাগে। ডিঙিটি কাছৰ দৰে ; কোঁচমোচ্ খাই বহি থাকিলে কানতে-মূৰ-লগা যেন দেখি, কোঁচী সাপৰ দৰে ওপৰলৈ মূৰ তুলি ধৰিলে তেও অলপ ডিঙ্গি যেন দেখি। পেটটি কড়িৰ গুৰিবেপৰা দেখু-ভিৰীয়া ; চুৰিয়া পিন্ধোতে ওপৰলৈ উজাই পিন্ধিলে কড়িৰ গুৰি পায়ে আৰু তিবোতাই

বুকত মেখেলা পিন্ধাৰ দৰে হয়, তললৈ নমাই পিন্ধিলে আকৌ নাইব তলত থাকেগৈ। গাৰ ফালে চাবই নালাগে, বাহু ওলমি পৰিছে! কাপোৰ-কানি পিন্ধাৰ বিষয়েও সবহ কব লগা নাই, তেওঁৰ গাত কেতিয়াও তিনি ডুখৰি কাপোৰতকৈ সবহ নাথাকে। চুৰিয়াখনি পিন্ধাৰ ফালে পেটৰ ৰূপ বৰ্ণাঙতেই বুজিব। বাকী,—একানে গাঁবিদিয়া চেলং এডোখৰ; আৰু কঁকালত তামোলৰ গামোছাখনি। গামোছাখনিye জানিবা আৰু এটি উপকাৰ কৰে; সেয়ে নহলে চুৰিয়া নৰয়! তাৰ পাচত, গুণৰ কথা অলপ কওঁ। তালৈকো এটা লেঠা এই যে, সেই বিষয়ে কবলৈ হলে, প্ৰথমে মানুহটি মাত-কথায় কেনে, তাক জানিব লাগে। কিন্তু, তেওঁৰ মুখৰপৰা দেখোন মাত-কথা শুনাই টান; কথা পাতিবলৈ ধৰিলে মানুহক মুখৰ থুইৰে বুৰাই দিয়ে! তাতে আকৌ কেঁচা ধঁপাতেৰে তামোল এমোকোৰা সদায় মুখৰপৰা ছুঙচে। গতিকে, সেই ছোৱা এৰিয়েই দিব লগীয়া হ'ল। কথা পাতিব নোৱাৰি সেই ছোৱা এৰি দিয়া গ'ল যদিও, আন-আন গুণৰ কথাকে অলপ কোৱা যাওক। ধনবৰৰ বুদ্ধিটি জানিবা এটি ভোটা-বেজী; এইখিনিতে কথা এটি শুনিলে, সেই খিনিতে আকৌ সেইটো তেনেই পাহৰিলেগৈ। বছেৰেকমানেও পণ্ডিত চেকনিৰে পিঠিৰ ছাল ছিদ্ধিও ক-থ খনকে মুখত অনাব নোৱাৰিলে। তাৰ ভিতৰতে, ক-থ নো শিকোঁতেই, তেওঁ দহখনমান কিতাপ ফালিলে। পঢ়িব নোৱাৰি পণ্ডিতক ভুৱা দিয়া বিচক্ষণ বুদ্ধিটি চাওক,—যি কেইটা আখৰ মনত নৰয়, সেই কেইটা চিকুটি ফালি পেলাই দি, পণ্ডিতক কয় “মোৰ কিতাপতেই নাই, কেনেকৈ পঢ়িম?” পণ্ডিতৰ মাৰ খাই খাই দগা গৰুৰ দৰে মাৰলৈ আৰু কটাহি নকৰা হ'ল। সদায় মই বৰ, মই ধনী মানুহৰ লৰা, মোৰ দেউতাক সকলোৱে মান কৰে, এনেবোৰ গণ্ডপ্ৰমাণ ভাব লৈয়ে ধনবৰ গজাটোপৰ দৰে শুফলি ফুৰে। দয়া, কমা, নম্ৰতা এনেবোৰ

শুধৰ কোনো এটিলৈকে তেওঁৰ বহল হৃদয়ৰ এচুকতো ঠাই নাই। দুপাঁয়া, নিচলা, মগনীয়া মাতুহ দেখিলে তেওঁ উগ্রমুৰ্ত্তি ধৰে। ঘৰলৈ কোনো মগনীয়া-খোজনীয়া আহিলে, ধনবৰে লগুৱা লগাই তাক ততালিকে পুতুলিৰ বাজ কবাই দিয়ে। তেওঁৰ প্ৰতাপত গৰু, ছাগলী, আন কি ডালৰ চৰাই-চিৰুকিয়েও কঁপি থাকে। ঘৰত থকাখিনিপৰত গৰু-ছাগলীয়ে বাৰীৰ চাবিসীমাৰ ভিতৰলৈ ঠুংটিয়াবৰ সাধ্য নাই! কেতিয়াবা কোনো গৰু বা ছাগলী বাৰীৰ ভিতৰত দেখা পালে, সেই গৰু-ছাগলীৰ আৰু সেই দিনী শব্দ! ধনবৰ বদমতাই হালোবা এছাৰিৰ কোবত তাৰ পিঠি দমলাদমল কৰে; আৰু তাৰ পাচত বাকি লৈ, চকুত বিহু ফলকীয়া ভাঙ্গি দি, ঠেং এটামান খোৰা কৰি এৰি দিয়ে। ভদ্ৰতাৰ বিষয়ে ওপৰতে উল্লিখিত হৈছে; সদায় মইবৰ ভাবতে গুৰুনি থাকে। কোনো বুঢ়া, বা বয়সীয়া মাতুহে তেওঁৰ অত্যাচাৰ সহিব নোৱাৰি ভাল কথাৰে দুই চাইটা উপদেশ দিব খুজিলে, ধনবৰে জাঁপ মাৰি ওপৰতে পৰিব পোজে! নাক বাপেকৰ তো কথাকে নকওঁ; ভালৈই হওক বা বেয়াই হওক, তেওঁবিলাকৰ মুখ বজাবৰ সাধ্য নাই। কিন্তু, আনবিলাকক দিহানেই যি কৰক, কীৰ্ত্তিনাথ গোহাঞিক ধনবৰে একেৰি মানীকৰে; আৰু তেওঁ কিবা কথা কলে অলপ কাণ পাতি শুনে। আন কি, কেতিয়াবা কিবা দুটালি কৰি থকোঁতে কীৰ্ত্তিনাথ গোহাঞিয়ে দেখা পালে, ধনবৰ বোপা সেই কালৈ ঠব্ৰ হুৱ আৰু ততালিকে তেওঁ এনে গহীন আৰু শাস্ত হৈ পৰে, যেন লৰাই সেই বিষয়ে একোকে কবই নোৱাৰে; তেনেটি নম্ৰ, দীৰ আৰু শাস্ত লৰা যেন আৰু পাবলৈকে নাই। বাস্তৱতে, ধনবৰ যেনে শকত-আৱত লৰা, দুটালি কামত নেন্দেছিল, মাতুহে কেতিয়াও তেওঁক দুটো বুলি ভাবিব নোৱাৰে। তাৰ পাচত, স্বভাৱচৰিত্ৰৰ বিষয়ে অলপ কবলৈ আছে। এই বিষয়ে বহলাই নকলেও, ওপৰত দিয়া চানেকি চায়ে অনুমান কৰিব পাৰি।

প্ৰথমে, দিনটোৰ ভিতৰত কাৰ ক'ত হানি কৰিব, কাক মাৰিব, কাক
কিলাব, কাক ডকা দিব, কাক জগৰ লগাব, কাক জোকাব এইবিলাকেই
হৈছে তেওঁৰ প্ৰধান চিন্তা। দিনটোৰ ভিতৰত নো ক'ত কিমান জগৰ লগাব,
কিমান চুবুৰীয়াই মাক-বাপেকৰ ওচৰত গোচৰ দিবহি, তাৰ সীমা-সংখ্যা
নাই। সকলোৰে ডাঙৰ মানুহৰ লৰা বুলি সহি থাকে। ধেমালি কৰা লৰা-
ভিতৰতো তেওঁক কোনেও লগ দিব নোথোজে। কিন্তু লগ দিব লুখুজিলে বা
হব কি?—যি কেইটাই লগ দিবলৈ আপত্তি কৰিব সিহঁতক মাৰি-কিনাই
খৈদি দি তেওঁ বনেৰে দলত সোমাই লয়। গাৱঁৰ বোৱাৰী-জীয়াৰীয়ে ধনবৰক
দেখিলে ওলাবলৈ ভয় কৰে। দেউতাকে বেয়া পায় বুলি মাথোন কোনেও
একো নকয়। এই গতিবেই চলি সদৌশেহত ধনবৰ কিছুমান দুষ্ট মানুহ
সঙ্গত পৰিল! ধনবৰক অলপ উচটাই হে দিব লাগে, তেওঁ একেবাৰে
জাঁপ মাৰি মুখৰ ছালত উঠেগৈ। সেই দুষ্ট সঙ্গত পৰি লাহে লাহে ডেকাই
ভাং-কানিতো মাজে-সময়ে ধৰা হল। দুষ্ট মানুহবোৰে নিজৰ সুবিধা লাভ
নিমিত্তে ধনবৰক ভাং-কানি খাবলৈ বৰকৈ উচটাবলৈ ধৰিলে। সিহঁতে
কয়, “বোপা দেউতা! আপোনাৰ নো কি নাইকিয়া হৈছে? ৰামদেউ
কিৰপাত, আপোনাৰ সকলো আছে। আপোনাৰ পিতাকৰ ইমান ধন
সম্পত্তি নো কোনে খাব; এই দৰে অলপ সুখ নকৰিলে নো জীৱন ধৰা
সকাম কি?” এনেকুৱা উদগনি পালে ধনবৰে যেন স্বৰ্গ চুকি পায়। এই
শলাগনি ফেৰিব নিমিত্তেই তেওঁ মাজে-সময়ে সিহঁতক ঘৰৰপৰা চূৰ কৰি
নি ছুই-চাৰি টকা যি পাৰে দিয়েগৈ। আৰু, এনেবিলাক মানুহৰে সৈতে
হলে ধনবৰৰ বৰ মিল।

এই দৰেই কিছুকাল গল। এদিন সেই কানীয়া-ভক্তসকলে ধনবৰক
লৈ ভালকৈ কানিৰ খোলাত বহিবৰ মন কৰিলে। ধনবৰক সেই প্ৰস্তাৱ
শুনোৱা মাত্ৰকে, তেওঁ ঘৰলৈ গৈ যি পাৰে দহ-বাৰ টকা আনি কানীয়া

ভকতসকলক শোধালেহি ! কানীয়া ভকতসকলৰ মহা আনন্দ মিলিল !
লৰালীৰকৈ যথাসময়ত পাণৰ চাকি যুগুত কৰা হল। এজনে গৈ চকুৰ
টিপতে ঘৰবপৰা ধনবৰক মাতি আনিলে। তাৰ পাচত, পাণৰ চাকি
জ্বতে লৈ, চাৰিপিনে চাৰি সিদ্ধ বহি, এপাশে ধনবৰ বোপা-দেউতাক
দুতৰপীয়া কঠ এটাৰ ওপৰত বহুৱাই লৈ, পাণৰ চাকি পুৰিবলৈ আৰম্ভ
কৰিলে ! টিকিৰা পোৰাৰ লগে লগে কানীয়া-সত্ৰৰ মেল আৰম্ভ হল।
যথা,—

১ম, কানীয়া।—(দীঘলকৈ টান এটা মাৰি, ভলুকা বাঁহৰ হোঁকাটো
২য়, কানীয়াৰ হাতলৈ দি, কথাত মুখৰ ধোৱা উৰাই) “কোঁৱী, আল্পতি,
কোঁৱী কোঁৱী। আজি তেওঁ বোপা-দেউতাৰ কিৰপাত্ উকেৰে পাণ
চাকি পুৰি লোৱা।”

২য়, কানীয়া।—(আঙঠাডোখৰ জোকাৰি জোকাৰি) “এৰা, বামদেউৰ
অমুগ্ৰহত কিম্ব, বোপা-দেউতাৰ মূৰৰ চুলিৰ সমান কিম্ব আয়ুষ, হক।”

৩য়, কানীয়া।—(হাত লেচাৰি লেচাৰি) “নহয় বান্ধ, তাৰ-পৰা-তাপেনে-
নামেনে, বোপা-দেউতাই ভাল ছোৱালী এটা পাওক।”

৪র্থ, কানীয়া।—(৩য়, কানীয়াৰ গাত ঠেলা এটা মাৰি) “খোৱা হে মিঠা,
তাৰ-পৰিণামে, তুমিও বৰ কথাটো, তাৰ পৰিণামে, বিচাৰি পালগৈ !
কৃষ্ণদেৱক চিন্তি, তাৰ-পৰিণামে, বোপা-দেউতাৰ নো ছোৱালীৰ, তাৰ-
পৰিণামে, কি একাল লাগিছে।”

১ম, কানীয়া।—(খোঁৱা এটোকা পেটলৈ গিলি) “মই চাওঁতে অলৈ,
লাহৰী আইদেউৰেই বোপা-দেউতাৰ বাল ঘোৰা মিলিব।”

৩য়, কানীয়া।—“অ, বোপা-দেউতাক, তাৰ-পৰা-তাপেনে-নামেনে, বৰকৈ
সুখুৱাবিহঁক। বোপা দেউতা, তাৰ-পৰা-তাপেনে-নামেনে, লৰা মাছহ ;
তাৰ-পৰা-তাপেনে-নামেনে, গাত বৰকৈ ধৰিব।”

২য়, কানীয়া।—“এৰা, কিন্তু, ৰামদেউৰ অমুগ্ৰহত, বোপা-দেউতাই, কিন্তু, বৰকৈ খোৱা নাই।”

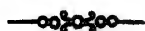
ধনবৰ।—“হয়, ককাইহঁত, মই বৰকৈ খোৱা নাই। ঘৰত গৈ টলং-ভটং কৰিলে জানিব নহয়; সেই দেখি, মই গা চাই হে খাইছোঁ।”

৪র্থ, কানীয়া।—“তইতো, তাৰ-পৰিণামে, কিন্তু, ভাল আৰু! বোপা-দেউতাক, তাৰ-পৰিণামে, আমাৰ দুখীয়া ভেবা লৰাৰ নিচিনা, তাৰ-পৰিণামে, দেখিছ নে? কৃষ্ণদেৱক চিন্তি, বোপা-দেউতাক, তাৰ-পৰিণামে, আমি কি বুজনি দিবৰ লায়ক।

২য়, কানীয়া।—(ভাল কথকি বোলাই) “নহয়, কিন্তু, কথাটো হে—”

এনেতে, শূলধৰ বৰগোহাঞিৰ প্ৰৱেশ! তেওঁক মনে মনে কোনোবাই সন্বেদ দিলেগৈ। শূলধৰ বৰগোহাঞিয়ে, সোধপোছ নাই, পোনেই সোমায়হঁ হাতৰ লাখুটিৰে সৈতে উধ্যমুধাকৈ যাকে য’তে পালে, তাকে ত’তে টক্‌নিয়াবলৈ ধৰিলে। কানীয়াহঁত যেয়ে যেনিয়ে পাৰিলে, দুৱাৰ-বাৰ ভাঙ্গি পলাই-পত্ৰং মাৰিলে। ধনবৰ বোপা কিন্তু সবাতকৈ আগ। তাৰ পাচত, শূলধৰ বৰগোহাঞিয়ে ঘৰলৈ আহি পুতেকক ডাবি-ছঁকি দি, সেই দুঠ মানুহবোৰক আঁতৰ কৰাবৰ নিমিত্তে কীৰ্ত্তিনাথ গোহাঞিদেৱৰে সৈতে পৰামৰ্শ কৰিবলৈ স্থিৰ কৰিলে। ধনবৰে এই কথা শুনি দেউতাকক কাকুতি কৰি, কীৰ্ত্তিনাথ গোহাঞিক এই কথা নজ্ঞাবলৈ টানি ধৰিলেহি। তেৱোঁ মান্তি হল। গতিকে, কীৰ্ত্তিনাথ গোহাঞিয়ে ধনবৰ বোপাৰ কানী-খোলাত বহাৰ বিষয়ে একো সন্বেদ নাপালে। কীৰ্ত্তিনাথ গোহাঞিয়ে ইমান দিনে ধনবৰৰ সম্বন্ধে একো বেয়া কথা শুনা নাই; মুঠতে তেওঁ ধনবৰক শাস্ত আৰু বৰ সজ স্বভাৱৰ লৰা বুলি হে জানে।

৭। আখ্যা।

লাহৰী-কমল।

আমি, ছেগ বুজি, আকৌ লাহৰী-কমলৰ ওচৰলৈ ঘাওঁ। সেই দিনা ফুলনিত লাহৰীয়ে কমলক প্ৰথম অময়া প্ৰেমৰ আবেগেৰে মোহ লগাবৰেপৰা লাহে লাহে দিনো বাঢ়ি আহিছে আৰু তাৰ লগে লগে সেই মোহ ক্ৰমাৎ ডাঠ হৈ আহিবলৈ ধৰিছে। লাহৰীয়ে অকল কমলক মোহ লগাই, তেওঁক নিজৰ ইচ্ছা মতে টনাটিলোৱা কৰি বং চোৱা নাই,—লাহৰীয়ে সেই দিনাই নিজৰ ডিজিতো সেই মোহৰ ফাঁহ লগাই কমলৰ ডিজিত আঁটি দিছে। সেই গাঁঠি ক্ৰমাৎ দৃঢ় হৈছে বুলিও, সি চোচনী-গাঁঠি হে; টানিলেই চোচা খায় আৰু এৰি দিলেই ঢিলা হৈ পৰে। এতিয়া দুয়ো ওচৰা-উচৰি হৈ আছেমানে একো বিপদৰ আশঙ্কা নাই। কিন্তু এটিৰ পৰা আনটিয়ে আঁতৰি যাব লগাত পৰিলে, বা কোনোবা শত্ৰুৱে বলেৰে ধৰি দুইকো দুফালে আঁতৰাই নিব লাগিলে, এটিও নাবাঁচে; টেঁটু চেপা লাগি দুইটি দুফালে হানি হব! অহঃ, শত্ৰুৱেই হল লাগে, এনে দুটি প্ৰাণীৰ অন্ত পেলাবলৈ নো কাবোবাৰ সত যাব নে? কাৰ নো এনে নিলাময় হিয়া আছে যে, এনে দুটি স্তম্ভৰ যুগ্মিক দেখি অলপো নশমিয়? যি এনে নিকৰণ কাম কৰিবলৈ আগ বাঢ়িব, সি যে নিয়ন্তাৰ ওচৰত যোব অশৰাৎ অশৰাণী হব। নৃত্যকৰ্তাই যে এই দুটি প্ৰাণীক অৰ্জোত বহু পৰিশ্ৰম কৰিলে; আৰু বহু কষ্ট সহিলে। আৰু, শত্ৰুক হৰালেও,

লাহৰী-কমলে নো কাক কি কৰিছে?—কাক নো কেতিয়া আমনি কৰিছে? লাহৰী-কমলে দেখোন কাৰো ঘৰলৈ নাযায়, কাকো এটা বঢ়া-বচন নোবোলে, কাকো বেজাৰ পোৱা কথা এটি নকয়, কাৰো লগত কন্দল নকৰে, কাৰো কেতিয়াও অহিত নিচিন্তে। বৰঞ্চ, সিবিলাকে দুখীয়াৰ দুখত পুতৌ কৰে, নিচলাৰ শোকত শোক কৰে, বেজাৰ কৰা মানুহৰ লগত বেজাৰ কৰে; আৰু পৰাখিনিত তেনে দুখ, শোক আৰু বেজাৰ গুচাবলৈ হে যত্ন কৰে। তেন্তে নো এই পৃথিবীত লাহৰী-কমলৰ কোন্ শত্ৰু আছে?—নাই, এই জগতত লাহৰী-কমলৰ শত্ৰু নাই! কমল হেন এটি সুন্দৰ উষা ভাঙোতাও নাই আৰু সেই উষাত মেৰ খাই থকা নিৰ্মল প্ৰেমৰ লাহৰী-মৃত্যু ছিঙোতাও নাই। আমি তেন্তে লাহৰী-কমলৰ বিপদৰ ভাবনা এৰি পেলাওঁ। তেওঁবিলাকে নিজৰ ইচ্ছামতে যিমান পাৰে সিমান আগুৱাওক; তেওঁবিলাকে সেই অময়া প্ৰেমৰ মোহ যিমান পাৰে, সিমান ভাঠ-কৰোক, তাত আমাৰ অকণো ভাবনা নাই।

যেই-সেই কথাতে কমল বৰ থিৰ। পঢ়াশালিত নাম লগাবৰেপৰা কমলে যেনেকৈ এদিনো পঢ়াশালিলৈ যোৱা খতি কৰা নাই, লাহৰীৰ ওচৰত “সদায় আহিম” বুলি কোৱা দিনৰেপৰা লাহৰীহঁতৰ ঘৰলৈকো তেওঁ এদিনো নহাকৈ থকা নাই। লাহৰী-কমলৰ নিতৌ নতুন ভাব, নতুন কথা, নতুন উলাহ। এনে কোমল বয়সত নো লাহৰী-কমল কেনেকৈ ইমান নতুন ভাব, নতুন কথা লৈ নিতে নিতে নতুন ভাৱে উমলিব জানিছিল, তাক সহজে বুজা টান। তাৰ কাৰণ হৈছে, প্ৰেমে ঘেই-লেই মানুহৰে মন-প্ৰাণ প্ৰেম-কথা প্ৰেম-ভাবেৰে সাকৰা কৰি ধয়। যি প্ৰকৃততে আৰু সবল ভাৱে নিস্বার্থ প্ৰেমত পৰে, সি আৰু তেনে প্ৰেম-কথা প্ৰেম-ভাব বিচাৰিবৰো আৱশ্যক নকৰে আৰু কাৰো ওচৰত তেনে কথা, তেনে ভাব শিকিবও নালাগে। অকৃত্ৰিম আৰু নিস্বার্থ

প্ৰেমৰ এয়ে বিশেষত্ব। যি জনে সঁচাকৈয়ে এনে অময়া-প্ৰেমত পৰে, তেওঁক প্ৰেম-দেবীয়ে জয়ে-জয়ে আদৰেৰে ইয়াক হে বঁটা দিয়ে। কিন্তু, যি নিজৰ স্বার্থ সিদ্ধিৰ কাৰণে প্ৰেম কৰে, যি ভালপোৱা পাবৰ আশাৰে সঁচাপোৱা দিয়ে, যি নিজৰ উদ্দেশ্য সিদ্ধিৰ নিমিত্তে সঁচায়-মিছায় বাববুৰি কথা জুকিয়াই লয়, বা আনৰপৰা শিকি লয়, তেনে কৃত্ৰিম প্ৰেমিকৰ প্ৰেমালাপ সীমাবদ্ধ। তেনে প্ৰেমিকৰ হিয়া উলং, তেনে প্ৰেম দুদিনীয়া আৰু তাৰ পৰিণাম সততে শোচনীয়। তেনে প্ৰেমক কৃত্ৰিম আৰু স্বার্থপৰ প্ৰেম বোলা যায়। মনৰ মিল আৰু প্ৰাণৰ মিলনে লাহৰী-কমলৰ দিনে দিনে ওনে নতুন ভাব, নতুন কথা, নতুন লাহ-বিলাহ তাল পৰিমাণে বঢ়াবলৈ ধৰিলে। দিন বাগৰি সপ্তাহত পৰিল, সপ্তাহ বাগৰি মাহত পৰিল, মাহ বাগৰি বছৰত পৰিল; আৰু তেনে বছৰো কেইবাটাও পাৰ হল। এতিয়াও নিতে নিতে নতুন ভাব, নতুন লাহ-বিলাহ! বছৰৰ লগে লগে আমাৰ লাহৰী-কমলৰ বয়সো বাঢ়িল; এতিয়া লাহৰীৰ বয়স পোন্ধৰ বছৰত আৰু কমলৰ বয়স কুৰি বছৰত সোমাইছেহি। আৰু, বয়সৰ লগে লগে প্ৰণয়ৰ মোহ ক্ৰমাৎ ডাঠ হবলৈ ধৰিছে। কথা-বাৰ্তা, ভাব-গতি সকলো অগ্ৰতকৈ বসাল আৰু সাকৰা হৈ আহিছে। বয়স-বাৰিবা পাই পৱিত্ৰ প্ৰেম-নৈৰ মিলন সোতে খবতৰ গতি ধৰিছে!

এই দৰে সদায় পৱিত্ৰ প্ৰেম-নৈৰ নিৰ্মল পানীৰ সোতত ডাহিবলৈ পাই লাহৰী-কমলৰ হৃদয়ৰ মূৰ্তি দিনে দিনে হৃৎকণ জেউতিৰে ফুলি আহিবলৈ ধৰিলে। ইটিৰ ৰূপত সিটিয়ে, সিটিৰ ৰূপত ইটিয়ে মোহ গৈ বিভোল হবলৈ ধৰিলে। আন কি, এই দুটি প্ৰাণীক একেলগে দেখিলে, ছয়ছাঁজ বোগীয়েও বিয়ম বোগৰ স্বৰ্গাত্মিক বয়না পাহৰি এবাৰ সুৰ দাঙি চাব খুজিব। দুইটিকে পুখুৰীপাৰৰ জোপাৰ মাথত বহি প্ৰেমালাপ কৰা দেখিলে, যাহা প্ৰেমিক ভালৰ কপৌ-কপৌতনীয়েও নিজৰ প্ৰেমক হেৰুৱাব কৰি উঠা

ভাৱে চাব। ইমান দিনে নো কত প্ৰকাৰৰ কত প্ৰমালাপ হৈ গল, তাৰ সীমা-সংখ্যা নাই। মুঠতে, কবলৈ গলে, লাহৰী-কমলৰ অন্তৰৰ প্ৰেম-নিজৰা পৃথিৱীৰ নাগফুটা নিজৰাৰ দৰে অক্ষয়। আন কি, সেইবাবে আজিৰিৰ অভাৱত কমলে ইমান দিনেও লাহৰীক নিজৰ ঘৰৰ কথা আৰু বিপদৰ কাহিনীও ভালকৈ ভাঙিপাতি কবলৈ ছেগ পোৱা নাই। ইয়াৰ ভিতৰতে এদিন লাহৰী-কমল দুয়ো আন দিনৰ দৰে পুখুৰী-পাৰত ফুলনিৰ মাজে মাজে ফুৰি কথা পাতি ফুৰিছে, এনেতে গাৱঁৰ আন লৰা-ছোৱালী আহি উপস্থিত। লাহৰী-কমল পুখুৰীৰ সিপাৰে আছিল। তেওঁবিলাকে লৰা-ছোৱালীবিলাকৰ ওচৰলৈ ঘূৰি আহোঁতে পুখুৰীৰ মাজত ফুল থকা প্ৰথম এপাহীত লাহৰীৰ চকু পৰিল। লৰাবিলাকৰ ওচৰ চাপিলত লাহৰীয়ে ফুলপাহ আনি দিবলৈ ইটো-সিটোক খাটনি কৰিবলৈ ধৰিলে। সিহঁতৰ ভিতৰতে আমাৰ ধনবদো আছিল। ধনবদে তেওঁৰ গাত এনেটি কামৰ ভাৰ পৰে বুলি, ছেগ বৃদ্ধি-হুগুনাৰ ভাৱ জুৰি, আঁতৰি আঁতৰি পুখুৰীৰ সিপাৰ পালেগৈ। বাকী লৰাবিলাকৰ ভিতৰত কোনোৱে “সাঁতৰিৰ নেজানোঁ”, কোনোৱে ‘চুৰিয়া তিতিব’, কোনোৱে ‘গধূলি পানীত তিতিলে আইয়ে খং কৰিব’ এনেবোৰ আপত্তি কৰি কোনো ফুল আনিবলৈ নোলাল। পিচে, লাহৰীয়ে অদন্তেৰ মনেৰে কমলৰ ফালে চালে। কমলে ততালিকে গাৰ চোলাটি সোলোকাই লাহৰীৰ হাতত দি, সাঁতৰ মেলি গৈ, এটি কলিৰে সৈতে ফুলপাহ ছিঙ্গি লৈ, আকৌ এহতীয়া সাঁতৰ দি পাৰ উঠিলহি; আৰু হাঁহি হাঁহি ফুলপাহ কলিটিৰে সৈতে লাহৰীৰ হাতত দিলেহি। পিচ-মুহূৰ্ত্ততে লাহৰী-কমল আনন্দত সেই ফুলৰ দৰেই ফুলি উঠিল! কমলে আজি “কছাৰি-বণত” জিকি অহা হলেও ইমান আনন্দ আৰু গোঁৱৰ বোধ নকৰিলেহেঁতেন কি জানি। লাহৰীৰ অপাঙ্গ আনন্দাশ্ৰু চলচলীয়া হৈ উঠিল! কমলবো সেই একে আবেগতে মন-প্ৰাণ বিকলি পৰিল! কিন্তু, কমল আৰু সবছ পৰ বৰ বোৱাবিলে, বেগাবেগিকৈ

তিতা কাপোৰ সলাবলৈ ঘৰলৈ ঘাব লগা হ'ল। কমল ঘৰলৈ গ'ল, কিন্তু তেওঁৰ চেনেহৰ চিন্—তেওঁ পৰম উলাহেৰে পানীৰপৰা তুলি আনি দিয়া কমল-কলি-ফুল লাহৰীৰ হাততে বল। লাহৰীয়ে চকুৰে দেখালৈকে পিচৰপৰা কমলক একেঠাৰে চাই আছিল; নেদেখা হ'লত, হাতৰ ফুল-কলিকে ঘনে ঘনে সজিবলৈ ধৰিলে। কলিটি আৰু ফুলটি তেওঁ যিমান বাৰ স্পৰ্শ, সিমানবাৰ কমলৰ সৌৰভে লাহৰীৰ হিয়া আমোলমোল কৰে; কলিটিক যিমানবাৰ তেওঁ চুমা দিয়ে, সিমানবাৰ কমলৰ ডাবেৰে লাহৰীৰ অন্তৰ ভৰপূৰ হয়। আজি ফুলটিৰ ভাগ্য যে, কমলৰ কোমল হাতেৰে ছিঁদা পৰিল; নহলে লাহৰীৰ জেতুলীপকা যেন ওঁঠৰ অমিয়া পান কৰিবলৈ সি নাপালেহেঁতেন। কলিটিৰ সৌভাগ্য যে, আজি সি লাহৰীৰ হাতত কমলৰ উপহাৰ হ'বলৈ পালে; নহলে এই জন্মত তাৰ ইমান গোৱৰ নাবাঢ়িলেহেঁতেন। দেহি ঐ, লাহৰীয়ে যেন ফুলটি হাতৰপৰা নেৰিবই! পছম কলিটি যেন লাহৰীৰ অন্তৰক হে,—সি আঁতৰিলেই যেন বুকুৰ উত্তমাদ্ৰ সৰি পৰে! সঁচাকৈয়ে, পিচদিনা আকৌ কমলৰে সৈতে মিলন নোহোৱালৈকে পছম কলিটি লাহৰীৰ বুকুৰ ধন হৈয়ে আছিল। বুকুতে ফুলি তাৰ এপাহি সৰিলেই—যেন লাহৰীৰ হিয়াৰ এচিকটা এবাই যায়! পাহীটি লেবেলিলে যেন লাহৰীৰ প্ৰাণটিও অন্তৰতে গুকাই যায়!

পিচদিনা আবেলিপৰন্ত ফুলপাহ আঁচলৰ আগত মেলি লৈ পুখুৰীপাৰত লাহৰী বহি আছে, এনেতে পিচফালৰপৰা কোনোবাই মনে-মনে লাহৰীৰ চকু দুটি মুদাই ধৰিলেহি। লাহৰী পোনেই উচাপ খাই উঠিছিল, পিচে পিচমুহূৰ্ত্ততে সেই মনচোবৰ আঙুলি কটিৰ পৰশন অস্থভৰ কৰি, লাহৰীয়ে অনন্তত থলথলাই হাঁহি উঠি কবলৈ ধৰিলে, “বুজিছোঁ,—কমল, কমল”। কমল চাতকৰে হাত-এবাঁহি সজিল, “কেৱলকৈ বুজিলা এই বুজি লাহৰী?”

লাহৰী।—এনেকৈয়ে বুজিলোঁ। আঙুলিকটিৰ উমানতে ধৰিলোঁ। দেখা পোৱা হলে নাই, দেই।

কমল।—উমানতে নো কেনেকৈ ধৰিলোঁ মই বুলি ?

লাহৰী।—তেনেকৈয়ে ধৰিলোঁ। তোমাৰ আঙুলিকটি চুই মই উমানতে কব পাৰোঁ নহয়, তুমি বুলি।

কমল।—(অলপ পৰ লাহৰীৰ মুখলৈ মোহ লাগি চাই থাকি) ময়ো বুজোঁ, লাহৰি, তোমাৰ মুখখনি চায়ে তোমাৰ অস্তৰখনি বুজোঁ ! পিচে, তুমিচোন কালিৰ সেই লেবেলা ফুলপাহকে লৈ আছাঁ ? নতুন এপাহ লাগে নেকি ? আনি দিম নে ?

লাহৰী।—নালাগে কমল, নালাগে আনিবগৈ।

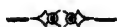
সেই বুলি কমলৰ মুখলৈ চাওঁতেই লাহৰীৰ চকু চল্‌চলীয়া হৈ উঠিল। নিমিষতে দুগালে দুধাৰি মুকুতা-পানী বৰলৈ ধৰিলে। কমলে দেখি বিতৰ্কে হৈ স্নিগ্ধিলে, “কিয়, লাহৰি ! কিয় কান্দিছাঁ ?” লাহৰীয়ে ততালিকে উত্তৰ দিলে, “নাই কন্দা, কমল ! এনেয়ে চকু-পানী ওলায় দেখোন !” কমলে আকৌ স্নিগ্ধিলে, “এইটো ফুল লেবেলিছে ; আন এটা আনি দিওঁ, দেই ?” লাহৰীয়ে উত্তৰ দিলে, “নালাগে, কমল, আবেলি-বেলিকা তোমাক এইদৰে তিতি জুৰুলি হোৱা দেখিবলৈ মই ভাল নাপাওঁ। এই লেবেলা ফুলটিয়েই তুমি নহালৈকে মোৰ মানত সোঁ নতুনকৈ ফুল থকা কেইটাতকৈয়ো তেজা হৈ আছিল। অ, কমল, তুমি নো এনেকৈ সঁতৰিবলৈ কেতিয়া শিকিলোঁ ?

সেই প্ৰশ্ন শুনি কমলে অলপ জিকাৰ খাই উঠি লাহৰীৰ মুখৰ কালে চাই ঠব্‌ হৈ বল ; আৰু পিচ মুহূৰ্ত্ততে বিষাদ ডাৱৰে কমলৰ মুখ-চক্ৰ ঢাকি পেলালে ! সেই মুহূৰ্ত্তৰ কাষৰে ফুলনিত লাহৰী-পোহৰ নাইকিয়া হল ! তাৰ পাচত, কমলে লাহৰীক বিচুৰ্ত্তি হোৱা যেন দেখি, এটি দীঘল হুনিয়াহ

কাঢ়ি কবলৈ ধৰিলে, “লাহৰি! এই সাতৰ মই আমাৰ আগৰ বৰভে
শিকা; ইয়াকে নজনা হলে, মই সেই বৰনৈত নাও বুৰি তললৈ যোৱা-
পৰা আকৌ ওলাব নোৱাৰিলোঁহেঁতেন। আৰু, লাহৰি। এই সাতৰ নজনা
হলে, কালি তোমাক পুখুৰীৰ মাজৰপৰা পহুঁ ফুল-কলি আনি দি, আজি মোৰ
সকলো দুখ পাহৰিব পৰা অতুল সুখৰ গৰাকী হব নোৱাৰিলোঁহেঁতেন।”
এই কথা কৈয়ে কমল আকৌ হাঁহিমুৱা হল। তাৰ পাচত, লাহে লাহে
কমলে হৈ-বোৱা ঘটনাৰ শুবিবেপৰা কবলৈ লাগিলে, লাহৰীয়ে কমলৰ মুখলৈ
চাই একান্ত মনেৰে শুনিবলৈ লাগিলে। প্ৰথমে কমলৰ দেউতাক, আইতাক
আৰু তেওঁৰ লৰাকালৰ কথা কৈ যাওঁতে লাহৰীয়ে আনন্দত মিচিকি মিচিকি
হাঁহি আছিল। তাৰ পাচত, বুঢ়াগোহাঞি ডাঙৰীয়াৰ অত্যাচাৰৰপৰা
কমল পামপুৰলৈ অহালৈকে, এই ডোখৰ বৰ্ণাওঁতে লাহৰীয়ে চকু-লো টুকি
তত-নাপাইছিল। বিবৃতি ওৰ পৰিলত, লাহৰীয়ে কমলৰ হাতখনি নিজৰ
দুই হাতৰ মাজত সূমাই লৈ মোহাৰি মোহাৰি কবলৈ ধৰিলে, “কমল!
এতিয়াৰপৰা আৰু তুমি সেইবোৰ কথা মনত পেলাই বেজাৰ নকৰিবা দেই;
মোৰে শপত, কমল, বেজাৰ নকৰিবা দেই। কমল! তোমাক বেজাৰ কৰা
দেখিলে মোৰো দেখোন বেজাৰ লাগে! কমল! মোক কথাত পতিয়ন যোৱা
যদি, মই সঁচা কথা কৈছোঁ।”

কমল।—“লাহৰি! তোমাৰ কথাত পতিয়ন যোৱাৰ কথা কৈছা নে?
তোমাৰ কথা নপতিয়াবলৈ মই নকৈ শিকিলে হে হব! মোৰ কথাও
যদি পতিওৱা, লাহৰি! মই সঁচাকৈয়ে কৈছোঁ, তোমাৰে সৈতে প্ৰথম
কথা-পাতিবৰ দিনৰপৰা মই সকলো বেজাৰ পাহৰিলোঁ।” কমলৰ সেই
কথাত উকলীকৃত হৈ দুয়ো হাঁহিবলৈ ধৰিলে। তাৰ পাচত, তাৰপৰা উঠি
দুয়ো জুলনিৰ মাজে মাজে সুবিবলৈ ধৰিলে। অহা, লাহৰী-কমল বৰ
দৃঢ়মূৰে বান্ধ খালে! কমল-গছ পাই লাহৰী-গছত এই একাডুল কীক

নথকাঁকৈ মেৰালে! এতিয়া গছ বা লতাত ধৰি আঁজুৰিলেও বান্ধ
একুৱাবৰ সাধ্য নাই। কমল-গছ যে আন আম-কঁঠাল গছৰ দৰে টান নহয়,—
নিচেই কোমল; লাহৰী-লতাই পাই হে মটমটীয়াকৈ ধৈছে। এই লতাডালি
একুৱাব খোজোঁতেই কোমল পানী-গছ থলুৱাই ভাগিব! আৰু, লতাডালিও
আন নেটেকা লতাৰ দৰে নহয়; পানীত থকা লাহৰী-লতা, নিচেই কোমল
কোমল কমল-গছ পাই হে লাহৰী-লতাই মেৰাবকে পাৰিছে; একুৱাব
খোজোঁতেই লতা উৰলি যাব!

৮। আখ্যা।

বিয়াৰ মন্ত্ৰণা।

পোন্ধৰ বছৰ পাৰ হৈ লাহৰীৰ বয়স এতিয়া ষোল বছৰত সোমালহি।
লাহৰীৰ আৰু এতিয়া আগৰ দৰে গাৱঁৰ লৰা-ছোৱালীৰে সৈতে পুখুৰী-
পাৰৰ ফুলনিত ফুৰি উমলিবৰ দিন নাই। লাহৰীৰ আৰু এতিয়া তেওঁৰ
প্ৰাণৰ প্ৰাণ মৰমৰ কমলৰে সৈতে হাতত ধৰা-ধৰিকৈ ফুলনিৰ মাজে মাজে
ফুৰি নানা তৰহৰ নিতে নন কথা পাতি আনন্দ উপভোগ কৰাৰ দিনো
নাই। লাহৰী এতিয়া ভিতৰ-বাৰীত ফুলি থকা এপাহী গোন্ধত আমোদমোহ
গোলাপ ফুল। লাহৰী এতিয়া বুলনিঘৰত আৰি থোৱা সজাৰ এটি বৰী
পখী। লাহৰী এতিয়া পুখুৰীপাৰৰ ফুলনিত বিবহিনী বাঘিকা। কিন্তু

আনন্দময়ী লাহৰীৰ ইমানতো অপাৰ আনন্দ ! দেউতাক আৰু আইতাকে ভাল পোৱা কাম কৰাত লাহৰীৰ অকণো আপত্তি নাই। লাহৰীয়ে ভিতৰ-বাৰাত ফুলিও, যাক গোন্ধ বিলাৰ লাগে, তাৰেপৰা বিলাইছে। লাহৰীয়ে বুলানবৰত আৰি খোৱা সজাৰ মইনা চৰাই হৈয়ো, যাক মইনা-মাত শুনাৰ লাগে, তাৰেপৰা শুনাইছে। লাহৰীয়ে পুখুৰীপাৰৰ ফুলনিত বিগহিনী বাদিকা হৈয়ো, হৃদয়-মন্দিৰত ধ্যানত প্ৰাণৰ কমল কৃষ্ণ-ধনক লগ পাইছে। লাহৰীক নো তেস্তে আৰু লাগিছে কি ? লাহৰীয়ে আৰু ইয়াৰ ওপৰকি একো নিবিচাৰে। ইয়াকে পালেই লাহৰী সদায় সন্তুষ্ট। লাহৰীয়ে, দেউতাক আৰু আইতাকৰ ইচ্ছা-বিবোধী হলে, এই ফেৰা স্মৃতিপৰাও নিজকে নিজে বঞ্চিত কৰিব পাৰে। লাহৰীয়ে, দেউতাক আৰু আইতাকৰ আজ্ঞা পালে, তেওঁবিলাকক সন্তোষ দিবলৈ নিজৰ জীৱন পৰ্য্যন্ত উছৰ্গা কৰিব পাৰে। ইমান দিনে লাহৰীয়ে দেউতাক বা আইতাকৰ এটিমান কথা পেলাইছে বুলি কোনেও কব নোৱাৰে; দেউতাক বা আইতাকে যেতিয়াই যি কয়, লাহৰীয়ে সেই কাম তেতিয়াই হৰিষ্ চিত্তেৰে কৰে। সবহ কোৱাৰ সকাম নাই, কোনোবা সৰু পাঠক-পাঠিকাই যদি মাক-বাপেকৰ কথা শুনিবলৈ বা সদায় মাক-বাপেকৰ বাধ্য থাকিবলৈ শিকিব খোজে, তেন্তে তেওঁ লাহৰীৰ চলন-ফুৰণ আৰু আচাৰ-ব্যৱহাৰলৈ একাণপতীয়া হৈ চাওক। অহঃ ! সেই বুলি, সেই কমল-গছৰ গাৰপৰা এই লাহৰী-লতাডালি একত্ৰাবৰ কাৰবাৰ নকৰিবাইক। সেই বুলি, সেই লাহৰী-কমল দুটি স্নানৰ উষাত মের খাই থকা দুডালি পৱিত্ৰ প্ৰেম-সূতা ছিৰিবলৈ মন নেমেলিবাইক। তাৰপৰা যে তোমালোকৰ উদ্বেগ সিদ্ধি নহব; অনাহকত সেই কোমল কমল-গছ জুপি আৰু লাহৰী-লতাডালি নাশ কৰা হব মাথোন, অবাঞ্ছতে তেনে দুটি স্নানৰ উষা জালিব লগাত পৰিব। লাহৰী-লতা বৰ লাভকুৰীয়া; একত্ৰাৰ্থতে স্বৰ্গাৰ্থক বোকা পালেও ভুলৰ জিহা ওপৰ নকৰে, নিমাতী জালিব

উঠিল যাব ! সেই দুগছি নিশ্বল প্রণয়-সুতা এগছি হৈ লাহৰী-কমল
জীয়াই থাকেমনে অনন্ত ; ছিঙ্গিবৰ মনেৰে মাজতে ধৰি টানি নিলে সি ওলাই
গৈয়ে থাকিব। গতিকে, সুতাগছ একুৱাবলৈ হলে, উষা দুটি নাভাঙ্গিলে
নহব ! এতেকে, এনে নিকৰণ কাম কৰিবলৈ মন নেমেলিবাইক। এনে
নিষ্ঠুৰ কেতিয়াও নহবাইক। কেৱে কেতিয়াও এই দুটি প্ৰাণীলৈ ঝুঁক
ভাৱে নাচাবাইক।

এই দৰেই আজি দুবছৰ পাৰ হৈ গল। ইমান দিনে লাহৰীয়ে দুখ
কাক বোলে, শোক কাক বোলে, একো কব নোৱাৰিছিল। ইমান
দিন লাহৰী সকলোৰে ওচৰত আলসুৱা থাকি সকলো কথাতে সুখত
আছিল। আজি লাহৰীৰ সেই সুখৰ আগত বিধি-পথালি ! আজি
লাহৰীৰ সেই সুগম পথত কোনোবা শত্ৰুৰে মনে মনে বিঘিনিৰ কাঁইট
পুতিলেহি। আজি লাহৰীৰ নিশ্বল স্থ-আকাশত লাহে লাহে বিপদ-ভাৱে
দেখা দিছেহি। লাহৰীয়ে এতিয়াও ওপৰলৈ চকু মেলি চোৱা নাই
এখন ; কিন্তু, সৰহ পৰ নাই, অলপতে চাবই লাগিব, অলপতে সেই
ভাৱৰৰ ঘোৰ মূৰ্তি দেখা পাব।

লৰা-ছোৱালী যিমনেই ডাঙৰ হল লাগে, মাক-বাপেকৰ মানত তথাপি
কেঁচুৱা। লাহৰীৰ দেউতাক আৰু আইতাকেও সেই বয়সলৈকে লাহৰীক
কথা-নজনা কেঁচুৱা ছোৱালীটি যেন ভাবি আছিল। কিন্তু, পাচলৈ সিবিলাকে
দেখিলে যে, সেই দৰে সৰু-সৰু বুলি আঙকীয়াইকৈ থাকিবৰ আৰু সময়
নাই ; কোনো এটি সজ পাত্ৰত ছোৱালীটি গতাবৰ সময় পালেহি।
কৌণ্ডিনাথ গোহাঞিয়ে এই কথা কেইবাদিনৰেপৰা ভাবি আছিল ; ভাৰ্য্যাবে
সৈতে আলচ পাতিবলৈ হে আজৰি পোৱা নাছিল। পিচে, এদিন ৰাতি,
ভাত-পানী খাই লাহৰী শোৱাৰ পাচত, ভেঁও ছেগ বুজি ভাৰ্য্যাক কলে,
“শুনিছাঁ নে, আজি মই কেইবাদিনৰেপৰা তোমাক কথা এটা সোৱা-

সোণ্টোকে স্মৃতিবলৈ স্মৃতি পোৱা নাই। লাহৰী শুলে নে? চোৱাঁচোন।” এই কথা কৈ তেওঁ তললৈ মূৰ কৰি আকৌ কিবা গুণিবলৈ ধৰিলে। লাহৰী শুলে নে নাই বুলি সোধোঁতেই ঘৈণীয়ে বুদ্ধি উঠিলে। তাৰ পাচত, তেওঁ লাহৰীৰ ফালে জুমি চাই, উত্তৰ দিলে, “লাহৰী নো ইমান পৰলৈ সাৰে থাকে নে? শুলে, কি কব খুজিছে কওক।”

কীৰ্ত্তিনাথ।—“কি কব খুজিছোঁ,—বোলোঁ, এতিয়াও আওকণীয়া হৈ বহিয়ে থাকোঁ নে? ছোৱালীটি বিয়া দিয়াৰ বিষয়ে এটা উপায় কৰিব লাগিল নহয়? বোল বহুত হলহি; এতিয়া নিটাল মাৰি বহি থাকিলে আৰু গা নৰয়। ভাল লৰা এটি বিচাৰিব লাগিল। মই আজি তিনি দিনমানৰপৰা ভাবি আছোঁ; একো স্থিৰ হৈ কৰিব পৰা নাই। তুমি নো কি উপায় কৰিব খোজোঁ, কোৱাঁচোন বাক।”

ঘৈণী।—“মই হৈ উপায় কৰিব লাগে! মই আপোনাতকৈ বহুত দেখিছোঁ, বহুত শুনিছোঁ আৰু সবহ কথা জানোঁ নহয়? সেই কাৰণে, আপুনি একো স্থিৰ কৰিব নোৱাৰাত হবলা মই স্থিৰ কৰিব লাগে, নহয়? ময়ো আজি ভালেমান দিনৰেপৰা এই কথা মনতে পাঙ্কি আছোঁ; আপোনাক কোৱা হৈ নাই। তাৰ পাচত, এদিন কমল—

কীৰ্ত্তিনাথ।—“কি! কমলকে বিচাৰি পালোঁগৈ হবলা? বৰ ভাল উপায়কে কৰিলোঁ! কমলৰ আঁতি-গুনিৰ কথা নাজানো হবলা? সেই দিনা কৃষ্ণবাম গোহাঞিক মতাই আনি নো মই কি স্মৃতিছিলোঁ? কমল আমাৰ কোনো বিষয়াৰ ঘৰৰ লৰা নহয়; কৃষ্ণবাম গোহাঞিৰ ভোজনীয়া লৰা হৈ। কমল নো আচল ক’ৰ লৰা, কৃষ্ণবাম গোহাঞিয়েও ভালকৈ কব নোৱাৰে। তেওঁ অসুস্থমানত যিমানৰেপৰা কব পাৰে, তাৰপৰা আঁতিগুনি একো ঠিক কৰিব নোৱাৰি। তথাপি, তেওঁ অসুস্থমানত উজনিৰ কোনোবা বিষয়াৰ লৰা বুলি কয়। কমলৰ ৰূপ, গুণ, বজাৰ-চৰিত্ৰ আদিলৈ চাই আমিও তাকে

ভাবোঁ। কিন্তু, তাৰপৰা কি হব? মানুহে বুলিব কি? তদুপৰি, কমল হেনো কাঠ এডালৰ ওপৰত উঠি বৰনৈৰ মাৰ্জে মাৰ্জে উটি আহিছিল। এনে লৰাৰে সৈতে নো সন্মত ঘটাব পাৰি নে? কেৱল লোক-হাঁহিয়াত হে হব। কোনো বোলে, 'উটি অহা লৰা!' কমল সঁচাকৈয়ে উটি অহা লৰা। কমলৰ ৰূপ-গুণ স্বভাৱ-চৰিত্ৰ দেখি মোৰো তোমাৰ দৰেই ভাব হৈছিল। সঁচা কথা কবলৈ গলে, কমলৰ দৰে লৰাৰ শাছ-শহুৰ হবলৈ পোৱা বৰ ভাগ্যৰ কথা। মই সেই কাৰণেই কৃষ্ণৰাম গোহাঞিক মতাই আনি তলে তলে সকলো কথাৰ সন্তুদ ললোঁ। কিন্তু কি কৰিবোঁ, লোক নিন্দা সহ্যটো বৰ টান কথা। বিশেষতঃ, মতা মানুহৰ ৰূপ লৈ ভাবিবৰ সকাম কি? এতিয়া আমি যি কথাৰ আসচ পাতিব খুজিছোঁ, তালৈ হলে প্ৰথমে মানুহৰ আঁতিগুৰি বিচাৰিব লাগে, তাৰ পাচত তাৰ বৰ্ত্তমান অৱস্থালৈ চাব লাগে, লগতে লৰাটিৰ স্বভাৱ-চৰিত্ৰলৈকো ভালকৈ মন কৰিব লাগে। এতিয়া সৰহ কথা চোবাবৰ সকাম নাই। মোৰ মনেৰে হলে, আমাৰ শূলধৰ বৰগোহাঞিৰ পুতেকটিকে ঠিক কৰোঁ। নহলেতো আৰু নাই। আৰু নো ক'তা? আন লৰা কাকো নেদেখোঁ দেখোন। তুমি নো কেনে দেখোঁ? লৰাটি দেখিবলৈ যেনে কি নহওক, তাৰ স্বভাৱ-চৰিত্ৰ বৰ বেয়া নহয় বুলি মোৰ বিশ্বাস।”

ঘৈণী।—“আপুনি হে বৰ ভাল উপায় কৰিলে! অ, বাছোঁতে বাছোঁতে গেলা-বৰালিত হাত পৰিলগৈ! সেই নাকটো এঠাইত, মুখখন এঠাইত, পেটুৱা ফেঁচোটোলৈ দি, মোৰ আইক জীয়া-জুইত পুৰি খাব খুজিছে নে? মই জীয়াই থাকোঁতে তেনে কথা কেতিয়াও হব নোৱাৰে। এ, হে, এনে নো ভাল স্বভাৱৰ লৰাটি বিচাৰি পালেগৈ! তেওঁৰ প্ৰতাপত গাঁৱৰ বোৱাৰী-জীয়াৰী হে জানিবা ওলাব নোৱাৰে! আজি বাতিপুৱাও পুৰণৰ ঘৈণীয়েক ডেউৰা গুণৰ কথা যি হয় কৈ গৈছেহি! আপুনি বাহিৰত দুৰিও এইবোৰ

কথাৰ সম্বন্ধ নাপায় ! ঘৰতে বুঢ়ী হলেও, মই সেই ফেঁচাটোৱে মোৰ লাহৰীক
কেতিয়াও নিদিওঁ । আৰু, কমলৰ কথা যে কৈছিলোঁ, কমল যে অকল
দেখিবলৈকে গুৱনি এনে নহয়, তেনে স্বভাৱৰ লৰা মই আভিলৈকে কতো
জ্ঞেয়া নাই । কমলৰ আঁতিগুৰিৰ কথা যে কৈছে, সেইটো গঁচা হ'ব পাৰে ;
কিন্তু, মই সিদিনা লাহৰীৰ মুখে শুনিছিলোঁ, কমল বোলে মৰাণ-বুঢ়াগোহাঞিৰ
কৈদৰ শাস্তিৰাম-গোহাঞি বৰুৱাৰ পুতেক । তেওঁ কচিনাথ বুঢ়াগোহাঞিৰ
অত্যাচাৰত ব'ব নোৱাৰি নাৱেৰে ভটীয়াই আহিছিল ; পিচে হেনো নাও
বুৰি কোন্ কলৈ গ'ল ঠিক নাইকিয়া হল । এতেকে, লোকে যেই বোলক
লাগে, আমিতো নিজে কমল সজ বংশৰ লৰা বুলি জানোঁ । তদুপৰি,
কমলৰ প্ৰতি লাহৰীৰ কেনে ভাব হৈ উঠিছে, আপুনি একো বুজ নাপায় ;
মই ভালেমান দিনেপৰা মন কৰি আহিছোঁ । সৰুবেপৰা দুইলৈ দুইবো এনে
আদৰ, এনে মৰম, এনে চেনেহ যে, এটিৰ সলনি যেন আনটিয়ে মৰিব পাৰে ।
সিদিনা আপোনাৰ কথা মতেই লাহৰীক কমলৰে সৈতে কথা-বাৰ্তা পাতিবলৈ
হাক দিছোঁ । তাৰেপৰা ছোৱালীটিয়ে ভাত-পানী ভালকৈ খাবলৈ এৰিছে ;
সদায় শোক কৰি কৰি শুকাই গৈছে । এনে স্থলত কমলত বাজে আন
কাৰোবাক পাত্ৰ স্থিৰ কৰিলে ব'ব বিপদৰ আশংকা । আমি লোকৰ—”

কৰ্ত্তিনাথ।—“স্থিৰ হোৱা, অলপ দূৰৈ আকৌ এবাৰ ভাবি চোৱা ।
তোমালোকে, তিৰোতা মাগুহ বুলিয়েই নে কি, বাহিৰৰ গজনাটো সিমান
নাভাৰী ! তুমি কমলৰ কথা যিবোৰ কৈছাঁ, সেইবোৰ গঁচা হ'বও পাৰে ।
কিন্তু, তাক কোনে পতিয়াব ? সকলোৱে মুখে মুখে ক'ব, বোলে, সেই অমুকৰ
দেবৰ ছোৱালীজনী নাম-শুৰি-নজনা উটি-অহা তোজনীয়া লৰা এটালৈ
দিলে ! তদুপৰি, গাৱঁৰ সকলোৱে নিন্দাব । কোনো মাগুহৰ
সবাহ-বিয়া আদিতৈ গ'লেও, নাম-শুৰি নথকা লৰা বুলি পিচৰ শাৰীত হৈ
ঠাই দিব । ভেতিয়া নো মই কেনেকৈ সহিব ? বাক, সেইটো মোৰ দ্ৰুথ,

মই সহিলৌহেই যেনিবা, তোমাৰ সেই আলমুৱা লাহৰীয়ে কুমুৰাম গোহাঞিৰ ঘৰত বোৱাৰী হৈ, ভুঁই-বোৱা, কঠীয়া-তোলা দেখি তুমি নো কেনেকৈ সহিবা ? তোমাক মই বহুত কথাত জনা-বুজা গৃহিণী বুলি জানোঁ ; আজি নো কিয় এনে অবুজন হৈছাঁ। কব পৰা নাই।” লাহৰী আৰু কমল দুইৰো প্ৰতি দুইৰো যি মৰম-চেনেহৰ কথা কৈছাঁ, তাৰপৰা আজি তোমাক কৈ নিচেই আজলী হৈ বুলিছোঁ ; এনে বয়সত যাৰে-তাৰে লগত তেনে ভাব হব পাৰে। নহলেও, লৰা-ছোৱালীৰ কথামতে বাট বুলিবলৈ হলে আমাৰ মান-মৰ্য্যাদাৰ ফালে চকু মুদিব লগাত হৈ পৰিব।”

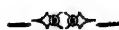
ঘৈণী।—“মই নো আৰু তেন্তে কি কম ! আপোনাৰ যি ইচ্ছা তাকে কৰক। কিন্তু, শূলধৰ বৰগোহাঞিৰ পুতেক ধনবৰ পেটুৱালৈ লাহৰীক মোৰ এই প্ৰাণ থাকেমনে কেতিয়াও নিদিওঁ ; আপুনি ধুকপ্ জানিব।”

কীৰ্ত্তিনাথ।—“বাৰু, একো কথা নাই, তোমাৰ কথাই কথা। পিচে, ধনবৰৰ বাহিৰে আন এটি লৰা বিচাৰি দিয়া ; মই হলে নাপালোঁ। আৰু, লাহৰীক যদি এই পামপুৰৰপৰা বাজ কৰি বংপুৰ বা আন কোনো দূৰণি ঠাইলৈ দিয়া, তাকে হলেও কোৱাঁ। পামপুৰ পাৰ হলেই, ভাল মানুহৰ ঘৰৰ ৰূপে-গুণে ভাল লৰা পাবলৈ বহুত দুখ কৰিব নালাগিব ; ইয়াতে বহি থাকিয়েই মই তাৰ দিহা কৰিব পাৰিম।”

ঘৈণী।—“তেন্তে মোৰ আৰু কবলৈ একো নাই ; আপুনি যেনে ভাল দেখে তাকে কৰক। আৰু, ময়ো আকৌ এবাৰ ভাবি-চিন্তি চাওঁ বাৰ।”

৯। অধ্যায়।

বিবহ।

বহুবেকৰ চুটা ঋতুৰ মাজত বসন্ত ঋতুৱেই সৰাতকৈ গুৱনি আৰু মনোহৰ। সেই কাৰণে, এই ঋতুকে ঋতুৰাজ বোলা যায়। এই ঋতু কাণ্ডণ মাহৰপৰা আৰম্ভ হৈ চ'ত মাহৰ সামৰণিলৈকে থাকে। সেই সময়তে প্ৰকৃতি দেবীয়ে নতুন সাজ পিন্ধি মনমোহা শোভা ধৰে। আৰু, কাণ্ডণ-চ'ত দুমাহ উলাহ মনেৰে নানা তৰহৰ বং-ধেমালি দেখুৱাই চ'তৰ শেহত পুৰণি বছৰক বিদায় দিয়াই লৈ যায় আৰু নতুন বছৰক আদৰি পঠিয়ায়গৈ। এই ঋতুত বনৰ চৰাই, পহু আৰু সকলো জীৱ-জন্তু মনৰ আনন্দত উলাহিত হৈ ফুৰে। এই ঋতুত মালুহেও বছৰৰ দুখ-ভাগৰ সকলো পাহৰি মনৰ আনন্দত উধাও হৈ ফুৰে। আৰু, এই ঋতুত গছ-গছনিবোৰে নতুন পাত-চোত ধৰি সূন্দৰী স্বভাৱৰ মনমোহা শোভা আৰু মনোহৰ কৰে। এই সময়তে প্ৰকৃতিৰ ৰীতি-নীতি অলুসৰি ফুল-কুৰবীয়েও নিজৰ ফুলনি সজাই জক্‌মকীয়া কৰে।—আজি সেই কাণ্ডণ আৰু চ'তৰ দোমাহী। আজি সেই মনোময় বসন্ত ঋতুৰ ভৰপহু। আজি সেই বসন্ত ঋতুৰ সকলো শোভা যিমান বীড়িৰ পাবে সিমান বাঢ়িছে। ইচ্ছাময়ৰ ইচ্ছা, প্ৰকৃতিৰ নিৰ্দেশ, স্বভাৱৰ গতিক আৰু কোনে হকা-বধা কৰিব পাবে। গতিকে, কীৰ্ত্তিনাথ গোহাঞিৰ পুখুৰীপাৰৰ সূন্দৰ ফুলনিয়েও আজি মনোহৰ শোভা ধৰিছে। পুখুৰীৰ চাৰিও পাবে নানা তৰহৰ ফুল ফুলি ফুলনি জক্‌মকীয়া হৈছে। জোপাৰ সৰু সৰু

ধুনীয়া গছ-গছনিবোৰে নতুন কুঁহিপাত মেলি আৰু বঙা বঙা পাণৰ মাহীবোৰে কুমলীয়া পাত ধৰি সেই শোভাৰ অল্পপম জেউতি চৰাইছে। মাজে মাজে স্মৃতিৰ টেকা একোজুপিয়ে দুটি-চাইটি বঙা বঙা স্মৃতিৰাৰে সৈতে অতি বিতোপন শোভা ধৰিছে। তাতে, আবেলি-বেলিকা; পছিম ফালৰ বঙা বঙা পৰি গছ, ফুল আটাইবোৰ হেঙ্গুলীয়াকৈ জকমকীয়া কৰি তুলিছে। দুৰৈৰপৰা চাই পঠিয়ালে এনে হে লাগে, যেন আন্ধাৰ-পোহৰৰ সন্মিলনত আলৌকিক নিয়মেৰে দীপান্বিতাৰ চাকি হে জ্বলিছে! সবহ পৰ চাই থাকি আন ফালে চকু ঘূৰালে গোটেইখন ধূৱলি-কুঁৱলী যেন লাগে। তদুপৰি, বিব্বিৰীয়া মলয়া বতাহে গা-মন শীত কৰি নিছে। সেই অল্পভৱত মন-প্ৰাণ পমি যোৱা দি গৈছে! গোলাপ, মালতী, যুতি ইত্যাদি ফুলৰ গোন্ধ উৰি বাটৰুৱা মানুহৰো মন-প্ৰাণ শীতল কৰি তুলিছে। পাঠক, এনে সুখৰ সময়ত এই ফুলনিৰ ফুলকুঁৱৰী আমাৰ শাস্তিময়ী লাহৰীৰ ফালে চাওক! লাহৰীৰ কি হৈছে?—আজি দেখোন লাহৰীয়ে ফুলনিৰ এনে অল্পপম শোভালৈকো পিঠি দিছে। আজি দেখোন এনে নিৰ্মল মলয়া বতাহতো লাহৰীৰ গাত চাটিফুটি লাগিছে। আজি দেখোন বাটৰ মানুহক মুগ্ধ কৰা ফুলৰ গোন্ধেও লাহৰীৰ ওচৰ চাপিব পৰা নাই। লাহৰীয়ে ইফালে-সিফালে হাত-ভৰি মাৰি চাটিফুটি কৰিব লাগিছে! চুলি তুলি মেলি লাহৰী বাউলীটি হৈছে! কান্দোতে কান্দোতে পহুম ফুলৰ পাহি যেন চকুৰ পাহিয়ে কেঁহেৰাজৰ বৰণ ধৰিছে! আজি নো আনন্দময়ী লাহৰীৰ এনে বিপৰীত দশা কিয়? আন দিনা যে লাহৰীয়ে মুফুলা ফুলকো এটি চুমা দি আহেগৈ! আন দিনা যে লাহৰীয়ে ফুলনিত সোমায়েই ফুলৰ ওচৰে ওচৰে গোন্ধ বিচাৰি ফুৰে! আজি দেখোন বতাহী কটকীয়ে বাছি দিয়া গোন্ধকো লাহৰীয়ে নিলগাই পেলাইছে! আজি আৰু লাহৰীৰ মনত একোকে ভাল নালাগে; শোকে, বেজাৰে হেঁচা মাৰি ধৰি লাহৰীক তলৰপৰা ওপৰলৈ মূৰ তুলিব নোৱাৰা কৰিছে। কেতিয়াবা অলপ

মূৰ দাঙ্গি চাব খোজোঁতেই চাৰিওফালৰপৰা ফুলবোৰে গছে সৈতে হলাই আনি গাৰ ফালে হেন্দোলিয়াব দেখিলেই লাহৰীক শোকে খুন্দা মাৰি ধৰেহি, চকুৰ পানীয়ে ছাতি ধৰি একোকে নেদেখা কৰে। পাঠক! লাহৰীৰ চাটিফুটি আৰু বিষাদৰ কাৰণ কিবা বুজ পাইছে নে?—আজি লাহৰীৰ এনে কোমল প্ৰাণত বিৰহ-বতাহৰ আঘাত লাগিছে। আজি লাহৰীৰ বহুত দিনৰ আশাৰ বস্তু সেই বতাহত টিমিক্-ঢামাক্টৈ ভুমাৰলৈ ধৰিছে। সেই কাৰণে হে লাহৰীয়ে বিৰহৰ বিষম জঞ্জালত তৰণি নাপাই এনে চাটিফুটি কৰিছে। সেই দেখি হে লাহৰীয়ে জীৱন-বস্তু ভুমোৱাৰ আশঙ্কাত বিমোৰ হৈছে।

পাঠক! লাহৰীৰ পোন্ধৰ বছৰ পাৰ হৈ যাওঁতেই আগৰ দৰে আৰু বাহিৰত ওলাই ফুৰিবলৈ আইতাকে তেওঁক ভিতৰি হাক দিলে; তেতিয়াৰে-পৰা পুখুৰীপাৰৰ ফুলনিত ফুৰিবলৈ গাৱঁৰ লৰা-ছোৱালীবিলাকো আহিবলৈ এৰিলে। গতিকে, লাহৰীৰ মৰমৰ কমলো নহাত পৰিল। কিন্তু, সেই বাবে লাহৰীৰ একো বেজাৰ-অসন্তোষৰ কথা নাছিল। কিয়নো, লাহৰীয়ে জানিছিল যে, আইতাকে লাহৰীৰ বয়স চাই হে বাহিৰলৈ ওলাব দিয়া নাই। তাৰ পাচতো ভালেমান দিনলৈকে লাহৰীৰ একো বেজাৰ নাছিল। কিয়নো, লাহৰীয়ে যি উদ্দেশ্যে বাহিৰলৈ ওলাব লগাত পৰে, সেই উদ্দেশ্যে ঘৰৰ ভিতৰত থাকিলেও সিদ্ধি হয়। কমলৈ সৰুৰেপৰা কীৰ্ত্তিনাথ গোহাঞিৰ ভিতৰলৈকে যায়, ভিতৰতে থাকেগৈ। লাহৰীৰ আইতাকেও কমলক এনে মৰম কৰিছিল যে, পাচলৈ কমলৈ জলপান ধাবলৈ লাজ কৰক অন্ত, ভোক লাগিলেই নিজৰ মাকক খোজাদি খুজি ধাবলৈ ধৰিলে। কমলৈও লাহৰীৰ আইতাকক “আইতা” বুলিয়েই মাতিছিল; আৰু লাহৰীৰে সৈতে কমল আইতাকৰ ওচৰত সততে খেমাৰি কৰি থাকে। গতিকে, তেতিয়া লাহৰীৰ একো অভাৱ নাছিল। আজি দিনচাবেকৰপৰা মাথোন দেউতাকৰ আজ্ঞামতে লাহৰীৰ আইতাকে কমলক ভিতৰ সোমাবলৈ হাক দিছে। তেওঁ লাহৰীকো কৈ দিছে,

কমলৰে মৈতে আগৰ দৰে কথাবাত্ত। নাপাতিবলৈ। পাঠক, ইয়াতকৈ নো
আৰু লাহৰীক বেজাৰৰ কি ডাঙৰ কাৰণে পাব পাৰে! সেই আদেশ শুনা
মাত্ৰকে লাহৰীক চাৰিওফালৰপৰা শোক, বেজাৰ আৰু বিপদৰ ভয়ঙ্কৰ মূৰ্ত্তিয়ে
দেখা দিলেহি। সেই মুহূৰ্ত্তৰেপৰা আৰু দিনক দিনে লাহৰীৰ শোক, বেজাৰ
আৰু বিপদ বাঢ়ি হৈ আহিবলৈ ধৰিছে। যি লাহৰীয়ে কমলক সদায় চকুৰ
আগতে পাবলৈ বিচাৰে, যি লাহৰীয়ে কমলক নেদেখাকৈ থাকিলে এপৰ
বেলিকে এবছৰ যেন অনুভৱ কৰে, আজি ছদিন কমলক নেদেখাকৈ তেওঁ
কেনেকৈ আছে! পঢ়াশালি ভাগিবৰ সময় হলেই, লাহৰীক বেজাৰে
হেঁচি ধৰোহি, চকুৰ পানীয়ে বাট নেদেখা কৰে; আন উপায় নাপাই বাৰীৰ
পিচফালে গৈ লাহৰীয়ে হেঁপাহ পলুৱাই কান্দ হৈ তৰণি পায়; তাৰ পাচত
আৰু ঘৰত থাকিব নোৱাৰি পুখুৰীপাৰৰ ফুলনিত শোক-বেজাৰৰ ছুৱাৰ মেলি
দি একেবাৰে বাউলীটি হৈ বহি থাকেগৈ। হাঁয়, কালৰ কি বিচিত্ৰ গতি!
যি ফুলনি লাহৰীৰ সুখৰ ঠাই, সেই ফুলনি আজি এনে দুখৰ কাৰণ হৈ
উঠিল; সেই ফুলনিত লাহৰী আজি এনে বাউলী হব লগাত পৰিল! কিন্তু,
অকল সেয়ে নহয়, বিপদৰ উপৰি আৰু বিপদ!—লাহৰীৰ দেউতাক আৰু
আইতাকে সেই দিনা বিয়াৰ ময়না কৰোঁতে লাহৰী টোপনি যোৱা নাছিল;
দেউতাকে নো কি কথা কয়, তাকে শুনিবৰ মনেৰে মিছাকৈয়ে তেওঁ টোপনিৰ
ভাও জুৰি আছিল। লাহৰীয়ে সেই দিনাৰ বাতিৰ ময়না সকলো শুনিলে;
শুনি, লাহৰীয়ে ঘাচি কিল খোৱাৰ দৰে আপোনা-আপুনি বিপদৰ উপৰি বিপদ
চপাই ললে! আগেয়ে বিবহ-চেপাত তৰণি নাপাই চাটিফুটিকে কৰিব
পাৰিছিল, এতিয়া নিৰাশাৰ টেঁচুক সোতত উটি ঠেবেন্ধা লাগি লাহৰী
একেবাৰে জঠৰ হৈ পৰিল। বিপদ অকলে কেতিয়াও নাহে হয়, কিন্তু সুকোমল
লাহৰীৰ পক্ষে সেই নিয়ম লৰিব লাগিছিল! লাহৰীয়ে ইমান দিনলৈকে বিপদৰ
ইয়াটোকো দেখা নাছিল। প্ৰথম বাৰ তাৰ আভাস পাওঁতেই যে লাহৰী

আশঙ্কাত একেবাৰে অস্থিৰ হৈছিল; আজি বিপদৰ উপৰি ভয়ঙ্কৰ বিপদ উপস্থিত! ইমানত নো লাহৰীয়ে কেনেকৈ স্থিৰ থাকে! লাহৰীৰ কুমলীয়া হিয়াই যে এতিয়া ছিঁবাল-ফটা দিব! এতিয়া নো বাক লাহৰীৰ সবল হৃদয়-শটনপৰা কমল-ছবিটি একৱাই অনা সম্ভৱ নে? এই ছবিটি যে লাহৰীৰ নিশ্চল হিয়াত থাপনা কৰা আজি ভালেমান দিন হল। তাতে বহুত দিন থাকি থাকি যে ছবিটিও লাহৰীৰ হিয়াত লিপিতখাই লাগি ধৰিল। এতিয়া আকসি লাহৰীৰ নিজৰ গাৰ অঙ্গ হোৱাদি হল। এতিয়া ছবিটি টানি একৱাৰ খুজিলে যে লাহৰীৰ কুমলীয়া হিয়া ফাটি-ছিটি যাব। অহঃ, লাহৰীয়ে সেই ৰাতি নিজ কাণে বিপদৰ কথা শুনিবলৈ পালে! ছবিটি একৱাঙতে যে দুখ পাব আৰু লগতে হিয়া বিদৰি যাব, লাহৰীয়ে আজি সেই ভাবনাত কন্দা নাই; একৱাঙতে যে ছবিটিও ফাটি-ছিটি নাশ পাব, সেই ভয়ে হে লাহৰীক এনে বাউলী কৰি তুলিছে। সেই কাৰণে হে আজি বসন্ত ঋতুৰ ভৰপকৰ দিনা আদৰৰ ফুলনিত ফুলি থকা ফুলবোৰৰ প্ৰতিও লাহৰীৰ এনে বিৰাগ ভাব উপস্থিত!

এই দৰে বাউলীটি হৈ কান্দি কান্দি দেখোন লাহৰী হঠাতে আকৌ সেই পোনেই টলকা মাৰি বল; আৰু তাৰ পাচত, কি জানো, কি কথা মনত লৈ গিৰিপ্ কৰে উঠি থিয় হল। অলপ পৰ ই মাল-সিকালকৈ চাই, তাৰ পাচত হাত দুখনি বুকুৰ উপৰ পাতি লৈ দেখোন লাহৰীয়ে মিচিকিয়া হাঁহি মাৰি লাহে লাহে খোজ লবাবলৈ ধৰিলে। ঠক খাই লব ধৰাৰ দৰে তাৰপৰা লাহৰীয়ে লৰি গৈ ফুলি থকা ফুল বেইজুপিব কাষ চাপিলেগৈ। তাৰ পাচত, আগৰ দৰেই প্ৰত্যেক জুপি ফুলৰে এপাহি-দুপাহিকৈ ফুলকালিৰে সৈতে ছিঁজি আনি লাহৰী এটি জোপাৰ আৰত বহিলগৈ; তাতে দুখাৰি খালা গাঁথি লৈ লাহৰীয়ে এখাৰি আপুনি পিন্ধিলে; ইখাৰি দুই হাতে মানুহক পিন্ধাই দিবলৈ ধৰাদি ধৰি, ইকালে-সিকালে চাই, আতুৰ হৈ কবলৈ ধৰিলে, "কমল,

কমল, মোৰ প্ৰাণেশ্বৰ কমল,—ক'তা!” এই বুলি লাহৰী আকৌ ঠৰ্হ হৈ ব'ল।—অহঃ, লাহৰী আজি একেবাৰে উন্মাদিনী! তাৰ পাচত, লাহৰীয়ে “এইয়া মোৰ কমল, মোৰ প্ৰাণনাথ! পিঙ্কী, পিঙ্কী!” এই বুলি মালাধাৰ আপোনাৰ কণ্ঠতে আপুনি পিঙ্কি ললে। অলপ পৰ থাকি দেখোন লাহৰীয়ে আকৌ কণ্ঠৰপৰা মালাধাৰি হাতত লৈ, আগৰ দৰে মাছুহক পিঙ্কাবলৈ লোৱাদি লৈ বিয়াকুল হৈ আকৌ কবলৈ ধৰিলে, “কমল, কমল, তুমি মোক বধিব খুজিছাঁ? কমল, মোৰ প্ৰাণেশ্বৰ, তুমি আকৌ আঁতৰিলাঁ? অ, নহয় কমল, পিঙ্কী, পিঙ্কী; মোৰে শপত, কমল, পিঙ্কী, পিঙ্কী।” এই বুলি বিতত হৈ থাকোঁতেই কমলে আচম্বিতে আহি মূৰ পাতি মালাধাৰি পিঙ্কি ললে। বিধাতাৰ কি অলৌকিক মহিমা! কমলৰ নাম লগুতেই কমল উপস্থিত!—লাহৰীৰে কিবা আকৰ্ষণী গুণ নে সবল কমলেই সৰ্বজান? কিন্তু, হাঁয়, কমলে যে নিশ্চিত হৈ ঘৰত বহি থাকিব পাৰিছিল, এনে নহয়। লাহৰীৰ দৰেই কমলৰো কোমল হিয়া সেই একেটা বিবহৰ চেপনিয়েই পেপুৱা লগাইছিল। বিবহৰ বিষম চেপনি সহিব নোৱাৰি তেওঁ ঘ'তে ত'তে চটফটাই ফুৰিব লগাত পৰিছিল। ভিতৰলৈ সোমাবলৈ মানা কৰি দিয়াৰ কাৰণে, কমলে কীৰ্ত্তিনাথ গোহাঞিৰ ঘৰলৈ যাবলৈকে এৰিলে। এতিয়া কীৰ্ত্তিনাথ গোহাঞিৰ পিচবাৰীৰ গুচৰৰ বাটেদি অমাই কমাই ফুৰোঁতে লাহৰীৰ মাত শুনি একে লৰে আহি তেওঁ সেই মালাধাৰি পিঙ্কি লৈছেহি! লাহৰী একেই উন্মাদিনী, তাতে কমলক দেখা পাই বাউলীটি হল! লাহৰীয়ে একে লৰে গৈ কমলৰ ডিঙিত সাবটি ধৰি কবলৈ ধৰিলে, “কমল, মোৰ প্ৰাণেশ্বৰ, তুমি ইমান পৰ কলৈ গৈছিলাঁ? মই তোমালৈ বাটচাই কেতিয়াবাৰেপৰা ইয়াতে বহি আছোঁ নহয়, তুমি কলৈ গৈছিলাঁ?” লাহৰীৰ তেনে আতুৰ অৱস্থা দেখি বিমোৰ কমল আৰু বিমোৰ হৈ পৰিল। অন্তত, কমলেও উন্মাদৰ দৰে খল-খলকৰে হাঁহিবলৈ ধৰিলে।

বাতুল হলেও, মুহূৰ্ত্তলৈ মাখোন ; কমলে ততালিকে আকৌ স্থিৰ হৈ কবলৈ ধৰিলে, “লাহৰি, লাহৰি, স্থিৰ হোৱাঁ। এতিয়া ব্যাকুল হলে কি হব ! মোৰ বহুত কথা সুধিব লগীয়া আছে। মই আৰু ইয়াত সবহ পৰ থাকিব নোৱাৰিম ; আইতাই দেখিলে তোমাক আকৌ খং কৰিব।” লাহৰীয়ে অলপ পৰ টলকা মাৰি থাকি কমলৰ কথা বুজিব পাৰিলে ; বুজিলে, কিন্তু, তেতিয়াও ভালকৈ কথা পাতিব পৰা হোৱা নাই। তথাপি, কমল যে ফুলনিত সবহ পৰ বব নোৱাৰিব, সেই কথা লাহৰীয়ে ভালকৈ বুজি উঠিলে। সেই কাৰণে, পাৰ্শ্ব্যমানে ধৈৰ্য্য ধৰি, ভগা-ভগা মাত্বেৰে লাহৰীয়ে কবলৈ ধৰিলে, “কমল, মোৰ প্ৰাণ, মই থিৰ হৈছোঁ, যোক নো কি কথা সুধিব খুজিছা সোধাঁ। মোৰো বহুত কথা কব লগীয়া আছে। পিচে, কমল, এই অলপ সময়ৰ ভিতৰত কিনো কম !”

কমল।—“এৱা, এনে অৱস্থাত আমাৰ একো কোৱা নহব। বাক, মই এটা উপায় দিওঁ ;—তুমি যদি উপায় কৰিব পাৰা, তেন্তে চিঠিৰেই মোক সকলো কথা জানিবলৈ দি থাকিব পাৰিবা।”

লাহৰী।—“এৱা, হয়, ঠিক, বৰ ভাল উপায়, মই পাবিম——”

কমল।—(ইফালে সিকালে চাই) “বাক, তেন্তে মই বাওঁ এতিয়া, লাহৰি ! মোৰে শপত, তুমি এই দৰে বাউলীটি হৈ নাথাকিবা দেই। নিয়তিৰ নীতি অৱশ্যে ফলিয়াব।

এই কেইবাৰ কথা কৈয়ে কমল লৰালৰিকৈ আঁতৰ হল। কমলৰ শেহৰ কথাফটি লাহৰীৰ মনত বৰকৈ লাগিল ; তাকে তেওঁ টলকা মাৰি জ্বলিবলৈ ধৰিলে।

বত্ৰেশ্বৰ ৰাজখোৱা ।

গুৱাহাটীৰ পূবফালে এখন গাঁৱত বত্ৰেশ্বৰ ৰাজখোৱা নামেৰে এজন 'ডেকা-মানুহ আছিল। মানুহটিৰ বয়স ডেৰকুৰি বছৰমান হ'ব। তেওঁৰ দেউতাকে বৰকুকনৰ তলে ৰাজখোৱাৰ বিষয়-বাৰ পাইছিল; ধনে-বস্তুৰে তেওঁ বৰ চহকী মানুহ আছিল। দেউতাকৰ মৃত্যুৰ পাচত, সেই ধন-সম্পত্তি ককায়েক আৰু বত্ৰেশ্বৰৰ মাজত ভাগ বঁটৰা হয়। ককায়েকজন মাহী-মাকৰ পুতেক। তেওঁৰ মাক মৰাৰ পাচত, বত্ৰেশ্বৰৰ মাক ঘাই গৃহিণী হৈছিল। গতিকে, বত্ৰেশ্বৰৰ মাক জীয়াই থাকোঁতে বত্ৰেশ্বৰৰ ভাগ-বস্তু যে ককায়েকতকৈ সৰহ হ'ব, তাক কোৱা বাহুল্য মাথোন। তদুপৰি, বত্ৰেশ্বৰৰ মাকে দেউতাকে নজনাটকৈয়ো আৰু কিমান যে লুকাই বাহী কৰি থৈছিল তাৰ হিচাপ পাবলৈকে নাই। এই কথাত ককায়েকৰ বৰ বেজাৰ হ'ল; তেওঁ বত্ৰেশ্বৰক সেই আপাহতে যিমান পাৰে থিয়াল কৰিবলৈ ধৰিলে। যাতে বত্ৰেশ্বৰৰ ধন ভাগে, সদায় তেওঁ তাৰ হে আলচ কৰা হ'ল। বত্ৰেশ্বৰো আগৰেপৰা বৰ খৰছী ডেকা আছিল; মাক মৰাৰ পাচৰপৰা যে তেওঁৰ হাতৰ মুকলি মুঠিয়ে বান্ধ নোলোৱাই হ'ল। সেই দৰে আধানাৰ্জিকৈ ভগন কৰি দুই-চাৰি বছৰৰ ভিতৰতে বত্ৰেশ্বৰ ফচছটো হৈ পৰিল। তথাপি, একেবাৰে তলি উদং হোৱা নাছিল; পাচলৈ তেওঁ গা চাই ভগন কৰিবলৈ ধৰিলে। তেওঁ মানুহটি বৰ চতুৰ আৰু বুধিয়ক আছিল; দেখিবলৈকো বৰ বেয়া নহয়। মুখখনি চকলামুৱা; কিন্তু সেয়ে পকা থেকৈবা যেন বড়া। তেতিয়ালৈকে তেওঁ বিয়া-বাক কৰোৱা নাই।' বিয়া নকৰোৱাৰ আন কাৰণ বিশেষ একো নাছিল; কেৱল মনেবহা ছোৱালী নোপোৱাত হে

তেওঁ বিয়া নকৰায়। কত ঠাইত বিচাৰিলে, তথাপি তেওঁ মনোমত ছোৱালী নাপালে। সদৌশেহত, নিৰাশ হৈ তেওঁ বিয়াকে নকৰাওঁ বুলি অঙ্গীকাৰ কৰিলে। সেই প্ৰতিজ্ঞাতে ধৰি প্ৰায় ছমাহমান বিয়াৰ কাৰবাৰ নকৰাকৈ তেওঁ বহি আছিল। এনে সময়তে এদিন কীৰ্ত্তিনাথ গোহাঞিৰ ঘৰৰ ওচৰৰে এজন পামপুৰীয়া মানুহ তেওঁৰ আলহী হয়গৈ। আলহী মানুহ সোখা-পোছাত বত্ৰেশ্বৰ নামজনা লোক আছিল। এই আলহী জনকো ভালকৈ আলপৈচান ধৰোৱাত তেওঁ যথোৰত যত্ন কৰিছিল। তাতে সন্তুষ্ট হৈ, ভাত-পানী খাই উঠি আলহীয়ে বত্ৰেশ্বৰৰ সৈতে সুখৰ কথা-বাৰ্ত্তা পাতিবলৈ ধৰিলে। কথা-প্ৰসঙ্গত আলহী জনে সুধিলে, “বোপা-দেউতাই, কিনো-ৰূপে-সৈতে, মানুহ অনা নাই হবলা?” বত্ৰেশ্বৰে হাঁহি মাৰি উত্তৰ দিলে, “এবা, মই আক বিয়া নকৰাওঁৱেই বুলিছোঁ, দেও।”

পামপুৰীয়া।—“সি কি কথা! কিনো-ৰূপে-সৈতে, আপোনাৰ নো কিহে নাটিছে। আপোনাৰ এনে সম্পত্তি নো, কিনো-ৰূপে-সৈতে, কোনে খায়? আপোনাৰ, কিনো-ৰূপে-সৈতে, মাক নাই, দেউতাক নাই, কিনো-ৰূপে-সৈতে, ঘৰখন সোনকালে পতা হৈ ভাল।”

বত্ৰেশ্বৰ।—“আলহী ভকত! সেইবোৰ কথা কলে আক কি হব! বিয়া কৰাবৰ মনেৰেই আজি বছৰেক ইমান কাৰবাৰ কৰিলোঁ, তথাপি হৈ জুঠিল। এতিয়া আক বিয়াকে নকৰাওঁ বুলি অঙ্গীকাৰ কৰিলোঁ।”

পামপুৰীয়া।—“বোপা-দেউতাই, কিনো-ৰূপে-সৈতে, কয় কি! আপুনি কাৰবাৰ কৰিলে নো, কিনো-ৰূপে-সৈতে, কোনে ছোৱালী নিদিব? আপোনাৰ নো, কিনো-ৰূপে-সৈতে, ধনেই নাই নে বস্তুকেই নাই নে, কিনো-ৰূপে-সৈতে, কি নাই? আক, আপোনাৰ নো, কিনো-ৰূপে-সৈতে, ৰূপেই নাই নে গুৰ্ণেই নাই! নহয়, বোপা-দেউতা, আপুনি, কিনো-ৰূপে-সৈতে, ঘৰখন পাতিব হৈ লাগে।”

বল্লেখৰ।—“নহয়, আলহী ভকত ! তুমি বুজা নাই। মই আজি বছেবেকে ছোৱালী বিচৰাই মোৰ মনেবছা ছোৱালী নাপালোঁ !”

পামপুৰীয়া।—“অঃ, কিনো-ৰূপে-সৈতে, তাকে নকয় কিয় ? বোপা-দেউতা, সেইটো কথাৰ ভাৱ, কিনো-ৰূপে-সৈতে, মই ললোঁ। আমাৰ গাৱঁত, কিনো-ৰূপে-সৈতে, কৌৰ্ণিনাথ গোহাঞিৰ লাহৰী নামেৰে, কিনো-ৰূপে-সৈতে, ছোৱালী এটি আছে, কিনো-ৰূপে-সৈতে, বোপা-দেউতা, কি কম ! মই ডাঠকৈ কওঁ, কিনো-ৰূপে-সৈতে, আপুনি কেতিয়াও নিদাৰ নোৱাৰে। আৰু, ছোৱালীটিও, কিনো-ৰূপে-সৈতে, আপোনাৰ হে লায়েক !”

বল্লেখৰ।—“এ, আলহী ভকত ! তোমাৰ দৰেই কিমানে কৈছিল ! পিচে, যিমান দেখিলোঁমানে, মোৰ চকুত নালাগিল।

পামপুৰীয়া।—“বাক, বোপা-দেউতা, কিনো-ৰূপে-সৈতে, মোৰ কথাটোকে চাওক। যেতিয়া দেখিব, কিনো-ৰূপে-সৈতে, তেতিয়াহে কব, বোলে, কিনো-ৰূপে-সৈতে, সেই গেজ্জোটাৱে কি কৈছিল।

বল্লেখৰ।—“বাক, তেন্তে আলহী ভকত ! তোমাৰ কথা মতেই আকৌ এবাৰ চোৱা যাব। তুমি নো ঘৰলৈ কেতিয়া উলটিবা ?

পামপুৰীয়া।—“মই নে বোপা দেউতা ? মই, কিনো-ৰূপে-সৈতে, কাইলৈ দিনটো ইয়াতে থাকিম। পৰহিমানলৈ হে, কিনো-ৰূপে-সৈতে, ঈশ্বৰ কিৰপাত যোৱা হব।”

বল্লেখৰ।—“এৰা, তোমাৰ লগতে যাব পাৰিলে হওঁতে বেয়া নহয়। তুমি দেখুৱাব পাৰিবা জানো ?”

পামপুৰীয়া।—“হয়, বোপা-দেউতা, কিনো-ৰূপে-সৈতে, মোৰ লগতে ওলাওক। আজিকালি হওঁতে, কিনো-ৰূপে-সৈতে, ছোৱালীটো বাহিৰলৈ নোলায়। তথাপি, কিনো-ৰূপে-সৈতে, তাইলৈ গৈ এটা উপায় কৰিব লাগিব।”

বন্ধুত্বৰ।—“তেন্তে সেয়ে ঠিক হ’ল। মই তোমাৰ লগতে পৰহিলৈ পামপুৰলৈ যাম।

এইবোৰ কথা-বাৰ্তাৰ পাচত দুয়ো শুবলৈ গল। যথা সময়ত বন্ধুত্বৰে পামপুৰলৈ যাত্ৰা কৰিলে। পামপুৰত তেওঁ সেই ‘আলহী ভকতৰ’ ঘৰতে আলহী হলগৈ। চাৰি-পাঁচ দিনলৈকে কাৰ্য্য সিদ্ধি হোৱা নাছিল। তাৰ পাচত, এদিন লাহৰীয়ে আগৰ দৰেই গৈ পুখুৰীৰ পাৰৰ ফুলনিত মনৰ বিষাদত গালত হাত দি, আমনজ্বিমন্তক উদাসভাৱে বহি আছে, অস্তবৰ বিষাদে বাহিৰত সুন্দৰী লাহৰীৰ সুন্দৰ ৰূপ আৰু সুন্দৰ কবি তুলিছে! এনেতে, বন্ধুত্বৰে ‘আলহী ভকত’ৰে সৈতে গৈ চকোৱাৰ সূৰুঙায় দি লাহৰীক জুমি চাবলৈ ধৰিলে। বন্ধুত্বৰে দেখিয়েই বিমোহিত হৈ বিততভাৱে পামপুৰীয়াৰ ফালে চালে। এনে মোহিনী মূৰ্ত্তি তেওঁ আগেয়ে কতো দেখা নাছিল। বন্ধুত্বৰে আনন্দত আশাভৰা মিচিকিয়া হাঁহি মাৰি ‘আলহী ভকত’ক কলে, “আলহী ভকত! তোমাৰ কথা ঠিক। সঁচাকৈয়ে, এনে সুন্দৰী ছোৱালী মই কতো কেতিয়াও দেখা নাই।” এই বুলি বন্ধুত্বৰে আকৌ জুমিবলৈ ধৰিলে। ‘আলহী ভকত’ৰো আনন্দ মিলিল; ভাবিলে যে, এই-ভঙ্গতে তেওঁ টকাচাৰেক সবকাৰ পাৰিব। ইয়াকে ভাবি তেওঁ ফুটাই কবলৈ ধৰিলে, “বোপা-দেউতা, মই কোৱা কথাত, কোনো-ৰূপে সৈতে, কিমান মূইল্ আছে, ভাবি চাওক।” বন্ধুত্বৰে ঘনে ঘনে জুমি চায়; আৰু মাজে মাজে মাত লগায়, আৰু একোবাৰ ‘আলহী-ভকত’ৰ কথা লৈ কাণ দিয়ে। ভকতে হাঁহি হাঁহি কলে, “এতিয়াও কিন-ৰূপে সৈতে, চকুৰ ভিৰ্গিতি কোনো-ৰূপে-সৈতে, পুৰ হোৱা নাই নে বোপা-দেউতা? কোনো-ৰূপে-সৈতে, আহক আৰু; মাহুহে দেখিলে, কোনো-ৰূপে-সৈতে, বেয়া বুলিব।”

বন্ধুত্বৰ।—“এব, নাচাওঁ আৰু, বলাী আলহী-ভকত, বলাী।” এই বুলিও আকৌ জ্বাৰ জুমি চায়।

সদৌশেষত, দুয়ো ঘৰৰ ফালে খোজ ললে। যাওঁতে যাওঁতে বাটে বাটে দুয়ো ছোৱালী খোজা-বঢ়াৰ আলচ পাতি গৈ আছে, এনেতে পামপুৰীয়াই মাত লগাগে, “এতিয়া বোপা-দেউতা, কিনো-ৰূপে-সৈতে, আমাৰ ফালেও অলপ, কিনো ৰূপে-সৈতে, চাব লাগে নহয়।”

বত্ৰেশ্বৰ।—“অ, সঁচা, মই কেতিয়াও অশুণকাৰী নহওঁ। তুমি যেন কাম কৰিলো, তেনে বঁটাও পাবী।”

পামপুৰীয়া।—“হয়, বোপা-দেউতা, মই কিনো ৰূপে-সৈতে, এই কেদিনতে আপোনাক, কিনো-ৰূপে-সৈতে, ভালকৈ চিনিলোঁ। এতিয়া, কিনো-ৰূপে-সৈতে, আমাৰ কাম ফেৰা সিদ্ধি হলেই হয়।

বত্ৰেশ্বৰ।—“এবা, এবা, এতিয়া আৰু বাহি থকাৰ সকাম নাই। তুমি আৰু অলপ কাম কৰি দিব লাগিব দেই।”

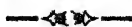
পামপুৰীয়া।—“ভাল, বোপা-দেউতা, কিনো-ৰূপে-সৈতে, মই আৰু দুখীৰ দুখী অৱস্থাবে, কিনো-ৰূপে-সৈতে, যি পাৰোঁ কৰি থাকিম।”

বত্ৰেশ্বৰ।—“একেবাৰে খোজা-বঢ়া আদি ঠিকঠাক কৰি হে ঘৰলৈ উলটিম, কি বোলা ?”

পামপুৰীয়া।—“এবা, কিনো-ৰূপে-সৈতে, ভাল কৈছে। পলম কৰাৰ আৰু, কিনো-ৰূপে-সৈতে, সকাম নাই; কাইলৈ বা পৰহিলৈ, কিনো-ৰূপে-সৈতে, ছোৱালী খুজিবগৈয়ে লাগে। বাক, কিনো-ৰূপে-সৈতে, তাৰ দিহা কৰা যাব।”

এই দৰে কথা-বাতী পাতি যাওঁতে যাওঁতেই দুয়ো পামপুৰীয়াৰ ঘৰ সোমালগৈ। কিন্তু, লাহৰীৰ ৰূপত মুগ্ধ, বত্ৰেশ্বৰৰ মন কীৰ্ত্তিনাথ গোহাঞিৰ লাহৰী-ফুলনিতৈ বন্দী হৈ বৈ গল। তাৰ পাচত, বত্ৰেশ্বৰে কলনা-চকুৰে লাহৰীৰ ৰূপ-লাৱণ্যৰ জেউতি চবাই চাই চাই, মনেপতা সংসাৰ-সাগৰত ওপঙিবলৈ ধৰিলে।

১১। অধ্যায়।

খোজাবঢ়া।

বাতি ভাত-পানী খাই উঠি বহুত্বৰ স্তবলৈ গল। কিন্তু, তিনিখনমান
তামোল খাবৰ পৰ্বলৈকে তেওঁ মনেপতা নতুন সংসাৰত জুখৰ ঘৰ সাজি
চাওঁতে চাওঁতে চকু জাপ নোঘোৱা হ'ল। তেওঁ মনৰ কথা ব্যক্ত কৰি হৃদয়
শীত কৰিবৰ উদ্দেশ্যে উঠি আহি পামপুৰীয়াক মাতিলে। তেওঁ
ছিলগৈ মাথোন; বহুত্বৰ মাত শুনি তেওঁ উঠি আহিল। তাৰ পাচত,
দুপৰমান বাতিলৈকে ছয়ো বহি বিয়াৰ বিষয়ে নানা তৰহৰ আলচ পাতিবলৈ
ধৰিলে। পাচলৈ পামপুৰীয়াৰ টোপনি অহাত, কথা পাতি থাকোঁতেই তেওঁ
জপৰ-জপৰ টোপনিঘাবলৈ ধৰিলে। সদৌশেষত, অসহনি পাই পামপুৰীয়াই
কলে, “বোপা-দেউতা, কিনো-ৰূপে-সৈতে, মই শোওঁগৈ হে এতিয়া, যি কথা
পাতিব লাগে, কিনো-ৰূপে-সৈতে, কাইলৈ দিনটো জ্বাছে।” এই বুলিয়েই
পামপুৰীয়া ভিতৰলৈ সোমাই গল। বহুত্বৰ অগ্ৰস্বত হৈ উঠি আহি আকৌ
শোৱাপাটীত পৰিল। কিন্তু, তেওঁৰ চকুত টোপনি নাই। আকাশত চাং
পতা কখাৰ টোপোলা মেলি লৈ তেওঁ তাৰ কাম সামৰিব নোৱাৰাত পৰিল।
বিয়া নো কেনেকৈ হ'ব, বিয়ালৈ কাক কাক কি নিয়মে নিয়ন্ত্ৰণ কৰিব,
তাৰ পাচত বিয়া হৈ গলে লাহৰীক কেনে জুখেৰে বাধিবলৈ ইত্যাদি
জুখৰ কল্পনাত ভোল গৈ শেহবাতিলৈকে বহুত্বৰ টোপনি নাই; পুৰীতী
নিশা মুঠেই চিলমিলকৈ এঘুমটি আহিছিল। স্নানৰ জুখৰ বা হুখৰ চিন্তাই
পালে মকলোৰে এনে গতি। ভাৰত, বহুত্বৰ লাহৰীৰ মোহিনী মূৰ্ত্তি
একোবাৰে বিমোহিত কৰি থৈছে। পিচমিন্ত জুই উঠিয়েই বহুত্বৰ পৰচৰা

পামপুৰীয়াৰে সৈতে মন্ত্ৰণাত বহিল। বত্ৰেখৰে নো বাতিবপৰা দিনৰ দুপৰ-
লৈকে কিমান কথা পাতিলে তাৰ অন্ত নাই। তথাপি, কথাৰ অন্ত নপৰে;
আজি বত্ৰেখৰ কথাৰ সাগৰ। কিন্তু, কথা সেই একেবুৰিয়েই; তাকে
পাণ্ডুলি থাকিয়েই বত্ৰেখৰ মনত সুখ-শান্তিয়ে নধৰা হৈছে! পামপুৰীয়াৰ
শুনোতে শুনোতে আমনি লগাত পৰিল। সেই একে কথাকে 'পাতি'
থাকিবলৈ পালেই বত্ৰেখৰ আনন্দত ফুলি থাকে; কথাৰ অন্ত পৰিলেই
উণ্ডল-খুণ্ডল ভাবত তেওঁ অস্থিৰ হৈ পৰে। তেতিয়া এটা মুহূৰ্ত্তেই যেন
নাযায়-মুপুৰায় তেওঁৰ মানত এনে হে লাগে। ছুখে-সুখে যেনে-তেনেকৈ
সেই দিনটো গল, আকৌ বাতি আহিল। সেই বাতি পামপুৰীয়াই কথা
শুনাব ভয়ত গধূলিতে জৰ বুলি শুই থাকিলগৈ। বত্ৰেখৰ ভাত বান্ধিবলৈ
বহিল। কিন্তু, কোনো বান্ধিছে, কোনো বাঢ়িছে, তেওঁৰ গাত বিশেষ গন্
নাই। চৰুত তেল দি ইফালে কিবা ভাৰোতে তালৈ পাহৰিলেই; যেতিয়া
তেলত জুই উঠি ভম্ভমকৈ জলিবলৈ ধৰিলে, তেতিয়া হে তেওঁৰ গাত
হুঁচু আহিছে! লবালৰিকৈ বাটী এটাৰে সৈতে ঢাকোন দি জ্ঞানিবা কোনোমতে
ঘৰত জুই নলগাকৈ রাখিলে। তাৰ পাচত, আৰু আজ্ঞা বান্ধিবলৈ কাৰবাৰ
কৰা নহল; শুদাই-নিকাই দুগবাহমান খাওঁ বুলি তেওঁ খাবলৈ বহিল।
স্বৰূপাৰ্থত, আজি বত্ৰেখৰ মনত বাৰখন আজ্ঞাৰে খোৱাও যেনে, লোণ
চেলেকি শুদা ভাত খোৱাও তেনে। এই দৰে ভাত খাবলৈ ধৰি এগবাহ বা
দুগবাহ মাৰিয়েই সেই পোনেই তেওঁ আকৌ টলকা মাৰি বয়; একোবাৰ
ওপৰলৈ চাই থাকোতে ভাত বিচাৰি মাটিতে খেপিয়াবলৈ ধৰে! এই দৰে
খাওঁতে খাওঁতে বত্ৰেখৰে ভাত অন্ত কৰি আকৌ কাঁহী চেলেকিবলৈ ধৰিলে।
তাৰ পাচত, মুখ নোদোৱাকৈয়ে ভাবৰ পাকত ঘূৰি বত্ৰেখৰ আহি শোৱা ঠাই
পালেহি! তেতিয়া হে আকৌ মনত কৰি তেওঁ মুখ ধুই আহিছেগৈ। ভাত
খোৱা হল; কিন্তু মুহুৰি আৰু নহল; সেইভাৱেই বত্ৰেখৰ শোৱা পাটত

পৰিলগৈ। এই বাতিও তেওঁৰ কেনেকৈ গল, তাক সহজে অনুমান কৰিব পাৰি। আগ-বাতিও টোপনি নাই, সেই বাতিও টোপনিয়ে বত্ৰেখৰ ওচৰ চাপিব নোৱাৰিলে। পিচদিনা বাতিপুৱাই ছোৱালী খুজিবলৈ যাবলৈ খবৰ লগাই, বত্ৰেখৰ পামপুৰীয়াৰে সৈতে আকৌ মন্ত্ৰণাত বহিল।

বত্ৰেখৰ।—“আলহী ভকত! এই বেলাই ছোৱালী খুজিবলৈ যোৱা হওক, কি বোলা?”

পামপুৰীয়া।—“নহয়, বোপা-দেউতা, কিনো-ৰূপে-সৈতে, ভাত-পানী খাই গলে হে ভাল।”

বত্ৰেখৰ।—“নহয়, আলহী ভকত! সেইবোৰ ফাংফুং নকৰিবা আক, বুজিছা নে। মই এই বেলাতে যাবলৈকে স্থিৰ কৰিলো। এতিয়া, লগত কোন্ কোন্ যাব সেইটো মাথোন স্থিৰ কৰাঁ।”

পামপুৰীয়া।—“বাক, তেন্তে, কিনো-ৰূপে-সৈতে, এতিয়াই যাব লাগে। লগত আক, কিনো-ৰূপে-সৈতে, কোন্ যাব? সবছকৈ মানুহৰ, কিনো-ৰূপে-সৈতে, কি সকাম? আপুনি যাব আক, কিনো-ৰূপে-সৈতে, মই যাম। আপুনি মুঠে, কিনো-ৰূপে-সৈতে, বহি থাকিব; যি কব লাগে, কিনো-ৰূপে-সৈতে, সকলো কথা মই কম।”

বত্ৰেখৰ।—“হয়, তেন্তে আলহী ভকত! পলম নকৰিবা আক; উঠা উঠা। মোৰে শপত কাপোৰ-কানি পিন্ধাগৈ উঠা।”

লবালবিকৈ সাজু হৈ দুয়ো ছোৱালী খুজিবলৈ খোজ ললে। বাটে-বটে যে বত্ৰেখৰ মন কি হৈছিল, ক’ত আছিলগৈ আমি বুজিম কি, তেওঁৱেই কব নোৱাৰে। যথা সময়ত বত্ৰেখৰ আক পামপুৰীয়া কীৰ্ত্তিনাথ পোহাঞিৰ ঘৰ পালেগৈ। বেটা ছোৱালী একলী আহি বত্ৰেখৰক, ক’ত এটা আক পামপুৰীয়াক চাবি একল বহিবলৈ পাৰি নিলেহি। পামপুৰীয়াই বহিয়েই বেটা ছোৱালী জনীক সুধিলে, “হেব, আহিল, ভাতপানী-দেউতা, কিনো-ৰূপে-সৈতে, খবত আছে নে?”

আছে যদি, ক'গৈ যাচোন, বুলি, কিনো-ৰূপে-সৈতে, গুৱাহাটীৰপৰা ভাল মানুহ এজন, কিনো-ৰূপে-সৈতে, ডাঙৰীয়া-দেউতাক দেখা কৰিবলৈ আহিছে।” বটে। ছোৱালীজনীয়ে ভিতৰলৈ গৈ কীৰ্ত্তিনাথ গোহাঞিক এই কথা জনালেগৈ। কীৰ্ত্তিনাথ গোহাঞিয়ে ভিতৰত ঘৈণীৰে সৈতে লাহৰীৰ বিয়াৰ বিষয়ে আলচ পাতি আছিল। অলপ পাচত ডাঙৰীয়া ওলাই আহি এখন মেৰচাৰিত বহিল। বহিয়েই, তেওঁ পামপুৰীয়াক সুধিলে, “এওঁনো কোন ? এওঁক মই আৰু এদিন কৰবাত দেখিছিলোঁ।” পামপুৰীয়াই বত্ৰেশ্বৰৰ আঁতি-গুৰি ভান্ধি সকলো কথা কবলৈ ধৰিলে। কথাগ্ৰসক্তত সুবিধা উলিয়াই পামপুৰীয়াই বত্ৰেশ্বৰলৈ আঙ্গুলিয়াই কলে, “এওঁ বোপা-দেউতা, কিনো-ৰূপে-সৈতে, ডাঙৰীয়া দেউতাৰ এখেত কিবা এটি সন্ধ্যাত হৈ আহিছে।” কীৰ্ত্তিনাথ গোহাঞিয়ে বত্ৰেশ্বৰৰ ফালে ঘূৰি সুধিলে, “বোপাৰ নো কি সন্ধ্যা আছিল ? মই তোমালোকৰ ঘৰৰ কথা জানোঁ ; আমি গুৱাহাটীত থাকোঁতে তোমাৰ দেউতাৰে সৈতে মোৰ আলাপ-পৰিচয় আছিল।”

বত্ৰেশ্বৰ।—“আমাৰ কব লগীয়া সকলো কথা ডাঙৰীয়াক এওঁ ককায়েই কওক।”

অনুমতিৰ সুবিধা পোৱা মাত্ৰকে পামপুৰীয়াই সকলো কথা ভান্ধি-পাতি কবলৈ ধৰিলে। অলপ পৰ খামি আকৌ কলে, “ডাঙৰীয়া-দেউতা, বোপা-দেউতাৰ ঘৰৰ ফালে, কিনো-ৰূপে-সৈতে, কবই নেলাগে ; মই অলপতে গুৱাহাটীলৈ যাওঁতে, কিনো-ৰূপে-সৈতে, এওঁৰ ঘৰ-বাৰী সকলো নিজে দেখি আহিছোঁ। মোৰ কথা নপতিয়ালেও, কিনো-ৰূপে-সৈতে, ডাঙৰীয়া-দেউতাই মানুহ পঠিয়াই, কিনো-ৰূপে-সৈতে, চোৱাবও পাৰে।”

কীৰ্ত্তিনাথ।—“তেওঁৰ ঘৰৰ কথা তুমি কব নালাগে ; ময়ো নিজেই জানোঁ আৰু দেখিছোঁ। কিন্তু, মাকক সুধিলে হেঁ কব পাৰোঁ। বাক, তোমালোক বন্ধেকমান বহাঁ ; মই বেগতে ভিতৰত সুধি আহোঁমি।”

এই বুলি কীৰ্ত্তিনাথ গোহাঞি ভিতৰলৈ উঠি গল। বৈশীৰ ওচৰলৈ গৈ তেওঁ এই বুলি কবলৈ ধৰিলে, “চোৱাঁ এতিয়া, মই নকৈছিলোঁ, বোলে গুৱাহাটী বা আন ঠাইত স্থিৰ কৰিব লগীয়া হলে, ভাল মাহুৰৰ ভাল লৰাৰ বৰ অভাৱ নাই। সোটি চোৱাঁ, আমাৰ, কি নাম বোলে পাহৰিছোঁ, ৰাজখোৱাৰ পুতেক, মই তেওঁৰ দেউতাকৰ নাম পাহৰিছোঁ, লাহৰীক খজিবলৈ আহিছে। তুমি এতিয়া কি বোলে ? মই হলে ভাল দেখিছোঁ।”

বৈশী।—(বহুত্বৰক জুমি চাই) “লৰাটি হলে বেয়া নহয়। তথাপি, মই সিমান দূৰৈলৈ দিব নোৱাৰোঁ।”

কীৰ্ত্তিনাথ।—“তোমাক আৰু এনে লৰালি কথাই নেবিলে ! জীয়াবী ছোৱালী তুমি সদায় বুকুত লৈ থাকিবলৈ পাবা নে কি ? নাই, তুমিয়েই হে ছোৱালী উলিয়াই দিব লগাত পৰিছে, আন কোনেও ছোৱালী বিয়া দিয়াই নাই নে ?

বৈশী।—“ডাঙৰীয়া ! মোক দেখে বোলক, মই মোৰ একেটি পোনাক সিমান দূৰৈলৈ দিব নোৱাৰোঁ ; ভাল হওক, বেয়া হওক, মই আপোনাৰ আগৰ কথাতে মান্তি হৈছোঁ। যি হওক, ওচৰতে ধনবৰলৈকে দিব লাগে।”

কীৰ্ত্তিনাথ।—“তুমি আৰু দিনে দিনে কেঁচুৱা হৈ হৈ আহিছাঁ। যেই-সেই কথা—”

বৈশী।—“মোৰে শপত, ডাঙৰীয়া, মোক আৰু সেইবোৰ কথা একো হুহুধিব। মই কেতিয়াও সিমান দূৰৈলৈ নিদিওঁ। লোকৰ মাহুৰ অনাহকত বখাই খোৱাৰ সকাম নাই ; যাওক যাওক, গোনকামে বিদায় দিয়কগৈ।”

কীৰ্ত্তিনাথ।—“অলপ কথাতে ইমান ব্যাকুল হোৱা কিয় ; স্থিৰ হোৱা। মোৰ কথা শুনা—”

বৈণী।—“মই আৰু স্থিৰ হবলৈ নাই; যি কৈছোঁ, মই স্থিৰ হৈছে কৈছোঁ। মোক নবধিব ডাঙৰীয়া! আপোনাৰ চৰণত ধৰি মাতিছোঁ।” এই বুলি তেওঁ কান্দিবলৈ ধৰিলে।

কীৰ্ত্তিনাথ গোহাঞি নিৰুপায়! তেওঁ ঘৰমৰ'ভাৰ্য্যাক বেজাৰ দিয়া হে নালাগে, তেওঁক নোসোধাকৈ কোনো এটা কামকে নকৰে। অগত্যা, তেওঁ বত্ৰেশ্বৰক বিদায় দিবলৈকে ওলাই আহিল। ইফালে বত্ৰেশ্বৰৰ প্ৰাণত তৰণি নাই; কীৰ্ত্তিনাথ গোহাঞি ওলাই অহাত পলম হবৰ দেখি তেওঁ উগ্ৰল-থুগ্ৰল ভাবত ভিতৰি অস্থিৰ হৈ পৰিছিল। কীৰ্ত্তিনাথ গোহাঞি ওলাই অহাত, তেওঁৰ মুখ দেখিয়েই বত্ৰেশ্বৰে বুজিলে যে, তেওঁ যি আশঙ্কা কৰিছিল জানোবা ঠিক সেয়েই হল! কীৰ্ত্তিনাথ গোহাঞিয়ে বিমৰ্ষ ভাৱে থিয়ৈ-থিয়ৈ কবলৈ ধৰিলে, “বোপা! সকলো মিছা হল; মই তোমালোকক ৰখাই থৈ অনাহকত কষ্ট হৈ দিলোঁ। মাকৰ ইচ্ছা নাই, মই কি কৰিম!” এই কথা শুনিয়েই বত্ৰেশ্বৰ একেবাৰে নিৰাশাত সেই পোনেই শেঁতা পৰি গল। কিনো কব, কিনো নকব একো স্থিৰ কৰিব নোৱাৰা হৈ পৰিল। তাৰ পাচত, পামপুৰীয়াই মাত লগালে, “ডাঙৰীয়া-দেউতা, কিনো-ৰূপে-সৈতে, বহকচোন। আপুনি নো, কিনো-ৰূপে সৈতে, কি কামটো কৰিলে। আকৌ ভালকৈ এবাৰ, কিনো-ৰূপে-সৈতে, ভাবি চাওক। মাকে আৰু, কিনো-ৰূপে-সৈতে, ছোৱালী উলিয়াই দিবই নোখোজে; সেই বুলি, কিনো-ৰূপে-সৈতে, আপুনিও সেই কথাতে ভিৰ দিব নে? মই হলে কৈছোঁ, কিনো-ৰূপে-সৈতে, এনেটি দৰা পোৱা চান হব।”

কীৰ্ত্তিনাথ।—“সেইবোৰ কথা কলে আৰু কি হব? মাকৰ মন নহলে মই এনে কাম কৰিব নোৱাৰোঁ। বোপা, ৰেয়া নাপাবী, যোৱী আৰু! মই কি কৰিম!

এই সমিধান পোৱা মাজকে বত্ৰেখৰে একেচাবে উঠি, পামপুৰীয়াক তাতে এৰি ভোঁ-ভোঁকৰে শুচি গল। তাৰ পাচত, পামপুৰীয়ায়ো লাহেকৈ উঠি ঘৰৰ ফালে খোজ ললে। ধৰত পামপুৰীয়াই দেখেগৈ দেখোন, বত্ৰেখৰ তেওঁৰ ঘৰলৈ উলটিবলৈকে ওলাইছে। পামপুৰীয়াক দেখিয়েই, বত্ৰেখৰে কপ তিন টকা বাঁটা স্বৰূপে দি কলে, “পামপুৰীয়া, মোৰ আৰু ইয়াত সবহ পৰ থাকিবৰ মন নাই। মই এতিয়াই যাওঁগৈ, তোমাক সবহ দিব নোৱাৰিলোঁ। পাচে হে যি পাবোঁ দিম; এতিয়াও তোমাৰ কাম আৰু আছে। মই এতিয়া ঘৰলৈ যাওঁ, তাৰ পাচত মোক কিছুমান কথাত তুমি সহায় কৰিব লাগিব।” টকা পাই পামপুৰীয়াৰ আনন্দত ঠাই নাইকিয়া হল। তেওঁ ভালৰি লগাই বত্ৰেখৰক কবলৈ ধৰিলে, “বোপা-দৌতাই নো, কোনো-ৰূপে-সৈতে, মোক কব লাগিছে নে! এতিয়া, ভাত ছুটামান খাই ঘোৱা হলে, কোনো-ৰূপে-সৈতে, ভাল আছিল।”

বত্ৰেখৰ।—মোক আৰু নধৰিলী ককাই। পামপুৰ পাৰ নহওঁমানে গাকে নোখোঁও। বেয়া নাপাবী, মই এতিয়া আহোঁ হে।”

ইয়াকে কৈ বেগাবেগিকৈ বত্ৰেখৰে ঘৰৰ ফালে খোজ ললে। পামপুৰীয়ায়ো ভিতৰলৈ সোমাই গৈ ঘৈণীয়েকৰ আগত সাধুকথা কোৱাৰ দৰে বত্ৰেখৰৰ ছোৱালী-খোজা কথা বৰ্ণাবলৈ ধৰিলে।

ইকালে কীৰ্ত্তিনাথ গৌহাঞি আৰু তেওঁৰ ভাৰ্য্যা দুয়ো বিয়াৰ নতুন মন্ত্ৰপাত বহিল,—

কীৰ্ত্তিনাথ।—“মই হলে কথা বৰ ভাল দেখা নাই। বত্ৰেখৰে যেনেকৈ হে ধং কৰি গৈছে, ইয়াৰপৰা বৰ অমঙ্গলৰ আশঙ্কা আছে।”

ঘৈণী।—“কিহব নো অমঙ্গলৰ কথা কৈছে? তাৰ ধং উঠি গল বুলি আমাক কাচি-মাৰি উটুৱাই দিব পাবিব নে কি? যি হওক, এতিয়া আৰু গলম কৰাৰ সকাম নাই; সোনকালে শুভকাম সমাধা কৰিব লাগে।”

কীৰ্ত্তিনাথ।—“ক’তা, এতিয়াও শূলধৰ বৰগোহাঞিৰ ঘৰবপৰা দেখোন খোজাবঢ়া একো হোৱাই নাই ; যাছি দিব খুজিছাঁ নে কি ?”

দৈণী।—“মই শুনিছোঁ, বোলে, অহা বিৰস্পতিবাবে তামোল-পাপ কটাৰহি হেনো।”

তাৰ পাচত দুদিন গল। বিৰস্পতি বাৰ পালেহি। শূলধৰ বৰগোহাঞিয়েও গাৱঁৰ বিষয়া জনচাবেক আৰু পঢ়াশালিৰ পণ্ডিতৰে সৈতে কীৰ্ত্তিনাথ গোহাঞিৰ চ’ৰাঘৰত ছোৱালী খুজিবলৈ বহিলেহি। কীৰ্ত্তিনাথ গোহাঞি ওলাই আহি, আগেয়ে বৃদ্ধ নোপোৱাৰ ভাও ধৰি স্মিলে, “আজি দেখোন তামোল-পাণে সৈতে সকলোটি ! সকাম বা কি ?”

এজন বিষয়া।—“সকাম অলপ আছে। বাক, বহকচোন।”

২য়, বিষয়া।—“সকাম এই, আজি আমাৰ বৰগোহাঞি ডাঙৰীয়াৰ লৰাটিলৈ আপোনাৰ ছোৱালীটি খুজিবলৈ অহা হৈছে। আপুনি কি বোলে জানো ?

কীৰ্ত্তিনাথ।—“এবা, মই নো কি বুলিম। মোৰ ছোৱালী নহয়, জানিবা আপোনাসকলে ছোৱালী। আপোনাসকলে যেনে ভাল দেখে তাত নো মোৰ কি আপত্তি আছে ! তথাপি, মাকক স্মিলে হে কব পাৰোঁ। মোৰ আৰু দেখিছেই, লৰা-ছোৱালী বুলিবলৈ একেটি ছোৱালী। যাতে ছোৱালীটিৰ আগলৈ স্মুখ হয়, সেয়ে হে বাঞ্ছনীয়।

শূলধৰ।—“হয়, বিয়েদেউ, হয়। মোৰো একেটি লৰা দেখিছেই। মই জীয়াই থকাখিনিত আপোনাৰ ছোৱালীয়ে কেতিয়াও দুখ নাপায়।”

৩য়, বিষয়া।—“অ, ছোৱালী খুজিবলৈ আহোঁতেই বৰগোহাঞিৰে সন্মুখ লগালেই ! হোজা মানুহ দেখি !”

কীৰ্ত্তিনাথ।—“বাক, তেন্তে ভিতৰত স্মুখি আহোঁ।” এই বুলি লাহেকৈ তেওঁ উঠি গল।

সিফালে ভিতৰভোঁ তিবোতাৰ মেল চলিছে ! খোজা-বঢ়াৰ কথা পাতি থাকোঁতে, “এগবাকীয়ে মাত লগালে, “অঃ, বৰগোহাঞি ডাঙৰীয়ানীয়ে ছোৱালী খুজিবলৈ আহিছে, এতিয়া ছোৱালী চাব লাগে নহয়।”

শু: বৈণী।—“এ, কিনো চাব লাগিছে দেও হে ; মই নিজে কোলাত লৈ ডাঙৰ কৰা ছোৱালী সেই জনী।”

আন এগবাকী।—“নহয়, নহয়, তেওঁ নিয়মটো বাধিব পাৰ।”

সিফালে লাহৰীৰ চেঁটাই নাই ! বাতিপুৱাবেপৰা কালোতে কালোতে চকুৰ পটাই কেহুৰাজৰ বৰণ ধৰিছে। খোজা-বঢ়া কৰিবলৈ মানুহ চাপিববপৰা যে তেওঁৰ গাত সংজ্ঞা নোহোৱাৰ দৰে হল। বাহিৰত নখুৱাবলৈ আনোতে তেওঁ সেই পোনেই যেন পৰি যায় ! চকুৰ আগে যি ভয়ঙ্ক ভয়ঙ্ক জুই-আঙনি ওলাইছে ; চাৰিওফালে লাহৰীয়ে ধূলি-কুইলী দেখিছে। বাজে-ভিতৰে মানুহৰ মেলত কি হৈছে, কি মেলিছে, লাহৰীৰ গাত ভাব একো বুজ নাই। দুধাৰি চকু-লোত বাজে এই সময়ত লাহৰীৰ আন একো নাই। তাৰ পাচত এগবাকীয়ে বুজাবলৈ ধৰিলে, “নেকান্দিবি, অ, আই ! এইখনো ঘৰ, সেইখনো ঘৰ, তই কিবী দেখ এৰি বিদেশলৈ যাব লাগিছে নে ? কত মানুহৰ কপালেৰে তেনেও হয়।” এনে সময়তে কীৰ্তিনাথ গোহাঞি লোমাই আহিল। তিবোতাসকলে সুবৰ ওবদি টানি লৈ তললৈ সুৰ কৰিলে। কীৰ্তিনাথ গোহাঞিয়ে বৈণীক ভিতৰলৈ মাতি নি কলেগৈ, “মই একেবাৰে মত দিয়া নাই। তোমাক সোধোঁগৈ বুলি হে আহিছোঁ।”

বৈণী।—“আকৌ বাওক তেন্তে, যি হয় কওকগৈ। আক নো কি সুধিবলৈ আছে।”

কীৰ্তিনাথ।—“মই বাওঁ বাক, ছোৱালীটি বৰকৈ বিহবল হৈছে ; অলপ স্নান কৰিবা।” এই বুলি তেওঁ আকৌ বাহিৰলৈ ওলাই আহিল।”

১ম, বিষয়া।—“কি হল ডাঙৰীয়া ? কি মন্ত্ৰণা নো কৰিলে ?”

কীৰ্ত্তিনাথ।—“এৰা, সিকাণ্ডে তিবোতাসকলৰ মেল বহিছে। ভিতৰৰ ফালে ঠিকেই হল।”

২য়, বিষয়া।—“তেনেহলে কথাই নাই আৰু। ভাল, এতিয়া শৰাই ভাঙ্গক।”

কীৰ্ত্তিনাথ।—(শৰাই চুই) “মই বাক চুই দিছোঁ ; আপোনাসকলেই ভাঙ্গকচোন।”

৩য়, বিষয়া। “বাক, তেন্তে বিয়াৰ দিন নো কেতিয়া স্থিৰ কৰা হৈছে ? মোৰ মনেৰে হলে অহা বহাগতে হলেই ভাল।”

কীৰ্ত্তিনাথ।—“এৰা, শুভকাৰ্য্য শীঘ্ৰে হোৱাই ভাল। কিন্তু, বহাগ ছোৱালীটিৰ ওপজা-মাহ। সেই কাৰণে আহাৰ মাহত হলেই ভাল দেখোঁ ? আহাৰ মাহতো দিন থাকিব পায়।”

পঢ়াশালিৰ পণ্ডিত।—“আছে, এই বাৰ আহাৰ মাহত হে বিয়াৰ বৰ ভাল দিন আছে।”

৪র্থ, বিষয়া। “বাক, তেন্তে সেয়ে হল। এতিয়া আৰু আমাৰ আন কাম নাই। আমি তেন্তে উঠিব হে লাগে।”

কীৰ্ত্তিনাথ।—“বহক, বহক, তামোল খাই যাওক।”

তাৰ পাচত, আন-আন বাজে কথা ছুটা-চাইটা পাতি তামোলপাণ খাই সকলোৱে দিহাদিহি গ্ৰস্থান কৰিলে।

১২। আখ্যা।

চিঠি-পত্ৰ।

সেই দিনা লাহৰীক অকলশৰে পুখৰীপাৰৰ ফুলনিত বাউলী অৱস্থাত এৰি অহাবেপৰা সিদিনা আকৌ খোজা-বঢ়া কৰিবলৈ অহা তিবোতাৰ মেলত ছয়াময়াকৈ দেখালৈকে ভালেখিনি কথা কব লগীয়া আছে। কমলে সেই দিনা লাহৰীক সঁচাকৈয়ে জিবনিৰ ঔষধ হে দি আহিল। আমি সেই দিনাই কৈ আহিছোঁ যে, কমলে শেহত কোৱা কথা কেইবাৰি লাহৰীৰ মনত বৰকৈ লাগিল। লাহৰীয়ে লিখা-পঢ়া জানে বুলিও, চিঠিৰ মহিমা তেওঁ বুজা নাছিল। সেই দিনা কমলে কহুৱে হে তেওঁ এই নতুন উপায়ৰ মোল পালে। লাহৰীয়ে সেই দিনাই আক এটি মহৌষধ লাভ কৰিলে। তেওঁ যদিও অনেক পুথি-পাঁজিত ঈশ্বৰৰ লীলা-খেলা আৰু মহিমাৰ কথা পঢ়িছে, যদিও দেউতাকৰ লগত তেওঁ সদায় পূজা-সেৱা আদিত লাগি থাকে, তথাপি ইমান দিনলৈকে সৰুটৰ সময়ত 'ঈশ্বৰ' স্মৰণৰ যে কি প্ৰতিকাৰ তেওঁ তাৰ মহিমা বুজা নাছিল। সেই দিনা কমলে নিচেই শেহত কৈ গৈছিল, "ঈশ্বৰ আছে, তেওঁ বি কৰে"। সেই মুহূৰ্ত্তবেপৰা সেই কথাটি লাহৰীৰ কোমল হিয়াত দৃঢ়ৰূপে লিখা বল। অহঃ, কমলৰ মুখৰ এটি কথাই লাহৰীক কিমান শান্তি দিয়ে! কমলে বি কথা কয়, সি লাহৰীৰ অন্তৰত কিমান দৰৈ বহে! সেই দিনা ইমান বাউলী হৈছিল যে, তেওঁ ফুটাই কথা এযাবাকৈ কব নোৱাৰিলে।

কিন্তু, তেনে বাউলী অৱস্থাতো কমলৰ কথা কেইটিয়ে লাহৰীক কিমান গুণ দিলে! এই সংসাৰত যি যাক প্ৰাণে-প্ৰাণে ভাল পায়, তেওঁৰ প্ৰাণত তেওঁৰ কথা প্ৰাণে-প্ৰাণে লাগি যায়। প্ৰিয়জনৰ মুখৰ মধুৰ কথাই উতলা হিয়াক চোঁচা কৰে। ই স্বাভাৱিক নীতি। লাহৰীয়ে সেই দিনা তেওঁৰ প্ৰাণৰ প্ৰাণ কমলৰ মুখৰপৰা সেই ছষাৰি কথাতে দুটি মহোষধ পাই আকৌ ভালমান দিনলৈকে স্থিৰে বৰ পৰা হল। আহিনীয়ে লাহৰীক কেঁচুৱাৰেপৰা কোলাত লৈ ডাঙৰ কৰিছিল। সৰুৰেপৰা লাহৰীক তাই বৰ মৰম কৰিছিল। আগেৰেপৰা লাহৰীয়ে যেনে কাম ভাল পায়, আহিনীয়ে তেনে কাম মৰি-পৰি কৰে। সেই দিনা পুখুৰীপাৰৰপৰা আহিয়েই লাহৰীয়ে মনে মনে আহিনীক লগত লৈ আকৌ পুখুৰীপাৰৰ ফুলনিলৈ গল। ফুলনিত গৈ লাহৰীয়ে আহিনীক লাহে-ধীৰে কবলৈ ধৰিলে, “আহিনী বাই, তোক আৰু মই ইমান দিনে কোনো কথা এই দৰে গুপতে কব লগাত পৰা নাই। আজি তই মোৰ বৰ কাম এটা কৰি দিব লাগে। পাৰিবি নে নোৱাৰ আগয়ে ক।”

আহিনী।—“আইদেউ! মই নো আপোনাৰ কথা কেতিয়া হুগুনো! আপোনাৰ কথাত যদি মই মৰিবলৈকো ঘাৰ লাগে, তেও আগ বাঢ়িম।”

লাহৰী।—“আহিনি! তই যে মোক বৰ ভাল পাৱ, মই আগৰেপৰা জানোঁ। সেই দেখি হে তোক আজি মোৰ এনে গুপ্ত কথাৰো ভাগ দিবলৈ মাতি আনিছোঁ। এতিয়া কথা হৈছে কি, তই কোনেও নজনাকৈ মোৰ চিঠি কমললৈ আৰু কমলৰ চিঠি মোলৈ নিয়া-অনা কৰিব লাগিব। পাৰিবি নে নোৱাৰ, ক এতিয়া।”

আহিনী।—“বাক, আইদেউ, কৰিব লাগে।”

লাহৰী।—“আহিনি! তই নো মোক কিমান ভাল পাৱ, আজি ভালকৈ বুজিলোঁ। বাক, এতিয়া যা। মই অলপ পাচে যাম।”

আহিনী অহাৰ পাচত লাহৰীয়ে শুণ-শুণকৈ নাম গাই ফুলনিৰ মাজে মাজে ফুৰিবলৈ ধৰিলে। লাহৰী এতিয়া এনে গহীন কোনো কৰ পাৰে যে, এই লাহৰীয়েই এই পুখুৰীপাৰতে অলপৰ আগতে বাউলীটি হৈছিল। পাচে, সন্ধ্যা হ'ব দেখি লাহৰী ঘৰলৈ আহিল। লাহৰীৰ আইতাকেও আজি লাহৰীক এনে স্থিৰ হোৱা দেখি মনে মনে বৰ বং পাইছিল। তেওঁ ইটো-সিটোক ফুচুচাই কৈ ফুৰিছিল, “আজি আইদেউৰ মনটি ভাল দেখিছোঁ; তহঁত কোনো ওচৰলৈ নাযাবিহঁক।” আইতাকে আকৌ বাব-জুমি চাই কলে, “মোৰ পোনাই আখৰ লিখিছে।” এই বুলি তেওঁ বুলনি ঘৰলৈ ওলাই গল। ইফালে যে লাহৰীয়ে কি আখৰ লিখিছে তাক তেওঁ হে জানে। লাহৰীয়ে কিতাপ চাই আখৰ লিখা ভাওটিৰে আগতে কিতাপ এটি মেলি লৈ মনে মনে কমললৈ চিঠি লিখিবলৈ ধৰিছে। চিঠি লিখিবলৈ বুলি হাতত কাপ লোৱা লাহৰীৰ এয়ে প্ৰথম। সেই দিনা চিঠিত অইন বিশেষ কথা একো লিখা নাই, কেৱল আগ-বাতি দেউতাক আৰু আইতাকে কি মন্তব্য কৰিছিল, তাকে হে লিখিলে। লিখিলে বুলি, কমলৰ উৎপত্তিৰ কথা যি শুনিলে, তাৰ একোকে নিলিখিলে। কিম্বদন্তী, লাহৰীয়ে তেনে কথা লিখি কমলৰ মনত দুখ দিয়ক অন্ত, নিজৰ মনৰ দুখৰ কথা লিখিও কমলৰ মনত দুখ দিব নোখোজে। কেতিয়াবা অগত্যা একেধাৰ লিখিব লগাত পৰিলেও, তাক আন সন্তোষৰ ভাবেৰে তেওঁ ঢাকি পঠিয়ায়।

শিচদিনা বাতিপুৱাই আহিনীয়ে চিঠি লৈ কমলক দিলেগৈ। কমলে তেতিয়াই উত্তৰ নিদি আহিনীক অলপ পাচত আহিবলৈ কৈ পঠিয়ালে। কমলেও, এনে চিঠি লিখিবলৈ কাপ লোৱা আজিয়েই প্ৰথম। তথাপি, কমল এতিয়া ল'ৰা নহয়। সকলো কালতে কমলৰ তীক্ষ্ণ বুদ্ধিৰ বিশেষ চিনাকি পোৱা গৈছিল। চিঠিৰ উত্তৰ তেওঁ এনে বৌদ্ধবাক্য লিখিলে যে, লাহৰীয়ে পঢ়ি দুখ, বেজাৰ, বিষয় সকলো পাহৰি গল। তাৰ পাচত, আকৌ

দুবাৰ-তিনিবাৰমান লিখা-লিখি কৰি লাহৰীয়ে চিঠিৰ মোল স্কন্দবটকৈ বুদ্ধি
 উঠিলে। বাস্তৱতে, চাবলৈ গলে, চিঠিয়ে পৱিত্ৰ প্ৰেমৰ বস যিমান উলিয়াব
 পাৰে, আন একোৱে সিমান নোৱাৰে। যাক প্ৰাণে-প্ৰাণে ভাল পোৱা
 যায়, তেনে জনলৈ চিঠি লিখি যে কেনে পৱিত্ৰ-সুখৰ অধিকাৰী হোৱা যায়,
 যি এবাৰ তেনে সুখৰ মোল পাইছে, তেওঁ হে বুজিছে। কিন্তু, সেই বুৰি
 যেই-সেই চিঠিয়েই তেনে সুখ টানিব নোৱাৰে। বৰঞ্চ, পৱিত্ৰ প্ৰেম আৰু
 পৱিত্ৰ ভাবৰ চিঠি নহলে, প্ৰেম-পত্ৰই তাৰ বিপৰীত ফল হৈ জন্মায়। তেনে
 চিঠিয়ে বিপদৰ দুৱাৰ সোনকালে মুকলি কৰে। কিন্তু, লাহৰীয়ে কমললৈ
 লিখা চিঠি! অহঃ, যি কমলৰ মুখৰ দুটি কথা একেলগ কৰি, তাৰপৰা পৱিত্ৰ
 ভাব লৈ আৰু সঙ্কটত নিৰুপায় হৈ অদৃষ্টক সাক্ষী কৰি চিঠি লিখিবলৈ
 বহে, তেওঁৰ কাপে মৌ-বৰষায়, তেওঁৰ কাপে বিপদ মাৰ নিয়ায়। ইয়াৰ
 পাচতো কেইবাখনো চিঠি-পত্ৰ চলোৱা হ'ল; প্ৰত্যেক খনিত একে পৱিত্ৰ
 ভাব, পৱিত্ৰ কথা। লাহৰী-কমলে আগত এটা ডাঙৰ ভেটা আৰু অসংখ্য
 বিপদলৈকে আগুকাণ কৰিছিল বুলিও, কোনো এখন চিঠিত কোনো এটি
 কথা ভ্ৰম বা অজ্ঞান স্বৰূপে লিখা নাছিল। লাহৰী-কমল যেন সেই সময়ত
 নৈতিক বলেৰে বলী আৰু দৈব জ্ঞানেৰে জ্ঞানী হৈছিল। কিয়নো, যি
 মুহূৰ্ত্তত কমলৰ মুখৰপৰা লাহৰীৰ আগত সেই শেহৰ কথা কেবাৰি
 ওলাইছিল, সেই মুহূৰ্ত্তৰপৰা লাহৰী-কমলে আশা-ভৰসা, বেজাৰ-বিপদ
 সকলোকে অদৃষ্টৰ ওপৰ নিৰ্ভৰ কৰি নিশ্চিন্ত হ'ল, সেই দিনাৰপৰা
 লাহৰীয়ে বৰ্ত্তমান বিপদৰ কথা হৈ নালাগে, যেই-সেই কথাত অলপ মন
 দেয়া লাগিলেই, অকলে অকলে পুখুৰীপাৰলৈ গৈ এটি জোপাৰ মাজত
 বহি, চকু মুদি নিয়তক ভাবিলে ধৰেগৈ; মনৰ শান্তি নোপোৱালৈকে
 লাহৰীৰ সেই আন্তৰিক উপাসনা নেভাগে। এই মৰে ভাবি ভাবি
 নিয়তিৰ নীতিত লাহৰীৰ বিশ্বাস এনে দৃঢ় হ'ল যে, সেই বিশ্বাসেই

তেওঁৰ সকলো বিপদ শুচোৱা অব্যৰ্থ মহোষধ হৈ উঠিল। স্বৰূপতে, এই সংসাৰ-সাগৰৰ মাজত অদৃষ্ট-নিৰ্ভৰ একেখনি মাথোন আশা-তৰি। এনে বিশ্বাসে যাৰ হৃদয়ত এবাৰ ঠাই পাইছে, যাৰ হৃদয় এবাৰ এনে নৈতিক পোহৰে উজ্জ্বল কৰিছে, তেওঁ আৰু এই ভয়ঙ্কৰ সংসাৰ-সাগৰৰ বিপদ-টোলৈ কেৰেপ্ নকৰে। নিলগৰপৰা অনেকে অনেক কব পাৰে, কিন্তু যি এবাৰ চকু মুদি সেই নিয়তিৰ মূৰ্ত্তি হিম্মত ধাপনা কৰিছে, যাৰ হৃদয় সেই শিৱ মূৰ্ত্তিয়ে এবাৰ মঞ্জলময় কৰিছে, সি আৰু ইহ-জন্মত সেই পৱিত্ৰ নামৰ মহিমা পাহৰিব নোৱাৰে। লাহৰীৰ এই উপাসনা কৰিবলৈ কোনো ঠাইৰ ঠিকনা নাই, সময় নিৰ্দ্ধাৰিত নাই; য'তে যেতিয়াই সুবিধা ঘটে, ত'তে তেতিয়াই তেওঁ উপাসনাত ধৰে।

এই দৰে লাহৰী আকৌ বহুত দিনলৈকে নিশ্চিন্ত আছিল। কিন্তু হাঁহ, মাগুহৰ মন! একেটি বিশ্বাসে কিমান স্থিৰ ৰাখিব। সেই দিনা ৰাতিপুৱাৰপৰা খোজ-বঢ়াৰ উলহ-মালহ লাগিবৰ দেখি, লাহৰী আকৌ নিৰাশাৰ সোতত উঠি যাবলৈ ধৰিলে, লাহৰী আকৌ সেই চোঁচকৰ সোতত পৰি ঠেৰেৰা লাগিল; লাহৰীৰ হাত-ভৰি অৱশ্য হৈ পৰিল। লাহৰীৰ সেই দিনাৰ অৱস্থা কোৱাতকৈ অৱ্থানত হে বেচিকৈ বুজা যায়। সেই দিনা তিবোতা-সমাজত কোনেও লাহৰীৰ তেনে মৰ্মাস্তিক বেদনাৰ প্ৰকৃত কাৰণ বুজিব পৰা নাছিল। খোজ-বঢ়া শেষ হোৱাৰ পাচত সকলো ঘৰা-ঘৰি উঠি গল। লাহৰীয়েও লাহেকৈ উঠি তেওঁৰ মহোষধ সেৱন কৰাৰ ঠাই গুখুবীপাৰৰ ফালে খোজ ললে। ফুলনিত গৈ এটি জোপাৰ মাজত বহি চকু মুদি সেই বিধানকাৰী বিধাতাক ভাবিবলৈ ধৰিলে। তিনিখনমান ভামোল খাবৰ পৰা খানত বহি, লাহৰীয়ে চকু যেনি চাই দেখে, যেনে সকলো মঞ্জলময়। সম্পদৰ অদ্ভুতময় আবাসে মন-প্ৰাণ যেন নীতল কৰি নিছে। লাহৰীয়ে এই স্তম্ভ অৱস্থা কৰি অকলে অকলে হাঁহিবলৈ ধৰিলে।

অহঃ, ঔষধটিৰ কেনে গুণ! এপালিতে লাহৰীক সাংঘাতিক ৰোগৰ-
পৰা নিস্তাৰ কৰিলে। তাৰপৰা উঠি আহি, লাহৰীয়ে ঘৰপৰা গোপনে
লিখাৰ সঁজুলি লৈ, আকৌ সেই জোপাটিৰ মাজত বহি ললেগৈ। ইমান
দিনে লাহৰী-কমলে ঘিবোৰ চিঠি-পত্ৰ চলাইছে, পুথিৰ কলেৱৰ বঢ়াব
আশঙ্কাত আমি পাঠকক সেইবোৰৰ নকল দিব নোৱাৰিলোঁ। সেই
কাৰণে, সিবিলাকে ইতিমধ্যে লিখা চিঠি কেখনমানকে তাৰ আৰ্হি স্বৰূপে
চাওক :—

“শ্ৰীশ্ৰীহৰি শৰণং।”

কমল!

ইয়াৰ অলপৰ আগেয়ে মই আকৌ বাউলী হব লগাত পৰিছিলোঁ।
মোক ক্ষন্তেকৰ নিমিত্তে তুমি দিয়া জীৱনীমন্ত্ৰৰ বল-শক্তিয়ে এৰি গৈছিল!
কিন্তু, তোমাৰ মহামন্ত্ৰৰ কি যে গুণ!—তাক এবাৰ মুখত লৈয়ে মই এতিয়া
আকৌ সুস্থিৰ হ'লোঁ; মই এতিয়া আকৌ আগৰ দৰে থিব; মোৰ এৰি
যোৱা বল-শক্তিয়ে ঘূৰি আকৌ ভাগে ভাগে মোক বল দিছেহি। নহলে
তো মই তোমালৈ ইমান সোনকালে চিঠি লিখিবকে নোৱাৰিলোঁহেঁতেন।
তুমি মোক যেনে শাস্ত, ধীৰ আৰু ভাল অৱস্থাত দেখিবলৈ ভাল পোৱা,
মই এতিয়া ঠিক তেনেই আছোঁ। এতেকে, মোৰ নিমিত্তে তুমি অকণো
চিন্তা নকৰিবা। এতিয়া, তুমিও মোৰ দৰেই সেই মহামন্ত্ৰ স্মৰি স্নেহে
আছাঁ বুলি জানিলেই, তোমাৰ হৈ মোৰ যি একেৰি চিন্তা আছে, তাকো
পাহৰিব পাৰোঁ।

কমল! আজিৰ দিনত যি হৈ গৈছে, তাক মই চিঠিৰে জনাবৰ সন্ধান
নাই, তুমি নিজেই সকলো বুজিছাঁ, আৰু সকলো জানিছাঁ। কিন্তু কমল!
সেই বুলি তুমি কিবা বেজাৰ বা অসন্তোষ কৰিবা নে? মই জানোঁ, তুমি
কেতিয়াও বেজাৰ নকৰা। মই জানোঁ, তুমি মোক কৈয়ো থিবা। কমল! মই

অলপ পৰ চকু মুদি ঈশ্বৰক চিন্তিলেই আকৌ স্মৃতি হওঁ। কোনোবাই যেন মোক কাণে কাণে কৈ যায়হি যে, আমি ভয় কৰাৰ সন্ধ্যা নাই; আমাৰ ঈশ্বৰ সহায়। সি যি হওক, কমল! মোৰ ই প্ৰাণে তোমাত বাজে আন কাকো নাজানে। এই জগতত মোৰ নিজৰ প্ৰাণতকৈয়ো ভাল পোৱা প্ৰাণীৰ ভিতৰত তুমিয়েই প্ৰথম, তোমাৰ পাচত হে মোৰ মৰমৰ আইতা আৰু দেউতা। কমল! এই পৃথিৱীত মই যিমান দিন জীয়াই থাকোঁ, তোমাৰ প্ৰতি মোৰ ভালপোৱা অটল। মোৰ এই সময়ৰ জীৱনৰ ধৰণী সেই দীনবন্ধুৰ চৰণত খাটিছোঁ, যেন জন্মে-জন্মে মই তোমাবেই হে সজিনী হবলৈ পাওঁ। এতিয়া, কমল! তুমিও যেন মোৰ দৰেই থিৰ থাকিব, ইয়াকে হে আশা কৰিলো। ইতি

মৰমৰ,—লাহৰী।

* * * *

লাহৰি!

তোমাৰ চেনেহী চিঠিখনি পঢ়ি মোৰ হিয়াত আনন্দ উপচি পৰিছে, অন্তৰত ভাব নধৰা হৈছে। কিন্তু, লাহৰি, কিনো কম, মোৰ ভাব আছে, ভাষা নাই, প্ৰকাশ কৰিবৰ উপায় নাপাওঁ। তোমাৰ দৰে খোবতে এপাচী ভাব একঠা কৰাৰে আঁঠে-ফুটাবলৈ আই-সৰ্বস্বতীয়ে মোৰ কাপ-কণ্ঠত বিন্ত, নিদিয়োন! মই অতি অভাজন, তাতে দুৰ্ভাগীয়া। মোৰ সুখ-দুখলৈ মই নাভাবোঁ, কেনেবাকৈ মই হেতু হৈ তোমাৰ সুখ-শান্তি ভালো বুলিহে সন্মান ভয় কৰোঁ! সি যি হওক, লাহৰি, তুমি সকলো আশা-ভাবসা অন্তৰ্ভাৱী পৰমেশ্বৰৰ চৰণত নিৰ্ভৰ কৰি নিশ্চিন্ত আছাঁ। বুলি জানি, যয়ো একেৰি নিশ্চিন্ত আছোঁ। আগন্তুক আপদ-সাগৰৰপৰা কোন পাকে কেতিয়া কিভাবে আমি পাব পামহঁক, সেইটো নেদেখাভেনেহে দেখিছে। আজিলৈ ইমানতে দেই, লাহৰি। ইতি—

মৰমৰ,—কমল।

১৩। আখ্যা।

ন-পয়সা মান।

সেই দিনা বন্ধুত্বৰ 'ৰাজখোৱাই' সঁচাকৈয়ে পামপুৰ পাৰ নোহোৱালৈকে বাহী-গা লুথুলেই। তেওঁ ঘৰলৈ খোজ লওঁতেই বেলি ভাটি দিছিল; বৰনৈ পায়গৈমানে আবেলি হল। বন্ধুত্বৰে নৈ-দাঁতীয়া মিৰিগাঁৱত সোমাই পানীৰ এপোৱামান আৰু কল দুটামান কিনি ললেগৈ; আৰু বৰনৈতে গা ধুই তাকে খাই মাধোন তেওঁ পেটৰ পোৰণি মাৰিলে। তাৰ পাচে কোবাকুৰিকৈ খোজ ধৰি তেওঁ সেই দিনাই ঘৰ পালেগৈ! ঘৰত গৈয়ে, দিনদিয়েক তেওঁৰ মনত সমূলি সুখ-শান্তি নোহোৱাত পৰিল। অন্তত, প্ৰতিহিংসাৰ ভাবে মনত ঠাই ললেহি; আৰু দিনে দিনে সেই হিংসা-ভাব তাল পৰিমাণে বাঢ়িবলৈ ধৰিলে। সেই দৰেই মাহদিয়েক পাৰ হৈ গল; এদিন সেই প্ৰতিহিংসাৰ প্ৰেৰণাত বৰ নোৱাৰি, তেওঁ এইবুলি অজীকাৰ কৰিলে যে, যেনে-তেনে উপায়েৰে তেওঁৰ সেই হাবিয়াৰ ধন লাহবীক তেওঁ হাত কৰিবই কৰিব। ইয়াকে গুণা-গঁথা কৰি, সেই দিনাই, সিবাৰ তেওঁৰ ঘৰত আলহী থকা পামপুৰীয়া মাহুটিক আনিবলৈ বন্ধুত্বৰে মাহুহ পাচিলে। বাতৰি পোৱা মাত্ৰকে যথা সময়ত পামপুৰীয়া গৈ উপস্থিত হলত, বন্ধুত্বৰে তেওঁক নিজৰ মনৰ কথা ভাঙি কলে। তেওঁ নিজৰ উদ্দেশ্য সিদ্ধিৰ অৰ্থে বৰ্ত্তমান যি যি উপায় পান্ধিছিল, তাক পামপুৰীয়াৰ আগত এইবুলি কবলৈ ধৰিলে, পামপুৰীয়া তোমাক আজি মই মোৰ মনৰ কথা এটা ভাঙি কওঁ। আমাৰ দেশৰ অৱস্থা দুবাচাৰ মানহঁতে তিনিবাৰে নিবাৰকৈ যি কৰি থৈ গৈছে, সেয়ে আটিছে। ইয়াৰ উপৰি, আমি জনা-সুনা মাহুহ হৈ আকৌ

তাঁহাতৰ আদিকা থাকি যোৱা উপজৱী মানহঁতক উৎসাহ দিয়াটো যুগুত নহয়। কিন্তু, পামপুৰীয়া মোৰ বৰ্ত্তমান মনৰ উদ্বেগজনাত, মই সেই কীৰ্ত্তিনাথৰ জ্যেষ্ঠক বুলেবে আনিব লগীয়া হয় যদিও, যেনে-তেনে উপায়েৰে আনিম বুলি ভীষ্ম-প্ৰতিজ্ঞা কৰিলোঁ। এতিয়া মোৰ উদ্বেগ সিদ্ধি কৰিবলৈ হলে, সেই মানহঁতৰ সহায় নললে নচলে! সেই কাৰণে, মই এতিয়া ন-পমুৱা মান কিছুমান গোটাৰলৈ যাওঁ; তোমাকো লগতে লৈ যাব খোজোঁ। তোমাক লগত নিয়াৰ আন কোনো অৰ্থ নাই, মাথোন তোমাক চিনাকি কৰি দি, সিহঁতক তোমাৰ লগ লগাই দিম। তুমি আন বিশেষ একো কৰিব নালাগে; মাথোন সিহঁতক কীৰ্ত্তিনাথ গোহাঞি আৰু তেওঁৰ জ্যেষ্ঠ লাহৰীক চিনাই দিবগৈ। আমি আজিয়েই ঘৰপৰা ওলাওঁ বুলিছোঁ; আশা কৰোঁ, ইয়াত তোমাৰ কোনো আপত্তি নাথাকিব।”

পামপুৰীয়া—“নহয়, বোপা-দেউতা, মই কোনো-ৰূপে-সৈতে, নোৱাৰিম হবলা? সিহঁতে আকৌ আমাৰ গাওঁ ভাঙি, কোনো-ৰূপে-সৈতে, খান্ধাং কৰিব।”

বন্ধেখৰ।—“তুমি সেই কথাটো একো ভয় নকৰিবা; মই সিহঁতক ঠিক বাখিব পাৰিম।”

পামপুৰীয়া।—“বাক ভেঙে, বোপা-দেউতা, কোনো-ৰূপে-সৈতে, আপুনি হে জানে। গাওঁ ভাঙিব খুজিলে কিন্তু, কোনো-ৰূপে-সৈতে, মই আগধৰি ভাগিম।”

পামপুৰীয়াক এই প্ৰস্তাৱত সন্তোষ কৰাই, বন্ধেখৰে লগত কিছুমান টকা আৰু লম্বুৱা এটা লৈ, সেই দিনাই দুয়ো ন-পমুৱা মানৰ গাওঁলৈ যাত্ৰা কৰিলে।

সেই ন-পমুৱা মানবিলাকৰ সঙ্ঘৰে বহলাই কৰ্ম্মা নকৰিলেও হব; অসমত ইহঁতৰ বসতিৰ বিষয়ে ‘মানব দিন’ৰ কাহিনী জনাসকলে জানকৈ

জানে। মানব সেই উপদ্ৰৱৰ পাচতো, অসমত বৈ যোৱা এই ন-পমুৱা মানহঁতে ছেগ বুজি উপদ্ৰৱ কৰে; সেই কাৰণে অনেকে ইহঁতৰ উপদ্ৰৱে মানব উপদ্ৰৱৰ লগতে ধৰি থয়। মানে লুট-পাট কৰি জুৰলা কৰি ৮০ যোৱাৰ পাচতো, ৪।৫ বছৰলৈকে মাঞ্জে মাঞ্জে ইহঁতৰ উপদ্ৰৱ চলি আছিল। আন কি, ইহঁতৰ উপদ্ৰৱ বাৰেওকালি হয় বুলিলেও বঢ়াই কোৱা নহয়; কিয়নো, ইহঁতে অসমীয়াক অত্যাচাৰ কৰিয়েই জীৱিকা চলাইছিল; কোনো মানুহৰ উদগনি পালে যে কথাই নাই। এই দৰেই, অনেক দুষ্ট কুলাজাৰে দুখীয়া প্ৰজাৰ বয়-বস্তু লুট-পাট কৰোৱাই সৰ্বনাশ কৰিছিল। আমি দি সময়ৰ কথা কৈছোঁ, সেই সময়ত এই ন-পমুৱা মানবিলাকক য'তে-ত'তে পোৱা গৈছিল। ইহঁতে য'তে জীৱিকা উলিয়াবৰ সুবিধা দেখে, সেই ঠাইৰ ওচৰতে গুপ্তভাৱে বসতি কৰিছিল। কিন্তু, বন্ধেখৰৰ বৰ্ত্তমান উদ্দেশ্য সাধিবৰ নিমিত্তে য়েই-সেই মানবে সৈতে কাম নচলে; গতিকে তেওঁ একেবাৰে ভালমানলৈ উজাই যাব লগীয়া হল। কিয়নো, আন ঠাইতো তেওঁৰ উদ্দেশ্যৰ উপযুক্ত মান পোৱা যায় নে নাযায়, বন্ধেখৰে নাজানে। দুবছৰমানৰ আগেয়ে বন্ধেখৰে ছোৱালী চাবৰ মনেৰে এবাৰ উজনিলৈ গৈছিল; তেতিয়াই তেওঁ এখন ন-পমুৱা মানব গাওঁ দেখি যায়। সেই বাৰ তেওঁ উজাই যোৱাৰ বিষয়েও অলপ কব লগীয়া আছে। কিন্তু, সবিশেষ অলপ পাচে হে কোৱা যাব। বন্ধেখৰে উজনিত আগেয়ে ছোৱালী খুজিবলৈ যাওঁতে চিনাকী হোৱা মানুহএঘৰতে এৰাতি কটালে। তাৰ পিচদিনা মান-গাৱঁলৈ গৈ চাৰিকুৰিমান মান গোটাঁই লৈ আনিবলৈ ঠিক কৰিলে। তাৰ পাচত, সিহঁতক বন্ধেখৰে নিজৰ উদ্দেশ্য ভালকৈ বুজাই দি সুধিলে, “তহঁতে পিচে গাৱঁৰ মানুহক আমনি নকৰ, নহয়?”

মানহঁত।—(এজাকে একেবাৰে) “উঃ নককঙ, অ, দোঁটা, নককঙ। তহঁ পাচে আমাক ধন নিদিলে হে বখা হব।”

বন্ধেখৰ।—“তইতে মোৰ কাম কৰি দিব পাৰিলে মই তিনিকুৰি টকা দিম বুলিছোঁ নহয়।”

মানহঁত।—“বাক, অ দোঁটা, তোৰ কাম কৰি দিম দে, তই ভয় নকৰিবি।”

বন্ধেখৰ।—“আক এটা কথা। মই তইতৰ লগত নাযাওঁ। (পামপুৰীয়াক দেখুৱাই) তইতে এই মানুটিয়ে যি কয়, তাকে শুনিব লাগিব। এওঁ হে সেই ছোৱালীজনী দেখুৱাই দিবগৈ।”

মানহঁত।—“হনিম দে অ, দোঁটা, হনিম। তই একো ভয় নকৰিবি দে। আমি জামুং, এওঁৰ কথা মতে চলিম।”

বন্ধেখৰ।—“বাক তেস্তে, তইত কাইলৈ ৰাতিপুৱাই আটাইবোৰ ওলাই আহিবিহঁক। এতিয়া ঘৰাঘৰি যাগৈহঁক দেই।” ঘৰলৈ কোৱা মাত্ৰকে মানহঁত বিহাদিহি ঘৰলৈ গল। বন্ধেখৰেও পামপুৰীয়াৰে সৈতে আলহী থকা ঠাইলৈ উভতি আহিল।

সেই দিনা সেই আলহী-বহাতে শুদাই-নিকাই এমুঠি খাই লৈ, পামপুৰীয়াৰে সৈতে বন্ধেখৰে কোবাকুৰিকৈ ঘৰলৈ গুলটা-যাত্ৰা কৰিলে। বাটে-বটে ছুইবো মাজত অনেক কথা-বতৰা হল। মানহঁতক লগাই, কেনেকৈ ঘৰ-বেৰা দি, লাহৰীক ধৰি লৈ, একেদিনাই বৰলৈ পাব হৈ, ক’তো একেতে নোৱাৰা-নিজিবোৱাকৈ বন্ধেখৰৰ ঘৰ পাবগৈ লাগিব; লাহৰীক নি পোনেই তেওঁৰ আগত থিয় কৰাব, মানহঁতক তাতে আক দিনদ্বিগৈক ৰাখি, আগতক খেদি অহা মানুহক কেনেকৈ ওকৰাই পঠিয়াব ইত্যাদি লাগি-নিজিগা আলাপ-আলোচনাৰে সৈতে বাটকুৰি বাই সেই একেদিনাই দুয়ো বন্ধেখৰৰ ঘৰ পালেহি।

১৪। আখ্যা।

জয়ন্তী।

পিচদিনা ৰাতিপুৱাই বজ্জেশ্বৰ আৰু পামপুৰীয়া আকৌ ন-পমুৱা মানব গাঁও পালেগৈ। সিফালে সিহঁতে এওঁবিলাক নৌ ঘাঙতেই খাই-বৈ, কাপোৰ-কানি বান্ধি সাজু হৈ ওলাই আছিল। এওঁবিলাকক দেখা মাত্ৰকে চাৰিও ফালৰপৰা বিং-বিং বাং-বাং কৰি তিনি কুৰি দহোটা মান আহি জুম্ব বান্ধিলেহি। বজ্জেশ্বৰে সিহঁতক আকৌ আগৰ কথাৰলৈ মনত পেলাই দি, পামপুৰীয়াক কলে, তুমি এতিয়া বাজে-বাজেই যোৱা গৈ। ইয়াতে মোৰ আৰু এটি সৰু কাম আছে; মই কাইলৈ হে ইয়াৰপৰা উলটি খোজ লম। তুমি এতিয়া পোনে-পোনেই ইহঁতক পামপুৰলৈ লৈ যোৱা গৈ। বিশেষ কথা তোমাক আৰু শিকাৰৰ আৱশ্যক নকৰে। বৰনৈ পাৰ হওঁতে, মানুহে নেদেখাকৈ আন এটা ঘাটে পাৰ হবাইক। তোমালোকে মোক ঠিক সময়ত মোৰ ঘৰতে পাবাহি। তুমি এতিয়া ইহঁতৰ দৰেই কাপোৰ-কানি পিন্ধি লোৱা।” এই বুলি, আকৌ মানহঁতৰ ফালে ঘূৰি তেওঁ কবলৈ ধৰিলে, “তহঁতে এতিয়া এওঁকো তহঁতৰ দৰেই কাপোৰ-কানি পিন্ধাই সজাই লব লাগে। আৰু, এওঁ যি কব, তহঁতে তাকে শুনিব লাগিব।”

মানহঁত।—“আমি জানোওঁ, অ, দৌটা, তয় হিকাৰ নেলাগে দে।”

মানহঁতে পামপুৰীয়াকো সিহঁতৰ দৰেই কাপোৰ-কানি পিন্ধাই লৈ পামপুৰৰ মুখে খোজ ললে। বজ্জেশ্বৰে সিহঁতক আৰু নোহোৱালৈকে চালে, তাৰ পাচত তেওঁ আলহী থকা ঠাইলৈ উভতিল। বজ্জেশ্বৰ সিহঁতৰ লগত

নোযোৱাৰ আন একো কাৰণ নাই; কেৱল তেওঁ লোক-নিদ্দাইল অলপ ভয় কৰিছিল। জনা-বুজা মানুহ হৈ তেনেকুৱা গৰ্হিত কাম কৰিলে বহুজনে বেয়া বুলিব, এই ভয়ত তেওঁসিহঁতৰ লগত নগল। তাৰ পাচে, বাটে বাটে ধান চিন্তাত বিভোল হৈ বত্ৰেখৰ আলহী-খকা ঘৰ পালেগৈ।

বত্ৰেখৰে এই যাত্ৰাত আলহী হোৱা ঘৰৰ কথা আমি গুণবত অলপ উলুকিয়াই মাথোন আহিছোঁ। এতিয়া সেই মানুহঘৰৰ আঁতি-গুৰিৰ কথা বহলাই নকলেও, মুঠতে কৈ থওঁ যে, এইখন আগৰ এজন ডাঙৰ বিষয়াৰ ঘৰ আছিল। পাচতো, সেই বিষয়া জন নাই বুলিও, তেওঁৰ বিষয়া ভাৰ্যাৰ ঐশ্বৰ্য্য আৰু ক্ষমতা সামান্য নাছিল। এই ঠাই দুখৰিৰ ভিতৰত তেওঁৰ ক্ষমতা বাণীৰ ক্ষমতাৰ দৰে আছিল। আগৰ ডাঙৰ বিষয়াৰ ভাৰ্যা বুলি আৰু বৰ্তমান অনেক ধন-সম্পত্তিৰ বলত তেওঁ এই ঠাইৰ সৰু-বৰ সকলোৰে ওচৰত সন্মান পাইছিল আৰু সকলোৱে তেওঁক খাতিৰ কৰিছিল। তেওঁৰ জয়ন্তী নামেৰে ছোৱালী এটি আছিল। সেই ছোৱালীটিকে দুবছৰৰ আগেয়ে বত্ৰেখৰে বিয়া কৰাবৰ মনেৰে চাবলৈ আহিছিল। তেতিয়া জয়ন্তীৰ বয়স চৈধ্য বছৰ মাথোন হৈছিল। বত্ৰেখৰে সেই বাৰ ছোৱালী নিদ্দাই বিয়া কৰাবলৈ অসম্মত হৈ উলটি গুচি গল। স্বয়ংতে কিন্তু ছোৱালীটি বৰ সুন্দৰী আছিল। তেতিয়া তেওঁ সৰু আছিল বুলিয়েই বা বত্ৰেখৰে সেই সময়ত যাকে-তাকে বেয়া ভাবি ফুৰাৰ কাৰণেই, জয়ন্তী তেওঁৰ চকুত নালাগিল। এতিয়া জয়ন্তীৰ বয়স বোল বছৰত সোমাইছেহি। বয়সৰ লগে লগে সুন্দৰী জয়ন্তী বৰ ৰূপহীটি হৈ উঠিল। ছোৱালীটিৰ হাড়-ভৰি আদিৰ লাৱণ্যতাৰ বিষয়ে নকওঁৱেই, সুখখনি পূৰ্ণিমাৰ জোন ফেন বৰ গুৱনি আছিল। বত্ৰেখৰে সেই বাৰ বেয়া বুলি এৰি যোৱাৰ পাচতো, যোৰহাটৰ এটি বাজ-কোঠালৈ জয়ন্তীক বিয়া দিয়াৰ স্থিৰ হৈ গল। লগৰীৰ বিষয়েও মুঠকৈ কোৱা যায় যে, তেওঁ কেনে ধৰৰ লৰা, বুলি-ভুলিও

ঠিক তেনেই আছিল। তেওঁক অচিনাকী মাছহে দেখিলেও, তেওঁ কেনে ঘৰৰ লৰা তাক অনুমানত বুজিব পাৰে। লৰাটিৰ নাম পূৰ্ণচন্দ্ৰ গোহাঞি। খোজা-বঢ়া হবৰো আজি ভালেমান দিন হ'লহি। খোজা-বঢ়া হোৱাৰ পাচত পূৰ্ণচন্দ্ৰ গোহাঞিদেৱে শাহুৱেকৰ ঘৰলৈ মাজে-সময়ে আহি থাকে; এতিয়া তেওঁ শাহুৱেকৰ ঘৰতে। এই বাৰ তেওঁ ইয়াত থকা কেইবা মাহো হ'লহি। ইমান দিন জয়ন্তী আৰু পূৰ্ণগোহাঞিদেৱে দুইবোৰ ভিতৰত মাত-বোল নাই যদিও, ওলাওঁতে-সোমোওঁতে নিলগৰপৰা অনেক বাৰ দেখা-দেখি হৈছে। এতিয়া সিঁহলাকৰ পৰম্পৰৰ প্ৰতি এনে মৰম, এনে চেনেহ, এনে আদৰৰ ভাব যে, কোনোৱে যদি পৱিত্ৰ প্ৰণয়ৰ চানেকি চাই সুখী হ'ব খোজে, তেন্তে এই দুটি সুখীয়া প্ৰেমিক-প্ৰেমিকাৰ ফালে এবাৰ চকু দিব লাগে। সংসাৰত প্ৰেম আছে, প্ৰণয় আছে; তাৰ লগে লগে দুখো আছে, বেজাৰো আছে। দুখ আৰু বেজাৰে সেই প্ৰেম আৰু প্ৰণয়ৰ জেউতি অনেক গুণে চৰায় সঁচা, কিন্তু সেই বুলি যে বিনা-দুখ, বিনা-বেজাৰে লাভ কৰা প্ৰেম বা প্ৰণয়ত মোল নাই, এনেও নহয়। দৈশ্বৰে যাক যেনে ভোগৰ ভাগী কৰিব খোজে, তাক সেই সন্তোগ দিবলৈ তেনে প্ৰেম আৰু তেনে প্ৰণয়ত হে পেলায়। দৈশ্বৰ নিজে বহুৰূপী; গতিকে তেওঁ সদায় বহুৰূপৰ পক্ষপাতী। তেওঁৰ লীলা-খেলা, আমোদ-প্ৰমোদ, চকু-তৃপ্তি,—আমাৰ দুখ-সুখ, বেজাৰ-আনন্দ, অনুখ-অশান্তিও হ'ব পাৰে। দৈশ্বৰ নিজে মহা-প্ৰেমিক। তেওঁৰ সৃষ্টি-লীলাত যে কত প্ৰকাৰৰ প্ৰেম-বস বিবিধি পৰিছে, সহস্ৰ মুখে বখানিও তাক শেষ কৰিব নোৱাৰি।

বদ্বৈশ্বৰে জয়ন্তীহঁতৰ ঘৰত আলহী থকা আজি তিন দিন হ'লহি। আগৰ দুদিন তেওঁ পামপুৰলৈ মান পঠোৱাত অতি ব্যস্ত আছিল; তৃতীয় দিনা পুৱা তেওঁ শুই উঠি মুখ মূৰলৈ বহোঁতেই বুলনিত জয়ন্তীৰ ঘোহিনী ৰূপৰ চমকনি হঠাৎ তেওঁৰ চকুত পৰিল। বদ্বৈশ্বৰক গোঁসাই-ধৰৰ টুকুৰত শুৱলৈ দিয়া হৈছিল।

পোসাঁই-ঘৰৰ আগত থিয় হলে, বুলনি-ঘৰৰ প্ৰায় সমানে এত্থৰ দেখা যায়। সেই সময়ত জয়ন্তীয়ে গা ধুই আহি বুলনিত বহি একোণ-পতীয়াতৈ মূৰ মেলাইছিল; তেওঁ বন্ধেখৰলৈ মন কৰা নাছিল। সেই ছেগত জয়ন্তীৰ ৰূপলাৱণ্যতাৰ কথা আৰু বচাই কবৰ সক্ষম নাই। বন্ধেখৰে প্ৰথম দৃষ্টি যুৱাব নোৱাৰি মুখ আধা-ধোৱাতকৈয়ে ঠৰ্, লাগি চাই বল।—চাই চাই, চায়ে বল। এই দৰে প্ৰায় এখনমান তামোল খাবৰ পৰলৈকে চাই আছে, এনেতে জয়ন্তীয়ে তেওঁক দেখা পাই, পিচলৈ মেঘ-নেজীয়া চুলিৰ ঢৌ মেলি চকিত হৰিণীৰ দৰে ভিতৰলৈ লৰ মাৰিলে। সেই মুহূৰ্ত্তবেপৰা বন্ধেখৰক আন এটা নতুন কথা, নতুন ভাব আৰু নতুন চিন্তাই জোকাবিলৈ ধৰিলেহি। জয়ন্তী যে বয়সত এনে ৰূপৱতী হৈ উঠিব, বন্ধেখৰে আগেয়ে সপোনতো ভবা নাছিল। বন্ধেখৰে এতিয়া জয়ন্তীৰ ৰূপত মোহ গৈ লাহৰীৰ সন্ধ্যায় ভাবনালৈ সেই মুহূৰ্ত্তৰ নিমিত্তে পাহৰি গল; আৰু তেওঁৰ গুণ আয়োজনৰ চিন্তালৈ তেওঁ একেবাৰে পিঠি দি বহিল। ইমান দিনলৈকে বন্ধেখৰৰ হিয়া-পটত লাহৰীৰ মোহিনী মূৰ্ত্তি অঙ্কিত আছিল, আজি বন্ধেখৰে সেই মূৰ্ত্তি ঢাকি তাৰ ওপৰত জয়ন্তীৰ মোহিনী চিত্ৰ আঁকিলে। বন্ধেখৰে তেওঁৰ পূৰ্বৰ ভ্ৰান্তি স্মৰ্ত্তি অমৃত্যুতাপ কৰিবলৈ ধৰিলে, আপোনাৰ চকুকে আপুনি নিন্দা কৰিবলৈ ধৰিলে; আৰু জয়ন্তীৰ মূৰ্ত্তি লাহৰীতকৈও মনমোহা বুলি আপোনা-আপুনি সহস্ৰবাৰ প্ৰশংসা কৰিবলৈ ধৰিলে। ইফালে জয়ন্তীৰ বিয়া যে অন্তৰে সৈতে স্থিৰ হৈ গৈছে, সেই কথা বন্ধেখৰে তেতিয়ালৈকে কব নোৱাৰে। কিয়নো, আগৰ দুদিন নিজৰ পাপ-কাৰ্য্যত লাগি থাকোঁতেই তেওঁ এতিয়াও জয়ন্তীৰ আইতাকৰে সৈতে কথা-বাৰ্তা পাতিবলৈ সময় পোৱা নাছিল। ভিতৰতে ভালেখিনি পৰলৈকে বন্ধেখৰে এইবোৰ কথাৰে ভাবি-চিন্তি আছিল। তাৰ পাচত, তেওঁ ভিতৰ-চ'বালৈ আহি জয়ন্তীৰ আইতাকৰে সৈতে সাক্ষাৎ পাবৰ নিমিত্ত ভিতৰত কৰলৈ

এটা লিগিৰাক পাচিলেহি। অলপ পৰৰ পাচত, জয়ন্তীৰ আইতাক ওলাই আহি বত্ৰেশ্বৰৰ সৈতে কথা পাতিবলৈ বহিল। তেওঁ জয়ে-জয়ে জীয়েকৰ সম্বন্ধীয় কথাকেই জুৰিলে। কথা-প্ৰসঙ্গত যেতিয়া বত্ৰেশ্বৰে জয়ন্তীৰ বিয়াৰ বিষয়ে আদ্যোপান্ত কথা বুজি উঠিল, তেতিয়া তেওঁ একেবাৰে নিৰাশ হল। সেই মুহূৰ্ততে বত্ৰেশ্বৰৰ আনন্দত ফুলি পৰা মুখত বিবাদ ডাৱৰৰ ঢাকনি পৰিল। আৰু অলপ পাচৰপৰা জয়ন্তীৰ আইতাকে নো কি কৈছে, তাৰ ভাব বা অৰ্থ তেওঁ বুজিব নোৱাৰাই হল; এটা কথা স্মৃশিলে আন এটাৰ উত্তৰ দিয়াত পৰিল। পূৰ্ণ গোহাঞিদেৱে সেইবোৰ কথালৈ মন কৰি আছিল। দেখি দেখি, তেওঁ আৰু হাঁহি সামৰিব নোৱাৰিলে। জয়ন্তীৰ আইতাকেও বত্ৰেশ্বৰৰ অৱস্থা বুজিব পাৰি তেওঁক একো সমিধান নিদিয়াকৈ ভিতৰলৈ সোমাই গল। পূৰ্ণ গোহাঞিদেৱে বত্ৰেশ্বৰক নিতান্ত অপ্ৰস্তুত হবৰ দেখি, তেওঁৰেই কথা পাতিবলৈ বহিলহি। ইফালে ভিতৰত জয়ন্তীয়ে, সখীয়েক কাঞ্চনৰে সৈতে, বাৰ জুমি ধেমালি চাবলৈ ধৰিলে। এই দৰে আৰু অলপ পৰ আছে, এনেতে বত্ৰেশ্বৰে নিজৰ বৰ্ত্তমান অৱস্থা তৰ্কিব পাৰি, কাকো একো নোকোৱাকৈয়ে বাতুলৰ দৰে উচাটু মাৰি তাৰপৰা উঠি গুচি আহিল। হাঁয়, আজি বত্ৰেশ্বৰ বিষমৰূপে অপ্ৰস্তুত! আজি বত্ৰেশ্বৰে পূৰ্ণ গোহাঞিদেৱ আৰু তেওঁৰ শাহুৱেকৰ আগত বান্দৰ-নচা দিলে! বত্ৰেশ্বৰে উঠি গৈ গোসাঁই-ঘৰত সোমাই, শোকে-বেজাৰে-লাজে খুন্দা মাৰি ধৰাত, কান্দি পেলালে! তাৰ পাচত, লৰালৰিকৈ টালিটোপোলা বন্ধাই লগুৱাটোৰে সৈতে, পামপুৰৰপৰা আঁতৰ হোৱাৰ দৰে, কাকো মাত নগোৱাকৈয়ে তেওঁ তাৰপৰা উধাতু থাই প্ৰস্থান কৰিলে।

১৫। আখ্যা।

বিয়া।

খোজবচা কৰাবপৰা ভালেমান দিন পাৰ হৈ গল। ইমান দিনলৈকে লাহৰী-কমলে, দুইকো দুইয়ো চিঠিৰে সৈতে প্ৰবোধ দি মন পতিয়াই আছিল। কিন্তু, যিমানেই হওক, মানুহৰ মন!—একেটা বিশ্বাস আৰু একে প্ৰকাৰৰ অকল প্ৰবোধ বাক্যে কিমান স্থিৰেৰে থাকিব! যিমানেই হওক, বিপদ ওচৰ চাপিলে, মানুহ অলপ নহয় অলপ বিহ্বল হবই হব। এতিয়া আৰু বিয়াৰ দিন নিচেই ওচৰ চাপিলহি,—আৰু দহ দিনমান মাথোন বাকী। দুয়ো কালৰ বিয়াঘৰীয়াই চাৰিওফালে গাখীৰ-গুৰ লগাই বিয়াৰ ধুমধাম লগাই দিছে। কীৰ্তিনাথ বুঢ়াগোহাঞি আৰু শ্ৰদ্ধাৰ বৰগোহাঞিৰ ঘৰত বাট-পদূলি আঁতোৱা আৰু বত্ৰা দিওৱাৰ খবৰ লাগিছে। গোটেই পামপুৰত ঘৰে ঘৰে বৈদী, বোৱাবী, জীয়াবী সকলোৰে মুখত কেৱল বিয়াৰ হে কথা। বিয়াঘৰীয়া দুঘৰত লিগিৰা-লিগিৰীবিলাক আনন্দত উকলীকুত। দৰা-ঘৰত সকলোৰে মন আনন্দত উধাও হৈছে; কল্যা-ঘৰতো কেৱল এটি প্ৰাণীত বাকৈ সকলোৰে মনত আনন্দ বুলিব পাৰি। স্বৰূপে, ন-পমুৱা বিয়া-সকলৰ সুখৰ ঠাই, পামপুৰত আজি লাহৰী-কমল দুটি প্ৰাণীত বাকৈ সকলোৰে মনত। লাহৰী-কমলে এতিয়াও দুইকো দুয়ো বুলি দিয়ে আছে হৃৎকিত্ত ভিত্তিবি দুয়ো যাকে যাকে হতানন বুলাত অস্থি হৈ পৰিছে। ইয়াৰ আগতে জীৱনীস্বৰূপে যাকে যাকে জীৱনৰ দায় একোবাৰ

লৈয়ে দুদিন-তিনদিনো সিবিলাক শাস্ত খাকিব পাৰিছিল। এতিয়া দিনটোৰ ভিতৰত তিনি-চাৰিবাৰকৈয়ো সেই নাম স্মৰণ কৰিব লগাত পৰিছে। দিনে দিনে বিপদ যিমান ওচৰ চাপি আহিবলৈ ধৰিছে, তাৰ লগে লগে লাহৰী-কমলৰ সেই মনোচ্চাৰণ সিমান ঘন হবলৈ ধৰিছে। ঘন হৈছে বুলি, কমললৈ সিমান অসুচল হোৱা নাই। কিয়নো, কমলে সকলো কথাৰে নিৰলে পাইছে; যেতিয়াই যেনে অৱস্থাতে থাকুক, কোনো তেওঁলৈ মন কৰোঁতা নাই। কিন্তু, লাহৰীৰ ফালে ইয়ো এটা বিপদ; দিন-টোত লাহৰীৰ মনৰ অৱস্থা যিমান ঘনাই সলনি হবলৈ ধৰিছে, মাহুহে লাহৰীলৈ সিমান বেচিকৈ চকু দিবলৈ ধৰিছে। সময়ত এনেও হৈছে যে, মাহুহৰ আগতে লাহৰীয়ে তৰ্কিব নোৱাৰাকৈ ঈশ্বৰৰ নাম লব লগাত পৰিছে। অৱশেষত নিৰুপায় হৈ লাহৰী পুখুৰীপাৰৰপৰা ঘৰলৈ আহিবকে নোৱাৰাত পৰে। ইফালে আকৌ বহুত পৰ ঘৰত নেদেখি আইতাকে পুখুৰীপাৰলৈকে লাহৰীক বিচাৰি যোৱা হল। কি হব! আকতো লাহৰীৰ উপায় নাই। লাহৰী মহা সঙ্কটত পৰিল। ঘৰত থাকিলেও মতা, মাইকী মাহুহৰ ঘিটুঘিটনিত লাহৰীৰ মনোবেদনাই ঘনাই উক্ দিয়ে; অথচ, ঘৰত সিমান ঘনাই জীৱনী-মন্ত্ৰ লবলৈ তেওঁৰ সুবিধা নঘটে। হাঁয়, বিপদে যাক পায়, তাক একে-বাৰে চাৰিওফালৰপৰা বেৰি ধৰি জ্বলা-কলা কৰে! লাহৰী বৰঞ্চ বাউলী অৱস্থাতে ইয়াতকৈ ভালৈৰে আছিল। এতিয়া বিপদ-চিন্তাই তুঁহজুইৰ দৰে উমাই উমাই লাহৰীৰ কোমল কলিজা ধোঁৱাবেই কলা কৰিছে। আৰু নো লাহৰীয়ে কিমান সহিব! লাহৰীয়ে যে নিজৰ শক্তিৰ উপৰিও ঐশ্বৰিক শক্তিয়ে সহিলে। ইমানত আৰু লাহৰীয়ে কেনেকৈ ধৈৰ্য্য ধৰি বয়! এতিয়া আৰু লাহৰী আকৌ বাউলী হলে কোনোবা আক্ৰমিত হব নে? এতিয়া আৰু লাহৰীয়ে মৰণত শৰণ দি, আন কোনো উপায়

চিন্তা কৰিলে কোনোবাই দায় দিব নে?—লাহৰীয়ে কিন্তু আনে ইহালৈ চকু নিদিয়, ইতিকিং কৰালৈ কাণ নিদিয় আৰু দায় ধৰালৈ কটাহি নকৰে। লাহৰীয়ে কেৱল নিজে অধৈৰ্য্য আৰু বাউলী হৈ তেওঁৰ প্ৰাণৰ প্ৰাণ মৰমৰ কমলৰ কোমল প্ৰাণত ব্যথাৰ উপৰি ব্যথা দিবলৈ এনে বেজাৰতকৈয়ো বেজাৰ পায়। সেই কাৰণে হে আজি লাহৰীয়ে এনে বিপদতো ইমান ফেৰাকে স্তিবেৰে আছে। সেই দেখি হে লাহৰীয়ে আজিও তেওঁৰ এনে মৰ্মান্তিক বেদনাৰ কথা কাকো নোকোৱাকৈ তাৰ তাপত নিজৰ কোমল কলিজা উতলাই টুলটুলীয়া কৰিছে।

এই দৰেই আৰু চাৰি দিনমান পাৰ হৈ গল। বিয়া একেবাৰে ওচৰ চাপিলহি; টেকেলি দিয়াৰ দিনালৈকে যাকতে ছদিন মাথোন আছে। ইমানলৈকে কমলে লাহৰীৰ প্ৰবোধ মানি নিটাল মাৰি আছিল। ইমানলৈকে কমলে নিজৰ মৰ্ম্মান্তিক বেদনাৰ কথা লাহৰীলৈ লিখি তেওঁক বেজাৰ নিদিওঁ বুলি আছিল। কিন্তু, আজি আৰু তাৰ সীমা পাব হল। আজি আৰু তেওঁ অন্তৰৰ শেষ কথা নিলিখি নোৱাৰাত পৰিল। সেই কাৰণে, কমলে আজি অগত্যা বেজাৰৰ কাপ হাতত ললে :—

“লাহৰি !

ইমান দিনে তোমাৰ মোহিনী লিখনীৰ মায়াত পৰি বিভোল হৈ, তোমাৰ চেনেহী কথাত মোহ গৈ, তোমাৰ অন্তৰময় প্ৰবোধ বাক্যৰ ওপৰতে লকলো কথা নিৰ্ভৰ কৰি, মই নিটাল মাৰি আছিলোঁ। মোৰ হৃৎ-বিদ্ৰাঘ দেখে তুমি তোমাৰ আন্তৰিক বেদনা জানিবলৈ দি, মোক বেজাৰ দিবলৈ কেতিয়াও ভাল নোপোৱা। যয়, আজিলৈকে তোমাৰ দৰেই অন্তৰৰ প্ৰকৃত বেজাৰৰ তাৰ লুকাই, অলপ ভুৱা দি আছিলোঁ। কিন্তু, এতিয়া আৰু মচা কথা কোৱাৰ সময় পৰিলহি। এতিয়া আৰু আগৰ দৰে তুমি বেজাৰ পোৱা বুলি শুণ্ড ভাৱ

ফুটাই নকলে, অলপ উপকাৰ কৰিবলৈ চাওঁতে, তোমাৰ মহৎ অপকাৰ কৰা হব; আৰু মই সেই পাপৰ ঘোৰ পাতকী হম! লাহৰি! মই নো কিমানলৈকে উচিত বিচাৰ কৰিছোঁ কব নোৱাৰোঁ; যদি কিবা মোৰ কৰি থাকোঁ, ক্ষমা কৰিবী। তোমাৰ ওচৰত অপবাদী থাকিলে, মই এই সংসাৰতে নৰক-যন্ত্ৰণা ভুগিব লাগিব।

লাহৰি! মোৰ প্ৰাণে নো তোমাক কিমান ভাল পায়, মোৰ এই ভালপোৱাৰ নো প্ৰকৃত গৰাকিনী কোন তাক কথাবে ফুটাই কবলৈ ভাষাৰ অভাব। তথাপি কষ্ট, মোৰ অন্তৰ-জগতৰ সকলো কথা কেৱল তুমি—মোৰ জীৱনৰ জীৱন স্বৰূপ, একেটি মাথোন আদৰৰ সৰ্বস্ব—তুমি হে জনা। কিন্তু লাহৰি! তোমাৰ প্ৰাণে নো যোক কিমান ভাল পায়, তোমাৰ মানত নো মই কেনে আদৰৰ বন্ধু, মই হেজাৰ বছৰ হেজাৰ মুখেৰে কৈয়ো শেষ কৰিব নোৱাৰিম। তথাপি লাহৰি, মই এটা কথা কওঁ। আমি সংসাৰৰ ভাব-গতি বুজিবলৈ যদিও নিচেই সৰু, এনে সৰু বয়সতে আমি অনেক দেখিলোঁ, অনেক শুনিলোঁ, সংসাৰৰ গতিত ভালেমান ভটিয়ালোঁ। এতিয়া ভাবি চোৱাঁ, ইচ্ছাময়ৰ ইচ্ছাত হকা-বধা কৰিবৰ কাৰো সাধ্য নাই। আমিও এদিন সংসাৰৰ স্বাভাৱিক গতিত ঢাল খাবই লাগিব। এতেকে, তুমি আৰু মোৰ কথা লৈ ব্যাকুল নহবলৈ মনক বুজনি দি ৰাখাঁ। মোৰ সাংসাৰিক সম্বন্ধৰ বান্ধন তোমাৰ দৰে নহয়। মোৰ আঁতি-গুৰিৰ কথা তোমাক সবিশেষ কোৱা হৈছে। মোৰ বৰ্ত্তমান কোনো নাই বুলিলেও হয়। মই এতিয়া, বা ইয়াৰ পাচত, যেনে অৱস্থাত থাকিব লগাত পৰোঁ, তেনে অৱস্থাতে থাকিব পাৰিম। গতিকে, মোৰ নিজৰ দুখ-বেজাৰ লৈ মোৰ চিন্তা নাই। মই যে তোমাৰ পৱিত্ৰ কোমল হিয়াত এনে দৃঢ়ৰূপে ঠাই পালোঁ, এয়ে মোৰ ভাগ্য। মই যে মোৰ জীৱনৰ জীৱন, সবাত্তকৈ আদৰৰ ধন—তোমাৰ ভাল-পোৱা পালোঁ, তাৰেই মই বৰ চহকী। তোমাৰ এই নিৰ্দ্দল ভালপোৱাকে লৈ মোৰ

জীৱনৰ বাকী ছোৱাও সুখেৰে নিয়াম। তুমি কিন্তু এতিয়া সংসাৰৰ গতিত চান্দ লব লগাত পৰিছে। গতিকে, তুমি তোমাৰ আগৰ ভাব-গতি সকলো সলাব লগীয়া হৈছে। এতিয়া আক তুমি যাতে সংসাৰৰ গতিত সুখেৰে চলিব পাৰী, তাৰ নিমিত্তে সাজু হোৱা। ময়ো, যেন আগলৈ তোমাৰ সুখ দেখি, মোৰ এই পৱিত্ৰ সুখ কেৰি বচাব পাৰোঁ, ইয়াকে হে আশা কৰিলোঁ। লাহৰী! মোৰ এই এটোপা চকু-লোৱে সৈতে গত জীৱনৰ সকলো বেজাৰ ধুই পেলালোঁ। এতিয়া তোমাৰ দেবীমূৰ্তিলৈ নৱ জীৱনৰ নতুন চকুৰে হে চাইছোঁ। ইতি

মৰমৰ, ——— কমল।”

কমলে চিঠি লিখি সামৰি আকোঁ মেলি দুবাৰ ঘূৰাই ঘূৰাই পঢ়ি চালে। তাৰ পাচত চিঠি হাতত লৈ তেওঁ বাহিৰলৈ ওলাই আহিল। আহিনীক লগ পাবৰ অৰ্থে, কীৰ্ত্তিনাথ গোহাঞিৰ পদূলিৰ আগে দি কমল দুবাৰ অহা যোৱা কৰিলেহি; তৃতীয় বাৰত, নিলগতে আহিনীক দেখা পাই, সঙ্কেতেৰে মাতি চিঠিখনি তাইৰ হাতত দিয়েই তেওঁ ফৰলৈ উলটি আহিল। আহিনীয়েও গুপতে চিঠি লৈ ঘৰলৈ গল। চিঠিখনি লাহৰীক দিবলৈ বুলি তাই কতবাৰ চিপিয়াইছে, কিন্তু আনকালৰ দৰে দিবলৈ সুবিধা পোৱা নাই। এই দৰেই আবেলিলৈকে চিঠি আহিনীৰ আঁচলতে থাকিল। সন্ধিয়া পৰত মাথোন লাহৰী পুখুৰীপাৰলৈ যোৱাত, সুবিধা বুজি আহিনীয়ে চিঠিখনি তেওঁক দি আহিলগৈ। লাহৰীয়ে প্ৰথমে চিঠি পায়ে হাঁহি পেলালে। তাৰ পাচত তেওঁ চিঠি মেলি পঢ়িবলৈ একাপপতীয়াকৈ ধৰিলে। পঢ়োঁতে পঢ়োঁতে, চকুৰ পানীয়ে ছাতি ধৰাত তেওঁ শেহৰ ডোখৰ পঢ়িবলৈ নোৱাৰা হল। আকোঁ, চাবি-পাঁচবাৰ চেষ্টা কৰি তেওঁ কোনোমতে গঢ়া এৰাব শেষ কৰিলে। পঢ়ি অন্ত কৰি লাহৰী বিমোৰ হৈ সেই কালৈ ধাঁচু কৰে মাত্ৰিত

পৰি মুছকুছ্ গল। তাৰ পাচত, লাহৰীৰ মুখৰ সৰিয়হ ফুল যেন বৰণে কেঁহোজৰ বৰণ ধৰিলে। তেওঁ এবাৰ কলা পৰিছে, এবাৰ বজা পৰিছে, এবাৰ বা কান্দিয়েই পেলাইছে, এই দৰে লাহৰীয়ে মুহূৰ্ত্তে মুহূৰ্ত্তে মুখৰ বৰণ আৰু মনৰ ভাব-গতি সলাবলৈ ধৰিলে। সদৌশেহঁত তেওঁ অলপ সংজ্ঞা পাই, জোপাৰ মাজত বহি একান্তমনেৰে পৰমেশ্বৰক ধ্যান কৰিবলৈ ধৰিলে। অলপ পৰ সেই দৰে চকু মুদি ভাবিয়েই লাহৰী আকৌ শান্ত হল, আকৌ থিৰ হল, আকৌ তেওঁ চিঠিখনিৰ আদ্যোপান্ত ভাবিবলৈ ধৰিলে। ভাবি ভাবি, তেওঁ সেই চিঠিৰ উত্তৰ বাতৰিকৈ লিখিবলৈ স্থিৰ কৰিলে। তাৰ পাচত, অলপ পৰ ইফাল সিফাল কৰি লাহৰী ঘৰলৈ আহিল। আজি আৰু লাহৰীৰ মুৰ্ত্তি সংসাৰৰ মাল্লহৰ আকৃতিৰে নিমিলে। লাহৰীৰ আজিৰ শান্ত, ধীৰ আৰু গহীন ভাব একেবাৰে অলৌকিক! আজি আৰু লাহৰীৰ মনত সাংসাৰিক দুখ, চিন্তা, ভয় একো নাই; আছে, কেৱল কমলৰ চিঠিখনিৰ উত্তৰ দিবলৈ। লাহে লাহে বাতিৰ আন্ধাৰে সকলোকে আবৰি ধৰিলেহি; লাহৰীৰ ভাব-গতিলৈকো কোনেও মন কৰিব নোৱাৰা হল। ভিতৰত কুঁঠৰীয়ে কুঁঠৰীয়ে বস্তু জ্বলিল; লাহৰীয়েও লাহেহৈ লিখা-সঁজুলী লৈ নিজান এটি কুঁঠৰীত কমলৰ চিঠিৰ উত্তৰ লিখিবলৈ বহিলেগৈ :—

“প্ৰাণনাথ!

ইমান দিন আপোনাক নাম ধৰি মাতিছিলোঁ, ইমান দিনে আপোনাক ‘তুমি’ বুলি সম্বোধন কৰিছিলোঁ, ইমান দিনলৈকে লৰাকালৰ ধেমালিৰেই উমলিছিলোঁ, ইমান দিন লৰালি প্ৰণয়-ডোলেৰেই বান্ধ খাই আছিলোঁহঁক।— আজি হে মোৰ আচল সংজ্ঞা লাভ হৈছে, আজি হে মই মোৰ বৰ্ত্তমান অৱস্থা বুজিব পাৰিছোঁ, আজি আপোনাৰ চিঠিয়ে হে সকলো কথা মোৰ চকুৰ আগত পোহৰাই ধৰিছে।

প্ৰাণনাথ ! আজি আৰু মই আপোনাৰ সেই পুখুৰীপাৰত বহি নানা তৰহৰ কথা পাতি ধেমালি কৰা 'লাহৰী' নহয় ; আজি মই আপোনাৰ অৰ্দ্ধাঙ্গিনী,—সহধাৰ্ম্মিনী। প্ৰাণেশ্বৰ ! ইমান দিনে মই আপোনাৰ লগত কথা-বাৰ্তা পাতি যি সুখ উপভোগ কৰিলোঁ, ইমান দিনে মই আপোনাৰ সঙ্গত যি লীলা-খেলা খেলিলোঁ, সকলো সাংসাৰিক সুখ আৰু সকলো সাংসাৰিক লীলা-খেলা। আপোনাৰ সংসৰ্গ-সুখ সন্তোষলৈ আৰু বহুত আশা কৰিছিলোঁ, কিন্তু বাটতে বিধি-পঞ্চালি হল। নাপালোঁ, নালাগে, যিখিনি পালোঁ সেইখিনি সোৱঁৰলীতে মোৰ অপাৰ আনন্দ ! আৰু, যি বাকী থাকিল সেইখিনি পৰকালত ভগ্নিমগৈ বুলি হৃদয়ত আশা গাঁচি ধলোঁ।

প্ৰাণেশ্বৰ ! আপুনি যে ভুৱা দিয়াৰ কথা লিখিছিল, এতিয়া আৰু ভুৱা নিদিওঁ —সঁচা, সেই অপৰাধ অলপ কৰা হৈছিল। কিন্তু, প্ৰাণেশ্বৰ ! আপোনাৰ দৰে অৰ্দ্ধেক গা বাঁচাই, বাকী অৰ্দ্ধেকলৈ পিঠি দিয়া নাই ; আৰু নিদিওঁ। আপুনি মোৰ বৰ্ত্তমান ভাব-গতি সলাই, সংসাৰৰ বৰ্ত্তমান গতিত মোক ঢাল খাবলৈ উপদেশ দিছে। বাক, এটি কথা সোধোঁ, মই নো কিহেৰে সংসাৰৰ গতি ধৰোঁ ? মোৰ যে সিমানে দূৰলী বাট খুঁজিবলৈ বাটকট্টাৰ সমল একেৰিও নাই ! মোৰ প্ৰেম, মোৰ ভক্তি, মোৰ ভালপোৱা যে আপোনাৰ চৰণত কেতিয়াবাই উৰুৱিয়াই অৰ্পণ কৰিলোঁ। সেই সময় যে মোৰ হিয়াত আৰু লেশমানো আনলৈ নাই। সেই সময়ত বাজে আপুনি কোৱা সংসাৰৰ গতি ধৰিবলৈ আন কিবা সঙ্কল আছে জানো ? শুধাপি, প্ৰাণনাথ, সেই বাবে মই আপোনাৰ পাত দায় দিয়া নাই, আৰু নিদিওঁ। মই জানোঁ, আপুনি নিকপায় হৈ হে তেনে কথা লিখিছিল। যি হওক, আপুনি সুখে আছে বুলি জানি মোৰ অন্তৰত আনন্দে নধৰা হৈছে ; পাচলৈকে এই অভাগিনীৰ প্ৰেম, ভক্তি আৰু ভালপোৱাকে লৈ সুখে থাকিব বুলি জানি মই নম্বৰি-জীয়াই থাকোঁৱানে নিচিন্ত হলোঁ।

এই বাতি আৰু চিঠি দিয়া নহব। কাইলৈকো দুগৰীয়ামানে হে দিয়াম। কাইলৈৰপৰা মোৰ নামে পতা ভেঁকুলী-বিয়াৰ আৰম্ভণ! এতেকে, এতিয়া আৰু আপোনাৰ শ্ৰীচৰণত মোৰ শেষ নিবেদন কৰোঁ। আজিৰ বাতিটো, কাইলৈৰ দিনটো আৰু বাতিৰ এছোৱালৈকে মাথোন আছোঁ। ইহজন্মৰ নিমিত্তে শ্ৰীচৰণত দাসীয়ে এই শেষ বিদায় ললোঁ। মোৰ পাণ্ডি লোৱা কাৰ্য্যত বাধা জন্মাবলৈ বা আন উপায় কৰিবলৈ আপোনাৰ সময় নথকাকৈ হে চিঠি দিয়াম। গতিকে, আপোনাৰ তেনে চেষ্টা সকল নহব। আপুনি আপোনাৰ প্ৰতিজ্ঞা মতে স্মৃথে থাকি, যেন আপোনাত এৰি যোৱা মোৰ অৰ্দ্ধ-আত্মাক স্মৃথেৰে ৰাখিব, শ্ৰীচৰণত দাসীৰ এয়ে শেষ মিনতি। ইতি—

সেৱিকা,——লাহৰী।”

লাহৰীৰ চিঠি লিখা হল। চিঠি সামৰি লৈ অলপ পৰ তেওঁ কি ভাবিলে। ভাবি ভাবি কি মন হল, চিঠিখনি মেলি আকৌ পঢ়িবলৈ ধৰিলে। এবাৰ পঢ়া হল, লাহৰীয়ে আকৌ এবাৰ ঘূৰাই পঢ়িবলৈ ধৰিলে। এইবাৰ পঢ়ি গৈ মাজখিনিমান পাওঁতেই, লাহৰীৰ কেতেকীপাহী যেন দুগালে মুঁকুতাৰ পানী যেন ছুখাৰি চকু-লো বৈ আহি চিঠিখনিৰ ওপৰত কেইবাটিও টোপাল পৰিলহি; লাহৰীয়ে চকু মোহাৰি থাকোঁতেই ইফালে চিঠিৰ ওপৰত পৰা চকু-লোৰ টোপাল কেইটি শুকাই গল। টোপালৰ চিন্ কেইটি চিঠিখনিৰ ওপৰত অতৃপ্ত হেঁপাহৰ চিন্ স্বৰূপে বৈ গল। চিঠি নাসামৰালৈকে লাহৰীৰ চকুৰ জলক্-তৰক্ স্ফুটিল। গতিকে, তেওঁ সেই চিন্ কেইটিলৈ মন কৰিবলৈ নহল। সেই বাতিলৈ চিঠিখনি লাহৰীয়ে বিহাৰ আঁচলতে বান্ধি থলে। পিচদিনাও, বেলি ভাটা দিয়ালৈকে কমলক চিঠি দিয়া নহল। পিচ দিনা আবেলি—বিয়াৰ টেকেলি দিয়াৰ পিচ দিনা—হে তেওঁ চিঠি পঠিয়াইছে। তাৰ পাচৰপৰা বিয়াৰবীয়া মানুহৰ

চাৰিওফালে উলহমালহ লাগিবলৈ ধৰিলে। দৰা-ঘৰ আৰু কত্ৰা-ঘৰ নিচেই ওচৰা-উচৰি। দুয়ো ঘৰতে পানী তুলিবলৈ সঠিক হল। ঢোলৰ গিৰ-গিৰণিত চাৰিওফালে ক'তো কাৰো মাত শুনিবলৈ নোপোৱা হল। পাট-গাভৰু লিগিৰীবোৰে ধোলৰ চেৱে চেৱে বাটে-ঘাটে যেনে য'তে আছিল, ত'তে নাচোন ধৰিছে। পানী-তোলাৰ পাচত নোৱন-খোৱন হৈ গল। লাহৰীক আকৌ আনি নোৱনী-ঘৰত বহুৱা হল। চাৰিওফালে তিবোতাবিলাকে জাঁত জাঁত নাম উৰুৱাবলৈ ধৰিছে। কোনো কোনো জনীয়ে ধেমালিত যোৰা-নামৰ অৰিয়া-অৰি পাতিছে। লাহৰীয়ে কিন্তু এইবোৰ একো কৰ নোৱাৰে। লাহৰীক নো কেতিয়া নোৱালে, কেতিয়া ধুৱালে, তেওঁ একো কৰ নোৱাৰে।

তাৰ পিচদিনাও, দুপৰীয়াৰ নোৱন-খোৱন হৈ গল। আকৌ আবেলি হলহি। পানী তুলিবলৈ অহা চুলীয়া-খুলীয়াই দুই ঘৰতে ঢোল খোল বজাই খলক লগালেহি। আজি টেকেলি দিয়াৰ দিনতকৈয়ো বেচি ধুমধাম। আজি সেই বাহিৰৰ তোলপাৰৰ লগে লগে লাহৰীৰ অন্তৰৰ তোলপাৰ চতুৰ্গুণে চৰিছে। লাহৰীৰ অলৌকিক শাস্ত, ধীৰ, গহীন, আপোন পাহৰা ভাব-গতি দেখি, মেয়ে-মেয়ে অলপ আচৰিত ভাৱে তেওঁলৈ চোৱা হল। বিশেষকৈ, আহিনীৰ মনত বৰকৈ উগল-থুগল লাগিবলৈ ধৰিলে। আইতাক আৰু দেউতাকৰ গাত বিয়াৰ কাৰবাৰতে তত্ নাই; সিবিলাকে লাহৰীলৈ বিশেষ মন-কাণ দিবলৈ আজিবি পোৱা নাই। ইফালে বিভোল লাহৰীয়ে, গধূলি হৈ আহিছেমানে, কমললৈ লিখা চিঠিৰ শেহৰ কথা কেৰ্কাকিলৈ বৰকৈ মনত কৰি আহিছে। তাৰ পাচত, কটাকানিৰ অচেতন দৰা-কত্ৰাক নোৱন দিয়াৰ দৰে লাহৰীক আকৌ এবাৰ নোৱন দিয়া হৈ গল। এতিয়া আৰু লাহৰীৰ মন-পতা অস্তিম সময় নিচেই ওচৰ চাপিলহি। লাহে লাহে সেই ভয়ৰ কাৰ্য্যলৈ ভয়ৰ অগ্ৰে লাহৰীত বিনত্ দিলেহি।

স্বামী-শুৰু কমল-চৰণ চিন্তি লাহৰীয়ে এহাতে লাহেকৈ আঁচলৰ গাঁথিত হাত দিছে, এনেতে চাৰিওফালে দুম্-দুম্-দাম্-দাম্ লাগি উঠিল। লাহৰীয়েও টক্ খাই হাতৰ আঁচল এৰি দি, কি হৈছে অলপ গম্ লওঁতেই “মান, মান, মান! পালেহি, পলা, পলা, পলা” ইত্যাদি বিপদৰ আৰ্ত্তবাব শুনা গল। পিচমুহূৰ্ত্ততে দেউতাক আৰু আইতাকে আহি লাহৰীক সাবটি ধৰিলে, চাওঁতে চাওঁতে, বিয়ালৈ অহা মানুহ কোন্ কলৈ গল, চিন্ নোহোৱাত পৰিল। কীৰ্ত্তিনাথ গোহাঞিয়ে য’ৰে বস্তু ত’তে এৰি, ভাৰ্য্যা আৰু জীয়েকক লৈ পলাবলৈ দিহা লগালে। মানহঁতে পোনে-পোনেই কীৰ্ত্তিনাথ গোহাঞিৰ ঘৰকে বেৰি ধৰিলেহি। তাৰ পাচত, দহোটা মানে ভিতৰলৈ সোমাই দেখে যে মানুহ নাই, উদং ঘৰ! মানহঁতে খঙত সুছৰি-টকালি মাৰি সেই দিনা ৰাতিয়েই অলপ পৰলৈ বিচাৰি চালে; কিন্তু আন্ধাৰ ৰাতি নিজৰ মানুহকে চিনা টান দেখি সিহঁতে বেচি পৰ আৰু নিবিচাৰিলে। সিহঁতে, বত্ৰেশ্বৰৰ উপদেশ মতে, অত্যাশ্ৰ মানুহক একো অত্যাচাৰো নকৰিলে। পিচদিনা ৰাতিপুৱাই মানহঁতে আকৌ দিহাদিহি লাহৰীক বিচাৰিবলৈ ওলাইছে, এনেতে কমল আহি উপস্থিত! কমল লাহৰীৰ চিঠি পোৱাবেপৰা ব্যাকুল হৈ আছিল। মানৰ কথা শুনি তেওঁ লাহৰীৰ নো কি হৈছে চাবলৈ আহিছিল। পামপুৰীয়াই মানহঁতক বুজাই দিলে যে, কমলক ধৰিলেই লাহৰীৰ সম্বন্ধ পোৱাৰ সম্ভৱ। সেই কাৰণে, সিহঁতে কমলক ধৰি, লগতে লৈ, হাবিয়ে বননিয়ে লাহৰীক বিচাৰিবলৈ ধৰিলে। সিহঁতে হাবি মহটিয়ই বিচাৰি যাওঁতে-যাওঁতে, জোপা এটাৰ মাজৰপৰা ওলাই মানুহ এটা লৰি পলোৱা দেখা পালে। মানুহটো শকত-আৱত দেখি, তেওঁকে কীৰ্ত্তিনাথ গোহাঞি ভাবি, মান দুটাই তেওঁক পিচে পিচে খেদি গল। পিচে, দুকুৰি নলমান বাট খেদা খাই, মানুহটো হল-জোং থকা এটা পোতা-নাদত উকৰি পৰিলগৈ। হল-জোংৰে থকাসৰকা হৈ অস্তিম সময়ৰ আৰ্ত্তবাব কাচি

মামুহটো তেতিয়াই তাতে মৰিল! মৰণৰ সময়ত 'লাহৰী' নামটি তেওঁৰ মুখত আধাফুটা হৈ আক নোলোৱা হল! পামপুৰীয়াই লৰি গৈ চাই দেখে, দেখোন সেইটি ধনবৰ হে! নিৰ্দোষী লৰাটি অধাৰত মৰা পৰিল বুলি পাচত সি হাঁয়-হাঁয় কৰিবলৈ ধৰিলে। তাৰ পাচত, মানহঁতে আকৌ ইফালে সিফালে বিচাৰিবলৈ ধৰিলে। এই দৰে আক এপৰমান বেলি বিচাৰি বিচাৰি কীৰ্ত্তিনাথ গোহাঞি পলাই থকা জোপাটোৰ আগতে কমলে সৈতে মানহঁত থিয় হলগৈ। লাহৰীয়ে কমলক ধৰি লৈ যোৱা দেখিয়েই, জুইত কাবং উফৰি পৰাৰ দৰে, জাঁপ মাৰি আহি তেওঁক সাবটি ধৰিলেহি। পামপুৰীয়াই “ধব, ধবহঁক, কিনো-ৰূপে-সৈতে, এওঁৱেই লাহৰী” বুলিকোৱা মাত্ৰকৈ মানহঁতে কমলক এৰি লাহৰীক ধৰিলে। তাৰ পাচত, সিহঁতৰ উদ্দেশ্য সিদ্ধি হোৱাত, কমলক তাতে এৰি, লাহৰীক লৈ সিহঁত উলটিবলৈ সন্মত হল। লাহৰীক ধৰি লৈ যোৱা হেথি কমল, লাহৰীৰ দেউতাক আৰু আইতাক তিনিও উৰি যোৱা দি গৈ লাহৰীৰ ওপৰতে পৰিলগৈ! সেই খিনিতে বিপদৰ চিহ্নব-বাখৰত তোলপাৰ লাগি উঠিল। কীৰ্ত্তিনাথ গোহাঞি আৰু তেওঁৰ ভাৰ্য্যাক গঁতা ঘোঁকোটাৰে অপমান কৰি গোটাচাবেকে ধৰি নি বহু নিলগত আঁতৰাই থলেগৈ। কিন্তু, কমলক চব, লাঠি, গঁতা, ঘোঁকোটা একোৱেই লাহৰীৰ গাবপৰা একৱাৰ নোৱাৰা হল; কতবাৰ লগতে লাগি যায়, কতবাৰ পাৰওহঁতে গঁতিয়াই থৈ যায়হি,—তথাপি, কমল লগতে লাগি যায়! সৰোপেহত মানহঁত নিকপায় হৈ, সিহঁতৰ দুটাই কমলক ধৰি থাকিল, বাকৌবিলাকে লাহৰীক উকুৱাই নিয়াহি লৈ গুচি গল। অলপৰ পাচতে, ইহঁতেও কমলক ততে আধা-মৰা কৰি হাত-ভৰি বান্ধি পেলাই গৈ লগৰীয়া-বিলাকৰ লগ ধৰিলেগৈ।

১৬। আখ্যা।

কমল।

লাহৰীক ধৰি নিয়াৰ পাচতো দিনদহেক পামপুৰৰ পলোৱা মামুহবিলাক ঘৰলৈ উলটি অহা নাই। সকলোৰে ঘৰ-বাৰী একেবাৰে এৰা-পলবীয়া ঘৰৰ দৰে হৈছে। নিজম পামপুৰ একেবাৰে নিজান-নিমাত। মাজে মাজে ছেগ বুজি দুষ্ট মামুহবিলাকে যাৰ য'ত যি পাইছে, অবামে লৈ গৈছেহি! ইফালে হাবিত মামুহবিলাকে পেটৰ ভোকত কল্মলাই ফুৰিছে। আজি পামপুৰৰ এনে শোক-লগা অৱস্থাত ডালৰ চৰাই-চিৰিকতিয়েও বিষাদৰ স্তৰেৰে সমবেদনা জনাইছে। ভাবিলে শোক লাগে, এসময়ত অসম দেশ অৰাজক পাই, নৰ-বান্ধু কিছুমানে দুখীয়া-নিচলা অসমীয়াৰ এনে দুৰ্গতি কৰিছিল! এনেবিলাক দুখ-দুৰ্গতি নিজে দেখা বা ভোগ কৰাৰ কথা কে নকওঁ, এতিয়া লোকৰ মুখে শুনিলেও, চকু-লো মূটুকি থাকিব নোৱাৰি। তৃতীয় দিনা জানিবা বিষয়া বিলাকে ঘৰলৈ উলটিবলৈ ধৰিলে। চতুৰ্থ দিনা বিষয়া জনচাবেক আহি দেখে, দেখোন অশ্রু উৎপাত একো নাই; মানে বিষা ভাদ্ধি সেই দিনাই উলটিলে। সিবিলাকে হাবিদে-বননিমে মামুহ পঠিয়াই বাকী মামুহবিলাককো মতাই অনালে। প্ৰথমে কীৰ্ত্তিনাথ গোহাঞি কিম্বা আন কোনো বিষয়াই মানব হঠাৎ এই উৎপাতৰ কাৰণ একোকে বুজিব নোৱাৰিছিল। তাৰ পাচত, পাৰ্শ্ব বত্ৰেশ্বৰৰ কথালৈ কীৰ্ত্তিনাথ গোহাঞিৰ মনত পৰিল। তেতিয়া হে তেওঁ বুজি উঠিল যে, সেই পাৰ্শ্বয়ে এই প্ৰতিশোধ দিলে।

এই ভাব মনত অহা-মাত্ৰকে কীৰ্ত্তিনাথ গোহাঞিয়ে চিগঁবি চিগঁবি মূৰত
ভুকুৱাই কান্দিবলৈ ধৰিলে। বিষয়ানুকূল সকলোৱে কীৰ্ত্তিনাথ গোহাঞিক
সামুনা দি বাণি, এই কথাৰ সন্তোদ লবলৈ আৰু লাহৰী নো বন্ধেখবৰ ঘৰত
আছে নে নাই, তাৰ সন্ধান লবলৈ গুপ্তভাৱে মাছুহ পাচিলে।
কেইদিনমানৰ পাচত, সেই মাছুহে গৈ ঘৰত বন্ধেখবৰ নাপালে।
গাৱঁৰ আন মাছুহে কলে, বোলে দহ-বাৰ দিনমানৰপৰা তেওঁ ঘৰতেই
নাই। ইফালে, লাহৰীৰ আইতাকে বিননিত গছৰ পাত কঁপাইছে।
গাৱঁৰ বিষয়ানীসকলে কত নো বুজনি দিছেহি, লাহৰীৰ আইতাকৰ কাণত
সি অলপো গুণ ধৰাব পৰা নাই। হিয়া ভুকুৱাই ভুকুৱাই তেওঁ বুকু চামডলা
ঘেন কৰিছে। আজি লাহৰীৰ আইতাকৰ বিলাই দেখি পানীতো হাঁহ
নচৰা হৈছে। হাঁয়! যি লাহৰীক আইতাকে বুকুৰপৰা এৰিবই নোখোজে,
যি লাহৰীক তেওঁ চকুৰ আঁতৰ কৰিব নোৱাৰি বন্ধেখবলৈ নিদিলে, আজি
সেই লাহৰীক কোনে কলৈ নিলেগৈ তাৰ একো চিন্ নোহোৱাত পবিল!
ইচ্ছাময়ৰ আচৰিত ইচ্ছা! তেওঁৰ আচৰিত লীলা-খেলাৰ উদ্দেশ্য আমি
কি বুজিম! পাঠক, ইফালে আকৌ শূলধৰ বৰগোহাঞিৰ ঘৰলৈ চকু
দিয়ক! ভাল হওক, বেয়া হওক, ছুটাই হওক, টেটোনেই হওক, একেটি
মাথোন পুতেক আছিল, আজি তেওঁ তাকে হেৰুৱালে! বৰগোহাঞি
একেই হোজা মাছুহ, পুতেকৰ শোকত এতিয়া একেবাৰে আতুৰ হৈ
পবিল। সেহি, সবহ কথাৰ মাছুহ নহয়; তেওঁ সকলোৱৰ দৰে চিগঁবি
চিগঁবি কান্দিবলৈ ধৰিছে। ইফালে, মাকে বিননিত গছৰ পাত খিলি
খিলি কৰিছে। একো একোবাৰ বা তেওঁ পানীত পৰি ঘৰিবলৈকে
ওলাইছে। একেবাৰে বাটলী হৈ তেওঁ বাকে-তাকে “মোৰ বোপাই”
“মোৰ সোপাই” বুলি সাবটি ধৰিছেগৈ। ডেউৰ কান্ধৰ স্তনি বাটৰ
বাটকৰায়ে চকু-লো জুটুৰি যাব পৰা নাই। শোকৰ বিননিৰে পুতেকৰ

কত নো গুণ গাবলৈ ধৰিছে, তাৰ আদি-অন্ত নাই। স্বৰূপতে, ধনবৰ দুই আৰু অসং স্বভাৱৰ লৰা আছিল যদিও, সেই আপদীয়া বিঘাৰ সম্পৰ্কত তেওঁ একেবাৰে নিৰ্দোষী। কিন্তু, অদৃষ্টত যাৰ য'ত যেনেকৈ মৰণ নিৰ্দিষ্ট আছে তাক কোনে খণ্ডাব পাৰে? পুত্ৰ-শোকত বিমোৰ হৈ শূলধৰ বৰগোহাঞিৰ আৰু পামপুৰত তিষ্ঠিবলৈ ইচ্ছা নোহোৱা হল; সেই দুৰ্ঘটনাত পাচত এমাহমান থাকি, তেওঁ মাটি-বাৰী, বয়-বস্ত্ৰ বেচি, বিষয়াসকলৰ ওচৰত বিদায় লৈ, পামপুৰ এৰি তেজপুৰৰ ফালে গলগৈ।

সিবিলাকক সিমানতে বিদায় দি, আমি আকৌ পাঠকসকলক কমলৰ বিলাই দেখুৱাবলৈ লৈ যাওঁ। আজি পাঠকসকলে পামপুৰৰ চাৰিওফালে বিলাই-বিপত্তিকে হে দেখিব। বাটে, ঘাটে, ঘৰে, বাহিৰে, মতা, মাইকী, লৰা, ছোৱালী সকলোৰে মুখত কেৱল এই দুৰ্ঘটনাৰ বেজাৰৰ কথা হৈ গুনিব; সকলোকে আজি শোকত বিমোৰ হোৱা দেখিব। হাঁয়! যি পামপুৰ এবাৰ স্মৃথৰ ঠাই, শাস্তিধাম বুলি বৰ্ণোৱা হৈছিল, আজি সেই পামপুৰত এনে অশান্তি! কমলে সেই দিনা নো কিমান গঁতা খালে, কিমান কিল খালে, কিমান কৰ্কৰনা লহিব লগীয়া হৈছিল, তথাপি তেওঁ প্ৰাণৰ প্ৰাণ মৰমৰ লাহৰীৰ লগত লগ লাগিবলৈ নাপালে! পাচতো, কমলে লাহৰীৰ হুঁয়া চাই পিচত লৰিবলৈ ছেগ নাপালে! কমলক ধৰি নিবৰ দেখিয়েই হে যে লাহৰীয়ে কবিং-উফৰাদি আহি তেনে বিপদৰ জুইত পৰিলে সেই কথাৰ সোৱৰণীয়ে কমলৰ কোমল হিয়া অমৃতাপত দগ্ধ কৰিবলৈ ধৰিলে! কমলে এটোপা চকু-পানীৰে সকলো বেজাৰ ধুই নিশ্চিন্ত থাকিব বুলি লাহৰীলৈ লিখিছিল; আজিচোন সাতখন সাগৰৰ পানী আনি ধুৱালেও কমলৰ একোটা বেজাৰৰ চিনকে ধুই উঠাব নোৱাৰা হল। হাঁয়! আগেয়ে লাহৰীক বাউলী হব দেখিলে, কমলে নিজে স্থিৰ থাকি তেওঁক সাহায্য দিছিল; আজি নিজৰ ভেনে অৱস্থাত কমলক শাস্তি দিয়ে কোন!

কমলৰ মানত আজি সংসাৰ মকমল, সমূলি অসাৰ আৰু আন্ধাৰ !
কমলে লবাকালতে মৰমৰ আইতাক আৰু দেউতাকক হেৰুৱায়ো ইমান
বেজাৰ, এনে শোক পোৱা নাছিল। কমলে লাহৰীলৈ লিখা চিঠিত
সকলো মঁচা কথাৰে লিখিছিল। লাহৰীৰ যদি ধনবৰৰ লগতে বিয়া
হলহেঁতেন, তেওঁ কমল মহাসুখে থাকিলহেঁতেন; লাহৰীৰ সাংসাৰিক
সুখদুখ তেওঁ চকুৰে চাই থাকিবলৈ পালেহেঁতেন। আজি কমলে
এই সংসাৰৰ ভিতৰত তেওঁৰ একেটি মাথোন শাস্তিৰ প্ৰতিমা একেবাৰে
হেৰুৱালে ! আজি কমলে নিজৰ জীৱনতকৈয়ো অধিক আনৰ বস্তুটিৰ এনে
আলাই-আধানী দেখিলে ! বৃজন হৈছে বুলিও, কমলৰ প্ৰাণ নিচেই কোমল,
কমলৰ হিয়া অতি আলসুৱা; আৰ্চাৰ দৰে সি ইকালে চালে সিকাল
দেখা নিৰ্মল। এতিয়া যে এনে বিপদ-ধুমুহাই পাই কমলৰ কোমল প্ৰাণ
ক'বাবলৈ উকুৱাই নিব ! এতিয়া যে নিঠুৰ শোক-শেলে ভেদি কমলৰ
কুমলীয়া হিয়া থকাগৰকা কৰিব ! লাহৰী-লতা সিকালে উঠিলিয়েই গল নে
কি, তাৰ চিনু নাই; ইকালে কমল-গছ, সেই লতা-বান্ধনী একতাই নিয়াত,
মুহু মলয়াতে হলি পৰা হল ! এইহেন ভয়ঙ্কৰ বিপদৰ ধুমুহাত পৰি
কোমল কমল গছ এতিয়া কেনেকৈ তিষ্ঠি থাকে ? ইকালে লাহৰী-কমলৰ
প্ৰেম-বান্ধনীৰ প্ৰণয়-মৃত্যু অনন্ত নোহোৱা হলে তো কথাই আহবি,
ইমান পৰ কমলক ৰেখিবলৈকে পোৱা নগলহেঁতেন কেতিয়াবাই টেঁটু-চেপা
খাই তেওঁৰ প্ৰাণ অন্ত হলহেঁতেন। হাঁয়, আসন্ন বিপদতো ধৈৰ্য্য ধৰা কমল
আজি সমূলি অধিৰ, একেবাৰে বাতুল ! কাৰ কি হৈছে, কোন্ ক'ত
আছে, কমলে আজি একো কৰ নোৱাৰে। কৰ পাবে, কেৱল লাহৰীৰ
কথা; লাহৰীৰ ৩৭ সাত দিন সাত ৰাতি বিনালেও আজি তেওঁৰ ওৰ
নপৰে। তেওঁ দেখিছে যাবোন পানওইতে লাহৰীক ধৰি নিয়া।
কুকুৰাৰ গোহাৰিকি কোন্, তেওঁৰ বৈশী নো কোন্, কীৰ্তিনাথ গোহাৰিকি

কোন, লাহৰীৰ আইতাক নো কোন, কমলে আজি কাৰো সন্ধান-ভেদ নুবুজা হ'ল। যেয়ে যি কথাকে সোধে, কমলে উত্তৰত কেৱল লাহৰীৰ কথা হে কয়। নাইবা, জীৱন-শক্তি-শূন্য শেঁতা মুখখনি একলীয়াকৈ কাঠৰ পুতলাটিৰ দৰে কমলে জলকা লাগি চাই থাকে। ইচ্ছাময়ৰ কি অলৌকিক মহিমা! মাছুহক এই দৰেও তেওঁ পুতলা নচুৱায়! যি কমল পামপুৰৰ ভিতৰত শান্ত, ধীৰ আৰু গহীন স্বভাৱৰ এটি পটন্তৰ আছিল, আজি সেই কমল এনে অস্থিৰ আৰু বাতুল! যি কমলে বুঢ়া বিষয়া আৰু চুবুৰীয়াৰ ওচৰত লাজতে মুছকঁছ যায়, আজি সেই কমলৰ লাজ নো কি, তাৰ বোধ নাই; যাৰে-তাৰে আগত তেওঁ “লাহৰী” “লাহৰী” বুলি চিয়ঁৰিব লাগিছে! কমলে যে লাহৰীক ইমান ভাল পায়, লাহৰী যে কমলৰ এনে হৃদয়ৰ গুপ্ত ধন আছিল, ইমান দিনে লাহৰীৰ আইতাক আৰু দেউতাকত বাজে আন কেৱে নাজানিছিল।

এই দৰে উন্মাদ অৱস্থাতে কমলৰ দহ-বাৰ দিনমান গ'ল। সেই কেইদিনৰ ভিতৰত তেওঁ কৃষ্ণৰাম গোহাঞিৰ ঘৰত কেইদিন আছিল কৰ নোৱাৰে। তাৰ পাচত, লাহে লাহে কালৰ গতিত কমল আকৌ দিনে দিনে তিল পৰিমাণে ধীৰ হৈ আহিল; কিন্তু লগে লগে তেওঁৰ আন্তৰিক সন্তাপ তাল পৰিমাণে বাঢ়িবলৈ ধৰিলে। দিনে দিনে কমল শুকাই-কীণাই যাবলৈ ধৰিলে। কীৰ্ত্তিনাথ গোহাঞিয়ে কমল আৰু লাহৰীৰ এনে অকৃত্ৰিম প্ৰণয়ৰ কথা ভালেমান দিন ভাৰ্য্যাৰ মুখৰপৰা শুনিছিল যদিও, লাহৰী-কমলৰ প্ৰণয়-বান্ধ যে এনে অকৃত্ৰিম আৰু ইমান দৃঢ়তম আছিল, তাৰ সম্বন্ধে তেওঁ আগেয়ে নাপাইছিল। এতিয়া, কমলৰ এনে পৱিত্ৰ প্ৰেমৰ চিনাকি পাই কীৰ্ত্তিনাথ গোহাঞিয়ে আত্ম সন্মানৰ নিমিত্তে স্বাৰ্থৰ কাৰ্য্য কৰাৰ বাবে অহুতাপ কৰিবলৈ ধৰিলে। স্বামী-ভাৰ্য্যা দুয়ো এতিয়া কমল-গছৰ গাত লাহৰী-লতাৰ সৈতে চাই মন পতিয়াবলৈ ধৰিলে। সিবিলাকে

কমলতে লাহৰী-কমলৰ যুগল-মূৰ্ত্তি দেখা পোৱা হ'ল। লাহৰীৰ আইতাকে
যে কমলক নেদেখিলে ক্ষন্তেকো থাকিব নোৱাৰা হৈ পৰিল। কমল আগত
থাকিলে, ঘনে ঘনে তেওঁৰ লাহৰীলৈ মনত পৰে হয়, কিন্তু কমলৰ কোমল
ভাবগতি দেখি তেওঁ অন্তৰৰ জলা-জুই বৰকৈ জলি আকৌ নিমিষতে
চেঁচনি পৰা যেন পায়। কীৰ্ত্তিনাথ গোহাঞিয়েও কমলক দেখিলেই আঁকোৱালি
চপাই ধৰি লৰাৰ দৰে কোলাত তুলি লয়। পাচলৈ তেওঁলোকে কমলক
নেদেখিলে থাকিব নোৱাৰা হ'ল। বুদ্ধিমান কমলে এই কথা বুজিব পাৰি,
পাচলৈ প্ৰায় সদায় কীৰ্ত্তিনাথ গোহাঞিৰ ঘৰত হৈ থকাহি হ'ল; কৃষ্ণৰাম
গোহাঞিৰ ঘৰত কেৱল তেওঁ সময়মতে থাকিলে হৈ যায়। কৃষ্ণৰাম
গোহাঞি বৰ জ্ঞানী মানুহ, কমলৰ এনে জ্ঞান আৰু বুদ্ধিৰ পৰিচয় পাই
তেওঁ সেই বাবে সন্তোষ হৈ পাইছিল। এই দৰে থাকি থাকি কমল পাচলৈ
কীৰ্ত্তিনাথ গোহাঞি আৰু কৃষ্ণৰাম গোহাঞিৰ অতি আদৰৰ উমৈহতীয়া
পুত্ৰৰ দৰে হৈ উঠিল।

১৭। আখ্যা।

বুঢ়া-বুঢ়ীৰ বুকত লাহৰী।

সেই দিনা লাহৰীয়েও কমলক আৰু এবাৰ সাবটি ধৰিবলৈ কতবাব নো বাউলী হৈ হলি হলি পৰিছিল, তথাপি তেওঁ মনৰ সেই হাবিয়াষ পূৰাবলৈ পাষণ্ডহঁতৰ হাতৰপৰা এবাৰ নোৱাৰিলে ! নিৰুপায় হৈ, লাহৰীয়ে মানহঁতৰ ভৰিত পৰি পৰি আৰু এবাৰ মাথোন ক্ষত্ৰকমান এৰি দিবলৈ কাবো কৰিবলৈ ধৰিলে। কিন্তু, পাষণ্ডহঁতৰ অন্তৰত তো দয়া-মমতাৰ থানিকা নাই ; ততালিকে সিহঁতৰ ছুটা মানে লাহৰীক ছুই বাউসিত ধৰি উকুৱাই নিয়া দি আঁতৰাই লৈ গল ! সেই মুহূৰ্ত্তৰেপৰা বৰনৈৰ দাঁতি নোপোৱালৈকে লাহৰীৰ গাত সংজ্ঞা নাছিল ; পাষণ্ডহঁতে সেইছোৱা বাট লাহৰীক শৱ এটা নিয়াৰ দৰে দাঙি লৈ গৈছিল। ওচৰে ওচৰে গা-লুকুৱাই পামপুৰীয়াও গৈ আছিল। মানহঁতে লাহৰীক ধৰোঁতেই বেলি ভাটা দিছিল ; এতিয়া সন্ধিয়া হব লগা হলহি। তাৰ পাচত, বৰনৈ পাৰ হওঁ-হওঁ কৰোঁতেই গাৰ-নোম-নেদেখা গধূলি হল। এনে অসময়ত মানহঁতে পাৰ হওঁ-নহওঁ কৰিছিল, কিন্তু পামপুৰীয়াই সিহঁতক বুজাই দিলে যে, ইপাৰে থকাৰ পৰা কাৰ্য্যত বিঘিনি লগাব আশঙ্কা। সেই কাৰণে, সিহঁতো সেই কথাতে মান্তি হল। কিন্তু, মানহঁতে অলপ উজ্জাই আন এটা ঘাটে হে পাৰ হৈছিল ; আৰু নাও কেৱল এখন হে আছিল। নাওখনত টানিয়ানি সাতোটা কি আঁঠোটা হে মানুহ ধৰে। গতিকে, প্ৰথম খেপত যুঠেই ছাঁটা মানে পামপুৰীয়াৰে সৈতে লাহৰীক লৈ সিপাৰ হৈ ললে। তাৰ পাচত, খেপেপতি আঁঠোটা নটাকৈ মানহঁতে পাৰ হবলৈ ধৰিলে। এই দৰে তিনিফুৰি-নহোটা মান বৰনৈ পাৰ হওঁতেই ছপবনিশা হল। লাহৰীয়ে সিপাৰ হবৰেপৰা বিপদৰ

পূৰ্ব গবাহত পবিল বুলি জানি, আকৌ শাস্ত আৰু গহীন হৈ বহিলে। মনে মনে ধৈৰ্য্যতাৰ শৰণ লৈ তেওঁ টলফা মাৰি বহি জ্বলিবলৈ ধৰিলে। মানহঁতেও লাহৰীক মৰ্মাস্তিক বেজাৰত বিমোহ হৈছে বুলি জানি, আন কোনো কথাৰে ছুস্তিছিল। পামপুৰীয়া যে লাহৰীয়ে চিনি পায় বুলি কামৰে নচপা হ'ল। আটাইবিলাক পাব হোৱাৰ পাচত, সিহঁতে ঈয়াকে স্থিৰ কৰিলে যে, সেই বাতিলৈ ববনৈৰ পাৰতে জ্বিৰণি লোৱাই ভাল। পামপুৰীয়ায়ো তাতে সন্মত হ'ল। মানহঁতে সেই দিনা পলৰীয়া মাছুহ বিচাৰোঁতেই আবেলি হৈছিল; ভাত-পানী খাবলৈ সিহঁতে আজৰি নাপালে। তাৰ আগৰ দিনাও দুদিনৰ বাট ডেৰদিনে আহি সিহঁত বৰ দুখে-ভাগৰে আছিল। গতিকে, আজি ববনৈৰ পাৰত অতিপাত দুখ-ভাগৰত অৱশ্য হৈ পৰাত মাজনিশা ভাত-পানী খোৱাৰ কাৰাবাৰলৈ সিহঁতে মন নকৰিলে; ঘেয়ে য'তে বহিল, সেয়ে ত'তে ঢাল খাই খাই পৰি গ'ল। পামপুৰীয়া কিন্তু সবাতকৈ আগ। তাৰ পাচত, কুৰিটামান টনকিয়াল মান মাখোন সাৰে আছিল। সিহঁতৰ ভিতৰত এনে নিয়ম বন্ধা হ'ল যে, দুখন দুখন তামোল খোৱাৰ পৰলৈকে এটা-এটা মাছুহে পহৰা দিব; তাৰ পাচত সি আকৌ আন এটাক তুলি দি শুব। এই দৰে স্থিৰ কৰি সকলোটি শুই পৰিল। লাহৰীয়েও ভাগৰত অস্থিৰ হোৱাৰ ভাণ ধৰি, সিহঁতৰ দৰেই ঢাল খাই পৰি গ'ল। কিন্তু, লাহৰীৰ চকুত টোপনি নাই; তেওঁ মনে মনে উদ্ধাৰৰ নানা উপায় চিন্তা কৰি সদায়হতে পহৰীয়া কেইটাৰ গম-গতিলৈ মন কৰি আছে। এই দৰে দুটা কি তিনিটা মাছুহৰ পহৰা পাব হৈ গ'ল; তাৰ পাচত এটা বুঢ়া কানীয়া মাছুহৰ পাল পৰিল। বৰকৈ ভাগৰ লগাত বুঢ়াই সেই দিনা গধূলিতে কানি একেবাৰে চিৰিছিল। গতিকে, কানি আৰু টোপনিৰ জালত বুঢ়াই বহি থাকোঁতেই কপৰ-কপৰ টোপনিয়াবলৈ ধৰিলে। লাহৰীয়েও সেই ফালেই নিটাল মাৰি ভৰ-টোপনিৰ ভাণ জুৰিলে। বুঢ়াই লাহৰীক

ফালে বাবচাবেক মন কৰি চাই আপোনা-আপুনি কবলৈ ধৰিলে, "এঃ, সৰু ছোৱালী, এনে বাতি নো কলৈ যাবঐ ! এতিয়াতো তাইৰ বৰ ভৰ টোপনি ; ময়ো অলপ কাতি হৈ চাই থাকুং দে।" এই বুলি অলপ পৰ চাই থাকি, সেইফালেই বুঢ়া টোপনি গল। গতিকে, তাৰ পাচৰ পহৰীয়াক তুলি দিওঁতাও নোহোৱা হ'ল। লাহৰীয়ে পৰি থকাৰেপৰা কাগশাৰ দি ঘনে ঘনে গম লবলৈ ধৰিলে। তাৰ পাচত, এখনমান তামোল খাবৰ পৰলৈকে লাহৰীয়ে নিটাল মাৰি শোৱাৰ ভাও ধৰিয়েই আছে, এনেতে বুঢ়াটিৰ নাকে ঝাঁট-ঝাঁটকৈ ভৰ-টোপনিৰ তাল ধৰি শুনালে। লাহৰী এইবাৰ লাহেকৈ উঠি বহিল। ভয় আৰু উলাহত লাহৰীৰ গা ঘামিবলৈ ধৰিলে। তেওঁ ইফালে-সিফালে কাগ পাতি শুনিলে, চাৰিওফালে একে তালতে ডাৱৰীয়া ভেঁকুলীয়ে টোৰ-টোৰোৱাৰ দৰে ঘঁৰত-ঘৰত শব্দ তুলি মানহঁতে শুই নিৰ্পালি দিয়া বৃজাইছে। বহি থাকিবৰ আৰু সময় নাই ; লাহৰীয়ে এইবাৰ মৰণত শৰণ দি থিয় দিলে। তাৰ পাচত, তেওঁ এখুজি-দুখুজিকৈ আহি ওচৰৰ হাবি এজোপা পাব হ'লহি। লাহৰী আচল বাটে আৰু নগল ; তেওঁ আওহতীয়াকৈ হাবিয়ে হাবিয়ে বৰনৈৰ উজনিৰ মুখে ল'ৰালৰিকৈ উজাবলৈ ধৰিলে। এই দৰে দুখনমান তামোল খাবৰ পৰ গৈয়ে তেওঁ এখন পথাৰ ওলালগৈ। তাৰ পাচত আৰু লাহৰীয়ে উজাবলৈকো কাববাৰ নকৰিলে ; সেই পথাৰখনৰ দক্ষিণমূৱাকৈ তেওঁ প্ৰাণকাতৰে লৰিবলৈ ধৰিলে ;—পথাৰখন পাব নোহোৱালৈকে লৰিলে। আৰু কিমান লৰিব, নিধাতু হৈ ভাগবত লুটি খাই পৰি সেই ফালেই লাহৰী মুছকঁছ গল ! পৰিল বুলিও, জিৰাবলৈ সময় নাই ; পিচ মুহূৰ্ত্ততে তেওঁ আকৌ উঠিল। আকৌ এখন হাবি। লাহৰীয়ে নো কলৈ লৰিছে তাৰ উৱাদিহ-পোৱা নাই ; তেওঁ কেৱল মানহঁতৰপৰা আঁতৰ হ'বলৈ হে চাইছে। লাহৰী আকৌ হাবি সোমাল। হাবিৰ ভিতৰত তেওঁ যিমান বেগাই যাব পাৰে, গৈছে। এই দৰে কোবাকুৰিকৈ সেই হাবিৰ ভিতৰে ভিতৰে

দহ নলমান বাট গৈছে, এনেতে লাহৰীয়ে গছৰ পাতৰ তলে দি ছুটা ভৰা
জিলিকি থকা দেখিলে। দেখি যাওঁতেই লাহৰীয়ে অলপ চকু খাইছিল,
কিন্তু তালৈ আৰু তেতিয়া তেওঁ কি মন কৰিব! লাহৰীয়ে গছ-লতা ভাঙি
আগুৱাবলৈ হে ধৰিলে। কিন্তু, হাঁয়, সেইটো ঘে বাঘ! লাহৰীয়ে মন
নকৰি ভালকে কৰিলে। এই দৰে যাওঁতে যাওঁতে তেওঁ আকৌ এখন
পথাৰ ওলাল গৈ। মুকলি পাই লাহৰীয়ে আকৌ উধাতু খাই লৰিবলৈ
ধৰিলে। লৰি লৰি পথাৰখন পাৰ হওঁ হওঁ হওঁতেই পেটৰ বিষত থমকা
খাই পৰি, লাহৰী আকৌ সেই ফালেই মুৰ্ছা যোৱাৰ দৰে হল। এইবাৰ
লাহৰী ভালেখিনি পৰলৈকে উঠিব নোৱাৰা হৈ পৰি আছিল; কিন্তু মনৰ
তেজ গাত বল দিয়াত তেওঁ আকৌ উঠি বাট খেদিবলৈ ধৰিলে। এইবাৰ
হাবি নাই। বিৰিণাৰ জোপা গোটাচাৰেক পাৰ হৈয়ে তেওঁ এখন গাওঁ
পালেগৈ। সিমানতে লাহৰীৰ গা অলপ গহীন হল, তথাপি ভয়
যোৱা নাই। তেতিয়াও বেগাবেগিকৈ তেওঁ উজনিৰ মুখে যাবলৈ ধৰিলে।
এই দৰে যাওঁতে যাওঁতে লাহৰী দুখন পথাৰ আৰু তিনিখন গাওঁ পাৰ
হৈ গল। তাৰ পাচত, লাহৰীৰ মনবপৰা ধৰা-পৰাৰ ভয় আঁতৰ হবলৈ
ধৰিলে। পাৰগুইতৰ হাত সাৰিলোঁ বুলি ভাবি লাহৰী একেৰি উলাহিত হল;
আৰু সকলো দুখ-ভাগৰ তেওঁ ক্ষন্তেকৰ নিমিত্তে পাহৰি গল। এই দৰেই
আৰু এখনমান তামোল খাবৰ পৰা যাওঁতেই বাতি পুৱাই আহিল।
লাহৰীয়ে ভাবিলে, বহুত বাট আহিলোঁ। বাস্তৱতে, বহুত বাট যোৱাও
হয়। এতিয়া আৰু পাৰগুইতে তেওঁক নাপায়হি। আৰু অলপ বাট
গৈয়ে তেওঁ এখন মুকলি ঠাইত ওলালগৈ। লাহৰীয়ে তাতে একোপা গছৰ
তলত বহি, অলপ জ্বাবৰ মন কৰিলে। বহু ভাগবেৰে বহি লাহৰীয়ে
ভৰিলৈ চান্দোন, একেৰাৰে বান্ধলী হল! পোৱোৱা কাটি তেজ ওলাইছে!
ভৰিব তলুৱাৰ ছাল ছিগি পোৰণিত ভক্তকাইছে! দুইটি ভৰি ভক্তযাবলৈ

ধৰিছে! এই দৰে লাহৰীয়ে গাব বেদনালৈ মন কৰা মাত্ৰকে বিষ দুগুণ হৈ উঠিল। অন্তত, তৰণি নাপাই লাহৰীয়ে উচুপি উচুপি কান্দিবলৈ ধৰিলে। বেলি স্কটালৈকে সেই গছৰ তলতে কান্দি কান্দি তেওঁ বহিয়েই থাকিল। দেহিঐ, দেখিলেই হিয়া বিদৰি যায়! কোনো দিন এনে দুখ পোৱা হে নালাগে, বাহিৰলৈ নোলোৱা লাহৰীৰ স্নকোমল শৰীৰত নো এনে কষ্ট সয় নে! ভৰিলৈ চায়মানে তেওঁৰ শোকৰ খুন্দা টান হবলৈ ধৰে; লাহৰীয়ে ফেঁকুৰি ফেঁকুৰি কান্দি উঠে! কিন্তু, এনে বিপদত গাব বেদনালৈ চালে হব নে?—তেওঁ আকৌ উঠি গাওঁ বিচাৰি যাব লগাত পৰিল। দেহিঐ, খোজ কঢ়া হে নালাগে, লাহৰীয়ে মাটিত ভৰি পেলাবই নোৱাৰা হল; আকৌ নো লাহৰী কেনেকৈ যায়! কিন্তু নগলেওতো নহয়; অগত্যা আকৌ উঠি পেন্সুৰিয়াই-পেন্সুচিয়াই লাহৰীয়ে আগুৱাবলৈ ধৰিলে। হঠতে সৰহ বাট যাব লগা নহল; সৰু পথাৰ এখনি পাব হৈয়ে লাহৰী আকৌ এখন গাঁৱত সোমাল গৈ। তিনিচাৰি ঘৰমান মানুহৰ ঘৰলৈ গৈ বাহিৰত মানুহ নেদেখি তেওঁ উলটি গুচি গুচি যায়। এই দৰে কেঘৰমান এৰাই গৈ, তেওঁ আৰু এঘৰত বাহিৰৰ চ'ৰাত বহি থকা বুঢ়া এটিক দেখা পালে। লাহৰীয়ে লাহে লাহে বুঢ়াটিৰ ওচৰতে থিয় দিলেগৈ। বুঢ়াটিক দেখোঁতেই ভাল মানুহ বুলি চিনিব পাৰি। তেওঁ লাহৰীক দেখিয়েই অলপ পৰ ঠৰ্-লাগি চাই থাকি স্নখিলে, “আই! তই নো ক'বপৰা আহিছ, কি লাগে?” লাহৰীয়ে উত্তৰ দিলে, “বুঢ়া-দেউতা, মই বহুত দুৰৈবপৰা বহুত ভাগৰত আহিছোঁ। আচল কথা পাচে হে ভান্দি কব পাৰিম; মই আজিলৈ আপোনাৰ ঘৰতে জিৰাব খোজোঁ।” এনেতে ভিতৰৰপৰা বুঢ়ী এটি ওলালহি। বুঢ়ীয়ে থিয় হৈয়েই লাহৰীক স্নখিলে, “দেহিঐ, ক'বপৰা আহিছ আই, তই?” লাহৰীয়ে বুঢ়াক দিয়া উত্তৰকে তেওঁকো শুনালে। লাহৰীৰ কথা শুনি বুঢ়ীৰ বৰ বেখা লাগিল; তেওঁ

অতি চেনেহেৰে সমিধান দিলে, “থাকহি আই, আজি হে নানাগে দহ দিনো থাকহি।” এই বুলি, বুঢ়ীয়ে লাহৰীক লগত লৈ ভিতৰ সোমালগৈ।

ইফালে বাতিপুৱা এডাৰ বেলি উঠালৈকে মানহঁত আটাইবিলাক শুয়ে আছে। তাৰ পাচত, পামপুৰীয়াই উঠি চকু-মূৰ মোহাৰি চায়, দেখোন লাহৰী নাই! তেওঁ মান গোটাচাবেকক জগোৱাই দি এই কথা কোৱা মাত্ৰকে আটাইবিলাকে কোচাল কৰি ছল-ছল লগাবলৈ ধৰিলে। কিছুমান পৰ ইটোৱে-সিটোক দায় দিয়া-দিয়ি কৰি, আটাইবিলাকে চাৰিওফালে পিন্ধাপি দি আকৌ বিচাৰিবলৈ ধৰিলে। খোদ পাৰঙহীতে এতিয়া আৰু লাহৰীক ক’ত পায়! লাহৰী যে এতিয়া বুঢ়া-বুঢ়ীৰ বুকুত! চাৰিওফালে বিয়াকুল হৈ ছপৰীয়ালৈকে বিচাৰি নাপাই, আকৌ আটাইবিলাক আগৰ ঠাইতে গোট খালেহি। তাৰ পাচত, সিহঁতে কি কৰিব কি নকৰিব বিবুদ্ধি হৈ পামপুৰীয়াক বুদ্ধি জ্বলিলে। পামপুৰীয়াই আৰু আন উপায় কি দিব! বন্ধেৰে এই ঘটনাৰ কথা জনাবলৈকে তেওঁ স্থিৰ কৰিলে। সদৌশেহত পামপুৰীয়াৰ কথা মতেই মানহঁত লঘোনে-ভোকে বন্ধেৰে ঘৰলৈ যাবলৈকে ওলাল। বন্ধেৰে ঘৰৰ ওচৰ পাই, পামপুৰীয়াই মানহঁতক জোপা এটাৰ ওচৰতে থাকিবলৈ দি, তেওঁ বন্ধেৰে মাতি আনিবলৈ গল। কিন্তু, পামপুৰীয়াই ঘৰ পাই দেখেনে দেখোন বন্ধেৰে ঘৰ-ছৱাৰ বন্ধা। ওচৰ-চুবুৰীয়াৰ লোখাত জনা গল যে, দহ দিনমানবেপৰা তেওঁ ঘৰত নাই। পামপুৰীয়াই ভাবিলে যে, বন্ধেৰে টকা দিয়াৰ ভৱত হে পলাইছে। এই ভাবি, ভৱত তেওঁ পলাবৰ উপায় ভাবিবলৈ ধৰিলে। কিন্তু, মানহঁত সেই পাকত সিয়ান অকলা নহয়। সিহঁতে পামপুৰীয়াৰ পিচে পিচে ভিন্ধা। মাজহ চোৰাংকৈ পঠিয়াই দিছিল। পামপুৰীয়াই ইফালে-সিফালে চাই কোণেৰেগিটকৈ পলাবৰ উপায় কৰোঁতেই, মানহঁতে বুদ্ধিৰ পাবিলে। সিহঁতে একে খোলাই পৈ তেওঁক ধৰি

আনি সিহঁতৰ লগবীয়াবিলাকৰ ওচৰলৈ লৈ আহিলে। আৰু, পামপুৰীয়াৰ মুখে বত্ৰেখৰ পলোৱাৰ কথা শুনা মাত্ৰকে লঘোনীয়া মানহঁতৰ খং মূৰত উঠিলগৈ। তিনিদিনীয়া লঘোনত আবৰীহঁত একেবাৰে খাওঁ খাওঁ মুঠি হৈ আছিল; পামপুৰীয়াৰ মুখৰ কথা শুনা মাত্ৰকে সোধ-পোছ নাই, সিহঁতে কপি দা উলিয়াই তাক টুকুৰা-টুকুৰকৈ কাটি পেলালে! সদৌশেহত, মানহঁতে দুখ, ভাগৰ আৰু বেজাৰকে বঁটা স্বৰূপে লৈ ঘৰলৈ উলটি ভাগৰা খোজ ধৰিলে।

এই ছেগতে আমিও লাহেকৈ লাহৰীৰ নতুন চিনাকী বুঢ়া-বুঢ়ীৰ ঘৰলৈ ওলটোঁ। এই বুঢ়া-বুঢ়ী দুটি সতি-সন্তানশূন্য, একেবাৰে নিচুৰীয়া; সংসাৰৰ বিষময় ফল ভোগ কৰি, উজনি নগৰৰপৰা ভাগি আহি, আজি ভালেমান বছৰ এওঁবিলাক এই ঠাইতে বসতি কৰি আছেহি। সন্তান বুলিবলৈ একেটি মাথোন পুত্ৰ আছিল; তাকো যি বিধাতাই দিছিল, সেই বিধাতায়ে অকালতে হৰি নিলে। এতিয়া আৰু ঘৰৰ বন-বাৰি কণা গোটাচাৰেক লগুৱাত বাজে বুঢ়া-বুঢ়ীৰ কোনো নাই। লাহৰীকে যেন তোলনীয়া সন্তান কৰি সিবিলাকে বুকু জুৰাবলৈ পাব, দুইবো অস্তৱত স্বভাৱতে এনে এটি কৰুণ ভাবে ধিত ললে। কিন্তু, অস্তৱৰ গুপ্ত ভাব গুপ্তেই আছে; তাক ফুটাই কবলৈ সিবিলাকে এতিয়াও ছেগ পোৱা নাই। ইচ্ছাময়ৰ ইচ্ছাত যেন বুঢ়া-বুঢ়ীৰ সবল কামনা পূৰ্ণ হওক। লাহৰীৰপৰাই যেন সিবিলাকৰ শুকান হিয়াত অপত্য স্নেহ পুনৰ সঞ্চাৰ হওক। সেই দিনা ঘৰৰ কথা সোধোঁতে লাহৰীয়ে পামপুৰত বুলি কলে হয়, কিন্তু বিশেষ কথা ভাজি নকলে। লাহৰীৰ আতুৰ অৱস্থা দেখি সিবিলাকেও কোনো কথা পিটিকি হুহুখিলে। আগলী ভাৱেই লাহৰী কুৰি দিনমান ধকাৰ পাচত, বুঢ়ীয়ে ভেওঁক এদিন সুখিলে, “আই, তই নো মোৰ বুকু জুৰাই ইয়াত কিমান দিনলৈ থাকিবি?” সেই কথাৰ উত্তৰত লাহৰীয়ে কলে যে, যেতিয়ালৈকে

আকৌ ঘৰলৈ ঘৰলৈ সুবিধা নোলায়, তেতিয়ালৈকে তেওঁ বুঢ়া-বুঢ়ীৰ বুকুতে থাকিব। সেই কথা শুনি বুঢ়ীৰ মনত আনন্দে নথকা হ'ল; তেওঁ মনে মনে চিন্তিলে, যেন লাহৰীৰ সেই সুবিধা কোনো কালে নোলাওক। তাৰ পাচতো লাহৰীয়ে সেই বুঢ়া-বুঢ়ীৰ তোলনীয়া জীয়েকৰ দৰে ভালমান দিন আছে, তথাপি তেওঁ নিজৰ আচল চিনাকি দিয়া নাই। কীৰ্ত্তিনাথ গোহাঞিৰ নাম লোৱা হলেই, বুঢ়া-বুঢ়ীয়ে সকলো কথা জানি উঠিলহেঁতেন। লাহৰীয়ে ইমান দিনে তাকে কোৱা নাই। কিন্তু হাঁয়, চিনাকি দিয়াৰপৰা সোনকালে তেওঁৰ উদ্ধাৰ হোৱা যেন গম পোৱা হলে, লাহৰীয়ে কেতিয়াবাই দেউতাকৰ নাম কৈ দিলেহেঁতেন। তেওঁৰ দুখময় জীৱনৰ প্ৰকৃত কাহিনী কোৱাৰপৰা তেওঁৰ প্ৰাণৰ প্ৰাণ কমলক পুনৰ লগ পোৱাৰ অলপো সন্দেহ পোৱা হলেই, লাহৰীয়ে সকলো কথা ভান্ধি কবলৈ কেতিয়াও পলম নকৰিলেহেঁতেন। লাহৰীয়ে নাজানি মাথোন নিজৰ উপকাৰ কৰোঁ বুলি অপকাৰ কৰিছে। ইমান দিনে লাহৰীয়ে মনৰ বেজাৰত তৰপি নাপায় যদিও, নিজৰ বেজাৰৰ কথা কাকে নকয় আৰু ভাব-ভকৌ আকাৰে-ইন্ধিতেও অন্তৰৰ ভাব আনক জানিবলৈ নিদিয়। এতিয়া আৰু লাহৰী ঘাই ঘৰত থকাৰ দৰে নহয়; এতিয়া লাহৰী খোজপতি সাৱধান। তথাপি, কেতিয়াবা অকলে অকলে থাকোঁতে, লাহৰীয়ে তেওঁৰ প্ৰাণৰ প্ৰাণ কমল আৰু যবমৰ আইতাক-দেউতাকলৈ মনত কৰি উচুপি উচুপি কান্দিবলৈ ধৰে। ইফালে বুঢ়ীয়ে আকৌ লাহৰীৰ লগ নেৰেই; সদায় আগৰ দিনৰ মান-ভগনীয়া কথা পাতি তেওঁ লাহৰীক ভাল নিয়াই ধয়।

এই দৰেই আৰু ভালমান দিন পাব হৈ গ'ল। এদিন সেই গাৱঁতে এখন বিয়া হৈছিল। তালৈকে আমাৰ বুঢ়া-বুঢ়ীৰ ঘৰতো নিমন্ত্ৰণ পৰিলহি। বুঢ়ীয়ে ভাবিলে, তেওঁ নো কি বাব, লাহৰী ঘৰৰ জীয়াবী, লাহৰীয়েই যাওক। এনে ভাবি বুঢ়ীয়ে অলকাৰ-পাখি উলিয়াই দি, লাহৰীক বাতি আনি পিচ্চি-

উৰি বিয়ালৈ যাবলৈ কলে। লাহৰীয়ে বিয়াৰ নাম শুনা মাত্ৰকে তৰ্কিব নোৱাৰাকৈ জিকাৰ খাই উঠিল। তাৰ পাচত, নিজৰ অন্তৰৰ ভাব প্ৰকাশ পোৱা যেন গম্ ধৰি বুঢ়ীৰ ফালে অলপ পৰ্ঠৰ্ঠ হৈ চাই থাকোঁতেই, কেতেকী ফুলৰ পাহী যেন লাহৰীৰ হৃগালে মুকুতাৰ পানী যেন হুখাৰি চকু-লো বৈ পৰিল। লাহৰীৰ মনত যে কিবা মৰ্মান্তিক বেদনা আছে, বুঢ়ীয়ে ইমান দিনলৈকে জনা নাছিল। আজি লাহৰীৰ মনৰ গতি গম্ ধৰি কৰুণ ভাবত বুঢ়ী বিগলিত হল। বুঢ়ীয়ে লাহৰীৰ হাত দুখনিত ধৰি আতুৰ ভাৱে, শপত দি, কন্দাৰ কাৰণ স্মৃতিবলৈ ধৰিলে। কিন্তু, লাহৰীক সিমানে নিটাল মাৰি থাকিব দেখি, বুঢ়ীয়ে ছমুনিয়াহ কাঢ়ি মনটি আমোলাই পেলালে। অতি কোমল অন্তৰা লাহৰীৰ কোমল হিয়া বুঢ়ীৰ মুখ-আমোলনিৰে পমাই নিলে। বুঢ়ীয়েও আকৌ এবাৰ কাবো কৰি লাহৰীক নিজৰ আঁতৰুৱাৰ কথা ভাঙ্গি কবলৈ বৰকৈ ধৰিলে। এইবাৰ আৰু লাহৰীৰ কোমল প্ৰাণে সহিব নোৱাৰিলে। লাহৰীৰ মনত পৰাৰেপৰা বৰ্তমানলৈকে নিজৰ অৱস্থাৰ বিষয়ে তেওঁ ভাঙ্গি-পাতি কৈ, অলপ পৰ বৈ থাকি আকৌ ছমুনিয়াহ এটি কাঢ়ি কান্দিবলৈ ধৰিলে। ইফালে বুঢ়ীয়েও কিবা কথা বাকী বল বুলি ভাবি আকৌ বেচিকৈ পেৰিবলৈ ধৰিলে। লাহৰীয়ে আগ ভোখৰত কেৱল দেউতাক, আইতাক আৰু তেওঁৰ নিজৰ কথা হে কৈছিল। তেওঁৰ বেজাৰৰ ঘাই কাৰণ তেওঁ তেতিয়াও উল্লুকা নাছিল। বুঢ়ীয়ে বৰকৈ টানি ধৰিব দেখি, তেওঁ জয়ে-জয়ে কমল নামেৰে এটি লৰাৰে লৈতে তেওঁৰ কি হৃদে চিনাকি হল, ক্ৰমাৎ দুইকো দুয়ো নো কিমান ভাল পোৱা হল, এইখিনি কথা বৰ্ণাবলৈ ধৰিলে। লাহৰীৰ কথা শুনি শুনি ইফালে বুঢ়ীৰ চকু চল্‌চলীয়া হৈ আহিল। তাৰ পাচত, লাহৰীয়ে কমলৰ আঁতৰুৱাৰ ভাঙ্গি-পাতি কবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। লাহৰীয়ে কমলৰ মুখৰপৰা তেওঁৰ উৎপত্তিৰ কথা যি শুনিছিল, সকলো ভাঙ্গি-পাতি কবলৈ ধৰিলে। শুনি শুনি বুঢ়ীৰ আৰু

সহ নহল; লাহৰীয়ে কমলৰ লৰাকালৰ কথা বৰ্ণাই শেষ কৰিবলৈ নো
পাওঁতেই বুঢ়ীয়ে “ও, ডাঙৰীয়া, এই ফালে চাপি আহক ও, লাহৰীয়ে কি
শুনায়ও!” এই বুলি সেই ফালেই পৰি বুঢ়ী মুছকুচ্ গল। বুঢ়ীৰ চিয়ৰ শুনি
উধাতু খাই বুঢ়া আহি উপস্থিত। বুঢ়াই লৰালবিকৈ “কি হল, কি হল”
বুলি সোধাত, লাহৰীয়ে বুঢ়ীক কমলৰ বিষয়ে কোৱা কথাখিনি বেগাবেগিকৈ
যি পাৰে অলপ কৈছে, এনেতে বুঢ়ায়ে “আঠ, যোৰ আই, কি শুনালিঐ!”
বুলি লাহৰীক গৰা মাৰি ধৰি কান্দিবলৈ ধৰিলে। হঠাৎ হিতে-বিপৰীত
ঘটিবৰ দেখি, লাহৰী বিচুৰ্জিত হৈ মনৰ উত্তল-খুত্তল ভাৱত মমৰ পুতলাটিৰ
দৰে ঠৰ্ লাগি বল।

১৮ । আখ্যা ।

জয়ন্তীৰ বিয়া ।

বত্ৰেশ্বৰ সেই দিনা খঙ্গৰ বেগত জয়ন্তীহঁতৰ ঘৰৰপৰা ওলাই আহিল। আখা মাইলমান বাট সেই একেটা কোবেৰেই ফোঁ-ফোঁকৈ তেওঁ ঘৰমুখ হৈ আঁতৰ হল। সেই ছোৱা বাট বত্ৰেশ্বৰক এটা অৰ্থশূন্য খঙ্গে ওধবাই লৈ গল। তাৰ পাচৰপৰা দেখোন পিচ ফালৰপৰা বত্ৰেশ্বৰৰ চুলিত ধৰি কিবা এটি আকৰ্ষণী ভাবে লাহে লাহে টানিবলৈ ধৰিলে। লাহে লাহে বত্ৰেশ্বৰৰ ঘৰ-চিৰিকিয়া খোজ বাক্সহংসীয়া গতি ধৰিলে। পিচত যোৱা ভাৰীটোৱে কানত মেটুৰা ভাৰখন লৈ কল্যা-খোজ ধৰিব লগাত পৰিল। তাৰ পাচত আকৌ বত্ৰেশ্বৰ দুপৰীয়া, গুন্দা হাতীৰ দৰে, ঘাওঁ নাঘাওঁকৈ অগা-পিচা খোজ ধৰা হল; একো-একোবাৰ আলহী হৈ থকা ঠাইত কিবা এটা এৰি অহাৰ ভাৱে পিচলৈ উভতি সূৰঁৰি চাই বত্ৰেশ্বৰ মাজবাটতে টলকা মাৰি ৰয়। লাহে লাহে বত্ৰেশ্বৰ এই ৰোগ গ্ৰস্ত হৈ উঠিল; এনে বাট ঘাওঁতেই তিনিচাৰি বাৰকৈ ৰোগৰ বিকাৰ উঠা হল। শেহান্তত, লগুৱাটোৱে কানৰ ভাৰ সহিব নোৱাৰি পিচৰপৰা মাত লগালে, “দৌতাই নো এইখন কি আওপকীয়া খোজ ধৰিছেঐ! সঁচা কৈছোঁ, এনে ধেমালি মোৰ কানে নসহে, মই ভাৰ ইয়াতে পেলাম হে এতিয়া!” বত্ৰেশ্বৰে অলপ হাঁচ-পাই সমিধান দিলে, “অ, হয়, তোৰ ফালে টান পৰিছে; তই তেন্তে আগ হ, ব’ল, মই পিচে পিচে গৈ থাকোঁ।” সেই অহুমতি বত্ৰেশ্বৰৰ মুখৰপৰা আখা হে বাক্স হবলৈ পালে, লগুৱাই ততালিকে আগ হৈ ফুখুজীয়া গতিৰে আগুৱাবলৈ ধৰিলে। বত্ৰেশ্বৰেও আকৌ এখনমান তামোল খাব পৰলৈ লগুৱাৰ পিচে পিচে খব খোজেৰে ঘাবলৈ ধৰিলে। কিন্তু

উদ্‌ফাই বোগৰ দৰে পিচফালৰ সোৱঁৰণীয়ে বহুতৰৰ প্ৰাণৰ ভিতৰত আকৌ উজনি-ভাটী লগাবলৈ ধৰিলে ; বহুতৰে পূৰ্বৱৰ্ত আকৌ মৰাল-গতি ধৰিলে । এইবাৰ আলহী হৈ থকা ঘৰত কিবা এৰি অহালৈ বৰকৈ মনত পৰা হল ! বহুতৰে মনে মনে উলটি-উভতি চায় আৰু মূৰ খজুৱায় ; তাৰ পাচত তেওঁ দোখোজমান ওভতনি-খোজ ধৰে । এই দৰে ভালেখিনি পৰলৈকে উজনি-ভাটী কৰি থাকোঁতে সিকালে লগুৱা-ভাৰীৰ গা নেদেখাই হল ! বহুতৰে আকৌ অলপ হুঁচ-পাই মূৰ দাজি চায়, দেখোন লগুৱাক মনিৰ নোৱাৰাই হল । বহু দুৰণিত কোনোবা এটাক বিগিকি বিগিকি দেখা গৈছে ; সি বা কোন, আহিছে, নে গৈছেই তাৰো চিন্‌ নাই । লগুৱাৰ সোণৰ হাত সাৰি এইবাৰ বহুতৰ বহিয়েই পৰিল ! লগুৱাৰ ভাবনা এৰি বহুতৰে উপস্থিত বোগত আসন্ন বিপদ শুচোৱা ঐশ্বৰ্য্যৰ ভাবনাত লাগিল । বহি জিৰোৱা গছৰ তলতে বহুতৰ ভালেমান পৰ বহিল, তেওঁ ভালেমান ভাবিলে ; কোনো উপায়স্বৰ নেদেখি, উঃ আঃ কৰি, তেওঁ চাটিফুটি কৰিবলৈ ধৰিলে । এই দৰেই এডোঁৰমান বেগি পল, এনেতে বহুতৰৰ চকু বজা হৈ উঠিল, মুখত তেজ বিৰিদ্ধি পৰিল, বুকু ফিল্ড খাই উঠিল ; তাৰ পাচত দাঁত-কৰচনি মাৰি বহুতৰ গিৰিপূৰ্বে উঠিল ! উঠিল, আৰু তাত থিয় নহল ; উলটি বেগি ভাটী দিয়াৰ পৰন্ত জৰুৰীতৰ ঘৰৰ ওচৰৰ পাৰ্ৱৰ এজনী বাৰী-দুগুনী তিৰোতাৰ ঘৰত আলহী হৈ নচপালৈকে, বহুতৰে উভতি আকৌ ঘৰ-চিৰিকীয়া খোজ ধৰিলে । সিকালে ঘৰমুৱা লগুৱাই কোবাকুৰিকৈ বাট খেদিবলৈ ধৰিলে ; সৈ সৈ সি গাওঁ সোমোৱা দেখা পল ; কিন্তু তাক বহুতৰৰ চোতালত ভৰি দিয়া দেখা নগল ।

এসুৰীয়া অফলশৰীয়া বাৰীৰ স্বৰতে বহুতৰৰ আজি ভালেমান দিনো আছে । তাৰ পাচত দেখা যায় যে, তেজ, মাংস, অস্তৰ আৰু কাৰ্য্যৰে বহুতৰেই ; কিন্তু লাৰ-পাৰ, চলন-দুৰল, আও-ভাও ইত্যাদিলৈ চাই শুভ

যেন এটা হজুৱা গাৱলীয়া, যেন সেই বাঁৰীৰে চপনীয়া-মতা। কি অৰ্থে, কি কাৰ্য্যেৰে বস্ত্ৰেখৰে এই দৰে প্ৰবাস খাটিছে বুজা নাযায়। ঘৰ-পৰাও তেওঁ বৰকৈ নোলায়। কিন্তু, বাঁৰী-বাইক হলে কেদিনমানৰপৰা জয়ন্তীহঁতৰ ঘৰলৈ ঘনাই যোৱা-অহা কৰা দেখিছোঁ। তাইৰ নো কি উদ্দেশ্য, কি কাৰ্য্য কোনেও বুজিব পৰা নাই। তাই মুঠেই বিষয়ানীৰ ওচৰত ছালি খাবলৈ পাণ এৰিবা, চুণ অকণ, খুদুচাউল এমুঠি, শাক এডাল, লোণ এজ্জোৰা, ইয়াকে বিচাৰেহি; তাই উলটিবৰ বেলিকা এবাৰ জয়ন্তী আইদেউৰ ওচৰত সোমাই দুটা-চাইটা কথা পাতেগৈ আৰু তেওঁ লিখি পেলাই দিয়া কাকত পত্ৰ কিবা-কিবি বান্ধিবলৈ বুলি বুটলি লৈ যায়। জয়ন্তী আইদেউৰ বৰ ধেমেলীয়া গাভৰু; তেওঁ গাৱঁৰ তিনোতাৰে সৈতে ধেমেলীয়া কথাবাৰ্তা পাতি বৰ ভাল পায়। বাঁৰী-বাই দেখাত হে এলাইজঁপৰী, তাইৰ কথাবিলাক বৰ বং-লগা। সেই কাৰণে, তাই সোনকালে জয়ন্তী আইদেউৰ ওচৰত লাগি হৈ উঠিল। বাঁৰী-বাই সদায় যায়, সদায় আহিবৰ সময়ত জয়ন্তীৰ মুখৰপৰা “কাইলৈকে আহিবা দেই বাই,” এই আশাৰি মিঠা মাত পাই আহে। পাচলৈ বাঁৰী বায়ে জয়ন্তীৰ অতি শুপুত প্ৰেমৰ কথাবাৰ্তাৰো ভাগ পোৱা হল। পূৰ্ণ গোহাঞিদেৱৰ ঘৰলৈ উভতি যোৱা আজি কুৰি দিনমান হৈছে। তেওঁ থাকোঁতে দুইবোৰ ভিতৰত শুপুতে কেনেকৈ পত্ৰ চলিছিল, এতিয়াও তেওঁ নাম-ধাম-ঠিকনা লিখি দি যোৱা লেফাকাত ডবাই মানুহৰ হাতত কেনেকৈ চিঠি চলাচল কৰা হয়, তাৰো বাঁৰী বায়ে সন্তোষ পোৱা হল। মাজে মাজে পূৰ্ণ গোহাঞিদেৱহঁতৰ ঘৰৰ ফালে কোনো কামত যাবলৈ গুলোৱা মানুহৰ সন্তোষ দি সেই মানুহৰ হাতত দি পঠিয়াবলৈ জয়ন্তী আইদেউৰ চিঠিও বাঁৰী-বায়ে গোপনে নিয়াহি হল। বাঁৰীবাই চাপিবৰপৰা জয়ন্তী আইদেৱে চিঠি পঠিওৱাত বৰ সন্তা পাইছে; কিন্তু পূৰ্ণ গোহাঞিদেৱৰপৰা তাৰ উত্তৰত চিঠি-পত্ৰ অহাত হে বিসম্মতি ঘটিবলৈ ধৰিছে।

দাঁৰীৰ গাত আৰ লৈ বন্ধেখব একে দৰেই তাতে আৰ কিছুমান দিন আছে। এনে সময়তে, ঘোৰহাটৰপৰা পূৰ্ণ গোহাঞিদেৱৰ বৰ খং-বেজাৰেবে হঠাৎ জয়ন্তীহঁতৰ দৰত ওলালহি। তেওঁ ধিয় হৈয়েই জয়ন্তীৰ আইতাকক লগ পাবৰ নিমিত্তে লিগিবাক ভিতৰলৈ পাচিলেহি। আন দিনাৰ দৰে তেওঁ মুখ, হাত, ভৰি ধুই নিজৰ ঘৰৰ দৰে আসন লৈ নবহি, অচিনাকী আলহীৰ দৰে পাৰি খোৱা চালপিৰা এখনতে বহিল। পূৰ্ণ গোহাঞিদেৱৰ অহা শুনিয়েই জয়ন্তীৰ মন আনন্দত নাচি উঠিল। তেওঁ পিচ-চোতালৰপৰা লৰালৰিকৈ আহি জুমিবলৈ ধৰিলে। কিন্তু, গোহাঞিদেৱৰ বড়ো চকু-পকোৱা আৰু কপালৰ গাঁঠি খোপা হোৱা দেখি তেওঁৰ সেই আনন্দ মনতে মাৰ গল। আৰু, উগল-খুগল ভাবত তেওঁ তাৰপৰা অলপ আঁতৰ হল। আইতাকে ওলাই আহি লৰালৰিকৈ ভাবী-জোৱায়েকক অভ্যর্থনা কৰিবলৈ খবৰ ধৰিলে। কিন্তু, পূৰ্ণ গোহাঞিদেৱে তেওঁক সেইবোৰ কাৰবাৰৰ প্ৰয়োজন নাই বুলি কৈ, বেজাৰ মনেৰে কলে যে, আজি তেওঁ আন কিবা বৰ টান কথা এটা কব লগীয়া খকাত হে অসময়ত ওলাইছেহি; আৰু তেওঁ ততালিকে আকৌ ঘৰলৈ উলটিব। এই কথা কৈয়েই পূৰ্ণ গোহাঞিদেৱে চোলাৰ জেপত হাত ভৰাই কবলৈ ধৰিলে, “মই জানিছিলো, আপুনি যেনে সাধনী, সতী আৰু অশেষ গুণৰ গৰাকিনী, আপোনাৰ মৰমৰ জীয়েকো তেনে চৰিত্ৰতী হব। এনে ভাবি হে মই আপোনাৰ প্ৰস্তাবিত বিয়াত সন্মতি দিছিলো। এতিয়া চাওক, আপোনাৰ জীয়েক ভলে ভলে এইবোৰ কি কাম কৰিছে।” এই বুলি একোপ চিঠি উলিয়াই জয়ন্তীৰ আইতাকক আগত থৈয়েই, তেওঁ আকৌ কবলৈ ধৰিলে, “সেই দিনা আমি বান্দৰ-নচুৱা সেই বন্ধেখব নে কি, তালৈকে জীয়েক এইবোৰ চিঠি চলাইছে। সি খোলে বহুত লাজ, বি এখন চিঠিৰে সৈতে এইবোৰ প্ৰকাশ কৰিলে পঠিয়াইছে। সি আছে ক’ল, ক’বপৰা এই চিঠি দিছে, ভাবো

একে ঠিকনা দিয়া নাই। মাহুহৰ মুখে শুনিহেঁ, বোলে সেই পাৰঙ
ইয়াতে কাবোবাৰ ঘৰত আছে। মই আৰু কি কম, মই এতিয়া
বৰ দুখেৰে পূৰ্বৰ প্ৰস্তাৱত অমান্তি হলোঁ। সেই কাৰণে, মই আৰু
ইয়াত এৰাতিও নাথাকোঁ; আজিয়েই ঘৰলৈ উলটিম।” জয়ন্তীৰ আইতাক
অবাক হৈ সেই পোনেই ঢাল খাই পৰিল। পূৰ্ণই ততালিকে দাঙ্গি
ধৰি গাৰ ধূলি-মাটি গুচাই দি অলপ তেওঁক শাঁত কৰিবলৈ চেষ্টা
কৰিলে। সিফালে, বুলনীৰপৰা জুমি আৰু শুনি থকা জয়ন্তী বজাহত
হোৱাৰ দৰে মুছকৈ গৈ পৰিল। ঘৰৰ লিগিৰীহঁতে পানী-ছনি দিয়াত
অলপ সংজ্ঞা পাই আৰ্ত্তবাৰ কাঢ়ি, “আইওঁ, মাজতে মোক এই দৰে
কোনে খালেওঁ!” বুলি হিয়া-ভুকু মাৰি জয়ন্তী আকোঁ মুছকৈ গৈ
পৰিল। পূৰ্ণ গোহাঞিদেৱৰ বৰ খং আৰু বেজাৰত আহিছিল বুলিও,
তেওঁ বৰ কোমল অন্তৰৰ মাহুহ; জয়ন্তী আৰু আইতাকৰ মনোদুখ বুজিব
পাৰি তেওঁ নিজে অলপ বংমুৱা হৈ বহিল। তেওঁ মনে মনে ইয়াকো ভাবিলে
যে, জয়ন্তীয়ে আৰ্ত্তবাৰত কোৱা কথা ফাঁকিৰ কিবা অৰ্থ থাকিব পাৰ;
এতেকে ইবিলাকক শাস্ত কৰাৰ লগে লগে সেই কথাৰো অলপ সম্বোধন
চেষ্টা কৰা যাওক। এই ভাবি তেওঁ মনে মনে গুণিবলৈ ধৰিলে।

জয়ন্তীৰ আইতাক সেই যে নিমাত হৈ বাগৰি পৰিল, তেওঁ সেই দৰে
নিমাতী হৈয়ে বল। ভিতৰৰপৰা আহি লিগিৰীহঁতে ধৰাধৰিকৈ নি বিছনাত
শোৱাই তেওঁক শুষ্কা কৰিবলৈ ধৰিলে। জয়ন্তীৰ ফালেও পৰ-পালি
দিয়াৰ তুল্যই হব লাগিছিল; কিন্তু আসন্ন বিপদত ধৈৰ্য্য ধৰি উপস্থিত
বুদ্ধি নথটালে মুহূৰ্ত্তৰ ভুল-বুজনিয়ে সাংঘাতিক বিপদ ঘটাব পাৰে; সেই
কাৰণে, তেনে সময়ত মাহুহ অলৌকিক বলবে বলী হয়। জয়ন্তীয়েও
আজি সেই বলেৰেই ধৈৰ্য্য ধৰি, পূৰ্ণ গোহাঞিদেৱৰ ভুল সংশোধনৰ
উপায় চিন্তিবলৈ ধৰিলে। গোহাঞিদেৱলৈ যে তেওঁ গুপ্তে চিঠি চলাই-

ছিল, সেইটো এতিয়াও সকলোৰে আগত প্ৰকাশ্যে কৰিলে তেওঁ লাজ কৰি আছে। এনেতে, বৃতী লিগিৰীৰ সাহায্য আহি আপোনা-আপুনি উপস্থিত। তাই ভাবিলে যে, জয়ন্তীয়ে নিজে গৈ গোহাঞিদেৱক হুজুৰালে আৰু সেই বিষয়ৰ কোনেও জেনা ভাঙ্গিব নোৱাৰে। এনে ভাবি, তাই শুশ্ৰষাৰ অৰ্থে মাতি নিয়াৰ ভাৱে গোহাঞিদেৱক তেওঁ আগেয়ে থকা কুঠৰালৈ মাতি নি বহুৱালেগৈ। সেই ছেগতে সুবিধা পাই জয়ন্তীয়ে উৰি যোৱা দি গৈ গোহাঞিদেৱৰ পাৱত পৰি কান্দিবলৈ ধৰিলে; আৰু প্ৰকৃত ঘটনা জানি লৈ, তেওঁৰ ভুল-বিশ্বাস এৰিবলৈ কাকুতি কৰিবলৈ ধৰিলে। পূৰ্ণ গোহাঞিদেৱ বৰ দীৰ্ঘ;—দৈৰ্ঘ্যতা যেন তেওঁৰ আজ্ঞাধীন গুণ। তেওঁ তেতিয়াই স্থিৰ ভাৱে জয়ন্তীৰ মুখে আদ্যোপান্ত বৰ্ণনা শুনিবলৈ ধৰিলে। কষ্টত কষ্টতে, জয়ন্তীয়ে সবস্বতী যেন মুখেৰে-চিঠিৰ কথাবোৰ বৰ্ণাই আৰু স্বাভাৱিক ভাৱ-ভকীৰে সৈতে গোহাঞিদেৱলৈ তেওঁৰ অটল ভক্তি আৰু অকৃত্ৰিম প্ৰেম বুজাই উঠিল। শুনি শুনি, গোহাঞিদেৱৰ দৃঢ় বিশ্বাস হল যে, সেইবোৰ চিঠিৰ প্ৰকৃত গৰাকী তেওঁৰেই হে; জয়ন্তীয়ে চিঠি তেওঁলৈকে হে লিখিছিল, মাজতে কুচক্ৰীয়ে পাই হে এনে ছুৰটনা ঘটাইছে। ইয়াকে স্থিৰ কৰি, তেওঁ জয়ন্তীক আশ্বাস দি ভিতৰলৈ পঠিয়াই, গাঙি ফুৰিবলৈ ওলাই গল। তেওঁ ধীৰে ধীৰে গৈ বাবী-বাইৰ ভগা-বহাৰ ছুৱানমুখত থিয়দি বস। তাৰপৰা তেওঁ সঁহাৰি লৈ জানিলে যে, বাবীয়ে এটা মাজুহৰে সৈতে কিবা গুপ্ত আলচ পাতিছে। তেওঁ লাহেকৈ পিচকালে সুৰি গৈ, বাবৰ চুকত কাপ পাতি সিহঁতৰ ভিতৰত হোৱা কথা-বাৰ্তা শুনিবলৈ ধৰিলে।—

বাবী—“এ, সেৱা নহয়, মই অমুকী লাগিলে নো কেই দিনৰ বন। আজি আহি ধৰ্ম্মধনি লগাই দি আজিয়েই গুচি পলগৈ নহয়।”

বন।—“শিচে, শিচে পূৰ্ণ গোহাঞিয়ে বিয়া নকৰাওঁ বুনি গৈছে নে? ইহঁতে কি কয় শিচে? নকৈছিলো, যিহঁ উভতি বাসক-নুৱান্দি বুনি।”

‘বাৰী।—“সেয়ে নহয় নো কি? যি কলেবে হে পূৰ্ণ লৈ লিখা চিঠিবোৰকে তোমালৈ লিখা চিঠি বুলি জয়ন্তীক অবিশ্বাসী কৰালোঁ! এতিয়া আৰু কোনটো লাজেৰে নো সি বিয়া কৰায়? মিছা যদিও, সেই কথা পতিৱাৰ কেনেকৈ?”

পূৰ্ণ গোহাঞিদেৱে আৰু সহিব নোৱাৰিলে। তেওঁ ইয়াতকৈ আৰু নিজ কাণে শুনা প্ৰমাণ অধিক নিবিচাৰিলে। তেওঁ তেতিয়াই উলটি আহি সকলো বৃত্তান্ত জয়ন্তীৰ আইতাকত জনালে। জয়ন্তীৰ আইতাক বিধবা বুলিও, সেই চুবুৰিৰ ভিতৰত এগৰাকী ক্ষমতা থকা ভগ্ন-বিষয়নী আছিল। সেই গুপ্ত চক্ৰান্তৰ সন্তোদ্ পোৱা মাত্ৰকে তেওঁ পাঁচোটামান মানুহ পাচি বাৰীক আৰু বাৰীত চাপি থকা মানুহটোক ধৰাই অনালে। মানুহটোক তিনিটা লগুৱাই বাহিৰতে ধৰি ৰাখিলে; বাৰীক পোনেই নি বিষয়নীৰ আগত থিয় কৰোৱা হল। কাৰ্য্যৰ গতি-গোজ্ৰল মন কৰিয়েই চতুৰা বাৰী বাইৰ গা ৰাঙিল! তাই, কোনেও একো স্মৃতিবলৈ নো পাওঁতেই, নিজে নিজে ঘটনাটোৰ আদ্যোপান্ত বৰ্ণাবলৈ ধৰিলে। তাই বিষয়নীৰে পাৱত পৰি কান্দি কান্দি এই বুলি সৈ ললে যে, এই বিষয়ত তাই নথৈ অপৰাধ কৰিছে সঁচা, কিন্তু যাৰ উদগনিত তাই এনে কাম কৰিবলৈ আগ ৰাঢ়িছিল, সি তাতোকৈ অপৰাধী নহয় জানো? তাই আৰু কলে যে, সি তাইত চাপি সদায় পোহ-পাল কৰি থাকিবলৈ বুলি আজি ইমান দিন তাইৰে সৈতে গৃহবাস কৰি আছে; সেই কাৰণে হে তাৰ গুপ্ত উদ্দেশ্য সিদ্ধি কৰিবৰ কাৰণে, জয়ন্তীয়ে পূৰ্ণ গোহাঞিদেৱলৈ লিখা চিঠিবোৰ যোৰহাটলৈ যোৱা মানুহৰ হাতত দিবলৈ নিওঁ বুলি তাই চপনীয় মতাটোক দিছিল গৈ। বাৰীৰ কথা শুনি চাৰিওকালৰপৰা ডেকা, বৃদ্ধা সকলোটি চাপিলহি। সেই সকলোৰে মাজে দি বাট লৈ পূৰ্ণ গোহাঞিদেৱে শাহুৱেকত সেৱা জনাই কমা মাগিলে গৈ। বিষয়নীয়েও অতি সন্তোষেৰে ভাবী-জোৱীয়েকক আশ্বাস দি শান্ত কৰিলে। ইফালে, বাহিৰত ডবা-চৰ,

গেমোহা-ভুকু, কাণ-মোচবা, নাক-টনা, শিলব খুন্দা ইত্যাদিৰে সৈতে চুবুৰীয়াই সেই চপনীয়া মতাক আধাৰা কৰিব লাগিছে ! শেহত, তাৰ চিহ্নৰ সহিব নোৱাৰি হাতত বস্তু লৈ গোহাঞিদেৱ আৰু জনচাবেক মাছুহে বাহিৰলৈ আহি দেখেচোন, সেইটো বন্ধেখৰ বৰমতা ! ছোৱালী বাঢ়োতে বাঢ়োতে একাৰ-কলী, নাক-খাবী, কেঁচামুই, এলাইজাঁপৰী বাৰীত চপনীয়া চাপি লোকৰ পৱিত্ৰ প্ৰেমত বিধিনি ঘটাৰলৈ বন্ধেখৰ ধুনীয়া ডেকাই বাৰী-বাইৰ এবাৰাৰী বখীয়া হৈছেহি ! গোহাঞিদেৱ বৰ মৰমিয়াল মাছুহ ; তেওঁ বন্ধেখৰক সিমানে জলপানেৰেই তুষ্ট হবলৈ দি, তাৰপৰা মুক্তি দিয়ালে।

আগেয়ে জয়ন্তীৰ বিয়াৰ আয়োজন লাহে লাহে হৈ চলিছিল। বিয়াৰ দিন ফাগুন বা বহাগত হৈ স্থিৰ হৈছিল। কিন্তু, বন্ধেখৰৰ ধূৰ্ত্তালিয়ে জয়ন্তী আৰু পূৰ্ণ গোহাঞিদেৱৰ বাহ্যিক আৰু আন্তৰিক সম্বন্ধ আগতকৈও নুচুতৰ কৰিলে। পূৰ্ণ গোহাঞিদেৱ তাত থাকোঁতেই, ইফালে বিষয়ানীয়ে গাৱঁৰ জনচাবেক ভদ্ৰলোকক ঘোৰহাটলৈ পঠিয়াই আঘোণতে বিয়া পাতিবলৈ বুলি গোহাঞিদেৱৰ ঘৰপৰা সন্মতি অনালে। অদৃষ্টৰ গুণত বিধবা বুলিও বিষয়ানীৰ অৱস্থা বৰ টনকিয়াল আছিল। তেওঁ নিজে সকলো খৰছ-পাটি দি ছোৱালী বিয়া দিবলৈ সাজু হোৱাত, ঘৰাসমীত দ্বা-ঘৰীয়া সকলোটি চাপিকুচি বিষয়ানীৰ ঘৰৰ কাষত যুগুত কৰি থোৱা বাহৰত উপস্থিত হ'লহি। মহা আড়ম্বৰেৰে বিয়াৰ কাৰ্য্য আৰম্ভ হল। গুৰু-চুবুৰীয়া ভাল-ভদ্ৰ, সকলৰ অলেখ মাছুহে বিয়াত যোগ দিলেহি ; নানা ভৰহৰ গান-বাজনা, নাচ খোলাৰে সৈতে পূৰ্ণ গোহাঞিদেৱৰে সৈতে জয়ন্তী আইসেউক সাদিনীয়া শুভবিবাহ সন্মানিত হৈ গ'ল। তাৰ পাচত, এপৰমান যিতিবৰ বৰতে মহা সন্তোষেৰে থাকি, দ্বা-ঘৰীয়াসকল বৰ-কড়াৰে সৈতে মহা ধুমধামেৰে ঘৰলৈ উলটিল। বন্ধেখৰ ধুনীয়া ডেকা বাৰী-বাইৰ ভগা-বহাতে ধুনীয়া হৈ পৰি থাকিল !

১৯ । আখ্যা ।

পাপৰ পৰিণাম ।

মানহঁতে খজৰ জালত গায়পতি একো ঘাপটৈ ঘপিয়াই পামপুৰীয়াক তাতে টুকুৰাটুকুৰ কৰি, তাৰ পাচত সিহঁত ঘৰলৈ উলটিল। উলটিল, কিন্তু গুৱা হাতে ঘৰলৈ ওলটা চিকাৰীৰ দৰে সিহঁতৰ পেটৰ ভোক, গাৰ ভাগৰ অসহনীয় হৈ উঠিল। আধা মাইলমান বাট গৈয়ে এজোপা ডাঙৰ বৰগছৰ তলত আটাইবিলাক মৰা-শ পৰা দি পৰিলগৈ। সেই অৱস্থাবেই মুখ পাৰণ হৈতে আধা ঘণ্টামান চাটিফুটি কৰি আছে, এনেতে এটা বুকুৰহল ডেকাই এই বুলি মাত লগালে, “কাকাহাঁতঐ, আমিচোন বন্ধেশ্বৰক একো কৰিবা নোৱাৰিলুওঐ! হি আমাক ভূৱা দি হাবিলচোনঐ! আমি তাৰ ঘৰ আৰু গাঙকে ভাঙিবগৈ নোৱাৰুও না?” ডেকাৰ কথা শুনা মাত্ৰকে খঙত উতলি থকা মানহঁত আকৌ মতলীয়া হৈ উঠিল; ক্ষন্তেকৰ নিমিত্তে পাপ-তেজৰ বলত ভোক, পিয়াহ, ভাগৰ সকলো পাহৰি আটাইবিলাক উদ্ধাৱল হৈ আকৌ উভতিল। আটাইবিলাক আহি পোনেই বন্ধেশ্বৰৰ ঘৰৰ বাহিৰে, ভিতৰে, ছালে, বাৰে মৌ-গুটী ওলমি পৰাছি পৰিল। ভিতৰ সোমোৱাবিলাকে ছুঁটা চাউল আৰু ধোঁৱাছান্ধৰ গুৰৰ সোৱাদত মজি বাহিৰৰ বিলাকলৈ পাহৰিলেই; বাহিৰৰ বিলাকে ঘৰ-ছৱাৰ ভাঙি নিজৰ খং সৰাৰ সুখতে মগ্ন হল; ছালৰ ওপৰত থকাবিলাকে ঘৰটোকে চৰাই-পখিৰা দি, খঙত উন্মত্ত হৈ আছে। তাৰ পাচত, গোটাচাবেকৰ মনত এনে বুদ্ধি ওলাল যে, কাকিন্ধাৰ বন্ধেশ্বৰৰ ঘৰকে পুৰি ছাই কৰা

যাওক। এই বুলি, এটাই ~~লাহৰী~~ টিকিবি-তুলা উলিয়াই লৈ ঘৰৰ
ছালৰ চুকে চুকে জুই দিবলৈ ধৰিলে। দুপৰীয়া ব'লুঙ গুকাই থকা ঘৰৰ
ছালত কেইওফালবপৰা জুই লগোৱা মাত্ৰকে জুই অত্ৰংগলৈহী জিভা মেলি
'গগণ ভেদি জলি উঠিল। তিনদিনীয়া ল'ছোনত ভিতৰ সোমাই লালিগুৰেৰে
সনা হুঁতা চাউলৰ লাক চোবোৱাবিলাক ভিতৰতে বল! ছালৰ ওপৰত
থকা বৰতীয়াবিলাক পাখি-ডগা শালিকীৰ দৰে অলপ পৰ ধপধপাই
তললৈ সৰি সৰি পৰিল! বাবে-ছালে মো-গুটীৰ দৰে ওলমি থকাবিলাকৰ
কিছুমানে বাহিৰলৈ ওলাবৰ বাট বিচাৰি, অচিনাকী ছুৱাবেদি ভিতৰলৈ তে
সোমাই গৈ লগৰীয়া ভাইসকলৰ লগতে আহ গল! তাৰে গোটাচাবেকে
আধা-পোৰা হৈ ওলাই আহি চোতালৰ বননিত বাগৰ দি আধা-পোৰা বৰালি
মাছৰ দৰে হল! বাহিৰত চিগুৰ-বাখৰ কৰি ধপচালি কোৱাই থকা তিনটা
মাথোন মান নিঘুনি হৈ বল; সিহঁতেও লগৰ দুকুৰি-তেৰটাক একেবাৰে
হেৰুৱাই আৰু চৈধ্যটাক আধা-পোৰা আধা-মৰা অৱস্থাত দেখি বৰ ব্যাকুল
হৈ পৰিল। এনে সন্মোগতে গাঠৰ ডেকা, বুঢ়া সকলোটি চাপি আহি
সেই গৰীয়া পৰি থকা নব-পাৰঙ মান কেইটাক নানা শাস্তি দি বন্দী কৰি
বাখিলে!

বাৰী তেওঁৰ আৰু বাৰী তেওঁৰ। মহা চতুৰা সেই লাহদৈগৰীয়া
বাৰী বায়েও, গাঠত জয়ন্তী আইদেউৰ বিয়াৰ ধুমধাম ঘাব দাবলৈ
হে বাট চাই আছিল। জয়ন্তী আইদেউক লৈ দৰা-বৰীয়া ঘৰলৈ ওলটাব
কেইদিনমানৰ পাচত, বাৰীয়ে বিষয়নীৰ চ'বাত গাঠৰ বৰযুৰীয়াসকলক
চপাই এখন চালিচ পাতিলে। বন্ধেৰে প্ৰথমে সেই চালিচ অমাত্ৰ
কৰি তাত উপস্থিত হবলৈ অমাত্ৰ হৈছিল। কিন্তু অলপ টানযুৰীয়া হকুৰ
পোৱা মাত্ৰকে তেওঁ পূৰ্বৰ পিটমলৈ ফৰত কৰি, আকৌ সেও হৈ কলে
যে, তেওঁ গাৰ বিকত উঠিবই নোৱাৰে। চালিচবপৰা আদেশ পৰিল যে,

গোটাচাবেক ডেকা লৰা গৈ তাক মাটি-অনা চাকীত তুলি দাং-দোলকৈ
 আনকগৈ। বন্ধেশ্বৰক সিমানলৈকে পোৱা অপমানৰ জলপানেই
 আঁটিছিল; গতিকে তেওঁ মাটি-অনা চাকীত উঠি বহুৱা ওলোৱাতকৈ
 কেঁকাই-গেঁঠাই নিজে ঘোৱাটোকে উচিত দেখিলে। যথা সময়ত মেলৰ বিচাৰ
 আৰম্ভ হল। গুচৰীয়ানীয়ে তাইৰ কবলগীয়া কৈ অন্ত কৰি, সামৰণিত
 কলে, “মই চাওঁতে সিটোৱেও আৰু ইফাল-সিফাল কৰিব নাপায়
 দেখোন; এবেলি আপোন ইচ্ছাৰে চাপি আকৌ নো ঘটংমটং লগাব
 নে? তথাপি, ‘নেজানি দৈবৰ গতি’। পাচত কাৰ মন কি হয়,
 কোনে জানে? সেই দেখি ৰাইজৰ আগতে এটা পকাকৈ বন্ধা-ছতা
 হৈ গলে যেনিবা ভাল।” চালিচে বাঁৰীৰ কথাত হয় দি, তাত বন্ধেশ্বৰৰ
 মত কি জানিবলৈ ইচ্ছা কৰিলে। বন্ধেশ্বৰে সিমান পৰলৈকে বাঁৰীৰ
 মলিয়ন বৰকাপোৰেৰে ঘুম মাৰি আঁঠুৰ তলত মূৰ স্তমাই শুনি শুনি কান্দি
 আছিল। চালিচৰ প্ৰশ্ন শুনি অতি কাতৰ ভাৱে কিবা এটি উত্তৰ দিব
 খুজিছিল, কিন্তু বন্ধেশ্বৰৰ জিভাই দোবোল নেখালে; তেওঁ আপোনাৰ
 মূৰত আপুনি ভুকুৱাই ধাৰাসাৰে চকু-লো বোৱাবলৈ ধৰিলে।
 বন্ধেশ্বৰৰ তেনে অৱস্থা দেখি এজন সমজুৱাই পুতৌ কৰি কবলৈ ধৰিলে,
 “এবা, দেহি, আগৰ ভাল অৱস্থাৰ মাহুহ, এতিয়া দুখত পৰি
 শোক কৰিছে! তেওঁ নো আৰু কব কি? বাঁৰীয়ে যি কলে, তাতে
 তেওঁ মান্তি; সিহঁতে ঘৰত কথা-বাৰ্তা স্থিৰ নকৰাকৈ নো আহিছে নে?”
 তেওঁৰ কথাতে আনবিলাক সমজুৱায়ো হয় দি উঠিল। সৰ্দোশেহত এয়ে
 স্থিৰ হল যে, সেই বাঁৰীৰ ঘৰতে এতিয়া থকাৰ দৰেই বন্ধেশ্বৰ চপনীয়া
 মতা হৈ গৃহবাস কৰি থাকিব। নাইবা, এৰি যাব লগীয়া হলে, বাঁৰীয়ে
 সেই সময়ত গৰ্ভত ভাব বোৱা ভাবী-সস্তামৰ পোহ-পালৰ নিমিত্তে বন্ধেশ্বৰে
 ১০০ এক টকা দি যাব লাগিব। এই সিদ্ধান্ত দি মেলুৱাইসকল ঘৰাঘৰি

গল। লাখটকীয়া বস্ত্ৰেখৰে আজি খটকীয়া লেঠা মাৰিব নোৱাৰি বাৰী-বাইব পিচে পিচে এমুৱীয়া ভগা-বহালৈ উভতিলে।

পকা বন্দবস্তৰে সৈতে বস্ত্ৰেখৰে বাৰী-বাইব লগত গৃহবাস কৰি থকা ভালেমান দিন হল। বস্ত্ৰেখৰ হাতত যি দুই-চাৰি টকা বাকী আছিল, তাক কুমুদগাৰ কোশলেই অস্ত কৰিলে। পাচলৈ বস্ত্ৰেখৰে বাৰীক খুৱাওক ছাৰি নিজৰ দুসন্ধ্যা ভাতৰ নিমিত্তেই আৰ্জ্জন কৰিব নোৱাৰি তেওঁ মেঘৰা আৰু কগীয়া হৈ পৰিল। ভালত হে ভাল; বস্ত্ৰেখৰ মনকাল চপাব লগে লগে তেওঁৰ ওপৰত বাৰী-বাইব চট্‌চটনি গালি-বৰষণিৰ কোৰো চৰি আহিল। ওলাওঁতে চপনীয়া, সোমাজতে বগৰা, উঠোঁতে এলেহুৱা, বহোঁতে চুৱাখোৱা ইত্যাদি বাৰী-বাইব চোকা মাভৰ ধোঁৱাই বস্ত্ৰেখৰ কলিজা কলা কৰিলে। সম্বোধনত, তেওঁ নিজৰ প্ৰাণকে অসহনীয় বোধ কৰি, এদিন ব'ন্তে-ত'ন্তে মৰোঁগৈ বুলি নিজানৈ নিজানৈ বস্ত্ৰেখৰ বাৰীৰ ঘৰপৰা বাক হল। লাহেদৈগড়পৰা ছমাইলমান বাট আহি বস্ত্ৰেখৰ মনত সাহ হল; প্ৰাণত নতুন বলৰ সঞ্চাৰ হল। তেওঁ নিজৰ গাৱলৈ, নিজৰ ঘৰলৈ যোৱা বাট ধৰাব লগে লগে, নিজৰ-ঘৰ-বাৰীৰ সোৱঁবপীয়ে আহি তেওঁৰ মনত বিন্ত ললে। তেওঁ মনতে পাৰিলে যে, সকলো কথা এৰি দি, এইবাৰ তেওঁ ভালকৈ ঘৰখন চলাই টনকিয়াল ভাৱে দিন নিয়াবগৈ। এনে সুখৰ ভাবনাত উলাহিত হৈ বস্ত্ৰেখৰে যিমান বেগাই পাবে ঘৰমুৱাকৈ খোজ ধৰিলে। এইদৰে দিনে-বাতিয়ে বাটকুৰি বাই দুদিনৰ মূৰত বস্ত্ৰেখৰ নিজৰ গাৱত সোমালগৈ। দিন-দুপৰত চাৰি-সজীয়া লখোনত বস্ত্ৰেখৰে নিজৰ ঘৰৰ তেঁটিৰ ওপৰত আখাপোকা খুঁটা-চতি আদি চাই তেওঁৰ ভোক-পিয়াহ জ্বৰালগীয়া হল। এখনমান ভাৰোম খাবৰ পৰা চোতালত চৰপ-পৰা মাহুৰৰ দৰে ঠৈ, লাগি থাকি, বস্ত্ৰেখৰে উদাস ভাৱত এটি উল্লসী হাঁহি মাৰিলে। হাঁহিল, বস্ত্ৰেখৰে আৰু সেই হাঁহিৰ বাগি মাৰ নিয়াৰ নোৱাৰিলে। গোৱা-ঘৰৰ তেঁটিটোৱে চাৰি পাক-মান খুৰি বস্ত্ৰেখৰে এটা অৰ্ধশুভ্ৰ চেক্‌চেকনি মাৰি উভৰমুৱাকৈ ধোঁবাচুটি খেলি কলৈ গৈছেগৈ কেৱে কৰ নোৱাৰে, নিজও নিজানৈ গৈছে কলৈ।

২০। আখ্যা।

মহামিলন,—বাঞ্ছাসিদ্ধি।

সেই দিনা লাহৰী আৰু বুঢ়া-বুঢ়ীক বিগত ঘটনাৰ বিশ্বয়জনক উদ্ঘাটনৰ হেন্দোলনিৰ মাজত এৰি অহাৰ পাচত, সিবিলাকৰ বিষয়ে জানিবলৈ পাঠকৰ মনত উগ্ৰল-খুগ্ৰল লাগি আছে চাগৈ। লাহৰীয়ে সেই দিনা পোনেই একো তত্ৰ ধৰিব নোৱাৰি অলপ পৰ তথা লাগি চাই আছিল। কিন্তু, স্বৰূপ কথা আৰু বেচি পৰ ঢাক খাই নাখাছিল; লাহৰীয়ে বেচকৈ বৃদ্ধি উঠিলে যে, তেতিয়া তেওঁ প্ৰাণৰ প্ৰাণ কমলৰ অতি চেনেহৰ আইতাক আৰু দেউতাকৰ বুকুত! সেই ভাব অহুভৱ কৰা মাত্ৰকে আনন্দ-বেজাৰৰ উগ্ৰল-খুগ্ৰলনিয়ে লাহৰীক কঁপাবলৈ ধৰিলে। শাস্তিৰাম গোহাঞি-বৰুৱাই চেনেহী লাহৰীক আচৰিত ভাৱে চাই থাকি, কঁপিবৰ দেখি, যেতিয়া আঁকোৱাল মাৰি বুকুত লবলৈ হাত মেলিলে, তেতিয়া লাহৰীৰ আনন্দৰ লগত মিহলি হৈ থকা বেজাৰৰ ঠাইত লাজে থিত ললেহি; তেওঁ মাহি-মুহাকৈ পিচ হেঁহকা মাৰি আঁতৰ হৈ ভিতৰ সোমালগৈ। ইফালে কমলৰ আইতাকে অলপ ধৈৰ্য্য ধৰি লাহৰীৰ মুখে শুনা সমুদায় বৃত্তান্ত তেওঁৰ আত্মী ডাঙৰীয়াক ভাঙি কলে। শুনি শুনি শাস্তিৰাম গোহাঞি-বৰুৱাই লাহৰী হেন বোৱাৰী লাভৰ সুখ অহুভৱ কৰি এটি মিটকিয়া হাঁহি মাৰি গুণিবলৈ ধৰিলে। তাৰ পাচৰপৰা লাহৰীয়ে বুঢ়ীৰ আগতো আগৰ দৰে মুকলিমুৰীয়াকৈ কথা পাতিবলৈ লাজ কৰিবলৈ ধৰিলে। এই দৰেই কেদিনমান গল। বুঢ়া-বুঢ়ীৰে সৈতে লাহৰীৰ আন্তৰিক সন্ধৰ স্বভাৱতে দৃঢ়তৰ হৈ

আহিবলৈ ধৰিলে। বুঢ়া-বুঢ়ীয়েও লাহৰীক পাই যেন হাজতে ফৰমব হেৰোৱা পুতেকক আকৌ পালে, এনে ভাবিলে; আৰু দিনক-দিনে লাহৰীৰ প্ৰতি সিবিলাকৰ আন্তৰিক মায়া-মোহ বাঢ়িবলৈ ধৰিলে।

এনে অপাৰ আনন্দত বিভোল হৈ বুঢ়া-বুঢ়ী আৰু লীলাময়ী লাহৰীয়ে পৃথিবীতে স্বৰ্গ-সুখ ভুঞ্জি আৰু এমাহ কটালে। সেই আনন্দ অশ্রুতুল কৰিছিল মাথোন কমল আৰু লাহৰীৰ আইতাক-দেউতাক সকলোটিৰ সন্নিগমনৰ অভাৱে। সেই কাৰণে, তিনিওৰে ইচ্ছাসীতে একে সোতা হৈ সিবিলাকৰ মহানন্দ অপূৰ্ণ কৰা বাকী তিনি প্ৰাণীক বিচাৰি দাবলৈ ঢাল খালে। কমলৰ আইতাকে পোন-প্ৰথমেই প্ৰস্তাৱটি আগ বঢ়ালে; আৰু কমলৰ দেউতাকে তালিকে সমৰ্থন কৰিলে; শেহত লাহৰীৰ অহুমোদনৰে সৈতে সেই প্ৰস্তাৱ গৃহীত হল। যথাসময়ত সকলো আয়োজন কৰি লৈ, বৰব লগুৱা ফুটা, নিগিৰী এজনী আৰু গাৱঁৰ চুবুৰীয়া দুজনমান মানুহ লগত লৈ সিবিলাকে পামপুৰলৈ যাত্ৰা কৰিলে। আহিবৰ সময়ত ঘৰত লৰা-তিৰোতা-লগা লগুৱা এটাক বয়-বস্তু ভালকৈ গতাই দি অহা হল। সিবাৰৰ দুবটিনা বটিবৰেণবা বুঢ়া-বুঢ়ীয়ে আজি হে আকৌ নাৱত উঠিবলগীয়া হৈছে। এই বাৰ গোহালিক-বকৰা ডাঙৰীয়াই বৰলৈ পাব হবলৈ বুলি নাৱত ভৰি দিয়াই আগতে সকলোকে সতৰ্ক কৰি দিছিল; আৰু নিজেও বিশেষ সাৱধানে আছিল; বিশেষকৈ, লাহৰীৰ ওপৰত তেওঁ বৰকৈ চকু বাৰিছিল। তথাপি, বৰলৈৰ মাজ পাৰ্শ্বতে বকৰানীৰ গাৰ্কাপি উঠিল, বকৰাবো ফল-প্ৰাণ অস্থিৰ হৈ পৰিছিল। নাৱৰীয়াইতে সিবিলাকৰ ফল অৱস্থা বুজিব পাৰি। কোবাকুৰিকৈ নাও মাৰি, সকলোজিকৈ নিৰ্কিয়ে সিপাৰত তুলি দিলেগৈ।

আগৰুচাই খবৰলৈ যোৱা চুবুৰীয়া মানুহ সকলোটি বৰলৈৰ ইপাবৰণবাই উভঙিল। লাহৰী আৰু বুঢ়া-বুঢ়ী প্ৰমুখ্যে উত্তৰণবীয়া হোৱা নলে মানুহক হুঁচি হুঁচি উলনিব ন-ভৰণীয়া বিকলসকলে ন-কৈ গজা পামপুৰলৈ বৰি ললে।

বাটে বাটে আনন্দৰ কথা-বাৰ্তা পাতি হাঁহঁতে হাঁহঁতে সিবিলাক পামপূৰ
সোমালগৈ। আৰু দুঘৰ-তিনিঘৰ পাব হৈ অলপ বাট হাঁহঁতেই কীৰ্ত্তিনাথ
গোহাঞিৰ ঘৰৰ ফালে ঘূৰিবলগীয়া বাটৰ পাকটো পোৱা গল। সেই ধিনিত
ভৰি দিওঁতে লাহৰীৰ গোটেই গাত কি যে এক হৰ্ষ-বিষাদৰ পিৰপিবৰি উঠিছিল,
তাক কথাবে ফুটাই কবলৈ টান। লাহৰীয়ে মাটিত ভৰি পেলাইছে আৰু
কিবা এক শক্তিয়ে যেন লাচতে তেওঁৰ খোজ তুলি তুলি দিছে! বাস্তৱতে,
আজি কীৰ্ত্তিনাথ গোহাঞিৰ পদূলিৰ শোভা দেখিলে বেজাৰত জঠৰ হোৱা
মাহুহৰ গাতো আনন্দৰ পিৰপিবৰি উঠে! সবাৱৰে আগত বাট দেখুৱা মাহুহ
এটি, তাৰ পাচত শাস্তিৰাম গোহাঞি-বৰুৱা, তেওঁৰ পাচত তেওঁৰ ভাৰ্যা,
তেওঁৰ পাচতে তেওঁবিলাকৰ ভাবী-বোৱাৰী লাহৰী, তেওঁৰ পাচত লিগিৰীজনী,
সকলোৰে পাচত লগৰীয়া লগুৱা আৰু ভাবী দুটাই লানী পাতি পদূলি গুৱনি
কৰি সোমাইছেগৈ। কীৰ্ত্তিনাথ গোহাঞি বাজ-চ'ৰাতে কমলক কাষত বহুৱাই
লৈ বহি কথা পাতি আছিল; এনেতে আলহীসকল চাপি আগতে থিয়
দিলেগৈ। কীৰ্ত্তিনাথ গোহাঞি-ফুকনে তথা লাগি চিনে চিনে ভাৱে
শাস্তিৰাম গোহাঞি-বৰুৱাৰ মুখলৈ চায়ে বল; কমলেও সপোনেই নে দিঠকেই তত
ধৰিব নোৱাৰি বিস্ময় মানি চাবলৈ ধৰিলে। কিন্তু, পিচ মুহূৰ্ত্ততে “ও, আইতাও,
মোৰ দেউতাক, লাহৰীও” বুলি কমলে আইতাক আৰু দেউতাকৰ পাৰত
আকৌৱাল মাৰি ধৰিলে গৈ; ইকালে উভলি-পৰা কল-পুলিটিৰ দৰে আকুল
হৈ লাহৰী নিজৰ দেউতাকৰ পাৰত পৰিলহি! এই দৰে ছুই বোবাৰে হেঁপাহৰ
আন্দোলনিত কোঢ়াল লাগি উঠিল; এনেতে ভিতৰত লাহৰীৰ আইতাকে তাৰ
গম্ পালে। ‘লাহৰী’ নাম তেওঁৰ কাণত পৰা যাক্কে তেওঁ সকলো
পাহৰি হাতৰ কাম হাততে লৈ অলপ পৰ তথা মানি বল। তাৰ পাচত,
“ও, সঁচাকৈয়ে মোৰ আই ওলাইছেহি নে ও?” বুলি উৰি যোৱা যি নৈ,
তেওঁ লাহৰী আৰু দেউতাকৰ মাজত সোমাই বিষমজনক আনন্দৰ চিহ্নৰে

খলক লগাবলৈ ধৰিলে। তাৰ পাচত, কীৰ্ত্তিনাথ গোহাঞি-ভূকন আৰু শান্তিবাম গোহাঞি-বকরাই ধৈৰ্য্য ধৰি, মাক-জীয়েক আৰু মাক-পুতেকক আলিঙ্গনৰ হেঁপাহ শুচাবলৈ এবি দি, দুয়ো সাধবৰ আলিঙ্গন দিহাৰিমিত্ত ধৰিলে। এই মহা আনন্দৰ ঢৌ অলপ মাৰ নিয়াই লাহৰীৰ আইতাকেও কমলৰ আইতাকক আকৌৱাল মাৰি ধৰি আদৰৰে সৈতে ভিতৰলৈ লৈ গল। ইতিমধ্যে লাহৰী কমলও চকুৱে-চকুৱে পুনৰ্নিলনৰ আন্তৰিক আলিঙ্গন জনাই লাজৰ ঢাকনি পিন্ধি মুহূৰ্ত্তৰ ভিতৰতে দুয়ো ঢুকালে ইয়াকটিলে। কীৰ্ত্তিনাথ গোহাঞি-ভূকনে আগৰ পুৰণি বন্ধু শান্তিবাম গোহাঞি বকৰাক লগ পাই পৰম শ্ৰীতি লাভ কৰিলে। তেওঁ অতি আদৰৰে গোহাঞি-বকৰাক একাসনে বহুৱাই লৈ আনন্দৰ আলাপ কৰিবলৈ ধৰিলে। ভিতৰত সিকালে দুই আইতাকৰ আনন্দৰ সীমা নোহোৱা হল। এগৰাকীয়ে কয়, “মোৰ নহয়, আপোনাৰ হে জীয়েক”, ইগৰাকীয়ে সমিধান দিয়ে, “মোৰ নহয়, আপোনাৰ -হে পুতেক”। এই দৰেই দুইবো সখন আলিঙ্গনত বুলনী স্বৰ আনন্দৰ চমকনিত চক্ৰমকাই অলি উঠিল। এই ভাৱে বহুপৰ পাচত, দুয়ো মহা আনন্দৰ মেল পাতিবলৈ বহিলে। ইফালে লাহৰীয়ে ইবিলাকক আনন্দৰ উত্তলনিত্তে এবি, তেওঁৰ সৰমৰ আহিনী বাইক বিচাৰি লগলগৈ। আহিনীৰ মুখত কথা ভুৰুটে। এহাতে আনন্দৰ চকু-লো মছে, ইহাতেবে লাহৰীক আকৌৱাল মাৰি ধৰি, তাই এতিয়া নেৰে। লাহৰীয়ে সৰমৰ বুকুৰে আহিনীৰ চেনেহৰ বাকনী কন্তেকলৈ এৰাই, একেলগে তেওঁৰ হেঁপাহৰ ফুলনিত্ত সোমালে গৈ। সোমাই, ঐত্যক জুপি ফুলৰ ওচৰলৈকে গৈ তেওঁ দেখে, দেখোন একুপি ফুলবো এপাহীও ফুলা নাই। কমলৰ বহু-পানীত ফুল আটাইকেইওজুপি জীয়াই আছে হয়, কিন্তু লাহৰীৰ বিয়োগ-বেদনত কেনে আটাইটো স্নান পৰি হুহুনাটক আছে! লাহৰীয়ে সৰমৰ লগা-ছোৱালীক সৰম-বুকুৰি দিয়াৰ ক্ষণে ঐত্যক জুপি ফুলক লগি-চয়নি আদৰ কৰিবলৈ

ধৰিলে। এনে সময়তে, পুনৰোদয়ত সূৰ্য্যৰ ভূমুকনিৰ দৰে ফুলনিৰ পূব চুকেদি কমলে দেখা দিলেহি। সেই ছেগতে, লাহৰীয়ে লৰি গৈ কমলক সাৰটি ধৰি, মিলনৰ এটি হেঁপাহ-ভৰা চেপা দি তেওঁৰ মুখলৈ চাই আধাভৰা মাতেৰে সন্মোহন কৰিলে “প্ৰাণনাথ!”—কমলেও লাহৰীৰ জেটুলীপকা যেন বৰা গুঁঠটিত দুটি আঙুলিৰে চেনেহৰ চেপা এটি দি সমিধান দিলে, “প্ৰিয়া!” এনে অঁৰহাতে, লাহৰীক ক্ষন্তেকলৈ নেদেখি আতুৰা হোৱা আহিনী বাই আহি উপস্থিত! কমলে তাইক দেখা মাত্ৰক লাহৰীক তাতে এৰি তাৰপৰা বিজুলী-চমকনিৰে ছঁয়া কাটিলে। লাহৰীয়ে “কি বাই, কি লাগে?” এই বুলি মিচিকি মিচিকি হাঁহিবলৈ ধৰিলে। এইবাৰ কমলে লোকে দেখাৰ ভয়ত চকি পলোৱা নাই,—তেওঁক লাজৰ টানে হে নিলগাই নিলে। এইবাৰ লাহৰীয়েও শোকৰ খুন্দাত ভগা-ভগা মাতেৰে কমলক সন্মোহন ধৰা নাছিল,—আনন্দৰ ওপচনিয়ে হে তেওঁৰ হিয়া-ভৰা ভাবক ভেটি ধৰি মাত ভগা-ভগা কৰিছিল!

“লাহৰী আকৌ ঘৰত ওলাইছেহি” এই সুখৰ বাতৰি ক্ষন্তেকৰ ভিতৰতে পামপুৰৰ ইমূৰপৰা সিমূৰলৈকে বিয়পি পৰিল। যেষে যতে যি কৰিছিল, সেয়ে হাতৰ কাম-বন ভতে পেলাই থৈ কীৰ্ত্তিনাথ গোহাঞিৰ ঘৰৰ মুখে পথিলা-উৰা দি উৰিবলৈ ধৰিলে; ডেৰঘণ্টামানৰ ভিতৰতে গোটেই পামপুৰৰ গঞা উৰুৰি ৰাই পৰিলহি। কীৰ্ত্তিনাথ গোহাঞিৰ ঘৰত ৰাজে-ভিতৰে মাছুহৰ মাজত বিৰ দি বাট পাবলৈ নোহোৱা হল। তাৰ পাচত বিষয়াসকল আহি উপস্থিত। সিবিলাকে শাস্তিৰাম গোহাঞি-বৰুৱাক বহু দিনৰ হেৰোৱা আদৰৰ ধন গোৱা দি পাই আনন্দত সকলোটিয়ে তেওঁৰে সৈতে আলিঙ্গন সলনাসলনি কৰিবলৈ ধৰিলে। ক্ষন্তেকৰ নিমিত্তে পামপুৰ আকৌ আনন্দৰ বহুপুৰি আৰু শাস্তিৰাম ঘেন হৈ উঠিল। বিষয়াসকলৰ মাজত কমলৰ ধৰ্ম্মপিতৃ স্বৰূপাম গোহাঞি-বৰুৱা আছিল। ‘কীৰ্ত্তিনাথ’ গোহাঞি বৰুৱা

আয়োপান্ত ভাৰি কৈ, কুকৰাম গোহাঞি-ফুকনক ডেঁটাই বিয়াত, শান্তিবাম গোহাঞি-বকৰাই অতি কুতুভ অস্ত্ৰেৰে ডেঁটক আলিখন কৰিলে। কুকৰাম গোহাঞি ফুকনেও সেই আনন্দত উতলি আজি হে তেওঁৰ প্ৰকৃত চিনাকি দিলে, তেওঁ খাবঘৰীয়া গোহাঞি ফুকনৰ ঘৰৰ বংশধৰ বুলি; পোন-প্ৰথম মান-ভগনৰ দিনতে তেওঁ সপৰিয়ালে ভাগি আহি, ন-পমুৱা বিষয়াবৰ্গৰ আগেয়েই, সেই ঠাইত থিতাপি হৈ আছিল। বিষয়াসকলে তেওঁৰ আতি-শুবিৰ প্ৰকৃত কথা জানিবলৈ পাই আকৌ এক নতুন আনন্দৰ ঢৌ তুলি দিলে। একে দৰেই ভিতৰতো বিষয়ানাসকলৰে গৈতে দুই আইতাকৰ আলাপ-পৰিচয়ত আনন্দৰ সীমা নোহোৱা হ'ল। সেই একে দৰেই সকলোৱে নিজ নিজ কামলৈ পাহৰি কীৰ্তিনাথ গোহাঞিৰ ঘৰতে সন্ধ্যালৈকে বিচোল হৈ থাকি, বাতি হে ঘৰাঘৰি হ'ল। কীৰ্তিনাথ গোহাঞি ফুকনে তাৰ পাচত মহা আয়োজনেৰে মিত্ৰ-ভোজন কৰাই পৰম সন্তোষ লাভ কৰিলে; আৰু বাতিটোৰ নিমিত্তে সকলোটিয়ে সপোনত স্বৰ্গস্থত দুৰ্জ নিদ্ৰাদেৱাৰ কোলাত বিজ্ৰাম লগেলৈ।

এপৰমানলৈকে এই মিলনৰ আনন্দৰ ঢৌ যাব যোৱা নাই। প্ৰত্যেক দিনে বিষয়ালকল চাপি কীৰ্তিনাথ গোহাঞি ফুকনৰ চ'ৰাট ব'হি মেল পাতেহি। শান্তিবাম গোহাঞি-বকৰাই নিজৰ জীৱনৰ ঘটনাৱলী দিনো বৰ্ণনালৈ ধৰিলে। ভিতৰৰ কালৰ বিষয়ে নকলেও হয়; যি ভিৰোতা সমাজৰ মেলৰ প্ৰসংগত কেতিয়াবা পাই থৈছে, তেওঁ কমলৰ আইতাক আৰু দেউতাকে বৰনৈৰ বুকুপৰা কেনে আচৰিত ভাৱে উদ্ধাৰ পালে তাৰ বৰ্ণনা অল্পভাৱে উপভোগ কৰিব পাৰিব; তাকে পাবলৈ ভিৰোতাসকলে একাংশতীয়া স্বন্যবোধ দি শুনিবলৈ ধৰিলে। এই দৰেই আৰু এপৰমান যাব লগা হ'বহি। নিমানত, বিষয়ালকলে পুৰণি মিত্ৰ শান্তিবাম গোহাঞি-বকৰাক শ্বিকিলাকৰ গাৰপুথকৈ বিভাগিত হবৰ কাৰণ প্ৰভাৱ কৰিলে। গোহাঞি-বকৰা

ডাঙৰীয়াই, বুঢ়া কালত পতা সিধন ঘৰৰ মোহ এবিধ নোৱাৰি পোনতে
মাস্তি হবলৈ টান পাইছিল। কিন্তু, সমান মিত্ৰ আৰু জ্ঞাতী-কুটুম্বৰ লগ-
সঙ্গৰ আশাই তেওঁৰ সেই মায়া-মোহ জিনি পেলালে। বিষয়াসকলে,
বিশেষকৈ কীৰ্ত্তিনাথ আৰু কৃষ্ণৰাম গোহাঞি ফুকনদ্বয়ে টানি ধৰাত
তেওঁ নতুনকৈ পতা ঘৰ তুলি আনি পামপুৰতে নিগাজীকৈ ঘৰ পাতিবলৈ
স্থিৰ কৰিলে। অহঃ, সেই সুখৰ সিদ্ধান্তটিয়ে লাহৰী-কমলৰ অন্তৰত কি যে
মৌ-বৰষাইছিল! ঘৰ নো কি তুলি আনিব, বিষয়াসকলে গোহাঞি
বৰুৱাৰ সেই ন-পমুৱা ঘৰত এৰি অহা লৰা-তিবোতা-লগা লগুৱাটোৱে সৈতে
বয়-বস্ত্ৰ অনাই সিবিলাকৰ মাজতে এখন আহল-বহল বাৰীত তেওঁক
নিয়মীয়াকৈ বিষয়াৰ যোগ্য ঘৰ-বাৰী যুগুত কৰি দিলে। শান্তিৰাম গোহাঞি-
বৰুৱায়ে পুল-পৰিয়ালৰে সৈতে মহাত্মখে নতুন ঘৰ-বাৰীত বাস কৰিবলৈ
ধৰিলে। কিন্তু, কমলৰ হলে তেতিয়াও দুখন ঘৰ; তেওঁ, যেতিয়াই মন যায়,
কৃষ্ণৰাম গোহাঞি-ফুকনৰ ঘৰতো আগৰ দৰেই থাকেগৈ।

শান্তিৰাম গোহাঞি-বৰুৱাই নতুন ঘৰ-বাৰী পাতি সুখেৰে বাস কৰি থকাও
ভালেমান দিন হল। ইয়াৰ ভিতৰত লাহৰী-কমলৰ বিয়া সম্বন্ধীয় কথা ঘৰে-
ঘৰে সদায় কোৱা-মেলা হৈয়ে থাকে; তথাপি দেশাচাৰ মতে খোজা-বঢ়া আদি
হোৱা নাই এথোন। শিঙি, এদিন কৃষ্ণৰাম গোহাঞি-ফুকনে শান্তিৰাম
গোহাঞি-বৰুৱাৰ চ'ৰাত জনচাবেক বিষয়াৰে সৈতে যুঁজি থাকোঁতে ছেগ বুলি
লাহকৈ প্ৰস্তাৱটি তুলিলে। বিষয়া কেইজনেও লাহৰী-কমলৰ কথা মনত পেলাই
দিয়াৰ দৰে হে ভাবিলে। সিবিলাকে তেতিয়াই ছিকি কৰিলে যে, দুই-চাৰি
দিনৰ ভিতৰতে কত্ৰাৰ ঘৰত শৰাই পেলোৱাৰ্হে হওক; আৰু, অহা
কালত যাহতে বিয়াৰ শুভদিন স্থিৰ কৰা যাওক। শুটিলেও সব
খিন নাই, মাজতে মাঘ মাহটো যাবোঁ আছোঁ। শিঙি, 'ধৰ্ম্মাসময়ত কৃষ্ণৰাম
গোহাঞি ফুকন আৰু শান্তিৰাম গোহাঞি-বৰুৱাই' বিষয়াসকলক চপাই দৈ

কীৰ্ত্তিনাথ গোহাঞিৰ চ'ৰাত ছোৱালী খুজিবলৈ বহিছিলি। বাহিৰে-তিতবে আনন্দত ঠাই নাই; কীৰ্ত্তিনাথ গোহাঞি আৰু তেওঁৰ মৰমৰ ভাৰ্য্যাই আনন্দৰ মিচিকিয়া হাঁহি সামৰিব পৰা নাই। মাত্ৰহক বন দিহাট ফুৰোতেও "মাজে-সময়ে অৰ্ধশুভ হাঁহি মাৰি সিবিলাক ধৰা পৰিছে! কিন্তু পাঠক, সেই সময়ত সেই আনন্দৰ চোঁ আমাৰ লাহৰী-কমলৰ হিয়াত কি দবে খেলাইছিল, অল্পমানত এবাৰ অল্পভৱ কৰি চাপক। হাঁহ, সেইদিন, আৰু এইদিন! সেইবাৰ ছোৱালী খুজিবলৈ অহাত লাহৰীৰ অৱস্থা; আৰু আজি তিবোতাৰ সমাজত লাহৰী!—আজাৰ আৰু পোহৰৰ বিজনী! খোজা-বচাৰ ফল কি ধৰিল, আমি নো কওঁতেই পাঠকসকলে বুজিছেই; এতেকে তাক বৰ্ণাবৰ সৰাম নাই।

কামুণ মাহ পালেহি। বসন্তৰ উলাহত প্ৰকৃতি দেবীয়ে মোহিনী সাজেৰে গা দেখা দিলেহি। বিৰ-বিবট্টক মলয়া বতাহে প্ৰেমিক প্ৰেমিকাৰ কাণে কাণে মধু-মিলনৰ শুভ বাতৰি বিলাবলৈ ধৰিলে। পজিকে, আমাৰ পুৰণি চিনাকী প্ৰেমিক-প্ৰেমিকাবো হিয়াৰ ভাব ফল-কটকট জ্বলিত হৈ দিয়া-দ্বিগি হল। ঘৰে-বাহিৰে সকলোৰে মন-প্ৰাণ বিয়াৰ বতাহে অলপ অচৰণকৈ নচুৱাবলৈ ধৰিলে। 'লাহৰী আইসেউৰ' বিয়া চাপিছে' এই ভাবত ঘৰে ঘৰে লম্বা, ডেকা, বুঢ়া, বুনুহ, ভিবোতা, জীয়াৰী, বোৱাৰী, ছুৰীয়া, জুৰীয়া, সৰু, বৰ, বিষয়া, বিষয়ানী সকলোৰে মন উলাহত নাচিবলৈ ধৰিলে। বহু দুৰ্বিশপৰাও প্ৰজা বহু সকলে দুখী-দুখী অৱস্থায় বেয়ে বি পাবিছিল একোখন বিয়া-ভাব-ভেঁজীয়েগৈতে বিয়াৰ জো-বা কৰি দি, বিয়াবীয়া দুখৰক উপহাচি সহায় কৰিবলৈ ধৰিলে। বিবদ্যাসকলে বিশেষকৈ দৰাৰ বৰুৱা সহায় কৰিবলৈ মন কৰিলে। এনেতে, একোকা ভায়েক, এহুবা পান, একোখি সাল-ভাণ কল, এবোৰ কেবিন্ডৰ, এটুকুৰি টৈ, এটোম কোমল চাউদৰ ভৰ একদৰে সৈতে আনহীয়া প্ৰজা এটি দৰাঘৰত উপস্থিত হ'লহি; কানকণা

ভাৰখন নমোৱা মাত্ৰকে কমলে উধাতু খাই লুবি গৈ মাহুহটিক গৰামাৰি ধৰিলে। শাস্তিৰাম গোহাঞি বৰুৱা তথা লাগিল। গোহাঞি-বৰুৱানীয়েও বুলনীৰপৰাই চাই বিস্ময় মানিলে।—কিয় ? সেইটি নো কোন ?—সেইটি আন নহয়, সেই নাও বুৰি তল যোৱা ভোগৰাম সিগিৰা। সি এতিয়া এটি গহপুৰীয়া গঞা। এই দৰেই বিয়াৰ চাৰি-পাঁচ দিনৰ আগতে তুম্বো ঘৰত সকলো আয়োজন যুগুত হৈ উঠিল। বিয়াৰ দিন যিমানেই চাপি আহিল, গাৱঁৰ মাহুহৰ গা-মন উলাহত সিমান বেচিকৈ উৰলীকৃত হবলৈ ধৰিলে। যথাসময়ত শুভ-বিয়াৰ উৎসৱ আৰম্ভ হল। মহা আড়ম্বৰ আৰু ধুমধামেৰে পামপুৰৰ মাহুহৰ অতি হেঁপাহৰ সাদিনীয়া বিয়াৰ শুভকাৰ্য্য নিৰাপদে সম্পাদিত হল। আজি ইমানে দিনে অনেক লীলা-খেলা দেখুৱাই লীল্যময় পৰমেশ্বৰে লাহৰী-কমলৰো বহুদিনৰ মনোবাঞ্ছা সিদ্ধি কৰিলে। লাহৰী-কমলেও সেই দীনবন্ধু দয়াময় পৰমেশ্বৰৰ অভয়চৰণত তেওঁবিলাকৰ একান্ত ভক্তি গাঢ়তৰ কৰি মহাসুখেৰে দিন নিয়াবলৈ ধৰিলে।

পামপুৰৰ সেই মহোৎসৱৰ আনন্দৰ ঢৌ লাহৰী-কমলৰ শুভ-বিয়া সম্পাদন হৈ যোৱাৰ বছৰেকৰ পাচলৈকে পামপুৰীয়া সুখী-দুখী আৰু বিষয়া-সকলৰ হিয়াত মাৰ যোৱা নাছিল। এনে আনন্দৰ বুৰবুৰণিৰ মাজে দি লাহৰী-কমলৰ পৱিত্ৰ দাম্পত্য সুখৰ সোঁত নিকল্লেগে বৰলৈ ধৰিলে। দুপৰ-সুৰুজৰ দক্ষমকীয়া কিৰণৰ দৰে সিবিলাকৰ নৱ সংসাৰৰ পুণ্যপ্ৰভা দক্ষমকাই উঠিল। লাহৰী-কমল এতিয়া মিলন-মালা সিদ্ধি আপোন-পাহৰা পৱিত্ৰ জীৱত বিভোল ! মাজে মাজে মাথোন লাজে সেই সবল প্ৰাণী ছুটিক মনমোহা সাজেৰে সজাই সিবিলাকৰ মিলন-জ্যোতিৰ কেউতি চৰায়; পৰৰ সুখত অল্পম সুখ অল্পভৱ কৰিব জনা পামপুৰৰ সবল মাহুহবিলাকে তাকে চাই অতুল সুখৰ অধিকাৰী হয়। লক্ষ্যপৰা হাতত ধৰাধৰিকৈ উঠা ফত পৰাধৰণক তুম্বো সুকলি মনেৰে মনোজ্ঞ সজনা-সজৰি কৰি পৃথিবীতে

স্বৰ্গৰাজ্য পতা, সবল ভাৰত ডিঙি-ধৰাধৰিকৈ ককণ দৃষ্টিৰে লাজৰ পাখি কাটি মুকলিমূবীয়াকৈ ফুৰা লাহৰী কমলৰ এতিয়া মাছহে দেখাকৈ দেখা দেখি হালও চকুত টাট মাৰে; মাছহৰ আগতে ছয়ো মনৰ ভাব সন্দেহ লগা হলে চকু মুগ খাই যায়; হঠাৎ ওচৰা-উচৰি বা ভেঁটা-ভেঁটা হৰ্ষতে কাপোৰৰ বা-লাগি ঘোঁৰা ধৰা পৰিলেও ছয়ো লাজত জঁয় পৰে। লাহৰীৰ আগত “দেউতাবাব ঘৰ” বুলিলে, তেওঁক কি যে এক আনন্দ-বেজানে ভেটি ধৰেহি তেওঁ কব নোৱাৰে, কিন্তু তেওঁৰ মুখৰ সঘন বৰণ-সলনিৰে তাৰ চিনাকি দিয়ে। লাহৰীয়ে এতিয়াও তেওঁৰ মদমৰ ফুলনি বাৰীলৈ পাহৰিব পৰা নাই, এতিয়াও তেওঁ মাজে মাজে ছেগ বৃদ্ধি একোপাকত চাই প্ৰাণ জ্বৰ কৰি আহেগৈ। কিন্তু, ঘৰৰ বা পৰৰ কোনোবাই তাত ধৰা পেলালে হে তেওঁ নিলাজী জুগিব দৰে সেই পোনেই জঁয় পৰি যায়। বিশেষকৈ, কেতিয়াবা তেনে অৱস্থাত কমলৰে গৈতে দেখা-দেখি হব লগাত পৰিলে, তেওঁ ওলমি-পৰা গোলাপৰ পাহীটিৰ দৰে লাজভৰা লাহৰী মুখৰনি ওলমাই শুৱনি ফুলনিৰ চহুঙণৈ শোভা ৰচায়। তাকে চাই চাই সবল প্ৰাণী ডালৰ কপৌ-কপৌৱনীয়েও প্ৰেমৰ বাগীত চকু নিবিকিয়াই উঠে। বিশ্বাসকলৰ কোনোবা এঘৰৰ পোহনীয়া হৰিণামুৰিয়ে ডিঙি ভজা বেকা দৃষ্টিৰে তাকে চাই কেনে অক্লেশ সুখত পৰিয়ই যায়। পাঠৰ চালুকীয়া লৰা-ছোৱালীয়ে লাহৰীক সেই অৱস্থাত লগ পাই সবলভাৱে আনন্দত উৰাও হৈ জঁপিয়াবলৈ ধৰে। দেখি! লাহৰী-কমল দেখোন কেনিও ওলাবই নোৱাৰা হল! যেনিয়েই চকু ফেলে, সেই কালবেপৰা কিবা অৰ্ধশত বিহলি ভাৰৰ চৰকনিৰে লাহৰী-কমলৰ চকুত টাই মাৰেহি। কিন্তু, সেই বুলি লাহৰী-কমলৰ অশক্তি নে? সেই বুলি বং-চোৱা কপৌ-কপৌৱনী, হৰিণা-হৰিণী, লৰা-ছোৱালীৰ এতি নিবিলাকৰ অন্তৰত বিৰক্তি ভাব ওপজে নে? লাহৰী-কমল দেখোন বাহিৰত চকু খেলিব নোৱাৰে যদিও,

ভিতৰি দুয়ো সেই অজলা সবল প্ৰাণীবোৰক ধৰি আনি বুকুত লুমাই লবলৈ হে মন কৰে। বাহিৰৰ জজালবপৰা গা সবাই লাহৰী-কমল যেতিয়া নিজান কুঁঠৰীৰ মিলন-পীৰাত বহি প্ৰেমালাপত মগ্ন হয়, তেতিয়া সিবিলাকে সেই সবল প্ৰাণীবোৰৰ কথা, ফুলি ফুলি শলাগ লোৱা ফুল কেইপাহীৰ কথা, কেঁবাকৈবিতৈ চকু দি সিবিলাকৰ লাজ বঢ়োৱা বোৱাবী-জীয়াবীসকলৰ কথাবোৰেই হে পৱিত্ৰ প্ৰেমালাপৰ পক্ষনি তোলে! পুৰণি সোৱঁবগীৰে সৈতে দুয়ো নিতৌ নতুন প্ৰেমভাবৰ নৱ বস ওপচাই লয়! ইটিয়ে সিটিক তাহানিৰ চিঠিৰ কথা সোৱঁবাই চেনেহৰ লাজ দিয়া-দিয়ি কৰে! যতনেৰে সাঁচি থোৱা চিঠিৰ একোখনি উলিয়াই ইটিয়ে সিটিক ধৰা পেলোৱা-পেলুই কৰে! বিপদৰ সময়ত দুইকো দুয়ো বুজনি দিয়া-দিয়ি কৰা কথা উলিয়াই আনন্দৰ বাগী চৰায়! কমলক ধৰি নিয়া দেখি লাহৰীয়ে বিপদত জাঁপ দিয়া আৰু লাহৰীৰ নিমিত্তেই কমলে মানহঁতৰ গঁতা-বোঁকটা খাই আধামৰা হোৱাৰ সোৱঁবগীয়ে মাথোন ক্ষন্তেকৰ নিমিত্তে অস্তবৰ তপত ভাব জেকা কৰে; মানৰ হাত এবাই পলাওঁতে বাটত লাহৰীৰ গাৰ দুৰ্গতিৰ বৰ্ণনা আৰু ইকালে ধৈৰ্য্যতাৰ আধাৰ স্বৰূপ কমলৰ বাতুল অৱস্থাৰ বিষয় উত্থকিয়নিৰ বেজাৰ-সোৱঁবগীৰে প্ৰেমালাপত উতলি তবল হোৱা প্ৰেমৰস আগতকৈও ডাঠ হয়। এই দৰেই লাহৰী-কমলৰ জুনিৰ সোঁত গম্ ধৰিব নোৱাৰাকৈ বৈ-বৈ যাবলৈ ধৰিলে।

পামপুৰৰ সেই শুভ-বিয়া সম্পাদন হৈ যোৱাবপৰা পাঁচ বছৰ পাৰ হৈ গল। ইয়াৰ ভিতৰত নৱ দম্পতীৰ সুখ-সন্তোষ আৰু পৱিত্ৰ মিলনত বিবিদ্ধি উঠা প্ৰেম-পৰিচয়ৰ বিষয়ে অনেক, অনেক কথা কবলৈ থাকিল। থাকিল থাকুক, তাক অসুমানত লবলৈকে ধোৱা হল। এই দম্পতীৰ পূৰ্বৰূপৰ চিত্ৰেৰ বিজাই, এই ছোৱাৰ মনোপাত্ৰ এটি চিত্ৰ চায়ে পাঠক মন পতিয়াওক। যোৱা পাঁচ বছৰৰ আনন্দময় কালৰ শুভ-কল কুণ্ঠি

লাহৰী-কমল আৰু শিৰিলাকৰ মৰমৰ পিতৃ-মাতৃ সদায় আনন্দত আশান-
পাহৰা! আৰু, তাৰ ফল স্বৰূপ, ভেতিয়া লাহৰীৰ কোলাত এটি বহেবেকীয়া
চানুকীয়া পুত্ৰখন আৰু কমলৰ কোলাত তিনি-বহৰীয়া এটি কন্তাবন্দ।
ছোৱালীটি লৰি সুবে, কথা কব পৰাও হৈছে। ঘৰৰ সকলোৱে ছোৱালীটিক
‘মইনি’ বুলি মাতে। মইনিৰে বাহিৰত উমলি থাকোঁতে যি দেখে, যি শুনে
সকলো আইতাকৰ আগত বৰ্ণায়হি। এই দৰে দুখৰ দিন বৈ-বৈ গৈছে।
এনেতে, এদিন শান্তিৰাম গোহাঞি-বৰুৱাৰ চোতালত এটা চেৰাবলিয়া ওঁচীয়া
বৰাগীয়ে লাউ-টোকাৰি বাই হাঁহি-কিৰিলিৰে নাচোন ধৰিলেহি। মইনিৰে
দেখিয়েই ভিতৰলৈ লৰি সোমাই আনন্দত উধাও হৈ, এহাতে বেউতাক
আৰু ইহাতে আইতাকক আঙুলিত ধৰি বাহিৰলৈ টানি আনিলেগৈ।
বলিয়া বৰাগীয়ে সুব জোকাৰি টোকাৰি বায় আৰু বোঁৰাৰ দৰে ঢেংঢেংকাই
অৰ্ধশূন্ত হাঁহি মাৰে। লাহৰী-কমল অলপ পৰ মন পাৰি চাই চিনিলে, দেখি,
সেইটি ভাহানিৰ কয়েখন ধুনীয়া ডেকা! তাৰ পিচমুহূৰ্ত্তৰপৰা সেই
বলিয়া বৰাগী কোনকালে কলৈ গলগৈ কেৱে কব নোৱাৰে।

২১। আখ্যা।

শান্তিপুৰ।

লাহৰী-হৰণ আপদীয়া ঘটনাই পামপুৰৰ শ্ৰী হঠাৎ বিশ্ৰী কৰি পেলাইছিল। সদৌ গঞাৰ মনত আকৌ ‘মানব দিনৰ’ ভয়াবহ ভাবে অঘাচিতে থিতু লৈছিল। মাহুহৰ মনত উলাহ নাই, কাম-বনত বাপ্ নাই, কোনোমতে পেটে-ভাতে জীবিকা লৈ জীৱন ধৰিছিল। ফলত, পামপুৰৰ বাহ্যিক দৃশ্যও ক্ৰমাৎ মৰামুৱা হৈ আহিছিল। সেইদৰেই বিষাদী পামপুৰৰ ভালেমান দিন পাৰ হৈছিল। কিন্তু, পামপুৰৰ জেউতি জঁয় পৰিছিল বুলিও, সি সমূলে নাশ পাবলৈ নহল, লাহৰীৰ পুনৰুদ্ধাৰৰ ফলস্বৰূপ সেই অদ্বুত মহামিলনে পামপুৰৰ পূৰ্বৰ জেউতি পুনৰপি বাহিৰে-ভিতৰে চৰাই আনিলে। গঞাৰ মনত আকৌ উলাহ আৰু কাম-বনলৈ বাপ্ বাঢ়ি আহিল। ফলত, ন-পমুৱা বিষয়াসকলৰ পামপুৰ নগৰ সুখ-শান্তি আৰু ঐশ্বৰ্য্য-বিভূতিৰে সৈতে আগতকৈও টনকিয়াল হৈ উঠিবলৈ ধৰিলে। দৈহিক, নৈতিক, আৰ্থিক, সামাজিক, শিক্ষা, শিল্প, বাণিজ্যাদিৰ উন্নতিয়ে ৰাইজৰ সুখ-সমৃদ্ধি বঢ়াই পামপুৰৰ ক্ৰমাৎ শ্ৰীবৃদ্ধি কৰি আনিলে।

শান্তিৰাম গোহাঞি বৰুৱা এজন বৰ শিক্ষা-অহুৰাগী পুৰুষ আছিল। উচ্চশিক্ষা বিস্তাৰলৈ তেওঁৰ বৰ ধাউতি। বিয়েয়াৰু কীৰ্ত্তিনাথ গোহাঞি-ফুকনো এজন বিদ্যোৎসাহী লোক; পামপুৰ নগৰ প্ৰতিষ্ঠা হোৱাৰ লগে লগে তেওঁ পোন-প্ৰথমতে এটি পঢ়াশালি পাতি দি, লৰা-ছোৱালীৰ লিখা-পঢ়া শিক্ষাৰ বাট মোকলাই দিয়াৰ কথা ইতিপূৰ্বতে উহুকিয়াই অহা হৈছে। এতিয়া, গোহাঞি-বৰুৱাই তাতে খোপনি-পিটি লৈ এই ননগৰত উচ্চশিক্ষা

বিদ্যার কবিতায়ই মন খেলিলে । তেওঁ লগবীয়া বিদ্যায়গরি মৈত্রেয় আশ্রয়লাভনা
কবি, আগর সেই পড়াশালিটিকে শুধুশাসনৈ তুলিবলৈ লিখা লগালে।
তদন্থে, তেওঁ দক্ষিণপাৰ্বত্যৰা বীৰবৰষ বৰ্জা-বকরা নামেৰে আহোম
বজাঙ্গিনীয়া বিদ্যা-বংশধৰ উচ্চশিক্ষিত সংস্কৃতজ্ঞ সুপণ্ডিত এজন অনাই
সেই পড়াশালিৰ প্ৰধান শিক্ষক পাতি, তেওঁৰ তলে আৰু দুজন শিক্ষক
নিযুক্ত কৰি দি, পামপুৰ নগৰত উচ্চশিক্ষা বিদ্যাবৰ পথ প্ৰশস্ত কৰি দিলে ।
সেই অল্পক্ৰমে সেই নগৰ নগৰখন অনতিপলমে লিখা পড়া শিক্ষা-শিল্প-
অস্থশীলন, সাহিত্য-চৰ্চা, বাণিজ্যবিদ্যাব আদি উন্নত অস্থানৰ কেন্দ্ৰস্থল
হৈ উঠিল । কলিতাৰ্থত, সৰ্বভোক্তাৰে সৰ্ববিষয়ত উন্নতি লাভ কৰি
নগৰখন শাস্তিধাম বেন হৈ জলিকি উঠিল; আৰু সেই আনন্দত, সৰ্বোপোহত,
'পামপুৰ' নগৰ 'শাস্তিপুৰ' নামে খ্যাত হল । এনে হেন শাস্তিময় ধৰ্মাধাৰত
নৱ-দম্পতী মাহবী-কমল ময়া সুধ-শাস্তিৰে সংসাৰ বাগন কবিতলৈ ধৰিলে ।

২২ । আখ্যা ।

বৈশী মাহবী—আদৰ্শ দম্পতী ।

নাবী-জীৱনকাল বাইটক তিনি ছোৱা ;—জীৱাবী, বোৱাবী আৰু কৈবী ।
প্ৰেমিকা মাহবীৰ প্ৰেমবৰ জীৱাবী কালৰ কথা আগতে বহলাই কোৱা
গৈছে ; মাকুকা মাহবীৰ লক্ষ্য বোৱাবী কালৰ বিষয় মাকতে উল্লেখকৰি
অহা হৈছে ; পতিপ্ৰাণা মাহবীৰ আদৰ্শ কৈবীকালৰ অকৃত্ত বিয়ুতিৰ এতিয়া
আভাস মাথোঁল দিওঁ বাথ ।

লাহরী পাঁচোটি সন্তানব মাক হওঁতেই, লাহরী-কমলব পিতৃ-মাতৃ আক
শাহ-শহব বিয়োগ হয়। সেই অরুণি লাহরী-কমলে অতলবীর্যটক যব-গৃহস্থী
কবিব লগাত পবে। তেতিয়াবপবাই লাহরীয়ে ডিঙকত অল-বীর্য কৰ্তব্য
পালনত আক কমলে বাহিবত বিবিধ বিষয়ক সংশ্লিষ্ট কাৰ্য্য চক্ৰালনত
একাপণতীয়াটক লাগি যায়। কিন্তু, বাস্তবিকতায় ছুয়েছি যকরা কাম-কনত
ছুয়ে ছুইকো সততে সোখা-পোছা কবি হে গৃহস্থালী-বধূ পালন কবে।
লাহরীৰ মানত স্বামী-পুত্ৰ কমল সাক্ষাৎ আবাস্য সেৱতা ;—স্বামী-সেৱা,
স্বামী-পূজা লাহরীৰ সৈন্যনিত-কৰ্তব্য। কমলৰ মানত ত্ৰিযতমা ভাৰ্যা
লাহরী সৰ্বাতোপবি লাহরী সন্তান ; চেঁহেব ভাৰ্য্যাৰ অতি অহুয়া-অহুতি
নকবিবলৈ কমল সততে সতৰ্ক। স্বস্তান-পালন, সন্তানব জবিয় পঠন,
সন্তানক শিক্ষা-জ্ঞান-দান এই কেইটা বৈধৰি আই আই কৰ্তব্য-দুখি মানি
লাহরীয়ে জাক নিয়াবটক পালন কৰত পাবিতককে কামচিহ্নে জ্ঞান
নকবে। কমলনাথ গোহাঞি-বকড়াই পবিত্ৰাল শাকৰ ওপৰকিটো জাতি,
জাতি আক লম্বু গঞা-বাইজৰ ফল চিহ্ন। জাক নিল-কৰণ পামপুৰ
সৰ্বাধীন উন্নতি সাধনত তেওঁৰ পুৰুষীয় পিতৃ-সেৱতা-পাতিবায় গোহাঞি
বকড়াৰ অলম্বু বটকৰ সজ্ঞাৰ আদৰ্শ লৈ, সন্তান-বাক্যত কৰ্তৃত্ব হৈ
আগুৱাবলৈ ধৰিলে। সেই অহুতমে, লাহরী-কমলৰ আদৰ্শ বংশতীয়
আপোন চৰিত্ৰৰ মোহেৰে গঞা-বাইজক বিমোহিত কবি, পামপুৰত
বুৰুটবিহীন বজা-বাগী সন্তান-মান-সংকাৰ উপকোষ কঢ়ি, সিবিলাকক
সোলায় লংগাবৰ কেউতি চৰাবলৈ ধৰিলে।